

Paulino Francisco Novo Folgueira

Tese de doutoramento

OS INSULTOS EN GALEGO. ESTUDO LINGÜÍSTICO

Departamento de Filoloxía Galega
Facultade de Filoloxía

Santiago de Compostela
2013

OS INSULTOS EN GALEGO. ESTUDO LINGÜÍSTICO

ÍNDICE

1. Achegamento á delimitación do insulto
    - 1.1. Apelativo, insulto, sobrenome, significado figurado aplicado a persoas
    - 1.2. Expresividade e enxeño
    - 1.3. Insultos universais
    - 1.4. Carácter propio dos insultos galegos
  2. Consideracións semánticas
    - 2.1. Tratamento nos dicionarios
    - 2.2. Significados rectos e figurados
    - 2.3. Natureza semántica do insulto
    - 2.4. Metáfora, metonimia e comparación
  3. Consideracións gramaticais
    - 3.1. Categoría gramatical do insulto
    - 3.2. Atributo
    - 3.3. Enunciados comunicativos
    - 3.4. Deícticos, cuantificadores e modificadores
    - 3.5. Xénero
  4. Formación de novos insultos
    - 4.1. Sufixación
    - 4.2. Outros mecanismos
  5. Aspectos sociais do insulto
    - 5.1. Rexistros
    - 5.2. Contextos e campos prolíficos
    - 5.3. Eufemismos
    - 5.4. Transcendencia social do insulto
  6. Tipoloxía dos insultos
    - 6.1. Figuras de construción
    - 6.2. Manifestacións
  7. Os insultos e a literatura
    - 7.1. Os insultos na literatura
    - 7.2. Os insultos da literatura
    - 7.3. Sobrenomes de escritores
  8. Dicionario de significados figurados aplicados a persoas
    - 8.1. Evolución do traballo e corpus
    - 8.2. Criterios de presentación do dicionario
  9. Conclusión
  10. Bibliografía
- Dicionario
Índice de castelán
Índice de portugués

*Gardádevos da murmuración inútil
e preservade a lingua da maledicencia*

(Sabedoría de Salomón, 1, 11)

*...bien entender y bien juzgar la intención por la que lo hice, y
la enseñanza de lo que aquí se dice, y no el feo sonido de las
palabras; pues, según el Derecho, las palabras sirven a la intención
y no la intención a las palabras: Y Dios sabe que mi intención
no fue hacerlo por dar ocasión de pecar ni por mal hablar...*

(Arcipreste de Hita, *Libro del buen amor*, prólogo)

*Non hai cousa deshonestas,
que non se poida expresar
con palabras honestas.*

(Giovanni Boccaccio, *Contos do Decamerón*, epílogo)

1. ACHEGAMENTO Á DELIMITACIÓN DE INSULTO

1.1. Apelativo, insulto, sobrenome, significado figurado aplicado a persoas

Pódense considerar diferentes conceptos para palabras que substitúen o nome propio dunha persoa ou a cualifican para ofender ou agradar:

Alcume. Sobrenome para unha persoa ou familia de carácter informal e coloquial, que recolle polo xeral un defecto ou circunstancia persoal, e adquire carácter social. Tense definido como un insulto continuado, instalado para aplicar sempre á mesma persoa.

Alter ego. Personaxe dunha obra de creación que representa o seu autor en carácter, ideas, etc.

Apelativo. Calquera nome ou adxectivo con que se chama unha persoa sen ser o seu nome propio, e que dalgún xeito o cualifica; pode ser tamén nome cualificativo.

Cognome. Na Roma clásica, segundo apelido que era distintivo da familia dentro da *gens*; inicialmente, moitos deles foran alcumes que denominaban trazos físicos ou morais.

Heterónimo. Nome doutra persoa que usa un autor para asinar o seu traballo, ou pseudónimo que adquire características ou personalidade propias, como un desdoblamento do autor.

Insulto. Palabra ou expresión ofensiva para provocar, irritar ou humillar a alguén.

Pseudónimo. Nome usado por un artista en vez do seu nome propio.

Sobrenome. Nome cualificativo que se emprega para chamar unha persoa en vez do seu nome propio.

Nun intento por xerarquizar estes conceptos, apelativo puidera ser hiperónimo, aínda que habería que recoñecer que ten certa asepsia e atopa dificultades para encaixar como hipónimo o insulto. Pero tamén está claro que insulto non ten o rango semántico do apelativo.

Este traballo sempre tivo a intención de encargarse dos insultos, e así figura no seu título, pero ó atopárense usos de insulto que non ofenden (p.ex.: en María Moliner *bicharraco* ‘se aplica como insulto, a veces afectuosamente, por exemplo a un niño’), ou aparecer alcumes nos libros de literatura baleirados, ou sorprendernos unha palabra aplicada de maneira figurada ou literaria a unha persoa, ou cambiar un insulto o seu fin de ofender para transformarse nunha palabra para honrar (p.ex.: na Revolución Francesa os **sans culottes** ‘sen calzóns’ foron militantes radicais de clase baixa, sobre todo traballadores urbanos, pero despois da Revolución o termo pasou de ser ofensivo a ser levado con orgullo)... o criterio abriuse a recoller o que no título do dicionario figura como “insultos, outros apelativos e palabras con significados figurados aplicados a persoas”.

Alcumes e sobrenomes

Na Grecia clásica non había apelidos, o nome propio abundaba, pero había situacións que obrigaban a marcar diferenza, normalmente de orixe xeográfica. Por exemplo, houbo un Xenofonte importante e outro non tanto, Xenofonte de Éfeso, e houbo un Aristófanes importante e outro non tanto, Aristófanes de Bizancio.

Os escritores da Roma clásica Tito Macio Plauto e Marco Tulio Cicerón inmortalizáronse por Plauto e Cicerón, dous cognomes. PLAUTUS significa ‘que ten as orellas caídas ou colgantes’ ou ‘que ten os pés planos’ e CÍCER ‘garavanzo’ aplicábase a ‘comprador de garavanzos’ ou ‘quen ten un gran grande na cara’. Incluso en Plauto, MACIUS pode derivar de MACCUS ‘máscara teatral’, e ser sobrenome pola súa actividade profesional dramática.

Na lírica medieval galego-portuguesa, Nuno Pérez Sandeu é nome dun trobador portugués, con apelido de liñaxe que é insulto habitual na lingua medieval, ou Nuno Porco é nome dun xogador galego, con apelido que procede de alcume.

Acabo de aproveitar nomes de escritores para sacar tres fotografías históricas nas que un cualificativo chega a formar parte da identificación das persoas, no caso de Grecia un modificador de procedencia, que será criterio seguido na historia dos apelidos e dos alcumes.

Deixando a historia para chegar ós días de hoxe, pódese ilustrar o uso social admitido dos alcumes na actualidade con dous exemplos: en xornais galegos poden verse hoxe referencias nas esquelas ós alcumes, pois doutro xeito algún nome propio cos apelidos podería pasar desapercibido (p.ex.: Don José Manuel Fabello Agromayor (O Valente Casdemendo), en *La Región* (22/05/2002); Don Manuel Solveira Gómez (O Mangante), en *La Región* (14/03/2002)). En Arxentina e Uruguay, popularmente ós xogadores de fútbol pónselles o alcume cos nomes e os apelidos (p.ex.: Ariel “Burrito” Ortega, Claudio “Piojo” López).

Estes exemplos constatan un feito sociolingüístico que nos acompaña desde os albores da nosa cultura, incorporado ás nosas relacións sociais, con maior ou menor aceptación. Álvarez e Xove ven no uso habitual do artigo cos alcumes unha explicación das súas orixes de familiaridade (2002: 380).

Os alcumes poden ser individuais e familiares, o que nos leva a relacionalos tradicionalmente cos apelidos. Así nas primeiras escrituras da Baixa Idade Media pode encontrarse frecuentemente xunto ó nome propio a expresión *qui vocant* (que chaman), e desta maneira formalízase un alcume. Co paso de xeracións, este apelido perderá normalmente o matiz pexorativo, pois esquecese ou pérdese a razón que o explicaba, do mesmo xeito que moitos apelidos tomados do oficio da primeira persoa que o levou non obrigaba a que os descendentes mantivesen a mesma dedicación profesional aínda que herdasen o apelido. Hoxe aínda se conservan moitos apelidos claramente procedentes de alcume, incluso de insulto, como Ladrón ou Raposo.

Os alcumes en moitas ocasións poden transmitirse a fillos e descendentes como se se tratase de apelidos (ás veces con distintas versións: *Nomeábase o Cazolo, e tiña un fillo, cativo e listo coma unha donosiña, a quen lle puxeron o alcume de Pucheiro, que vén sendo un cazolo pequeno*. En Lugrís, pp. 193). En Galicia, ademais dos patronímicos enclíticos rematados en -ez (Pérez de Pero, Estévez de Estevo), houbo e hai a tradición de engadir popularmente ó nome propio a referencia da casa, que en ocasións pode ser nome propio (p.ex.: (casa) de Paulo (ou Cas Paulo), a miña casa familiar paterna de Meira), xeográfico de procedencia (p.ex.: (casa) da Pena, a miña casa familiar materna de Saldanxe, Pastoriza) ou pode ter orixe en calquera cualificador, incluído un alcume (p.ex.: (casa) do Coto, (casa) do Labrego, (casa) do Roxo, en Saldanxe).

Vicente Risco, ó tratar os alcumes, ou “nomeadas” para el, fai referencia á agudeza de galegos e portugueses para as particularidades persoais, que se manifesta na riqueza destes sobrenomes. Enumera como fontes principais dos alcumes algunha rareza do corpo ou da cara, os defectos de pronunciación (“que son os que máis risa dan”) ou algunha ocorrencia ou episodio da súa vida (“Etnografía: Cultura espiritual”, en Otero Pedrayo, Ramón: *Historia de Galicia*, pp. 492-496).

En documentos de doazóns do mosteiro de Meira entre mediados do XII e mediados do XIII, agroman nomes e apelidos que dan testemuño do primeiro intento de formalizar a identificación persoal. Atópanse os intercambios de nomes propios que se manteñen como tales ou van figurando xa como apelidos, en xenitivo, que propiciarán o nacemento dos patronímicos (p.ex.: Pelagius Petri, Iohannes Martini, Petrus Gonsalui, Roderico Alfonsi, Taresia Froile, Petrus Michael, Petri Iohannis, Rodericus Martini, Nuno Garsie, Guter Suerii), ás veces con redundancia do propio nome (p.ex.: Martini Martiniz, Petrus Petri, Garcia Garciaz) e menos frecuentemente con locativo engadido (p.ex.: Petrus Didaci de Pol, Iohannes Petri de Baltar, Iohannes Ruderici de Saavedra, Fernando Adefonsus de Aquiar, Marine Petri de Chain, Petri Arie de Ribeira). E tamén se encontran apelidos que denotan orixe en alcume, como Iohannen Gateira (01338), Fatima Regannada (01338), Petrus Calvus (04634), Petrus Maurus (06275), Suerius Capellus (pode ser evolución do lat. CĀPILLUS ‘cabelo’ ou do lat. CĀPELLUS, dim. de CĀPER ‘cabrón’) (06276), Petrus Barrosus (06278), Petro Erii (do lat. ĒRĪCIUS ou HĒRĪCIUS ‘ourizo’) (06291), Monio Corzo (06308), Petrus Monazinus (06334), Martinus Rebolo (06417), Petrus Furtado (06457), Petrus Formosus (06459), Petrus Francus (06481), Petrus Porteiro (06481), Martinus Caluus (06530), Santiu Sandiu (06534), Michael Lupus (06543), Fernando Peregrini (06939)...

Diacrónica e sincronicamente, o alcume pode ser máis ou menos identificativo e máis ou menos aldraxante e ofensivo, e a gradación non vai depender sempre do carácter descritivo, que sería obxectivo aínda molestando, ou esaxerado ou hiperbólico; neste caso, o alcume tenderá, cada vez que se use, a amplificar o defecto ou calidade negativa real (p.ex.: en *La loca de la casa* (acto primeiro, escena

primeira), de Benito Pérez Galdós: Jaime.- *Sí mamá; aquel que llamábamos el patriarca bíblico, porque tiene veinticinco hijos.* Gabriela.- *No tanto... Son quince).*

Insulto

Basicamente, un insulto é un apelativo usado para molestar, unha ofensa verbal que tende a provocar ou irritar. Con procedencia etimolóxica no lat. SALTARE, leva implícito a idea de ‘saltar contra alguén’, sen embargo a aldraxe pode resultar suavizada e mesmo gratuíta dependendo do grao de carga negativa da palabra e do contexto, porque o insulto non deixa de ser un rexistro máis da expresividade dunha lingua e vai adquirir as connotacións que esa mesma lingua, como vehículo de comunicación dun pobo que comparte un código e un contexto, lle vai conferindo. A este respecto, John Lyons establece dentro do contexto, en contraposición ó acto locutivo dunha expresión, a forza ilocutiva que permitirá establecer a función de ameaza, insulto, rogo, orde, etc. (1981: 185-187, 203).

Seguramente haxa que admitir como insultos algúns apelativos afectivos que conteñen carga negativa. Por exemplo, dicirlle a unha persoa “ruliña” non é insulto, pois a comparación é cunha ave fermosa, símbolo do amor, que incluso é palabra eufónica e leva un sufixo diminutivo que denota cariño; en cambio, o exemplo dado anteriormente de María Moliner que define *bicharraco* como “insulto, a veces afectuosamente”, pode valer para recoñecelo como insulto aínda que se use para non ofender. De maneira igual, palabras que claramente son insultos poden ser usadas nun contexto determinado para indicar sorpresa ou admiración (p.ex.: **cabron!** ou **fillo de puta!** a unha persoa que acaba de facer algo que non esperabamos ou facer algo excepcional).

O insulto pode converterse nun desaforo ou nun recurso de consolo perante unha situación de impotencia, polo que adquire valores psicolóxicos que poderían abrir liña de investigación interesante. A socioloxía, como se verá ó longo do traballo, non vai ser allea tampouco á posible implicación polos comportamentos que explican e dan forma ó insulto. E a paremioloxía tamén sabe do insulto, pois os refráns son unha fonte expresiva da lingua que ofrece ilimitadas lecturas sobre a socioloxía dun pobo, sobre a creación e adaptación popular de palabras e sobre a semántica en xeral. Os insultos aparecen explícitos en moitas ocasións, algúns en claro estilo epigramático:

Home **folgazán**, no traballo llo verán.
Labrador **barallán** non colle viño nin pan.
Muller que moito se arremanga é unha **maturranga**.
Ruín será na casa quen o vai pregoar á praza.
Alfaiate das mentiras que todo o pano fai trizas.

Como se verá máis adiante, o insulto non ten por que ser necesariamente unha palabra, pode ser unha composición ou unha frase, e mesmo non aparecer o insulto expresamente, estar implícito, p.ex.:

LÓPEZ FERREIRO

Nunca pensey que á tanto chegase -repuxo o outro- a tua brutidá e a tua parviolada. (pp. 248).
(Sen usar explicitamente os insultos bruto nin parvo).

Incluso tamén se pode insultar sen existir insulto, nin expreso nin implícito. P.ex.:

Es do que non hai!

Son moitas as denominacións en galego para expresar o significado de insultar e insulto, entre as que se recollen:

Abaldoar
Botalas fervendo
Comer coas palabras a alguén
Falar gordo (Cura de Fruíme)
Morder
Poñer a caldo
Poñer a feder
Poñer a pan pedir

Poñer a parir
Poñer como unhas nabizas (López Ferreiro, pp. 282)

Aldeallo
Aldraxe
Axe
Chamadoiro
Estripote
Ferrete
Gafume
Hisopazo (Cura de Fruíme)
Palabra gorda (en bras. *palavrão*)

Hai, en cambio, palabras que significaron inicialmente ‘ofender’ e perderon co tempo ese significado, como p.ex. o cast. e port. *lastimar* ‘mancar’, que orixinariamente foi ‘ofender’, ‘insultar’, ‘difamar’.

1.2. Expresividade e enxeño

No *Satiricón*, Petronio fai uso de nomes simbólicos (Aníbal, Dionisio, Tarquinio), de insultos (Donfame, Zancalonga) e sobrenomes (Lio, Euhio, Enio), e ademais moitos nomes propios están asignados ós personaxes polo seu significado, son alusivos: Trimalción é un home rico, Fortunata é afortunada por ter de marido ó anterior, Eumolpo é un poeta que canta ben, ou o barqueiro Portmeo é un transportista.

Nomes simbólicos, alegóricos, alusivos ou insultos teñen en común seren expresivos, achegar unha información ou un matiz máis aló do seu fin, que neste caso é asignar un nome a un personaxe. Detrás da expresividade, como mecanismo para conseguila e factor do que dependerá o seu éxito ou fracaso, está a creatividade.

O Cura de Fruíme incorpora na súa obra denominacións de personaxes que expresan tamén algo máis que identificación persoal, pero no seu caso buscan ridiculizar, e igualmente precisaron de enxeño para resultar expresivos e eficaces (p.ex.: Rey Perico, Doctor Tronera, Doctor Villancicos, Doctor Mercenario, Doctor Mortero, Doctor Pedrés Perilo y Perillán, Doctor Melifluo, Señor Girapliega, Señor Pimpinela, Don Apostema, Don Perantón Periquito Perinolas, Dones Quijotes, Don Juanico, Licenciado Faramallas, Médico Xácara, Físico Tararira, Licenciado de la Polayna, Licenciado huevos duros, Fraylequito Sabañon, Anton Perulero, Licenciado Cabra).

Sirvan estes exemplos literarios de introdución a dous aspectos que acompañan de maneira inherente o insulto, o enxeño e a expresividade, e que supoñen que o seu estudo non sexa tan só lingüístico, senón tamén literario, ademais de sociolóxico, como se comprobará ó longo do traballo.

Expresividade

A expresividade pode acadarse, partindo dunha concepción saussuriana, a través do significante e do significado:

-Significante. Para conseguir rotundidade e contundencia, os sons terán carga expresiva fónica, as consoantes serán preferentemente oclusivas e africadas, polo modo de articulación, e bilabiais, labiodentais e palatais, polo punto. Isto explica que incluso haxa palabras que orixinariamente non eran insultos e, aínda podendo existir outros factores, a súa sonoridade as convertese en insultos (p.ex.: **basto** (tardou en aplicarse a persoas), **pendello** (unha construción), **badulaque** (un guiso, un embutido malo ou unha graxa para aplicar á pel), **badoco** (unha froita), **pánfilo** (nome propio co significado ‘o que todo é amor’), cast. **mamperlán** (listón de madeira que cobre o bordo dos banzos)). Sucederá isto máis doadamente se se usan palabras de uso restrinxido ou significado non sempre coñecido (p.ex.: **catecúmeno**, **energúmeno**, **anacoluto**, **centrípeto**). Este feito demóstrase nos seguintes textos:

–*¡Ainda se me arrepía o corpo pensando no que me dixo! (...), chamoume alejante, e como a min non me gustan os alcumes... (...). Eu díxenlles entonces que eso de alejante non llo deixaba dicir*

nin o mesmo Ferabrás, e que fora a inxuriar á súa casta toda. –¡Se non te inxuriou, Estevo! (Lugrís, pp. 146).

Despois chamoume larpeiro... ¡eu calado!; díxome que meu pai era un ladrón... ¡eu calado!; que miña nai... é verdá, si señor... ¡eu calado!; que eu era unha besta que non entendía as parolas da xente fina... ¡eu calado! E ás derradeiras púxose de pé, e díxome solenemente, ollando para min fite a fite -“Atende, Estevo, ti es un home del tenor siguiente...”-. Non puideron seguir ouíndo, perdín o coñecemento coa rabia, erguín a man e deille un lapo do revés. (Lugrís, pp. 146).

*O único que nos facía gracia era que a carón dos nomes científicos daqueles animais, tiñan o nome co que eran coñecidos. Algúns de nós ata os apuntamos para poder gastar bromas. Por exemplo, *Pilumnus Spinifer* era o nome científico de peludo, *Peltodoris Atromamlata* era o de vaquiña suíza. Tamén había corniño, mula... Así podíamos chamarlle cousas a algúns compañeiros do cole sen que se decatasen de que os estaban insultando.* (Casalderrey, pp. 14).

Para conseguir ironía, os sons serán suaves, consonantes cun ton retranqueiro non estridente, ó mellor con sufixos diminutivos.

Hai sufixos identificativos que están ó servizo dos falantes para crear espontaneamente insultos con diferentes bases (véxase o capítulo de sufixos).

Hai lexemas especialmente prolíficos que se explican polo seu significado insultivo (p.ex.: as variantes de tolo, de parvo ou de trampa son moitas), pero poden ser prolíficos aínda partindo dun lexema inocuo (p.ex.: pel xera moitísimos derivados insultivos) ou incluso dun lexema puramente expresivo (p.ex.: **chafallas**, **chafalleiro**, **chafulleiro**). Ó seren estes radicais identificativos de insultos, favorecen á súa vez analoxías diversas (p.ex.: **tunante** por **moinante**; **pámpano** ‘sarmento da videira’, ‘terrón grande’, por **pampo**, **papón** ou **pandote**; **bodoque** ‘nó dun bordado’, ‘bóla de barro’, por **badoco**).

As redundancias de sons ou sílabas son especialmente expresivas (p.ex.: derivados de papar, ou **memo**, **bobo**, **lelo**, **tonto**). Na súa meirande parte teñen, ademais, orixe expresiva. A expresividade crece se se amplifica a redundancia (p.ex.: **pamparrandón** ‘parvo’).

-Significado. A expresividade non virá das palabras que teñen o significado de insulto na súa primeira acepción (p.ex.: **idiota**), senón nos significados figurados e extensivos en xeral.

Pode haber significados non establecidos nos dicionarios para os que emisor e receptor deben compartir e recoñecer código. Un exemplo é a ironía ou a retransa (p.ex.: Vouche chamar o que ninguén che chamou: Muller honrada!; vaille aprender a teu pai a facer fillos; vaille aprender o “padrenuestro” ó Papa), que son ambigüidades estratéxicas que precisan de clave ou código extratextual. Incluso hai significados blindados gremiais, do mesmo xeito que existen os verbos de oficios; Lanciani e Tavani explican que, na lírica medieval, cando os trovadores se querían falar mal entre eles, sen dalo a entender, usan palabras cubertas que ambos entenden (1995: 97); tamén entre certas cantantes galegas nos anos 80 e 90 había mensaxes encubertas nas letras que agachaban insultos e retos. Claro que o insulto se pode perder se non hai descodificación, como tamén sucede en moitas ocasións que, por descoñecemento exacto do significado do insulto, se pode conseguir un efecto minorizado ou aumentado. Neste sentido, son moitos os insultos de significado xeral, por descoñecer o seu matiz sémico, aínda que se recoñecen como insultos. Estas apreciacións subxectivas provocan tamén xeracións de insultos ou de significados por etimoloxía popular, paretimoloxía ou atracción paronímica (p.ex.: en cast. *blondo* era ‘loiro’, pero asociouse a *blando* e apareceu co significado de ‘ondulado e suave’).

Enxeño

Do enxeño e xenio creativo saen os significados figurados, as metáforas ou outros recursos pseudoliterarios a través dun proceso de intelectualización, máis ou menos complexo. O enxeño pode ser por oficio ou cometido intelectual de certo nivel, e así entendemos que un poeta poida concibir metáforas, pero pode ser tamén de creación popular, e o éxito deste pode superar o daquel. Un bo exemplo para ilustrar isto é a denominación do automóbil Pontiac GTO en Estados Unidos nos anos 60: os

responsables de mercadotecnia da firma recorreron a comparalo cun tigre, incluso nun spot de televisión presentábase este coche abríndoselle o capó e saíndo del un tigre ruxindo; a maneira de denominar este automóbil estaba previsto, entón, que fose “tigre”; pero ó empezar a comercializarse, a xente nova, usuaria deste deportivo con potencia, xogou coas letras GTO e creou *goat* ‘cabra’, que finalmente foi a denominación popular que se impuxo. Na mesma literatura pode haber niveis de complexidade, con figuras literarias máis ou menos exclusivas para diferentes perfís de formación dos lectores, ou pode tamén haber distintas ofertas adaptadas a rexistros, e así, por exemplo na lírica medieval galega había cantigas de amigo e cantigas de amor que se caracterizaban por unha maior elaboración e unha lingua máis culta, e había cantigas de escarnio, satíricas, que recollían unha lingua máis cotiá e coloquial, e os temas estaban máis atentos á actualidade e á crítica pública; concretamente, para Lanciani e Tavani, sarcasmos e mofas contra os ricos homes (sobre todo por avaricia e miseria finxida), cortesás, xogares e trobadores, vasalos infieis, cabaleiros medoñentos e as mesmas autoridades relixiosas (1995: 61, 66).

A creación de metáforas, de significados figurados ou de comparacións está sempre aberta ó enxeño dos falantes. O fondo léxico dunha lingua sempre está dispoñible para ampliarse e mudar, incluso para ser forzado procurando novos matices expresivos. O espírito creativo non repara unicamente no patrimonio léxico dunha lingua, e así pode inventar palabras, algunhas de significado esperable (p.ex.: Darío Xohán Cabana creou **putapénico**), ou sen significado (p.ex.: Alfonso Reyes inventou o termo *jitanjáfora* para designar palabras, metáforas, onomatopeas, interxeccións, etc., carentes de sentido pero que constitúen un forte estímulo para a imaxinación). Outro exemplo de deformación do significante para conseguir efectos estilísticos cómicos ou grotescos foi a literatura macarrónica, de finais do s. XV, que basicamente consistía en parodiar o latín, conservando a morfoloxía e a sintaxe, pero adaptándoo ó léxico vulgar, mesmo dialectal.

Independentemente de figuras lóxicas ou semánticas, débese considerar parte importante do enxeño para un insulto o acerto coa palabra que consiga molestar máis, que moitas veces é independente de consideracións lingüísticas. Sirva para exemplificar isto un texto de Carlos Casares:

E dende a mesa do Pavesa ouviuse, segundo contou no recreo, que o Calamidá dixera “Poeta”. Ti non o ouviches e o máis seguro é que non o dixera, porque entón ouviríao don Camilo e se o chega a ouvir, mamá querida, pégalle unha malleira que o deixa teso no sitio, pois era o peor que se lle podía dicir. Un día o Cascón chamáralle cabrón, e só lle botou un sermón sobre a educación e sobre os pobos antigos que endexamais empregaban palabras soeces. (Casares, pp. 25).

O cumio para un creativo de palabras ou de metáforas, independentemente doutros fins estilístico-artísticos, sería ver que a súa creación é usada polos falantes ou, sobre todo, se converte en catacrese, unha metáfora que pasa á lingua corrente (p.ex.: o cu da botella). E un inventor de insultos esperará oílo en moitas ocasións, sempre que non se dirixan a el.

1.3. Insultos universais

Os antecedentes da poesía satírica medieval galego-portuguesa poden estar nos *Carmina* dos goliardos ou no sirventés provenzal, que coincide en temática, e do mesmo xeito os insultos non son propios de ningún tempo nin de ningunha lingua ou cultura -si existirán características e adaptacións propias-, senón que comparten historia e case sempre interrelación, así o demostran as coincidencias evidentes.

Tendo en conta o galego, o cast. e o port., independentemente das palabras exclusivas de cada lingua, hai palabras que só son insulto en galego (p.ex.: **cachalote**), que só son insulto en cast. (p.ex.: **codorniz**), que só son insulto en port. (p.ex.: **crocodilo**), que son en galego e cast. (p.ex.: **azor**), que son en galego e port. (p.ex.: **arenque**), que son en cast. e port. (p.ex.: **besugo**) e abundan as que son insulto nas tres linguas (p.ex.: **avestruz**).

Hai exemplos de insultos universais que manteñen o mesmo significado (p.ex.: **sicofanta** ‘denunciador’, en cast. *sicofante/a* ‘calumniador’, en port. *sicofanta* ‘denunciador’, ‘delator’, ‘calumniador’, en fr. *sycophante* ‘denunciador’ e ‘bribón’, en it. *sicofante* ‘denunciador’, en ing. *sycophant* ‘adulador’, tomado do lat. SYCŌPHANTA ‘calumniador’, ‘delator’, ‘hipócrita’, ‘adulador’, propiamente ‘o que denuncia a un exportador de figos’, á súa vez do gr. *sykophántes* íd., de *sykon* ‘figo’ e *phaino* ‘descubrir’. **Idiota**, en grego *idiōtes*, en latín *īdiōta*, en castelán *idiota*, en portugués *idiota*, en francés *idiot*, en italiano *idiota*

‘persoa pouco intelixente’. **Garrulo/gárrulo**, en latín GARRŪLUS, en castelán *garrulo/gárrulo*, en portugués *garrulo*, en italiano *gàrrulo* ‘persoa que fala moito’).

Hai outros insultos universais que varían ou especializan os significados (p.ex.: **imbécil** ‘pouco intelixente’, ‘persoa que molesta polo que fai ou di’, en latín IMBĒCILLUS ‘moi débil fisicamente’, en castelán *imbécil* ‘escaso de razón’, ‘fraco, débil’, en portugués *imbecil* ‘pouco intelixente’, ‘persoa que non ten sentido común’, en francés *imbécile* ‘pouco intelixente’, en italiano *imbecille* ‘pouco intelixente’, ‘insulto de significado xeral’. **Torpe** ‘de movementos lentos’, ‘tardo en comprender’, ‘feo’, ‘infame’, en latín TURPIS ‘feo, deforme’, ‘infame’, en castelán *torpe* ‘que se move con dificultade’, ‘tardo en comprender’, ‘infame’, ‘feo’, en portugués *torpe* ‘desonesto’, ‘o que non se move ou o que fai algo con dificultade’, ‘noxento’, ‘indecoroso’, ‘obsceno’, en italiano *tòrpido* ‘lento’, ‘inhábil’). Ás veces a evolución semántica pode ser importante, como sucede con **bribón**, inicialmente ‘o que inspira mágoa’, **parvo**, orixinariamente ‘pequeno’, ou **pánfilo**, en grego ‘o que todo é bondade’. En capítulos seguintes estudaranse evolucións semánticas, pero abonde agora un exemplo de uso dun mesmo insulto con varios significados por parte de distintos usuarios: **larafuzas** ten o significado de ‘sucio’, pero hai un uso do escritor Carlos Casares, nas súas colaboracións en *La Voz de Galicia*, como sinónimo de ‘chulo’, e outro do debuxante Quesada, na súa colaboración en *Faro de Vigo*, co sentido de ‘crido, iluso’, que non teñen nada que ver. A explicación é que, ademais de teren un significado propio, ó convertérense en insultos, poden valer para calquera momento ou circunstancia en que se insulte unha persoa.

Hai moitos exemplos de palabras insultivas que só existen en galego (p.ex.: **asoballador**, **badueiro**, **bacorexeiro**), incluso de insultos dialectais (p.ex.: **fato** na zona nororiental de Lugo, ou **zolado** e **botelo** en Valdeorras. Algúns condicionados por características culturais ou xeográficas particulares: p.ex.: Luís Bouza-Brey recolle moitos máis alcumes xerados do mar que da terra no seu *Alcumario de Arousa, do Ullán e do Salnés*), pero tamén hai exemplos de insultos existentes en varias linguas e ausentes en galego (p.ex.: **ribaldo** en portugués, castelán, catalán (*ribald*), francés (*ribaud*) e italiano).

Hai insultos procedentes de palabras de todas as linguas de substrato e adstrato, sen que tivesen que ser insultos orixinariamente: de procedencia indoeuropea (p.ex.: **berberecheiro**, **britador**, **brusco**), celta (p.ex.: **abatido**, **abellacado**), prerromana (p.ex.: **albardeiro**, **argueireiro**, **arisco**, **bacorexeiro**), grega (p.ex.: **aboubado**, **alifáfaro**, **pánfilo**, **idiota**), latina (p.ex.: **bruto**, **parvo**, **imbécil**), árabe (p.ex.: **aduaneiro**, **albendeiro**, **zafio**), mozárabe (p.ex.: **bochechudo**, **caroqueiro**), sánscrita (p.ex.: **chalado**), gótica (p.ex.: **brosmo**, **descastado**), xermana (p.ex.: **cambrado**, **bisoño**, **bastardo**), occitana (p.ex.: **calóndrigo**, **escrequenado**), galorrománico (p.ex.: **arlote**), catelá (p.ex.: **zopenco**, **cateto**, **paleta**), portuguesa (p.ex.: **cachalote**), francesa (p.ex.: **truán**, **burgueirán**, **arribista**), italiana (p.ex.: **alustrado**, **amostachado**, **antigalleiro**, **canalla**), catalana (p.ex.: **almatoste**, **avariado**, **bergante**), inglesa (p.ex.: **aburguesado**), de linguas precolombinas como azteca (p.ex.: **chocolateiro**), quechua (p.ex.: **chinchulleiro**) ou tupí (p.ex.: **cobaia**), de orixe africana (p.ex.: **candanga**, **zulú**), do caló (p.ex.: **camelador**)...

Como curiosidade, do chinés non temos préstamos para insultos -puidera haber algún a través do portugués-, pero do traballo “Algunos aspectos socio-culturales del insulto en chino” de Juan José Ciruela Alférez, recóllense mecánicas, inspiracións e aplicacións comúns, e así explica que na cultura chinesa hai dous importantes grupos de insultos, os que asocian ou comparan o ser humano ás cousas ou ós animais, e os que o fan cos espíritos ou co demo; tamén constata que hai moito insulto social, para grupos étnicos ou culturais chineses, para as descendencias, para as persoas de condición ou actividade humilde, así coma para a muller, discriminada.

1.4. Carácter propio dos insultos galegos

John Lyons non se atreve a dar unha resposta á pregunta de que é o contexto, insiste en diferenciar a parte proposicional e non proposicional do contexto, e conclúe que é necesario tratar esta última nun estudo máis xeral, no que a achega lingüística contribúa a establecer unha teoría xunto con outras especialidades de pragmática social, especialmente psicoloxía, antropoloxía e socioloxía (1981: 218-220). Isto vale para introducir con reservas este capítulo, que está xustificado por teren os insultos galegos características singulares, pero avisando da necesidade de introducir outras disciplinas se se pretende estudar en profundidade.

E dentro da lingüística tamén serían varias as ramas a intervir, algunhas delas sobrevoaranse ó longo deste traballo. Pero en concreto hai unha rama da lingüística, a onomasioloxía, que proporcionaría información moi interesante polo seu desenvolvemento na dialectoloxía e na xeografía lingüística. A onomasioloxía ocúpase de determinar os significantes que corresponden a un significado dado, ou sexa, é contraria á semasioloxía, pois esta parte do significante para chegar ós significados. Para exemplificala, Vidos recorre ó exemplo da lavandeira (o paxaro tamén coñecido como costureira, paxariña da neve ou señorita), que ten en fr. e prov. nomes como *saute-mottes* ('terrón'), *l'ami de l'araire* ('o amigo do arado, do labrego')..., e en cast. *pajarita de las nieves*, *nevatilla*, ou sexa ave de paso que ó vir do norte trae a neve, e no prov. *galopastre* (de 'divertir') ou *gagne-pastou* (de 'gañar'), que son denominacións que se adentran no ánimo dos campesiños e dos pastores (o paxariño segue ó labrador, dálle alegría ó pastor e convive con el...). Ademais do aspecto psicolóxico, tamén o lado cultural é iluminado pola onomasioloxía. As divisións xeográficas dos varios tipos de nome desta ave dependen estreitamente das condicións do país en que estes nomes se encontren (1973: 63-64).

Sería tentador concluír características esenciais propias do insulto galego, pero xa se viu o carácter universal dos insultos no capítulo anterior, e sería improcedente en rigor intentar establecer diferencialismos que respondesen máis a criterios chauvinistas que científicos. É claro, de todos os xeitos, que se aprecian singularidades sociais e lingüísticas que ben puideran dar contido a un estudo tomando datos do recollido neste traballo.

Trazos sociais e contextuais

Deberanse ter en conta os capítulos posteriores dedicados a aspectos sociais (5.1, 5.2, 5.4) e a manifestacións dos insultos (6.2), onde se tratan certos aspectos deste tema.

O feito de que o himno galego conteña insultos (iñorantes, fêridos, duros, imbéciles e escuros) constitúe, desde logo, unha proba evidente de posuír un carácter para crear insultos (por parte de Pondal) e para usalos (mesmo de maneira institucional).

Entre os factores que inflúen nesa patrimonialización dos insultos están os de carácter sociolóxico, psicolóxico e histórico. Sen o axente da tradición, non teríamos **meco** (un personaxe lexendario), nin **cachamuñas** (personaxe histórico), nin **choqueiro** (personaxe do Entroido); tampouco sen a nosa concreta xeografía coñeceríamos **goldracha** ou **bardumeiro** (palabras que se toman de sinónimos de lama); igual que sen a experiencia de pasar fame non se crearían tantos insultos que fan referencia a comer con voracidade, como **lampantín**, **papón**, **lurco**, **larpeiro**, **lambón**, **comellón**.

O humor galego vai dar pé a connotacións exclusivas do insulto galego. Celestino Fernández de la Vega, en *O segredo do humor*, admite propensión do carácter galego ó humorismo, que pode proceder da contradición histórica do seu destino e da actitude crítica e excéptica do pensamento galego (2002: 232). É un humor que xunta a traxedia e a comicidade, e que acepta como ingredientes a parodia, como distorsión negativa, a ironía e, particularmente, a retranca, como procedemento codificado que lle dá exclusividade e complicidade, e a esaxeración ou hipérbole, que o fai especialmente cómico.

Nun insulto como **champanacona** 'persoa moi crédula' conflúen o humor, a ironía, a hipérbole e a caricaturización; nun insulto como **furafollas** 'espilido' ou **furaolas** 'preguiceiro' hai ironía, esaxeración e caricaturización. Como exemplo de parodia, en galego adóitanse usar para insulto retrousos ou palabras que caracterizan unha persoa, ben porque a usan moito, porque a usan fóra de rexistro ou porque a usan mal (p.ex.: "Vernié" a un comentarista de televisión por pronunciar desta forma incorrecta o apelido do corredor de Fórmula 1 francés Vergne). Un exemplo de retranca galega ilustrativo é o que recollo nun lugar de Galicia en que os veciños dun catedrático estirado e pedante lle chaman **catedrático**; el, desprovisto do código da retranca, búrbase dos seus paisanos: "Mira que xente inculta, non saben dicir catedrático!", e os veciños aínda se rin máis e máis festexan a efectividade do insulto.

Trazos lingüísticos

Veranse connotacións e características propias ó longo deste traballo, concretamente no capítulo de deicticos, cuantificadores e modificadores (3.4), de sufixación (4.1) ou no de eufemismos (5.3). E no dicionario do traballo observárase, ademais de insultos propios en cada lingua, que practicamente en cada

entrada que coincide en galego, castelán ou portugués, cada lingua amosa preferencias por potenciar unhas palabras como base de insultos e por xerar nesas palabras significados figurados distintos. Incluso se aprecian moitas diferenzas entre o portugués (Almeida-Sampaio) e o brasileiro (Houaiss). Esta é unhas das razóns que xustifica a transcripción literal dos dicionarios baleirados, tanto de galego, coma do castelán e do portugués.

Unha particularidade que se pode aceptar do insulto galego é a facilidade para crear os compostos (p.ex.: **bailanocribo**), que son descritivos para ridiculizar ou caricaturizar, e non imprecacións, ou sexa, exclamacións para desexar que a alguén lle suceda algo, como ás veces se ten dito.

2. CONSIDERACIÓNS SEMÁNTICAS

Como sucede, con poucas excepcións, en onomástica cos nomes propios que teñen un significado pero non existe motivación dese significado á hora de asignalos ós nenos, así usamos diariamente palabras das que descoñecemos, non xa a etimoloxía, senón os seus usos primixenios e as acepcións rectas e figuradas. P.ex.:

Debuxar (etimoloxicamente na madeira), dubidar (etimoloxicamente entre dúas cousas), concertar (etimoloxicamente con pelexa), escándalo (etimoloxicamente con trampa), paixón (etimoloxicamente padecendo), pedante (etimoloxicamente con pedagogía), pendencia (etimoloxicamente arrepentíndose), perigo (etimoloxicamente en experiencia ou proba), polémica (etimoloxicamente na guerra), presbítero (etimoloxicamente vello), querela (etimoloxicamente con queixa), recompilar (etimoloxicamente plaxiando), sicario (etimoloxicamente con puñal), sucio (etimoloxicamente con humidade), traer (etimoloxicamente arrastrando), trocar (etimoloxicamente con apretón de mans), veterinario (etimoloxicamente para bestas vellas), ximnasio (etimoloxicamente espidos)...

2.1. Tratamento nos dicionarios

Os mesmos dicionarios vacilan na xerarquización das acepcións e no recoñecemento de significados ou acepcións primixenios ou extensivos. Para ilustrar isto, pódense tomar algunhas palabras como exemplo nos seguintes dicionarios: GDX, *Gran Diccionario Xerais da lingua* (2000), DRAG, *Diccionario da Real Academia Galega* (1997), DRAE, *Diccionario de la lengua española*, da RAE (2001), MM, *Diccionario de uso del español*, de María Moliner (1994), e DEA, *Diccionario del español actual*, de Manuel Seco, Olimpia Andrés e Gabino Ramos (1999):

Álxido. É adxectivo que ten o significado de ‘moi frío’, do lat. ALGĪDUS, co mesmo significado, der. de ALGĒRE ‘ter frío’. O cambio de significado a ‘culminante, máximo’ dátao Corominas-Pascual a mediados do século XIX (s.v. álgido). Na terminoloxía médica, hai enfermidades nas que o período crítico para o enfermo está acompañado de frío intenso, álxido, de aí que este adxectivo recolla significados referidos ó especial dese momento, chegando mesmo a poder substituírse por “quente”, que desvirtúa totalmente o sentido orixinal desta palabra.

GDX. 1 ‘moi frío’. 2 ‘dise dunha enfermidade ou dunha síndrome que vai acompañada dun frío intenso’. Indica que o significado ‘momento culminante’, ‘punto máis quente’ é impropio.

DRAG. 1 ‘(med.) que vai acompañado de frío intenso’. 2 ‘(p.ext.) de máxima intensidade’, recolle o exemplo: “*O momento álxido do debate*”, que non está extraído do ámbito médico, e relaciona semanticamente esta acepción con ‘crítico’ e ‘culminante’.

DRAE. 1 ‘moi frío’. 2 ‘(med.) acompañado de frío glacial’. 3 ‘dise do momento ou período crítico ou culminante dalgúns procesos orgánicos, físicos, políticos, sociais, etc.’.

MM. 1 ‘(med.) acompañado de frío intenso no corpo’. Indica que este significado se estendeu a ‘culminante’, ‘máximo’.

DEA. 1 ‘punto ou momento culminante’. 2 ‘(med.) fase ou fenómeno dunha enfermidade que se caracteriza por intensa sensación de frío’. 2 ‘(lit.) moi frío, ou xeadó’.

Animosidade. Do lat. ĀNĪMŌSĪTAS, -ĀTIS ‘animosidade, ousadía, alento, esforzo, valor’, der. de ĀNĪMŌSUS ‘cheo de aire’, ‘valente, esforzado’, e este adxectivo de ĀNĪMA ‘aire, respiración’, ‘alma, espírito’. Corominas-Pascual explica que a acepción ‘hostilidade’ naceu no século XIX, por imitación do francés, onde se recollía desde o século XVI (s.v. alma).

GDX. 1 ‘calidade de animoso’. 2 ‘sentimento de hostilidade contra algo ou alguén; animadversión, aversión’.

DRAG. 1 ‘calidade de animoso’. 2 ‘sentimento de repugnancia e actitude desfavorable ou hostil cara a algo ou alguén’.

DRAE. 1 ‘ánimo’. 2 ‘aversión, hostilidade’.

MM. 1 ‘ánimo’. 2 ‘animadversión ou antipatía’.

DEA. 1 ‘hostilidade ou aversión’. 2 ‘(raro) ánimo’.

Broncear. Der. de bronce ‘corpo metálico que sae da aliaxe de cobre e estaño’, que é probable que veña -por vía doutro romance, seguramente o catalán, segundo Corominas-Pascual (s.v. bronce)- do latín AES BRUNDUSI ‘bronce de Brindisi’, cidade italiana na que o había de boa calidade (na que morreu Virxilio).

A palabra campá (que se fai de bronce) ten unha historia similar, vén de VASA CAMAPANA ‘recipiente da Campania’, de onde procedía un bronce de moi boa calidade. Do mesmo xeito que cobre está tomado do nome antigo da illa de Chipre, onde había este mineral, de AES CYPRIUM. En lat. AES significaba ‘metal, especialmente bronce ou cobre’.

Broncear co significado moderno de ‘por(se) moreno’ ten a mesma explicación que a que explica que se lle chame á raza xitana de bronce (“Por el olivar venían, bronce y sueño, los gitanos”, escribiu García Lorca en *Romancero Gitano*).

GDX. 1 ‘dar a unha cousa a cor do bronce’. 2 ‘recubrir algo de bronce’. 3 ‘poñerse moreno pola acción do sol’.

DRAG. 1 ‘facer que a pel de alguén adquira unha cor escura que recorda á do bronce, por exposición’. 2 ‘coller unha cor escura que recorda a do bronce, por exposición ós raios de sol’.

DRAE. 1 ‘dar cor de bronce’. 2 ‘dito da acción do sol ou dun axente artificial: dar cor morena á pel’.

MM. 1 ‘dar a unha cousa a cor do bronce ou recubrir algo de bronce’. 2 ‘poñer moreno ó sol’, ‘(sub-acepción) poñerse moreno polo sol’.

DEA. 1 ‘poñer morena a unha persoa ou a súa pel, especialmente pola acción dos raios solares’, ‘(sub-acepción) poñerse moreno’.

Candidato. Do lat. CANDĪDĀTUS ‘candidato, pretendente’, do part. CANDĪDĀTUS ‘vestido de branco’, der. de CANDĪDĀRE ‘branquear, poñer branco’. O paso de participio a substantivo explícase semanticamente porque os pretendentes vestían toga branca, que simbolicamente representaba, se non a inocencia, si a boa fe.

GDX. 1 ‘persoa que aspira a cargo, premio, etc.’.

DRAG. 1 ‘aspirante’.

DRAE. 1 ‘persoa que pretende algunha dignidade, honor ou cargo’. 2 ‘persoa proposta ou indicada para unha dignidade ou cargo, aínda que non o solicite’. 3 ‘(coloq. Arg. e Ur.) persoa cándida, que se deixa enganar’.

MM. 1 ‘persoa que pretende certo cargo, distinción, premio, etc.’, ‘(sub-acepción) particularmente, persoa que se presenta para ser elixida nunha votación’. 2 ‘persoa proposta para un cargo, aínda que non sexa a solicitude súa’. 3 ‘persoa a quen, mediante representación anterior ou proposta autorizada por electores, se recoñece o dereito a intervir por si ou por apoderados as operacións dunha elección popular’. (En edición de 2002: 4 ‘(Arg.) persona ingenua’).

DEA. 1 ‘persoa que aspira á obtención de algo, esp. un cargo ou posto ou unha distinción, ou que é proposta para eso’.

Enervar. Do lat. ĒNERVĀRE ‘quita-los nervios’, ‘debilitar’, mesmo ‘efeminar’, do prefixo privativo E- e NERVUS ‘nervio’. Popularmente non se soubo interpretar o prefixo negativo e- (que ten *emascular*, *erradicar* ou *erudito*), e desviouse o sentido ó significado diametralmente oposto.

(Nalgúns dicionarios galegos recóllese enervar ‘curar os porcos con herbas medicinais’, que é derivado de herba, e debera escribirse enherbar).

GDX. 1 ‘quedar sen forzas’. 2 ‘restar forza ás razóns ou ós argumentos de alguén’. 3 ‘perder ou facer perder os nervios’.

DRAG. 1 ‘facer perder a vontade, o ánimo ou a forza precisa para realizar calquera actividade física ou intelectual’. 2 ‘facer perder o control dos nervios’. 3 ‘perder a vontade, o ánimo ou a forza precisa para realizar calquera actividade física ou intelectual’. 4 ‘perder o control dos nervios’.

DRAE. 1 ‘debilitar, quitar as forzas’. 2 ‘debilitar a forza das razóns ou argumentos’. 3 ‘poñer nervioso’.

MM. 1 ‘quitarle a alguén unha causa material ou non material, como a calor excesiva, a bebida ou unha lectura, a enerxía física, a vontade ou o ánimo para moverse ou para traballar física ou

intelectualmente’, ‘(sub-acepción) perder alguén as enerxías físicas, o ánimo ou a vontade’. 2 ‘poñer(se) nervioso’.

DEA. 1 ‘debilitar ou quitar forza’. 2 ‘diminuír a forza ou eficacia’. 3 ‘irritar ou poñer nervioso’.

Equipar. Para Corominas-Pascual tomado, a través do fr., do escandinavo antigo *skipa* ‘equipar un barco’, derivado de *skip* ‘barco’; explica que entrou como voz náutica (que é única acepción no *Diccionario de Autoridades de la Lengua Castellana*, 1726-1737) e que logo se foi estendendo a outros contextos (s.v. equipar).

GDX. Ten dúas acepcións, pero non figura a mariña, aínda que o exemplo da 1ª acepción é: “*equipar unha nave*”.

DRAG. Ten só unha acepción xeral, e non fai referencia ó ámbito marítimo.

DRAE. 1 ‘proporcionar o necesario para algo, especialmente roupa’. 2 ‘dotar unha nave do necesario’. 3 ‘dotar do equipo necesario a industrias, urbanizaciones, sanatorios u otros establecimientos’.

MM. 1 ‘dotar do necesario’, ‘(sub-acepción) dotar de roupa’, ‘(sub-acepción) dotar unha nave do necesario para unha viaxe, e se é de guerra, de armas e municións’.

DEA. Ten unha acepción con tres subdivisiones, nas que non aparece o ámbito marítimo.

Fonte. Do lat. FONNS, -TIS ‘manancial’. Corominas-Pascual indica que a acepción ‘prato grande para servir as viandas’ procede do latín eclesiástico, da pía bautismal. Infórmanos de que é acepción exclusiva do castelán, do dialecto portugués do Minho e cre que do galego. Engade que en Nebrija xa aparece co significado de ‘fonte para lavar as mans’ e en Covarrubias co de ‘prato grande de prata’ (s.v. fuente).

GDX. 1 ‘manancial’. 2 ‘construción feita para darlle saída á auga que vén dun manancial’. 10 ‘prato grande para colocar comida sobre a mesa’.

DRAG. 1 ‘lugar onde mana a auga da terra, en particular, construción cun ou varios canos por onde sae a auga’. 3 ‘prato grande para servir comida’.

DRAE. (*fente*) 1 ‘manancial’. 2 ‘aparato para conducir a auga desde o manancial’. 3 ‘obra de arquitectura para que saia a auga polos canos’. 4 ‘pía bautismal’. 5 ‘prato grande para servir alimentos’. 6 ‘comida que cabe nese recipiente’.

MM. (*fente*) 1 ‘lugar onde brota auga procedente dunha corrente subterránea natural ou conducida artificialmente’. 2 ‘construción que ten instalados canos de condución de auga’. 3 ‘pía bautismal’. 4 ‘sitio onde sae un líquido, aínda que non sexa auga’. 5 ‘recipiente de forma redonda ou ovalada que se emprega para servir a comida’.

DEA. 1 ‘construción na que hai un ou varios canos ou surtidores de auga’. 2 ‘manancial’. 5 ‘recipiente grande, pouco profundo e de forma circular que se usa para servir alimentos’.

Fulgurante. Der. de fulgor, do lat. FULGOR, -ŌRIS ‘relustro’, ‘brillantez, resplandor’, der. de FULGĒRE ‘resplandecer’.

A luz do raio é intensa pero dura pouco tempo. Veremos de que maneira está recollida esta idea da duración nas acepcións e comprobaremos se se recolle unha acepción actual de ‘rápido’, que se explica pola mesma velocidade do raio.

GDX. 1 ‘que fulgura ou despidе fulgor moi brillante’. 2 ‘(fig.) de brillo moi intenso’. 3 ‘(p.ext.) que chega a ser moi intenso en pouco tempo’.

DRAG. 1 ‘que brilla de maneira intensa e breve’. 2 ‘que ten un brillo intenso’. 3 ‘(p.ext.) que alcanza moita intensidade en moi pouco tempo’.

DRAE. 1 ‘que fulgura’. Na entrada *fulgurar* recolle dúas acepcións: ‘brillar, resplandecer, despedir raios de luz’ e ‘destacar pola súa brillantez’.

MM. 1 ‘moi brillante’.

DEA. 1 ‘que fulgura’. 2 ‘sumamente rápido’.

Nimio. Do adxectivo do lat. NĪMĪUS ‘excesivo, demasiado, extremado’, der. do adv. NĪMIS ‘demasiado’. Para Corominas-Pascual o sentido actual procede dunha mala interpretación de frases como *cuidado nimio*. Infórmanos de que era voz descoñecida aínda a principios do século XVII, e que se empezou a utilizar en ámbitos eclesiásticos. Xustifica o cambio semántico polo influxo de meticulosidade ou miniatura (s.v. nimio).

GDX.1 'excesivo, esaxerado'. 2 'sen importancia, insignificante'. 3 'escrupuloso, minucioso, prolixo'.

DRAG. 1 'excesivo'. 2 'esmerado e coidadoso ata o máis mínimo'. 3 'moi pequeno, de pouca importancia'.

DRAE. (Indica entre paréntese a etimoloxía e explica que significado orixinario aínda se mantén en español, pero que foi malinterpretada a palabra e recibiu acepcións de significado contrario). 1 'excesivo, esaxerado'. 2 'minucioso, escrupuloso'.

MM. 1 'excesivo'. 2 'insignificante, sen importancia'. 3 'escrupuloso, minucioso'.

DEA. 1 'insignificante ou que ten pouca importancia'. 2 'minucioso ou escrupuloso'. 3 'excesivo ou esaxerado'.

Piscina. Do lat. PISCĪNA 'estanque onde se cría peixe', 'estanque para bañarse', 'pía onde bebe o gando', 'recipiente grande para a auga', der. de PISCIS 'peixe'.

GDX. 1 'estanque artificial de auga para baño ou para practicar natación' (con esta definición non se inclúen os saltos de teampolín). 2 'estanque para peixes'.

DRAG. 1 'estanque de auga para baño ou para practicar natación'. 2 'estanque de auga dunha piscifactoria'.

DRAE. 1 'estanque destinado ó baño, á natación ou a outros exercicios ou deportes acuáticos'. 2 'estanque que se soe facer nos xardíns para ter peixes'. 3 'lugar no que se botan e sumen algunhas materias sacramentais'.

MM. 1 'estanque en que se crían peixes'. 2 'estanque para bañarse e nadar'. 3 'lugar en que se enterran ou sumen cando se fan inútiles algunhas cousas sagradas'.

DEA. 1 'estanque destinado ó baño e a exercicios ou deportes acuáticos'. 2 '(fís.) estanque en que está inmerso un reactor nuclear'. 3 '(hist.) estanque destinado a usos relixiosos'.

Ridículo. Do adxectivo do lat. RĪDÍCŪLUS 'digno de risa, gracioso', der. de RĪDĒRE 'rir'.

Ademais de á xerarquización entre adxectivo e substantivo, e á atención á risa que está na esencia da palabra, prestarase atención ó substantivo castelán *ridículo* 'bolsa de rede', que ten distinto étimo, e seguramente sexa o que propiciou a acepción do adxectivo 'pequeno, de pouco valor'.

GDX. 1 'que causa risa por grotesco, extravagante, estúpido, pretencioso, etc.'. 2 'de pouco valor'. 3 'situación vergoñenta na que cae unha persoa'.

DRAG. 1 'que provoca risa'. 2 'pequeno de máis, de moi pouco valor'.

DRAE. 1 'que pola súa rareza ou extravagancia provoca risa'. 2 'escaso, curto, de poca estimación'. 3 'estraño, irregular e de pouco aprezo e consideración'. 4 'de xenio irregular, excesivamente delicado'. 5 'situación "ridícula" en que cae unha persoa'. Recolle tamén como entrada o adxectivo *ridiculous* e *reticulus* 'bolsa de rede'.

MM. 1 'involuntariamente cómico; que fai rir burlona ou despectivamente'. 2 'demasiado pequeno'. 3 'melindroso, moi delicado'. 4 'situación ridícula'. 5 'bolsa pequena das mulleres'.

DEA. 1 'persoa ou cousa que provoca risa o burla'. 2 'persoa ou cousa parva ou absurda'. 3 'cousa insignificante ou sumamente pequena'. 4 'situación ridícula', '(sub-acepción) actuación ou comportamento ridículos'. 5 'carácter ou condición de ridículo'. 6 '(hist.) bolso de man das mulleres'.

Serra. Do lat. SERRA 'serra de serrar', der. de SECĀRE 'cortar'. En latín tiña como acepcións figuradas as de 'manobra militar que recorda a forma da serra', 'especie de carro con rodas', 'vértebras que están moi á vista, en xente delgada', co lat. DŪCĒRE 'conducir' significaba 'discutir', e tamén daba nome a un peixe.

Na acepción de 'liña de montaña', Corominas-Pascual di que xa está no *Cid* e en Berceo, Juan Ruiz, glosas do Escorial e de Toledo, e en Nebrija (s.v. sierra). Esta acepción é froito da comparación polo aspecto dentado das cordilleiras.

Ten unha formación similar a aranguelo, que desde o seu significado primixenio de 'columna vertebral dos animais' chegou ó de 'montaña prolongada con penas que sobresaen', polo mesmo efecto metafórico.

Remitíndonos ás nada rigorosas, pero apaixonantes, explicacións mitolóxicas, dise que Talos, sobriño do inventor Dédalo, o pai de Ícaro, era moi intelixente, e demostrouno inventando, cando tiña doce anos, a serra, parece que inspirándose na espiña dos peixes. Dédalo sentiu envexa e matouno empurrándoo desde o alto da Acrópole.

GDX. 1 'lámina dentada para cortar madeira ou materiais duros'. 2 'ferramenta portátil con motor para serrar'. 3 'instalacións dun aserradeiro'. 4 'sucesión de montañas'. 5 'terreo montañoso por oposición ó terreo chan e ó campo aberto'.

DRAE. 1 'ferramenta ou máquina para serrar'. 2 'industria na que hai serras para cortar madeira'. 3 '(xeogr.) sucesión de montañas que pola súa forma recorda unha serra'.

DRAE. 1 'ferramenta para serrar'. 2 'lugar onde se serra'. 3 'ferramenta que consiste nunha folla de aceiro forte, longa e estreita, con bordo liso, suxeita a un bastidor, e que serve para dividir pedras duras co auxilio de area e auga'. 4 'parte dunha cordilleira'. 5 'cordilleira de montes ou penas cortadas'. 6 e 7 'peixes'.

MM. 1 'ferramenta para serrar', '(sub-acepción) instrumento para serrar movido por un motor'. 2 'serie de picos montañosos', '(sub-acepción) montañas ou terreo montañoso que se ten próximo (pon o exemplo "Mañana vamos a la sierra", bastante forzado se un non vive en Madrid)'. Non aparece recollida a acepción 'instalación onde hai serras', pero se imos á entrada "aserradero" encontramos que aparece 'taller para serrar madeira' e recolle que é sinónimo "sierra".

DEA. 1 'ferramenta para serrar'. 2 'cadea montañoso de pouca extensión'.

Torpe. Do lat. TURPIS 'feo, deforme', 'innobre, ruín', 'vergonzoso, torpe'. Corominas-Pascual informa que en Berceo xa se encontra a acepción moderna 'desmañado, rudo, tardo' (s.v. torpe).

GDX. 1 'de movementos dificultosos'. 2 'de pouca habilidade e destreza'. 3 'tardo en aprender ou entender'.

DRAE. 1 'que comprende as cousas con moita dificultade'. 2 'que ten pouca habilidade para o que se expresa'. 3 'realizado con pouca habilidade'.

DRAE. 1 'que se move con dificultade'. 2 'desamañado', 3 'rudo, tardo en comprender'. 4 'deshonesto, impúdico, lascivo'. 5 'ignominioso, indecoroso, infame'. 6 'feo, tosco, falta de ornato'.

MM. 1 'feo, tosco; falta de beleza ou graza'. 2 'canallesco ou vil'. 3 '(non frec.) lascivo ou obsceno'. 4 '(aplicado a cousas e a persoas) difícil de mover ou con dificultade para moverse', '(sub-acepción) aplícase tamén ó movemento que se realiza con dificultade ou falta de axilidade'. 5 '(aplicado a persoas) dise do que comprende ou aprende difícilmente ou do falta de habilidade en calquera cousa'.

DEA. 1 'de movemento lento e pesado', '(sub-acepción) lento e pesado'. 2 'falta de soltura, habilidade ou destreza'. 3 'pouco intelixente ou que ten dificultade para entender'. 4 '(lit.) lascivo ou obsceno'.

Torpedo. Do lat. TORPĒDO 'peixe mariño selacio', 'inacción, preguiza', der. de TORPĒRE 'estar paralizado', por ter este peixe a propiedade de producir unha pequena descarga eléctrica cando o tocan que deixa paralizado a quen o fai. Por esta propiedade tamén se explica o significado posterior 'proxectil submarino'.

GDX. 1 'proxectil'. 2 'peixe'.

DRAE. 1 'peixe'. 2 'proxectil submarino'.

DRAE. 1 'peixe'. 2 'proxectil submarino'.

MM. 1 'peixe'. 2 'proxectil submarino'.

DEA. 1 'proxectil'. 2 'peixe'. 3 'automóvil descapotable'.

Problemas de definicións en dicionarios

No que atingue a este traballo, necesariamente impúxose a intuición (xenerosa) para inclusión e exclusións de moitas palabras como insultos. As principais carencias dos dicionarios atopadas foron:

1. Incoherencia no encabezamento da definición: "dise da persoa", "persoa que", "aplícase á persoa", "quen", "que"...

2. Ausencias de indicación de sentido ou acepción, de uso e do carácter ou propiedade insultiva. Cómpre facer salvidade no caso de María Moliner e Houaiss, sensibles a estas indicacións. Recollo, a maneira de ilustración, as indicacións en dicionarios galegos:

“despectivo”

Amolanchín (Eladio Rodríguez), anano (GDX), asno (GDX), cabalón (GDX), calcanabos (GDX), ceboleiro (GDX), clerigalla (Eladio Rodríguez), cregaxe (GDX), “ser cocido en mal forno” (GDX), códega (GDX), coiruda (GDX), esfolacaras (GDX), galistreiro (GDX), gavacho (GDX), histrión (GDX), ianqui (GDX), idiota (GDX), imbécil (GDX), machorro (GDX), marimacho (GDX), marica (GDX), maricas (GDX), maricón (GDX), melandrán, melandro e melandrón (Aníbal Otero), pecadento (Eladio Rodríguez), pelouro (GDX), periodiqueiro (Eladio Rodríguez), pesco (GDX), plebe (GDX), poubana (Eladio Rodríguez), querindango (GDX), sacamoas (GDX), señoritango (GDX), vellada (GDX), vellouqueiro (GDX), xuntoiro (GDX), zarrapallo (GDX).

“insulto”

Animal (GDX), asubío (Diccionario da Academia (1913-1928)), débil mental (GDX), marica, maricas e maricón (GDX).

“insulto xenérico”

Castrón (GDX).

“inxurioso”

Baltroteira (Eladio Rodríguez).

“cariñoso”

Barrigolas (Diccionario da Academia (1913-1928)), carriolo (GDX).

“afectivo”

Carallo (GDX).

“broma”

Canalla (María Moliner).

“festivo”

Cascarilleiro (GDX).

“irónico”

Macho (GDX), talentudo (Eladio Rodríguez).

“interxección”

Malpocado (GDX), princesa (GDX).

“pexorativo”

Mestrescola (GDX), papista (GDX), populacho (GDX).

“despreciativo”

Putaco (Eladio Rodríguez).

Bótase en falta esta indicación en moitas entradas que claramente conteñen intención insultiva ou desprezativa. P.ex.: **interesado** ‘persoa que ten ou manifesta un interese especial nalgunha cousa’.

3. Definicións con outros insultos, que resultan inexactos. P.ex.: en DRAE **chisgarabís** ‘zascandil, mequetrefe’.

4. Falta de precisión na aplicación concreta a persoas, animais ou cousas.

Hai palabras nas que se indica ese uso. P.ex.:

Bazofia, en galego e cast. a cousas, en port. a persoas e cousas.

Calimbornio, persoa, animal e cousa.

Carriandolada, persoa e animal.

Casandrego e caseño, persoa e animal.

Cascarrento, persoa e cousa.

Chouteiro, persoa e animal.
 Desdeño, persoa e animal.
 Desgairado, persoa, animal ou froito.
 Deshonesta, persoa.
 Froallo, persoa ou cousa.
 Garnecho, persoa ou animal.
 Manxupeiro, persoa ou animal.

Outras entradas que son ambiguas. P.ex.:

Escamallado 'de corpo mal proporcionado'.
 Escomechado 'de mal aspecto ou sen vigor'.
 Escutulido 'ben feito e de bo aspecto'.
 Espitilado 'moi alto e delgado'.
 Fagudo 'de mal aspecto'.
 Esfioulado 'delgado coma un fio'.
 Foupello 'gordo ou ancho e baixo'.
 Furrucoso 'pequeno, de pouco tamaño'.
 Grumón 'que resulta insoportable'.
 Lambedor 'que lambe'.
 Lamugueiro 'moi lento'.
 Matrouco 'pequeno e gordo'.
 Miudeiro 'pequeneiro'.
 Pelexudo 'moi delgado'.
 Pequeneiro 'un tanto pequeno'.
 Tafarrote 'pequeno e redondo'.
 Tardón 'que tarda moito'.

A maneira de curiosidade, reproducése unha afinación de aplicación pouco lograda de Eladio Rodríguez na entrada "acarneirado": "Acarneirado, parecido o semejante al carnero. Aplícase a la cabeza y al rostro humano, y más comúnmente a los irracionales".

5. Ausencia de indicación de acepción figurada. P.ex.: **toxo** co significado 'insociable'.

6. Integración na mesma definición de acepcións independentes. P.ex.: **tangallón** 'rapaz alto e que anda ocioso', **tranfallón** 'desaliñado e gordo'.

Neste caso, pode haber xerarquía semántica non indicada e, por eso, tratarse dunha definición incorrecta. Sucede, por exemplo, na definición que Aníbal Otero dá para defeluxas 'aplícase á persoa fraca e de mal aspecto', cando hai que entender un significado principal aplicado a unha persoa de mal aspecto, porque é o significado figurado que se pode esperar de feluxe, e o significado de fraco debe entrar dentro das características que dan mal aspecto, é extensivo de 'persoa de mal aspecto' pero non figurado de feluxe, e debería aparecer noutra acepción indicando que é extensiva da primeira.

7. Definicións antonímicas. P.ex.: errar 'non acertar'.

8. Confusión en definición de categorías gramaticais. P.ex.: **tiránico** 'tirano, que exerce tiranía' ('tirano' é s. e 'que exerce a tiranía' é adx.).

9. Sucede moitas veces que unha palabra non está definida, senón que remite a outra entrada, pero non se indica a qué acepción ou acepcións desta nova palabra. Neste caso, se se considera adecuado, indícase no traballo, entre paréntese, a acepción a que se entende referida a remisión.

Subxectividade dos dicionarios

A pretendida desideoloxización e imparcialidade dos dicionarios é, por marco histórico e natureza humana, obxectivo practicamente imposible de alcanzar, e as responsabilidades van ser do lexicógrafo, pero tamén do editor e dos informantes cando se trata de voces tomadas de traballo de campo.

Os dicionarios intentan anular as tendencias subxectivas obvias, sobre todo as referidas a política, relixión ou sexo. No capítulo dedicado ó xénero verase que incluso se dan casos de ultracorrección por intentar criterios politicamente correctos, nos que se falsea o propio significado. Medina Guerra acepta esta imposibilidade plena e considera que a transmisión ideolóxica poderá ser consciente ou inconscientemente, pero nunca neutra ou inexistente (2003: 134).

De todos os xeitos, a conformación deste traballo recolle, xustificada e conscientemente, as definicións literais dos dicionarios baleirados, incluso sen tradución do cast. e do port., pois é a maneira de non perder matices semánticos, de capital transcendencia para graduar ou aplicar os insultos. Tamén por estas características expresivas do traballo, non se escapa, cando é necesario, ó modelo de definición enciclopédica e de definición explicativa, que Medina Guerra entende como a que delimita os conceptos ou reflicte a esencia dunha determinada categoría que o falante pode coñecer aínda que non saiba definir (2003: 143).

2.2. Significados rectos e figurados

Convirá introducir este capítulo establecendo as diferenzas entre significado, sentido, acepción e definición. Para Medina Guerra, o significado é o valor que en lingua ten unha unidade léxica, o sentido unha variante do significado, a acepción un sentido consolidado polo uso e aceptado por unha comunidade de falantes, e a definición unha expresión pola que se describe un sentido, que en lexicografía é o procedemento tradicional polo que se cataloga cada unha das acepcións da entrada (2003: 131).

Martinet matiza as diferenzas entre sentido e significado. Para el, o sentido é a relación social que o sinal establece no acto sémico, e que fai intervir, por unha parte, emisor, receptor e circunstancias (todos os factores non lingüísticos), e por outra, as relacións que as unidades lingüísticas presentan no enunciado; e o significado, abstrato, dun signo mínimo, é a clase de significacións virtuais dese signo (1988: 89).

A monosemia existe pero non é moi corrente, e a meirande parte dos cambios semánticos pódense atribuír ó uso expresivo da linguaxe (Cuenca e Hilferty, 1999: 162). As evolucións semánticas poden supoñer evolución a especializacións de uso (p.ex.: álxido ‘acompañado de frío intenso no corpo’, en medicina), a afinacións ou precisións semánticas (p.ex.: serra ‘aparelo para serrar’ e tamén ‘aparelo motorizado para serrar’), a especializacións semánticas (p.ex.: curtir ‘endurecer’ e especialmente ‘endurecer o coiro ou peles dos animais), a significados extensivos (p.ex.: **analfabeto**, de ‘persoa que non sabe ler’ a ‘ignorante’) ou a xeración de significados figurados (p.ex.: **animal** ‘bruto’).

As evolucións semánticas ás veces xeran significados opostos (p.ex.: **callán** ‘traballador’ pero tamén ‘folgazán’; **troita** ‘agudo’ pero tamén ‘parvado’), e pode haber significados figurados sobre outros á súa vez figurados (p.ex.: figuración sobre figuración en *lanudo* ‘dócil’, sobre metonimia de ovella ‘dócil’, en Cura de Fruíme, Tomo V, pp. 326). Frecuentemente os novos significados impóñense en uso ó significado recto (p.ex.: **aldeán** non se pode desprender dos matices despectivos adquiridos do significado figurado ‘inculto’). Estas modificacións semánticas poden ir acompañadas de cambios de categorías gramaticais (p.ex.: portátil ‘(adx.) que se pode transportar’ a ‘(s.) ordenador que se pode transportar’).

Falamos de significado figurado cando unha palabra é empregada como tropo (Lázaro Carreter, 1984³: s.v. figurado). Emprégase tamén ás veces translaticio como sinónimo de figurado, aínda que propiamente aquel aplicárase ó sentido con que se emprega unha palabra cando non é o orixinal, senón relacionado con el dalgunha maneira, e non necesariamente a través de tropo.

As posibilidades de significados figurados son infinitas, e isto pódese comprobar no dicionario deste traballo a través dos significados novos que naceron do xenio dos escritores, sen estar refrendados en ningún dicionario. Cuenca e Hilferty consideran que por sermos seres figurativos, cada un de nós ten cualidades de poeta, e que os procesos figurados da linguaxe cotiá non son unha cuestión de simples palabras, senón máis ben unha cuestión de conceptualizacións (1999: 124).

A colocación dun adxectivo anteposto ou posposto ó nome pode diferenciar o significado recto do figurado (p.ex.: home pobre ‘que non ten recursos’ e pobre home ‘que dá mágoa’).

Insulto si vs. insulto non

Lázaro Carreter considera que entre as linguaxes literal e non literal hai algo máis que diferenzas de grao ou de cantidade (1981: 164), e esas diferenzas precisamente supóñennos unha dificultade na delimitación dos insultos.

Reproduzo tres mostras para exemplificar as diferenzas entre un significado recto e outro figurado, para intentar ver se os dous poden ser insultos:

Non est, Tuca, satis quod es gulosus: et dici cupis et cupis videri (Non che basta, Tuca, ser un larpeiro: queres que cho chamen e parecelo). (Marcial, pp. 766).

Y le diré que gracias á Dios hay badulaque, y que por ahora no hay tiempo para mas. ¿Que badulaque, ni que chanfaina? dixo el Colegial: el badulaque es él en decir eso. (Cura de Fruíme, Tomo V, pp. 306).

Dicían na tele que estamos quedando sen burros, será que non a coñecen a ela. (Casalderrey, pp. 21-22).

Outro caso: a palabra “asasino” en significado recto é ‘persoa que mata a outra’ e en significado figurado ‘persoa que se comporta coma un asasino ou se compara con el, sen que teña matado nunca a outra persoa, nin sequera se considere potencial asasino’. Parece claro que o significado figurado debe ser considerado insulto. Claro que este substantivo pode aparecer en diferentes contextos que animen a consideralo. P.ex.:

“O asasino foi detido”.

“Matou a un home. Asasino!”.

“Hitler foi un asasino”. (Mandou matar pero el non matou fisicamente).

“Jack O Destripador foi un asasino”.

“É un asasino de ilusiós”.

“O carneiro é un asasino de animais”.

O mesmo acontece con outras moitas palabras con significado recto negativo ou pexorativo que tamén xeran un significado figurado: anano, cacique, cornudo, herexe, ladrón, pecadento, puta, etc.

Hai casos en que non se deberían ter en conta para este traballo significados rectos, como pobre ‘que non ten riqueza’ ou condenado ‘persoa á que se aplicou unha condena’, pero na parte de dicionario poden aparecer por resultaren ambiguos (p.ex.: *Eu sónvol-lo probe / do pobo galego* (Curros, pp. 133); *Espertan pensamentos caridosos polos pobres mariñeiros* (Lugrís, pp. 109); *¡Ou, señor! Tede piedad de min e dádeme algunha esmola para que poida sosterse este pobre e mirrado vello* (Carré, pp. 60); *¡Probes xentes castigadas* (Avelino, pp. 204-206)), ou por usárense en comparación na súa acepción recta (p.ex.: *Bruarás coma un condenado, coma un lobo doente* (Manuel Lugrís, pp. 133); *chorando coma un condenado* (Silva, pp. 247)).

Convén ter presente que algunhas palabras con significado recto negativo ou pexorativo poden ser insultos (p.ex.: traidor), pero non necesariamente sempre (p.ex.: inimigo, usurpador, tráfuga, disidente). De todos os xeitos, verase neste mesmo capítulo que calquera palabra é susceptible de converterse en insulto ou que poden existir construcións insultivas (p.ex.: “inimigo” non é insulto, pero “inimigo público” pode selo).

Con defectos físicos ou enfermidades

Hai campos léxicos nos que todas as palabras que os integran son susceptibles de funcionar como insultos. Un exemplo son as denominacións de fases previas ó home: austrolopiteco, pitecántropo, etc. Outro exemplo son as palabras que recollen os defectos físicos das persoas, que nos presentan o dilema de ser insultos ou non tratándose de significados rectos ou figurados.

No exemplo “non é moi xordo, é xordo”, claramente hai unha primeira acepción figurada ou irónica e unha segunda recta. Para a consideración de insulto estaríamos no mesmo caso acabado de tratar para

“asasino”. Para a *Gramática descriptiva de la lengua española*, os adxectivos que designan defectos físicos tamén se poden comportar como substantivos (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 62-63).

Semanticamente non vexo razón para tratar de diferente xeito os adxectivos de defectos físicos e os de defectos morais, e estes entran todos na categoría de insulto (p.ex.: **avaro**, **vaidoso**).

Coma no capítulo anterior, as palabras que indican defectos físicos achegan sempre significados negativos, o que favorece que significados rectos (para persoas que teñen defecto físico) e significados figurados (para persoas que se comporta como persoa con defecto físico ou se compara a ela) poidan funcionar como insultos.

Hai palabras que indican defectos físicos que adquiren significados novos claramente insultivos (p.ex.: **tiñoso** ‘que padece tiña’, pero tamén ‘miserable, pobre’ e ‘aforrón’), e tamén hai recreacións expresivas insultivas para denominar unha persoa que padece unha enfermidade (p.ex.: **gaita galega** ‘unha persoa que padece bocío’, en Oxea).

Algunhas denominacións das propias enfermidades poden funcionar como insulto (p.ex.: **apendicítico**, **sifilítico**, **crona intestinal**, en Casallerrey, pp. 89).

Carácter convencional do insulto

Moitas preguntas axudarían a constatar a condición convencional e antolladiza dos insultos recoñecidos por unha comunidade lingüística:

- Por que vándalo é insulto e suevo e alano non?
- Por que sesentón e setentón insultan e sesaxenario e septuaxenario non?
- Por que recua xera acepcións insultivas e o sinónimo reata non?
- Por que iletrado é insulto e iliterato non?

Pódense considerar algunhas premisas lingüísticas e sociais que favorecen a utilización dunha voz como insulto:

-Moitos insultos non están codificados como tales e non están nos dicionarios, sen que eso signifique que non existan. P.ex.:

De zarapallada hai zarapalleiro, de zaragallada hai zaragalleiro, de zarangallada hai zarangalleiro, pero de zarampallada non hai zarampalleiro.

De ladrar non hai derivados en galego nos dicionarios que sexan insultos, pero puideran saír das acepcións si recoñecidas de ladrar: ‘ameazar sen acometer’, ‘murmurar’, ‘gritar desentoadamente’, ‘falar berrando’ ou ‘criticar’.

Hipopótamo non xera nos principais dicionarios de cast. nin nos de galego acepción figurada, si en port. (en Houaiss e en Almeida-Sampaio), pero todos recoñeceremos que é palabra que se ten usado para insultar a unha persoa gorda.

As palabras diplodocus, paquidermo, pisco, podengo ou néspora son algunhas das que non figuran en dicionarios con acepción figurada aplicada a persoas, pero que se atopan no dicionario que acompaña este traballo usadas figuradamente por escritores.

Farregachada ‘conxunto de persoas’, pola definición non é insulto, aínda que se adiviña un valor despectivo.

-Pola acepción con que se use. P.ex.:

Preiteante ‘que preitea’ non, pero preiteante ‘amigo de preitear’ si.

-Un rexistro vulgar sempre favorecerá a acepción de insulto, e un rexistro culto frearaa -salvo que se use con ironía-, incluso coincidindo as definicións. P.ex.:

Tolo si, pero orate ou perturbado non (ou menos).
Cabezán si, pero tenaz non (ou menos).
Chulo si, pero proxeneta non (ou menos).
Putá si, pero prostituta ou concubina non (ou menos).
Analfabeto si, pero ágrafo non (ou menos).
Pobre si, pero indixente ou inope non (ou menos).
Caníbal si, pero antropófago non (ou menos).
Ladrón si, pero latrocinante non (ou menos).

-O carácter negativo favorece acepcións insultivas fronte ás palabras de significado positivo. P.ex.:

Pesimista si, pero optimista non (ou menos).

-Pola natureza da palabra primitiva en derivados. P.ex.:

Tasqueiro e requicheiro si porque xa tasca e requicha denominan bares malos.

-Polo sufixo. P.ex.:

Patrioteiro si, pero patriota non.
Delgadeiro si, pero delgado non.
Confianzado si, pero confiado non.
Incivilizado si, pero incivil non.
Insociable si, pero insocial non.

-Polo maior uso ou uso coloquial dunha palabra. P.ex.:

Vello si, pero ancián non (ou menos).
Sacamoas si, pero dentista, odontólogo ou estomatólogo non.
Cansornias si, pero asténico non.

Posibilidade de calquera palabra para ser insulto

Hai insultos para baixos e para altos, para fracos e para gordos, para desprendidos e para aforróns, para morenos e para loiros, para apoucados e para envalentoados, para desaseados e para coquetos, para calados e para moi faladores... Esto establece un marco de uso universal e ilimitado.

Cada comunidade lingüística posúe o seu propio corpus de insultos, con significados, matices semánticos e aplicacións adaptados ás características dunha lingua e dunha sociedade. Isto inflúe para a creación dos insultos patrimoniais e para os mecanismos de formación de novos insultos. Logo, seguindo a idea de Eugenio Coseriu de que os hábitos e os costumes vixentes nunha comunidade favorecerán a difusión de certas expresións e eliminarán do uso outras (1986: 72), a lingua dunha sociedade ampliará e eliminará ese corpus, aparecerán novos insultos e outros existentes perderán uso, algúns modificarán o significado ou a aplicación... En fin, falamos da vida das linguas.

Antes de que a unha palabra se lle recoñeza calidade de insulto nun dicionario debeu ser usada e así considerada polos seus falantes, e previamente a isto alguén a tivo que usar por primeira vez como insulto. Este siloxismo básico lévanos a aceptar que existan manifestacións, máis ou menos espontáneas, de palabras en función de insultos, a través dun uso discrecional. O éxito de asentamento como insulto dependerá da creatividade, do humor ou de circunstancias imponderables. Cuenca e Hilferty explican que é doado anular a monosemia a través de expresións metafóricas innovadoras, e poñen o exemplo de hámster, que só ten un significado para denominar un roedor, pero que calquera falante podería dicir “miña nai é un verdadeiro hámster” (1999: 128), e xa está dado o primeiro paso para un posible futuro insulto.

Ademais dos mecanismos paraliterarios, que se verán no capítulo seguinte, pode haber outros totalmente aleatorios:

-Palabras sen acepción nin uso de insulto. P.ex.:

-¿*Quén é o parvo que pensa en reformarche? ¡Borrachona, pelica, destragadora! Por algo te chaman a Constitución...* (Castelao Debuxos).

Acusouna de convencional (Casares, pp. 95).

Pero si nos doeu que lle chamase á Pili o mal nome de “insolente”, que sen entender ben esta palabra non a tomou ningún por cousa boa. (Rábade, pp. 17).

-¿*Só faltaría! ¿Por que non vas para onda o teu marido e nos deixas en paz? –¡Por Deus, Eli! ¡Non sexas cañoto! Escoita isto, por favor.* (Casalderrey, pp. 146).

Nas aventuras de Tintín, o personaxe de Hergé, o capitán Haddock usa moitos insultos que non son tales: antracita, antropopiteco, atmosférico, brontosauro, catacrese, ciclotrón, coleóptero, coluquinto, cow-boy do volante, doriforo, flebotoma, gasterópodo, hidrocarburo, logaritmo, megaciclo, mussolini de entroido, ostrogodo, pacta-con-todos. Tamén usa insultos convencionais: palurdo dos Cárpatos. (Os insultos deste personaxe están escolmados en Algoud, Albert: *El ilustre Haddock. El integral de los insultos del capitán*, Ed. Norma Editorial, Barcelona, 1999).

-Palabras que se recollen nun contexto de palabra dita anteriormente sen que tivese condición de insulto. P.ex.:

-¿*Non; que non somos de Estelo / pra non enterdérvo-las señas, / a tusir! ¡Coiro, cos nenos, / e coas mañas que eles usan! / –¡Tí si que estás un mañego...* (Leiras, pp. 302).

-*Eu reaiciono contr’as inxusticias. –Pois logo podíaste chamar reaicionario.* (Castelao Cousas, pp. 367).

E Olga non di nada, colle o periódico e le cantando “Joven francés asesinado por la OAS”; despois pasa a folla e vai seguir, pero Chedes protesta: “Filla, parece a Gaceta”. “A Gaceta serala ti” (retrucou Olga). (Casares, pp. 65).

-*A min gústame a cultura e o espectáculo.*

-*Ti si que es un espectáculo!*

Unha informante de Saldanxe (Pastoriza, Lugo) púxolle de alcume a un pretendente “O Panorama”, porque en mala hora un día se lle ocorreu dicir diante da casa da pretendida: “Que panorama se ve desde aquí”. O comentario tiña a intención de quedar ben coa moza e contiña a palabra “panorama” non moi habitual, que por eso mesmo facilitou a creación do alcume.

Insultos de significados neutros

Hase considerar neste capítulo o significado baleiro dalgúns insultos, que só se poden definir como insultos, sen outro contido semántico, e que permiten permutalos por calquera outro insulto (p.ex.: cabrón, insulto xenérico para un home; garala, insulto ofensivo en Pontevedra sen significado concreto, recollido por Sarmiento). Tamén hai insultos que, tendo significados concretos, se usan en contextos desprovistos deles; normalmente son insultos de moito uso. P.ex.:

O lacazán que pariu o refrán (Moralejo, pp. 174). (Non é lacazán).

(Na comisaría) *E o lambón non se queixaba* (Iglesias, pp. 158). (Non é lambón).

Resume de acepcións inspiradoras de insultos

Preséntase a continuación un cadro das principais acepcións dos insultos, dispostos en bloques semánticos, que se baleiraron para este traballo e constitúen o dicionario que o acompaña.

Intrigante	Adulador
Murmurador	
Provocador	
Traidor, delator	
Adúltero	Solteirón
Amante	
Disposto sexualmente, apaixonado, excitado	
Ladrón	Xeneroso, espléndido, magnánimo
Avaro, aforrador	
Fachendoso, presumido	Humilde
Egoísta, vaidoso, acaparador	Altruísta
Envexoso	
Comellón, lambón	Escrupuloso
Falador, barulleiro	Elocuente
Estranxeiro	Chauvinista
Débil, enfermizo	Duro, forte, vigoroso, bruto
Desgairado	
Fraco	Guapo, de boa figura, fermoso
Gordo	
Corpulento	
Pequeno	
Baixo	
Alto	
Feo	
Deforme	
Pouco desenvolvido fisicamente	
Cruel	Bo
Vil	Humillado
Malo	
Ruín	
Burro, pouco intelixente	Listo
Pasmado, parvo	Avispado, esperto
Ausente, despistado	
Preguiceiro, folgazán, desocupado, lento	Tenaz, traballador, disposto
Neglixente	
Desordenado	
Mal profesional	
Apoucado, pusilánime	
Torpe, lento	
Lixeiro, irresponsable	
Tranquilo, calmoso	Decidido, valente, atrevido
Indixente	Rico
Novo, xove	Vello

Tolo, perturbado Irascible	Sensato
Indiscreto, inoportuno Mirón, curioso Cargante Impertinente, molesto	Discreto, reservado Arisco
Aburrido Serio	Alegre, contento Gracioso, ocorrente
Enganador, tramposo Pervertidor	Inxenuo Infeliz
Neno, neno abandonado, fillo de solteira	Señorito
Queixón Triste, aburrido Incomodado, enfadado Aburrido, serio	Alegre, contento Gracioso, ocorente Peltórico
Pecador	Beato, sancristán
Ridículo, extravagante	
Maleducado, descortés Rudo, áspero, acedo	Educado, cortés Avergoñado
Beliscador	Abrazador
Sucio, desaseado Descoidado Farrapento	Elegante Acicalado
Abusón	Submiso
Indesexable	Bo partido
Cambiante, mudable, inseguro	Firme, teimudo, obstinado
Ebrio, borracho, bebedor	Circunspecto
Rudo, rústico	Delicado, fino Efeminado, amaneirado, afectado

2.3. Natureza semántica do insulto

A afirmación de Ferdinand de Saussure de que a lingüística é unha parte da semioloxía (1945: 60), que é a ciencia dos signos, pode introducir este capítulo para achegar, aínda que sexa superficial e brevemente, nocións semánticas que no caso dos insultos adquiren especial transcendencia, por exploraren e explotaren o aspecto expresivo das linguas, e concederen ó seu xenio creativo e paraliterario a súa efectividade, sexa esta ofender, agradar ou reclamar atención.

Cuenca e Hilferty supeditan tamén a estrutura lingüística á conceptualización, que depende e inflúe nela (1999: 17), pero eso require que as estruturas conceptuais sexan comúns entre falante e receptor, o que, aínda dentro dunha mesma comunidade sociolingüística, non sempre é doado, entre outras razóns pola posibilidade infinita que ofrece a conceptualización. Así o conclúen John Lyons expoñendo que dúas persoas poden usar a mesma oración sen dicir necesariamente o mesmo, e poden dicir o mesmo sen usar

necesariamente a mesma oración (1981: 179), e Martinet explicando que unha mesma realidade pode integrarse en conxuntos de feitos diferentes e tomar por eso significacións tamén diferentes (1988: 106).

A fábrica de novos conceptos ou expresividades non ten parada, crea e renova constantemente. Alvar Ezquerro destaca a revitalización semántica, que non aumenta cuantitativamente o vocabulario, senón cualitativamente, e que se produce sobre todo cando hai significados que caen en desuso e aparecen outros con proximidade de significado que necesitan significante (2012: 13).

A linguaxe é simbólica, baséase na asociación entre unha representación semántica e unha representación fonolóxica (Cuenca e Hilferty, 1999: 182), pero o carácter simbólico adquire unha dimensión maior cando esa representación semántica é figurada ou de creación espontánea ou literaria. Convén, de todos os xeitos, delimitar o que propiamente é símbolo. Martinet (1988: 73, 77) diferencia símbolo, que ten como característica o non ser xamais completamente arbitrario (p.ex.: a tartaruga é símbolo da lentitude, a balanza é símbolo da xustiza); o emblema, que é unha figura simbólica (p.ex.: a pomba é emblema da paz); o atributo, que é un obxecto que permite recoñecer un personaxe (p.ex.: o raio é o atributo de Xúpiter); e a insignia, que é unha especie de atributo que permite identificar unha persoa como membro dun grupo que escolleu o atributo en cuestión como emblema (p.ex.: a fouce e o martelo para un comunista).

Entre os falantes dunha comunidade sociolingüística existen asociacións, obxectivas unhas e outras subxectivas, entre símbolos e os seus significados. Os exemplos que se acaban de recoller evidencian. Nos insultos tamén hai asociacións máis ou menos recoñecidas, e así os xerados por nomes de comida (p.ex.: baloco, badulaque, botelo, brodista), de vestimenta (p.ex.: bandallo, polainudo, zamarrón) ou de calzado (p.ex.: alparagata, galorcheiro) van ter connotacións insultivas que relacionan características de comidas, de vestimentas ou de calzado de xente humilde con calidades de pobreza das persoas que as comen, as visten ou as calzan.

Os anteriores exemplos servían para asociacións obxectivas obvias e limitadas, pero poden ser variadas aínda conservando o carácter obxectivo. Sucede con algúns significados figurados de nomes de animais, como boi, que pode xerar os significados ‘manso’ ou ‘forte’, ou lobo que xera unhas vinte acepcións figuradas aplicables a persoas, en ambos casos todas as acepcións xustificadas por unha propiedade do animal. Algunhas acepcións poden chegar en moitos casos a ser opostas, e dependerase do contexto para distinguilas.

As asociacións subxectivas dificultan máis o recoñecemento dun significado. Como exemplo pódense poñer os usos literarios ou os usos de ironía. Esta subxectividade de interpretación é a que leva a Lázaro Carreter a recoñecer que a comunicación literaria é sumamente delicada e propensa a malentendidos, e pode producir perturbacións que impiden a correcta comprensión (1981: 185).

Cuenca e Hilferty estudan as redes polisémicas, que son estruturas semánticas que forman cadeas de significados, que acaen moi ben a este traballo de insultos por canto serven para dar unha primeira pista de situación de significado figurado. Eles poñen o exemplo da palabra orfo, que esperta un sentimento de compaixón suscitado pola súa relación coa vida, coa morte e coa familia; para eles, estes aspectos do significado, tradicionalmente identificados coa connotación, non poden dissociarse dos aspectos puramente denotativos (1999: 132-134). Polo mesmo mecanismo, a palabra hiena relacionámola con animal (os animais xeran acepcións figuradas a persoas), este animal é salvaxe (non é doméstico, non pode denotar tenrura), ten aspecto feo (non pode denotar beleza), aliméntase de animais mortos (a morte, a putrefacción, o cheiro)... Con estas pistas proporcionadas por unha rede polisémica podemos orientar o significado figurado de hiena cando aplicamos esta palabra a unha persoa.

2.4. Metáfora, metonimia e comparación

No capítulo dos significados rectos e figurados (2.2) explicábase a continua creación de insultos, que ten que ver, como se afirma na *Gramática descriptiva de la lengua española*, con que son poucos os substantivos que non teñan usos figurados, sexan metafóricos, metonímicos ou doutro tipo (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 48).

E no capítulo das figuras de construción (6.1) verase, nas lóxicas e nas semánticas, que existen variadas posibilidades de chegar a significados novos. Pero son a metáfora, a metonimia e a comparación os recursos máis prolíficos.

Tense ás veces idea equivocada da metáfora e a metonimia por consideralas literarias, cando en realidade teñen uso cotián (Cuenca e Hilferty, 1999: 24, 98; Santos e Espinosa, 1996: 46). De feito, ademais de crear metáforas e metonimias de maneira máis ou menos espontánea, usamos a diario catacrese, que son metáforas fosilizadas, xa aceptadas con normalidade (p.ex.: a folla da espada), e igualmente usamos diariamente metonimias asentadas na lingua (p.ex.: arnoia ‘viño da comarca da Arnoia’, bonete ‘sacerdote’, purpurado ‘cardeal’).

A nada que se mergulle un no dicionario que acompaña a este traballo pódese comprobar o gran número de creacións insultivas, fixadas unhas ou improvisadas outras, que nacen da metáfora, da metonimia e da comparación.

Metáfora

As metáforas son actos de fala indirectos que evitan a interpretación literal -John Lyons pon o exemplo “Xoán é un tigre”, que tería unha interpretación recta considerando que Xoán representa o papel de tigre nunha obra de animais, e outra metafórica atribuíndolle unha calidade figurada inspirada en características deste animal, como puidera ser a fereza (1981: 216)-, e por esta razón van precisar dun contexto que determine ou, polo menos, abra a posibilidade a un significado expresivo que non é o literal, e que precisará de posibilidade de descodificación por parte do receptor. Martinet recoñece que, pola súa natureza simbólica e porque non coinciden xamais co que se considera que representan, as metáforas son instrumentos perigosos (1988: 87). Cuenca e Hilferty aceptan tamén certos perigos para recoñecer e descifrar as metáforas, pero igualmente consideran que son importantes comunicativamente por seren capaces de estruturar e remodelar unha concepción determinada, transformándoa noutra concepción máis familiar, e por eso a destreza cognitiva significa unha vantaxe considerable á hora de razoar e convencer (1999: 121), e incluso se lle poden considerar valores pedagóxicos como mecanismo cognitivo que pode utilizarse para procesar información abstracta a partir de conceptos máis concretos, simples e familiares (1999: 24). Para Santos e Espinosa, a metáfora é un fenómeno de tipo conceptual, non lingüístico, que proporciona comprensión a conceptos variados, sobre todo ós abstractos (1996: 44-45).

Podemos expresar que unha persoa é fera a través dunha oración aseverativa con adxectivo en significado recto (p.ex.: Xoán é fero), a través dunha comparación, que utiliza unha acepción figurada pero hai indicación expresa deso (p.ex.: Xoán compórtase coma un tigre), ou por medio dunha metáfora (p.ex.: Xoán é un tigre), que require un exercicio de descodificación do interlocutor -polo contexto e polo recoñecemento do símbolo atribuído-, pero dá como resultado unha comunicación moito máis rotunda, con meirande forza expresiva.

Se estamos lendo un libro de poesía, estamos predispostos a atopar metáforas e mesmo descodificar metáforas non catalogadas, pois corresponde ó oficio e xenio dun poeta crear novas metáforas -Cuenca e Hilferty afirman, a este respecto, que todos levamos un poeta dentro de nós (1999: 97)-. Pero se estamos mantendo unha conversa convencional con outra persoa, sobre todo se non hai a confianza con ela que xustifique códigos expresivos comúns, o normal é que teñamos desactivada a descodificación de metáforas, salvo que estas sexan moi evidentes ou se acompañe a comunicación de ton ou xestos que avisen deste sentido, de comunicación non verbal. Un uso forzado dunha metáfora, a falta dun contexto que axude a detectala ou unha metáfora inusual ou creada sen suficiente soporte expresivo poden facer que a metáfora resulte invisible. Tamén se ha de ter en conta a capacidade do interlocutor, pois a persoa que -permítaseme a comparación literaria neste capítulo- pase a carón dunha flor que se estea abrindo e non o perciba ou, peor, que o vexa e non o goce, esa persoa é probable que non recoñeza unha metáfora ou que a distinga pero non a valore na medida que lle correspondería.

As posibilidades de metáfora son infinitas, e incluso os nomes propios poden usarse aproveitando unha analoxía ou similitude entre unha calidade relevante ou prototípica (Álvarez e Xove, 2002: 381). P.ex.: deu un concerto o novo Beethoven da música.

O insulto axúdase para a súa eficacia das metáforas, por ser instrumento retórico con moita forza expresiva, que en gran parte van ser convencións aceptadas por unha comunidade sociolingüística, e

deixan sempre aberta a posibilidade ó xenio creativo para sorprender cun significado figurado novo. A este respecto, Santos e Espinosa consideran que a vitalidade dunha metáfora se mide polo número de expresións lingüísticas nas que se manifesta (1996: 44-45).

Metonimia

A metonimia comparte coa metáfora que é tamén estruturadora dos nosos pensamentos, actitudes e accións (Santos e Espinosa, 1996: 46-48), e que constitúe procesos conceptuais que relacionan entidades, aínda que na metáfora é entre dous dominios conceptuais e na metonimia nun único dominio (Cuenca e Hilferty, 1999: 111).

A metáfora e a metonimia son dous procesos que explican a meirande parte dos significados figurados ou extensivos, practicamente todos os cambios semánticos que non sexan evolucións para novas aplicacións.

Comparación

Na frase “esa persoa é un volcán”, co sentido de ‘apaixonado’, estamos perante unha metáfora, pero na frase “esa persoa é coma un volcán ardente” estamos establecendo unha comparación aínda que aproveitemos un significado figurado de volcán. Por tanto a comparación é tamén unha figura retórica.

Neste exemplo anterior hai unha construción comparativa que manexa unha calidade, aínda que se poden tamén establecer relacións de superioridade, inferioridade ou igualdade para aspectos de número, cantidade e grao, que van precedidas de cuantificadores (p.ex.: é igual de parvo ca seu pai, non é menos parvo que o irmán, é tan parvo coma era de cativo, aínda é máis parvo do que pensaba), polo que remitimos ó apartado en que serán tratados (3.4). Dentro destas construcións pode non aparecer implícito o primeiro termo da comparación (p.ex.: véxote máis parvo).

As comparativas de superioridade e inferioridade poden indicar, ademais, unha progresión (p.ex.: cada ano é máis parvo) e, se van precedidas do adverbio canto, ser proporcionais (p.ex.: canto máis crece máis parvo se fai).

As comparativas de igualdade usan a partícula ou conxunción comparativa coma (p.ex.: téñote coma o mellor amigo. Teño dous mellores amigos, o referido e o comparado) ou o adverbio de modo como (p.ex.: téñote como o mellor amigo. Só teño un mellor amigo, o referido, que o teño da maneira que se ten un mellor amigo). As comparativas de igualdade prototípicas están construídas coa conxunción comparativa coma (p.ex.: é forte coma un buxo). As comparativas con adverbio de modo poden construírse, como se recolle na *Nueva gramática de la lengua española* (RAE, 2009: 45.10e, 45.10k, 45.10l), con se + subxuntivo e xerar comparacións prototípicas (p.ex.: quéixanse como se fosen galiñas) ou construcións contrafácticas que dan lugar a inferencias negativas se a oración é afirmativa, e á inversa (p.ex.: levouno como se fose un ladrón), e tamén se usan en enunciados que negan o contido do texto precedente (p.ex.: “pero ¡qué tonta eres! Como si no supiera nada de ti”).

As comparacións de igualdade poden ademais estar construídas co adxectivo mesmo (p.ex.: segue sendo o mesmo parvo de sempre).

3. CONSIDERACIÓNS GRAMATICAIS

3.1. Categoría gramatical do insulto

Substantivo ou adxectivo

A liña divisoria entre adxectivo e substantivo para asignarlle unha categoría gramatical ó insulto non está clara, e para ilustrar isto tómanse varios exemplos de tratamentos en dicionarios:

-Nun mesmo dicionario pódense atopar incoherencias no encabezado da definición que puidera identificar substantivos ou adxectivos:

Lambelareiras e lambepratos ‘dise da persoa ...’, pero **lambespiñas** ‘persoa ...’.
Laúdo ‘dise da persoa ...’, pero tamén ‘persoa ...’.

-No mesmo dicionario pódense atopar incoherencias na adxudicación de categoría gramatical:

Astroso *adx.*, pero os sinónimos que menciona **baldroeiro** e **zalapastrán** *adx. e s.*
Bailadeira *s.* e **bailadeiro** *adx.*
Beberisqueiro *s.* e **bebisqueiro** *adx. e s.*
Brután *s.* e **bruto** *adx.*
Bulebule *s.* e **buliceiro** *adx.*
Burra *adx. e s.* e **burro** *s.*
Cabrón ‘cornudo’ *adx. e s.* e ‘malicioso’ *s.*
Carpideira *s.* e **carpideiro** *adx.*
Cascarello *s.* e **cascarelo** *adx.*
Cebolo ‘nenho gordo’ *s.* e **ceboludo** ‘persoa gorda’ *adx.*
Coiruda *s.* e **coirudo** *adx.*
Cornudo ‘aspero’ *adx.* e ‘víctima de adulterio’ *adx. e s.*
Coxeguento *adx.* e **coxiguento** *adx. e s.*
Esfolacaras e **esfolagatos** *s.* e **esfolalombos** *adx.*
Espantabuxatos *adx. e s.*, pero **espantagrilos** *s.*
Fachucalleiro *adx.* e **fachuqueiro** *adx. e s.*
Fargalleiro *adx. e s.*, pero **fargallón** *adx.*
Gallofeiro ‘amigo ...’ *adx. e s.*, **gallofo** ‘persoa amiga ...’ *s.*, **gallufas** ‘amigo ...’ *adx. e s.*, **galloufo** ‘esmoileiro’, ‘ladroón’ *adx.*
Gorxán ‘dise da persoa que fala moito’ *adx.* e **gorxón** ‘dise da persoa que come moito’ *adx. e s.*
Guedellán ‘que ten guedellas’ *adx. e s.* e **guedelludo** ‘que ten guedellas’ *adx.*
Gurrumiñas ‘covarde’ *adx. e s.* e **gurrumiñeiro** ‘covarde’ *adx.*
Latricador ‘que fala moito’ *adx. e s.* e **latricante** ‘que latrica’ *adx.*
Maníaco *adx. e s.* e **maniático** *adx.*
Marofas ‘dise da persoa’ *adx. e s.* e **marofeiro** ‘dise da persoa’ *adx.*
Orellán ‘que ten as orellas...’ *adx. e s.* e **orelludo** *adx.* ‘que ten as orellas...’ *adx.*
Pillabán ‘dise da persoa’ *adx.* e **pillo** ‘dise da persoa’ *adx. e s.*
Pinche ‘axudante de cociña’ *adx.*
Satanás ‘persoa perversa’ *s.m.*, pero **satánico** ‘extremadamente perverso’ *adx.*
Solermeira *adx.* e **solermeiro** *s.*
Tolleito *adx. e s.* e **tollido** *adx.*
Tramoeiro *adx.* e **tramoieiro** *adx. e s.*
Vagabundo *adx.* e **vagamundo** *adx. e s.*
Virachaquetas *adx. e s.* e **viraventos** *s.*

-Entre dicionarios de referencia pódense atopar diferenzas de adxudicación de categoría gramatical:

Badanas para un *adx. e s.*, para outro *adx.* e para outro *s.*
Bardallas para dous *adx.*, para outro *s.*
Berrón para un *adx.*, para outro *s.* e para outro *adx. e s.*
Galloufeiro para un *adx. e s.*, para outro **galloufo** *adx.* ‘esmoileiro, persoa que pide esmola’, ‘ladroón, persoa que rouba’.
Requisiteiro para un *adx.*, para outro *s.*

Toutizo para un ‘persoa descoidada e sucia’ *adx.*, para outro ‘persoa que non serve para nada’ *adx.*, para outro ‘persoa descoidada’, ‘parvo, torpe’ *adx.*, pero para o mesmo ‘persoa que non serve para nada’, ‘persoa pouco amiga de comunicarse’ *s.m.*

Adxectivo ou participio

O participio é a forma que adopta o verbo para funcionar como adxectivo, e por eso calquera participio pode funcionar como adxectivo. O adxectivo pódese confundir co participio, de feito as características morfolóxicas do participio teñen que ver coas do adxectivo máis que coas do verbo. Son moitos os adxectivos actuais que proceden de antigos participios (Álvarez, Regueira e Monteagudo exemplifican isto con teimudo, 1986: 402) e hai formas que poden ser participio e adxectivo, incluso substantivo.

Tendo en conta a natureza do participio, forte ou fraco, e o significado, recto ou figurado, poderanse tirar algunhas conclusións:

-Se adquire unha nova significación, débese interpretar adxectivo, pois non pode ser participio perdendo significado recto do lexema verbal. Os novos significados son figurados por extensión dos significados rectos. P.ex.:

Desaconsellado ‘temerario, imprudente’.
Empachado ‘presuntuoso’.
Enchisterado ‘altivo’.
Encollido ‘pusilánime’.
Engurrumiñado ‘anción’, ‘consumido’, ‘encorvado’.
Enlevitado ‘altivo’.
Entalado ‘orgullosa’.
Esaxerado ‘dise da persoa que tende a esaxerar’.
Estirado ‘orgullosa’.
Tronzado ‘esgotado por dor’, ‘moi cando, derreado’.

-Se é forma de participio forte e adquire unha nova significación distinta á recta do lexema verbal, pode ser adxectivo ou substantivo. Os novos significados son figurados por extensión dos significados rectos. P.ex.:

Fracaso ‘persoa desacreditada por anteriores fracasos’.
Furtado ‘fillo de pais non casados’.

-Se mantén o significado do lexema verbal, existe dificultade para declaralo participio ou adxectivo. P.ex.:

Engurrumiñado ‘persoa encollida por achaques’.

-Se é forma de participio forte e mantén o significado do lexema verbal, existe igualmente dificultade para telo por participio, adxectivo ou substantivo. P.ex.:

Cego ‘apaixonado’, ‘namorado’, ‘rabioso’ é adxectivo.
Cego ‘que non ve’ pode ser participio forte, adxectivo ou substantivo.

Os participios cando son regulares non sempre aparecen nos dicionarios, pois enténdense que manteñen as propiedades esenciais dos verbos dos que derivan (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 227), pero debora ser obrigada a súa presenza cando adquiren significados novos, por extensión ou figurados, e, por tanto, valores claramente de adxectivos ou substantivos.

Pode suceder que se recolla nos dicionarios unicamente a entrada correspondente a un participio que só funciona como adxectivo ou substantivo (p.ex.: Eladio Rodríguez recolle **esgarrotado** só como *adx.* e *s.* ‘desastrado, persoa que anda rota e desaseada’, e non hai referencia a esgarrotado como participio nin aparece o verbo esgarrotar; o mesmo dicionario recolle **desaconsellado** só como *adx.* e *s.* ‘que obra sen consello nin prudencia e só por capricho’, e non hai referencia a desaconsellado como participio aínda que si recolle como entrada o verbo desaconsellar).

A continuación analízase o comportamento de varias formas iniciais de participios regulares funcionando en diferentes contextos: como oración interxectiva e en posibles oracións copulativas, pois a ambigüidade acrecéntase cos verbos copulativos:

-Insulto en todas as situacións. P.ex.:

Aparvado!
É aparvado
É un aparvado.
Está aparvado.
Está (feito) un aparvado.
Parece/Semella aparvado.
Parece/Semella un aparvado.

Desequilibrado!
É desequilibrado.
É un desequilibrado.
Está desequilibrado.
Está (feito) un desequilibrado.
Parece/Semella desequilibrado.
Parece/Semella un desequilibrado.

Desleigado!
É desleigado.
É un desleigado.
Está desleigado.
Está (feito) un desleigado.
Parece/Semella desleigado.
Parece/Semella un desleigado.

Enchisterado!
É enchisterado.
É un enchisterado.
Está enchisterado.
Está (feito) un enchisterado.
Parece/Semella enchisterado.
Parece/Semella un enchisterado.

Enlevitado!
É enlevitado.
É un enlevitado.
Está enlevitado.
Está (feito) un enlevitado.
Parece/Semella enlevitado.
Parece/Semella un enlevitado.

-Diferenza entre insulto e participio. P.ex.:

Encollido!
É encollido.
É un encollido.
Está encollido.
Está (feito) un encollido.
Parece/Semella encollido.
Parece/Semella un encollido.

Enrabechado!
É enrabechado.
É un enrabechado.

Está enrabechado.
Está (feito) un enrabechado.
Parece/Semella enrabechado.
Parece/Semella un enrabechado.

Esaxerado!
É esaxerado.
É un esaxerado.
Está esaxerado.
Está (feito) un esaxerado.
Parece/Semella esaxerado.
Parece/Semella un esaxerado.

Malnacido!
É malnacido.
É un malnacido.
Está malnacido.
Está (feito) un malnacido.
Parece/Semella malnacido.
Parece/Semella un malnacido.

-Non ten posibilidade de insulto (aínda sendo de significado negativo). P.ex.:

Afeochado!
É afeochado.
É un afeochado.
Está afeochado.
Está (feito) un afeochado.
Parece/Semella afeochado.
Parece/Semella un afeochado.

A evolución que pode tomar un participio non acaba en adquirir significados extensivos ou figurados, nin en funcionar como adxectivo e substantivo. O exemplo de **malpocado**, der. de pecar (o cambio de vogal para Corominas-Pascual é por influxo de malogrado, s.v. pecar), que co significado ‘coitado, infeliz’ chega a funcionar como vocativo, de aí como interxección e posteriormente como adverbio de modo ‘infelizmente’ na lingua medieval, incluso ás veces co sentido secundario ‘oxalá!’.

3.2. Atributo

O atributo ou complemento dunha oración copulativa pode ser nominal ou adxectivo, e concorda en xénero e número co seu suxeito. Se ben se considerou tradicionalmente que os adxectivos, a diferenza dos substantivos, non subsisten por si sós, ambas categorías teñen un comportamento moi próximo.

A *Gramática descriptiva de la lengua española* establece que poden funcionar como atributo nas oracións copulativas de caracterización sintagmas adxectivos (p.ex.: Pedro é moi intelixente), sintagmas nominais (p.ex.: Pedro é un bo home) e sintagmas preposicionais (p.ex.: este hotel é cinco estrelas) (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 2369).

Atributo con artigo indeterminado

O sintagma “un/unha+nome” pode constituír un atributo de caracterización (p.ex.: ese é un sacamoas), pero tamén un atributo de calidade, con adxectivo (p.ex.: ese é un egoísta), recollendo descrições positivas ou negativas, pero sobre todo se teñen sentido pexorativo (RAE, 2009: 13.7h, 37.5e), para o que a *Gramática descriptiva de la lengua española* mantén a denominación tradicional de “un enfático” por razón do seu carácter focal (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 2373).

A presenza do artigo indefinido particulariza (p.ex.: Xosé é un parvo, Xosé é un raro), e a súa ausencia consegue unha descrición máis obxectiva (p.ex.: Xosé é parvo, Xosé é raro). Polo tanto a presenza do

artigo indefinido é enfática. Nalgúns casos xa resulta imposible a construción sen o artigo (p.ex.: con substantivos: *Xosé é pallaso, *Xosé é medicucho; obsévese que o primeiro exemplo recolle denominación de oficio e o segundo denominación xocosa ou pexorativa de oficio. Con adxectivos: *Xosé é un rudo, *Xosé é un ridículo; *Xosé é un rufo).

Os nomes propios introducidos por artigo indeterminado poden ser atributos nas copulativas de caracterización cando se interpretan como prototipos (p.ex.: é un Fittipaldi).

A *Gramática descriptiva de la lengua española* recolle que os sintagmas nominais definidos (con artigo determinado ou posesivo) ofrecen maior resistencia a usarse como atributos de caracterización, aínda que pode haber exemplos de contextos expresivos enfáticos que funcionan como atributos valorativos (p.ex.: son o rei do mambo) (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 2374).

Verbos copulativos

O uso dun ou outro verbo copulativo vai ser importante para conseguir matices en atributos que son insultos, que serán expresivos ou marcarán distinto grao de identificación.

Os verbos copulativos perden o seu significado, á maneira de auxiliares, e a súa función é introducir o elemento predicativo, que é o atributo. Ser e estar son verbos copulativos puros, parecer/semellar estarían nun segundo nivel, e logo figuran os denominados semicopulativos, que non perden de todo o significado, non son auxiliares plenos, sucede como con algunhas perífrases verbais en que os verbos teoricamente auxiliares achegan parcialmente significado do lexema base. A diferenza coas perífrases está en que estas se constrúen con formas verbais non persoais e os verbos copulativos con formas non verbais, sobre todo substantivos e adxectivos.

1. Ser e estar.

Aínda sendo semanticamente baleiros estas cópulas ou verbos copulativos, vai haber cambios de significación cun ou outro verbo (p.ex.: ser fresco e estar fresco), e mesmo a presenza dun ou outro pode influír para clasificacións de adxectivos (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 2429).

Os atributos con ser denotan aspectos valorativos das persoas, as propiedades individuais, e soen designar características dos individuos que non xorden como efecto de ningún cambio e non están asociadas a ningunha situación particular (RAE, 2009: 37.7c, 37.9a; Bosque e Demonte (dir.), 1999: 142-143). A *Gramática descriptiva de la lengua española* clasifica as oracións con ser copulativo en copulativas de caracterización (normalmente con substantivos) ou propiedade (normalmente con adxectivos), que predicán algunha característica do suxeito, e copulativas de identificación, nas que se establece unha relación de identidade (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 2368-2370).

Os atributos con estar recollen o resultado dun cambio de estado (p.ex.: o policía estivo cruel) ou unha circunstancia episódica (p.ex.: o outro día estivo groseiro comigo), e ademais poden recoller, coma con ser, aspectos valorativos (p.ex.: está mosca) e participar en construcións con uso adxectivo de substantivos (p.ex.: estás bo paxaro feito!) (RAE, 2009: 37.7e, 37.9a, 37.9e; Bosque e Demonte (dir.), 1999: 142-143).

Para a *Nueva Gramática de la lengua española*, o verbo considerar é como ser, e o verbo notar como estar (RAE, 2009: 37.7f).

2. Parecer/semellar.

Son verbos que se aceptan como copulativos, con ser e estar (p.ex.: Xosé está triste ou Xosé parece triste), pero que se tenden a interpretar como verbos de percepción subxectiva ou de opinión (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 2444; RAE, 2009: 37.8a, 37.10). P.ex.: Xosé parece triste pode ser equivalente a Xosé esta triste; pero en Xosé parece **parvo** xa se establece unha clara percepción; e en Xosé paréceme un **parvo** é claramente unha opinión.

3. Semicopulativos.

Son verbos desemantizados, tamén denominados aspectuais, que, a diferenza dos copulativos plenos, mostran meirande contido léxico e, coma as perífrases verbais, vanse especializar en combinacións de significados e matices deses significados (DRAE, 2009: 38.1c).

Algúns verbos semicopulativos son:

Andar (p.ex.: anda **medio parvo**).
Caer (p.ex.: caeulle **gordo**).
Continuar (p.ex.: continua **imbécil perdido**).
Mostrarse (p.ex.: móstrase **orguloso**).
Poñerse (p.ex.: púxose **impertinente**).
Quedar (p.ex.: quedou **parvo**, quedou por **imbécil**).
Revelarse (p.ex.: revelouse **idiota**).
Saír (p.ex.: saíu **inútil** coma seu pai).
Seguir (p.ex.: segue **burro perdido**).
Verse (p.ex.: vésele **interesado**).
Volverse (p.ex.: volveuse **áspero**).

3.3. Enunciados comunicativos

As interxeccións representan para Eugenio Coseriu a forma máis elaborada, e ó tempo convencional, dos berros do home (1986: 23). Os insultos participan dese primario berro instintivo, son na meirande parte formas interxectivas catalogadas convencionamente e recoñecidas como tales por unha comunidade, e como interxeccións especialízanse na formación de enunciados exclamativos.

Interxección

Considerada tradicionalmente categoría gramatical, hoxe a súa entidade lingüística xera diferentes opinións. Cueto e López enténdena unidade signica, que non ten entidade de palabra, pero que se diferencia do grito, aínda que admiten que, nunha situación concreta, o uso da interxección como expresión de desánimo ou enfado “non difire en nada dun golpe no fregadeiro, do xesto de soltar con forza o maletín, nin tampouco de emitir gritos ou gruñidos” (2003: 14-15, 49).

A interxección expresa ou verbaliza emocións, non ideas, e non posúe propiedades semánticas propias, senón que depende dos contextos, e para o significado final poden intervir elementos prosódicos, sobre todo a entoación (RAE, 2009: 32.1m).

Como expresión insultiva, interesa destacar que significa un reforzo expresivo que axuda ó éxito comunicativo (Cueto e López, 2003: 76) e que o seu uso apelativo incita ó interlocutor (RAE, 2009: 32.1a; Cueto e López, 2003: 74-75). Pódense dar casos de reforzo entre interxeccións propias e impropias (p.ex.: Bah, **parvo!**), aínda que o segundo elemento se pode interpretar vocativo (RAE, 2009: 32.2j).

Vocativo

O vocativo ten función apelante porque se dirixe ó oínte empregando un nome ou un pronome. Para a *Gramática descriptiva de la lengua española*, o suxeito do imperativo é antes un vocativo, de aí que as oracións imperativas fosen clasificadas como oracións vocativas unimembres (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 4037).

Ademais dos insultos, pódense atopar como vocativos nomes que presentan connotacións máis ou menos desprezativas ou afectivas:

- Alcumes ou hipocorísticos.
- Xentilicios (p.ex.: chamar a algúen polo nome da súa localidade).
- Nomes de parentesco (p.ex.: compadre).
- Nomes que denotan idade ou outra propiedade do interlocutor (p.ex.: vello).
- Nomes que connotan trato íntimo (p.ex.: rula).

- Nomes que denotan pertenza a mesma clase ou rango (p.ex.: tío).
- Títulos despectivos ou irónicos (p.ex.: marqués ‘persoa estirada’).
- Nomes despectivos de profesión (p.ex.: camareta).

Os adxectivos, en menor número, tamén se poden usar como vocativos cando recollen algunha calidade do interlocutor (p.ex.: guapo).

O vocativo pode ser tamén de tratamento, que pode ser negativo (p.ex.: escoita, parvo, a ver se espabilas!) ou positivo, de cortesía (p.ex.: oe, guapo, que ben te vexo!; bos días, Xosé, como estás?; escoite, señor, pásalle algo?).

Pode aparecer reforzado por unha interxección, como se vía no anterior apartado dedicado á interxección (p.ex.: oe, tronco, como estás!), ou por unha interxección e outro vocativo (p.ex.: eh, tí, imbécil, que fas?).

Normalmente o vocativo diríxese á segunda persoa, pero pode tamén facelo á terceira (p.ex.: que a trouxeches tola, pobriña, aparecía pola casa tódalas tardes” (Casares, pp. 70)).

O vocativo pode dirixirse a algo inanimado (p.ex.: tí, lúa de agosto, ilumina esta noite) ou a animais, a través dos numerosos apelativos que existen para eles (p.ex.: churra, quino, minino, etc.), a maioría onomatopeicos, e incluso dos nomes propios que poidan ter as mascotas.

Exclamación

As oracións exclamativas son intensificacións expresivas (Álvarez e Xove, 2002: 188) que poden ser nominais ou adxectivais e estaren encabezadas por unha interxección (p.ex.: xa, mira que es burro!), por un pronome exclamativo (p.ex.: que burro es!), ou poden presentar un enunciado sen estes elementos (p.ex.: es igual que teu pai!) (RAE, 2009: 32.2e, 32.2f).

A intensidade exclamatoria (o enfado, o odio...) pode manifestarse en forma de palabras ofensivas para o oínte e en exclamacións groseiras (p.ex.: ¡burro!). Para a *Gramática descriptiva de la lengua española*, estes nomes poden concorrer en castelán co artigo determinado, que adquire entón un valor anafórico (¡El ruin!)” (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 4003).

As exclamacións poden ser insultivas sen conter unha palabra que sexa insulto, p.ex.: *¡que pouco esprito tes!* (Lugrís, pp. 98).

Interrogación

Non se usa para insultar coas propiedades acabadas de ver para a exclamación, aínda que hai situacións nas que poden coincidir, confundirse ou mesmo mal indicar a través dos respectivos signos ! e ? A continuación recóllense exemplos de insultos en oracións interrogativas con variadas manifestacións:

-Pode dirixirse á primeira, segunda ou terceira persoa:

Primeira persoa. P.ex.:

CURROS

¿Pero hei ser sempre un brasfemo, / un xudío, un relaxado, / de Dios azoute? ¡Ora o demo! (pp. 225).

Segunda persoa. P. ex.:

CASALDERREY

¿Que queres, anano? (pp. 137).

Terceira persoa. P.ex.:

NORIEGA

¡Arrenégote, Xuncras!, ¿quen é ese acheite? (Tomo I, pp. 218).

Segunda e terceira persoa. P.ex.:

CASTELAO DEBUXOS

–¿*Quén é o parvo que pensa en reformarche?*

-Pode ser directo. P.ex.:

CABANA

¿*Como te atreves a alterar o equilibrio das especies, ou bárbaro inculto, salvaxe desertizador?* (pp. 74).

A.REIGOSA

¿*De quen cres que poden ser estas pegadas, breamontes?* (pp. 19).

IGLESIAS

¿*Ti sabes onde te metes, burrán?* (pp. 95).

TORO

–¿*Onde vas, raposo?* -*simula enfado coa voz.* (pp. 21).

¿*Que fas, porco?* (pp. 56).

SILVA

–¿*E se non que nos fas, puta?* (pp. 132).

-Pode ser indirecto. P.ex.:

Como queres que mire para ti?

Habrá algo peor que ser imbécil?

-Pode ser vocativo. P.ex.:

BLANCO AMOR

“¿*Que fas ti, peneque do carano, ascaroso?*” . (pp. 74-75).

-Pode ir acompañado de exclamación ou confundirse cunha exclamación. P.ex.:

PINTOR

¿*Para onde levas tamén os cartos, Cenoira?* ¡*Ai, cabronazo!* (pp. 32).

-Pode insultar solicitando algo distinto. P.ex.:

Queres deixar de facer o pallaso?

-Pode tratarse dunha serie insultiva. P.ex.:

FERRÍN

¿*E logo andaches ás loitas, babión?* ¿*Andaches ás tocacións, marrao?* (pp. 66).

TORO

¿*Pensas que vas estar sen traballar?* ¿*Para que pensas que te teño, badulaque?* *Condenado, es igual a teu pai.* (pp. 104).

-Pode buscar eufemismo a través da dúbida ou inseguridade. P.ex.:

Es un animal ou que?

Estás parvo?

Estaslle chamando parvo?

-Pode buscar recursos eufemísticos que suavicen o insulto. P.ex.:

LÓPEZ FERREIRO

¿Descant'acá te volviche tan xota e tan áspera, ti que sempre foches tan amante e tan agarimosa? (pp. 126).

-Pode significar entrada para unha contestación na que se insulte. P.ex.:

X.TORO

—¿Quen son eu? —Unha burra vella -dixo Miguel. O corpo enteiro de Chivi entrou pola porta. — Acertei: era unha burra vella -dixo Miguel. (pp. 82).

-Pode conter un insulto e dar entrada a unha contestación tamén con insulto. P.ex.:

REIGOSA

—¿De que te ris, animal? —¿E de que queres que me ría? Ríome de ti, que parece unha facha do entroido con esa cara revirada. (pp. 36).

-Pode significar introdución para un insulto máis rotundo. P.ex.:

PAZ

¿Évos unha vila ben rara esta! —¿Rara? ¡Atrasada e ignorante, diría eu! (pp. 138-139).

CASALDERREY

—Eu non quero ter unha nai postiza, unha madrastra. Tódalas que coñezo, todas son... —¿Malas? -investiga. —¡Bruxas! -responde rotunda. (pp. 147).

-Pode significar redundancia. P.ex.:

X.TORO

Víctor, es un cabrón por decir iso. ¿Sabes, es un cabrón? (pp. 11).

-Pode indicar afectividade. P.ex.:

IGLESIA ALVARIÑO

¿E por qué chora ela, a bonequiña? (De día a día, pp. 19).

-Pode buscar complicitade no interlocutor. P.ex.:

FREIXANES

¿Non vedes os seus amigos e criados, maldita prea fedorenta? Parece unha bacante. (pp. 116).

X.TORO

—Que par de chorbas, ¿eh, Molécula? —E ti tes que chamarme Molécula diante delas. Estou ligando un par de bollicaos e vés ti a mete-la gamba. (pp. 85).

REIGOSA

¿E que me dices do burrazán do meu fillo? ¿Non sería o mesmo demo o que lle cangou diante esa filla da Engracia, que o ten enmeigado? (pp. 112).

MELLA

O poder político na persoa física, ou se se quer, xeolóxica, de Don Manuel Fraga (...). —¡Pero ti que dis! ¿Non ves que xa é un cadáver político? (pp. 127).

-Pode buscar complicitade nun terceiro. P.ex.:

Que vas esperar dese inútil?

MORALEJO

¿Quen ousaría chamalos analfabetos? (pp. 96).

-Pode insinuar a través da dúbida. P.ex.:

LÓPEZ FERREIRO

¿Sei que son eu unha aduaneira ou unha tarambana, para andar con esas monadas? (pp. 216).

¿Coidas que son de Angrois?, ¿crees que soy tonto y me engañas? **¿Seica somos de Angrois, ou qué?**, suele objetarlo el que cree que lo toman por inexperto o por torpe (Diccionario de Eladio Rodríguez, s.v. angrois). (En Angrois sucedeu o desgraciado accidente de tren o 24 de xullo de 2013, con gran cantidade de mortos e feridos. Os veciños deste lugar axudaron no primeiro momento do accidente dunha maneira exemplar, que lles foi recoñecida. A partir desa data deberanse restaurar os anteriores significados e substituílos por outros máis xustos e demostrados que fagan referencia a unha gran humanidade e xenerosidade).

-Pode suxerir un argumento que leve a conclusión. P.ex.:

LÓPEZ FERREIRO

–¿E ti estás boo da cabeza? -notou Outeiro-. ¿Non sabes que Diego Alvarez e Lois Bermúdez e Guirgorio de Reino, nin siquiera son viciños de Santiago, e, ademáis, andan en preito co Arcebispo? (pp. 307).

CELSO EMILIO-TABERNA DO GALO

Que se a nai foi cabra, ¿que ha de ser a filla, senón cabrita? (pp. 223).

CABANA

¿Pero que é o que dis, rapaza? Ti debes estar bébeda. (pp. 22).

-Pode ir acompañado de explicación. P.ex.:

REIGOSA

¿De que verdade falas ti, baldrocas, que parece que naciches onte polo pouco que sabes do mundo? (pp. 113).

-Pode conter ironía. P.ex.:

NORIEGA

¿El bon mozo? (¿Antes me capo / ou furo o tambor!...) De guapo / ¿que Xudas tiña o bazuncho? (Tomo II, pp. 78).

TORO

¿Ao bigotes ese? Coñézoo, pero non o trato. (pp. 50).

Onomatopea

As onomatopeas son signos lingüísticos que representan verbalmente distintos sons (RAE, 2009: 32.2d). As onomatopeas están na orixe de moitas palabras dos nosos patrimonios léxicos. Moitos insultos tamén van ter orixe en formas onomatopeicas (p.ex.: aboubado, abouxado, achiscado, acocado, apupeiro, bisbilloteiro...). É mecanismo habitual para as palabras que denominan animais (p.ex.: (que xeran acepcións figuradas aplicadas a persoas) bubela, cuzo, gralla, marrau, mico, paspallás, parrulo, quiquiriquí, rula, totovía ou cotovía...). En ocasións son interxeccións para chamar, estimular ou espantar animais (p.ex.: cocho, quino, churra), que para Alvar Ezquerri son simples exclamacións afectivas (2012: 16). Tamén abundan neste traballo derivados insultivos de nomes de animais ou onomatopeas dos sons que emiten (p.ex.: cacarela, cacarexador, cacarocas, churriana, cocainas, coqueto, miañas, pieiro, pipiolo, rechoucheiro, trinador...). Pódese comprobar nos anteriores exemplos o predominio de formas con reduplicación de consoantes, para Alvar Ezquerri co fin de recalcar e destacar algún dos seus elementos (2012: 16). Para Eugenio Coseriu, a onomatopea interprétase convencionalmente, e de maneira distinta para cada comunidade lingüística: “Así, a voz do parrulo, para dar un só exemplo, imítase de xeito ás

veces totalmente diferente nos distintos idiomas: esp. *cua-cua*, cat. *mech-mech*, fr. *couin-couin*, it. *quac-quac*, rum. *mac-mac*, alem. *quick-quack*, danés *rap-rap*. Como se ve, o único que queda constante é a idea bastante vaga dun monosílabo repetido” (1986: 23-24).

Como acabamos de ver, normalmente as palabras sobre construción onomatopeica reduplican sílabas ou consoantes e tamén toman morfemas propios de nomes comúns, pero pode haber excepcións, e constituír palabra o elemento mínimo de son (p.ex.: cast. *bu* ‘persoa que pretende meter medo’, ‘pantasma imaxinario para asustar os nenos’, da onomatopea do son que se usa para meter medo ós nenos co fin de conseguir que fagan algo, tratando de imitar unha pantasma).

3.4. Deícticos, cuantificadores e modificadores

Deícticos

Os deícticos poden ser pronomes, determinantes ou adverbios, que indican unha situación persoal (tamén pode ser espacial ou temporal, pero non afectan a este traballo) e adquiren significado, no noso caso desprezativo, ó contextualizalos. Estes deícticos poden tamén adquirir valor eufemístico, como se ve claramente no exemplo que aparece máis abaixo do escritor Miguel Anxo Murado en “outro”.

Recóllense como deícticos con valor semántico insultivo ou desprezativo, podendo significar indiferenza, os indefinidos certo/a, tal, un/ha, algún/ha, alguén, ninguén, calquera, outro, e os pronomes demostrativos ese/a este/a e aquel/a.

-Certo.

CURA DE FRUÍME

Pués á fé, que no es de ese sentir cierto Caballero Eclesiástico. (Tomo IV, pp. 37). Ciertos rígidos Aristarchos generalísimamente que quieren excluir del estilo serio todas aquellas locuciones. (Tomo IV, pp. 39). Cierto Caballero literato se mandó retratar con las insignias ó divisas honrosas de su persona y literatura, puesto de rodillas á los pies del Papa. (Tomo IV, pp. 62). Entre los cuales especialmente me referia el cierto sujeto, que sin irle, ni vernirle (á lo menos directamente) hablaba feroz y desentonado contra el Autor del Mosqueo. (Tomo IV, pp. 128). Un cierto Licenciado de la polayna. (Tomo V, pp. 60). Y con esto no tendrán disculpa ciertos entendidos Farisáicos. (Tomo V, pp. 333). Cierto Señor está ahí, / que es Canónigo de acá, / y que por no dar, no dá / siquiera razon de sí. (Tomo VI, pp. 58). Correspóndese conmigo / cierto paisano machaca, / que tiene un poco de vena, / y en dándole no se aguanta. (Tomo VI, pp. 383).

-Tal.

MONTENEGRO

Debeume ventar o tal cara de preiteante iel era por forza un picapreitos dos que saben a agulla de marear, pois foise arrimando a min. (pp. 77). O tal sin duda tiña concéncea de que estaba mintindo e tiña medo. (pp. 78).

LEIRAS

A este requeno / do Casal de Villaverde, / que é o que vos vai deixar cegos / (falou o tal). (pp. 301).

RÁBADE

E el dicindo lambón, agarda que te agarre, fillo da mesma tal, cedo colles o vezo nas carnes da sobriña, ladrón, cago ata no de enriba, heite educar eu, grandísimo lordeiro. (p. 38).

FONTE

O tal Román non tivera reparo en poñer nas mans de Diego Ferro o xornal do día. (pp. 21).

PINTOR

El sábeo polas filtracións que lle pasa un confiado seu de Vichacuntín, fillo espurio, coma el, dun tal Peneque, que anda ao mar calmo das horas, nunca días nin meses. (pp. 28). “Os lugares

máxicos deben ser testemuños da felicidade”, lera o cacique nun libro vello, dun tal Charles Bodelaire ou algo así. (pp. 73).

SILVA

O poema que é coma ela e que aparece no libriño aquel dun tal Saramago. (pp. 146).

Ademais, pode aparecer como modificador en sintagma con preposición de con igual designación desprezativa (p.ex.: fulano de tal, marquês de tal).

-Un.

TORO

E de repente entra un que se lle ocorreu ir mexar fóra. (pp. 135).

SILVA

Colleu a esposa do brazo e lle dixo, imos cear cun que di que é ministro. (pp. 46). A carón dun que foi home dela ata o día que morreu afogado. (pp. 49). Ao virmos do cabodano dun que lle morreu nun tiroteo descargando coca en Vilagarcía. (pp. 66).

CASALDERREY

¿Que fuxín da casa porque meu pai está liado con unha? (pp. 84).

CURA DE FRUÍME

Una de la Aldea (Tomo VII, pp. 293).

-Algún.

LÓPEZ FERREIRO

Como algúns machacaban e poñían reparos, tivo que viir Diego de Béjar, afamado organista de Astorga. (pp. 220).

SILVA

Ao mellor, como din algúns, é que frei Amaro lle deu un día a man a San Francisco e por iso se fixo franciscano sen convento. (pp. 31).

-Alguén.

CRECENTE

(Carballo de Luxís) ¿Ben se lle ve que enraizou con ganas / de chegar algún día a ser alguén! (pp. 481).

NEIRA VILAS

Ata que unha tarde apareceu outro alguén -poida que tan evaporable e trangalleiro coma el- que disque coñecía a quen tiña un parente dun veciño relacionado cun provedor de graxas que podería dispoñer desa cantidade. (pp. 25).

-Ninguén.

PÉREZ BALLESTEROS

¿Repricóu todo atufado: / “¿Náide é vostede n-o tegrado / Mentres eu non dou ôs foles! (Foguetes, pp. 76).

PINTOS

E verás muitos alarbes, / centulos e maricallos, / cazoleiros e godallos, / muito ninguén e arroaz. / Lacoeiros, gurumantes, / canaveses, galdrupeiros, / esculeres, raspalleiros, / muito choqueiro e lambaz. (pp. 204).

CASTELAO

Cando a tía e o sobriño saíron ao adro, os rapaces da vila sorriron, malinos e vengatibles, ao ver a Pedriño trocado en ninguén. Dende aquela os rillotes comezaron a chamarlle “o difunto San Xosé”. (pp. 91).

TORO

Cobardón, ¿para que ameazas se non es nada. Non es ningún. (pp. 54).

NEIRA VILAS

Sentiuse inútil de vez. O máis inútil entre todos os homes, o máis derreado do mundo. Unha chota, un palloco que só se animaba e cría ser alguén (por enriba dunha chea de ninguéns) cando as súas mans apreixaban e xiraban o volante daquela máquina arelada, aquel coche que o mancara. (pp. 20).

SUMAI

Xa non lle somos ninguén, señora Felisa. (pp. 47).

-Calquera.

FOLE

Calquera decía: –Non se recorda millor ano pra médicos, cregos e boticarios. (pp. 90).

X.TORO

Era un piso de estudantes, cobraban ben, pero como estaban as condenadas, rapazas, pero que rapazas, díxeránlle, que non eran calqueras que andaban por aí tiradas. (pp. 25).

CARBALLO

Vese que esta casa non é de calquera. (pp. 119).

-Outro.

LÓPEZ FERREIRO

–Pra Roy Fernández de Valiño... –Ese coceberciñas ¿qué pito toca aquí? –Pra Bastián de Balboa. –Outro que ben baila -dixo Picado. (pp. 259).

NAVAZA

As olladas da outra eran cada vez máis descaradas e elocuentes. (pp. 13).

MURADO

As mulleres contaron na vila o que viran: que “os outros” atacaran ao crego, porque moita xente supersticiosa desta parte do país prefire evitar a palabra “lobo” se pode. (pp. 38).

-Pronomes demostrativos. Cando os pronomes demostrativos substitúen unha persoa en expresións deícticas teñen valor despectivo ou distanciador (Álvarez e Xove, 2002: 211; Bosque e Demonte (dir.), 1999: 951).

Ese.

MONTENEGRO

Siga, siga, tío Bértolo, -dixeron os demais-, e non lle faga caso a ese, que llos bota sin ir ó pobo. (pp. 77).

LÓPEZ FERREIRO

¿Para qué han de vir eses á a xunta?, ¿para qué se enteren dos nosos praas? (pp. 200). –¿E quén-o matou? –Eso cay do seu peso. Pergúntello á ésa e ao seu compinche, que é tan boo como ela. (pp. 340).

BLANCO AMOR

Que o Milhomes pillara no mesón da tía Esquilacha, porque ise tamén... (pp. 45). Se non pensara, decíame eu pra o meu chaleque, sería coma ises, que están aí emborcallados, a

topeñar, co calleiro cheo de comida e de bebida. (pp. 46). ¿Quen? ¿Ise? ¡Boeno, boeno! (pp. 73).

CABANA

¡Horrible inconsciencia dos apedreadores do mundo! Segura estou, pola túa cara diabólica, que es tamén un deses que andan ós niños polas silveiras. (pp. 75).

FONTE

Disque anda por aquí. Esa tamén vén nas épocas máis raras. (pp. 51). Ese señorito de Diego Ferro... O que din que botaron dese posto importante. Ben se ve que sabía vivir ben. Eses nunca se sabe... (pp. 58). Como xa che contaría ese a quen ti chamas Teófilo Grande. (pp. 111).

MELLA

Dedícome a poñer a caldo a ese Manoliño Fraga, que xa me ten cheo con tanto mallar nos Conselleiros. ¡Ás sete da mañá a pé! ¡Verdadeiro criminal, oe! ¡Mira que se pode vivir ben de Conselleiro!, e chega un arroutado coma ese e é que non hai maneira. O dito, ¡un criminal! (pp. 136).

ALCALÁ

Un pouco máis e aféitanos ese. (pp. 63).

CARBALLO

Os demachíños disque son os demos máis pequenos (...). Agora dedícanse a facer trangalladiñas indignas dun demo que se precie (...). Ánxel Fole di que o ten comprobado, e a un cura que houbo en Prevesos sábese de certo que lle teñen dado moito que facer. Claro que ese tamén se meteu algo de máis nesas cousas. (pp. 142-143).

CASALDERREY

–¡Eh! ¿E eses fatóns? –Collinos eu. ¿Non os ía levar esa? (pp. 11). Observaba señoras que bisbaban polo baixo e secaban os ollos. ¿Por que chorarán esas?, pensaba. (pp. 32). Ás veces papá tráeme regalos e dime que mos fai Berta, a gorda esa. (pp. 43). Estaríamos estupendamente se non fose por esa intrusa. Síntome como expulsada dun paraíso no que viviamos ata hai pouco. (pp. 48). Influíu facéndonos crer que era moi simpática, cando, en realidade, quen fora simpático era o anano do meu irmán. Aínda estou oíndo á víbora esa. (pp. 80). Só faltaba que por culpa desa deixe de me querer. ¡Odiosa! Si, a verdade é que a detesto a tope. (pp. 96). Esa cada quince días sae con un diferente e, ¡veña!, morreo puro. Non lle dá corte poñerse no medio do patio a face-lo imbécil. (pp. 120). Para tinxida xa chega a tola esa, e para máis inri de encarnado. Calquera día para conquistar aínda máis a meu pai, colle e píntao de verde. (pp. 121).

NAVAZA

Hai máis de unha semana que sei que esa lle anda facendo as beiras ó parviolo do Ricardo. (pp. 91).

CARIDE

Que o arranxe todo o fillo de puta ese do avogado, o amigo do Guiller, aínda que leve, a cambio, o vintecinco por cen de todo. (pp. 15). Eu si que podía enganarte ben, e dicirche que si. Seguro que non te lembrás de nada. Pero eu non son desas. E ti es un mozo guapo. (pp. 54). E aínda para máis aquel paxaro de mal agoiro, a dona Eulalia esa, foi quen de desacougala. (pp. 55).

SILVA

Entre burbullas de xabón foi que Inés coñeceu ao que morreu electrocutado nun poste da luz, ese que lle dixo quérote sen pensar moito en significados. (pp. 21).

SUMAI

“Esa muller” fixo chorar á meniña -Ramón pronunciaba “esa muller” con verdadeiro asaño mentres camiñaba detrás da Nai coma unha conciencia enferma. “Esa”, coa escasa consistencia do aprecio polas poucas persoas que o querían. “Muller”, con indiferenza e cun gran descoñecemento do significado da palabra. (pp. 109).

Este.

FREIXANES

–*Tamén o noivo coñeceu esposa. –Non é o mesmo. A muller, perde. –¿Que ha de perder esta, abofé? ¿Vestes figura máis galana, corpo máis xentil, rostro mellor parecido?* (pp. 26).

FONTE

“*¿Que fará este por aquí?*” ou, no suposto de que a nova correse coma o lume: “*este debe se-lo Diego Ferro que viron onte nun dos cafés do porto*”. (pp. 20).

NAVAZA

A ver que lle pasa a este no brazo. (pp. 53).

PINTOR

–*¿Que ha saber este! ¡Na puta vida comeu ben, para andar agora falando dos puntos febles das mulleres bonitas! –¿Que xogas a que a trinco antes ca ti, mamón?* (pp. 19). –*Estes do monte si que teñen mérito, hai que ver, cóntancho e non o cremos: busca ao cabrón do seu pai. –É por respecto á súa nai. –Tamén, pero tíralle o sangue do tratante, ¿cantos fillos bravos tes este país, Cholas?* (pp. 132).

SILVA

E cando por fin determinaches vir comigo para Italia, coma este (sinalou co polgar a Alain), caíches da burra. (pp. 128)

Aquel.

CASTELAO DEBUXOS

–*Ay, Don Aquel, esa levita é do empeño?*

-Combinacións de indefinidos entre si e con demostrativos. Entre os indefinidos anteriores entre eles ou con demostrativos establécense combinacións (un calquera, un ninguén, un deses, algún outro, esoutro, estoutro, aqueloutro) con igual valor desprezativo:

Aqueloutrado ‘enfermo’, ‘desfigurado’, ‘desconfiado’.

Aqueloutro ‘uno, una, cuyo nombre no se sabe, no se recuerda o no se quiere decir’ (Eladio Rodríguez).

VALLADARES

¿Coidabas ti que había de soltar eu a rapaza a un calquera que me chegase á porta? Anque paleta, Bieito, teño tamén a miña concencia e sei discurrir ó meu modo. (pp. 127).

AURELIO RIBALTA

A iste tal botáballe en cara a pouca caridade que tivera cunha probe vella (...). Diste outro dicía que inda máis lle valera mirar millor pola xente da súa casa. (pp. 103).

IGLESIA ALVARIÑO

Aqueloutrado. Cuidadoso, etc., como aquelado. Su valor semántico viene determinado por el conjunto de la frase. (Carmina, pp. 169).

RÁBADE

Que un home coma el non se deixa trincar por un calquera. (pp. 96).

CABANA

¡Horrible inconsciencia dos apedreadores do mundo! Segura estou, pola túa cara diabólica, que es tamén un deses que andan ós niños polas silveiras. (pp. 75).

X.TORO

*Os homes que lle gustan a Mónica son os tíos que aguantan, non lle gusta un calquera. (pp. 34).
Que o home ía ben vestido, que non era un calquera. (pp. 59).*

CARBALLO

–Foi dunha chispa que matou alí a un home -dixo un calquera. (pp. 181).

PINTOR

Mira ti, unha calquera, a filla do zapateiro vaise facer con todo, soamente pola cara e a cama. (pp. 140).

SILVA

Cando aprendeu nas propias carnes o que viña sendo un Mussolini para Italia e algún outro polo estilo para o mundo. (pp. 49).

CURA FRUÍME

Por un ninguén me teño eu, / posto n'á vosa presenza. (Tomo III, pp. 315).

TÍOMARCOS

–¿Qué quere decir labrego? –Home acabadiño de traballos, caste de besta de carga na que tanguen a rabear os que gobernan, ser a quen fan pagar cédula como as persoas pra tratalo como aos cás, que leva faltriqueira no traxe por fantesía, boca na cara por bulra, que anda de arrastro como as cobras, que fura na terra como as toupeiras, que traballa moito e come pouco, que á somellanza dos burros de arrieiro que levan o viño e beben a auga, precuran o trigo pra comer o millo, que anda langraneando por unha peseta sin poder nunca xuntala, e que ven ser considerado polos seus somellantes como un ninguén que a todo chamar chámanlle Xan Paisano. (pp. 14).

VALLADARES

¿Coidabas ti que había de soltar eu a rapaza a un calquera que me chegase á porta? Anque paleta, Bieito, teño tamén a miña concencia e sei discurrir ó meu modo. (pp. 127).

RISCO

O Dr. Alveiros tivo a D. Celidonio por un filisteo calquera. (p. 42).

CASARES

E logo chega don Telesforo e dille que acabará sendo unha calquera, que xa está ben de tanta película porcallenta e de tanto guateque. (pp. 59).

X.TORO

*Os homes que lle gustan a Mónica son os tíos que aguantan, non lle gusta un calquera. (pp. 34).
Que o home ía ben vestido, que non era un calquera. (pp. 59).*

CARBALLO

–Foi dunha chispa que matou alí a un home -dixo un calquera. (pp. 181).

PINTOR

Mira ti, unha calquera, a filla do zapateiro vaise facer con todo, soamente pola cara e a cama. (pp. 140).

Cuantificadores

Os cuantificadores ocupan un lugar importante como modificadores que gradúan o insulto.

A cuantificación pode ser numérica (sen que necesariamente teña que ser exacta, p.ex.: catro gatos), comparada (p.ex.: é máis parvo que un parvo; é tan parvo coma seu pai) ou a través doutra forma de estimación (p.ex.: bastante pillo, moi tunante).

Algúns adverbios que funcionan como cuantificadores de grao son:

Algo (p.ex.: es algo parvo).
Bastante (p.ex.: é bastante parvo).
Medio (p.ex.: é medio parvo).
Moi(to) (p.ex.: é moi parvo).
Nada (p.ex.: non é nada parvo).
(Un) pouco (p.ex.: é un pouco parvo).
Todo (p.ex.: veu todo dios; é parvo de todo).

Os adverbios de modo poden tamén ser cuantificadores. P.ex.:

Completamente (p.ex.: é completamente parvo).

E algúns adxectivos poden facer de cuantificadores. P.ex.:

Completo (p.ex.: é parvo completo).

Os que expresan grao cuantificador decrecente ou redutor poden indicar o contrario a través da ironía (p.ex.: algo/medio/un pouco poden indicar ‘moito’), funcionando, por tanto, como formas eufemísticas ou suavizadoras.

A *Gramática descriptiva de la lengua española* establece diferenza en cast. entre “poco” e “un poco”, pois o primeiro non sinala un punto determinado de torpeza e “un poco” afirma a existencia de certo grao de torpeza, sen valoralo (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 1099-1100). Tamén en cast., a *Nueva gramática de la lengua española* recolle que en América é un proceso moi vivo a adxectivación do adverbio, usando concordados certos adverbios cuantificativos (p.ex.: “media cansada”; “bastantes mareados”) (RAE, 2009: 13.8d).

O adverbio todo pode aparecer en construción negativa con valor gradual baixo (p.ex.: non é ruín de todo).

Ademais dos adverbios, poden funcionar como cuantificadores algúns substantivos (p.ex.: pedazo de animal).

Modificadores

-Insulto e mais adxectivo ou adverbio.

Na meirande parte dos casos, o modificador vai ser un adxectivo, ou participio con valor de adxectivo. Propiamente trataríase, logo, dun adxectivo e mais un adxectivo, aínda que un deles -segundo observa a *Nueva gramática de la lengua española*- podería funcionar como un adverbio ó que se trasladan morfemas flexivos dun adxectivo (RAE, 2009: 13.7p). Efectivamente verase a continuación que pode haber casos de ambigüidade entre adxectivo e adverbio, pero tamén exemplos onde modifica un adverbio. A propia *Nueva gramática de la lengua española* admite a polémica na cuestión de que cando coinciden dous adxectivos un deles modifique o outro, e explica que algúns gramáticos só a aceptan, precisamente, en construcións do tipo “tonto perdido”, no que está claro que tonto é adxectivo porque pode ser construído con estar (“está tonto perdido”), e “perdido” asimilouse a un intensificador posposto, aproximadamente como “de remate” (RAE, 2009: 13.8e).

Podemos atopar no papel de modificador do insulto:

-Un participio, que pode ter función clara de adxectivo perdendo o significado do verbo correspondente.

-Con significado do verbo correspondente. P.ex.:

Una bribona desorejada, que es lo peor (Pardo Bazán, pp. 70).

-Perdendo o significado do verbo correspondente. P.ex.:

Tonto perdido.

Borracho perdido.

Cando ela -que é medio histórica perdida- se pon a ler mentres agarda o tren (Cid Cabido, pp. 87).

-Un adxectivo.

-Co seu significado propio. P.ex.:

Burra peideira.

Burra vella.

Un verdadeiro cabrón.

Tenor absoluto (Julio Camba: *Aventuras de una peseta*, pp. 132).

-Adquirindo outro significado. P.ex.:

Un bo pousafoles. (Con valor irónico, antónimo)

-Un adverbio. P.ex.:

Botarían cen anos explicándochos e seguiríais tan tristemente burro como agora (Casares, pp. 88).

-Unha palabra que pode ser adxectivo e tamén adverbio. P.ex.:

Parvo total.

-Varios adxectivos. P.ex.:

Xa estivese o bastante esperta como para comunicarlle algo demasiado concreto a aquel pequeno cabrón ambicioso (Cid Cabido, pp. 74).

O zapateiro coxo era xa coñecido polo vecindario como un pobre homiño trastornado (Cid Cabido, pp. 107).

-Un adxectivo e mais un sintagma nominal. P.ex.:

Mecánico triste do carallo (Casares, pp. 95).

Cid campeador en calzóns (Casares, pp. 97).

O modificador pode pospoñerse pero tamén antepoñerse ó núcleo do insulto, aínda que a función modificadora é diferente segundo a orde (Álvarez e Xove, 2002: 413), e pode presentar distintas acepcións. Álvarez, Regueira e Monteagudo explican que “en liñas xerais podemos dicir que a calidade expresada polo adxectivo anteposto é de carácter subxectivo, supón unha valoración por parte do emisor, e que a expresada polo adxectivo posposto é de carácter obxectivo” (1986: 76). P.ex.:

Maldito cabrón vs. Cabrón maldito

Completo idiota vs. Idiota completo

Un pobre home vs. Un home pobre

-Sintagma nominal con preposición DE + substantivo.

É construción moi habitual para os insultos galegos. Trátase dunha fórmula de intensificación identificable con outras construcións con adverbios (p.ex.: increíblemente, esaxeradamente, etc.; concretamente: “por ser completamente feas”, en Lugrís, pp. 83), de feito poderíase considerar -pola súa natureza cuantificativa, cualificativa e gradual- locución nominal ou adverbial. Hase ter presente que estas construcións enfáticas fanse sobre calquera outro adxectivo sen necesidade de que sexa insulto (p.ex.: grande de carallo).

Ademais de enfatizar, esta locución pode converter en insulto un substantivo sen valor inicial desprezativo (p.ex.: exiliado de merda; sancristán do nabizo, en Casares, pp. 96).

Algúns dos substantivos habituais para estas construcións son:

-Sen artigo. P.ex.:

... de narices.
... de remate.
... de marras.
... de capirote.

-Con artigo. P.ex.:

... do inferno.
... das silveiras.
... do nabizo.
... da hostia.
... da Virxe.
... dos *huevos*.
... da aldea.

-Con ou sen artigo. P.ex.:

... de/do carallo.
... de/da merda.

-Con máis elementos. P.ex.:

Pichatriste ese do carallo (Casares, pp. 121).

Existen outros sintagmas modificadores nominais con DE + substantivo que non son enfáticos, senón cualificadores especificativos, e que van en oracións introducidas por artigo determinado. O adxectivo que achega a cualidade colócase no lugar do substantivo nuclear, mentres que este se coloca no lugar da locución modificadora coa preposición de. P.ex.:

O parvo do porteiro.
O imbécil de teu pai.
O fino do teu amigo.
O maula do home (Carré, pp. 77).

Por compartir paralelismo de construción coas vistas anteriormente, pode darse o caso de trasladar para o lugar do substantivo nuclear unha palabra que non é adxectivo, senón un substantivo dos que entran nas construcións anteriores. P.ex.:

O carallo do Xosé.

Para Álvarez e Xove, non todos os adxectivos aceptan entrar nesta construción, e o seu significado pode variar, achegando “ironía, conmiseración ou menosprezo”, e “o uso irónico é máis evidente nos adxectivos que se refiren a calidades positivas (p.ex.: o bo do crego; o valente do teu mozo)” (2002: 216-217).

-Sintagma coa preposición DE + pronome persoal.

Existe a posibilidade de construción dun sintagma constituído por un pronome persoal introducido pola preposición de. Neste caso o pronome persoal é enfatizador do suxeito ou persoa insultada. P.ex.:

O besto del
Burros de nós

A posibilidade de presenza de pronome persoal tónico acompañando o insulto pode tamén darse cando aparece outra persoa insultada, aínda que esa terceira persoa descargue na propia segunda persoa, do mesmo xeito que cando se di “fillo de puta” non ten que existir intención de insultar á terceira persoa. P.ex.:

Caballero ti e a burra que te pariu (Casares, pp. 118).

3.5. Xénero

O xénero é un accidente gramatical que no tema que nos ocupa adquire especial relevancia por conter matices diferenciadores de significado para o masculino e o feminino. Habemos distinguir os significados, feito obxectivo -aínda que sexa inxusto-, e as definicións, que poden incluír subxectividade sexistas.

Como mostraxe deste feito, ilustro con algúns exemplos dos moitos que se poden atopar na parte de dicionario:

Aberta ‘disposta sexualmente’.

Aberto ‘dádivoso’, ‘listo’, ‘discreto’, ‘servicial’.

Aberta de pernas ‘muller disposta sexualmente’.

Aberto de pernas ‘home servicial’.

Arrastrada ‘muller licenciosa’.

Arrastrado ‘pobre’, ‘pícaro’, ‘desgraciado’.

Arrepentida ‘muller que se reclúe nun convento’.

(Non hai forma en masculino).

Barregá ‘concubina’.

Barregán ‘home esforzado e valente’.

Boneca ‘muller moi guapa e atractiva’.

Boneco ‘home que se deixa manexar’.

Borrega (port.) ‘muller moi guapa e atractiva’.

Borrego (port.) ‘dócil’.

Campechana (cast.) ‘prostituta’.

Campechano (cast.) ‘franco’, ‘amable’.

Moscona (cast.) ‘desvergoñada’.

Moscón (cast.) ‘impertinente’.

Pecadora ‘prostituta’.

Pecador ‘persoa que peca moito’.

Pupila ‘prostituta’.

Pupilo ‘discípulo’.

A peor parte é para o xénero feminino, e raramente sucede ó revés, que o masculino saia peor parado (p.ex.: en cast. *polla* ‘rapaza’ e *pollo* ‘rapaz acomodado, con connotacións pexorativas ou xocosas’).

Os novos dicionarios e as novas edicións dos tradicionais corrixen en gran medida os tratamentos discriminatorios. De todos os xeitos, resultará difícil establecer ata onde se corrixe ou ata que punto un dicionario debe recoller os significados no caso de que estean vivos ou, ó contrario, pretender servir de exemplo, a través da súa non inclusión, para erradicar acepcións degradantes. Para Medina Guerra o dicionario non é unha obra neutral, tampouco é atemporal, e debe reflectir as características da lingua do seu tempo (2003: 135). A cuestión entendo que é delimitar o ámbito do dicionario, se ten que reflectir o uso e significado das palabras, ou se lle outorgamos, ademais, un papel pedagóxico social.

O tema hai que tratalo con toda a sensibilidade e transcendencia inherentes, pois está en xogo unha manifestación máis de violencia contra a muller. Téñase en conta que nestes dobretes, a peor parada sempre é a muller.

Para ter unha visión máis completa, podemos desprazarnos a outro aspecto social delicado, o do tratamento desprezativo en palabras de denominación territorial ou étnica. Tradicionalmente recollíanse moitas definicións que implicaban connotacións negativas, resultaban politicamente incorrectas e recollían un significado colectivo e xenérico que, por ser así, resultaba inxusto, pois non correspondía, en todo caso, a todos os individuos. Neste sentido todos, e nós máis, aplaudimos a eliminación no DRAE das acepcións que nos molestaban na entrada “**gallego**”.

Por outro lado, habería que revisar o carácter histórico, e anacrónico, de acepcións que existiron e hai que desterrar. Poderíanse citar, ademais do noso adxectivo que nos avergoña, as acepcións de **xitano** ou **xudeu**.

Son plausibles actitudes de lexicógrafos modernos por uniformizar baixo a entrada de masculino os significados que tradicionalmente se puideran diferenciar en entrada de feminino e de masculino. Pero esta boa intención pode provocar significados impropios. P.ex.:

Canouro ou **poubano** ‘persoa do interior que ía tomar os baños no mes de setembro’. (Sempre foron exclusivamente as mulleres, e nunca existiron as palabras en masculino).

Tetudo ‘persoa de grandes tetas’.

Cotrueira definiuse en dicionarios históricos ‘pescadora que coa baixa mar vai cunha rede coller peixe’, e non se pode definir ‘persoa que’, pois nese caso habería que darlle entrada á forma masculina **cotrueiro** (v. cotrueiro).

O método seguido neste traballo foi transcribir as definicións dos dicionarios que se verten. Interesa tanto a foto sincrónica coma a diacrónica e os significados sexistas son información, aínda que non guste. No que toca ás definicións propias, o criterio sempre é uniformizar baixo a entrada de masculino, agás nos casos en que claramente se engane ou transgreda o significado real.

Cambio de xénero enfático

Fóra de usos discriminatorios ou sexistas, o cambio de morfema de xénero pode ter valor enfático.

O factor sorpresa é case sempre importante como chamada de atención e para conseguir eficacia un insulto. Un cambio no ton da voz ou o uso dunha lingua distinta son algúns recursos empregados para tal fin, e o cambio non esperado de xénero igualmente cumpre esta función.

Unha forma creada analoxicamente en masculino sobre unha base léxica en feminino adquire un significado que indica idea de pequeno ou achega un matiz pexorativo, ou ambos (vale para leiro e cadelo, por exemplo). P.ex.:

Amazono ‘xinete malo’.

Condesso (port.) ‘forma pexorativa de conde’. (Analóxico de *condessa*).

Se a palabra resultante de cambio xénero é inexistente, o efecto será tamén pexorativo, tanto en masculino coma en feminino. P.ex.:

Actora ‘forma pexorativa de actriz’.

Mangueiro ‘forma pexorativa para persoa que manexa unha mangueira’.

Sobre un insulto, na fala pódense improvisar hipercaracterizacións de xénero inexistentes na lingua, que procuran unha chamada de atención especial. P.ex.:

Imbécila
Idioto

Cando nun par, un dos membros é pouco frecuente, este carrexará matices afectivos, que para Álvarez, Regueira e Monteagudo poden ser pexorativos ou meliorativos (1986: 59). P.ex.:

Besto ‘persoa bruta’.

Cando unha palabra ten asociación substancial cun dos xéneros, a formación de novas palabras aplicadas ó xénero contrario conterá intencións pexorativas inspiradas na súa semántica figurada simbólica. P.ex.:

Carallón (der. de carallo) ‘moza bruta e de maneiras masculinas’.

Conainas (der. de cona) ‘home sen carácter’.

Galistreira (der. de galo) ‘rapaza de modais masculinos’.

Galiñoso (der. de galiña) ‘home covarde’.

As denominacións de oficios que tradicionalmente foron de homes adoptan a forma feminina para denominar a consorte con connotacións pexorativas, ou mesmo sen ser consortes coa carga despectiva. Para Álvarez, Regueira e Monteagudo hai unha gradación que depende da relación real da muller con esa profesión, así coma das connotacións (1986: 58). P.ex.:

Capitana ‘muller que manda moito’.

Sancristana ‘muller moi relixiosa’.

Tratanta ‘muller que relea moito’.

Tamén cando o nome dunha actividade ou cousa relacionada tradicionalmente coas mulleres xera un derivado aplicado a homes vai xerar significados con carga despectiva. P.ex.:

Cazolas/cazoleiro ‘home que se mete en asuntos domésticos tradicionalmente propios das mulleres’, ‘marica’ (s.v. cazo).

Cribeiro ‘home que fai traballos considerados tradicionalmente das mulleres’, ‘home que se mete en cousas de mulleres’ (s.v. criba).

Dengueiro ‘home afectado’ (s.v. dengueiro).

As denominacións para parentes con cambio de xénero do antroponimo, apelido ou patronímico tamén transmiten matices pexorativos. Carballo Calero recolle o uso do artigo para designar as mulleres polo apelido do marido, dando terminación feminina a este apelido, que indica se sente como vulgarismo (1979: 280). P.ex.:

Sabelo (fillo de Sabela).

Pantojo (parella de persoa apelidada Pantoja).

A María do Campelo, que é máis coñecida de todos por “A Campela”. (Reigosa, pp 35).

Outro mecanismo da lingua que consegue un plus de forza expresiva consiste en usar un morfema masculino para a forma feminina. P.ex.:

Baldreo/u aplícase a unha muller (v. baldragas).

Bandoxo aplícase a unha muller (v. bandoxo).

Codrolo aplícase a unha muller (v. codrolo).

Toupizo aplícase a unha muller (v. toupia).

Xarouto aplícase a unha muller (v. xarouto).

Ó contrario, un morfema feminino para a forma masculina conségue igualmente este efecto. P.ex.:

Barrigana e barriganha (port.) aplicado a un home (v. barriga).

Coreña e curaña aplicados a un home (v. coreño).

Ademais de no morfema da palabra, pódese conseguir efecto enfático a través de dislocación do xénero a través do artigo, sobre todo do indeterminado. P.ex.:

Ser **unha besta** ou ser **un besta** (v. besta).

Ser **unha laverca** ou ser **un laverca** (v. laverca).

O anterior suposto prodúcese sobre todo cando non existe forma analóxica, aínda que sexa pouco empregada. P.ex.:

Ser **unha galiña** ou ser **un galiña** (v. galiña).
Ser **unha lura** ou ser **un lura** (v. lura).

Pódese facer uso do artigo que lle corresponde ó insultado pero non á palabra. P.ex.:

Un la cardada (Noriega) (v. la, texto de Noriega Varela).
O Rata (v. rato, texto de Toro).

E o contrario tamén consegue ofrecer énfase. P.ex.:

Son un egoísta, un caradecona, unha merda (v. merda, texto de Rivas).

4. FORMACIÓN DE NOVOS INSULTOS

4.1. Sufixación

Información en dicionarios

Como mecanismo que forma parte dos recursos dunha lingua para xerar palabras, con posibilidade de ser espontáneo e capacidade para afinar un significado moi preciso ou achegar un matiz contextual metalingüístico, as posibilidades sufixativas non sempre estarán recollidas como entradas nos dicionarios, e cando aparezan non sempre se recollerán as singularidades de uso. Polas características deste traballo, baleiráronse os dicionarios referenciados textualmente, e raramente se fixeron apreciacións, pero si constatamos ausencias de información. Xosé Ramón Freixeiro Mato pon de manifesto que as palabras formadas con sufixos apreciativos raramente constitúen entrada de dicionarios, pois enténdense como mecanismo automático que o falante pon en funcionamento a vontade, mentres que as palabras derivadas por outros procedementos si acostuman aparecer como entradas autónomas (1996: 33).

Neste traballo atopáronse basicamente as seguintes posibilidades nos dicionarios:

-Entrada en diminutivo sen definir, indicando unicamente que se trata de diminutivo. P.ex.:

En **carroucheiriño**: “Dim. de carroucheiro” (Eladio Rodríguez).

-Definición dunha palabra sufixada e outras con distinto sufixo que remiten a esta, por tanto, estase considerando o mesmo significado para os outros sufixos. P.ex.:

En Eladio Rodríguez defínese **fachensoso**, pero **enfachendado**, **fachendisco** e **fachendista** remiten a **fachendoso**.

-Indicación de matiz para a forma con diminutivo. P.ex.:

En **pecadento**: “El sufijo ento/enta da un sentido máis despectivo al vocablo” (Eladio Rodríguez).

En **pechouchiño**: “Adviértase que al pasar este vocablo a diminutivo, no sólo pierde la calificación dura, despectiva y molesta de su procedencia, sino que, al contrario, adquiere un sentido afectivo y cariñoso” (Eladio Rodríguez).

En **talentoso**: “Que tienen talento”. En **talentudo**: “Lo mismo que talentoso. Empléase a veces en sentido irónico” (Eladio Rodríguez).

-Ausencia de indicación de matiz cando parece evidente que existe. P.ex.:

Practicón / práctico; rezadeiro / rezador; sabecieiro / sabio; saltadeiro / saltador; traballadeiro / traballador; trompeteiro / trompetista.

Sufixos apreciativos

Os sufixos apreciativos son un recurso morfolóxico para expresar emoción, afecto, estima, odio..., que se suman a outros mecanismos con iguais fins como son a entoación, a exclamación ou interxección, e medios sintácticos como lítotes ou reiteracións. Todos estes medios poden estar, á súa vez, relacionados para facer que un sufixo sexa apreciativo ou non, intervindo a intencionalidade, que se manifestará a través do ton, da retranscrición, etc.

Como grupos máis importantes de sufixos apreciativos están os aumentativos e os diminutivos. Por exemplo, inocente é unha palabra que por si xa ten a acepción degradativa ‘inxenuo’, pero cun sufixo diminutivo engade afectividade ou compaixón (inocentiño), e cun sufixo aumentativo acentúa a inxenuidade a través da ironía (inocentón).

Aumentativos

O valor principal dos sufixos aumentativos é indicar maior tamaño, pero poden tamén asociarse a connotacións afectivas positivas ou negativas. Concretamente para Álvarez, Regueira e Monteagudo as principais connotacións que poden achegar os sufixos aumentativos son: afectiva, despectiva ou pexorativa, intensiva, atenuativa (“é un **cobardón**”) e ponderativa (“o rapaz está **gordete**”), aínda que predomina o valor pexorativo (1986: 91-92). Engado, pola miña parte, un valor irónico que ás veces inclúe o valor diminutivo, p.ex.:

Poquillón (cast.) ‘home raquítico’ (v. apoucado).

Cigallote ‘congro pequeno’.

Chocón ‘persoa pequena’.

A Homón (unha muller que parece un home) (Oxea) (v. home).

En castelán, o aumentativo adopta tamén estes valores (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 4648-4674). A *Nueva gramática de la lengua española* destaca os sufixos: -ón, que pode presentarse como aumentativo lexicalizado -designando un concepto distinto (p.ex.: **cabrón**)-, e, ó contrario, sendo transparente, pode ter connotacións despectivas pero usarse en ton amable e familiar (p.ex.: **sesentón**), pode ser unicamente despectivo se ten como base unha parte do corpo (p.ex.: **barrigón**), ou non denotar máis que menosprezo ou unha crítica amable, ironía ou censura benevolente (RAE, 2009: 9.7b, 9.7d, 9.7e, 9.7g). -azo, que pode intensificar a denotación negativa (p.x.: **jefazo**) e sobre todo a positiva (p.ex.: **madraza**), e a súa variante -azas (p.ex.: **manazas**) si que presenta unha forte connotación despectiva (RAE, 2009: 9.7h, 9.7i). -ote, con connotación despreciativa (p.ex.: **soldadote**), indicando condescendencia ou simpatía (p.ex.: **brutote**), ou franqueza ou bonhomía con certo matiz de condescendencia entre xenerosa e burlesca (p.ex.: **sencillote**) (RAE, 2009: 9.7ñ, 9.7o).

En portugués, o aumentativo se cadra acada de maneira máis recorrida valores despectivos. Cunha e Cintra explican que os sufixos aumentativos “emprestan ao nome as ideas de desproporção, de disformidade, de brutalidade, de grosseria ou de coisa desprezível (...). Resalta, pois, na maioria dos aumentativos, esse valor despreciativo ou pejorativo” (1984: 199). E Vázquez Cuesta e Mendez da Luz recollen igualmente que na derivación aumentativa “debido á proximidade do esaxeradamente grande e do ridículo, son irónicos, por exemplo, **valentão**, **sabichão**, **homenzarrão**, e francamente pexorativos **comilão**, **trapalhão**...” (1971: 473). Coma no exemplo de “**homón**” recollido en galego de Oxea, tamén en portugués constatan Vázquez Cuesta e Mendez da Luz exemplos de substantivos femininos que toman un sufixo aumentativo masculino, e ilustran con **mulherão** (1971: 474).

Diminutivos

En portugués predomina a sufixación aumentativa sobre a diminutiva, pero os sufixos diminutivos poden ter unha maior carga apreciativa (Vázquez Cuesta e Mendez da Luz, 1971: 473). Cunha e Cintra expoñen na seguinte cita as principais connotacións do diminutivo en portugués: “O emprego dos sufixos diminutivos indica ao leitor ou interlocutor que aquele que fala ou escreve põe a linguagem afectiva no primeiro plano. Não quer comunicar ideias ou reflexões, resultantes de profunda meditação, mas o que quer é exprimir, de modo espontâneo e impulsivo, o que sente, o que o comove ou impressiona -quer seja carinho, saudade, desejo, prazer, quer, digamos, um impulso negativo: troça, desprezo, ofensa. Assim se encontra no sufixo diminutivo um meio estilístico que elide a objectividade sóbria e a severidade da linguagem, tornando-a mais flexível e amável, mas às vezes também mais vaga” (1984: 199). Convén ter en conta que o uso da sufixación diminutiva con valor apreciativo no portugués era menor historicamente que na actualidade, segundo constatan Vázquez Cuesta e Mendez da Luz (1971: 473).

En castelán, os sufixos diminutivos adquiren valores apreciativos, normalmente connotacións afectivas positivas, fronte ás negativas dos sufixos aumentativos, aínda que os diminutivos tamén poden coincidir en valores negativos, irónicos ou pexorativos (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 4648 e ss.), como nos demostra Quevedo: **Mediquillo**, **maridillo**, **dominguillo**, **Gongorilla** (“Yo te untaré mis obras con tocino, / porque no me las muerdas, **Gongorilla**”), **orejoncito** (“licenciado **orejoncito**” a Juan de Alarcón). Carballo Calero menciona que o sufixo galego -iño é moi usado no castelán dos galegos, pois o seu sentido cariñoso non atopa outro sufixo que o supla naquela lingua (1979: 170).

De todos os xeitos, en castelán non existe a riqueza expresiva e de matices tan sutís como ten o portugués e, sobre todo o galego, presente na lingua literaria e na coloquial. A este respecto é ilustrativo o que

escribe en *Los pazos de Ulloa* Pardo Bazán: "...abusando del diminutivo, que tan cariñosa gracia adquire en brazos del aldeano" (pp. 277).

Os principais valores apreciativos do diminutivo observados neste traballo son:

Desafiante:

CASARES

*Décheslle así co puño e sangraba. E logo xa de pe, sen poder gardar a rabia, cando aínda estaba chorando e che dicía ai **bichiño** xa verás ó chegar enriba, pegácheslle co tacón no medio e medio dos cadrís.* (pp. 29).

Reprobador:

CASARES

*Nin ir coa Xenoveva á Fontemoura ou mirar polo buraco do piso da escola, nada deso, pobre Elías, meu **cadeliño** pequeno, nada deso, se podía comparar co que acababas de facer: pelexar cun compañeiro.* (pp. 30).

Humillante:

REIGOSA

Es un burricán, ho. E con razón non pode teu pai facer bo de ti. (pp. 113). *Ti só podes poñer escola de burricán, **Xacintiño**.* (pp. 119).

Irónico:

CASARES

*Un rapaz que lle chaman o **Palabritas** e que é sopleta; vai tódolos sábados á súa habitación a lerlle unha libretiña negra onde leva apuntados os que ve falar nas filas.* (pp. 36-37). ('acusón').

Despectivo:

Fidalguíño 'fidalgo de pouca categoría social ou poucas propiedades'.

Gaiteiriño 'o que toca mentres outros o pasan ben', 'gaiteiro malo' (v. gaita)

Politiquiño 'persoa que fala de política sen competencias' (Eladio Rodríguez).

Neste apartado, merece unha detención o moi frecuente e rico en matices sufixo -iño, que comporta "función expresiva de cariño, función apelativa con connotacións de comenencia ou interese" (Álvarez, Regueira e Monteagudo, 1986: 90). Para Xosé Ramón Freixeiro Mato, os valores deste sufixo convérteno en fenómeno de natureza lingüística definidor da maneira de ser dos galegos, que significaría unha maneira de percibir o mundo e relacionarnos con el (1996: 41). Este investigador explica que se trata dun sufixo que comeza a ter frecuencia de uso a partir do séc. XII, en detrimento do anteriormente prolífico -elo, e que a partir do séc. XIX, xa con valor afectivo predominante sobre o propio valor diminutivo, aparece moito na literatura, aínda que considera que se fai como tal na fala popular, o que o converte nun trazo caracterizador da fala coloquial ou familiar e da literatura popular (1996: 73-79).

Cómpre facer unha referencia ó sufixo -ito, non necesariamente castelanismo, aínda que a súa percepción como tal, ó recoñecelo castelán, lle vai proporcionar matices irónicos iguais ós que provoca un cambio de rexistro idiomático para expresar retransa. Trátase dun sufixo que ten en portugués un uso moito maior que en galego, onde é practicamente inexistente como tal (Freixeiro Mato, 1996: 60). A continuación ilústrase con algúns exemplos que aparecen no dicionario deste traballo, que recollen ás claras o seu valor irónico:

Papulito 'jovenzuelo de la clase modesta que se desvive por alternar en la alta sociedad o en la clase social superior a la suya (Eladio Rodríguez).

Señorito 'joven acomodado y ocioso' (Eladio Rodríguez) 'persoa á que non lle gusta traballar ou esforzarse; folgazán, lacazán, nugallán, preguiceiro (Gran Dicionario Xerais da lingua).

BLANCO AMOR

*Apareceu pola porta que dá ás alcobas, a Costilleta, axeitándose o cabelo e seguida do Pepe o **Cabito**, que lle quedara este alcume de cando foi cabo de gastadores no servizo do rei.* (pp. 71).

TORO

*Díxenllo ao policía, o **bigotito** ese da comisaría.* (pp. 137).

X.TORO

*E pegoulle un puñetazo e a cabeza do señor Lamas volveu ó chan, arrastraron ó señor Lamas ata o foxo da estrada “pero que querías, **gordito**, querías divertirte, querías isto”.* (pp. 39).

PINTOR

*As señorías, camaradas e da oposición, chamábanlle “o **pavito**”.* (pp. 28).

Os principais sufixos diminutivos en galego con valores apreciativos, ademais de -iño, son (recollidos de Xosé Ramón Freixeiro, 1996: 50-59):

- el(o), -a: o carácter pexorativo soe estar en relación co significado da palabra primitiva.
- olo, -a: adquire con frecuencia matiz pexorativo.
- ete, -a: o matiz despectivo vai depender do contexto.
- ote, -a: ten valor tamén afectivo e despectivo.
- acho, -a / -echo, -a / -ocho, -a / -ucho, -a: ten tamén carácter afectivo e despectivo.
- ico, -a / -uco, -a: ten tamén matiz afectivo e despectivo.
- exo, -a / -uxo, -a: tamén ten matiz despectivo.

Reforzos expresivos a sufixos

A consecución de expresividade busca novos recursos cando o potencial expresivo dun sufixo non dá máis. Igual que hai perífrases verbais para afinar aspectos ós que non chegan os tempos verbais, a lingua dispón de recursos para ir máis aló da sufixación convencional. Algúns destes recursos son:

-Combinación de sufixo con modificador contrario. P.ex.:

Bastante lambonciño (Casares, pp. 80-81).

Un pouco merdán (Risco, pp. 190).

-Asistencia de prefixación. P.ex.:

Rebonitiño amplifica a **bonitiño**.

-Redundancia de sufixos. Do mesmo xeito que existe unha redundancia léxica enfática (p.ex.: “tonto, que es tonto”; “polido é ben polido”, en Carré, pp. 164; “tolo, tolaxe, toleirón”, en Aurelio Ribalta, pp. 162; “vello vellouqueiro, en Aurelio Ribalta, pp. 162), e do mesmo xeito que hai preposicións que nacen da combinación de dúas ou máis preposicións anteriores (p.ex.: desde ou dende, ou incluso a supracombinación dendesde), os sufixos poden reforzarse con outros para redundar no significado xa presente ou achegar novos matices.

Xosé Ramón Freixeiro Mato recoñece que o sistema dos sufixos apreciativos do galego se caracteriza pola súa morfoloxía recursiva, que permite a acumulación de sufixos sobre a mesma base (1996: 26-28). E Carballo Calero indica que, nos diminutivos, a reduplicación de sons consoantes (p.ex.: **pequerrechiño**) ten valor onomatopeico, diminutivo e afectivo (1979: 179). As posibilidades de combinación resultan promiscuas por aceptar, como indican Álvarez, Regueira e Monteagudo, acumulación de varios sufixos, así os sufixos alterativos e entre si ou cos derivativos, e estes tamén entre si (1986: 84).

O reforzo de sufixos pode ser dos seguintes xeitos:

-Énfase, máis rotundidade e singularidade, con outros sufixos sobre o mesmo lexema. P.ex.:

Bibirricheiro, de ***bibirricas** e ***bibicheiro**. (v. beber).

-Énfase, máis rotundidade e singularidade, con influxo de sufixos doutras palabras. P.ex.:

Barrulleteiro, posiblemente sobre **barulleiro** con influxo de ***marrulleiro**. (v. barrulleteiro).

-Achega de matiz. P.ex.:

Bonacheirón. A **bonacheiro** engádese aumentativo -ón para máis expresividade de ironía ou compaixón. (v. bo).

Protagonismo do sufixo

Non sempre un sufixo vai achegar un matiz concreto distinto ós outros sufixos:

-En casos de palabras con base léxica de significado moi concreto, a posibilidade de matizar é pouca. P.ex.:

Palmarego, palmelo, palmés, palmesino, palmego, palmiño ‘persoa cos pés planos’.
Corcomiñado, corcomiñas, corcomiñeiro, corcomiñento ‘apoucado’, ‘encollido’.

-Se son moitos os derivados, sobre todo no caso de bases prolíficas, tamén se van perder os matices, pois sería imposible a especialización. P.ex.:

Derivados de **parvo**, de pedir, de papar, etc.

-Pode haber bases prolíficas que abran abano de especialización semántica ou de uso de derivados se a base posúe varios significados, rectos ou figurados. P.ex.:

De lamber: **almbazado, almbizado, lambaceiro, lambaz, lambecarallas, lambeconas, lambecricas, lambecús, lambedor, lambefariñas, lambefoles, lambefoulas, lambeiro, lambeirón, lambelareiras, lambelaxas, lambepatos, lambereteiro, lambereteiro, lamberón, lambespiñas, lambeta, lambetas, lambeteiro, lambezocos, lambión, lambioteiro, lambiotón, lambiqueiro, lambisqueiro, lamboeiro, lamboiras, lambón, lambonciño, lambuceiro, lambusco, lambuxeiro, lambuzas, relambido**.

Pero ás veces un sufixo pode presentarse cunha cota semántica maior que o propio lexema. Trátase de sufixos con autonomía semántica, independentemente da base léxica, que pode ter xustificación de significado ou non, incluso pode tratarse dunha base de natureza puramente expresiva, ás veces promovida por proximidade fónica sen que o significado lle dea pé. Hai casos claros nos que o sufixo é o que achega todo o significado e o radical é simple desculpa, necesaria para constituír palabra. Un caso de levar a extremo este roubo ou monopolio semántico por parte dun sufixo é a palabra do portugués **zinho** ‘individuo indeterminado’, que é substantivización do sufixo dim. *-zinho/a*.

Algúns destes sufixos acaparadores de significado recollidos do traballo na parte de dicionario son:

-ada (non ten que se ser feminino de -ado, pode ser despreciativo de colectivos). P.ex.:

Xitanada.

-alla/-allada (despectivo de colectivos). P.ex.:

Cazaballa/cazaballada, cafualla/cafuallada, cazualla/cazuallada, gafualla/ gafuallada, garrufalla/garrufallada, morralla/morrallada, xentalla/xentualla/ xentuallada.

Só -alla: **clerigalla, zurrumalla...**

Só -allada: **bafuallada, ciscallada, gandallada, garfallada, negrallada...**

-axe (despectivo de colectivos). P.ex.:

Cafarnaxe, camaradaxe, cregaxe, facundaxe/fagundaxe, gandaxe, garrulaxe, recovaxe, tropaxe, vagabundaxe.

-ello 'persoa inqueda'. P.ex.:

Besbello, cachafello, cazabello, cerello, cernello, chasgarabello, escaravello, esgaravello, faramello, fedello, fervello, gazafello, pesperello.

-eno 'falto dalgún membro'. P.ex.:

Cacheno, coteno, moqueno, rabeno, toqueno.

-etas 'pusilánime', 'home que se deixa dominar'. P.ex.:

Caganetas, chafanetas, faldretas, mandoletas.

-(r)icas (de burla). P.ex.:

Caxaricas, choricas, laricas, mandaricas, maricas, medricas.

-illa (despectivo de colectivos). P.ex.:

Camarilla, cuadrilla, gavilla.

-izo 'persoa de mal carácter ou molesta'. P.ex.:

Anoxadizo, apartadizo, arredadizo, coxadizo, descontentadizo, enfadadizo, malcontentadizo, ofendidizo.

-(m)añas 'apoucado', 'covarde', 'pusilánime'. P.ex.:

Corcomiñas, gurrumiñas, moumiñas.

-(r)olo/-(r)ollo 'persoa forte, baixa e gorda'. P.ex.:

Codrolo/codrollo, cotrolo, marolo, mazarolo, pedrolo, morollo, redollo, torollo.

Analoxías de insultos

Ademais de todos os anteriores nos que hai un protagonismo semántico do insulto e, por tanto, contaxio, as analoxías funcionan nos rexistros de formación de palabras dos individuos continuamente (p. ex.: **cadramouco** por **taimouco**, **talamouco**, **tramouco** ou **teimouco**), e calquera persoa, en calquera lugar, en calquera contexto poderá pronunciar unha palabra, non rexistrada nos dicionarios, por este mecanismo.

Aínda que non necesariamente, as analoxías interveñen para tamén explicar as derivacións regresivas, as que en vez de ser progresivas por medio de sufixos se reducen sacándolles o sufixo existente:

Buba é derivado regresivo de **bubón** (v. bubento).
Burro é derivado regresivo de **burrico** (v. burro).
Calaza é derivado regresivo de **calaceiro** (v. calaza).

Outros sufixos pexorativos

En galego

(Carballo Calero, 1979: 172-173):

-acho, -ancho, -axe, -astro, -echo, -exo, -icho, -oupo/opo, -upo, -uxo, -uzo.

(Álvarez, Regueira e Monteagudo, 1986: 92)

-aco, -acho, -ancho, -astro, -aino, -ango, -engue, -ucho, -ulle, -ongo, -opo, -oupo, -uco, -uxo, -uzo, -ote.

En castelán

(Bosque e Demonte (dir.), 1999: 4648-4674):

-aco, -acho/a, -ada (abstrato de acción e sentido despectivo), -ajo/a, -ales, -alla, -ángano/a, -ango/a, -astre, -astro/a, -azo (aumentativo e pexorativo), -engue, -esco (con vitalidade en linguaxe culta e literaria), -ete/a (diminutivo e pexorativo), -il (con vitalidade en linguaxe culta e literaria), -illo (despectivo), -ingo, -ingue, -ón (aumentativo e burlador), -orio, -orrio, -orro/a, -uco/a, -ucho/a, -ujo/a, -ute, -uza.

En portugués

(Cunha e Cintra, 1984: 91-95)

-anzil, -astro, -acho, -eco, -ola.

Porcentaxe de principais sufixos neste traballo

Esta información estatística elaborouse sobre unha relación de entradas do inicio deste traballo, con baleirado dos dicionarios de referencia (pero sen os do *Dicionario de dicionarios*), e con corpus pleno, sen a peneira derradeira de palabras procedentes do reino animal. Concretamente, a mostraxe fíxose sobre o corpus presentado como TIT.

O número inicial de palabras era de 10.157, de onde hai que desbotar as formas que, sendo as mesmas, poden presentar grafías distintas. De aí pódese estimar un cálculo redondo de 10.100 palabras aproximadamente.

O dato se cadra máis curioso é que do corpus inicial do traballo, xustamente a metade, ou sexa 5.074 palabras (50,2%), sexan voces nas que intervéñen derivación dos principais sufixos. A conclusión, ademais de detectar os principais sufixos e colocalos por orde de intervencións, outorga á sufixación un protagonismo ó cincuenta por cento na formación de insultos, apelativos ou significados figurados aplicados a persoas.

PRINCIPAIS SUFIOS EN PORCENTAXE (SOBRE 10.100 PALABRAS APROX.)*

-eiro (1.416)
= 1.662 (16,5%)

-eira (176)

-ieiro (67)

-ieira (3)

-ado (1.076)
= 1.231 (12,2%)

-ada (138)

-adiño (14)

-adiña (3)

Agás: brado, cágado, dado.

O sufixo -ada non ten que ser feminino de -ado. Ex.: xitanada, española: despreciativo de colectivos (como -axe).

-ón (688)
= 750 (7,4%)

-ona (62)

Agás: aparición, bombón, camaleón, campeón, catón, escación, felón, histrión, ladrón, león, limón, masón, montón, nerón, pelotón, pendón, pichón, polisón, sansón, tapón, tiburón, tizón, visión, amazona, campiona, caradecona, champanacona, corona, dona, fona, leona, madona, matrona, mingamona, patrona, zanfona.

-án (344)
= 373 (3,7%)

-á (7)

-ana (22)

Agás: adán, alacrán, batán, beltrán, caimán, capitán, cristián, donxoán, falaenván, gabián, galán, livián, lobicán, mexacán, orangután, parroquián, ruán, sancristán, satán, sultán, supermán, titán, truán, vanván, vilán, volcán, calamidá, campá, mustafá, papá, tatá, anana, capitana, froilana, fulana, galana, ninfomana, paisana, sancristana, tirana, xitana, zángana.

-iño (128)
= 211 (2,1%)

-iña (83)

Agás: -adiño, -adiña.

-ador (190)
= 201 (2%)

-adora (11)

-ante (187)
= 187 (1,8%)

Agás: alifante, apaixonante, arrogante, campante, distante, extravagante, falante, galante, ignorante, importante, lactante, marchante, pedante, picante, principiante, xigante.

-ido (135)
= 163 (1,6%)

-ida (28)

Agás: antroido, bandido, cándido, cupido, entroido, estúpido, foraxido, insípido, inválido, sórdido, tímido, suicida.

-udo (76)
= 94 (0,9%)

-uda (18)

Agás: agudo, mudo, rudo, tartamudo, cascuda.

-ento (64)
= 78 (0,8%)

-enta (14)

Agás: contento, lento, portento, rebento, sarxento, talento, tormento, violento, inocenta, parenta.

-ote (59)
= 73 (0,7%)

-ota (14)

Agás: alcaíote, amorote, arlote, cachalote, hugonote, iscaríote, nepote, pipote, quixote, sacerdote, zote, alcaíota, bocarrota, chota, déspota, hílota, idiota, marmota, nota, pelota, sota, xota.

-izo (51)
= 51 (0,5%)

Agás: carrizo, castizo, chamizo, feitizo, macizo, ourizo.

TOTAL PRINCIPAIS SUFIXOS

5.074 (50,2%)

4.2. Outros mecanismos

Ademais de creacións espontáneas, posibilidade de chegar a insulto calquera palabra nun contexto determinado, ou de invencións (Cela en *La Colmena noctívago* (pp. 176) ou Darío Xohán Cabana **putapénico**), aténdense neste apartado outros recursos habituais na lingua para formación de novos insultos.

Composición

Sendo menos habitual que a sufixación ou a parasíntese, e menos produtiva que noutras linguas -como as xermánicas-, os insultos galegos presentan unha preferencia prolífica e adeénica particular pola composición. En menor número, en castelán tamén existen composicións para a denominación pexorativa ou humorística dalgúns oficios, como *buscapleitos*, *picapleitos*, *chupatintas*, *matasanos*, etc. (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 4795).

O resultado dunha composición compórtase como unha única palabra (Álvarez e Xove, 2002: 738), mantén vivo o sentido das partes compoñentes e ten comportamento gramatical único (Marsá, 1984: 65).

A composición pódese presentar das seguintes formas:

-Con dous nomes. P.ex.: **vacaburra**.

-Con substantivo e adxectivo. P.ex.: **marimandona**, **caradura**.

-Con nome e adxectivo, con vogal de enlace. P.ex.: **alicaído**, **patizambo**.

-Con verbo e nome. P.ex.: **cagatintas**, **papamoscas**, **pousafoles**. Con respecto a esta posibilidade, a *Gramática descriptiva de la lengua española* recolle: “Neste grupo hai formacións transparentes (**cazadotes**) ata voces que resultan da comparación da actividade da persoa con outra con mediación de metáforas, hipérboles ou outros mecanismos tropolóxicos (**meapilas**, **tiralevitas**, **pelagatos**). Deste xeito, o composto permite expresar a ponderación dalgún defecto da persoa, o que é a orixe do seu valor despectivo (...). As denominacións comprenden un amplo abano de cualidades morais e físicas (...). Ademais, denominacións pexorativas de oficios empréganse tamén para caracterizar a persoas a través da propiedade percibida como relevante no oficio: para o toscos, **destripaterrones**; para o borracho, **catavinos**” (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 4795).

-Con verbo e nome, con artigo de enlace. P.ex.: **fervellasverzas**.

-Con verbo e nome, con contracción de enlace. P.ex.: **tentenoaire**, **bailanocribo**.

-Con adxectivo e adxectivo. P.ex.: **estrábico-diverxente** (Casares, pp. 100).

-Con posesivo e nome. P.ex.: **miñaxoia**.

-Con adverbios para formar un sintagma adxectivo. P. ex.: **malcriado**.

-Con acrónimos, entendéndoos como resultado dun fragmento de dúas unidades léxicas. P.ex.: cast. **demonichucho** (de *demonio* e *avechucho*).

Nos dicionarios ou no uso literario ou xornalístico non sempre as composicións aparecen como unidade gráfica, e así podemos atopar **miñaxoia** ou **miña xoia**, **bailanocribo** ou **baila no cribo**, **pousafoles** ou **pousa foles**, etc.

Aglutinación

Para Ferdinand de Saussure, a aglutinación “consiste en que dous ou máis termos orixinariamente distintos, pero que se encontran xuntos frecuentemente en sintagma no seo da oración, se soldan nunha soa unidade absoluta ou dificilmente analizable (...). A ausencia de vontade é xustamente unha característica esencial da aglutinación” (1945: 282). Pódese confundir algunha aglutinación coa composición, e tamén Saussure reconece a dificultade de diferenciala dalgunha analoxía (1945: 286).

Como proceso mecánico que toma unha estrutura sintáctica fixada e a interpreta como elemento léxico, a posibilidade de creacións é infinita e pode xurdir dun contexto moi concreto e non volverse a repetir. Por esta mesma razón, non sempre se van recoñecer nos dicionarios ou interpretar como unidade no uso literario ou xornalístico. Si se recoñecen como entrada as que a *Gramática descriptiva de la lengua española* denomina estruturas frásticas e considera unha modalidade de composición, p.ex.: **sabelotodo**, **correveidile**, **metomentodo**, **hazmerreír** (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 4837).

Marsá denomina unidade de comportamento aquela entidade que ten unidade funcional significativa e conduta gramatical global, que “constitúe o que algúns lingüistas denominan lexías, concepto que abarca desde as máis simples ata as máis complexas, como refráns e proverbios. Nesa mesma dirección vai a técnica gráfica dalgúns novelistas modernos que empregan sistematicamente nas súas obras construcións como el-hombre-del-diente-de-oro” (1984: 65-66).

Podería servir de diferenciación entre composición e aglutinación o feito de que a primeira debe ter entidade de entrada nun dicionario e a segunda constar como na fraseoloxía desenvolvida nunha entrada de dicionario.

Algunhas frases insultivas atopadas neste traballo son:

É unha pecha o pote ‘dícese de la mujer mezquina, miserable y tacaña, que tasa el alimento a los que con ella viven’ (Eladio Rodríguez, s.v. pechar).

Un que lle dean polo saco a todo.

CARRÉ

*Abriu de todo as follas da porta e cando tan campante iba a se colar o escribán, o vixilante porteiro afeito xa a tales cousas, pillouno polas orellas, fíxolle dar unha viravolta (...), saliu o escribán como esmechado e foise a esnafrar nas mesmiñas portas do inferno onde xa estaban sobre aviso tódolos demos xuntos, vixilando para nun descoido non se lles colara dentro cousa tan cativa, de tan pouco proveito e tan **revirametodo**.* (pp. 113-114).

AURELIO RIBALTA

*Escondeuno nela e librouno de que o collesen os que o buscaban pra prendelo despois de certa barafunda pulítica na que houbo tiros no Arsenal e na que Prudencio andivera moi peneireiro e **métome-en-todo**.* (pp. 112).

RISCO

*Moi sobrebio, moi teso, moi “**yo me lo soy**”.* (pp. 129).

JUAN JOSÉ MORALEJO

*El romano más citado y recordado es Poncio Pilato, un cagatintas, un componendas, **un no me compliques la vida**.* (La Voz de Galicia, 27/02/2004)

CONDE

*Mañana nomás, **sohijoputas**, os balean.* (pp. 79).

CID CABIDO

*E mesmo creo que fala de sevicia pero non consigo seguirlle a pista porque **tocatelosgüevos** mientras el ceguño de todo non para de conferenciar.* (pp. 48).

Retrousos

Poden estar constituídos por unha palabra ou por unha frase, de aí que non se traten dentro do apartado de aglutinación. Inclúense dentro deste apartado as palabras ou frases procedentes dunha palabra ou frase habitual ou característica nun falante ou grupo de falantes.

Os retrousos raramente figuran nos dicionarios, a non ser os casos que acadaron éxito por popularizarse (p.ex.: en Houaiss **caraco** ‘(pejorativo) individuo de lingua castelhana’, **carago** ‘(pejorativo) español da Galiza; galego’. Explica Houaiss que por seren palabras que españois e galegos din moito). Si existe a palabra retrouseiro para ‘persoa que emprega retrousos cando fala’.

Algúns exemplos de retrousos atopados neste traballo son:

Tovías ‘emigrantes que volven intentando falar (mal) castelán, por “to(da)vía”. Axúdase da paronomasia co nome Tobías.

Befor (ing. *before*), alcume a unha persoa que veu de emigrado do Reino Unido e usa moito este neoloxismo (*Diccionario dos alcumes do Grove*).

OXEA

O Caña (*porque adoita decir esta verba como taco*). (pp. 46).

O Corta o cuello (*é unha ameaza súa*). (pp. 46).

O Lapazote (*é un dislállico, que dí lapaz por rapaz*). (pp. 46).

O Nada importa (*é un dito de il*). (pp. 48).

O Tío Porra (*porque o dí a eito*). (pp. 46).

A Ramboia (*porque andaba cantando sempre iste cantar portugués*). (pp. 46).

O Tatarí (*porque andaba cantando*). (pp. 48).

O Xorro (*herdado do seu abó que, cando ía de caza, decíalle ao can: “busca, can, busca; busca o xorro, eiquí hai unha cueva”*). (pp. 47).

O Zaballo (*porque fala coa zeta*). (pp. 46).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO

O Pisco. Sendo neno díxolle o seu pai: “Comes menos ca un **pisco**”, e dende entón quedoulle o tal nome. (pp. 196).

FOLE

Non sei por que caracho algunha xente me chama “don Inda”. Eu non me chamo Indalecio. – Verá vostede... Chámanlle don Inda porque vostede ten o costume de decir “inda me enodia” por “que noxo”, cando atopa noxenta algunha cousa. E tamén lle chaman Donoso, coma o Donoso Cortés. A razón diso xa non se sabe tan ben. Hai quen di que é porque ten moi boa crianza e cortesía. Mais eu penso que o “don Donoso” venlle da outra variante do seu dito “inda me enodia”, “que noxo”. (pp. 95).

PARDO BAZÁN

El arcipreste, a quien en Santiago conocían por el apodo de Sobres de Envelopes, a causa de una candorosa pregunta en mala hora formulada en una tienda. (pp. 235).

TORRENTE BALLESTER

“Tía Benita dos Carallos” (“por los muchos que mete en la conversación, quizá para garantizar la veracidad de sus afirmaciones”). (pp. 11).

Y le habían quedado de mote las primeras palabras de la copla (Adula, adula). (pp. 427).

Palabra ou frase ocasional

Sen ser retrouso, que é habitual ou característico, calquera palabra ou frase pronunciada espontaneamente pode dar pé a un retruque. P.ex.:

LÓPEZ FERREIRO

-¡A modo! e por eso Dios te oia e o díaño sea xordo; pero eu teñoche meu medo de que antes que eu cegue ti has de parvear.

-Parvo será-lo ti e toda a tua caste. (pp. 83).

-E de camiño darei unha volta pol-a casa da tecelaa, pra ver en qué estado leva a tea-

*-Non estás ti mal **tecelán**. (pp. 203).*

LUGRÍS

-Fai o que queiras, pro eu... olla que nestas horas non é de bo agoiro tal encontro.

*-O **agoiro** estalo ti. Se queres vir conmigo, ven; de non, é o mesmo. (pp. 99).*

Ou pode dar pé a converterse nun insulto ou alcume que immortalice unha palabra ou frase ocasional. P.ex.:

O **Panorama**, alcume a un pretendente que certo día de visita á rapaza pretendida se lle ocorreu en mala hora quedar ben dicindo ante a visión da Terra Cha desde a casa desta: “que panorama se ve desde aquí!” (En Saldanxe, Pastoriza, Lugo).

Xogo de palabras

Trátase dun recurso paraliterario que require de enxeño. P.ex.:

X.TORO

*-¿E isto que é? ¿O Concilio de Trento? Pásame a birra -dixo Chivi estirando a man para colecciona cervexa de Marcial. -Si, o Concilio de Trento, e acabamos de escoller un novo **papón**, es ti -dixo Miguel. -No Concilio de Trento non se escolleu ningún papa, burra -dixo Carlos. (pp. 83).*

CASARES

*Os do Opus lle chamaban **Amarguren** a Aranguren. (pp. 111).*

Deformación humorística

É outro recurso paraliterario con intencións de ridiculizar ou caricaturizar. P.ex.:

SILVA

*¡E como vos teño que dicir que lle puxeron **Mony** por demonia! Ela chamábase Marcarmen. (pp. 175).*

CURA DE FRUÍME

*Chamábanlle a un personaxe **Rocino**, que se parece a “jumento”, por Rufino. (Tomo V, pp. 304).*

TORRENTE BALLESTER

*¿Qué hicieron, pues? Inventar una versión popular de Panfucio. La gente no le llamaba así, a causa de la dificultad de pronunciarlo. Le llamaban **Apapucio**, que se le parece. (pp. 479).*

Paronomasia

É outro recurso paraliterario que forza a forma dunha palabra para achegarse á forma doutra palabra pero gardando todo o significado da primeira. P.ex.:

Amarreta ‘agarrado cos cartos’. Amarreta é ‘amarra pequena’.
Calvario ‘calvo’. Calvario é ‘lugar con varias cruces’, ‘situación dolorosa’.
Cantata ‘muller que canta ben’. Cantata é ‘composición musical’.
Compostela ‘mediador’, ‘quedabén’. Compostela é cidade.
Cast. *esquimal* ‘o que esquía mal’. Cast. *esquimal* ‘habitante de rexións nórdicas’.
Godallo ‘o que se gaba de descender dos godos’. Godallo é ‘castrón en celo’.
Melonar ‘insulto a Valle-Inclán pola melena que tiña’. Melonar é ‘plantación de melóns’.
Cast. *pascasio* ‘estudante universitario que en Pascua marchaba de Madrid’. Pascasio é nome propio de home.
Pasmarota ‘pasmón’. Pasmarota é der. de pasmo.
Cast. *perdigón* ‘o que perde moito no xogo’. Perdígón é ‘cría da perdiz’, ‘munición de escopeta’.
Plumífero ‘xornalista ou escritor mediocre’. Plumífero é ‘animal que ten plumas’.
Port. *polaca* ‘prostituta’ (der. de *pola*). Polaca é xentilicio feminino de Polonia.
Polizonte ‘despectivo de policía’. Sobre polizón/polisón ‘persoa que embarca clandestinamente’.
Porcallán ‘denominación en Verín para emigrado que retorna no verán e como trazo distintivo cos que quedaron na terra bota man da frase “porque allá” para resaltar as marabillas que se perden’. Porcallán é ‘persoa sucia’.
Vagoneta ‘persoa moi vaga’. Vagoneta é ‘vagón pequeno’.

Dentro deste apartado hai que contemplar as palabras creadas sobre siglas pero que coinciden con outra palabra existente na lingua ou que a recorda. P.ex.:

Port. *fabiano* ‘membro da Forza Aérea Brasileira’.
Felipe ‘membro do FLP’.
Miliki ‘membro de ETA militar’.
Pexego ‘troita grande’; ‘membro do PSG’.
Pide ‘membro da PIDE (policía política portuguesa)’.
Úmedo ‘membro da UMD’.
Upegallo ‘membro da UPG’.

Na *Gramática descriptiva de la lengua española* indicase que en castelán se poden formar substantivos ou adxectivos sobre siglas con sufixos (-ero, -ano, -iano, -oso, -eño, -eo, -eco) que conteñen evocacións pexorativas e/ou humorísticas (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 5084).

Analoxía

Trátase dun mecanismo vivo da lingua que explica o resultado final de moitas das palabras dos nosos patrimonios léxicos e que, á súa vez, desafia os seus límites constantemente, ata o infinito, creando novas formas, das que acabarán algunhas integrándose nesos patrimonios.

Pódese considerar o mecanismo máis primario na formación da lingua, que se demostra nos nenos cando empezan a falar e non asimilaron as irregularidades da lingua, polo que tenden a facela regular, baseando a ampliación de corpus e gramática nesta procedementación lóxica. Neste sentido, Ferdinand de Saussure entende que a analoxía supón un modelo e a súa imitación regular, e que “se exerce en favor da regularidade e tende a unificar os procedementos de formación e de flexión. Pero ten os seus antollos (...). Así, non se pode predicir ata onde se estenderá a imitación dun modelo, nin cales son os tipos destinados a provocala” (1945: 260-261).

As analoxías explicarán moitas ausencias de insultos reais na parte de dicionario deste traballo. Os dicionarios non recollen toda a variedade de posibilidades que un falante individualmente pode chegar a crear. P.ex.: de zarapallada hai **zarapalleiro**, de zaragallada hai **zaragalleiro**, de zarangallada hai **zarangalleiro**, pero de zarampallada non hai **zarampalleiro** nos dicionarios, pero calquera falante podería usala. A este respecto explica Ferdinand de Saussure: “Nada entra na lingua sen ser ensaiado anteriormente na fala; todos os fenómenos evolutivos teñen a súa raíz na esfera do individuo (...). Non é necesario que todas as innovacións analóxicas teñan boa fortuna. En todo momento encontramos combinacións sin porvir que a lingua non adoptará probablemente (...). De todos os xeitos, as

innovacións por analoxía explicanse do mesmo xeito, tanto as que a lingua acepta coma as que non (...). A lingua só retén unha mínima parte das creacións da fala; pero as que duran son bastante numerosas para que dunha época a outra vexamos como a suma das formas novas dá ó vocabulario e á gramática unha fisonomía moi diferente” (1945: 271-272).

As analoxías en radicais non sempre se poden asegurar. P.ex.: posible metátese por analoxía de falcatrueiro ou baltrueiro en almotroeiro, se esta palabra procede de tremer; paso de amolachín a amolanchín por analoxía de parlanchín ou serranchín; posible antecedente de cacharelo en charelo, entendendo unha analoxía de lexema insultivo cacha-; cachafulleiro influido analoxicamente por cachafello e chafulleiro.

Son máis numerosos e evidentes as analoxías en sufixos. P.ex.:

Barafulleiro	barafullas	...	...	...
Barafusteiro	...	barafustán	...	...
Baralleiro	barallas	barallán	barallador	barallante
Barballeiro	barballas	barballán	...	barballante
...	barbuzas	barbuzán	...	...
Bardalleiro	bardallas	bardallán	...	esbardallante
Bardulleiro	...	...	...	...
Barrufeiro	...	...	...	...
Barulleiro	barullas	barullán	embarullador	barullante

Etimoloxía popular

Como manifestación popular e espontánea, a etimoloxía popular poderá xerar tamén popular e espontaneamente formas insultivas. Ferdinand de Saussure recoñece, de todos os xeitos, que a etimoloxía popular non é tan espontánea, pois ten unha explicación máis profunda de racionalización: “Algunha vez nos pasa que estragamos as palabras por teren unha forma e sentido que nos son pouco familiares, e ás veces o uso consagra esas formas (...). Estas innovacións, por estrafalarías que sexan, non se fan completamente ó chou; son tentativas de explicar aproximadamente unha palabra dificultosa relacionándoa con algunha cousa coñecida” (1945: 278). Esta interpretación explica que tamén teña a denominación de etimoloxía metafísica.

Aínda así, non debe atribuírselle para todos os casos esa xustificación, pois a etimoloxía popular pode vir da man do vulgarismo ou do puro xogo. Augusto Monterroso, en *Movimiento perpetuo*, fai un repaso en “Onís es asesino” a xogos de palabras similares que ocuparon a grandes da literatura: palíndromos de Villamediana, de Gracián, de Calderón de la Barca, de Arniches; xogos de palabras de Shakespeare, que tolean ós tradutores, de Proust, Molière, Joyce, Rubén Darío, Xavier Villaurrutia, Julio Cortázar. E confesa que el con amigos tamén “se entregan a este inocente xogo”. Eu mesmo teño xogado con algún amigo a deformar palabras, e a etimoloxía popular, igual que a paronomasia, invita e desafia a atopar deformacións de palabras; son moi recorridas as deformacións de neoloxismos, como se fosen malapropismos ou vulgarismos na adaptación. É recomendable facer estes xogos con amigos que coñezan o código, pois, se non, pódese quedar ante un neófito como ignorante.

A explicación de moitos destes vulgarismos é precisamente a ignorancia (p.ex.: pataca canabei ou kennedy, por Kennebec; Gran sol, por Great sole; Capetón, por Cape Town), pero tamén poden existir razóns afectivas (p.ex.: o apropiamento onomástico que se fixo no 2002 do esquiador alemán que representou a España nas últimas olimpíadas de inverno, Johann Muehlegg, chamándolle “*Juanito*”; a denominación dos celtistas de “Andresño” ó xogador do Celta Andrijasevic).

Son insultos creados por vulgarismo *alfabeto por analfabeto, ou *lenguado por deslenguado, igual que algunha construción negativa do tipo “mira se non é aguda” por “mira se é aguda” (Valladares, s.v. agudo). Hanse considerar, de todos os xeitos, e só ás veces, os vulgarismos con desculpas, pois lembremos que na lingua son abundantes os temos procedentes de etimoloxía popular sen seren insultos (p.ex.: *exhumar ‘incinerar un cadáver’), e algúns chegan a aceptarse no seu significado equivocado (p.ex.: enervar ‘poñer nervioso, alporizar’, cando o significado propio é ‘calmar’).

Está relacionada a etimoloxía popular coa paronomasia, de feito hai que recoñecer atracción paronímica para facela posible, aínda que sexa parcial de parte da palabra (p.ex.: **vagamundo** por **vagabundo**; **cacharulo** ‘nenho robusto’, posiblemente deformación de **cachirulo** por influencia de *cacha*, por ser carnosa tamén), pero tamén coa analoxía (tense denominado tamén analoxía fonético-semántica). Ferdinand de Saussure matiza as diferenzas: “Está relacionada coa analoxía. Pero na etimoloxía popular unha palabra recibe unha interpretación nova sen que cambie a súa forma (...). Aínda que a maioría das veces se deforma a palabra por acomodación ós elementos que se cre recoñecer nela (...). A analoxía supón sempre o esquecemento da forma anterior, e a etimoloxía popular redúcese a unha interpretación da forma antiga (...). Neste sentido, a etimoloxía popular afecta só ás palabras raras, técnicas ou estranxeiras, que os falantes asimilan imperfectamente” (1945: 279-281).

Creación reflectante

É a que xera un significado figurado que só se explica a través da existencia dunha acepción insultiva. P.ex.:

PÉREZ BALLESTEROS

-Sólo sallo d’a cibdade / En busca de enfermos gordos, / E, cadrándome hoxe un frade / N’esta mesma vecindade, / ¡D’un tiro mato dous tordos! (Foguetes, pp. 44).

FRANCO

Lolo apareceu un día polo barrio sinalando o ceo con xesto de elegancia esaxerada, como quen estudiau nun colexio de curas e lle quedarán os aires do director. (pp. 27).

Cast. canónigo aplicado ó tubo dun órgano que non ten función, non bota aire, e unicamente está por gardar a simetría na súa disposición. É un insulto para os cóengos.

Capelán na súa acepción ‘porco semental’. É un insulto para os capeláns.

Pódense considerar tamén creacións de derivados, como:

Xudiada ‘mala faena’ (usada por López Ferreiro) é insulto reflectante para os xudeus.

Xeremiñada ‘queixa’ (usada por López Ferreiro) é insulto reflectante para Xeremías.

Acurtamento léxico

Á maneira de hipocorísticos, os insultos poden adquirir formas reducidas que conserven toda a súa carga despectiva (p.ex.: cast. *majara* de *majareta*; *masoca* de *masoquista*) ou aliviala (p.ex. **analfa** de **analfabeto**; **cachi** de **cachirulo**). En xeral, calquera acurtamento léxico connota, para a *Gramática descriptiva de la lengua española*, “actitude de familiaridade e confianza, ou vontade de estilo” (Bosque e Demonte (dir.), 1999: 5077).

5. ASPECTOS SOCIAIS DO INSULTO

As variedades diastráticas -relacionadas con factores sociais e que teñen que ver con grupos sociais determinados e co seu nivel de formación ou instrución, coa súa profesión ou co seu nivel económico- determinarán un mapa de insultos para cada variedade ou grupo social, caso das xergas ou dos verbos gremiais mesmo incluírán insultos propios alleos ós convencionais. Pódese incluír dentro destas variedades a dicotomía rural/urbano, que na realidade vai ter unha transcendencia importantísima, non tanto polos posibles aspectos tradicionais bruto/refinado que se poden supoñer, senón polas referencias usadas para crear comparacións ou metáforas, como veremos. Emilio Montero explica a manifestación desta dicotomía para o eufemismo, que se pode aplicar aquí: “A interdicción escatolóxica é menos forte no campo que na cidade, do mesmo xeito que tamén o é a interdicción en xeral e a social en particular; o que xa non sucede coa máxica-relixiosa, vixente no campo e pouco presente na cidade. Dimanan estas diferenzas do distinto nivel cultural de cada estamento e maniféstanse na intensidade da interdicción e na elección do substituto eufemístico. A elección do substituto eufemístico é outra maneira da orixe social do eufemismo. Non pode loxicamente ter os mesmos recursos estilísticos unha persoa letrada que unha iletrada” (1981: 33).

As variedades diafásicas -as discursivas, de orde comunicativa, que teñen que ver cos rexistros coloquial ou formal- ofrecerán ó insulto a posibilidade de expresar respecto ou ausencia del, carácter primario ou refinamento, espontaneidade e natureza instintiva ou proceso intelectual.

5.1. Rexistros

Explica Erich Auerbach que arredor do ano 400, na época de San Agustín, desde a Igrexa se intentou escapar do estilo ríxido e formal, para buscar proximidade co pobo, e así a literatura cristiá desta época mestura o solemne co cotián, “cunha finalidade docente e admonitoria” (1969: 34-35). A finalidade docente enténdese eficaz. Remítome a esta manifestación histórica de rexistro vulgar estratéxico para explicar que hai mensaxes e circunstancias que aconsellan distintos rexistros, segundo o que se queira expresar, a quen vaia dirixido e o contexto no que se produza.

A docencia e a efectividade volvería a demostrala a Igrexa católica cando no Concilio de Trento, o da Contrarreforma, apoia por primeira vez os catecismos, o que quere dicir unha versión simple e simplificada da doutrina, para facer fronte ós que xa se empezaran a publicar desde a Reforma. Volvendo a San Agustín, Erich Auerbach recolle que o santo douto da Igrexa latina recomendaba que os máis altos misterios da fe fosen presentados coas palabras de estilo baixo, fáciles e accesibles á comprensión de todos (1969: 40), e que incluso se recoñecían tres niveis de estilo para o éxito dun discurso, aínda que o nivel baixo non pode ser descoidado ou inculto; por outro lado xa era unha división tripartita da oratoria clásica, concretamente da xurídica (1969: 36-37).

Ó contrario da teoloxía ou doutrina cristiá, os insultos navegan cómodos no rexistro baixo, é obvio, pero poden atopar eficacia tamén cambiando, neste caso, a un rexistro alto. Seguramente por ser menos natural, un insulto en rexistro culto pode ser efectivo por sorprendente, e pode conter riqueza de matices por canto supón proceso de maior complexidade intelectual.

Entendendo por rexistro o definido por Lázaro Carreter que designa a cada un dos empregos que fai o falante dos niveis de lingua existentes no uso social da lingua (1981: 199), enténdese por rexistro culto o que claramente corresponde a un uso social elevado.

Queda a dúbida de catalogar como rexistro baixo ou alto os insultos que sendo brutos ou vulgares conteñen enxeño ou ocorrencia (p.ex.: almacén de carallos ‘muller promiscua’). Igualmente poden corresponder a rexistro alto ou baixo os insultos que precisaron dun proceso intelectual que levase a un eufemismo, a unha ironía, a unha elisión, etc.

Por menos frecuente, ofrécense a continuación exemplos de insulto culto, que se poden manifestar:

-Con nomes pouco correntes ou cultos. P.ex.:

Atrabiliario, dicaz, epulón, estulto, ménade, misántropo, pávido, perdulario, pérfido, petulante, pietista, plaxiario, recolecto, réprobo, sinarca, sipaio, versátil, virago, vulgo.

-Con nomes que orixinariamente non son insultos. P.ex.:

CURROS

Xenio da intolerancia soberano, *ti que tan sólo maldiciós mereces*. (pp. 182). (A Íñigo de Loyola, fundador da Compañía de Xesús).

Poetiñas perversos. (pp. 254).

En lugar de falaren da Líbido e da Censura, botáronse ó Doutor coma feras e ata lle chamaron “regionalista sano y bien entendido”. (pp. 70).

SILVA

Quedou anósmico perdido. (pp. 92).

Na miña librería que tamén vende discos e películas, rodeada dese ambiente tan histriónico e tan ególatra que lles encanta aos artistas (que a si mesmos se chaman, normalmente, intelectuais). (pp. 117).

-Con claves culturais ou referencias cultas que requiren certa formación. P.ex.:

CURROS

Certa literata fea / mercouna dando a Aristarco / un bico tras dunha cea. (pp. 225). (A Emilia Pardo Bazán).

Un libro da nova escola / que cheira a Carulla a légoas / e fede que apesta a Zola. (pp. 246).

CUNQUEIRO

Estaba preparando un sermón de táboa contra o novo Tenorio. (pp. 154).

MORALEJO

A troita pesou soamente seiscentos gramos, pero para quen anda sempre na dúbida de se dan a medida legal, esa troita era un Leviatán, un Beemoth, o Dragón de Sigfrido, o Ogro de Pulgarcito, o Lobo de Carapuchiña. (pp. 195).

Cando morreu Camilo (Flores), colega en Filoloxías e Troitoloxías (...). Luns, primeira hora e saúdo habitual entre nós na ida e volta das aulas: –“¡Oh tempora, oh Mora!” –“¡Flor de los Flores!”. (pp. 225).

FREIXANES

Velaí vai Catón coas súas vellas teimas. (pp. 219).

-Con construción elaborada. P.ex.:

FERRÍN

Para representar as funcións de Secretario da Sección Portuguesa de Comisión de Límites da que foi tan ruín presidente o Brigadeiro Leão Cabrera, que Deus teña no inferno. Con V.E. loitei con honor cando V.E. faltou da raia, vítima das maquinacións de quen ben sabemos. (pp. 73).

CASARES-VOZ

Unha das fronteiras menos claras que existen é a que delimita o terreo contiguo das diversas familias dos violentos, de xeito que moitas veces un non consegue saber se está diante dun irracional dun campo ou dun irracional do campo contrario. Ambos ignoran as sutilezas críticas da linguaxe, os matices intelixentes que separan a razón do delirio, a distancia que vai da discrepancia firme ata o insulto. (pp. 53).

Ambos ignoran as sutilezas críticas da linguaxe, os matices intelixentes que separan a razón do delirio, a distancia que vai da discrepancia firme ata o insulto. (pp. 53).

SILVA

Por iso agora sei distinguir entre os poetas da liña pederasta e os poetas da tendencia egocéntrica, a dos maniáticos e túzaros. (pp. 117).

-Con ironía en clave culta. P.ex.:

MORALEJO

Eu comezo as miñas pescatas en Freáns de Deva, que outros enxebristas mal informados corrixiron de Freanes a Freas. (pp. 60).

FONTE

Cinco daqueles ocupados na arte do litixio falangeiro e na propagación de novas do xornal. (pp. 21).

O que é común a todas as clases sociais é a probabilidade para ser branco de insulto, igual que de alcume. Pode haber, eso si, insultos entre clases baixas, entre clases altas, de clase alta a clase baixa ou de clase baixa a clase alta. Un exemplo con moita graza para ilustrar este feito está recollido por Luís Bouza-Brey: “Un coñecido maxistrado que nun xuízo do que era relator, ao referirse a unha muller da vida polo seu alcume, ela respondeulle: “Oiga, sen faltar, pois nós tamén o coñecemos a vostede por “carallocampante” e non o andamos a pregoar” (2002: 126).

Rexistro idiomático

O cambio a un idioma distinto exerce un efecto enfatizador importante por significar unha chamada de atención. P.ex.:

CURROS

*I en aldraxante palique / dinnos ó pasar a xente: / Bonjour, **messieurs fanatiques**. (pp. 243).*

RISCO

*Moi sobrebio, moi teso, moi “**yo me lo soy**”. (pp. 129).*

CASTELAO COUSAS

*-¿E de qué vas ir ó baile? –Vou ir vestida de home facendo de “**niña bien**”. (pp. 23).*

SUMAI

*E Ánxela foi cruel. –“Sorry, **mi niña. I’ve got a fucking pile of work**” –faloume en inglés a propósito para excluírme dos seus afectos. (pp. 145).*

CID CABIDO

*E mesmo creo que fala de sevicia pero non consigo seguirlle a pista porque **tocatelosgüevos** mentres el ceguiño de todo non para de conferenciar. (pp. 48).*

É frecuente que este cambio de rexistro idiomático conteña ironía. P.ex.:

Papulito ‘jovenzuelo de la clase modesta que se desvive por alternar en la alta sociedad o en la clase social superior a la suya’ (Eladio Rodríguez).

RÁBADE

*E considero eu que, de ser maricón Rodrigo Insua, no que non acredito, sómolo todos cantos pasamos por cabo do marrau do Boticario, que deus teña onde está, pois no tocante a isto ninguén está moi limpo, e “**niña**” a todo deus nolo chamaba. (pp. 89). Aquel día pasouse co Rodrigo, e non é porque a min mo parece, que ó coitado do Euclides subíronselle as cores ás orellas de rubio que se puxo, e maiormente cando lle chamou “**niña**” cun aquel que nos semellou moi raro. (pp. 91).*

TORO

*Díxenllo ao policía, o **bigotito** ese da comisaría. (pp. 137).*

5.2. Contextos e campos prolíficos

Insultos históricos

Por seren os insultos de creación popular na súa meirande parte e inspirárense en moitas ocasións en feitos do momento, o contexto vai imprimirlles un selo de rexistro. Algúns terán a duración limitada para o escenario temporal no que se crearon e outros pervivirán, incluso perdendo consciencia da xustificación que lles deu nacemento. Pódense dar estes casos:

-Aplicados a realidades desaparecidas. Normalmente, nos dicionarios aparecen as definicións con tempos en pasado. P.ex.:

Alabardeiro ‘ministro de tribunal de Galicia’.

Anabolena ‘muller infiel’, ‘muller disposta’.

Anazado ‘insulto para cristián que se pasaba ós mouros’, ‘renegado’, ‘espía’.

Carlistón ‘forma despectiva de carlista’, ‘forma despectiva para monárquico’.

Marqués das Corredoiras (Marqués de la Romana), que tiña o mando do exército regular en Galicia na defensa dos franceses na Independencia.

Miquetele ‘membro da milicia para loitar contra os franceses’.

Resellado ‘candidato da Unión Liberal’ (coma o cast. *cunero*).

-Que se manteñan gardando conciencia do que foi. P.ex.:

Madalena ‘muller que chora moita’.

Torquemada ‘persoa cruel’ (polo apelido do inquisidor).

Xeremías ‘persoa que se queixa moito’.

-Que se manteñan sen conciencia do significado orixinal. P.ex.:

Cuáquero ‘seguidor de crenza non teísta de deus’ (do ing. *quaker* ‘tremeroso’).

Protestante ‘seguidor de doutrinas cristiás de Lutero’ (a denominación é insultiva).

O insulto en contextos modernos

Na parte de dicionario pódese comprobar, pola cronoloxía dos dicionarios e dos escritores baleirados, a vixencia de insultos ou significados figurados en distintos momentos. Así constátase o uso en todo momento de palabras como coitado ou animal, o uso moderno de palabras como cabrón, *capullo ou desastre, ou o uso que se foi perdendo de palabras como almallo, andosco, arroallo (nos tres casos por deixárense de usar no seus significados rectos que dan nomes a animais) ou sañado.

As comparacións, metáforas e mesmo a fraseoloxía dunha lingua están inspiradas en actos ou referencias dun tempo concreto. Por exemplo, nas novelas de Antonio López Ferreiro atopamos frases que hoxe xa non usamos:

“Púxoselle o ramo á obra” (pp. 108).

“Eu ben sey con que bois aro” (pp. 256).

“Testimonios que arden nun candil” (pp. 258).

“Mereces un boo pucho de cereixas” (pp. 259).

“Ningún carro anda sin que o unten, e en preito de comunidades todo o mundo tira por largo sin door” (pp. 356).

Desapareceron referencias e hai novas realidades que, á súa vez, serven de inspiración para novas comparacións, metáforas ou frases (p.ex.: “patinar o embrague” ‘fallar a memoria’ ou ‘equivocarse moito’ úsase desde que os automóbiles se fixeron populares). Traído concretamente ó insulto, un exemplo é “ser un rambo” de aplicación a unha persoa, particularmente un sodado, que soporta condicións extremas, as supera e sae sempre vencedor, despois das películas que protagonizou Sylvester Stallone con este personaxe de cine.

Para as novas realidades que inspiraran estas adaptacións figuradas pódense revitalizar palabras ou frases patrimoniais (p.ex.: as paremias modernas “mail de moitos, consolo de tontos”, “non por moito clickear descargas antes o EXE”, “a PC morto, Mac posto”, que recrean refráns tradicionais). Mesmo hai neoloxismos que, á súa vez, contiñan unha recreación similar na súa lingua de orixe (p.ex.: tuitear ‘participar en determinada rede social’ tómasse do ing. *to twitter* ‘piar’, ‘(fig.) falar nerviosamente’). Traído concretamente ó insulto, un exemplo de proceso similar é **chiquilicuatro**, documentado nos dicionarios do XIX -**chiquilicatro** en Valladares (1994) e **chiquilicuatro** en Rodríguez (1863)- e na obra literaria de Antonio López Ferreiro (1953: 281), pero logo de pouco uso, ata que na actualidade se revitalizou e adquiriu novo protagonismo por asociación cun personaxe mediático español, de fasquía e maneiras estrafalarias, que con este nome se presentou no ano 2008 ó festival de Eurovisión.

Dos exemplos acabados de referir constatamos os contextos modernos: automoción, cine, redes sociais ou televisión de entretemento. A maneira ilustrativa expóñense a continuación algúns contextos modernos que axudaron a dispoñer de referencias que serviron de base a insultos:

-Comunicación. Ademais de seren os medios de comunicación importantes divulgadores de insultos, poden ser fonte deles:

-Denominacións con nomes de personaxes populares. P.ex.:

No *Diccionario dos alcumes do Grove* encóntrase unha morea deles tomados de nomes de personaxes ou actores e presentadores de tv ou de cine: **O Loco da Colina**, **Chuck Norris**, **Capitán Tan**, **Tarsán**, etc.

-Insultos xerados nos propios medios de comunicación. P.ex.:

Abrazafarolas ou **chupóptero**, creados e popularizados polo presentador de radio José María García.

Cormellentos na serie “Mareas vivas” para os veciños da vila de en frente.

-Insultos ás propias persoas dos medios. P.ex.:

... .. **“El enterado”** (con rima) a un presentador de concurso que, de maneira pedante e engolada, intenta transmitir a impresión de omnisciente.

-Publicidade. Unha demostración de éxito dunha campaña publicitaria está en conseguir que de xeito popular se reproduza unha frase alusiva ou unha marca, ou que o uso dunha frase se identifique de maneira automática cunha marca. Algúns usos insultivos son:

-Introdución da marca no insulto. P.ex.:

Pagafantas é insulto moderno entre os rapaces para o que invita continuamente ás rapazas pero non busca ou non consegue nada máis. (É similar ó portugués **bebe-gás**, **chupa-gás** ou **seca-gás** para o frecuentador de bordeis que se limita a consumir e falar coas prostitutas, pero coa introdución da marca).

-Introdución de marca en fraseoloxía ou refraneiro. P.ex.:

“Vanlle mellor un par de albardas ca un traxe de Adolfo Domínguez” (unha maneira de chamarlle burro a alguén).

-Presenza do insulto na propia promoción de marca. P.ex.:

Na botella de “Anís del mono” a cabeza do primate é de Darwin. O licoreiro que fixo este anís estaba moi enfadado co naturalista pola súa teoría da evolución das especies. Para escarnialo, púxolle este nome ó anís e na etiqueta debuxou un mono coa súa cabeza.

-Deporte. Como manifestación moderna de atención e seguimento, e dado o seu intrínseco carácter popular. Algunhas posibilidades que ofrece son:

-Alcume deportivo a deportistas. P.ex.:

Os futbolistas arxentinos teñen un alcume, moitas veces usado despois de nome e ás veces antes do/s apelido/s (Diego Armando Maradona “**El Pelusa**”, Ariel “**Burrito**” Ortega, “**Cholo**” Simeone, Claudio “**Piojo**” López, Messi “**El Pulga**”, “**Pitita**” Higuaín).

Ademais, os deportistas poden ter outro alcume convencional: ó futbolista brasileiro Romário chamábanlle “**Chapulín**”, que alí é denominación dunha lagosta, por aparentar inofensivo, pero cando menos se espera ser capaz de atacar con perigo.

-Alcume a seguidores. P.ex.:

Periquito é un seguidor do Español, **Colchoneiro** do At. De Madrid, **Merengue** do Real Madrid, **Culé** do Barcelona, **Canalla** do Rosario Central, ou **Magpie** (‘pega’) do Newcastle.

-Uso dun epíteto que é nome de deportista de referencia, como antonomasia. P.ex.:

Puskas ou **Pelé** para persoas que xogan ben ó fútbol; **Fittipaldi**, **Schumacher** ou **Alonso** para persoas que conducen moi ben ou rápido.

-Política. O devir da actualidade política ofrece un fluxo constante e completo de información nos medios de comunicación, en moitas ocasións con temas de sensibilización social. Podemos atopar:

-Insultos usados polos propios políticos. P.ex.:

“**Descerebrado**” fora moi usado por Felipe González e “**anacoluto**” fora característico de Julio Anguita.

-Insultos ós políticos. P.ex.:

Un insulto reflectante a Napoleón é a suposta lei francesa que impide chamar a un porco “**Napoleón**”. (En realidade non está tipificada lexislativamente esta prohibición, pero si existiu sempre o rumor).

O libro *Non somos inocentes* de Carlos Mella, baleirado neste traballo, ofrece unha rica e ampla listaxe de insultos a políticos, que, por outra banda, se pode complementar con calquera xornal de calquera día.

-Insulto con nome de político. P.ex.:

Chamóuselles “**peronas**” a unha especie de feixóns que enviaran de Arxentina, no tempo de Evita, a España. En Cataluña aínda se chaman así.

No Parlamento andaluz, o presidente do Parlamento chama a un deputado de IU-CA “**Milosevic**”, e este respóstalle “**Solana de mierda**” (*La Voz de Galicia*, 26-3-99). Era o terceiro día despois da intervención definitiva da OTAN nos Balcáns.

Texto de Bieito Iglesias (*Tempos novos*, 6-11-08): “O enlace convocou familias de dereita da capital e de Valencia, con poucos convidados doutras pates. Á muller do amigo tocoulle na mesa dunhas donas valencianas, esposas de millónarios con negocio fabril ou inmobiliario. Tivo que oír que Galiza se afunde na miseria e no caos por culpa de Anxo Quintana, pero esta diatriba non lle sorprendeu vindo de quen viña. O que a admirou foi que aquelas **ritasbarberás** empezasen a falar mal da familia alaricana do vicepresidente”.

-Economía. Nos momentos de bonanza económica os economistas e financeiros, grandes e pequenos, gozan de prestixio e recoñecemento social, por tanto non son branco de insultos ou denominacións burlescas. Estes emerxen cando as circunstancias económicas son adversas. No momento actual de crise, de grave situación económica, os insultos á clase e dirixentes económico-financeiros sucédense, e mesmo denominacións desprovistas de connotacións negativas adoptan acepcións despectivas, e así “**asesor económico**” pode ser sinónimo de inútil. Anteriormente, da crise padecida por Arxentina (2001-2002)

recollo denominacións imaxinativas que demostran que o insulto e o humor son recursos universais de sobrevivencia: “**arbolito**” para persoa que estaba na rúa (parada) ofrecéndose para cambiar pesos por dólares ilegalmente; “**corralito**” era o parque dos nenos ou un valado para o gando, e pasou a denominar a situación de restrición dos movementos de diñeiro nas contas bancarias; “**ñoqui**” era o funcionario que só acudía á oficina en día de cobro.

-Coches. Desde que pasou a formar parte das nosas vidas, do deseño, da nosa maneira de movernos, o automóbil percíbese como obxecto cercano. Unha manifestación desta relación cos automóviles son algunhas das denominacións populares que recibiron:

Omblico. Seat 600, porque todo o mundo o tiña.

Deixaviúvas. Renault Gordini, pola súa inestabilidade, que provocaba moitos accidentes con desenlace funesto.

Mirabragas. Seat 600, cando lle abrían as portas por diante, polo inconveniente das mulleres con saía cando baixaban.

Jaimito. Renault 4x4, porque tiña unha viseira coma a do personaxe de cómic con este nome.

Little bastard. Nome que lle tiña James Dean ó seu Porsche 550 no que se matou.

Tiburón. Denominación popular do Citroën DS, pola forma.

Barracuda. Denominación popular do Chrysler Plymouth.

Murciélago, Jarama, Diablo, Urraco, Islero, Gallardo, Miura... Nomes de touros de lidia españois cos que a marca italiana Lamborghini designa os seus modelos.

Goat. Denominación popular en EE.UU. do Pontiac GTO. Foi chamado en márketing *The Tiger*, e anunciábase con esta denominación nos 60 (nun spot abríase o capó do coche e aparecía un tigre ruxindo). Pero os adolescentes norteamericanos, potenciais compradores deste modelo, chamáronlle *Goat* ‘cabra’, sacado da denominación GTO. Ó final impúxose a denominación popular sobre a prevista polo márketing. Á súa vez as iniciais GTO son homenaxe ó Ferrari GTO (Gran Turismo Omologado).

Ademais, hai outras denominacións xenéricas como:

Chimpín. Denominación popular para pequeno tractor.

Fotingo. Denominación xenérica para ‘automóbil’ que orixinariamente se aplicou ós coches que fallaban na carburación, por onomatopea.

Cochito. Denominación popular para os coches que non necesitan de condutor con carné de conducir. (O sufixo -ito é irónico).

Vespa. Tradicional *scooter* que recibiu este nome cando Piaggio, o seu creador, lle escoitou o motor por primeira vez e lle recordou o zunido dunha avispa.

Cabrito. Denominación que lle dá Bieito Iglesias na novela *Miss Ourense* ó coche que usa o inspector de policía Nespereira (véxase na parte de dicionario, s.v. cabra).

-Arquitectura. Houbo insultos á arquitectura tradicional que resaltaban sobre todo a mala calidade ou pobreza (p.ex.: **barraca/o** ou **casoupa**). Incluso a mítica **La Pedrera** de Antoni Gaudí responde a denominación popular insultiva por semellar á vista dos barceloneses unha canteira; tamén Orwell a deostaría nas súas memorias do tempo que pasou durante a Guerra Civil na cidade condal, e incluso confesaría que os anarquistas demostraron mal gusto ó non derrubala cando tiveran oportunidade, e Anatole France publicou un artigo en *La Vanguardia* contra as casas do futuro que se ilustraba con **La Pedrera**. Na arquitectura moderna atopamos moitas denominacións festivas e xocosas que resultan de comparación (p.ex.: **Gherkin** en Londres (‘cogombro’) ou **Pirulí** en Madrid).

Campos prolíficos

Os eidos que máis insultos e acepcións figuradas aplicadas a persoas xeren probablemente sexan a botánica, difícil de inventariar polo seu número e relacións indirectas, e a zooloxía, que está presente no dicionario que se acompaña. Outras áreas prolíficas son tamén:

-Xeografía. Hoxe en día mantense a tradición de apoñerlle a unha persoa como alcume ou sobrenome o lugar do que procede ou un lugar no que estivo e que se considera referencia. Foi uso común en colectivos ou agrupamentos de moitas persoas de procedencia variada, coma no servizo militar ou en centros de estudos. Tamén é frecuente que o nome dun país no que unha persoa estivo emigrada se converta en sobrenome. P.ex.:

LÓPEZ FERREIRO

-Ten a arca Froitoso Galos -advirteu **Cangas**. (...).

-Xa as pediremos e teremos -dixo **Viveiro**. (...).

-Xa veremos de aloumiñalo -contestou **Ulloa**. (pp. 202).

PARDO BAZÁN

*Aguárdate un poco, **Naya** -le dijo familiarmente, dándole, según costumbre en los curas, el nombre de su parroquia.* (pp. 236).

ANÍBAL OTERO

*Falaba co **México** facendo burla sanguíñenta dunha lingua castrapa (...). O **México** trataba de distraelo.* (pp. 151).

Este mecanismo é, en principio, inocuo, pero pode dar cabida a unha carga ofensiva, para o que entran en escena connotacións pexorativas asociadas ó lugar concreto da referencia. E do mesmo xeito que abonda que haxa un home que se chame Pánfilo e sexa parvo para que a metonimia converta pánfilo en insulto, bastará que nun lugar haxa un parvo para que, polo mesmo mecanismo, os dese lugar soporten o sambenito. Por exemplo, **ser de Angrois** (lugar da parroquia de Sar no concello de Santiago de Compostela) é ‘ser rústico’; **fazai** (lugar da parroquia de Carballido no concello de Lugo) é ‘ladrón’ e ‘garda de tráfico’; **batueco** é ‘rústico, ignorante’, ‘insociable’; ou **galego** é ‘ignorante, inculto’.

Xa no latín atópanse casos como **ĀPĪNĀRIUS**, de APINA, cidade da Apulia, tiña os significados ‘farsante’ e ‘pallaso’. E outros lugares da Antigüidade xeraron significados negativos por teren xa no pasado unha referencia despectiva; por exemplo, solecismo ‘vicio de dicción que consiste en construír unha frase con sintaxe incorrecta’, de Soloi, colonia de Cilicia, cuxos habitantes tiñan sona de falaren mal o grego; ou lacónico ‘expresado con poucas palabras’, de Laconia, capital de Esparta, onde tiñan sona de sobriedade na linguaxe.

Outra metonimia actúa para denominar os habitantes dun lugar con algún elemento característico del (p.ex.: **tulipán** ‘holandés’, **kiwi** ‘neozelandés’ ou **canguro** ‘australiano’).

Actualmente podemos encontrar nos dicionarios definicións que recollen características, merecidas ou non, do lugar de procedencia. P.ex.:

Vascuence ‘que está confuso ou non se pode entender’ (por ser o euskera unha lingua moi distinta ás romances) (DRAE).

Vizcainada ‘expresión incorrecta gramaticalmente’ (DRAE, Moliner).

Asturiana ‘borracheira’, en galego (Constantino García).

Liorna ‘desorde, confusión’ (DRAE, Moliner).

Pode darse o feito de buscar como xentilicio pexorativo o xentilicio doutro lugar. P.ex.:

Inglés ‘de Vilagarcía para os de Cambados’ (pola presenza dos ingleses no porto de Vilagarcía, o que fixo que fose o primeiro sitio onde se practicase o fútbol).

Polaco ‘catalán’.

Portugués ‘vigués para os coruñeses’.

Turco ‘coruñés para os vigueses’.

Galego ‘español’ en Hispanoamérica, por sinécdoque.

No dicionario que acompaña este traballo atópanse moitas palabras tomadas de topónimos que recollen acepcións desprezativas e moitos insultos que reciben as persoas por seren dun sitio. Recollo a continuación outros insultos en castelán e portugués baseados en xentilicios:

Cast.

Amalagueñado ‘violento’ (Celdrán).

Aragonés ‘teimudo’ (Celdrán).

Ausionero ‘persoa que se queixa moito’ (Celdrán).

Baturro ‘rústico’, ‘teimudo’ (DRAE, Moliner).

Beocio ‘ignorante’, ‘estúpido’, ‘parvo’ (DRAE, Celdrán).

Caribe ‘cruel e inhumano’, ‘bruto’ (DRAE, Moliner).

Cherinola ‘xunta de ladróns ou rufiáns’ (DRAE).

Encalabrinado ‘o que ten turbada a cabeza’ (Covarrubias).

Morlaco ‘persoa que fai o que lle convén’, ‘persoa que finxe ignorancia’ (DRAE, Moliner, Celdrán).

Port.

Afrânia ‘muller faladora e impúdica’ (Almeida-Sampaio).

Alicantineiro ‘o que fai alicantinas (‘trampa, engano’)’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

Aticista ‘de estilo refinado’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

Avascongado ‘inintelixible’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

Bacoco ‘pouco intelixente’, ‘parvo’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

Baltar ‘videira brava estéril e nociva para a viticultura’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

Beócio ‘estúpido’, ‘inxenuo’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

Bordalengo ‘groseiro’, ‘estúpido’, ‘tosco’, ‘ignorante’, ‘grande e bruto’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

Checo ‘porco (animal)’ (Almeida-Sampaio).

Ilustro con citas dos libros baleirados neste traballo tratamentos pexorativos asociados a lugares:

ROSALÍA

Soia nunha terra estraña, / donde estraña me alomean, / donde todo canto miro / todo me dice: “¡Estranxeira!”. (pp. 123).

¡Castellanos, castellanos, / tendes corazón de ferro (...). Sólo hai para min, Castilla, / a mala leite que che teño (...). Premita Dios, castellanos, / castellanos que aborreso, / que antes os galegos morran / que ir pedirvos sustento (...). Pois tan mal corazón tendes, / secos fillos do deserto, / que si amargo pan vos ganan, / dádesllo envolto en veneno (...). Tratádelos como negros (...). ¡Castellanos de Castilla, / tendes corazón de aceiro, / alma como as penas dura, / e sin entrañas o peito! (...). En tros de palla sentados, / sin fundamentos, soberbos, / pensás que os nosos filliños / para servirvos naceron (...). Que Castilla e castellanos, / todos nun montón a eito, / non valen o que unha herbiña / destes nosos campos frescos (...). En verdad non hai, Castilla, / nada como ti tan feio, / que aínda mellor que Castilla / valera dicir inferno. (166-168).

LEIRAS

—¡Non; que non somos de Estelo / pra non enterdérvo-las señas, / a tusir! ¡Coiro, cos nenos, / e coas mañas que eles usan! / —¡Tí si que estás un mañego...! (pp. 302).

OXEA

O Cabalgado (estivo de caseiro na Cabalgada, en Chaodarcas). (pp. 46).

GARCÍA BARROS

A ilas afruíron mestres de case tódalas outras rexiós, mormente das Castelas e de Cataluña. Inda que había de todo, naturalmente, en boa parte viñan moi argallantes, moi afoutos, así coma en pran aberto de conquista, sobresaíndo os cataláns, que feguraba que toda a terra era súa. Había que velos entrar pola Universidade e pasear os craustros con aquel empaque, aquel aire de superioridade que feguraba que os demais non tiñamos xa ren que facer alí. (pp. 69).

REIGOSA

*Casar para tras da Corda era casar mal (ir para o medio duns homes incultos e brutalláns). E xurdiron tamén as frases feitas. Que para chamarlle a un salvaxe podíaselle dicir: “**Pareces de tras da Corda**”. E se xa era de tras da Corda, a modificación era elemental: “**De tras da Corda tiñas que ser**”. Se un neno se portaba mal, cabía reprimelo: “**Nin que foses de tras da Corda**”. E se, en cambio, era de tras da Corda e se portaba ben, sempre se podía dicir del: “**Non parece de tras da Corda**”. (pp. 15-16).*

RÁBADE

*Dos tratantes suízos que lle chamaban “garçon”, ou “**espanhol**”, e non hai volta de que son insultos. (pp. 113).*

FREIXANES

*Que non é de aturar tanta facha de destes **levantinos**, xente violenta e arrouxada. (pp. 153).*

TORO

*Pero a ver, home. Deixa esa leria, non sexas parvo. **Non me sexas da aldea**, carallo. (pp. 127).*

CABANA

*Todo é dicir de un “**será de Cuspedriños**” coma se fose do monte máis túzaro... Xa me están cansando coas indirectas. (pp. 112).*

MELLA

*Nomeáronme presidente provincial de Pontevedra e alá fun, con plenos poderes, a atoparme cos **pontevedreses**, xentes de moitos rexistros, coñona de seu e máis amante dos pecados veniais que das virtudes teoloxais. (pp. 83).*

ALCALÁ

*Corenta pesos e di que é da Coruña. **Ha de ser da Pastoriza** como moito, polos dedos de chourizo... Mans vermellas de frieiras, de levar a vaca ao monte, de apañar herba no inverno. (pp. 61).*
*Ti es **moi anglosaxón**: ti es unha grandísima besta. (pp. 62).*

PINTOR

*O arrieiro é duro nas contas, un deses **agarrados da montaña**. (pp. 85).*

CASALDERREY

*En Sudáfrica meus pais fixéronse amigos dalgunhas persoas de raza negra (...). Alá naceu Roberto a finais do ano 1976; por iso eu, cando me anexo con el, chámolle **africano**. Sei de sobra que iso non é nada malo, pero gústame tirarlle do xenio. (pp. 66-67).*

SILVA

*—Ah, claro. Pois desde agora creo que aborrezco a tequila. —Estache na alma, por **arxentino**. E por certo, miña irmá baila tangos mellor ca calquera porteña. (pp. 42).*

Aínda que a formación de insultos non entende, por definición, do politicamente correcto, do mesmo xeito que evita as normativas académicas e os eufemismos, si cabe dicir que a efectividade e permanencia destes alcumes ou insultos será maior cando existe creatividade, máis que cando hai outros mecanismos de instinto primario, aínda sendo consuetudinarios, que desprendan a todas luces inxustiza. Neste sentido recollo un alcume tan curioso coma creativo dunha persoa que por ter de nome propio Santiago e de primeiro apelido Noia lle puxeron de alcume **Castromil**, por ser esta a empresa de autobuses que conecta ambas localidades.

-Antroponimia. No dicionario que acompaña este traballo están presentes unha mancha delas que proceden de nomes propios de persoa (**aldonza**, **andrés** (facen o Andrés, s.v. facer), **barrabás**, **bartolo**, **benxamín**, **bernaldocas**, **bértolas**, **bueso**, **caco**, **catalina**, **chaqueta**, **curro**, **fuco**, **paio**, **pánfilo**, **xeremías**, **xudas**), que adquiriron significados figurados tamén aplicados a persoas. Ademais delas, relaciónanse a continuación outras en cast. e mais en port.:

Cast.

Alejandro en puño ‘agarrado cos cartos’ (Celdrán).
Amalio ‘simple’, ‘torpe’ (Celdrán).
Antoñito ‘tímido coas mulleres’ (Celdrán).
Apapucio ‘simple’, ‘idiota’ (Celdrán).
Arrupertao ‘parvo’ (Celdrán).
Basilisa ‘muller plana, sen peito nin cu’ (Celdrán).
Calistro ‘home amaneirado’, ‘marica’ (Celdrán).
Galindo ‘xoanete do pé’, ‘torcido’ (DRAE, Moliner, Corominas-Pascual).
Guzmán ‘nobre que servía como soldado’, ‘cadete’ (DRAE, Moliner, Corominas-Pascual).
Isidro ‘aldeán, rústico’ (DRAE, Moliner, Celdrán).
Lépero ‘groseiro’, ‘astuto’, ‘moi pobre’ (DRAE, Moliner, Corominas-Pascual).
Magancés ‘traidor’ (DRAE, Moliner, Celdrán, Corominas-Pascual).
Menegilda ‘criada’ (DRAE, Moliner).
Paco ‘nas antigas colonias africanas españolas, mouro que disparaba agachado ós españois’ (DRAE, Moliner).
Toña ‘muller de aspecto sucio’ (Celdrán, Corominas-Pascual).
Toñón ‘preguiceiro’ (Celdrán).
Treque ‘truán’, ‘gracioso’ (Corominas-Pascual)

Port.

Almeida ‘varredor público en Lisboa’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).
Alonso ‘parvo’, ‘inxenuo’, ‘lento’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).
Augusto ‘pallaso que no circo fai moitas habilidades’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).
Calisto ‘gafe no xogo’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).
Bartolomeu ‘un paxaro’ (Almeida-Sampaio).
Calino ‘inxenuo’, ‘parvo’, ‘estúpido’ (Almeida-Sampaio).
Egéria ‘musa’, ‘creador entusiasta’, ‘conselleira secreta’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).
Fabiano ‘individuo indeterminado’, ‘simple’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).
Pascácio ‘simple, parvo’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).
Sansadurninho ‘malvado’, ‘disimulado’, ‘astuto’ (Houaiss, Almeida-Sampaio, s.v. sansadorninho).
Santantoninho ‘persoa moi mimada’, ‘puritano’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

E noutras linguas pódese encontrar o mesmo fenómeno: en ing. **Guy** xera o significado ‘tío, tipo’ ou en fr. **Jacques** o de ‘campesíño’ (v. chaqueta).

Para nomes de persoa que dan nome a animais e poden xerar acepcións figuradas aplicadas a persoas véxanse na parte de dicionario as entradas **gaio**² e **renarte**.

-Oficios. Moitos oficios son recorridos obxectos de insulto, que se entende como mecanismo sociolóxico para desfogar perante malos ou deficientes coñecementos, comportamentos e usos dos profesionais. P.ex.:

Barroso ‘canteiro’ (v. barroso¹).
Batefolla ‘ourive’ (v. bater).
Calóndrigo ‘forma despectiva para canónigo’ (v. calóndrigo).
Catedrático ‘forma despectiva para catedrático’.
Chispa ‘electricista’.
Cast. **chispero** ‘ferreiro’ (v. chispa).
Correcáns ‘persoa que botaba os cans fóra da catedral’ (v. correr).
Corvo ‘cura ou seminarista’ (v. corvo).
Lulo ‘pescador ou vendedor de peixe’ (v. lulo).
Matasáns ‘mal médico’ (v. matar).
Pelarrocas ‘muller pobre que vive de fiar na roca’ (v. pelarrocas).
Pelucas ‘barbeiro’ (v. pelo).
Rascacoiros ‘persoa enriquecida co negocio de curtidoría’ (v. rascar).

Dentro dos oficios obsérvanse algúns especialmente brancos para a burla. Na lírica medieval o xograr era personaxe vilipendiado (v. xograr) e modernamente sono os poetas, deostados polos seus irmáns narradores dunha maneira cainita como se observa na parte de dicionario (v. poeta). Presente na literatura

e, de maneira tradicional e antropolóxica, ratificado na paremioloxía e cultura oral é o descreto e ignominia exercido contra os xastres, que sobrepasa os termos profesionais (v. xastre). Os gardas son exemplo doutro oficio aldraxado popularmente, do que se recollen algunhas mostras de tratamento pexorativo:

Boquera ‘garda de prisións’ (v. boca).
Canario ‘antigo garda municipal da Coruña’ (v. canario).
Cereixeiro ‘garda civil’ (v. cereixa).
Chapurro ‘garda municipal’ (v. chapurro).
Couteiro ‘garda dun couto’ (v. couto).
Fazai ‘garda de tráfico’ (v. fazai).
Gorila ‘garda de seguridade’ (v. gorila).
Gris ‘policía nacional’ (v. gris).
Guardiña ‘garda portugués’ (v. gardar).
Harpía ‘garda civil’ (v. harpía).
Lagarto ‘garda de tráfico’ (v. lagarto).
Madeiro ‘policía nacional’ (v. madeira).
Municipote ‘garda municipal’ (v. municipote).
Picoletto ‘garda civil’ (v. pico).
Pitufo ‘garda de uniforme azul’ (v. pitufo).
Villeu ‘garda municipal’ (v. vila).

Castelao considerou o motivo da actividade laboral fonte de escarnio, con presenza dos seus dous oficios, médico e político:

CASTELAO COUSAS

Vaites, vaites. Non sabía eu que querías estudar para guerreiro... Pois mira si queres matar xente faite médico. (pp. 26).

¿Cómo é qué ningún sancristán chegou a santo, ho? (pp. 58).

-¡Qué fea e qué porca é a política! –Será; pero hay que ver cantos tolean por ela!... (pp. 115).

–E ti qué dís dos políticos, Xan? –Qué Dios lles perdone, se é que pode. (pp. 159).

-¡Qué difícil é o latín! –Moito máis do que pensan os cregos. (pp. 168).

-¿Qué opinas dos diputados? –Que che son uns pensionados pra aprender política. (pp. 229).

–Eu ben sei que estou condenado a morte ¿sabes? –¿E por qué non te consultas c’un médico? – Porque non quero entrar en capilla... (pp. 236).

–Eu teño a carreira de médico ¿sabes? pero xa ninguén o sabe. –E logo os que o sabían morreron todos? (pp. 241).

–Os “funcionarios” non cumplen co seu deber. –Porque teñen corazón. Repara que os únicos que cumplen son os verdugos. (pp. 307).

–Os taberneiros non sodes boa xente. –Porque tratamos con borrachos. (pp. 318).

–Eses homes merecían a morte. –Pois máteos vostede, que ten o título de médico. (pp. 351).

–Pero, home ¿pode haber xueces en leises? –Boh, pois con leises calisquera abogado pode ser xuez. (pp. 353).

CASTELAO DEBUXOS

–E non habendo caciques ¿por qué vou estudar para abogado?

–O meu neto morre, que xa mo dixo o médico. –Non fagas caso. Se cho dixese un abogado, aínda...

–Non estudies. Faite político e podes chegar a Ministro de Instrucción pública...

–Pues mire v., amigo Fungueiriño, no tengo inconveniente e proclamarle agrario. Eso no compromete a nada.

–¿E logo non queres traballar? –Xa lle dixen á meu pai que me compre un acordeón.

-Alimentación. É habitual que un alimento ou prato modesto ou relacionado con poucos recursos sirva de base, por metonimia, para aplicar figuradamente a persoas pobres e, por extensión, a outras. P.ex.:

Port. **arroz-doce** ‘persoa que non falta ás festas’ (v. doce).
Badulaque ‘informal’ (v. badulaque).
Ballote ‘pobre’, ‘ignorante’ (v. ballote).
Baloco ‘rústico’ (v. baloco).
Port. **bazófia** ‘fanfurrineiro’ (v. bazofia).
Cast. **bodrio** ‘enredador’ (v. brodista).
Botelo ‘persoa que come moito’ (v. botelo).
Brodista ‘pobre’ (v. brodista).
Chanfainas ‘persoa que traballa descoidadamente’ (v. chanfainas).
Cast. **chorizo** ‘ladrón’, port. **chouriço** ‘gordo’ (v. chourizo).
Corondollo ‘persoa desamada e sucia’ (v. corondollo).
Cast. **panoli** ‘parvo’ (v. pan).
Fr. **pieuvres** ‘pobre’ (v. pulpo).
Cast. **trufador** ‘mentireiro’ (v. trufa).

-Roupa e calzado. A roupa e o calzado serven de base normalmente para identificar persoas que as usan vellas ou sucias, de onde veñen os significados ‘descoidado’ ou ‘sucio’ para as persoas, e posteriormente este aspecto pode dar base a outros significados extensivos como ‘inmoral’. P.ex.:

Alparagata ‘persoa que anda con calzado vello ou malo’, ‘farrapento’, ‘persoa coa boca grande’ (v. alparagata).
Cast. **babucha** ‘persoa vulgar’ (v. zapato).
Balandrán ‘persoa despreocupada no vestir ou no seu aspecto’ (v. balandrán).
Bandallo ‘persoa descoidada no vestir’, ‘inmoral’ (v. bandallo).
Bandolas ‘informal’, ‘folgazán’ (v. bandolas).
Port. **bota** ‘estúpido’ (v. zapato).
Galorcheiro ‘persoa con calzado vello ou de aspecto descoidado’, **galorcha** ‘muller inmoral’ (v. galorcho).
Cast. **paleto** ‘rústico’ (v. paleta).
Polainudo ‘rústico’ (v. polaina).
Zamarrón ‘rústico’ (v. zamarra).

-Antropografía. Neste eido de creación de insultos prevalecen os de mala ou retorcida intención, que aplican a unha xeneralidade un defecto particular, que nunca se pode considerar global. P.ex.:

Cast. **apache** ‘bandido urbano’, port. **apache** ‘marxinal en actividades ilegais’ (v. apache).
Cafre ‘bruto’, ‘cruel’, ‘ignorante’ (v. cafre).
Cast. **canaca** ‘en Sudamérica, persoa de raza amarela’, ‘dono dun bordel’ (DRAE, Moliner).
Mustafá ‘crédulo que se admira de todo’ (v. mustafá).
Portugués ‘matón’ (v. portugués).
Xudeu ‘usureiro’ (v. xudeu).

Están tamén os que, sen xustificación real ou falsa, se aplican ás persoas dunha raza ou nación por pertenceren a ela. P.ex.:

Estreñido ‘despectivo para chinés’ (polos ollos riscados).
Franchute ‘despectivo para francés’ (v. francia).
Cast. **gachupín** ‘en México, fillos de españois’ (v. español).

Cast. **godo** ‘non nativo de Madrid’, ‘peninsular para os canarios’, port. **godo** ‘bárbaro’, ‘rico’ (v. godo).

Negrata ‘despectivo para persoa de cor negra’.

Ing. **paddy** ‘despectivo en Inglaterra para un irlandés’ (por ser nome propio moi común alí).

Bras. **portuga** ‘pexorativo de portugués’ (v. portugués).

Sudaca ‘despectivo de sudamericano’ (v. sudaca).

5.3. Eufemismos

O eufemismo non só vai ser o anti-insulto, senón que tamén é un artificio literario ó servizo da eficacia dunha intención de insultar, sobre todo a través da ironía. O eufemismo, o mesmo que a retranca, intelectualiza o insulto. A falta de eufemismo, ou sexa, o insulto forte ou tabú, proporciona rotundidade a un insulto e ten un efecto inmediato por sorprenden, mentres que o eufemismo ten longo percorrido e require enxeño por parte do emisor e do receptor, precisa dun proceso imaxinativo con intervención importante da metáfora, de aí a consideración de “artificio literario”. Aínda parecendo paradoxal, o eufemismo pode ter capacidade de atacar máis que o seu contrario, que é o disfemismo. P.ex.:

Insulto forte e rotundo: **puta**.

Insulto forte pero con metáfora: **almacén de carallos** ‘muller promiscua’.

Insulto eufemístico (con metáfora): **parafuseira** ‘prostituta’.

Disfemismo: **querida** ‘amante’.

O eufemismo pode encontrarse na formación da palabra e, por tanto, ser acepción principal ou significado recto da palabra. Sucede p.ex. con **cretino**, que ten orixe nun eufemismo compasivo (v. cretino), ou co cast. **cerdo** para a denominación do animal, cando *cochino* e *marrano* empezan a estender o significado extensivo figurado ‘sucio’.

Este último exemplo ilústranos como non necesariamente un eufemismo se usa para evitar unha palabra forte, senón que tamén pode facer aparición para substituír unha palabra gastada, que se foi degradando. Se hai que buscar eufemismos do tipo “xente maior” ou “terceira idade” é que “vello” é insultivo ou molesta. Véxase a este respecto o anterior apartado de insultos históricos dentro do punto 5.2 dedicado a contextos.

Un eufemismo para ter valor insultivo ha de ir acompañado, ademais de por enxeño, de humor, ironía, hipérbole ou caricaturización, pois unha creación puramente literaria, sen eses elementos, non gozará de éxito popular. P.ex.:

Monte de Venus non vs. (med.) covón ‘pube’ si.

Esto garda relación cos rexistros usados, pois un rexistro moi culto non é garantía de éxito. P.ex.:

Fornicar non vs. (med.) labrar si (o lat. FÖDĒRE xa era ‘cavar’).

O carácter galego emprega o humor como elemento principal de construcións de eufemismos. Emilio Montero considera a este respecto que “o propio eufemismo pode provocar hilaridade. Neste sentido o eufemismo convértese nun divertimento intelectual, nun xogo verbal de alusións e ambigüidades” (1981: 84). Seguramente Celestino Fernández de la Vega dá explicación a este feito cando expresa que “a seriedade irónica é broma; a broma irónica é seriedade” (2002: 92).

Eufemismos con nomes de animais

Xa que o dicionario que se acompaña recolle as palabras provenientes do reino animal, parece obrigado comentar que tradicionalmente o nome dalgúns animais tratouse de evitar por atribuírle á súa simple pronunciación consecuencias nefastas orixinadas en crenzas populares pagás; como explica Emilio Montero, “tense o animal polo perigo que pode causar, e polo tanto ténese o poder evocador do seu nome” (1981: 143).

Algúns eufemismos comúns son:

Para o lobo: **amigo da morte, amigo das ovellas, sabio dos montes, xitano.**
Para o raposo: **señorito/a, amigo.**

Os antropónimos poden funcionar como nomes eufemísticos, a través dun proceso de personalización. (Véxase para isto a explicación na entrada “renarte” da parte de diccionario).

Para o lobo: **Tío Mingos, Pedro.**
Para o raposo: **Pedro, Xan.**

Outras denominacións como bonitiña, feitiña, galana, garridiña ou dama das paredes para a donicela non teñen que ser necesariamente eufemismos, senón denominacións que expresan boa relación cun animal ou, coma neste caso, admiración pola súa beleza.

Recursos e manifestacións do eufemismo

Os principais recursos de formación de eufemismos, ademais dos prosódicos, sobre todo entoativos, son:

-Fonéticos. P.ex.:

Cachicón ‘home homosexual’, posiblemente deformación de **cachicán** ‘indeciso’ e -ón (coincidente con maricón), cun posible radical falso recollendo a idea de cache.

-Morfolóxicos. P.ex.:

Cast. **puñeflero** por **puñetero**.

Dentro dos recursos morfolóxicos, Emilio Montero reconece a sufixación, e dentro dela en galego o diminutivo -iño/a, moi usado con esta finalidade por obedecer a unha actitude de cortesía, de atención ou respecto (1981: 56), e tamén o cambio de xénero, que pode conseguir un efecto atenuativo (1981: 58).

-Sintácticos. P.ex.:

Negativos: **non moi listo; non demasiado listo; non listo de todo.**
Positivos: **algo parvo, un pouco parvo; medio parvo.**

-Semánticos. P.ex.:

Soldadeira ‘prostituta que acompañaba as tropas de soldados’.

Neste apartado caben as consideracións referidas anteriormente que outorgan ó eufemismo un carácter literario.

Carácter histórico

Hai que recoñecer o carácter antolladizo da sociedade para considerar inocuas ou malsoantes unhas palabras ou outras. Vai ser determinante o moito uso e conseguinte desgaste que actúa sobre a palabra. As leis fonéticas actúan sobre as palabras dependendo do momento en que estas entrasen na lingua, e de igual xeito as connotacións sociais desas palabras manifestarán unha erosión do paso do tempo e do uso. Como exemplo, a terminoloxía do dereito mantén as formas cultas por un uso restrinxido ó longo da historia, pero a terminoloxía da medicina tivo maior grao de popularización, polo que se viu obrigada a recorrer a un novo cultismo cando unha palabra ía entrando en uso popular, e así os sacamoas foron dentistas e posteriormente son estomatólogos ou odontólogos.

A este respecto, Emilio Montero considera que o eufemismo e as causas que o provocan cambian co tempo, e “cada época participa dunhas esixencias eufemísticas que, ó estaren determinadas polo entorno social, son forzosamente distintas ás do período anterior e, presumiblemente, ás do que virá despois” (1981: 31).

As evolucións nas denominacións de oficios amosan nidiamente estas adaptacións que foxen de connotacións vellas.

Ser ministro, independentemente das conxunturas políticas de cada época e das persoas que dignifican ou lixan este posto importante de responsabilidade do poder executivo, asóciase a posto de prestixio, e por por esta razón é palabra, ministro, que non sufriu desgaste de uso e, por tanto, non precisa de eufemismo que a anove. Pero ocupar un posto inferior na función pública implicará que calquera denominación para esa actividade profesional será tida a menos e se asociará a algo baixo, por tanto continuamente padecerá intentos de substitución buscando unha dignificación a través da palabra. Ocorre, por exemplo, con alabardeiro, porteiro, bedel, subalterno, etc. Curiosamente, porteiro ‘o que está na porta’ comparte significado etimolóxico con chanceler ou cancelario ‘o que está na cancela’, pero o primeiro quedou para denominar un funcionario baixo e os segundos para funcionarios altos.

Para axudar a ilustrar este tema boto man do Cura de Fruíme e de Quevedo:

CURA DE FRUÍME

¿Sería yo tonto que me empeñase en que los Rectores se llamasen Guardianes, los Prepósitos Piores, los Abades Presidentes? No por cierto. Pero tampoco sería yo tan simple, que no entendiese que Rectores, Guardianes, Piores y Presidentes quiere decir, y es lo mismo que Prelados de Religiones: como Párrocos, Rectores, Abades, y Cregos es lo mismo que Curas de almas. (Tomo III, pp. 70).

Lllamarle Párroco á un Cura, / ya no es cortes tratamiento, / y ha de ser Señor Abad, / el que antes fue ó noso Crego. (Tomo VII, pp. 322).

Miren Vmds., dixo D. Jayme, que estará recibido de Abogado en la Coruña, y á esos, por costumbre, ó por tolerancia, ó equivalencia, los llaman Licenciados. (pp. Tomo IV, pp. 187).

QUEVEDO (Pragmática del tiempo)

Que se ha perdido el nombre de los cuatro oficios mas honrados de la República, conviene á saber, Hidalgos, Estudiantes, Arcabuz, y Escribano; porque los Hidalgos se llaman Caballeros : los Estudiantes, Licenciados : los Arcabuces, Mosquetes : y los Escribanos, ó Escribas, ó Secretarios; mandamos, que pena de nuestra desgracia, cada uno tenga su título propio.

O carácter recoñecido anteriormente de antolladizo ou convencional provoca en ocasións dificultades non só de definición formal en dicionarios, senón no propio uso diario das palabras, sobre todo en temas de gran sensibilidade social, nos que as palabras perden autonomía, entidade e significado etimolóxico. Ocorre, por exemplo, coas denominacións *minusválido, impedido, tolleito, eivado, discapacitado*, etc. Seguramente o problema radica en que son palabras de significado negativo para as persoas, e por eso nunca estaremos satisfeitos con esas palabras e intentaremos cambialas constantemente con fins eufemísticos; aínda que, desgrazadamente, as palabras non teñen culpa dos males físicos nin poderán ser nunca remedio deles.

Pero non só se produce desgaste de palabras que teñen aplicación para as persoas, igualmente se constata noutras palabras. Por exemplo, para as que dan nome a partes do noso corpo a lingua ofrécenos a posibilidade de degradalas (por simil depreciativo, como melón ‘teta’, bóla de billar ‘cabeza sen pelo’, chavella ‘dente saínte’; ou por comparación coas denominacións desas partes do corpo pero de animais, como fociño ‘propriamente dun animal que foza’, bandullo ‘estómago dos animais’, beizo ‘propriamente dun animal’, pata por perna, etc.). Pero igual que caben estes disfemismos, caben as metáforas populares amables (p.ex.: luceiros ‘ollos’) e os eufemismos, sobre todo para partes do corpo relacionadas co sexo (p.ex.: Antonia ‘órgano sexual da muller’). Como exemplo de erosión similar ás acabadas de ver para denominacións de oficios pero aplicada a unha palabra que denomina unha parte do corpo podemos tomar o exemplo de testículo:

Collón. Do lat. CŌLĒUS id., á súa vez do gr. *koleós*. Considérase malsoante.

Testículo. Do lat. TESTÍCŪLUS ‘testemuña da virilidade’, por tanto de creación figurada. Non se considera malsoante, é de rexistro culto.

Compañón. Denominación figurada (eufemística) medieval, hoxe desaparecida.

Ovo. Denominación figurada (eufemística) moi popularizada, que xa resulta malsoante.

Carabuña. Denominación figurada (eufemística) pouco usada. Non se considera malsoante.
Perdigón. Denominación figurada (eufemística) pouco usada. Non se considera malsoante.

As denominacións máis populares e de maior uso irán continuamente facéndose malsoantes e pedindo novos eufemismos, que á súa vez se desgastarán. Son, por tanto, as palabras as sacrificadas inxustamente por denominar unha parte do corpo que non nos gusta nomear directamente, e canto máis gocen de vida plena antes pagarán a súa existencia.

A elisión do insulto

O eufemismo para un insulto pode expresarse coa eliminación da propia palabra. Pódese manifestar das seguintes formas:

-Pura elisión. P.ex.:

LUGRÍS

–Home, eu teño para min que é un aldraxe para nós; como se nos dixeran fillos de... (pp. 167).

LEIRAS

Chamáronche cantas hai / tuas irmás, ruís labercas! (pp. 324).

BLANCO AMOR

Que o Milhomes pillara no mesón da tía Esquilacha, porque ise tamén... (pp. 45).

MORALEJO

E o “tonto do saco” chegou ao coche, pousou o saco e advertiu que tiña un ominoso buraco no fondo, un obsceno meato polo que as moi, moi... regresaran ao río ou ficaran polos prados. (pp. 191-192).

É de temer que o esgotamento do combustible sexa a única solución eficaz para deixar no paro a enxurrada de fillos da moi, moi... que padecemos. (pp. 203).

CASALDERREY

Dábame corte que o soubesen na miña clase; sobre todo os rapaces, porque ás veces son... Un día fóronlle á carteira de Cruz Cimadevila e sacáronlle unha compresa, despois pasaron o resto do tempo a ensinárllela ós outros e a rirse dela. (pp. 51).

CASARES-VOZ

Con Mario Onaindía, a quen Xavier Arzallus acaba de acusar agora de non sei que. (pp. 55).

PARDO BAZÁN

Está un pouco... (pp. 24). (e non di que está borracho).

-Preterición (elisión indicada). P.ex.:

LÓPEZ FERREIRO

Da muller de Nicolao xa non quero decir nada, que andaba como unha arroutada. (pp. 229).

Mil veces estiven para chamarte dura, dura como os croyos, pero sempre fuxín de ofender e magoar á a niña dos meus ollos. (pp. 279).

CARRÉ

Bo foi que o meu amigo, a súa muller, a comadre desta e todos eles son de boa paz e non se atribulan por nada, que se foran outros que eu me ben sei, adoecerían. (pp. 132).

X.TORO

Dese era mellor non falar, ata pensar nel era perigoso. (pp. 56).

-Referencia indirecta do insulto. P.ex.:

TORO

Eles nótano. Non sei en que o notan, pero na maneira que teñen de mirarme é como se me chamasen puta. Me cago neles. (pp. 131).

-Conversión dun insulto noutra categoría gramatical. P.ex.:

LÓPEZ FERREIRO

Nunca pensey que á tabo chegase -repuxo o outro- a tua brutidá e a tua parviolada. (pp. 248). (é como chamarlles bruto e parvo).

-Substitución de insulto por unha frase que exprese o mesmo. P.ex.:

CURA DE FRUÍME

Resentido de la graciosa alusion que al defecto natural de su coxera hizo el autor en la Décima 47 del Petitorio antecedente, donde dice: Que D. Bernardo Ribera no se nos ha de ir por pies. (Tomo VI, pp. 1)

CRECENTE

Tamén elas sonche como cadra. (pp. 615).

BLANCO AMOR

Se non pensara, decíame eu pra o meu chaleque, sería coma ises, que están aí emborcallados, a topeñar, co calleiro cheo de comida e de bebida, adormentándose igoal que nenos entre tarabelada e outra. (pp. 46).

X.TORO

Nacho, o teu xa non ten nome, é que non ten nome. (pp. 60).

-Insulto implícito. P.ex.:

O tratamento de “delincuente” que se expresa en notificacións de Axencia Tributaria por quedar 5 Euros sen declarar ou de Tráfico por un exceso de velocidade de 5 Km/h.

Desculpa despois do insulto

Unha manifestación máis de suavizar un insulto consiste en desculparse despois de insultar ou expresar algo desagradable. A variedade de exemplos que se recollen a continuación dan fe de ser procedemento moi recorrido. P.ex.:

JOHAN GARCIA DE GUILHADE

E vês, Lurenço, se Deus mi pardon, / pois que mi tolhes do cepo pavor / e de cantar, fareit' eu sempr' amor. (70,29).

PERO DA PONTE

Ca vi eu a Peixota remanir / i sô un leit', assi Deus mi pardon. (120,17).

PERO GOMEZ BARROSO

Sei eu un ricome, se Deus mi pardon, / que traj' alférez e trage pendn. (127,11).
El veo, se Deus mi pardon, / des que viu que era paz. (127,13).

ROI MARTINZ DO CASAL

Meus amigos, assy Deus me pardon. (145,3).

ROI QUEIMADO

E con tod' esto ¡si Deus me perdon! (148,3).

VASCO FERNANDEZ PRAGA DE SANDIN

Que me valhades ¡se Deus i perdon! (151,11).

VASCO GIL

Nen Deus; e ¡si Deus me perdon! (152,4).

VASCO PEREZ PARDAL

Pesar-mh' á muyto, si Deus mi perdon. (154,4).

VASCO RODRIGUEZ DE CALVELO

Senhor, eu vivo muit' a meu pesar / e mui coitado ¡se Deus me perdon! (155,12).

CURA FRUÍME

Perdona, Moñez, la soba, / con que festivo te insulto. (Tomo II, pp. 107).

Y en este punto no hable, porque no sabe lo que se dice: yo sé decir á Vmd. que faltará á las obligaciones de Christiano y de Cura, si no le pide perdón públicamente. Dios guarde á Vmd. muchos años. (Tomo IV, pp. 94).

El Poeta nace, y vos / no nacisteis para eso, / Padre Cura; y es trabajo / muy grande hacer malos versos (...) Sin embargo, aun de esta culpa / de mal Poeta os absuelvo, / si hay tontos, que vuestra prosa / mala paguen por buen verso. (Tomo I, pp. 192).

Feyjoó es gallego, / y no admite á su lado, / sinno un Sarmiento. / Déxate, pues, Pepito, / de esas guapezas, / que no son valentías, / sino quimeras (...) ¿Contra mi zelo / de ese modo estornudas? / Dominus tecum. (Tomo I, pp. 213).

Perdona, Moñez, la soba, / con que festivo te insulto. (Tomo II, pp. 107).

LUGRÍS

Cuasemente que semellaba unha lurpia, con perdón. (pp. 226).

VILLAR PONTE

Qué paxaro nin que puñeflas, dispensando as caras honradas dos presentes. (pp. 54).

BLANCO AMOR

Dela e do fillo, porque sen-on íbanmo levar ás Hermanitas do Hespicio, de onde saen todos arriquitados ó pouco tempo. E un, por moi estragados que teña os miolos da súa ialma, non fai un fillo pra que llo boten ó esterco, con premiso da súa cara. (pp. 16).

Untándoas dimpois con manteiga de cerdo, co premiso da súa cara. (pp. 31).

A probe da vella xa fai anos que se cansou de me falar, ¡malia a hora que me botou ó mundo, que fora mellor que me botase ó cortello dos marraus, perdonando! Agora xa non me fala. Óllame coaquelas bágoas caladas, que xa lle fixeron canles polas enrugas, coma quen mira pra un que xa non ten remedio, que era mellor que me fendese a maldiciós. (pp. 43-44).

O aer viña avolto co cheiro a bravú da roupa e do xabrón, e tamén do esterco que, con premiso da súa cara, baleiraban as tripeiras ó limpar os callos na pía de embaixo, onde tamén despenaban os pitos e as galiñas. Aló estaban, as probes. (pp. 47).

FOLE

Gordo e pequenote il, coma un porrón, dispensando.

CELSO EMILIO

Era, sen desprezar a ninguén, agudo coma un allo e non sei que terá sido dil. (pp. 169).

RÁBADE

E menos para verme co Roxelio, que se volvía un animal, sálvelle deus a alma, cando o cegaba o xenio. (pp. 38).

Que un non é un animal -deus mo perdoe-, con permido da cara de Ferrero. (pp. 50).

Chega para lle inflar ó máis duro os chirimbolos, con perdón. (pp. 55).

TORO

Tampouco Abelardo fora gran cousa para algunhas cousas, Deus me perdoe. (pp. 108).

Que sexa un home o que pon a súa muller nesta profesión, que home pode ser ese. Ese nunca quixo a ninguén. Dios mo perdoe, non tiña entrañas. (pp. 112).

CABANA

Quedoume unha paga pequena, porque os cabróns, dispensando, deron mal o parte e retiráronme por enfermidade e non por accidente, que se non cobraba algo máis. (pp. 81).

Tiña unha orella que lle chegaba ó curuto, case coma dun burro, que Deus me perdoe! (pp. 82).

Son dous chamadoiros ben axeitados pra uns homes tan pequeniños, con perdón da súa cara. (pp. 111).

CARBALLO

Tiña a pel moi delicada e rozábase por entre as pernas, con perdón. (pp. 34).

PINTOR

Un bo animal. Perdoe vostede, señor. (pp. 134).

ANGUEIRA

E entón mandoume unha patada nos collóns, perdoando a súa cara, Señor Director, que me deixou tombado. (pp. 22).

CURA DE FRUÍME

No trato sino con brutos, / con perdon de mis ovejas. (Tomo III, pp. 323).

5.4. Transcendencia social do insulto

A continuación recóllese unha breve selección de referencias en medios de comunicación escritos a insultos ou á súa transcendencia, que pretende ilustrar a presenza viva e convivencia real dos insultos no noso mundo.

Prensa

Recóllense de distintos anos e desde distintas perspectivas exemplos da presenza concreta dos insultos na vida real con reflexo en varios medios de comunicación escritos:

ABC (29/03/2002)

Un artigo de Carlos Dávila repasa insultos xerados no ámbito político español.

La Voz de Galicia (22/12/2005)

Artigo de Miguel-Anxo Murado sobre os insultos, a raíz de chamarlle o xefe da oposición “**bobo solemne**” ó xefe do goberno.

La Voz de Galicia (17/07/2006)

Artigo de Miguel-Anxo Murado “Palabras mayores”, sobre insultos.

El País (20/01/2007)

Artigo de Jorge Edwards “La guerra de insultos”.

El País (18/02/2007)

O partido dos xemelgos Kaczynski denuncia a Walesa polos seus insultos.

El País (10/04/2007)

A cadea estadounidense NBC suspendeu por dúas semanas o locutor de radio que denominou “**mujerzuelas de cabello sucio y espeso**” ás integrantes dun equipo de baloncesto.

El País (19/09/2007)

Touriño acusa a Feijoo por non denunciar perante os tribunais a adxudicación da autovía do Barbanza ou, se non, pedir desculpas e admitir que é un “**botarate**”.

El País (26/01/2008)

Artigo de Manuel Rivas: “Por apoiar a Romano Prodi, coñecido como Il Professore, o senador Nuccio Cusumano foi acusado por un compañeiro demo-cristiano non só de “**traidor**”, senón tamén de “**vendido, cornudo, pedazo de merda, maricón, pallaso, puta e monequiña**”. Repasa ademais outros insultos ou apelativos de políticos.

El País (07/03/2008)

Feijoo chama “**tonto útil**” ó líder dos nacionalistas.

El País (07/03/2008)

O presidente ecuatoriano, Rafael Correa, chama “**mentiroso e insolente**” ó seu colega colombiano, Álvaro Uribe.

El País (26/03/2008)

O portavoz do PNV Josu Erkoreka comparou a José Bono cun “**cabestro**”.

El País (13/09/2008)

Carlos Fabra, presidente da Deputación de Castellón, asegura que “**hijo de puta** es una frase corriente en Castellón”, para xustificar o seu insulto ó voceiro socialista da Corporación e alcalde de Benicàssim.

El País (12/11/2008)

O deputado do PP Agustín Baamonde refírese ós políticos do bipartito: “Teñen moitos **papahostias** que non se baixan do coche oficial”.

El País (27/02/2009)

Baltar chama “**maricón**” ó Conselleiro de Medio Ambiente.

Quintana replica: “É un **hooligan** entregado á difamación”.

La Voz de Galicia (14/07/2009)

Dicir palabrotas cando nos mancamos reduce a dor, segundo un estudo.

El Progreso (11/09/2009)

Manuel Vázquez chama “**cantamañanas**” ó Conselleiro de Educación.

El País (21/09/2009)

O ministro de Economía de Portugal dimite tras chamar “**cornudo**” a un deputado.

La Voz de Galicia (25/02/2010)

Clamor contra Rosa Díez por utilizar “**gallego**” para descalificar a Zapatero.

La Voz de Galicia (03/10/2011)

Veciños do barrio lucense do Sagrado Corazón manifestan que “non entramos na igrexa, porque hai **kikos**”.

La Voz de Galicia (19/01/2012).

Un ex alcalde de Ares no banquiño por chamar “**borracho**” a un compañeiro de Corporación.

La Voz de Galicia (27/03/2013).

Franco Battiato chama “**putas**” ós deputados italianos.

La Voz de Galicia (05/04/2013).

José Mújica, presidente de Uruguay, sobre Cristina Kirchner, presidenta de Arxentina (sen percatarse de que había micrófonos funcionando): “Esta **vieja** es peor que el **tuerto**. El **tuerto** era más político, esta es **terca**”. (“El tuerto” refírese a Néstor Kirchner, marido de Cristina e expresidente arxentino, morto en 2010).

El País (05/04/2013)

O avogado que insultou (“no son personas sino cánceres de la sociedad”) ós indixentes non será procesado por un defecto formal.

El Correo Gallego (25/04/2013)

Yolanda Díaz chama “**macarra**” a Feijoo pola súa actitude no Parlamento.

La Voz de Galicia (04/05/2013)

A voceira do PP en Ourense chama “**mamarracha**” a unha concelleira do BNG.

Academias

A evolución de insultos, tratamento de novas acepcións ou anulación doutras acepcións interesan á sociedade, e neste sentido se recolle nos medios de comunicación, dos que se recollen uns exemplos:

Vieiros (10/05/2006)

O parlamento de Galicia esixe a rectificación da RAE en relación ó termo “**gallego**”.

El País (29/03/2007)

O Congreso pide á RAE que revise a definición no DRAE de “gallego” recollendo as acepcións do termo “**tonto**” e “**tartamudo**”.

El País (18/03/2009)

A RAE retira “**tonto**” como sinónimo de “gallego”.

La Vanguardia (09/01/2012).

A RAE suprime os termos “**tosco**” e “**inculto**” na definición de rural.

Lexislación e tribunais

Independentemente da casuística interpretativa xerada por xurisprudencia, a protección do honor está ó abeiro da Constitución (18.1: Garántese o dereito ó honor, á intimidade persoal e familiar e á propia imaxe. 20.4: Estas liberdades (de expresión) teñen o seu límite no respecto ós dereitos recoñecidos neste Título, nos preceptos da leis que os desenvolven e, especialmente, no dereito ó honor, á intimidade, á propia imaxe e á protección da xuventude e da infancia) e da Lei Orgánica 1/1982, de 5 de maio, de protección civil do dereito ó honor, á intimidade persoal e familiar e á propia imaxe.

Por ser o insulto manifestación ofensiva ou poder significar intromisión ilexítima, o seu uso pode ter gran transcendencia e mesmo rematar en proxeso xudicial. Estes son algúns exemplos:

La Voz de Galicia (05/10/2001)

O Tribunal Supremo declara legais as expresións pexorativas entre políticos.

Vieiros (02/03/2007)

O concello de Nova York aprobou vetar a palabra “**nigger**”.

El País (29/03/2007)

10 anos de cárcere por lesa-maxestade para o suízo que insultou o rei tailandés. Pintara con spray negro sobre cinco carteis co rostro do rei.

El País (17/11/2007)

Un xuíz da Audiencia nacional dita sentenza contra os humoristas de *El jueves* que debuxaron nunha portada os Príncipes de Asturias mantendo relacións sexuais mentres o Príncipe expresa que o que fai é o máis parecido ó traballo que nunca fixo.

El País (24/04/2008)

A Fiscalía de Cádiz abriu expediente ó alcalde de Puerto Real por chamar “**crápula**” e “**corrupto**” ó Rei Xoán Carlos I.

El País (16/06/2008)

O xornalista da COPE Federico Jiménez Losantos foi condenado a pagar 36.000 Euros por un delito de inxurias con publicidade contra o alcalde de Madrid, Alberto Ruiz Gallardón. Concretamente chamáralle “**traidor, bandido, farsante redomado y lacayo de la oposición**”.

El País (29/07/2008)

O Xulgado de Primeira Instancia de Madrid decara culpable o locutor da COPE Federico Jiménez Losantos por intromisión no honor do ex director do diario ABC José Antonio Zarzalejos. Losantos insultáralo en antena entre 2006 e 2007 coas expresións “inxuriosas, ferinte e vexatorias”: “**zote, zafio, sicario, zoquete, infausto, melón, hortera, calvorota, abyecto, falsario, necio, traidor, embustero, detristus y avieso**, entre outros”.

El País (13/01/2009)

Un xuíz multa o Alcalde de Beade que chamou “**baboso**” a un concelleiro.

El Periódico (17/09/2009)

O Tribunal Superior de Xustiza de Cataluña sentenza que insultar o xefe non xustifica despido.

La Voz de Galicia (03/10/2011)

Un xuíz determina que chamar “**zorra**” á súa muller non ofende se se fai para destacar astucia.

La Voz de Galicia (13/03/2012)

Seis meses por chamar “**juláis**” a dous gardas en Vilalba.

La Voz de Galicia (29/03/2012)

A Audiencia Nacional impón unha multa de 900 Euros a un grupo punk por chamar “**bastardo**” ó Rei.

La Voz de Galicia (25/05/2013)

É delito chamar pallaso a Cavaco? O presidente luso pediu ó Fiscal xeral que determine se o comentario dun xornalista pode considerarse unha “ofensa ó honor” do Xefe do estado, o que podería custarlle tres anos de cadea.

6. TIPOLOXÍA DOS INSULTOS

Neste capítulo preténdense amosar manifestacións dos insultos que se constatan despois de traballar a parte de dicionario deste traballo. Trátase de ofrecer unha relación ordenada da variada casuística atopada, que nunca dará abranguido a infinita posibilidade de creación e uso que teñen os insultos ou os significados figurados.

6.1. Figuras de construción

Figuras lóxicas (metaloxismos)

Modifican o sentido dun enunciado, actuando máis alá do seu significado literal.

Alegoría. Expresa un significado distinto do que, literalmente, se desprende do texto e ó que se pode chegar por medio da interpretación. P.ex.:

A autodenominación “*búho*” de Pedro Fernández de Castro, VII Conde de Lemos (ver dicionario e parte histórica), xunto coas outras denominacións de aves que se entenden para outros representantes territoriais e “*águila*” para o rei de Castela.

Alusión. Evoca unha cousa sen dicila, a través doutras que fan pensar nela. P.ex.:

CUNQUEIRO

E xa se comezou a decir que Dama Calielia lle desfecía a cama ao Imperante. (pp. 39).

Porque iste mosiú Simplom foi home mui súpito en pecar contra o sexto, i é pouco o viño que garda no pelexo. (pp. 125).

O Ferreiro e maila muller, que era por trás da igrexa filla do señorito antigo de Humoso. (pp. 126).

Vila (Meira) e botica de moita sona, que pasou dos freires a unha señora de moitas manteigas, que din que as emprestaba. (pp. 180).

Tódolos almirantes de Inglaterra lle desfixeron a cama. (pp. 185).

REIGOSA

A ningún lle interesa con quen fai unha as súas cousas, que eu non son deixe de ningún home. (pp. 35).

A Tareixiña, que era a raíña das xesteiras e a mellor amiga dos mozos necesitados. (pp. 64).

Antífrase. Afirmar exactamente o contrario do que se di. Correspóndese á retransa. P.ex.:

CASTELAO DEBUXOS

-Pepito me acaba de llamar guapa de una manera tan grosera que por poco me hace llorar. – Hay que acostumbrarse a la moda, hija mía.

NORIEGA

O taberneiro... ¡un santiño! / tu... ¡non tanto!, pro tan burro / que pagas, non oles viño, / i has seguir bebendo zurro. (Tomo II, pp. 84).

MELLA

A pesar de todo, e como nunca fun xente moi espilida, aceptei meterme a político. (pp. 11). (É político por ser espilido, e é espilido).

Rei de Roa foi un extraordinario Conselleiro. Tiña honestidade, competencia técnica, capacidade de traballo e, ademais, era un home rabudo. Así conseguiu que xa xurasen a morte algúns grupos de presión. (pp. 42).

Ó seu carón o noso vello cacique, recolledor de votos por delegación, dependente, identificable, era un santo, case diríamos unha figura entrañable na nosa paisaxe vital. (pp. 118).

VALCÁRCEL

¿Que andas dicindo das miñas irmás, Teixo? (...). –Non dixen nada -respondeu David, amigable, ignorando por completo o asunto do que lle falaba. –Este non di iso -replicou o rapaz. –Dixeches que eran “guapas” -dixo Tomasiño de Urbano, o irmán de Clementina. Dixoo de maneira que parecía que David as tivese insultado e que dubidaba da súa honra, o que nos códigos da parroquia era a ofensa máis grave. (pp. 56).

Antítese. Coloca xuntas dúas palabras ou frases de sentidos opostos. P.ex.:

“Es unha boa merda”.

CABANA

Boa xente, boa xente, pero moi amiga da cama. (pp. 28).

PAZ

Muller, son boa xente. O que pasa é que non deberon de coller nin un libro desde que acabaron a carreira. (pp. 139).

Circunloquio. Maneira de dicir algo cando se empregan para eso moitas explicacións, por timidez, falta de franqueza ou de decisión. P.ex.:

CASTELAO COUSAS

–Do porco aprovéitase todo. –Menos o nome que ninguén o quer. (pp. 295). *–Ti a min non me chamas porco, ¿eh? –Perdóname, home; porque do porco aprovéitase todo e de ti non se aproveita nada.* (pp. 373).

Dialoxismo. Fala como dirixíndose a si mesmo ou cita algo dito noutra ocasión ou por outra persoa coas mesmas palabras e como se fose esa mesma persoa quen fala. P.ex.:

Clerigalla ‘nombre despectivo con que algunos suelen designar a los clérigos poco recomendables por sus virtudes o letras’ (Eladio Rodríguez).

MONTENEGRO

Pro probe Mingos tiña sogra ió pouco tempo, por non desmerecer esta da crase, que din algús é da pel do diaño, encomenzou a quitarlle ó raceón. (pp. 84).

CASTELAO DEBUXOS

–O vello casar casouse, pero vaille pesar. (Está dito por un cabrón).

O CAN -¿Tamén ti te casaches de vello? (Dillo a un caracol que ten destacados os cornos. Ó fondo vese unha parella de noivos, ela moi nova e el moi vello).

DIESTE

Un que non quero nomear chamoume parvo. (pp. 77).

RISCO

Aquela dona, aínda fermosa, digan o que queiran. (pp. 17).

CUNQUEIRO

E foi o crime que o tal Ravellaco coseu a puñaladas a un rei cristianísimo, dicen uns que por enmendálo do puterío. (pp. 147).

FOLE

Os dous daban paseos melancólicos polas aforas. Os demais chamábanlles “os románticos”. (pp. 36).

FERNÁNDEZ

Tiña coloretes nas meixelas. Dicían que eran cousas do viño. E o nariz, máis que vermello, tirando a mouro e un chisco esfarelado, coma os croios escachados do río ou dos camiños. Tamén dicían que eran cousas do viño. (pp. 39).

REIGOSA

Home bo e servicial, aínda que algúns din que manco de arnaxe e de carácter. (pp. 35).

Laretan que o Don Manoliño fixo a súa carreira pola intercesión do seu irmán Rosende, que non parou de carretar xamóns e lacóns para Mondoñedo mentres duraron os estudos. (pp. 41).

ALCALÁ

Cando o meu tío Emilio discutía co meu pai, dicíalle que Franco era un maricas baixiño, un masón renegado, metido a papahostias; e que tiña toda a maldade dos maricas que se han de facer pasar por varóns e malamente alcanzan a dar por seu o fillo que outro lle fai á muller. Franco era unha maricona militar, un quero e non podo da merda, coa intelixencia do cabrón rancoroso que todo usa para o seu gozo de machacar vidas. (pp. 109).

Disfemismo. Designa unha palabra que alude a un concepto cun matiz pexorativo ou despectivo, sen selo. É contrario do eufemismo. P.ex.:

MORALEJO

O bípede implume sae de paseo e necesita ciscar na Nai Natureza todos os seus lixos internos, externos e mediopensionistas. (pp. 224).

Énfase. Pon de relevo ou chama a atención sobre un termo ou frase dun texto. P.ex.:

RISCO

–¡Fratricida! ¡¡Fratricida!!! ¡¡¡Fratricida!!! (pp. 34).

RÁBADE

Que besto che é un home cando é besto. (p. 59).

CASALDERREY

A moi fresca insistía en contra miña, quería separarme de meu pai. (pp. 129).

Berta é tan fresca, tan fresca, que ninguén se pode imaxinar ata que extremo. (pp. 134).

PINTOR

Coma se a culpa fora feita pública e os rifantes da memoria andaran desde sempre acó coa barafunda dos sapos na noite morna: “lolo cabrón, lolo cabrón, lolo cabrón”. (pp. 13).

Haste ver coma eles, cabrón, que es un cabrón, e se me caes un día nas maus cózote en vida. (pp. 87).

O que rondaba nos labios do agoireiro de Bértoa, aprendiz de zapateiro, aprendiz de xastre, aprendiz de carteirista, sempre aprendiz. (pp. 95).

SUMAI

Cun aceno de desprezo dixo que unha postal con palmeiras só podía ser “dese cretino”. “Ese cretino”, con noxo, como se lle arrincase as galadas a unha sardiña. (pp. 115).

Enumeración. Con asíndeto (sen conxuncións) e con polisíndeto (con conxuncións). P.ex.:

JOHAN GARCIA DE GUILHADE

Ai, dona fea, fostes-vos queixar / que vos nunca louv[o] en meu cantar (...); e vedes como vos quero loar: dona fea, velha e sandia! (70,4).

RISCO

As fillas eran *grandeiras, moles, seborrentas, leitosas, esbrancuxadas, enxaugadas, deslucidas, distinguidas, descoloridas, coma se chovese moito por elas, ou estivesen moito tempo na auga e lles marchase a pintura, imitante a dúas bonecas feitas de queixo fresco.* (pp. 20).

Vinde, vinde, *enxeñeiro sabido, testa acugulada de cálculos e de fórmulas, encarnación da mecánica e da ciencia aplicada, e ti, Celedonio, xenio da suma sen resta, ventre acugulado de farrapos de circulación fiduciaria; sóde-la Ciencia e o Capital; sóde-los donos do presente e do futuro do mundo.* (pp. 25).

O demo era *negro, mouro, louro, inmundo, cachondo, torto, retorto, manicho, barbado, tiñoso, raposo, peludo, pelado, cornudo, rabudo, co cu recachado, mintirizán, lacazán, fuciñado.* (pp. 57).

¡Vaite da casa, *mala muller! ¡Mala filla! ¡Filla dun lobo! ¡Loba! Permita Deus que te volvas loba e que andes arrastrada polo monte coma os lobos, mala filla.* (pp. 194).

PEDRAYO

–¡Lacazán, *xurafaz, desleigado, e deste xeito corresponder ao pan de esmola que che damos fillo da gandaina da nosa irmá que te ciscou como unha cadela no esterco, fillo dun rapiñeiro dos camiños, agora que te fixemos home agora has estordegar traballando na casa, queicoa do inferno!* (pp. 24).

Os principais eran o *albeite de Rozamonde, o tasqueiro da Cruz e o mal crego da Pena Moura, entre todos boa recovaxe de de surrateiros. Ao albeite *mozote de mal retrato, caracañado das vexigas, bocarrota e unha cotra para o viño.** (pp. 27).

Pouca vergoña, xudeu, merecente de cadea. (pp 115).

O medo a *Florinda, xanota, despreciada, acoubadora do odio das femias pecadentas ao se pór vellas e principiarlles o grimo do inferno.* (pp. 12).

CASARES

Diana para trescentos pares de ollos perfectamente disparados, mal exemplo, *garabanzo negro, mazá podre, herba mala, estás escoitando a túa sentencía e antes de que o galo cante novamente, poraste de xeonllos.* (pp. 30).

REIGOSA

Que ti nin es home nin es nada. Ti es un *pelexo, un lorán sen miolos, que chos comeu esa mala muller.* (pp. 82).

RÁBADE

Nas nádegas, zas, con toda a forza, no *carreiro das costas, zas, despois nas coxas, medíndote co cinto, Saraverde, zas, coa fibela do cinto, e zas, *cabra perdida, xa te gardarei eu, dás ben nova co demo, *desgraciada.*** (pp. 38).

FREIXANES

O milanés era *un chicherico amorriñado, un mediohome que entrou, de súpeto, arrecendendo a perfume de rosas e cangado de brocados coma unha dama de Francia.* (pp. 31).

Fachendosos, arroutados, sempre a comer o mundo e arredados dos seus inimigos naturais. (pp. 47).

¡E ti, *Papa Rodrigo Borgia, vello fornicador e impío, que arrastras polo bulleiro o Santo Cáliz do Noso Señor e empezoñas coa túa presenza o aire que respirarn os Primeiros Mártires! ¡Ti, que predicas o exemplo da luxuria, o concubinato e a simonía! ¡Ti, que non cres en Deus senón na túa propia ambición, e deitas por onde vas un río de sangue: ¿cando calmarás a túa ansia de morte e degradación? ¿Cando deixarás de te alimentares da carne inocente de tantas vítimas?* (pp. 100).

CID CABIDO

Antes de abrir a boca xa me chamou animal e non sei cantas cousas máis. (pp. 153).

MIRANDA

E sucedeu. Foi ós dous días da folga xeral. O cabrón do encargado, un destripaterróns esquirol chegado a máis, con aires de novo rico e menos conciencia ca un can, descargou con ela a carraxe polo día perdido. (pp. 111).

CASALDERREY

Queres roubarnos a meu pai, ¿verdade? Pois non o vas a conseguir. ¡Gorda! ¡Bomba! Un día rebentarás e faremos unha festa. (pp. 142).

NEIRA VILAS

Así era agora o Rod e así andaba -é un dicir- fachendoso, botando por ela, home de mil choios, mullereiro, dado á runfa, aquí estou eu, védeme que ben guío, vede os quilómetros por hora. (pp. 19).

Era un homiño estándar, nin arre nin xo, un apoucado, un cocainas que nin se doía nin causaba dolor. (pp. 23).

PINTOR

Os círculos de palique culto, de prosmeiros, de políticos da cadela, de funcionarios, de fregueses leais a Roma, de milicos feroces, de artesáns, de estudantes... tiñan un minuto delongado para falar da rapariga que rompe. (pp. 74).

Epanortose. Volve sobre o que xa se dixo para matizalo ou contradicilo. P.ex.:

LEIRAS

-¡Non; que non somos de Estelo / pra non enterdérvo-las señas, / a tusir! ¡Coiro, cos nenos, / e coas mañas que eles usan! / -¡Tí si que estás un mañego...! (pp. 302).

Epifonema. Acaba o texto cunha exclamación claramente conclusiva e rotunda. P.ex.:

“Vouche chamar o que ninguén che chamou: Muller honrada!”.

TORRENTE BALLESTER

Sinvergüenza, pero en el buen sentido de la palabra, ya me entiende. Mejor hubiera debido decir que mujeriego. Un donjuán. (pp. 355).

Epífrase. Destaca unha idea secundaria dentro dunha frase ou oración. P.ex.:

AFONSO FERNANDEZ CUBEL

E chorará quen mal día foi [nado]. (4,1).

Etopea. Descrición dos costumes e trazos morais dun individuo. P.ex.:

LUGRÍS

Xuntade tódalas lurpias do inferno; arrecadade as barreduras dos canallas e malnacidos; misturade todo esto e dádelle alma e corpo, e teredes estonces a imaxe verdadeira, a feita en que eu tiña dinantes cravado o meu pensamento. -¿E quen é ese demo? -preguntou Román. -O cacique que vive nestas infortunadas montañas. (pp. 121).

AVELINO

¡Maldizoados sexádes / fillos espúrios da terra, / treidores, canallas, viles / persoeiros da indecencia! (pp. 188-189).

Eufemismo. Atenuación dunha palabra ou expresión que resultaba excesivamente realista ou dura. P.ex.:

DIESTE

¿Como o estreleiro? ¿Quizais o que outros chaman un astrónomo? (pp. 97).

CUNQUEIRO
Prendía algo na fala. (pp. 19).

CASARES
Que os ingleses son todos uns fillos da Gran Bretaña. (pp. 19).

FERNÁNDEZ
Certo, era unha rapariga un pouco atolada, amiga dos homes. Saíra do hospicio. (pp. 56).

MORALEJO
Catro fillos da súa nai con dúas redes deixaban encoiro o río; a peor puñeta fixéronllela a outros dous fillos de nai que chegaron coa rede ás dez da noite. (pp. 41).

CASALDERREY
Este meu pai..., parece mentira; ás veces non regula ben. (pp. 44).

TORRENTE BALLESTER
Sinvergüenza, pero en el buen sentido de la palabra, ya me entiende. Mejor hubiera debido decir que mujeriego. Un donjuán. (pp. 355).

Hipérbole. Esaxera unha idea ata límites inverosímiles. P.ex.:

Cabeza de provincia, alcume na Aguarda (Pastoriza) para unha persoa coa cabeza grande.

LUGRÍS
Tanto lle dá á lingua que mesmo me fai esquencer de que son un home. (pp. 164).

Ten sabidencia como se levara dentro do peito sete mestres de escola. (pp. 153).

CUNQUEIRO
O mouro de quen falo era mouro, si os sementa Deus nas hortas diste mundo. (pp. 89).

CASALDERREY
Estás demasiado delgada. Un día cáesme no prato dos fideos e engúlote sen me decatar. (pp. 18).

¡Odiosa! Debe se-lo máis noxento que existe baixo as estrelas. (pp. 22).

ANGUEIRA
Un ser carente de entrañas, inhumano. (pp. 59).

Hipotipose. Describe de maneira gráfica e con imaxes moi ricas. P.ex.:

Nun ensaio de James Joyce sobre o cadro “Ecce Homo” do pintor húngaro Michael Munkacsy escribe: “No medio da multitude vese a figura dun home que mira furioso a un xudeu ben vestido que o empuxa. Os ollos bizquean de rabia, e a espuma do insulto cobre os seus labios” (*Escritos críticos*, pp. 41).

Insultar a alguén chamándolle ‘autoritario’ levando un dedo que indique bigote e poñendo xesto de sarxento.

LUGRÍS
Téñolle unha muller que parece que ten entre peito e espaldra media ducia de saca moas, ou un fontógrafo con corno e todo, dos que vende un imprentador da calle Real da Cruña. Algunhas veces éntranme ganas de esmendrellala dun fungueirazo, porque tanto lle dá á lingua que mesmo me fai esquencer de que son un home. (pp. 164).

RISCO
Como aquela grea ofrecía unha barreira ó paso da procesión cívica, do Consistorio saíu unha orde, e entón os municipais sacaron os sabres, e co sabre na man dereita e a porra na esquerda

-co que se fixeron partícipes dos catro paus da baralla: ouros nos botóns, copas que levaban no corpo, dende pola mañá, espadas e bastos- imprimiron ós brazos un movemento helicoidal co que foron barrenando a grea, e abrindo unha canle por onde a procesión poidese escorrega-la súa magnificencia. (pp. 102).

Era o diario local de máis sona (...), viñan artigos de alta filosofía, onde porfiaban se se había dicir Alcaldía ou Alcaldesa, Concellala ou Concellal, sobre do correcto emprego do pretérito pluscuamperfecto de subxuntivo nas oracións de xerundio... (pp. 122-123).

CASTELAO

A súa nai, enlordada de pes a cabeza, non tiña un penisco por onde o demo poidese collela. (pp. 25).

Empeñábase en rir coa boca pechada, de puro remilgo, i era tan reparona en cousas de moral allea que chegou a ferir de palabra a unha veciña, por andar amostrando unha radiografía.

–Esa é unha escandalosa. Nin ten reparo en amostar un retrato que lle fixo o médico, onde se lle amarca todo, todo. Con dicir que se lle ven os osos!

Ende mal a siña Filomena tiña hestoria e a filla seique non era de matrimonio. Amiga de amparar amores alleos foino sempre, dende rapaza; i eu sei que a súa primeira obra realizóuna nun galiñeiro. (pp. 160).

CUNQUEIRO

Dormía cando me espertaron grandes berros, e veume chamar pra dediante da señora condesa a súa ama maior, que aínda que viña a medias vestida, e cos ferros de rizar montados nos catro pelos que lle quedaban, traguía o pacexín portacolas termándolle do entredós do camisón. Sempre houbo moita etiqueta en Elsinor. (pp. 92-93).

O Liaño era un home feo, gordo si os hai, con bigote ao káiser, que en verdade o gastaba pra botarse a serio, sendo como era o home máis bulrento e risoño do mundo. (pp. 124).

FOLE

A esposa do señor alcalde estaba verdadeiramente arrebatadora, alta ela, con aquiles seus ollos tan azúes, “dous xemeos zafiros”, como decía o millor poeta da vila. (pp. 126).

BLANCO AMOR

Pro a Piolla, que é moi arriscada, fíxolle frente, e sacou o corpo, toda moura e fuciñuda como é, con pelos no bigote, poñéndose a berrar: –“¡Fóra de eí, lacazás, perdularios, ou saio coa tranca! ¿Que vos pensades, que non son home pra vós?”. (pp. 65).

Detrás, perdendo os folgos, viña un municipal, que pola estatura debía sere o Sardiña, que viña tamén correndo, casi a canchapernas, coma fai decote por mor dos xoanetes, que hastra os rapaces o tentan pra velo correre eisi. (pp. 66).

CABANA

¿Quen é ese señor tan barbudo? -preguntou Lamote-. ¡Moito lle imita ó rei de copas! (pp. 59).

MELLA

Os importantes. Constituídos por xente curiosa que ten conciencia da súa propia valía. Desde que son deputados andan moi tesos, engolan a voz e cando van pola rúa camiñan con xesto decidido. Non lles cabe unha palla no cu. Non cumpren o principio de Arquímedes e desprazan máis do que ocupan. A min cáenme simpáticos: cando os vexo, dáme a risa. (pp. 148).

Os bilingües. Non é que falen idiomas, é que calan en todos. Disciplinados e sumisos teñen asegurada unha longa e tranquila carreira na política galega. Nos corredores do Parlamento din o contrario do que votan no salón de sesións pero, claro, Mella, ti enténdesme, ¿non si? A min gustárame dici-lo que dis ti..., ti enténdesme, ¿non si? (pp. 148).

FERRÍN

Tiña un riso franco no que relumbraba unha abondosa dentamía de ouro e falaba moi alto, como facéndose anunciar por unha corneta. Grandes mostachos teixos adornábanlle o fuciño coma se gastase dúas vasoiras contrapostas embaixo do nariz vermello e patacudo. (pp. 17-18).

Baixo o troupeleo e o atronar das marchas, o pisar rexo das compañías cos seus Capitáns bandullentos, de pernas cansas e falsamente dilixentes, pasando perante a tribuna onde se ergue, coma unha estatua algo ridícula, o minúsculo Coronel Junquera. (pp. 115).

RIVAS

Tiña en cambio o pescozo estirado coma o desas galiñas desplumadas e unha cabeza pequena, que rebulía confusa e cos ollos moi disparados. (pp. 27).

MIRANDA

Ía vestido de festa, e pola súa cor amarela de momia embalsamada, polo seu fuciño carnívoro, polo pracer bestial que reflectían os seus beizos, a verdade, esa verdade oculta e evidente, apareceu clarísima perante min. (pp. 36).

CASALDERREY

Con ese pelo encarnado que puxo para tapa-las canas, parece que leva unha perruca feita coas barbas das espigas de millo. (pp. 21).

NEIRA VILAS

Os de Meteoroloxía, coma sempre, alzaron os ombreiros. (pp. 95).

CURA DE FRUÍME

Ella respondía: anda de ahí, piojoso ¿qué he de callar, piojoso? Viendo él que lo tomaba á chanza, la fue zambullendo hasta el pescuezo, y aun así sonaba el piojoso, piojoso. Por último hendióla por el todo, y ella, como ya no podía valerse de la lengua, apeló á las manos, y sacándolas del agua por encima de la cabeza, haciendo con las uñas de los pulgares ademanes de matar piojos, ya que se veía morir sin habla, quiso acabar dando señas de su arrepentimiento. (Tomo IV, pp. 208-209).

Ironía. Afirmar unha cousa para dar a entender a contraria. P.ex.:

Agüia ten o significado irónico de ‘chosco’ e en castelán **buitrón** dá nome irónico a un paxaro moi pequeno, de 10 cm.

Ronaldo chamoulle a un árbitro (15-10-2006) **fenómeno**. O árbitro, de oído susceptible, interpretouno como ironía e expulsouno.

A denominación irónica de **amigos** ós de tráfico.

Marcial conta que o retórico Apolodoro saudaba a Décimo chamándolle **Quinto** (*Epigramas*, pp. 302).

Na tradución en Marcial de *bellus homo* aparece “petimetre”: “o que se peitea con moito coidado os rizos do seu cabelo, que sempre ole a bálsamo e a cinamomo, que tararea cantigas do Nilo e gaditanas, que sabe move-los brazos depilados...” (*Epigramas*, pp. 204).

Alfaia ‘persoa digna de estima polas súas características ou coñecemento’ e ‘despectivamente, persoa ou cousa de pouco valor’.

Bacharel ‘persoa que fala moito impertinentemente’.

Port. **canseiroso** ‘que traballa moito’.

VALLADARES

¡Señoritas! ¡Señoritas! ¡Pra coller fillos, non hai vergonza e logo pra crialos, si!... ¡Collelos cheas de amor, cheas, talves de vicio e, desleigadas, ó parilos, guindades co eles ós cans! ¡Señoritas! ¡Señoritas! (pp. 8).

MONTENEGRO

Proba que non son os xastres das aldeas modelo de valentes, xa que si de compangueiros e arregradores de casamentos. (pp. 101).

LEIRAS

Estímote, rapariga, / como nunca estimei outra; / que te estimo... igual que estimo / a lama drento das zocas. (pp. 204).

NORIEGA

O taberneiro... ¡un santiño! / tu... ¡non tanto!, pro tan burro / que pagas, non oles viño, / i has seguir bebendo zurro. (Tomo II, pp. 84).

CASTELAO DEBUXOS

-¿Foches ô “fuego” do Apóstol? –Fun, pero non poden vel-o: tiña diante de min a estatua de Montero Ríos.

-Ay, mimá: ¿cando botarán aquel monifate de “fuego”? –Aquela cousa non é un monifate; é unha estatua.

-¿E se topamos con algún amigo? –Non teñas medo, que eiquí non entra home decente.

CASTELAO

Na tenda do baratilleiro véndese canto inventou a industria para matar o arte. (pp. 54).

-¡Lacazán! ¡Panarra! ¡Cangrena!

E Pedro algunha vez revirábase:

-Boeno... ¿Xa empezamos con indireitas? (pp. 167).

Daquela os “americanos” xa non traían un loro; traían un fonografo, que ven sendo a mesma cousa. (pp. 232).

Xa está diante da casa, sen forzas no corpo, sen fiuza no esprito. Métese de esguello dentro e topa coa siña Filomena.

-¡Ai, San Cibrán abenzado! ¡Ai, quen entrou pola porta! ¡Ai, que chegou o noso capitán! (...) – ¡Pase, pase, señor “americano”! -dixo a siña Filomena.

A figura esgalichada de Pedro cólase na cociña, i endelí a sogra fíreo con alaudos bulrescos.

-¡Ai, qué bó mozo estás! ¡Ai, qué ben vestido ves! ¡Ai, qué baúles trouxeches! ¡Ai, qué rico debes vir! (pp. 236-237).

OXEA

O Caravel (por antítesis, pois é feo e mouro). (pp. 46).

CUNQUEIRO

Cousas que lle vin adiviñar, tanto polas cartas coma pola fariña, que se chama ista adiviñación alfitomancia i é mui segreda. (pp. 69).

BLANCO AMOR

Il andaba cunha roda de afiar e unha baraxa, entre feirantes, moinantes, capadores e carteiristas, todos de Moura ou por alá, e todos boa xentiña, que pasaban dun a outro oficio asegún se dise o caso, listos coma centellas. (pp. 50).

FOLE

Entende moito de tolos e inda din que tamén il está un pouco tocado. (pp. 43).

A Saudade é o que facía laiar a Rosalía e a Curros. Pois o Pinto, o can de don Saturnino, sentía a Saudade coma un poeta galego. (pp. 76).

-Agora mesmo chegan tódalas señoras de Proteución de Animás de Lugo, presididas pola súa presidenta, que é a viúda dun avogado de moita sona. E logo dixo un chusco: –Pois si se van

adicar a protexer os animás, tiñan dabondo que facer en Lugo. –Tamén terán ben que facer en Becerreá -engadiu outro. (pp. 78).

Ise -dixo alguén- é o presidente da Sociedade pró Fomento da Saudade. (pp. 78).

Si eu crese na metempsicosis diría que o corpo do can tiña drento a ialma dun poeta. (pp. 79).

Cando voltou fíxolle o amor á filla do tendeiro e casouse con ela. Decían que pra deshipoteca-la tenda e maila casa. Foi daquela cando os veciños e clientes deixáronlle de chamar “o Farruco de Líncora” e chamáronlle “don Paco da esquina”. (pp. 122-123).

A carón do mostrador estaba un homiño con aire de ordenanza. (pp. 123).

TORO

Son eu bo de carallo para isto. (pp. 46).

–Non hai peor cousa que un home que xogue (...). –Solta, mangante. Os homes sodes todos bos. (pp. 76).

Seguro que lla fixo, ese era bo, de carallo. (pp. 122).

Ela foi mala sempre. Sempre. Xa cando moza érase boa. (pp. 101).

Ela foi mala sempre. Sempre. Xa cando era moza érase boa. (pp. 121).

MELLA

Soamente un día houbo unha pequena saída de ton. Un mociño que por todo curriculum tiña o ter sufrido con éxito a tos ferina e o xarampón, pasouse longamente nos seus calificativos. A lingua medra sempre máis á présa có entendemento, non sei porqué, pero sei que é así. Para aquel Torquemada democrático, os maiores de cincuenta anos eramos todos uns fachas e uns capitalistas. (pp. 31).

Ó seu carón o noso vello cacique, recolledor de votos por delegación, dependente, identificable, era un santo, case diríamos unha figura entrañable na nosa paisaxe vital. (pp. 118).

Cando non había listas, nin abertas nin pechadas, non lin ningunha pastoral sobre o tema, e o autor da falcatruada andaba baixo palio. (pp. 126).

O poder político na persoa física, ou se se quer, xeolóxica, de Don Manuel Fraga. (pp. 127).

Montero, Manuel (...). Estaba no seu dereito e ninguén llo podía botar en cara; non coñece-lo galego despois de vinte anos de consultar galegos, non significa máis ca unha evidente falta de curiosidade intelectual. (pp. 143).

X.TORO

–O día anterior a antonte chámase trasantonte. –Carallo, meu, desde que fixeches o cursiño de especialización de galego estás feito un sabidicho. (pp. 112).

ALCALÁ

Don Federico Montes, que lle chamabamos o Paroleiro porque non dicía nada máis có xusto, que parecía mesmo ter medo de gastar palabras, pero era ben ruín para o pouquiño que dicía. (pp. 42).

Mil douscentos millóns de dólares dan os ianquis polas bases. Xa levan tempo a dar. Xa lle deu o Eisenhower ao Paquiño de Ferrol, e deulle a vida. (pp. 52).

CARBALLO

¡Sabemos o que temos, señor estudiado, sabemos. Non lle somos parvos! (...). ¿E sabe vostede por que, señor estudiado? ¿Non o sabe verdade e pensa que estou tolo? Pois voutlo dicir para

que se entere vostede, señor enterado (...). É que a min revéntanme os de carreira (...). ¿E vostede sabe, señor de carreira, que a cultura castrexa durou doce séculos? (pp. 101-103).

IGLESIAS

¿Sabe unha cousa, señor estudiado? Non diga a ninguén que estudiou; porque se han rir de vostede. (pp. 110).

DOCAMPO

Ben se ve que es un santo moi milagreiro e moi amable (...). Mira, non che chamo canto me vén á cabeza porque me parece moi gordo pra llo dicir a un santo, pero xa que quixeches auga, desta vez vaste acordar de min e máis da chuvia para unha boa tempada. (pp. 73). (dillo a un santo que lle pedira que non chovera e cae auga a cachón).

SILVA

Porque os poetas se obnubilan co que lles peta, que parece que se erguen un día co firme propósito de se namorar, e conségueno nada máis pór o pé fóra da casa. Sorte que teñen (...). Quen fora poeta para se namorar alegremente. (pp. 22).

Pero tamén quería que mo dixese el, que non quedase de boiño amantísimo e de alma caritativa por arrincarme de onde estaba e traerme a este sitio a medio civilizar. (pp. 54).

Para consultar uns libros de non sei qué psiquiatra compostelán (¡si!, ¡en Santiago tamén houbo algún psiquiatra listo!) (...). Sempre co punto de superioridade que queren impornos os psiquiatras. (p. 159-160).

Lítote. Afirmar un concepto negando o seu contrario. P.ex.:

MONTENEGRO

*Traballador non o era, eso non. (pp. 103).
Un vello de non moi boas pulgas. (pp. 103).*

CASTELAO

Pedro chegou a non ser home. (pp. 177).

FOLE

Ise don Claudio de que me falas non é home de Dios, non é boa persoa. (pp. 60).

FERNÁNDEZ

—¿Sabes que me di don Pablo? —comentaba con Agustín na bodega. —Ti dirás. —Pois que son un herexe. —E terá razón, porque un santo non o es. (pp. 48).

CASARES

Ti non destacabas precisamente por estudar demasiado. (pp. 76).

RÁBADE

Ti nunca fuches un cativo moi “exacto”, nunca moi acorreito. Nunca fuches un home polo seu, maldita a túa estampa. (pp. 112).

TORO

Tampouco Abelardo fora gran cousa para algunhas cousas, Deus me perdoe. (pp. 108).

VALCÁRCEL

A súa muller non resultou ser precisamente un ser anxelical. (p. 44).

SILVA

A muller moitas luces non tiña. (pp. 135).

TORRENTE BALLESTER

Manolo no es un hombre. (pp. 339).

Oxímoro. Coloca próximos dous termos de sentido contrario. P.ex.:

FREIXANES

E o Papa valenciano parece decidido a asombrar o mundo co gande espectáculo da súa magnificencia. “¡Grandísimo pecador! Xa quixera poder el enterrar baixo sete pirámides de ouro toda a vergonza e o ignominia que campa no seu apelido. Aínda está fresco o sangue dos inocentes”. (pp. 16). (Pecador o Papa).

Paradoxo. Expresión que aparentemente resulta contraditoria, pero que en realidade non o é. P.ex.:

“Ese poeta non sabe escribir”.

Pleonasmo. Emprega palabras innecesarias. Tautoloxía significa o mesmo, pero ten un uso máis despectivo. P.ex.:

IGLESIAS

Revirei os ollos co disimulo dunha galiña espantadiza e vino. (pp. 143).

Preterición. Finxe que non se quere dicir o que é, pero en realidade dise. P.ex.:

VASCO GIL

Mais se m’ eu o melhora, faço ben, / e non sōo, por aqesto, ladron. / –Rei Don Alfonso, ladron por atal / en nulha terra nunca chamar vi, / nen vós, senhor, nono oístes a min, / ca, se o dissesse, diria mal. (152,12).

LÓPEZ FERREIRO

Da muller de Nicolao xa non quero decir nada, que andaba como unha arrouxada. (pp. 229).

Mil veces estiven para chamarte dura, dura como os croyos, pero sempre fuxín de ofender e magoar á a niña dos meus ollos. (pp. 279).

CASARES

Nin que dicir ten que a sabeduría estaba tan lonxe de ti como a fermosura do teu rostro. (pp. 87).

MELLA

Veño hoxe a esta tribuna para defender unha xeración que o pasou mal e á que queren roubarlle méritos hoxe algúns demócratas cativos. -Ía dicir demócratas estreñidos, non sei porqué me veu ós miolos naquel intre a tal palabra, pero non o dixen porque as formas deben coidarse. (pp. 32).

CID CABIDO

Ademais, xa se sabe, os taxistas sempre foron vocacionalmente confidentes potenciais ou en activo. (pp. 91).

CASARES-VOZ

Un amigo meu, que admiraba a Baroja ata o extremo de erguerse a facer unha inclinación cada vez que na súa presenza se cita o nome do ilustre novelista, reprochoume o outro día que lle chamara cascarrabias ó seu ídolo. Non teño inconveniente en retirar a palabra se é que eso o consola, pero tamén me gustaría discutir con el como se pode calificar, sin ofender a súa devoción, a un home que a miúdo parecía un pouco chinche, dito sexa con respecto e perdón, pois moitas veces, a lingua, como a cabra, tira ó monte, sobre todo cando o monte nos parece que está feroso e esperta e nós o apetito da maledicencia. (pp. 48).

Prosopografía. Descrición dos trazos exteriores dunha persoa. P.ex.:

CASARES

Mirádeo. Ensartellado o pelo, o peito ancho, as mans hábiles, a voz nobre e os ollos penetrantes e pequenos. ¡Como eleva da mortal lama a especie á dignidade humana! El máis que ninguén perfecto. Sabio.

Honrado, diante da cegadora presenza do cal recuabas. (pp. 116). (refírese a Xosé Manuel Beiras).

CURA DE FRUÍME

Macizo de encarnadura, pardo en la piel, mono en la frente, espin en la barba, nariz de pavo, oreja de liebre, ojo de gallo, y cabeza de mochuelo. (Tomo V, pp. 298).

Reticencia. Interrupción para que o lector ou oínte completen o sentido. P.ex.:

-É verdade que lle chamou chupado?
-Señor xuíz, e vostede non mirou para el?

TORO

Un home que vende o anillo da voda para xogar, dime ti que marido e que pai pode ser. (pp. 115).

Figuras morfolóxicas (metaplasmos)

Supoñen modificacións de palabras ou das súas unidades internas.

Adnominación ou **agnominación.** Repetición da mesma palabra con formas gramaticais distintas. Ás veces iguálase á paronomasia. P.ex.:

REIGOSA

¿Can-can-cando viñeches? -perguntoulle coma sempre, non se sabe se chamándolle can ou moneándose de que fose tatexo? (...). Asno-asno-ás nove. Monseñor. Vin asno-asno-ás nove. O bispo empalideceu. (pp. 47).

CASALDERREY

Dicían na tele que estamos quedando sen burros, será que non a coñecen a ela. (pp. 21-22).

Aliteración. Repetición de sons semellantes. P.ex.:

FREIXANES

Tristán, fillo de Tirteu, rei das fronteiras do norte, alcumado o Triste, o Tristísimo (...). Alcumábano o Triste, o Tristísimo. E alcumábano ben, que non había máis que velo para saber que era así. (pp. 159-160). (Tristán O Triste, O Tristísimo).

Asonancia. Semellanza de sons nas últimas sílabas de dúas palabras, cando son iguais as vogais, pero distintas as consoantes. P.ex.:

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO

O Can. Vagaba solitario, sempre osmando silandeiro polos currunchos máis escondidos da vila. Decía il: “Can de palleiro non quere compañeiro”. E contestábanlle: “Home que non fala e can que non ladra, traban”. (pp. 194).

Consonancia. Semellanza de sons nas últimas sílabas de dúas palabras, sendo iguais as vogais e as consoantes. P.ex.:

MORALEJO

Acordádesvos deses documentais de Canadá e de Alasca nos que se ve o salmón a moreas, tantos que case non caben no río e os osos patosos fártanse de pescalos a couces. (pp. 162).

Hápax. Palabra que só se documenta unha vez. P.ex.:

Abrindoeira, rexistrada por Leiras (v. abrindoeira).

Homeoteleuto. Cercanía de dúas ou máis palabras con son idéntico. P.ex.:

“Primeiro cae o mentireiro que o coxiliqueiro”.

SILVA

Porque James Dean sempre lle pareceu un adolescente con moita pose e pouco tacto, non rebelde, senón rebelado. (pp. 63).

Onomatopea. Formación dunha palabra sobre a transcripción dun son. P.ex.:

Narnexo ‘persoa que fala polo nariz’.

Paragrama. Colocación cercana de dúas palabras que unicamente se diferencian nunha letra, ou permuta dunha por outra. P.ex.:

Cantedrático para insultar a un catedrático chamándolle can. (El burlase dos veciños por non saber falar ben e ser vulgares ó dicir “cantedrático” en vez de “catedrático”; os veciños, á súa vez, burlanse do seu carácter pedante insultándoo ó chamarlle “cantedrático”).

Paronomasia. Uso dunha palabra que forza a súa forma para achegarse á forma doutra palabra pero gardando todo o significado da primeira. P.ex.:

Amarreta ‘agarrado cos cartos’.

Calvario ‘calvo’.

Compostela ‘mediador’, ‘quedabén’.

Esquimal ‘o que esquía mal’.

Port. **fabiano** ‘membro da Forza Aérea Brasileira’.

Felipe ‘membro do FLP’.

Godallo ‘o que se gaba de descender dos godos’.

Melonar ‘insulto a Valle-Inclán pola melena que tiña’.

Miliki ‘membro de ETA militar’.

Cast. **pascasio** ‘estudiante universitario que en Pascua marchaba de Madrid’.

Cast. **perdigón** ‘o que perde moito no xogo’.

Pexego ‘troita grande’; ‘membro do PSG’.

Pide ‘membro da PIDE (policía política portuguesa)’.

Plumífero ‘xornalista ou escritor mediocre’.

Port. **polaca** ‘prostituta’ (der. de *pola*).

Polizonte ‘despectivo de policía’.

Porcallán ‘en Verín, emigrante que retorna dicindo “porqu’allá ...” para resaltar as cousas boas que se perden os que non emigraron’.

Umedo ‘membro da UMD’.

Upegallo ‘membro da UPG’.

Vagoneta ‘vago’.

CASARES

Os do Opus lle chamaban Amarguren a Aranguren. (pp. 111).

SILVA

¡E como vos teño que dicir que lle puxeron Mony por demonia! Ela chamábase Marcarmen. (pp. 175).

TORRENTE BALLESTER

¿Qué hicieron, pues? Inventar una versión popular de Panfucio. La gente no le llamaba así, a causa de la dificultad de pronunciarlo. Le llamaban Apapucio, que se le parece. (pp. 479).

Vox nihili. Palabra que debe a súa existencia a unha falta de escritura ou a un erro do editor. P.ex.:

Cotaz, rexistrada por Sarmiento (v. cotazo).

Figuras semánticas (metasememas)

Actúan sobre os contidos da expresión, modificando o seu significado de varias formas.

Antanáclase. Repite a mesma palabra con significados marcadamente distintos. Se a oposición de significados non é moi marcada trátase dunha diáfora. P.ex.:

CASTELAO COUSAS

–*Queríamos dar un pucheirazo e él non quixo. –Porque ese non era un “candidato”; era un “candidito”.* (pp. 197).

Antonomasia. Substitúe o nome propio por un epíteto que subliñe unha característica daquel ou, ó contrario, emprega un nome propio en lugar dun nome común. Pode considerarse unha especialización da sinécdoque. P.ex.:

Os sobrenomes **Pelé** ou **Messi** para persoas que xogan ben ó fútbol.

Catacrese. Metáfora que entrou no uso común. P.ex.:

Fideo ‘persoa moi delgada’.

Cognomento. Renome dado a unha persoa por causa das súas virtudes ou defectos. É un tipo de agnomento. P.ex.:

Dos Andrade, os señores Nuno Freire V e o seu fillo Pedro Fernández, **Os Maos**.

Enrique III de Galicia e IV de Castela, **O Impotente**.

A raíña de Castela Isabel I, **A Usurpadora**.

Pedro Miranda, señor da Casa do Renegado, alcumado **O Cruel**.

O rei Alfonso I de Aragón, **O Batallador**.

Comparación. Establece unha relación entre dous termos en virtude dunha analoxía entre eles. Diferénciase do símil en que nunca é figurada, en que o termo da comparación ten que ser coñecido por todos e en que os dous termos non poden ser desiguais. P.ex.:

Es igual ca un palastro!

CUNQUEIRO

Sempre hai un demo no país que se parece a outro. (pp. 49).

BLANCO AMOR

O Saltapalletas, ou sexa o adeministrador. ¡Ten máis mal xenio que o diaño que o fixo! (pp. 52).

Tiña a voce modosiña e falaba sempre en castelán, coma moitas vegadas adoitan as mulleres labregas cando perden o xuício. (pp. 107).

MORALEJO

Se os ministros fosen tan listos como as troitas, o país estábavos salvado. (pp. 68).

FREIXANES

¡A freira! ¡A pola freira! ¡Esa é a peor de todas! (pp. 252).

TORO

Os homes nunca che son o que aparentan, moito conto, moito farol, e á hora da verdade son máis galiñas cás mulleres. (pp. 125).

Se o vises alí feito unha fera, ameazándome co coitelo. Qué noxo de home. Nin medo poñía, daba pena. Noxo. De alí a un pouco fun ver se seguía alí tirado, pero xa marchara, debeu vir no coche de algún camándula coma el, ou marcharía a andar. Un desastre. (pp. 136).

Es coma teu pai, sempre fuches un porco. (pp. 147).

CABANA

¡Sodes peor cóis de Fóra, centella vos coma! (pp. 14).

Fala máis claro, que logo pareceis o cura de Palas. (pp. 74).

RIVAS

Don é gordísimo. O máis gordo de tódolos gordos. (p. 35).

CASALDERREY

Parece do bando dos malos nas películas de guerras. (pp. 21).

Ó seu lado, Frankenstein é un apolo. (pp. 58).

NAVAZA

¡Pois compórtaste coma se tiveses quince! (pp. 97).

CARIDE

¿Que dis? -protesta ela, furiosa-. ¿Consultáchesme, acaso? Ti es outro machista de merda, coma todos. ¡Todos os homes sodes iguais! ¿E a miña opinión non conta para nada? (pp. 61).

PINTOR

E despois aínda dicimos que as mulleres son todas abertas, coma as galiñas. (pp. 132).

Teste por moi lista, pero has caer coma todas. (pp. 150).

SUMAI

Foxes de todas partes, miña filla. Saíches ao teu pai. (pp. 68).

Metáfora. Transfire o significado dunha palabra a outra distinta, pero que garda semellanza, e suprime o nexo comparativo. P.ex.:

Acabar co mar a paos, ironicamente, chamarlle traballadora a unha persoa folgazana. (v. acabar).

PONDAL

Da lava dos volcáns incandescentes / fixo Dios a muller. (pp. 174).

CASTELAO

Con este novo medo completóuse a inutilidade do rapaz, que mataba horas enteiras, sentado a chocar os ovos. (pp. 96).

Era unha esponxa embebida de melanconía. (pp. 201).

Pedro engruñóuse, como unha araña ferida, e a sogra, cos untos na boca. (pp. 202).

PEDRAYO

O alcalde, cabaleiro requintado e flor de parla finiquiteira. (pp. 35).

Tratante en ébano humano. (pp. 72).

O curial, peteiro de estorneo afincado nos peirentos folios. (pp. 80).

Dáballe menos tino que ao latir dunha cadela. (pp. 126).

BLANCO AMOR

Parez un meigallo de vellas. (pp. 26).

FOLE

O tema da súa plática era a cita evanxélica “Vós sodes coma cisternas rotas”. (pp. 35).

MELLA

Exhalamos un arrecendo vital que, na pituitaria das hienas políticas, soa a música celestial. En canto o ventan, no poleiro político os polos novos pónense rufos e inicianse ousados na tarefa de gala-las pitas. Vostede, mestre en poleiros, sabe que ese é o momento máis perigoso e hai que tomar medidas. Cando se detecta que un polo novo, máis ambicioso, inicia a súa irresistible ascensión, non queda máis remedio que saca-la regreta e aplicarlle na crista ó máis principal. Certo é Don Manuel que, sendo vostede home de constitución máis ben enorme e de xenio estremoso, débolle pedir que o cristazo non sexa excesivo. (pp. 128).

FERRÍN

¡N. era tan querido, tan idiota! Por veces esquencía que el tiña a cabeza poboada de estronicios e obxectos ferintes, cando non de ramallos arrepinates ou de simples flores ventureiras. (pp. 57).

PINTOR

É menos home el có ruído dos seus pasos pola beira das laxes. –Vén de aló, da montaña dos lobos, xente prehistórica que aínda temos, velaí. (pp. 129).

¿Quen é ese home? Unha sombra que só eu coñezo. (pp. 150).

SUMAI

E nesa chamada telefónica non fun quen de pedirlle desculpas nin de ser un pouco, só un pouco amable. Parecíamos unha lousa de granito intentando conversar con outra lousa de granito: nacían charamuscas de fricción, nacían esquinas cando eu, por unha vez, precisaba a concavidade da tenrura. (pp. 145).

TORRENTE BALLESTER

Es usted la trampa que el diablo puso bajo los pies de un inocente. (pp. 324).

Metonimia. Designa unha cousa co nome doutra que pertence ó seu campo semántico; normalmente garda relación de causa a efecto ou de continente a contido. P.ex.:

Capacho ‘relixioso da orde de San Xoán de Deus, por recoller esmolos nun capacho’ (v. capacho).

Chistera ‘persoa importante’, ‘persoa altiva’ (v. chistera).

Enlevitado ‘persoa importante’ (v. enlevitado).

Onceneiro ‘usureiro que cobra onde por un de interese’ (v. once).

Perrecha ‘alcume de prostituta’ (v. perrecha).

Polainudo ‘rústico’ (v. polaina).

Sacamoas ‘despectivamente, dentista’ (v. sacar).

Touquinegra ‘monxa’ (v. touquinegra).

Personificación ou **propospopea**. Atribúe accións ou calidades de persoa ás cousas inanimadas ou ós animais, ou ó home as calidades irracionais. P.ex.:

DIESTE

Mais de improviso, agora, sinto soamente como na miña gorxa se insinúa este laio: ¡Criaturiña! (pp. 107). (A unha balea).

CASTELAO

O afiador guindóu coa roda monte abaixo. –¡Anda, condanada, que te leven os demos! (pp. 84). (Á tarazana).

Agás de tanta honradez unha das galiñas era coqueta, pois deixábase facer a rosca polo galán novo; gustáballe que se esperguizase ao seu redor e poñíase escarolada cos agarimos; pero a churra coqueta e o galán tremían de medo. (pp. 160).

CUNQUEIRO

Iste condenado espello. (pp. 94).

MORALEJO

Aquel funesto día en que a gorda desleigada mandou a culleriña... ao carballo. (pp. 63). (A troita).

RÁBADE

Ía mougando fardos de silencio contra a noite, contra o luar -soñón-, contra a terra -traidora-. (pp. 61).

ALCALÁ

Rebentáballe o embrague ao “fotingo” cos aceleróns. (pp. 115).

IGLESIAS

Dinlle as chaves do Dauphine á Tina -pedinlle perdón ó meu pobre fotingo cunha palmada agarimosa no capó, cando a rapaza confesou que acababa de sacar o carné. (pp. 22). *Non cheguei a tratalo, pero si que me chamou a atención polos continuos cambios de coche. Queimaba fotingos sen descanso (...). Despois comezou a viaxar en haiga e xa nada se soubo das súas ocupacións.* (pp. 40).

A.REIGOSA

Os raposos non son crentes nin honrados e acaban todos no inferno. (pp. 67).

ANEIROS

–Mar, Mar, Mar... Non me mirou. Só berrou: – Devólvemo, fillo de puta, devólvemo. Meu pai, meu pai... (...). Logo dunha hora á intemperie souben que alguén o chamara para dicirle que o seu pai desaparecera, simplemente desaparecera cun golpe de mar no Gran Sol. (pp. 155-156).

Nas coordenadas X-I do corazón, ese estúpido órgano neurótico. (pp. 244).

E agora non hai quen me defenda do mar, do condanado ese. (pp. 313).

SUMAI

Os peitos, que lle caían sobre o ventre en dous plácidos outeiros cansos, levantáronselle coquetos e un pouco indignados. (pp. 46).

Símil. Compara dous termos, pero, a diferenza da comparación, estes dous termos son de natureza distinta, e gardan unha semellanza metafórica. P.ex.:

FONTE

O discrepante tiña a exacta fasquía que podemos esperar dun burócrata local. (pp. 22).

El sempre evitara parecerse ó seu irmán Mauricio, unha mente demasiado sensibleira. (pp. 32).

X.TORO

Valías para político, moito falar e despois que. (pp. 60).

MIRANDA

Dá a imaxe xusta dun oficinista calquera, dun aburrido profesor de instituto, dun viúvo solitario e superado polas circunstancias. (pp. 31-32).

SILVA

Con ares de multinacional e ínfulas de corredor de bolsa. (pp. 171).

Sinestesia. Asocia dúas ou máis palabras que pertencen a sensacións distintas. P.ex.:

ANEIROS

Granada, a de bicos penetrantes e cheiros blasfemos. (pp. 62).

Figuras sintácticas (metataxes)

Supoñen transformacións da relación das palabras nunha frase ou nun enunciado.

Elipse. Eliminación dalgunha parte da frase sen que esta perda o sentido. P.ex.:

LEIRAS

Chamáronche cantas hai / tuas irmás, ruís labercas! (pp. 324).

BLANCO AMOR

Que o Milhomes pillara no mesón da tía Esquilacha, porque ise tamén... (pp. 45).

MORALEJO

E o “tonto do saco” chegou ao coche, pousou o saco e advertiu que tiña un ominoso buraco no fondo, un obsceno meato polo que as moi, moi... regresaran ao río ou ficaran polos prados. (pp. 191-192).

É de temer que o esgotamento do combustible sexa a única solución eficaz para deixar no paro a enxurrada de fillos da moi, moi... que padecemos. (pp. 203).

X.TORO

Dese era mellor non falar, ata pensar nel era perigoso. (pp. 56).

Nacho, o teu xa non ten nome, é que non ten nome. (pp. 60).

CASALDERREY

Dábame corte que o soubesen na miña clase; sobre todo os rapaces, porque ás veces son... Un día fóronlle á carteira de Cruz Cimadevila e sacáronlle unha compresa, despois pasaron o resto do tempo a ensinárllela ós outros e a rirse dela. (pp. 51).

CASARES-VOZ

Con Mario Onaindía, a quen Xavier Arzallus acaba de acusar agora de non sei que. (pp. 55).

PARDO BAZÁN

Está un pouco... (pp. 24). (e non di que está borracho).

Epanadiplose. Repetición da mesma palabra ó principio e ó final da frase. P.ex.:

RISCO

¡Mala filla! ¡Filla dun lobo! ¡Loba! Permita Deus que te volvas loba e que andes arrastrada polo monte coma os lobos, mala filla. (pp. 194).

Epanalepse. Repetición da primeira palabra da frase buscando a súa enfatización. P.ex.:

“Burro, que es un burro”.

Epánode. Recuperación dalgunha palabra mencionada con anterioridade. P.ex.:

MORALEJO

De nome latino (poño por caso, os ríos que se chaman Cabalar, dos Muños, do Folón, Grande, Maior, Pequeno, Cabrón. (pp. 36). *Era o que tiña o Cabrón as dúas veces que o visitei: xustificou o seu nome.* (pp. 44). *Compre ser moi raposo e moi como o río aquel do nome raro.* (pp. 45).

SUMAI

Cun aceno de desprezo dixo que unha postal con palmeiras só podía ser “dese cretino”. “Ese cretino”, con noxo, como se lle arrincase as galadas a unha sardiña. (pp. 115).

Epífora. Repetición dunha palabra ou grupo de palabras ó final de varias frases. P.ex.:

AVELINO

¡Que triste voso destino, / fillos espúreos da terra! / ¡Que crase de sangue moura / corre pol-as vosas veas / (...). ¡Maldizoados sexádes / fillos espúrios da terra / (...). ¡Liscade, liscade logo / fillos espúrios da Terra! (pp. 187-189).

Políptoto. Repetición dunha mesma palabra nun enunciado breve con distintas funcións ou formas. P.ex.:

REIGOSA

¿Can-can-cando viñeches? -perguntoulle coma sempre, non se sabe se chamándolle can ou moneándose de que fose tatexo? (...). Asno-asno-ás nove. Monseñor. Vin asno-asno-ás nove. O bispo empalideceu. (pp. 47).

6.2. Manifestacións

Sen presenza explícita

AFONSO SANCHEZ

Un ome que fede a bode. (9,2).

AFONSO X O SABIO

Ca nunca vi dona peor talhada. (18,1).

FERNAND' ESQUIO

E, poys empenha estas con que jaz / e faze fillos e filhas assa, / ante lhe dig' eu ben encaralhado. (38,2).

FERNAN PAEZ DE TALAMANCOS

Quen a vós chamou jogar a pran mentiu, / ca vej' eu que citolar non vos oiú, / nenos vossos nadigões nonos viu. (46,4).

MARTIN SOAREZ

Ca na corta sodes vós mal talhado. (97,11).

PEDR' AMIGO DE SEVILHA

Per' Ordónhez, de semelhar rapaz / ou algun home de pouco recado? (116,26).

P[er]' Ordónhez, fez mui gran bavequia. (116,26).

ROMANCE URCA

Ti moy pouco saves diso. (pp. 32).

CURA FRUÍME

Dos hijos esta muger / tiene, mas para el trabajo, / si de ellos el renaquajo / ve mal, no tiene que ver (...). Tal está (miradlo vos) / que con dos hijos se ve, / y no puede decir, que / quatro ojos ven mas que dos. (Tomo II, pp. 257).

PINTOS

¿Seique te divirtes, / fillo de tres demos, / que dous eran poucos / para tanto Pedro? (pp. 301). Papades as hostias, sorbedes a misa. (pp. 327).

PONDAL

Basta, mulleres, eu ben vos conozo; / conozo vosas meigas artimañas. (pp. 171).

MONTENEGRO

Sempre tiveron en Galicia os xastres fama de casamenteiros e máis dunha vez souperon lamber, como tales, bos regaliños e larpadelas. (pp. 84).

LEIRAS

Entre os probes que xememos, / inda o Belemnita reina; / pro entre cregos?... ¡Entre cregos, / nin sequera!!! (pp. 319).

Si un probiño a pidir vai onda un crego, / aunque esteña famento, manco e cego, / soilo ás veces atopa un “Dio-lo ampare”. (pp. 322).

NORIEGA VARELA

As rapaciñas de agora, / todas sentadas nun tego, / ¡cómame o Cuzo si valen / unha presa de farelo! (Tomo II, pp. 283).

DIESTE

Tanta sabencia en tan pouca cachola xa me estaba amolando. (pp. 77).

RISCO

D. Celidonio co seu cortexo de señoróns con boa roupa e condecorados, que falaban coma a campá grande da catedral. (pp. 17).

RISCO

O que non lle dixo ó Dr. Alveiros foi que viña de falar coa Nicasia, e que estivera meténdolle na cachola, sen gran traballo porque era de cortiza e nela entraba o berbiquí coma en manteiga. (pp. 60).

As arcadas do Consistorio estaban xa cheas de señores de importancia que falaban poñéndose as brancas quirotecas. (pp. 101).

RISCO

Ó primeiro que viu enriba foi ó Aser das Airas cunha chispa que non revolvía a lingua. (pp. 132).

CRECENTE

Desque o tío o desherdou / chámalle sapos e cobras. (pp. 599).

CASTELAO

En troques o resto da familia impórtalle menos que un fiaño dos calzóns. (pp. 118).

Muller mondongueira que nin para pecar de pensamento serve, e de tan pouca vontade que cando se rí vánselle as augas. (pp. 148).

A vella estroupeleaba no sobrado, dándolle gusto ás mil gorxas da carraxe. (pp. 202).

PEDRAYO

Tíñase rostrido de envexa pola irmá maior, a nai do Xepe, cando a deixou doutra maneira legrumante de cabeza ruza, siareiro da cadea, nacido para findar pendurado dun carballo ás portas dunha vila para escarmiento de rapiñeiros. (pp. 38).

Hoxe as pezas de ouro andan máis raras do que a verdade nos tratos de chaláns. (pp. 80).

Enxendrado polo Demo grande do Inferno no corpiño da miña irmá. (pp. 85).

ANÍBAL OTERO

Esmoriz nunca achara un ser que lle dera máis fonda idea de miseria dalgunhas vidas. Lera algo, quizais nos Episodios Nacionales de Galdós (...). ¿Non era espantoso en momentos de perigo ir guiado por escuros e pétreos corredores por aquel ser sen unha chispa de humanidade? (pp. 51).

Era un ser máis a propósito para ser ollado por un peixe ou un boi que por outra persoa (pp. 138).

CUNQUEIRO

Sidi Alsir gostaba de verquer misterio arredor das súas historias, o que lle costaba traballo, que il de seu é mui parroquiano, salvo nos cartos. (pp. 91).

FOLE

Non hai paxaro laión nin tales carneiros. Imos prá terra e alí apodrecemos, mais con esa pinta que tes, non me choca que creas todas esas parvadas... Aquela testa tan grande debía de estar chea de estopa. E logo os seus brazos de antropeide, que, coas manxoiras, lle daban aire de gorila... (pp. 63).

Sópose que na vila lle tocan trescentos mil pesos ó tío máis calafate que houbera nila. O lapidario comento de Paco foi iste: –Todos sabemos que non hai Dios. Tocarlle a lotería ó Fiz

de Penedo... Fíxose rico no seu comercio vendendo por dez o que valía tres. Cando morreu o seu dependente maior, que tanto lle axudara a face-lo seu capital, non lle ocorreu dicir outra cousa que esta: "Levouno o Demo. Ogallá nos agarde moitos anos no Inferno". Nin que Dios fora o protector dos pillastres. (pp. 125).

MORALEJO

Se che dan unha culleriña e cha queren cobrar, tómalle o número da licenza e denunciao: un home así é capaz de calquera estrago no río. (pp. 155).

REIGOSA

Que ti es moito home deitado, pero non vales un peso posto de pé. (pp. 83).

Pero non coa filla desa bodegaíra que non casou porque non houbo home no mundo que se atrevese a confiar nela. (pp. 112).

RÁBADE

Nas nádegas, zas, con toda a forza, no carreiro das costas, zas, despois nas coxas, medíndote co cinto, Saraverde, zas, coa fibela do cinto, e zas, cabra perdida, xa te gardarei eu, dás ben nova co demo, desgraciada. (pp. 38).

Que un fillo coma el merecer non merecía o leite que zagara, xa sabes como é. (pp. 78).

FREIXANES

César Borgia, príncipe maldito: caiga enriba de ti a peste toda que o mundo aniquila! (...). ¡Caiga enriba de ti a Vinganza do Ceo, a Furia dos Inocentes e a eterna memoria dos homes todos, pois cuspirán sobre os nosos cadáveres coma sobre corpos gafados! (pp. 243).

CABANA

¡Mira quen fala! Ti de gramática sabes ben pouco. (pp. 23).

Mira quen foi falar. (pp. 29).

Era moi amigo do bebercio. (pp. 67).

FONTE

¡Que saberás ti! (pp. 22).

Estaban reunidos todos os que xogaban á desocupación da media mañá. (pp. 58).

MELLA

As súas Eminencias na pastoral, fixeron coma todos: mete-lo cazo na cazola da política galega e remexer un pouco. (pp. 125).

Estimado Don Manuel (...), pero teño que lle dicir que daquela algúns dos seus máis bravos e fieis escudeiros, ademais de andar calados coma petos, torceron o peteiro. (pp. 127).

Nogueira Román, Camilo (...). Convíñalle mellora-lo seu sentido do humor. É máis difícil que Camilo che conte un chiste ca que un can che asubie unha alborada. (pp. 144).

X.TORO

Non lle quería contar nada polo momento, que Carmiña logo se vai da lingua. (pp. 24).

CID CABIDO

Ademais, xa se sabe, os taxistas sempre foron vocacionalmente confidentes potenciais ou en activo. (pp. 91).

Eu non teño nada en contra dos taxistas, incluso trato persoalmente con algún taxista que é bo fulano, pero como diclo sen ferir susceptibilidades: se Hitler reparase neles, quizais non se pasaría tanto cos xudeus. (pp. 89).

CARBALLO

Anque as dúas mulleres, que montan nos pedregás miráronse raposeiramente. (pp. 50).

Un tratante, no que a retranca dexenerara en raposeiría. (pp. 190).

CASALDERREY

A cara parece que lla modelaron os seus inimigos. (pp. 92).

CARIDE

Ata nunca, Sito. ¡Non tes remedio! (pp. 42).

VALCÁRCEL

Os outros homes, xa bébedos e requeimados de amargura, metíanse con el. –Cheira a peido podre -dixo un día Bautista de Feáns, achegándose a el e apretando o nariz con dous dedos. (pp. 53).

Estes transportistas que son así gastan todo en cubs de alterne e en casas de putas. (pp. 83).

A.REIGOSA

E el, moi rufo, díxome: –¡Ben se ve que non entendes máis ca de merda! (pp. 19).

¡Vas vello, García! ¡Patínache a memoria! ¡O teu chámase demencia senil! (pp. 67).

PINTOR

Os cadelos lambedores xa viñan cansos de bater ouriños en territorio ocupado, pero as amas de visión compracíanse en velos mexar, malpocadiños, inutilmente contra a pedra. (pp. 35).

¿É iso todo canto sabedes falar? (pp. 42).

“Os lugares máxicos deben ser testemuños da felicidade”, lera o cacique nun libro vello, dun tal Charles Bodelaire ou algo así. (pp. 73).

PINTOR

Déalles a todos purrela, invito eu; non saben mexar. (pp. 86).

¡Cagho en ningún que te fixo! (pp. 159).

SILVA

Ou atopas as rosas azuis que tanto prometiches cando eramos mozos -e para esa fórmula vas necesitar auga destilada- ou te matas, que non es home nin es nada. (pp. 20).

ANEIROS

Estivo a piques de largarlle un asasino “nunca escoitas”. (pp. 209).

SUMAI

Que ía chamar! É moi triste que nin se acorde do aniversario da súa filla (...). Non tivo nin a decencia de vir coñecela. (pp. 129).

CURA DE FRUÍME

¡Válgate Dios, dixes para mí, que no le hubiesen bastado á este mi grande amigo treinta y tantos años de ejercicios continuos en la Compañía de Jesus para afloxarle aquella elasticidad de genio, que siempre tuvo tirante á la vivacidad y al orgullo! (Tomo III, pp. 17).

TORRENTE BALLESTER

Lleva escrita en el rostro la lujuria. (pp. 324).

Sinvergüenza, pero en el buen sentido de la palabra, ya me entiende. Mejor hubiera debido decir que mujeriego. Un donjuán. (pp. 355).

Insulto con explicación

PLUTARCO

(Sobre Pericles) Y pocos días después trajo al mundo a Pericles, sin ningún defecto en su aspecto físico a excepción de la cabeza, que era alargada y desproporcionadamente grande. Por esa razón casi todas las estatuas lo representaban cubierto con casco, porque los artistas no querían, al parecer, afearle ese defecto. Pero los poetas áticos lo llamaban “cabeza de cebolla albarrana”; pues la escila hay veces que también la llaman cebolla albarrana. Entre los poetas cómicos, Cratino dice en los Quirones: “La Sedición y el anciano Crono / se unieron y dieron a luz al mayor tirano, / al que los dioses llaman Congregacabezas” (...). Teleclides, por su parte, dice que está sentado preocupado por la situación en la acrópolis “a veces muy cargado de cabeza, y otras él solo hace surgir un gran alboroto de su cabeza donde caben once camas. (Vidas paralelas, pp. 264-265).

PONDAL

Mulleres, que vos oía (...) porque a quen ben vos ama, / sempre decís non quero (...) ¿Qué están decindo, ingratas, / vosos ollos serenos? / ¿Qué están decindo, pérfidas, / vosos lixeiros velos (...) Mulleres: non, xa nunca / creréi no voso enredo (...) Vosas vanas repulsas, / por cousas vana teño. (pp. 177-178).

VALLADARES

Infeliz señor, máis infeliz que a súa señora e de cascos non tan vans. (pp. 84).

CURROS

Disque por boca do Espírito Santo, / que debe ter unha boca ben negra. (pp. 189).

Un poeta a quen un día / hastra ese nome negaron / porque arrolar nunca soupo / o sono vil dos tiranos. (pp. 349).

LUGRÍS

–(...) Xa lle ferei unhos zapatiños de madama. –¿Cómo, de madama? ¿Ozté qué queire decir? – Quero decir que lle farei o que vosté merece. (pp. 179).

CASTELAO COUSAS

–Do porco aprovéitase todo. –Menos o nome que ninguén o quer. (pp. 295). –Ti a min non me chamas porco, ¿eh? –Perdóname, home; porque do porco aprovéitase todo e de ti non se aproveita nada. (pp. 373).

RISCO

O fillo do Samuel das Airas saíu poeta, cal no espiño nace a rosa, segundo a cursi expresión de Richepin, por máis que fose el tamén unha rosa espiñenta (...), ó ver que a xente admira ós poetas sin lelos e principalmente cando nos os le- por iso fan moi ben os poetas simbolistas, futuristas, unanimistas, cubistas, simultaneístas, dadaístas, ultraístas (...), en escribiren de xeito que a xente non os entenda. (pp. 46).

O pintor de avangarda que ten que haber en tódalas vilas, e anque sexa pintor, aínda non emprincipiou a pintar por dúas razóns: a primeira, porque antes de emprincipiar ten que aprender tódalas teorías de tódolos xefes definidores de tódalas estéticas das mil setecentas cincuenta e seis escolas de avangarda que houbo desde que Cezanne pintou os Xogadores de cartas, e segunda, porque para emprincipiar a pintar, ten que agradar a que veña a última moda, non sexa que despois vaia ser catalogado entre os pintores pasatistas. (pp. 52).

Lacazáns respetables precisos para o decoro das accións, mantidos coas sobras coma os gatos durmiñentos que fan a rosca nos sofás das solteiras vellas e beatas, e que soñaban que estaban creando o Futuro, cando o que facían era estar esquencendo a fala dos viventes que xa lles non dan tino. (pp. 53).

CUNQUEIRO

As pernas, que algo llas disimulaban os zaragüelles, tíñaas tortas de lei. (pp. 90).

Traguía a Braga as modas de París, tanto de vestir e chaleques coma de baile, tanto de peiteados coma de xogos, e aínda poñía verbas de moda cando de Francia viña, como sentimental, bombón, nenúfar, e “la merde latine” e “le doré aux cochons”, frases istas derradeiras pra sinalar, dispensando, aos cregos i o arcebispo, respectivamente, e que mui vivas se me quedaron, quizaves porque me animaron a elo os revós liberás de aqués días insurreitos... Pro tódalas xentilezas i engados que envasaba aquel corpo fidalgo, soio lle servían a don Esmeraldino pra contrarrestar no sexto mandamento, no que estaba sempre presto e puntual. (pp. 152).

FOLE

Nomeado queda. Entramos levaredes senllas gorras de prato, cun ese e cun eme, que quer decir Servicio Municipal, porque ó Municipio servides. O Boca ladroa recachou os dentes e surriu como podería surrir un gorila. Non se coñecera un home tan feo en vinte légoas á redonda. Ten chato e gordo o pescozo. A un que lle dixo: “Pouco lle debes a Dios”, hóuboo de matar dunha puñalada. (pp. 89).

¿E vostedes sentirían falar dil? Tiñan alí un mono dises que lle chaman chimpancé, que tiña a mesma cara do meu capataz. Non lle dían máis voltas. O home vén do mono. (pp. 125).

REIGOSA

O cura Don Manoliño escoitouno coma escoitara tantos anos no Seminario: coma se chovese. Non entendíla nada, pero xa se afixera a escoitar daquel xeito, sen mover un músculo, sen arxilar. (pp. 42).

RÁBADE

Que xa meus pais dicían cando eu era pequeno que tiña “mala idea”, que mesmo semellaba ter o demo no corpo, e que ó mellor me vira algunha meiga: que es, Rabel, un trasno, que se podía virche un pouco de sentido. (pp. 46-47).

FREIXANES

–¡E as damas! ¡Que rañas! ¡Que señoras! ¡Nunca probou mulleres o señor Britano. –Nunca. – Por iso é tan triste a súa señoría. (pp. 208).

TORO

Nin es home nin es nada. Es un mal home, peor que un animal, que os animais teñen corazón e ti non tes nin corazón, nin entrañas, nin nada. Morreume pola túa culpa. Criminal. (pp. 40).

Era mala muller, e nai moito peor. E iso é o peor que pode ser unha muller. Unha muller pode ser puta, pode ser ladra, pero mala nai, non. E ela foi mala nai. (pp. 122).

CABANA

¡Toda a miña vida amolando canto puiden nos xastres, caste arrenegada, e agora ver esto! (...). Mira, compañeiro, en tódalas miñas viaxes nunca encontrei xente nosa que se levara ben cun xastre, non sendo un que vivía na Picañeira, aló na Terra Cha. E eso porque aquel xastre era tamén cazador. (pp. 87).

MELLA

Ó desaparece-lo partido os caciques, que manobran desde dentro e nos levarán como follas no vento, amosáronse coma o que sempre foron: cativos aprendices de diaño que zugaban todo o seu poder do secretismo e das súas pretendidas intimidades con Adolfo e Landelino, tal como eles lles chamaban moi cheos de razón. (pp. 38).

Padín Sánchez, Pablo (...). Deume algunha puñalada pero teño que dicir que dá puñaladas limpas. (pp. 144).

Peña, Pepe. Perigoso se se che pon detrás. (pp. 146).

CID CABIDO

O tipo cánsase da película e apaga o televisor co mando, non se molesta en comprobar que hai nas outras cadeas nin en preguntarme se prefiro seguir coa película; niso cumpre coa norma de comportarse como se eu non existise, ou sexa, como un auténtico porco. (pp. 45).

RIVAS

Se hai algo que non soporto é que me chamen mamarracho. É algo que me subleva. Non sei por que, pódennme chamar calquera cousa e non me importa. Pero non mamarracho. Síntome coma un cuspe verde que alguén pisa no chan. E Nico sabía. –¡Mamarracho! -dixo nada máis chegar-. ¡Es un mamarracho! –¡E ti un fillo de puta! Miroume coma se fose efectivamente un noxento cuspe grisverdoso. (pp. 45).

O tipo non se despegou. Era realmente grande. E feo a rabiar. Metía medo, cos ollos enterrados entre vultos. (pp. 65).

ALCALÁ

Viu como a Rosa choraba, a pesar de todo; aquela muller criáralo, aínda tiña o Narciso quen lle quixese ben, cariño de cadela, de criada arrastrada. (pp. 81).

IGLESIAS

(insulta a un forense): –Seica é vostede dos que nos queren mal. En moitas casas recíbennos peor que á vella da gadaña, pero nós imos ó rabo dela, como van as atadoras detrás dos señores. (pp. 42).

CASALDERREY

Levaba un vestido a listas verdes que nela semellaban a herba dun campo de fútbol no que só faltaban os xogadores pisándoa ata facela desaparecer. (pp. 96).

Ela, como é moi falsa, trataba de ser amable e parecía que se ía derreter coma a manteiga. Aínda daría para varios barrís de graxa (de porca, claro). (pp. 96).

VALCÁRCEL

As dúas eran mal feitas de corpo, con foles de graxa e ollos erráticos. Non miraban para o interlocutor mentres falaban e non tiñan voz de nenas, senón unha voz masculina, sen harmónicos, adulta. (pp. 123-124).

NEIRA VILAS

Védeme, ollade para min, homiños cocainas de patacón por ducia. Trocárase nun finchado monífate. Os seus miolos concentrados no coche, centro e fin das súas inquedañas (...). Non era quen de falar doutra cousa. (pp. 19).

PINTOR

¡Serás puta! Coma ti hainas aí enriba, ¿óesme?, e de mellor parrocha, ¡alomenos lávana todos os días! (pp. 125).

SILVA

Porque James Dean sempre lle pareceu un adolescente con moita posse e pouco tacto, non rebelde, senón rebelado. (pp. 63).

Foi un crédulo soberano, un deses que anota todo aínda que sexa unha estupidez integral. (pp. 74).

ANEIROS

Fillos de puta, mira que nos viñeron ciscar aquí na ría. Que os confunda o demo. (pp. 69).

TORRENTE BALLESTER

Cerril, además de pecadora. Justo lo que un hombre necesita para perderse. (pp. 324).

Insulto de estrutura elaborada

MONTENEGRO

Desde entonces xa non creo en bruxas, meigas, trasnos, etc., e perdín o medo ós esqueletos e calaveras. Pro non a certas presoas. Ás sogras, por exemplo. (pp. 69).

DIESTE

No seu non digo que non valla. Pero presume moito, e pensa que sen el non anda o mundo. (pp. 98).

RISCO

Hai místicos, que son os avarentos; hai fanáticos que son os ladróns; hai herexes, que son os socialistas. (pp. 96).

PEDRAYO

Tiña sona de lacaceiro na ilustre confraría dos cargadores de pelexos. (pp. 21).

CARBALLO

Como corresponde á profesión para a que se sentía vocacionado e a unha personalidade afectada de certo pampallonismo conxénito. (pp. 19).

FONTE

Fora o do bigote -chamábase Cornide aínda que todo se dirixían a el como señor Eduardo. (pp. 63).

FERRÍN

Hai unha persoa a quen non lle vexo os ollos de vaca que parecen conferir un ar de familia aos habitantes deste lugar maldito. Gostaría de precisar que tal é Dorinda. (pp. 30).

Insulto filosófico

REIGOSA

Son os que máis falan os que menos saben. (pp. 28).

O nordés trabuca a moitos. (pp. 57).

Os que nada viven din que todo chega nesta vida. (pp. 81).

Insulto dedutivo

REIGOSA

Tampouco ós coxos lles gusta que lles chamen coxos e mais chámaseselles. Que así son as cousas e cada un é o que é. E se un día dan en chamarme a min pedreiro ou louseiro ou eu qué sei, tamén terei que apandar co alcume. (pp. 63-64).

TORO

Un home que nunca lle quixo nin á súa muller nin aos seus fillos, nin é home nin é nada. (pp. 114).

Insulto con retruque

LÓPEZ FERREIRO

–Adiós, laberca -aludindo ao aficionada que era Taresa a cantar-, e seguía o seu camiño. Ela soilo lle contestaba: –Adiós, paporrubio. (pp. 284).

LEIRAS

Chamáronche cantas hai / tuas irmás, ruís labercas! (pp. 324).

CASTELAO COUSAS

–Os taberneiros non sodes boa xente. –Porque tratamos con borrachos. (pp. 318).

REIGOSA

–¿De que te ris, animal? –¿E de que queres que me ría? Ríome de ti, que pareces unha facha do entroido con esa cara revirada. (pp. 36).

¿Can-can-cando viñeches? -perguntoulle coma sempre, non se sabe se chamándolle can ou moneándose de que fose tatexo? (...). Asno-asno-ás nove. Monseñor. Vin asno-asno-ás nove. O bispo empalideceu. (pp. 47).

–Quedou unha boa noite. –Quedou. Boa para os lobos e mala para os raposos. –Diso debes entender ti moito, que te-lo fuciño afiado e os ollos pequerrechos coma os raposos. –Cala, mauleiro, que aínda che hei facer correr polas cortiñas. (pp. 115).

MELLA

Un deputado obediente e mais eu mantivémo-la seguinte conversa socrática: –¡Bos días, Carlos! Gustóucheme moito a tua intervención sobre o transfuguismo. Eu non sería quen de facelo así. Claro que eu -e botou un sorriso coñón- nunca mudei a chaqueta. (...). –Entón, excelso deputado e eximio amigo, ti tes razón. Non mudáche-la chaqueta..., pero baixáche-los pantalóns. (pp. 109-110).

PINTOR

–Se se ergue don Bastián dálle unhas hostias... –¿A quen? –A ela non, a el, por mandilón e mullereiro. –Non ten collóns. –Non, ho, está visto que non. –Pero aínda así, xa ves como son as mulleres. –De listas. –Veña, carallo, veña, nesa listura cágame eu. (pp. 141).

–¡Voute mandar ao carallo! –Non, señor. –¿Señor elo ti! –Si, señor. (pp. 159).

Insulto cariñoso

Barrigolas ‘llámase así cariñosamente al niño que tiene mucha barriga’ (Eladio Rodríguez).

AÑÓN

Momentos de bon humor / anque poucos, ende mal! / pasey n’esta capital / con el e con Ramonciño / que é outro bo demoniño, / pro churrusqueiro e jovial. (pp. 261).

ROSALÍA

*Miña Santiña, / miña Santasa, / miña cariña / de calabasa. (pp. 87).
¡Ai, qué Santasa! / ¡Ai, que Santona! / Ollos de meiga, / cara de mona. (pp. 91).*

CASARES

A quen a pintora lle chamou antipática de xeito cariñoso. (pp. 119).

ALCALÁ

Por veces levaba unha labazada. “Pasa de aí, bruxa”, dicíalle o seu neno que xa era home. Pero era a forma que el tiña de querela. (pp. 85).

RIVAS

Separou a mantiña coma se fose o pétalo dunha flor e descubriu un bebé do tamaño dun sapo. O neno do tamaño dun rato deslumbrouse e preguntéime quen podía estar chorando por el, pois era imposible que un neno do tamaño dun verme puidese invocar de tal maneira ao lóstrego (...). Acheguei a man e o bebé de Gaby apertou o índice coas súas manciñas de tití. Alguén debía facer forza por el nalgures. Era unha nena do tamaño dun merlo. (pp. 72-73).

Insulto alentador

CABANA

O capitán do Cuspedriños de Riba berraba cos seus animándoos e chamándolles mamalóns. (pp. 14).

Insulto recreando antecedentes

FOLE

O Papaovos chamábanlle asina, non pola grandísima papada, que cuasemente parecía un bocio ou gaxolo, senón porque unha vez comera il soliño cas da Concha, no barrio da Ponte, tres ducias de ovos cocidos, con pimento picante e sal. (pp. 13).

Insulto dobre

Abourado ‘víctima de persecución ou provocación’ e tamén ‘persoa que molesta a outras’ (v. abourado).

LÓPEZ FERREIRO

E por qué non lle chamarán acalca toupeiras á ese cachourizo! (pp. 24).

LEIRAS

Chamáronche cantas hai / tuas irmás, ruís labercas! (pp. 324).

GARCÍA BARROS

O comercio non ten entranas. E as dil, se as tiña, serían un pouco mouras. Un detalle sin importancia: fora seminarista. (pp. 43).

RÁBADE

Eu casaría, lóxico, coa loira do Roxelio, anque a cousa non estaba moi segura, que o Roxelio era un támara e a meu pai dérao deus un testalán. (pp. 41).

CASARES

Caballero ti e a burra que te pariu. (pp. 118).

TORO

Os homes nunca che son o que aparentan, moito conto, moito farol, e á hora da verdade son máis galiñas cás mulleres. (pp. 125).

SUMAI

Foxes de todas partes, miña filla. Saíches ao teu pai. (pp. 68).

Insulto con contradición

VILLAR PONTE

Non me fales mal dos homes / que lles quero moito ben: / salgalos, salpimentalos / e fritilos na sartén. (pp. 45).

MORALEJO

Eran bos rapaces, pero tiñan unha pouquiña deformación profesional. (pp. 55).

PLUTARCO

(Sobre Alcibíades) En cuanto a su manera de hablar, su defecto de pronunciación dicen que incluso le favorecía y confería a sus palabras un atractivo que le proporcionaba convicción. (Vidas paralelas, pp. 362).

Insulto con evidencia

RÁBADE

Vingarse na cadela un home coma el. Din que é todo por causa da impotencia (...). E todo o mundo sabe no Campamento P que Asíndeton Ferrero ten posta a cornamenta, que a cousa non ten volta, e excusado é negalo. (pp. 70).

CURA DE FRUÍME

Estás coxo, ya se ve, / el defectillo es ingrato. (Tomo VI, pp. 9).

Insulto descriptivo

CARBALLO

Eurika era estalica de canela, polpuda de papo da perna, cheña de traseira, decaída. (pp. 12).

7. OS INSULTOS E A LITERATURA

As acepcións figuradas aplicadas a persoas nacen dun tratamento comparativo ou metafórico, por tanto literario. As mesmas catacreses son metáforas instaladas na fala desde hai moito tempo que xa perderon consciencia de tales. A capacidade de sorprenden dun insulto irá en proporción da súa imaxinación e xenio creativo, por tanto da calidade literaria.

Es pontaneamente un falante pode desafiar a Curros, a Cervantes, a Shakespeare ou a Molière, e conseguir un insulto creativo con efecto nun contexto e tempo determinados, ou que incluso enraíce na fala, ou que mesmo poida chegar a incorporarse ó patrimonio léxico dunha lingua. De feito, os insultos que figuran nun vocabulario tiveron esta historia.

Pero debe interesar prestar atención ó que achegaron os profesionais das palabras e das metáforas, os escritores de oficio. Ademais de estar presentes os usos literarios das palabras con acepcións figuradas aplicadas a persoas no dicionario que acompaña este traballo, este capítulo recolle outros usos que non teñen cabida no dicionario e que ilustrarán variadas interpretacións, estilos e manifestacións. E acompañoo un pequeno estudo dos sobrenomes dos escritores, que en moitos casos son denominacións próximas ó alcume.

7.1. Os insultos na literatura

A lingua literaria tamén foi bocapodre e manexou os rexistros da lingua groseiros e insolentes que por tradición foron considerados vulgares e rústicos. O xenio literario para facer uso do insulto vai ser variado, pero interesarán a imaxinación e riqueza expresiva que achegue cada un desde o seu estilo e traballo propios. O epigrama, que é composición satírica, está caracterizado por conter igualmente agudeza e enxeño, que son os aspectos que lle dan rango de literatura.

A continuación escolmo algúns retrincos que amosan xeitos de insultar de varios xenios de distintos momentos da historia da literatura:

No Antigo Testamento da *Biblia*:

De alí subiu Eliseo a Betel e, cando ía polo camiño, saíronlle os rapaces da cidade e moqueábanse del: -“Sube, calvo! Sube, calvo!”. El volveuse para atrás, mirounos e maldiciunos no nome do Señor. (Libro segundo dos reis, 2, 23).

Iehú saíu para xuntarse cos oficiais do seu goberno, que lle preguntaron: “-Vai todo ben? Que che quere ese tolo? (Libro segundo dos reis, 9, 11).

Na literatura de Roma:

Petronio: *Satiricón*.

Entón Fortunata, para facer valer os seus dereitos de igual a igual, empezou a insultar a Trimalción e a chamarlle na cara merda e refugallo de home que non refreaba os seus instintos; e para rematar engadiu: “Can”.

Trimalción pola súa parte amuado cos insultos guindoulle unha copa á cara de Fortunata (...). Pola súa parte Trimalción dicía:

-¿O que? A frautista esa non se lembra, pero quiteina do mercado de escravos, e fixen dela unha persoa respetable. É máis, ínflase coma unha ra, e cuspe contra o seu propio peito: ¡un tocho, non unha muller! (74, 9-14).

Na lírica galego-portuguesa:

Afons'Eanes de Coton

Covilheira velha, se vos fizesse / grand'escarnho, dereito [i] faria, / ca me buscades vós mal cada día (...). E se gran mal me queredes, covilheira / velha, digu'eu que fazedes razon. (2,9).

Villon, François: “Balada do perdón”.

*Ás putiñas que mostran as tetas
para ter maior número de hóspedes,
ós axitadores que provocan alborotos,
ós cómicos cos seus entretementos,
ós tolos e ás tolas, ós parvos e ás parvas,
que asubían de seis en seis.*

Rabelais, François: *Gargantúa e Pantagruel*.

-A fe de cristiano -dijo Eudemón-, me da mucho que pensar la franqueza de este monje, que nos ha maravillado a todos. ¿Por qué será, pues, que se expulsa a los frailes de todas las buenas compañías llamándoles aguafiestas, como las abejas echan de las colmenas a los zánganos? Marón dice: Ignavum fucus pecus, a proesepibus arcent (botan lonxe das súas casas ós preguiceiros abázcaros).

Gargantúa respondeu:

-Nada hay tan cierto como que el hábito y la cogulla atraen hacia sí los oprobios, injurias y maldiciones de la gente, lo mismo que el viento atrae a las nubes, como dice Cecias. La razón principal se encuentra en que comen la mierda del mundo, es decir, los pecados, y, como mascamierdas, se les encierra a sus excusados, que son sus abadías y conventos. (pp. 131).

Rojas, Fernando de: *La Celestina*.

Y cuando ven cerca el tiempo de la obligación de casallas, levántanles un caramillo que se echan con el mozo o con el hijo y pidenles celos del marido o que meten hombres en casa o que hurtó la taza o perdió el anillo; danles un ciento de azotes y échanlas la puerta fuera, las haldas en la cabeza, diciendo: “Allá irás, ladrona, puta, no destruirás mi casa y honra”. Así se esperan galardón, sacan baldón; esperan salir casadas, salen amenguadas; esperan vestidos y joyas de boda, salen desnudas y denostadas. Éstos son sus premios, éstos son sus beneficios y pagos. Oblíganse a darles maridos, quítanles el vestido. La mejor honra que en sus casas tienen, es andar hechas callejeras, de dueña en dueña, con sus mensajes acuestas. Nunca oyen su nombre propio de la boca de ellas; sino “puta” acá, “puta” acullá. “¿A dó vas, tiñosa? ¿Qué hiciste, bellaca? ¿Por qué comiste eso, golosa? ¿Cómo fregaste la sartén, puerca? ¿Por qué no limpiaste el manto, sucia? ¿Cómo dijiste eso, necia? ¿Quién perdió el plato, desaliñada? ¿Cómo faltó el paño de manos, ladrona? A tu rufián le habrás dado. Ven acá mala mujer, la gallina habada no perece; pues búscala presto; si no, en la primera blanca de tu soldada la contaré.” Y tras esto mil chupinazos y pellizcos, palos y azotes. (pp. 131).

Quevedo y Villegas, Francisco de.

A un viejo teñido

*Este que veis leonado de cabeza,
negro de barba y rojo de mostachos,
de quien se están riendo los muchachos
y la Naturaleza;
este que con engaños
quiere hacer recular atrás los años
y volverse al nacer por donde vino
u trampear al Tiempo su camiño;
este que se perfila,
y por no parecer viejo escudero,
quiere que demos crédito al tintero
y que se le neguemos a la pila;
este es un puto viejo,
dícelo así su potra y su pellejo;
que aunque viviera solamente un día,
viviera mucho más que merecía.*

*Avariento y logrero,
borracho y maldiciente,*

*enemigo de Dios y de la gente,
amigo solamente del dinero.*

Quevedo introduce os insultos nos sonetos demostrando enxeño (calvatrieno ‘maleducado, aldeán’; ou “quien puede ser almorana / de la peor rabadilla”, a Juan de Alarcón), variedade de sinónimos (para ‘prostituta’ perendeca, tusona, daifa, gomia ou tarasca; ou “cíclope, antípoda faz, / eres poco verme y mucho pus”, a Góngora) ou xogos de palabras (“Mejor es, si se repara, / para ser gran caballero, / el ser ladrón de dinero / que ser Ladrón de Guevara”). Ademais pola súa obra desfilan todo tipo de insultos: “puta”, “puto viejo”, “caratulera”, “tiñoso”, “cotorrera”...

Cervantes, Miguel de: *Don Quijote de la Mancha*.

Junto a él estaba Sancho Panza, que tenía del cabestro a su asno, a los pies del cual estaba otro rétulo que decía: “Sancho Zancas”; y debía de ser que tenía, a lo que mostraba la pintura, la barriga grande, el talle corto y las zancas largas; y por esto se le debió de poner nombre de Panza y de Zancas; que con estos dos sobrenombres le llama alguna vez la historia. Otras algunas menudencias había que advertir; pero todas son de poca importancia, y que no hacen al caso a la verdadera relación de la historia, que ninguna es mala como sea verdadera. Si a ésta se le puede poner alguna objeción cerca de su verdad, no podrá ser otra sino haber sido su autor árabe, siendo muy propio de los de aquella nación ser mentirosos. (Primeira parte, capítulo IX).

Molière: *O avaro*.

Harpagón. *Fóra de aquí agora mesmo e que non se me replique! Veña, vaite, gran mestre trampón, verdadeira carne de forca.*

Frecha. (Á parte) *Non vin nunca nada tan perverso coma este maldito vello; e creo, con perdón, que ten o demo no corpo. (Acto primeiro, escena III).*

Mestre Santiago. (Á parte) *Acovárdase. Vou ir de bravo, e se é o bastante necio para terme medo, arreareille un pouco (...). Sodes un impertinente (...).*

Valerio. *Non sabedes, señor fatuo, que son o bastante home para arreavros? (...) E que non sodes máis que un cociñeiro bergante? (Acto segundo, escena VI).*

Voltaire: *Cándido*.

Cándido, el amartelado amador, viendo a su hermosa Cunegunda tan distante de ser hermosa, ennegrecida; pitañosa de ojos, desgreñada, puerca, enjuto el pecho, arrugadas las mejillas, los brazos flacos, morenos, escamosos, las medias caídas, y algo descaderada, lleno de horror dio tres pasos hacia atrás, y al fin se acercó a ella por humanidad y cortesía (...)

-¿Y quién te ha dado a ti (a Cándido) esa autoridad para insultarme y despreciarme, majadero? Yo te solté de las galeras, he pagado tu rescate, he pagado el de tu hermana, que estaba fregando cazuelas tres días ha, y después de lo que le pasó con los búlgaros, con el inquisidor, con el judío, con el gobernador de Buenos Aires, que es pobre, que está derrengada, que se ha puesto fea como un coco, cuando de lástima que le tengo apechugo con ella, y trato de ser su cuñado, ¿me vienes haciendo de pencas, estúpido, y me sales poniendo dificultades con tu ridícula nobleza y tus cuarteles y tu baronía? (pp. 98-99).

Arthur Schopenhauer:

Alemanes

Para los alemanes es incluso bueno que las palabras sean algo largas, pues como son tardos de pensamiento, así disponen de tiempo para reflexionar. (pp. 52).

Autores que no piensan

Se puede decir que hay tres clases de autores. Primero, los que escriben sin pensar: escriben de memoria, basándose en reminiscencias o incluso copiando directamente de otros libros. Esta clase es la más numerosa. En segundo lugar, los autores que piensan mientras escriben: piensan

para escribir, y son muy frecuentes. En tercer lugar, los que ya han pensado antes de ponerse a escribir: escriben solo porque han pensado. Son muy escasos. (pp. 62).

Los eruditos y su mala conciencia

A la mayor parte de los eruditos les gusta tan poco que se pongan a prueba sus conocimientos como a los comerciantes que se axaminen sus libros de cuentas. (pp. 105).

Fichte, Schelling y Hegel

A mi juicio, Fichte, Schelling y Hegel no son filósofos, ya que les falta el primer requisito para serlo: la seriedad y la probidad en la investigación. Son vulgares sofistas: no quieren ser, sino aparentar, y no buscan la verdad, sino su propio beneficio y promoción personal. (pp. 128).

El hombre y el mono

Los monos hacen lo que ven; los hombres dicen lo que oyen. (pp. 150).

Profesores

Ya Diderot ha dicho en Los sobrinos de Rameau que quienes enseñan una ciencia no son quienes la entienden y la cultivan seriamente, dado que a estos últimos no les queda tiempo de enseñarla. (pp. 228).

Rousseau

En su Profesión de fe del vicario saboyano, que no pasa de ser una pedestre filosofía de cura protestante, Rousseau discute todas esas razones (las que Voltaire expone en el prólogo a El desastre de Lisboa contra el optimismo) mediante meras declamaciones. (pp. 253-254).

Sensacionalismo periodístico

La exageración de todo tipo le es al periodismo tan esencial como al arte dramático: de lo que se trata es de agrandar todo lo posible cualquier incidente. Por ello, todos los periodistas son alarmistas de oficio; esa es su manera de hacerse interesantes. Se parecen así a los perros pequeños que se ponen a ladrar a todo lo que mueve... (pp. 155-156).

Traductores

Entre ellos (entre quienes hacen retroceder las ciencias) se cuentan también los traductores que corrigen y retocan al autor, cosa que siempre me ha parecido de lo más impertinente. ¡Escribe tú mismo los libros que sean dignos de traducirse, y deja las obras de otros como están! (pp. 265-266).

Mark Twain:

In the first place God made idiots; this was for practice; then he made school boards. (McPhee, pp. 71).

Bernard Shaw:

The 100% American is 99% an idiot. (McPhee, pp. 98).

William Faulkner:

Henry James was one of the nicest old ladies I ever met. (McPhee, pp. 17).

Hemingway, Ernest: *París era una fiesta.*

Observé a Lewis con cuidado, pero fingiendo no mirarle, como hace uno cuando boxea, y creo que nunca he conocido a un hombre tan repelente. Ciertas personas traslucen el mal, como un gran caballo de carreras trasluce su nobleza de sangre. Tienen la dignidad de un chancro canceroso. Pero Lewis no traslucía el mal; sólo resultaba repelente.

Caminando de vuelta a casa, intenté enumerar las cosas en que Lewis me hacía pensar, y encontré varias cosas. Pero eran todas de orden médico, excepto el sudor de pies. Quise descomponer su cara en sus distintas facciones e írmelas describiendo, pero sólo recordé los

ojos. Debajo del sombrero negro, en el primer instante en que le vi, me parecieron los ojos de un violador fracasado.

-Hoy he conocido al hombre más repelente con quien me he encontrado nunca -dije a mi mujer.

-Por favor, Tatíe, no me hables de él -contestó-. No me digas nada. Estamos a punto de comer.

Cosa de una semana más tarde, hablé con Miss Stein y le dije que había conocido a Wyndham Lewis, y le pregunté si ella le conocía.

-Yo le llamo "la tenía métrica" -me dijo-. Llega de Londres y ve un buen cuadro, y se saca un lápiz del bolsillo y se pone a medir los detalles del cuadro, y dale de tomar medidas con el pulgar en el lápiz. Y toma sus vistas y sus medidas y apunta exactamente cómo está hecho. Luego se vuelve a Londres y rehace el cuadro, y no le sale. No se ha dado cuenta de por dónde va la cosa.

De modo que me acostumbré a pensar en él como la Tenía métrica. Un término más amable y más provisto de piedad cristiana que cualquiera de los que yo mismo había inventado para designarle. (pp. 105-106).

Valle-Inclán, Ramón M^a: *Luces de bohemia*:

Además dos insultos que se recollen na parte de dicionario, usa estoutros: Zaratustra (mote con que los escritores del tiempo designaban al librero madrileño Gregorio Pueyo, editor de los modernistas) (pp. 58), golgo (pp. 58), filfa (pp. 69), doctrinario (pp. 70), soleche 'entrometido, indiscreto, persona que causa molestias' (pp. 71, 72), soldados romanos (policía municipal madrileña; cuerpo fundado por el conde de Romanones. Vestían, efectivamente, con cierto regusto de legionario romano) (pp. 74), amarillo (pp. 76), guindilla (guardia municipal. Se les llamó así porque llevaban un amplio galón rojo a lo largo del pantalón) (pp. 84), asalariado (pp. 88), esbirro (pp. 88), gachó (pp. 92, 122, 142), iconoclasta (pp. 97, 101), calvatrueno (pp. 107), guasibilibis (en el habla popular madrileña fueron frecuentes estas acomodacionesguasonas, que partían de la base culta de los latinos. Así, guasibilibis, pesquis, finolis, perdis, etc.) (pp. 120), peripatética (pp. 124), carcunda (pp. 129), gripón 'bribón, granja' (pp. 140), **gachí** (pp. 157).

Camba, Julio: *Millones al horno*.

Nos dijeron que su apadrinado estaba dispuesto a presentarle a García toda clase de excusas por el empujón que le había dado involuntariamente, y sólo exigían que García retirase los insultos que le había dirigido. ¿Qué más podríamos pretender? Tanto a Rodríguez como a mí, que no deseábamos en modo alguno llevar a García al terreno, la cosa nos pareció sumamente razonable; pero no contábamos con la huéspeda. García, muy orgulloso de lo bien que le habían salido sus insultos en francés, se negaba rotundamente a retirarlos.

-Si os empeñáis -nos dijo, acosado por nuestros requerimientos-, retiraré, para complacerlos, el turbot y la tête à poux, pero lo que es el bougre de salaud, ése no lo retiro ni a la de tres.

-¿Cómo que no retiras el bougre de salaud? Si no retiras el bougre de salaud, será igual que si no retirases nada.

-Pues no lo retiro -insistió García-. ¿Qué queréis! Me encantan todos los insultos en bougre -bougre d'idiot, bougre de cochon, bougre de salaud, etc.-, y me encantan tanto más cuanto menos sé lo que quiere decir eso de bougre. Son algo difíciles de pronunciar para un extranjero; pero cuando se domina su fonética, no hay insultos mejores...

No hubo manera de convencerlo, y su terquedad le costó a García mil y pico de francos -sólo para alquiler del Parc des Princes tuvo que contribuir con quinientos- y un pinchazo que le obligó a llevar el brazo en cabestrillo durante más de quince días; pero no fué esto lo peor. No. Lo peor fué que, víctima de su culpa, desde entonces le quedó el mote Bougre de salaud, y que ninguno de sus amigos de París le llamó ya nunca de otra manera. (pp. 54-55).

García Márquez, Gabriel: *El general en su laberinto*.

Pero en todo el trayecto se oyó un mismo grito distante: "¡Longanizo!". La única alma que se apiadó de él fue una mujer de la calle que le dijo al pasar: "Ve con Dios, fantasma". (pp. 44-45).

Insultos entre escritores

Os nosos antecedentes están na lírica medieval. Os propios trovadores, e sobre todo os xograres, son vítimas de cantigas de escarnio e maldicir, algún deles vítima reiterativa, como Lourenço (Lanciani e Tavani, 1995: 119 e ss.). A tenzón é subxénero da lírica medieval, tamén con antecedentes na tenzón provenzal, que consiste nunha composición dialogada en que se defenden dúas posturas ou teses, ou se intercambian críticas mutuamente. É antecedente das populares regueifas de carácter oral.

Outros exemplos de insultos entre escritores son os seguintes:

Marcial a outros escritores:

Nimis poeta es. Hoc valde vitium periculosum est (es demasiado poeta. Iso é un defecto moi grande) (pp. 192).

Esset, Castrice, cum mali coloris, versus scribere coepit Oppianus (Opiano empezou a escribir versos, Cástrico, en vista de que tiña mala cor. Nota: A palidez é proverbial nos poetas: a súa aparición interpretouna Opiano como signo de inspiración) (pp. 398).

Marsus ero (serei un Marso. Nota: É dicir, un mal poeta épico) (pp. 502).

Gauditanus, Avite, dicat istud, qui scribit nihil et tamen poeta est (que cho diga Avito, o Gaditano, que non escribe nada e, sen embargo, é poeta. Nota: Copiaba a outros autores, probablemente ó mesmo Marcial) (pp. 666).

O Cura de Fruíme a outros escritores:

Fue Góngora un espantajo, / Quevedo un chupa torcidas, / y aun el mismo Apolo un Trasgo. (Tomo III, pp. 389).

Y así podrá disfrazarse / quien fuere ciego en Homero, / quien fuere tuerto en Montoro, / quien fuere coxo en Quevedo: / El tartajoso en Virgilio, / el de narigon provecto / en Ovidio, y el patudo / en un Plauto molinero: / Disfrácese en Alarcon / el giboso, el circunspecto / en calderon, y en Camoes / el derretido y el tierno. / El burlon discreto en Cancero, / el que es gracioso en Moreto, / en Góngora el coruscante, / y en Lope de Vega el serio. (Tomo V, pp. 335).

Que todo Poeta es sucio, / parece comun proverbio; / mas si nunca son cebones, / no sé por que han de ser cerdos. / Mejor quisiera cien veces, / que me llamasen jumento / que Poeta, que por fin / peor es loco, que necio. (Tomo VI, pp. 105).

Francisco Añón a un poeta:

Un home, varon ou macho, / que ven ser a mesma cousa, / en esta cova repousa, / qu'el mismo cavou c'un sacho; / anq'era duro d'o cacho / o poetastro Pepe Tuñas, / o demo chantoulle as uñas. (pp. 314).

Curros Enríquez a Emilia Pardo Bazán:

Todo vai caro na vida; / a gloria é que anda barata / como a sardiña manida. Certa literata fea / mercouna dando a Aristarco / un bico tras dunha cea. (pp. 225). (O editor Carlos Casares indica a pé de páxina que se refire a Emilia Pardo Bazán).

—¡Valente choromiqueira! / Poetas dese feitío / cómpranse a centos na feira. (pp. 246). (Acaba de citar á autora de Follas Novas, pero a Rosalía non se dirixe así, pois catro estrofas adiante escribe “á ilustre padronea deixando”, e como demostran os poemas da súa autoría “A Rosalía”, “A Espiña” ou “Na tumba de Rosalía”. Hai que entender que se dirixe a Emilia Pardo Bazán, de quen acababa de expresar dúas estrofas antes “un libro da nova escola / que cheira a Carulla a légoas / e fede que apesta a Zola”).

Valle-Inclán a Rubén Darío:

Max. Mira si está Rubén. Suele ponerse enfrente de los músicos.

Don Latino. Allá está como un cerdo triste. (*Luces de bohemia*, pp. 112. Nota e Alonso Zamora Vicente: “Designación bromista de Rubén Darío entre los escritores que le trataban”).

Vicente Risco a un poeta:

O fillo do Samuel das Airas saíu poeta, cal no espiño nace a rosa, segundo a cursi expresión de Richepin, por máis que fose el tamén unha rosa espiñenta (...), ó ver que a xente admira ós poetas sin lelos e principalmente cando nos os le- por iso fan moi ben os poetas simbolistas, futuristas, unanimistas, cubistas, simultaneístas, dadaístas, ultraístas (...), en escribiren de xeito que a xente non os entenda. (pp. 46).

Julio Camba a Montagné:

¿Qué es lo que hace más que literatura ese farsante de Montagné, pongamos por caso? (La casa de Lúculo, pp. 70).

Carlos Casares a Pío Baroja:

Don Pío Baroja dicía de si mesmo que era un home rabioso. Nada máis inexacto. Acaeríalle mellor que era algo roñeta (...). Así non se comporta un home rabioso, senón un chinche. (La Voz de Galicia, 29/12/2000).

Autoinsultos de escritores

Eduardo Pondal:

Cando Eduardo Pondal / a unha ventana se asoma, / sal narís, narís, narís, / e a cara de alí a unha hora. (pp. 170).

Pablo Neruda:

(El incompetente)
Es difícil la infancia para un tonto / y como yo fui / siempre el más tonto que los otros tontos / me birlaron los la'pices, las gomas / y los primeros besos de Temuco.

Celso Emilio Ferreiro:

(Son un pasmón)
Son un pasmón / peatón / con opinión, / decindo a verdade núa / pola rúa. / Nunca fun usuario / de automóvil suntuario / nin tampouco utilitario. / Camiño a pé / e por iso é polo que / vexo o mundo tal cal é. / Sei da cobiza burguesa / e do furor proletario. (Longa noite de pedra, pp. 122).

Carlos Casares:

O meu pai, que era un home moi serio, preparaba esa data con antelación e ás veces conseguía algunhas bromas soadas. Nunha ocasión mandoume a dicirlle á miña nai que viñera correndo, que pasaba un burro voando. Supoño que a pulla, tan inocente, era para min, porque piquei. Aquelo valeume a burla da familia e criar fama de parviño. (Casares-Voz, pp. 100).

Cura de Fruíme:

Aquí compendiosamente / va mi retrato cumplido, / porque te doy resumido / tamaño, cabelo y frente: / ojos y nariz pendiente, / barbas, hombros, talle ingrato, / y piernas de garavato; / con que rucio, vizco, mico, / narigudo, chivo, chico, / corvo y zambo es mi retrato. (Tomo VI, pp. 260).

7.2. Insultos da literatura

Igual que hai palabras que naceron na literatura:

Pantalón ‘prenda de vestir’, por personaxe da Comedia italiana.

Robinson ‘aventureiro intrépido’, por Daniel Defoe.
Robot ‘máquina con forma humana’, por Karel Capek.
Lazarillo ‘guía de cego’, pola novela picaresca *El Lazarillo de Tormes*.
Andriana ‘bata de muller’, polo personaxe homónimo na comedia de Baron.
Rebeca ‘chaqueta que abotoa por diante’, polo personaxe da película de Hitchcock, baseada nunha novela de Daphne de Maurier.
Pamela ‘sombreiro de muller’, por Samuel Richardson (como nome propio fora inventado polo poeta Philip Sidney, igual que Jonathan Swift creou Vanesa, Shakespeare Otelio, Boccaccio Griselda, Frédéric Mistral Mireia ou Sannazaro Ofelia).
Nihilismo ‘negación de toda crenza’, por Iván Turguénev.

Algunhas non recollidas nos dicionarios como:

De Miguel de Unamuno hominismo ou nivola.
De Julio Cortázar cronopio.
De Otero Pedrayo bocarribeira.
De Álvaro Cunqueiro anosar, novedar ou bavoqueiro (recollidas por Constantino García en *Contribución ó léxico de Álvaro Cunqueiro*), e ademais: franquí, apozado, batifolla ou chilador.
De Torrente Ballester puticida.
De Darío Xohán Cabana putapénico.

Así hai hoxe palabras aplicadas a persoas nadas de nomes propios de personaxes literarios:

Amadís ‘amante fiel’, ‘galanteador’, polo *Amadís de Gaula*.
Anfitrión ‘persoa que acolle invitados’ e **sosia** ‘persoa dobre ou moi parecida’, por Plauto e Molière.
Pigmalión ‘persoa que axuda a outra na súa formación’, por Bernard Shaw.

Igualmente hai palabras aplicadas a persoas nadas dos nomes dos escritores:

Cicerón ‘bo orador’.
Demóstenes ‘bo orador’.
Mecenas ‘protector de artistas’.
Quevedos ‘anteollos’.
Xeremías ‘persoa que se queixa moito’.

E tamén hai insultos creados de nomes propios de personaxes literarios:

Cabrión ‘persoa que molesta continuamente’, do nome dun personaxe da novela *Os misterios de París*, do escritor francés Eugène Sue. Nesta novela, escrita na metade do XIX e publicada primeiramente en folletón, desfilan personaxes que simbolizan todos os vicios, un deles Cabrión.
Donjuán ‘galanteador ou conquistador de mulleres’, do nome do personaxe Don Juan Tenorio do drama homónimo de José Zorrilla.
Liliputiano ‘anano’, por *As aventuras de Gulliver* de Jonathan Swift.
Magancés ‘traidor’, porque o Conde Galalón de Maganza, personaxe da *Chanson de Roland*, fillastro seu e sobriño de Carlomagno, os entregou ós mouros.
Paparazzo ‘reporteiro gráfico que importuna ós famosos’, do nome dado por Federico Fellini ó reporteiro gráfico que acompaña ó personaxe de Marcello Mastroiani na película *La dolce vita*.
Pinocchio ‘mentireiro’, por Carlo Collodi.
Quijote ‘entrometido’, por Cervantes.
Tartufo ‘hipócrita’, do nome de personaxe e comedia de Molière.

Outras veces sucedeu na literatura que os nomes dos personaxes, por alegoría, tomaban nomes ou alcumes con certo grao de desprezo:

En *Sotileza*, de Juan María de Pereda, ademais do propio alcume “*Sotileza*” de Silda, hai os nomes de personaxes **Mocejón** (forma cántabra para o molusco mexillón, que sería a forma esperada no cast., pois *mejillón* é galeguismo), **Muergo** (molusco navalla), **Sargueta** (‘sargo pequeno’) ou **Guarín** (‘rancho, bacoro’).
En *A Cartuxa de Parma* de Stendhal hai un personaxe **Conde Mosca**.

O aventureiro Simplicissimus (*Der abentheurliche Simplicius Simplicissimus*), do escritor alemán Grimmelshausen.

O Capitán do Nautilus *Nemo* (en lat. ‘ninguén’) de Jules Verne.

O personaxe **Fendetestas** é o protagonista de *O bosque animado* de Wenceslao Fernández Flórez. É nome que recrea a ferocidade lexendaria do personaxe que se bota ó monte, pero serve asemade para caricaturizalo, a través da esaxeración, cando se coñece a humanidade do personaxe.

Dáse o caso tamén de insultos que nacen na literatura como tales, por exemplo das aventuras de Tintín, o personaxe de Hergé, a través do capitán Haddock, que usa moitos insultos que non eran tales, o que demostra a facilidade con que unha palabra calquera pode converterse en insulto: antracita, antropopiteco, atmosférico, brontosauo, catacrese, ciclitrón, coleóptero, coloquinto, cow-boy do volante, doríforo, flebotoma, gasterópodo, hidrocarburo, logaritmo, megaciclo, mussolini de entroido, ostrogodo, pacta-con-todos, palurdo dos Cárpatos. Os insultos deste personaxe están escolmados en Algoud, Albert: *El ilustre Haddock. El integral de los insultos del capitán*, Ed. Norma Editorial, Barcelona, 1999.

Insultos a escritores

Algúns exemplos son os seguintes:

Ó dramaturgo español do XVII Francisco de Rojas Zorrilla alcumábano en Toledo “**El alferez Zopas**”, parece ser que por ser moi feo.

A Arthur Rimbaud chamáronlle “**cousa**”, polo seu aspecto infantil, “**o home das solas de vento**”, por aventureiro (logo de deixar de escribir) ou “**porquiño santurrón**”, de estudante, polo seu gran fervor relixioso que pronto abandonaría.

A Valle-Inclán chamábanlle en Madrid “**El Melonar**”, paronomasia polas melenas que tiña.

A Aranguren chamábanlle os do Opus Dei “**Amarguren**”, con xogo de palabras ben mal intencionado.

7.3. Sobrenomes de escritores

Os insultos e as ascepcións figuradas que ocupan este traballo emparentan, coma a paremioloxía, coa literatura. Moitos significados figurados asentados proveñen de metáforas das que xa non hai conciencia na fala, son as catacrese, e continuamente o léxico das linguas vai medrando en significados creados por enxeño. Os insultos e as acepcións figuradas tocan materia expresiva, ás veces poética.

E para ilustrar formacións diversas de apelativos, como denominación xeral, a propia historia da literatura pode servir de desculpa para observar instrumentos ou mecanismos que funcionan para tomar outro nome, voluntaria ou obrigadamente.

Denominacións

Os pseudónimos ou alónimos diferéncianse dos heterónimos ou alter ego en que estes levan implícito un desdoblamento do autor e aqueles só son nomes supostos para evitar o nome real. E aínda hai cognomentos ou agnomentos para cando unha cualidade é tal que se inmortaliza co personaxe (**Afonso X, O Sabio**), e tamén alcumes, como “**O Flaco**” **Julio Ramón Ribeyro** -moi delgado-, ou “**Gordo Rivero**” o poeta disidente cubano **Raúl Rivero** -entrado en carnes-, ou hipocorísticos, como “**Gabo**” para **Gabriel García Márquez**, ou “**Tito**” para **Augusto Monterroso**, ou “**Totora**” para **María Victoria Fernández-España**.

A denominación alias ‘por outro nome’ (do lat. ALIAS ‘doutro xeito’, der. de ALIUS ‘outro’) tense aplicado a artistas e escritores, pero foise escorando para aplicar a artistas populares ou delinquentes. Na película de **Sam Peckinpah** *Billy the Kill* o personaxe que interpreta **Bob Dylan** (autor tamén da banda sonora) é Alias. (**Bob Dylan** é, á súa vez, nome artístico de **Robert Zimmerman**).

Pseudónimos de honra

Conde de Lautréamont. Pseudónimo do poeta uruguaio e francés de adopción Isidore Ducasse, sacado dun personaxe do novelista Eugène Sue -á súa vez pseudónimo de Marie-Joseph Sue.

William (por Shakespeare) **Christian** (por el) **Walter** (por Scott). Foi o pseudónimo de Hans Christian Andersen para a súa primeira obra, *Youthful Attempts*.

François Villon. Pseudónimo do escritor francés François de Montcorbier, que adopta este nome do seu titor, Guillaume de Villon, un acomodado eclesiástico, ó quedar orfo. No seu libro *O legado* escribiu: “Deixo, Deus mediante, a miña fama / ó mestre Guillaume Villon, / (pois soa en honor do seu nome)”, e en *O testamento*: “Ítem, e a min máis que pai / mestre Guillaume de Villon, / que me foi máis doce que nai / co fillo ó que se lle quitan os cueiros: / sacoume de moitas liortas”.

Jean Paul. Pseudónimo de Johann Paul Friedrich Richter, que ós vinteseite anos empezou a asinar así - con pronuncia afrancesada- en homenaxe a Jean-Jacques Rousseau, a quen admiraba (a primeira obra que escribiu foi anónima, non a asinou, tratábase de *Procesos groenlandeses*, unhas sátiras).

Gabriela Mistral. Pseudónimo de Lucila Godoy de Alcayaga, en honor ó nobel Frédéric Mistral.

O. Henry. Pseudónimo do escritor norteamericano William Sidney Porter, pola marca de pluma que usou cando empezaba a escribir os seus contos mentres estaba no cárcere.

Lewis Carroll. Como un xesto ós humanistas, que tiñan por costume latinizar o seu nome, o escritor británico Charles Lutwidge Dodgson cambiouse por **Carolus Ludovicus** (dous nomes xermanos con forma latina), logo deulle a volta para **Ludovicus Carolus**, e máis tarde resaxonizouno en **Lewis Carroll**. Desde que tomou este sobrenome, sempre insistía en que unha cousa era o pseudónimo e outra distinta o reverendo Charles Lutwidge Dodgson.

Edgar Allan Poe. Tomou Allan do seu protector John Allan, aínda que tiña continuos conflitos con el.

Terenci Moix. Pseudónimo de Ramón Moix Messeguer, para honrar ó poeta romano Terencio. De todos os xeitos, usara para a súa primeira novela, *Besaré tu cadáver*, o pseudónimo **Ray Sorel**, posiblemente tamén homenaxe ó Julien Sorel protagonista de *O roxo e o negro* de Stendhal.

O tío Marcos da Portela. Pseudónimo de Lamas Carbajal (súa nai apelidábase Carbajales) en *O catecismo do labrego*, en honor ó nome do protagonista do *Coloquio en coplas gallegas* de Martín Sarmiento, un personaxe real que viviu en Monteporreiro, a quen o beneditino denomina poeta e Xesús Alonso Montero considera profesor do frade.

Salvo Montalbani. Personaxe do escritor italiano Andrea Camilleri. É un comisario da Sicilia profunda, que resolve casos semellantes ós que se enfronta Pepe Carvalho, e ademais coinciden no gusto pola literatura e pola boa mesa. O autor confesou que “escollín o nome de Montalbano porque é un apelido moi común en Sicilia e tamén como homenaxe a Manuel Vázquez Montalbán, escritor que me gusta moitísimo”.

Pseudónimos territoriais

Fray Luis de Granada. Pseudónimo de Luis de Sarria, fillo de Francisco Sarria (non Sarriá como aparece en moitos sitios), un lugués de Sarria que chegara a Granada, onde naceu o fillo, coa Reconquista.

Desiderius Erasmus de Rotterdam. Pseudónimo de Gert Geetsz, que latinizou o nome e ameceulle a cidade onde nacera.

Jorge de Montemayor. Pseudónimo que é adaptación ó castelán do inicial portugués **Jorge de Montenor-o-Velho**, lugar onde viñera ó mundo, preto de Coímbra.

Caetano de Gaeta. O modificador deste teólogo resultoulle aliterativo e redundante, pois Caetano é o natural de Caieta (actual Gaeta). (Outros nomes redundantes foron **Vladimir Vladimirovich Maiakovski** ou o filólogo español **Tomás Navarro Tomás**).

Joseph Conrad. Pseudónimo inglés do polaco nacionalizado británico Teodor Józef Konrad Korzeniowski.

Tagore. Pseudónimo anglicanizado de Rabindranath Thakur, porque de rapaz fora estudar a Inglaterra, e el mesmo traduciu a súa poesía ó inglés.

Italo Svevo. Pseudónimo do escritor italiano Ettore Schmitz. Italo por nacionalidade e Svevia é rexión entre Alemaña e Italia. (Non é pseudónimo, senón propio, o do seu tocaio e paisano **Italo Calvino**, pero este debe o nome a que seus pais o bautizaron con este nome por sentírense lonxe da terra, pois estaban en Cuba facendo traballos de técnicas agrícolas).

Anatole France. Pseudónimo do nobel francés de nome François-Anatole Thibault.

Salvador Lorenzana. Un dos pseudónimos de Francisco Fernández del Riego, co nome do mosteiro do seu concello e o apelido deste, Vilanova de Lourenzá. Ademais adoptou, entre outros, os sobrenomes de **Adrián Soutelo** ou **Adrián Solovio** -personaxe colectivo de Otero Pedrayo-, e **Cosme Barreiros** -concello da Mariña de Lugo limítrofe co seu.

Francisco da Fientosa. Pseudónimo do poeta galego Francisco Vega Ceide, curmán de Crecente Vega, porque nacera no lugar da Fientosa, en Castro de Rei (Lugo).

Camilo Gonsar. Pseudónimo do sarriano Camilo González Suárez-Llanos. Gonsar sae de Gon(zález) e Sar(ria).

Manuel Forcadela. Pseudónimo de Manuel Santiago Fernández Álvarez, natural de Forcadela, Tomiño.

Os cognomes e outras molestias

Plauto. Significa ‘de pés planos’ ou ‘de orellas caídas’.

Cornuto. Escritor latino.

Lucifer. Nome de escritor latonocristián.

Palefato. Significa ‘de cor pálida’.

Estrabón. Significa ‘de vista estrábica’.

Roque Grilo Berzas. Pseudónimo de Remigio Garrido Bouzas nas súas colaboracións á revista “O tío Marcos”.

Spengleriano. Alcume en Vigo de Eugenio Montes, polas súas continuas citas a Spengler.

Antón Avilés de Taramancos. Chamábase Xosé Antón Avilés Vinagre, e dulcificou o apelido poñéndolle o nome da aldea noíesa onde naceu. Parece que foron Manuel María e Uxío Novoneyra quen o convenceron para que renunciase ó nada poético Vinagre, porque soaba mal. Utiliza o novo nome por primeira vez para asinar o libro *A fruta i-o garamelo*.

Pseudónimos travestidos

George Sand. Pseudónimo en case toda a obra da escritora francesa Amandine-Lucie-Aurore Dupin. Vestía sempre roupa de home (coma as mulleres de Atenas en *A asemblea das mulleres*, de Aristófanes, que poñen as roupas dos maridos) e foi das primeiras mulleres en reivindicar a condición feminina. Téñase en conta que George é o nome en forma inglesa, pois o nome francés é Georges (ó contrario de **Daphne du Maurier**, a autora de *Rebeca*, que con nome francés era escritora inglesa). A súa primeira produción asinoua como **Jules Sand**, cando era amante do novelista Jules Sandeau, con quen, ademais, colaborara escribindo a novela *Rose e Blanche*.

George Eliot. Pseudónimo da escritora inglesa Mary Ann Evans. Mantivo relacións co filósofo Herbert Spencer e co xornalista George Lewes, que foi quen a convenceu para que escribise novelas, e parece que en agradecemento a el escolleu o novo nome.

Isak Dinesen. Pseudónimo da escritora danesa Karen Blixen, autora da novela sobre a que se baseou a película *Memorias de África*. Dinesen era o seu apelido de solteira. Usou tamén outro pseudónimo masculino, **Pierre Andrézel**, para unha novela.

Fernán Caballero. Pseudónimo da española Cecilia Böhl de Faber, que fora escritora secreta durante moitos anos.

Colette. Pseudónimo da escritora francesa Sidonie-Gabrielle Colette. Ó casar con Henri Gauthier-Villars, a quen chamaban popularmente “Monsieur Willy”, empezou asinando as primeiras novelas, en colaboración co marido -que foi quen a animou a escribir e parece que el non escribía nada-, co nome de **Willy**, que aumentaría cando se separa a **Colette Willy** e definitivamente deixaría **Colette**.

Adelaida Ral. Pseudónimo do escritor cubano José Martí para asinar *Amistad funesta*, considerada a primeira novela modernista. Tamén usou o sobrenome **Máximo Gómez** para asinar un manifesto da revolución cubana.

Sofía. Nome co que chamaba súa nai ó poeta Rilke. Parece que era o nome dunha irmá maior que lle morrera.

Gonzalo e Magdalena de Montebianco. Pseudónimos de Luís Bouza Trillo, pai de Bouza Brey e avó de Bouza Álvarez.

Pseudónimos alegóricos

Mark Twain. Corresponde a Samuel Langhorne Clemens, que, ligado en biografía e obra ó río Mississippi, tomou o sobrenome dunha expresión coa que os mariñeiros fluviais se referían á profundidade da auga (‘par de marcas’).

Bison Ravi. Pseudónimo de Boris Vian, que é anagrama do propio nome que significa ‘bisonte engaiolado’, que usaba cando escribía de si mesmo. Asinou a novela negra *Cuspirei sobre as vosas tombas* co pseudónimo **Vernon Sullivan**, de inspiración anglosaxona igual que o estilo da novela.

Pauvre Lelian. Anagrama usado por Verlaine.

Miguel Torga. Pseudónimo do escritor portugués Adolfo Correia da Rocha. Os primeiros catro libros asináraos **Aldolfo Rocha**, pero logo decidiuse por este pseudónimo que recolle o nome dun arbusto que nace sen plantar, rebelde coma el, telúrico coma a súa obra.

Curzio Malaparte. Pseudónimo do escritor italiano Kurt Erich Suckert (de pai alemán). Antes de ser comunista e escribir contra Hitler, foi fascista, e unha vez o Duce preguntoulle pola razón do seu sobrenome, ó que respondeu: “Napoleón chamábase Bonaparte e rematou mal; eu chámome Malaparte e rematarei ben”.

Earnest. Pseudónimo de **Oscar Wilde** para *A importancia de chamarse Ernesto*, xogando con esta forma do nome (propriadamente Ernest), que á súa vez en inglés significa ‘serio’.

Pseudónimos de frases

El curioso parlante. Sintagma nominal que foi pseudónimo de Mesonero Romanos para artigos costumistas.

Ben-Cho-Shey. Pseudónimo empregado polo ourensán Xosé Ramón Fernández Oxea empezado a usar cando era soldado mobilizado ó norte de África para a Guerra con Marrocos. Xa tiña escrito cousas co pseudónimo de **Xan Fouciño**, pero desde Melilla empezou a mandar no ano 1922 unhas crónicas a *La Zarpa*, diario que dirixía Basilio Álvarez en Ourense, con esta sinatura de reminiscencias árabes inspiradas naquelas terras, que lle quedaría para sempre.

Ken Keirades. Pseudónimo despersonalizado de Manuel García Barros para asinar as súas “Rexoubas”.

Eu ben sei. Pseudónimo de Manuel Beiras para colaboracións de prensa.

Asieumedre. Pseudónimo de Manuel Lugo Freire para os relatos en “A nosa terra”, que logo recompilou en *Contos de Asieumedre*. As súas colaboracións literarias en “El eco de Galicia”, na Habana, asinara **L.U.Gris**; na revista “A gaita gallega” utilizou **L.U.Gris**, **Roque da Mariña** (nacera en Sada) e **K.Ñoto**; tamén asinou, sobre todo obra publicada en Galicia, co ortónimo, o seu nome.

8. DICCIONARIO DE SIGNIFICADOS FIGURADOS APLICADOS A PERSOAS

8.1. Evolución do traballo e corpus

Descubríuseme o interese nos insultos pola riqueza de palabras para insultar e o carácter adeénico propio dos insultos galegos, desde un punto de vista lingüístico, e a súa forza expresiva, a variedade de matices que ofrecen, ás veces a través de recursos prosódicos ou contextuais, e o xenio e enxeño para a súa creación e uso, desde un punto de vista proliterario. Conflúen, por tanto, a lingua e a literatura dun xeito complementario que converte esta materia en reto filolóxico pleno.

O que comezou sendo investigación con fins divulgativos en medios de comunicación, sobre todo na Radio Galega, derivou nun pequeno e iniciático estudo que tomou forma de relatorio, sobre cen insultos, en homenaxe ós cen que o Padre Sarmiento escolmara no XVIII. Pero estes rudimentos diletantes foron xenesíacos dunha seguinte fase de organización da recollida e disposición do material.

O TIT presentado no curso de doutoramento recolle un baleirado da edición de Ramón Lorenzo *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*, do traballo do Padre Sarmiento “Cien voces gallegas para ridiculizar a un patán”, do *Diccionario enciclopédico gallego-castellano* de Eladio Rodríguez, do *Vocabulario de San Jorge de Piquín* de Aníbal Otero, do *Glosario de voces gallegas de hoxe* de Constantino García e do *Gran Diccionario Xerais da lingua*.

A esta base achegouse o baleirado do *Diccionario de diccionarios* de Antón Santamarina, que me permite engadir novas entradas que non estaban rexistradas nos anteriores referentes lexicográficos, e ofrecer información de antecedentes e data dos primeiros rexistros léxicos e semánticos.

Polo que se expuxo do carácter espontáneo inherente á creación de insultos, da posibilidade de sufixación como recurso da lingua que non se recolle nos dicionarios na súa totalidade, ou do propio carácter creativo e expresivo alleo ó control lexicográfico, seleccionáronse as obras da literatura galega co fin de complementar o corpus do traballo e ofrecer ilustración de uso.

Aínda habendo notables diferenzas entre os escritores en canto a variedade de insultos, creación de insultos ou uso con propiedade, preferín unha nómina representativa de todas as épocas da nosa literatura, da propia historia da literatura galega e de diferentes xéneros. Do mesmo xeito que na parte lexicográfica a presenza como fonte lexicográfica do Padre Sarmiento é testemuñal e responde a razón de homenaxe, igualmente hai algún escritor do que se recollen poucos insultos, pero poden ser poucos e moi interesantes, e tamén estivo presente o criterio de que non faltase na nómina, dentro do posible, ningún autor bo.

Se é impagable o material dos lexicógrafos referenciados, non o é menos o proporcionado polos escritores a través das súas obras. O feito de estaren dipostos os autores por orde cronolóxica, permite dispoñer de información diacrónica dos insultos.

Complétase o corpus con achegas propias do autor, sobre todo das súas áreas naturais de Meira e Pastoriza (Lugo), sempre que non figuren recollidas noutras fontes lexicográficas, aínda que non existiu un traballo de campo planificado nin sistematizado de recolleita.

Castelán e portugués

Pola proximidade e relación histórica do galego co castelán e mais co portugués resulta oportuna, aínda que só sexa por razóns ilustrativas, a presenza de palabras destas dúas linguas. Para moitas explicacións etimolóxicas a referencia xa se ía facer obrigada.

As conclusións que resultan de cotexar os resultados nas tres linguas non só fan bonita a foto, senón que reafirman o carácter propio galego para os insultos, ademais de demostrar unha vez máis a natureza antolladiza e circunstancial da conformación dunha lingua. As coincidencias serven de apuntalamento de teorías de formación ou de significado, e os matices particulares e exclusivos van definindo as linguas pero tamén as xeografías e as xentes.

Existiron tentacións -que mesmo chegaron a anotacións- de baleirado de obras de escritores das literaturas española, portuguesa e brasileira, pero non era doado un criterio que soportase unha pequena selección. Como refugallo deste intento quedou un subapartado no capítulo dedicado á literatura (7.1).

Si se recollen, aínda que sen contexto, insultos ou palabras con acepcións figuradas de escritores galegos en castelán (Cura de Fruíme, Emilia Pardo Bazán, Ramón del Valle-Inclán, Julio Camba, Camilo José Cela e Gonzalo Torrente Ballester), nos que moitas veces se albisca substrato galego.

Corpus final de traballo de tese de doutoramento

Unha vez baleirados os dicionarios de referencia e copiados os textos dos autores literarios, seguí a orde alfabética para ir desenvolvendo cada unha das entradas. Pero ó rematar a letra C, e facendo estimación de tempo a investir e extensión ata a letra Z, botei contas de que o material obtido superaba con moito en ambas consideracións o formato de tese de doutoramento.

Sebastián de Covarrubias tiña 66 anos cando empezou o *Tesoro de la lengua castellana o española*, e a partir da letra C abrevia por temor a non rematala debido á súa idade. Levoulle 6 anos, ata 1611. Morrería no 1913. Na entrada “candela” expón: “no me alargo más en esta materia (...), ni me puedo prometer vida tan larga, que pudiese, mal o bien, acabarlo”. As letras A, B e C ocupan un 42,5% do dicionario completo. A opción seguida para este traballo, en cambio, foi buscar un criterio de unidade xustificativa, que é palabras procedentes do reino animal. Sobre o traballo realizado ata entón das tres primeiras letras do alfabeto o novo criterio supoñía unha porcentaxe en torno ó 12%. A partir desta decisión, rematáronse as entradas que correspondían ata o Z, que é o corpus que conforma o traballo que se presenta.

As palabras procedentes do reino animal abren un abano semántico especialmente atractivo por basearse en propiedades dos bichos, na súa simboloxía ou na mesma relación cos humanos. Vale para todos os tempos a apreciación na literatura medieval de Esther Corral de que as comparacións e as metáforas relacionadas co mundo animal serven no mundo do escarnio para ilustrar e facer, se cabe, máis incisiva unha crítica (1996: 332).

Aparecerán en moitos momentos referencias a entradas que non figuran na selección que se presenta para tese de doutoramento, por tratarse doutras que non teñen orixe no reino animal. Aínda sendo, por esto, referencias cegas, non quixen anulalas por canto abren vía de relación que se tivo en conta e se usará na continuación do traballo.

Criterio xeneroso de inclusión de entradas

Son moitas as palabras de dicionarios que ofreceron dúbida para incluílas, e moitas máis as atopadas nas fontes literarias baleiradas, a miúdo con contextos que non resolvían ambigüidades e non deixaban clara unha acepción figurada. Como filólogo, no seu sentido etimolóxico -amante do *lógos* ‘obra literaria’ e ‘linguaxe’-, prevaleceu o criterio xeneroso e inclusivo, aínda a custa de forzar, non dispoñer de argumento claro para xustificación e poder merecer unha reprobación. Confeso incluso unha evolución ó longo dos anos de preparación deste traballo que me levou en moitas ocasións a recuperar algo que fora rexeitado ou a prescindir de algo que fora incluído.

Dentro deste principio xeral de xenerosidade para incluír entradas, cómpre mencionar, por exemplo:

-Alcumes. Recolléronse os que aparecen nos libros literarios baleirados.

-Acepcións figuradas non aplicadas a persoas, senón a animais ou cousas. Ademais de cumprir ás veces un cometido ilustrativo importante, hase ter en conta casos coma os xerados polo libro de Juan José Moralejo *As troitas, miñas señoras*, pois enténdense prosopopea, ou as plantas e bichos personificados por Iglesia Alvariño, Crecente Vega, Noriega Varela, da escola do Seminario de Mondoñedo, por eso precisamente denominados hillozoístas. Dos narradores escolmados do XIX tamén se recollen significados figurados aplicados a cousas e a animais, que son claras prosopopeas, entre elas as que aparecen nas fábulas de Manuel Luguís.

-Participios. Hainos dos que se podería colixir que pertencen só a unha estrutura verbal, pero as definicións ou os exemplos demostrannos o contrario (p.ex.: desaconsellado, empachado), outros que presentan acepcións ben diferenciadas (p.ex.: chufado), e moitos que nos deixan dúbida (p.ex.: esgarrotado), que puideran ser unicamente participio, pero que os encontramos en dicionarios coa categoría gramatical *adx. e s.* Esta casuística animoume a considerar un grande número de participios. As referencias da categoría gramatical dos dicionarios puidérame axudar a peneiralos, pero resulta incoherente dentro de cada un dos dicionarios e sen correspondencia entre os distintos dicionarios.

Para a inclusión de moitas formas tamén se concedeu unha marxe á intuición, como sucede p.ex. con “chiquiteiro”, que significa ‘persoa afeccionada a tomar chiquitas’, e non tería que ser en principio pexorativo, pero adivíñase unha posible intención retranqueira; ou de “solteirón”, que sabemos que vai acompañado dun matiz irónico que non recollen as definicións; ou cos insultos que algún dicionario só aplica a animais pero deixan aberta a aplicación a persoas.

Noutros casos, as definicións dos dicionarios non dan axuda pero si se atopa no exemplo co que ilustran un uso claro figurado ou insultivo. Sucede p.ex. en “arangaño”, para Eladio Rodríguez ‘araña pequena’ e para Anibal Otero ‘araña grande’, sen indicación de acepción figurada, pero este último pon o exemplo “é coma un arangaño, deseguida sobe a tal sitio”, que definitivamente amosa unha aplicación comparativa a unha persoa.

En moitos casos selecciónanse formas que independentemente non levan moita carga despectiva, pero forman parte dunha familia léxica prolífica neste aspecto. P.ex. “boireante” ‘divertido’ non xustificaría a inclusión, pero o resto de derivados de bourear (vid.) todos recollen as acepcións ‘esmorgante’, ‘alborotador’, ‘enredante’, ‘indolente’, ‘rústico’, ‘vaidoso’, que claramente conteñen significado apreciativo negativo.

Sucede tamén que nalgunhas definicións non se adiviña carga negativa ningunha, pero pódense relacionar con outras formacións semellantes. P.ex. “auguista” aparece nos dicionarios ‘persoa que vai tomar as augas’, e non habería que considerala despectiva, pero canóniga, canoura, carola, paduán ou poubana tamén teñen ese significado pero recollen o uso irónico ou despectivo; de aí que se opte por incluír tamén “auguista”.

Os sufixos son a miúdo delatores de uso despectivo, aínda que non estea avisado na definición do dicionario (p.ex. “querendeiro” ‘que demostra amor’; “sabencieiro” ‘persoa que sabe moito’).

Igualmente tivéronse en conta, á hora de incluílas, palabras que atopan na etimoloxía unha razón para poder consideralos insultos: esbirro, mozo, mulato, neno, pedáneo, pinche, polisón, rapaz, renxelo, requeté, salteador, saltimbanqui, sereno, tanisqueiro, vehemente...

Recóllense como entradas palabras non galegas, constando indicación desto, cando esas palabras si existen con acepción insultiva en cast. e mais en port.

8.2. Criterios de presentación do dicionario

Intégranse textualmente as definicións dos dicionarios galegos baleirados, igual que os de cast. e port., pois as traducións desvirtuarían as definicións, e o sentido politicamente correcto levaría a non recoller definicións que forman parte da historia da palabra, e tamén da lexicografía. Outras palabras do cast. e do port. relacionadas que aparezan baixo o epígrafe NOTA poden estar traducidas a galego se non presentan problemas de matiz na nova versión.

A transcripción das definicións de dicionarios respecta grafías e puntuacións, se ben se fixeron algunhas correccións de grallas ou despistes, consecuencia normal derivada do manexo de moitas fichas.

Recóllense as achegas de fraseoloxía dos dicionarios.

No glosario literario, non se recollen todos os contextos en que pode aparecer un insulto, se este se repite moito e non ofrece un matiz novo.

Para as cantidades das vogais latinas séguese criterio de Blánquez, que coincide con Raimundo de Miguel, aínda cando esa palabra aparece en cita doutro autor.

Disposición

ENTRADA

Os criterios de escolla desta forma de entrada son, por esta orde:

1. Forma normativa.
2. Forma sen sufixación, entre parénteses se son substantivo ou verbo primitivos.
3. Forma de preferencia para os dicionarios baleirados.
4. Forma remitida por outros dicionarios, prevalecendo o criterio do *Gran Dicionario Xerais da lingua*.

Vai seguida das definicións extraídas da totalidade de dicionarios galegos -ás veces literalmente e outras adaptadas- e dos textos literarios en galego -con interpretación.

SUB-ENTRADA

Recóllese a relación de formas rexistradas de dicionarios ou textos literarios.

Os datos que aparecen son:

Entrada

Entre corchetes os primeiros rexistros extraídos do *Dicionario de dicionarios*.

Rexistros dos dicionarios galegos baleirados.

Recóllense achegas propias, que non estivesen rexistradas, coa indicación “AUTOR”. O autor non fixo traballo de campo metódico, pero recolle palabras que foi fichando durante anos, con especial atención ás das súas zonas naturais de Meira e Pastoriza, en Lugo.

Rexistros da literatura con textos dos autores.

CASTELÁN

Covarrubias

DRAE (1984²⁰). En caso de non recoller nesta edición e si en posterior, manéxase a de 2001²².

María Moliner (1994). En caso de non recoller nesta edición e si en posterior, manéxase a de 2002².

Pancrácio Celadrán.

PORTUGUÉS

Houaiss.

Almeida-Sampaio.

ETIMOLOXÍA

NOTA

Recóllense: Aclaracións. Explicacións semánticas se as houber ou fosen precisas. Insultos de animais e cousas.

Pódense referir palabras do cast. ou do port. que non tivesen entrada ou lexema correspondente, seguindo criterio de relación léxica, en primeira orde, ou de afinidade semántica.

OUTRA LITERATURA

Escritores galegos en lingua castelá: Cura de Fruíme, Emilia Pardo Bazán, Ramón del Valle-Inclán, Julio Camba, Camilo José Cela, Gonzalo Torrente Ballester.

VÉXASE

Referencia a outras entradas relacionadas.

Neste traballo que se presenta, ó ser parcial para as palabras procedentes ou relacionadas co reino animal, aparecerán referencias a entradas que non están presentes para esta tese, pero si forman parte do corpus global traballado. Neste caso, esas palabras identifícanse marcadas en cor vermella.

Por suposto, non todas as entradas dan para cubrir todos estes apartados, mesmo hai palabras das que me foi imposible ofrecer ningunha información. Paradoxicamente, estes casos normalmente foron os que ocuparon unha maior dedicación, aínda que esta resultase estéril.

9. CONCLUSIÓN

Evolución do traballo

Este traballo tivo orixinariamente a intención de encargarse dos insultos, e así figura no seu título, pero ó atopárense usos de insultos que non ofenden, ou apareceren alcumes nos libros de literatura baleirados, ou iren aparecendo palabras aplicadas de maneira figurada ou literaria a unha persoa, ou ó írense descubrindo liñas divisorias cada vez máis difusas entre insultos e acepcións figuradas... o criterio abriuse a recoller o que no título do dicionario figura como “insultos, outros apelativos e palabras con significados figurados aplicados a persoas”. E aínda as personificacións abriron paso a significados figurados aplicados a animais, vexetais e cousas.

Segundo avanzaba a recolleita de material, descubríuse unha riqueza impresionante que chamaba ser incluída e estudada. Os mecanismos para chegar a insulto unha palabra coinciden cos que actúan para crearse un significado figurado, ambos precisan da expresividade e do enxeño dos falantes, dunha maneira especial dos escritores.

Durante un tempo sobrelevei un debate sobre se debía prescindir de todo o que non tivese intención de molestar, é dicir, todo o que non fose claramente insulto, pero os casos que ían aparecendo dificultaban cada vez máis esa postura por non ter argumentos de rexeitar evolucións semánticas paralelas e ambigüidades dos propios insultos. Finalmente, por reflexión, acertada ou non, e por consecución do propio criterio que ía creando froito do manexo de todo o material, a decisión foi incluír todo.

Así como tiven claro o manexo de todos os dicionarios galegos, tamén considerei imprescindible recoller o máis importante da nosa literatura, incluíndo todo tipo de escritores, de xéneros e de épocas. Os exemplos tirados deste baleirado ilustran e ratifican o contido dos dicionarios, pero ademais enriquecen ata un punto totalmente determinante para abordar o tema traballado.

A disposición do dicionario que se presenta atravesou por varias fases. Esta derradeira pareceume, aínda desafiando os modelos convencionais, a que mellor se axeitaba para conseguir claridade, ofrecer a información en apartados lóxicos e resultar graficamente ordenada, aproveitando recursos tipográficos e de maquetación simples.

Principais problemas

Fóra da ausencia dun traballo anterior en galego destas características, o material lexicográfico foi fundamental e indispensable para operar con el, e queda expresado o agradecemento a todos os autores de dicionarios e vocabularios, sen eles non se poderían abordar in este nin outros traballos. Pero tamén é certo que se apreciaron moitas incoherencias ou ausencias nas definicións, nas indicacións de sentido ou acepción, de uso ou de connotacións insultivas. Este feito, obrigoume en moitas ocasións a avanzar sen seguridade e aplicar a intuición.

Para a introdución, supúxome unha dificultade intentar tratar na introdución todos os aspectos que interveñen: morfolóxicos, semánticos, sociolingüísticos, literarios... Moitas das disciplinas, e incluso moitos dos aspectos, non me son familiares e obrigáronme a un plus de esforzo e a unha exposición mesurada, pero sempre considerei obrigado recoller todas as perspectivas.

Para o dicionario, o principal problema, que espero se converta en achega, foi relacionar palabras e establecer familias de palabras.

Aspectos sen resolver

Ademais dos que se amosan no traballo con evidencia referidos a dúbidas etimolóxicas, a dúbidas de uso insultivo e mesmo figurado dalgunhas palabras, ou a relacións troncais entre palabras, hai dous grandes asuntos que coidei, ó principio do traballo, que daría contestación e ó remate debo admitir con impotencia que non son capaz:

-A categoría gramatical á que pertence o insulto. O capítulo dedicado a este tema (3.1) tivo na versión primeira unha gran extensión, con recolleita de consideracións bibliográficas que non facían máis que alimentar a dúbida. Como isto non era obrigación desta tese e tampouco se conseguía dar luz, a prudencia aconsellou alixear o capítulo, e a impericia aceptar a dúbida.

-O carácter propio dos insultos galegos. Máis que un obxectivo, era unha tentación. É posible que, unha vez rematado o traballo pleno, e estudando a foto resultante, se poidan tirar conclusións que permitan considerar particularidades propias. En calquera caso, como queda explicado (capítulo 1.4), para recoñecer singularidades do insulto galego hanse ter en conta outras disciplinas de investigación ademais da filoloxía.

Continuación do traballo

Tal como se explica no capítulo 8.1, a decisión de presentar para tese de doutoramento o dicionario só de palabras procedentes ou relacionadas co reino animal tomeina cando tiña rematada a letra C do corpus pleno, e a dimensión que acadaba sobrepasaba en moito o recomendable para este fin.

Nestes momentos, teño un baleirado dos principais dicionarios e das obras literarias seleccionadas, e, logo de cumprir coa preparación para a presentación de tese de doutoramento, xa estou traballando coa letra D.

Entendo esta tese como un traballo parcial do que agardo poder completar dentro duns anos. Faltaba un traballo deste aspecto filolóxico, a medias entre a lingüística e a literatura, e espero ofrecer unha primeira achega.

A arte de insultar

Partindo dunha proposición intolerante contra calquera manifestación que signifique, desde un punto de vista social e humanitario, desprezar unha persoa, hai que recoñecerlle ó insulto, cando é significado figurado, categoría literaria e consideración artística. Recolle e aproveita unha tradición, créase cun sentido especial do enxeño e amosa riqueza expresiva, da que dependerá a súa efectividade. Poderíase entender o insulto arte do mesmo xeito que o é unha metáfora, a literatura, usando de igual xeito a lingua como instrumento.

Mesmo o carácter negativo do insulto, como expresión de desprezo co fin de incomodar a alguén, pode verse suavizado se o insulto contén imaxinación, moito enxeño, humor...

Sen que signifique unha apoloxía do insulto, recollo para rematar dúas citas de dous grandes escritores que temperan o aspecto desagradable do insulto:

As palabras duras son para dicir a verdade e deberíamos usalas máis. (José Saramago, declaracións tv).

Tiven un profesor que dicía que os insultos baseados en vocábulos malsoantes non aluden tanto a quen os recibe como a quen os pronuncia, pois en xeral non significan máis có seguinte: “Este señor cáeme gordo”. En cambio, as descalificacións feitas en termos decentes hai que tomarlas en serio: teñen altas probabilidades de acertar na descrición moral do interesado. Debe de ser certo. Para falar dun infame abonda con chamarlle infame. O demais non é máis que furia ou rabia. Tamén pode ser mala educación. (Carlos Casares, *La Voz de Galicia*, 30/09/1997).

10. BIBLIOGRAFÍA

DICIONARIOS BALEIRADOS (CRONOLÓXICOS)

CRÓNICA

Lorenzo, Ramón: *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*, Tomo II Glosario, Ed. Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijoo”, Vigo, 1975 (2 vol.).

A data que Ramón Lorenzo dá para a tradución é entre 1295 e 1312.

SARMIENTO

Frei Martín Sarmiento: “Cien voces gallegas para ridiculizar a un patán”, en *Elementos etimológicos según el método de Euclides*, en edición de J. L. Pensado, Ed. Fundación Pedro Barrié de la Maza, Coruña, 1998.

A primeira redacción do texto corresponde a 1759.

Son cen formas de insulto masculinas, ás que engade a 101 “mixiriqueiro”, e dez femininas.

Deixa escrito Sarmiento: “No he puesto en la *tabla* más de las 100 voces, por ser el número *redondo* y 10 para ridiculizar las *mujeres*. Vea aquí algún secuaz de *Duarte Nuñez*, y vean algunos castellanos, cuanta es la abundancia de *voces*, que tiene la lengua gallega para significar una *misma* cosa *ridiculizándola*”.

Non se sabe se a elección de dez insultos tan só para a muller ten que ver coa súa defensa que fixo sempre delas, en particular no seu Defensa de las mugeres, dentro de Demostración Crítico-Apologetica, a única obra que publicou en vida.

Seguramente en honor ás cen voces, na revista “Nós” recóllese un breve traballo titulado “Cen alcumes populares” (das Rías Baixas), de decembro de 1928, nº 60, asinado por R.M.L. (que supoño Ramón Martínez López).

ELADIO RODRÍGUEZ

Rodríguez González, Eladio: *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Ed. Galaxia, Vigo, 1958 (3 vol.).

ANÍBAL OTERO

Otero, Aníbal: *Vocabulario de San Jorge de Piquín*, Verba, anexo 8, Ed. Universidade de Santiago, Santiago, 1977.

Empezou a xuntar fichas polo ano 1941, ó saír da cadea. A recolleita non se circunscribe ó concello e zona de Ribeira de Piquín, senón que hai formas de toda Galicia.

Póñense en galego os topónimos de Galicia con forma castelá.

Non se reproducen as recolleitas de Portugal.

Como non hai coincidencia entre a edición impresa e o que aparece no *Diccionario de diccionarios*, as voces e significados que non aparecen nesta edición pero si no *Diccionario de diccionarios* recóllense entre corchetes.

CONSTANTINO GARCÍA

García González, Constantino: *Glosario de voces galegas de hoxe*, Verba, anexo 27, Ed. Universidade de Santiago, Santiago, 1985.

Resultado de 45 teses e tesíñas sobre lexicografía noutros tantos puntos da xeografía galega. Hase ter en conta que nesta obra non hai v nin h.

Abreviaturas de lugares:

Are.	Ares	Bur.	Burón	Ced.	Cedofeita
Caa.	Caaveiro	Cab.	Cabalar	Cal.	Caldelas
Car.	Cariño	Com.	Compostela	Cre.	Crecente
Cur.	Curtis	Dum.	Dumbria	Esc.	Escarabote
Fea.	Feás	Fri.	Friol	Goi.	Goían
Gro.	O Grove	Gui.	Guitiriz	Gud.	Gudiña

Gun.	Guntín	Lax.	Laxe	Mar.	Marín
Mel.	Melide	Mez.	Mezquita	Mon.	Monterroso
Mra.	Montederramo	Nov.	Novefontes	Oir.	Oirós
Pan.	Pantón	Ped.	Pedrafitá	Per.	Pereiramá
Por.	Porto	Ram.	Ramirás	Raz.	Razo
Sad.	Sada	San.	Santaia	Sco.	Santa Comba
Sob.	Sobrado	Sua.	Suarna	Tob.	Toba
Val.	Valadouro	Ver.	Verín	Vil.	Vilardevós
Xun.	Xunqueira de Ambía				

GRANXERAIS

Carballeira Anllo, X. M. (coord.): *Gran diccionario Xerais da lingua*, Xerais, Vigo, 2000.

Recóllense, sen indicar, as palabras non estándares que no dicionario van en negriña e minúscula, non cando se trata de variantes. Ás veces tamén se recollen as que levan o asterisco de incorrectas, se se considera información interesante.

LITERATURA BALEIRADA (CRONOLÓXICA)

Brea, Mercedes (coord.): *Lírica profana galego-portuguesa. Corpus completo das cantigas medievais, con estudio biográfico, análise retórica e bibliografía específica*. Ed. Centro Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela, 1996 (2 vol.).

ROMANCE URCA

Mariño Paz, Ramón, Sánchez Yáñez, Margarita e Suárez Vázquez, Damián (edición): *O romance da urca de Santo Antón (1777). Poesía en galego no Ferrol do século XVIII*, Ed. Fundación Barrié, Col. Biblioteca Filolóxica Galega / Instituto da Lingua Galega, A Coruña, 2012.

CURA FRUÍME

Cernadas y Castro, Diego Antonio: *Obras del Cura de Fruíme*, Ed. Alvarellos (facsimilar), Lugo, 1988 (7 vol.).

A edición príncipe é de 1778. Trátase de edición póstuma, un ano despois da súa morte. Só se considera neste apartado a obra en galego.

PINTOS

Pintos, Xoán Manuel: *A gaita gallega*, Ed. Xerais, Vigo, 2002.

O libro imprimiuse en 1853. É o primeiro libro en galego. Séguense as anotacións de Carme Hermida, que se encargou desta edición, e as referencias ó *Vocabulario* do autor. Non se incorporan palabras de castelán, do aprendiz tamborileiro.

AÑÓN

Bel Ortega, Fernando: *Vida e obra de Francisco Añón*, Ed. Fundación Pedro Barrié de la Maza, Pontevedra, 1991.

Trátase de toda a obra, escrita en diferentes anos, pero en torno á metade do século XIX.

ROSALÍA

Castro, Rosalía de: *Poesía completa en galego*, Ed. Xerais, Vigo, 1982.

Recolle *Cantares gallegos* (1863) e *Follas novas* (1880).

Emprega moito apelativo cariñoso. Son distintos os insultos en *Cantares gallegos* ca en *Follas novas*: os primeiros son máis festeiros; no segundo libro hai moitos menos insultos e son máis ferintes e directos.

Hai insultos ó abstrato: “a disgracia arteira”, “os fantasmas bulróns e sañudos”, “o mar fero”, “o sol de Castela insolente”, “os pensamentos tolos” (sinestesia). Os “coitados”, “tolos”, “malpocados” son cariñosos e van acompañados de solidariedade.

PÉREZ BALLESTEROS

Pérez Ballesteros, José:

-*Versos en dialecto gallego, y correspondencia castellana de sus principales voces*, Ed. P. Calleja y Compañía, Madrid, 1878.

-*Foguetes*, Ed. Andrés Martínez, A Cruña, 1888.

VALLADARES

Valladares, Marcial: *Maxina*, Ed. Xerais, 1991.

O libro apareceu en 1880. Incorporáanse insultos aínda que estean nunha intervención dun personaxe que se exprese en castelán, pois o castelán que falan a maioría de personaxes é máis que nada galego.

CURROS

Curros Enríquez, Manuel: *Poesía galega completa*, Ed. Galaxia, Vigo, 1992.

O libro *Aires da miña terra* é de 1880, e *O divino sainete* de 1888. Ten moitos apelativos.

PONDAL

Pondal Abente, Eduardo: *Queixumes dos pinos e outros poemas*, Ed. Castrelos, Col. Pombal, Vigo, 1977⁴.

Queixumes dos pinos editouse por vez primeira en 1886.

Ten apelativos continuos para cousas.

MONTENEGRO

Montenegro Saaveda, Amador: *Obra narrativa en galego*, Ed. Centro Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela, 2007.

A obra narrativa publicouse entre os anos 1888 e 1898.

TÍOMARCOS

O Tío Marcos da Portela: *Catecismo do labrego*, Ed. Castrelos, Col. O Moucho, Vigo, 1981¹⁵.

A edición do libro é do 26 de maio de 1889.

LÓPEZ FERREIRO

López Ferreiro, Antonio: *Novelas de López Ferreiro. O niño de pombas, O castelo de Pambre, A tecedeira de Bonaval*, Ed. Bibliófilos Gallegos, Santiago de Compostela, 1953.

-*A tecedeira de Bonaval* publícase por primeira vez en 1894.

-*O castelo de Pambre* publícase por primeira vez en 1895.

-*O niño de pombas* publícase por primeira vez en 1905.

LUGRÍS

Lugrís Freire, Manuel: *Obra narrativa en galego*, Edición de Xabier Campos Villar, Ed. Centro Ramón Piñeiro, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 2006.

A novela *O penedo do crime* empezouse a publicar por entregas en 1884 e os primeiros relatos de *Contos de Asieumedre* en 1908, algúns posteriores son de 1920.

CARRÉ

Carré Aldao, Uxío: *Obra narrativa en galego*, Edición de Mario Romero Triñanes, Ed. Centro Ramón Piñeiro, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 2000.

Esta obra está escrita entre 1895 e 1925.

AURELIO RIBALTA

Ribalta y Copete, Aurelio: *Obra narrativa en galego*, Edición de Mª Eulalia Agrelo Costas, Ed. Centro Ramón Piñeiro, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 2000.

O primeiro libro publicouse en 1894, o segundo en 1925 e o terceiro en 1931.

LEIRAS

Leiras Pulpeiro, Manuel: *Obras completas*, Ed. Sálvora, Santiago de Compostela, 1983.

O libro *Cantares gallegos* foi editado en 1911, único poemario publicado en vida. Estudo, edición e notas desta edición son de Xesús Alonso Montero.

NORIEGA

Freixeiro Mato, Xosé Ramón: *Antonio Noriega Varela. Estudio e edición da obra completa*, Ed. Servicio de publicacións da Deputación Provincial de Lugo, Lugo, 1994 (2 vol.).

O seu primeiro libro, *Montañasas*, é de 1904, *Do ermo* de 1920 e *Como falan os brañegos* de 1928.

CASTELAO COUSAS

Rodríguez Castelao, Alfonso Daniel: *Cousas da vida no Faro de Vigo*, Ed. Fundación Castelao e Consello da Cultura Galega, Edición de Clodio González Pérez, Santiago de Compostela, 2001.

O libro recolle colaboracións no xornal vigués desde 1926 a 1933.

CASTELAO DEBUXOS

Rodríguez Castelao, Alfonso Daniel: *175 debuxos de Castelao*, Ed. Fundación CaixaGalicia, Santiago de Compostela, 2000.

Reedición especial do 50 aniversario da morte de Castelao, publicado por primeira vez en 1976 pola Caja de Ahorros de Santiago.

Ponse a continuación cronolóxica de CASTELAO COUSAS por estar incluídos tamén debuxos de *Cousas da vida*.

O libro non está paxinado.

DIESTE

Dieste Gonçalves, Rafael: *Dos arquivos do trasno*, Ed. Galaxia, Vigo, 1994³.

O libro foi editado por primeira vez en 1926. Na súa segunda edición (1962) engadiría contos, que algúns elimináanse na terceira (1973), que corresponde coa baleirada aquí.

RISCO

Risco, Vicente: *O porco de pé*, Ed. Galaxia, Vigo, 1982.

A única novela completa en galego de Risco saíu do prelo en 1928.

IGLESIA ALVARIÑO

Iglesia Alvariño, Aquilino:

-*Señardá*, Ed. Palacios, Lugo, 1930.

-*Cómaros verdes*, Edicións Celta, Vilagarcía de Arousa, 1947.

-Horacio Flacco, Q.: *Carmina* (tradución, prólogo e notas de Aquilino Iglesia Alvariño), Ed. Instituto Padre Sarmiento de estudos gallegos, Santiago de Compostela, 1951. (Do anexo do autor: vocabulario lexicográfico).

-*De día a día*, Edicións Celta, Vilagarcía de Arousa, 1960.

-*Nenias*, Ed. Salnés, Vigo, 1961.

-*Leva o seu cantare*, Edicións Celta, Vilagarcía de Arousa, 1964.

CRECENTE

Crecente Vega, Xosé: *Folla bricia. Poesía galega completa*, Edición de Ricardo Polín, Ed. Centro Ramón Piñeiro (Xunta de Galicia), Santiago de Compostela, 2002.

O único libro publicado polo autor, *Codeseira*, foi editado por primeira vez en 1933. Este libro con edición crítica e estudo de Ricardo Polín recolle *Codeseira* e poemas inéditos posteriores.

CASTELAO

Rodríguez Castelao, Alfonso Daniel: *Os dous de sempre*, Ed. Galaxia, Vigo, 1970³.

O libro foi editado en 1934.

Non se recollen insultos de cando Pedro está na Pampa e se fala en castelán.

OXEA

Ramón Fernández-Oxea, Xosé: *Santa Marta de Moreiras*, Edicións Castrelos, Vigo, 1969.

O libro foi preparado entre 1925 e 1935.

Recóllense unha presada de alcumes ós que o autor dá explicación ou os que son transparentes.

VILLAR PONTE

Villar Ponte, Antón: *A festa da malla*, Ed. Xerais, Vigo, 1997.

O libro é de 1935. A lingua non está tocada nesta edición.

PEDRAYO

Otero Pedrayo, Ramón: *O mesón dos ermos*, Ed. Galaxia, Vigo, 1984.

O libro foi editado en 1936.

A maioría dos insultos recollidos son usados en moitas ocasións, o que dá seguridade de uso.

Contén moitos alcumes baseados en insulto.

ANÍBAL OTERO

Otero Álvarez, Anibal: *Esmoriz*, Ed. Sotelo Blanco, Santiago de Compostela, 1994.

Escribiu a novela autobiográfica estando no cárcere de Tui. Estivo encerrado nesta cadea os primeiros tempos despois de prendérenlo en 1936. Tería a liberdade condicional en 1941.

AVELINO

Freire Freire, Marivel: *Avelino Díaz: Unha voz comprometida na Galicia emigrante*, Ed. Brigadas en Defensa do Património Chairego, Lugo, 2002.

O libro recolle a obra completa do poeta. A data de publicación do primeiro libro, *Debezos*, é 1947.

CUNQUEIRO

Cunqueiro Mora, Álvaro: *Merlín e familia*, Ed. Galaxia, Vigo, 1991.

O libro foi editado en 1955.

BLANCO AMOR

Blanco Amor, Eduardo: *A esmorga*, Ed. Galaxia, Vigo, 2006.

O libro foi editado en 1959.

GARCÍA BARROS

García Barros, Manuel (Ken Keirades): *Dos meus recordos*, Ed. Galaxia, Vigo, 2001.

Os artigos dos que hai data están escritos nos anos 1928, 1940, 1955, 1957, 1960, 1961, 1962.

CELSE EMILIO- LONGA NOITE

Ferreiro Míguez, Celso Emilio: *Longa noite de pedra*, Ed. Akal, Madrid, 1981.

A primeira edición é de 1962.

CELSE EMILIO-VIAXE

Ferreiro Míguez, Celso Emilio: *Viaxe ao país dos ananos*, Ed. Xerais, Vigo, 2004.

A primeira edición é de 1968.

FOLE

Fole Sánchez, Ánxel: *Contos da néboa*, Ed. Galaxia, Vigo, 1991.

O libro foi publicado por primeira vez en 1973.

CONDE

Conde Cid, Alfredo: *Mementos de vivos*, Ed. Galaxia, Vigo, 1988.

O libro foi publicado por vez primeira en 1974.

CASARES

Casares Mouriño, Carlos: *Xoguetes para un tempo prohibido*, Ed. Galaxia, Vigo, 1984⁶.

A primeira edición é de 1975. Esta 6ª que manexamos é de decembro do 84, ten ISBN do 84 e Dep. Legal do 85.

FERNÁNDEZ

Fernández Ferreiro, Xosé: *Morrer en Castrelo de Miño*, Ed. Xerais, Vigo, 1995.

A primeira edición do libro é de 1978.

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO

Ferreiro Míguez, Celso Emilio: *A taberna do galo*, en *Celso Emilio Ferreiro. Obra narrativa*, Ed. Xerais, Vigo, 2003.

O libro foi publicado por primeira vez en 1978.
Hai moitos alcumes ós que Celso Emilio dá explicación.

MORALEJO

Moralejo Álvarez, Juan José: *As troitas, miñas señoras*, Ed. Galaxia, Vigo, 2005⁵.

A primeira edición é de 1981.
Se as troitas son señoras e os samóns señores, os insultos ós peixes non son nin personificacións.

REIGOSA

González Reigosa, Carlos: *Homes de tras da Corda*, Ed. Xerais, Vigo, 1988.

O libro foi publicado por vez primeira en 1982.
Corríxense un par de pronome “te” por “che” que lle malcorrixiría algún corrector preocupado por capar unha lingua rica. Carlos Reigosa non ten tales fallos.

RÁBADE

Rábade Paredes, Xesús: *Saraverde*, Ed. Galaxia, Vigo, 1987.

FREIXANES

Fernández Freixanes, Víctor: *O enxoval da noiva*, Ed. Galaxia, Vigo, 1988.

TORO

Toro, Suso de: *Land Rover*, Ed. Xerais, Vigo, 1988.

CABANA

Cabana, Darío Xohán: *Fortunato de Trasmundi*, Ed. Xerais, Vigo, 1990.

FONTE

Fonte, Ramiro: *Aves de paso*, Ed. Xerais, Vigo, 1990.

MELLA

Mella Villar, Carlos: *Non somos inocentes*, Ed. Xerais, Vigo, 1990.

X.TORO

Toro, Xelís de: *Non hai misericordia*, Edicións Positivas, Santiago de Compostela, 1990.

CID CABIDO

Cid Cabido, Xosé: *Días contados*, Ed. Xerais, Vigo, 1991.

XAVIER NAVAZA

Navaza Blanco, Xavier: *Disparos*, Ed. Xerais, vigo, 1991.

FERRÍN

Méndez Ferrín, Xosé Luís: *Arraianos*, Ed. Xerais, Vigo, 1994⁴.

A primeira edición é de 1991.

RIVAS

Rivas Barros, Manuel: *Os comedores de patacas*, Ed. Xerais, Vigo, 1991.

ALCALÁ

Alcalá, Xavier: *Contos do impaís*, Ed. Xerais. Vigo, 1992.

DELRIEGO

Fernández del Riego, Francisco: *O cego de Pumardedón*, Ed. Ir Indo, Vigo, 1992.

CARBALLO

Carballo Ferreiro, Xosé Manuel: *Don Otto de viaxe pola chaira*, Ed. Citanía de publicacións, Lugo, 1994.

IGLESIAS

Iglesias Araújo, Bieito: *Miss Ourense*, Ed. Galaxia, Vigo, 1994.

MIRANDA

Miranda, Xosé: *A biblioteca da iguana*, Ed. Xerais, Vigo, 1994.

CASALDERREY

Casalderrey, Fina: *¡Prohibido casar, papá!*, Col. Árbore, Ed. Galaxia, Vigo, 1996.

NAVAZA

Navaza Blanco, Gonzalo: *Erros e tánatos*, Ed. Xerais, Vigo, 1996.

DOCAMPO

Puente Docampo, Xavier: *Adelaida, Henrique e demais familia*, Ed. Galaxia, Vigo, 1996.

CARIDE

Caride Ogando, Ramón: *Sarou*, Ed. Xerais, Vigo, 1997.

VALCÁRCEL

Valcárcel, Xesús Manuel: *Os ollos da sentinela*, Ed. Galaxia, Vigo, 1997.

NEIRA VILAS

Neira Vilas, Xosé: *O home de pau*, Ed. Xerais, Vigo, 1999.

CASARES-VOZ

Casares Mouriño, Carlos: *100 artigos*, Ed. La Voz de Galicia, Col. Biblioteca Gallega, A Coruña, 2004.

Os artigos están escritos entre os anos 1982 e 2001, e publicados no xornal *La Voz de Galicia*.

A.REIGOSA

Reigosa, Antonio: *Resalgario*, Ed. Xerais, Vigo, 2001.

PINTOR

Vázquez Pintor, Xosé: *A memoria do boi*, Ed. Xerais, Vigo, 2001.

SILVA

López Silva, Inma: *Concubinas*, Ed. Xerais, Vigo, 2002.

ANGUEIRA

Angueira, Anxo: *A morte de A.*, Ed. Xerais, Vigo, 2003.

FRANCO

Franco, Camilo: *Por conto alleo*, Col. Illa nova, Ed. Galaxia, Vigo, 2003.

ANEIROS

Aneiros, Rosa: *Veu visitarme o mar*, Ed. Xerais, Vigo, 2004.

PAZ

Fernández Paz, Agustín: *Tres pasos polo misterio*, Ed. Xerais, Vigo, 2004.

MURADO

Murado, Miguel Anxo: *O soño da febre*, Ed. Galaxia, Vigo, 2007.

SUMAI

Sumai, Anxos: *Así nacen as baleas*, Ed. Galaxia, Vigo, 2007.

DICIONARIOS DE REFERENCIA

ALMEIDA-SAMPAIO

Almeida Costa, J, e Sampaio e Melo, A.: *Dicionário da língua portuguesa*, Ed. Porto Editora, Porto, 6ª edición.

BLOCH-WARTBURG

Bloch, Oscar e Wartburg, Walter von: *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Ed. Presses Universitaires de France (PUF), Paris, 1989⁸.

CELDRÁN

Celdrán Gomariz, Pancracio: *El gran libro de los insultos*, Ed. La esfera de los libros, Madrid, 2008.

COROMINAS-PASCUAL

Corominas, Joan e Pascual, José A: *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Editorial Gredos, Madrid, 1991³ (6 vol.).

COVARRUBIAS

Covarrubias Horozco, Sebastián de: *Tesoro de la lengua castellana o española*, edición integral e ilustrada de Ignacio Arellano e Rafael Zafra, Ed. Universidad de Navarra-Iberoamericana-Vervuert-Real Academia Española-Centro para la Edición de clásicos españoles, 2006.

DRAE

Real Academia Española: *Diccionario de la lengua española*, Ed. Real Academia Española, Madrid, 1984²⁰ (2 vol.) e 2001²².

GALAXIA

VVAA: *Diccionario galego-castelán*, Editorial Galaxia, Vigo, 1988.

González Seoane, Ernesto (dir): *Diccionario de diccionarios do galego medieval*, Verba anexo 57, Ed. Universidade de Santiago de Compostela.

GERALDO DA CUNHA

Geraldo da Cunha, Antônio: *Dicionário etimológico Nova Fronteira da língua portuguesa*, Editora Nova Fronteira, Rio de Janeiro, 1982².

HOUAISS

Houaiss, Antônio: *Dicionário eletrônico da língua portuguesa*, Editora Objetiva Ltda., Rio de Janeiro, 2007.

MOLINER

Moliner, María: *Diccionario de uso del español*, Ed. Gredos, Madrid, 1994 (2 vol.) e 2002² (2 vol.)

Santamarina, Antón (dir): *Diccionario de diccionarios*, Ed. Fundación Barrié de la Maza.

Sarmiento (1745-1770)	Sobreira (1787-1805)
Reguera (1840)	Rodríguez manuscrito (1855)
Rodríguez (1863)	Pintos (1865)
Cuveiro (1876)	Valladares (1884)
Valladares inédito (1896-1902)	Porto (1900)
Leiras (1906)	Academia (1913-1928)
Filgueira (1926)	Carré (1928-1931)
Acevedo (1932)	Aníbal Otero (1949-1977)
Pereda (1953)	Ibáñez (1956)
Eladio (1958-1961)	Apéndice Eladio (1961)
Franco Grande (1972)	Carré (1972)
Carme Ríos Panisse (1977)	Elixio Rivas (1978-2001)
Constantino (1985)	Losada, Castro e Niño (1992)

LITERATURA DE REFERENCIA (CRONOLÓXICA)

Recóllense sen contexto os insultos e as palabras con acepción insultiva ou figurada. Nalgunhas ocasións o contexto non axuda a adiviñar esta intención, polo que se segue o criterio de incorporalas.

MARCIAL

Marcial: *Epigramas*, Tradución de Amable Veiga Ares, Ed. Xunta de Galicia e Editorial Galaxia, Santiago de Compostela, 1999 (2 vol.).

Recóllense coa tradución que lle dá en cada contexto o tradutor.

CURA DE FRUÍME

Cernadas y Castro, Diego Antonio: *Obras del Cura de Fruíme*, Ed. Alvarellos (facsimilar), Lugo, 1988 (7 vol.).

Neste apartado recóllese a obra en castelán.

PARDO BAZÁN

Pardo Bazán, Emilia: *Los pazos de Ulloa*, Alianza Editorial, Madrid, 1978⁷.

VALLE-INCLÁN

Valle-Inclán, Ramón del: *Luces de Bohemia*, Edición, introdución e notas de Alonso Zamora Vicente, Ed. Círculo de lectores, Barcelona, 1991.

Foi editado por primeira vez en 1920.

Repíte bastante os insultos que usa. Emprega moita xerga. Usa, do galego, a retranca dando o sentido contrario: capitalista ou banqueiro son ‘pobres’. Recóllense as definicións a pé de páxina de Alonso Zamora Vicente cando as hai.

CAMBA

Camba, Julio: *La casa de Lúculo*, Ed. Compañía Iberoamericana de publicaciones, Madrid, 1929.

Camba, Julio: *Millones al horno*, Ed. Espasa-Calpe, Col. Austral, Madrid, 1969².

CELA

Cela, Camilo José: *La colmena*, Ed. Noguer, Barcelona, 1978³².

A primeira edición é de 1951.

Moitos insultos de animais: animal, bestia, bicho, buey, burro, cabrito, capón, cerdo, cochino, corderita, culebrón, foca, gansa, gatito, grullo, guarra, jabalí, loro, mono, pajarito, pécora, perro, pichón, pollo, puerco, sapo, víbora, zángano, zorra.

Usa moito o insulto dobre: cerdo huraño, pobres incultos, mísero pequeno burgués, foca sucia, bestia ruin, pernas desgraciado, golfá cuarentona, rojo indecente, tísico desgraciado.

Insultos de frases: “Es una de las peores personas del mundo” (pp. 119). “Las mujeres no huelen a perfume, huelen a pescado rancio” (pp. 194). “Había conseguido llegar a vivir horas enteras, a veces hasta días enteros, sin más que decir, de cuando en cuando, ¡hum!, y al cabo de otro rato, ¡hum!, y así siempre. Era una manera muy discreta de darle a entender a su mujer que era una imbécil, pero sin decírselo claro” (pp. 180).

Ten inventos: noctívago (pp. 176).

Galeguismos: feuchina, pailán.

Ten xerga: gili (251).

Ten galicismos: *cocotte* ‘indecente’ (192).

TORRENTE

Torrente Ballester, Gonzalo: *La saga/fuga de J.B.*, Alianza Editorial, Madrid, 1998.

A primeira edición é de 1972.

BIBLIOGRAFÍA LINGÜÍSTICA XERAL

Alarcos Llorach, Emilio: *Gramática de la lengua española*, Editorial Espasa, Madrid, 2002.

Alvar Ezquerro, Manuel: *La formación de palabras en español*, Ed. Arco Libros, Col. Cuadernos de lengua española, Madrid, 2012⁸.

Álvarez, Rosario; Regueira, Xosé Luís e Monteagudo, Henrique: *Gramática galega*, Ed. Galaxia, Col. Biblioteca básica da cultura galega, Vigo, 1986.

Álvarez, Rosario e Xove, Xosé: *Gramática da lingua galega*, Editorial Galaxia, Vigo, 2002.

Auerbach, Erich: *Lenguaje literario y público en la Baja latinidad y en la Edad Media*, Ed. Seix Barral, Col. Biblioteca breve, Barcelona, 1969.

Bassols de Climent, M.: *Fonética latina*, CSIC, Madrid, 1962.

Benavente Jareño, Pedro e Ferro Ruibal, Xesús: *O libro da vaca. Monografía etnolingüística do gando vacún*, Ed. Centro Ramón Piñeiro para a investigación en humanidades, Santiago de Compostela, 2010.

Blánquez: *Diccionario latino-español, español-latino*, Editorial Sopena, Barcelona, 2002 (3 vol.).

Bosque, Ignacio e Demonte, Violeta (dir): *Gramática descriptiva de la lengua española*, Ed. Espasa – Real Academia Española, Madrid, 1999 (3 vol.).

Bouza-Brey Villar, Gonzalo: *O alcumario de Arousa, do Ullán e do Salnés*, Ed. Concello de Catoira, 2003.

Bouza-Brey, Luís e Bouza-Brey Villar, Gonzalo: “Alcumario de Arousa, do Ullán e do Salnés”, en Bouza-Brey, Luís: *Obra completa*, Edicións do Castro, O Castro (Sada, A Coruña), 2002.

- Cabeza Quiles, Fernando: *Toponimia de Galicia*; Ed. Galaxia, Vigo, 2008.
- Cañada, Silverio (editor): *Gran Enciclopedia Gallega*, Santiago de Compostela-Gijón, 1974.
- Carballo Calero, Ricardo: *Gramática elemental del gallego común*, Ed. Galaxia, Vigo, 1979⁷.
- Carrera de la Red, Mª Fátima: “Unidades léxicas empleadas como apelativos de persona en el vocabulario de la zona al sureste de León”, en *Homenaxe a Dieter Kremer*, Ed. ILGA, Santiago de Compostela, 2004.
- Casares, Julio: *Diccionario ideológico de la lengua española*, Editorial Gustavo Gili, Barcelona, 2001².
- Celdrán Gomariz, Pancrácio: *Inventario general de insultos*, Ediciones del Prado, Madrid, 1995.
- Ciruela Alférez, Juan José: “Algunos aspectos socio-culturales del insulto en chino”, en *Interculturalidad y lenguaje 1. El significado como corolario cultural*, Ed. Granada Lingvística, Granada, 2007.
- Coseriu, Eugenio: *Introducción a la lingüística*, Ed. Gredos. Col. Biblioteca románica hispánica, Madrid, 1986.
- Cuenca, Maria Josep e Hilferty, Joseph: *Introducción a la lingüística cognitiva*, Ed. Ariel Lingüística, Barcelona, 1999.
- Cueto Vallverdú, Natalia e López Bobo, Mª Jesús: *La interjección. Semántica y pragmática*, Ed. Arco Libros, Col. Cuadernos de lengua española, Madrid, 2003.
- Cunha, Celso e Cintra, Lindley: *Nova gramática do português contemporâneo*, Edições João Sá da Costa, Lisboa, 1984.
- Editorial Ramón Sopena: *Diccionario francés-español y español-francés*, Ed. Sopena, Barcelona, 2002.
- Feixó Cid, Xosé G. (co): *Diccionario da lingua galega*, Ed. Ir Indo, Vigo, 1986.
- Fernández Cabanelas, Arximiro e outros: *Dicionario dos alcumes do Grove*, Ed. IES As Bizocas e IES Monte da Vila (O Grove), O Grove (Pontevedra), 2011.
- Fernández Rei, Francisco: *Dialectoloxía da lingua galega*, Ed. Xerais, Vigo, 1990.
- Ferreiro Fernández, Manuel: *Gramática histórica galega*, Ed. Laiovento, Santiago de Compostela, 1995.
- Ferro Ruibal, Xesús (dir): *Diccionario dos nomes galegos*, Ed. Ir Indo, Vigo, 1992.
- Fidalgo, Elvira e outros: *As cantigas de loor de Santa María*, Ed. Centro Ramón Piñeiro, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 2003.
- Fink, Gerhard: *Ditelo in latino*, Ed. Longanesi, Milano, 1992.
- Freixeiro Mato, Xosé Ramón: *Os diminutivos en galego*, Ed. A Nosa Terra, Vigo, 1996.
- García, Constantino e González González, Manuel: *Diccionario da Real Academia Galega*, Ed. Real Academia Galega, A Coruña, 1997.
- García, Constantino: *Contribución ó léxico de Álvaro Cunqueiro*, Real Academia Galega, A Coruña, 1991.
- García, Constantino: *O libro das palabras*, Ed. Centro Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela, 2003.
- García de Diego, Vicente: *Elementos de gramática histórica gallega*, Verba Anexo 23, Ed. Universidade de Santiago de Compostela, 1984.

- Horacio Flacco, Q.: *Carmina*, Traducción, prólogo e notas de Aquilino Iglesia Alvariño, Ed. Instituto Padre Sarmiento e Estudos Gallegos, Santiago de Compostela, 1951.
- Iribarren, José María: *El porqué de los dichos*, Ed. Gobierno de Navarra, Navarra, 1994⁶.
- Lanciani, Giulia e Tavani, Giuseppe: *As cantigas de escarnio*, Ed. Xerais, Vigo, 1995.
- Lastra Muruais (co.): *Diccionario Xerais da lingua*, Ed. Xerais, Vigo, 1986.
- Lausberg, Heinrich: *Lingüística románica*, Ed. Gredos, Madrid, 1976.
- Lázaro Carreter, Fernando: *Estudios de lingüística*, Ed. Crítica, Col. Filología, Barcelona, 1981².
- Lázaro Carreter, Fernando: *Diccionario de términos filológicos*, Ed. Gredos, Col. Biblioteca románica hispánica, Madrid, 1984³.
- Lloyd, Paul M.: *Del latín al español*, Ed. Gredos, Madrid, 1993.
- López Díaz, Xosé: *Diccionario Galego-latino clásico e moderno*, Ed. Centro Ramón Piñeiro para a investigación en humanidades, Santiago de Compostela, 2010.
- López Taboada, Carme e Soto Arias, María do Rosario: *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega*, Ed. Galinova, A Coruña, 1995.
- Lorenzo, Ramón: *Crónica troiana*, Ed. Fundación Pedro Barrié de la Maza, A Coruña, 1985.
- Lyons, John: *Lenguaje, significado y contexto*, Ed. Paidós Comunicación, Barcelona, 1981.
- Mariño Paz, Ramón: *Historia da lingua galega*, Ed. Sotelo Blanco, Santiago de Compostela, 1999².
- Marsá, Francisco: *Cuestiones de sintaxis española*, Ed. Ariel, Col. Letras e ideas, Barcelona, 1984.
- Martinet, Jeanne: *Claves para la semiología*, Ed. Gredos, Col. Biblioteca románica hispánica, Madrid, 1988.
- Martínez Amador, Emilio M.: *Diccionario italiano-español, spagnolo-italiano*, Ed. Sopena, Barcelona, 2002 (2 vol.).
- Medina Guerra, Antonia María (coord.): *Lexicografía española*, Ed. Ariel, Col. Ariel lingüística, Barcelona, 2003.
- Menéndez Pidal, Ramón: *Manual de gramática histórica española*, Ed. Espasa-Calpe, Madrid, 1982¹⁷.
- Menéndez Pidal, Ramón: *Orígenes del español*, Ed. Espasa-Calpe, Madrid, 1980⁹.
- Miguel, Raimundo de: *Diccionario latino-español etimológico*, Ed. Librería General de Victoriano Suárez, Madrid, 1946²⁴.
- Monteagudo Romero, Henrique e García Cancela, Xermán (co): *Diccionario galego-castelán*, Ed. Galaxia, Vigo, 1988.
- Montero, Emilio: *El eufemismo en Galicia*, Verba Anexo 17, Ed. Universidade de Santiago de Compostela, 1981.
- Navaza Blanco, Gonzalo: *Fitotoponimia galega*, Ed. Fundación Barrié de la Maza, 2006.
- Pinheiro Torres, Alexandre: *Antologia da poesia trovadoresca galego-portuguesa*, Ed. Lello&Irmão Editores, Porto, 1977.

Real Academia Española: *Nueva gramática de la lengua española*, Ed. Real Academia Española, Madrid, 2009 (2 vol.).

Rivas Quintas, Elixio: *Frampas II. Contribución al diccionario gallego*, Ed. Alvarellos, Lugo, 1988.

Rivas Quintas, Elixio: *Lingua galega, nivéis primitivos*, Ed. Laiovento, Col. Ensaio, Santiago de Compostela, 1994.

Ruiz García, Cristobal: *Diccionario de insultos y piropos en siete idiomas*, Ed. Obra guasa, Madrid, 1992.

Santos Domínguez, Luis Antonio e Espinosa Elorza, Rosa María: *Manual de semántica histórica*, Ed. Síntesis, Madrid, 1996.

Sarmiento, Martín: *Elementos etimológicos según el método de Euclides*, Edición e estudo por J. L. Pensado, E. Fundación Pedro Barrié de la Maza, A Coruña, 1998.

Sarmiento, Martín: *Onomástico etimológico de la lengua gallega*, Edición e estudo por J. L. Pensado, E. Fundación Pedro Barrié de la Maza, A Coruña, 1999 (2 vol.).

Saussure, Ferdinand de: *Curso de lingüística general*, Ed. Losada, Buenos Aires, 1945.

Seco, Manuel (dir.): *Diccionario del español actual*, Ed. Aguilar, Madrid, 1999 (2 vol.).

Smith, Colin: *Collins Dictionary español-inglés, english-spanish*, Ed. Grijalbo, 2000⁶.

Tagliavini, Carlo: *Orígenes de las lenguas neolatinas*, Ed. Fondo de Cultura Económica, México, 1973.

Tato Fontaíña, Laura: *O cancionero de Pero Meendiz da Fonseca*, Ed. Centro Ramón Piñeiro, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 2007.

Tavani, Giuseppe: *A poesía de Airas Nunez*, Ed. Galaxia, Vigo, 1992.

Vázquez Cuesta, Pilar e Mendes da Luz, Maria Albertina: *Gramática da língua portuguesa*, Edições 70, Lisboa, 1971.

Vidos, B. E.: *Manual de lingüística románica*, Ed. Aguilar, Col. Cultura e historia, Madrid, 1973.

Williams, Edwin B.: *Do latim ao português*, Edições Tempo brasileiro Ltda., Rio de Janeiro, 1961.

Zamora Vicente, Alonso: *Dialectología española*, Ed. Gredos, Madrid, 1967².

Zingarelli, Nicola: *Il nuovo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*, Ed. Zanichelli, Bologna, 1987⁴.

BIBLIOGRAFÍA HISTÓRICA

Cabeza Quiles, Fernando: *Gallegos en Las Alpujarras granadinas*, Ed. Toxosoutos, Noia, 2005.

Castro, Xavier: *Historia da vida cotiá en Galicia*, Ed. Nigratrea, Vigo, 2007.

Corral Díaz, Esther: *As mulleres nas cantigas medievais*, Ed. Seminario de Estudos Galegos, Col. Galicia medieval: estudos, O Castro (Sada, A Coruña), 1996.

Fernández de la Vega, Celestino: *O segredo do humor*, Col. Biblioteca 120, Ed. La Voz de Galicia, A Coruña, 2002.

González Pérez, Clodio: *A Coca e o mito do dragón*, Ed. Ir Indo, col. Raigame, Vigo, 1993.

López, Siro: *Castelao humorista*, Ed. Centro Ramón Piñeiro, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 1996.

Lorenzo, Xaquín: *Os oficios*, Ed. Galaxia, Vigo, 1983.

Reigosa, Antonio; Miranda, Xosé; Cuba, Xoán R.: *Diccionario dos seres míticos galegos*, Ed. Xerais, Vigo, 1999.

Risco, Vicente: “Etnografía: Cultura espiritual”, en Otero Pedrayo, Ramón: *Historia de Galicia* (Tomo I), Ed. Akal Editor, Madrid, 1979.

Saavedra, Pegerto: *A vida cotiá en Galicia de 1550-1850*, Ed. Universidade de Santiago de Compostela, Col. Biblioteca de Divulgación Serie Galicia, Santiago de Compostela, 1992.

Schmidt, Jöel: *Diccionario de mitología griega y romana*, Ed. Larousse, Barcelona, 1995.

Vicetto, Benito: *Historia de Galicia*, Ed. Xuntanza Editorial, Santiago de Compostela, 1986 (7 vol.).

BIBLIOGRAFÍA LITERARIA XERAL

Algoud, Albert: *El ilustre Haddock. El integral de los insultos del capitán*, Ed. Norma Editorial, Barcelona, 1999.

Amoedo, Gonzalo: *O penal das illas de San Simón*, Ed. Xerais, Vigo, 2006.

Arias Freixedo Xosé Bieito: *Antoloxía de poesía obscena dos trobadores galego-portugueses*, Edicións Positivas, Santiago de Compostela, 1993.

Cicerón: *Cartas*, Col. Clásicos en galego, Ed. Galaxia e Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 1996.

Cervantes, Miguel de: *Don Quijote de la Mancha*, Editorial Ramón Sopena, Barcelona, 1976.

Felice, Lucio e Rossi, Tiziano (coord.): *Enciclopedia de la literatura Ganzanti*, Ediciones B, Barcelona, 1991.

Fernández de Castro, Pedro: *El búho gallego*, Editorial Compostela, Colección Biblioteca 114, Santiago de Compostela, 1992.

Ferreiro, Celso Emilio: *Antoloxía*, Ed. Xerais, Vigo, 1989.

García Márquez, Gabriel: *El general en su laberinto*, Ed. Mondadori, Barcelona, 2000.

Hemingway, Ernest: *París era una fiesta*, Ed. Círculo de lectores, Col. Biblioteca de Plata, Barcelona, 1987.

Joyce, James: *Escritos críticos*, Ed. Alianza, Madrid, 1975.

McPhee, Nancy: *The book of insults*, Ed. Futura Publications, London, 1978.

Petronio: *Satiricón*, Ed. Xunta de Galicia e Editorial Galaxia, Col. Clásicos en galego, Santiago de Compostela, 1991.

Plutarco: *Vidas paralelas (Alejandro-César, Pericles-Fabio Máximo, Alcibíades-Coriolano)*, Ed. Cátedra, Edición de Emilio Crespo, Madrid, 2003².

Rabelais, François: *Gargantúa e Pantagruel*, Ed. Orbis, Col. Historia de la literatura universal, Barcelona, 1982).

Rojas, Fernando de: *La Celestina*, Ed. Orbis, Col. Historia de la literatura universal, Barcelona, 1982

Schopenhauer, Arthur: *El arte de insultar*, Ed. Edaf, Madrid, 2000. (Escolma de escritos e aforismos escritos para atacar, criticar ou burlarse de persoas ou institucións, presentes nas obras publicadas polo filósofo).

Voltaire: *Cándido*, Ed. Orbis, Col. Historia de la literatura universal, Barcelona, 1982.

**DICIONARIO DE INSULTOS,
outros apelativos e palabras con significados
figurados aplicados a persoas, relacionados co reino animal.
Con correspondencias en
castelán e portugués**

Abatanado v. BATÁN.

ABÁZCARO. Persoa pequena; persoa con moito poder.

Abázcaro **ANÍBAL OTERO** m. (2) *fig y fam.* Persona o animal pequeno.

NEIRA VILAS *Había uns abázcaros poderosos naquel enxame que era a cidade que se arruinaron por non teren papel.* (pp. 60).

ETIMOLOXÍA

De abázcaro ‘macho da abella’. Para Aníbal Otero (1949-1977) do lat. ABBAS ‘abade’ (v. abadesa), en metáfora semellante a *madre abadesa* para denominar a abella raíña no cast. de Andalucía (s.v. abázcaro). Poderíase considerar tamén o lat. CRĀBRO id., e tamén ‘colérico’, ó mellor en relación coa súa propia denominación culta *Vespa crabro*.

VER

Abella, zángano.

(ABELLA). Xera os significados: Traballador e aforrador; inqueda; irascible, que se irrita facilmente; indiscreto, entrometido; espabilado, vivaracho.

Abella **GRANXERAIS** s.f. (3) *fig.* Persoa traballadora e apañada.

Abellón

IGLESIAS *Revirei os ollos co disimulo dunha galiña espantadiza e vino (...). En canto se apercibiu de que un abellón zunía arredor, abriu a porta do haiga e ensinome o paquete. Certo que unha man no peto avulta o demo e de que hai fulanos superdotados pero, por se as moscas, agacheime a atar as agulletas dos zapatos. Ó incorporarme, saquei o ferro. Só puiden ensinarllo e acenearlle co cano, porque me esquecera de meterlle o peite de balas.* (pp. 143-144).

Abelloso **GRANXERAIS** adx. (1) Dise do animal ou da persoa inquedos que se irritan facilmente.

Abelludo [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) ‘indiscreto’. En Elixio Rivas (1978-2001) ‘espabilado, vivaracho’.] **GRANXERAIS** adx. (1) Dise da persoa indiscreta, que se entremete en todo.

CASTELÁN

En DRAE **abeja** ‘persona laboriosa y allegadora’, **abejaruco** ‘persona noticiosa y chismosa’, **abejorro** ‘persona de conversación pesada y molesta’.

En Moliner **abeja** ‘persona laboriosa y económica o que administra bien’, **abejorro** ‘persona pesada y molesta’.

En Celadrán **abejaruco**, coas variantes **abejarugo** e **abejarruco**, ‘metomentado o persona noticiosa y chismosa que indaga y se interesa por cosas que no son de su incumbencia’, ‘sujeto ridículo cuyo trato enfada o incomoda’, ‘tosco además de bruto’, **abejón** ‘alcahueta, tercera, mujer que media en amores ilícitos y busca ocasión a enamorados o amantes para que se desfoguen’, **abejorro** ‘persona molesta, de conversación larga, insustancial y pesada’, **abejorreao** ‘persona torpe o que anda mal de la cabeza’ (s.v. abejorro).

PORTUGUÉS

En Houaiss **abelhudo** ‘que ou aquele que é ativo, desembaraçado’, ‘que ou o que é curioso, indiscreto’, ‘que ou aquele que é bisbilhoteiro, metedico’, ‘que ou aquele que é astuto, ardiloso’.

En Almeida-Sampaio **abelha** ‘mulher astuciosa’, ‘pessoa que dirige outra com cuidado excessivo’ e **abelhudo** ‘que ou o que se intromete indiscretamente’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do insecto himenóptero. Do lat. APĪCŪLA, dim. de APIS íd.
O cast. *abejaruco*, aínda que é ave, deriva de *abeja*, por alimentarse delas.

NOTA

A diferenza do abázcaro (: s.v.), a abella simboliza o traballo e a actividade.

Eladio Rodríguez recolle **abelloso** ‘animal inquieto que ffacilmente se irrita’.

O abellón é un costume antropolóxico polo que nos velorios os presentes collíanse das mans e daban voltas arredor do morto emitindo un son que recordaba o zunido do abellón, probablemente por crer que a alma do defunto tomaría forma de abella. Imitar o zunido dun abellón pode denotar tamén burla, como se confirma na expresión “xogar ó abellón” ‘burlarse de alguén’.

En port. **colmeia** ten o significado figurado ‘grupo grande de persoas’ (Houaiss e Almeida-Sampaio).

VER

Abázcaro, avespa, enxame, zángano.

ABELURIO. Traveso, particularmente neno ou rapaz; xoguetón; inqueda; pesado, cargante; impertinente, molesto; moi curioso.

Abelurio [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘trasno’, ‘nenos travesos’. En Aníbal Otero (1949-1977) ‘persona que se mete en todas as cousas, ávida de curiosidade. *Parecís abelurios*, decía el sujeto a los que se amontonaban encima de él para ver lo que traía’ e ‘donicela’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Muchacho travieso, vivaracho y juguetón; abelurio. **CONSTANTINO GARCÍA** m. (1) (Com.) Persona pesada y cargante. (2) (Sob.) Persona inquieta. **GRANXERAIS** s.m. (1) Persoa molesta e impertinente. (2) Persoa moi inqueda; bulebulle.

Abrula

IGLESIA ALVARIÑO *A boneca aló vai pola ribeira / coma unha nena abrula, cun refaixo / de repenicos todo ó arredore. (De día a día, pp. 19).*

ETIMOLOXÍA

Abeluria é un dos nomes da planta *Digitalis purpurea*, ademais de dedaleira, dixital, estalote, milicroque, sanxoán, seane, baloco... Tradicionalmente supúxose que esta planta escorrentaba as meigas e os trasnos, de aí que un significado metonímico de abelurio sexa ‘trasno’, e desta acepción, xunto co uso que dan os nenos a esta planta venenosa facéndolle estoupar, pódese entender que se xeran as acepcións recollidas (cf. baloco).

Para Corominas-Pascual probablemente veña do vasco *bilur* ‘biorto’ (s.v. vellarita). Aníbal Otero, seguramente a partir da acepción ‘donicela’ que el rexistra, supón a súa orixe no lat. BELLULA ‘donicela’, que Menéndez Pidal non recolle en Galicia (1980: 404), aínda que si fai referencia á acepción de ‘mujer vivaracha’ para *mostelilla*, outro nome da donicela (1980: 401).

NOTA

Do texto de Aquilino Iglesia Alvariño para a variante abrula parece que as acepcións ‘xoguetona’ ou ‘inqueda’ lle poden acaer.

ABESOURO. Impertinente, molesto.

Abesouro [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) (s.v. abêsouro) ‘se dice tambien, de una persona que anda con impertinencia tras de otra, sin dejarla, por cualquier asunto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (3) Moscardón, hombre impertinente. **GRANXERAIS** s.m. (3) fig. Persoa impertinente.

Abexouro **GRANXERAIS** ABESOURO.

Abisouro **GRANXERAIS** ABESOURO.

PORTUGUÉS

A *besouro* ou *besoiro* non se lle atopa acepción de insulto, pero si ten *abesourar* os significados ‘incomodar ou aturdir con zumbidos, ruidos ou som desagradábel’, ‘perturbar ou atormentar, falando cousas sem importancia ou a que falta razão ou bom senso’ (Houaiss).

ETIMOLOXÍA

A voz abesouro, que coincide con abesoiro, documéntase na lingua medieval.

É nome de insecto coleóptero que produce un gran zunido ó voar. Para Corominas-Pascual do lat. APIS AURUM ‘o ouro (dourado) da abella’ ou dunha forma céltica *BEK(K)ARAURA que lle daría tamén

explicación a vacaloura (s.v. abeja); para Houaiss e Almeida-Sampaio do castelán *abejorro*, aum. de *abeja*, e Houaiss recolle a posibilidade etimolóxica do lat. AVIS AUREA ‘ave de ouro’ (s.v. besouro)..

NOTA

A palabra americana do cast. e do port. **mangangá** ‘abesouro, abellón’ -tomada do guaraní ou tupi- adquire tamén o significado figurado en cast. ‘persoa fastidiosa’ (DRAE, Moliner).

Abestado v. BESTA. Abichado v. BICHO.

ABOUXADO. Pouco desenvolvido fisicamente; aparvado, lento en reaccionar.

Abouxado [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘el animal o persona que no medra ni engorda’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (4) En el Ribeiro de Avia, persona o animal que no medra ni engorda. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ram.) Atontado. **GRANXERAIS** *adx.* (2) Que está atordado; abombado.

Abuxado **ELADIO RODRÍGUEZ** ABOUXADO. **GRANXERAIS** ABOUXADO.

ETIMOLOXÍA

García de Diego (1984: 71 e 76) e Constantino García (2003: 44) coinciden en xustificar que abouzar, abuxar e abrouzar son tres variantes da mesma palabra, e o último considera unha orixe onomatopeica, que Corominas-Pascual tamén defende, aínda que desde dúas posibilidades: do cast. *huchear* ‘dar voces os cans de caza’ ou do cast. *ojea* ‘espantar a caza’, da interxección *¡ox!* empregada para facer fuxir os animais (s.v. huchear e ojea).

NOTA

Sarmiento (1745-1770) é o primeiro en recoller abojar ‘meter ruido como perros’, que a considera do fr. *aboyer* ‘ladrar’, ‘falar a berros’, para Bloch-Wartburg de creación onomatopeica (s.v. aboyer).

A acepción rexistrada de Eladio Rodríguez para abouxado non ve luz con esta explicación. Pódese supoñer unha interferencia con aboubado (: s.v.) no significado ‘coas facultades mentais pouco desenvolvidas’.

Aburla v. ABELURIO. Abubela v. BUBELA. Aburrado v. BURRO. Abutre v. VOITRE. Abuxado v. ABOUXADO. Acabalada v. CABALO.

ACÉMELA. Torpe; persoa inculta, sen instrución; groseiro; persoa resistente para o traballo.

Acémela [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘persona inculta, sin instrucción, grosera’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Persona torpe y sin instrucción. (3) Persona resistente para el trabajo.

CASTELÁN

En Covarrubias **acémila** ‘hombre disforme de cuerpo y de poco saber’, **acemilón** ‘hombrazo tonto’ (s.v. acémila).

En DRAE **acémila** ‘asno, persona ruda’.

En Moliner **acémila** ‘se emplea como insulto significando bruto o torpe’.

En Celdrán **acémila** ‘animal, bestia’, ‘sujeto rudo, primitivo y tosco’, ‘en tono jocoso se predica de quien es tan fuerte como bruto’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **azêmola** ‘pessoa parva, idiota, inútil’.

En Almeida-Sampaio **azêmola** ‘pessoa estúpida’.

Corominas-Pascual fai referencia á forma de portugués antigo **azemél** ‘arriero’, ‘traicionero’ (s.v. acémila).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

De acémela ‘mula de carga’. Do ár. *az-zâmila* íd.

VER

Arrieiro.

Acirrante, acirritado v. ENCIRRAR. Acobardado v. COVARDE. Acoirazado v. COIRO. Acovardado v. COVARDE. Acrequenado v. CREQUENAS. Adelonciña v. DONICELA.

(ADUANAR). Xera os significados: Intrigante; murmurador, persoa que leva e trae contos; persoa que fala mal doutras; persoa que indaga da vida dos veciños; traveso; mala persoa; persoa de costumes demasiado desenvoltos.

Adoanante **GRANXERAIS** ADUANANTE.

Adoaneiro **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (San.) Travieso.

Aduanante [Aparece por primeira vez en Pintos (1865), sen definición.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (2) Trapisondista, intrigante, embrollón, mala persona. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa que ten por costume intrigar e complica-las cousas; aduaneiro², falcatrueiro.

NEIRA VILAS *E ó Rod, o chichirico aduanante, fóiselle engruñando a fachenda, foi sentíndose premido.* (pp. 20). *E nese río revoltoso vogaban ó chou un fato de aduanantes: os que non pagaban obrigas contraídas a prazo fixo; os empresarios aventureiros que lles daban xeito legal a crebas fraudulentas; os que deixaban morrer a outros por medicacións fóra de horario.* (pp. 97).

Aduaneira DICCIONARIO DA ACADEMIA (1913-1928) La mujer que averigua la vida de todo el mundo; que anda llevando y traendo; murmuradora, intrigante, chismosa, amiga de inventar cuentos, vagabunda; de costumbres demasiado desenvueltas. Úsase también como masculino, pero no generalmente.

LÓPEZ FERREIRO *Os nosos artesanos teñen que contemplar cas maos baldeiras dende suas tendas, cómo traballan e trunfan os adveñedizos. Hastra a nosa fala ten que retirarse corrida, como unha leal e vella sirventa á quen despachan os amos, para recibir á outra deslenguada e aduaneira.* (pp. 206). *¿Sei que son eu unha aduaneira ou unha tarambana, para andar con esas monadas?* (pp. 216). *Alí, como en todol-os arrabaldes, non faltaban de esas aduaneiras e paraxismeiras, amigas de levar e traer contos, que lle acababan de revolver a cabeza e trastornarlle o sentido. Entre elas había prencipalmente unha mangoleteira, que casi sempre estaba alí metida.* (pp. 321).

Aduaneiro [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘chismoso, enredador’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (4) Persona chismosa, cizañenta y liante, que anda llevando y trayendo cuentos, murmurando de unos y otros e indagando la vida de sus convecinos. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que ten por costume intrigar e complica-las cousas; aduanante, falcatrueiro.

LEIRAS *I apillar aduaneiros e treidores, / e darlles o seu xusto cun vergallo!* (pp. 329).

RISCO *Non hai tal cousa. Quen iso diga é un aduaneiro, é un truhán de mala fe.* (pp. 98).

Aduanón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El propenso a aduanear (‘chismear’, ‘maldecir’).

ETIMOLOXÍA

De aduanar ‘intrigar’. Pódese considerar unha orixe no ár. *ad-dula* ‘rabaño grande’ que deu en galego adúa ‘rabaño grande que pertence a todos os veciños’ e aduar ‘conxunto de familias de pastores’; ou no ár. *aiwân* ‘oficina’, ‘registro’, étimo de aduana.

No segundo caso estaría-se para a orixe do insulto nun mal uso do oficio de aduaneiro ou na oportunidade que hai de ver moita xente e recibir moita información nunha oficina de aduana.

AGARRADO. Persoa que non gasta e acumula riqueza.

Agarrado [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘que se toma por el mezquino o miserable’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (4) Mezquino, tacaño. **É un agarrado**, aplícase a la persona cicatera, avarienta o cutreña. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cur. Lax. Com. Gro.) Tacaño. **GRANXERAIS** *adx.* (4) *fig.* Dise da persoa que mira moito polos cartos e non os gasta facilmente; aforrón, amarrado, amarrala, apertado, atado, conicho, coreño, rañado, torrado.

NORIEGA *Para denotar que un hombre es sordidamente parco: É un agarrado.* (Tomo II, pp. 209).

TORO *A ese saúlle ben o que pagou. Era algo agarrado.* (pp. 111).

IGLESIAS *Habíaos compracentes, que traían uns caramelos ou un paquete de galletas de vainilla, e tamén os había agarrados, capaces de responder á pregunta dos cativos: “¿que me tras?”, co sonsonete ruín: “Un correverás cun peido por tras”*. (pp. 68).

PINTOR *O arrieiro é duro nas contas, un deses agarrados da montaña*. (pp. 85).

CASTELÁN

En DRAE **agarrado** ‘apretado, mezquino o miserable’, **agarrador** ‘corchete, ministro inferior de justicia’.

En Moliner **agarrado** ‘tacaño’, **agarrador** ‘alguacil o corchete’ (o corchete era o que prendía ou agarraba os delinquentes) (v. abrazar e alabardeiro).

En Celdrán **agarra(d)o** ‘tacaño, miserable, avariento’, ‘individuo que pudiendo vivir bien y dar a los suyos un pasar agradable no gasta el dinero siquiera en aquello que puede darle contento’, ‘tipo apretado que no abre la mano’, ‘insolidario y egoísta’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **agarrado** ‘que é muito económico ou apegado ao dinheiro’, **agarrador** ‘beleguim, esbirro, quadrilheiro’, **agarradiço** ‘que importuna’.

En Almeida-Sampaio **agarrado** ‘sovina’, **agarradiço** ‘importuno’, ‘maçador’.

ETIMOLOXÍA

Participio de agarrar, derivado de garra ‘pouta’ (v. garra), para Corominas-Pascual do ár. *gárfa* ‘puñado’ con influencia de garfio, do lat. GRĀPHIUM ‘punzón, estilo para escribir’ (s.v. garra).

VER

Amarrar, garra.

AGUIA. Perspicaz, sagaz; enxeñoso; persoa de gran viveza; persoa que se move con lixeireza; avaricioso; persoa que vive nun sitio moi alto.

Agüia [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘dícese de las personas ingeniosas, perspicaces y sutiles, y de las que se mueven con celeridad y ligereza’.]

ELADIO RODRÍGUEZ **Ter ollos de agüia**, tener mucha sagacidad y una gran perspicacia.

GRANXERAIS s.f. (6) fig. Persoa de moita perspicacia e viveza; aiga.

LÓPEZ FERREIRO *Fólgome en contemprar na miña maxinación á a miña arrogante e xentil Beringuela tranquila e segura, coma a águia no seu niño, na torre que habemos d’edificar no máis enriscado das marxes do Pambre*. (pp. 160). *A obra d’aquel castelo no cal algún día Gonzalo Ozores se figurara ver á Beringuela como águia no seu niño*. (pp. 183).

Aiga **GRANXERAIS** s.f. (6) fig. Persoa de moita perspicacia e viveza; agüia.

Eigoto **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Avaricioso, en Mones.

CASTELÁN

En Covarrubias **aguileño** ‘el que tiene el rostro un poco largo y la nariz a forma del pico del águila; suelen los tales ser ingeniosos y animosos’ (s.v. aguileño). Sobre **águila**: “es símbolo de la crueldad, y también del beber demasiado de los viejos, cuando faltándoles la dentadura no pueden comer la carne” (s.v. águila).

En DRAE **águila** ‘persona de mucha viveza y perspicacia’, **aguilucho** ‘ladrón que entra a la parte con otros ladrones, sin hallarse en los hurtos’.

En Moliner **águila** ‘se aplica a las personas para expresar gran perspicacia y también gran elevación o gran amplitud de pensamiento’.

En Celdrán **aguililla** ‘hombre pusilánime, falto de energía; persona de carácter débil’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **águia** ‘pessoa notável’, ‘individuo renomado’, ‘individuo que exerce a liderança’, ‘pessoa perspicaz’, ‘pessoa velhaca, espertalhona’, **aquilino** ‘que tem grande perspicácia, visão; penetrante como os olhos da águia’.

En Almeida-Sampaio **águia** ‘pessoa de espírito penetrante, perspicaz’, **aquilino** ‘perspicaz’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome da ave rapaz. Do lat. ĀQUILA íd.

NOTA

Denominan en eusk. **mirotzak** ‘aguiacho’ ós remeiros das traineiras en Orio, debido a que van tan rápidos que parece que voasen.

Na acepción castelá que recolle Celdrán para *aguillilla* existe ironía, que se consegue sendo o significado contrario coñecido de todos. Similar a esta ironía atopamos en Covarrubias a denominación **siete arrelde** para un paxariño moi pequeno, tomado de *arrelde*, que é medida de peso, equivalente a algo menos de dous quilos (s.v. *arrelde*).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **águila** (Tomo IV, pp. 88. Tomo V, pp. 127, 232, 318).

VER

Grifo.

Aguixado v. GUIXO ou GUIZO. Alacoado v. LACÓN.

ALACRÁN. Mala persoa.

Alacrán

CASTELAO –*¡Habías de empreñar tí, larchán!... E Pedro, apouvigado, respondía para os seus adentros: –¡Eu qué sei! Esas sonvos cousas de Deus! Velahí como o coitado manxador trocóuse nunha besta brava, nun cocho adoecido, nun alacrán pezoñento.* (pp. 166).

FREIXANES *¡Ela é a única inocente de todos vós, alacrás da noite negra!* (pp. 252).

CASTELÁN

En Covarrubias **picado del alacrán** ‘al que anda muy inquieto’ (s.v. *alacrán*).

En DRAE **alacranado** ‘aplicase a la persona que está inficionada de algún vicio, peste o enfermedad’.

ETIMOLOXÍA

Alacrán é voz da lingua medieval.

Do nome do insecto arácnido cunha cola que remata en aguillón con veneno. Para Corominas-Pascual do ár. *aqrab* íd. (s.v. *alacrán*).

NOTA

No cast. de Centroamérica **colocho** e **colochón** dan nome ás persoas con pelo rizo, e derivan de *colotl*, o nome azteca para chamar ó alacrán (DRAE).

VER

Escorpión, liscánzaro.

Alapeado v. LAPA.

ALBAQUEIRO. Persoa que saca da casa pequenas cousas para vender ou regalar.

Albameira **ANÍBAL OTERO** ALBAQUIEIRA, en Oubiaña.

Albaqueira **ANÍBAL OTERO** ALBAQUIEIRA, en Soutelo (s.v. *albaqueira*, *alvaqueira*)

Albaqueira **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) La que albaquea (‘sacar ocultamente productos de la casa de labor, en especial las mujeres, para vender o regalar’).

Albaqueiro **ANÍBAL OTERO** El que anda llevando cosas de la casa de los demás para la suya, en Paíme (no se usa en femenino). (s.v. *albaqueira*).

Alcabuqueira **ANÍBAL OTERO** ALBAQUIEIRA, en Riucabo.

Alvacueira **ANÍBAL OTERO** (1949-1977) La mujer propensa a alvacueirar (‘sacar ocultamente productos de la casa de labor, en especial las mujeres, para vender o regalar’).

ETIMOLOXÍA

Puidera estar relacionado co castelán *albaquía* ‘resto dunha conta que queda sen pagar’, para Corominas-Pascual do ár. *baqiya* ‘resto’ (s.v. *baquía*). Aníbal Otero (1949-1977) dá nas entradas *alvacueira* e *alvaqueira* o étimo latino VACCA ‘vaca’ (v. *vaca*).

Hai que aceptar influxo de palabras que, tendo distinta base, coinciden en terminación e significados: *abrindoeira* (: s.v.), *adroleiro* ‘que fai trampas’, *alcamalleiro* ‘que non ten palabra’, ‘estafador’ (: s.v.), *almotroeiro* ‘murmurador’, ‘que gasta en cousas de pouco valor’, ‘que rouba en gastos menores’, ‘que leva mal o goberno da casa’ (v. *almotroar*), *baltroteiro* ‘embusteiro, estafador’ (: s.v.), ou *viltroteiro* ‘maleante’ (v. *viltrotar*).

VER

Abrindoeira, adroleiro, alcamalleiro, almotroar, baltroteiro, baquiseiro, vaca, viltrotar.

ALBEITE. Mal médico.

Albéitar [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘mal médico, mal cirujano, que no entende de su profesión, que hace las curas al revés’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Mal médico, mal cirujano, que no entende mucho de su profesión, que hace mal las curas.

Albeite [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘mal médico, mal cirujano, que no entende de su profesión, que hace las curas al revés’.] **GRANXERAIS** *s.m.* (1) Persoa que cura enfermidades dos animais sen ter unha titulación específica.

PORTUGUÉS

En Houaiss **alveitar** ‘indivíduo que trata das doenças dos animais de maneira empírica, sem os necessários conhecimentos de veterinária’, ‘médico incompetente ou inábil; curandeiro’.

En Almeida-Sampaio **alveitar** ‘o que trata de doenças de animais, sem diploma legal’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do ár. *báitar* íd. (s.v. *albéitar*).

NOTA

Non debe confundirse coa forma *albeite* der. de *albo* (v. *albelo*), aínda que o *Gran diccionario Xerais da lingua* os considera na mesma entrada.

A palabra veterinario procede do lat. *VĒTĒRĪNĀRIŪS* ‘o que cura as bestas de carga’, der. de *VĒTĒRĪNA* ‘besta de carga’, anteriormente ‘cabalo vello que non vale para montar’, polo que as dúas denominacións de oficio toman base no animal cabalo. En port. ademais hai a palabra *zoiatra* íd., tomada do gr., composto de *zoo* ‘animal’ e *iatrós* ‘médico’.

Alcabuceira v. **ALBAQUEIRO**.

ALDRAGÓN. Persoa que come moito.

Aldragón [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘glotón’.] **GRANXERAIS COMELLÓN**.

ETIMOLOXÍA

Aníbal Otero propón orixe no lat. *DRACO* ‘dragón’.

NOTA

Considero aldragoso ‘persoa sucia e vestida con farrapos’ en entrada independente, polo significado e a etimoloxía que propón Aníbal Otero do lat. *VELLUS* ‘pel de la’, derivado de *VELLĒRE* ‘arrancar, sacar de raíz tirando’.

A palabra do cast. **aldraguero** ‘chismoso, enredador’ recollida por Celdrán non parece ter que ver con ningunha das entradas, pois, ademais de tratarse doutro significado, proponlle Celdrán orixe no ár. *dāraqa* ‘adarga’.

ALGARUFADO. Espeluxado; enfadado.

Agaroufado **ANÍBAL OTERO** **ALGARUFADO**.

Algaroufado **ANÍBAL OTERO** **ALGARUFADO**.

Algarufado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Despeluzado. (2) *fig.* Irritado, encrespado.

ETIMOLOXÍA

De algarufar, para Aníbal Otero ‘enfadarse’ ‘encrespase o pelo’, para Elixio Rivas (1978-2001) ‘agitar, levantar, por ej. la leña en el horno para que arda mejor’. Aníbal Otero propón o étimo latino *GRYPHUS* ‘grifo, animal fabuloso’.

ALICAÍDO. Débil; enfermo; triste, melancólico.

Alicaído [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘flojo o escaso de fuerzas debido a alguna enfermedad. Algo indispuerto’, ‘triste, melancólico’.] **ELADIO**

RODRÍGUEZ *adj.* (2) Flojo, escaso de fuerzas, algo enfermo. (3) Triste, melancólico.
GRANXERAIS (*).

CASTELÁN

En DRAE **alicaído** ‘débil, falto de fuerzas por edad o indisposición’, ‘triste y desanimado’, ‘dícese del que ha decaído de las riquezas, poder, altura y estado floreciente en que antes se hallaba’.

En Moliner **alicaído** ‘débil o abatido física o moralmente’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **alicaído** ‘desanimado, desalentado’.

En Almeida-Sampaio **alicaído** ‘desalentado’.

ETIMOLOGÍA

De á, do lat. ALA íd., e caer, do lat. CADĒRE íd.

NOTA

Outros derivados en castelán de *ala* que xeran acepcións insultivas son: **alicorto** ‘de escasa imaginación o modestas aspiracións’ (DRAE), ‘cerrado de mollera, cerrojo’ (Celdrán), **alipego** ‘quien se presenta en los sitios sin ser invitado’ (Celdrán).

En port. a palabra *aselha* ten por étimo o lat. ANSICŪLA, diminutivo de ANSA ‘asideiro, empuñadura’, do que nesta lingua se crea *asa*, a extremidade das aves que lles serve para voar. **Aselha** xera o significado figurado ‘que ou aquele que é sem jeito; desastrado’ (Houaiss), ‘pessoa desajeitada’ (Almeida-Sampaio).

Do port. *asa* hai o der. **desasado** ‘de aspecto caído; derreado, estropiado’ (Houaiss), ‘desajeitado; derreado; desastrado’ (Almeida-Sampaio).

Alifante v. ELEFANTE.

ALIMARIA. Bruto.

Alimaña

LÓPEZ FERREIRO *¡Agora, dime, Taresa, si eu podrei sufrir por máis tempo a agonía de ver qu’o meu ben se convirte en tenaza que prensa e estrucha o meu peito, como o da máis vil alimaña.* (pp. 279).

Alimaria [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘nombre genérico de todos los brutos’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (1) Nombre genérico de todos los brutos.

CASTELÁN

En DRAE (2011²²) **alimaña** ‘persona mala, despreciable, de bajos sentimientos’.

En Moliner **alimaña** ‘despectivo de animal, aplicado generalmente a animales grandes; particularmente, a los que son dañinos para el ganado o para la caza menor’.

En Celdrán **alimaña** ‘persona ruin y encanallada que busca el mal de otros’, ‘sujeto irracional y perverso que no se aviene a razones y trasgrede toda norma cuando de satisfacer sus pasiones se trata’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **alimália** ou **alimária** ‘pessoa estúpida e grosseira; bruto’.

En Almeida-Sampaio **alimária** ‘bruto’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval que alterna con *alimalia*.

Do lat. ANĪMĀLĪA, pl. de ANĪMAL íd., por disimilación.

ALMALLO. Briosos; bruto; aloucado; desgairado.

Almallo [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘hombre desairado, atolondrado’. No dicionario da Academia (1913-1928) ‘el hombre brioso y brutal’.] **SARMIENTO Almallo.** **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (3) Hombre brioso y brutal.

CURA FRUÍME *Revolver caldos non he ben, / meu Antón, cara de Almallo.* (Tomo IV, pp. 192). *Agora sabrás, Borrego, / adonde te aperta ó callo, / pois, aínda sendo un Almallo / Galego, como á ó desgayre, / os dous garfos de Pao de ayre / soupo enxertar nun Carballo.* (Tomo V, pp. 73).

PINTOS *Maloutáns e furabolos, / almallos e furabolos, / lacazáns e mais lareiros, / muito fino lapantín, / da aldea, mazabarrigas, / marrauns e arrocheiros, / talludos e farfulleiros / e mais tanto palanquín.* (pp. 207). (No Vocabulario, home apalermado ou desgairado).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval, tamén en cast. e port.

De almallo ‘boi ou touro semental’, ‘xato’, do lat. ANĪMĀLĪA, pl. de ANĪMAL id., por disimilación.

VER

Becerro, boi, touro, vaca.

Alobado v. LOBO.

ALPABARDO. Despistado, parvo; persoa pouco desenvolvida mentalmente; baboso; pusilánime; acovardado; simple; torpe de movementos.

Alpabarda [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘persoa de poca acción, resolución o desembarazo, boca aberta, papanatas, que anque vea lo que se queira, se queda mirando indolentemente’. En Apéndice Eladio (1961) (s.v. alpavarda) ‘individuo memo, atontado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Babieca, atontado, sandio, simple. *s.m.* (2) Papanatas, *boca aberta*, hombre de poca acción y desembarazo, que se queda embobado ante una cosa contemplándola indolentemente. **GRANXERAIS** *s.* (3) Persoa torpe de movementos; aloulado, apampado, aparvado. (4) Persoa coas facultades mentais pouco desenvolvidas; aloulado, apampado, aparvado, torda. (5) Persoa sen enerxía nin determinación; torda.

CELSE EMILIO-VIAXE *Fardados con exóticas albardas, / falando nun idioma estafalarío, / trocáron o seu mundo proletario / polo mundo sin fe dos alpabardas.* (pp. 98).

CASARES *Ademais de sopleta es un cagado, porque se fose ó revés, se me dixeses a min eso da miña nai, agarrábase polos melindres e chegabas pedindo socorro ata o día do xuício final. Pero ti calas porque se abres a boca cáche unha ensalada por riba que che deixa a cara maquillada por dous meses, alpabarda, anda, quita os pantalóns.* (pp. 39). *¡Pero qué estará matinando este alpabarda! E non hai maneira de que fagas unha soa vez o que adoitan facer tódolos rapaces: mirar as pernas da muller que teñen diante.* (pp. 70-71).

IGLESIAS *Facíase preciso investigar, imposible tapar así un asunto tan feo. Algún cereixeiro alpabarda levantara a lebre, e agora non quedaba máis remedio que actuar.* (pp. 13).

Alpabardo [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) (s.v. alpavardo) ‘baboso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) El hombre que no tiene carácter ni energía, el que vulgarmente se llama Juan Lanas.

PORTUGUÉS

En Houaiss **alparvado** ‘aparvado, apatetado’, indicando que deriva de *parvo* e que é evolución do antigo *alpauardo*.

ETIMOLOXÍA

Na lingua medieval aparece alpavardo usado por Gil Vicente (*Dicionario de dicionarios do galego medieval*).

Para Corominas-Pascual de parvo, do lat. PARVUS ‘pequeno’, a través dun significado ‘ignorante coma un pequeno’, con posibilidade de influencia do ár. *bardán* ‘o que di tonterías’, do que tamén sae tamén albardán (s.v. parva II).

Alpabarda/o tamén dá nome a un peixe (*Scomberesox saurus*) e ó animal fantástico igualmente coñecido por biosbardo ou pibardo (v.). Corominas-Pascual supónlle, sen embargo, o étimo *alba parda*, pola cor de chumbo do peixe (s.v. albo).

ALPORCADO. Persoa que ten alporcas ou escrófulas.

Alporcado [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘que tiene alporcas: escrofuloso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Escrofuloso, que tiene alporcas. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Con alporcas; escrofuloso.

PORTUGUÉS

En Houaiss **alporcado** ‘que apresenta alporcas (‘escrófulas’), **alporquento** ‘escrofuloso’.

En Almeida-Sampaio **alporquento** ‘que tem alporcas’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. PORCA ‘porca’. Segundo Houaiss, porque os cochos padecían moito este mal.

NOTA

As alporcas ou escrófulas son inflamacións dos ganglios do pescozo. O lat. SCRŌFA tamén significa ‘porca’, pero xa había a palabra SCRŌFULAE para ‘papeiras’.

VER

Cocho, escrofuloso, gavacho, grofa, porco.

Alvacueira v. ALBAQUEIRO.

AMAGOTADO. Desgairado.

Amagotado **ANÍBAL OTERO** DESGAIRADO, en A Cañiza.

ETIMOLOXÍA

Magote significa ‘rabaño’, ‘comida sobrecocida’ e ‘pan mal cocido’, en portugués tamén ‘grupo de persoas’, pero para magoto só se atopa a acepción ‘pan mal cocido’. Non cabe dúbida de que, á vista disto, se trata da mesma palabra. Para o portugués *magote*, Houaiss remítese á explicación de Corominas-Pascual para o castelán *mogote* ‘pequeno monte’, ‘corno de gamo’, do vasco *mokoti* ‘puntiagudo’, de onde se recollen os significados do portugués *magote* (s.v. *mogote*). De todos os xeitos non se debera esquecer a voz castelá de orixe descoñecida *magüeto* ‘xato sen domar’, ‘bruto, estúpido’, que Corominas-Pascual sitúa no Noroeste peninsular, do que se derivan unha mancha de acepcións de insulto (s.v. *magüeto*). Recórdese que a palabra almallo tamén vai dunha acepción ‘xato’ ou ‘boi semental’ a ‘brioso, bruto’ (v. almallo).

Amorollado v. MOROLLO.

AMUADO. Enfadado; arisco; acovardado; triste, melancólico; malhumorado.

Amoadado SOBREIRA (1787-1805) Amorrado, amorroado, embrocado, entoado. Valen enmudecido por sentimento, enfado, enojo, etc. DICCIONARIO DA ACADEMIA (1913-1928) Ceñudo, hosco, taciturno. Abatido, ecobardado.

CASTELAO *E de postre a siña Filomena facía un pouco de música para el: –A ver cando che suben o soldo, larpán; porque nin para o teu bandullo gañas, e xa téis fillos. A seña Filomena era ruín; pero compría moita pacencia para aturar a calma foupeira do xenro. Pedro non era ruín; pero tiña o espírito de amoadado, incapaz de ningún sacrificio.* (pp. 178-179).

Amuado [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘abatido, acobardado’. En Valladares (1884) ‘amohinado; enojado’. No dicionario da Academia (1913-1928) ‘ceñudo, hosco, taciturno’, ‘abatido, ecobardado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Ceñudo, hosco, taciturno. (3) Abatido, acobardado. (4) Enfadado, incómodo. **GRANXERAIS** *adx.* (2) Que está triste e apenado; amoriñado, amoucado. (3) Que está incomodado ou de mal humor; amoucado.

CASTELÁN

En DRAE *amularse* ‘enfadarse, enojarse’.

En Moliner *amularse* ‘enfadarse o amostazarse’.

En Celdrán **amulón** ‘persona que se enoja por cualquier cosa, y con gran rapidez’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **amuado** ‘que sente amuo, enfado; mal-humorado, agastado, melindrado, carrancudo’.

En Almeida-Sampaio **amuado** ‘que mostra amuo; agastado; desgosoto; aborrecido; enfunado’.

ETIMOLOXÍA

Para DRAE, Moliner, Houaiss, Almeida-Sampaio e Geraldo da Cunha de *mulo*. En Corominas-Pascual non consta. Constantino García desbota orixe en mole, mulo ou mudo, e explica: “coido que hai que poñela en relación coa voz orixinaria (talvez onomatopeica) das palabras da mesma significación amorrar, amorroarse, amoriñarse, etc.” (2003: 395).

VER

Mulo.

Amusgado, amusgañado v. MUSGO.

ANÁZCARO. Neno pouco desenvolvido.

Anázcaro **ANÍBAL OTERO** É un anázcaro, niño o cría de animal demasiado pequeno.

ETIMOLOXÍA

A voz **anázcaro** só está rexistrada por Aníbal Otero, e tamén só el recolle **anazcar** ‘cortar ligeramente las castañas para que no estallen al asarlas’, para a que documenta as variantes **amozcar** e **anozcar**. Esta última palabra para Aquilino Iglesia Alvariño na tradución do *Carmina* ‘morder unha froita lixeiramente, con significación erótica figurada’ (pp. 168).

Parece un híbrido de **anano** e **abázcaro**, reafirmado polos significados. Aníbal Otero propón do lat. **EMORSICARE**, que nos podería levar a **ADMORDĒRE** ‘morder lixeiramente’, ‘arrancar cos dentes’, ‘empezar a comer’, de onde vén tamén a palabra **almorzo**.

ANDORIÑA. Persoa que anda moito; persoa que aguanta moito andando; persoa esperta, lista; persoa que pesa pouco; emigrante de temporada; emigrante que traía recados ou documentación clandestinos; alcume na obra de Celso Emilio para unha cantante.

Andoriña AUTOR Emigrante de temporada. Emigrante a América que traía recados ou documentación clandestinos.

ANÓN *Garrida como os amores / e lista como a andorina / ¿onde aprendeste, meniña, / tantas gracias e primores, / sendo tan pequerrechiña.* (pp. 252-253).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO A **Andoriña**. *Segundo os vellos da vila que a coñeceron, tiña unha voz tan fermosa que de terse adicado á canción tería chegado a ser unha Patti galega. Un día actuando nunha festa poético-musical organizada polo Casino de Caballeros, cantou o “Adiós a Mariquiña Puga” de Curros, e trabucouse. En vez de dicir “pombiña mensaxeira” dixo “andoriña mensaxeira”. Os da vila non lle perdoaron o erro e daquela quedoulle o alcume.* (pp. 196).

Andoriño [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘la persona muy ligera que aguanta mucho a andar’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Persona muy ligera de piernas, que aguanta mucho a andar.

Anduriña

AURELIO RIBALTA *Non fixo outra cousa que botarlle ó seu Señor Pai as mans ós ombreiros, e botarse no chan coma unha anduriña que non pesa unha onza.* (pp. 128).

Anduriño [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘la persona muy ligera que aguanta mucho a andar’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Listo, ligero, rápido en el andar, en el hacer, en el decidir y hasta en el hablar.

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **golondrina**: “es símbolo del huésped que acude a nuestra casa por su comodidad y es molesto, importuno, gárrulo, perjudicial, y cuando le parece que nos tiene cansados y que le estará mejor irse a otra parte, se sale de casa sin dar las gracias y nos la deja sucia” (s.v. golondrina). E engolondrinarse ‘engreirse’ (s.v. engolondrinarse, golondrina).

En DRAE **golondrino** ‘el que anda de una parte a otra, mudando estaciones como la golondrina’, ‘soldado desertor’, ‘soldado sin graduación’.

En Moliner **golondrino** ‘hombre inestable, que cambia mucho de residencia’, ‘soldado desertor’.

En Corominas-Pascual **golondrero** ‘ladrón que se hace soldado para hurtar sin riesgo’ (s.v. golondrina).

PORTUGUÉS

En Houaiss **andorinha** ‘prostituta que ger. viaja por diversas cidades’.

ETIMOLOXÍA

É palabra da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do lat. **HIRUNDO** ‘andoriña’, ‘expresión de cariño’ (s.v. golondrina). Houaiss supón unha influencia de andar.

NOTA

O **andoriño** é o salmón na última fase que bota no río despois de nacer e antes de baixar ó mar, denominado igualmente pinto.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruime **golondrino** (Tomo V, pp. 144).

ANDOSCO. Persoa de pouco sentido; apelativo cariñoso para a moza.

Andosca **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Entre los jóvenes de la comarca mindoniense equivale a novia: *a miña andosca*.

NORIEGA A miña andosca: *La novia*. (Tomo II, pp. 195).

Andosco **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Calavera, hombre de poco juicio: *é un bon andosco*. (Tomada de Noriega Varela). **GRANXERAIS** s. (2) *p.ext.* Persoa de pouco xuízo ou siso.

NORIEGA *Y un calavera: é un bon andosco*. (Tomo II, pp. 210).

CASTELÁN

En Celdrán **andosca** ‘mujer sucia’.

ETIMOLOXÍA

Aparece por primeira vez andosca en Valladares (1884) co significado recto ‘oveja, ó res lanar, de uno á tres años’. Para DRAE do lat. *ANNOTICES por ANNOTINUS ‘que ten un ano’, de ANNUS ‘ano’. Corominas-Pascual non admite este étimo e di que probablemente veña do ár. *nusqa* ‘lazo’, ‘argola’, e logo ‘ovella suxeita con lazo ou argola’ (s.v. andosco).

VER

Ovella.

Anduriño v. ANDORIÑA.

ANFIBIO. Persoa que traballa na terra e no mar, que é labrego e mariñeiro.

Anfibio

LUGRÍS *Un día, Lourenzo da Chaburra un labrego que ben podemos chamar anfibio porque tamén iba á rapeta, e que lía de corrido os boletís no adro de santa María*. (pp. 142).

PORTUGUÉS

En Houaiss **anfibio** ‘que tem dois temperamentos distintos, opiniões opostas, vida dupla etc.’.

ETIMOLOXÍA

De **anfibio** ‘planta ou animal que pode vivir en auga e mais en terra’. Do gr. *amphibios* íd., composto de *amphi* ‘ambos’ e *bíos* ‘vida’.

NOTA

A rapeta é unha arte de pesca, de aí se explica o significado que se atopa no texto de Manuel LUGRÍS.

VER

Batracio, ra, sapo.

(ANGUÍA). Xera os significados: Persoa moi delgada; persoa de pernas longas e delgadas; persoa con facilidade para escapulirse.

Anguía FRANCO GRANDE (1972) La persona muy escurrida y delgada. AUTOR Persoa con facilidade para escapulirse.

NAVAZA *Mientras Tomé tivera sempre figura de bailarín, fraco e longo coma unha anguía, o taberneiro era máis ben bochechón e carrapeto*. (pp. 122).

Anguiolo **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Aplícase a la persona excesivamente delgada.

Anguioto **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) El que tiene piernas largas y delgadas.

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **anguilla**: “los que para medrar inquietan las repúblicas, son comparados a los pescadores de anguillas (...). Para sinificar un hombre apartado de todos los demás, sin trato ni comercio alguno, pintaban la anguilla con el mote (...). El profano, el encenagado en vicios, indigno de ser admitido al orden sacro y ministerio eclesiástico, comparaban al anguilla” (s.v. anguilla).

En Celdrán **angulorio** ‘individuo resultante de la mezcla del atontado y el creído’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **enguia** ‘individuo muito magro’, ‘condenado à pena de trabalhos forçados’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do peixe malacopterixio de corpo cilíndrico que vive no río e vai desovar ó mar. Do lat. ANGUILLA íd., de ANGUIS ‘serpe’, de ANGÈRE ‘apretar, afogar’.

(ANIMAL). Xera os significados: Bruto; torpe, ignorante; corpulento.

Animal [En Sobreira (1787-1805) ‘a persoa de pouco entendemento e moy ignorante e ruda’, ‘por injuria o desprecio se llama así al hombre incapaz o muy ignorante’, ‘persona muy grande o muy necia’.] **SARMIENTO** *Animal*. **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.m.* (5) Persona torpe o ignorante. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (3) *fig.* Dise da persoa que se comporta con brusquidade e violencia; besta, bruto. (4) *fig.* Dise da persoa ignorante, torpe e ruda, pouco ou nada instruída; brutal, bruto. (7) Forma de insulto.

PINTOS *Ja pode ver como anda / sin chincar nos do recreo, / que logo o enchen de “bruto / quitate de aí paleta, / bárbaro, torpe, animal”, / si n’o repujan no peito.* (pp. 129). *Esculapeiros, palurdos, / labregos e cortezudos, / furtabestas, polainudos, / muito lavanco e animal, / lavercos, sandíos, laranjos, / lapacaldos, lampreeiros, / mudamarcos, manteigueiros, / muito lapazo e sangual.* (pp. 204-205).

LÓPEZ FERREIRO –*¡Non che pregunto eso, animal! preguntóche si o conoces ou o viches.* (pp. 134).

PEDRAYO *Cala, animal -dícialle o Bocareu-, debías petar cun canto nos peitos pola sorte que tes.* (pp. 70).

ANÍBAL OTERO *A curiosidade daquela xente estaba xustificada porque era o primeiro comboi que chegaba de Tui (...). A Esmoriz pareceulle que estas verbas foran ditas para el e que respondían ó natural interese que aqueles animais sociables tiñan en amplia-la súa comunidade de abesullóns co último chegado.* (pp. 36).

CASTELAO *¡Non sabes o que fixeches, animal! ¡Romper ese libro! ¡Matábate, condenado! Matábate se non fose porque xa o sei de memoria.* (pp. 254).

BLANCO AMOR *Dixémoslle á Viguesa que Xanciño chegaría de alí a pouco, co que se puxo moi leda (...). A Viguesa ollaba pra somellante animal coma se non se fartase de velo e sen se asoparar dil, coma si llo fosen roubar, cos ollos húmidos e admirados, coma si tivese baixado un anxo do ceio. I o outro lampantín deixábase estar cos brazos caídos ó longo do corpo, feito un estoa, ollando pra os biosbardos, coma si a cousa non fose co il.* (pp. 68). (animal aquí é cariñoso). *Coma eu tiña ben conecido a aquil animal, fóra a ialma que Deus puxo nin tan mal empregada, deprocatábame ben que si lle marraba o enxeño de terse botado a iauga de olor pra arrecender a señorito, era home pra facerse calisquera cousa desaxeitada.* (pp. 110).

FOLE –*Agora mesmo chegan tódalas señoras de Proteución de Animás de Lugo, presididas pola súa presidenta, que é a viúda dun avogado de moita sona. E logo dixo un chusco: –Pois si se van adicar a protexer os animás, tiñan dabondo que facer en Lugo. –Tamén terán ben que facer en Becerreá –engadiu outro.* (pp. 78).

CASARES *Atopeino rascando nas páxinas da gramática e entón vou e preguntolle pero imos ver, animal de Deus, qué tes que andar borrando no libro, e vai e dime é que está mal.* (pp. 33-34).

FERNÁNDEZ *Trae cara de poucos amigos. Rosma coma un animal rabioso. Eu non paso por nada do mundo. ¡Deus me libre! –Sodes uns cagáns -dícialles el.* (pp. 51-52).

MORALEJO (A troita) *Con che dicir que é animal, xa non a confundirás cos teus amigos ou, polo menos, cos máis deles.* (pp. 79).

REIGOSA –*¿De que te ris, animal? –¿E de que queres que me ría? Ríome de ti, que parece unha facha do entroido con esa cara revirada.* (pp. 36). *Cholas, baixa de aí, non sexas animal.* (pp. 87).

RÁBADE *Empezou a dicir que se non tiña educación que lla puñesen, que ela non viña alí todos os días desde a vila para tratar con verdadeiros animais, que se os escolantes non agradeciamos o seu enorme esforzo.* (pp. 29). *E menos para verme co Roxelio, que se volvía un animal, sálvelle deus a alma, cando o cegaba o xenio.* (pp. 38). *Que un non é un animal -deus mo perdoe-, con permiso da cara de Ferrero.* (pp. 50). *Que aquí somos canciños máis ou menos, animais indefensos. Pois un recruta coma min ó cabo, ou por poñer incluso o propio Euclides, non conta moito máis que a pobre Cía.* (pp. 70). *Nin de que un animal fusile a un home.* (pp. 116).

FREIXANES *Dá voces. E a furia abrouxadora do vento afoga os seus berros desesperados. Parece un animal enlouquecido.* (pp. 62).

TORO *Nin es home nin es nada. Es un mal home, peor que un animal, que os animais teñen corazón e ti non tes nin corazón, nin entrañas, nin nada. Morreume pola túa culpa. Criminal.* (pp. 40). *Un camión que vén de fronte ponlles as luces longas, Abelardo chisca moito os ollos, molesto. –¿Que fai ese cabrón? –Báixalle as luces, animal, que levas ti as largas.* (pp. 119).

MELLA *Presentada a Lei e defendida por min, os socialistas manifestáronse en contra pero, agudos eles aquel día, non se atreveron a saír á tribuna e encargáronlle o traballo sucio a un voceiro de Coalición Galega. A min, escoitando a aquel ignorante que non sabía nada do tema e que me constaba que estaba lendo un papel escrito por outro ignorante, trabucáronse as neuronas e sentado no escano miraba asombrado para aquel animal que me falaba: contestar era inútil e, no Parlamento, ós animais está prohibido capalos.* (pp. 104-105). (Claro: o propio Mella defendía a lei).

X.TORO *Pero sabía que o seu irmán era un pedazo de animal, que xa conseguira que Andrea, a irmá máis vella de Mónica, fuxise cun camioneiro e voltase ó cabo de dous anos para traballar nas esquinas.* (pp. 8-9).

CID CABIDO *–Aquí hai de todo -berra Moncho. –Cala, animal. Vámonos.* (pp. 115). *Antes de abrir a boca xa me chamou animal e non sei cantas cousas máis.* (pp. 153).

XAVIER NAVAZA *“Seres que teñen evidentemente figura humana”, pero que “son inferiores a moitos animais” (...). Por iso -conclúe o vello ideólogo etarra-, como non teñen nada dentro do cranio, teñen que presumir con peiteados ridículos, tanto eles como elas, e como non saben falar para expresaren conceptos, rin e berran como animais inferiores”.* (pp. 60).

RIVAS *–Unha cascuda. Vai e vén. ¡Animal! O vello dicía así, “animal”, coma se cada noxento becho metomentodo fose unha alma inocente e desvalida en territorio inimigo.* (pp. 18-19). *Vas comer e vas ir a Aita -dixo o animal.* (pp. 54).

ALCALÁ *Nin os bos días, e non se afeitou o animal.* (pp. 52). *Mira, mira que besta o do mil catrocentos. Abéirate ao foxo. ¡Que animal!* (pp. 63). *Daslle os datos e logo el ve que foras ti o do invento e non o animal.* (pp. 65). *O animal de Salorio.* (pp. 73).

A.REIGOSA *Entón, Floro Flores, emocionado, dixo de buscar un pao para chantalo no sitio: – ¡Non, animal! ¡Non ves que se alguén o ve pode vir antes ca ti e levar o tesouro!* (pp. 22).

PINTOR *–Pois logo está aquí. Só hai tres. Dous homes e unha muller. O último fora un regateiro das feiras que quixo virse enterrar á cidade. Matouse dun tiro. –¿O do boi? -inquiriu de súpeto o enterrador. –Si. Un bo animal. Perdoe vostede, señor.* (pp. 134).

SILVA *Morrer nun edificio no que un animal estrelou un avión.* (pp. 158).

SUMAI *A aia preparaba xa a cea e a Nai só dixo que podía marchar cando os rapaces estivesen acomodados. “Acomodados coma animais”, pensou Felisa.* (pp. 110).

Animalazo SOBREIRA (1787-1805) Dícese de la persona grande o muy necia. DICCIONARIO DA ACADEMIA (1913-1928) Ignorantón, estúpido.

Animalciño

IGLESIAS *Ala ficaron baldados dous animalciños. Un deles non sei se o contará, cando o deixei tiña moi mala cara e pouca gana de lerla.* (pp. 26).

Animaliño

MORALEJO *A cana en ximnasia e servidor que ten a sorte e mais a habilidade de lle conceder ao animaliño o dereito á perrencha e abeiralo pouco a pouco ata a sublime decisión de turrar e pólo no prado.* (pp. 201).

Animalón [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘dícese de la persona grande o muy necia’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Ignorante, estúpido.

Animalote **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) El hombre torpe, grosero, bruto y montaraz.

CASTELÁN

En Covarrubias **animal** ‘se dice del bruto’, ‘hombre de poco discurso’ (s.v. animal).

En DRAE **animal** ‘dícese de la persona incapaz, grosera o muy ignorante’.

En Moliner **animal** ‘ignorante o torpe. Se aplica a la persona tosca en sus maneras o desconsiderada’, ‘persona excepcionalmente robusta’, **animal de bellota** ‘persona torpe, ignorante o abrutada’.

En Celdrán **animal** ‘sujeto incapaz y tan ignorante que no sabe comportarse como las personas ni observar las reglas elementales de urbanidad. Como insulto suele acompañar a burro, a modo de reforzamiento, con lo que la ofensa multiplica sus posibilidades’, **animalucho** ‘persona de aspecto ruin, figura desagradable y ridícula’, ‘hombre zafio carente de interés e importancia que en un momento dado

es capaz de hacer daño a pequeña escala’, ‘persona que además de bruta es cruel’, **animal de bellota** ‘individuo de mala índole cuyo proceder no se ajusta a las normas civilizadas’.

PORTUGUÊS

En Houaiss **animalaço** e **animalão** ‘individuo extremadamente bruto, ignorante; bronco, estupidarrão’, **animalco** e **animálculo** ‘pessoa insignificante ou assim considerada’, **animalejo** ‘individuo estúpido; bronco’, **animalesco** ‘bruto, estúpido’.

En Almeida-Sampaio **animal** ‘estúpido’, **animalaço** e **animalão** ‘individuo muito estúpido’, **animalejo** ‘pessoa estúpida’, **animalesco** ‘brutal, grosseiro’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. **ĀNĪMAL** ‘todo ser vivente animado’ e tamén ‘besta, bruto’, de **ANĪMA** ‘aire, alento, sopro, vento’, ‘alma’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **animal** (Tomo V, pp. 79), **animal de las Indias** / **de la India** (Tomo IV, pp. 189, 227).

En Julio Camba **animal** (*Millones al horno*, pp. 42).

En Cela **animal** (pp. 153).

Aniñado v. NIÑO.

AÑO. Dócil; humilde, pusilánime; persoa boa. En feminino, noiva.

Aña

NORIEGA *A miña aña: La novia.* (Tomo II, pp. 195).

Año [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘el hombre manso, dócil y humilde’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Cordero, el hombre manso y humilde. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Persoa de pouco espírito e de corazón tenro.

LEIRAS *Polo camiño da escola, / que era pra el o do inferno, / i, ora rastrón, ora en ben, / ora da man, ora ceibo, / todo astra a porta foi indo; / mais alí deu en dar berros, / i en se estear, couceando, / sin querer seguir pra drento; / i atofouse ela, e pillouno, / i, anque gardaba o rabeno / tarabirando nas pernas, / cascoullas, que iban fervendo; / e foron de man de santo / pra deixalo un año feito.* (pp. 367-368).

ALCALÁ *Xa non valían e nós, que non sabíamos máis que obedecelos, alí aguantamos con eles vendo como a fundición se ía afundindo, como nos caía acima sen facernos máis nada que, de cando en vez, queixarnos, choramingar, bear, bee, bee -coma años, nin sequera coma carneiros, que son capaces de turrar contra todo cando se desesperan.* (pp. 45).

IGLESIAS *Para cando se acendeu o foco, conseguira poñer cara de año degolado.* (pp. 119).

MIRANDA *É un home, claro, non é unha muller -bromeou ela, sen facer caso da súa cara de año degolado.* (pp. 45).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. **AGNUS** íd.

VER

Borrego, caloio, cordeiro.

Apalominado, apaluminado v. **POMBA**. Aparrulado v. **PARRULO**. Apatareñón, apatarrada, apatarrado, apatarrado v. **PATA**.

APINCHARRADO. Persoa que ten pencas.

Apincharrado **ELIXIO RIVAS** (1978-2001) *Pecoso* (s.v. pincha).

ETIMOLOXÍA

De pincha ‘penca, mancha, pinta’, variante de pinta, do mesmo xeito que o anfibio *Salamandra salamandra* ten entre unha infinidade de variantes pintega e pínchega, polas pintas que ten na pel. Do lat. vg. ***PINCTA**, de ***PINCTARE** ‘pintar’, der. de **PINCTUS**, participio de **PINGERE** ‘pintar, debuxar, cubrir con algo’ (cf. salamandrado).

VER

Pintar, salamandrado.

Apoldrado v. POLDRO. Apoleirado v. POLO. Apoltroado v. POLTRONA.

APUPEIRO. Persoa que insulta.

Apupeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Persona que apupa o insulta a outra que juzga de ínfima categoría. (2) Persona que toma parte en un apupo contra un animal dañino.

Apupón **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Dícese de la persona que siente especial complacencia en apupar a otra con insultos, sin motivo para ello.

ETIMOLOXÍA

Der. de apupar, que é voz da lingua medieval.

Para Constantino García de orixe onomatopeica (2003: 761), e Houaiss e Almeida-Sampaio coinciden con el. Para García de Diego do lat. PIPĀRE ‘cacarexar a galiña’ (1984: 63), á súa vez de orixe onomatopeica.

(ARAÑA). Xera os significados: Persoa aproveitada, agarrado; avaro; persoa que busca sacar proveito de todo sen escrúpulos; persoa que non desperdicia nada; vividor; moi pobre; triste; persoa que se encolle ou acovarda; persoa con pouca forza nas mans; persoa traballadora; persoa lenta traballando; persoa que traballa sen prestar atención ou con pouco coidado; enredante; persoa mal amañada; persoa que sobe facilmente a un lugar alto.

Arangaño **ANÍBAL OTERO** *m.* (1) Araña grande y dañina, venenosa: *é coma un arangaño, deseguida sobe a tal sitio.* **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Sua.) Mal arreglado. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Mal amañado.

Araña **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (4) Persona muy aprovechada y vividora, que también se llama arañiña. **Estar comas arañas**, estar sumamente pobre, en la mayor miseria. **Mans de araña**, dícese de la persona que tiene poca fuerza en las manos, o a la cual se le caen las cosas de la mano con frecuencia. **Ser un araña**, aplícase a la persona que no desperdicia nada y se aprovecha de todo, y también a la que es gorrón. **ANÍBAL OTERO** **Probe coma as arañas**, pobre como una rata, sumamente pobre. **GRANXERAIS** *s.f.* (3) *fig.* Persoa traballadora. (4) *fig.* Persoa lenta que non avanza no traballo.

ROSALÍA *Meniña que anda maja, / i é probe, malpecado, / como unha triste araña.* (pp. 134).

MONTENEGRO *Os poucos cartos que tiña forros, tivos que dar ós donos das mercancías, co que quedou probe como as arañas.* (pp. 126).

LÓPEZ FERREIRO *¿Parécelle que podía eu morrer contenta con deixala con un home probe como as arañas, que non ten máis ben de Dios que o que eu teño na palma da man?* (pp. 196).

AURELIO RIBALTA *Houbéranma de dar probe coma as arañas.* (pp. 139).

AVELINO *Probes sempre, o mesmo qu-as arañas.* (pp. 109).

CASTELAO *Pedro engruñouse, como unha araña ferida, e a sogra, cos untos na boca, xa non ten forzas para darlle máis.* (pp. 202).

SUMAI *Felisa, a araña bordadora, era realmente unha experta en resurreccións porque ao pouco tempo mamá, poida que borracha coma unha guinda, abriu os ollos e pediunos que prendésemos a tele.* (pp. 81).

Arañiña **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m. y f.* (2) La persona que es muy aprovechada y muy vividora; la que es avarienta y juzga poco todo lo que puede recoger: *é un arañiña.*

(araño) **ELADIO RODRÍGUEZ** **Andar ó arañño**, andar a lo que se pesca, a lo que se juzga lucrativo, sea como sea. **Vai ó arañño**, dícese del que sin reparar en escrúpulos se mezcla en trapisondas para sacar provecho de ellas.

Arañón **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cab.) Que hace el trabajo con poco cuidado.

OXEA *O Arañón (é moi grande).* (pp. 48).

CASTELÁN

En DRAE **araña** ‘persona muy aprovechada y vividora’, ‘mujer pública’.

En Moliner **araña** ‘persona aproveitada y vividora’, ‘prostituta’.

En Celdrán **arañica** ‘sujeto que para beneficio propio aprovecha cualquier situación’, ‘egoísta y ambicioso que arrambla con cuanto puede’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **aranha** ‘tolo, parvo, palerma’, ‘alfaiate’.

En Almeida-Sampaio **aranha** ‘pessoa que se atrapalha’, **aranhão** ‘indivíduo que se atrapalha com qualquer coisa’, **aranhão** ‘indivíduo magro, franzino, com membros longos’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. ARANEA ‘araña’, ‘tea de araña’, ‘fio moi fino’.

NOTA

A forma **arañica** rexistrada por Celdrán pode estar influenciada polo verbo castelán *arañar*, que nada ten que ver coa araña, senón posiblemente con arar, por facer marcas como sucros na cara.

En cast. Covarrubias ilústranos coa denominación **alguacil de moscas** para unha araña que atrapa moitas moscas na súa tea (s.v. *alguacil*).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **araña, pobre como la** (Tomo V, pp. 379), **araña, como una** (Tomo VII, pp. 81).

VER

Arrancallo, atarañado, tarántula.

(***ARDILLA**). Xera os significados: Persoa lista e espilida; persoa inquieta que non para. (Non é palabra galega).

Ardilla [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘dícese de la persona lista, activa, despabilada, ligera’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Persoa lista, despabilada, que se mueve mucho y por lo general inútilmente.

Ardilleiro **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. y s. (1) Dícese de la persona inquieta y vivaracha que anda de un lado para otro.

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **ser** alguien **una ardilla** ‘ser vivo, inteligente y astuto’.

En Moliner (2002²) **ardilla** ‘persona inteligente y astuta’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual dim. do antigo castelán *harda* íd., de orixe non latina, común ó hispanoárabe e ó euskera (s.v. *ardilla*).

Considérase ardilla castelanismo, ou préstamo do castelán, aínda que está moi introducido na nosa fala, que compite con esquío (: s.v.) que se considera propia, con variantes como esguir, esguriño ou esquilo que coincide co portugués. Ibáñez (1956) recolle tamén a súa forma antiga arga íd., que coincide co port. (Almeida-Sampaio).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **viva como una ardilla** (Tomo II, pp. 283).

VER

Esquí, esquírol.

(***ARENQUE**). Xera o significado: Persoa delgada.

(***arenque**) [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) **parece un arenque** ‘dícese de la persona que está muy delgada y seca’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** **Parece un arenque**, dícese de la persona que está muy delgada y seca. **GRANXERAIS** **Estar coma un arenque**, estar mirrado.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **arenque** ‘pessoa muito magra’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do fr. *hareng* ou do gasc. *arenc*, do fránico *haring* íd. (s.v. *arenque*).

NOTA

A palabra arenque, ademais de denominar o peixe *Clupea harengus*, que é tradicional salgalo e afumalo e, por tanto, perde volume e líquido, tamén denomina a sardiña afumada, que é de onde hai que supoñer a orixe do insulto.

ARMIÑO. Xera o significado: Persoa que leva no colo unha prenda fina e branca.

Armiño

ROMANCE URCA *Que ó señor Abade estaba / xsa no pulpito metido / có-á sotana de seda, / á pelhiz de cambray fino / aplanchada é aliñada / que parecía un armiño.* (pp. 38-39).

CASTELÁN

En DRAE *armiño* ‘lo puro o limpio’.

En Moliner *armiño* ‘se emplea como término de comparación para ponderar la blancura de una cosa’.

PORTUGUÉS

En Houaiss *arminho* ‘coisa macia, fofa, delicada’.

En Almeida-Sampaio *arminho* ‘título de nobreza’, ‘objecto muito macio e fofo’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do mamífero carnívoro dos mustélidos, de cor moi branca durante o inverno. Do lat. ARMĒNIŪS MUS ‘rato de Armenia’.

NOTA

Simboliza a brancura, pola cor característica da súa pel (cf. lontra).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **armiño** (Tomo II, pp. 69).

VER

Lontra.

Arrabaceiro v. RABO.

ARRANCALLO. Neno que estorba; persoa maior ou enferma; esmirrado, deforme, contrafeito; pillabán; persoa inútil para a sociedade.

Arrancallo [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805), literal a como reproduce Eladio Rodríguez.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Estorbo, cosa que estorba, como el niño que no deja acción a su madre. (2) Persona enferma, inútil o vieja que no sirve más que de estorbo: *está feito un arrancallo*. **GRANXERAIS** ESTORBO.

Arrangallado **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. (2) Persona encanijada y enclenque. **GRANXERAIS** ESMIRRADO.

Arrangallo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘dícese de una persona encanijada, contrahecha, enteca, deforme, raquítica, enclenque, etc.’. En Inédito Valladares (1896-1902) (s.v. arrangallo) ‘voz generalmente aplicada a toda persona enferma o vieja, inútil en la sociedad’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Arrapiezo, muchacho de corta edad, de humilde condición o de genio travieso. (2) Persona enclenque y de salud precaria. **GRANXERAIS** s.m. (1) Pillabán, galopín. (2) Persoa enfermiza, de pouca saúde.

CASTELAO *E Pedro, farto dos aldraxes da sogra, prefiréu aboiar polas rúas a servir de arrangallo na casa.* (pp. 167).

Arrangañado [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘encanijado’.] **GRANXERAIS** ESMIRRADO.

ETIMOLOXÍA

Para García de Diego do lat. ĀRĀNĒA ‘araña’ (1984: 40). Para Corominas-Pascual dun derivado do xer. WRANKJAN ‘torcer’, o que o relaciona con rengo (: s.v.) e derengado (s.v. derreado).

VER

Araña, **derreado**, **rengo**.

Arraposado v. RAPOSO. Arratueiro v. RATO. Arremouchado, arremouchelado v. MOUCHO.

ARRICHADO. Atrevido, animado, desembarazado; vivo, intelixente, esperto; valente; san, que recuperou a saúde.

Arrichado [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘atrevido, arriscado’. No dicionario da Academia (1913-1928) ‘que se va animando, que se va atreviendo, que va perdiendo la cortedad o timidez’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Vivaracho, inteligente, y vivo de genio. (3) Despejado, que tiene desembarazo y soltura en el trato. (4) Restablecido, recobrado del vigor, de la salud y de la alegría que había perdido; que comienza a espilirse. (5) Que ha perdido la cortedad y la timidez. **GRANXERAIS** *adx.* (2) Dise da persoa que actúa ou fala sen vergoña nin timidez. (3) Espilido, dise da persoa intelixente e esperta. (4) Aplícase a quen recuperou a saúde e a alegría que perdera. (5) Dise da persoa que actúa con valentía sen considera-los perigos que iso pode supor; afoutado, afouto, ardido, arriscado, audaz, intrépido, ousado.

FREIXANES *Polo que poida pasar, confiada a fermosísima Lucrecia ós coidados do cabaleiro da Capa de Armiño, o máis fiel, casto e arrichado dos seus soldados.* (pp. 23). *Aparece na porta das cámaras privadas da princesa sen se anunciar, sen pedir permiso, eufórico e arrichado, pois xa chega o gran día.* (pp. 85).

ETIMOLOXÍA

Participio de arricharse, cos mesmos significados. Para Corominas-Pascual de rizar, do it. *riccio* ‘ourizo’ (s.v. rizar).

NOTA

Ten paralelismo semántico con crecho e crespo ‘persoa de pelo rizo’, pero tamén ‘alporizado, alterado’, ‘vivo, agudo’ (v. crecho, crespo).

VER

Arrizado, **crecho**, **crespo**.

ARRIZADO. Esforzado, forte, brioso, atrevido; gallardo.

Arrizado [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘valiente, atrevido, arrojado, fiero’ pero con exemplos de textos medievais, o que parece demostrar que se trate de arcaísmo. En Filgueira (1926), Carré (1928-1931) e Ibáñez (1956) ‘esforzado, gallardo’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. ant* (2) Parece significar valiente, atrevido, arrojado, fiero, etc.

PERO GARCIA D’ AMBROA *De Pero Bão and’ ora espantado, / de como era valent’ e ligeiro / e vivedoire asaz e arrizado (...): ca de Santiag’ até San Fagundo / mais ruídoiro omen non avia (...). E este era o mais arrizado / ome de toda esta nossa terra.* (126,3).

PORTUGUÉS

En Houaiss **arriçado** remite a **erizado** ‘que se encrespou, que se arrepiou’.

ETIMOLOXÍA

Participio de arrizar, para Corominas-Pascual do it. *arricciare* ‘rizar’, ‘enfadar’, der. de *riccio* ‘ourizo’ (s.v. rizar). En *Diccionario de diccionarios do galego medieval* indicase que Piel propón do lat. *ARRECTIARE, alteración de ERECTIARE, de ĒRĒCTUS ‘erguido’. Geraldo da Cunha coincide con Piel.

NOTA

É forma arcaica que posiblemente teña en arrichado (: s.v.) a súa actual.

VER

Arrichado, ourizo.

ARROALLO. Altivo, arrogante, fachendoso; desvergoñado; disoluto; libidinoso.

Arroallo RODRÍGUEZ MANUSCRITO (1855) Desenvuelto, desvergonzado, disoluto. RODRÍGUEZ (1863), CUVEIRO (1876), VALLADARES (1884) Nombre que dan al macho cabrío cuando anda caliente; y por extensión al desenvuelto, disoluto, desvergonzado, etc. PORTO (1900) (s.v. arroallo) La persona demasiado libre, inclinada a las pasiones. FILGUEIRA (1926) Desvergonzado, sinvergüenza.

PÉREZ BALLESTEROS *Tiroulle un cacho ô papel, / Moi de presa, e dille Aranda / Õ ver o arroallo aquél / ¿Ti, ves? ¿Como en todo anda / A políteca, Manuel! (Foguetes, pp. 66).*

ETIMOLOXÍA

Extensión semántica de arroallo ‘castrón que anda en celo’. Constantino García pono en relación con arruallo ‘arrauto de mal xenio’, ‘altiveza, arrogancia’, ‘excesiva présa’, que considera procedente do

verbo arruar ‘poñer as cousas en orde’, derivado de rúa, “e por tanto, poñer unha rúa ben pasa a ser poñerse ben ou distinguidamente para presumir, tanto as persoas coma os castróns” (2003: 906).

VER

Castrón, tráxico.

ARROAZ. Persoa gorda e grande; disoluto, vicioso.

Arroás

CASTELAO COUSAS –Ay, si eu mandase!... –Bó, ho...; se foses arroás habías de ser coma eles. (pp. 74).

Arroaz [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘hombre gordo, grande’, ‘dícese del que es grueso’. En Rodríguez (1863) ‘se aplica esta voz al disoluto, impetuoso que no trata sinó de saciar su apetito sin reparar en medios’.] **SARMIENTO** Arroaz. **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Hombre gordo y grande; y así se dice: *parece un arroaz*. **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Home gordo e grande.

PINTOS *E verás muitos alarbes, / centulos e maricallos, / cazoleiros e godallos, / muito ninguén e arroaz, / Lacoeiros, gurumantes, / canaveses, galdrupeiros, / esculeres, raspalleiros, / muito choqueiro e lambaz.* (pp. 204).

PORTUGUÉS

En Houaiss **roaz** ‘que consome, destrói; destruidor, devastador’, ‘que tem bo apetite’.

En Almeida-Sampaio **roaz** ‘que rói; roedor; devorador; que desgasta; destruidor’.

ETIMOLOXÍA

Encóntrase **roaz** na lingua medieval adxectivando a “lobo”, en *Dicionario de dicionarios do galego medieval*.

Para Corominas-Pascual do lat. **RĀPAX** ‘que arrastra, que arrebatá’, ‘ladrón, rapaz’, polos destrozos que causa este mamífero nas redes dos pescadores (s.v. arroaz). No dicionario da Academia (1913-1928) suxeríase derivado de roaz, que en portugués tamén significa ‘murmurador’, con orixe onomatopeica aludindo ó ruído ou murmuro que produce cando expulsa a auga pola caluga.

NOTA

Obsérvase que esta palabra aparece adxectivando en textos medievais ó lobo, dá nome ó mamífero mariño que nos ocupa e tamén denominará ás aves carnívoras ou “rapaces”.

VER

Balea, cachalote, candorca, delfín, **rapaz**¹, touliña.

ARROCHAMONAS. Persoa que se emborracha con frecuencia.

Arrochamonas [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) (s.v. arrocha monas) ‘el que con frecuencia se emborracha’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) El que con frecuencia se emborracha. **GRANXERAIS** s. Persoa que se emborracha con frecuencia.

ETIMOLOXÍA

Composto de arrochar ‘apretar, comprimir’, ‘ser duro, esixir moito’ e mona ‘borracheira’, acepción derivada do primate (v. mono), para Corominas-Pascual fundada na afección dos monos polo viño e o seu divertido comportamento cando están bébedos (s.v. mona).

O verbo arrochar tómase de **arrocho** ‘peza de madeira para apretar unha corda’, ‘aperta impetuosa’, para Houaiss de orixe escura pero posiblemente relacionado con garrocha e garrote ‘peza para apretar unha corda’, do fr. *garrot* íd. (s.v. arrocho), para Bloch-Wartburg de *garra* ‘xarrete’ (s.v. garrot). Para Corominas-Pascual existiu en galego unha forma antiga *garrocheiro que perdeu a velar inicial por analoxía con arrieiro, dun cruce de garra ‘rama’ co seu sinónimo gancho; estaría relacionado co castelán *garrocha*, que considera seguramente de distinta orixe que garrote (s.v. garra, garrote). Sen embargo, Corominas-Pascual non relaciona arrocheiro co cast. *arroquero* íd., que el considera variante de *recuero*, der. de *recua* (: s.v.), quizais con influxo do cat. *ruc* ‘burro’ (s.v. recua); aínda que parece que arrocheiro e o cast. *arroquero*, ademais de coincidir en significado, deben ter máis relación, e se non comparten etimoloxía, hai que aceptar un influxo.

En galego existe arrocheiro ‘arrieiro’, der. de *arrochar* ‘apretar, comprimir’, ‘ser duro, esixir moito’, recollido por Sarmiento e Pintos como insulto. O significado de ‘arrieiro’ chega por metonimia do arrocho, o gancho ou peza de madeira que usan.

VER

Arrocheiro, mono.

ARUMIA. Persoa pequena.

Arumia [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘por extensión se dice del ser vivo sumamente pequeño en relación a su tamaño o estatura ordinaria’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) *p.ext.* El ser vivo sumamente pequeño en relación al volumen que ordinariamente debe tener.

NEIRA VILAS *E eu, Alien de Burg, cativa arumia, bechoco indefenso rebulindo nunha selva mineral.* (pp. 48).

ETIMOLOXÍA

Do significado recto de arumia ‘piollo’, ‘cría do piollo’, ‘mosquito’, ‘bicho pequeno’. Para Corominas-Pascual de aroma, do lat. *ĀRŌMA* ‘aroma, perfume’; recoñece que ‘cousa pequena’ ou ‘mosquito’ son significados secundarios (c.v aroma).

VER

Piollo.

Asapado v. SAPO.

(**ASNO**). Xera os significados: Persoa de pouco entendemento; persoa pouco esperta; persoa ruda.

Asneiro **GRANXERAIS** PARVO.

Asno [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘la persona necia’. No dicionario da Academia (1913-1928) ‘la persona necia, estúpida, ruda, de escaso entendimiento’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.m.* (2) Asno, persona ruda y de muy poco entendimiento. **GRANXERAIS** *s.* (2) *fig.* Despectivamente, persoa de poucas luces; babeco, burro.

REIGOSA *Asno-asno-ás nove. Monseñor. Vin asno-asno-ás nove. O bispo empalideceu.* (pp. 47).

CASTELÁN

En Covarrubias **asno** ‘los que son estólidos, rudos y de mal ingenio, a los bestiales y carnales’. Indica que simboliza: “el apetito desenfrenado y bestial (...). Una figura humana con cabeza de asno significaba, cerca de los egipcios, el hombre ignorante y necio, abatido y de servil condición. Poca diferencia desto significar la cabeza del asno al que no ha salido de su tierra” (s.v. asno).

En DRAE **asnejón** ‘aum. y despect. de asno, persona torpe’, **asno** ‘persona ruda y de muy poco entendimiento’, **asno cargado de letras** ‘erudito de cortos alcances’.

En Moliner **asno** ‘se aplica a una persona torpe o grosera’.

En Celdrán **asnejón** ‘aumentativo con valor despectivo’, **asno** ‘persona ruda y de poco entendimiento’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **asneirão** ‘indivíduo excessivamente tolo’, **asneirento**, **asneirista** ‘que ou o que faz ou diz asneiras (‘ato ou dito tolo ou impensado’, ‘ato ou dito de traquinas’, ‘ato ou dito impróprio’, ‘dito picante’) com frequência’, **asno** ‘indivíduo desprovido de inteligência; burro’.

En Almeida-Sampaio **asno** ‘pessoa estúpida, ignorante, tola’, ‘estúpido; parvo; palerma’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. *ĀSĪNUS* ‘asno, burro’, pero tamén ‘ignorante, estúpido’ en Cicerón e Plauto.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **asno** (Tomo V, pp. 302).

En Torrente Ballester **asno** (pp. 144), **el muy asno** (pp. 166).

VER

As, burro, pollino, xumento.

ASORRADO. Persoa que anda cansa de traballar.

Asorrado [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘el que anda muy trabajoso o muy arrastrado’, en Ribadavia.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) En Ribadavia, el que anda muy trabajoso o muy arrastrado.

ETIMOLOXÍA

Supóñoa forma con seseo de azorrado, der. de zorro (: s.v.). Han de terse en conta para corroborar esta hipótese a frase *canso coma unha zorra* ‘moi canso’ (v. zorro) ou o verbo castelán *aperrear* ‘fatigar moito a unha persoa; causarlle gran molestia e traballo’, der. de *perro*. En port. *zorro* ten a variante *sorro* para a acepción figurada (Houaiss).

NOTA

Francisco Fernández Rei menciona en *Dialectoloxía da lingua galega* que Zamora Vicente, con material recollido entre 1942 e 1945, localizaba “a existencia dunha lagoa seseante no occidente de Ourense, en Arnoia, en xente maior, na que seo e sebola alternan con ceo e cebola” (1990: 191). Considérase a Ribadavia dentro desa lagoa con seseo explosivo.

VER

Zorro.

(**ASUBIAR**). Xera os significados: Persoa fraca; persoa sen recursos.

(**asubiar**) **ELADIO RODRÍGUEZ** *Andar asubiando*, dícese del que está muy flaco o muy necesitado de recursos.

Asubío [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) (s.v. asubío e asuvío) ‘insulto’, ‘dícese de la persona delgada, flaca, famélica’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (7) Persona flaca, famélica, necesitada de recursos.

LUGRÍS *Atopou un lobo famento e fraco coma un asubío.* (pp. 123).

VALCÁRCEL *Fernando Eiroa, delgado coma un asubío, branco de pel.* (pp. 23).

CASTELÁN

En Celdrán **silbante** ‘hombre desocupado, correcalles, placero’, ‘se dice de la persona ociosa que se dedica a andar de un sitio para otro sin propósito, con las manos en los bolsillos’, ‘cantautor analfabeto musicalmente’.

PORTUGUÉS

Hai **assobiador** e **assobiadeira** para aves, polo son que emiten.

ETIMOLOXÍA

Do lat. **SĪBĪLĀRE** ‘asubiar’, ‘burlarse, mofarse’, de **SĪBĪLUS** ‘asubío’, ‘serpe’, onomatopeico.

NOTA

A acepción ‘persoa sen recursos’ é extensión semántica de ‘persoa fraca’. A acepción recollida en latín de ‘burlarse’ seguramente teña que ver coa acepción actual de ‘apupar’.

En cast. **silbón** é nome para unha ave, polo son que emite.

VER

Afrautado, chifrar, chufreteiro.

Atabanado, atabau v. **TABÁN**.

ATAÍÑO. Astuto.

Ataíño **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ver.) Taimado, astuto. **GRANXERAIS** **ASTUTO**.

NOTA

Aparece por primeira vez en Pereda (1953) na súa primeira acepción ‘gabián’.

Coma outros insultos inspirados en nomes de aves rapaces, recolle características súas.

VER

Azor, gabián.

ATARAÑADO. Torpe, especialmente coas mans.

Atarañado [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘quien tiene torpeza en los movimientos, especialmente en las manos’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise de quen ten torpeza de movementos, especialmente nas mans.

PORTUGUÉS

En Houaiss **ataranhado** ‘atarantado, atrapalhado, desnorreado’.

ETIMOLOXÍA

Der. de atarañar. Houaiss propón que é alteración de *atarantar*, do cast. *atarantar* ‘inquietar’, ‘atordoar’, derivado de tarántula ‘araña’ (: s.v.). Constantino García dálle a atarañar o significado ‘vacilar, dubidar’, ‘tantear o chan co pé os animais cando o teñen dorido’ (2003: 686) e abre a posibilidade de que estea in fluído por tatear, tatabexar ou tatalexar.

NOTA

Aparece en Aníbal Otero (1949-1977) co significado ‘entumecido de las manos con el frío’, obviamente significado extensivo.

VER

Araña, tarántula.

Ateixugado v. TEIXUGO.

(**ATORDOAR**). Xera os significados: Aparvado; torpe; perturbado, desmemoriado.

Atordada

SUMAI *Explicáronlle que era para o certificado de defunción. Ela dixo que se chamaba Cándido. Cándido. E despois, atordada, comesta, dixo os apelidos. Non chourou.* (pp. 119).

Atordado **ELADIO RODRÍGUEZ** ATORDADO. **GRANXERAIS** *adx.* (2) Dise da persoa que queda sen capacidade de reacción ante algunha cousa; apalermado, apampado, aparvado. (3) Que obra con precipitación; atrapallado, atropelado. (4) Dise da persoa que non é dilixente e resulta torpe no obrar; apalermado, apampado.

Atordecido [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928), sen definición.] **ELADIO RODRÍGUEZ** ATORDADO.

Atordoado [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘aturdido’. No dicionario da Académica (1913-1928) ‘entontecido, perturbado, desmemoriado, atontado efecto de algún golpe o por outra causa cualquiera’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Aturdido, perturbado, desmemoriado, atontado.

REIGOSA *Cargaba e descargaba barcos, camiións, todo, medio atordoado e tristeiro, sen entender nada de todo canto lle pasara desde que o seu irmán lle dixera que tiña que fuxir.* (pp. 24).

Aturdido

ROMANCE URCA *Pois ese há de predicar / y há de deixsar aturdidos / á cantos hay no Ferról, / que moy pouco teñen visto.* (pp. 35).

CASTELÁN

En Covarrubias **tener** uno **cabeza de tordo** ‘cuando con poca ocasión se desvanece aturdido’ (s.v. aturdir).

PORTUGUÉS

En Houaiss **atordoado** ‘que ou o que sente a cabeza rodar, que não está no uso perfeito das suas facultades mentais por motivo de pancada, embriaguez, espanto etc’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (atordar).

Aínda que para Corominas-Pascual procede de trono ou do seu correspondente latino TŌNITRUS (s.v. atolondrar), sen dúbida acerta Houaiss, que recolle que existe tamén a teoría que remite atordoar ó paxaro torda/o (: s.v.), que ten costume de fartarse de olivas e uvas e logo queda medio embriagado e torpe (cf. *abubilla*, s.v. bubela), que é o étimo que Corominas-Pascual dá para o castelán *aturdido* (s.v. aturdir). Hase ter en conta que en port. *torda* ten o significado de ‘estado de embriaguez’ (Houaiss) e que en galego tordear significa ‘andar inseguro e con posibilidade de caer’, que en Meira se aplica particularmente para o andar do borracho.

VER

Atoallado, atronado, tordo.

Atortugado v. TARTARUGA.

ATOUTIÑANTE. Persoa que anda con moito coidado de tropezar; persoa que tropeza ó andar.

Atoutiñador **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Que atoutiña, que da frecuentes traspies al andar.

Atoutiñante **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Persona que anda atoutiñando. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa ou animal que anda ás atoutiñadas.

Atoutiñeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** ATOUTIÑANTE. **GRANXERAIS** ATOUTIÑANTE.

ETIMOLOXÍA

Cómpre relacionar atoutiñar con apoupiñar, que ten o mesmo significado, e do cruce de ambas formas di Constantino García que nacen atoupiñar e apoutiñar (2003: 685), o que demostra a influencia. Apoupiñar provén do lat. PALPARE ‘palpar, tentar, tocar’, ‘andar a tentas’, ‘aloumiñar’.

Ó mellor non hai que partir, como fai o mestre Constantino García, de apoupiñar e atoutiñar, senón de apoupiñar e de atoupiñar, e serían formas derivadas de cruce apoutiñar e atoutiñar. Isto permítenos a posibilidade de buscar a orixe de atoupiñar no lat. TALPA ‘toupa’, que, ademais de ser factible foneticamente, coincide co sentido de andar a cegas coma o mamífero, que non ve e simboliza a cegueira (v. toupa).

NOTA

Aparece por primeira vez atoutiñar en Sobreira (1787-1805) ‘palpar as escuras, o el ciego que anda ás atoutiñadelas’.

O significado ‘persoa que tropeza’ é por extensión de ‘persoa que anda con coidado de non tropezar’.

VER

Toupa.

ATOUTUBIZADO. Aparvado, atordado.

Atoutubizado [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘aturdido’, recollido en Sober.] **GRANXERAIS** APARVADO.

ETIMOLOXÍA

Propoño partir de toutuvía, variante que recolle Elixio Rivas (1978-2001) en Fondo de Vila (Xunqueira de Ambía) da ave totovía ou cotovía, formas onomatopeicas do son que emite. Corominas-Pascual recolle tutuvía como variante do castelán *totovía* e a forma xerada encotomiñado, evolucionada de encotoviado, co significado ‘encollido’. Máis clara é a relación semántica en galego con cotovío ‘apurvado’ (v. cotovío), oposta de todos xeitos a laverco ‘espelido’, ‘hábil’, ‘malicioso’ (v. laverco), de laverca, ave da mesma familia.

NOTA

No caso de convencer a proposta etimolóxica, deberíase revisar a grafía

VER

Calandra, cotovío, laverca, loia.

Atroitado v. TROITA. Avacalloado v. VACA.

(AVE). Xera os significados: Persoa que trae mal agoiro; persoa ruín; persoa atrevida para falar, descarada; persoa sen viveza; persoa de mal xenio; persoa desprezable polo seu aspecto ou costumes; persoa lixeira e áxil; persoa que queda soa sen protección.

(ave) [Aparecen por primeira vez en Sobreira (1787-1805) **ave** ‘con los adj. mala, rectamente tomado, o con valente, irónica, es persona de mal porte’, **ave rapina** ‘persona que sempre anda rapineando, la que es rapina, que nunca cala, y habla atrevidamente, que es capaz de porse a Jesucristo’. Aparecen por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) **ave de mal agoiro** ‘persona cuya llegada hace presentir una mala noticia, una desgracia’, **ave fría** ‘la persona de poco espíritu y viveza’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** **Ser ave de mal agoiro**, dícese de la persona cuya llegada hace presentir una mala noticia o una desgracia.

LÓPEZ FERREIRO *Ningunha cousa o poñía tan arrufado e tan teso como o pensar que tiña unha tan arrogante e tan disposta filla. Cando a vía marchar á cabalo, tan lixeira e tan áxele como unha ave, mesmo lle caía a baba.* (pp. 88). *–Pero ven aquí, santa de Dios, ¿ti queres quedar soila no mundo como unha ave, cando eu che falte?* (pp. 217).

Avechucho [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘persona de mal genio’. No dicionario da Academia (1913-1928) ‘la persona desprezable por su figura, costumbres,

conducta, etc.'].] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Sujeto despreciable por su figura o por su ruín proceder. **GRANXERAIS** (*).

CASTELÁN

En DRAE **avechucho** ‘sujeto despreciable por su figura o costumbres’, **ave de paso** ‘persona que se detiene poco en pueblo o sitio determinado’, **ave de rapiña** ‘persona que se apodera con violencia o astucia de lo que no es suyo’, **ave fría** ‘persona de poco espíritu y viveza’, **ave tonta** ‘persona descuidada, simple, tarda y sin viveza’, **ser uno una ave** ‘ser muy ligero y veloz’.

En Moliner **avechucho** ‘se aplica con desprecio a una persona tonta e inoportuna’, **ave fría** ‘se aplica a una persona sosa o falta de animación o vivacidad’, **ave de paso** ‘se aplica a la persona que está en un sitio sólo de paso’, **ave de presa** ‘se aplica como expresión calificativa a una persona dispuesta a atropellar o despojar a otras para satisfacer sus ambiciones’.

En Celadrán **avechucho** ‘sujeto despreciable y ridículo cuya presencia trae malas consecuencias’, ‘persona torpe y desaliñada’, **avefría** ‘persona calmosa y de carácter flojo, sin espíritu’, ‘sujeto lento y parsimonioso, tardo de reflejos, sin gracia’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **ave** ‘pessoa que ludibria outros; velhaco, trapaceiro’, ‘indivíduo que usa de astúcia para roubar’, ‘mulher que trabalha e dança nos barracões de pajelança’.

En Almeida-Sampaio **ave** ‘pessoa estranha ou manhosa’, ‘esperto, finório; matreiro’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. **AVIS** ‘ave, paxaro’.

NOTA

Avechucho é nome dado a unha ave de aspecto desagradable. A **ave da morte** é o bufo.

En portugués, Almeida-Sampaio considera **bisnau** ‘finório, manhoso’ derivado do port. ant. *avezimau*, do lat. **AVIS MALA** ‘ave de mal agoiro’, e engade a perífrase **pássaro bisnau** ‘pessoa fonória e astuciosa, capaz de enganar; velhaco’, que sería redundante. Para Houaiss **bisnau** ‘que ou aquele que não é confiável; velhaco, espertalhão, enganador’ é de orixe escura.

En castelán, de *avucasta*, antiga forma da *avutarda*, Covarrubias recolle do derivado **avucastro** a acepción figurada ‘alguén que é enfadoso e pesado’ (s.v. *avucasta*).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **ave** (Tomo VII, pp. 177), **avechucho** (Tomo III, pp. 412), (aplicado a un ganso) (Tomo V, pp. 104).

AVELAÍÑA. Comparación na obra de Aquilino Iglesia Alvariño para unha rapaza que baila leda ou metáfora para o que se vai.

Avelaíña

IGLESIA ALVARIÑO *Baila a boneca de mauciñas lúas / coma unha avelaíña. Un sapo mouro / abre a boca na noite do buraco (...). ¡Ai, bonequiña leda, avelaíña! (De día a día, pp. 18). Avelaíña branca, ¡voa, voa! / pola ribeira leda, ¡voa, voa! / ¡Ai, bonequiña nena, avelaíña! (De día a día, pp. 19).*

ETIMOLOXÍA

Do nome da pequena bolboreta nocturna que se achega á luz.

Para Corominas-Pascual (s.v. *avellana*) der. de abelá (v. abelanado), posiblemente por confusión cun verme que come o cereal ou as abelás que se gardaban (o cast. **paulilla** dá nome á bolboreta nocturna e a un verme que ataca a cebada, e tamén ten a acepción figurada ‘persoa que fala moito’, que recolle Celadrán). Constantino García explica que se toma o nome do froito por voar esta bolboreta por encima das abelás arrumbadas nas casas (2003: 264).

De aceptarse esta proposta etimolóxica, habería que revisar a grafía.

Pero podemos atopar outras explicacións etimolóxicas partindo do adxectivo velaíño, que ten uns significados variados: ‘o que morre pronto’, ‘vexetal que florece antes de tempo’, ‘suave, brando’, ‘delicado, fino’, ‘aplicase á persoa que non dá durmido por mor dunha preocupación’.

Esta última acepción claramente deriva de velar ‘estar sen durmir’, do lat. **VIGILARE** ‘estar sen durmir’, ‘estar atento, vixiar’, que doadamente podería estar na orixe da bolboreta nocturna, que non dorme e está en vela de noite. Sendo así, partiriase dunha forma primixenia velaíña, e avelaíña sería derivado posterior, con prótese de a- influído por ave, por abella ou por abelurio (: s.v.) ou abesouro (: s.v.), estas últimas co significado figurado de ‘inqueda’ que axudaría á influencia.

Incluso a mesma explicación exposta anteriormente para abelá, por sobrevoar a bolboreta as abelás, podería substituírse por unha vela -derivado de velar-, por andar a bolboreta máis tempo de arredor das velas que aluman que das abelás.

Os outros significados posiblemente non garden relación: Para as acepcións ‘o que morre pronto’ e ‘vexetal que florece antes de tempo’ podería pensarse en que sexan derivadas do lat. VĒLOX ‘rápido’. E para as acepcións ‘suave, brando’ e ‘delicado, fino’ derivadas do lat. VILLUS ‘pelo dalgúns animais’, ‘pelo dun pano ou dunha tea’, ‘brión que cobre as árbores’, a mesma orixe que tén a palabra veludo ‘tecido de fino e suave de pelo curto’.

Non habería que descartar tampouco esta última etimoloxía do lat. VILLUS para a bolboreta nocturna, por ter o corpo cuberto dunha especie de peluxe suave e que se desfai ó tocala. Téñase en conta que no étimo de bolboreta está presente o pó (cf. bolboreta).

NOTA

O significado que interpeto da obra de Iglesia Alvariño non está claro, pois trátase dunha obra existencial do poeta, e neste poema de dúas partes as persoas, os bichos e a natureza forman parte dun escenario e á vez son suxeitos.

VER

Abelanado, bolboreta, mariposa.

(**AVESPA**). Xera os significados: Persoa viva, espilida, aguda; persoa que quere probar de todo e ir a todos os sitios; persoa que ataca mordazmente como ataca letalmente a avespas.

Avespa

SILVA *Tamén debeu de ser culpa da tendencia inherente ao carácter de Raúl Andrade coma humano a querer mollar os pés en tódolos ríos e en tódolos mares, colle de aquí, morde de alá, a picar de flor en flor, coma as avespas. Pois Raúl aprendera a ser avespa en Berlín.* (pp. 16).

Avesprado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Avispado, vivo, despierto, agudo, listo.

Véspora

AURELIO RIBALTA *Cravaba os ollos no vulto do rapaz coma si buscara o sitio onde millor lle feriría co seco dito que tiña todo a punto, coma véspora que apronta o seu aguillón contra a mosca que colleu antre as patas acuciosas.* (pp. 151).

CASTELÁN

En Covarrubias **avisgado** ‘el que está inquieto y desasosegado’, **estar uno avisgado** ‘estar picado y sentido’ (s.v. avispa).

En DRAE **avispon** ‘el que anda viendo donde se puede robar’, ‘despierto, vivo, agudo’.

En Celadrán **avispon** ‘persona sin oficio que merodea por pueblos y cortijos a fin de aprovechar el descuido y alzarse con algo que no le pertenece’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **vespa** ‘pessoa intratável, de temperamento áspero e mordaz’.

En Almeida-Sampaio **vespa** ‘pessoa cujo temperamento a torna intratável, acrimoniosa’, **vespilheira** ‘mulher intriguista, mexeriqueira’.

ETIMOLOXÍA

Vespa é voz da lingua medieval.

Do lat. VESPA íd., con influxo do a- inicial de abella.

NOTA

O nome da moto italiana “Vespa” pódese considerar insulto, pois débese ó seu son que recorda o zunido do insecto (cf. tifoso). Non se debe confundir co galego avisgado (: s.v.).

O castelán *tabarro* ‘avespa grande’ xera os insultos **tabarra** ‘persoa ou cousa molesta pola súa insistencia’ e **tabarrera** ‘persoa ou cousa molesta’ (DRAE).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **abispas inquietas, como** (Tomo VII, pp. 216).

VER

Abella, néspora.

AVESTRUZ. Persoa que non saúda; persoa que non sabe facer algunha cousa.

Avistruz SOBREIRA (1787-1805) Persona que pasa sin saludar, o que no sabe hacer alguna cosa.

CASTELÁN

En Moliner **avestruz** ‘se aplica con desprecio y como insulto a una persona falta de amabilidad o insociable’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **avestruz** ‘indivíduo de má reputação’, ‘pessoa ignorante’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual composto de ave e o ant. *struz*, do oc. ant. *estrutz* íd., do lat. STRUTHIO (s.v. avestruz), composto de pardal e camelo, algo así coma o paxaro-camelo.

NOTA

O significado de persoa que non saúda enténdese polo longo pescozo da ave e polo estirada que anda, e suponse que o outro significado é debido á súa torpeza pola envergadura que ten.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **avestruz** (Tomo I, pp. 210. Tomo III, pp. 78. Tomo VI, pp. 24, 31, 389).

En Julio Camba **avestruz** (*Millones al horno*, pp. 42).

AXOTADO. Amedrentado; persoa que anda espantada ou escapada.

Axotado SOBREIRA (1787-1805) El que anda amedrantado y espantado.

PORTUGUÉS

En Houaiss **enxota-cães** ‘indivíduo que enxota os cães ou impede sua entrada na igreja; perreiro’, ‘porteiro ou guarda de jardins, locais públicos etc.; guarda-portã’, **enxota-diabos** ‘pessoa que exorciza; exorcista, espanta-diabos, benzedeiro’.

En Almeida-Sampaio **enxota-cães** ‘antigo empregado de algumas igrejas encarregado de afugentar os cães’.

ETIMOLOXÍA

Participio de axotar ‘escorrentar un animal con ruidos’, que aparece por primeira vez en Sarmiento (1745-1770), quen explica que é palabra onomatopeica polo ruído “xo” de espantar as moscas, e presenta tamén as formas xotar e enxotar.

Constantino García (2003: 492) coincide coa teoría de orixe onomatopeica exposta de Sarmiento, e igualmente en portugués Houaiss e Almeida-Sampaio, neste caso do berro “xô”.

NOTA

Sarmiento (1745-1770) tamén recolle a acepción de **axotado** ‘animal doméstico o bravo espantado, que por medo salió de su recinto, y no atina ni sabe por donde ni adonde ir’.

Os exemplos de portugués correspóndense cos nosos azoutacás (v. azoutar) e correcás (v. correr).

VER

Asombradizo, asustadizo, azoutar, correr, espantadizo.

Axoubado v. XOUBA.

(AZOR). Xera os significados: Persoa que intenta roubar algo, ladrón; violento; persoa de ollos pequenos.

Azor CONSTANTINO GARCÍA *adj.* (1) (Com.) Dícese de la persona cuando da vueltas alrededor de algo tratando de cogerlo.

Azoreto ANÍBAL OTERO (1949-1977) Dícese de la persona de ojos pequeños.

CASTELÁN

En DRAE **azor** ‘ladrón de presa alta’, **azorero** ‘el que acompaña al ladrón y lleva lo que éste hurta’.

En Celadrán **azor** ‘persona tan irritante que saca de juicio a quienes tiene cerca’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. ACCEPTOR ‘recadador de impostos’, ‘azor’, de ACCĪPĪTER ‘ave de rapina’, ‘ladrón’, de ACCIPĒRE ‘coller’, derivado de CĀPĒRE ‘coller’.

NOTA

O carácter desta ave rapaz queda de manifesto no refrán: “o azor no pao, e o falcón na mao”. A acepción de Celadrán está próxima ós verbos azorar e azordegar ‘inquietar’.

VER

Ataíño, azordego, gabián.

AZORDEGO. Persoa atordoada que non sabe o que fai.

Azordego [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘aplicase a la persoa turbada o aturdida, que no sabe lo que hace’.] **GRANXERAIS** APARVADO.

ETIMOLOXÍA

De azordegar ‘inquietar, confundir’, derivado de azor, polo efecto que causa o azor nas súas presas cando as persegue.

VER

Azor.

Azoreto v. AZOR. Azorrado v. ZORRO.

BACALLAO. Persoa alta e delgada; persoa moi delgada.

Bacalao DICCIONARIO DA ACADEMIA (1913-1928) La persona alta, delgada y seca.

Bacalau **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Persona alta, delgada y seca de carnes. (3) Dícese de la mujer escurrida, muy ajustada y estrecha de caderas: *esa muller é un bacalau*. **Está feito un bacalau**, dícese del que está poco menos que en los huesos.

Bacallao **GRANXERAIS** s.m. (3) *fig.* Persoa dunha delgadez extrema.

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **te conozco, bacalao** ‘u. para indicar que se conocen las intenciones o el modo de actuar de alguien’.

En Moliner (2022²) **te conozco, bacalao** ‘expresión con que se indica a alguien que se ha descubierto su verdadera forma de ser o sus intenciones’.

En Celdrán **bacalao** ‘persona ruin’, ‘persona enjuta o seca de carnes’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **bacalhau** ‘mau’, **bacalhau-de-porta-de-venda** ‘pessoa demasiado magra; magricela’, **bacalhoeiro** ‘que ou quem é rude, grosseiro’.

En Almeida-Sampaio **bacalhoeiro** ‘que gosta muito de bacalhau’, ‘grosseiro, pessoa pouco limpa’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente do gasc. *cabillau*, derivado de *cap* ‘cabeza’ (s.v. bacalao).

VER

Badexo.

BACENTO. Persoa lenta, persoa moi tranquila.

Bacento **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Cachazudo. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que ten un carácter moi paciente e tranquilo e que dificilmente se altera; pachorrento. (2) Dise do que é de movementos lentos.

NORIEGA *El cachazudo: é bacento.* (Tomo II, pp. 211).

IGLESIA ALVARÍO **Bacento**. *Lento, tardo.* (*Carmina*, pp. 171).

ETIMOLOXÍA

Pódese relacionar co portugués *bacento* ‘sen brillo’, ‘de pel morena’, para Houaiss do lat. *ŌPĀCUS* ‘opaco, sombrío’, e supoñerlle unha evolución similar ó insulto arxentino “atorrante” que ten o significado de vago derivado do significado orixinal de estar queimado polo sol por non facer nada (v. torrado). Corominas-Pascual rexeita esta teoría e relaciona o port. *baço* ‘moreno pálido’ co galego e cast. bazo ‘de cor morena amareleta’ -evolución paralela ó galego baio e ó cast. *bayo-*, que para el procede do lat. *BĀDĪUS* ‘moreno tirando a amarelo’ (s.v. bazo I).

Tamén se puidera ter en conta derivalo de vaca (: s.v.), que xera derivados con significado coincidente; de ser así, tería que grafarse con v.

VER

Bourear, vaca.

BACOREXEIRO. Sucio; desordenado.

Bacorexeiro **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Tob.) Sucio, desordenado.

PORTUGUÉS

En Houaiss **bacorinho** ‘criança ou fillo pequeno; neném’.

En Almeida-Sampaio **bácora** ‘mulher de maus costumes’.

ETIMOLOXÍA

De bacoro ‘porco pequeno’, para Corominas-Pascual probablemente de orixe prerromana (s.v. bacón).

NOTA

En portugués *bacorada* ten o significado figurado ‘obscenidade’.

VER

Cocho, cuico, porco, vaca.

(BADANA). Xera os significados: Desaseado, descoidado; desordenado, despreocupado; persoa de pouca personalidade, simple, mudable; persoa que escapa ó traballo; torpe; prostituta.

Badanas **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.m.* (1) Desaseado, descuidado, negligente. (2) El que no tiene orden ni arreglo, que todo lo echa a barato: *é un badanas*. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Lax. Com.) Dícese del hombre despreocupado que ni se cuida ni se arregla. **GRANXERAIS** *s.* (1) Individuo simple, de pouca personalidade e con criterio cambiante. (2) Persoa que descoida o seu aseo e vestido; baldreo, baldroga, bandallo, bandalleiro, fargallón, pastrán, zalapastrán, zampallán, zampallón. (3) Persoa pouco amiga do traballo; folgazán, gandulo, lacazán, nugallán, preguiceiro, vago.

NORIEGA *Ai, Xan, ¡non perdas o acordo! / ai, Xan, ¡non faigas o tordo! / ai, Xan, ¡non señas badanas! / Si pró tambor estás xordo... / tócoche a fuego as campanas.* (Tomo II, pp. 80).

IGLESIAS *O tiro desfíxome a raia que, badanas como son, me gusta peitear dereita igual ca un fio.* (pp. 144).

Badanoa **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Mujer desaliñada y torpe. (2) Ramera.

CASTELÁN

En DRAE **badana** ‘persona floja y perezosa’.

En Celdrán **badana** ‘mujer haragana y cachonda, que no puede vivir sin compañía de hombre’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **badana** ‘individuo insignificante; João-ninguém’, ‘sujeito parvo, simplório’, ‘individuo medroso, covarde’.

En Almeida-Sampaio **badana** ‘pacóvio’, **badanagem** ‘agrupamento de badanos ou pacóvios’, **badano** ‘medrica com fumos de valente’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do ár. vg. *batâna*, do ár. *bitâna* ‘forro’ (s.v. badana).

O significado primeiro de badana é ‘pel curtidada da ovella’ e os significados secundarios son paralelos ós xerados por pel (: s.v.) ou ó de baldreu (v. baldragas).

VER

Baldragas, **pel**.

BADEXO. Persoa sucia; persoa luxuriosa; muller descoidada.

Badexo [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) (s.v. badejo) ‘persona súa ó luxuriosa’.]

ELADIO RODRÍGUEZ *s.m.* (4) Mujer astrosa, que anda sucia, hecha un pingajo y vive depravadamente.

CASTELÁN

En Celdrán **abadejo** ‘prostituta vella e fea’ (“trucha. Antaño: prostituta casi adolescente y hermosa, antítesis de las llamadas abadejo”) (s.v. trucha).

ETIMOLOXÍA

De badexo, variante do nome de peixe teleosteo abadexo. Para Corominas-Pascual diminutivo de abade, do lat. *ABBAS* íd., do arameo *abba* ‘pai’ (s.v. abadejo, abad).

NOTA

De abade ‘autoridade dunha comunidade relixiosa’, ‘cura, párroco’ xéranse as acepcións insultivas en port. **abade** ‘individuo ben nutrido, tranquilo, sen preocupacións’ (Houaiss), ‘home gordo e pachorrento’ (Almeida-Sampaio), **abadessa** ‘muller moi gorda e grande’, ‘propietaria ou administradora dun prostíbulo’ (Houaiss), ‘muller moi gorda’ (Almeida-Sampaio). A acepción ‘propietaria de prostíbulo’ faínos lembrar a lírica medieval na que a abadesa era protagonista de cantigas obscenas, coma aquela de

Afons' Eanes do Coton: "Abadessa, oí dizer / que érades mui sabedor / de todo ben; e, por amor / de Deus, queredes-vos doer / de min, que ogano casei, / que ben vos juro que non sei / mais que un asno de foder" (2,1). En galego "cara de abade" ten o significado 'cara gorda e colorada', xa rexistrada por Porto (1900) (s.v. abadê). En castelán **abad** tivo a acepción extensiva metonímica 'os que usaban hábito eclesiástico ou manteo, como os sacerdotes ou estudantes das universidades' (DRAE).

DRAE recolle en castelán *capelán* 'peixe que se usa como engado para a pesca do abadexo', co que se trasladada ó mundo dos peixes unha derivación de termos de relixiosos que resulta curiosa.

VER

Bacallao, xarreta.

BADULAQUE. Persoa informal; persoa de pouco xuízo; persoa pouco coidadosa; persoa de pouca personalidade; persoa que fala sen xeito; folgazán; persoa que insulta ou aldraxa a outras.

Badulaque [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) 'persona que, obrando de ligero, incurre facilmente en ligerezas'. En Filgueira (1926) 'persona de poco juicio'.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cab.) Que habla sin tino. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Persoa pouco seria e de pouco xuízo. (2) Persoa moi folgazana; lacazán, nugallán, preguiceiro. (3) Persoa pouco coidadosa. (4) Persoa de pouca personalidade.

LUGRÍS *Desde entón os tres xorobados paseaban polas rúas de Sada, pampidamente, ollando a tódolos badulaques que dinantes os aldraxaran.* (pp. 270).

CASARES *Como lle pasou ó Cerdeira de quinto, que chega o moi inocente e vai e dille eu non dixen nada de don Ricardo, eu soamente dixen que vostede lle pedira unha vez a Elías que a ver se lle escribía nun papel as cousas que facía alá na vila coas rapazas, e vai don Ambrosio e pataplum, pégalles un castañazo de mil homes, berrando eso é mentira, badulaque, agora mesmo vai vir aquí Elías a dar-me conta desa calumnia.* (pp. 42).

TORO *¿Pensas que vas estar sen traballar? ¿Para que pensas que te teño, badulaque? Condenado, es igual a teu pai.* (pp. 104).

IGLESIAS *Eu metinlle medo para que calase a boquiña, pero o badulaque seguro que mencionou o nome do padriño, e entón déronlle o pasaporte.* (pp. 27).

VALCÁRCEL *Melitón, o maior dos tres irmáns, era un badulaque. Nada máis saír da casa do señor, xuntouse a uns tafures de pouca monta, mafiosos e xogantíns, que o levaron por mal camiño.* (pp. 35).

PINTOR *Moita xente boa non deixa rastro, é o destino de cada un. –Non sei. –Se fora un badulaque calquera, un putaño, un ladrón, entón si que saberíamos del.* (pp. 130).

Badulaqueiro VALLADARES (1884) Persona que, obrando de ligero, incurre facilmente en ligerezas.

Badulaque **GRANXERAIS** **BADULAQUE.**

CASTELÁN

En DRAE **badulaque** 'persona de poca razón y fundamento'.

En Moliner **badulaque** 'botarate o majadero'.

En Celdrán **badulaque** 'persona de poca entidad que habla sin fundamento y es incapaz de razonar', 'individuo de seso menguado; cantamañanas'.

En Corominas-Pascual, ademais, **badulaque** 'hombre grosero' en Arxentina, 'bellaco' en Chile e 'informal, tramposo' en Ecuador (s.v. badulaque).

PORTUGUÉS

En Houaiss **badulaque** 'individuo gordo e baixo; buzarate'. (Considérao castelanismo).

En Almeida-Sampaio **bazulaque** 'homem baixo e muito gordo'.

ETIMOLOXÍA

Para Constantino García do lat. **PORTŪLĀCA** 'cascuda' (2003: 393). Para Corominas-Pascual do mozárabe **berdolaca*, do lat. **PORTŪLĀCA**, e explica que se chega á acepción de insulto a partir das acepcións orixinais 'guiso de asaduras' e 'graxa para a cara' (s.v. badulaque).

NOTA

Ten unha evolución semántica similar a outras palabras que designan alimentos de mala calidade e que acaban converténdose en insultos para designar as persoas que non tiñan outra cousa que comer, a xente plebea e rústica.

A forma **badulaqueiro** tamén a recolle García de Diego (1984: 188).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **badulaque** (Tomo IV, pp. 371. Tomo V, pp. 306), (xogando co significado recto e co figurado) (Tomo VI, pp. 235).

En Pardo Bazán **badulaque** (pp. 249).

VER

Badoco, **bodoque**, **brodista**, cascuda, **galdrumeiro**, **galloufa**.

BALDRAGAS. Persoa descoidada no vestir e no aseo; persoa sucia; persoa que ensucia unha cousa sobándoa; persoa que revolve ou verte algo líquido, especialmente un neno; persoa manchada de graxa; farrapento; folgazán; trampo; torpe; rústico, rudo; bruto; desgairado; groseiro; inculto; persoa de pouca personalidade; persoa gorda, sucia e mal amañada; prostituta; persoa que nas fábricas de salazón sacaba as cabezas e tripas ás sardiñas.

Baldragán **ANÍBAL OTERO** BALDRAGAS. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Bur.) BALDREU. **GRANXERAIS** BALDROGAS.

Baldragas [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘baldrocas’. En Filgueira (1926) ‘torpe, tosco, rústico, bruto’. En Acevedo (1932) ‘desaliñado, rústico, abrutado’.] **SARMIENTO** Baldragas. **ELADIO RODRÍGUEZ** BALDROCAS. **ANÍBAL OTERO** *adj. com.* (1) Aplícase al que es desaliñado. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Cab. Com. Val. Ced. Gui. Gun. Per. Bur. Sua.) BALDREU. **GRANXERAIS** BALDROGAS.

Baldragón **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Sob.) BALDREU.

Baldrallas **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Bur.) BALDREU. **GRANXERAIS** BALDROGAS.

Baldrán **ANÍBAL OTERO** BALDRAGAS, en Rubiá.

Baldrana **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Mra.) BALDREU. **GRANXERAIS** BALDREO.

Baldrigas [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘aplicase al individuo desaliñado’.] **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Gui.) BALDREU. **GRANXERAIS** PREGUICEIRO.

Baldreira **GRANXERAIS** PROSTITUTA.

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *Tamén din que tiña segredos de cama que naquel tempo soio se practicaban en París de Francia (o centro de perdición máis grande do mundo) e que ela sacara da súa propia sabencia no oficio de galdrana, porque lista era moi lista a gran baldreira.* (pp. 167).

Baldreo **GRANXERAIS** *s.* (2) Persoa que descoida en extremo o seu aseo e a súa vestimenta; abandallado, badanas, bandalleiro, bandallo, baldroeiro, baldrogas, desamañado, esbandallado, fargallón, pastrán, zalapastrán. (3) *fig.* Muller que por un prezo acepta manter relacións sexuais.

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Baldreo. Chamábanlle tamén “Bandallo” e “Beldro”, que todo vén ser o mesmo referido ás mulleres disolutas, lixeiras de cascos e un tanto porconas.* (pp. 191).

Baldreón **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (San.) BALDREU. **GRANXERAIS** BALDREO.

Baldrerolas **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Sob.) BALDREU. **GRANXERAIS** BALDREO.

Baldreu [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘el que o la que, en las fábricas de salazón, está destinado á quitar las cabezas á las sardinas y las tripas. Se aplica á la persona que anda demasiado sucia y á la prostituta. Parece ser voz catalana’. En Pintos (1865) ‘ramera despreciable’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (4) Persoa sucia, degenerada, despreciable, envilecida. (5) Prostituta asquerosa, zarrapastrosa. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cab. Fea. San. Com. Nov. Mel. Sob. Cod. Gro. Val. Gui. Mra.) Persoa sucia, holgazana, aplicado generalmente a la mujer. **GRANXERAIS** BALDREO.

FREIXANES *¡Maldita sexas, Clementina de Verona! ¡Baldreu! ¡Candongas de peregrinos! (...). ¡Croio do Inferno! ¡Burdiona!* (pp. 117).

IGLESIAS Baldreu, canoia, pelico e de aí para riba. Do pouco que puiden oír, aboucado polos foguetes e o rebumbio xeral, saquei en limpo que a insultada tiña unha vida sentimental de gata, que levataba un amante debaixo de cada tella. (pp. 89).

PINTOR Padre enténdese cos maricóns discretos, vía confesonario e logo nas voltas do horto da abadía, á sombra noitébrega dun magnolio, mudo e xordo, defoliado no cume desde hai anos: “A árbore da nosa redención, irmán”, dilles aos amantes o freire lascivo namentres cumpre o designio. (...). Rematada a función dos baldreus, padre Lino colle a pedriña do chan e bótala contra as silveiras que medran por fóra do muro. (pp. 149).

Baldrida **SARMIENTO** Baldrida.

Baldroas **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Mra.) BALDREU. **GRANXERAIS** BALDREO.

Baldroca [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) (s.v. baldróca) ‘trapos, trapacero’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. y f. (1) Trapos, trapacero. **GRANXERAIS** TRAMPÓN.

Baldrocas [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘desaliñado, rústico, abrutado’.] **SARMIENTO** Baldrocas. **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. y f. (1) Torpe, desamado, falo de destreza. (2) Tosco, rudo, grosero, inculto: *é un baldrocas; é unha baldrocas*. **ANÍBAL OTERO** BALTRUEIRO, en C. **GRANXERAIS** BALDROGAS.

PINTOS Cuitadiño serás ti, / e mais quen che dixo eso, / que sería algún lanudo / baldrocas ou arrieiro, / pois ningún home de modo, / de estudio nin de talento / será tan galdramulán. (pp. 138). Lambuzas e larafousas, / rascamulas e lanudos, / baldrocas e mais felpudos, / estantiguas e lambóns, / lambisqueiros, tumbalobos, / nugalláns e mais larpeiros, / ciroláns e galdrumeiros, / macacos e carrejóns. (pp. 205).

IGLESIA ALVARIÑO Anda na mar nunha dorna as masocas. / Anda Baldrocas / ás baralocas / con caramuxos e pan de abellocas. (Leva o seu cantare, pp. 96).

REIGOSA ¿De que verdade falas ti, baldrocas, que parece que naciches onte polo pouco que sabes do mundo? (pp. 113).

Baldroeira **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Gro.) BALDREU.

Baldroeiro [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) ‘descuidado, sucio, disidioso en extremo’.] **GRANXERAIS** adx. e s. (1) Dise da persoa que descoida en extremo o seu aseo e a súa vestimenta; abandallado, astroso, badanas, baldreo, bandalleiro, bandallo, baldrogas, desamado, fargallón, pastrán, zalapastrán.

Baldrogas [Aparece por primeira vez en Acevedo (1932) ‘desaliñado, rústico, abrutado’.] **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Mra. Cal.) BALDREU. **GRANXERAIS** s.m. (1) Persoa sucia e desamada; badanas, bandalleiro, bandallo, baldreo, baldroeiro, fargallón, pastrán, zalapastrán. (2) Home de pouca personalidade; pousafoles.

Baldroqueiro **GRANXERAIS** BALDROEIRO.

Baldroqueiro [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘torpe, gañán, tosco, bruto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** BALDROCAS. **ANÍBAL OTERO** BALTRUEIRO, en C.

Baldrucas [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘desaliñado, rústico, abrutado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** BALDROCAS. **GRANXERAIS** BALDREO.

Baldrueiro [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) ‘zarrapastroso. Desaseado. Andrajoso’.] **GRANXERAIS** BALDROEIRO.

Baldrugueiro SOBREIRA (1787-1805) El que está sucio por guardar baldrugadas y galdrumadas. La persona muy manchada de grasa o cosa equivalente. El que anda desabrochado, desaliñado (s.v. baldrugueyro).

Baldrulleiro **ANÍBAL OTERO** El que baldrulla (‘ensuciar una cosa sobándola’, ‘embadurnar’, ‘batir y derramar cualquier cosa líquida’, ‘dícese especialmente cuando los niños revuelven y vierten el caldo de la taza, en Pesqueiras, en donde también se llama baldrulleiro, al que baldrulla’). (s.v. abardular).

Baldrunqueiro [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (19113-1928) ‘torpe, gañán, bruto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** BALDROCAS. **GRANXERAIS** BALDROEIRO.

Baldueira **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Mujer gorda, sucia y malamañada, en Riucabo. (s.v. baltrueiro).

Embaldagreado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Persona sucia, baldragas.

Esbaldragado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Desaliñado.

Esbaldrallado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Desmadejado, en A Guarda.

Esbaldragado **ANÍBAL OTERO** ESBALDRAGADO, en Maderne.

CASTELÁN

En DRAE **baldragas** ‘hombre flojo, sin energía’.

En Moliner **baldragas** ‘calzonazos. Hombre de carácter débil, o abúllico’.

En Celadrán **baldragas** ‘juanlanas, calzonazos, flojeras; que carece de energía para imponerse; sujeto a quien su excesivo apocamiento lleva a la abulia’, **baldrogas** ‘hombre dominado por su mujer’ (s.v. baldragas), **baldroga** ‘persona perezosa y descuidada’ (s.v. baldragas), **baldro baldrán** ‘baldrogas’ (s.v. baldragas), **baldresera** ‘lesbiana’.

En Carrera de la Red **baldrogas** ‘hombre desidioso, flojo y cobarde’, ‘calzonazos’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **baldrogueiro**, **baldroqueiro** ‘individuo intriguista, mexeriqueiro’.

ÉTIMOLOXÍA

Constantino García considera que todas estas formas teñen un único étimo: “un francesismo de orixe moi controvertida que entrou na nosa lingua para denominar certa clase de pel curtida” (2003: 401), e ponas en relación con outros insultos xerados por pel, badana, etc.

Para Corominas-Pascual baldreu provén de *baldrés* ‘pel curtida de ovella’, posteriormente *baldés* (perde o r por influxo do nome propio Valdés), de orixe incerta (s.v. baldés), pero que nada ten que ver con baldragas, do nome “bufa de baldrac”, xogo semellante ás damas inspirado na cidade de Bagdad e que conduce a estes significados por ser un xogo insulso (s.v. baldragas).

Inclúo como outra posibilidade o étimo latino VENTER ‘ventre, barriga’, que está detrás de baldra ou baldroa ‘barriga, ventre’, en castelán *baltra*, e das formas recollidas por Aníbal Otero **baldragoa** ‘dícese de la vaca con barriga grande y mal hecha’, **baldragueiroa** e **baldragueirón** ‘barriga demasiado grande’.

NOTA

Hase ter en conta que **beldragas**, próxima fonética e semanticamente a baldragas, se considera variante de beldra (v. beldro).

A cidade de Bagdad tamén crea a palabra baldaquín, primeiro ‘tea preciosa’ e posteriormente ‘tea e estrutura que cobre un altar’.

Taba é outro nome de xogo de orixe árabe (tamén coñecido por chuca).

VER

Badana, **baltroteiro**, **beldro**, **pel**.

BALEA. Persoa grande e gorda.

Balea

SUMAI *Ramón saía, apurando o paso, para chegar a tempo de ver os nenos revoar na pequena praciña que se abría ao parque. Ás veces parecíanlle peixes, outras lembrábanlle os bichocos que se retorcían atrapados dentro dunha lata de fariña podre. El, entre os nenos, era un ser enorme, unha balea gris, un oso zoupón.* (pp. 89).

CASTELÁN

En DRAE **ballenato** ‘natural de Madrid’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **baleia** ‘individuo muito gordo, obeso’.

En Almeida-Sampaio **baleia** ‘mulher excessivamente gorda’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. BĀLAENA id.

NOTA

Aparece por primeira vez balea en Rodríguez manuscrito (1855) co significado ‘animal mas grande que lo ordinario’, en Rodríguez (1863) co significado ‘se aplica este nombre á un animal que es más grande que lo ordinario para ensalzar su bondad’, no dicionario da Academia (1913-1928) co significado ‘en las cercanías de Santiago suelen llamar así a los cerdos bien cebados y gordos’, e Aníbal Otero recolle “sólo en frases del tipo: *veñen como baleas, de cheas, as vacas*”.

Obsérvase a acepción de nome de animal para insultar a outro animal.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **ballena** (Tomo V, pp. 275).

VER

Arroaz, cachalote, candorca.

Bárdego v. BURDO.

(**BARRIOLO**. Denominación irónica para un rapaz.

Barriolo [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘irónicamente se dice de los jovencuelos: *inda estás barriolo*’.] **GRANXERAIS** s.m. (2) Denominación irónica que recibe a xente aínda nova.

NOTA

Trátase dun significado metafórico. A acepción recta é ‘paxariño de poucos días’, se cadra dunha orixe similar a barroso ‘xílgaro’ polo seu costume de petear no barro. Neste caso proviría de barro (v. barroso¹).

VER

Barroso¹, paxaro, pito.

BASILISCO. Persoa enfurecida; violento; persoa de mal carácter.

Basalisco

LÓPEZ FERREIRO *Cando o soupo, púxose á bufar, á bracear, e á patear, que paricía un basalisco.* (pp. 134). *Que anque non berremos, nin nos poñamos como basaliscos, nin metamos moito ruido, nin nos atufemos, como fan outros.* (pp. 310). *¡Pra min que hastra agora apenas toquei cousa que non se me volvese serpe ou basalisco!* *¡Pra min que nunca amañeceu día, que no-me trouxese novos motivos d’africión!* (pp. 346).

Baselisco

LÓPEZ FERREIRO *A as veces, cando non-o entendían ben, baixábase do lar feito un basilisco, e xostrada aquí, trompazo alá, e labazada acolá, á todol-os tiña arrellados e deprendidos.* (pp. 67).

Basilisco [Aparece previamente só no dicionario da Academia (1913-1928) ‘la persona enfurecida, colérica, de terrible mirar’, **ollos de basilisco** ‘mirar feroz, rencoroso, malévolo’.]

ELADIO RODRÍGUEZ **Estar feito un basilisco**, estar muy airado y enfurecido. **GRANXERAIS** s.m. (2) *fig.* Persoa de carácter violento e agrio. **Estar feito un basilisco**, estar moi colérico e irritable.

ROMANCE URCA *Com’-ó bento continuaba / é ripitian os gritos / dos marinheyros, qu’-estaban / feitos únhos basiliscos, / acordouse neste punto / da Madre dos aflixidos.* (pp. 30).

LUGRÍS *Puxo a mirada tan fera que cuasemente somellaba un basilisco nunha negra noite.* (pp. 178).

CASTELÁN

En DRAE **basilisco** ‘persona furiosa o dañina’, **estar uno hecho un basilisco** ‘estar muy airado’.

En Moliner **hecho un basilisco** ‘muy encolerizado’.

En Celdrán **basilisco** ‘persona colérica y airada’.

ETIMOLOXÍA

De basilisco ‘animal fabuloso que tiña a facultade de matar coa mirada’, do lat. BASĪLISCUS ‘réptil moi venenoso’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **basilisco** (Tomo VI, pp. 311).

VER

Leviatán.

Bastra v. BOSTA.

BATÁN. Persoa a quen están sempre pegando; persoa que viste con moito pano.

Abatanado [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘el que va vestido de mucho paño’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (3) El que va vestido de mucho paño.

Batán [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘aquél a quien continuamente están pegando o dando tundas’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Aquel a quien continuamente están pegando o dando tundas.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual é de orixe incerta, posiblemente do ár. *battân* íd., da mesma raíz que *bitâna* ‘pel curtida de carneiro’, e descarta que sexa derivación do verbo bater, aínda que semanticamente puidera considerarse (s.v. batán).

NOTA

O batán é a máquina que move uns mazos que apretan e lavan a roupa de pano de la, de onde se xeran as dúas acepcións recollidas arriba.

BATRACIO. Persoa desprezable.

Batracio

CELSO EMILIO-VIAXE *Non importan as verbas / que berran os enemigos, / nin as torvas olladas / dos batracios cativos.* (pp. 105).

ETIMOLOXÍA

Do gr. *batrajeios* ‘relativo á ra’, derivado de *batrajos* ‘ra’.

VER

Anfibio, cágado, ra, sapo.

BAUDIL. Persoa que só pensa en comer, e nunca en traballar.

Baudil ANÍBAL OTERO (1949-1977) Tragón, que no piensa más que en comer, pero nunca en traballar.

ETIMOLOXÍA

Para Aníbal Otero derivado de bode (: s.v.).

VER

Bode,odelo.

BECERRO. Denominación despectiva para unha persoa.

Becerro

IGLESIAS *A refuxio dos galopíns era un almacén de viño sen marca, á beira das caves Ramos Pinto. Agardei fumando un pito, arrimado ó portón, mentres a Tina telefoneaba dende un bar próximo. Pouco despois, apareceu un haiga do que se apearon dous becerros traxeados á moda Chicago, ou sexa, coas calzas rabenas, que a penas tapaban os artellos, e os casacos encunçados, rebentados polos bandullos prominentes. Eu apuntáboas co ferro metido no peto.* (pp. 22).

PORTUGUÉS

En Houaiss **bezerrão** ‘garoto grande ou gordo’, ‘garoto ou rapaz já crescido, com atitudes infantis ou muito dependente dos pais’.

En Almeida-Sampaio **estar a pensar na morte da bezerra** ‘estar distraído, longe do assunto de que se está tratando’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual probablemente derivado do hispanolatino IBEX ‘rebezo, cabra’ (s.v. becerro), igual cá seguinte entrada “beche”.

VER

Almallo, beche, boi, choto, vaca, xato.

Becha, becharoco v. BICHO.

BECHE. Matachín.

Beche [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘matarife, cortador’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Matarife, cortador.

CASTELÁN

En Celdrán **becha** ‘tontaina’.

ETIMOLOXÍA

Posiblemente de beche ‘macho cabrío’, ‘barba do macho cabrío’ ou ‘carne do gando cabrío’, que sería este último o significado que explicase unha extensión semántica a ‘matachín’. Para Corominas-Pascual de IBEX ‘rebezo, cabra’ (cf. becerro) con posible cruce do fr. *boucher* ‘matachín’ (s.v. becerro), para Bloch-Wartburg der. de *bouc* ‘macho cabrío’ (s.v. bouc). Celdrán considera a palabra recollida becha da mesma orixe.

Puideran ser palabras independentes beche ‘macho cabrío’ e beche ‘matachín’, neste caso sería a última palabra galicismo, do fr. *boucher* id.

NOTA

Inclúo esta palabra neste traballo por entender unha intención malintencionada na derivación semántica, ben pola metonimia obvia, entre o animal e a persoa que o mata, ou polas asociacións pexorativas a que dá lugar a familia caprina (v. cabra e cabrón), que mesmo leva a Corominas-Pascual a rexistrar unha forma derivada **becho/bocho** en Ourense co significado ‘persoa gorda e barriguda’ (s.v. becerro).

VER

Becerro, cabra, cabrón, cabuxo, **carne**, tráxico.

Becho, bechoco v. BICHO.

BERBERECHEIRO. Persoa á que lle gustan moito os berberechos; forma despectiva para habitante de Cambados.

Berbericheiro PORTO (1900) Se dice de la persona que le gustan mucho los berberichos.

Berbiricheiro PORTO (1900) Se dice de la persona que le gustan mucho los berbirichos.

Birbiricheiro PORTO (1900) Se dice de la persona que le gustan mucho los birbirichos.

PINTOS *Os fillos dos probes brincan / de alegría e de contento, / e saen en coiro afora / cando ven os pais de lexos / que traen os birbirichiños / das areas de Castrelo. / Agora os homes de chola, / sin forzar o entendimento, / sabrán por qué ós de Cambados / chaman os birbiricheiros.* (pp. 356-357).

ETIMOLOXÍA

Derivado do nome do molusco berberecho. Para Corominas-Pascual posiblemente de orixe celta, á súa vez de raíz indoeuropea (s.v. berberecho).

(BERRAR). Xera os significados: Persoa que berra moito; alborotador; persoa que chora moito; persoa luxuriosa.

Berrador **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Berreador, que berra mucho.

Berrallón [Aparece por primeira vez en Elixio Rivas (1978-2001) ‘alborotador, que grita demasiado’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Mon.) Que grita mucho. **GRANXERAIS BERRÓN.**

Berrallou APÉNDICE ELADIO (1961) Que grita mucho.

Berrecallo ELIXIO RIVAS (1978-2001) Que grita demasiado.

Berredo

OXEA *O Berredo* (porque berra moito). (pp. 46).

Berretas

PINTOR *E foi así a fin do Berretas no océano (...). ¡Falta o Berretas!* (pp. 88).

Berrión **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Berreón.

Berrón [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) (s.v. berron) ‘se llama así al niño que es muy llorón y nunca está callado’. **Berrón do concello** aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) (s.v. berron do concello) ‘lujurioso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Gritón, chillón, que berra o grita sin necesidad y sólo por costumbre adquirida. **Berrón do concello**, llaman así en algunas comarcas gallegas al hombre lujurioso y mujeriego. **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Ced.) Alborotador. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa ou animal que berra moito. (2) *fig.* Que chora ou laia moito; chorón.

CABANA *O campo era un pandemonio de urros entusiásticos, e non era o menos berrón o rei, posto de pé no seu poleiro.* (pp. 13-14).

CASTELÁN

En Covarrubias **verriondo** ‘el que anda con celos y desenfrenado en las pasiones de la carne’ (s.v. varracó).

En DRAE **berreón** ‘gritador, chillón’, **berrín** ‘persona enojadiza’, **berrinchudo** ‘que se encorajina o enoja con frecuencia o por leve motivo’.

En Moliner **berreador** e **berreón** ‘se aplica al que berrea o llora estridentemente’, **berrín** ‘cascarrabias’, **berrinchudo** ‘se aplica a la persona que se emberrenchina fácilmente’.

En Celadrán **berreante** ‘chivato, confidente, delator’, **berrichoncho** ‘quien anda muy excitado sexualmente’, **berrín** ‘persona que con facilidad monta en cólera’, ‘niño gritón, malcontentadizo y latoso que da el coñazo con berridos y pataletas’.

En Corominas-Pascual, ademais, **berretín** ‘persona de mal genio’ (s.v. berrinche).

PORTUGUÉS

En Houaiss **berrador** ‘que ou o que berra’, **berrante** ‘que berra’, **berregante** ‘que berrega (‘berra reiteradamente’), **varrão** ‘homem mulherengo’.

En Almeida-Sampaio **berrador** ‘que ou aquele que berra’, **berrante** ‘garrido’, **berrão** ‘criança que berra muito; chorão; indivíduo que tem o hábito de berrar’, **berrega** ‘criança chorona’, ‘que berra muito’, **varrão** ‘homem femeeiro’.

ETIMOLOXÍA

Berrar e *verrón* ‘porco enteiro’ son voces da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do lat. VERRES ‘porco macho sen capar’, onomatopeico pola súa voz (s.v. berrear, berrinche).

NOTA

O porco pai ou semental tamén ten en galego os nomes de berrón, berruallo ou burruallo e vorrón, en castelán é *verracó* e en portugués *varrasco* ou *varrão*, todas formas derivadas do mesmo étimo.

A forma castelá *birria* ‘cousa desprezable’, ‘personaxe ridículo’ tamén procede do mesmo étimo.

Do tamén latín BŌĀTUS ‘berro forte’ temos en galego boato ‘berro forte’ e ‘noticia ou rumor que corre de boca en boca’. Desta última acepción, o portugués creou **boateiro** ‘o que promove ou espalla boatos’ (Houaiss e Almeida-Sampaio). Corominas-Pascual explica que en castelán, de aplicarse á voz dos predicadores, derivou semanticamente a ampulosidade de estilo, e posteriormente a ostentación (s.v. boato), acepción que non aparece en galego ata os dicionarios modernos.

VER

Bradador, cocho, porco.

(BESBELLO). Xera os significados: Neno inqueda e revoltoso; neno vivo, esperto; neno impertinente.

Besbelliño **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Dícese especialmente del chiquillo travieso o del triunfo más pequeño en el juego de la birisca, que también se llama fû.

Besbellizo [Aparece por primeira vez en Ibáñez (1956) ‘travieso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Revoltoso, travieso, enredador, juguetón, inquieto.

Besbello [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) (s.v. bêsbêllo) ‘se dice del muchacho inquieto y revoltoso’, ‘cegato’. No dicionario da Academia (1913-1928) ‘la niña impertinente’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (4) Niño vivaracho y juguetón. (5) Niña impertinente. **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (3) (Com.) Persona inquieta y voluble. **GRANXERAIS** *s.m.* (3) Neno moi inquieto; bulebule. **Ser un besbello**, ser inqueda, ser un fervello, ser un fuxefuxe.

DIESTE *O peón.- É boa moda. O pretiño de alá está a cavilar... ¡Tamén deu un pasiño! Axiña aprendeches, túzaro. O rei.- Cala, besbello. Agora ti, seu curmán, adiante. Dous pasos e firme, sen medo ó fendeángulos que xa che vén buscando as voltas. Ti, Cabalo metafísico, un chouto cara á banda da Torre.* (pp. 92). (unha partida de xadrez).

NOTA

O besbello é nome de larva, verme ou insecto que resulta infalible como engado para pescar troitas. Denomina, segundo os sitios, insectos distintos.

Besbella é nome para un trompo moi pequeno. **Besbello** tamén dá nome ó trunfo inferior á sota na brisca. Non ten paralelismo a acepción que en castelán ten *tejedor* ‘insecto que se move na superficie da auga’ e tamén ‘intrigante, enredador’, pois derivan de significados figurados de “tecer”.

O significado ‘corto de vista’ que recolle Cuveiro (1876) non se ha de ter en conta, pois é por confusión con vesgo ou vesgoño.

(BESTA). Xera os significados: Persoa de maneiras rudas, brutas e groseiras propias de animais; persoa sen cultura; parvo, estúpido; persoa torpe en comprender; persoa que traballa moito; persoa que soporta o traballo doutras; persoa moi forte; violento; persoa que grita moito de dor; persoa lista; desenfreado, vicioso; apelativo cariñoso entre mozos e mozas.

Abestado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Abestiado, que tiene algo de bestia, que tiene modales groseros o costumbres propias de bestias.

Besta [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘también se aplica al hombre rudo, ignorante, necio, tonto, estúpido’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (2) Persona ruda e ignorante, estúpido. **Besta brava**, persona incivil, que carece de cultura. **Besta de carga**, en sentido figurado, la persona que, además de su trabajo, tiene que llevar o soportar el de otras. **É unha besta brava** o é unha besta do monte, dícese de la persona sumamente zafia y ruda. **Máis besta que un burro**, indica la máxima ignorancia de la persona de quien se trata. **Non é besta cega**, dícese de quien no tiene un pelo de tonto. **Sempre foi un besta**, aplícase al individuo que continúa siendo grosero, inculto y tosco en grado sumo. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cab. Val. Ram.) Dícese de la persona bruta. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (4) *fig.* Persoa ignorante; babeco, burro, parvo. (5) *fig.* Persoa que se comporta con brusquidade e violencia; animal, brután, bruto, salvaxe. (6) *fig.* Persoa de moita resistencia; animal. **Besta brava**, 2) Persoa incivil e maleducada.

CURA FRUÍME *É na Freiguesia enteira / xá non hay pé de rixélo, / sinon que sexa unha besta.* (Tomo VII, 390). *Ay, meu Señor, seu dixera / algunhas cousas, que sey; / mais, mal pecado, unha besta / coma eu, que ha de decer? / Busté perdone á molestia.* (Tomo VII, 397).

PÉREZ BALLESTEROS –*Foi moi besta, craro vese.* (Foguetes, pp. 31). *¡Acòd’aquí! ¡Non seas besta! / Qu’o teu cán desfaiame d’èsta.* (Foguetes, pp. 129).

MONTENEGRO *O avogado púxose a berrar chamándome besta, zote e non sei cantas máis, no que lle axudaba o meu acompañante (...). O avogado levantounos e sacando de debaixo un riló esmagado e feito pedazos, restregoumo nos fuciños dicindo: “Mire o rato, besta, mire o rato”, e despois fíxome pagar por el.* (pp. 78).

LÓPEZ FERREIRO –*¡Preso para Francia habías de ir ti e toda a tua caste, páparo, pedazo de besta!* (pp. 134).

LUGRÍS *Despois chamoume larpeiro... ¡jeu calado!; díxome que meu pai era un ladrón... ¡jeu calado!; que miña nai... é verdá, si señor... ¡jeu calado!; que eu era unha besta que non entendía as parolas da xente fina... ¡jeu calado!* (pp. 146).

AURELIO RIBALTA *Pra ela non había outra que erguérese cediño, traballar todo o día coma unha besta.* (pp. 96). *Nin nada que fose perde-lo tempo que ela percisaba pra traballar coma unha besta, na súa casa e mais na súa vidiña.* (pp. 103). *Non poido máis que bramar coma unha*

besta e deixárese estar na cama, páleda, moufa, ferida de morte; cheia de delor. (pp. 114). Porque o besta do seu sogro (que habíao de ser, si Deus quería) inda pola noite tiráralle o seu fungueiro e acertáralle nos cadrís, que foi un couce de man de amigo. (pp. 148).

LEIRAS –¿Quen che creyera, meu majo! / –¿Non me conoces, Tresilla!... / –Que non estás mal paxaro... / –¿O que está el é unha besta / que merecía un bocado. (pp. 267).

NORIEGA Quien nunca tuvo pelo de tonto: Non é besta cega. (Tomo II, pp. 207). Para expresar que es sumamente zafío o rudo: É unha besta brava, é unha besta do monte. (Tomo II, pp. 210).

RISCO ¡Ai que centella, malos díaños non me coman, que besta son! (pp. 142).

CASTELAO –¿Habías de empreñar tí, larchán!... E Pedro, apouvigado, respondía para os seus adentros: –¿Eu qué sei! Esas sonvos cousas de Deus! Velahí como o coitado manxador trocouse nunha besta brava, nun cocho adoecido, nun alacrán pezoñento. (pp. 166).

OXEA O Besta blanca (ten o pelo cano). (pp.48).

ANÍBAL OTERO Xa levo dous días embaixo pero hoxe a besta do Xuíz mandou comunicarme. (pp. 64).

BLANCO AMOR Dixen eu, non só porque non lle daba creto senón pra que o outro, que era máis porfiado que unha besta, non dese tamén na teima de querer seguir ó Milhomes na súa tolaxada. (pp. 36). O Bocas díxolle que non fose besta que pra decire o que tiña que decire non había que aldraxar á xente. (pp. 64). Naquel pórse rexo e destemido igoal que unha besta brava, facendo o que lle petase sen atender a razóns e levando todo por diante. (pp. 87). Pro seguramente ía tere que pelexar co il e coasimentes non tiña forzas pra manterme ergueito, cantimais pra me bater con somellante besta, ó que non era capace de domear toda canta bebida tiña no corpo. (pp. 110). Esa besta que está coa Socorruto. (pp. 112). (OLLO: ese besta, esa besta).

CELSE EMILIO-LONGA NOITE Pasaban correndo os automóviles / cuspindo o seu rosar de besta cega. (pp. 156).

FOLE –Que si que o ten, que é un cabalo... –Que non, que é unha egua (...). –¿É egua, besta brava, é egua! –¿É cabalo, fol de sénica! (...). Todo Lugo fala do ditoso cadro... ¿Que burros! ¿E que máis dá que seña egua ou cabalo? (pp. 28-29). O caso foi que non poideron termina-los estudos por leva-lo número límite de suspensos. O que lles diu aínda máis sona de bestas da que disfrutaban. Mais de bestas, bestas, non tiñan nada. Eran finos, ben educados, coma poucos rapaces da súa idade. (pp. 46).

CONDE Eu estaba na aldea moito mellor do que estou aquí; a pesar do traballo. Agora non son nin besta. Agora non sei nin o que son e, de ser algo, serei unha galiña medoñenta. (pp. 17). Tivo que recoñecer que fora un tanto besta, cando xa cego de sangue intentou axusta-la afrouxada baioneta coa man esquerda e sen se decatar espichouna, aberta, no ferro, coma quen parte unha noz. Quedou tolleito. (pp. 81).

FERNÁNDEZ Trátannos coma bestas. Nin nos oen nin nos fan caso. Para eles non existimos. Non somos máis ca ovellas ou escravos. Nada máis. Asobállannos. (pp. 20).

MORALEJO Amolan o río meténdose onde non deben, facendo canto ruído e lama poidan, etc., é dicir, facendo o parvo e mais a besta. (pp. 70-71). Fan o parvo para si e o besta para os demais os que non respectan o río e fedellan nel con ruídos e lamas sen ton nin son. (pp. 84). Se non fose eu un parvo co carrete tenso, botaba para fóra do Tambre unha besta de sete estalos que levou mosca e sedela río abaixo e non me levou a min porque son funcionario, con estabilidade asegurada. (pp. 115). Temos un progreso xigantesco nos fíos e agora un do 18 ou do 20 pode tarmar de bestas de cinco ou máis quilos ao tempo que pode dar lances longos con culleriñas pequenas. (pp. 132). Neste punto advírtoche que estou máis que escarmentado por perder unha besta no Tambre, un reo de foto e que xa o tiña nos pés. (pp. 138).

RÁBADE Seguiu botando pestes sobre aquel corpo escordado, esmorecido. Que besta cega. (pp. 15).

FREIXANES ¿Non haberá un capitán, un brazo arrichado que sexa quen de meter freo á Besta Ladradora? Non o hai. A salvación –á desesperada– é o desterro. Fuxide, pois, cadelos capados, que xa o Tigre agancha ceibo e sen pexas polo ceo das estrelas. (pp. 226).

CID CABIDO –¿Que besta es, chaval! (pp. 114).

FERRÍN A Falange de Verín tiñalla xurada ás máis bestas do ferrocarril. (pp. 124).

ALCALÁ Empeza a explotación ás oito e trinta e dous minutos dun día de inverno con dereito a xeadas. A ver que me quere ese besta. (pp. 52). Grandísimos bestas ti e mais o don Arturo. A ver como te zafas, rapaz. (pp. 53). Ti es moi anglosaxón: ti es unha grandísima besta. (pp. 62). Mira, mira que besta o do mil catrocentos. Abéirate ao foxo. ¿Que animal! (pp. 63).

CASALDERREY *Pero, tesouro... -cóllea no colo-. A miña parrula é unha muller. ¡Preciosa! E-la moza máis bonita do mundo (...). -¡Papá! Báixame que me tiran os puntos. -¡Ui! Son unha besta*. (pp. 154).

NAVAZA *Comezaba falando da besta negra da represión e remataba cun maiúsculo “¡Franco asasino!” e o anagrama do MAR, Mocidades de Acción Revolucionaria.* (pp. 108).

ANEIROS *De socato, o mar non era un meniño indefenso a quen limpar unha mancha de chapapote senón unha besta infame que devoraba sentimentos e cariños.* (pp. 156).

Bestello VALLADARES INÉDITO (1896-1902) Necio. Bárbaro. Bruto.

Bestión [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. bestion) ‘voz de cariño entre mozos y mozas, equivalente á borricón, animalón. ¿Pr’onde miras, bestion? –Cala, bestiona, que non te via’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Borricón, animalón, palabra de confianzado afecto entre mozas y mozos: ¿Pra onde miras, bestión?; cala, bestiona, que non te vía.

Besto **GRANXERAIS** *adx. e s.m.* (1) Dise da persoa brusca e violenta.

RÁBADE *E nisto o Capitán, Saraverde, coma un besto, colleu de mosquetón e a culatazos, pim, pam, en salva parte.* (pp. 14). *A fe cho xuro, como se o besto del nunca mexase.* (pp. 15). *Vaia bestos.* (pp. 27). *Unha lesión no fígado, ó parecer aguda, e iso sen contar que está herniado debido ás mancaduras que ten en salva parte. Que besto o Capitán.* (pp. 33). *O capitán da Compañía é un besto, cago nel e mais en toda a súa raza, que me trae fritido sen eu darlle motivos, el di que porque si.* (pp. 34). *Deus, que besto o Roxelio-, el verteu en ti toda a carraxe, zas, co cinto de coiro, zas, nas nádegas.* (pp. 38). *E xa me dirás ti que mal lle fixo o Euclides ó capitán Ferrero -vaia besto-. Ningún.* (pp. 42). *Que besto che é un home cando é besto.* (pp. 59). *Ti, qué besto, Roxelio: chapotácheslle a alma co fouciño.* (pp. 68). *O besto del malloume a culatazos.* (pp. 80). *Traballarei coma un besto, Sara miña. Aforrareino todo.* (pp. 104). *Traballei como un besto.* (p. 122).

CABANA *Rebentara a corda, o grandísimo besto, e eso que era ben gorda.* (pp. 115).

Bestón ELADIO RODRÍGUEZ (1958-1961) Borricó, animalón, palabra de confianzado afecto entre mozas y mozos.

Bestonia **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Dícese de la persona estúpida y muy torpe en comprender. Aplícase a los dos sexos: *é un bestonia; é unha bestonia.* **GRANXERAIS** *s.* (1) Persoa parva e moi ignorante.

Bestonio CARRÉ (1972) Borricón. Bestezucla.

Bestouco PEREDA (1953) Nombre despectivo que se aplica a las personas rudas e ignorantes.

Desembestado FILGUEIRA (1926) Desenfrenado, perdido, vicioso.

CASTELÁN

En Covarrubias **bestia** ‘hombre que sabe poco, y tiene pensamientos bajos, semejante en su modo de vivir a los brutos’, ‘tirano que ha perseguido el pueblo de Dios y su Iglesia’, ‘Antecristo y sus ministros’, ‘el demonio’ (s.v. bestia).

En DRAE **abestiado** ‘que parece bestia, o de bestia’, **bestia** ‘persona ruda e ignorante’.

En Moliner **bestia** ‘se aplica a una persona que usa palabras o modales groseros o que hace más uso de la fuerza que de otra cualidad’, ‘persona torpe e ignorante’, **bestia de carga** ‘persona a la que se hace cargar con el trabajo que otros no quieren hacer’, ‘persona útil sólo para trabajos groseros’, **mala bestia** ‘se aplica a la persona de malas intenciones, que procura hacer daño a otras’.

En Celdrán **bestia** ‘persona en extremo ruda e ignorante’, ‘sujeto de intenciones aviesas’, ‘individuo taimado, insensible a cuanto conmueve al hombre normal’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **abestado** ‘que se bestificou ou embruteceu’, **abestalhado** ‘que se tornou embrutecido, abrutalhado’, ‘que diz tolíces; tolo, imbecil’, ‘que ficou pasmo ou embasbacado; abobado’, ‘cheio de si; presunçoso’, **abestiado** ‘que ficou bestificado ou embrutecido’, **besta** ‘indivíduo brutal, grosseiro para com outrem; indivíduo desumano, bárbaro, sanguinário’, ‘prostituta’, ‘que ou quem é ignorante ou pouco inteligente; burro, tolo’, ‘antipático por se julgar superior aos outros (por beleza, inteligência, riqueza, poder etc.); presunçoso, pernóstico, arrogante’, **besta-fera** ‘indivíduo mau, desumano ou sanguinário’,

bestalhão ‘que ou quem é ignorante, rústico ou falto de intelixencia’, **bestarel** ‘bacharel pretencioso e néscio’, **bestiaga** ‘individuo muito ignorante ou pouco inteligente; estúpido, bronco’, **bestiola** ‘pessoa muito ignorante ou pouco inteligente’.

En Almeida-Sampaio *abestallar-se* ‘aparvalhar-se’, **besta** ‘estúpido; ignorante; tolo’, **besta-quadrada** ‘pessoa muito ignorante, rude ou grosseira’, **bestiaga**, **bestiola** ‘pessoa muito estúpida’, **bestunto** ‘cabeça de pouco juízo’, **desembestado** ‘desenfreado; crapuloso; devasso’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. *BESTĪA* ‘calquera animal, por oposición ó home’. En latín xa era termo inxurioso e sobrenome de familia.

NOTA

Bestello é nome para un cabalo vello que xa non pode prestar servizo.

En lat. tamén había *BELLŪA* ‘besta’, ‘animal feroz ou salvaxe’, ‘por extensión, calquera animal’, e tiña o significado figurado ‘home bruto’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **bestia** (Tomo I, pp. 158, 375. Tomo II, pp. 340), (a un rexedor de Betanzos. En nota a pé de páxina: “A los de Betanzos, de donde era Regidor Ribera, se les dice por zumba, que se les vendió alguna vez carne de bestia en la carnicería”) (Tomo VI, pp. 20), **mala bestia** (Tomo IV, pp. 295), **bestia vieja** (Tomo VII, pp. 190), **bestia, cargar como a una** (Tomo VII, pp. 253), **bestio** (Tomo IV, pp. 218).

En Pardo Bazán **bestiaza** (pp. 161).

En Cela **bestia** (24, 83, 84, 106, 112, 149, 159, 196, 208, 270), **bestia parda** (120).

En Torrente Ballester **bestia** (14, 405), **mala bestia** (693).

VER

Burro, cabalo, egua, garañón.

BESUGO. (Non xera acepcións figuradas aplicadas a persoas en galego).

CASTELÁN

En DRAE **besugo** ‘hombre torpe o necio’.

En Moliner **besugo** ‘se aplica como apelativo despectivo a unha persona’.

En Celdrán **besugo** ‘sujeto en exceso simple y confiado que a su candidez e ingenuidad une cierto grado de imbecilidad y memez’, ‘bobalicón y patoso de quien se abusa o hace el primo’, **ojos de besugo** ‘quien los tiene medio vueltos, por parecerse entonces al ojo del besugo cocido’ (s.v. besugo).

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **besugo** ‘pessoa muito gorda’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do peixe besugo. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, se cadra procedente do oc. *besu(c)* ou *besugue* ‘vesgo, estrábico’, polos ollos avultados do peixe (s.v. besugo).

Besugo é palabra do castelán e do portugués, e en galego está recollida en varios dicionarios, incluso nalgúns establecendo diferenzas co ollomol.

NOTA

Sarmiento (1745-1770) recolle na Ría de Vilaxoán (Arousa) a denominación serafín para o besugo (s.v. serafines), que Carmen Ríos Panisse (1977) explica que se trata dunha denominación festiva que non prosperou, tomada do nome propio de home Serafín, do mesmo xeito que se usa “manoliño” para o xurelo (s.v. serafín). Corominas-Pascual explica que é significado traslaticio aludindo á mirada dos serafíns (v. serafín) como alleada (s.v. serafín).

En cast. de *mojarra*, que é peixe parecido ó besugo, derivan **mojarrilla** ‘persoa alegre e bromista’ (DRAE, Moliner), **mojarras**, **mojarrilla** e **mojarrerías** ‘persoa pouco seria, que sempre anda alegre e de broma’ (Celdrán). O nome do peixe tómasse de *mojarra* ‘coitelo ancho e curto’, de *moharra* ‘lanza’, para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente do ár. *muhárrab* ‘afiado’ (s.v. moharra).

VER

Breco, **ollo**, **serafín**.

BEXATO. Cacique.

Vexato

LUGRÍS *Tódolos anos viña a pasa-lo vran a Armuño un señor que, a forza de argalladas e de vértolas, e coa protección dos vexatos da política mariñán, chegara a Ministro.* (pp. 137).

ETIMOLOXÍA

Da denominación para unha ave de rapina falcónida, tamén denominada buxato ou bouxato, que corresponde ó miñato, ó gabián, ó peneireiro, segundo distintos lugares.

Para Corominas-Pascual parece composto de ave e xato, en construción similar ó cast. *avetoro* (s.v. *avetoro*), pero xato é palabra usada unicamente no norleste de Lugo (v. *xato*). Para Aníbal Otero (1949-1977) ten a mesma orixe que bufo (: s.v.).

Hai que aceptar un influxo na terminación -ato entre bexato e miñado.

NOTA

Ten certo paralelismo co significado figurado do nome da tamén ave de rapina xerifalte, ‘persoa importante ou con poder’ (v. *xerifalte*).

VER

Bufo, **espantabuxatos** (s.v. *espantar*), gabián, miñado, xato, xerifalte.

(BICHO). Xera os significados: Persoa que se pode comparar en calquera aspecto a un animal; persoa que anda chea de bichos; persoa de mal xenio, irritada; insociable; persoa ridícula, extravagante; malo; denominación para grupo de nenos pequenos; neno argalleiro; persoa ou neno que anda cos ollos moi abertos e se fixa en todo; persoa alta e forte; persoa pequena; traidor; persoa de malas intencións; apelativo cariñoso.

Abichado **GRANXERAIS** *adx.* (3) *fig.* Dise da persoa que ten mal xenio e é pouco amiga de relacionarse coas demais; becho, bicho.

Becha

CASALDERREY *¡Meu Deus! É esa becha. Ai, pois eu non penso aturala. Métome na cama a toda mecha e fago a durmida.* (pp. 75).

Becharoco

ALCALÁ *Daquela, como a película era “Sinbad o Mariño” e saían uns monstros grandísimos ue querían papar a noiva do Sinbad, eu, cada vez que xurdía un becharoco daqueles, berraba “¡Que medo!”.* (pp. 90-91).

Becho **GRANXERAIS** *s.m.* (4) Persoa de aspecto ridículo; bicho. (5) Persoa que ten mal xenio e é pouco amiga de relacionarse cos demais; abichado, bicho. **Mal bicho**, mala persoa. **Ser un bicho**, 1) ser un neno moi argalleiro; 2) ser mala persoa.

TORO *Estar, estaba tola, pero ser, era mala. Era un becho.* (pp. 90).

RIVAS *Tan seguros todos de si mesmos, tan só no seu sitio, que me fan sentir moi raro, un becho raro que se sobresaleta de queixumes de gonzo ao pasaren as follas.* (pp. 75).

DELRIEGO *Discúlpame, dille Mauro. Supoño que me ouvirías berrar. Non quero que me veñan mirar coma un becho raro.* (pp. 58).

CASALDERREY *Cando volví a clase, ninguén me falou do de mamá, pero tódolos compañeiros e compañeiras cravaban os ollos en min coma se fose un mal becho. Foi incómodo.* (pp. 36). *Debe pensar: ou cazo a este agora ou, co becho feo que son, non atopo outro que me faga caso.* (pp. 80).

Bechoco

ALCALÁ *¿Quen tivo a culpa da desfeita na fundición? Todos diciamos que o bechoco do Placido, sen vergoña, coas gafas de sol e o peliño relambido indo aos touros a Pontevedra con porcas que traía de Vigo, o cara del, cando xa estabamos facendo auga, cuspíndonos así á cara todo o desprezo que nos tiña.* (pp. 44).

NEIRA VILAS *E eu, Alien de Burg, cativa arumia, bechoco indefenso rebulindo nunha selva mineral.* (pp. 48).

Bicha [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘la mujer encolerizada’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (3) *Mujer encolerizada.*

Bicharía [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘muchos niños pequeños’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) *Muchos niños pequeños.*

Bicharoqueiro **CARRÉ** (1928-1931) *Que anda lleno de bichos.*

Bicharrón **GRANXERAIS** *adx.* (1) *Dise da persoa alta e forte.*

Bichería **GRANXERAIS** *s.f.* (3) *p.ext.* *Conxunto de nenos pequenos.*

Bichiño

CASARES *Décheslle así co puño e sangraba. E logo xa de pe, sen poder gardar a rabia, cando aínda estaba chorando e che dicía ai bichiño xa verás ó chegar enriba, pegácheslle co tacón no medio e medio dos cadrís.* (pp. 29). (non é cariñoso, é desafiante).

Bicho [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘cualquier persona o animal pequeno’. En Valladares (1884) ‘dícese de cualquier insecto y aun de una persona ridícula’. En Porto (1900) ‘persona de figura extravagante y de poca estatura’, ‘dícese de la persona o pequenuelo de actividad suma que tiene siempre los ojos muy abiertos para fijarse en todo’. Aparece por primeira vez **bicho raro** no dicionario da Academia (1913-1928) ‘persona ridícula, que tiene rarezas y extravagancias’. Aparece por primeira vez **mal bicho** no dicionario da Academia (1913-1928) ‘dícese del hombre malo, traidor, mal intencionado’.] **GRANXERAIS** s.m. (4) Persoa de aspecto ridículo; becho. (5) Persoa que ten mal xenio e é pouco amiga de relacionarse cos demais; abichado, becho. **Mal bicho**, mala persoa. **Ser un bicho**, 1) ser un neno moi argalleiro; 2) ser mala persoa.

LÓPEZ FERREIRO (*A política de baratillo*) *Ela é a istigadora de todal-as malas pasiós e de todol-os malos intentos, que, cal outros malinos bichos, empezoñan aos homes e lles matan todol-os nobres e virtuosos impulsos.* (pp. 319).

LUGRÍS *Así Dios me leve si quero mal a bicho viviente.* (pp. 201).

PEDRAYO *A pesar de todas as súas glorias o Xepe aínda se non contaba satisfeito. Era un bicho, podía deixar o mesón e os tráfico, e ir rillar os seus fartos rendementos nunha cidade.* (pp. 103).

CASARES *Para darlle a noraboa á mamá Enriqueta polo valente que fora o atreverse a pararlle os pes a aquel mal bicho que se as cousas fosen como deberían ser había moito tempo que tería sucedido.* (pp. 57-58). *Mira, fíxate cómo lle asubían a Marilyn, cómo berran impúdicos insultos, cómo publicamente manifiestan como bichos os seus máis íntimos desexos. Pobo inculto.* (pp. 60). *Chamando, dicíndolle hala, bicho, que un par de rústicas esperan e piden guerra de inmediato.* (pp. 140).

MORALEJO *O bicho antinatura por excelencia, por antonomasia e por narices é o “Homo sapiens sapiens”.* (pp. 222-223)-

FREIXANES *Velaí o teu principal inimigo: o Tempo. Cóidate del, que é un mal bicho.* (pp. 128-129).

TORO *Que bicho é. Se non é polo irmán non o sirvo. Aí están, rateando, coma sempre. Que bicho, carallo. Que estarían a discutir. El vese formal. Son ben distintos (...). Mal bicho.* (pp. 20).

IGLESIAS *O haiga deus varias voltas, costas arriba e abaixo da vila, e isto desconcertoume, de modo que non me decatei da monobra dos bichos (...). No medio da Ponte, o conductor apretoulle os trabóns ó carro, e fun bater contra o respaldo do asento dianteiro.* (pp. 23). *¡Dígolle que é un mal bicho!* (pp. 143).

CARIDE *Comezou ós dezaseis, co tabaco; daquela andaba co Albanés. Era un mal bicho. Ismael tíñalle xenreira porque o trataba a couces, e el tiña que tragar e calar.* (pp. 31).

CASARES-VOZ *Eran portugueses que ían camiño de Francia. Un negreiro tiña comerciado con eles. Despois de cobrarlles un anticipo, tróuxoos dando tumbos e voltas polos montes (...). Finalmente situounos fronte ó canal de desaugue da Lagoa de Antela e díxolles que Francia estaba do outro lado (...) Un bicho sen alma como este que mandaba a aqueles portugueses a unha morte segura.* (pp. 54).

Bichona

PINTOR *Bichona sabe facer ben as cousas; e cando se lle mete na alma unha espiña de amor, entrégase coas armas da conquista, ata a victoria.* (pp. 152). (É prostituta).

Bichorro PORTO (1900) Se aplica a la persoa de malas inclinaciones, perversa, revoltosa, etc.

CASTELÁN

En DRAE **bicho** ‘persona de figura ridícula’, ‘persona aviesa, de malas intenciones’, **mal bicho** ‘persona de perversa intención’, **bichoco** ‘por extensión, se aplica a las personas que se encuentran en esas condiciones (vejez o achaques)’.

En Moliner **bicharraco** ‘se aplica como insulto, a veces afectuosamente, por exemplo a un niño’, **bicho** ‘persona maligna’, ‘se aplica a una persona muy fea’, **mal bicho** ‘persona maligna’, **bicho raro** ‘persona

rara o fea', **cualquier (todo) bicho viviente** 'toda la gente', **bichoco** 'por extensión, se aplica a las personas muy viejas, decrepitas o endebles'.

En Celdrán **bicha** 'mujer mala' (s.v. bicho), **bicharraco** 'mala persona, tipo de cuidado', 'individuo que sólo inspira temor, repugnancia y asco moral', 'persona perversa', 'persona malintencionada', 'persona despreciable', 'feo o ridículo', **bicho** 'sujeto peligroso y dañino de quien conviene guardarse; mala persona', 'individuo que se esfuerza en hacer daño', 'persona perversa', 'quien se inclina al mal o abriga intenciones retorcidas'.

PORTUGUÊS

En Houaiss **abichado** 'reservado, metido consigo mesmo, pouco sociável', **abichalhado** 'que ou quem se abichalhou ('dar ou tomar características de efeminado em quanto ao gosto, ao procedimento etc.', 'tornar-se homossexual'); que ou o que tem características de bicha ('efeminado', 'homossexual')', **bicha** 'indivíduo susceptível, irritadiço, intratável', 'mulher da vida; meretriz', 'fileira de pessoas dispostas umas após as outras', 'diz-se de ou indivíduo efeminado', **bichado** 'com a saúde estragada; velho, carcomido ou doente', **bicha-fera** 'indivíduo mau, desumano ou sanguinário', **bicha-louca** 'efeminado que se entrega ao espalhafato', **bichão** 'indivíduo valentão', 'indivíduo de boa compleição, alto e forte', 'indivíduo que é muito bom no que sabe ou faz; fera, cobra', **bicharedo** 'pessoa disposta, esp. para brigas', 'pessoa muito bonita ou prendada', **bicharia** 'magote de pessoas', 'grupo de bichas ('homem efeminado')', **bicharoca** 'homem efeminado', **bicheira** 'a criança que persegue as outras, no jogo dito de bandeira-vogais', **bichento** 'que tem pernas tortas; cambado, cambaio', **bicheza** 'grande reunião de pessoas', **bichinha** 'mulher jovem; menina, mocinha', **bicho** 'indivíduo de pouca importância; servo, criado', 'indivíduo fisicamente feio ou ridículo', 'indivíduo antipático, bruto, retraído ou taciturno', 'indivíduo exímio no que faz ou sabe', 'aprendiz de qualquer ofício', 'estudante novato; calouro', 'estudante de curso secundário', 'qualquer pessoa ou coisa de que ou de quem se fala', 'indeterminador de pessoa', 'indivíduo decidido, desassombrado, cheio de vitalidade', **bichoca** 'homem efeminado', **bicho-careta** 'indivíduo sem importância que não tem peso social e destituído de qualquer poder económico', **bicho-da-toca**, **bicho-de-buraco**, **bicho-de-concha**, **bicho-de-toca** 'indivíduo arredio ao trato social, retraído', **bicho-de-coco** 'indivíduo cauteloso, reservado', **bicho-do-mato** 'indivíduo arredio ao trato social, retraído', 'indivíduo grosseirão', **bicho-grilo** 'indivíduo que segue o estilo da contracultura (p.ex. no modo de agir e pensar, no vestuário)', **bicho-homem** 'o homem como bicho malevolente', **bichona** 'homem muito efeminado, homossexual espalhafatoso'.

En Almeida-Sampaio **bicha** 'fila de pessoas umas atrás das outras', 'pessoa muito irritada', **bichaneiro** 'mexeriqueiro', **bicharia** 'ajuntamento de pessoas', **bicharoco** 'pessoa que infunde temor', **bicheiro** 'pessoa que se ocupa em ninharias', **bicho** 'pessoa intratável ou feia', 'estudante do liceu', **bicho-careta** 'qualquer pessoa', 'indivíduo sem importância', **bicho-do-buraco** 'pessoa acanhada', **bicho-do-mato** 'misantropo, indivíduo insociável', **coca-bichinhos** 'pessoa ou designativo de pessoa que descobre coisas miúdas ou se interessa por coisas insignificantes'.

ETIMOLOGÍA

Bescha, bischoco ou bichoco son voces da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do lat. vg. *BESTIUS 'animal', do lat. BESTIA 'calquera animal, por oposición ó home' (s.v. bicho).

NOTA

Bechorro é denominación xenérica da cobra nalgúns lugares. **Becho carozo** é denominación para o vagalume. **Bicha** é nome para unha egua comprada vella que non se criou na casa, ou para a sanguesuga.

Bichoco é forma despectiva de bicho, que encontramos en Rosalía (pp. 318), A.Reigosa (pp. 92) e Sumai (pp. 24, 44 e 89).

OUTRA LITERATURA

En Julio Camba **todo bicho viviente** (*Millones al horno*, pp. 129).

En Cela **bicho muy raro** (pp. 124).

En Torrente Ballester **bicho** (pp. 82).

(BIOSBARDO). Xera os significados: Persoa inocente e parva; distraído.

Biobardo

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Biobardo* (...). *O Biobardo acadou o alcume por inocente e babião. Un día, unhos veciños burlóns invitárono á caza de biosbardos e tivérono, unha noite de xada horrible, no monte a carón dun rochedo, cun saco aberto, berrando: "¡Biobardo, vente ao saco!"*. (pp. 193-194).

(**biosbardo**) **ANÍBAL OTERO** *Mirar ou pensar nos biosbardos*, pensar en las Batuecas o estar en Babia (s.v. pibardo). **GRANXERAIS** *Andar nos biosbardos, andar ós biosbardos, estar nos biosbardos*, estar distraído.

NOTA

Os biosbardos son seres imaxinarios cos que se fai burla dos inocentes invitándoos a iles cazar ou pescar, sempre pola noite, para o que deberán levar un saco e estar con el aberto.

Constantino García considera que biosbardo e outros nomes que existen para estes seres que non existen son deformacións populares doutras palabras que eran nomes de animais para indicar animais fantásticos, e tamén o relaciona con alpabarda ou alpabardo (2003: 360).

Eduardo Blanco Amor ten un libro de sete relatos e un deles dálle título, *Os biosbardos* (1962). O rapaz protagonista desta narración é obxecto de burla polos compañeiros por vir de fóra e falar distinto de como falan en Auria, e entre as bromas que lle gastan está convencelo de ir, neste caso, pescar os biosbardos, aproveitando que ten que ser novo no sitio e chamarse Leonardo, que rima con biosbardo. Blanco Amor recrea con precisión os pasos que hai que seguir para ter éxito cos biosbardos.

En castelán hai *gamusinos*, tamén animais imaxinarios usados para gastar bromas a cazadores novatos. Celdrán asegura que garda relación con **gamucino** ‘persona abrutada y mostrenca’.

VER

Cocerollo, **pibardo**.

BIRRENTO. Rancoroso, persoa que odia; persoa extravagante ou ridícula; persoa desaseada no vestir e no obrar.

Birrento [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘rencoroso, que guarda odio’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Rencoroso, que guarda odio o tiene rencor. (2) Ridículo, extravagante, que mueve a risa o chacota. Dícese de las personas y las cosas. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Persoa rancorosa. (2) Dise da persoa ou cousa charramangueira ou ridícula.

Birrio SOBREIRA (1787-1805) El desaseado en el vestir y obrar.

CASTELÁN

En DRAE **birria** ‘mamarracho, facha, adefesio’, ‘persoa o cosa de pouco valor o importancia’.

En Moliner **birria** ‘mamarracho. Persona vestida ridículamente para hacer reír’.

En Celdrán **beringallo** ‘sinvergüenza y gamberro’ (s.v. birria), **berringallo** ‘persoa desprezable’ (s.v. birria), **birria** ‘mamarracho’, **birriagas** ‘mamarracho, personajillo ridículo que ajeno a su escasa significación social pretende ser tratado como persona importante’ (s.v. birria), **birrioso** ‘miserable, desprezable y envidioso’ (s.v. birria).

PORTUGUÉS

En Houaiss **birrento** ‘que teima, que insiste obstinadamente’, ‘que tem ou mostra aversão, antipatia, implicância ou cisma’, ‘que tem ou mostra irritação, mau humor, amuado, zangado’, **embirante** ‘que ou o que embirra; birrento, obstinado, persistente’.

Almeida-Sampaio **birrento** ‘que tem birra; teimoso; pertinaz; ferrenho; agastadiço’, **embirante** ‘que embirra; teimoso ou teimosa’, **embirrento** ‘birrento; teimoso’.

ETIMOLOXÍA

Derivado de birra ‘odio, teima, rancor’, ‘cousa ridícula ou extravagante’. Para Corominas-Pascual do lat. vg. *VERREA, derivado de VERRES ‘porco sen capar’, co significado de ‘antollo, terquidade’, de onde pasa a ‘cousa desprezable’ (s.v. birria). Houaiss e Almeida-Sampaio comparten esta etimoloxía.

NOTA

A forma birrio, que só está recollida por Sobreira, incluímosla dentro desta entrada pola verosimilitude semántica e pola posibilidade fonética. Débese ter en conta que ademais da forma birra (recollida por primeira vez en Pintos), tamén existen birria (documentada por Filgueira e Aníbal Otero) e birriada (en Valladares inédito).

Bocha v. BUCHO. Bochincheiro v. BUCHINCHE. Bocho, bochuda, bochudo v. BUCHO.

BODALLO. Persoa sucia.

Bodalho

PEDRO DE PORTUGAL *Que emprehass’ e parisse / a Camela do Bodalho (...), e por én me maravilho / de Bodalho nacer filho, / per natura, na Camela (...); mays nom cuydey en mha vida / que Camela se juntasse / con Bodalho, emprehasse, / demays seer d’ el parida.* (118,4). (Nota: Esta cantiga de cima foy feita a ua dona d’ ordim que chamavam Moor Martinz, por sobrenome

Camela, e a un home que avia nome Joham Mariz, por sobrenome Bodalho, e era tabalion de Braga).

PORTUGUÉS

En Houaiss **bodalhão** ‘individuo muito sujo; porcalhão’, **bodalho** ‘individuo sem asseio’.

En Almeida-Sampaio **bodalhão** ‘persoa suja; bodegão’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval co significado de ‘porco’. Posteriormente só aparece recollida a forma bodalla ‘porca pequena’ en Carré (1928-1931), Ibáñez (1956) e Franco Grande (1972).

Para Corominas-Pascual da mesma orixe da seguinte entrada bode (: s.v.). Supón que se cadra fose voz xeral de animal, pois aplícase a varios animais con denominacións parecidas (s.v. bode).

NOTA

O significado exposto na entrada sacámolo do portugués, pois a forma literaria recollida é dun alcume.

A forma **godallo** e derivados é xerada de bodallo (: s.v.).

VER

Bode, godallo, porco.

BODE. Persoa gorda e baixa; persoa que come moito.

Bode [En Cuveiro (1876) ‘por irrisión el corpulento y gordinflón’. No diccionario da Academia (1913-1928) ‘obeso, muy grueso y bajo de estatura’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Obeso, muy grueso y de baja estatura.

CRECENTE *I os pistos son dos millores / que un gallego pedir pode / pra fartarse coma un bode*. (pp. 557).

CASTELÁN

En DRAE **botiondo** ‘dominado del apetito venéreo’.

En Moliner **botiondo** ‘dominado por el deseo sexual’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **bode** ‘individuo que usa cavanhaque (‘barba crescida e aparada em ponta no queixo’), ‘individuo feio, repugnante’, ‘persoa que cheira mal’, ‘mestiço de preto com branco; mulato, cabra’, ‘individuo cujos pais são de raças diferentes’, ‘homem libidinoso; lascivo’, ‘individuo protestante, ateu ou maçom’, ‘persoa ou situação que causa mal-estar ou fastio ou aversão’, **bodefe** ‘que ou quem é presunçoso; convencido’.

En Almeida-Sampaio **bode** ‘individuo feio ou que usa barbas longas’, **bode expiatorio** ‘vítima’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

De bode ‘macho da cabra’, para Corominas-Pascual de orixe incerta; quizais se trate de voz para chamar un animal porque se aplican bode, bodallo ou godallo a outros animais (s.v. bode).

NOTA

O significado recto de bode é ‘macho da cabra’.

Igual que cabra dá nome a tres especies de peixe (v. cabra), o peixe denominado budión considéraseo Corominas-Pascual derivado posiblemente de bode (s.v. budión).

VER

Baudil, bodallo, cabra, cabrón, cabuxo, godallo.

BODELO. Persoa gorda e baixa; persoa pouco espelida ou hábil; persoa de mala disposición; persoa desaseada e mal vestida; persoa que come moito.

Bodelo [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) (s.v. bodèlo) ‘(en Coruña) hombre pequeño, rollizo, gordo’, ‘(en Santiago) una mujer dijo así: *Os milicianos son uns cochinos e os de tropa son uns bodèlos*. Es masculino sin femenino; y significa el hombre de poca advertencia, poca habilidad y mala disposición para hacer o ejecutar alguna cosa. Castellano un bodoque’.]

ELADIO RODRÍGUEZ s.m. (1) Persona desaseada y mal vestida: *andas feito un bodelo*. (2) Tragón, que come mucho: *é un bodelo a comer*.

PORTUGUÉS

En Houaiss **bodelgo** ‘individuo gordo e com grandes bochechas’.

ETIMOLOXÍA

Seguramente se trate dun derivado de bode (: s.v.), de forma similar a baulil (: s.v.). En ambos casos coinciden os significados. Corominas-Pascual menciona a voz francesa *bôdille* ‘touro’, tamén coa mesma base etimolóxica (s.v. bode), e aparentemente coa mesma construción.

NOTA

Por suposto, a suxestión de correspondencia ó castelán de Sobreira non se pode considerar.

VER

Baulil, bode.

BOI. Persoa gorda; persoa grande; persoa que come moito; persoa boa, bondadosa e tranquila; persoa sumisa; persoa sen malicia; persoa moi traballadora; persoa bruta; persoa desaxeitada; persoa constante nos propósitos; persoa moi amiga dos amigos.

Boi [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘el hombre excesivamente gordo’, ‘comilón, que se llena hasta más no poder’. **Boi de palla**, aplícase al hombre bonachón y cachazudo, Juan lanas. **É un boi para o traballo**, dícese del hombre esforzado en el trabajo pesado y rudo’. En Elixio Rivas (1978-2001) ‘se dice a los de Perrelos por los pueblos vecinos, como ofensa (Sarreaus). Su significado es el de bruto, montaraz. En Medeiros, a uno que anda desgredado: *Pareces un boi de Perrelos*.] **ELADIO RODRÍGUEZ s.m.** (3) Hombre excesivamente gordo. (4) Comilón que se llena hasta más no poder. **Boi de palla**, dícese del hombre bonachón, de carácter apacible y cachazudo. **É un boi de barro, é un boi de Belén o é un boi de palla**, aplícase a la persona sencilla y sin malicia; afable, complaciente, suave y dulce en el trato. **É un boi pró traballo**, dícese del hombre esforzado en el trabajo pesado y rudo. **GRANXERAIS Boi de barro, boi de Belén**, persoa sen malicia. **Boi de palla**, persoa sen malicia, moi bondadoso.

CURROS *Xan de Deza, bon labrego, / que deixache tanta sona / nas Castillas, / onde, manso boi gallego, / fuche a gala, a fror i a tona / das cadrillas.* (pp. 208).

LÓPEZ FERREIRO *Anque de natural moy humano e condescendente, tanto que paricía, como sol decirse, un boy de machado, era moy constante nos seus propósitos e moy amigo do amigo.* (pp. 102).

NORIEGA *Xan Peisano, boi pousón, / ¡máis coraxe e menos calma! (...). É porque fas com’o can, / que aloumiña a quen lle pega (...), e non remedies a cobra, / ¡non te arrastres polo chau!* (Tomo II, pp. 24). *Un bonazo: é un boi de belén, é un boi de barro.* (Tomo II, pp. 211).

PEDRAYO *Un macandón da serra, forte coma un boi, ollos de lobo, berraba que pola señorita había andar de xeollos desde a ribeira ás Lamas do Ermo.* (pp. 99).

REIGOSA *Anda, vai, vaite para cabo da túa muller, que te ten afeito á man, manso coma un boi e ben desanoxadiño.* (pp. 83).

IGLESIAS *–O Xeremías era un pastrán, Deus mo perdoe. –Iso que lle fai. Hai tipos así, pasmóns, que, se dan coa parella apropiada, rebrincan que dá gusto. Ti chámalle burro ó cabalo. –Nin burro, nin cabalo, nin can que lle ornea. Mansiño coma un boi capado.* (pp. 98).

VALCÁRCEL *O home era grande coma un boi, de cara rubia e feroz.* (pp. 37).

SILVA *Pola mañá chegaron coma bois. Abriron a porta a golpes, miráronas e o líder, o partisano que lle chamou puta a Isadora Xénova, volveulles chamar putas ás dúas.* (pp. 195).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **buey** ‘persona tonta, mentecata’, **buey de carga** ‘persona fuerte, capaz de cargar grandes pesos’.

En Celdrán **buey** ‘necio’, **abueyado** ‘individuo poco delicado que tiende a saltarse las normas de cortesía y se comporta como un buey’ (s.v. buey), **boyao** ‘quien tiene la desgracia de ser irremediabilmente tonto’, ‘persona que no sabe lo que dice’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **boi** ‘marido ou companheiro traído pela mulher’, ‘pessoa ou coisa volumosa e pesada; pessoa gorda, corpulenta; pessoa ou animal muito forte’, ‘pessoa muito feia’, ‘meretriz’, **boi bento** ‘pessoa que se enfeita ou se enfeita demais’, **boi-corneta** ‘individuo intruso’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. BŌS, BŌVIS id.

NOTA

En *O libro da vaca* explícase que o boi galego non foi nunca bravo coma o castelán, criado para a lida, e que deste feito deriva a comparación do animal co carácter dos galegos, forte e valeroso pero manso, que non utiliza a súa forza para atacar ou defenderse (Benavente Jareño e Ferro Ruibal, 2010: 1219-1221).

Araboi é nome dun paxaro, **esganaboís** é unha variedade de herba, **escornaboís** é nome dun insecto, **lingua de boi** é nome dunha planta, **marreaboís** é nome dun cogomelo.

Da mesma maneira que o boi inspira a acepción de ‘persoa que come moito’, tamén está na orixe da palabra bulimia ‘trastorno do comportamento alimentario que se manifesta por comer de maneira esaxerada’, do gr. *boulímia* ‘fame de boi’, de *bous* ‘boi’ e *limós* ‘fame’.

A palabra **bucólico** en portugués ten o significado ‘simple, gracioso, inocente’ (Houaiss e Almeida-Sampaio). Está tomada do lat. *BŪCŌLĪCUS* ‘relativo ós bois ou ós pastores’.

OUTRA LITERATURA

En Cela **buey** (pp. 150).

VER

Almallo, becerro, touro, vaca.

(**BOLBORETA**). Xera os significados: Galanteador; persoa inconstante; persoa que anda arredor de alguén; persoa cunha intención fixa; alcume na obra de Xosé Vázquez Pintor.

Bolboreta

LUGRIS *Houbo un grande libertador, que traballa a brincos, e ten a fixeza das bolboretas, que na velada quixo meter baza; e como tiña medo que estoupase o discurso embotellado, argallou un mitín, onde tampouco lle estoupou o discurso, indo que dixo tales cousas que nos deixou pampos.* (pp. 239).

PINTOR *Dúas irmás estanqueiras que non deran casado e colleran mesmo a sona de se entenderen por demais, chamábanlles “as bolboretas”.* (pp. 78).

Bolboreteiro [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) (s.v. volvoreteiro) ‘mariposón. Galanteador’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Voluble, inconstante, que volvoretea (‘mariposear, variar con frecuencia de aficiones y caprichos’, ‘vagar incesantemente en torno de alguien’). (s.v. volvoreteiro).

PORTUGUÉS

En Houaiss **borboleta** ‘individuo volúvel, inconstante’, ‘individuo que se prostitui’, **borboloteador**, **borboleante** ‘que ou quem borboloteia’.

En Almeida-Sampaio **borboleta** ‘persoa volúvel; mulher leviana e de má nota que vagueia pelas ruas’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do insecto lepidóptero. Para Constantino García do lat. *PULVIS* ‘po’, por estar cuberto todo el de po (2003: 142), pero ben puidera tratarse dunha creación expresiva fonosimbólica.

NOTA

A palabra que había en latín para este insecto, *PĀPILĪO*, que se conservou noutros romances, tamén significaba ‘tenda de campaña’, pola comparación coas ás abertas do insecto, e desta acepción procede a nosa palabra pavillón, evidentemente coa grafía v portuguesa que vai en contra da etimolóxica.

O fr. **papillon** ten como significado figurado ‘inconstante, veleidoso, voluble, tarabelo’, igual có correspondente it. **farfalla**.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **mariposa** (Tomo VII, pp. 313).

VER

Aveláña, **marica**, mariposa.

***BORDE**. Persoa odiosa, antipática, faltona. (Non é palabra galega).

Borde

MORALEJO *E a troita dos narices púxose tan borde para se deixar desenganchar que cun rabazo acertou a mandar as gafas ao río.* (pp. 209).

CASTELÁN

En Covarrubias **borde** ‘el hijo nacido de mujer no legítima, y aun más en particular de la que ha tenido ruin fama, por haber sido común a muchos’ (s.v. borde).

En DRAE **borde** ‘dícese del hijo o hija nacidos fuera de matrimonio’, ‘tosco, torpe’.

En Moliner **borde** ‘(aplicado a hijo) natural’.

En Celadrán **borde** ‘quien ha nacido fuera de matrimonio, ilegítimo; intruso’, ‘persona retorcida y caculadora que a todo busca doble sentido’, ‘sujeto tosco de maneras ruines y zafias’, ‘hipócrta, sujeto con tan mala leche que no pierde ocasión para hacer daño’, ‘bribón, malintencionado’, ‘persona o cosa que no se conduce con naturalidad, traicionero’, **bordelanco** ‘quien inventa enredos para enemistar a los

vecinos' (s.v. borde), **bordesico** 'quien secretamente crea problemas o los alienta' (s.v. borde), **rebordenco** 'quien no merece confianza' (s.v. borde).

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do cat. *bord* 'bastardo', do lat. BŪRDUS 'mulo' (s.v. borde II). A acepción recta de 'fillo natural' é por nacer o mulo de unión de cabalo con burra.

VER

Bordel, burdo, **fillo**, mulo.

(**BORDEL**). Xera os significados: Persoa que frequenta bordeis; luxurioso; prostituta; groseiro.

Bordión CUVEIRO (1876) (ant.) El que frecuentaba los burdeles (s.v. bordion).

Bordiona PORTO (1900) Ramera.

Burdallo PORTO (1900) Lujurioso, vicioso, lascivo.

Burdallón PORTO (1900) El que frequenta los burdallos ('bordel').

Burdel VALLADARES (1884) Lujurioso (s.v. burdèl).

Burdeleiro [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) 'alcahuete'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m. y f.* (1) Burdelero, alcahuete, mozo de burdelo.

Burdelo CUVEIRO (1876) Grosero.

Burdiona

FREIXANES *¡Maldita sexas, Clementina de Verona! ¡Baldreu! ¡Candonga de peregrinos! (...). ¡Croio do Inferno! ¡Burdiona!* (pp. 117). *¡Quero a esa burdiona arrastrada polo bulleiro!* (pp. 121).

CASTELÁN

En DRAE **bordiona** 'ramera', **burdel** 'lujurioso, vicioso', **burdelero** 'alcahuete, mozo de burdel'.

En Moliner **bordiona** 'prostituta', **burdel** 'lujurioso o vicioso'.

En Celadrán **bordiona** 'puta de burdel de trato áspero y difícil'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **bordeleiro**, **bordelengo** 'que ou aquele que frequenta bordéis ('prostíbulo')'.

En Almeida-Sampaio **bordeleiro** 'o que frequenta bordéis'.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do cat. *bordell* ou do oc. *bordel* id., de orixe incerta, probablemente derivados do *bord* 'bastardo', que, como vimos na entrada anterior "borde", procede do lat. BŪRDUS 'mulo' (s.v. burdel).

Para Houaiss do fr. ant. *bordel* 'cabana, choza', por ext. 'prostíbulo', dim. do fr. *borde*, do fránico ant. **borda* 'casa de táboas', de **bord* 'táboa'.

NOTA

Aínda que Corominas-Pascual recolle a forma *bordiona* ou *burdiona* na entrada "borde II", o étimo é o mesmo có de *bordel* e o significado está claramente emparentado con esta entrada, razón que anima a recollela aquí.

VER

Bastardo, borde.

Borraxeiro v. BURRO.

BORREGO. Persoa simple e ignorante; persoa mansa e dócil; aparvado; persoa que fai, sen tomar decisión propia, o que fixo outra.

Borrego [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) 'ignorante, sencillo, simple', 'manso, sin voluntad, que se deja ir por donde lo lleven'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (2) Persona sencilla o ignorante. *s.m.* (3) El hombre sin voluntad, que se deja ir por donde lo llevan. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Xun. Gud. Mez. Vil.) Ignorante; atontado.

CURA FRUÍME *Agora sabrás, Borrego, / adonde te aperta ó callo, / pois, ainda sendo un Almallo / Galego, como á ó desgayre, / os dous garfos de Pao de ayre / soupo enxertar nun Carballo.* (Tomo V, pp. 73).

CARRÉ *Pero como o máis do tempo os homes son tontos e teñen moito dos borregos de Panurgo, ningún deles dérase conta do que valía a tal rapaza para muller.* (pp. 122).

IGLESIAS *Mira, borrego, quero saber por que esmendrellaches a moto e por que estou aquí.* (pp. 69).

CASTELÁN

En Covarrubias **borrego** ‘al que es manso y bien acondicionado, especialmente al muchacho que no llora y está bien criado y gordo’ (s.v. borra).

En DRAE **borrego** ‘persona sencilla o ignorante’, ‘persona que se somete gregaria o dócilmente a la voluntad ajena’.

En Moliner **borrego** ‘persona excesivamente dócil’.

En Celdrán **aborregado** ‘torpe o de pocas luces’ (s.v. borrego), **borrego** ‘persona simple e ignorante’, ‘apocado, cobarde, tímido y carente de energía’, **borro** ‘ignorante’, ‘asimplado’ (s.v. borrego), **borrotonto** ‘mujeres candidatas al término’ (s.v. borrego), **borrososo** ‘de poco entendimiento’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **borrega** ‘mulher bonita e gordinha, sexualmente atraente’, **borrego** ‘animal manso ou criança muito tranqüila; pessoa serena, benévola’, ‘pessoa estúpida, bronca’.

En Almeida-Sampaio **aborregado** ‘o m. q. acarneirado (‘manso; dócil, em mau sentido’), **borrega** ‘mulher que desperta a concupiscência’, ‘rapariga esbelta’, **borrego** ‘pessoa excessivamente boa e pacífica’, **burrego** ‘estúpido’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual seguramente derivado de borra (: s.v.), pola la suave que ten a cría de ovella (s.v. borrego).

NOTA

En galego teñen e tiveron máis presenza as formas año ou cordeiro para chamarlle á cría da ovella.

A forma portuguesa *burrego* considéraa Almeida-Sampaio variante de borrego, por iso se inclúe aquí, ademais de coincidir en significado, e Houaiss considéraa derivada de burro, de aí que apareza baixo esoutra entrada (v. burro).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **borrego** (Tomo IV, pp. 13. Tomo V, pp. 73. Tomo VI, pp. 63), **borrego, como un** ‘sen intelixencia’ (Tomo IV, pp. 5).

En Pardo Bazán **borrega** (pp. 83).

VER

Año, **borra**, caloio, cordeiro.

Borricán, borrico v. BURRO.

(BOSTA). Xera os significados: Persoa sucia; persoa que non lle gusta traballar; persoa lenta; persoa malfalada.

(bastra) **ANÍBAL OTERO** Feito unha bastra, embostrado.

Bostán **GRANXERAIS** BOSTEIRO.

Bosteiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Sucio, que anda lleno de basura. Dícese de las personas y las cosas. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cod.) Holgazán. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise de quen anda sucio ou do que está cheo de sucidade. (2) *fig.* Dise de quen rexeita o traballo ou é lento de movementos; bostán, pousón, prosma.

(bostra) **ANÍBAL OTERO** Feito unha bostra, embostrado.

Bostrouco ELIXIO RIVAS (1978-2001) Perezoso, sin ansia de trabajar.

Embostrado **ANÍBAL OTERO** Sucio, embarrado.

PORTUGUÉS

En Houaiss **bosta** ‘indivíduo mole, preguiçoso’, ‘indivíduo desprezível ou sem importância; merda’, **bosteiro** ‘indivíduo sujo, porcalhão’, ‘varredor de ruas’, **bastiqueira** ‘indivíduo sujo e molengão’.

En port. *bostar* ten o significado fidurado de ‘dicir sandeces ou despropósitos’.

ETIMOLOXÍA

A bosta ou bostra é o excremento sólido do gando vacún. Para Corominas-Pascual é palabra do galego-portugués, extraída de bostal ‘corte de bois’, do lat. BOSTAR id., de BOS ‘boi’ e STĀBŪLUM ‘corte’ (s.v. bosta).

NOTA

En *O libro da vaca* recóllese **bosteiro** ‘home mal falado’ (pp. 38).

VER

Buleira, merda.

BRACO. Persoa de nariz romo ou algo erguido que recorda o dun can de perdiz.

Braco CUVEIRO (1876), VALLADARES (1884), PORTO (1900) Persona de nariz roma o algo levantada a semejanza de los perros perdigueros.

CASTELÁN

En DRAE **braco** ‘aplicase a la persona que tiene la nariz roma y algo levantada’.

En Moliner **braco** ‘se aplica a la persona que tiene la nariz roma y respingada’.

ETIMOLOXÍA

De braco ‘raza de can de caza’. Para Corominas-Pascual do oc. ant. *brac* ‘can de caza’, do xerm. BRAKKO id. (s.v. braco).

VER

Can.

(BRECA). Xera o significado: Persoa furiosa; persoa mala.

(breca) [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) **levado da breca** ‘llevado de todos los demonios, malo’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** **Estar levado da breca**, estar furioso, estar levado de todos los demonios. **GRANXERAIS** **Estar levado da breca**, estar furioso, endiañado.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **levado da breca** ‘insuportável; indignado’.

ETIMOLOXÍA

Para DRAE do ingl. *bleak* ‘muxo’ (v. munxe). Para Houaiss de orixe escura. Para Almeida-Sampaio do lat. PERCA ‘perca’. Para Corominas-Pascual de nome mozárabe de etimoloxía incerta, e cuestiona a posibilidade do peixe perca (s.v. breca).

Os significados de breca son ‘peixe de mar semellante ó ollomol’, ‘chuvia miúda con néboa’ e ‘furor, rabia’. Esta variedade fainos considerar seriamente a posibilidade de homonimia.

A acepción ‘cambra, contracción muscular involuntaria’ seguramente estea relacionada coa seguinte entrada “breco” (: s.v.), pero ben puidera ser tamén a acepción que estea na base do significado que nos ocupa nesta entrada.

A acepción atopada nalgúns dicionarios ‘ferida’ témola que considerar de brecha, para Corominas-Pascual do fr. *brèche* id., do fránico BREKA ‘fendedura’ (s.v. brecha).

De brecha xérase en portugués **embrechado** ‘persoa inoportuna’ (Houaiss e Almeida-Sampaio).

VER

Breco, munxe.

BRECO. Persoa que ten estrabismo; persoa á que lle falta un ollo.

Breco **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ver.) Tuerto. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa á que lle falta un ollo; chosco, torto. (2) Que padece estrabismo; birollo, estrábico, trusgo, vesgo.

NOTA

Sarmiento (1745-1770) recolle a expresión **ollo breque** ‘persoa con estrabismo’ (s.v. breque) e explica que, sendo a breca outro nome do ollomol, se corresponde ó castelán “ojo de breque” ou “ojos del besugo”, nome de peixe que leva inherente xa o significado ollo (v. besugo, ollo). Estaríamos, por tanto, perante unha derivación de breca, polo que me remito á anterior entrada.

VER

Besugo, breca, **ollo**.

BROMISTA. Persoa á que lle gustan as burlas ou bromas, argalleiro.

Bromista **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Vil.) Bromista. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Argallán, afeccionado a gastar bromas ou a divertirse; algareiro, argalleiro.

CASTELÁN

En DRAE **broma** ‘persona o cosa pesada y molesta’, **bromeante** ‘que bromea (‘usa de bromas o chanzas’), **bromista** ‘aficionado a dar bromas’, **embromador** ‘que embroma (‘mete broma y gresca’, ‘engaña a uno con faramalla y trapacerías’, ‘usa de chanzas y bromas con uno por vía de diversión’).

En Moliner **bromista** ‘aficionado a gastar bromas o a divertirse’, **embromador** ‘aficionado a embromar (‘gasta unha broma a alguen’, ‘engaña a alguen por divertirse, sin intención de ofenderle o hacerle daño’, ‘hace perder tiempo’) o bromear’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **broma** ‘que ou aquele que é ignorante; boçal, grosseiro’, **embromador**, **embromeiro** ‘que ou o que embroma (‘usa de artificios para adiar a resolución de um negócio’, ‘calotea usando de lábia’, ‘conta vantagens sobre si mesmo’, ‘faz caçoadas de alguém’, ‘anda calma e displicentemente’).

En Almeida-Sampaio **broma** ‘pessoa grosseira’, **embromador** ‘aquele que embroma (‘empata com embustes’); enganador’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual de broma, nome dun molusco que carcome a madeira dos barcos, do gr. *broma* ‘caries’, de *bibrosko* ‘devorar’, pola pesadez das burlas que se compara coa pesadez dos barcos que son atacados por este molusco (s.v. broma I e II).

NOTA

Ten paralelismo coa rémora (: s.v.) por causaren lentitude ó barco ó que se adhíren. A lamprea debe o seu nome (lat. NAUPREDA) ó feito de prenderse ás naus e tamén xera insulto (v. lamprea), pero é extensión de significado do vendedor de lampreas, non se inspira nos costumes do peixe.

VER

Lamprea, lapa, rémora.

(**BUBELA**). Xera os significados: Persoa parva, alelada, que se distrae con facilidade; aloucado, de pouco siso; rapaza aloucada e informal; denominación cariñosa ou afectiva para unha moza; denominación despectiva xeográfica na Limia.

Abubela DICCIONARIO DA ACADEMIA (1913-1928) El que se distrae ó emboba fácilmente con cualquier cosa. **Ter cabeza de abulela**, ser falto de atención, de buen sentido; aplicada á unha jóven, es como llamarle locuela, informal.

Bubela [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘el que se emboba con cualquier cosa, el tonto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** **Ser unha bubela**, aplicado a unha joven, equivale a llamarle casquivana o locuela. **Ter cabeza de bubela**, ser una persona atolondrada y de poco juicio.

IGLESIA ALVARIÑO *Alí chegaran, alí viñeran: / As vinculeiras da Corda e Labrada. / As costureiras do Padornelo. / As xirifeiras. / As madamiñas dos Remedios. / -¡Ai, miñas rulas de Buzarré! / ¡Ai, miñas reinas de Cadavedo! / ¡Ai, bubeliñas de Montouto! / -¡Milicroques do fondo da Graña. / garnicelas do Pasadoiro! (Nenias, pp. 33).*

Bubeliña

NORIEGA *Vai alto o sol: pousa a cesta, / bubeliña da montaña. (Tomo I, pp. 330).*

Bubelo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. bubèlo) ‘el tonto, el que fácilmente emboba, ó distrae con cualquiera cosilla’. En Elixio Rivas (1978-2001) ‘nombre con que llaman los pueblos vecinos, al sur de A Limia, a los de Ribeira da Limia’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Alocado, de escaso juicio, que trae la cabeza a pájaros: *¡qué bubelo eres!* (2) Bobalicón, atontado, que fácilmente se emboba. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Nov.) Despistado. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa despistada; abobado, apavado. (2) Dise da persoa de escaso xuízo; aloucado, toleirán.

Embubelado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Atónito, pasmado, lelo, escaso de razón.

CASTELÁN

En Covarrubias **abubilla** ‘significa el hombre que busca remedio para su embriaguez, porque esta ave de comer mucha uva se emborracha’ (cf. atordoar, tordo), ‘significa también el hombre dado a vicios, por la inclinación que tiene de andar entre el estiércol’, ‘y por su voz triste y llorosa es comparada al malo a quien su conciencia le acusa y siempre anda descontento y quejoso’ (s.v. abubilla).

En Celadrán **abubillo** ‘simple y mentecato’ (s.v. abubo).

En Corominas-Pascual **abubillo** ‘tonto’ (s.v. abubo).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do lat. ŪPŪPA id., con sufixo diminutivo (s.v. abubilla), pero tamén menciona o cast. **abubillo** ‘parvo’ (s.v. abubo), razón pola que relaciona a ave con abubo (v. abelanado).

Tamén se ten defendido a teoría de orixe onomatopeica polo son “bub bub” que emite.

NOTA

Popularmente considérase esta ave parva no sentido de que non foxe ás primeiras e se pode coller na man. En galego a bubela tamén se coñece polo mal nome de **galo merdeiro**, **galo merdento** ou **galo merdoso**, polo cheiro pestilente que desprende.

A palabra castelá *hopo* ‘guedella de pelo’ está tomada do fr. *houppe* id., á súa vez de *huppe* ‘bubela’, pola crista ou penacho que leva encima da cabeza esta ave. É palabra tomada do mesmo étimo latino ŪPŪPA, de onde tamén se toma o port. *poupa* ‘penacho das aves’ e ‘bubela’.

VER

Abelanado.

Bucheiro, buchello v. BUCHO.

BUCHINCHEIRO. Persoa que atende unha taberna de mal aspecto ou mala sona.

Bochincheiro **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) El dueño o el que está al frente de un bochinche.

CASTELÁN

En DRAE **bochinchero** ‘que toma parte en los bochinchos (‘tumulto, barullo, alboroto, asonada’) o los promueve’.

En Moliner **bochinchero** ‘pendenciero’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **bochincheiro** ‘que ou aquele que frequenta bochinchos (‘bailes’), ‘que ou aquele que faz bochinche (‘arruaça’); baderneiro, desordeiro’.

ETIMOLOXÍA

Der. de buchiche ‘taberna’. Para Corominas-Pascual do castelán *bochoncho* ‘grollo’, derivado de bucho (s.v. bochinche), por tanto relacionado coa seguinte entrada bucho (: s.v.).

VER

Baiuqueiro, **bodegueiro**, **boliche**, bucho, **tabernario**.

(BUCHO). Xera os significados: Persoa gorda; persoa pequena e gorda; persoa de moita barriga; persoa coas carnes brandas; persoa coas fazulas avultadas.

Bocha PINTOS (1865) Muy gruesa, panzuda (s.v. bócha).

Bocho [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) (s.v. bócho) ‘odre, panzudo, muy grueso’. En Cuveiro (1876) ‘en Pontevedra se llama así por irrisión al que es gordinflón, de vientre abultado y tiene las carnes fofas ó blandas’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (6) Persona pequeña, gruesa y panzuda. Aplícase por igual a los dos sexos: *esta muller é un bocho*.

Bochuda

CASTELAO *Nun sonho recibe a visita do demo. Preséntaselle recachado no pear da fiestra, botando bafo polos ollos e lume pola boca. –¡Ah, cobarde! ¿Por qué non lle dás morte á buchuda da túa sogra?* (pp. 259).

Bochudo **ELADIO RODRÍGUEZ** BOCHECHUDO. **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Gro.) Gordinflón. **GRANXERAIS** adx. (1) Dise das persoas gordas. (2) Dise das persoas que teñen as fazulas moi avultadas.

Bucheiro VALLADARES (1884) Barrigán.

Buchello ACEVEDO (1932) Por extensión también se aplica este nombre a la persona de pequeña estatura con mucho vientre.

Buchona

PINTOR *Regatean, sempre regatean o prezo; ameazan con que a Buchona vende máis barato, e vén despois a trae tamén fresco.* (pp. 126).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **buchón** ‘que tiene bocio’.

En Corominas-Pascual **buchón** ‘barrigón’ en Colombia (s.v. buche I).

PORTUGUÉS

En Houaiss **bucha** ‘pessoa muito gorda’, ‘pessoa ou coisa incomodativa ou insuportável’, ‘pessoa ou coisa que nada vale’, **buchada** ‘grupo de buchos (‘mulheres feias’), **bucheiro** ‘indivíduo que não escolhe o que come e usa a comida como pretexto para beber’, ‘aquele que vende vísceras de animais; tripeiro’, **bucho** ‘meretriz desprezível’, ‘mulher vella e/ou muito feia’, **bucho-de-piaba**, **bucho-furado** ‘indivíduo indiscreto, incapaz de guardar um segredo’, **buchudo** ‘que está grávido, prenhe (diz-se de mulher ou fêmea em geral)’, ‘que apresenta um grande bucho (‘ventre’); panzudo, barrigudo’.

En Almeida-Sampaio **bucha** ‘pessoa gorda’, **bucheiro** ‘aquele que tem por hábito comer qualquer coisa como pretexto para beber; tripeiro’, **buchudo** ‘barrigudo’.

ETIMOLOXÍA

O bocho ou bucho é o estómago dos animais. Para Corominas-Pascual voz de creación expresiva con base léxica común a outras palabras que denominan estómago ou gordura. Rexeita unha derivación do lat. BUCŪLLA ‘meixela pequena’, diminutivo de BUCCA ‘meixela’ ou do lat. BŌTŪLUS ‘embutido’, ‘intestino’ (s.v. buche I).

Existe unha evidente interferencia co visto na entrada “bochecha” (: s.v.), como o constatan as acepcións recollidas.

VER

Bochecha, buchinche.

BUFO. (Ave que é símbolo universal da intelixencia e a paciencia).

CASTELÁN

En Covarrubias **abuhado** ‘el que trae mala color y el rostro hinchado y los ojos con ceño’, **búho** ‘en sentido espiritual significa los hombres carnales y lujuriosos, que con la escuridad de la noche y de la hipocresía buscan sus deleites’ (s.v. búho).

En DRAE **buho** ‘persona huraña’, ‘descubridor o soplón’.

En Celdrán **buho** ‘chivato, delator, soplón que todo lo saca o descubre y pone a los demás en evidencia descubriendo lo que convenía ocultar’, ‘sujeto retraído, que huye del trato de los demás, a quienes en el fondo guarda resentimiento’, ‘individuo que puede salir por peteneras en un momento dado, haciendo daño tanto de manera consciente como involuntaria’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **bufo** ‘homem avarento, usurário’, ‘indivíduo misantropo’, ‘policia secreta’, ‘delator, informante’.

En Almeida-Sampaio **bufao** **bufo** ‘policia secreta’, ‘delator’, ‘homem avarento’.

ETIMOLOXÍA

Do nome da ave de rapina nocturna. Do lat. vg. BUFO, do lat. BŪBO id. En lat. tamén había para denominar esta ave ĀSĪO, der. de ĀSĪNUS ‘asno’, probablemente polo parecido das orellas, ou por seren estas características dos dous animais.

NOTA

A diferenza do castelán e do portugués, en galego non xera acepcións insultivas, aínda que sobre as aves de rapina noitébregas se crearon lendas e contos que falan mal delas, con frecuencia son símbolo de mal agoiro e tradicionalmente foron perseguidas polos labregos, aínda que logo se demostra que acaban sendo beneficiosas. As razóns puideran ser a pouca o nula presenza desta ave en Galicia e a neutralización popular nos nomes moucho (: s.v.) e curuxa (: s.v.) da familia de aves de rapina da noite, que acapararon a xeración de insultos.

No libro *El búho gallego* (Editorial Compostela, Colección Biblioteca 114, Santiago de Compostela, 1992), atribuído a Pedro Fernández de Castro, VII Conde de Lemos, a denominación de **búho** enténdese para o propio autor, que se esconde baixo esta alegoría para poder expresar unha serie de reivindicacións. Aínda que de autor anónimo, José María Álvarez Blázquez edita o texto na súa editorial Ediciones Monterrey e atribúe a autoría a Pedro Fernández de Castro Andrade y Portugal, VII Conde Lemos, e argumentaa no prólogo da obra. O subtítulo é “Con las demás aves de España haciendo cortes. Preside en

ellas el águila real, como imperial señora de todas”. Trátase dunha alegoría con clara intención política, que pretende ser un alegato, unha sátira política en defensa do reino de Galicia e un desafío perante os fracasos de diálogo con Castela e a ausencia de representación galega en cortes, pois estabamos representados por Zamora.

O bufo volve servir de alegoría ó historiador Emilio González López no libro sobre a resistencia dos galegos fronte á invasión francesa do XIX *El águila gala y el búho gallego. La insurrección gallega contra los franceses* (Ediciones Galicia del Centro Gallego de Buenos Aires, Buenos Aires, 1975), que terá unha segunda parte titulada *El águila desplumada: Del Miño a Bidasoa*.

VER

Bexato, curuxa, moucho.

Burdallo, burdego v. BURDO. Burdallo, burdallón, burdel, burdeleiro, burdelo v. BORDEL. Burdigo v. BURDO. burdiona v. BORDEL.

(*BURDO). Xera o significado: Persoa tosca, bruta, groseira. (Non é palabra galega).

Bárdego ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Bravo.

Burdallo [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘burdo’.] ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (1) Burdo, tosco, grosero, basto.

Búrdego ANÍBAL OTERO BÁRDEGO.

Búrdigo ANÍBAL OTERO BÁRDEGO.

Burdo VALLADARES (1884) Tosco, basto.

Esbárdego ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Persona o animal cebro, en Pena. (s.v. bárdego).

CASTELÁN

En DRAE **burdo** ‘tosco, basto, grosero’.

En Moliner **burdo** ‘basto, grosero o tosco. Falto de delicadeza, de finura o de sutileza’, **burdallo** ‘burdo’.

En Celdrán **burdegano** ‘borde, bastardo’, ‘persona de muy escasos alcances; mentecato, lerdo’, **burdo** ‘persona o cosa tosca, basta y grosera’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **burdo** ‘de qualidade inferior; grosseiro’.

ETIMOLOXÍA

Para DRAE do lat. BRŪTUS ‘persoa que non razoa, estúpido’. Para Moliner do lat. BŪRDUS ‘mulo’.

Para Corominas-Pascual de orixe incerta, que se empezaría usando para os carneiros e as ovellas con la groseira (s.v. burdo).

Aníbal Otero propón o étimo lat. BŪRDUS ‘mulo’ para todas as formas recollidas del *ut supra*.

BURDO en latín tamén era sobrenome, feito que podería axudar a considerar a hipótese etimolóxica defendida por Moliner. Pero un argumento a favor de Corominas-Pascual é, sen dúbida, que burdo non sexa palabra galega (só está recollida en Valladares) e si parece que o sexan as outras formas de Aníbal Otero e de Eladio Rodríguez. Neste último, ademais, atopo burdalla ‘ovella de la dura’.

Para as formas recollidas por Aníbal Otero bárdego e esbárdego poderíase considerar a etimoloxía latina BARDUS ‘pesado, torpe’, ‘estúpido’.

Houaiss considera a forma recollida castelanismo.

NOTA

As formas recollidas en Porto (1900) burdallo e burdallón hai que consideralas derivadas de burdel (v. bordel).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **burdo** (Tomo IV, pp. 140, 231, 233).

VER

Borde, mulo.

(BURRO). Xera os significados: Persoa torpe e de pouco entendemento; persoa ignorante e sen cultura; persoa boa e sen malicia; persoa sufrida, que aguanta moito, sobre todo traballando; persoa moi traballadora; hipócrita; persoa que non inspira confianza; teimudo, obstinado; persoa que non é delicada nin amable; xactancioso; persoa salida, excitada sexualmente; persoa de barriga grande; persoa que molesta a outras como fai o burro cos seus couces.

Aburrado [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘entorpecido del sentido’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Aburrado, hecho un burro. (3) Hombre torpe, entorpecido del sentido; persona aburrada.

Borraxeiro **ANÍBAL OTERO** BURRAJEIRO (s.v. borrajeiro).

Borricán [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. borrican) ‘dícese de una persona sufrida y bonachona, ó sin malicia’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m. y f.* (1) Persona abobada o pazguata, pero de buen natural. **GRANXERAIS** BURRICÁN.

Borríco **ELADIO RODRÍGUEZ** BURRÁN. **GRANXERAIS** BURRICO.

Burra **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (2) Mujer ignorante y negada a toda instrucción. (3) Mujer laboriosa y de mucho aguante; y así se dice: *carga o traballa coma unha burra*. **Máis falso que unha burra vella**, aplícase a la persona sumamente hipócrita y taimada. **GRANXERAIS** *s.f.* (2) *fig.* Persoa ruda e de pouco entendemento; burrán, burro, ignorante, necio. (3) *fig.* Persoa moi traballadora; burro. **Burro de carga**, persoa traballadora e de moito aguante. **Falso coma unha burra vella**, persoa de pouco fiar, hipócrita.

AURELIO RIBALTA *Eu coidaba que eu facía algo bo na casa erguéndome cedo, deitándome tarde, traballando todo o día como unha burra.* (pp. 177).

OXEA *O Burra branca (ten o pelo branco).* (pp. 46).

FOLE *O Juan Carlos e o Fadrique quedaron orfos (...). Un profesor daquil centro decíalles: “Os parecéis en todo, principalmente en que sois dos burras”.* (pp. 45).

CASARES *Caballero ti e a burra que te pariu. Foise cara a el e chimpouno contra a parede.* (pp. 118). *Cando ela abría dende o fondo do sono recién cortado, zas, deixáballe sobre a cara toda a forza do seu brazo, porca, pensas acaso que vou vir visitarte dende Roma para encontrarte roncando a perna solta, burra, anda, recolle os teus enseres e vaíamos verte danzar encoira ó alto do Cumial baixo a xeadá.* (pp. 140).

MORALEJO *E nisto, Ruzos, cun gallo de carballo que levaba, unha forquiña de a tres, moi afiada nas puntas, cravou a troita e tirouna para a terra. –A troita choraba, dime o Evaristo. Pero meu tío dáballa na cachola e berráballe: ¡Ah, burra, burra!* (pp. 166).

REIGOSA *–Es ben burra. Se fose outra no teu lugar... – Son a túa filla... Se cadra parecémonos.* (pp. 106). (Reigosa usa toda a familia, incluídos egua e garañón, besta...).

TORO *Despois fíxome traballar para el e eu coma unha burra deixándome enganar, manténdoo co meu corpo.* (pp. 1). *Muller, pedíraslle o café con leite, burra.* (pp. 109).

X.TORO *Nisto abriuse a porta e asomou unha perna por detrás da porta. –¿Quen son eu? – Unha burra vella -dixo Miguel. O corpo enteiro de Chivi entrou pola porta. –Acertei: era unha burra vella -dixo Miguel.* (pp. 82). (interesante). *No Concilio de Trento non se escolleu ningún papa, burra.* (pp. 83).

Burradán **FRANCO GRANDE** (1972) Borrico, torpe, tonto, ignorante. Sencillo, crédulo, bonachón, sin malicia ni trastienda.

Burraina **GRANXERAIS** BURRÁN.

Burrán [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘borrican’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Borrico, torpe, tonto, ignorante. (2) Sencillo, crédulo, bonachón, sin malicia ni trastienda. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Fri. Ram.) Crédulo, bonachón. **GRANXERAIS** *s.* (1) Persoa ruda e de pouco entendemento; burra, burricán, burro, ignorante. (2) Persoa crédula e boa, sen malicia; burricán, miñaxoia.

IGLESIAS *¿Ti sabes onde te metes, burrán? Non sei quen es, nin que andas a cheirar aquí, pero non te descoides. Neste lugar haiche xente moi ruín.* (pp. 95). *Entra, burrán. O home da casa non está e ó can partiuno unha chispa. Espéranos unha comerota de “padre y señor mío”.* (pp. 16).

Burrancán **PEREDA** (1953) Palabra despectiva, que se aplica a la persona torpe, ignorante, ingenua.

Burrandán **ELADIO RODRÍGUEZ** BURRÁN.

Burrandangas **ELADIO RODRÍGUEZ** BURRÁN.

Burrantán **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Ram.) BURRÁN.

Burranzán **ELADIO RODRÍGUEZ** BURRÁN.

REIGOSA *Cando era nova ríase de ti e agora, que xa non hai quen a queira, faslle caso ti, que e-lo derradeiro burranzán que queda no mundo e o único que podía parar mentes nesa harpía.* (pp. 82). *¡Cala, burranzán, e non digas máis parvadas! ¿Ou é que tamén te ten enmeigado a ti? É un bandallo. Iso é o que é. E se ti foses un bo amigo do meu fillo, non o defenderías desa maneira.* (pp. 113).

Burraxeiro **ANÍBAL OTERO** (1) Tarambana, en Vilaquinte (s.v. burrajeiro).

Burrazán FRANCO GRANDE (1972) Borríco, torpe, tonto, ignorante. Sencillo, crédulo, bonachón, sin malicia ni trastienda.

REIGOSA *¿E que me dices do burrazán do meu fillo? ¿Non sería o mesmo demo o que lle cangou diante esa filla da Engracia, que o ten enmeigado?* (pp. 112).

Burreador **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Nov.) Jactancioso.

Burricán [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. burrican) ‘borrican’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** BURRÁN. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Ram.) BURRÁN. **GRANXERAIS** *s.* (1) Persoa ruda e de pouco entendemento; burra, burrán, burro, ignorante, necio, torpe. (2) Persoa crédula e boa, sen malicia; burrán, miñaxoia.

REIGOSA *Es un burricán, ho. E con razón non pode teu pai facer bo de ti.* (pp. 113). *Ti só podes poñer escola de burricán, Xacintiño.* (pp. 119). (OLLO: aquí o nome con diminutivo redondea o poder do insulto).

Burricó [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘persona necia o de dichos o de hechos necios’.] **GRANXERAIS** BURRICÁN.

Burricote **ELADIO RODRÍGUEZ** BURRÁN. **GRANXERAIS** BURRICÁN.

REIGOSA *Don Manoliño chegou a se-lo cura máis querido de tras da Corda. Todos coidaban que era un pouco burricote e zoupón, amais de tatexo, pero na Corda mesmo o gando ten por sabido que para gaña-lo ceo chega con saber face-lo ben.* (pp. 43).

Burriño IBÁÑEZ (1956) Torpe, ignorante.

REIGOSA *Señor, eu son un burriño. Ti fixéchesme así, e moitas veces non atopo palabras para expresarme ou esquezo as que tiña para dicir.* (pp. 47).

CASALDERREY *Non Xián, non hai ningún bebé, burriño. Isto é outra cousa. A min non me quitaron ningún meniño da barriga.* (pp. 105).

SILVA *Tamén vin os poetas vellos xa verdes empeñados en tocarlles os peitos ás poetisas novas, guapas e escritoras de poemas eróticos, que xa son ganas de provocar, e de montarme escándalos na librería, poñéndoo a cen (coma burriños babosos).* (pp. 118).

Burriñote AUTOR Persoa pouco intelixente, no Barco de Valdeorras.

Burriqueira **GRANXERAIS** (2) BURRICÁN.

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *Era malcriado, malfalado, malencarado, malintencionado e burro (...). Pois a pesares da súa burriqueira -díxenlle eu- e de non ter máis cultura que a que se pode aprender nas cortes co gando (de aí lle vén o alcume do Cortes) fíxose rico en Venezuela.* (pp. 200).

Burro [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘necio, poco entendido’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Hombre rudo y de escaso entendimiento. **Burro de carga**, el hombre laborioso y fuerte para el trabajo; el que en una labor cualquiera lleva la parte más pesada y fatigosa; el que suele soportar sin protesta los trabajos que otros están obligados a hacer. **CONSTANTINO GARCÍA** m. (2) (v.c.) Persona ruda y de poco entendimiento. **GRANXERAIS** adx. e s. (12) Persoa ruda e de pouco entendemento; asno, burra, burrán, ignorante, necio. (13) Persoa falta de delicadeza ou amabilidade; besta, bruto. (14) fig. Persoa moi traballadora. **Burro de carga**, home traballador e de moito aguante.

PÉREZ BALLESTEROS ¡Máis burros inda sódes que a borrica. (Versos en dialecto gallego, pp. 34. Foguetes, pp. 154).

VALLADARES –Debaixo do pau están as achas. É moi bonita, digo: as bonitas son moi cobizadas nas vilas e non falta quen comercee coa súa bonitura, xa me entendes. Mira, Félix, o mundo estache moi corrompido; fun soldado e sei o que se pasa nel. Haiche moito ladrupeiro. Quezaís que ese señor... –Cala, burro, que non sabe-lo que falas. Ese señor, que por certo me gustou e parece ben llano, veu co señorito de Rebordán á miña casa. (pp. 126).

MONTENEGRO Erguéronse á présa os ladrós, descubriron o burro de Mingos, fixérono baixar tamén e matárono como o seu compañeiro, o probe Xan (...), parece mentira que haxa homes tan burros, pois si están calados, non lles houbera pasado nada. (pp. 72).

TÍOMARCOS –¿Quén é o Alcalde noso señor? –É a cousa máis condanada que se pode decir nin pensar: un señor infinitamente malo, burro, larpeiro, inxusto, principio de totalas nosas disgracias e fin de totalas nosas facendas. (pp. 2425).

LÓPEZ FERREIRO –Chamádelle burro dicía un terceiro. (pp. 24).

LUGRÍS –Eu rogaría a Dios que me fixera burro. –¿Burro! ¿E por que? –Porque desa maneira podería chegar a ser Ministro. (pp. 138). Padecemos nesta bendita terra un verdadeiro andacio de filólogos (...). Coas caídas e subidas de consoantes, cos seus latinorios que ceiban a como lles cadra, e meténdose na horta da nosa literatura, escouceando fortemente, con perdón dos burros, amocaron canto poideron ó próximo. (pp. 171). –O avogado que tal opine é un burro. –E será, si señor... –¿Quen lle deu ese parecer?... –Vosté, é... dispense. –¿Eu! –O mesmo, cuasemente (...). ¡Astra eu mesmo me chamei burro! E que xuncras me leve se non o parezo... (pp. 244-245).

LEIRAS –¿Por qué, entonzas, se ofreceron? / ¿Por qué a Fazouro descalzos / foron, logo? / –Por ser burros / e coidar que pode un santo gobernar canto lle pidan; / e que, cal fan os godallos, / ó dreito sirve somente, / e máis axina ós que cartos / lle dían. (pp. 371).

NORIEGA I o Gaiteiro, a compañía, / e canto burro Dios cría, / pra revirar os tarros, / están... / que se lles ve o día!, / i o miao, por entre os calzós. (Tomo II, pp. 77). O taberneiro... ¡un santiño! / tu... ¡non tanto!, pro tan burro / que pagas, non oles viño, / i has seguir bebendo zurro. (Tomo II, pp. 84). Convencerémonos todos / de que é ben burro o que cava. (Tomo II, pp. 94).

CASTELAO COUSAS –Nací en Galicia, vivo en Galicia y no sé hablar gallego. –Pois logo debe ser ben burro!... (pp. 234). –Hay analfabetos moi listos. –Tamén hay sabios moi burros. (pp. 267). –Eu son fillo d’un home que valía moito, moito. –Pois era mellor que valeses ti aínda que teu pai fose un burro. (pp. 324).

CASTELAO DEBUXOS –Os homes non queren ser burros. –Queren ser leóns, tigres, panteras, elefantes... // –Es V. un burro. –No sabe V. nada.

RISCO ¡Es ben burro, abofé! (pp. 130).

CASTELAO A decotío quedábase aparvado sen saber qué contestar, e o crego asañábase sempre. –¡Ah, burro manxador, comellón de mazáns! Cando o señor abade alcuñaba a Pedriño, chamándolle “comellón de mazáns” os compañeiros de pasantía escachaban de risa. (pp. 36). Foi o señor abade que me botóu da pasantía. ¡Botóume por nada! ¡Porque dí que non sirvo, que son un burro! (pp. 43-44).

FOLE –Que si que o ten, que é un cabalo... –Que non, que é unha egua (...). –¿É egua, besta brava, é egua! –¿É cabalo, fol de sénica! (...). Todo Lugo fala do ditoso cadro... ¡Que burros! ¿E que máis dá que seña egua ou cabalo? (pp. 28-29).

CASARES Pero don Camilo non lle facía caso porque aínda lle tiña que preguntar ó Cascón, que tampouco o sabía, para dicirlle ve vostede que sempre os máis ruíns son tamén os máis burros. (pp. 26). Qué sabías ti, ignorante, do saber real que por alí subía. Botarían cen anos explicándochos e seguirías tan tristemente burro como agora. (pp. 88). Polas aulas onde o conferenciante consagraba unha vez máis en público ó poeta de ollos negros como divino representante ¿de que? Embaucador, ¿de que?, burro santo, que colles con pinzas e desprecias

canto entender non podes. Escoita, bobo: Antes Deus xulgaba Reis Sabios (...). ¿Quen o fai entón agora? ¡Unha caste de víboras acobardada e falsa, xa sen palabras nobres nos beizos. (pp. 108-109).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *A ti sempre te tiven por un burro / de testa periforme, duro croio / inxertado na alma dun cazurro.* (pp. 199). // *Burro é sempre sinónimo de parvo, testudo, pechado de cachola e ignorante.* (pp. 209).

MORALEJO *Vai callando en moitos a conciencia de que non se pode facer o burro coa Natureza.* (pp. 182).

REIGOSA *Non fagas máis o burro. Chispa. Dígocho polo teu ben (...). Solta a caiada, Chispa, non sexas burro. Sóltala, que é de carballo e de carballo ha seguir sendo... Non fagas máis o burro, Chispa, que eu queroche ben...* (pp. 99-100).

RIVAS *¡Chssss! ¡Cala, cala! ¡Non sexas burro!* (pp. 88).

ALCALÁ *“Don Manuel non se preocupe que xa atopei unha solución ao problema da súa válvula”. Atopaches, burro, esa solución inventeina eu.* (pp. 65). *O Evaristo roncaba que parecía un burro a ornear.* (pp. 92). *Pola penumbra do corredor apurei o paso cara ás escaleiras, chamándome burro.* (pp. 105).

CASALDERREY *Dician na tele que estamos quedando sen burros, será que non a coñecen a ela.* (pp. 21-22). (insulto indirecto).

CASARES-VOZ *“Mira, un amigo. É algo burro, pero boa persoa”. Díxoo diante del, sen ironía, e ó aludido non lle pareceu mal.* (pp. 77).

PINTOR *–¡Me cagho en teu pai, rapáaaaasss! –Si, señor, si. –¡Mira que es burro, carallo!* (pp. 159).

Esburriado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (2) *Aplicase a una persona o animal de barriga grande.*

CASTELÁN

En DRAE **aburrado** ‘dícese de la persona de modales toscos y groseros’, **borrica** ‘mujer necia’, **borrico** ‘hombre muy necio’, **ser uno un borrico** ‘ser de mucho aguante o sufrimiento en el trabajo’, **borricón**, **borricote** ‘hombre sufrido en demasía’, **burra** ‘mujer ruda y de poco entendimiento’, **burra de carga** ‘mujer laboriosa y de mucho aguante’, **burro** ‘hombre rudo y de poco entendimiento’, **burro cargado de letras** ‘persona que ha estudiado mucho y no tiene discernimiento ni ingenio’, **burro de carga** ‘hombre laborioso y de mucho aguante’.

En Moliner **aburrado** ‘embrutecido’, ‘tosco o bruto’, **borrico** ‘torpe. Suele usarse en tono afectuoso’, ‘bruto u obstinado; se emplea generalmente en tono afectuoso’, **borricón** ‘hombre demasiado paciente’, **borricote** ‘amentativo de borrico, empleado en tono afectuoso en las acepciones figuradas’, ‘(aplicado particularmente a niños o muchachos) muy robusto o fuerte’, **burro** ‘torpe o ignorante’, ‘se aplica a la persona falta de delicadeza, que hace uso excesivo de la fuerza, etc.’, ‘se aplica a la persona desconsiderada, descortés o falta de amabilidad’, ‘obstinado’, **burro de carga** ‘persona a la que se carga con más trabajo del que le corresponde o que trabaja exageradamente o es capaz de aguantar mucho trabajo físico’.

En Celadrán **aborricado** ‘bruto’, ‘sujeto torpe y desmañado que aprende con mucha lentitud’ (s.v. borrico), **aburrado** ‘quien anda embrutecido o es de modales rudos’ (s.v. burro), **aburrangao** ‘abrutado’ (s.v. burro), **borricáncano** ‘individuo obcecado y bruto’, **borrico** ‘persona necia, ruda y de poco entendimiento que a su ignorancia añade obstinación y condición terca’, **borricón** ‘persona que aguanta más de lo que debe’, ‘hombre sufrido en demasía’ (s.v. borrico), **borruchales** ‘muchacho cerril’, **burra** ‘mujer perdida, ramera’, **burra** ‘cateto, persona de poco conocimiento’, **burreras** ‘quien en su forma de conducirse o expresarse manifiesta ordinariez y poca inteligencia (s.v. burro), **burriciego** ‘persona embrutecida o abrutada incapaz de razonar’, **burro** ‘sujeto rudo’, ‘persona ignorante y cerril’, **burrrón** ‘persona muy bruta’ (s.v. burro).

PORTUGUÉS

En Houaiss **arre-burrinho** ‘individuo que se submete inteiramente a outrem’, ‘aquele que se presta á zombaria de todos; juguete’, **burrao** ‘que ou aquele que é muito curto de inteligência; estúpido, bronco’, **burrego** ‘diz-se de ou indivíduo algo curto de inteligência (não raro empregado afetivamente)’, **burrista** ‘diz-se de ou menor que acompanha ladrão; pivete’, **burro** ‘o perdedor nesse jogo (de cartas)’, ‘que ou aquele que é falto de inteligência; estúpido, tolo’, ‘que ou o que é ignorante, falto de informação, de cultura’, ‘que ou aquele que é teimoso, obstinado’, **burroíde** ‘que ou aquele que é pouco inteligente; estúpido’, **burro-sem-rabo** ‘carregador que puxa um carrinho de transporte de duas rodas’.

En Almeida-Sampaio **arquivurro** ‘muitíssimo burro; estupidíssimo’, **arre-burrinho** ‘pessoa que anda ao mando de outra’, *falar do alto da burra* ‘falar com arrogância’, **burranca** ‘idiota; molengão’, **burro** ‘individuo estúpido, teimoso’, **burro de carga** ‘aquele que aguenta todos os trabalhos’, *estar com os burros* ‘estar mal-humorado’, **um burro carregado de livros** ‘um doutor’.

ETIMOLOXÍA

Burro e burrão son voces da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual derivado regresivo de burrico, do lat. tardío BURRĪCHUS ‘cabalo pequeno’ (s.v. borrico), palabra na que está presente a cor vermella.

NOTA

Azoutaburros é o nome dunha planta que nace nos prados e non ten moito proveito. **Burro** é unha forma despectiva usada nalgúns zonas para chamarlle a un cabalo de mala calidade. **Contraburra** é o pao que sostén unha viga posterior. **Burro** e **burriño** son nomes de embarcacións (en Dieste: *Eu estaba nunha lancha desas que chaman burriños (...), porque ó patrón do burro entroulle a teima de mata-la balea*, pp. 106).

Burra é nome co que se denomina festivamente en portugués unha bicicleta.

Celdrán tamén recolle en castelán **boche** ‘persona ruda, de escaso entendimiento’, ‘zafio e ignorante’, ‘tosco y mentecato’, do cast. *buche* ‘burro recién nacido’, para el onomatopeico da voz que emite, para DRAE da voz coa que se chama e para Corominas-Pascual de orixe descoñecida (s.v. buche II).

A forma portuguesa **burrego** é para Almeida-Sampaio derivada de borrego (: s.v.) e para Houaiss de burro.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **burra** (Tomo VI, pp. 313), **burra, lerdo como una vieja** (Tomo V, pp. 247).

En Cela **burro** (55), **borrico de noria** (223).

En Torrente Ballester **borrico** (pp. 633), **burra** (pp. 47).

VER

Asno, besta, **burocrata**, ornear, pollino, xumento.

(**CABALEIRO**). Xera os significados: Denominación despectiva para un cabaleiro; cabaleiro tosco e rudo.

Cabaleiriño

AURELIO RIBALTA *Porque a vida de Santiago dálle noxo. Anóxana aqueles cabaleiriños conceutistas, e falsos, e reditos na expresión de todo canto falan.* (pp. 132).

Caballerote [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘caballero tosco y rudo. Úsase en sentido de desdén o de desprecio’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Caballerote, caballero tosco y rudo.

CASTELÁN

En DRAE **caballerete** ‘caballero joven, presumido en su traje y acciones’, **caballero de industria** ‘hombre que con apariencia de caballero vive a costa ajena por medio de la estafa o del engaño’, **caballero de mohatra** ‘persona que aparenta ser caballero no siéndolo’, **caballerote** ‘caballero tosco y desairado en su persona’, **caballista** ‘ladrón de a caballo’.

En Moliner **caballerete** ‘se aplica despectivamente o en tono de reconvención a un muchacho’, **caballero de industria** ‘hombre que, con apariencia de caballero, vive del engaño y la estafa’, **caballista** ‘ladrón de a caballo’.

En Celdrán **caballero de industria** ‘gorrón; sujeto que so capa de su condición de caballero vive a costa de los demás valiéndose del engaño’, **caballero de mohatra** ‘con antífrasis o retintín se dice de quien aparenta ser caballero y es un rufián o un don nadie’, **caballerote** ‘individuo de ruin proceder y tosquedad en el trato; hidalgo, grosero’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **cavalheiro de indústria** ‘ladrão astucioso’.

ETIMOLOXÍA

Derivado de cabaleiro, que é voz da lingua medieval.

Derivado de cabalo, do lat. CĀBALLUS ‘cabalo capado’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **caballerete** (Tomo V, pp. 261), **caballero andante** (Tomo I, pp. 376), **caballerote** (Tomo IV, pp. 47).

VER

Cabalo.

(**CABALO**). Xera os significados: Persoa corpulenta; persoa ruda e sen educación; muller pouco feminina; persoa que comete maldades sen escrúpulos; persoa que transpira moito; apelativo xeográfico para as mulleres que viven á beira do río Masma.

Acabalada **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ram.) Dícese de la mujer poco femenina.

(cabaliño)

NORIEGA *As do cabaliño: Las de Masma (freguesía de Mondoñedo).* (Tomo II, pp. 249).

Cabalo **SOBREIRA** (1787-1805) **Alma de cabalo** ‘el que sin escrúpulo comete maldades’.

LÓPEZ FERREIRO *Mais por eso aos de Gonzalo o feito aquél taes ánimos lles infundeu, que ca senxeira que xa de atrás traxían, brincaron cos anamigos como lobos ou cabalos desenfreados.* (pp. 154).

DIESTE *O peón.- É boa moda. O pretiño de alá está a cavilar... ¡Tamén deu un pasiño! Axiña aprendeches, túzaro. O rei.- Cala, besbello. Agora ti, seu curmán, adiante. Dous pasos e firme, sen medo ó fendeángulos que xa che vén buscando as voltas. Ti, Cabalo metafísico, un chouto cara á banda da Torre.* (pp. 92). (unha partida de xadrez).

BLANCO AMOR “Nista situación”, contesteille, “eu non deixo a un amigo, por máis que me estoxe o que faga, coma arestora co iste cabalo grande que non sabe máis que estar inventando toladas. Ou ímonos todos ou subimos todos, e que veña o que veña, que pola miña parte non quero que a ninguén lle quede o dereito de chamarme logo cagán...”. (pp. 87-88).

GARCÍA BARROS *Dei en suar coma un cabalo ás dúas horas de galope pensando na sorte negra que me agardaba se o cartafol non aparecía.* (pp. 47).

Cabalón [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘dícese de la persona corpulenta, ruda y mal educada’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Persona corpulenta, ruda, desgarrada y tosca. Aplícase a los dos sexos. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Persoa corpulenta, ruda e de modais bastos. (3) Despectivamente, muller con xeitos de home; machorro, marimacho.

Cabalote [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘hombre ó mujer de figura y modales abrutados’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Persona de toscos y abrutados modales.

Cabaloto [Aparece por primeira vez en Porto (1900) ‘calificación que suele darse a la persona de modales abrutados’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** **CABALOTE**.

CASTELÁN

En DRAE **caballo de buena boca** ‘persona que se acomoda fácilmente a todo, sea bueno o malo. Dícese más comúnmente hablando de la comida’.

En DRAE (2001²²) **caballo** ‘persona que posee amplios conocimientos o habilidad para hacer algo’.

En Moliner **caballo blanco** ‘persona que da el dinero para una empresa de éxito dudoso’.

En Moliner (2002²) **caballuno** ‘particularmente, se aplica a la mujer alta y de aspecto y movimientos desgarrados’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cavalão** ‘indivíduo muito alto e corpulento, esp. o de maneiras atabalhoadas’, ‘indivíduo rude e grosseiro’, **cavalgadura** ‘indivíduo desprovido de inteligência; burro, estúpido, tolo’, ‘pessoa indelicada, grosseira’, **cavalo** ‘indivíduo violento’, ‘indivíduo grosseiro, rude’, **cavalo-de-pau** ‘mulher magra e deselegante’, **cavalo-do-cão** ‘criança travessa’, ‘indivíduo arrojado, audaz’.

En Almeida-Sampaio **cavalão** ‘mulher alta com modos impróprios do sexo’, **cavalgadura** ‘pessoa muito estúpida’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. CĀBALLUS ‘cabalo capado’, que normalmente se usaba para labores agrícolas, en contraposición co ĒQŪUS.

NOTA

Cabaliño do demo é outro nome para a libeliña.

O cast. **rocín** ‘cabalo de traballo’ xera a acepción figurada ‘home tosco, torpe, ignorante e mal educado’ (DRAE, Moliner, Celdrán). É voz tamén do port. e da lingua medieval galego-portuguesa, para Corominas-Pascual probablemente der. do vocablo romance representado polo cat. e oc. *ròssa*, fr. *rosse*, it. *rozza* ‘cabalo malo’, á súa vez de orixe incerta, se cadra dun xerm. occid. *ROTTJA ‘carne corrompida’, der. de ROTJAN ‘pudrirse’ (s.v. rocín).

VER

Besta, cabaleirote, camalón, egua, faco, palafreireiro.

CABESTRO. Persoa moi bruta.

Cabestro **GRANXERAIS** s.m. (4) *fig.* Persoa moi bruta.

CASTELÁN

En Moliner (2002²) **cabestro** ‘hombre torpe’.

En Celdrán **cabestro** ‘cabrón consentido a quien su mujer gobierna y manda’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cabresteiro** ‘que se deixa guiar ou gobernar; que respeta a autoridade de outrem, obediente ou submisamente’.

En Almeida-Sampaio **desencabrestado** ‘desenfreado; arrebatado; impetuoso’, **cabresteiro** ‘dócil’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. **CĀPISTRUM** ‘cabezada, ramal do que se leva o gando’.

NOTA

A evolución semántica pasa dun significado primixenio ‘ramal do que se leva o gando’ a, por metonimia, ‘o animal que é levado do ramal, particularmente o boi’, do que se xeran as acepcións opostas recollidas: ‘bruto’ pola necesidade de ser levado de ramal e ‘dócil’ polo que se lle impón.

A forma medieval e portuguesa cabresto presenta metátese influída seguramente por cabra.

(CABRA). Xera os significados: Persoa desenvolta, andarega, alegre e xoguetona, especialmente muller ou nena; persoa con pouco siso; persoa sen pelo na cara ou co pelo branco e negro; antolladizo; pillo; persoa áxil; obstinado; individuo impersoal; tolo; persoa que non para quieta; persoa que salta moito; persoa que chía moito; persoa que ampara a quen a dana; persoa que fai o que fan outras; prostituta.

Cabirta

LÓPEZ FERREIRO (A filla Beringuela) *A nay á veces inda lle fungaba e lle dicía que paricía un galistro, cándoo había de ter xuicio, cándoo había de deixar de ser unha cabirta; pero como era para ela tan agarimosa, tan dócele e tan ben guieira, as suas rifaduras acababan cuase sempre en escenas do máis puro e tenro amor filial.* (pp. 103).

Cabra [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘dícese de la mujer desenvuelta y andariega’, ‘dícese de la niña o muchacha jovial, inquieta y juguetona’. En Elixio Rivas (1978-2011) En Córcores, a uno que no puede parar quieto le dicen **pareces a cabra do teo** (teo es enfermedad de la oveja, inquietud). También en Frades se dice **nin que foras a cabra do xeno** cuando uno chilla demasiado.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (4) Mujer desenvuelta y andariega. (5) Niña o muchacha jovial, inquieta y juguetona. **Coma a cabra que pariu pra o lobo**, dícese de la persona que ampara o sostiene a quien le daña. **GRANXERAIS** **Estar coma unha cabra**, ter pouco xuízo.

PINTOS *Inda non che é a peor cabra. / Ti, pegadizo faneco, / eso que agora decías / do que pasa neste reino, / sinón que dimpois que fartos / se achan os cucos fanelgos, / danlle de couces á nai / e lle van quitando o creto.* (pp. 88).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *Estoute vendo encalabrinado pola Duara e paréceme cousa propia do sangue mozo, que pide sempre fodedallo. (...) que se a nai foi cabra, ¿que ha de ser a filla, senón cabrita?* (pp. 223).

RÁBADE *Nas nádegas, zas, con toda a forza, no carreiro das costas, zas, despois nas coxas, medíndote co cinto, Saraverde, zas, coa fibela do cinto, e zas, cabra perdida, xa te gardarei eu, dás ben nova co demo, desgraciada.* (pp. 38).

CABANA *—A min paréceme que o fútbol é un deporte máis pra femias ca pra varóns. Dígoos polas patadas entre as pernas. Un varón sempre está máis indefenso. —¡Outra cabra no millo!* (pp. 19).

RIVAS *Están tolos, todos están tolos -dixen polo baixinho a Nico-. ¡Coma putas cabras!* (pp. 62).

IGLESIAS *—Fala cos médicos de Toén que che fagan sitio no manicomio. Estás coma unha cabra. —Carneiro ou cabra, como máis che guste, voute topeñar como non me digas onde estabas a mañá que atracaron o almacén das Caldas.* (pp. 70).

A.REIGOSA *Os nomes dos que son dunha ou doutra lexión cabeza, son os seguintes: (...), Barrabás, Moscón, Soprón (...), Corcovadiño, Ollazos (...), Pés de cabra, Montañés (...), Dragón sen Pés, Roubador do bo desexo, Uñas longas, Tragahomes, Serpentin e Baciabotas; eles andan de chacotas pois pónense tales nomes.* (pp. 59).

Cabrego **ANÍBAL OTERO** *adj.* (2) También se aplica a la persona o animal que tiene el pelo mezclado de negro y blanco.

Cabriña [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘la muchacha que anda siempre saltando y correteando’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (3) Cabrita, muchacha que anda siempre saltando y correteando.

Cabrita [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘la niña saltarina y juguetona’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Niña saltarina y juguetona.

CELSO EMILIO-TABERNA DO GALO *Estoute vendo encalabrinado pola Duara e paréceme cousa propia do sangue mozo, que pide sempre fodedallo. (...) que se a nai foi cabra, ¿que ha de ser a filla, senón cabrita?* (pp. 223).

MORALEJO *Xente cobizosa que tenta facerse con elas como sexa, ou xente cabrita á que lle dá noxo que haxa cousas tan boas e quere que non as haxa.* (pp. 86).

IGLESIAS *Decateime entón do risco que corra encomendándolle o carro, isto é, a posibilidade de retirada, a unha cabrita do Suebia que a penas coñecía.* (pp. 24). (puta).

Cabritego **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Caprichoso.

Cabrito **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Persona sin pelos en la cara, de cara fina, en Paíme. **GRANXERAIS** *Ser un cabrito*, 1) ser un pillabán; 2) ser moi áxil.

LUGRÍS *Entrou no meu establecemento, comezou a brincar coma un cabrito tolo, e canto máis quixen escorrentalo máis pezas me escachou.* (pp. 152).

FOLE *Boteille as gadoupas e berreille ó porteiro: –¿Xa sei quen ti es, cabrito! ¡Ti es Caronte!* (pp. 24).

MORALEJO *A represión pon fóra da nómina dos pescantíns todos os cabritos que co cal, co carburo, co trobisco, coa lixivia, coa coca, coa bomba, coa rede, coas estiñadas, coas secadas, coa electricidade, etc. -¡boa ringleira de andazos!, ¡je haberá quen lle dea a todos!-, pon fóra de nómina, digo, os cabritos que confunden o deporte co estrago.* (pp. 68). *A moitos sáelles pola culata o tiro porque, coñecidas ben as súas mañas, cando collen o camiño cara ao río, levan atrás deles os espías á esculca de ónde arman... e logo, cando o armador vai ao río ás catro da mañá, marabíllase moito do moitísimo que madrugan os cabritos.* (pp. 111). *O río e as troitas saen perdendo sempre. Pero o gando cabrún está mellor que nunca e os cabritos de cando a primeira edición nesta segunda xa riman precisamente con edición.* (pp. 112).

TORO *–¿O que? Se quixese, con pagarlle tres mil pesetas, que era o que cobraba, xa estaba. – Cabrito. Non me enteirara eu. –Gústame ti máis que ningunha -saca unha man de enriba do mostrador e deslízalla polo cu, sorrindo. –¿Onde vas, raposo? -simula enfado coa voz.* (pp. 21).

CABANA *¡Recoiro, e como engordou o cabrito, qué boa vida debe pasar!* (pp. 124).

IGLESIAS *Desta vez non o ía deixar escapar de rositas. Seguino de lonxe, porque o cabrito detíñase nos escaparates e outeaba o perigo.* (pp. 66). *Subín andando ó cuartel, facendo eses. O Delfín incomódase, se o conduzo mareado. O moi cabrito alanca ós cabalos caxougándome o licor no estómago, ronda e bufa e pasa de raspallón por onda o primeiro municipal que encontra. Tamén me acusa ante a familia e os amigos, fedendo a alcohol durante días, anque fregue o tapizado ós sete fregares.* (pp. 151).

Craba

PINTOS *E pois, fillo de unha craba, / si ti sabías ben eso, / ¿para que me viñas dando / tan maliciosos consellos?* (pp. 108).

Encabruado [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘pertinaz, terco, obstinado’.] **GRANXERAIS** **TESTÁN**.

CASTELÁN

En Covarrubias **cabra** simboliza “ramera, por su mal olor y su lascivia en el ayuntarse con el cabrón”, **cabrito** simboliza “el mozueto, que apenas, como dicen, ha salido del cascarón, cuando ya anda en celos y presume de enamorado y valiente”, e **cabrón** é símbolo “de la lujuria (...)”. Es símbolo del demonio (...). Llamar a uno cabrón, en todo tiempo y entre todas naciones es afrentarle” (s.v. cabra).

En DRAE **cabra** ‘muchacha’, **cabrito** ‘el que consiente el adulterio de su mujer’, ‘cliente de casas de lenocinio’.

En Moliner **como una cabra** ‘chiflado’, **cabrito** ‘cabrón (marido consentido). Es, en cierto modo, una atenuación de este vocablo’.

En Celdrán **cabra** ‘decimos que está como una cabra quien se conduce de forma alocada e inquieta o muestra desasosiego’, **cabra loca** ‘mujer callejera que no para en casa y olisquea en las de los demás’, **cabrito** ‘sujeto de mala catadura moral que se presta a infamias incluso cuando van contra el honor de los suyos’, ‘individuo de mala índole capaz de hacer daño por motivos de escasa entidad’, ‘mala persona que se afana en buscar la perdición de otros’, ‘calzonazos’.

PORTUGUÊS

En Houaiss **cabra** ‘mulher pouco recatada, lasciva, devassa’, ‘rameira, prostituta’, ‘mulher escandalosa, temperamental, que se irrita facilmente e grita muito’, ‘mestiço indefinido, de negro, índio ou branco, de pele morena clara’, ‘indivíduo determinado; sujeito, cara’, ‘indivíduo forte, valente, petulante, brigão’, ‘aquele que se coloca ao serviço de alguém em troca de pagamento; capanga, criminoso, pistoleiro’, ‘trabalhador braçal agrícola; rurícola’, ‘espião de polícia; alcagüete, denunciante’, **cabrada** ‘grupo de policiais’, ‘corporação policial’, **cabra-de-aió** ‘indivíduo pouco inteligente; tolo, bobo’, **cabra-de-assombração** ‘indivíduo valente supostamente protegido por forças sobrenaturais’, **cabra-de-eito** ‘trabalhador que pega na enxada’, **cabra-de-peia** ‘indivíduo frouxo, moleirão, lento’, ‘sujeito mau, ordinário, que não é digno de respeito ou que merece castigo corporal’, ‘valentão, esp. o que trabalha como capanga ou guarda-costas’, **cabra-escovado** ‘indivíduo atento e perspicaz’, ‘jogador experiente que sabe roubar no jogo’, **cabra-feio** ‘sujeito valentão’, **cabra-macho**, **cabra-onça**, **cabra-seco**, **cabra-topetudo** ‘indivíduo corajoso, decidido, valente’, **cabranaz** ‘mulato’, **cabra-sarado** ‘indivíduo esperto, vivo, astuto’, ‘indivíduo destemido e experiente na luta’, **cabreiro** ‘que ou aquele que sabe agir ou trabalhar com cuidado, rapidez e eficiência, que é esperto, ativo, diligente, atilado’, ‘diz-se do indivíduo astucioso, enganador, dissimulado’, ‘esquivo, desconfiado, arisco’, ‘jogador que trapaceia’, **cabrinete** ‘homem de cavanhaque (‘barba crescida e aparada em ponta no queixo’), **cabrinha** ‘criança que pula muito, que costuma andar ou brincar aos saltos’, **cabriola** ‘mulher lasciva’, **cabrita** ‘mulher bem morena ou mestiça, esp. quando jovem’, ‘moça muito nova, adolescente; brotinho’, **cabritinho** ‘indivíduo mulato, amulatado ou muito moreno’, **cabrito** ‘menino irrequieto, travesso, traquinas’, ‘indivíduo mulato ou de pele bem morena; cabrocha’, ‘criança mestiça; filho de mulata e branco ou vice-versa’, **cabro** ‘delator’, **cabrocha**, **cabroche** ‘qualquer mestiço jovem’, ‘filho de índio e mulata ou vice-versa’, ‘mulher que gosta de sambar ou que participa dos desfiles carnavalescos, esp. de uma escola de samba’, **cabroila** ‘mulher de pouco recato’, **cabrunco** ‘pessoa ou coisa muito feia’, **capribarbudo** ‘que usa barba semelhante á do bode’.

En Almeida-Sampaio **cabra** ‘mulher má ou de mau porte’, ‘mestiço que é produto de cruzamento de indivíduo negro com mulato’, **cabriola** ‘rapariga traquinas’, ‘mulher dissoluta’, **cabrita** ‘mulher ou rapariga dissoluta’, **capribarbudo** ‘que tem barbas como as do bode’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. CĀPRA íd. En Roma xa era alcume para persoa cos pelos crechos.

NOTA

Cabra dá nome a tres especies de peixe distintas; **cabra cega**, **cabra lola**, **cabra loura**, **cabra cega** ou **gardacabras** son nomes de insectos; **cabralouca** e **chotacabras** son nomes de aves; **escornacabras** é nome dunha árbore; **cabrafiga** ou **cabrafigo** é nome da figueira brava.

Da palabra canaria, seguramente do guanche, **baifo** ‘cabrito’, Celdrán recolle as acepcións figuradas ‘tolo’, ‘parvo’, ‘bruto’.

Corominas-Pascual emparenta a voz castelá *segallo* ‘cabrito’ co éuskaro *segail*, *sekail* ‘decarnado, esvelto, airoso’ e co cat. *secall* ‘persoa seca e delgada’ (s.v. *segallo*).

Obsérvese que no segundo texto transcrito de Bieito Iglesias o **cabrito** é un coche.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cabra** (Tomo II, pp. 398, 399), **cabrito** (Tomo II, pp. 399. Tomo IV, pp. 394).

En Cela **cabrito** (pp. 183, 223).

VER

Beche, bode, cabrón, cabuxo, cáparo, chibo, choto, curcia, rebezo.

CABRÓN. Persoa que consente o adulterio da muller; persoa mala ou malintencionada; estudante vello líder para facer novatadas; insulto de defensa tras ser molestado. Tamén se emprega con sentido afectivo.

Cabrón **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) El que consiente el adulterio de la mujer o la infidelidad de la amiga. (3) Remoquete que los alumnos “viejos” del colegio de San Jerónimo, de Santiago, daban al más travieso de ellos, para imponer a los colegiales nuevos las novatadas que habían de cumplir. **GRANXERAIS** adx. e s. (2) fig. Home que consente no adulterio do seu cónxuxe; cornudo. s. (3) Persoa maliciosa ou malintencionada.

BLANCO AMOR *Un tería que saír e apandar outra vegada coa chuvia, co vento, coas cousas do mundo cabrón...!* (pp. 58). “¿Que fas ti, peneque do carano, ascaroso?”; chiou a Costilleta, dirixíndose a Xanciño. “Eso pásanos a nós por darlle entrada a criminales. E a culpa tena isa, que anda co il como unha cadela salida...” (...). “Fóra de eiquí, cabróns!” (...). “Ladrós, criminales, golfos...!” (pp. 74-75). –“¿Vaimas pagar todas xuntas ise cabrón...!” –“¿Párate ei, Aladio, que te vas a perdere por ise canalla...!” (pp. 112).

CONDE *Comezou de novo o seu calvario. Desta vai. Desta mátame este cabrón (...). De novo oíu: –Reza, cabrón; se podes.* (pp. 29). *Caadiño. Cabrón, Bernardo, cabrón, ¿quen, quen non se caga, quen? Cabrón, Bernardo, cabrón.* (pp. 32). *Todo o ano aquí en Zürich (...), despois dunha semana aturando a estes cabezas cadradas, que fixeron o reloxo de cuco e non pasaron de aí, cabróns, e agora crense algo, ¡cabróns deles!* (pp. 69).

CASARES *Por eso ti es un verdugo ou un cirineo cabrón que en vez de axudar a soportar o peso do madeiro pegas tiróns disimulados para que a pobre vítima sinta máis duro aínda o cansazo nos riños.* (pp. 14). *E dende a mesa do Pavesa ouviuse, segundo contou no recreo, que o Calamidá dixerá “Poeta”. Ti non o ouviches e o máis seguro é que non o dixerá, porque entón ouviríao don Camilo e se o chega a ouvir, mamá querida, pégalle unha malleira que o deixa teso no sitio, pois era o peor que se lle podía dicir. Un día o Cascón chamáralle cabrón, e só lle botou un sermón sobre a educación e sobre os pobos antigos que endexamais empregaban palabras soeces.* (pp. 25). *Porque ós sopletas pódeselles inventar o que se queira, que é un cabrón; fíxate que ata lle vai contar a don Ambrosio os que non usan o papel para mexar.* (pp. 37).

FERNÁNDEZ *Chegou a nosa hora. Todo isto vai desaparecer afogado polas augas: as terras, as viñas, as casas, a fraga, a eirexa... Ata os nosos defuntos quedarán asolagados. Marcial rebelábase: “Cabróns, fillos de puta”, dicía con asano nos ollos (...). –Cabróns -seguía dicindo Marcial-. Había que colgalos a todos. Non teñen alma.* (pp. 18-19). *Cabróns -dicía-. Fillos de puta. Lobos.* (pp. 90).

MORALEJO *De nome latino (poño por caso, os ríos que se chaman Cabalar, dos Muíños, do Folón, Grande, Maior, Pequeno, Cabrón.* (pp. 36). *Era o que tiña o Cabrón as dúas veces que o visitei: xustificou o seu nome.* (pp. 44). *Compre ser moi raposo e moi como o río aquel do nome raro.* (pp. 45). (interesante, o último caso elidido).

FREIXANES *¿Non se ha queixar!”, badúa o tirano. “¿Leva a máis garrida e fermosa das princesas de Europa e, por riba, o gran cabrón arrepañou canto quixo e moito máis!* (pp. 85). *Gosta do sangue o Gran Cabrón. É peor ca nós.* (pp. 120).

TORO *¿Que fas, porco? Vasme manchar o pantalón. Cabrón.* (pp. 56). *Amargáchesme a vida, cabrón.* (pp. 113). *Un camión que vén de frente ponlles as luces longas, Abelardo chisca moito os ollos, molesto. –¿Que fai ese cabrón? –Báixalle as luces, animal, que levas ti as largas.* (pp. 119).

CABANA *Quedoume unha paga pequena, porque os cabróns, dispensando, deron mal o parte e retiráronme por enfermidade e non por accidente, que se non cobraba algo máis.* (pp. 81). *Agarroume polo brazo e levoume ó cemiterio. O cabrón do Cecilio tiña unha man fóra da terra.* (pp. 115).

X.TORO *Ó primeiro, o pai, alcólico e cabrón, viñera varias veces para levala canda el.* (pp. 8). *Víctor, es un cabrón por dicir iso. ¿Sabes, es un cabrón?* (pp. 11). *Serás cabrón -berrou o xefe tratando de safarse.* (pp. 17). *Vas meter este puto traballo de merda no cu, cabrón.* (pp. 17). *Métoche unha ostia que te embarco, cabrón.* (pp. 18). *Veño de traballar e o único que atopo é todo sen facer. Se educáralas túas fillas non terías que facelo todo ti. E ti que cabrón, ti non contas ehhe. Non me volvas dicir iso Rosa. Nunca máis. Mira ti. Nunca máis un cabrón e inútil que só sabe beber cervexa.* (pp. 61). *Es un merda... o clásico cabrón que nos fode a todos.* (pp. 113). *Un cabrón porque en definitiva iso é o que sodes os ghichos coma ti.* (pp. 114).

CID CABIDO *O irmán ou non estaba dentro do trasteiro ou era un cabrón que pretendía asustalo para de golpe abrírlle a porta e deixalo pálido.* (pp. 20). *Porque hoxe é para el o día cabrón, do que xa sentiu no momento de saír co permiso que había converterse no seu día máis cabrón.* (pp. 54). *Naquela cova de cabróns, anque Loli nunca diría cousas como cova de cabróns, pero quería dicir que se tiña que levalo deica a prisión.* (pp. 55). *Xa estivese o bastante esperta como para comunicarlle algo demasiado concreto a aquel pequeno cabrón ambicioso.* (pp. 74).

XAVIER NAVAZA *Antes de colga-lo teléfono, o comunicante calificou de “cabróns” e “fillos de puta” ós xornalistas da emisora.* (pp. 166).

RIVAS –Un xastre que matou a outro. Bo, el non o matou pero veu sendo o mesmo. Foi na guerra. Dixo que era roxo, o outro. Levárono unha noite e apareceu nunha cuneta cun tiro na caluga. Só quedou un xastre. –¡Que cabrón! (pp. 22). Fixéraa case a brincos, á procura de Help, o meu amigo Help, o traidor, o cabrón de Help. (pp. 33). Para Sammy era o sinal inequívoco de que estaba vencido, de que lle estaba machacando o coño coma un cabrón implacable, e de que ela estaba tan, tan entregada que se sentía morrer. (¿Fíxaste Luou?, a tía séntese morrer, he, he). Que me matas, cabrón, que me matas, dicía Bárbara. (pp. 38). –¡Cu, cu! ¡Cu, cu! ¡Cuco, cabrón! (...). –Facémosllo todo por cen mil, transporte incluído. –O outro -dixo un deles, o da garavata negra, sinalando cara fóra- faino por setenta mil. –¡Eses cabróns!... Son ilegais, ¿sabe? (pp. 40). –¡Eses cabróns! –¿E o coche? –Agora veñen con que non saben cando estará. Toda a tarde tomándome o pelo. –He, he. ¡Demasiado! Xa che dixeran que estaban todos tolos. (pp. 63). Andaba no ombro cunha choia que falaba, bo, dicía “merda”, “cabrón” e “uta”, así, por “puta”. (pp. 77). Es un cabrón, un cabrón egoísta. Non che chega con amargarnos a vida. Queres que dancemos ao teu arredor todo o día. (pp. 94). ¡Tes razón, Nico! ¡Son un cabrón! (pp. 95). ¿Onde estás cabrón? (...). Escoita, non sexas cabrón (...). Ría o moi cabrón (...). ¡Es un cabrón, un grandísimo fillo de puta! ¡Matareite! (...). ¡Cabrón, es un cabrón! (pp. 100). ¡Es un cabrón! ¡Un fillo de puta (...). ¡Cabrón, cabrón, cabrón! (...) ¡Que cabrón! ¡Que cabrón! (pp. 101).

ALCALÁ Segundo o que guste pedir, señorita –que cabrón o camareiro, chámalle “señorita”. (pp. 60). Que bigotito fascista leva o cabrón. (pp. 62). E respondeume que era outro cabrón, o Dong Ju, un coreano que andaba co “clan dos galegos”. Despedínme do condenado ao ridículo con moito agradecemento. Porque me dera unha información de grande valor. (pp. 108). Cando o meu tío Emilio discutía co meu pai, dicíalle que Franco era un maricas baixiño, un masón renegado, metido a papahostias; e que tiña toda a maldade dos maricas que se han de facer pasar por varóns e malamente alcanzan a dar por seu o fillo que outro lle fai á muller. Franco era unha mariconna militar, un quero e non podo da merda, coa intelixencia do cabrón rancoroso que todo usa para o seu gozo de machacar vidas. (pp. 109).

MIRANDA E sucedeu. Foi ós dous días da folga xeral. O cabrón do encargado, un destripaterróns esquírol chegado a máis, con aires de novo rico e menos conciencia ca un can, descargou con ela a carraxe polo día perdido. (pp. 111).

CARIDE E nos Bugas, nos cabróns do Bugas sobre todo, que non vai deixar de axustarlles as contas. (pp. 52). O cabrón do Armindo xa apañou, por querer facer o parvo de tanto saber. Ós Bugas mañá espéralles outro tanto. (pp. 70).

VALCÁRCEL ¡Sóltame, cabrón! -replicaba eu, cos ollos arrasados de bágoas. (pp. 25). Este mundo é moi cabrón. (pp. 72).

PINTOR Coma se a culpa fora feita pública e os rifantes da memoria andaran desde sempre acó coa barafunda dos sapos na noite morna: “lolo cabrón, lolo cabrón, lolo cabrón”. (pp. 13). Xenxo atacouna ás catro da tarde, na sala do medio, despois de lle pedir “súbame un té” (...). –¿Si que? –Ti xa me entendes. E a mancada lanza un puño que non chega ao queixo e berra en desmesura: cabrón. (pp. 53). Ao dobrar na esquina do Verrón volve a cabeza e saúda o medio corpo de Engracia, que pendura na balaustrada. –¡Que cabrón! (pp. 58). Haste ver coma eles, cabrón, que es un cabrón, e se me caes un día nas maus cózote en vida. (pp. 87). (enfaticización). ¿De onde es ti, cabrón, di, di? (pp. 121). Os cabróns non teñen sempre o que merecen, vai ti saber se non deixou máis desgracias polo mundo. (pp. 131). –Estes do monte si que teñen mérito, hai que ver, cóntancho e non o cremos: busca ao cabrón do seu pai. –É por respecto á súa nai. –Tamén, pero tirallo o sangue do tratante, ¿cantos fillos bravos tes este país, Cholas? (pp. 132).

SILVA Pero de que a rosa era francesa non dixeran nada, os cabróns deles. (pp. 89).

FRANCO Día tras día, voaba sobre os tenderetes e, desbocado, alimentaba os encontros a medias conquistador, a medias vencido (...). Mirouna achegarse e abriu os labios para saudar, a ela alumeáronlle os ollos antes de cravarlle: que me queres, cabrón. Quedou inmóbil, incauto coma un león fronte ó mar. (pp. 34).

ANEIROS Cando o cura me mirou de fite só encontréi odio. Non llo perdoei nunca. Cabróns, que son todos uns cabróns. (pp. 25). Non sei como eses cabróns dormen pola noite. (pp. 280).

Cabrona

CONDE Esta cabrona preñoume. Agora, si (...). Cabrona, preñáchesme (...). ¡Cabrona!, dixo, igual que se dixese compañeira. (pp. 26).

TORO Estas cabronas, sempre lle sacaban un par de tragos antes de botar un polvo. Cada vez que viña á barra íanselle moitos cartos. (pp. 13). Morriches, cabrona. Matácheste, tola.

Morriches. Mamá, mamá. Morreu a miña nai. (pp. 24). A vella morreu ameigándose. A cabrona. A noite que se matou, botoume sal na porta da casa e cortou o periquete (...). Vella si, e tola tamén, pero cabrona, hostia, cabrona (...). Parece que morta faime máis mal que viva. Cabrona, carallo, cabrona. ¿Por que se puxo en amargarme a vida? ¿Por que nunca me quixo? (pp. 120).

Cabronazo

MORALEJO *Qué laboriosa formiguiña o cabronazo que ano tras ano se encarga de calcinar os seis ou oito quilómetros de piñeiros entre Pexegueiro e Filgueira, marxe dereita do Miño para abaixo de Ribadavia: o cabronazo de que lles falo consegue que non quede nin molécula de clorofila na súa demarcación. (pp. 204).*

CARIDE *Estes avogados son todos uns cabronazos. (pp. 16).*

PINTOR *¿Para onde levas tamén os cartos, Cenoira? ¡Ai, cabronazo! (pp. 32).*

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **cabrón**: “los antiguos llamaron al marido de la adúltera cabrón, porque la cabra, con su lascivia, no se contenta con el ayuntamiento de un solo macho (...). En fin, el llamar a un hombre cabrón, en rigor es lo mismo que decirle cornudo” (s.v. cornudo).

En DRAE **cabro** ‘niño, jovencillo’, **cabrón** ‘el que consiente el adulterio de su mujer’, ‘el casado con mujer adúltera’, ‘el que aguanta cobardemente los agravios o impertinencias de que es objeto’, ‘el que hace cabronadas o malas pasadas a otro’, ‘rufián que trafica con mujeres públicas’.

En Moliner **cabrón** ‘se aplica al hombre a quien su mujer es infiel, particularmente cuando es con su consentimiento’, ‘se aplica como insulto violento a un hombre contra el cual tiene el que se lo aplica graves motivos de irritación’, ‘rufián’, **cabronzuelo** ‘diminutivo enfático del insulto cabrón’.

En Celdrán **cabrón** ‘sujeto que consiente en el adulterio de su mujer’, ‘rufián o individuo que vive de prostituir a su mujer’, ‘quien por cobardía aguanta las faenas o malas pasadas de otro sin rechistar; también de quien las hace’, **cabronazo** ‘sujeto envilecido a quien la palabra honor dice poco’, ‘cabrón que consiente en su deshonor, e incluso la pregona’, **cabroncete** ‘truhán de poca monta’, ‘fulano que ha perdido por completo la vergüenza y carece de relevancia social alguna’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cabráo** ‘homem que consente ou ignora que sua mulher tenha relações sexuais com outro(s); cornu’, ‘criança berrona ou chorona’, **cabro** ‘delator’.

En Almeida-Sampaio **cabráo** ‘marido a quem a mulher é infiel’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Derivado de cabra (: s.v.).

NOTA

O macho cabrío ou cabrón simbolizou a virilidade, a potencia sexual e o lado violento e perverso do sexo. Antigamente personificaban isto o semideus Pan (que significa ‘todo’) ou a divindade peluda Euphrosyne (creado sobre o gr. *aigis* ‘cabra’), fisicamente metade homes e metade cabras, e logo o cristianismo reconvertería o macho cabrío como representación do demo, concretamente do demo libidinoso.

É habitual o uso que ten cabrón substituindo a carga insultiva pola afectiva. En México aplícase a unha persoa boa e úsase con cariño.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cabron** (Tomo I, pp. 356. Tomo II, pp. 398, 399. Tomo IV, pp. 393, 395. Tomo VII, pp. 47, 52).

En Valle-Inclán **cabrón** (pp. 78).

En Torrente Ballester **cabrón** (pp. 227, 345, 649).

VER

Beche, bode, cabra, cabuxo, castrón, tráxico.

(CABUXO). Xera os significados: Persoa enfadada ou incomodada, ou que se enfada ou incomoda facilmente; persoa antolladiza; rancoroso.

Cabuxeiro [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘dícese de la persona que después de algún enfado o incomodo con otra, persiste en él. Enojado, caprichoso, rencoroso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Caprichoso, persona que se incomoda con facilidad, por capricho, y persiste en el enfado. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Sob. Ced.) Caprichoso. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que se enfada por calquera cousa ou que é caprichoso. (2) Que garda rancor.

Cabuxento [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘dícese de la persona que después de algún enfado o incomodo con otra, persiste en él. Enojado, caprichoso, rencoroso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** CABUXEIRO. **GRANXERAIS** CAPRICHOSO.

NEIRA VILAS *Un arremedo do Santo Ero de Armenteira, cabuxento, sen lecer nin canto de paxariño.* (pp. 13).

Cabuxo RODRÍGUEZ (1863), CUVEIRO (1876), VALLADARES (1884) (cabujo), PORTO (1900) Perrengue, el que se enfada fácilmente.

Encabuxado **GRANXERAIS** *adx.* (2) Que está enfadado por pouca cousa; anoxado, cabreado.

CARRÉ *Foise o Cínico encabuxado rascando a orella.* (pp. 61).

PEDRAYO *O mozo cada día máis encabuxado desengrolaba as angueiras da casa e mantíñase illado no monte coma un moucho.* (pp. 23). *Sen porse de acordo ningún dos tres daba fala aos ladróns que encabuxado o Torto, apavado o Lobicán, turdio o Corda, calaban sen deixar as armas.* (pp. 75).

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual probablemente cruce de *cabuzudo*, forma derivada de cabeza, con anoxado (s.v. cabeza).

Tendo en conta esta hipótese, non está claro cal é a acepción recta e cal a figurada de cabuxo: ‘cria da cabra’ ou ‘enfado leve’.

VER

Beche, bode, cabra, cabrón, chibo.

(**CACARELA**). Persoa que non para quieta; persoa que fala moito; persoa alegre que ri moito; persoa que canta alegre.

Cacarela [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) (s.v. *cacarelas*) ‘niñas alegres, amigas de reir’ (Tomado de *Cómaros verdes*, de Aquilino Iglesia Alvariño).] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Dícese de la moza inquieta y charlatana.

IGLESIA ALVARIÑO *E pra acó de Sobrado, chouteiriñas, / neniñas cacarelas, tamén veñen / pedir casa cuberta as capiceiras.* (En Vocabulario ‘niñas alegres, amigas de reir’). (*Cómaros verdes*, pp. 100). *E carballiños novos. ¡Qué ben cantan / nas airas, á tardiña, cacarelas, / as mozas de Ramelle e Rocamonde! (De día a día, pp. 30). Pero que no escoitaron nunca as sachadoras cacarelas, / enmaruxadas no seu pano ó curro. (Nenias, pp. 23). Sóbor dos agros de sachadoras cacarelas e millos ardentes. (Nenias, pp. 78).*

Cacarelo **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que ri a cotío.

ETIMOLOXÍA

Haina que supoñer derivada dunha forma *cacarelar ‘dar voces o galo ou a pita’, de orixe onomatopeica.

VER

Cacarexar, cacarocas, galiña, galo, pito, quiquiriquí.

(**CACAREXAR**). Xera os significados: Persoa que esaxera os contos ou as noticias, sobre todo se é ela a protagonista; persoa moi faladora; arrogante, presumido; tatexo.

Cacarexador [Aparece por primeira vez en Porto (1900) (s.v. *cacarejador*) ‘se dice del que publica la cosa más insignificante exagerándola’. No dicionario da Academia (1913-1928) (s.v. *cacarejador*) ‘divulgador de noticias, hablador, charlatán’, ‘el que exagera con petulancia sus cosas’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Persona que exagera y pondera con arrogancia sus cosas. **GRANXERAIS** *adx.* (2) *fig.* Que pondera fachendosamente as cousas propias; arrogante, finchado, presumido.

Cacarexo **GRANXERAIS** TATEXO.

CASTELÁN

En DRAE **cacareador** ‘que exagera y pondera con arrogancia sus cosas’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cacarejador** ‘que ou o que fala muito da vida alheia; bisbilhoteiro’.

En Almeida-Sampaio **cacarejador** ‘que cacareja (‘falar muito; dizer o que devia calar; bisbilhotar; palrar; parolar’)

ETIMOLOXÍA

É voz onomatopeica da voz que emiten o galo ou a galiña, e os insultos inspíranse nos comportamentos ou actitudes que simbolizan estas aves domésticas.

NOTA

Cacarexo é nome despectivo para un galo pequeno e ruín (Aníbal Otero).

VER

Cacarela, cacarocas, galiña, galo, pito, quiquiriquí.

CACAROCAS. Persoa medosa e pusilánime; persoa que fala e obra en prexuízo seu.

Cacarocas [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. cacaròcas) ‘dícese de una persona medosa, pusilánime y que, al verse apurada, la echa por los calzones’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Persona medosa y pusilánime. (2) Bobalicón, persona que a veces habla u obra en su propio perjuicio. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Cocainas, persoa coitada e medoñenta. (2) Persoa que fala e obra en contra de si.

PEDRAYO *Xulgaba ao Don Xacobiño como un cacarocas e teimaba botalo a pan pedir sen moitos encaros.* (pp. 73).

CASTELÁN

En Celdrán **cacahuevano** ‘persona de ánimo encogido y aspecto consumido y arrugado’ (s.v. caca), **cacamaca** ‘persona que anda siempre con achaques’ (s.v. caca), **cacañuelo** ‘mierdecilla, persona en extremo flaca y desmedrada’ (s.v. caca), **cacurrio** ‘quien sufre de cámaras; cagón’ (s.v. caca), **cacapirri** ‘quien tiene carácter muy inquieto, cascarrabias y malgenio’ (s.v. caca), **cacaruca** ‘quien es de mala índole y condición’ (s.v. caca).

PORTUGUÉS

En Houaiss **cacará** ‘pessoa desqualificada, insignificante’.

ETIMOLOXÍA

Igual cás entradas inmediatamente anteriores “cacarela” (: s.v.) e “cacarexar” (: s.v.), poderíase pensar unha orixe comparativa coa pita, que foxe a nada que se espante, a través da palabra onomatopeica que nace da voz que emite, pero o seu significado tamén nos anima a relacionar esta palabra con caca, que facilmente entenderemos se o comparamos cos significados xerados por “cagar” (: s.v.). Considero que se trata dunha forma híbrida de ambas.

Caca é voz de creación expresiva infantil

VER

Cacarela, cacarexar, **cagar**, cocainas, quiquiriquí..

CACATÚA. Persoa que fala moito e molesta.

Cacatúa AUTOR Persoa que fala moito e molesta.

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **cacatúa** ‘mujer que pretende en vano disimular los estragos de la ancianidad mediante un exceso de afeites y adornos, y con vestidos ridículamente vistosos’.

En Moliner **cacatúa** ‘se aplica a una persona, particularmente mujer, fea y rara’.

En Moliner (2002²) **cacatúa** ‘persona, particularmente mujer, fea y rara’.

En Celdrán **cacatúa** ‘mujer parlara, vieja y fea’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **catatua** ‘mulher velha, espalhafatosa no vestir’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do malaio *kakatûwa* íd., dun significado orixinario ‘tenaces’, pola forma do seu peteiro (s.v. cacatúa).

VER

Cotorra, loro, papagaio.

CACHALOTE. Rapaz traste que soe andar descalzo e sen roupa; persoa grande e gorda.

Cachalote **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Muchacho travieso y revolvedor, que anda comúnmente descalzo y en pelo. AUTOR Persoa grande e gorda.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente do port. *cachalote* íd., derivado de cachola ‘cabeza grande’ (v. cachola), pola gran cabeza deste cetáceo (s.v. cachalote).

NOTA

Son habituais os préstamos do galego e do portugués ó castelán de nomes de peixes ou animais mariños: almeja, arroaz, faneca, mejillón, ostra, tiburón, etc.

VER

Arroaz, balea, **cachola**, candorca.

CACHONDO. Persoa dominada polo desexo sexual; persoa que excita o desexo sexual; persoa divertida.

Cachonda

TORO *Tías altas e cachondas, desas das revistas, tías monumentos de primeira, así altas e guapas, elegantes, como as das películas.* (pp. 49).

CID CABIDO *Probable que agora Merce se me poña cachonda.* (pp. 49).

Cachondo **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Aplícase especialmente a la perra salida; y también se dice de las personas muy libidinosas, sobre todo de las mujeres. **GRANXERAIS** (*). AUTOR Persoa que excita o desexo sexual. Persoa divertida.

RISCO *O demo era negro, mouro, louro, inmundo, cachondo, torto, retorto, manicho, barbado, tiñoso, raposo, peludo, pelado, cornudo, rabudo, co cu recachado, mintirizán, lacazán, fuciñado.* (pp. 57).

MELLA *Mesmo lembro a masiva afluencia de público á conferencia pronunciada en Pontevedra, cousa que me sorprende pois nesa cidade é onde se atopa o maior número de cachondos mentais por metro cadrado.* (pp. 65).

CASTELÁN

En Covarrubias **cachonda** ‘la mujer que incitada del calor de la lujuria se va a buscar los hombres mancebos y valientes, y otros cualquiera’ (s.v. cachonda).

En DRAE **cachondo** ‘dominado del apetito venéreo’, ‘burlón, jocundo, divertido’.

En Moliner **cachondo** ‘se aplica también a las personas dominadas por el deseo sexual, o que lo excitan’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual derivado de cachorro ‘cría de can’, probablemente do lat. vg. *CATTULUS, por reduplicación afectiva e diminutiva do lat. CĀTŪLUS ‘cadelo’, ‘cría doutros animais’ (s.v. cachorro), á súa vez derivado de CĀNIS ‘can ou cadela’ ou de CĀTUS ‘gato’.

A primeira acepción desta palabra é na forma feminina ‘cadela saída’.

NOTA

Actualmente están xeneralizadas as acepcións ‘persoa que excita o desexo sexual’ e ‘persoa divertida’.

OUTRA LITERATURA

En Cela **cachondo** (pp. 78, 208), **cachonda** (pp. 188, 270).

En Torrente Ballester **cachonda** (pp. 314).

VER

Cachorro, can.

CACHORRO. Persoa grosa; persoa lenta, persoa aleccionada e moi comprometida ou ó servizo incondicional de ideoloxía ou partido político.

Cachorra **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (2) (Gud.) Aplícase a una persona gruesa.

Cachorro **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa lenta en exceso; cachazudo, pachorrento, pousafoles, pousón. (3) Persoa grosa.

XAVIER NAVAZA *Son dos que postulan que se realice unha selección de mozos -“patriotas fortes e decididos”, dise deles ó face-lo seu retrato-robot- dispostos a saír á rúa cando sexa mester para se enfrontar ós cachorros fascistas.* (pp. 46). *Salgado e os seus cachorros -todos eles con pasaporte diplomático- son expulsados do Brasil ó se comprobar que as oficinas da empresa de importación-exportación que, teoricamente, dirixe, non son máis cá tapadeira dun*

auténtico arsenal militar. (pp. 51). “Gobierno de ananos”, dicían -e onde os cachorros falanxistas da cidade departamental se queixaban de que, mentres Madrid permitía toda caste de manifestacións comunistas, prohibían as mostras de adhesión a Francisco Franco. (pp. 167).

CASTELÁN

En Covarrubias **cachorro** ‘al niño que se cría gordito y dobladete’ (s.v. cachorro).

PORTUGUÉS

En Houaiss **cachorra** ‘mulher vil ou de mau carácter’, ‘mulher desavergonhada, indecente, devassa, imoral’, **cachorrada** ‘grupo de individuos ordinários, maus etc.; malta, súcia’, ‘grupo de pessoas indistintas; multidão’, **cachorrado** ‘tornado ruim; corrompido, degenerado, estragado (diz-se esp. de pessoa ou atributo seu)’, **cachorrão** ‘individuo muito vil, mau, safado ou velhaco’, ‘menino travesso’, **cachorrinho** ‘delator, dedo-duro; alcagüete’, **cachorro** ‘menino irrequeto, travesso, levado’, ‘soldado da polícia militar’, ‘diz-se de ou individuo cuja qualificação social ou classe é muito baixa’, ‘diz-se de ou individuo indigno, vil, infame ou que tem mau carácter’.

En Almeida-Sampaio **cachorra** ‘mulher de mau génio’, ‘rapariga desvergonhada’, **cachorrada** ‘gente reles’, ‘canalha’, **cachorro** ‘homem ou rapaz malévol’, ‘rapaz traquina’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual probablemente do lat. vg. *CATTULUS, por reduplicación afectiva e diminutiva do lat. CĀTŪLUS ‘cadelo’, ‘cria doutros animais’ (s.v. cachorro), á súa vez derivado de CĀNIS ‘can ou cadela’ ou de CĀTUS ‘gato’.

NOTA

O significado primeiro pode ser ‘persoa grosa’, recordando os cadelos cando nacen que son coma bólas, ou ‘persoa lenta’ lembrando a inmovilidade dunha camada de cadelos.

Cachorra é nome para vacas grandes e lentas.

VER

Cachondo, can.

CACHOURIZO. Persoa fea, de cara tostada e faccións vulgares; persoa que non é xenerosa, misántropo.

Cachourizo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘persona fea, de tez tostada y f(r)acciones vulgares’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Persona fea, de tez tostada y facciones vulgares. (de animais).

LÓPEZ FERREIRO –*E por qué non lle chamarán tamén acalca toupeiras á ese cahourizo!* (pp. 24).

Ourizo cacho RODRÍGUEZ (1863) Por analogía y extensión se dice del que se niega á servir al prógimo, que se encierra en su casa sin dar oídas á nadie, que para nada sirve.

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero insectívoro que ten o corpo cuberto de pugas.

Para Corominas-Pascual a segunda parte da composición, ourizo, vén do lat. vg. *AURICIUM, do lat. ĒRĪCIUS ou HĒRĪCIUS íd. (s.v. erizo).

Para a primeira parte da composición, xa que para a denominación en galego deste animal temos as variantes ourizo cacho ou gacho, ou ourizo cacheiro ou gacheiro, propoño a procedencia de gacho ‘encollido’, de agachar ‘ocultar’, pola súa cualidade de meter a cabeza e facer unha bóla co seu corpo cuberto de pugas, impenetrable para os seus inimigos. Para Corominas-Pascual agachar ten orixe incerta, pero suxire unha posible procedencia do lat. CŌCTĀRE ‘obligar pola forza’, frecuentativo de COĜĒRE ‘empuxar’, ‘reunir’, ‘cerrar’ (s.v. agachar). Corominas-Pascual ilustranos con derivados onde se intercambian a oclusiva velar xorda e sonora intervocálica (-k- e -g-).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **espín, como un** ‘co pelo encrespado’ (Tomo VI, pp. 105)..

VER

Ourizo.

Cadela, cadeliña, cadeliño, cadelo v. CAN.

CÁGADO. Comparación despectiva para unha persoa aínda sen formar, física ou intelectualmente.

Cágado

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *Ofendeume un mozo barbilindo e guedelludo, dicíndome qué coma sabía eu o que era a democracia. Sei -díxinlle- da nai que te pariu e do pai que te fixo. E sei da democracia porque vivín nela cando ti nin sequera eras un cágado de persoa.* (pp. 185).

ETIMOLOXÍA

O cágado é un dos moitos nomes que ten en galego a larva das ras. Para Constantino García derivado de cagar (2003: 382-383). Para Corominas-Pascual de *calágado, de *calágapo, metátese de calápago influída pola frecuencia da terminación, dun prerromano *CALAPPACU ‘tartaruga’ (s.v. galápago).

NOTA

En portugués **cágado** é unha especie de tartaruga e xera os significados figurados insultivos ‘individuo ou designativo de individuo manhoso, finório’ (Almeida-Sampaio), ‘que ou o que é lento; vagoroso’, ‘que ou o que é lerdo, preguiçoso, incapaz’, ‘que ou o que é esperto, esperiente’, ‘que ou o que é manhoso, dissimulado, enganador’ (Houaiss).

O correspondente portugués *girino* non xera acepcións insultivas.

VER

Batraco, ra, renacuajo, sapo, tartaruga.

CAIMÁN. Persoa astuta; home que intenta seducir a canta muller se lle cruza.

Caimán **GRANXERAIS** s.m. (2) *fig.* Persoa astuta; raposeiro, raposo, renarte. **AUTOR** Home que intenta seducir a canta muller se lle cruza.

CASTELÁN

En DRAE **caimán** ‘persona que con astucia y disimulo procura salir con sus intentos’.

En Moliner **caimán** ‘persona astuta y aprovechada’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual é incerto se procede dunha lingua africana ou do caribe (s.v. caimán).

NOTA

En portugués **crocodilo** ‘traidor’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

En portugués **jacaré** ‘individuo paquerador (‘observar con atención’, ‘facer as beiras’)’ (Houaiss), ‘pateta (‘persoa tola, parva’)’ (Almeida-Sampaio).

(CAÍÑO). Xera o significado: Miserable, mesquiño.

Caiñento [Aparece por primeira vez en Carré (1972) e Franco Grande (1972) ‘miserable, mezquino, pobre’.] **GRANXERAIS** MESQUIÑO.

Caiño [Aparece por primeira vez en Carré (1972) (s.v. caiño) e en Franco Grande (1972) ‘miserable, mezquino’.] **GRANXERAIS** *adx.* (2) *fig.* Que é mesquiño e miserable.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cainho** ‘que ou o que dá mostras de ou age com mesquinhez, avareza, excesso de zelo por coisas sem importância’, ‘relativo a ou individuo de condição modesta, humilde’.

En Almeida-Sampaio **cainho** ‘sovina; mísero’.

ETIMOLOXÍA

Derivado de can (: s.v.), do lat. CĀNIS íd. Xa en latín tiña os significados figurados ‘infel’ ou ‘canalla’.

VER

Can.

CAIRENTO. Persoa frioleira; persoa que está sempre detrás da cociña ou preto do lume; persoa apoucada, pusilánime; persoa que botou un tempo en Cádiz.

Cairento CUVEIRO (1876) Se dice de la persona friolenta ó apocada. VALLADARES (1884) Dícese del que estuvo algún tiempo en Cádiz. PORTO (1900) Se dice del que estuvo en Cádiz algún tiempo. FILGUEIRA (1926) Friolento, pusilánime. CARRÉ (1928-1931) Pusilánime. IBÁÑEZ (1956) Pusilánime.

VALLADARES *Un cairento, que viña da outra banda do río, atravesaba (“Dícese del que estuvo algún tiempo en Cádiz”, Valladares, Diccionario).* (pp. 104).

PEDRAYO –*Teño que vos falar. Postas as zocas novas ferradas cos canelos que a Catuxa mercaba ao ferreiro, recadaba o pao e a coroa. A risada de dentes de xena da Catuxa: –¿Que vai dicir o polo cairento? –respondeu o mozo que non aturaba un intre máis o vivir esfameado.* (pp. 23).

Queirento **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Nov.) Dícese de la persona que está siempre detrás del fuego. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que sempre está arredor do lume.

ETIMOLOXÍA

Constantino García deriva de caída (2003: 539). Corominas-Pascual refuga esta proposta por imposibilidade fonética (s.v. caire).

Supoño que hai que relacionalo con cairel ‘peruca’, ‘pelos longos cos que algúns calvos cobren a parte superior da cabeza’, para Corominas-Pascual do lat. QUĀDRUM ‘cadrado’, ‘de forma cadrada’ (s.v. cairel).

NOTA

Cairo e cairento aplicanse, en primeira acepción, ás aves que teñen pouca pluma, están espenuxados, non teñen cola ou ós polos que se desenvolven máis lentamente.

Destes significados é doado chegar a ‘persoa frioleira’ e a ‘pusilánime’. Para o significado ‘persoa que estivo algún tempo en Cádiz’ pode haber unha explicación moi concreta de carácter histórico ou poderíase supoñer que o que estivo alí agora de volta sente máis o frío.

CALAMÁN. Persoa grande e fraca.

Calamán ANÍBAL OTERO (1949-1977) Aplícase a la persona o animal grande y flaco, Álvare.

ETIMOLOXÍA

O propio Aníbal Otero propón do lat. CĀLĀMUS, o que supón unha deformación do castelanismo, aínda que moi introducido na lingua, calamar.

Nese caso a procedencia sería a través do it. *calamaro* ‘tinteiro’, derivado de *càlamo* ‘tinta’, do lat. CĀLĀMUS ‘cana’, do que derivan os significados secundarios ‘frecha’, ‘fauta’, ‘cana de pescar’ ou ‘cana de escribir, pluma’, que é o significado que desemboca en nome para o molusco cefalópodo que se defende botando tinta.

A proposta non convence, aínda que é Álvare un lugar polo que pasa o tráfico que vai do lado de Ribadeo e da costa asturiana para o sur de Galicia ou para a meseta castelá, polo que a palabra tamén podía viaxar e aparcar alí aínda que fose dunha forma espuria, pero deformándose e adoptando un sufixo que si é propio de insultos.

VER

Lura.

CALANDRA. Insulto por comparación co paxaro deste nome, pola cara nun caso, e pola voz noutro.

Calandra

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO A **Calandra**. *Alcume de orixe fisionómico. Tiña cara de calandra, ou mellor de laverca con curupela. Cando a chamaban polo alcume, ela contestaba: “Se a calandra canta, o tempo tamén”.* (pp. 195).

Calandre

VALLADARES ¿Que dirás ti de Maxina que non parece senón unha calandre, con aquela finiquiña vos que leva pra onde quere? (pp. 125).

CASTELÁN

En DRAE **calandria** ‘pregonero’, ‘persona que se finge enferma para tener vivienda y comida en un hospital’.

En Moliner **calandria** ‘persona que se finge enferma para que la mantengan en un hospital’.

En Celadrán **calandria** ‘tipejo haragán y cobardón que se finge enfermo para no abandonar el hospital, o evitar que le expulsen del albergue de mendigos’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **calhandra** ‘mulher pouco asseada’, **calhandreira** ‘mulher que exerce a prostituição’, ‘mulher que fala demais sobre a vida alheia; bisbilhoteira, mexeriqueira’, **calhandreiro** ‘indivíduo linguarudo’.

En Almeida-Sampaio **calhandreira** ‘meretriz’, ‘bisbilhoteira’.

ETIMOLOXÍA

Do nome da ave calandra. Para Corominas-Pascual do lat. vg. *KALANDRIA, do gr. *kalandros* íd. (s.v. calandria).

NOTA

Aínda que Houaiss e Almeida-Sampaio recollen en *calhandreira* os significados ‘falangueira’ e ‘prostituta’, considero que esta última pode derivar de *calhandro* ‘penico’, de orixe distinta. O significado portugués de ‘falangueira’ coincide cos galegos de laverco (: s.v.), der. de laverca, ave da mesma familia que se pode confundir.

OUTRA LITERATURA

En Cela **calandria** (pp. 241).

VER

Atoutubizado, cotovío, laverca, loia.

CALOIO. Ignorante, rústico, tosco; torpe de entendemento; folgazán; muller fea.

Caloio [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘folgazán’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Palurdo, tosco, rústico, inculto, ignorante. (2) Papanatas, simplón, torpe de entendimiento. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa túzara e ignorante. (2) Paspán, torpe de entendemento.

Calouro ANÍBAL OTERO (1949-1977) *Mujer de gran fealdad.*

CASTELÁN

En DRAE **caloyo** ‘quinto, soldado mientras recibe la instrucción’.

En Moliner **caloyo** ‘quinto, soldado raso’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **caloio**, **calouro** ‘aquele que há pouco tempo ingressou em uma instituição, corporação ou grupo qualquer, esp. estudante recém-chegado a uma instituição de ensino ou que ainda cursa o primeiro ano; novato, primeiranista’, ‘indivíduo inexperiente ou ingênuo’, ‘artista amador (ger. cantor) que se apresenta em programa de auditório (de rádio ou televisão), em busca de uma oportunidade para se profissionalizar ou para ganhar um prêmio’, ‘indivíduo tímido, envergonhado’, ‘aquele que cultiva a terra de outrem’.

En Almeida-Sampaio **caloio** ‘estudante de primeiro ano de um curso superior’, ‘principiante em qualquer matéria; indivíduo acanhado’.

ETIMOLOXÍA

Houaiss e Almeida-Sampaio defenden a procedencia do gr. *kalógeros* ‘bo vello’, unha teoría que rexeita Corominas-Pascual, para quen ten orixe descoñecida (s.v. caloyo). En castelán *caloyo* ten tamén o significado ‘cordeiro’ e, neste sentido encontro en “borrego” a acepción coincidente ‘rústico, ignorante’ (v. borrego).

VER

Año, borrego, cordeiro.

CAMADA. Grupo de maleantes.

Camada **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Cuadrilla de personas que se juntan o se unen para fines reprobables.

LÓPEZ FERREIRO *E probe do que non lle obedecese ou fixese caso, que alá iba él coma un alarbio c-unha boa camada d'outros tan boos coma el, e botábase encima de todo canto encontraba, facendo ao mesmo tempo mil estropicios. E eso que xa él tivera ansia de poñer nos coutos da casa xueces e moordomos, que, por sabido, eran dos galafates que andaban na sua compañía.* (pp. 21).

CABANA *Vale, sen entrenos, camada de loubáns. ¡Non tedes nin miga de espírito deportivo!* (pp. 24).

CASTELÁN

En DRAE **camada** ‘cuadrilla de ladrones o de pícaros’.

En Moliner **camada** ‘conjunto de ladrones, pícaros o personas a las que se alude con desprecio’.

En Celdrán **camadas** ‘persona maliciosa e interesada que anda siempre con evasivas y medias palabras’.

ETIMOLOXÍA

De *camada* ‘conxunto de crías de mamíferos que naceron xuntas’, derivado de *cama*, voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual é palabra procedente do hispanolatino CAMA ‘leito no chan’, de orixe incerta, posiblemente prerromana (s.v. cama I). Para Celdrán (s.v. camadas) posiblemente do celta *cambos* (v. cambado).

NOTA

Ademais, cama xera:

En castelán **camarrupa** ‘persoa silenciosa e astuta’ (Celdrán), **camasquince** ‘persoa entrometida e buliciosa’ (Celdrán), **camazas** ‘persoa indolente a quen custa moito deixar a cama’ (Celdrán), **camera** ‘muller que media en amores ilícitos’ (Celdrán).

En portugués **cama-de-varas** ‘traballador rural, especialmente o que vive en condicións precarias ou cultiva terra allea’ (Houaiss).

Relacionados con cama, ilustramos:

Do castelán *cuna*: **asaltacunas** ‘persoa que mantén relacións amorosas con persoas novas’ (Celdrán).

Do castelán *lecho*: **lechigada** ‘grupo de persoas do mesmo xénero de vida, especialmente xente baixa ou pícara’ (DRAE e Moliner).

Do portugués *almofada*: **almofadinha** ‘presumido’ (Houaiss e Almeida-Sampaio).

Do portugués *berço* (‘berce’): **comborça** ‘amante de home casado’, **comborço** ‘amante de muller casada’ (Houaiss e Almeida-Sampaio).

Da parte da cama colchón xéranse en castelán **colchón desbastado** ‘home gordo e mal amañado’ (Covarrubias, s.v. colchón), **colchón sin basta/s** ‘persoa obesa; particularmente muller’ (DRAE, Moliner e Celdrán) e **colchonaz** ‘folgazán’ (Celdrán). Tamén existe en castelán **colchonero** ‘afeccionado ó equipo de fútbol Atlético de Madrid’, parece que por comparación das cores branca e vermella da súa camiseta coas mesmas cores da maioría de colchóns da posguerra.

VER

Camalla, **camastrón**.

CAMALEÓN. Persoa que cambia con facilidade de parecer ou opinión, segundo lle conveña.

Camaleón [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘el que con frecuencia cambia de parecer atento a sus conveniencias’.] **GRANXERAIS** s.m. (2) *fig.* Persoa que cambia con facilidade de parecer ou opinión, segundo lle interese.

LÓPEZ FERREIRO *¿Quén iba á domear os ímpitus d’aquela tropa insolitrada pol-a sua ambición e pol-os manexos de certos galafates e camaleóns?* (pp. 292).

CASTELÁN

En Covarrubias **camaleón** ‘el lisonjero y adulador, que si lloráis llora, y si reís ríe, y si a medio día decís vos que es de noche, os dirá que es así, porque el ve las estrellas’, e é símbolo de “el hombre astuto, disimulado y sagaz, que fácilmente se acomoda al gusto y parecer de la persona con quien trata para engañarla” (s.v. camaleón).

En DRAE **camaleón** ‘persona que, por carácter o a impulsos del favor o del interés, muda con facilidad de pareceres o doctrinas’, **camaleónico** ‘persona voluble’.

En Moliner **camaleón** ‘persona con habilidad para cambiar de actitud, adoptando en cada caso la más ventajosa’, **camaleónico** ‘persona acomodaticia’.

En Celdrán **camaleón** ‘quien ante circunstancias ventajosas cambia de parecer o muda de opinión y bando si con ello se reporta beneficio’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **camaleão** ‘aquele que, com facilidade y rapidez, muda de aparência, de comportamento ou de caráter, intencionalmente ou não’, ‘aquele que adapta ou modifica suas atitudes, comportamento ou opiniões, de acordo com as circunstâncias, esp. em função de seus interesses e conveniências pessoais’, **camaleônico** ‘que muda com facilidade de aspecto ou caráter’.

En Almeida-Sampaio **camaleão** ‘pessoa volúvel’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. CHAMAËLEON íd., propiamente ‘león que se arrastra’.

NOTA

O significado figurado explícase pola propiedade de mimetización deste réptil.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Frúme **camaleón, como un** (Tomo III, pp. 23), **camaleón, hacerse** (Tomo VI, pp. 238).

VER

León.

(**CAMALLA**). Xentuza desprezable.

Camalla [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘cazualla’.] **ELADIO RODRÍGUEZ CAZUALLA. GRANXERAIS XENTUZA.**

Camallada [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘cazualla’.] **ELADIO RODRÍGUEZ CAZUALLADA.**

ETIMOLOXÍA

Seguramente nace de formación híbrida entre camada e camallo (: s.v.), con significado igual á primeira (: s.v.).

VER

Camada, camallo.

(**CAMALLO**). Xera os significados: Persoa alta e mal feita; persoa que fai mal o traballo; persoa bruta.

Camalleirán **ANÍBAL OTERO GALLARÓN** (‘home alto e mal feito’), en Parrochas. (s.v. gallarón). **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Persoa desproporcionada no seu tamaño, grande e mal feita.

Camalleiro **ANÍBAL OTERO** (1949-1977) Chafallón (‘persoa lixeira no traballo, que o fai mal’).

Camallo **ANÍBAL OTERO** (1949-1977) Persona bruta.

ETIMOLOXÍA

O propio Aníbal Otero suxire que as tres formas derivan do castelán “caballo”. A confusión de bilabiais é factible, e mesmo está recollida por Corominas-Pascual (s.v. caballo), e os significados poderíanse entender todos derivados por comparación con este animal, pero a derivación dunha forma castelá é inviable, tratándose dunha voz de uso moi frecuente.

A posibilidade de relacionalo con camallón ‘lombo de terra’, que si é forma galega e Corominas-Pascual tamén relaciona con cabalo (s.v. caballo), non convence fonética nin semanticamente.

VER

Alcamalleiro, camalla, camalón.

CAMALÓN. Rapaza que ten aspecto de rapaz ou fai cousas dos rapaces.

Camalón **ELADIO RODRÍGUEZ PERUCHÓN.**

ETIMOLOXÍA

Derivado de *camalo, deformación de cabalo por confusión de bilabiais. O significado coincide cos xerados por cabalo (: s.v.)

VER

Cabalo, camallo.

CAMARÓN. Persoa que ten a pel vermella por efecto do sol.

Camarón **AUTOR** Persoa que se ten a pel vermella por efecto do sol.

CASTELÁN

En DRAE **camarón** ‘persona que muda con facilidade de pareceres o doctrina’, ‘persona que acarrea en secreto, datos, noticias, etc., para transmitirlos a quien interesa’.

En DRAE (2001²²), ademais, **camarón** ‘persona que tiene la piel enrojecida por haber estado mucho tiempo expuesto al sol’, ‘gorrón (persona que vive o se divierte a costa ajena)’, ‘persona habilidosa y astuta’.

En Moliner (2002²) **camarón** ‘persona voluble’, ‘espía’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **camarão** ‘pessoa muito corada; indivíduo sanguíneo’, ‘pessoa que apresenta a pele avermelhada por efeito dos raios solares; pimentão’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. CAMMĀRUS íd.

VER

Cangrexo.

CAMELO. Persoa que trafica con drogas.

Camelo **GRANXERAIS** s. (2) *fig.* Persoa que trafica con drogas ilegais.

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **camello**: “puedese aplicar a los que han tenido abstinencia, y después no se ven hartos ni satisfechos, por ventura de lo que en todo tiempo les es vedado (...). También es símbolo del celoso, por cuanto en el tiempo de juntarse con la hembra se pone tan feroz” (s.v. camello).

En DRAE (2001²²) **camello** ‘persona que vende drogas tóxicas al por menor’.

En Moliner (2002²) **camello** ‘traficante que vende droga al por menor’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **camelicáceo**, **camelo**, **camelório** ‘indivíduo pouco inteligente, estúpido ou ignorante; burro’.

En Almeida-Sampaio **camelo** ‘homem estúpido, rude’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. CÂMELUS ou CÂMELLUS íd.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **camello**, **pesado como un** (Tomo V, pp. 147), **camello, como un** (“con alguna carga”) (Tomo VI, pp. 373), **camello, mas fuerte que un** (Tomo VII, pp. 28), **camello, fuerte como** (Tomo VII, pp. 361).

En Valle-Inclán **camello** (pp. 114).

En Julio Camba **camello** (*Millones al horno*, pp. 42).

(CAN). Xera os significados: Prostituta; cruel; envexoso; persoa de mal xenio; luxurioso, promiscuo ou con intención de selo; mulleireiro; ruín; atrevido; irascible; feo, antipático; persoa que reacciona por instinto; dócil, submisivo; persoa que anda pegada sempre a outra; adúlador; infiel, traídor; cauto, astuto; persoa que leva e trae contos; forte, resistente; solitario; persoa que se invita a todo; persoa denigrada; forma despectiva aplicada a mouros e xudeus; competidor; denominación despectiva para as forzas da orde; persoa que queda tirada despois dun accidente; alcume na obra de Manuel Lugrís.

Cadela [Aparece por primeira vez en Sarmiento (1745-1770) ‘mujer perdida, mundana o puta’, en Rodríguez manuscrito (1855) ‘se aplica á la muger o niña cruel, mal cabida, envidiosa, amiga de acusar á las mas, que siempre está regañando, castigando’, en Rodríguez (1863) ‘se aplica esta voz á una muger irritada, cruel, de mal genio, que siempre está como ladrando’, e en Porto (1900) ‘se dice de la muger amiga del acto sexual y de los hombres’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Mujer irascible y furibunda, que parece ladrar cuando habla. **Cadela corrida**, frase despectiva que a modo de insulto suelen dirigirse las mujeres cuando riñen, especialmente las de la isla de Ons. **CONSTANTINO GARCÍA** f. (6) (Sob. Ced. Mra.) *fig.* Mujer de genio vivo. **GRANXERAIS** s.f. (2) *fig. e col.* Muller de mal xenio ou de comportamento deshonesto. **Ser unha cadela coma un can**, 1) ser ruín; 2) ser moi atrevido.

PEDRAYO Lacazán, xurafaz, desleigado, e deste xeito corresponder ao pan de esmola que che damos fillo da gandaina da nosa irmá que te ciscou como unha cadela no esterco, fillo dun rapiñeiro dos camiños, agora que te fixemos home agora has estordegar traballando na casa, queicoa do inferno. (pp. 24). Lapan coma cadelas, beben coma frades da queta. (pp. 29).

BLANCO AMOR “¡Ai, que condenados!”, berraba a Piolla. “¡Fecha esa porta, Cupatrás! ¡Malia quen eiquí os encamiñou, que aínda nos van meter nun compromiso! ¿Pra que abriches, cadela? Sae de eí...”. (pp. 65). “¿Que fas ti, peneque do carano, ascaroso?”, chiou a Costilleta, dirixíndose a Xanciño. “Eso pásanos a nós por darlle entrada a criminales. E a culpa tena isa, que anda co il como unha cadela salida...” (...). “Fóra de eiquí, cabrós!” (...). “Ladrós, criminales, golfos...!”. (pp. 74-75).

FREIXANES Casamos a don Afonso coa cadela dos Borgia. Xa están concertadas as vodas. Seis meses de negociacións. (pp. 40). E ben fai poñerse fóra das gadoupas da Simona. ¡Que furia! O señor do Vaticano tamén debería gardarse desa muller, que non é bo andar en ciúmes de cadela brava. Son peores cás espadas. (pp. 120).

ALCALÁ Viu como a Rosa choraba, a pesar de todo; aquela muller criárao, aínda tiña o Narciso quen lle quixese ben, cariño de cadela, de criada arrastrada. (pp. 81).

IGLESIAS -(...) ¿Quen chimpaba á Malvina, a ver? A Orosia apartoume dun empurrón. A miña curiosidade levantáralle a neboeira do alcohol (...). -Volveuno tolo esa cadela. Eu xa non lle servía. Caíanlle dos ollos unhas pingueiras gordas, como de tronada. (pp. 98-99).

CARIDE *É o que debe facer unha muller para darse a valer e non ser un peleslo, que agora mesmo semellan cadelas que andasen ó macho polos camiños.* (pp. 20).

SUMAI *Polo menos deixou de roldarme como unha cadela esfameada de cariño.* (pp. 77).

Cadelina

FREIXANES *E na porta do cuarto, onda as outras mulleres, a pequena escrava Caterinella láíase coma unha cadelina ferida.* (pp. 169).

Cadelino

CONDE *Ó remate perdoáronme e entón sentínme coma un cadeliño.* (pp. 19).

CASARES *Nin ir coa Xenoveva á Fontemoura ou mirar polo buraco do piso da escola, nada deso, pobre Elías, meu cadeliño pequeno, nada deso, se podía comparar co que acababas de facer: pelexar cun compañeiro.* (pp. 30). (apelativo pero non cariñoso senón reprobador).

FREIXANES *¿Que novos mundo se abrirán agora para eles, cadeliños do Gran Duque?* (pp. 36).

A.REIGOSA *Era vela e quedar coma aparvado mirándoa, coma un cadeliño que agarda que alguén lle propoña unha desculpa para arrolarse.* (pp. 87).

Cadelo PEREDA (1953) Hombre sensual. CARRÉ (1972) Hombre sensual, mujeriego.

AURELIO RIBALTA *Estaba coma o cadelo novo, escoreito e traveso, que aspera un couce, pro que non fuxe, con fiducia na virtú da propia homildade, para amaina-lo noxo do patrón.* (pp. 152).

AVELINO *Non son esto nin aquilo, / nin rico nin probe son; / se non puiden ser león / menos quixen ser cadelo.* (pp. 170).

FREIXANES *Pero están acabados, e máis forte cá súa ansia de vinganza ou rebeldía é o odio milenario que se teñen entre si, cadelos todos da mesma camada italiana.* (pp. 48). *Láíase coma un cadelo. Coitado... -comenta un dos gardas, que o ergue do chan coma un peso morto.* (pp. 62). *¿Non haberá un capitán, un brazo arrichado que sexa quen de meter freo á Besta Ladradora? Non o hai. A salvación -á desesperada- é o desterro. Fuxide, pois, cadelos capados, que xa o Tigre agancha ceibo e sen pexas polo ceo das estrelas.* (pp. 226).

VALCÁRCEL *E cando Cristina se poñía adrede no medio, como fan os nenos, elas apartábano como se fose un cadelo incordiante e seguían a preguntar e a indagar.* (pp. 128).

PINTOR *Todas elas donas dun cadeliño pitiso que acompañaban a cadora (...). Os cadelos lambedores xa viñas cansos de bater ouriños en territorio ocupado.* (pp. 3).

ANEIROS *Dende acó a cidade déitase maimiña e ansiosa como un cadelo aos pés do dono agardando unha brincadeira.* (pp. 64).

Can [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘el hombre sumamente lujurioso y mujeriego’, ‘malo, perverso: de carácter duro e irascible’, ‘nombre que se daba por ignominia, afrenta o desprecio, a los moros y judíos’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *Cara de can*, dícese de la persona muy fea; de la que pone mal gesto; de la que tiene cara de pocos amigos, o de la que es personalmente antipática. *Cariñento coma un can*, aplícase al que es cariñoso en el trato y dócil y sumiso en la obediencia. *É un can vello*, dícese del hombre sumamente cauto, precavido, astuto y advertido por la experiencia. *É can vello no lugar*, refiérese al que está al tanto de todo lo que pasa en el pueblo y sabe de la vida de sus convencinos. *É un can merendeiro*, dícese del hombre que va de casa en casa llevando cuentos, aprovechando horas propicias para ser invitado a tomar algo sin pedirlo él. *Nunca me ladren outros cás*, dícelo el que no teme a los competidores que le salieron en una empresa (s.v. ladrar). *Parece un can sin dono*, aplícase a la persona que anda siempre sola por gusto, o que no tiene amigos que la acompañan. *Parécesme un can tundido*, te tengo por un sinvergüenza. *Ter carne de can*, aplícase a la persona que es de mucho aguante o resistencia. **ANÍBAL OTERO** *¡Afúmate, can!* fr. fam. que se utiliza en expresiones como: *pasóu por onda min sin decir siquera: ¡Afúmate, can!*, para indicar la actitud de indiferencia de una persona hacia otra. **Can ceboleiro**, persona que come en todas partes donde la invitan. **GRANXERAIS** s.m. (5) fig. Home de mal xenio. **Can ceboleiro**, despectivamente, persoa que come en tódolos sitios onde o convidan. *Ser un can vello*, ser astuto ou ser experimentado para levar algo a cabo. *Ser unha cadela coma un can*, ser moi ruín.

AFONSO X O SABIO *Non quer' eu donzela fea / e negra come carvon (...) e velosa come can (...) velha de ma[a] coor.* (18,27).

JOHAN GARCIA DE GUILHADE *E dixi-lh' eu: "Olhos de traedor, / viide ja, ca ja vos perdôey; / mays pero nunca vos ja ben querrey"* *E dixi-lh' eu: "Ay cabeça de can! / viide ja, ca ja vos perdôey; / mays pero nunca vos ja ben querrey".* (70,24). *Quant' eu falar con cabeça de can, / logo o todos saberán. / Cabeça de can perdudo / é, poys non á lealdad' e / con outra fala en Guilhade, e traedor conhuçudo.* (70,51). (ver que ten que significar traidor).

PINTOS *E que é tempo de que fagan / ós fillos dos que lle deron / soldo e premio ós cas de presa / na América de Cadelos.* (pp. 121).

ROSALÍA *–Non cantes, non chores, non rías, non fales, / nin entres, nin sallas sin mo preguntare. / ¡Válate San Pedro con tanto gardarme! / –Pois de que así sea, nena, non te asaíes; / que cantes, que chores, que rías, que fales... / "Can pasa", nun tempo, meniña, diránche.* (pp. 252). *–¡Rabea, / can!, que non vin unha xorda / máis fraca nin lagarteira. / ¿É filla dalgún raposo? / –¿Qué pille un óso? Da vella / quérense rir... ¡Ai, Dios mío!* (pp. 309).

CURROS *Cregos que, feroces / como cans doentes, / cun fusil ó lombo / predicán ós fieles.* (pp. 161). (aquí é comparación, pero é insulto).

LÓPEZ FERREIRO *Soilo o acebacheiro Cutrín, que tiña a tenda frente á a de Nicolao, lançouse como un can de presa para socorrer o seu viciño.* (pp. 229). *Pero non quixera meterme máis adiante, porque os que van á onde non-os chaman, son os cas.* (pp. 356). *¿Pensas ti que non sey eu que Rodrigo está empregado no provisorato, e que poido moy ben darse as maas con eles pra que cañasen á Gonçalvo com'a un can da rabia?* (pp. 320).

LUGRÍS *Un amigo de Estevo, fillo do zoqueiro que se chamaba por mal nome Cantorto, chegara naqueles días do servicio do rei (...). Cheguei eu á taberna do Garelo, e atopei alí co Peilao, que así lle chaman de alcume ó fillo de Cantorto, que tamén é alcume, con perdón. Porque levaba eu posta unha chaqueta nova, que ma fixo o fillo de Pitolongo, chamoume alejante, e como a min non me gustan os alcumes...* (pp. 146). *–¿E que teño eu que ver co can do boticario, cos demos que leve dentro nin cos pucheiros escachados? –Entendido, don Pedro. Vosté nada ten que ver co can, con perdón; e co señor boticario, tampouco, inda que se leva co el como o can e mailo gato.* (pp. 152). *Ben podía aforrar o decir que o tío Xan e don Constante, entrambos a dous avogados, lévanse como o can e o gato, principalmente dende que o primeiro lle deu unha leución de avogacía que non enseñan as cátedras.* (pp. 200). *Inda que se leven coma cans e gatos, ningún dimite.* (pp. 224). *Comenzaron unha longa conversa, en que se contaron tódolos aldraxes de que eran obxeto polas acucias do Larato, que era quen xuntaba, encirrando como a cans, a tódolos nenos mal criados, contra dos tres xorobados.* (pp. 270).

LEIRAS *–¡Ai, nena, nese palleiro / inda se agucha un bon can! / –Eso será se lle deixan... / –Ou tamén sin lle deixar, / que un cuzo pola quentura / fai o que o trasno non fai (...). I alí mesmiño, nun aire, / fíxolle ver o rapaz / que nada val unha nena / pra ben un chito tornar / dun abeiro, como o vente, si é siquiera medio can.* (pp. 366).

NORIEGA *Xan Peisano, boi pousón, / ¡máis coraxe e menos calma! (...). É porque fas com'o can, / que aloumiña a quen lle pega (...), e non remedies a cobra, / ¡non te arrastres polo chau!* (Tomo II, pp. 24). *Parécesme un can tundido: Te tengo por un sinvergüenza.* (Tomo II, pp. 200).

RISCO *Tiña un xenio coma un can adoecido.* (pp. 10). *Cando o trouxeron ferido para a casa, a miña nai púxose enrabeada coma un can doente.* (pp. 194).

CRECENTE *Só se sabe certo -abonda miralo- / que vai polo mundo como can sin amo, / como van as follas polo río abaixo.* (pp. 465).

PEDRAYO *Laiábase de morrerlle na embarcación unha nena pretiña que a servía coma un can.* (pp. 31). *O xenio de can.* (pp. 38). *Na fatutina de criados e mozos levaba a guía un leilán escanabouzado o Tumbalobos, recollido polo Xepe na malta de calquera porto, un túzaro de cabeza atexugada, que ao falar bremaba e tiña para o amo fieldade de can de porta.* (pp. 54). *Facía pouco saíra de alí o Tumbalobos, o can fiel do Xepe dos Ermos.* (pp. 80).

AVELINO *I-ó que manda chanta o dente / o mesmo que un can doente.* (pp. 183).

BLANCO AMOR *O Bocas endireitouse dun arrepente e ás catro alancadas xa o tiña embaixo tumbado, enriba do lombo, baténdolle feramente nas illargas e cos dentes afundidos na carne do carrolo, mesmamente coma un can acirrado, fóra a ialma.* (pp. 23). *Todos tres, con premiso da súa cara, trouxamos coma cas, fóra a ialma.* (pp. 62).

CONDE *O Bernardo, lívido, obedeceu. Botouna ó lombo e, coma un can que atende a orde, ollou para a pistola.* (pp. 32).

FERNÁNDEZ *Van botarnos das nosas casas e das nosas terras coma se fosemos cans.* (pp. 92).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Can. Vagaba solitario, sempre osmando silandeiro polos currunchos máis escondidos da vila. Dicia il: "Can de palleiro non quere compañeiro". E*

contestábanlle: “Home que non fala e can que non ladra, traban”. (pp. 194). (moitas veces hai explicación de etimoloxía popular, como é o caso este, que incluso se ilustra con diálogo. Recórdese o dos Rato de Meira).

REIGOSA ¿Can-can-cando viñeches? -perguntoulle coma sempre, non se sabe se chamándolle can ou moneándose de que fose tatexo? (pp. 47). Nada máis o vía chegar para a casa, púñalle a comida fría diante -coma se fose un can- e non lle cruzaba palabra. (pp. 83). Cando viu o Nilo diante, groso e quieto, quieto e groso, que mesmo semellaba unha muralla, e tirouse a el coma se fose un can rabiscón. O rebocador relumbrou diante da cara do Nilo e foi baterlle nun ombreiro. Unha mancha de sangue saíu de seguida sobre a camisa. (pp. 100). – (...). E non volvas, que maldita a falla que fas. ¡Vaia xeito de agradece-lo moito de nesta casa se ten feito por el. –¡Caste de cans doentes! Non, non volverei, non. (pp. 114). ¡Cans doentes! ¡Fillos de mala nai! ¡Ladroeiros! ¡Brutáns! (pp. 121).

RÁBADE Derrubado no chan diante de todos, coma morto, abaixado coma un can. (pp. 14). Foi nisto cando entrei no cuarto, en quente, e así me presenteí, dun modo súpeto: Recruta Rabel Fontes, Cuarta Cía, Terceiro Barracón, ás súas ordes. Puxo cara de can. (pp. 20-21). Para que ti te poñas aceso coma un can, maldito, e para que che ferva todo o sangue desde os pes á cabeza. (pp. 51). Todos nós fomos cómplices do amor libre da Cía aquela noite. Fomos todos cans libres unha noite. E é cabo comprendemos que nin sequera cans... (p. 73). E que o deixen despois alí privado talmente coma un can. (pp. 82). ¿Como cres ti que pode esquecer el o asunto vergoñoso da mexada, e logo a humillación nas súas partes, e despois o estourido dos seus ósos, e de remate a vilanía de derrubalo alí, diante de todos, como se fose un can? (pp. 83). Para que ti te enteiros do trato que nos dan nesta entrampada vida ós cans que polas noites remexemos nas sobras dos homes que son dignos e que nunca estiveron pervertidos (...); como cans de palleiro -pervertidos- e arrastrados de fame polas portas. (pp. 115).

FREIXANES A seu carón, maiestático e solemne, can vello desta mesma camada, o cardenal Hipólito. (pp. 20). Aquel amor viouse en odio andando os anos, cando o tempo cansou as caricias, e a mesma paixón que acendía ós amantes de ansia e voluptuosidade acabou por afrontalos entre si, un contra o outro, feroces e encirrados coma cans doentes. (pp. 57). O Papa de Roma láíase coma un can doente. (pp. 75). Paralizado pola inminente Apocalipse, arrepiado, arrástrase polas gábeas e parece un can, unha ánima maldita. (pp. 224).

TORO Pobre Abelardo. Ese foi un malpocado, un desgraciadiño toda a súa vida. De rapaz, xa lle contarían, de rapaz viviu mesmo coma un can. Non lle sei caso máis triste có dese rapaz, se non é polos veciños mesmo tiña morto de fame. (pp. 122).

CABANA Comemos o pan e o queixo no pórtico da igrexa, e cada can marchou pró seu palleiro menos os cregos. (pp. 114).

MELLA E alá fomos a un pazo inhóspito, illado, defendido por unha verxa lúgubre, cheo de pretensións e de detectores de metais, eses arrepiantes cans de palleiro electrónicos. (pp. 30). Na miña ignorancia, defendendo á xente do meu grupo coma un can de palleiro, eu coidaba que a solidariedade do grupo estaba asegurada. (pp. 44).

X.TORO En vez de pensaren no concerto e en que vai haber un nacho dunha discográfica están coma o can e o gato. (pp. 82).

CID CABIDO Un tipo que me recorda a outro que vin pola tarde no autobús, apegado coma un can ó cú dunha rapaza espléndida. (pp. 39). Divírtense á túa conta e trátante coma un can porque te odian e porque saben que eles si están condenados a pasar toda a vida alí dentro. (pp. 55).

XAVIER NAVAZA Mentras os ricos, oligarcas e militares mantechan os seus privilexios pola forza da violencia institucional e os seus cans guardians (policía, guardia civil, militares, etc.). (pp. 217).

IGLESIAS Bule, Nesereira, que precisan un can de ventos. (pp. 13). Ben está que os mesmos cans de Salazar se forren alentando a deserción, pero non penso que lles conveña presumir desa fazaña. (pp. 28). –O forense afirma que no sangue hai alcohol de madeira (...). Preguntei polo galeno (...). –Seica é vostede dos que nos queren mal. En moitas casas recíbennos peor que á vella da gadaña, pero nós imos ó rabo dela, como van as atadoras detrás dos seitores. –Eu lle direi, sempre me gustaron os cans, acollería na miña casa a media perrera se non fose polo vicio que teñen os animalciños de desenterrar cousas por aí. O olor da carniza tumba. (pp. 41-42). (a última intervención ademais de camarlle can é toda un insulto). Daquela, adiantouse de entre o público Miss Ourense, e os presentes romperon en insultos. –Lercha, vas con ese can que matou a teu pai. A rapaza entrou no Pazo engradando. Parecía máis pequena do que era de seu, coma se lle serrasen os tacóns. (pp. 74).

MIRANDA *E sucedeu. Foi ós dous días da folga xeral. O cabrón do encargado, un destripaterróns esquirolo chegado a máis, con aires de novo rico e menos conciencia ca un can, descargou con ela a carraxe polo día perdido.* (pp. 111).

CARIDE *Sito bótase a el coma unha furia. Comezan a pelexar coma cans encirrados.* (pp. 33).

VALCÁRCEL *Perante tan estraçalario comportamento e á vista de que el se acirraba coma un can, moitos veciños quixerón convencelo polas boas de que non ía conseguir nada.* (pp. 96).

SILVA *A verdade é que os enredos que pasaron alí non foron precisamente inenarrábeis, pero tampouco era para andalos contando a canto can e gato hai, como fixo Raúl, sobre tendo en conta que agardou anos para dicilos por San Eirís.* (pp. 85).

FRANCO *Acelera para reducir as distancias, pero o coche decide buscar outro camiño fóra do asfalto, salta unha costa e queda tendido como un can morto baixo o neón intermitente dun puticlub.* (pp. 96).

SUMAI *Ramón era coma un can: ventaba a Nai dende que poñía o pé no edificio e corría a espera no descanso.* (pp. 109). *Ramón daba voltas arredor do sangue coma un can angustiado.* (pp. 130).

Canciño

ANÓN *Ten conta, Urbana co'as nenas / e bota fóra da noite / á eses canciños faldreiros / que sin ladrar, morder póden. / Fíate d'os meus consellos, / mira que o demo non dorme.* (pp. 233).

ROSALÍA *Unhas veces, canciño de cego, / por onde eu andare seguíndome vai (...). Son canciño de cego en quererte...: / tal bulra merece quen ama sin conta, / pois cos zocos na man ou sin eles, / ás portas do inferno seguíndote fora.* (pp. 164-166).

RÁBADE *Que aquí somos canciños máis ou menos, animais indefensos. Pois un recruta coma min ó cabo, ou por poñer incluso o propio Euclides, non conta moito máis que a pobre Cía.* (pp. 70).

PINTOR *Sete noites pasa cada ano ao resío, ergueita coa crianza nas patelas (son canciños a durmir o fresco da invernada, fetos dun, de dous, de tres, de catro, cinco anos, que aprenden a non chorar e resistiren a zunia do temporal da ría).* (pp. 124).

CASTELÁN

En DRAE **canijo** ‘débil, enfermizo’.

En Moliner **canijo** ‘se aplica a la persona o animal débil, enfermizo o raquítico’.

En Celdrán **canene** ‘ruin’, ‘meticón y encanijado’, **canijo** ‘enclenque, flojo’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cadela** ‘mulher pouco digna, de baixa condição social ou de comportamento ou hábitos reprováveis’, ‘mulher vulgar, desavergonhada’, ‘prostituta’, **canicalho** ‘rapaz atirado, namorador’, **canifraz** ‘individuo muito magro, esquelético’, **canzoada** ‘súcia de gente ordinária, vil’, **canzoal** ‘povo vil; escória, ralé’, **cão** ‘pessoa muito má, vil’, ‘o diabo’, ‘empregado de balcão; caixeiro’, **cão-miúdo** ‘o diabo’.

En Almeida-Sampaio **cadela** ‘mulher infame, dissoluta’, **cadelo** ‘velhaco’, **cadelona** ‘mulher de maus costumes; rameira’, **canaz** ‘homem velhaco’, **canejo** ‘que apresenta as pernas tortas’, **canicalho** ‘rapazote atrevido’, **canifraz** ‘individuo magro como cão faminto’, **canzeiro** ‘caloteiro’, **cão** ‘calote; homem de maus figados; homem desprezível’, **cão-tinhoso** ‘o Demónio’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. CĀNIS id. e tamén ‘canalla’, ‘infíel’, do gr *kynós*.

A forma cadela é un feminino irregular, que provén dunha base radicalmente diferente (CATÉLLA). Sobre a forma feminina creouse a analóxica masculina cadelo, e coma sempre nestes casos especialízase para menor tamaño ou chega carácter pexorativo.

Integro o cast. **canijo** por considerala Corominas-Pascual e Moliner proveniente do lat. CĀNĪCŪLA ‘cadeliña’ (e tamén ‘muller de carácter avinagrado’), pola fame que pasaban os cans.

NOTA

Cadela lareta e **cadela de frade** son nomes de insectos, **cadela da verdura** é unha eiruga, **cadela das patacas** é un verme, **cambieito** aplícase a un animal fraco e vello, **esganacán** é unha caste de uva branca ou sinónimo festivo de gravata, **collón de can** é unha planta das orquídeas, **lingua de can** é unha planta, **mexacán** é unha planta. **Cadela** ou **cadelucha** dá nome a unha variedade de ameixa de cuncha fráxil.

Aníbal Otero recolle o verbo escadelarse ‘desvergoñarse unha muller inxuriando a unha persoa’, pero non ten insulto correspondente.

Da forma chucho despectiva de chamar ó can, Celdrán recolle en castelán **chucha** ‘querida ou mantida’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **canem grammaticum** (a Gaspar Sciopio, “porque mordeu á los hombres mas excelentes”) (Tomo IV, pp. 61).

VER

Azoutar, braco, cachondo, cachorro, caíño, canalla, cananea, canina, canzorro, carraña, cérbere, cínico, **correr**, cuzo, dogo, galgo, ladrador, mastín, matakás, perro, podengo, sabuxo.

(**CANALLA**). Xera os significados: Persoa ruín e desprezable; grupo de xente ruín e desprezable; grupo de nenos; nome pexorativo que se aplica á prensa.

Canalla [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘gentualla, plebe, vil populacho, pueblo bajo’, ‘hato de pícaros, de gente digna del mayor desprecio’, ‘pillo, galopín, sinvergüenza, sujeto desprezable’, e en Acevedo (1932) (s.v. canaya) ‘tropel de niños revoltosos’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Canalla, gente baja y ruin. s.m. (2) Canalla, hombre ruin y desprezable. **CONSTANTINO GARCÍA** f. (1) (Com. Ver.) Chiquillería. adj. (1) (Com.) Canalla. **GRANXERAIS** adx. e s. (1) Persoa ruín e desprezable; miserable. s.f. (2) fig. e fam. Xente baixa, ruín.

LUGRÍS *Xuntade tódalas lurpias do inferno; arrecadade as barreduras dos canallas e malnacidos; misturade todo esto e dádelle alma e corpo, e teredes estonces a imaxe verdadeira, a feitura do demo en que eu tiña dinantes cravado o meu pensamento. –¿E quen é ese demo? - preguntou Román. –O cacique que vive nestas infortunadas montañas.* (pp. 121).

NORIEGA *É tratar con vilipendio / ós déspotas, é un incendio / ¿de moita ialma!, que cunde; / é descomunal batalla / que lle presenta á canalla.* (Tomo I, pp. 529).

CASTELAO *Se viñese mal traxeado tomaríanme por mendicante, pero como veño ben vestido fago rir á xente. ¡Canallas!* (pp. 184).

ANÍBAL OTERO *¿Non ruxía fóra, con ocasión das tomas, a canalla desbordada pedindo a cabeza deles que, silenciosos, ollaban nas sombras frías das laxes a distancia breve do abismo proclamado fóra para eles?* (pp. 106).

AVELINO *Ista os cans que nos palleiros / ladran na noite tranquila, / pra que adenten ós canallas / que che rouban tua requicia.* (pp. 75). (A un crego) *Qués salvar miña alma do inferno / coidando qu’eu a teña xa perdida (...) ¡Salv-a tua, canalla, qu-está infeuta!* (pp. 136). *¡Liscade treidores, fuxide! / Levade as vosas prevesas / aicións e verbas ó lonxe; / ídevos polo-as estepas / casteláns, a ser mendiños / d’honores que non s-axeitan / senon pra canallas.* (pp. 187). *¡Maldizoados sexádes / fillos espúrios da terra, / treidores, canallas, viles / persoeiros da indecencia!* (pp. 188).

BLANCO AMOR –“¡Vaimas pagar todas xuntas ise cabrón...!”. –“¡Párate ei, Aladio, que te vas a perdere por ise canalla...!”. (pp. 112).

ALCALÁ *Coidado, non fagas ruído que ese canalla do Quiquiño ten os ollos medio abertos.* (pp. 71). *Esperando polo autobús para a Coruña, todo traxeado, aparecéralle o Narciso coa súa capa de vampiro (vampiro, si, o canalla, arrecadador de cartos).* (pp. 81). *Íano ensaiar cos grises cando soben pola costa da escola perseguindo os comandos que veñen de retirada, despois das accións polo paraninfo. Xa lles botaran garavanzos e boliñas de aceiro costa abaixo, e un cabalo esnafrárase. Pero isto ía ser máis efectivo. Tratábase de deixar cegos uns poucos canallas daqueles, a ver se escarmentaban.* (pp. 115).

IGLESIAS *Mala centella os coma a eses canallas que enchen os petos enganando ós pobres.* (pp. 18). *Son un canalla, ¿e que? Léve-me preso e déixese de sermóns. Teño a muller e os fillos nun departamento na praia, eles cren que o mundo lles debe algo, que naceron co dereito de lapexar en Baiona. Comuníquelles a nova, que se informen de onde saen os cartos.* (pp. 54).

CASARES-VOZ *Cando o cóengo tiña controlada a situación, foi a ver a un dos canallas e preguntoulle, desde a súa condición sacerdotal, se non lle remordía a conciencia. O outro mirouno con cara de cínico e preguntoulle: “A conciencia, ¿en que parte do corpo está?”.* (pp. 6).

SUMAI *Había tantos anos que non a vía que, ao mellor, a moi canalla xa estaba morta e non se ocorrera levarme con ela.* (pp. 74). *Ramón era un pobre enfermo -respondeume a moi canalla-. Estaba tolo de remate.* (pp. 77).

Canallesca AUTOR Nome pexorativo que se aplica á prensa.

Encanallado **GRANXERAIS** adx. (1) Que se volveu canalla.

CASTELÁN

En Covarrubias **canalla** ‘junta de gente vil, inducida para alborotar y dañar, a donde entienden que no han de hallar resistencia; pero si hay quien les haga rostro, no tienen ánimo para esperar’ (s.v. canalla).

En DRAE **acanallado** ‘dícese de la persona que participa de los defectos de la canalla o gente ruin’, **canalla** ‘gente baja, ruin’, ‘persona despreciable y de malos procederes’.

En Moliner **canalla** ‘conjunto de gente soez’, ‘epíteto, tal vez el más duro de los semejantes, que se aplica a un hombre que comete o es capaz de cometer acciones viles contra otros’, ‘puede usarse en broma, como granuja’.

En Celdrán **canalla** ‘hombre vil y despreciable’, ‘individuo que reniega de los suyos y se une a quienes se levantan en contra de su nación y de su gente’, ‘chusma vociferante que vocea y hace escarnio de una causa justa’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **canalha** ‘que ou aquele que é infame, vil, abjeto; velhaco’, ‘conjunto de pessoas infames, abjetas, desprezíveis’, ‘grupo de crianças; criançada’, **canalhada** ‘conjunto de canalhas’.

En Almeida-Sampaio **canalha** ‘gente desprezível’, ‘a criançada’, ‘patife; velhaco’.

ETIMOLOGÍA

Do it. *canaglia* íd., derivado do lat. CĀNIS ‘can’, e tamén ‘canalla’.

NOTA

Canalla é un seguidor do Rosario Central, no fútbol arxentino.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **canalla** (Tomo I, pp. 164. Tomo IV, pp. 10).

En Pardo Bazán **canalla** (pp. 180, 153, 239).

En Valle-Inclán **canalla** (pp. 88, 91, 92, 104, 109, 125, 128, 133).

VER

Can.

CANANEA. Grupo de persoas de malas intencións; grupo de rapaces, particularmente cando fan barullo.

Cananea **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Conjunto de personas de mala índole.

PEDRAYO *A Catuxa aburada de xenio ata lle batea ao pai, e tiscaba a galloufada. Berraba con toda a cananea das mulleres do pobo que ao remate fuxían dela acouchándose nas casas e choendo as portas.* (pp. 23). *Non daba feito para mandar cartos ao Dn Pedro, facía o compostela cos prestameiros máis ou menos valuros e a casa aínda rendía para manter a cananea das gandainas e a esmorgada dos compadres engulipantes.* (pp. 55-56).

Caninea [Aparece por primeira no dicionario da Academia (1913-1928) (s.v. caninéa) ‘grupo de gente maleante’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Grupo de gente maleante cuyas intenciones no son buenas. (3) Conjunto de rapaces y niños pequeños, que se llama también rapazada. **GRANXERAIS** s.f. (2) Grupo de persoas con malas intencións. (3) Rapazada, grupo de rapaces.

ETIMOLOGÍA

De cananea ou caninea ‘grupo de cans’, derivado de can, do lat. CĀNIS íd., seguramente infuído pola palabra cananeo ‘habitante de Canaán’, por paronomasia.

VER

Can.

CANARIO. Nome despectivo que se lles deu na Coruña a fins do XIX ós gardas municipais, por vestiren uniforme con bocamangas e colo amarelos.

Canario **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Mote vulgar que se dio en A Coruña a los guardias municipales, a fines del siglo XIX, por los vivos amarillos que tenían en las bocamangas y en el cuello del uniforme.

CASTELÁN

En Moliner **canario** ‘nombre aplicado en los hoteles a la persona que da buena propina’.

En Celdrán **canario** ‘primo, pringado presa de trileros, embaucadores y listos’, **canario flauta** ‘maricón’.

PORTUGUÉS

En Houaiss e Almeida-Sampaio **canário** ‘pessoa que canta muito bem’.

ETIMOLOGÍA

Do nome do paxaro, tomado do nome das illas atlánticas por traerse de alí.

En latín había CĀNĀRIA para denominar as illas, e tamén había CĀNĀRIUS ‘relativo ós cans’, que posiblemente dea explicación ó topónimo.

NOTA

A explicación achegada por Eladio Rodríguez para o insulto ós gardas municipais garda paralelismo con cereixeiro (v. cereixa) e coa ampliación semántica de carabineiro para designar un crustáceo (v. escopeteiro).

A forma portuguesa **canarim** ‘home alto, de pernas longas’, ‘home de pel da cor do trigo’ (Houaiss e Almeida-Sampaio) deriva do topónimo Canará, da India, por tanto non ten que ver con esta entrada.

VER

Cereixa, chapurro, escopeteiro.

CANAVÉS. Persoa sucia e pouco aseada.

Canavés [En Cuveiro (1876) ‘se aplica a una persona sucia’.] **SARMIENTO** *Canaves*. **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Persona que anda sucia.

PINTOS *E verás muitos alarbes, / centulos e maricallos, / cazoleiros e godallos, / muito ninguén e arroz. / Lacoeiros, gurumantes, / canaveses, galdrupeiros, / esculeres, raspalleiros, / muito choqueiro e lambaz.* (pp. 204). (Pé de páxina: Persoa sucia e pouco aseada).

ETIMOLOXÍA

O primeiro significado de canavés é ‘porco’. Aparece por primeira vez en Sarmiento (1745-1770), que di que é o nome que se lles dá a uns porcos de Castela, que hai en Caldas, coas patas longas e as orellas grandes e caídas.

En portugués, Almeida-Sampaio recolle canavés como designativo do gando bovino de Marco de Canaveses, unha poboación do distrito do Porto.

Corominas-Pascual defende que estes porcos eran obxecto de pago de tributos ou canabas ou cánabas, de onde procedería a palabra. Neste caso con orixe probablemente no lat. CĀNĀBA ‘choza, cabana, casoupa’, ‘depósito, almacén, tenda’ (s.v. cáñama).

NOTA

Canavés ou **canivés** aplícanse a un porco de mala calidade.

VER

Cocho, porco.

Cancerbeiro v. CÉRBERO. Canciño v. CAN.

CANDOIRA. Parvo, pasmón.

Candoira **ANÍBAL OTERO** *PAILAROCO*, en Vilalonga (s.v. pailaroco).

NOTA

Aníbal Otero tamén rexistra **candoiro** ‘res de gando vacún ou cabalar cando é ruín’.

CANDORCA. Muller gorda; muller sucia; muller descuidada no vestir; muller de mala vida; muller de conduta sospeitosa; denominación xeral despectiva para a muller; persoa que se move con dificultade.

Candorca [Aparece por primeira vez en Porto (1900) ‘se dice de las personas que apenas se mueven’. No diccionario da Academia (1913-1928) ‘según Murguía, este vocablo aplícase a las mujeres en un sentido depresivo’. En Carré (1928-1931) ‘devoradora. Mujer de mala vida’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Mujer muy gruesa, sucia, descuidada en el vestir y de conducta sospechosa.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **candorça** ‘mulher velha e magra’.

ETIMOLOXÍA

Do significado recto de candorca, que pode ser peixe espada, arroz, outro cetáceo ou monstro mariño, en calquera caso recollendo a característica de perseguidor. Para Corominas-Pascual da combinación *can d’orca* (s.v. orca). Neste caso, do lat. CĀNIS ‘can’ e do lat. ORCA ‘cetáceo’.

NOTA

Candorco, candorga ou **candorpa** aplícanse a vacas, bois ou bestas moi fracos, o que parece estar en contradición coa acepción de gordura aplicada ás persoas.

Curiosamente, a voz que recollo portuguesa *candorça* -cunha evolución inesperada pero que aquí incorporo por razón semántica- ten como primeira acepción ‘besta vella, escanifrada’, co que demostra o mesmo reparto: gordura nas persoas e delgadez nos animais.

VER

Arroaz, balea, cachalote.

CANGREXO. Persoa que foxe de problemas; persoa que vai perdendo o que conseguiu.

Cangrexo AUTOR Persoa que foxe de problemas. Persoa que vai perdendo o que conseguiu.

CASTELÁN

En Moliner (2002²) **como un cangrejo** ‘muy rojo por haber tomado el sol en exceso’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **caranguejeiro** ‘diz-se de ou ladrão de carro; puxador’, **caranguejo** ‘indivíduo lento, vagaroso’.

ETIMOLOXÍA

Caranguejo é voz da lingua medieval.

É diminutivo do antigo *cangro* íd., do lat. *CANCER* íd. Corominas-Pascual considera as formas *caranguexo* e *cangrexo* castelanismos, polo sufixo (s.v. *cangrejo*).

NOTA

O castelán **juey** ‘cangrexo de terra’ ten os significados fugurados ‘persoa cobizosa, avaro’ e ‘hipócrita’ (DRAE).

En cast. **cangrejo** era denominación de tranvía de cor vermella (Moliner 2002²).

En portugués **caranguejo** ‘automóbil’ (Houaiss), e en castelán **cangrejo** ‘tranvía vermello madrileño con moitas paradas’ (Moliner).

O portugués **carango** ‘forma despectiva de soldado ou policía’, e tamén ‘forma despreciativa de automóbil’, é para Houaiss forma regresiva de *caranguejo* ou epentética de **crango* (para Almeida-Sampaio é palabra de procedencia no quechua).

VER

Camarón.

CANGURO. Persoa que coida nenos pequenos na casa deles durante a ausencia dos pais; natural de Australia.

Canguro AUTOR Persoa que coida nenos pequenos na casa deles durante a ausencia dos pais. Natural de Australia.

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **canguro** ‘persona, generalmente joven, que se encarga de atender a niños pequeños en ausencia corta de los padres’.

En Moliner (2002²) **canguro** ‘persona que cuida bebés o niños pequeños a domicilio por horas’.

ETIMOLOXÍA

Dunha lingua nativa australiana, a través do ing. *kangaroo* íd.

CANINA. Miserable, agarrado cos cartos.

Canina [Aparece por primeira vez en Leiras (1906) ‘miserable’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Miserable, avariento, tacaño.

ETIMOLOXÍA

O dicionario da Academia (1913-1928) tamén recolle **canina** ‘miserable’, indicando que está tomada a palabra de Leiras Pulpeiro, polo tanto supóñolle a este escritor e lexicógrafo mindoniense atento á riqueza popular lingüística e literaria a primeira referencia, que se continuaría nos dicionaristas posteriores, que sen malas intencións, senón coas de conseguir concreción semántica, completarían con “avarento” e “agarrado”, escollendo desta maneira só unha das varias acepcións posibles de miserable (v. *miseria*).

Como a palabra debe ser derivada de *can*, pero non coincide con ningún dos significados xerados por esta forma primitiva (v. *can*, *canalla*, *cananea*), animámonos a supoñer que esta entrada deriva da expresión “fame canina”, a través dunha primeira acepción ‘persoa pobre’ ou ‘persoa digna de compaixón’ que tamén son acepcións de “miserable”. A súa forma feminina non fai máis que ratificar esta idea.

NOTA

Debido á explicación anterior, nos significados do encabezado non se recollen as acepcións ‘avarento’ e ‘tacaño’.

VER

Can.

Caninea v. CANANEA.

CANZORRO. Persoa de mal porte; persoa de conduta depravada.

Canzorro

PINTOS *Canzorro, ganduxo, latar, mansiñeiro.* (pp. 330).

Canzurrador

ELADIO RODRÍGUEZ LADRUPEIRO ('hombre de mal porte o de conducta depravada').

ETIMOLOXÍA

Derivado de can, do lat. CĀNIS íd., con sufixo aumentativo.

VER

Can.

(CAPAR). Xera os significados: Xogador ó que lle comeron o tres cun as de trunfo na brisca; persoa con algunha carencia; forma lendaria para muller que capa homes.

Capado AUTOR Xogador ó que lle comeron o tres cun as de trunfo na brisca.

Capadiño

LUGRÍS *–Non fixeron mais que comenza-la labor, cando algúis individuos, capadiños de entendimento, e coidando que eran unhos sabios, deron en aldraxarme en latín, castelán e en gringo.* (pp. 223).

Capadoira ACEVEDO (1932) Muller que capa homes (da cantiga: *A muiyer que capa os homes, / evos del llugar de Doiras; / fuxide, homes, fuxide homes, / quei vos veín as capadoiras*).

CASTELÁN

En Celdrán **capagrillos** 'desgraciado, don nadie que vive ajeno a su realidad social', posiblemente **caponias** 'persona de cortos alcances, pobre de espíritu, incapaz de hacer frente como un hombre a los problemas que la vida genera'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **capado** 'qualquer pessoa ou animal muito gordo', 'indivíduo que pensa não ser enganado', 'guarda', 'indivíduo sem vontade própria', 'que ou o que não tem energia; covarde, frouxo'.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do lat. vg. *CAPPARE íd., deducido secundariamente do lat. vg. *CAPPO 'capón' (s.v. capón), do lat. CĀPO 'capón, galo capado'.

NOTA

Capagatos é nome dun verme.

VER

Capón, **castrar**.

CÁPARO. Forma metafórica e irónica para un fillo de familia rica.

Cáparo

NAVAZA *Aspiraba a unha praza de xuíza e a cazar algún cáparo das familias ricas da cidade, e botáralle o ollo a Ricardo. Adela decatouse antes có coitado cáparo e comezou a andar nerviosa porque vía que aquela fera ameazaba con destruí-lo paraíso soñado.* (pp. 91).

ETIMOLOXÍA

De cáparo 'corzo pequeno', para Corominas-Pascual de CĀPRA 'cabra' (s.v. cabra).

VER

Cabra.

CAPÓN. Home castrado.

Capón [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) 'el hombre o el animal que está castrado'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.m.* (1) Capón, dícese del hombre o del animal castrado. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (2) Aplícase a un animal macho castrado e, ás veces, tamén ó home.

CASTELÁN

En Covarrubias **capón** ‘al hombre a quien han sacado los testículos’ (s.v. cabra, capar).

En DRAE **capón** ‘dícese del hombre y del animal castrado’.

En Celdrán **capón** ‘descojonado, capado, castrado’, ‘eunuco’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **capão** ‘individuo covarde, fraco’, **capoeiro** ‘ladrão de capoeiras; ladrão de galinhas’.

En Almeida-Sampaio **capoeiro** ‘que rouba aves de capoeira’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do lat. vg. *CAPPO ‘capón’ (s.v. capón), do lat. CĀPO ‘capón, galo capado’.

NOTA

A palabra do port. **maninelo** ‘aloucado’, ‘idiota’, ‘marica’, ‘parvo’ (Houaiss, Almeida-Sampaio), ten para Houaiss orixe escura, pero para Almeida-Sampaio procede do it. *maninello*, dim. de *manino* ‘pito castrado’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **capon** (Tomo IV, pp. 302. Tomo VI, pp. 111).

En Cela **capón** ‘solteiro’ (pp. 51).

VER

Capar, galo.

CARACOL. Persoa lenta.

Caracol AUTOR Persoa lenta.

CASTELÁN

En Covarrubias **caracol** é símbolo “del que trae consigo toda su hacienda y caudal y su casa, como los que viven en tiendas y los pobres, que no tienen casa ni hogar” (s.v. caracol).

En DRAE **caracoleta** ‘niña diminuta, despejada y traviesa’.

En Moliner **caracoleta** ‘niña vivaracha y traviesa’.

En Celdrán **caracol** ‘sujeto lento y parsimonioso en exceso’, ‘quien es sucio y vil’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual de orixe incerta (s.v. caracol).

NOTA

Aínda que DRAE dá para caracoleta o significado recto ‘caracol pequeno’, supoño que **caracoleta** ‘nena espelida e traste’ se trate de forma composta de *cara* e *coleta*.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **caracol** ‘marido enganado pola muller’ (Tomo I, pp. 342).

VER

Coscobello.

(CARNEIRO). Xera os significados: Obstinado, teimudo; ignorante; persoa de pouca educación; persoa que se deixa manexar ou explotar; conformista; persoa que se deixar dominar ata que, desesperado, se rebela; persoa que se sacrifica; insulto dunha muller para humillar a un home; insulto xeográfico dos de Muxía ós de Camariñas.

Carneirán **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Fea. San. Com. Mel. Sob.) Tozudo, terco.
GRANXERAIS *adx.* (1) Dise da persoa teimuda e insistente; carneiro, teimudo, testán, turrón.

Carneiriño

NORIEGA *Para declarar que es ignorante: É un carneiriño.* (Tomo II, pp. 210).

Carneiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *Ser un carneiro*, seguir uno las aspiraciones y órdenes ajenas, sin dar señales de voluntad propia, ser un mandria. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Dum. Nov. Cod.) Patán. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (7) Persoa de pouca educación e modais pouco finos; badoco, paifoco, pailán. (8) Persoa teimuda e insistente; carneirán, teimudo, testán, turrón. **AUTOR** Denominación despectiva que teñen en Muxía para os de Camariñas, que se ocupan máis na agricultura. O insulto pode acompañarse con xestos do un ó outro lado da ría. O insulto recíproco é corvo.

ROSALÍA *Esto unha vella viuda, / e terca como un carneiro / falaba do seu difunto, / xa dos bichocos comesto.* (pp. 318).

LEIRAS *¡Non sei cómo inda hoxe duras! / Hai que apalpare pra crelo! / ¡Ben dicen que nesta banda / sómo-los homes carneiros! / que si nón...* (pp. 315).

NORIEGA *Mais moito me maravillo / de que te botes de pillo / e sigas sendo carneiro.* (Tomo II, pp. 86).

CELSE EMILIO-LONGA NOITE *Vin os mesmos traidores, / os mesmos delatores, / os mesmos basureiros, / os mesmos usureiros, / troteiras, cagatintas, pederastas. / Tan vello coma o mundo. Nada novo. / Soio os teus seos puros, primavera. / Queixera decir por qué sinto canseira / niste val de carneiros conformistas.* (pp. 102).

CABANA *Eu non estou disposto a pasar todo o ano suando coma un carneiro. É moito sacrificio, e non paga a pena. Eu doume de baixa.* (pp. 23).

ALCALÁ *–Carneiros, carneiros, meee, meee (...). Meee, meee, carneiros, que alá fostes ver como xuntaban forzas para vos explotaren mellor.* (pp. 40-41). *Despois de chamarnos carneiros, pasou todo a turno a dicir: –O Placidito a gozala e nós a quí a pagarlle o gozo.* (pp. 42). *–Xenaro, Xenariño, cóidateme, non me fagas o tolo. –Mira ti quen falou dos tolos: o xefe dos carneiros –respondeume. E cabreeime moitísimo porque me recordei dunha vez no tempo das Xuventudes, que me dixera: –Pois se che din na casa que ser dun partido é de tolos, dilles que tolos son os que prefiren vivir acarneirados.* (pp. 42-43). *A culpa non foi da cobiza do Placidito vicioso nin da fraqueza de don Luís que non se atrevía a axustarlle as contas, nin da política de don Ignacio que preferiu perder a fundición antes de ter que peñar algo das outras cousas que tiña. A culpa foi nosa, dos carneiros, dos mesmos que un día enterramos o bloque.* (pp. 44). *Xa non valían e nós, que non sabíamos máis que obedecelos, alí aguantamos con eles vendo como a fundición se ía afundindo, como nos caía acima sen facernos máis nada que, de cando en vez, queixarnos, choramingar, bear, bee, bee –coma años, nin sequera coma carneiros, que son capaces de turrar contra todo cando se desesperan.* (pp. 45).

IGLESIAS *Moi ben, aquel carneiro morreu, pero nas últimas boqueadas dixo Tostão e dixo Luanda. ¿Vostede cre que repetiría iso mesmo, ante os seus xefes, o que quedou vivo?* (pp. 28). *Explicame senón como é que este carneiro vive e bebe.* (pp. 69). *–Fala cos médicos de Toén que che fagan sitio no manicomio. Estás coma unha cabra. –Carneiro ou cabra, como máis che guste, voute topeñar como non me digas onde estabas a mañá que atracaron o almacén das Caldas.* (pp. 70).

VALCÁRCEL *Sabila botouno de onda ela, argüíndo que non servía para casar e que se a quería converter na súa muller tiña antes que se facer con capital e fortuna. (...). –Pero Sabila... –Vaite, vaite, se non queres que te bote meu irmán. E xa despois de marchar, pero desde onde a podía oír, berroulle: –¡Carneiro! ¡Mediohome! As outras vendedoras rían e acenábanse.* (pp. 43).

CASTELÁN

En DRAE **carnero** ‘persona que no tiene voluntad ni iniciativa propias’, ‘dícese de la persona que no se adhiere a una huelga o protesta de sus compañeros o que desiste de ella’.

En Moliner **carnero** ‘persona sin voluntad o energía’.

En Celdrán **carnero murecu** ‘persona bruta cuyos modales y discurso denotan rusticidad y ordinariéz extrema’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **acarneirado** ‘que é terno, meigo; doce, manso, suave’, ‘que não tem vontade própria, que segue passivamente a outros’, **carneirada** ‘grupo de pessoas submissas e passivas, que suportan qualquer manifestação de poder autoritário ou imposição de opinião alheia’, **carneirinho** ‘indivíduo manso, passivo, obediente, que se deixa levar pelos outros; maria-vai-com-as-outras’, ‘nos presídios, preso pacífico que não se envolve em desordens’, **carneiro** ‘pessoa de índole passiva, obediente, que se deixa levar pelos outros; maria-vai-com-as-outras’, ‘homem atraído pela mulher’, ‘indivíduo de maus instintos’.

En Almeida-Sampaio **acarneirado** ‘manso; dócil (em mau sentido)’, **carneirada** ‘conjunto de pessoas que obedecem ou seguem servilmente a outrem’, **carneiro** ‘pessoa que obedece servilmente a outra’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do macho da ovella castrado. Derivado de carne, por ser o animal da familia ovina destinado para carne e por ser esta moi estimada. O carneiro destinado a comer cástrase, no caso do **carnero murecu** recollido por Celdrán refírese ó *carnero morueco*, en galego marón, o que non está capado e se destina a procrear.

NOTA

Obsérvase a coincidencia de acepcións opostas: ‘teimudo’, por unha característica do animal e por turrar cos cornos, e ‘manso’, seguramente derivado do feito de estar castrado o animal. Deste feito supoño que procede tamén a acepción que aparece en Valcárcel para que unha muller humille a un home.

Lingua de carneiro é nome dunha planta.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **carnero** (Tomo VII, pp. 175).

En Julio Camba **carnero** (*Millones al horno*, pp. 43).

VER

Carne, corvo.

Carquenas, carquiñas v. CREQUENAS.

(CARRACHA). Xera os significados: Persoa moi pequena; persoa pequena pero mala; persoa que se pega a outra e non a deixa; persoa inoportuna ou molesta; voz afectiva das nais ós fillos pequenos; persoa sucia; persoa que vive entre o gando onde abundan as carrachas; insulto xeográfico na beira asturiana do Eo dos da costa ós das aldeas próximas; na Mariña de Lugo, mulleres da montaña que van tomar as augas á costa.

Carracha [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘se aplica este nombre á una muger demasiado pequeña’. En Acevedo (1932) ‘por extensión se da este nombre a las personas molestas que tratan de vivir sobre las demás, a pesar de lo cual presumen, y se les dice: ¡chufa, carracha!’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Dícese de una persona diminuta. **GRANXERAIS** *s.f.* (3) *fig.* Persoa insignificante, pero mala e miserable; carracho, carrapata.

SUMAI *Non importaba onde me atopase, apegábase a min como unha carracha e non había maneira de ceibarse do seu abrazo.* (pp. 30). *A moi bruxa soubera atarme a ela para toda a vida. Nunca podería esquecerla. Cada vez que os lixos de po bailasen nun raio de sol nun cuarto en penumbra, habíame acordar dela. Da aia carracha. Da cascuda bordadora. Dela, a tartaruga que non podía encoirarse.* (pp. 78).

Carracheiríño **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Vocablo cariñosísimo que las madres aplican a sus hijos, mientras son niños, cuando quieren acariciarlos: *meu carracheiríño*.

Carracheiro [Aparece por primeira vez en Acevedo (1932) ‘persona que vive entre ganados donde abundan las carrachas. Los vecinos de los pueblos de Tapia, Viabélez y Figueras llaman carracheiros a los labradores de las aldeas próximas’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Expresión materna cariñosa, que se usa más frecuentemente en diminutivo. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Expresión cariñosa equivalente a carrapucheiro.

Carrachenta PEREDA (1953), APÉNDICE ELADIO (1961), FRANCO GRANDE (1972) Llaman así en Vivero (Lugo) a las bañistas de la montaña, porque dicen que vienen plagadas de carrachas.

LEIRAS *Anque son da Montaña, / ándoche ben limpa e fresca; / que, anque che son da Montaña, / non che son das carrachentas.* (pp. 166).

Carrachento CARRÉ (1972) Puerco, sucio, piojoso. Nombre que aplican en Vivero a los bañistas que bajan de la montaña.

Carrachiño [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘diminutivo de carracha y palabra que algunas madres aplican á sus hijos pequeñuelos, cuando estos son de buena paz y les dan besos, ó abrazos, en pago de los cuales reciben los tiernísimos de aquellas que, apretando el cariñoso hijuelo contra su seno, dicenle, entre otras amorosas frases: ¡meu carrachuño!’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** CARRACHEIRÍÑO.

Carracho [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘se suele llamar carracho á una persona que es importuna, inconsiderada, que no deja á uno sin alcanzar ó lograr lo que le interesa’. En Rodríguez (1863) ‘se dice figuradamente de una persona pequeña, molesta, importuna, miserable, etc.’. En Porto (1900) ‘se dice de la persona molesta que no se despegas de uno por más indirectas que se le echen’. No diccionario da Academia (1913-1928) ‘persona pequeña y raquítica’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Persona pequena y raquítica. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Persoa insignificante, pero mala e miserable; carracha, carrapata.

PORTUGUÉS

En Houaiss **carracha** ‘persoa importuna, insistente’, ‘persoa que vive às custas de outra, como parasita’. En Almeida-Sampaio **carracha** ‘persoa que persegue outra com pedidos; criatura pegadiça, impertinente’.

ETIMOLOXÍA

De carracha ‘arácnido parasito que vive sobre a pel de animais’, sinónimo de carrapata (: s.v.), de orixe descoñecida.

NOTA

Caracheira ou **carrachenta** son nomes que se lle dan á pega.

Co seu sinónimo carrapata coincide nos significados ‘persoa pequena’, ‘persoa mala’ (v. carrapata).

VER

Auga, candelaria, canóniga, canoura, carola, carrapata, carracuca, catalina, mantida, paduán, palmatoria, poubana.

CARRACUCA. Persoa pequena; persoa que está en situación de seguro.

Carracuca **ANÍBAL OTERO** f. (1) Animal o persona pequenos: *parece unha carracuca*.

ANÍBAL OTERO –*Poucos serán os que se salven dos que estamos aquí -dixo un a modo de consolo para eles. Esmoriz subliñara: –O tempo que tarden en face-los Consellos, se non imos antes sen el. –Vostede non ten nada, nada máis que unha confusión, que logo se aclarará -dixera entón Don Alexo-. Vostede está máis seguro que carracuca.* (pp. 80). –*Vostede está máis seguro que carracuca. Déronse conta do erro que cometeron e teranlle que devolve-lo coche e volvelo a onde estaba.* (pp. 92).

ETIMOLOXÍA

Seguramente teña base en carracha, que tamén xera, entre outros significados, o de ‘persoa pequena’ (v. carracha).

VER

Carracha.

(CARRANCA). Xera os significados: Persoa de pernas mal feitas; persoa de pernas tortas; persoa deforme; persoa maior achacosa; persoa de baixa estatura; persoa que anda mal; persoa que anda lenta; persoa que ten os pés para fóra; persoa que anda con presunción; estirado, presuntuoso; persoa con cara de anoxado; aplícase ó neno que aínda non anda ben ou ó que non segue o paso; persoa lenta no que fai.

Carrán VALLADARES (1884) Contrahecho, principalmente de las piernas; que anda como pato, a remolque etc. Carraco, viejo achacoso, ó impedido, por la mucha edad (s.v. carran). FILGUEIRA (1926) Contrahecho, patizambo.

Carrancado [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘estevado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** CARRANCHOLAS. **GRANXERAIS** CARRANCAS.

Carrancas [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘contrahecho, principalmente de las piernas; el que anda como el pato, á remolque ó en bolina’. En Valladares (1884), ademais, ‘carraco, viejo achacoso, ó impedido, por la mucha edad’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Patizambo, que tiene las piernas torcidas hacia fuera, que anda tambaleándose o como los patos. (2) Carraco, viejo achacoso o impedido por la mucha edad. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Lax. San. Mel.) CARRANCHOLAS. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Persoa que anda cos pés para fóra; carrancholas, carrandán, escarranchado, zambro. (2) Persoa que ten as pernas moi abertas e tortas cara a fóra; carramelo, carrancholas, escarranchado, pateño, patexo, zambro. (3) Persoa vella con dificultades no andar e chea de alifafes; carrancholas, carrancudo. (4) Persoa deforme, mal feita; carrancholas, carrancudo, carrandán.

Carranchas **GRANXERAIS** *adx.* (1) Carrancas, carrancholas, carrandán. **Ser un carranchas**, 1) te-las pernas tortas; 2) ser lento no andar.

Carranchelo [Aparece por primeira vez en Elixio Rivas (1978-2001) ‘aquel que anda con las piernas escarranchadas o abiertas, estevado o patiestevado’.] **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Mra.) CARRANCHOLAS.

Carranchés ELADIO RODRÍGUEZ CARRANCHOLAS. GRANXERAIS CARRANCHOLAS.

Carrancho [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘esparrancado, ó muy abierto de piernas’.] CONSTANTINO GARCÍA (1) (Com. Gun.) CARRANCHOLAS.

Carrancholas [Aparece por primeira vez en Valladares inédito (1896-1902) (s.v. carranchòlas) ‘carrañolas’. En Leiras (1906) ‘estevado’.] ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (1) Esparrancado, con las piernas muy abiertas y torcidas hacia fuera, formando un arco. CONSTANTINO GARCÍA *adj.* (1) (Com. Nov. Gro. Ped. Mra. Cal.) Estevado. GRANXERAIS *adx. e s.* (1) Persoa que anda cos pés para fóra; carrancas, carrandán, carrancudo, escarranchado. (2) Persoa que ten as pernas moi abertas e tortas cara a fóra; caramelo, carrancas, carrandán, pateño, patexo, zambro. (3) Persoa vella con dificultades no andar e chea de alifafes; carrancas, carrancudo, carrandán. (4) Persoa deforme, mal feita; carrancas, carrancudo, carrandán.

Carrancholiñas ELADIO RODRÍGUEZ CARRANCHOLAS, se aplica especialmente a los niños.

Carrancholiño ELADIO RODRÍGUEZ Diminutivo de CARRANCHOLO.

Carrancholo ELADIO RODRÍGUEZ CARRANCHOLAS. CONSTANTINO GARCÍA (1) (Vil.) CARRANCHOLAS. GRANXERAIS CARRANCHOLAS.

Carranchudo ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (1) El carrancholas que anda con empaque y presunción. GRANXERAIS CARRANCHOLAS.

Carrancolas CONSTANTINO GARCÍA (1) (Per.) CARRANCHOLAS.

Carrancudo [Aparece por primeira vez en Sarmiento (1745-1770) (s.v. carrancas) ‘(carrancas) son las arrugas de la frente, y se dice carrancúdo el que tiene ceño y enojo’. En Cuveiro (1876) ‘tieso, espetado’. En Valladares (1884) ‘contrahecho, principalmente de las piernas; que anda como pato, a remolque etc. Carraco, viejo achacoso, ó impedido, por la mucha edad’.] ELADIO RODRÍGUEZ CARRANCAS. GRANXERAIS *adx. e s.* (1) Persoa que ten as pernas moi abertas e tortas cara a fóra; caramelo, carrancas, carrancholas, carrandán, zambro. (2) Persoa que anda cos pés para fóra; carrancas, carrancholas, carrandán. (3) Persoa vella, con dificultades no andar e chea de alifafes; carrancas, carrancholas, carrandán. (4) Persoa deforme, mal feita; carrancas, carrancholas, carrandán. (5) *fig.* Dise da persoa que ten moito xenio.

PEDRAYO *Un home vedraio aínda, de andar carrancudo.* (pp. 27-28). *No pisiño madrileño eran noxentas as tertulias na camilla e os cocidos herbanceiros, e as limonadas dos domingos baixo as árbores do Prado. Pero máis noxento, o queicoa, forrón, carrancudo e broca do Xefe do Negociado das Clases pasivas que o pai lle tiña para noivo. De sangue chirlán sempre carafunchoso o pescozo.* (pp. 96-97).

Carrandín VALLADARES (1884) Diminutivo de carran (s.v. carrandin).

Carrandolas VALLADARES (1884) Diminutivo de carran (s.v. carrandòlas).

Carranfiñas ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Hombre pequeño. (2) Viejo achacoso. GRANXERAIS *adx.* (1) Aplícase á persoa de pequena estatura. (2) Aplícase á persoa vella e con alifafes.

Carranquillas AUTOR Aplícase a un neno que aínda non anda ben ou que non segue o paso, ou é moi lento no que está a facer. (Tomado do latinista Xosé López Díaz).

Carrañas VALLADARES (1884) CARRANDIN.

CONDE *Tamén ten un fillo parvo, o Carrañas, mal chamado.* (pp. 75).

Carrañiñas VALLADARES (1884) Diminutivo de carrañas.

Carrañolas VALLADARES (1884) CARRANDIN (s.v. carrañòlas).

Carreño **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Gun.) Patizambo. **GRANXERAIS** PATEÑO.

CASTELÁN

En DRAE **carrancudo** ‘cuellierguido, tieso de carácter, orgulloso’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **carranca** ‘pessoa impertinente, rabugenta’, **carrancudo** ‘que exhibe carranca (‘fisionomia carregada’), ‘que demonstra mau humor ou estado de espírito carregado, sombrio’.

En Almeida-Sampaio **carrancudo** ‘que tem carranca (‘cara feia’, ‘semblante sombrio’, ‘mau aspecto’), ‘mal-humorado, cenhoso, trombudo’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual de carranca ‘colar con puntas para defendérense os mastíns do lobo’, de orixe incerta, se cadra do lat. tardío CARCANNUM ‘colar’, con posterior metátese. Explica que se chega ó significado ‘cara enfurruñada’ por comparación co aspecto fero dos mastíns. O significado ‘presuntuoso’ procede tamén do xesto de engurrar o cello. Para os significados predominantes en galego ‘persoa coas pernas tortas’, ‘persoa contrafeita’, Corominas-Pascual entende influxo de escarranchar (v. canchés) e os derivados que coinciden no mesmo significado (s.v. carlanca). Para redundar na teoría de Corominas-Pascual, débese lembrar que *ir a cachapernas* é o mesmo que *ir ó carracho* ou *ó carrancho* ‘ir coas pernas abertas sobre unha persoa’.

NOTA

Polo que se conclúe das definicións e remites de Valladares (1884), as formas carrañas, carrañiñas e carrañolas non derivan de carraña (: s.v.), e carrandolas non está relacionado con carrandán (: s.v.). De todos os xeitos, boto en falta algo máis de precisión na definición para estar máis seguros.

VER

Cacharranchán, canchés, carramelo, carrandear.

(CARRAÑA). Xera os significados: Persoa que molesta por ser rabión; persoa malhumorada que se incomoda por todo; agarrado, avaro, mesquiño; persoa de malos modos, intratable; persoa sucia; persoa con cotra pegada ó corpo.

Carraña [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘la persona pesada, molesta o que siempre está rabiando’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Persona desabrida y áspera, que se incomoda sin motivo y todo le molesta. (3) Tacaño, mezquino, sumamente avaro. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (5) Aplícase á persoa seria e de malos modos; carrañento, carrañoso, intratable. (6) Persoa avarenta; agarrado, carrañento, coreño, rañas.

CASARES-VOZ *A risa veulle porque de repente se acordou de que o día anterior vira na televisión a un amigo golfo, algo borracho, dicindo en verso gansadas sobre a propia anatomía. Nese instante cruzouse cuns individuos que lle preguntaron por que ría. Púxose tan nervioso que non soubo ben que cousa responder, de maneira que a agresividade dos carrañas aumentou aínda máis. O caso é que se salvou duns golpes case por milagre.* (pp. 72).

Carrañento [Aparece por primeira vez en Ibáñez (1956) ‘roñoso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Sucio, puerco, mugriento. (2) Huraño, intratable, hosco. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Tacaño. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Cheo de sucidade; carrañoso, cotroso, morriñoso, porco. (2) Aplícase á persoa seria e de malos modos; carraña, carrañoso, intratable. (3) Persoa avarenta; agarrado, carrañento, coreño, rañas.

Carrañosa

FERRÍN *Nós ter tiñamos medo pero riabamos dela ás gargalladas. Chamabásmoslles carrañosas, medas de esterco. Elas aldraxábannos con maldicións, e abrían as pernas e erguían as saias.* (pp. 52).

Carrañoso **GRANXERAIS** *adx.* (1) Cheo de sucidade; carraña, carrañento, cotroso, morriñoso, porco. (2) Aplícase á persoa seria e de malos modos; carraña, carrañento, intratable.

Corraña **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Persona cutre, tacaña y mezquina en dar: *anda, muller, non seas corraña*. Se aplica a los dos sexos: *é un corraña*. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa cutre e mesquiña; agarrado, amarrado, aforrón, coreño, forrón, forrica, rañas, rañento.

CASTELÁN

En DRAE **carraña** ‘persona propensa a estas pasiones (ira, enojo)’, **carrañón**, **carrañoso** ‘que regaña o riñe’.

En Moliner **carraña** ‘persona que se irrita con facilidad’, **carrañón**, **carrañoso** ‘renegón’.

En Celadrán **carraña** ‘persona propensa a la ira, o que se irrita con facilidad’, ‘regañón’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **carranhoso** ‘que tem carranhas (‘mocos’)’.

ETIMOLOGÍA

Para Corominas-Pascual é forma con metátese de *cañarra, derivado do prehistórico *caña* ‘cadela’ (s.v. can).

Esta explicación valeríanos para *carraña* ‘ira’, ‘enfado’, que son os significados do castelán. Pero parece que para os outros significados ‘mocos’, ‘sucidade pegada ó corpo’ haxa que buscar outros antecedentes, que se poden encontrar en *raña* ‘caspá’ (v. *raña*), de *rañar* ‘rascar’, emparentado con *rabuñar* e favorecido por formas como *rascañar*. Na entrada “*raña*” compróbanse os significados ‘rosmón’, ‘agarrado’ presentes tamén aquí.

VER

Can, **curraño**, **raña**.

(**CARRAPATA**). Xera os significados: Persoa de baixa estatura; persoa mala, vil; persoa sucia; persoa que ten as pernas abertas; forma afectiva para os nenos; insulto xeográfico ós do lugar de Labrada (supoño do concello de Ourense).

Carrapata **CONSTANTINO GARCÍA** *f.* (2) (Ram.) Mujer baja y vil. **GRANXERAIS** *s.m.* (3) *fig.* Persoa insignificante, pero mala e miserable; carracha, carracho.

Carrapato **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Mez.) Dícese de la persoa con las piernas muy abiertas. **GRANXERAIS** *adx.* (3) Dise da persoa que ten as pernas moi abertas.

Carrapeta [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘dícese de la persona baja de estatura’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (1) Persona de baja estatura.

NORIEGA *Carrapetas de Labrada: / ¡abride a porta, que neva!* (Tomo II, pp. 277).

Carrapetiño [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. carrápetiño) ‘palabra de cariño, entre labradores, para con los niños, especialmente entre las madres, una de las cuales, hablando con su hijito, le decía: *meu añaño d’o dismo meu carrapetiño, meu periño doce*’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** CARRACHEIRIÑO.

Carrapeto **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Aplícase a los muchachos pequeños, niño. **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Ped.) Mujer de pequeña estatura. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa de pequena estatura; achaparrado, chaparro.

NAVAZA *Mentres Tomé tivera sempre figura de bailarín, fraco e longo coma unha anguía, o taberneiro era máis ben bochechón e carrapeto.* (pp. 122).

Carrapienta **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Nov.) Dícese de la mujer sucia.

CASTELÁN

En Covarrubias **garrapata** ‘muchacho, que siendo muy pequeño presume como si fuera hombre’ (s.v. garrapata).

En DRAE **cabarrón** ‘persona pesada y molesta’, **caparra** ‘persona pesada en su conversación o advertencias’, **garrapata** ‘tropa que cuida y conduce las garrapatas, caballos inútiles’.

En Moliner **caparra** ‘persona pesada o molesta’, **garrapata** ‘tropa encargada del cuidado de las garrapatas (‘cabalo inútil)’.

En Celadrán **alcaparra** ‘persona tan agobiante que a modo de lapa no deja a uno tranquilo e impone su compañía’, **cabarrucho** ‘persona ruda de muy escaso entendimiento’, **caparra** ‘individuo cargante y pesado que no suelta a su presa hasta que la exprime’ (s.v. alcaparra), **garrapata** ‘parásito y gorrón’, ‘quien es extremadamente pesado y molesto’, ‘sujeto encanijado, feo y de aspecto ridículo’, **garrapatillo** ‘quien inspira desconfianza y recelo’ (s.v. garrapata).

PORTUGUÉS

En Houaiss **carrapato** ‘individuo importuno, que não larga outro; indivíduo que se apegá com muita força a algo’.

En Almeida-Sampaio **carrapato** ‘importuno, maçador’, ‘homem baixo e gordo’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do arácnido parasito que vive na pel de animais. Para Corominas-Pascual é metátese de *gaparrata, da forma éuskara, aragonesa e catalá *caparra* id., voz prerromana emparentada co vasco *kapar(ra)* ‘silveira’ (s.v. garrapata).

Para os significados recollidos en carrapato ‘persoa coas pernas abertas’ supoño unha influencia de carranca (: s.v.) ou unha extensión semántica de ‘persoa baixa’ a ‘persoa de pernas abertas’.

NOTA

Coincide co seu sinónimo **carracha** nos significados ‘persoa pequena’ e ‘persoa mala’.

A palabra rexistrada por Celdrán **cabarrucho** inclúese aquí por relacionala con castelán **cabarrón** e, en todo caso, o seu significado está próximo a algún que encontramos na entrada “carracha” (: s.v.).

VER

Carracha, **corropeto**.

Carreño v. CARRANCA.

CARRIOLO. Apelativo cariñoso ós nenos.

Carriolo **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ced.) Aplícase cariñosamente a los niños.
GRANXERAIS *s.* (1) Denominación cariñosa para os máis cativos.

ETIMOLOXÍA

Carriola ten o significado ‘bambán’ que coincide con carrandiola, palabra que xera carrandiolada ‘grupo de persoas que van unhas detrás das outras’ (: s.v.), e podería ser unha liña a seguir.

Outros significados de carriola ou carriolo fan referencia a animais pequenos (‘o porco máis pequeno da rolada’, ‘xarda pequena’, ‘congro pequeno’), dos que doadamente se chega á aplicación ós nenos. Neste caso é difícil buscar étimo, pois un diminutivo de carro ten difícil xustificación, aínda que xera en derivados a acepción ‘persoa pequena’ (v. carramelo, carrincuenche, carriquí, carro).

A palabra carriola tamén denomina a cantariña, cantaruxa (v. cantar), chicharra (: s.v.), cigarra (: s.v.) ou carricanta (v. carro), e neste derradeiro sinónimo, literario onde os haxa, puidera estar unha posible terceira hipótese explicativa.

VER

Carramelo, **carrandiolada**, **carrincuenche**, **carriquí**, **carro**, **carroufo**, **carroulán**, **carrúa**, **carruxo**, chicharra, cigarrón.

(**CARRIZO**). Xera os significados: Persoa pequena; insulto xeográfico para os naturais de Covelas (Os Blancos, Ourense); alcume na obra de Manuel Lugrís; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro.

Carricento

DELRIEGO *Un mozo da súa mesma localidade, **carricento**, enorme, labrado en arxila preta, era o seu máis fiel camarada.* (pp. 27).

Carriza

BLANCO AMOR *¡Que has de vere ti, **carriza**...! Soñáchelo, ou víchela un día que pescaches unha tranca meirande que as outras.* (pp. 35).

CELSO EMILIO-TABERNA DO GALO *A Carriza. Alcume herdado. Os Carrizos son unha vella familia da vila, que deu de todo. Un diles foi capador e republicano. Cando lle presentaban a alguén que fose politicamente de dereitas, el saudábo estendendo a mao e dicindo: “Antonio Carrizo, capador, á súa enteira disposición”. (pp. 196).*

Carrizo [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘llámase así, por extensión, a cualquier persona de cortísima estatura o al animal de muy pequeño tamaño’. En Elixio Rivas (1978-2001) (s.v. carrizos) ‘apodo por el que los pueblos vecinos conoce a los natureales de Covelas, Os Blancos, Ourense’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Persona de cortísima estatura o animal de muy pequeño tamaño. AUTOR Alcume para unha persoa pequena.

PINTOS *Cóchigas vivas no cerro do lombo / sinto ¡carrizo! me nacen aquí.* (pp. 101).

LUGRÍS *–¡Ei ti, Carrizo! ¿que quer dicir eso de fillos de Satán? –Home, eu teño para min que é un aldraxe para nós; como se nos dixeran fillos de... (pp. 167).*

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **carriço** ‘individuo de cabelo crespo’.

ETIMOLOXÍA

Carrizo é nome de planta herbácea, denominación xenérica de varios arbustos ou ‘mofo, brión’. Para Corominas-Pascual do lat. vg. *CARICEUM ‘carrizal’, derivado do lat. CĀREX ‘a planta carriza’ (s.v. carrizo). Dá nome a un dos paxaros máis pequenos que temos, por aniñar nos carrizos. Do nome do paxaro nace a comparación insultiva ‘persoa pequena’.

NOTA

Descoñezo o significado que lle quixo dar a **carricento** Francisco Fernández del Riego no texto recollido, e está claro que non é ‘pequeno’ pois contradí o adxectivo “enorme” que o segue.

(**CARUNCHO**). Xera os significados: Persoa maior achacosa; forma afectiva pero xocosa e irónica.

Caruncho [Aparece por primeira vez en Ibáñez (1956) ‘viejo, enfermo, achacoso.’] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (6) En sentido jocoso y un poco irónico, amor, cariño.

Carunchoso CARRÉ (1928-1931), IBÁÑEZ (1956) Viejo, enfermo, achacoso.

PORTUGUÉS

En Houaiss **carunchento, carunchoso** ‘muito velho’.

En Almeida-Sampaio **carunchoso** ‘velho’.

ETIMOLOXÍA

Do nome de insecto coleóptero cunha larva que destrúe papel e madeira, tamén denominado couza, traza ou trilla. Para DRAE o castelán *caroncho* íd. do lat. vg. CARIUNCULA, dim. do lat. CĀRĪES ‘caruncho’. Para Houaiss *caruncho* quizais do lat. vg. *CURIUNCLU, dun diminutivo do lat. CURCŪLIŌ ‘insecto’, que tamén é nome de personaxe e título de comedia de Plauto.

Para Corominas-Pascual de orixe incerta (s.v. caroncho).

NOTA

A forma *carcoma* non é galega, si portuguesa, pero sen acepcións aplicadas a persoas. En castelán, en Covarrubias **viejo carcomido** ‘el que está ya gastado y consumido con la edad’ (s.v. carcoma). En DRAE **carcoma** ‘persona o cosa que poco a poco va gastando y consumiendo la hacienda’. En Moliner **carcoma** ‘persona que va gastando poco a poco sus bienes o los de los otros’. Derivados das variantes castelás *corca* e *corcón* recolle Celadrán **corcón** ‘gruñón y chinchoso’, ‘persona propensa al mal humor’, **corconico** ‘grauja’ (s.v. corcón), **corcuñero** ‘enredador que anda a la husma de chismes y hablillas para difundir luego’ (s.v. corcón) e **corca** ‘persona pesada’ (s.v. corcón).

Posiblemente a forma *corcoño* ‘verme que desprende luz’ que recolle Constantino García teña que ver con esta palabra castelá e portuguesa.

VER

Cocerollo, congorxo, coscobello.

CASCUDA. Insulto literario para unha persoa que se fixo indispensable para outra persoa.

Cascuda

SUMAI *A moi bruxa soubera atarme a ela para toda a vida. Nunca podería esquecerla. Cada vez que os lixos de po bailasen nun raio de sol nun cuarto en penumbra, hábame acordar dela. Da aia carracha. Da cascuda bordadora. Dela, a tartaruga que non podía encoirarse.* (pp. 78).

ETIMOLOXÍA

De cascuda ‘insecto que pode constituír praga nas casas’. É posible que derive de casca (: s.v.), polo seu caparazón.

NOTA

Do correspondente castelán *cucaracha*, en Covarrubias (s.v. cucaracha) e DRAE **cucaracha** ‘mujer morena’.

En portugués atopamos no Brasil o castelanismo **cucaracho** ‘que ou aquele que é turista, estudiante ou congénere, hispano-americano’ (Houaiss).

Do correspondente portugués *barata*, en Houaiss **barata** ‘irmã da caridade’, ‘mulher velha’, **barata-de-igreja**, **barata-de-sacristia** ‘pessoa muito beata, muito assídua à igreja’, **barata-descascada** ‘individuo albino’, ‘pessoa de pele muito clara’. En Almeida-Sampaio **como uma barata** ‘furioso’.

Tamén en portugués **baratinha** é ‘automóbil pequeno’.

VER

Badulaque, **casca**.

(CASTE). Xera os significados: Persoa ruín, mala; persoa de mal carácter; persoa que non demostra cariño ós familiares; persoa que non corresponde ó cariño que recibe; persoa que nace de pais de diferente raza; dexeñado, pervertido; persoa que perdeu ou abandonou as súas cualidades ou costumes de sempre; persoa que cambia de carácter ó ir vivir a outro sitio.

(casta) [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) **De mala casta** ‘dícese de las personas ruines, de mal carácter’.] **GRANXERAIS De mala casta**, de malas intencións. **Ser da casta do demo**, ser malo.

(caste) **ELADIO RODRÍGUEZ De mala caste**, de mala índole, de malas inclinaciones. **Ser da caste do demo**, ser uno de la piel del diablo, como vulgarmente se dice. **GRANXERAIS De mala caste**, de malas intencións. **Ser da caste do demo**, ser malo.

LÓPEZ FERREIRO *Pero como sabía a mala caste que era Gondesindo, decatouse axiña de parte de quién estaba a razón.* (pp. 23).

Castizo

ROMANCE URCA *É perdona á confianza / que che fale en este istilo, / que, como ti ben conoces / que son Jallejo castizo, / ó fálarche en Castellano / sería un gran desatino.* (pp. 23).

CASTELAO DEBUXOS *Ó castizo español non hay desgracia que non-o sorprenda.* (Aparece debuxada unha persoa dentada e durmindo).

BLANCO AMOR *¿Que determinas, Castizo? Non é para remoelo tanto.* (pp. 27).

Castuaxe **ELADIO RODRÍGUEZ s.f.** (1) Casta, ascendencia no muy limpia de una persona. (2) Var. despectiva de caste.

IGLESIA ALVARÍO *Castuaxe. Casta. Matiz despectivo.* (Carmina, pp. 175).

Descastado [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘que no ama a sus parientes’, ‘ingrato, desafecto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ adj. y s.** (2) Que muestra poco cariño a los parientes. **GRANXERAIS adx.** (2) Dise de quen amosa escaso afecto pola familia, pola súa clase social, polo seu país ou pola súa raza; desleigado. (3) *p.ext.* Dise de quen non corresponde ó afecto ou cariño que lle demostran; desleigado.

LÓPEZ FERREIRO *Si saía da casa, aos seus quefaceres, estonces era un descastado, que deixaba abandonada á sua nay, e escapábase para non socorrela.* (pp. 247).

Recastado [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘degenerado’. En Leiras (1906) ‘mestizo’.] **ELADIO RODRÍGUEZ adj.** (2) Mestizo, persona nacida de padre y madre de diferente casta. (4) Degenerado, pervertido, que ha decaído mucho de su primitiva calidad. (5) Dícese también de la persona que al cambiar de país cambia también de carácter y modo de ser. **GRANXERAIS adx.** (2) Dise da persoa ou do animal nacidos de pais de diferente casta ou raza; cruzado. (3) *fig.* Dise de quen perdeu as súas cualidades primitivas. (4) *fig.* Dise daquela persoa que mudou de carácter ou de personalidade ó cambiar de país ou lugar.

Requestado **ELADIO RODRÍGUEZ RECASTADO. GRANXERAIS RECASTADO.**

CASTELÁN

En Covarrubias **castizos** ‘los que son de buen linaje y casta’ (s.v. casta).

En DRAE **casticista** ‘persona que practica el casticismo idiomático o literario’, **castizo** ‘nacido en América de mestizo y española o de español y mestiza’, **descastado** ‘que manifiesta poco cariño a los parientes’, ‘por ext., dícese del que no corresponde al cariño que le han demostrado’.

En Moliner **casticista** ‘se aplica a la persona preocupada por el casticismo del lenguaje’, **castizo** ‘se aplica a la persona que tiene las cualidades que caracterizan a los de la región, profesión, etc. a que pertenece’, ‘se aplica particularmente a los madrileños que tienen la gracia desenfadada que se considera propia de las clases populares de esta ciudad, y a los andaluces con la gracia propia de su región’, ‘persona con desenfado y graciosa desenvoltura’, ‘cuarterón (‘mestizo’), **descastado** ‘se aplica al que se muestra desligado de las personas de su familia’, ‘o al que no corresponde al afecto de otras personas’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **castiço** ‘diz-se de ou filho de português com portuguesa’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual caste ou casta ten orixe incerta, pero quizais proceda dun gót. *KASTS ‘grupo de animais’, ‘niñada de paxaros’; en calquera caso, anula os argumentos tradicionais que remitían ó étimo latino CASTUS ‘casto, puro’ (s.v. casta).

NOTA

Recastado aplícase ó porco co fociña para arriba, e **castizo** en galego é denominación para o porco semental.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **castizo** (Tomo IV, pp. 278. Tomo VII, pp. 147).

En Pardo Bazán **descastado** (pp. 90).

En Torrente Ballester **recastado** (pp. 533).

VER

Ralea.

CASTRÓN. Home ó que lle é infiel a súa muller; fornicador; insulto xenérico para un home; denominación despectiva para os canteiros.

Castrón [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) ‘nombre que se da a los canteros, y Murguía supone que esto proviene del cordero pascual que dichos operarios ponían en los tejados de las iglesias durante los tiempos medios’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. pl. (2) Nombre que se da a los canteros gallegos. Supone Murguía, según el DRAG., que “esto proviene del cordero pascual que dichos operarios ponían en los tejados de las iglesias durante los tiempos medios”. **GRANXERAIS** s.m. (3) fig. e fam. Home ó que lle é infiel a súa muller; cornudo. (4) fig. Insulto xenérico dirixido ó home.

CONDE ¡Ovellas, sómosche todos coma ovellas! ¡Castróns! ¡O que somos é uns castróoons! (pp. 72).

RÁBADE A ese castrón, cago na mesma puta, que xa me está... (pp. 14). Pero ningún castrón ten o dereito, aínda por enriba, de te estar provocando con toda a súa conciencia. (pp. 51).

FERRÍN O Turelo foi posuído polo espírito do tío Nicasio Remuñán aproveitando o intre e ponto en que estaba o seu corpo aberto a consecuencia da palliza da Garda Civil, a fin de o vello castrón poder fornicar en liberdade na desexada Dorinda mediante o procedemento ideal de apoderarse do corpo do propio marido dela. (pp. 42).

IGLESIAS Iso pensei aquela mañá e tódalas mañás, ó abrir a xanela e ceibar o cheiro de castrón para que entre o dos xurelos. (pp. 11). Ti só, gobernácheste para esmendrellar dous langrâns e facer abeirar unha vaca sagrada cara ó Brasil. Anque che ten bo perigo, o castrón, nun país quentiño e durmindo nun xergón de follatos verdes. (PP. 30).

CARIDE O Buga vello, castrón aínda ós seus anos, enguedellárase coa muller do Albanés. (pp. 31).

CASTELÁN

En Celdrán **castrón** ‘persona malintencionada’, **castronete** ‘falso’ (s.v. castrón).

ETIMOLOXÍA

Derivado de castrar (: s.v.).

En galego castrón é o macho cabrío capado e tamén, por extensión ou analoxía con cabrón (: s.v.), o macho cabrío apto para a procreación, a diferenza do castelán, que designa o macho cabrío ou o porco capados.

VER

Arroallo, cabrón, **castrar**, tráxico.

Castuaxe v. CASTE.

CATEÑO. Persoa de estatura baixa.

Cateño **ANÍBAL OTERO** (ou gateño?) TARRACEÑO (‘aplicase a la persona de pequeña estatura’, en Parrochas. (s.v. tarraceño).

ETIMOLOXÍA

Partindo da dúbida de transcripción de oclusiva velar xorda ou sonora, e do significado en galego de gatuño ‘vexetal ou planta de pouca altura’, pódese aceptar a proposta etimolóxica de Anibal Otero que remite a gato (: s.v.).

NOTA

A interrogante que dubida da posible entrada gateño é de Aníbal Otero.

VER

Gato.

CATROPEA. Denominación despectiva para un grupo de xente desordenada; denominación despectiva para a Santa Compañía.

Catropea APÉNDICE ELADIO (1961), FRANCO GRANDE (1972) Muchedumbre desordenada de jineteres, y aún de gente a pie.

IGLESIA ALVARIÑO *Catropea. Muchedumbre desordenada de jineteres y aún de gente de a pie. (Carmina, pp. 175). Qué catropea triste, de cara á noite! (...). Sempre nun ir e vir de mazaricos cara ás furnas dos fachos, / qué catropea, Dios, de cara á Noite! (Nenias, pp. 11). De detela catropea da santa compañía do esquezno (...). Quén puidera atopalas palabras que todo o poden, e detela catropea da santa compañía do esquezno! (Nenias, pp. 14). Vai inda un balbordo de catropeas / aló por debaixo das herbas mudas. (Nenias, pp. 42).*

Catropel ANÍBAL OTERO (1949-1977) Tropel.

Cotropea [Aparece por primeira vez en Valladares inédito (1896-1902) (s.v. cotropéa) ‘multitud desordenada’. En Leiras (1906) ‘patulea, turba, gentío, muchedumbre de gente’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Muchedumbre de gente. (2) Patulea.

Cotropel ANÍBAL OTERO (1949-1977) Tropel.

ETIMOLOXÍA

Redución da denominación latina *animalia quadrupedia* ‘cuadrúpedo’, de QUATTŪOR ‘catro’ e PES, PĒDIS ‘pé’.

Constantino García considera que a acepción insultiva de catropea é por influencia de tropel (v. tropa), de onde nace tamén a forma híbrida catropel (2003: 493).

NOTA

Indica Eladio Rodríguez que a palabra catropea que el rexistra a tomou de Aquilino Iglesia Alvariño, da tradución do *Carmina* de Horacio, que encontramos literal no vocabulario lexicolóxico da edición de 1951 (pp. 175).

A palabra cuadrúpede, do mesmo étimo, xera insulto por comparación cun animal de catro patas en cast. e port.:

En cast. **cuadrúpedo** ‘quien nos cansa y hastía con su zafiedad y rudeza’, ‘individuo torpe que a su rusticidad y cortedad de ingenio une brutalidad, tosquedad y simpleza’ (Celdrán).

En port. **quadrúpede** ‘indivíduo grosseiro, rude’ (Houaiss), ‘indivíduo bruto ou estúpido’ (Almeida-Sampaio).

Tamén do cast. americano *cuatrero*, referido ás catro patas dos cabalos ou das vacas, se xera, en cast. **cuatrero** (DRAE, Moliner) e port. **quatreiro** (Houaiss), co significado ‘ladrón de gando, esp. cabalos ou vacas’.

En lat. existía para ‘ladrón de gando’ a palabra *ĀBIGĒĀTOR* -der. de *ĀBIGĒRE* ‘botar lonxe, escorrentar’, ‘conducir o gando’, de *AB* e *AGĒRE* ‘llevar, conducir’, que deixou en galego abixeato e cast. *abigeato* ‘roubo de gando’, pero en ningunha das linguas deixou nome para o que comete o delito. En port. deixou *abegão* ‘encargado dunha facenda’ e ‘coidador do gando’.

VER

Catro, pé, tropa.

(CAZAPO). Xera os significados: Neno inqueda e traveso; neno que pernea; grupo de xente que se reúne en sitios ocultos; entrometido; persoa pequena; persoa gorda; persoa que anda dun sitio para outro sen facer nada; persoa astuta.

Cazabello ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Inquieto, hablando de niños. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Neno moi traste, que non para quedo un momento; cachafello, fedello, fervello.

Cazabelo ANÍBAL OTERO CAZABELLO, en Soutelo.

Cazabín ANÍBAL OTERO (1949-1977) Aplícase al niño propenso a pernear, en Barcia.

Cazabiñas ANÍBAL OTERO (1949-1977) Aplícase al niño propenso a pernear, en Barcia.

Cazapeira ELADIO RODRÍGUEZ *s.f.* (2) Junta o reunión de gentes en sitios ocultos.

Cazapelleiro ACEVEDO (1932), ANÍBAL OTERO (1949-1977) Entrometido.

Cazapello ELIXIO RIVAS (1978-2001) Persona, animal pequeno, poco desenvolvido.

Cazapelo ANÍBAL OTERO *adj.* (1) El que cazapelea ('cazcalear'). CONSTANTINO GARCÍA *adj.* (1) (Bur.) Metementodo. GRANXERAIS *adx.* (1) Dise da persoa que simula traballar moi activamente, sen facer nada en realidade. (2) Dise da persoa á que lle gusta entremeterse nas cousas dos demais.

Cazapo ELADIO RODRÍGUEZ *s.m.* (2) Hombre taimado y astuto. CONSTANTINO GARCÍA *adj.* (1) (Xun.) Gordinflón.

Escazabello ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Aplícase a los niños propensos a pernear. GRANXERAIS *adx.* (1) Que non para quieto, dito especialmente dun neno.

CASTELÁN

En Covarrubias **gazapillo** 'el que es novecito' (s.v. gazapo).

En DRAE **gazapera** 'junta de algunas gentes que se unen en parajes escondidos para fines poco decentes', **gazapina** 'junta de truhanes y gente ordinaria', **gazapo** 'hombre disimulado y astuto'.

En Moliner **gazapera** 'reunión de esa clase de gente (del hampa)', **gazapina** 'reunión de gente del hampa', **gazapo** 'hombre disimulado y astuto'.

En Celadrán **cazapetu** 'hombre ruin, carracoso', **cazarito** 'meticón y entrometido', 'quien es escaso de juicio, individuo que por su cortedad hace el ridículo al tratar de participar en las conversaciones'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **caçapo** 'homem atarracado ('baixo e gordo')'.

En Almeida-Sampaio **caçapo** 'homem baixo e grosso'.

ETIMOLOGÍA

De cazapo 'cría do coello', para Corominas-Pascual ten sufixo prerromano e radical tamén ou derivado de caza, por seren os cazapos doados de cazar (s.v. gazapo).

NOTA

A forma cazabín rexistrada por Aníbal Otero é con sonorización da oclusiva intervocálica e alomorfo diminutivo dialectal propio do galego oriental, que se ben non é propio de Barcia, si está próximo á súa isoglosa e por tanto influído, como se demostra.

A forma cazabiñas aparecía equivocadamente na edición de "Verba" (anexo 8) na entrada cazabiña, cun asterisco que remitía a unha dúbida de interpretación de "perneón" que se resolve con esta definición do *Diccionario de diccionarios*.

Corominas-Pascual ilústranos co sardo **cacciappu** 'insulto dirixido a un neno enfermizo' (s.v. gazapo).

O castelán **alfarnate** 'bribón, tuno' (DRAE), 'granuja' (Moliner), 'persona muy descuidada en su atuendo y aseo' (Celadrán) procede para DRAE do árabe *al-jarnaq* 'o cazapo' e para Corominas-Pascual ten orixe incerto, aínda que abre posibilidade ó hispanoárabe *harnáq* 'lebre pequena' (s.v. alfarnate).

En portugués tamén se denomina a cría do coello *lápapo*, que xera derivados con acepcións insultivas (v. *lápapo*).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **gazapo, como** (Tomo VII, pp. 287), **gazapo** (aplicado ó escritor Leon) (Tomo V, pp. 256).

VER

Cazar, lápapo.

CAZÓN. Persoa forte.

Cazón ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (1) Dícese de la persona fuerte y robustísima. GRANXERAIS ROBUSTO.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cação** 'meretriz'.

En Almeida-Sampaio **cação** 'mulher nua', 'meretriz'.

ETIMOLOGÍA

De cazón, peixe selacio parecido ó melgacho, para Corominas-Pascual de orixe incerta, quizais do lat. vg. *CATTIONE, derivado de CATTUS ou CÁTUS ‘gato’ (s.v. cazón I). É curioso que outro dos nomes que ten este peixe é can do mar ou can mariño.

A carne deste peixe é mala pero, en cambio, a pel, unha vez enxoita, aprovéitase como lixa, o que debe dar pé á acepción figurada que nos ocupa.

NOTA

Celdrán explica que o castelán **cazo** ‘callo, feto’ pode non ter que ver con cazo ‘vasilla’, senón que sexa uso metafórico derivado do peixe cazón (s.v. cazo).

VER

Gato.

(**CEBRA**). Xera os significados: Home bruto, groseiro, impetuoso, asalvaxado; persoa terca, pesada; persoa resistente, robusta, dura; persoa áspera, pouco agradable.

Cebra

CARIDE *O Cebra e o David, os colegas da rateira que comparten a súa cela.* (pp. 16).

Cebre

ACEVEDO (1932) Terco, pesado. Exuberante de robustez, retozón, inquieto, animado. **ANÍBAL OTERO** (1949-1977) Terco, duro, resistente; difícil de domar.

Cebro

ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Áspero (persoa, animal o cosa). **GRANXERAIS** *adx.* (2) Dise da persoa de trato áspero e pouco agradable; acre, agre, áspero.

Cebrón

LOPO LIÁNS *Que iá lh’ogano rengeu ant’el Rey / ao Zevron, e poys ante ssa esposa.* (87, 7).

CASTELÁN

En Covarrubias **como una cebra** ‘a la mujer que es muy arisca y brava’ (s.v. cebra).

PORTUGUÉS

En Houaiss **zebra** ‘persoa sem intelixencia, bronca, ignorante, estúpida; azêmla, burro’.

En Almeida-Sampaio **zebra** ‘individuo estúpido’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual de orixe incerta, aínda que defende claramente a hipótese do lat. vg. *ECIFERUS, do lat. EQUÍFERUS ‘cabalo salvaxe’, composto de EQUUS ‘cabalo’ e FÉRUS ‘salvaxe’ (s.v. cebra).

NOTA

Cebra, cebro ou cebrón denominaron antigamente o cabalo ou burro salvaxe, pero tamén eran xenéricos de animal mamífero pero fero, e xa na lingua medieval, como se comproba no texto de Lopo Liáns, se aplicaba a un home groseiro, bruto, impetuoso, asalvaxado. Para Aníbal Otero tamén é cebra.

Para Corominas-Pascual a aplicación moderna para o équido africano débese ós portugueses descubridores do Cabo de Boa Esperanza.

A forma cebre que recollen Acevedo e Aníbal Otero, indicando este que é variante de cebra, hase ter en conta como argumento de apoio á tese que defende que a palabra enxebre ‘sen mestura, puro, auténtico’ proveña de cebra, probablemente, de ser así, por marcar a casta de sangue, a súa pureza, a ausencia de cruzamento, que é habitual nestas familias de mamíferos (vid. mula).

CENTOLO. Persoa aparvada, atordoada; personaxe ficticio que asusta os nenos; personaxe que desfila en procesións de Corpus.

Centolo

ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (1) Dícese de la persona atontada, atolondrada y aturdida.

Centulo

[Aparece por primeira vez en Sarmiento (1745-1770) (s.v. centúlo) ‘en Santiago y Ourense es como el centúlo y coco, y come niños’ (s.v. feno). En Rodríguez (1863), Pintos (1865), Cuveiro (1876), Porto (1900) ‘persoa que na procesión do Corpus vai diante de San Antonio e leva unha choca no pescozo, facendo de demo’.] **SARMIENTO** *Centulo*.

PINTOS

E verás muitos alarbes, / centulos e maricallos, / cazoleiros e godallos, / muito ninguém e arroaz. / Lacoeiros, gurumantes, / canaveses, galdrupeiros, / esculeres, raspalleiros, / muito choqueiro e lambaz. (pp. 204). (No *Vocabulario*, choqueiro, personaxe que nas procesións ía vestido con chocas).

Céntulo **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Cagalaolla, especie de máscara que en Redondela y otras partes de Galicia figuraba en la procesión del Corpus y en otras representaba al demonio.
GRANXERAIS *s.m.* (1) Persoa disfrazada cunha máscara que, nalgúns partes de Galicia, participaba na procesión de Corpus representando o demo.

ETIMOLOXÍA

De centola ‘crustáceo mariño’. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente dun céltico CINTULLOS que puidera ser nome de persoa; e desbota a tese defendida por outros etimólogos do lat. CENTŌCŪLUS, de CENTUM ‘cen’ e OCŪLUS ‘ollos’, polos moitos tubérculos do seu caparazón (s.v. centolla).

Corominas-Pascual explica centulo ou céntulo ‘personaxe con máscara do Corpus’ por levar o crustáceo tamén unha máscara que é o caparazón (s.v. centolla), que non considero convincente.

Aparece por primeira vez con acento esdrúxulo, céntulo, en Valladares (1884).

CÉRBERO. Gardián severo e incorruptible; porteiro de fútbol.

Cancerbeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Guardián severo e incorruptible. **GRANXERAIS** (*).

Cérbero **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Gardameta, no fútbol, xogador que cumpre a misión específica de defende-la portería.

CASTELÁN

En DRAE **cancerbero**, **cerbero** ‘portero o guarda severo e incorruptible o de bruscos modales’.

En Moliner **cancerbero**, **cerbero** ‘portero o gardián muy celoso’, ‘portero de modales bruscos o groseros’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cérbero** ‘porteiro deseducado, brutal, violento’.

En Almeida-Sampaio **cérbero** ‘porteiro muito atento, que não deixa ludibriar’, ‘guarda severo e intratável’, ‘guarda brutal’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. CERBERUS. Era o nome do can de tres cabezas, ou cen para algúns autores, que gardaba a entrada do inferno.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruime **can-cerbero** (Tomo II, pp. 6).

VER

Can.

(CERRO). Xera os significados: Persoa moi traballadora e afeita a traballar; persoa moi resistente no traballo.

Cerreñudo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Tozudo para el trabajo. (2) Cejijunto, en Paíme.

Cerril **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Bur. Sua.) Persona dura y resistente para el trabajo.

Cerrudo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (2) Hombre duro para el trabajo. **GRANXERAIS** *adx.* (3) *fig.* Dise da persoa forte e afeita ó traballo; cernello.

CASTELÁN

En DRAE **cerrero** ‘altanero, soberbio’, ‘tratándose de personas, inculto, brusco’, **cerril** ‘grosero, tosco, rústico’, ‘dícese del que se obstina en una actitud o parecer, sin admitir trato ni razonamiento’.

En Moliner **cerrero** ‘orgullosa’, **cerril** ‘tosco o grosero’, ‘torpe’.

En Celdrán **cerrero** ‘persona inculta y brusca’, ‘incivil y huraño’, ‘altanero y soberbio’, **cerril** ‘grosero y tosco’, ‘sujeto cuya ignorancia es muy atrevida’, ‘individuo que impone sus ideas sin aceptar razonamiento en contra’, ‘cabezota’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. CIRRUS ‘rizo’, ‘crina do cabalo’. Destes significados orixinarios derivan os nosos significados en galego de cerro ‘liño para fiar’, ‘estame ou peluxe do millo’, que non considero que dean pé ás acepcións figuradas recollidas arriba. Do significado latino ‘crina do cabalo’ pasouse a ‘parte do lombo ou espiñazo dos animais’, e de aquí, como parte alta do animal, a ‘elevación do terreo, outeiro’. Este significado non é considerado propio do galego por algúns lexicógrafos, de feito só está rexistrado por Aníbal Otero e

Constantino García, pero de non admitilo non se poderán considerar tampouco os derivados insultivos recollidos arriba, pois é da acepción ‘terreo elevado’ de onde se crea a acepción ‘soberbio’ en castelán, do mesmo xeito que se crea en derivados de alto (: s.v.), e os significados recollidos arriba referidos á resistencia no traballo e o significado do castelán ‘rudo’, que nacen da comparación cos animais que andan libres, do mesmo xeito que nacen significados similares de monte (: s.v.).

Hai máis extensións semánticas por comparación de parte de corpo a termo orográfico: aranguelo de ‘espiñazo’ a ‘montaña prolongada con penas que sobresaen’, lombo ‘parte central das costas’ a lomba ‘elevación do terreo’, garganta ou gorxa ‘conduto entre o padal e o esófago’ a ‘paso estreito entre montañas’, costas ‘parte posterior ou lado do tronco dos humanos’ a costa ‘pendente orográfica’, ou lado ou posiblemente cocote ‘parte superior e posterior do pescozo’, der. de coco ‘cabeza’, a curota ou cucuruto ‘parte máis alta dun monte’.

NOTA

Cerrullo é denominación para un cadelo.

Cerreñado é forma híbrida entre cerrudo, que recolle tamén Aníbal Otero co mesmo significado, e *ceñado ‘persoa coas cellas moi poboadas ou xuntas’ (v. cella). É por iso que este significado non se ha de ter en conta como derivado de cerro.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cerril** (Tomo III, pp. 77).

VER

Alto, cella, monte.

CHACAL. Persoa que explota os indefensos; terrorista.

Chacal **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Persoa que explota os indefensos. AUTOR Terrorista.

PORTUGUÉS

En Houaiss **chacal** ‘indivíduo estúpido’, ‘indivíduo sem dinheiro’.

En Almeida-Sampaio **chacal** ‘persoa que explora os desgraçados’.

ETIMOLOXÍA

De chacal ‘mamífero carnívoro africano’, para Corominas-Pascual do fr. *chacal*, e este do turco *cakâl*, á súa vez do persa *sagâl* id. (s.v. *chacal*).

Para a acepción ‘terrorista’ do sobrenome do terrorista de orixe venezolana Illich Ramírez Sánchez, que lle deu a prensa por atoparlle entre as súas pertenzas a novela *O día do Chacal* de Friederick Forsyth.

(CHIBO). Xera os significados: Muller desenvolta; muller andarega; rapaza alegre, inquieta e xogueta; muller de mala vida; persoa á que se lle botan as culpas de algo.

Chiba DICCIONARIO DA ACADEMIA (1913-1928) (s.v. *chiva*) Dícese de la mujer desenvuelta y andariega. Dícese de la niña o muchacha jovial, inquieta y juguetona.

IGLESIAS *¡Habías de estar allí, caendo co sono ata as tantas, aturando a esas chibas mal faladas e gurrando coa chulería. E que non se desmande un botellazo.* (pp. 12).

(chibo) **GRANXERAIS** **Chibo expiatorio**, persoa á que lle botan as culpas.

CABANA *Total, que alá vou, e quedara amosando os dentes por entre as barbas, que as deixara longas por non se afeitar (...). “Ben te podeo rir, barbas de chibo: malo na vida e malo na morte”.* (pp. 114).

Chivata

IGLESIAS *Avísolle que non somos chivatas nin amigas e chismes. Se vén a que lle contemos a vida de Jakie, perde o tempo.* (pp. 126).

CASTELÁN

Drae **chivato** ‘soplón, delator, acusador’, **chivudo** ‘que lleva larga barba’.

En Moliner **chivato** ‘persona que tiene el vicio de acusar o delatar’.

En Celdrán **chiborro** ‘quien hace el tonto’, ‘persona ridícula, espantajo’, **chivato** ‘tipejo informal y miserable que delata a los demás para medrar o conseguir algo’, **chivón** ‘majadero’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **chibante** ‘altivo, orgulhoso’, ‘que ou aquele que provoca brigas; valentão, pimpão, fanfarrão’, ‘que ou quem é cheio de si; vaidoso, orgulhoso’, ‘que ou aquele que é muito apurado e

faceiro no modo de se arrumar e vestir; janota, casquilho’, **chibarra** ‘mulher à-toa’, **chibarro** ‘mestiço, mulato’, ‘pessoa que exala mau cheiro’.

En Almeida-Sampaio **chibante** ‘que blasona de valente; fanfarrão’, **chibarra** ‘mulher de mau porte’.

ETIMOLOXÍA

De chibo ‘cría da cabra’, ‘macho cabrío apto para a procreación’, que para Corominas-Pascual foi orixinariamente voz de chamada para que este animal acudise, polo tanto de creación expresiva (s.v. chivo). Neste sentido, e para reafirmar a teoría de Corominas-Pascual, ilustro con palabras galegas de similar creación para outros animais: chibi e chibirín, voces para chamar a cabra; chica, voz para chamar o xato que vai ó monte; chino ou quino, voces para chamar o cocho; ou chiro, voz para chamar os polos. Para Corominas-Pascual o cast. **chivato** ‘acusador’ deriva de *chivar* ‘fastidiar, molestar, enganar’, significado inspirado no carácter caprichoso e irascible do chibo (s.v. chivo).

Unha palabra relacionada coa familia caprina e o significado ‘achéganola Celdrán con **balante** ‘delator’, do lat. BALĀRE ‘emitir a ovella ou a cabra os seus sons ou berros’, palabra onomatopeica que xa tiña en latín os significados figurados ‘falar por gusto’ e ‘dicir simplezas’. Puidera considerarse seriamente a posibilidade dunha explicación similar para chegar ó castelán **chivato** ‘delator’. O verbo latino BALĀRE chegou ó cast. *balar* e ó port. *balar* e *balir*, e en galego balar e balir, que conviven cos sinónimos tamén onomatopeicos bear e mear.

NOTA

Nalgúns sitios denominaban popularmente **chiba** a carroceta, pola súa posibilidade de superar pendentes con moita inclinación no monte.

Chiba louca é nome de paxaro.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **chivo** (Tomo VI, pp. 260).

En Valle-Inclán **chivo** (pp. 157).

VER

Cabra, cabuxo, chinón, tráxico.

(**CHICHARRA**). Persoa que fala por falar; muller que vende peixe; alcume na obra de Leiras Pulpeiro.

(**chicharra**) **GRANXERAIS** Andar ou ir de **chicharra**, falar por falar.

Chicharreira **CONSTANTINO GARCÍA** f. (1) (Ced.) Mujer que vende pescado. **GRANXERAIS** s.f. (1) Popularmente, muller que vende peixe.

Chicharro

LEIRAS Un fillo dun bodegueiro / que lle adecuñan **Chicharro**. (pp. 266).

CASTELÁN

En Covarrubias **chicharra** “es símbolo del hablador importuno y del maldiciente” (s.v. cigarra).

En DRAE **chicharra** ‘persona muy habladora’, **hablar** uno **como una chicharra** ‘ser muy hablador’.

En Moliner **chicharra** ‘se emplea como término de comparación o como nombre calificativo para referirse a una persona charlatana’, **chicharrón** ‘adulador’, ‘chismoso’.

ETIMOLOXÍA

En galego **chicharra** é ‘insecto que emite un son estridente’ e **chicharro** ‘peixe teleósteo mariño’. O significado ‘persoa que fala por falar’ inspírase no insecto e o significado ‘vendedora de peixe’ no peixe. Do alcume do texto de Leiras non se pode extraer significado xustificativo.

Para Corominas-Pascual de orixe incerta, pero considera que é anterior a denominación para o insecto, pois é normal que moitos peixes tomen nome de animais terrestres (s.v. **chicharro**). En contra disto, o port. só ten *chicharro*, e só para denominar o peixe.

O insecto ten outros moitos nomes en galego inspirados no son estridente do macho: carricanta, cantariña, cantaruxa, carriola, gaiteira..., polo que tamén se podería pensar nunha orixe onomatopeica para **chicharra**, relacionada con chiar, chillar, chirilar, chirilar, chirriar... Recórdese que a reiteración silábica ten carácter enfatizador expresivo.

VER

Cantar, carriolo, **carro**, cigarrón.

(**CHINCHE**. Persoa molesta, pesada; persoa excesivamente esixente ou meticulosa en pequenos detalles.

Chinche **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. y s. (1) Persona chinchosa, molesta, pesada o cargante. **Ter sangue de chinche**, ser alguno sumamente pesado, incómodo, fastidioso o molesto. **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Gro.) Quisquilloso.

CASARES-VOZ *El, que era un volteriano pasado de moda, non me perdonou nunca que casara pola igrexa, onde estivo escondido detrás dun confesionario durante o tempo que durou a cerimonia. Era un chinche simpático e bondadoso, cun mal xenio pintoresco, moitas veces disparatado. A un oficial xubilado da marina americana (...) non o podía ver. (pp. 30). Un amigo meu, que admiraba a Baroja ata o extremo de erguerse a facer unha inclinación cada vez que na súa presenza se cita o nome do ilustre novelista, reprochoume o outro día que lle chamara cascarrabias ó seu ídolo. Non teño inconveniente en retirar a palabra se é que eso o consola, pero tamén me gustaría discutir con el como se pode calificar, sin ofender a súa devoción, a un home que a miúdo parecía un pouco chinche. (pp. 48).*

CASTELÁN

En DRAE **chinche** ‘persona chinchosa’, **tener uno de chinches la sangre** ‘ser sumamente pesado y molesto’, **chinchoso** ‘dícese de la persona molesta y pesada’.

En Moliner **chinche** ‘chinchorrero’, **chinchoso** ‘chinchorrero’.

En Celdrán **chinche** ‘individuo pesado, porfiado y polémico’, ‘enojoso y pelmazo’, ‘antipático’, **chinchirre** ‘persona molesta’ (s.v. chinche), **chinchipeu** ‘persona pequeña y raquítica’ (s.v. chinche), **chinchoso** ‘presumido, presuntuoso, pagado de sí mismo’, ‘persona molesta y pesada’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **chicharavelho** ‘criança inquieta’, ‘traquinas’, **chinchafol**, **chinchafoles** ‘individuo presumido’, ‘janota’, **chicharavelho**, **chincharravelho**, **chinchavarelho** ‘criança tranquila’. (Todas estas palabras dan tamén nome a un paxaro).

ETIMOLOXÍA

Do lat. CÍMEX íd. Xa en latín era tamén insulto.

NOTA

Chichacarallas é nome do piollo, imaxino que, máis concretamente, do piollo pato, máis coñecido polo castelán *ladilla*. Seguramente o n implosivo desaparece por influxo de chicha ‘carne’.

VER

Chinchar, chinchorreiro, chisme.

CHINCHORREIRO. Persoa que inventa ou conta contos da xente, e por iso resulta impertinente e pesado.

Chinchorreiro FILGUEIRA (1926) Chinchorrero, chismoso.

Chinchorreiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘que se emplea en chismes y cuentos’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Que se ocupa en murmurar y meter cizaña; chismoso, impertinente.

Chinchorrero ANÍBAL OTERO (1949-1977) Que se emplea en chismes y cuentos con impertinencia y pesadez.

CASTELÁN

En DRAE **chinchorrero** ‘que se emplea en chismes y cuentos con impertinencia y pesadez’.

En Moliner **chinchorrero** ‘impertinente. Se dice de la persona difícil de contentar, excesivamente exigente en los detalles del trabajo o servicio que se le hace, muy celosa de que se le guarden las consideraciones o el respeto debidos, etc.’, ‘aficionado a contar o escuchar chinchorrerías (‘chismes’)’.

En Celdrán **chinchorrero** ‘mentiroso y fantasioso que anda siempre con patrañas’, ‘persona impertinente, cuentista y chismosa’, ‘persona fastidiosa y cargante’, ‘sujeto que dedica su tiempo a esparcir infundios y sembrar cizaña’.

ETIMOLOXÍA

Corominas-Pascual (s.v. chinche), DRAE e Moliner considérano derivado de chinche. Celdrán cita a Covarrubias para seguilo supoñendo o étimo italiano *cianciorrero*, derivado de *ciancie* (debería ser *ciancia* ou *ciance*) ‘engano, burla’.

Propoño relacionalo con chisme (: s.v.), que xera derivados de igual significado e comparte étimo con chinche (: s.v.), o que explica a forma definitiva.

O matiz semántico de resultar impertinente e pesado por andar en contos puidera ser tamén orixe do insulto e non consecuencia de andar en contos; nese caso estaríamos claramente perante un derivado directo de chinche.

NOTA

O port. **chinchorro** ‘persoa lenta’, ‘indolente’ (Houaiss) considérase este lexicógrafo brasileiro tomado do cast. *chinchorro* ‘rede’ e segue a Corominas-Pascual supoñéndoo derivado de chinche.

VER

Chinche, **chinchulleiro**, chisme.

CHINÓN. Persoa que anda osmando ou fisingando.

Chinón **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que anda fisingando.

Chinona **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Goi.) Dícese de la persona que husmea.

ETIMOLOXÍA

De chino ‘voz para chamar o porco’, de onde pasou, por metonimia, a denominar o propio porco. O insulto inspírase no xesto característico do animal de andar cheirando todo ou de andar fozando.

Hai outros animais que toman nome da voz para chamalos, como vimos, por exemplo, en chibo (: s.v.).

A voz chino é de creación onomatopeica do son que emite, claro que dependendo de como pronuncie o porco ou entendan as persoas rexistramos as variantes quino, quiño, quiro ou cocho (: s.v.), que tamén é palabra nacida do son que emite, que os asturianos escoitan goch e chaman *gochu*, ou o castelán *cochino*, que pode ser diminutivo de cocho ou confluencia de dúas onomatopeas: coch e chin.

VER

Chibo, cocho.

(CHISME). Xera o significado: Persoa que leva e trae contos ou noticias verdadeiras ou falsas que poden desacreditar ou difamar a outras.

Chismeiro [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) (s.v. chismeyro). En Valladares (1884) ‘chismero, chismoso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Chismero. **GRANXERAIS** (*).

Chismón **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Chismoso, chismeador, que es dado a chismes. **GRANXERAIS** (*).

CASTELÁN

En Covarrubias **chismoso** ‘el que va con nuevas a otro de cosa que debiera callarla, por habérsela fiado y ser secreta, y dicha en perjuicio de la persona a quien lo revela’ (s.v. chisme).

En DRAE **chismero**, **chismoso** ‘que chismea o es dado a chismear’, **jismero** ‘que lleva jismas o cuentos’.

En Moliner **chismoso** ‘aficionado a contar chismes’, ‘curioso o entrometido’, **jismero** ‘chismoso o lioso’.

En Celadrán **chismero** ‘murmurador’, ‘mesturero y encizañador que se dedica a indisponer a la gente’, ‘individuo que anda siempre con cuentos y hablillas consiguiendo que aquellos que antes se llevaban bien se tengan ojeriza’, **chismeras** ‘que hablan para causar pesar’ (s.v. chismero), **chismendero**, **chismindero** ‘portador de chismes’ (s.v. chismero), **chismoso** ‘individuo dado al chismorreio de vecindad, capaz de sacar a relucir trapos sucios de otro cuando es menos conveniente’, ‘murmurador importuno que esparce noticias sin confirmar por mentideros y plazas’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual de orixe incerta. Parece inclinarse por considerar esta palabra derivado do antigo *chisme* ‘chinche’, do lat. *CĪMEX* íd. (v. chinche), no sentido de cousa pequena, pero admite verosímil a teoría etimolóxica que leva ó lat. *SCHISMA* ‘división, cisma’, pola discordia que crea a chisme ou noticia falsa.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **chismoso** (Tomo II, pp. 337. Tomo VI, pp. 48).

VER

Chinche, chinchorreiro.

CHITA. Engaratuxador.

Chita

REIGOSA *Non o quería decir, pero é coma unha chita, que engadela e envicia ós homes coas súas garatuxas.* (pp. 116).

ETIMOLOXÍA

Do nome da mona que se fixo famosa por ser a compañeira do personaxe de ficción Tarzán, que se caracterizaba por ser lista e conseguir conquistar a través das súas maneiras e feitos.

VER

Mono.

Chivata v. CHIBO. Choca v. CHOCO.

(CHOCHO). Xera os significados: Persoa que ten debilitadas as facultades mentais; persoa que ten excesivo cariño ou admiración por outra; aparvado; persoa á que non se lle dá importancia e se ten en pouca consideración.

Chocha PINTOS (1865) Chocha, lela.

Chocho [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘que chochea’, ‘lelo de cariño’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Persona que chochea. (2) Lelo de puro cariño. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Persoa que chochea, que ten debilitadas as súas facultades mentais. (2) Tolo, aplicado á persoa que ten excesivo cariño, simpatía ou admiración por algo ou alguén; chalado.

LÓPEZ FERREIRO *Do pay xa non digamos; estaba chocho ca filla.* (pp. 103).

CARBALLO *A muller dun vello medio chocho.* (pp. 174).

CARIDE *O avó Estevo estaba chocho, coma unha regadeira.* (pp. 53).

Choucha PINTOS (1865) Chocha, lela.

Chouchiñas AUTOR Persoa á que non se lle dá importancia e se ten en pouca consideración.

Choucha [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘tonto, atontado, abobado, idiotizado, chocho’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa pouco lista; aparvado, parvo.

CASTELÁN

En Covarrubias **chocho** ‘el que sabe poco y es como niño de teta’ (s.v. chocho).

En DRAE **chocho** ‘que chochea (‘tener debilitadas las facultades mentales por efecto de la edad’, ‘extremar el cariño y afición a personas o cosas, a punto de conducirse como quien chochea’), ‘lelo de puro cariño’.

En Moliner **chocho** ‘se aplica a la persona que, por vejez, tiene debilitadas sus facultades mentales’, ‘se aplica a la persona que tiene mucho cariño, admiración o simpatía por otra’.

En Celadrán **chocho** ‘se dice de quien sabe poco y se comporta como un niño de pecho’, ‘viejo mamón envilecido’, ‘cabronazo carroza que aguanta carros y carretas con tal de seguir teniendo acceso carnal a la mujer’, ‘quien por un amor exagerado tórnase medio bobo’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual é a mesma palabra que o galego choco, o port. *chocho* ou o cast. *clueco* (v. choco), da súa aplicación á galiña que choca os ovos, porque o vello achacoso debe permanecer inmóbil coma ela (s.v. chocho). Demostración desta teoría é a propia forma portuguesa *chocho* ou a existencia da palabra *choucha* ‘galiña’ (Almeida-Sampaio).

NOTA

Os derivados do homónimo castelán chocho ‘órgano xenital feminino’ hanse mirar na entrada cona (: s.v.).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **chocho** (Tomo III, pp. 335. Tomo VII, pp. 20).

En Pardo Bazán **medio chocho** (pp. 38).

En Torrente Ballester **chocho** (pp. 108).

VER

Choco, **cona**.

(CHOCO). Xera os significados: Persoa débil ou enfermiza; muller contratada para chorar nos enterros; denominación despectiva para persoa pequena ou neno.

(choca) SOBREIRA (1787-1805) **Andar, estar feyto unha boa choca** ‘con que se expresa que alguna persona anda o está enclenque’

Choco VALLADARES INÉDITO (1896-1902) Dícese también del que tiene enfermedad o de aquello que está hendido, resentido (s.v. chóco). LEIRAS (1906), CARRÉ (1972) Enclenque.

Choqué [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘plañidera’.] **GRANXERAIS** s.f. (1) Muller, contratada ou non, que acompaña os enterros chorando; carpideira, choradeira, chorona.

Crouco [En Aníbal Otero (1949-1977) aparece ‘us. como despectivo para designar una persona o animal pequeno’] **ANÍBAL OTERO** (1) Niño, pequeno, en sentido despectivo, en Hospital. (s.v. negoujo).

CASTELÁN

En DRAE **chueco** ‘estevado, patituerto’, **clueco** ‘se dice de la persona muy débil y casi impedida por la vejez’.

En Moliner **chueco** ‘estevado, patituerto. Con las piernas torcidas’, **clueco** ‘se aplica a la persona achacosa, débil e inútil, por vejez’.

En Celdrán **achocao** ‘tonto de remate’, **clueco** ‘forma despectiva de referirse al viejo chocho que en todas partes parece estar de sobra’, ‘persona impedida por los muchos años, débil y achacosa’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **choquento** ‘sem forças; mole, combalido, indisposto’.

En Almeida-Sampaio **choquento** ‘maldispuesto’, ‘adoentado’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Corominas-Pascual rexeita varias hipóteses e recoñece pouca seguridade mentres non haxa máis documentación, sobre todo por tratarse dunha voz onomatopéica (s.v. chocho).

A onomatopea tómasse do cloc que repite a pita cando está chocando o ovo. Esta mesma onomatopea explica a palabra recollida choqué ‘muller contratada para chorar nos enterros’, por seren os saloucos igual de intermitentes.

Inclúo nesta entrada a forma crouco rexistrada por Aníbal Otero, pois considero os radicais croc- ou crouc- variantes do mesmo que estamos a tratar. Trataríase dunha forma de evolución semiculta próxima ó cast. **clueco**, pero da mesma base que a evolución patrimonial choco.

Comprobámolo: crouco ‘castaña sen froito’, ‘pita choca’; crou ‘pita choca’, ‘castaña sen froito’; coucón ‘castaña que algo de froito e non está oca de todo’; coucón ‘castaña sen froito’, ‘castaña pequena’: crouqueiro ‘árbore que dá froito oco’; ou crouca ‘froita que pudre antes de madurar’, ‘castaña seca’, ‘castaña sen desenvolver’, ‘bugallo do carballo’ (v. croca).

As variantes coc- e couc-, con perda da vibrante, son frecuentes tamén noutras palabras (v. croucho).

En todo caso, a inclusión de crouco nesta entrada xustifícase por non coincidir no significado de crouco ‘rapaz co pelo rapado’ (v. crouco), pois considéroas dúas palabras distintas.

NOTA

Corominas-Pascual considera o cast. **cócora** ‘persoa moi molesta e impertinente’ (DRAE, Moliner e Celdrán) probablemente variante do cast. **clueca** (s.v. cócora).

Outras palabras que fan referencia a froitos ocos e xeran acepcións figuradas insultivas son billerqueiro (: s.v.), balaínzo (: s.v.) ou caroco (: s.v.).

Do port. **chocho**, que se aplica ó ovo choco, deriva **chochinha** ‘indivíduo magro, sem ânimo’, ‘persoa de aparéncia insignificante e desprovida de intelixencia; João-ninguém’ (Houaiss), ‘persoa de má figura’, ‘insípido’, ‘palerma’, ‘tacanho’ (Almeida-Sampaio). Para ambos lexicógrafos procede do lat. FLUXUS ‘fluido, corrente’, ‘pouco sólido’, ‘debilitado’, ‘preguiceiro’, derivado de FLUERE ‘fluír’, teoría que rexeita Corominas-Pascual, que a considera palabra relacionada coa nosa entrada (s.v. chocho).

VER

Chocho, croca, **croucho**, **crouco**, goro, ovo.

(**CHOIA**). Xera os significados: Muller simple e dócil; muller fácil de seducir; muller murmuradora e criticadora; persoa cándida; aplícase á persoa que é bo partido.

Choia [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. chòya) ‘mujer simple y dócil’.] **ANÍBAL OTERO** (choya) CHOÍN. **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (3) Mujer simple y dócil a todo. (4) Mujer murmuradora y critica. **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Muller murmuradora e criticadora.

LEIRAS Teño veciña unha **choia** / que me ten sempre na léngua; / ¿Qué faréi eu pra que cale, / ou nomáis conte o que seipa? (pp. 199). (En nota de edición: ‘muller murmuradora e crítica’).

Choín **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Cándido.

(**choio**) [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) **ser un choio** ‘aplicase a la mujer fácil’.] **GRANXERAIS** **Ser un choio**, 2) ser un bo partido.

IGLESIAS –*Volveuno tolo esa cadela. Eu xa non lle servía. Caíanlle dos ollos unhas pingueiras gordas como de tronada. –Serei un choio, pero non lle meto os dedos nos ollos a ningún.* (pp. 99).

CASTELÁN

En Celdrán **chova** ‘individuo meticón y un tanto alcahuete’.

ETIMOLOXÍA

Para a acepción ‘muller murmuradora e criticadora’ está clara a procedencia no paxaro da familia dos córvidos choia, do mesmo xeito que a tamén córvida gralla xera o significado ‘persoa que fala moito’ ou ‘persoa que berra’ (v. gralla).

Corominas-Pascual relaciona a palabra choio, exclusiva do galego, tamén coa ave choia, que supón tomada do fr. ant. e valón *choe* íd., de orixe céltica ou xermánica (s.v. chova). Fai referencia Corominas-Pascual nesta entrada ós significados figurados da palabra castelá correspondente **chova** en Andalucía ‘metomentodo’ e ‘alcaíote’ relacionados co significado galego ‘muller murmuradora e criticadora’.

Parece que esteamos, por tanto, perante unha común orixe, aínda que os significados son heteroxéneos.

NOTA

A palabra guatemalteca **choyudo** ‘despaciado, perezoso, que todo lo hace con choya’ (DRAE) ten orixe distinta.

Da denominación do cast. *corneja*, o Cura de Fruíme recolle: “gracias á Dios no soy **corneja**” (Tomo VII, pp. 20).

VER

Gralla, loia.

CHOQUEIRO. Pescador de chocos; habitante de Redondela.

Choqueiro [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘por extensión se aplica á los que se dedican á la pesca de unos moluscos que se llaman chocos’. En Pintos (1865) (s.v. chóqueiro) ‘apodo de los de Redondela por los chocos que allí son abundantes’. En Cuveiro (1876) ‘el pescador de chocos’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (2) Apodo o sobrenombre de los naturales o vecinos de Redondela, por la abundancia de chocos que allí se pescan. **GRANXERAIS** *s.* (2) Alcume dado ós veciños da vila de Redondela, pola abundancia de chocos que se pescan alí.

ETIMOLOXÍA

Derivado de choco, molusco cefalópodo máis pequeno cá lura, para Corominas-Pascual de orixe incerta, quizais do galego-portugués choco ‘oco, baleiro, ovo non fecundado’, por comparación coa tinta que segrega o molusco, ó tocala, coa xema que se espárese ó abrir un ovo choco (s.v. choco). Carmen Ríos Panisse (1977) recolle a hipótese anterior e argumentaa como elipse de polbo choco, por ter a carne de menor consistencia que o polbo, pero tamén abre a posibilidade ó lat. FLOCCUS ‘floc’, por lembrar a súa aleta natatoria un floc (s.v. chôco).

Cuveiro (1876) explica que o cefalópodo toma o nome da choca pola forma do seu corpo.

NOTA

Redondela é famoso polas capturas de chocos e pola súa preparación gastronómica. Hai anos que se veñen celebrando festas neste concello en honor ó molusco.

Hase diferenciar esta entrada de choqueiro derivado de choca (v. choca).

VER

Choca.

Choquéen v. CHOCO.

***CHORLITO**. Persoa de pouco xuízo e formalidade. (Non é palabra galega).

Cabeza de chorlito PORTO (1900) Cabeza destornillada, sin juicio, sin formalidad.

CASTELÁN

En DRAE **cabeza de chorlito**, **chorlito** ‘persona ligera y de poco juicio’.

En Moliner **cabeza de chorlito** ‘expresión usada como nombre calificativo aplicado a una persona aturdida, desmemoriada o distraída’.

En Celdrán **cabeza de chorlito**, **chorlito** ‘tarambana y bobo cuya conducta y discurso dan muestra de escasez de juicio y carencia de reflejos’.

ETIMOLOXÍA

Do nome castelán de ave zancuda. Para Corominas-Pascual é voz onomatopeica da súa voz (s.v. chorlito).

NOTA

As formas galegas pílora/o, pilora/o, pilordo, bilurucu ou belorico non xeran acepcións figuradas aplicadas a persoas, e tampouco a forma do port. *tarambola*.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **chorlito** (Tomo I, pp. 189).

(**CHOTO**). Xera o significado: Tolo. (Non é acepción do galego).

Chota

NEIRA VILAS *Sentiuse inútil de vez. O máis inútil entre todos os homes, o máis derreado do mundo. Unha chota, un palloco que só se animaba e cría ser alguén (por enriba dunha chea de ninguéns) cando as súas mans apreixaban e xiraban o volante daquela máquina arelada, daquel coche que o mancara.* (pp. 20).

CASTELÁN

En DRAE **chota** ‘soplón, delator’, ‘flojo, pusilánime’, ‘chambón, inhábil’, en Hispanoamérica.

En DRAE (2001²²), ademais, **chota** ‘persona que con frecuencia hace bromas o chistes y considera las cosas con poca seriedad’, **estar como una chota** ‘estar como una cabra’.

En Moliner (2002²) **chota** ‘delator’, ‘persona cobarde o de poco carácter’.

En Celdrán **choto** ‘viejo desdentado que por ser impotente y no renunciar al trato carnal con mujeres se aviene a satisfacerlas empleando labios y lengua’, ‘chivato o delator’, **estar como una chota** ‘completamente loco’ (s.v. choto).

ETIMOLOXÍA

A palabra choto, relacionada etimoloxicamente con xato (v. xato), dá nome en galego á cría da vaca, á cría da cabra ou a calquera animal que aínda mame. Para Corominas-Pascual é palabra da linguaxe familiar, onomatopeica, por imitación do ruído que fai o animal ó chupar o leite do ubre (s.v. choto).

Non están documentadas en galego nin a frase *estar coma unha chota*, que tería a mesma explicación da frase *estar coma unha cabra* (v. cabra), nin calquera outra acepción figurada de choto, polo que se consideran castelanismos.

NOTA

Chotacabras é nome de ave trepadora.

A palabra portuguesa **chota** ‘policía’ (Houaiss) non parece estar relacionada con esta entrada.

VER

Becerro, cabra, **choutar**, xato.

Choucha, chouchiñas, choucho v. CHOCHO.

CHUCA. Alcume familiar.

Chuca ACEVEDO (1932) Apodo bastante común en el Occidente para familias enteras.

ETIMOLOXÍA

Non dispoñendo de máis datos, calquera hipótese resulta insegura. Pódese contemplar chuca ‘cabra’, chuca ‘voz para chamar a ovella ou a galiña’ (cf. churra) ou mesmo o hipocorístico de Francisco/a; con menos ou ningunha posibilidade chuca ‘xogo da billarda’.

VER

Churra.

(**CHURRA**). Xera o significado: Prostituta; muller de vida licenciosa.

Churra **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Mujer de mal vivir. **GRANXERAIS** s.f. (3) Nome familiar para designa-las prostitutas; puta.

Churrasca **ELADIO RODRÍGUEZ** CHURRIANA. **GRANXERAIS** CHURRA.

Churriana [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘ramera, meretriz’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Mujer de vida licenciosa que comercia con su cuerpo. (2) Meretriz, ramera de baja estofa. **GRANXERAIS** CHURRA.

BLANCO AMOR *O rapaz non tiña culpa de ter nado nin de que a súa nai fose unha churriana i seu pai un borracho.* (pp. 14-15). *Outros decían que entolecera de vérese tan dispreziada, que*

hastra disque que lle pagaba cando estaba coela en matrimonio, coma si fora unha churriana. (pp. 35). O Bocas era home moi gabado polas churrianas, asegúñ era sona. A Cupatrás quedouse debruzada, coma pra palicare un instantiño connosco. (pp. 64).

IGLESIAS A situación das churrianas de Londres é fastidiada se, como di vostede, hai por aló tanto afeccioando a manexar o bisturí. Non lles coñecía esa cisma ós ingleses. Un home como Deus manda acode a eses antros sen máis instrumental que a gaita. (pp. 121). Os pais con premios de natalidade son, polo xeral, sanotes, partidarios da fartura sexual. Velaí por que acaban frecuentando a mulleres como as Luisiñas. Outra das cismas dos pais de familia numerosa, máis arraigada aínda que a das churrianas, é o ensino dos fillos. (pp. 129-131).

NEIRA VILAS Un frade, un mendicante (verdadeiro ou profesional), un can, un cego co seu bastón branco, unha churriana, un pregoeiro. (pp. 66).

CASTELÁN

En DRAE **churriana** ‘ramera’.

En Moliner **churriana** ‘prostituta’.

En Celdrán **churrasca**, **churrascona**, **churrascosa** ‘mujer de mala reputación y ruin fama’ (s.v. **churrascavereas**), **churriano** ‘persona de baja condición’, ‘en forma feminina, puta’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual de *churre* ‘graxa ou sucidade’, de orixe incerta; o significado ‘prostituta’ xustifícase polo sucio do oficio (s.v. *churre*).

Fai mención Corominas-Pascual nesta entrada ó gal. *churra* ‘galiña’ (cf. *chuca*) como derivado de *churre*, que máis ben haberá que interpretar como creación expresiva onomatopeica dunha voz imitativa para chamar as pitas e que, por metonimia, acaba dando nome ás propias pitas, como sucede con outros animais (v. *chibo* ou *chinón*). Tamén ten a variante *chucha*.

Non sería disparatado considerar estas palabras derivadas de *churra* ‘pita’, pois tamén de *galiña* se xera a acepción figurada ‘muller promiscua’ (v. *galiña*).

Si está claro *churra* ‘pita’ con acepción insultiva ‘covarde’ en **IGLESIAS** *Os rapaces son coma as churras, de primeiras fanse os asustadizos e logo non hai quen os torne*. (pp. 17). Este significado figurado está presente tamén en *galiña* (: s.v.) e *pita* (: s.v.).

NOTA

A palabra portuguesa **churdo** e a súa variante **churro** ‘ruín, ordinario’, ‘vil, groseiro’ (Houaiss e Almeida-Sampaio) considéranse Corominas-Pascual relacionadas coa nosa entrada, rexeitando a hipótese do étimo lat. **SORDĪDUS** ‘sucio’, ‘baixo, despreciable’, ‘vil, innobre’ (s.v. *churre*), aínda que existen argumentos semánticos e as evolucións fonéticas puideran estar explicadas por analoxías (v. *sórdido*). En todo caso, son alleas ó noso significado galego. Almeida-Sampaio engade a acepción figurada de **churro** ‘rapaz’.

Parece claro que deriven de *churre* as palabras castelás **churremanguería** ‘conxunto de xente inculta’ (Celdrán), **churreto** ‘con manchas na cara ou nas mans’ (DRAE, Moliner), **churri** ‘persoa de escaso valor’ (Celdrán), **churriburri** ‘persoa de baixa condición social’ (Celdrán), **churrichagas** ‘persoa informal e inestable’ (Celdrán), **churrimangoso** ‘persoa sen personalidade, carácter ou clase’ (Celdrán), **churripuerco** ‘desaseado’, ‘muller despreciable’ (Celdrán, s.v. **churrimangoso**), **churro** ‘aragonés que fala castelán con rasgos aragoneses’ (DRAE), ‘en Valencia, persoa de modais rústicos procedente de Aragón’ (Moliner), persoa fea e de mal aspecto’ (Celdrán), **manguischurrioso** ‘sucio e desgairado’ (Celdrán, s.v. **churrimangoso**).

As palabras castelás recollidas por Celdrán **churrete** ‘lingoreteiro que descubre segredos doutros’, **churripita** ‘persoa que fala moito’ posiblemente se creen sobre unha variante da base expresiva *chucha* onomatopeica do rexoubeo (v. *chuchubelas*).

As palabras tamén recollidas por Celdrán **churrascavereas** ‘desalmado que prende lume ás colleitas ou incendia o campo’, **churrulito** ‘persoa débil e lixeira de cascos’ e **churrumío** ‘persoa baixa’ parecen non ter ningunha relación coa nosa entrada.

VER

Chorniega, *chuca*, *galiña*, *pita*.

CIBUCÓN. Mamón; lambón.

Cibucón **ANÍBAL OTERO** ZUBACÓN, en Maderne (s.v. *zubacón*).

ETIMOLOXÍA

Derivado de *cibo*, variante de *cebo*, do lat. **CĪBUS** ‘alimento para persoas ou para animais’. En cast. *cibo* ten o significado ‘comida de animais’, en port. *cibo* ‘alimento das aves’ ou ‘anaco pequeno de calquera

cousa', e en galego cibo 'comida, cebo', 'comida de animais', 'comida que leva un paxaro no peteiro para alimentar os seus pitos', 'o que leva ou pode levar un paxaro no peteiro', 'golpe dunha ave co peteiro'.

VER

Cebón, cigalleiro, zubacón.

CIGARRÓN. Personaxe do Entroido do sur de Ourense.

Cigarrón [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) (s.v. cigarrons) 'En Verin, valle de Laza y otros puntos los que se disfrazan en carnabal, con ciertos trajes de mojiganza'.] **ELADIO RODRÍGUEZ s.m.** (1) El que se disfraza de máscara en la época de carnavales y recorre los pueblos de Laza, Verín, Xinzo de Limia y otras comarcas ourensanas (...). **GRANXERAIS s.m.** (1) Disface propio do entroido de certas zonas do sur da provincia de Ourense (...).

ETIMOLOXÍA

Existe a teoría que o derivalo do insecto cigarra, polo son enxordecedor que producen as chocas que leva colgadas (v. chicharra, choca). Nese caso, para Corominas-Pascual estaría relacionado co lat. CĪCĀDA íd., probablemente dunha variante *CICARA (s.v. cigarra).

Outra teoría apunta ós cigurros, antigos poboadores da zona de Valdeorras.

Corominas-Pascual relaciona cigarrón con zafarrón íd. (: s.v.), que considera palabra de orixe incerta, probablemente do ár. *sahr* 'acción de burlarse' (s.v. zaharrón).

NOTA

No dicionario de Eladio Rodríguez e no *Gran diccionario Xerais da lingua* ilústrase con máis documentación etnográfica.

Da denominación de insecto cigarra xorden en portugués as acepcións insultivas:

En Houaiss **cegarrega** 'persoa que fala demais e possui voz desagradável', **cigarra** 'persoa pouco providente que nada economiza', 'marido que goza de liberdade durante a semana, permanecendo na cidade enquanto a mulher se ausenta para férias ou veraneio'.

En Almeida-Sampaio **cegarrega** 'persoa tagarela, de voz desagradável e impertinente', **cigarra** 'mulher cantadeira'.

VER

Chicharra, carriolo, **choca**, **zafarrón**.

CIMARRÓN. Persoa astuta que se fai a parva.

Cimarrón ACEVEDO (1932) Palabra americana que aquí significa 'zorro', aplicada al hombre que se hace el bobo.

CASTELÁN

En DRAE **cimarrón** 'decíase del esclavo que se refugiaba en los montes buscando la libertad', 'dícese del marinero indolente y poco trabajador'.

En Moliner **cimarrón** 'se aplicaba en América al esclavo que huía y vivía por el campo', 'entre marineros, holgazán'.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual é americanismo co significado 'montaraz', der. de cima 'parte alta dos montes', por seren os lugares escollidos polos animais bravos e polos escravos que fuxían (s.v. cimarrón).

NOTA

En galego cimarrón dá nome a un atún grande. Explica Carmen Ríos Panisse (1977) que por pelexar moito na súa pesca despois de morder ó anzó.

VER

Cimal.

CÍNICO. Persoa que con fachenda manifesta indiferencia para ideais ou sentimentos e despreza as tradicións e convencións sociais e morais; obsceno, impúdico, desvergoñado; persoa que fai alarde da súa falta de respecto e da súa indiferencia.

Cínico **ELADIO RODRÍGUEZ adj. y s.** (1) Cínico, impúdico, inmoral, obsceno, procaz. (2) El que hace alarde de poseer estas malas cualidades. **GRANXERAIS adx.** (2) *fig.* Dise da persoa que, fachendosamente, manifesta indiferencia respecto de calquera ideal ou sentimento e despreza toda tradición e convención social. **S.** (4) Persoa que actúa cinicamente.

FOLE *No meu impeitizo empecei a sospeitar. Se o conferenciante era o Demo, o Demo era moito máis diabólico do que eu poidera crer. ¡Que cínico! Cara dura, carauta.* (pp. 112).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *Mira iste bandallo –comentou-. Dorme con dúas amas e ten catro fillos da herba que fai pasar por sobriños. ¿Sobriños de quen?, preguntou certa vez o bispo, chegado á parroquia de súpeto en visita pastoral. E o gran cínico contestoulle: Sobriños do meu irmao, ilustrísima.* (pp. 177).

CASARES-VOZ *Cando o cóngo tiña controlada a situación, foi a ver a un dos canallas e preguntoulle, desde a súa condición sacerdotal, se non lle remordía a conciencia. O outro mirouno con cara de cínico e preguntoulle: “A conciencia, ¿en que parte do corpo está?”.* (pp. 6).

ANGUEIRA *Unha casa que o traizoara, unha irmá e un cuñado que o venderan déspotas, case con chanza. Un sobriño, ¡ai!, falso e cínico que o metera nun sarillo moi desagradábel, moito. Un inferno.* (pp. 64).

CASTELÁN

En DRAE **cínico** ‘impúdico, procaz’, ‘desaseado, falta de aseo’.

En Moliner **cínico** ‘desvergonzado. Impúdico. Sinvergüenza. Se aplica a la persona que comete actos vergonzosos sin ocultarse y sin sentir vergüenza por ellos’.

En Celadrán **cínico** ‘sujeto descarado y borde que defiende sin pudor posturas o doctrinas censurables’, ‘desahogado y caradura que se conduce y actúa con desfachatez y es capaz de mentir con desparpajo y soltura, negando la evidencia sin pestañear’, ‘sinvergüenza, fresco y grosero que para escandalizar alardea de licencioso’, ‘hipócrita y falso que usa doble vara de medir y juzga a las personas y cosas de acuerdo con su conveniencia y no según justicia’, ‘persona capaz de traiciones, que no ve la viga en su ojo mientras detecta la mota en el ajeno’, ‘puerco, sucio y desaseado’, ‘individuo que se conduce con sinuosidad e intención dañada’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cínico** ‘que ou aquele que afronta ostensivamente as convenções e conveniências morais e sociais’, ‘que ou aquele que é dado a atos e/ou ditos imorais, impudicos, escandalosos; desavergonhado, debochado, sarcástico’, ‘que ou aquele que fala ou age com descaso, impudência, falta de escrúpulos; petulante, atrevido’, ‘diz-se de ou personagem-tipo de indivíduo inescrupuloso, hipócrita, sarcástico’.

En Almeida-Sampaio **cínico** ‘desavergonhado; impudente’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. CYNÍCUS ‘pertencente á escola filosófica cínica’, do gr. *kynikós* ‘pertencente á escola dos cínicos’, dun significado previo ‘relativo ó can’, der. de *kyon*, *kynós* ‘can’.

Tratábase dunha especie de secta grega fundada por Antístenes, que fora discípulo de Sócrates e vivía nun barrio chamado *Kynos Argos* ‘can branco’, de onde tomou o nome.

OUTRA LITERATURA

En Valle-Inclán **cínico** (pp. 56, 101).

VER

Can.

CISNE. Denominación laudatoria para un artista, especialmente músico ou poeta; alias político na obra de Xavier Navaza.

Cisne **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (3) Poeta o músico notable. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Denominación laudatoria que se lle aplica a un artista.

XAVIER NAVAZA *Un dos infiltrados foi Luís González Mata (alias Cisne), polémico funcionario dos servicios secretos españois durante dezaoito anos.* (pp. 58).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **cisne**: “particularmente sinifican los poetas (...). Dicen que se muerden y se comen a bocados unos cisnes con otros, condición ordinaria de poetas, cuando se despluman unos a otros, poniendo faltas en sus poesías y mordiendo en sus versos” (s.v. cisne).

En DRAE **cisne** ‘poeta o músico excelente’, ‘ramera’.

En Moliner **cisne** ‘se aplica laudatoriamente a un poeta o músico’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cisne** ‘poeta, músico ou orador notável’, ‘espião que fica de guarda enquanto outro(s) pratica(m) o roubo’.

En Almeida-Sampaio **cisne** ‘poeta, orador ou músico muito célebre’.

ETIMOLOXÍA

De cisne ‘ave palmípeda’, para Corominas-Pascual do fr. ant. *cisne* (hoxe *cygne*), tomado do lat. vg. *CICINUS, do lat. CYCNUS id. O insulto inspírase no uso decorativo que tradicionalmente se lle deu a esta ave.

NOTA

En galego existe a variante ciño para a denominación da ave, que non ten que ver co port. **zinho/a** ‘individuo impersoal’ (Houaiss e Almeida-Sampaio), que se trata dunha curiosa substantivización do sufixo diminutivo *-zinho/a*.

Clenque v. CREQUENAS.

COBAIA. Persoa utilizada para experimentar con algo.

Cobaia **GRANXERAIS** s.f. (2) *fig.* Calquera outro animal ou persoa utilizada para facer certo tipo de experimentos.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cobaia** ‘qualquer animal ou pessoa que se usa em experimentos científicos’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual é voz americana de orixe descoñecida, se cadra do tupí (s.v. *cobaya*).

VER

Coello.

Cobarde, cobardeiro, cobardo, cobardón v. COVARDE.

COBRA. Comparación de Noriega Varela para persoa que se humilla ante quen o asoballa e non ten coraxe de rebelarse; persoa que se arrastra para agacharse.

Cobra

LÓPEZ FERREIRO (*Contou*) como se rispara, arrastrándose como unha cobra; como atravesara montes e serras. (pp. 36).

NORIEGA Xan Peisano, boi pousón, / ¡máis coraxe e menos calma! (...). É porque fas com’o can, / que aloumiña a quen lle pega (...), e non remedies a cobra, / ¡non te arrastres polo chau! (Tomo II, pp. 24).

CRECENTE E dos que andan coma as cobras, / e non por non teren pés (...). Libranos Señor, Dios Nuestro. (pp. 633).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **culebra**: “algunas mujeres, para encarecer sus trabajos y necesidades, dicen que andan arrastradas como la culebra” (s.v. *culebra*).

En DRAE **saber uno más que las culebras** ‘ser muy sagaz para su provecho’, **culebrón** ‘hombre muy astuto y solapado’, ‘mujer intrigante y de mala reputación’.

En Moliner **culebrón** ‘cazurro. Hombre astuto, cauto y disimulado’, ‘mujer intrigante y de mala fama’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cobra** ‘pessoa de má índole ou de mau gênio’, **cobra**, **coirão** ‘pessoa astuciosa e falsa’, ‘diz-se de ou perito em determinado assunto ou especialidade’.

En Almeida-Sampaio **cobra** ‘pessoa má’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. CŌLŪBRA id., de CŌLŪBER id.

NOTA

O cast. *cobra* para denominar unha serpe da India ou do Brasil tómasse do portugués.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **culebras, andar mas que las** (Tomo VII, pp. 211).

En Cela **culebrón** (pp. 37).

VER

Serpe, víbora.

COCA. Persoa pouco discreta e faladora de máis; denominación para os naturais de Vilanova de Lourenzá.

Coca **GRANXERAIS** s. (5) Persoa pouco discreta e faladora de máis.

NORIEGA Os da coca: Los naturales de Vilanova de Lourenzá. (Tomo II, pp. 249).

PORTUGUÉS

Posiblemente relacionado, **cuca** ‘mulher velha e feia’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

ETIMOLOXÍA

Para a denominación que nos dá Noriega dos naturais de Vilanova de Lourenzá hai que supoñer que é debida a haber nesta vila procesión da Coca, aínda que non atopamos referencias a ela nin aparece escolmada por Clodio González Pérez en *A Coca e o mito do dragón*. Esta Coca é un monstro imaxinario que está presente nas procesións do Corpus e representa o mal ó que hai que vencer. Clodio González Pérez indicanos que a primeira denominación galega documentada é Coquetriz (1437), e poucos anos despois (1441) aparece a denominación Qoqa (1993: 93). Procede do lat. CRŌCŌDĪLUS ‘crocodilo’, aínda que Corominas-Pascual derivao de coca/o ‘verme parasito ou da froita’, para el de creación expresiva (s.v. coco II).

É posible que as dúas acepcións recollidas non correspondan á mesma palabra. O *Gran diccionario Xerais da lingua* si considera na mesma entrada as acepcións ‘verme’, ‘monstro imaxinario’ e ‘persoa pouco discreta e faladora de máis’, pero para esta acepción insultiva non albisco argumento que xustifique a extensión semántica.

O cast. **descocado** ‘que amosa demasiada liberdade e desenvoltura’ (DRAE), ‘descarado’, ‘(aplicado a mulleres) demasiado desenvolta; falta de pudor’ (Moliner), ‘muller atrevida e lixeira de cascos que mostra excesiva liberdade e desenvoltura e é capaz de insnuarse ó home’, ‘muller coqueta a quen non importa mostrarse alixeirada de roupa ou falar con liberdade de cousas inconvenientes’ (Celdrán), e o port. **descocado** ‘que carece de xuízo; insensato’, ‘que actúa de xeito atrevido; insolente’ (Houaiss), son derivados de coco ‘cabeza’ (v. cocón), por extensión de coco ‘froito do cocoteiro’.

NOTA

Para Clodio González Pérez, a Coca ten os seus antecedentes en Roma cando se veneraban serpes á chegada da primavera para propiciar boa colleita, e logo este costume sería adaptado ó cristianismo. Data os primeiros dragóns procesionais no século V, e forma parte das procesións do Corpus desde o séc. XIII que se instituíu esta festa (1993: 9-13).

É posible que estean relacionadas con coca ‘verme’ as formas portuguesas **coca-bichinhos** ‘individuo meticuloso, esaxeradamente atento a minucias’ (Houaiss), **coca-bichinhos**, **coca-minhocas** ‘persoa que se interesa por cousas insignificantes’ (Almeida-Sampaio).

VER

Corrupio, croca, leviatán, tarasca.

COCAINAS. Persoa tímida, reservada; persoa de pouco ánimo, apoucada; persoa que se asusta facilmente.

Cocainas [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘hombre tímido, de poco ánimo, que á la menor cosa se asusta y tiembla’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Hombre apocado, tímido, de poco ánimo, que a la menor cosa se amilana, se asusta y tiembla. (2) Hombre reservado y taciturno. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Pusilánime. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa apoucada e de pouco ánimo.

DELRIEGO *Xacían manchas esborrachadas de putas e de soldados. Parecían ensumidas nun bafo de melurante bebedeira. Había unha rapaciña cocainas, novata no ambiente. Quizais se lixara no contaxio de aburantes necesidades. Case espida, reloucaba no medio da sala.* (pp. 53-54).

NEIRA VILAS *Védeme, ollade para min, homiños cocainas de patacón por ducia. Trocárase nun finchado monifate. Os seus miolos concentrados no coche, centro e fin das súas inquedanzas.* (pp. 19). *Era un homiño estándar, nin arre nin xo, un apoucado, un cocainas que nin se doía nin causaba dolor.* (pp. 23). *Se vía en min un cocainas, un mísero caguñas, podería collerme a venza e, entón, ¡cataplún!, malpocado Alien.* (pp. 49).

ETIMOLOXÍA

Como sucede en cacarocas (: s.v.), supoño esta palabra de creación expresiva inspirada na onomatopea da galiña, animal caracterizado por ser asustadizo (v. galiña, pita). Non pecho a posibilidade de derivación de coco ‘fantasma infantil que crea temor nos nenos’ (v. cocón).

Para Bloch-Wartburg o fr. **coquin** ‘bribón, pícaro, pillo’ deriva probablemente de *coq* galo’ (v. coqueto), palabra de orixe onomatopeica do son que emite, por tanto de igual creación cá nosa palabra, pero hase ter en conta que a galiña e o galo falan parecido, pero ela é submisiva e espantadiza e el é dominante e orgulloso.

VER

Cacarocas, coqueto, galiña, pita.

COCEROLLO. Rapaz miúdo que non para quieto; persoa sucia e traste.

Cocerollo AUTOR Rapaz miúdo que non para quieto, en Meira.

Cozorollo ANÍBAL OTERO (1949-1977), APÉNDICE ELADIO (1961) Persoa sucia y revoltosa.

ETIMOLOXÍA

Puidera ter que ver con cocerollo ou cocerello ‘nome de paxaro nocturno imaxinario co que se burla ós inocentes invitándoos a cazalo’, coma biosbardo (: s.v.) ou pibardo (: s.v.). Posiblemente do lat. COCCYX ‘cuco’. Para Aníbal Otero do lat. COSSIS ‘couza, insecto que roe a madeira’ (v. caruncho).

VER

Biosbardo, caruncho, cuco.

(COCHO). Xera os significados: Persoa sucia; persoa gorda.

Cocha [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘la mujer sucia’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s.f. (2) Mujer desaliñada, mugrienta y sucia: *é unha cocha*.

NORIEGA *Para hacer saber que una mujer no es aseada, dicen mis convecinos: É unha filla da cocha de Marcos, é unha cocha parafuseira.* (Tomo II, pp. 208).

MORALEJO *Ademais de lle dar á moi golfá fama e publicidade pola súa indicible boa sorte (...). O día anterior traballara e suara a gota gorda cuns técnicos de TV para filmar paisaxe, entrevista, lances de pesca, etc. Destes últimos era eu o protagonista e as moi cochas declaráronse decontado as miñas antagonistas.* (pp. 200).

Cochambreiro **ELADIO RODRÍGUEZ** COCHAMBRETO.

Cochambrento **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Persona que está llena o cubierta de parásitos o cochambre.

Cochambroso **ELADIO RODRÍGUEZ** COCHAMBRETO.

Cochán **GRANXERAIS** PORCALLÁN.

Cocharro [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) ‘puerco, sucio’.] **GRANXERAIS** PORCALLÁN.

***Cochino**

ROMANCE URCA *É, sé atopa no caminho / aljun pobre mariñeyro, / aunque seya seu amijo / cimbralhe’-unha bofetada com’-a que deron á Cristo. / É, dempois que lha ten dada, / dilhe: “aparta, cochino”. Qued-ó pobre mariñeyro / botando tantos bofidos...* (pp. 29). (O personaxe que fala fáino en castelán).

Cocho [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) (s.v. cócho) ‘sucio’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (2) Puerco, hombre sucio. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cab. Raz. Com. Cre.) Puerco, sucio. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (3) Dise de quen anda sucio ou mal amañado, con pouco aseo; porco, marrán, porcallán, porcalheiro. **Estar coma un cocho**, 1) estar moi gordo; 2) estar sucio.

CASTELAO *—¡Habías de empreñar tí, larchán!... E Pedro, apouvigado, respondía para os seus adentros: —¡Eu qué sei! Esas sonvos cousas de Deus! Velahí como o coitado manxador trocouse nunha besta brava, nun cocho adoecido, nun alacrán pezoñento.* (pp. 166).

PEDRAYO *—Algúns rapiñeiros —dixo o fidalgo afeito ao modo de vulgar dos circos liberais santiagueses— disimúlanse e atopan acobexo co gallo de se dicir carlistas. Isto alporizou ao crego. —Non pensei iso. Ben saben todos cales son os soldados da fe. Para eles ata o miolo dos nosos ósos. Que durman os negros. ¡Pouco tempo lles fica para rañar o bandullo a eses cochos masóns!* (pp. 65).

X.TORO *Andaba sempre correndo detrás das rapazas, babexando coma un cocho como se nunca vise unha muller diante.* (pp. 56).

Cochõa

JOHAN SOAREZ COELHO *E oí noutro dia en queixar / uas coteifas e outras cochõas, / e un meirinho lhis disse: –Varõas, / e non vos queixedes, ca, se eu tornar, / eu vos farei que nen un trobador / non trobe en talho se non de qual for, / nen ar trobe por mais altas peñõas.* (79,28).

Cochón

MEN RODRIGUEZ TENOIRO –*Meen Rodríguez, mui sen meu prazer/ a farei vosc’, assi Deus me perdon: / ca vos averei de chamar cochon, / pois que eu a punhada receber.* (101,5).

Cochoso **GRANXERAIS** PORCALLÁN.

CASTELÁN

En Covarrubias **cochino** ‘al hombre sucio, o de mal trato’ (s.v. cochino).

En DRAE **cochambrero**, **cochambroso** ‘lleno de cochambre’, **cochino** ‘persona muy sucia y desaseada’, ‘persona cicatera, tacaña o miserable’.

En Moliner **cochambrero**, **cochambroso** ‘(aplicado a personas y a cosas) muy sucio o de aspecto descuidado, viejo, etc.’, **cochino** ‘(aplicado a personas) sucio, indelicado o indecoroso’.

En Celdrán **cochambroso** ‘sucio, que va hecho un puerco’, ‘desaliñado y de aspecto grasiento’, ‘sujeto que huele mal’, **cochidango** ‘quien no se asea ni se lava’ (s.v. cochino), **cochino** ‘persona sucia y desaseada’, **cocho** ‘persona sucia y desaseada’, en Astorga (s.v. cochino).

PORTUGUÊS

En Houaiss **cochino** ‘diz-se de ou indivíduo não aseado, imundo’, ‘diz-se de ou indivíduo resmungão’.

En Almeida-Sampaio **cochino** ‘indivíduo imundo’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual da onomatopea do son que emite (v. chinón).

NOTA

O *Dicionario de dicionarios do galego medieval* recolle as definicións de **cochõa** ‘mulher do povo’ e de **cochon** ‘homem vil, ordinário, grosseiro’.

Do cast. **gocho**, forma alterada de **cocho**, atopamos os significos figurados ‘persoa sucia’ (Moliner, Celdrán), ‘persoa con relaxación moral’ (Celdrán).

Do cast. **cerdo** -forma derivada de **cerda** (en galego seda) ‘pelo duro dos animais’, do lat. CIRRUS ‘rizo de pelo’, ‘crina dos cabalos’, ‘crista ou penacho das aves’- recollo os seguintes significados e derivados insultivos: **Cerdo** ‘hombre sucio’ (DRAE), ‘hombre grosero, sin modales’ (DRAE), ‘lo mismo que sus sinónimos, se emplea como insulto aplicado a una persona sucia’ (Moliner), ‘también a una persona que procede con indelicadeza o falta de escrúpulos o a la vez que, por cualquier causa, se considera despreciable’ (Moliner), ‘hombre sucio, grosero y al que es capaz de llevar a cabo cualquier indignidad’ (Celdrán), ‘quien no sabe comportarse’ (Celdrán), ‘patán cuya ruindad y torpeza termina por enemistarlo con todos’ (Celdrán), **cerdudo** ‘dícese del hombre que tiene mucho pelo y fuerte en el pecho’ (DRAE), ‘se aplica al hombre que tiene en el pecho mucho vello y fuerte’ (Moliner). Do propio cast. **cerda** explica Covarrubias que o apelido **de la Cerda** o tomaron os descendentes dun infante que naceu cun lunar nas costas do que lle saía un pelo longo e grosso (s.v. cerda).

Do cast. **chancho** ‘porco’ (tamén o recolle Houaiss en port.) -para Corominas-Pascual do antropónimo Sancho, por ser usado este nome propio para chamar ó cocho no séc. XVII (s.v. chancho)- recollo os seguintes significados insultivos: **Chancho** ‘sucio, desaseado’ (DRAE, Moliner e Celdrán). Ilústranos Corominas-Pascual, ademais, indicándonos que en Galicia sancho e sanchiño eran voces cariñosas para chamar ós coellos domésticos (s.v. chancho). Aníbal Otero (1949-1977) é o único en recoller chancho ‘porco’ e sancho ‘coello’, ‘porco’. Para Corominas-Pascual rancho ‘porco pequeno (na área mindoniense)’ ten esta mesma orixe, con cruce de marrancho (s.v. chancho).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cerdo** (Tomo VI, pp. 105), **cochino** (Tomo II, pp. 44. Tomo VII, pp. 360), **cochino, como un** (Tomo VII, pp. 234)..

En Pardo Bazán **cerdo cebado** (pp. 222), **cochino** (pp. 25).

En Cela **cochino** (pp. 27, 61, 243).

VER

Alporcado, bacorexeiro, berrar, canavés, chinón, cochumillada, cuico, escrofuloso, grofa, guarro, marrán, porco, suíño.

COCHUMILLADA. Conxunto de parentes que viven á conta doutras persoas; conxunto de nenos dunha familia pobre.

Cochumillada **ELADIO RODRÍGUEZ** CUCHUMILLADA. **GRANXERAIS** s.f. (2) Conxunto de parentes ou amigos que viven á conta dun. (3) Conxunto de fillos pequenos dun matrimonio pobre.

Cuchimillada **ELADIO RODRÍGUEZ** CUCHUMILLADA. **GRANXERAIS** CUCHUMILLADA.

CELSE EMILIO-VIAJE *Un Orinoco de desprecio abrolla / no meu corazón amargurado / pra asulagar o teu murcho territorio, / pequeno mequetrefe apouquecido, / atadallo servil, / aparceiro de esterco, / tolleito corazón de apañamoscas, / roubaperas da noite, / bonifate alugado, / calexón fedorento, / camándula serodio, / triste lilailas, / cuchimillada odiosa do meu pobo.* (pp. 109).

Cuchumillada **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Conxunto de parentes ou de amigos que viven a costa de uno. **GRANXERAIS** s.f. (2) *fam. e fig.* Conxunto de parentes e amigos que viven á conta doutro ou dos propios pais.

PEDRAYO *Os fidalgos da veciñanza tiveron o bo acordo de espaxotar ao Teixugo e toda a súa cuchumillada.* (pp. 56).

ETIMOLOXÍA

Parece que debiera derivar de cocho, e así o confirmaría o primeiro rexistro de cuchumillada ‘cotra de sucidade’, ‘porcallada’ en Valladares inédito (1896-1902) ou a definición que aparece en Aníbal Otero (1949-1977) ‘conxunto de parasitos que se alimentan co sangue das persoas porcas’.

O propio Aníbal Otero remite orixe ó lat. COSSIS ‘couza, insecto que roe a madeira’.

Hai que considerar tamén a palabra que aparece recollida por Eladio Rodríguez cocho millo ‘salvado da fariña de millo’, que abre a posibilidade a un composto de millo e cocho, que é quen o come.

En todo caso, o sufixo -llada imponse á palabra o seu carácter despectivo para un grupo de persoas, como ocorre en bafuallada, cafuallada, cazuallada, ciscallada, gafuallada, gandallada, garfallada, gorrombiallada, gorromellada, gorronfellada, gurrufallada, morrallada, mozallada, negrallada, podricallada, porcallada, rapazallada, trullada, vellada ou xentualia.

VER

Cocho.

(COELLO). Xera os significados: Muller moi fecunda; persoa que se utiliza para experimentar algo con ela; persoa que se aproveita doutra usándoa para un beneficio propio; persoa que se deixa coller sen resistencia; persoa que foxe acovardada; alcume na obra de Carlos Reigosa para persoa que move os labios cun tic nervioso.

Coella **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Dícese de la mujer muy fecunda.

Coello **GRANXERAIS** **Coello de indias**, persoa ou animal que se utiliza para experimentar.

LUGRÍS *No combate de Kudskiwing, cando fixeron fuxir coma un coello ao xeneral Alfred.* (pp. 212).

REIGOSA *Din que o Cholas –de alcume O Coello porque era cativo e movía os beizos coma se tivese un tic nervioso.* (pp. 79).

CID CABIDO *Díxome que era un fillo de puta, que a estaba usando como coello de Indias.* (pp. 143).

XAVIER NAVAZA *Tan preto e tan lonxe daquel lugar no que son capturados coma coellos, entre breixos e silveiras, na procura dun abrigo escaso e dun acougo que non dá chegado.* (pp. 206).

Coenlla

MORALEJO *Os coenllos hoxe son catro desesperados superviventes da peste repetitiva contra a que non hai coenlla que dea abasto por moi coenlla que se poña a coenlla.* (pp. 219).

Conexa PORTO (1900) Se dice de la mujer que pare a menudo.

CASTELÁN

En Covarrubias **coneja** ‘la mujer que pare a menudo (...)’, especialmente si pariese de dos en dos, como lo hacen algunas’ (s.v. conejo).

En DRAE **ser una coneja** ‘parir a menudo’.

En Moliner **coneja** ‘se aplica como nombre calificativo o término de comparación a una mujer que pare con mucha frecuencia’ (s.v. conejo), **conejillo de indias** ‘persona en quien se ensaya algo; por ejemplo, una medicina o tratamiento de efectos todavía no bien conocidos’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **coelho** ‘corredor não competidor que segue durante algum tempo à frente do pelotão de disputantes a fim de estimular o ritmo da prova’, ‘que ou o que é associado ou torcedor do América Futebol Clube de MG’.

En Almeida-Sampaio **coelheira** ‘conjunto dos alunos que se instalam nas últimas bancadas da aula, para aí poderem estar desatentos sem que neles incida a atenção do professor’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. CŪNÍCŪLUS íd.

NOTA

En cast. **conejero** é denominación despectiva para os que habitan a illa de Lanzarote, que foi chamada antigamente Isla Conejera, por haber abundancia de coellos, do mesmo xeito que en Galicia temos a Illa Coelleira na ría de Viveiro, fronte ó Vicedo, ou como as mesmas illas Canarias parece que deban o nome á abundancia de cans.

OUTRA LITERATURA

En Julio Camba **conejo** (*Millones al horno*, pp. 42).

VER

Cobaia.

(**COIRO**). Xera os significados: Persoa insensible á dor propia ou allea; prostituta; persoa con moitas enrugas na cara; persoa de malos costumes ou mala vida; persoa con moito pelexo; persoa moi fraca; persoa orgullosa; borracho; rebelde; aplícase ó neno espido; neno traste.

Acoirazado **GRANXERAIS** *adx.* (3) *fig.* Dise da persoa que se mostra insensible á dor propia ou allea.

Coira **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (1) Ramera de baja estofa. **CONSTANTINO GARCÍA** *f.* (2) (Com.) Ramera. **GRANXERAIS** *s.f.* (2) *fig.* Muller prostituta; coiro, coiruda.

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO A **Coira**. *Putá por libre, e case que sempre a capricho. Cando non, cobraba moderadamente incluso en especie. Non era estritamente profesional.* (pp. 190)

Coiracho

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *Por Ilena pra dicirlle que se achaba preña de tres meses. -¿Tres meses? -preguntou don Óscar coa súa boca de figo paso-. Se as contas non me trabucan, fai máis de dous anos que non che fago o débito (...). Vaite de aquí, coiracho.* (pp. 225).

Coirelo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Niño en cueros.

Coirento **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Dícese de la persona que tiene muchas arrugas en la cara. (2) Dícese en sentido despectivo, de la persona que tiene mucho cuero. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Engurrado, aplícase á persoa que ten moitas engurras na cara.

Coiripo ACEVEDO (1932) Niño desnudo.

Coiro [En Valladares (1884) **ser d'o coiro d'o trasno** ‘dícese, generalmente hablando, de los muchachos muy traviosos, ó que suelen hacer diabluras’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Vocablo despectivo aplicado a una persona de malas costumbres. (3) Mujer de vida depravada. **É do coiro de Xudas**, refiriéndose a la persona de mala índole o de mala ralea. **É do coiro do trasno**, es de la piel del diablo. **Estar feito un coiro**, estar muy flaco, estar en los huesos. **Ser un coiro**, ser una persona de vida depravada y licenciosa. **GRANXERAIS** *s.m.* (5) *fig.* Persoa de malos costumes. (6) *fig.* Muller prostituta; coira, coiruda. **Estar feito un coiro**, estar moi fraco. **Non caber nos coiros**, ser orgulloso. **Ser do coiro de Xudas**, non ser persoa de fiar, ser de mala

ralea. **Ser do coiro do trasno**, ser moi atravesado, ser moi rebelde. **Ser un coiro**, ser de vida depravada.

CARRÉ *Pois os rapaces soen seren do mesmo coiro do demo*. (pp. 72).

AURELIO RIBALTA *Petra cegouse. —¡Ven eiquí, ladrón, mal fillo, mal pai, coiro do demo! ¿Que mal fixéronche os teus, que así os arrenegas?* (pp. 114).

PEDRAYO *Ás veces as súas melancolías remataban fartándose de viño ata quintar pola bodega e debruzarse epoto coma un coiro*. (pp. 56-57).

Coirón [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘persona despreciable por su mala conducta ó vida deshonesta’. En Rodríguez (1863) ‘palabra de befa que se aplica ó con que se apellida á una prostituta ó que lo parezca’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Vocablo de befa y de escarnio que se aplica a la persona entregada al libertinaje. **GRANXERAIS** *s.m.* (1) Persoa de vida depravada e libertina.

Coiruda **CONSTANTINO GARCÍA** (2) (Gui.) Ramera. **GRANXERAIS** *s.f.* (1) Despectivamente, muller prostituta; coira, coiro.

Coirudo **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa dura. (3) *fig.* Dise das persoas de mala sona, especialmente das prostitutas.

CASTELÁN

En Covarrubias **corito** ‘este nombre dan a los montañeses y vizcaínos’ (s.v. corito), **cuero** ‘por alusión el borracho por estar lleno de vino’ (s.v. cuero).

En DRAE **corito** ‘desnudo o en cueros’, ‘encogido y pusilánime’, ‘nombre que se ha dado a los montañeros y asturianos’, ‘obrero que lleva a ombros los pellejos de mosto o vino desde el lagar a las cubas’, **estar uno hecho un cuero** ‘estar borracho’.

En Moliner **corito** ‘obrero que lleva los pellejos de vino desde el lagar a las cubas’, ‘nombre aplicado a los santanderinos y asturianos’, ‘desnudo, en cueros’, ‘encogido o tímido’, **hecho un cuero** ‘borracho’.

En Celdrán **cueras** ‘malastrazas’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **coirão** ‘prostituta velha’, ‘mulher muito feia e desavergonhada’, **coiro** ‘indivíduo de más qualidades, cruel, não confiável’, **coirina** ‘meretriz’, **couro** ‘mulher feia, decrépita’, ‘prostituta velha e abjeta’, **couro-n’água** ‘indivíduo que age como um doido; estróina, estouvado’, ‘sujeito que arroga valentia; valentão, rufião’.

En Almeida-Sampaio **courão** ‘mulher velha e feia’, ‘estafermo’, ‘rameira velha’, **couro** ‘mulher feia, horrível’, ‘rameira velha’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. **CŌRIUM** ‘pel ou pelexo dos animais’, ‘pel das persoas’.

Para o cast. recollido *corito* Corominas-Pascual supón este étimo, mentres que Covarrubias abre a cinco posibilidades.

NOTA

O significado ‘prostituta’ é por metonimia, de construción paralela a derivados de pel (: s.v.).

Coiracho é nome para a pataca seca; **coirento** é adxectivo que se aplica a carne moi dura que non se dá cocido ou guisado; **coiro de sapo** é variedade de mazá ou de pera; **coirela** denomina un terreo de mala calidade, con metáfora similar a codelo (v. codio), ou codrollo (v. codrolo).

Do cast. **corambre** ‘coiro, con ou sen curtir’, tamén der. de coiro, recolle Celdrán o significado figurado ‘puta vella’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cuero, hecho un** (Tomo VII, pp. 404).

En Pardo Bazán **cuero** (pp. 254).

VER

Curtido, pel.

COLIBRÍ. Persoa que vai abrindo e mirando estantes, como fai o colibrí indo moi rápido dunha a outra flor.

Colibrí

FRANCO *Ía como un colibrí, peteirando nos estantes, sopesando os billetes que levaba e calculando qué dúas cousas representarían mellor as súas intencións*. (pp. 13).

ETIMOLOXÍA

Do nome de paxaro insectívoro americano, moi pequeno e que move as ás con moita rapidez para manter o corpo e o peteiro inmóbiles e poder zugar nas flores, de aí a súa denominación *beija-flor* en port. Para Corominas-Pascual do fr. *colibri* íd., de orixe incerta (s.v. colibri). Para Bloch-Wartburg o fr. *colibri* púidose tomar do occitano *colobro* ‘cobra’ e levaríano ás Antillas os colonos franceses (s.v. colibri).

COMICHÓN. Grupo de persoas pouco gratas.

Comichón **GRANXERAIS** s.f. (3) Grupo de persoas pouco gratas.

CASTELÁN

En Celdrán **comichoso** ‘tacaño’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **comichoso** ‘que tem ou é sujeito a ter comichão’, ‘dominado por desejo incontrolável’, ‘que sente grande sensação de impaciência’, ‘que vive inconformado, descontente, mal-humorado’, ‘que é aborrecido, ranheta, pirracento’, ‘que se aborrece por mínimas razões’, ‘que é desconfiado, arisco, arredio’.

En Almeida-Sampaio **comichento**, **comichoso** ‘sujeito a comichão’, ‘que se melindra com pouco; susceptível’.

ETIMOLOXÍA

De comichón ‘proido intenso’ ‘impaciencia ou intranquilidade por un forte desexo’, do lat. COMESTIO ‘acción de comer’, der. de COMĒDERE ‘comer’ (v. comer).

NOTA

O significado ‘grupo de persoas pouco gratas’ garda relación ou é extensivo do significado ‘praga de insectos’, pola molestía ou proídos que causan a súa presenza ou picaduras.

VER

Comer.

Concha, cónchega, concho ferreño, conchudo v. CUNCHA. Conexa v. COELLO.

CONGORXO. Insulto comparativo cun insecto que destrúe a madeira ou o cun que destrúe o cereal.

Congorxo

PINTOS *Gorróns, latantes e gafos, / bousáns, congorxos, sarnosos, / famelgos, lerchos, tiñosos, / fedellos, meigos, cañóns. / Jansporentrelas e grusmias, / aforragaitas, famentos, / mixiriqueiros, gafentos, / encrenques, lurpias, furóns.* (pp. 207). (No *Vocabulario*, gurgullo, insecto que ataca a semente dos cereais. O castelán “gorgojo” ten o valor de persoa moi pequena). *As novas que corren / do mal que está preto: / subirnos os foros, / matar os rendeiros / queren uns señores / que están no... / Señores de palla, / señores lavercos, / señores congorxos / dos nosos graneiros.* (pp. 338-339).

ETIMOLOXÍA

Congorxo é denominación para o insecto que come a madeira tamén coñecido por caruncho (: s.v.), couza, traza ou trilla, ou para o insecto que come o cereal tamén coñecido por cornecho, cornello, dentón ou mourón.

En galego tamén existe a forma gurgullo para o insecto que destrúe o cereal. A correspondente forma portuguesa é *gorgulho*, sen acepcións insultivas. O cast. **gorgojo** ‘insecto que se aloxa nos cereais e os estraga’ tamén xera a acepción figurada ‘persoa moi pequena’ (DRAE e Moliner). Esta palabra procede do lat. CURCULIO íd. Plauto ten unha comedia titulada *Curculio*, que toma do nome dun dos personaxes, caracterizado por ser parasito que vive a expensas dun soldado fanfurriñeiro.

Para Corominas-Pascual congorxo pode ser resultado de metátese de *gorconxo, que podería ser cruce de *gorcollo, evolución do lat. CURCULIO ‘insecto que destrúe o cereal’, con caruncho (s.v. caroncho).

Ó non concretarnos Xoán Manuel Pintos o significado preciso do insulto, pódense considerar todos os barallados na explicación previa.

NOTA

En cast. *polilla* aplícase a algo que destrúe lenta e insensiblemente (Moliner) e Celdrán recolle **polilla** ‘persoa fastidiosa, importuna e algo insistente en cousas sen importancia’. Sarmiento usa en *Elementos etimológicos según el método de Euclides* o cast. **polilla** para insultar a eruditos de baixo nivel: “La 3ª clase es de los hombres que no querrán ser de la primera (totalmente ignorantes, idiotas y rústicos, que aunque sepan, y bien, su lengua vulgar, no saben leer, ni escribir) y no querrá la 2ª (hombres

medianamente doctos y eruditos, pero aislados en una de las tres Facultades mayores) que sean de ella, porque no tienen profesión alguna. Son unos semiliteratos aventureros, que topan a todo y a nada. Son unos eruditos de industria, o unos hombres industriosos para meter gorra de literatos (...). Aunque la polilla nazca, crezca, viva y se alimente siempre entre libros, ni llega a conocer una sola letra, ni a pasar por ser más estudiosa. Jamás pasa de ser polilla de los libros y de los sólidos literatos. Estas polillas aventureras y estos literatos de industria, no dejan cosa que no muerdan, censuren, y en especial si se habla de cosas que pertenecen a etimologías” (1998: 375-376).

En port. **carunchoso** ‘vello’ e **traça** ‘persoa que importuna’ (Houaiss), ‘persoa que come moito’ (Houaiss), ‘todo o que destrúe insensiblemente’ (Almeida-Sampaio).

VER

Caruncho.

CONGORZO. Persoa alta e mal feita; persoa rústica e ruda; persoa madura; discreto, prudente.

Congorzo [En Sarmiento (1745-1770) (s.v. congórzo) ‘hacia Celanova significa un hombre alto y mal hecho: *fulano e un congorzo*’. En Rodríguez (1963) ‘creo quiera decir discreto, prudente, de edad madura (Sarm.)’. En Elixio Rivas (1978-2001) ‘patán’.] **SARMIENTO** *Congorzo*. **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Discreto, prudente, en algunas comarcas. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Persoa alta e desgairada.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual deriva de *escuerzo* ‘sapo’ (Cuveiro (1876) e Porto (1900) recollen en galego *escorzo* ‘especie de ra’. De non existir esta palabra en galego, resultaría difícil dar explicación a este insulto rexistrado no séc. XVIII), do lat. vg. *EXCURTIO, do lat. tardío CURTIO ‘víbora’, der. de CURTUS ‘curto’, por ser pequena, e a extensión semántica a ‘sapo’ explicárase por considerarse tradicionalmente, coma a víbora, venenosa. Corominas-Pascual explica que se chega ó significado galego ‘home alto e mal feito’ polo feito de ser o sapo un animal repugnante. Aproveita Corominas-Pascual para clarear que os dicionarios galegos malinterpretan este significado (s.v. *escuerzo*).

Para ratificar o acerto da teoría de Corominas-Pascual transcribo os significados figurados do cast. **escuerzo**: ‘persoa fraca e desmedrada’ (DRAE), ‘persoa fraca’ (Moliner), ‘persoa moi fea e desmedrada’ (Celdrán), ‘criatura mal encarada e de ruín figura’ (Celdrán), ‘individuo moi fraco, feo e de pescozo longo’ (Celdrán), ‘arisco, de mal xenio’ (Celdrán), ‘muller moi fea’ (Celdrán).

Corominas-Pascual leva razón mencionando a malinterpretación de lexicógrafos posteriores a Sarmiento. Se nos fixamos, Rodríguez (1963) toma o significado de Sarmiento e interprétao á súa maneira (“creo quiera decir...”); logo Cuveiro (1876), Filgueira (1926) e Eladio Rodríguez transcriben o significado equivocado. Debemos, por tanto, eliminar o significado ‘discreto, prudente’. Exceptuamos desta cadea de transmisión de erro a Elixio Rivas (1978-2001), que nos achega unha ampliación semántica verosímil.

NOTA

Eladio Rodríguez equivócase dándolle entrada con “gongorzo”, entre “congorxo” e “congosa”.

Covarrubias explica que *escuerzo* equivalía en castelán a ‘cavernoso’ por vivir este animal nas covas, e que se denominaban *escorizadas* as figuras que non estaban deireitas (s.v. *escuerzo*).

VER

Guixo ou Guizo, sapo.

(COQUETO). Xera os significados: Persoa que coida moito o seu aspecto para agradar ós demais; persoa que pretende atraer ou xoga a resultar atractiva a outras.

Coqueta **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (1) Coqueta, dícese de la mujer que por vanidad se adorna y compone para agradar a los hombres.

CASTELAO *Agás de tanta honradez unha das galiñas era coqueta, pois deixábase facer a rosca polo galán novo; gustáballe que se esperguizase ao seu redor e poñíase escarolada cos agarimos; pero a churra coqueta e o galán tremían de medo.* (pp. 160). (Aplicado a unha pita, propiamente. Falar de coqueto e coqueto nos dicionarios).

GARCÍA BARROS *Ou botan algunha inqueda donicela que fuxe lixeira por algún vello muro entrando e saíndo por cada burato amostrando coqueta a branca camisa que leva por debaixo da parda casaca.* (pp. 178).

Coqueteiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. *còqueteiro*) Coqueton, que adolece de certa coquetería.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Coquetón, dícese de la persona que adolece de cierta coquetería o afectación estudiada. **GRANXERAIS** **COQUETO**.

Coqueto **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que, coidando o seu aspecto exterior, trata de agrada-los demais; presumido.

SILVA *Ao momento Cary Grant, case tan coqueto e galante como foi con Audrey Hepburn en “Charada”, plantoulle un chisqueiro de prata diante dos ollos.* (pp. 184).

SUMAI *Os peitos, que lle caían sobre o ventre en dous plácidos outeiros cansos, levantáronse coquetos e un pouco indignados.* (pp. 46). (personificación).

CASTELÁN

En DRAE **coqueta** ‘dícese de la mujer y la niña que en su relación con hombres, juega habitualmente a atraerlos sin concederles favores definitivos’, ‘dícese de la mujer que cuida esmeradamente de su arreglo personal y, por extensión, también de la que aplica el mismo cuidado al arreglo de su casa’, **coqueto** ‘coquetón’, ‘dícese de la persona que en su relación con otras, juega habitualmente a atraerlas sin concederles favores definitivos’, **coquetón** ‘gracioso, atractivo, agradable’, ‘dícese del hombre que procura agradar a muchas mujeres’.

En Moliner **coqueta** ‘se aplica a la mujer presumida, que se preocupa mucho de su arreglo personal o de gustar a los hombres’, ‘también, a la que toma el amor como una diversión y procura enamorar a distintos hombres’, **coquetón** ‘se aplica despectivamente al hombre que coquetea con las mujeres’.

En Celdrán **coqueta** ‘se dice de la mujer vanidosa y un tanto ligera de cascos que se esfuerza por agradar a los hombres sin que ello se traduzca en ceder a sus pretensiones’, ‘calientapollas’, **coqueto** ‘antaño tuvo valor semántico de miedoso y hoy participa de la misma sustancia significativa que el femenino’ (s.v. coqueta).

PORTUGUÉS

En Houaiss **coquete** ‘diz-se de ou pessoa, esp. do sexo feminino, que procura despertar admiração, ger. apenas pelo prazer de seduzir’, ‘diz-se de ou pessoa que se esmera nos requintes da aparência, por tendência natural ou por agradar a outrem’, ‘diz-se de ou pessoa leviana, inconstante’.

En Almeida-Sampaio **coquete** ‘pessoa ou designativo da pessoa garrida; janota’, ‘mulher que procura despertar nos homens sentimentos amorosos’.

ETIMOLOXÍA

Do fr. *coquet*, *ette* íd., der. de *coq* ‘galo’, de orixe onomatopeica do son que emite.

NOTA

Resulta curioso o predominio de aplicación á muller procedendo a palabra da ave macho.

Do son similar que emite a galiña creouse tamén en fr., en linguaxe infantil, *cocotte* ‘voz infantil para chamar á galiña’, ‘muller galante’ (Bloch-Wartburg), do que proceden as formas portuguesas **cocota** ‘rapaciña fermosa’ (Houaiss) e **cocote** ‘muller elegante e de costumes fáciles’ (Almeida-Sampaio), ‘prostituta’ (Houaiss). Celdrán tamén recolle en cast. **cocota** ‘prostituta’, en Canarias.

Puidera ter paralelismo na creación o cast. *chic* e port. *chique* ‘elegante’, ‘distinguido’, do fr. *chic* íd., que pra Bloch-Wartburg é termo comezado a usar nos obradoiros de pintura, tomado probablemente do alemán *schick* ‘habilidade’, ‘talento’, aínda que habería que abrir a posibilidade de procedencia no inglés *chicken* ‘polo’. Non ten nada que ver co cast. *chic* ‘un pouco’, ‘pequeno’, que Corominas-Pascual relaciona con *chico* (s.v. chico).

Tamén abrimos relación desta entrada co cast. **cucarda**, que, ademais dos significados xerais ‘adorno consistente nunha cinta’ e ‘martelo dos canteiros’, Celdrán recolle o de ‘presumido, fatuo’. Esta palabra provén do fr. *cocarde* ‘adorno’, á súa vez de *coquard* ‘vaidoso’, ‘necio’, der. de *coq* ‘galo’ (Bloch-Wartburg).

OUTRA LITERATURA

En Pardo Bazán **coqueta** (pp. 101).

VER

Cocainas, coquín.

COQUÍN. Personaxe histórico que percorría as rúas de Santiago de Compostela facendo soar unha campá ó anoitecer, chamando ós veciños a rezar polas ánimas e polo arcebispo, e lembrándolles que tivesen coidado do lume.

Coquín **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Individuo que tenía a su cargo recorrer a primeira hora de la noche todas las calles de Santiago, haciendo sonar una campanilla y encargando en voces altas a los vecinos que rezasen por las ánimas del purgatorio un padrenuestro, que encomendasen a Dios el alma del arzobispo don Alonso de Fonseca y se guardasen del fuego (...).

ETIMOLOXÍA

Posiblemente do fr. *coquin* ‘pícaro’, ‘mendigo’, para Bloch-Wartburg probablemente der. de *coq* ‘galo’ (s.v. *coquin*), pero para Corominas-Pascual de orixe incerta, rexeitando a anterior teoría, e inclinándose máis por un antecedente no lat. *CŌQUINUS* ‘relativo á cociña ou ó cociñeiro’, a través dun significado posterior ‘axudante de cociña’, do que derivaría a forma do baixo latín *CŌQUINUS* ‘bribón’ (s.v. *acoquinar*).

NOTA

Este personaxe tamén recibía o nome de mullidor (: s.v.).

A palabra do cast. **recoquín** ‘home pequeno e gordo’ (Covarrubias, DRAE, Moliner) para Covarrubias tómasse do fr. *coquin* (s.v. *recoquín*), pero Corominas-Pascual rexeita esta etimoloxía e intégraa dentro dos derivados de *coco* ‘verme’ (s.v. *coco* II).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **coquin** ‘home que en Compostela ía polas rúas de noite tocando unha campaiña para que se tivese coidado co lume’ (Tomo VII, pp. III, XXIV).

VER

Coqueto, mullidor.

CORDEIRO. Persoa dócil e manexable; inocente, cándido; pacífico.

Cordeira **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Cordera, mujer mansa, dócil y humilde.

Cordeiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘manso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (4) Hombre manso, dócil y humilde. (5) Cándido, inocente, sencillo, inofensivo. **GRANXERAIS** s.m. (4) fig. Persoa pacífica e dócil.

PINTOS *Había pois no peirao / un valente regimento / de nenos, homes, mulleres, / caladiños cal cordeiros.* (pp. 121).

CASTELÁN

En DRAE **cordera** ‘mujer mansa, dócil y humilde’, **cordero** ‘hombre manso, dócil y humilde’.

En Moliner **cordero** ‘se aplica a una persona muy dócil’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cordeiro** ‘pessoa pacífica, cándida’.

En Almeida-Sampaio **cordeiro** ‘pessoa muito mansa, bondosa, inocente’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. vg. *CHORDARIUS ‘planta ou animal de nace serodiamente’, der. do lat. *CHORDUS* ‘que nace despois de tempo’. É, por tanto, posterior ó lat. *AGNUS* (v. *año*).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cordera** (Tomo IV, pp. 83, 84), **corderita** (Tomo IV, pp. 83), **corderito** (Tomo V, pp. 326), **corderito, como** (Tomo V, pp. 73), **cordero** (Tomo I, pp. 342. Tomo VI, pp. 171).

En Cella **corderita** (pp. 251).

VER

Año, borrego, caloio.

(CORNIO). Xera os significados: Persoa que porfía moito nas súas ideas; persoa que foi enganada con infidelidade pola súa parella; persoa que se enfada con facilidade; persoa que protesta moito ou é rancorosa; persoa de carácter agrio e duro; feo; insulto xeográfico entre lugares de Allariz; denominación insultiva para os do Valadouro. (Non se inclúe fraseoloxía).

(corná, os da) ELIXIO RIVAS (1978-2001) Este es el nombre que los pueblos vecinos dan a los naturales de Requixo y Valverde (Allariz). Ambos lugares están al pie de grandes montes, muy rocosos.

(cornada) **ELADIO RODRÍGUEZ** Non morre de cornada de burro, dícese de aquel que rehuye exponerse a cualquier peligro, por leve o imaginario que sea.

Cornán [Aparece por primeira vez en Valladares inédito (1896-1902) ‘cornudo’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. (2) Terco, tozudo. **ANÍBAL OTERO** adj. (2) fig. y fam. Testarudo. **GRANXERAIS** adx. (1) Dise da persoa que porfía nas súas ideas; cabezán, cabezón, cornelán, teimudo, testalán, testán.

NORIEGA *Para denotar que es terco: É un cornán.* (Tomo II, pp. 210).

Cornelán [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘terco, tozudo’. En Carré (1972) ‘cornudo, el hombre cuya mujer comete adulterio’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que porfía nas súas ideas; cabezán, cabezón, cornán, teimudo, testalán, testán.

Cornelas PEREDA (1953), APÉNDICE ELADIO (1961), FRANCO GRANDE (1972), ELIXIO RIVAS (1978-2001) Cornudo.

(corno) **GRANXERAIS** *Poñerse ou pórse de cornos, encabuxarse, incomodarse, enfadarse.*

NORIEGA *Os do corno: Los de Valadouro.* (Tomo II, pp. 250).

ALCALÁ *Non esquezas que mañá tes que mandar o contrato aos de Lugo. Corno de contrato.* (pp. 71).

IGLESIAS *Saíches feo coma un corno.* (pp. 167).

(cornos) **ELADIO RODRÍGUEZ** *Poñer a un nos cornos da lúa, alabarle y ponderarle hasta más no poder. Poñer os cornos, faltar la mujer a la fidelidad conyugal.*

Cornuda

SILVA *No momento de descubrir que era cornuda, coma se non lle chegase con ser ela a vítima, a mártir e a compunxida ante o mundo e ante o seu deus castigador.* (pp. 136).

Cornudo **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (2) Cornudo, dícese del marido cuya mujer ha faltado a la fidelidad conyugal. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (2) (Gro.) Protestón, rencoroso. **GRANXERAIS** *adx.* (2) Dise da persoa de carácter áspero, agre e desapacible; rabudo. *Adx. e s.* (3) *fig.* Persoa que sofre o adulterio do outro cónxuxe; cabrón.

PERO DA PONTE *Os de Burgos son coitados / que perderon Pedr’ Agudo, / de quen porran por cornudo (...); ca el, mentr’ i for cornudo, / querrá i seer temudo / e da vil’ apoderado. / E vedes en que gran brio / el, que a Deus é chegado, / por seer cornud’ alçado.* (120,33).

RISCO *O demo era negro, mouro, louro, inmundo, cachondo, torto, retorto, manicho, barbado, tiñoso, raposo, peludo, pelado, cornudo, rabudo, co cu recachado, mintirizán, lacazán, fuciñado.* (pp. 57).

CUNQUEIRO *Veu un irado con espado ou coitelo de prata e doulle morte (...). Quizaves fora o irado un marido que espertou cornudo.* (pp. 80). *Toda Braga encheuse de falsas testemuñas doadamente levantadas de doncelas desvirgadas e maridos cornudos.* (pp. 153).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *Pra que o recén se asemelle a min tes que te deitar dúas noites comigo, e que a xente o saiba. Que nesta vila hai moito mal indolado e eu non quero pasar por cornudo.* (pp. 166).

FREIXANES *¡Cornudos vellos, que a liñaxe vén de atrás! ¡Caste de lobos que habedes de aturar e compracer pola conta que vos ten! ¡Ai de vós, malpocados, se non entrades polo dereito.* (pp. 17). *Mírao ben: orgulloso e cornudo, opado coma un emperador.* (pp. 134).

CARBALLO *Nela falábase, acórdome ben, dun marido burlado que, despois de espichar con un coitelo coma un nefando reptil á súa infiel esposa, acabou guindándose dunha rabe, para non beber por máis tempo a aceda vergoña dos cornudos.* (pp. 65).

IGLESIAS *O picapleitos fixouse na rapariga, era mullereiro e, despois de todo, entendíase coa señora Garza. Se cadra sentiuse humillado polo seu rival. O cornudo sacudíase a deshonra cunha mociña tenra.* (pp. 166).

MIRANDA *Sei que pensas en outro, sempre no mesmo. É máis, pódoche dicir exactamente desde que día. Estás namorada del (...). ¡Unha pantasma que me fai cornudo! Estás totalmente engaiolada por el. ¿Cres que non me decato?* (pp. 43).

VALCÁRCEL *Como se para de cada pouco e move as mans ó falar só, os automobilistas berranlle a toda velocidade e chamanlle cornudo.* (pp. 79).

Encornado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (3) Dícese de la persona malhumorada y muy enfadada. **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) *fam.* Enfadado.

Escornón **GRANXERAIS** *adx.* (2) *fig.* Dise da persoa que se enfada facilmente.

En Covarrubias **cornudo** ‘es el marido cuya mujer le hace traición, juntándose con otro y cometiendo adulterio’ (s.v. cornudo).

En DRAE **cornudo** ‘dícese del marido cuya mujer le ha faltado a la fidelidad conyugal’.

En Moliner **cornudo** ‘se aplica al hombre cuya mujer le es infiel’, **poner las cuernos** ‘ser infiel al marido o a la mujer’.

En Celdrán **corneto/a** ‘varón cornificado o cornado que vive ajeno a su condición’ (s.v. cornúpeta), **cornicopia** ‘alcahueta’, **corniverdes** ‘criatura que no ha madurado en su condición de cabrón, pero que todo se andará’ (s.v. cornúpeta), **cornudo** ‘marido engañado o complaciente’, **cornúpeta** ‘cabrón que lleva con mansedumbre la ominosa carga’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cornea** ‘que ou quem é traído pela mulher (diz-se de marido, amante)’, **corneta** ‘que ou aquele que se intromete em tudo’, **cornetão-de-semente** ‘marido enganado que finge desconhecer a traição da mulher’, **corneo** ‘menino, garoto, guri’, ‘que ou aquele que é traído pela mulher (diz-se esp. de marido, companheiro ou namorado)’, **cornuda** ‘mulher traída pelo marido, amante ou namorado’, **cornudo** ‘diz-se de ou homem traído pela mulher, amante ou namorada’, **escornador** ‘que ou aquele que escorna (‘tratar com desprezo’)’.

En Almeida-Sampaio **cornudo** ‘diabo’, ‘homem enganado pela mulher’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. CORNU íd.

NOTA

Cornacha/o é denominación do caracol ou do limaco, polos cornos. **Cornán** aplícase ó animal cos cornos moi grandes. **Cornecho** é denominación despectiva do cordeiro, do animal que debería ter cornos e non os ten, e tamén do cangrexo ermitán. **Cornecha** é denominación para a ovella con cornos. **Escornabois** é nome de insecto. **Esmoconado** aplícase ó animal ó que lle falta un corno. **Cornín** é denominación do trasgo, tamén por ter cornos (está recollido por Acevedo, por tanto co alomorfo diminutivo da área oriental). **Corniño** é nome dun molusco.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cornudo** (Tomo II, pp. 398).

En Cela **cornudo** (pp. 281).

En Torrente Ballester **cornudo** (pp. 87, 207).

VER

Cachán, chifrar.

Corraña v. CARRAÑA.

CORRUPIO. Cruel.

Corrupio **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Perverso, inhumano, cruel, que se complace en hacer daño. Se emplea generalmente en la terminación femenina, anteponiéndose el sustantivo fiera o fera; y así suele decirse de la persona malvada: *é unha fera corruptia*. También se aplica en masculino. Es vocablo vulgar y muy en uso en toda Galicia. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Cruel, que se comprace en facer dano.

CASTELÁN

En Celdrán **corrupia** ‘persona de muy malos sentimientos’ (s.v. fiera corruptia), **fiera corruptia** ‘quien goza haciendo daño’, ‘individuo primitivo, intratable e indómito capaz de llegar a la crueldad’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **corrupia** ‘criança traquina’.

ETIMOLOGÍA

Para Corominas-Pascual creado sobre a forma galega arpepiar, de HORRĪPĪLĀRE ‘poñerse os pelos de punta’ (s.v. horror), de HORRĒRE ‘encrespar’ e PĪLUS ‘pelo’.

Para Ríos Panisse (1977) a palabra corrupión que denomina distintas especies de peixes con forma de serpe é deformación de escorpión, do lat. SCORPIŌ íd. Estes significados de animais con forma de serpe explicaría a *fiera corruptia* castelá que denomina unha figura animal que se saca (cf. coca) e que vimos que xera o mesmo significado insultivo en Celdrán.

VER

Coca.

Coruxo v. CURUXA.

CORVO. Cura ou seminarista; denominación despectiva que teñen en Camariñas para os de Muxía; empregado de banco que actúa sen humanidade nin contemplacións cos clientes; denominación despectiva dos da parroquia de Lariño ós de Lira, ambas no concello de Carnota (A Coruña).

Corvo **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (5) Sobrenombre despectivo que dan en algunas ciudades gallegas al que sigue la carrera eclesiástica en algún Seminario, aludiendo sin duda al color negro de la vestimenta. AUTOR Denominación despectiva que teñen en Camariñas para os de Muxía, que se ocupan máis no mar; o insulto pode acompañarse con xestos do un ó outro lado da ría; o insulto recíproco é carneiro. Denominación despectiva dos da parroquia de Lariño ós de Lira, ambas no concello de Carnota (A Coruña), que estes retrucan con lagartos.

CONDE *Preséntache a un par de corvos dun Banco que veñen buscar clientes para o seu Banco (...). E vasllo contar xa case e vai o corvo e diche así coma quen non quere a cousa: E logo, Andrés, ¿"usté" non pensa "aperturar" unha conta de emigrante no noso Banco...? (pp. 70). (está en Suíza).*

CARBALLO *Apareceu por alí o señor cura da parroquia (...), cando lle cantaban: "Si supieran los curas y frailes la paliza que van a llevar...", ou cando lle berraban sen ningún recato: "corvo carroñento". (pp. 75).*

Cuervo

CASARES *E vai o cura e dille oiga bárbaro saque ese letrado de aí, e o Cubano: "hay que tomar aires, padrecito, que el tiempo de los cuervos se ha acabado". (pp. 22).*

CASTELÁN

En Covarrubias **echacuervos** ‘los que con emblecos y mentiras engañan los simples por vender sus ungüentos, aceites, hierbas, piedras y otras cosas que traen, que dicen tener grandes virtudes naturales’. Sobre **cuervo**: “es símbolo del padre que deshereda sus hijos y los aleja de sí”, “compararon los egipcios, en sus hieroglíficos, los aduladores a los cuervos, y dijeron ser más perjudiciales aún que ellos” (s.v. cuervo).

PORTUGUÉS

En Houaiss **corvo** ‘individuo que se refugia no anonimato e se arroga a tarefa de delator’.

En Almeida-Sampaio **corva** ‘mulher má e gritadeira’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. CŎRVUS id.

NOTA

Para a denominación de corvo para un muxo véxase a entrada corcón (: s.v.).

O nome propio Roque pode proceder dunha raíz xermana co significado de ‘corvo’, que se aplicaría á persoa que fala en voz alta (*Diccionario dos nomes galegos*, pp. 457).

VER

Carneiro, **corcón**.

CORZO. Persoa que anda con présa continuamente e por calquera lugar; persoa insociable; persoa con axilidade para saltar.

Corza ELIXIO RIVAS (1978-2001) En Fondo de Vila se aplica a cualquier animal de género f., especialmente ganado mayor o mujer, que acostumbra a andar muy a prisa, que no para y atraviesa por cualquier parte: *Esta vaca é unha corza; esta muller anda coma unha corza.*

(corzo) SOBREIRA (1787-1805) **Andar coma un corzo**, Incivil, insociable, tosco, corto en el trato.

LÓPEZ FERREIRO *Saltou coma un corzo pra dentro da fortaleza por onde os muros estaban ainda menos levantados. (pp. 119).*

CASTELÁN

En Celadrán **corza** ‘mujer que mantiene a su hombre’, ‘prostituta explotada por su chulo o rufián’, **corzu** ‘persona retorcida, arisca, malintencionada’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual der. do verbo *corzar ou *acorzar ‘deixar sen rabo’, do lat. vg. *CURTIARE id., der. do lat. CURTUS ‘recortado’, ‘truncado’ (s.v. corzo). Explícase por ter este rumiante un rabo moi curto.

VER

Curcia.

COSCOBELLO. Apelativo cariñoso a un neno pequeno.

Coscobello ELIXIO RIVAS (1978-2001) Se usa mucho, por extensión, como significativo de “cousa pequena, pouco desenrolada, tapullo”, y así en Armeses, Listanco, Our., se le dice al niño: *coscobello, coscobelliño*.

ETIMOLOXÍA

Do significado recto de coscobello ‘lendia’ (v. lendia) rexistrado polo propio Elixio Rivas, único lexicógrafo que recolle esta palabra.

Supoñémola creación sobre cosco, que en galego comparte os significados ‘casca da noz ou da abelá’, ‘cápsula da semente de cereais ou do liño’ ou ‘folla de millo’ con ser denominación do caracol (vid., cf. acepcións en castelán), do caruncho (: s.v.) ou dun can de pouca talla. Neste caso, Corominas-Pascual enténde cosco variante de casca (s.v. cáscara) (v. casca).

Non se pode pasar por alto a voz castelá *cascabillo* ‘cápsula da semente dos cereais’, de creación similar á nosa palabra, que Corominas-Pascual relaciona con cascabel (s.v. cascabel) (v. cascabel).

Tampouco se pode negar a posibilidade de derivación sobre cosco, que se aplica a algo pequeno, co sufixo –ello que ten protagonismo semántico por coincidir en palabras con distintos radicais significando ‘nenos vivos e inquedos’: besbello, cachafello, cazabello, cerello, cernello, chasgarabello, escaravello, esgarabello, faramello, fedello, fervello, gazafello ou pesperello.

NOTA

O cast. **coscolina** ‘muller de malos costumes’, ‘prostituta’, en México (DRAE, Moliner, Celadrán), considéranlo Corominas-Pascual creado do cast. *coscolines* ‘testículos’, do éusk. *koskola* ‘escroto’ (s.v. coscojo).

O cast. **coscón** ‘hábil para lograr o que quere e evitar o que o disgusta’, ‘vello pillabán enganador’ (DRAE, Moliner, Celadrán), considéranlo Corominas-Pascual der. de cascar (s.v. cascar) (v. cascar).

O cast. **cosca** ‘un fresco’, ‘pillabán’ (Celadrán) pode supoñerse de igual creación có cast. *coscón*.

Para o port. *coscuvilheiro* véxase a entrada cusco (: s.v.).

VER

Caracol, caruncho, **casca**, **cascabel**, cuncha, **cusco**, lendia.

COTORRA. Persoa que fala moito ou de máis.

Cotorra ELADIO RODRÍGUEZ s.f. (2) Mujer habladora. **GRANXERAIS** (*).

FREIXANES *Rebulir de costureiras, atafego de perfumistas, parleo de damas de compañía que non paran, coma cotorras*. (pp. 67-68).

RIVAS *¿Que facedes aí, coma cotorras?* (pp. 107).

Cotorro

LÓPEZ FERREIRO –Señora, eso é outra cousa. A soberbia en ninguén está máis mal que n-os probes; e xa que a vosa mercé me quer favorecer, eu non ey de ser tan **cotorro** que vaya á reprochar o ben que se me fay. (pp. 37).

CASTELÁN

En DRAE **cotarrera** ‘mujer que andaba de cotarro en cotarro’, ‘mujer baja y común’, **cotorra** ‘persona habladora’, **cotorrera** ‘persona habladora’, ‘prostituta’, **cotorrón** ‘dícese del hombre o de la mujer viejos que presumen de jóvenes’.

En Moliner **cotarrera** ‘mujer callejera’, **cotorra** ‘se aplica como nombre calificativo o como término de comparación a una persona muy habladora’, **cotorrera** ‘persona habladora’, **cotorrón** ‘se aplica a las personas viejas a las que les gusta pasar por jóvenes y frecuentan todavía diversiones’.

En Celadrán **cotorra** ‘quien habla por los codos y sin substancia’, ‘quien se va de la lengua o boquirroto que corre a dar el parte diario o comidilla al patio de vecindad, divulgando por el barrio detalles de la intimidad de otros’, **cotorrón** ‘hombre o mujer que a pesar de su edad avanzada presume de joven’, ‘mujer de edad que aún se interesa por el sexo y busca el apaño’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual é palabra sacada do cast. *cotorrera* ‘muller falangueira’, variante de *cotarrera* ‘muller que perde o tempo en visitas inútiles’, der. de *cotarro* ‘albergue de vagabundos’, á súa vez de *coto*, galego couto (: s.v.). Para o significado de ‘papagaio’, considera que é posterior e por contacto co nome propio cast. *Catalina* (s.v. cotorra).

É voz que non existe en portugués e en galego é dubidosa. Para Cuveiro (1876) e Porto (1900) tamén é nome para a pega, igual que atopamos en castelán.

Precisamente, Cuveiro (1876) e Porto (1900) son os únicos que recollen cotorro, e co significado ‘sitio a onde vai o lixo’, pero o contexto de López Ferreiro fainos ver que é forma analóxica de cotorra, co significado ‘persoa que fala de máis’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cotorra** (Tomo II, pp. 363, 364).

VER

Couto, cacatúa, loro, papagaio.

COTOVÍO. Aparvado; alcume dun policía recollido por Xavier Navaza.

Cotovía

XAVIER NAVAZA *Quixo o paradoxo que tamén fose o sonsonete da policía nos seus interrogatorios: ¡Sodes vós!, acusador, nos beizos do temible Waldo López Mazaira ou do Pardavila, alias A Cotovía, alcume polo que o coñecíamos nós.* (pp. 115).

Cotovío **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Dícese del hombre bobalicon que anda como aparvado mirando a los lados y a lo alto: *parece un cotovío.* **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa apampada, de pouca intelixencia, que adoita ollar con estrañeza canto a rodea.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual a forma castelá *totovía*, tamén variante galega (v. atoutubizado), é onomatopeica (s.v. totovía).

En port. esta ave denomínase tamén *cotovia* ou *calhandra* (v. calandra), pero en cast. ten, ademais de *alondra* e *totovía* ou o insultivo *sordilla*, outros nomes que nos poñen a atención no penacho característico que ten na parte superior da cabeza: *cogujada* (der. de *cogollo* ‘parte alta de algo’ –tamén ‘as persoas máis distinguidas’-, do lat. *CŪCULLUS* ‘carapucha’), *moñuda* (polo moño ou penacho) ou *copetuda* (der. de *copete* ‘penacho ou pelo encima da cabeza doutros animais’; v. copeador).

En galego esta ave é da familia da laverca, e pode ser confundida con ela (v. laverco), e tamén ten os nomes de cotrola (v. cotrolo) e curucheira. Interésanos este último, der. de curucho ‘parte elevada dun monte’, ‘cabeza’, ‘corroscio do molete’ e tamén ‘penacho das aves’, relacionada coa forma toponímica curota, unha palabra á que escapan os etimólogos e que se podería relacionar co ast. *cucuruta*, *cocorota* ‘parte alta da cabeza’ (Corominas-Pascual, s.v. cogote) e supoñer un influxo ou unha confluencia de cocote (der. de coca ‘cabeza’; v. cocotudo) e/ou de coroa (tamén ‘parte alta da cabeza’; v. coroa) sobre unha forma cótaro ou o seu diminutivo máis difundido cotarelo ‘pequeno outeiro’ (cf. croa, forma sincopada de coroa, ten os significados ‘cumio dun castro’, ‘terreo redondeado’ ou ‘parte alta dun monte’), der. de coto ‘parte alta de algo’ (v. coto¹), que Corominas-Pascual reconece tamén noutra entrada (s.v. cueto).

A proposta para cotovía, por tanto, é partir dunha base coto ‘parte alta de algo’ (v. coto¹). Para a terminación –vía do nome da ave si que é posible que haxa unha explicación onomatopeica.

NOTA

En atoutubizado (: s.v.), der. da variante totovía, atopamos o mesmo significado ‘aparvado’, en cambio en laverco (: s.v.), der. de laverca, atopamos outros significados distintos, pero si coincide o de ‘persoa falangueira’ co do port. *calhandra* (v. calandra).

VER

Atoutubizado, calandra, **coto**¹, cotrolo, laverca, loia.

COTROLO. Persoa baixa e gorda; persoa fea.

Cotrollo ANÍBAL OTERO (1949-1977) Dícese de la mujer pequeña y gruesa.

Cotrolo [En Franco Grande (1972) **ser coma un cotrolo** ‘ser muy feo o muy fea’.] **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Pequeno y gordo. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ver.) Dícese de la mujer pequeña y gorda. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa grosa e de baixa estatura.

ETIMOLOXÍA

Corominas-Pascual recolle, relacionados, o berciano *cotrosa*, nome dun paxariño, a frase recollida alí por Sarmiento “*está más gordo que una cotrosa*” e o gal. cotrolo ‘persoa baixa e gorda’, e propón a orixe no lat. CULTUS ‘cultivo, labranza’, ‘abono’, con contaminación do lat. CRUSTA (s.v. cochino), o mesmo que vimos para cotra (: s.v.).

A relación con cotra xa a atopamos, a través da súa variante *catra, en catroia tamén co significado ‘persoa baixa e gorda’ (: s.v.).

A frase de Sarmiento que compara unha persoa gorda coa ave, e tendo en conta a orixe exposta, ponnos no dilema de adiviñar se foi antes a denominación para a persoa ou para o paxaro que logo serve de comparación para a persoa. Hai que lembrar que en galego existen as formas cotrola, cotrolia, cotrolía e cotrolío para denominar o paxaro tamén chamado cotovía (v. cotovío).

Cómpre a confrontación coa palabra codrolo ou codrollo, tamén ‘persoa baixa e gorda’ (v. codrolo), que nos fai ter en conta outra orixe ou, polo menos, unha influencia de palabras con distintas orixe.

NOTA

O significado ‘persoa fea’ suponse por extensión de ‘persoa baixa e gorda’.

VER

Catroia, codrolo, cotovío, cotra.

Catropea, cotropel v. CATROPEA.

COUZA. Persoa que se aproveita do que outra consegue ou ten.

Couza

CARRÉ *É que este rei adoecía el e facía adoecer aos demais para poder soste non só as cargas da nación, se non os moitos parásitos que tiña a seu rentes e que viñan a seren couza que comía o tesouro público.* (pp. 75).

ETIMOLOXÍA

Do nome do insecto que rilla a madeira ou a roupa, tamén coñecido por caruncho (: s.v.), congorxo (: s.v.) ou traza. Probablemente do lat. COSSUS id., aínda que Corominas-Pascual rexeita esta hipótese, e inclínase por influxo doutra palabra por paronomasia ou homonimia (s.v. gusano).

VER

Caruncho, congorxo.

(COVARDE). Xera os significados: Persoa que ten medo ou non ten valor; tímido; persoa de pouca resolución; persoa que se considera en inferioridade de condicións.

Acovardado [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) (s.v. acobardado) ‘el que es cobarde’.] **GRANXERAIS** *adx.* (2) Dise da persoa de carácter tímido; apoucado, covarde. (3) Dise da persoa humilde e nada fachendosa; apoucado, covarde. (4) Dise da persoa de pouco ánimo; aleixado, apoucado, covarde.

LÓPEZ FERREIRO *E os que quedaron, mentres o Arcebispo anda por Alemania, anche de estar ben encollidos e acobardados.* (pp. 200).

IGLESIA ALVARÍO *Acobardado. Lleno de temor.* (Carmina, pp. 166).

GARCÍA BARROS *Eu atopábame alí un pouco acovardado, porque iles falaban da custión e argallaban, pro todo antre iles.* (pp. 69).

Cobardeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Apocado, tímido, poco resuelto en sus acciones.

Cobardo **CRÓNICA** (1) Cobarde. (s.v. couardo). **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Cobarde. (É arcaísmo).

Cobardón

TORO *Cobardón, ¿para que amenazas se non es nada. Non es ningún.* (pp. 54).

Covarde **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Cobarde, pusilánime, sin valor ni espíritu. (s.v. cobarde). **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Gro.) Cobarde. (2) (Com. Gro.) Tímido. (s.v. cobarde). **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa que sente medo ou que non ten valor para facer fronte a un perigo ou a algo para o que se necesite valor; apoucado, coitado, medroso. (2) Dise da persoa tímida; acovardado, apoucado. (3) Dise da persoa de actitude e comportamento

humildes; acovardado, apoucado, coitado. (4) Dise da persoa que demostra pouco ánimo ou resolución; acovardado, aleixado, apoucado, coitado.

ANÓN *Torcouse o medo en venturosa calma / e entramos no moiño q'era tarde / para dormir aquela noite juntos / po-lamor dos defuntos. / Dende aquela chuscada / no me chamen cobarde / pois sea noite clara ou de tronada / se paso ó pé do adro ou cimiterio / rindo do vulgo a van credulidade.* (pp. 309-310).

ROSALÍA *¡Detente ó pé da orela / da túa vida, cobarde centinela; / non queiras por fuxirtes do presente / da eternidade decorrelos velos!* (pp. 282). (suicida).

MONTENEGRO *Corcio, cen como vosoutros estripa eu, covardes. Non escapedes que xa nos veremos.* (pp. 102).

LUGRÍS –“¡Covardes! ¡Larchás! ¡Galiñas! -berrei collendo a macana de toxo-. Agora non se reza... ¡agora traballade, loitade, obedecede! (pp. 116).

AURELIO RIBALTA *Sutil arrimouse contra as pernas do dono. Parecía ter medo. Regañaba os dentes e rosmaba baixiño, ollando pra un sitio escuro detrás da cas da forxa. –¿Que ten este can? Porque il, covarde, non o é.* (pp. 167).

CASTELAO *Lémbrase do xefe da oficina e mándalle un recado polo aire. –E tí, cara de verdugo chino, tés que pagalas no inferno! Xa non serías home para denunciar ao meu difunto!... ¡Cobarde! ¡Porco! Así che saquen os ollos cun compás!* (pp. 203). *Nun soño recibe a visita do demo. Préséntaselle recachado no pear da fiestra, botando bafo polos ollos e lume pola boca. –¡Ah, cobarde! ¿Por qué non lle dás morte á bochuda da túa sogra?* (pp. 259).

ANÍBAL OTERO *Parece ser que algúns dos que detiveron canda min declararon que eu os armara. Son uns covardes.* (pp. 64). *Vostede é moi enteiro Esmoriz, e aquí queremos covardes.* (pp. 91-92).

AVELINO *Non reces, qu-é de covardes / rezar, i-é cousa cativa.* (pp. 74).

BLANCO AMOR *Sabíase dabondo, por outros covardes e larchás que xa tencionaran aquilo mesmo, que a Socorrito era moi forte e valente, capace de se defendere dos aldraxes.* (pp. 110).

CONDE *Os ollos dos nenos cada vez abríanse menos, afeitos ó rito no que o pai era o cobarde.* (pp. 30).

FREIXANES *O mundo non é dos covardes, señor cardenal. Nin dos miñasxoias, nin dos coitados.* (pp. 31). *Pero medoñento, asustadizo e cobarde, pois non é quen de vir personalmente á cerimonia das vodas.* (pp. 55). *Así de ruín é a vinganza dos covardes.* (pp. 69). *¡Heicho arrincar con ferros, vello cobarde!* (pp. 133). *Era un cobarde na batalla.* (pp. 222). *Nin sequera se volven os matadores para o que deixan atrás, acaso temerosos e covardes de que se levante o caído e os fulmine coa súa ciencia demoníaca.* (pp. 227). *Vello cobarde, que mal paso foches dar.* (pp. 230).

TORO *Ah, maricón, fillo de puta, tamén ti. Cagón, cobarde.* (pp. 79).

FONTE *Pero no fondo fora sempre un cobarde. Si, ningún se decatara desa preminencia do seu carácter.* (pp. 16). *E daba xiros e xiros mentres el a contemplaba, disfrazado de cobarde segundón, dese mesmo que sempre tratara de evitar.* (pp. 31). *Agora volvía ser ese home cobarde e temesiño; alguén que foxe das situacións perigosas sen lles facer fronte.* (pp. 47). *Era moito máis cobarde do que supuña ser.* (pp. 63).

VALCÁRCEL *Deu en falar mal de meu pai e en alcumalo de covarde, chamándolle “Chichirico”.* (pp. 95).

SILVA *“Serías un covarde”, díxome. E como eu nunca tiver nada de covarde, alá fun por primeira e única vez á casa grande de San Eirís.* (pp. 112). *Tamén dixen eu, que mellor que os ollos, poñades a intención, covardes, coma Raúl, para que despois non vaiades dicindo as machistadas de Gardel.* (pp. 188).

ANGUEIRA *Gardei coma un covarde a miña mentira e só busquei a propia tranquilidade de conciencia cando coma un perfecto hipócrita preguntei.* (pp. 76).

FRANCO *E sentía a un tempo a dor do pai que perde os fillos na batalla e a vergoña do xeneral covarde que esquiva a loita.* (pp. 50).

ANEIROS *Non sexas covarde. Éche o único que che vai pagar a pena.* (pp. 83). *E saíu do despacho. Sempre fora un covarde.* (pp. 144). *Que covarde me facía aquel lugar, Isa, que covarde. Sentínme culpable, ademais, por non ter adoptado aquela decisión eu antes. Por non ter marchado e ser un lastre.* (pp. 196).

PAZ *¿Fun un covarde? Se cadra, si, aínda que daquela non tiver esa sensación.* (pp. 196-197).

CASTELÁN

En Covarrubias **cobarde** ‘el hombre de poco ánimo y de mucho miedo, opuesto al valiente, osado y animoso’ (s.v. cobarde).

En DRAE **cobarde** ‘pusilánime, sin valor ni espíritu’, **cobardón** ‘cobarde o algo cobarde’.

En Moliner **cobarde** ‘se aplica a la persona que siente mucho miedo en los peligros o que no se atreve a exponerse a ellos, y, correspondientemente, a sus acciones, actitud, etcétera’, ‘se aplica como insulto a la persona que ataca o hace daño a otros ocultándose’.

En Celdrán **cobarde**, **cobardón** ‘persona falta de ánimo, valor o coraje’, ‘individuo pusilánime y medroso’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **acovardado** ‘sem coragem ou destemor’, ‘marcado pela discrição, pela timidez’, ‘sem disposição ou energia’, **acovardador** ‘que ou o que se acovarda’, **covarde** ‘que ou quem age com temor diante de alguém ou de algo; que ou quem não apresenta valentia’, ‘que não apresenta coragem; que se caracteriza pela ausência de arrojo, de bravura, de valentia’.

En Almeida-Sampaio **acobardado** ‘pusilánime’, ‘medroso’, **cobarde**, **covarde** ‘que ou a pessoa que não tem coragem’, ‘poltrão’, ‘medroso’, ‘traíçoeiro’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do fr. ant. *coart* (hoxe *couard*) íd., der. de *coe* ‘rabo’, porque volve o rabo o que foxe (s.v. cobarde).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruime **cobarde** (Tomo II, pp. 45, 231. Tomo III, pp. 332. Tomo VI, pp. 249).

En Pardo Bazán **cobarde** (pp. 106, 254).

En Valle-Inclán **cobarde** (pp. 88, 125, 126).

En Julio Camba **cobardón** (*Millones al horno*, pp. 61).

En Torrente Ballester **cobarde** (pp. 434).

Cozorollo v. COCEROLLO. Craba v. CABRA.

(**CREQUENAS**). Xera os significados: Persoa enfermiza, débil; persoa de pouco desenvolvemento físico; persoa que anda co corpo dobrado e ten as pernas tolleitas; persoa torpe ou inhábil; tímido, apoucado; covarde; sometido, humillado.

Acrequenado [Aparece por primeira vez no Dicionario da Academia (1913-1028) co significado ‘aplícase al hombre tímido, de poca acción, irresoluto, cobarde, que no sirve para nada’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (3) Dícese del hombre tímido, irresoluto y de poca acción.

Carquenas **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Nov.) QUERQUENAS. **GRANXERAIS** CREQUENAS.

Carquiñas **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Com.) Hombre cobarde. **GRANXERAIS** APOUCADO.

Clenque **RODRÍGUEZ** (1863) Enclenque. Se dice del convaleciente, débil, enfermizo, etc. **CUVEIRO** (1876), **FILGUEIRA** (1926) Enclenque, enfermizo. **VALLADARES** (1884) Enclenque, debil, enfermizo. Se dice tambien del que está ya convaleciente (s.v. clènque). **PORTO** (1900) Enclenque, enfermizo, achacoso.

Crecas [Aparece po primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘tímido, apocado’.] **GRANXERAIS** **CRIQUEIRO**.

Crenca **APÉNDICE ELADIO** (1961), **FRANCO GRANDE** (1972) Individuo torpe, poco desenvuelto.

Crenqueñas **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Com.) QUERQUENAS. **GRANXERAIS** CREQUENAS.

Crequenas [En Apéndice Eladio (1961) ‘persona poco desenvuelta’. En Carré (1972) ‘persona enteca, de poco desarrollo físico’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Persona que tiene las piernas como tullidas o engoumadas y anda como agachada y con el cuerpo doblado: *é un crequenas*. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Com.) QUERQUENAS. **GRANXERAIS** *s.* (1) Persoa que ten as pernas eivadas, como tolleitas, e anda co corpo dobrado, (2) Persoa coitada, pouco resolta ou decidida.

Encrequenado

MORALEJO *A cousa ha de ser coma no mar, onde os rodaballos, meros, pescadas, etc. Encrequenados, aleixados e caquécticos fanse fanecas.* (pp. 27).

Escrequenado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (3) Derrengado, estropeado por los años o por las enfermedades.

IGLESIA ALVARIÑO **Escrequenado**. *Acogotado*. (Carmina, pp. 182). *Aquí os nenos ledos coma cucos, / sanos e correitos. / E os engueimadiños e escrequenados. / Os baldadiños. / Os trencos e os que non saben rir. / Aquí os nenos mouríños coma agrúños das silveiras. / Os roxiños coma o cerro das espigas novas. / Nenos de toda a terra. Nenos, nenos. (De día a día, pp. 59).*

CASTELAO *Doíase de terlle berrado a Pedriño por velo sempre de par dun escrequenado, dun mendicante. Ai, a boa muller ollaba a Pedriño e xa lle parecía un santo! (pp. 42). Ningunha das mulleres enloitadas que venden velas en Lourdes, pode competir coa donosía de Raíolas para enchouchar siereiros. O escrequenado deprendeu moitas cousas no longo camiño da miseria. (pp. 53-54). Unha mañán entra nas oficiñas da Facenda un home ben vestido, pero tan cacharulo i escrequenado que fixo rir ao porteiro. Traía unha “bimba” e andaba aos cachoupiños. (pp. 179-180).*

Esquerquenado

IGLESIA ALVARIÑO *Cabo da fonte do Milagre / medra e medra a morea dos eivados (...)* Onde os **esquerquenados** acubillán ó Peleida irado, / pra estar seguros do seu medo. (Nenias, pp. 24).

Querquenas **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Dícese del hombre apocado y de poco ánimo. **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Fea. San. Com. Mel. Sob.) Hombre cargado de espaldas y patizambo. **GRANXERAIS** **CREQUENAS**.

Querqueno **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Patizambo, que tiene las piernas torcidas hacia afuera. **GRANXERAIS** **CREQUENAS**.

Querqueñán **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Aplícase a la persona o animal de cuerpo pequeño y torcido o corcovado.

Querqueñas **ANÍBAL OTERO** (1) Hombre o mujer fuñique, que no adelanta, en Fumiñá. (s.v. querqueñán).

Querqueñón **ANÍBAL OTERO** **QUERQUEÑÁN**.

CASTELÁN

En DRAE **enlenque** ‘falto de salud, enfermizo’.

En Moliner **enlenque** ‘débil, enfermizo o raquítico’.

En Celdrán **enlenque** ‘canijo, raquítico, que carece de salud, flojeras que no sirve para cosa que requiera presencia de ánimo’, **enxenclau** ‘individuo de escasas fuerzas, desgraciado, en Asturias (s.v. enlenque).

PORTUGUÉS

En Houaiss **enlenque** ‘que se encontra adoentado, ferido ou enfraquecido’, ‘que se encontra impossibilitado de saír’, ‘que é frouxo, fraco, medroso’.

En Almeida-Sampaio **encrenque** ‘pessoa inútil ou desleixada’.

ETIMOLOGÍA

Para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente do occitano, parece que resultado do autóctono *cranc* ‘caranguexo’ e do fr. ant. e dial. *esclenc* ‘esquerdo’ (téñase en conta a asociación tradicional do uso da man ou pé esquerdo con torpeza ou defecto), e rexeita as hipóteses de procedencia latina (s.v. enlenque).

A expresión estar de crequenas ‘estar dobrado ou inclinado’, que xa recolle Sarmiento (1745-1770), derivaría das acepcións vistas ‘enfermizo’ ou ‘persoa dobrada e coas pernas tolleitas’.

NOTA

O forma crecas que o *Gran diccionario Xerais da lingua* remite a criqueiro (v. crica), eu considéroa relacionada con esta entrada, aínda que o significado de Apéndice Eladio (1961) tamén coincide cos xerados por crica.

OUTRA LITERATURA

En Julio Camba **enlenque** (*Millones al horno*, pp. 69, 77).

En Cela **enlenque** (42).

(**CRICA**). Xera os significados: Muller libidinosa; home efeminado; pusilánime, tímido, apoucado; persoa que anda sempre a chorar ou chora facilmente; persoa que chora sen motivo; persoa que se queixa por todo; servil e adúlador.

Crica **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Partes pudendas de la mujer; y así se dice de la voluptuosa que é quente da crica.

Cricainas [Aparece por primeira vez en Carré (1972) ‘hombre afeminado’, ‘pusilánime, encogido, tímido, miedoso’.] **GRANXERAIS** **CRIQUEIRO**.

Cricas [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘llora cricas, llorón, el que llora fácilmente sin derramar lágrimas o imperceptibles’. En Leiras (1906) ‘pusilánime’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Pusilánime, cobarde, irresoluto, apocado: **é un cricas**. **Lambre cricas**, el servil y adulón. También se escribe **lambecricas**. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Llorón, refunfuñón. **GRANXERAIS** *adx. e s.pl.* (6) Coloquialmente, dise do home pusilánime, apoucado e mexericas; criqueiro (s.v. crica).

Criqueiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘mujeriego, afeminado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Criatura que llora sin motivo. (2) Persona fácilmente llorona. (3) Afeminado. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Nov.) **CRICAS**. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa que se queixa ou que chora por calquera cousa sen importancia; choricas, choromicas, choromiqueiro, chorón. (2) Aplícase ó meniño que na súa crianza chora moito e sen motivo aparente; chorón. (3) Dise do home pusilánime, sen espírito; coitado, miñaxoia, mexeriqueiro. (4) Popularmente, aplícase ó home efeminado, amullerado.

CASTELÁN

En Celdrán **clica** ‘persona chismosa’, **clicas** ‘adúlador’ (s.v. **clica**), **clico**, **clición** ‘persona delgaducha’ (s.v. **clica**), **clición** ‘cobarde y quejica’ (s.v. **clica**), **cliquiñoso** ‘quisquilloso (s.v. **clica**), **cricas** ‘fisgón, metomentodo’, nos Ancares.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cricalha** ‘mulher assanhada, saliente’, ‘rapaz muito jovem’.

En Almeida-Sampaio **cricalha** ‘lambisgóia (‘mulher delambida’, ‘mexeriqueira’, ‘pessoa intrometida’), ‘sirigaita (‘rapariga espevitada’).

ETIMOLOXÍA

Os significados de crica son ‘parte externa do órgano sexual da muller’, ‘nariz’, ‘mucosidade do nariz’, ‘casca seca do pexego’, ‘ameixa seca’ ou ‘berberecho’. En cast. **clica** ten o significado ‘berberecho’ e en portugués **crica** ‘parte externa do órgano sexual da muller’, ‘ameixa ou pexego secos’ e ‘ameixa molusco’. Para Corominas-Pascual a acepción primeira sería ‘molusco de mar’ e trataríase dunha palabra onomatopéica do son que fai unha cunha ó romper (s.v. **clica**).

O paso de ‘molusco’ a ‘parte externa do órgano sexual da muller’ é por semellanza na forma, e sucede o mesmo para outras denominacións coloquiais como ameixa, concha, ostra... para a parte íntima da muller.

Os insultos enténdense xerados desta acepción ‘parte externa do órgano sexual da muller’, do mesmo xeito que ocorre en chono (: s.v.) e cona (: s.v.), por asociación das partes íntimas da muller coa debilidade, fronte a, por exemplo, carallón ‘moza bruta’ (v. **carallo**), do órgano xenital masculino.

Crico e cricón dan nome a un peixe, e indica Carme Ríos Panisse (1977) que tamén recibe o de “carajito”, pola súa semellanza a un pene. Este intercambio funciona en máis ocasións, lembremos que caralla é tamén denominación do órgano sexual da muller.

NOTA

A forma crecas que Apéndice Eladio (1961) recolle co significado ‘tímido, apoucado’ está baixa a entrada crequenas (: s.v.).

VER

Chono, **choracricas** (v. **chorar**), **cona**, **lambecricas** (v. **lamber**).

CRINITO. Poeticamente, persoa co cabelo longo.

Crinito CUVEIRO (1876), PORTO (1900) Que tiene largo el cabello. Crinado.

CASTELÁN

En DRAE **crinado**, **crinito** ‘poét. Que tiene largo el cabello’.

En Moliner **crinado**, **crinito** ‘(poét.) de largos cabellos’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **crinito** ‘que tem muitos pêlos e/ou cabelos; cabeludo’, **crinado** ‘diz-se de ou individuo de muitos pêlos e/ou cabelos’.

En Almeida-Sampaio **crinito** ‘que tem muitos pêlos’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. CRĪNĪTUS íd., der. de CRĪNIS ‘cabelo, pelo’.

NOTA

Cuveiro (1876) e Porto (1900) adoitan incorporar como galegas moitas palabras castelás e coincidiren ambos nestas palabras, e esta pode ser unha máis.

Criqueiro v. CRICA.

(CRISTA). Xera o significado: Sobervio, altivo, orgulloso.

(**crista**) **ELADIO RODRÍGUEZ** Erguela **crista**, envanecerse, ensoberbecerse, enorgullecerse, tornarse altivo.

Encristado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (3) Encrestado, ensoberbecido, altivo, altanero.
GRANXERAIS *adx.* (3) *fig.* Dise da persoa soberbia; altivo, orgulloso.

CASTELÁN

En DRAE *alzar*, o *levantar*, uno *la cresta* ‘mostrar soberbia’, **crestudo** ‘orgulloso, arrogante’, **encrestado** ‘ensoberbecido, levantado, altivo’.

En Moliner **encrestado** ‘ensoberbecido u orgulloso’.

En Celdrán **crestudo** ‘orgulloso; sujeto de vanidad insufrible que tiene de sí mismo una idea exagerada’.

PORTUGUÉS

En Houaiss *baixar a crista* ‘tornar-se humilde’, **com a crista arriada** ou **caída** ‘acovardado’, ‘humillado’, **de crista levantada** ‘arrogante’, *encristar-se* ‘mostrar-se soberbo’.

En Almeida-Sampaio *erguer a crista* ‘tomar atitude arrogante’, *encristar-se* ‘tornar-se arrogante’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do CRISTA íd.

VER

Croca.

(CROCA). Xera o significado: Vaidoso.

(**croca**) [Aparece por primeira vez en Elixio Rivas (1978-2001) **Facer a croca do ghalo** ‘hacer ademanos parecidos (ós que fai o galo para cantar), ser vaidoso’.] **GRANXERAIS** **Face-la croca do galo**, ser vaidoso.

ETIMOLOXÍA

Os significados de croca son ‘parte ou carne do gando vacún das ancas, xunto ó rabo’, ‘castaña seca’, ‘castaña que non medrou ben’, ‘cabeza de persoa’, ‘bugallo do carballo’, ‘figura xigante de muller que sae nos desfiles das festas diante dos cabezudos’, ‘cascuda’, ‘aboladura por un golpe’, ‘aplicase á froita que está mazada’.

Para Corominas-Pascual croca ‘parte ou carne do gando vacún das ancas, xunto ó rabo’ hai que partir dun antigo *cropa, relacionado co fr. *croupe* ‘anca’, do mesmo étimo que grupo, do gót. *KRÜPPS ‘obxecto avultado’ (s.v. grupo), para Bloch-Wartburg do fránico *KRUPPA.

Para Corominas-Pascual croca ‘aplicase á froita que se abrande e pudre antes de madurar’, ‘aboladura’ é forma xerada por choca, dunha forma *CLOCCA do romance hispánico primitivo, onomatopea da voz da galiña choca (s.v. clueca). Na entrada choco compróbase a existencia deste radical croc- (v. choco), o que explica tamén os significados de croca ‘castaña seca’, ‘castaña que non se desenvolveu’ ou ‘bugallo do carballo’.

Para Corominas-Pascual as formas galegas croca ‘cabeza’, crocada ‘golpe recibido na cabeza’, crocar ‘abolar cun golpe’ teñen a mesma raíz onomatopeica do fr. *croquis* e *croquer* ‘comer rápido’, ‘comer algo que fai ruído’ (s.v. croquis), polo ruído do golpe, e a cabeza por ser destino de moitos golpes, accidentados ou de labazada (Corominas-Pascual ilustra co noso Santo dos Croques do mestre Mateo, ó que se lle dan as cabezadas de rigor). Desta orixe tamén deriva croca ‘aboladura por un golpe’.

Queda sen explicar o significado galego de croca ‘figura xigante de muller que sae nos desfiles das festas diante dos cabezudos’, que seguramente parta de croca ‘cabeza’ pero con influxo de coca (: s.v.), que tamén se apoiaba nun significado similar. E tampouco teño resposta para croca ‘cascuda’.

Para a frase “facer a croca do galo” que xera o significado ‘vaidoso’ hai que partir de croca ‘cabeza’. Confróntese o mesmo significado ó que nos conduce crista (: s.v.).

NOTA

En port. *croca* ten os significados ‘castaña asada no forno’, ‘porca que trata mal os ranchos’, ‘pao do arado’, que Houaiss separa en tres entradas independentes. Seguramente **croca** ‘muller que maltrata os fillos’ (Houaiss, Almeida-Sampaio) proceda da orixe onomatopeica que nos remitía a un golpe, por dar a nai golpes ós fillos para apartalos, o mesmo que fai a porca cos ranchos.

VER

Choco, coca, crista, **crouco**.

Crouco v. CHOCO.

CUCADO. Persoa sen forzas.

Cucado [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) **estar cucado** ‘estar sin fuerzas, astenia primaveral’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Tob.) Sin fuerzas. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Débil, que carece de forza.

CASTELÁN

En DRAE, posiblemente relacionado, **cuca** ‘mujer enviciada en el juego’, **mala cuca** ‘persona maliciosa y de mal natural’.

En Moliner, posiblemente relacionado, **cuca** ‘mujer enviciada en el juego’.

ETIMOLOXÍA

Para as acepcións de galego, de cucar ‘pasar o tempo, pasar de tempo, caducar, perder forzas’. Para as acepcións de castelán, de cucar ‘chiscar un ollo para facer un sinal’ ou ‘burlarse’.

Para Corominas-Pascual está relacionado con chufa ‘tubérculo dóce’ ou co seu sinónimo castelán *cotufa*, quizais ambas do mozárabe *quqúffa* ‘insignificancia’, ‘trapallada’, con alteracións por influxos doutras palabras (s.v. *cotufa*, *chufa*), como chufar (: s.v.), coa que coincide semanticamente.

Non sería inverosímil considerar a acepción de cucar ‘burlar, enganar’ derivada de cuco, pois este paxaro burla a outro paxaro para deixarlle os seus ovos no seu niño (v. *cuco*). E tamén se podería entender cucar ‘pasar o tempo, pasar de tempo, perder forzas, caducar’ derivado da crenza popular que asegura males e desgracias varias para quen escoite o cuco a primeira vez no ano sen ter comido nada. Suporíase, entón, un significado ponte ‘influido e afectado por oír o cuco en xaxún’. Neste sentido, hase confrontar coa entrada cuquento (: s.v.)

NOTA

O port. **cuca** ‘muller vella e fea’ considerouse na entrada coca (: s.v.). Aínda que Corominas-Pascual recolle para o cast. **cotufa** ‘tubérculo, chufa’ a acepción figurada ‘muller gastada’ (s.v. *cotufa*), e eso déixame dúbida.

VER

Chufar, cuco, **cucufate**, cuquento.

(**CUCAÑA**). Xera os significados: Persoa hábil para actuar ou conseguir algo con astucia; persoa que engaiola ou seduce coa súa simpatía ou ocorrencias.

Cucañeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Cucañero, persona habilidosa que tiene maña para conseguir las cosas sin mucho trabajo, con facilidad y a costa ajena. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Aplicase á persoa hábil e raposeira que actúa con astucia para conseguilo que quere.

Cucarandainas **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (2) Embelesador, persona que atrae y cautiva con su simpatía o sus ocurrencias: ¡non.. tí!... ¡moi cucarandainas eres! **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa que engaiola e seduce coa súa simpatía ou coas súas ocorrencias. *S.f.pl.* (2) Garatuxas.

Cúcaras **ELADIO RODRÍGUEZ** CUCARANDAINAS. **GRANXERAIS** *s.f.pl.* (1) Garatuxas.

CASTELÁN

En DRAE **cucañero** ‘que tiene maña para lograr las cosas con poco trabajo o a costa ajena’.

En Moliner **cucañero** ‘se aplica a la persona hábil para conseguir lo que quiere con estratagemas’.

En Celdrán **cucañero** ‘sujeto que se da buenas mañas para vivir sin traballar’, ‘sujeto que logra lo que quiere con pouco esforzo, o a costa de los demás’.

ETIMOLOXÍA

De cucaña ‘o que se consegue con pouco traballo ou a custa allea’. Para Corominas-Pascual do it. *cuccagna* ‘gran abundancia de bens ou praceres’, voz irmá do fr. *cocagne* id., de orixe incerta, se cadra expresiva (s.v. cucaña). Para Bloch-Wartburg tamén ten orixe escura (s.v. *cocagne*).

A existencia en galego de cucarandaina ‘cuco (paxaro)’ ou cucaina como variante de cucaña animan a considerar un influxo de cuco (: s.v.), axudado por proximidade fónica e tamén semántica.

VER

Cuco.

(**CUCH-**). Xera o significado: Persoa que anda con contos sobre a xente.

Cucha ELIXIO RIVAS (1987-2001) Chismosa. **Andar á cucha** ‘atisbar para chismorrear’.

Cuchicheiro ELADIO RODRÍGUEZ COCHICHEIRO. (Non consta cochicheito, pero si cochichar e cochichear ‘cuchichear, hablar particularmente al oído de alguno delante de otros’, ‘andar con secretos’).

Cucho ELIXIO RIVAS (1978-2001) Chismoso, que todo lo delata.

CASTELÁN

En DRAE **cuchicheante** ‘que cuchichea (‘hablar en voz baja o al oído a uno, de modo que otros no se enteren’)

En Celdrán **cuchiflitero** ‘zascandil’, ‘persona indiscreta, de poco fuste, que carece de formalidad, que no es seria’, **cuchimandrero** ‘meticón, refitolero’, ‘persona que gusta de meter las narices en asuntos que no son de su incumbencia’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cochichador** ‘que ou o que cochicha (‘falar, dizer em voz murmurada’, ‘sussurrar mexericos, fazer enredos em voz baixa’)

En Almeida-Sampaio **cochichador** ‘aquele que cochicha (‘falar em voz baixa’, ‘dizer segredos’)

ETIMOLOXÍA

É de creación onomatopeica, do son de falar baixo ou susurrar. Similar a cusco (: s.v.) e posiblemente a cuico (: s.v.).

NOTA

Esta onomatopea coincide coa voz de varios animais que se toma para chamalos e acaban sendo palabras que os denominan: cucho ‘can’, ‘terneiro’, ‘rancho, bacoro’. En cast. *cuchichiar* ten o significado ‘cantar a perdiz’.

En castelán hai os verbos correspondentes *cuchichear* e *cuchuchear*. A palabra *cuchiflitero* recollida de Celdrán posiblemente sexa cruce desta entrada na que estamos con *chufletero* (v. chufreteiro).

VER

Cuico, **cusco**, cuzo.

Cuchimillada, cuchumillada v. COCHUMILLADA.

(**CUCO**). Xera os significados: Persoa que de todo saca proveito; astuto, espilido; habilidoso; enxeñoso; egoísta; borracho; persoa moi contenta; persoa que traballa moi amodo ou acaba de traballar a última; persoa aseada, pulida; apelativo cariñoso; alcume para os maragatos; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro, Carlos Reigosa e Xosé Vázquez Pintor.

Cuca

LUGRÍS *Varan as graciosas lanchas e as cucas e ben feitiñas minuetas.* (pp. 259-260).

AURELIO RIBALTA *Grandal é unha media vila, pequeneira, pero moi cuca.* (pp. 157).

Cuco [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘apodo de Maragatos’, ‘el que de todo saca provecho’. En Cuveiro (1876) ‘egoísta’, ‘beodo’. En Valladares (1884) ‘sagaz, ladino’, ‘lagarto pillo’.] ELADIO RODRÍGUEZ *adj. y s.* (2) Cuco, ladino, astuto, taimado, que de todo saca provecho: *jé un cuco!* **Contento coma un cuco o máis contento que un cuco**, muy contento, contentísimo, refiriéndose a una persona. CONSTANTINO GARCÍA **Ser máis listo ca un cuco** (Gro.) Ser muy habilidoso y espabilado. **Ser coma un cuco** (Gro.) Ser ingenioso. GRANXERAIS *adx. e s.* (1) Dise da persoa hábil e arteira para conseguilo que se propón co mínimo esforzo

posible; astuto, listo. **Contento coma un cuco**, moi contento. **Ser coma un cuco**, ser habilidoso, espilido. **Xa oíu cantar máis de catro cucos**, xa ten moitos anos.

ROSALÍA *I este miniño / que teño no colo, / dempóis de lavado / parece un repolo. / ¡Ai!, ¡qué tan cuco! / ¡Ai!, ¡qué santiño! / Ven ós meus brazos, / dareiche un biquiño.* (pp. 175).

VALLADARES *Contentos coma cucos.* (pp. 119).

LUGRÍS *Fixeron a escritura de pauto de retro, e Bastián largou co diñeiro a redimir a Perucho, que volveu aaquel mesmo día prá súa casa máis contento que un cuco.* (pp. 204). *Añadeu Chinto, máis contento que un cuco porque comprendeu que a súa petición era atendida.* (pp. 205). **LUGRÍS** *Sáíron tódalas lamáchegas literarias en compañía dos cucos da política. Loitaron como feras para honrar ao seu modo a memoria do poeta.* (pp. 239). (O poeta morto é Curros Enríquez).

CARRÉ *E despois de darlles as gracias falou o carreteiro ao seu gando e foise co seu carro, máis ledado que un cuco.* (pp. 67). *–Gracias, Señor: así o farei, dixo San Antón, e máis ledado que un cuco fíxollo saber ao seu devoto.* (pp. 111).

LEIRAS *Prenderon a unhos... por outros, / que, máis cucos, xa prá casa / volvían sanos e fonchos, / atruxando, os sin parexa, / i os demais coma o raposo, / cando, por tralos palleiros, / anda facendo o seu choio.* (pp. 282).

IGLESIA ALVARIÑO *Aquí os nenos ledos coma cucos, / sanos e correitos. / E os engueimadiños e escrequenados. / Os baldadiños. / Os trencos e os que non saben rire. / Aquí os nenos mouríños coma agruños das silveiras. / Os roxiños coma o cerro das espigas novas. / Nenos de toda a terra. Nenos, nenos. (De día a día, pp. 59).*

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Cuco. Era o listiño da vila, sempre a vasoírar para dentro, sempre a amolar aos demais en beneficio propio.* (pp. 196).

REIGOSA *A Culpa botábanlla ó Eladio do Cuco.* (pp. 33).

CID CABIDO *Pero como o billete de mil non tiña pega deulle o cambio e o albanel regresou á súa casa contento coma un cuco.* (pp. 105).

IGLESIAS *Estas Luisiñas teñen o niño nun piso deste barrio. E creo que ultimamente se lles coou un cuco dentro.* (pp. 130).

CASALDERREY *O papán de Roberto aínda falou algo con el, claro que liscou axiña dicindo que quedara cun amigo. Roberto é moi cuco.* (pp. 91). (son dous insultos á mesma persoa opostos).

PINTOR *No Teucro facíase entón unha roda solar entre as dezasete mulleres e outros tantos servidores de marca e estilos diferentes: todos lavadiños, cucos, peiteados.* (pp. 35). *O Cuco reclamou por un propio a chegada inminente das rapazas da Violíña para cumprir os tratos.* (pp. 94).

Cucón **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa que traballa moi a modo ou que queda de última nun labor.

Cuqueiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Persona astuta, ladina, taimada. (2) Persona aseada, pulida, pulcra. **GRANXERAIS** **CUCO**.

Cuquiña

AURELIO RIBALTA *–¿Que quer, señora Petra? –Mira, cuquiña: vásteme ir de seguídiña á cas de Don Prudencio.* (pp. 111).

Cuquiño

LUGRÍS *Pero haivos outros que son máis cuquiños, máis avispados. ¡Conocen mellor a agulla de marear, e finxen unha calore, un entusiasmo, unha algareira fogaxe na defensa dos ideais servidos ás derradeiras!* (pp. 217).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **cucillo**: “es engaño común pensar que al marido de la adúltera le conviene este nombre de cucillo, siendo más propio suyo el que tenemos dicho en su lugar, de corruco, de donde se corrompió el vocablo diciendo cornudo (...), que siendo esta avecilla, dicha corruca, tan simple que saca los huevos de cualquier otra, poniéndoselos en su nido, el cucillo, de pereza, por no criar los suyos, derrueca en el suelo del nido abajo los huevos de la corruca, o se los come, y déjale allí los suyos para que los saque y críe. Esto mismo hace el adúltero, cuando la adúltera ha concebido dél, y el marido cría y alimenta el hijo que pare, creyendo ser suyo” (s.v. cucillo).

En DRAE **cuclillo** ‘marido de la adúltera’, **cuco** ‘pulido, mono’, ‘taimado y astuto, que ante todo mira por su medro o comodidad’, ‘tahúr’, **cuquero** ‘pícaro, astuto’.

En Moliner **cuclillo** ‘cornudo. Hombre al que le es infiel su mujer’, **cuco** ‘tahúr’, ‘astuto o ladino; se dice de la persona que habla u obra como le conviene, con habilidad o disimulo’, **cuquero** ‘astuto’.

En Celdrán **cuclillo** ‘cornudo; hombre que consiente en el adulterio de su mujer, es responsable de ello o acepta su condición de marido engañado’, **cuco** ‘taimado, astuto’, ‘cucarro’, **cucarro** ‘que sólo mira por su interés y medro sin importarle pisar a los demás o marginarlos’ (s.v. cuco), posiblemente relacionado **cucurullero** ‘enredador y liante que con su actividad indisponde a los vecinos’, **cucut** ‘persona que rehuye a la gente’, ‘cornudo’ (s.v. cuco), **cuico** ‘quien es cauteloso’ (s.v. cuco), **cucales** ‘astuto y ladino’ (s.v. cuco), **cucanda** ‘astuto y ladino’ (s.v. cuco), **cuquelo** ‘quien dedica toda su habilidad y saber a sonsacar y hacer daño’ (s.v. cuco), **cuquillo** ‘zascandil, sujeto informal que pretende estar en todas partes’, ‘sujeto poco serio’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **cuco** ‘agente policial; chui’, ‘que ou aquele que é traído pela mulher (diz-se esp. de marido)’.

ETIMOLOXÍA

Corominas-Pascual defende que se xa de orixe onomatopeica en romance, e rexeita a evolución do lat. CŪCŪLUS íd. (s.v. cuclillo, cuco). En lat. CŪCŪLUS ten os significados figurados ‘galanteador’, ‘imbécil, parvo’ e ‘preguiceiro’.

O significado do cast. *cuco* ‘guapo, fermoso, arraxado’, que se aplica sobre todo a cousas, e que atopamos na forma de feminino, *cuca*, en galego en textos de Manuel Lugrís -aplicado a unha barca e a unha vila-, é para Corominas-Pascual extensivo de ‘teimudo’ porque seguramente, segundo explica, a muller que sabe amañarse é considerada moi hábil (s.v. cuco).

Na entrada *cucaña* (: s.v.) faciamos referencia a unha posible relación daquela palabra con *cuco* polas formas galegas *cucarandaina* ‘cuco (paxaro)’ e *cucaína* como variante de *cucaña*, axudado por proximidade fónica e tamén semántica. Corominas-Pascual deixa tamén esta porta aberta (s.v. *cucaña*).

NOTA

Eugenio Montero Ríos era coñecido popularmente co alcume “O cuco de Lourizán”.

Calzas de cuco é denominación de planta de flores pequenas e brancas con forma de campá que medra nas beiras dos camiños. **Mel de cuco** é denominación dunha planta.

O *Gran diccionario Xerais da lingua* abre unha segunda entrada para a acepción figurada, que supoño errata.

Confróntese a forma castelá *cuico* recollida por Celdrán coa entrada *cuico* (: s.v.).

En lat. CŪCŪLUS tamén tiña os significados figurados ‘galanteador’, ‘imbécil, parvo’, ‘preguiceiro’.

Curiosamente, en fr. *coucou* ‘paxaro’ crea a variante *cocu* ‘cornudo’.

A palabra castelá *cuico* recóllea Celdrán baixo a entrada “cuco”, e así entendo que está ben, e nada tería que ver co galego *cuico* ‘persoa inocente’ (: s.v.).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cuco, alegre como un** (Tomo V, pp. 266).

VER

Cocerollo, cucado, cucaña, cuquento.

CUICO. Persoa inocente.

Cuico CARRÉ (1972), FRANCO GRANDE (1972) Nombre que se aplica a toda clase de seres inocentes, como a los niños pequeños, pájaros, etc.

ETIMOLOXÍA

De *cuico* ‘porco leitón’, de orixe onomatopeica do son que emite.

Igual que se ilustraba na entrada *cuch-* (: s.v.), tamén a onomatopea *cui-* é transcrición da voz de varios animais: En galego *cuínca* o porco, o can e o cáparo (cría do corzo), *cuíncha* o porco, e *cuíña* o porco e o can; e hai as voces *cuiso* para o terneiro, *coisiño* para o cadelo, e *quino* para o porco ou porco pequeno. En port. o porco *cuínca* ou *cuíncha*; e Houaiss rexistra no brasileiro *cuíca* como designativo de marsupiais. En cast. hai *cuino* ‘porco’ e *cuy* ‘coello de Indias’.

VER

Bacorexeiro, cocho, cuch-, cuzo, porco.

CULIMALLA. Denominación pexorativa para un grupo de persoas.

Culimaia [En Carré (1972) ‘pandilla, grupo de amigos que forman a modo de liga o unión’.]
ANÍBAL OTERO f. (1) Rebaño de gente reunida o de animais, en Mestre (s.v. *culimaya*).

ETIMOLOXÍA

Supoño que Carré toma a palabra, recreando a definición, de Aníbal Otero, co cal habería que defender a aplicación para os animais e para as persoas. Tendo en conta esto, propoño partir de culimada e culimallada ‘viscosidade que expulsan polos xenitais as vacas en celo ou próximas a parir’, palabras que recolle por primeira vez o propio Aníbal Otero e posteriormente reproducen, literalmente, Apéndice Eladio (1961) e Franco Grande (1972). Trataríase, por tanto, culimaia ou *culimalla dun derivado regresivo de culimallada (pois non temos constancia dunha forma *culima), que se comezaría aplicando despectivamente ás vacas, logo por extensión semántica a outros animais e finalmente, tamén de maneira despectiva, ás persoas. O feito pexorativo vén inspirado pola viscosidade que explusan as vacas. De ser así, e sendo culimallada, e non *culimaiada, a forma previa (coma ciscallada, porcallada, de iguais significados), o recomendado debe ser *culimalla, tal como propoño na entrada.

Aníbal Otero suxire que sexa composto do lat. CŪLUS ‘cu’ e LIMUS ‘lama, barro’, ‘pouso, sedimento’ e un figurado ‘deposición do ventre’ que lle acae moi ben a esta explicación.

Aníbal Otero recolle culimada e culimallada en Muimenta (Cospeito) e culimaia en Mestre (Ribeira de Piquín). Pode haber uns vinte quilómetros de distancia entre un e outro sitio.

VER

Cu.

(CUMIA). Xera os significados: Persoa que come moito e vorazmente; persoa que se aproveita doutra coméndolle ou sacándolle o que tén, usureiro; persoa que todo o aproveita, mesquiño; persoa pesada e insoportable.

Cumia ELADIO RODRÍGUEZ *s.m. y f.* (1) Gomia, tragaldabas, persona voraz y tragona: *é un cumia*. ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Aplícase a la persona que come a otra lo que tiene. *F.* (2) Cualquier bicho, animal o persona que come los frutos a su dueño: *esto ja é prá cumia*. GRANXERAIS *s.* (1) Persoa que come moito e atropeladamente; comellón, larpeiro, tragón.

Cumicento ACEVEDO (1932) Hombre mezquino, roñoso, que todo lo aprovecha.

Cumiciente ANÍBAL OTERO *adj. com.* (1) Dícese del regañón e insoportable, del que está siempre por encima de los demás, no dejándoles en paz en sus labores.

Cumión ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Usurero, el que come los bienes de otro.

CASTELÁN

En Covarrubias **gomia** ‘el que come mucho y desordenadamente’.

En DRAE **gomia** ‘persona que come demasiado y engulle con presteza y voracidad cuanto le dan’.

En Moliner **gomia** ‘tarasca. Persona glotona’, **gomioso** ‘glotón’.

En Celadrán **gumia** ‘persona muy comilona, tragaldabas o tarasca que come con voracidad’, ‘persona que come con gula’, ‘avaro, miserable, mezquino’, **gomioso** ‘envidioso, ambicioso y ansioso que todo lo quiere para sí y mira de reajo para ver si los demás tienen más que él, o poseen lo que él no tiene’ (s.v. **gumia**).

ETIMOLOXÍA

Do lat. GŪMĪA ‘comellón’. É imposible o enxordecemento da oclusiva velar sonora inicial, polo que hai que recoñecer influxo de comer. De feito, hai derivados de comer e de cumia que se poderían intercambiar, e dos que non teño seguridade absoluta na distribución que presento.

NOTA

Algúns dos significados poden estar xerados de **cumia** ‘denominación xenérica para bichos daniños para o cultivo’. En cast. **gomia** dá nome tamén a serpe ou coca que se saca en procesión e a ser fantástico co que se asusta ós nenos para que fagan algo.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **gomia** (Tomo VII, pp. 247).

(CUNCA). Xera os significados: Soldado provincial; persoa con olleiras; persoa cos ollos afundidos; denominación para os da parroquia de Goá (Cospeito, Lugo).

(cunqueiro)

NORIEGA **Cunqueiros**: *Los de Goá (freguesía de Cospeito)*. (Tomo II, pp. 249).

Cunquiña PORTO (1900) Soldado provincial.

Escunqueirado [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘ojeroso, con cuévanos’ (tomado da tradución do *Carmina* de Aquilino Iglesia Alvariño).] **GRANXERAIS** adx. (2) Dise da persoa que ten manchas escuras debaixo dos ollos ou os ollos afundidos por efecto do cansazo.

IGLESIA ALVARIÑO Escunqueirado. *Ojeroso, con cuévanos*. (*Carmina*, pp. 182).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

De cunca ‘recipiente cóncavo’. Do lat. CONCHA ‘cuncha de molusco’, ‘vasilla en forma de cuncha’.

NOTA

Cunqueiro é denominación dun sapo grande.

VER

Cuncha.

(**CUNCHA**). Xera os significados: Persoa con moita experiencia; astuto, sagaz; reservado; persoa baixa; persoa que presenta dobrez, hipócrita.

(**concha**) **ELADIO RODRÍGUEZ** **Ter un moitas conchas**, tener larga experiencia y práctica del mundo; ser muy reservado, astuto, solapado, disimulado, sagaz. **GRANXERAIS** **Ter un moitas conchas**, ter moita experiencia, ser moi astuto.

LÓPEZ FERREIRO *Pol-a maneira que tiña de chuscar o ollo e pol-o aire socarrón con que falaba, debía teer máis conchas que un galápago*. (pp. 199).

(**cónchega**) [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (cónchegas) ‘astucias’.] **GRANXERAIS** **Ter un moitas cónchegas**, ter moita experiencia, ser moi astuto.

Concho ferreño PEREDA (1953) Se llama así a los individuos de corta estatura.

Conchudo [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘disimulado, astuto, redomado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Cazurro, cauteloso, solapado.

(**cuncha**) **GRANXERAIS** **Ter moitas cunchas**, ter moita experiencia, ser moi astuto.

Cunchudo [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘disimulado, astuto, redomado, que tiene conchas, dobleces’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** **CONCHUDO**.

PINTOS *Por mui cunchudo que seas / tod’as cunchas che cacheo*. (pp. 118). (No *Vocabulario*, disimulado, astuto, que ten cunchas, dobrece).

CASTELÁN

En DRAE **tener uno más conchas que un galápago**, o **muchas conchas** ‘ser muy reservado, disimulado y astuto’, **conchoso**, **conchudo** ‘astuto, cauteloso, sagaz’.

En Moliner **tener muchas conchas** o **más conchas que un galápago** ‘ser muy astuto, y disimulado o reservado’, **conchoso**, **conchudo** ‘astuto y reservado’.

En Celdrán **conchu(d)o** ‘taimado, solapado, que actúa sigilosamente para llevar a cabo alguna traxada’, ‘zorreras, tipo astuto y cauteloso’, **conchosu** ‘hipócrita’, en Cibrales (s.v. **conchu(d)o**), **tener muchas conchas** ‘ser reservón y disimulado’ (s.v. **conchu(d)o**).

PORTUGUÉS

En Houaiss **concho** ‘confiante, atrevido, animoso’, ‘vaidoso, ancho’, ‘contente, alegre’, **conchudo** ‘confiante, animoso’, ‘vaidoso, cheio de si’.

En Almeida-Sampaio **concho** ‘muito senhor de si, orgulhoso, vaidoso, enfatuado, ufano da sua pessoa’, **conchudo** ‘vaidoso’.

ETIMOLOXÍA

Concha é voz da lingua medieval.

Do lat. CUNCHA id.

NOTA

Concho ferreño posiblemente proceda de concho ‘noz coa envoltura verde’, ‘envoltura verde na noz’. Confróntese co significado de caroceiro ‘persoa gorda’ (: s.v.), de carozo ‘casca da noza’, coscobello ‘nenho pequeno’ (: s.v.), de cosco ‘casca da noz’; ou croucho ‘persoa gorda’ (: s.v.), de croucho ‘noz’, ‘envoltura verde da noz’. A comparación da cunha coa casca ou coa envoltura da noz é doada.

Almeida-Sampaio suxire para *concho* a etimoloxía latina CONSCĪRE ‘ser sabedor’, en cambio Houaiss considera *concho* e *conchudo* derivados de *concha*.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **conchudo** (Tomo V, pp. 160).

VER

Coscobello, cunca, sapoconcho.

Cunqueiro, cunquiña v. CUNCA. Cuqueiro v. CUCO.

CUQUENTO. Persoa que nin medra nin engorda.

Cuquento SOBREIRA (1787-1805) El animal o persona que no medra ni engorda (s.v. abouxado).

ETIMOLOXÍA

Cómpre relacionar esta palabra coa palabra cucada, que aparece recollida por Pintos (1865) co significado “se llama la centolla y todo marisco que pierde la vianda y cubierta a la venida del cuco y vale poco”. Efectivamente, coincide sobre o mes de marzo o tempo en que chega o cuco e a centola muda. A aplicación ás persoas sería posterior, por comparación coa debilidade do crustáceo nesa época do ano.

A palabra, por tanto, é derivada de cuco (: s.v.). Hase confrontar tamén coa entrada cucado (: s.v.).

NOTA

Podería ter igual explicación a palabra castelá recollida por Celadrán **cuquín** ‘tímido, suxeito tan indeciso que non se atreve tan sequera a defenderse’; de feito, e seguindo coa comparación co crustáceo, a centolo no tempo de muda faise gregaria para poderse defender axudada por outras centolas. Por suposto non ten nada que ver co galego cuquín ‘rudo, groseiro’ (v. cocón), de significado oposto.

VER

Cucado, cuco.

(**CURCIA**). Xera o significado: Persoa que vive ociosamente.

(**curcia**) **ELADIO RODRÍGUEZ** *Anda de curcia*, dícese del que vive en la holganza. **Botarse á curcia**, echarse a la briba, dedicarse a este género de vida. **Ir de curcia**, ir de haraganería, entregarse al ocio, ir de gamburgia o de troula.

ETIMOLOXÍA

De curcia ‘vida ociosa’, de curcio ‘cabrito ou año que aínda mama, que non paze, que se destina para sacrificar e do que se saca o callo para callar o leite’, ‘cabrito ou año que mama de dúas nais’, seguramente da mesma orixe que corzo (: s.v.).

Pódese entender a orixe do insulto na vida prácida do animal, que só se dedica a mamar, pero a quen esa pracidade non lle traerá bo fin.

De todos os xeitos, cabra e cabrito (v. cabra), e tamén mamar (: s.v.), xeran o mesmo significado aplicado á persoa ociosa.

VER

Cabra, corzo.

(**CURUXA**). Xera os significados: Persoa retraída; persoa pouco decidida; aparvado; persoa medoñenta, covarde; muller vella con cara que recorda á da ave noitébrega; alcume na obra de Darío Xohán Cabana para unha persoa grande e gorda.

Coruxo ELIXIO RIVAS (1978-2001) Miedoso.

Curuxa **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Lechuza, mujer vieja que tiene en la cara alguna semejanza con dicha ave. **GRANXERAIS** **Ser unha curuxa**, ser moi retraído. **Ser un curuxas**, ser pouco decidido. AUTOR Aparvado.

IGLESIA ALVARÍÑO *O tafo do inferno e do zucio, e dos que saben facer mal. / A penzoña da píntega e o sapo. / A rusura da cobra / e o medo da bruxa curuxa antaruxa.* (Nenias, pp. 26).

Curuxas **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Bur. Sua.) CURUXÓN.

Curuxás

CABANA *Era un home ben grande e groso, coñecido de todos por Curuxás.* (pp. 69).

Curuxo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) *fam.* Aplícase a la persona medosa. (s.v. curujo).

Curuxón **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Bur. Sua.) Cobarde, medoso. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Aplícase á persoa covarde e pouco decidida.

PORTUGUÉS

En Houaiss **coruja** ‘mulher feia e de idade avanzada’, ‘que demonstra explicitamente sua admiração, seu enleio por criança, considerada sua cria, ou por algo que produziu ou criou (diz-se de indivíduo)’, **corujeiro** ‘bem disposto; pronto para realizar algo (diz-se de pessoa)’.

En Almeida-Sampaio **coruja** ‘mulher que só sai de noite’, ‘mulher velha e feia’, **corujeira**, **corujeiro** ‘povoação mesquinha’.

ETIMOLOXÍA

De curuxa ‘ave noitébrega de rapina’. Para Corominas-Pascual do baixo lat. CURUSA *íd.*, de orixe descoñecida (s.v. acurrucarse).

NOTA

Algunhas das acepcións pexorativas inspíranse no comportamento que ten polo día esta ave, que está medio durmida e aparvada, esperando que chegue a noite, que é cando se espile.

É ave que simboliza universalmente a paciencia, o silencio, o estudo, e tamén a intelixencia e a sabedoría, particularmente a filosofía. Xa os exipcios a consideraban de mal agoiro.

Existe en galego o verbo acuruxar ‘aniñarse, abrigarse ou quentarse ó lume’, e Corominas-Pascual considera a palabra castelá *acurrucarse* derivada de curuxa por este significado (s.v. acurrucarse). En port. existe *corujar* ‘mirar con atención’, ‘presentar curiosidade’, polos ollos grandes que ten a ave.

En cast. existe *coruja* para dar nome á ave, pero o propio é *lechuza* –para Corominas-Pascual dunha forma antiga *nechuza*, creada sobre o lat. NOCTŪA *íd.* (der. de NOX, NOCTIS ‘noite’) e o cast. *leche*, pola superstición antiga de que á curuxa lle gustaba botarse sobre os nenos de teta coma se os amamantase (s.v. lechuza)–, que xera os seguintes significados figurados aplicados a persoas:

En DRAE **lechuza** ‘mujer que se asemeja a la lechuza en alguna de sus propiedades’, ‘ladrón que hurta de noche’, **lechuza** ‘el que anda en comisiones, y se envía a los lugares a ejecutar los despachos de apremios y otros semejantes’, ‘hombre que se asemeja a la lechuza en alguna de sus propiedades’.

En Moliner **lechuza** ‘mujer que se asemeja a la lechuza en alguna de sus cualidades’, **lechuza** ‘encargado de ejecutar los apremios y comisiones semejantes’.

En Celadrán **lechuza** ‘sujeto lento y sin reflejos, que tarda en entender’, ‘el que anda en comisiones y se envía a los lugares a ejecutar los despachos de apremio’, ‘melindroso, y poco decente’, ‘hombre que carece de viveza y parece atontado o dormido’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **lechuza** (Tomo VII, pp. 15), **lechuza**, **cara de** (Tomo V, 65), **lechuza**, **hecho una** (Tomo VII, pp. 61).

VER

Bufo, moucho.

Cusculloso v. QUISQUILLOSO.

CUZO. Persoa envexosa; persoa que fomenta disensións; persoa indiscreta que anda con contos; denominación para o demo.

Cuza APÉNDICE ELADIO (1961), FRANCO GRANDE (1972) Cizañoso, envidioso. ELIXIO RIVAS (1978-2001) Mujer indiscreta, chismosa.

Cuzo **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) El demonio. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Denominación popular do demo.

LEIRAS –¡Cómame o cuzo! (pp. 300). –¡Ai, nena, nese paleiro / inda se agucha un bon can! / –Eso será se lle deixan... / –Ou tamén sin lle deixar, / que un cuzo pola quentura / fai o que o trasno non fai (...). I alí mesmiño, nun aire, / fíxolle ver o rapaz / que nada val unha nena / pra ben un chito tornar / dun abeiro, como o vente, si é siquera medio can. (pp. 366).

FOLE Penso que foi o Cuzo. Desapareceu un bon día, despois de mete-lo gado na corte. Catro días despois de se ire á francesa notei que me levaran mil réas en billetes do caixón da mesa do escritorio. (pp. 72-73).

CASTELÁN

En Celdrán, seguramente relacionada, **cusca** ‘mujer de cascos ligeros’, ‘hembra enredadora y puñetera’, **cuzca** ‘deshonrada’ (s.v. cusca).

PORTUGUÉS

En Houaiss **cuscada** ‘conjunto de pessoas desprezíveis, insignificantes’, **cusco** ‘individuo de baixa estatura e sem importância’.

ETIMOLOXÍA

O significado recto ‘can pequeno’ do galego cuzo, do castelán *cuzo* e do port. *cusco*, de onde se toman as acepcións figuradas recollidas arriba, proceden da interxección onomatopeica *cuz!* ou *cuzo!* usada para chamar os cans. Estamos, pois, ante onomatopeas coma as que atopamos nas entradas *cuch-* (: s.v.), *cuico* (: s.v.) -aplicables tamén ós cans- e *cusco* (: s.v.).

NOTA

Os cans reciben outros nomes creados sobre as onomatopeas que usamos para chamalos. En cast. hai *chucho*, *gozque*, *tuso* e a propia palabra *perro* (v. *perro*). En port. **gozo** ‘can pequeno’, tamén onomatopeico, xera a acepción figurada ‘cazador novato ou inhábil’.

VER

Can, *cuch-*, *cuico*, **cusco**, *perro*.

DELFIN. Persoa que se supón sucesora dun cargo, particularmente político, tomado da antiga denominación en Francia para o príncipe herdeiro.

Delfín **GRANXERAIS** s.m. (1) Título do príncipe herdeiro de Francia, entre 1349 e 1830. (2) *fig.* Persoa que probablemente sucederá no seu cargo, especialmente político, a quen o ocupa, por desexo deste.

IGLESIAS *Dinlle as chaves do Dauphine á Tina (...). Nunca guío os coches da frota policial, non lle fago ese feo ó Delfín. Nesta ocasión en que o condenado me deixou tirado, estaba resignado a conducir algún Seat gastado (...). Pois mira por onde estaba as carracas ocupadas e tiven que chorarlle a un compañeiro, ata que me deixou a súa moto particular, unha Lambretta. (pp. 22-79). ¡Apreta, Delfín! Encirrei o meu fotingo, para que remontase a costa da Ponte Vella. (pp. 118).*

CASTELÁN

En Covarrubias **delfín de Francia** ‘primogénito heredero del reino’ (s.v. *delfín*).

En DRAE **delfín** ‘título que se daba al primogénito del rey de Francia’.

En DRAE (2001²²), ademais, **delfín** ‘sucesor, designado o probable, de un político o de una personalidad importante’.

En Moliner **delfín** ‘título que tenía el heredero del trono de Francia’.

En Moliner (2002²), ademais, **delfín** ‘persona preparada para suceder a otra en su cargo, particularmente en una organización política’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **delfim** ‘título que designava o primogénito do rei da França, herdeiro do trono’.

En Almeida-Sampaio **delfim** ‘título usado antigamente pelo herdeiro do trono de França’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. DELPHĪNUS ‘mamífero cetáceo’, a través do fr. *dauphin* ‘cetáceo’, ‘príncipe herdeiro’. Para Bloch-Wartburg a acepción figurada procede da provincia do sureste francés Dauphiné, que fora estado independente ata 1349 que se une ó reino de Francia, tomado do título dos señores de Dauphiné, á súa vez do nome propio latino DELPHINUS, que se convertería en patronímico e de aí derivaría a título señorial (s.v. *dauphin*). O nome latino podía ser DELPHIDIUS, e hoxe Delfín segue sendo nome propio entre nós.

NOTA

Do texto de Bieito Iglesias apreciárase que se refire a un automóbil, concretamente ó Dauphine da casa Renault, popular nos anos 60. A personalización que se fai do coche xustifica a súa inclusión aquí.

VER

Arroaz, *touliña*.

Descastado v. CASTE.

DINOSAURO. Persoa ou institución anacrónica e non actualizada que se mantén por tradición.

Dinosaurio AUTOR Persoa ou institución anacrónica e non actualizada que se mantén por tradición.

PORTUGUÉS

En Houaiss **dinossauro** ‘persoa ou institución considerada ultrapassada, mantida pela força da tradição’.

ETIMOLOXÍA

De dinosauro ‘réptil fósil’, composto do gr. *deinós* ‘terrible’, ‘extraordinario’, e o gr. *sauros* ‘lagarto’.

VER

Diplodocus.

DIPLODOCUS. Persoa ou institución anacrónica e non actualizada que se mantén por tradición.

Diplodocus

MELLA *Nos inicios democráticos os partidos buscaron desesperadamente persoeiros que lles desen lustro ás súas listas. Viñeron parar á política xentes procedentes de campos diversos, que nunca pensaran exercer de políticos, que non sabían nada do tema e que, en definitiva, moitos deles remataron sendo instrumentos en mans dos profesionais da política. En Galicia sucedeu algo parello pero aínda máis acentuado. Ilustres diplodocus, oráculos doutros tempos iniciaron coa increbante determinación dos vellos elefantes cando se dirixen ó seu derradeiro destino, o camiño de Santiago. (pp. 14). Galicia, politicamente falando, decidiuse pola defensiva. As súas institucións están acorazadas contra toda influencia externa (...). Os galegos, espantados, vense obrigados a vivir no medio deses monstros procurando non despertalos do seu sono, evitando molestalos para que un torpe movemento do diplodocus non nos esmague. (pp. 27).*

ETIMOLOXÍA

De diplodocus ou diplodoco, un dinosauro de gran tamaño (v. dinosauro), composto do gr. *diplóos* ‘dobre’ e do gr. *dokós* ‘viga’.

VER

Dinosauro.

DOGO. Persoa que vixía con excesiva dilixencia o que se lle encomenda.

Dogo DICCIONARIO XERAIS DA LINGUA (1986) Dise da persoa que vixía con excesivo ciúme aquilo que se lle encomenda.

ETIMOLOXÍA

Da raza de cans dogo, do ing. *dog* ‘can’.

NOTA

Os dogos empréganse como cans gardiáns, de aí o insulto.

VER

Can.

DONICELA. Persoa que pode atacar se se meten con ela; ladrón de pouca importancia, rateiro; persoa delgada e de boa figura; delator; persoa que se encolle e move con facilidade; persoa que ten os ollos pequenos; persoa moi lista.

Adelonciña

LEIRAS *Renega coma do demo / daquelas mexamorniñas, / e non lles trépe-lo rabo, / que son coma adelonciñas. (pp. 201).*

Denosiña

LÓPEZ FERREIRO *Os movementos do seu corpo eran tan súpetos e lixeiros coma os do corzo, e logo encollíase e encartábase e agachábase coma si fora unha denosiña. (pp. 16).*

Donicela

PEDRAYO *Dende cativos impostos nas artes da rapiñeira foran espías e donicelas antes de chegar a lobos. (pp. 69). Fuxía como unha donicela, apreixando as crinas do cabalo. (pp. 87).*

CABANA *Facía moi boa figura, que daquela era moi delgadiño, e a estatura non lle descadraba de donicela fidalga. (pp. 119).*

Doniña

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *A Doniña. Delatora e confidente dos fascistas. Némesis lardeira, era un ser vil, comesto pola ruindade. (pp. 195).*

Donosiña

LUGRÍS *Aloumiñala cos seus ollos mouros e cativos coma os dunha donosiña.* (pp. 175). *El e máis o que ollase fite a fite os seus ollos de donosiña alritada.* (pp. 177). **LUGRÍS** *Nomeábase o Cazolo, e tiña un fillo, cativo e listo coma unha donosiña, a quen lle puxeron o alcume de Pucheiro, que vén sendo un cazolo pequeno.* (pp. 193).

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio *donhina* ‘embriaguez’.

ETIMOLOXÍA

Donezía é voz da lingua medieval.

Do nome do mamífero carnívoro. Do lat. *DOMINICELLA, dim. de DŌMĪNA ‘señora’, ‘ama’, de DŌMĪNUS ‘señor’, ‘amo’, ‘propietario’, der. de DŌMUS ‘casa’.

Son moitas as formas que se reparten pola nosa xeografía para chamar a este mamífero ademais das recollidas: donisela, donociña, donosiña, dunicela, donociña, denociña, denicela, doniña ou dona das paredes.

A existencia tamén da forma garriña para chamala anima a considerar que a elegancia coa que se move explica a comparación cunha señora. Estaríamos, por tanto, ante unha personificación ou prosopopea. Aquilino Iglesia Alvariño recolle a forma doncela para denominar este mamífero (*Carmina*, pp. 179), que ratifica a comparación exposta.

NOTA

Introduzo a acepción ‘delator’ tomada de Celso Emilio Ferreiro porque, aínda que se trata dun alcume, o escritor celanovés ten máis exemplos de insultos e alcumes con nomes de animais recollendo características comúns cos bichos (cf. galo, gatuno, raposo vello, cágado de persoa, garduña, biobardo, pantera, miquiño, mona, can, raposa, lobo, porco, coello, ratiño, pita, pardal, pega, calandra, cuco, rula, carriza, merla, andoriña, sapo, ra ou grilo).

Do cast. *comadreja* íd. -tomado de comadre (: s.v.)- xéranse as acepcións aplicadas a persoas: **comadreja** ‘ladrón, comúnmente muchacho, de quien se valían otros para robar en alguna casa’ (DRAE), ‘ladronzuelo de poca monta’ (Celdrán), ‘quien anda queriendo enterarse de cuanto sucede fuere o no de su incumbencia’ (Celdrán), ‘forma despectiva de comadre: tipo ocioso y sutil que tiene la habilidad de colarse o meterse en los asuntos de otros para causarles daño’ (Celdrán).

Menéndez Pidal explica que en cast., antes de que a voz *comadreja* se impuxese á anterior *mosteliella*, esta tamén presentaba o significado figurado ‘muller vivaracha’ (1980: 401).

A palabra latina para denominar este mamífero é MUSTELLA, der. de MUS ‘rato’.

Corominas-Pascual ve posible a relación do escuatoriano *chucuru* ‘especie de donicela’ coa palabra hispanoamericana **chúcaro** ‘arisco, bravo’ (s.v. *chúcaro*).

VER

Donoso, garnicela, garrido.

DRAGÓN. Antigo soldado que combatía indistintamente a cabalo ou a pé; aplicase a persoa que se compara con algo fantástico; persoa que atemoriza a outras.

Dragón **GRANXERAIS** s.m. (4) Antigo soldado de cabalería que combatía indistintamente a cabalo ou a pé.

LÓPEZ FERREIRO *É peor que un alarbio; non é home que é un dragón que a toda a terra ten atemorizada. Os fillos pra alá van; e todo o mundo arredra deles como si foran escorpions.* (pp. 82).

MORALEJO *A troita pesou soamente seiscentos gramos, pero para quen anda sempre na dúbida de se dan a medida legal, esa troita era un Leviatán, un Beemoth, o Dragón de Sigfrido, o Ogro de Pulgarcito, o Lobo de Carapuchiña.* (pp. 195).

A.REIGOSA *Os nomes dos que son dunha ou doutra lexión cabeza, son os seguintes: (...), Barrabás, Moscón, Soprón (...), Corcovadiño, Ollazos (...), Pés de cabra, Montañés (...), Dragón sen Pés, Roubador do bo desexo, Uñas longas, Tragahomes, Serpentin e Baciabotas; eles andan de chacotas pois pónense tales nomes.* (pp. 59).

CASTELÁN

En Covarrubias **dragón** ‘en otros lugares significa los tiranos, monarcas, emperadores, reyes paganos que han perseguido la Iglesia y el pueblo de Dios antes y después del advenimiento de Cristo Nuestro Señor’.

En DRAE **dragón** ‘soldado que hace el servicio alternativamente a pie o a caballo’.

En Moliner **dragón** ‘soldado de cierto cuerpo que se trasladaba a caballo pero combatía indistintamente a caballo o a pie’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **dragão** ‘soldado de cavalaria que podía combater a pé en algunas circunstancias’, ‘pessoa de má índole ou ríxida e intratábel en qualquer circunstancia’, ‘receptador de furtos’, ‘homem forte e musculoso’, ‘individuo muito feio’.

En Almeida-Sampaio **dragão** ‘antigo soldado de cavalaria, que também combatia a pé’, ‘pessoa de mau génio’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. DRÁCO íd.

EGUA. Persoa ignorante e despistada; muller considerada sexualmente.

(Egua) AUTOR **Ser ben egua**, ser ignorante e despistado.

REIGOSA *Para subir a esa egua hai moitos voluntarios. E dígoche a miña verdade: Se esa egua aínda rebrinca hoxe é porque lle fala o Lisardo, que se non... xurdirían moitos xinetes, dígocho eu.* (pp. 114). –*Á rapaza había que quitarlle algo dese fume que ten na cabeza. –Para iso había que quitarlle a cabeza. –Hai que poñela da man como se pon unha egua brava.* (pp. 115).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **yegua** ‘mujer grosera’, ‘hombre homosexual’, ‘persona estúpida, tonta’.

En Moliner (2002²) **yegua** ‘estúpido, bruto’.

En Celdrán **yegua** ‘quien es cabezón y terco, porfiado y discutidor’, ‘individuo que en su polémica no da el brazo a torcer ni se baja del burro y va de altercado en altercado por esa razón’, ‘ramera’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **égua** ‘individuo pouco inteligente, ignorante e/ou grosseiro’, ‘mulher que pratica a prostituição’.

En Almeida-Sampaio **égua** ‘embriaguez’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. ĒQUA íd., fem. de ĒQŪUS ‘cabalo’.

NOTA

A frase “ser ben egua” oíulla meu padre a un mecánico de Lugo que llo chamaba a un pinche a quen se lle esquecera levar unha chave inglesa, relato do que extraio o significado exposto.

Do ing. *horse* ‘cabalo’, o port. ten **horsa** ‘égua ou cabalo inglés de gran estatura’, de onde crea o significado figurado ‘mulher alta e magra’ (Almeida-Sampaio).

Do inglés tamén é posible que se tome o port. *garrano* ‘cabalo pequeno pero robusto’, que xera o significado figurado **garrano** ‘canalla’ (Houaiss) e **garranito** ‘rapaz malcriado’ (Almeida-Sampaio). Corominas-Pascual non ten seguro que estea relacionado con garañón (s.v. garañón), e para Houaiss procede do ing. *garron* ‘poni escocés ou irlandés’.

VER

Besta, cabalo.

Eigoto v. AGUIA.

ELEFANTE. Persoa corpulenta e mal conformada; persoeiro que con relevancia e experiencia noutros campos acaba en política, especialmente cando o seu descoñecemento desta nova actividade o pon nas mans de políticos profesionais; cacique ou político con habilidade e experiencia.

Alifante

BLANCO AMOR *Eran Xanciño o Bocas, ou o Alifante, ou o Peitodemacho, e mais Aladio o Milhomes, ou o Papaganduxos, ou o Setesaías, ou o Maricallas, tamén como a vostede lle pete, que aquí todos temos onde escoller.* (pp. 20).

Elefante **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Persona obesa, corpulenta y mal conformada.

MELLA *Nos inicios democráticos os partidos buscaron desesperadamente persoeiros que lles desen lustro ás súas listas. Viñeron parar á política xentes procedentes de campos diversos, que nunca pensarán exercer de políticos, que non sabían nada do tema e que, en definitiva, moitos deles remataron sendo instrumentos en mans dos profesionais da política. En Galicia sucedeu algo parello pero aínda máis acentuado. Ilustres diplodocus, oráculos doutros tempos iniciaron*

coa increbante determinación dos vellos elefantes cando se dirixen ó seu derradeiro destino, o camiño de Santiago. (pp. 14).

CASARES-VOZ Na escala zoolóxica dos caciques ourensáns, a Lamas corresponderíalle a condición de paquidermo, non só polo inmenso poder acumulado, que chegou a ser enorme, senón tamén pola magnitude dos chanchullos que facía (...). Non había aspecto da delincuencia elegante que se lle escapara a aquel elefante imponente e poderoso. (pp. 57).

CASTELÁN

En DRAE **ser** algo o alguen **un elefante blanco** ‘ser algo que custa mucho manter y que no produce utilidade alguna’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **elefante** ‘individuo muito obeso’.

En Almeida-Sampaio **elefantiaco**, **elefantoide** ‘corpulento’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. *ĒLĒPHĀS*, -ANTIS íd.

NOTA

Obsérvase que nos textos de Carlos Mella e Carlos Casares non coinciden os suxeitos elefantes: o político hábil e experimentado e o político manipulado que achega prestixio para encher unhas listas.

En lat. había os derivados *ĒLĒPHANTIĀCUS* e *ĒLĒPHANTIŌSUS* co significado ‘leproso’, posiblemente polas chagas da pel que lembraban a pel dura do paquidermo, de onde se toma a palabra.

O personaxe infantil Dumbo, de Walt Disney Pictures, é un elefante que nace coas orellas grandes e eso lle causa que o ridiculicen, ata que acaba descubrindo que esas orellas grandes lle permiten voar. Dumbo é hoxe sobrenome para persoa coas orellas grandes. O nome está tomado do ing. *dumb* ‘mudo’, de onde ‘parvo’, que xera a aplicación ó personaxe infantil.

Embaldegado v. BALDRAGAS. Embostrado v. BOSTA. Embubelado. BUBELA.

EMPERIQUITADO. Aplícase á persoa presumida que vai moi amañada.

Emperequitado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Dícese de la persona que presume y se acicala mucho.

Emperiquitado [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘dícese de la persona que presume y se acicala mucho’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que anda ou está moi amañado; acicalado, composto.

PORTUGUÉS

En Houaiss **emperiquitado** ‘vestido con trajes elegantes, domingueiros’, ‘afetado no vestir; enfeitado demais’.

ETIMOLOXÍA

É obrigado ter en conta as palabras comezadas cun prefixo *per-* que coinciden en significar ‘parte alta’, ben en xeral, ben na orografía ou ben na cabeza das persoas:

-Ilustro coas palabras referidas a unha parte alta en xeral: Periquito ‘sitio máis alto’, pericoto ‘parte máis elevada de algo’, ‘copa dunha árbore’ e “ser coma un pericoto” ‘ser moi alto’ (v. pericoto), pericozo ‘parte máis elevada de algo’, periquete ‘remate do palleiro’, peruleiro ‘sitio elevado’, pirulo ‘parte dunha cousa que sobresa en pico’, ‘remate na parte alta dun bolo de pan’ (v. pirulo), empirulado ‘colocado nun sitio alto’, empirular ‘elevar ou enaltecer sen grandes méritos’, empirularse ‘encherse de vaidade e presunción’, empericoutar, empericoutar ‘poñer unha cousa en lugar alto e en difícil equilibrio’, empericarse, empericarse, empericoularse, empericoularse ‘subir a un sitio alto’ (estas catro formas están recollidas en Aníbal Otero, e Franco Grande tamén rexistra empenicarse, co mesmo significado. Constantino García (2003: 551-552), informa que empericarse e empenicarse aparecen usadas por Álvaro Cunqueiro, e que a segunda estaría influída por empinar).

-Ilustro coas palabras referidas a unha parte alta na orografía: Pericota, pericoto ‘parte máis elevada dun monte’, pericouto ‘picacho disforme’. Estarían relacionadas formas toponímicas derivadas de pico como Picato.

-Ilustro coas palabras referidas á cabeza das persoas: Perico ‘trenza na parte alta da cabeza da muller’, periquito ‘trenza no cabelo’, ‘moño’, periquete ‘trenza ou moño no pelo’, emperiquetar ‘facer unha trenza no pelo’, empericotar ‘poñer moitos adornos na cabeza’.

Perante este panorama despregado poden caber varias posibles orixes ou influxos:

1. De bico ou pico -para Corominas-Pascual do celta *BICCUS* íd., que se comezaría aplicando a parte sainte da cabeza das aves e se acabaría aplicando á orografía (s.v. pico)-. Esta hipótese dá explicación ó

topónimo Picato e a periquita ‘borracheira’ e a empericarse, emperiquitarse ‘emborracharse’. Téñase en conta que en port. hai *empiteirar* ‘emborrachar’.

2. De coto ‘parte alta de algo’, ‘cabeza’ (v. coto¹). Estaría relacionado co cast. *empericutarse* ‘erguerse’.

3. De perico ‘perruca ou topete postizo para a parte dianteira da cabeza, ou pelo propio facendo topete nesa parte dianteira’, ‘trenza na parte alta da cabeza da muller’. En galego tamén hai perrera ‘pelo que cae sobre a fronte’. Tomaríase do nome da ave, perico ou periquito, en alusión ó penacho na cabeza da ave. Para Corominas-Pascual do nome propio Perico (: s.v.), dim. de Pero, variante antiga de Pedro, que se usaba para chamar ó paxaro (s.v. perico). Estaría relacionado co fr. *perroquet* ‘papagaio’, antigamente *perruquet* -que sería base para a palabra perruca (: s.v.) en galego e *peluca* en cast. por influxo de pelo-, que indica Corominas-Pascual que xa se usaba na Francia do séc. XV para alucinar a uíces e maxistrados en alusión á súa locuacidade, que ridiculizaban comparándoa á parolada destas aves que falan, e á perruca que usaban, que lembraba o penacho destas aves (s.v. peluca).

De seguir esta hipótese, a aplicación comezaría sendo para a ‘persoa que amaña moito o pelo ou adorna a cabeza’ e ampliárase a ‘persoa que se amaña moito en xeral’.

Houaiss considera que a forma portuguesa recollida arriba *emperiquitado* é der. do paxaro periquito (: s.v.). É de supoñer que o significado que recolle o dicionario brasileiro se inspira nas cores vivas do paxaro.

4. Relacionado coas palabras empirifolado (: s.v.) e empirixelado (: s.v.), de significados coincidentes cos desta entrada. Neste sentido, Elixio Rivas (1978-2001) ofrece unha distinción entre empericotar ‘poner muchos aderezos, sobre todo en la cabeza’ e emperifolar ‘aderezar en demasía toda la persona (y no ya en la cabeza sobre todo, como sucedía en el verbo anterior, empericotar)’.

VER

Coto¹, **emperifolado**, **empirixelado**, perico, pericoto, perruca, perucho, peruco.

Empoleirado v. POLO. Emporcallado v. PORCO. Ena v. HIENA. Encabruado v. CABRA. Encabuxado v. CABUXO. Encanallado v. CANALLA.

(ENCIRRAR). Xera o significado: Persoa irritada; persoa que irrita ou provoca a outra persoa ou a un animal.

Acirrante **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que acirra un animal ou unha persoa.

Acirritado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Irritado, colérico, iracundo. Aplícase a las fieras y a los elementos enfurecidos: ...*enche o mundo bramando como fera acirritada*.

Encirrado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Azuzado, engrescado, irritado.

Encirrador

REIGOSA *O encirrador e culpable daquel crime foi o Narciso de Roque.* (pp. 54).

Encirrante **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que encirra ou provoca; acirrante.

Incirrador **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Azuzador, que azuza, que incirra. **GRANXERAIS** **ENCIRRANTE**.

PORTUGUÉS

En Houaiss **acirrado** ‘que teve a agressividade provocada ou aumentada’, ‘que teve a raiva despertada’, ‘que foi levado a agir ou reagir’, ‘que não transige, não admite qualquer concessão ou compromisso’.

ETIMOLOXÍA

En galego existen as variantes acirrar ou arrizar, e encirrar ou enrizar.

Para Corominas-Pascual encirrar sería metátese de enrizar, de orixe incerta, probablemente alteración do cast. *erizar*, que se empezaría aplicando a un animal (s.v. enrizar).

En galego tamén existen as formas orizar e ourizar ‘alporizar’, claramente derivadas de ourizo (: s.v.), o animal que se defende ou ataca pinchando coas púas. Isto ratifica a teoría de Corominas-Pascual.

Aníbal Otero (1949-1977) propón do lat. *IRRITARE* ‘irritar’, ‘provocar, estimular’ (s.v. enrizar), que non se pode aceptar, aínda que a forma acirritado recollida, participio de acirritar, hai que recoñecerla híbrido de acirrar e irritar, do mesmo xeito que o cast. *encerrizar* íd. tamén é forma híbrida con *encender*.

VER

Cirrela, **irritar**, ourizo.

Encornado v. CORNO. Encrequeno v. CREQUENAS. Encristado v. CRISTA. Engrilloteiro, engriloteiro v. GRILO. Engriefado v. GRIFO. Engrolado v. GORO. Ensapiñado v. SAPO.

(ENXAME). Xera os significados: Grupo de xente que se move ou está xunta; grupo de persoas afañosas; persoa bulideira que anda dun lado para outro sen parar quieta; persoa que fala moito e sen xeito, inventando contos e trolas.

Enxame [Aparece por primeira vez en Acevedo (1932) ‘cuando hay mucha gente en un sitio se dice, por extensión: *Parecía un enxame*’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Gran cantidad o muchedumbre de personas o de cosas. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Grupo numeroso de persoas; multitude.

IGLESIA ALVARÍO **Enxame.** *Grupo de personas afañosas.* (Carmina, pp. 182).

Enxameante **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Persona bullidora que anda de un lado para otro, que no para ni está un momento quieta.

Enxameiro **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Persoa que fala moito e sen tino, inventado historias ou contando mentiras; argallante, argalleiro, enxangueiro, mentireiro, tarabelo, trangalleiro, trapallas, trapalleiro, trapelo, troleiro.

Enxameiro **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El que anda con enjamiadas (‘cuento, invención, alicantina, requilorio o artilugio’) o las hace (s.v. enjamieiro).

Enxamelieiro **ANÍBAL OTERO** **ENJARAMEÑEIRO** (s.v. enjamelieiro).

Enxameñeiro **ANÍBAL OTERO** **ENJAMIEIRO** (s.v. enjameñeiro).

Enxarmeiro **ANÍBAL OTERO** **ENJAMIEIRO** (s.v. enjarmeiro).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **enjambre**: “Cuando en una casa hallamos muchos chiquitos juntos, decimos ser un enjambre de muchachos” (s.v. enjambre).

En DRAE **enjambre** ‘muchedumbre de personas o cosas juntas’.

En Moliner **enjambre** ‘muchedumbre de otras cosas, particularmente animales o personas, que van o se mueven de manera semejante a como lo hace un enjambre’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **enxame** ‘grande quantidade de pessoas ou coisas’.

En Almeida-Sampaio **enxame** ‘grande quantidade de pessoas ou coisas’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval (exame ou eixame).

De enxame ‘grupo de abellas coa súa raíña’, do lat. EXĀMEN íd., que tamén ten o significado ‘grupo de persoas’ (e o de ‘acción de pesar ou considerar, exame’), de EX e AGMEN ‘marcha, movemento’, de AGĒRE ‘levar, conducir, guiar’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **enjambre** (Tomo I, pp. 169).

VER

Abella, xabardo.

Esbaldragado, esbaldrallado v. BALDRAGAS. Esbárdego v. BURDO. Esbeldragado v. BALDRAGAS. Esburriado v. BURRO.

(ESCARAVELLO). Xera os significados: Persoa pequena de corpo e de mala figura; persoa molesta que todo o revolve e remove; persoa, particularmente neno, inqueda e traveso; persoa moi viva e de xenio; persoa que anda como se tivese moito traballo; rapaz que quere parecer xa un home; persoa enxoiada e de pel enrugada.

Escarabellante **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Dícese de la persona molesta que revuelve y escarabajea.

Escaravello **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (3) Persona pequeña de cuerpo y de mala figura. (4) Chiquillo inquieto y muy juguetón, que también se llama esgarabello. (s.v. escarabello).

IGLESIAS *Enorme morea pola que gaveaba unha nube de escaravellos humanos, que extraían o sustento daquela estercada.* (pp. 17). *Coa mesma, vendo que se erguían voces airadas, e que se viña a min a nube de escaravellos, corrín cara á muller.* (pp. 18). *A propósito, ¿quen vén sendo ese escaravello do esterco? –Ningún lapaxardas, dende logo. Siga, siga insultando. Todos somos louza da peor, e vostede unha xoia. –Non son mellor prea que o Rebollo ou o tal don Pepito, pero rifei coa muller e acábame de peitear unha bala. ¿Non che parece que me podo dar importancia contigo?* (pp. 145-146).

Esgarabello **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Persona vivaracha, muy viva de genio, que anda como si tuviese muchos quehaceres. (2) Noño enredador y travieso. (3) Rapazuelo que quiere echárselas de hombre.

Esgarabillido **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Seco y arrugado, hablando especialmente de hierbas y mieses. También puede decirse de personas o animales.

Esgarabullido **ANÍBAL OTERO** ESGARABILLIDO, en Seixosmil.

Esgarabullón CARRÉ 81928-1931), IBÁÑEZ (1956), FRANCO GRANDE (1972) Inquieto, travieso.

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **escarabajo**: “Para decir que algún hombre o mujer es negro y de ruin talle, decimos que es un escarabajo” (s.v. escarabajo).

En DRAE **escarabajo** ‘persona pequeña de cuerpo y de mala figura’.

En Moliner **escarabajo** ‘persona fea y de mala figura’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **esgravelho** ‘criança irrequieta, traquinas’.

ETIMOLOGÍA

Para Corominas-Pascual do lat. vg. *SCARAFAIUS, variante do lat. SCĀRĀBAEUS íd.; e considera derivadas as palabras galegas **escaravellar** ‘remover’, ‘furgar’ e **esgarabullar** ‘xirar ou moverse un trompo’, ‘estar inqueda’ (s.v. escarabajo). Por esta razón inclúo arriba as formas **esgarabillido**, **esgarabullido** e **esgarabullón**, aínda que habería que aceptar influxo de garabullo, que se explica por servirse moitas veces dun pao delgado para remover ou furgar. O significado ‘enxoito e enrugado’ pode derivar da propia aparencia do escaravello.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruime **escarabajo**, como (Tomo VI, pp. 67), **escarabajo** (Tomo VII, pp. 313).

En Torrente Ballester **escarabajo** (pp. 48).

Escarabello v. CAZAPO. Escornón v. CORNO.

ESCORPIÓN. Mala persoa.

Escorpión

LÓPEZ FERREIRO *É peor que un alarbío; non é home que é un dragón que a toda a terra ten atemorizada. Os fillos pra alá van; e todo o mundo arredra deles como si foran escorpións.* (pp. 82).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **escorpión**: “El escorpión terrestre significa el traidor engañoso, que secretamente hace mal y mata. Significa al demonio, del cual se puede entender, no menos que del escorpión terrestre” (s.v. escorpión).

En DRAE **boca de escorpión** ‘persona muy maldiciente’, **lengua de escorpión** ‘persona mordaz, murmuradora y maldiciente’.

En Moliner **boca de escorpión** ‘persona maldiciente’, **lengua de escorpión** ‘se aplica a la de la persona maldiciente y, como expresión calificativa, a esa persona y a su lenguaje’.

ETIMOLOGÍA

Do lat. SCORPIŌ íd.

VER

Alacrán.

Escrequenado v. CREQUENAS.

ESCROFULOSO. Persoa que ten escrófulas ou alporcas.

Escrofuloso **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (2) Escrofuloso, que padece escrófulas. **GRANXERAIS** s. (2) Que padece escrófula; alporcado, alporquento.

CASTELÁN

En DRAE **escrofuloso** ‘que la padece’.

En Moliner **escrofuloso** ‘afectado de escrofulosis’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **escrofuloso** ‘que ou o que apresenta escrófulas; alporquento’.

En Almeida-Sampaio **escrofuloso** ‘que padece de escrófulas’.

ETIMOLOXÍA

Der. de escrófula ‘tumefacción dos ganglios linfáticos, sobre todo no pescozo’, do lat. SCRŌFŪLAE ‘papeiras’, dim. do lat. SCRŌFA ‘porca’, porque este animal era propenso a padecelas.

VER

Alporcado, cocho, gavacho, grofa, porco.

(ESCUÁLIDO). Persoa moi delgada; persoa que anda coa roupa desabotoada ou o peito ó aire; persoa vaga coa calor.

Escuálido **GRANXERAIS** *adx.* (1) Moi delgado, con moi pouca carne; chuchado, chupado, consumido, enfracuecido, enxoiado, esguízaro.

Escuallado [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘consumido, sin carnes ni asentaderas’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Consumido, sin carnes ni asentaderas.

Escualleirado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Aplícase al que tiene aspecto de sufrir una enfermedad del estómago. (2) También al desbraguetado o despechugado. (3) También al blando con el calor.

CASTELÁN

En DRAE **escuálido** ‘sucio, asqueroso’, ‘flaco, macilento’.

En Moliner **escuálido** ‘muy sucio’, ‘(aplicado a personas o animales) flaco o raquítico. Extraordinariamente delgado’.

En Celdrán **escuálido** ‘se dice de la persona o cosa desmedrada, sucia y asquerosa que a la vez es esmirriada, mezquina y macilenta’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **esquálido** ‘imundo, desarrumado, descuidado’, ‘que aparenta desnutrição em alto grau; pálido, de pauperado, magro, macilento’.

En Almeida-Sampaio **esquálido** ‘sujo’, ‘imundo’, ‘descorado e fraco’, ‘macilento’, ‘torpe’, ‘vil’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. SQUĀLĪDUS ‘sucio’, ‘descoidado’, ‘descoidado no vestir’, ‘vestido de loito’, ‘escuro, tebroso’, ‘enrugado’, ‘árido’, de SQUĀLĒRE ‘estar sucio’, ‘estar descoidado’, ‘ir vestido descoidadamente’, ‘ir vestido con roupa escura’, ‘estar triste’, para Corominas-Pascual da mesma raíz de SQUĀMA ‘escama de peixe ou de réptil’ (s.v. escuálido).

Escunqueirado v. CUNCA. Esgansado v. GANSO. Esgarabello, esgarabillado, esgarabullido, esgarabullón v. ESCARAVELLO.

ESGARNEÓN. Persoa que reñe moito ou reñe sempre.

Esgarnián **ANÍBAL OTERO** (1) Reñidor, en Maderne (s.v. garnear).

ETIMOLOXÍA

Der. de esgarnear ‘reñer’ tamén recollido por Aníbal Otero (igualmente en Maderne) e ‘cantar o gaio, paxaro da familia dos córvidos’, á súa vez de garnear ‘respirar’, ‘falar’, ‘gritar’ (tamén Constantino García rexistra garneato ‘garganta’).

Trátase de palabra onomatopeica tomada do son que emiten certas aves, do mesmo xeito que ocorre con gaio (: s.v.) ou gralla (: s.v.). Concretamente, puidera ser un híbrido entre garlar (: s.v.) e grasnar.

VER

Garlar, gralla.

Esgrouviado, esgruviado v. GROU ou GRÚA. Esguízaro v. GUIXO ou GUIZO. Esmelandrado v. MELANDRO. Esmurgueirado v. MORGO.

(**ESPARAVÁN**). Xera os significados: Aloucado, sen xuízo; persoa alta, delgada e sen elegancia; persoa pouco xeitosa; persoa que fai espaventos.

Esparabanado CARRÉ (1972), FRANCO GRANDE (1972) Atolondrado.

Esparabanión ANÍBAL OTERO ESPARABONIÓN.

Esparabonión ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Espaventero.

Esparamión ANÍBAL OTERO ESPARABONIÓN.

Esparaván [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘persona o animal seco o desgarrado: *Parece un esparaván*’. En Franco Grande (1972) ‘persona o animal seco o desgarrado’, ‘individuo demasiado alto’. En Elixio Rivas (1978-2001) ‘persona sin juicio, traviesa, loca’ (no Bierzo).] **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Ped.) ESPARABANÓN. (s.v. esparabán). **GRANXERAIS** *s.m.* (7) Persoa ou animal pouco xeitoso. (8) Persoa alta e sen garbo. (9) Tolitates, persoa pouco equilibrada ou de pouco siso.

Esparavanón **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Bur. Sua.) Alocado, poco equilibrado. (s.v. esparabanón). **GRANXERAIS** TOLEIRÓN.

CASTELÁN

En DRAE **esparvel** ‘persona alta, flaca y desgarrada’.

En Moliner **esparvel** ‘persona alta y desgarrada’.

En Celdrán **esparabán** ‘golfo, malandrín, sujeto que a maldad une locura’ (en Canarias).

ETIMOLOXÍA

Parece que poidan estar relacionadas estas palabras con **esparavel** ‘rede redonda para pescar que se lanza en lugares de pouco fondo’, común a galego, castelán e portugués. Para Corominas-Pascual do cat. occid. *esparaver*, cat. *esparver*, ‘ave rapaz gabián’, ‘rede redonda’, e este do fránico *SPARWARI ‘gabián’; explica que se lle deu o nome á rede porque o xesto de lanzala recorda o xeito de lanzar a ave de rapina en cetería (s.v. **esparavel**). O mesmo xesto explicaría a acepción de **esparavel** ‘instrumento para dar masa ás paredes’, polos movementos do albanel estendendo a masa.

En cast. hai para a acepción ‘gabián’ as palabras *esparaván*, *esparvel* e *esparver*, e Covarrubias recollía, unicamente, *esparavel*. En galego e port. non existe ningunha destas formas para denominar unha ave rapaz.

É posible que houbera que admitir influxo, ou incluso orixe no caso das formas galegas recollidas, de **esparaván** ‘tumor dos cabalos nas patas’. Parece que cando as cabalerías sofren esta enfermidade se lles manifesta con movementos convulsivos e nerviosos, o que pode servir de comparación para unha persoa que fai espaventos ou fai movementos propios dun louco. Para Corominas-Pascual esta palabra ten orixe incerta, posiblemente xermánica, e reproduce a teoría de Schuchardt que propón étimo no gót. SPARWA ‘pardal’, curiosamente tamén polo parecido entre os movementos convulsivos do cabalo con **esparaván** co voo inquieto deste paxaro (s.v. **esparaván**).

En galego rexístranse os verbos **esparavanan** ‘moverse moito unha persoa’, **esparavanean** ‘facer acenos de tolo’, ‘facer espaventos’ ou **esparavonean** ‘facer espaventos’, que redundan na exteriorización de movementos das persoas.

Aínda sería posible un cruce con **espavento** (: s.v.), próximo fonética e semanticamente.

VER

Espavento, gabián, **peneireiro**.

Espatelado v. PATA. Espicoteiro v. PICO.

ESPONXA. Persoa que con astucia chupa e gasta os bens doutra persoa; persoa que bebe moito sen emborracharse; persoa moi afeccionada ó viño ou a outra bebida alcohólica.

Espanxa **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) El que con astucia y maña absorbe y disipa los bienes ajenos. (3) El muy aficionado al vino, que bebe mucho sin emborracharse; y así se dice de él: *é unha esponxa pifando*.

CASTELÁN

En DRAE **esponja** ‘el que con maña atrae y chupa la substancia o bienes de otro’.

En Moliner (2002²) **esponja** ‘persona que bebe mucho alcohol’.

En Celdrán **esponja** ‘persona que se ensoberbece y envanece, en alusión a que se incha’ (s.v. esponjero), **esponjero** ‘fisgón, meticón, que se fija mucho en todo para retener cuanto observa’, ‘quien con mañas atrae a otro y le chupa los bienes, pareciendo insaciable en su interés por absorber la fortuna ajena’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **esponja** ‘individuo dado a bebida alcoólica; bebedor’, ‘pessoa que vive à custa de outrem’.

En Almeida-Sampio **esponja** ‘bebedor’.

ETIMOLOXÍA

De esponxa, denominación xenérica de metazoos do tipo poríferos. Do lat. SPONGĬA íd. (era tamén sobrenome romano).

Esportreado v. POLTRONA. Esquerqueno v. CREQUENAS.

(**ESQUÍO**). Xera os significado: Persoa lista ou viva.

(esquíu)

XAVIER NAVAZA *Anxo Castro resultou ser de seguida un mozo decidido e listo coma un esquíu, simpático e cantareiro, pero sobre todo moi hábil cos naipes.* (pp. 16).

ETIMOLOXÍA

Do nome do roedor que anda polas árbores. Para Corominas-Pascual probablemente do gr. *skíouros* íd., composto de *skía* ‘sombra’ e *ourá* ‘rabo’ (s.v. esquilo). Confróntese con rabisaco (: s.v.) e raposo (: s.v.) que toman o nome polo seu rabo característico.

VER

Ardilla, esquiol.

ESQUIROL. Traballador que non secunda unha folga ou cobre laboralmente o posto que desocupa un folguista.

Esquirol **GRANXERAIS** CREBAFOLGAS.

XAVIER NAVAZA *Nas portas da fábrica bilbaína, os cento oitenta gardas civís alí chantados día e noite formaban o grupo máis numeroso, mentres unha presa de mulleres e nenos asubiaba contra os abraiaidos esquirols.* (pp. 77). *En 1972, nunha reunión cos seus compañeiros de Organización Obreira, propón “armarse para atacar”, mentres Hierro Chomón -nos estaleiros Barreras- dirixe un comando que ameaza ós capataces e queima coches de esquirols.* (pp. 116).

MIRANDA *E sucedeu. Foi ós dous días da folga xeral. O cabrón do encargado, un destripaterróns esquirol chegado a máis, con aires de novo rico e menos conciencia ca un can, descargou con ela a carraxe polo día perdido.* (pp. 111).

CASTELÁN

En DRAE **esquirol** ‘despect. obrero que se presta a realizar el trabajo abandonado por un huelguista’.

En Moliner **esquirol** ‘obrero que substituye a un huelguista en una huelga, o que acude al trabajo’.

ETIMOLOXÍA

Do catalán *esquirol* ‘roedor esquíu’, que o castelán toma como préstamo e comparte coa súa voz *esquilo* ‘esquíu’, que convive con *ardilla*. Para Corominas-Pascual probablemente do gr. *skíouros* íd., composto de *skía* ‘sombra’ e *ourá* ‘rabo’; e explica que a acepción ‘traballador que rompe unha folga’ provén do cat., a través dunha evolución semántica ‘roedor’ > ‘persoa pequena que se move moito’ > ‘persoa insignificante e sen carácter’ > ‘persoa que non fai folga’ (s.v. esquilo).

VER

Ardilla, esquíu.

(**FACO**). Xera os significados: Persoa moi fraca; persoa pequena e delgada; persoa fea; persoa de mal aspecto; persoa ridícula; persoa inútil; persoa débil, sen forza; torpe, pouco hábil; pobre; persoa de pouca intelixencia ou pouca viveza; *meticuloso.

Esfacareñado [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘flaco’, en Álvare. En Apéndice Eladio (1961) ‘flaco, escuchimizado’, en Láncara.] **GRANXERAIS** CHUCHADO.

Facañón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Fuñique (‘torpe, pouco hábil’, ‘*meticuloso’). (s.v. aruñas). **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa pouco hábil. (2) *Que resulta pesado e molesto por ser moi meticuloso.

Facareño [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘aplicase a la persona o animal feo, pequeno y delgado’, ‘miserio, ruin’, ‘de mala facha, feo, ridículo’, ‘estropeado, débil, flojo, poco útil. Se aplica indistintamente a personas y cosas’, ‘delgado’, ‘desfigurado, un tanto ridículamente’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Aplicase á persoa ou cousa pouco útil. (2) Ruín, de mala calidade. (3) Que ten mala facha.

Faquilón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Flojo, de pocas fuerzas (un hombre), en Paíme. **Está** ou **quedou faquilón**, pobre, sin nada, en Paíme. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Pobre, que non ten nada.

Faquineo RODRÍGUEZ MANUSCRITO (1855) Tonto, burro, majadero.

Faquiroso [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘aplicase a la persona o animal flaco’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa ou animal fracos.

Faquitrós

IGLESIAS *Comunicáronme que o Paco, de mal nome Faquitrós, estaba na casa (...). O mote aquecálle de abondo, polo visto, pois o raparigo tiña por dentes unhas pelotas enormes, papo alongado, e imitábase en todo a un cabalo ruín e esfameado.* (pp. 71).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (faca).

Para Corominas-Pascual do fr. ant. *haque* id. (hoxe *haquenée*), que á súa vez tomou do ing. *hack* id., abreviación de *hakeney*, tomado do topónimo *Hackney*, ó norte de Londres, onde se celebraban antigamente as máis importantes feiras cabalares da capital inglesa (s.v. jaca).

De faco ‘cabalo pequeno e ruín’, ‘forma despectiva para un cabalo’. Outros derivados cos mesmos significados son: facané, facanea ou facaneia, facañón, facareño, facatrús, faquiaño, faquilón, faquineo, faquiroso, faquitró ou faquitrós. Como se comproba e explica Constantino García (2003: 497-498), moitas destas palabras comparten aplicacións a cabalos, a outros animais e a persoas.

NOTA

Na subentrada facañón, Aníbal Otero define coa palabra do cast. fuñique, que efectivamente ten os significados ‘torpe, pouco hábil’ e ‘meticuloso’, pero considero que só se debe contemplar o primeiro, que coincide con outros derivados de faco e se xustifica semanticamente, e deberíase obviar a acepción ‘meticuloso’, de aí que a sinala cun asterisco.

As formas do cast. *haca*, *hacanea* e *jaca* non xeran acepcións insultivas, nin as formas do port. *faca*, *hacaneia* (Almeida-Sampaio) ou *hacanéia* (Houaiss).

VER

Cabalo, **facotexo**.

(FALCÓN). Político ou militar partidario de posturas duras e agresivas.

Falcón **GRANXERAIS** (pomba) *s.f.* (3) *fig.* Político ou militar partidario de posturas dialogantes co inimigo para busca-la paz, en oposicións ós falcóns, partidarios de posturas duras e agresivas. (s.v. pomba).

CASTELÁN

En DRAE **halconera** ‘dícese de la mujer que halconeaa (‘dar muestra la mujer desenvuelta, con su traje, sus miradas y movimientos provocativos, de andar a caza de hombres’) y de sus acciones y gestos provocativos’ (s.v. halconero).

En DRAE (2001²²) **halcón** ‘en el ámbito político, partidario de medidas intransigentes y del recurso a la fuerza para solucionar un conflicto’.

En Moliner **halconera** ‘se aplica a la mujer que halconeaa (‘comportarse una mujer provocativamente con los hombres’) y a sus gestos, actitudes, etc.’ (s.v. halconero).

En Moliner (2002²) **halcón** ‘político o militar extremista que es partidario de recurrir a la fuerza para resolver los conflictos’.

En Celadrán **halconera** ‘mujer que con su traje, miradas y movimientos da muestras de andar a la caza del varón, y que con gestos lúbricos pide guerra y da a entender su disposición al vicio, atrayendo a los hombres con descaro’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **afalcoado** ‘marcado pela fadiga; cansado’, *afalcoar* ‘provocar deliberadamente’.

En Almeida-Sampaio **afalcoado** ‘adoentado; fatigado’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. FALCO ‘falcón’ e tamén ‘persoa coas dedas curvadas’, der. de FALX ‘fouce’, ‘gadaña’, polas uñas curvas das persoas e das aves.

NOTA

En galego medieval existía a palabra **busnardo** para a ave falcón, da que hai un texto no se usa para aplicar, por comparación, cunha persoa: *Chegou Paio de maas artes / con seu cerame de Chartes (...). [E] semelha-me busnardo / viind’ en seu ceramen pardo.* (Pero Mendiz da Fonseca, 133,1).

Para o port. **bútio** ‘preguiceiro’ (Houaiss, Almeida-Sampaio), ‘malvado, cruel’ (Houaiss), Houaiss dálle distinta entrada de *bútio* ‘ave falcónida’, pero para Almeida-Sampaio son a mesma palabra. Certamente, a acepción ‘preguiceiro’ coincide coa recollida de *afalcoado* ‘fatigado’, e a acepción ‘malvado, cruel’ é doadamente xustificable polo carácter das aves rapaces. *Bútio* provén do lat. BŪTĒO ‘ave rapaz’.

Do cast. **sacre** ‘ave rapaz’ -para Corominas-Pascual de orixe incerta, se cadra do árabe e este do lat. SACER ‘sagrado’, por ser epíteto que se usaba co azor e co falcón (s.v. *sacre*)-, existe a acepción figurada ‘ladrón’ (DRAE e Moliner). Tamén é palabra do port. na primeira acepción ‘ave rapaz’ e na derivada ‘antiga peza de artillería’, única acepción esta última para a que atopamos en galego a palabra *sacre*. En port. tamén *falcão* ten a acepción ‘antiga peza de artillería’.

VER

Tagarote, vencello, xerifalte.

(FANECA). Xera os significados: Aplícase a algo ou alguén que sempre está disposta a molestar, por comparación coa faneca brava que pincha e inxecta veneno ós bañistas nas praias; persoa mutilada; persoa circuncidada; persoa esmirrada, consumida; *usureiro, avaro; alcume de familia na obra de Carlos Reigosa.

Faneca

MELLA A cita vén a rego da palabra “federalismo”, que semella ser unha especie de “faneca brava” política. (pp. 65).

Faneco [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘cosa mala, judío fanado ó circuncidado, brujo, demonio’. En Carré (1928-1931) ‘mutilado’. En Apéndice Eladio (1961) ‘esmirriado, que vale poco’.] ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (1) Brujo, judío, avaro, usurero. GRANXERAIS *adx.* (1) Dise da persoa avara.

PINTOS *Inda non che é a peor cabra. / Ti, pegadizo faneco, / eso que agora decías / do que pasa neste reino, / sinón que dimpois que fartos / se achan os cucos fanelgos, / danlle de couces á nai / e lle van quitando o creto.* (pp. 88).

REIGOSA *Vista xeral dun casarío podente e xurdio, o dos fanecos, con restos de murallas ó redor.* (pp. 103).

PORTUGUÉS

En Houaiss **faneca** ‘mulher feita’, ‘a amante de um homem’, ‘querida’.

En Almeida-Sampaio **faneca** ‘diz-se de uma pessoa magra’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual probablemente do galego-portugués *faneco* ‘cortado’, der. de *fanar* ‘cortar as orellas’, posiblemente dun radical prerromano FANN- ou do lat. FANĀRE ‘consagrar’ que evolucionaría a ‘circuncidar’ (s.v. *faneca*, *fanático*).

Esta segunda teoría tería sentido por ser considerada a circuncisión para os xudeos algo ritual e sagrado. Explicaría a presenza na definición dalgúns dicionarios da palabra ‘xudeu’, que se ha de entender no sentido de ‘circunciso’, non noutro, por iso se debería revisar a acepción ‘usureiro, avaro’, que considero que é interpretación errónea -por xudeu ‘usureiro’ (vid. *xudeu*)-, sin posibilidade de metonimia que a xustifique.

Fanar é palabra do galego medieval co significado ‘cortar as orellas’, e posteriormente adquiriu os de ‘despuntar’, ‘amputar, mutilar’, ‘esmoucar, podar’ ou ‘encetar algo, darlle o primeiro corte ou bocado’, e

tamén ten o de ‘circuncidar’ que, como vimos, podería estar no seu inicio. Todos estes significados teñen unha relación semántica directa da que carece o significado ‘usureiro’.

NOTA

Para o alcume de familia no texto de Carlos Reigosa hase ter en conta que no mesmo conto aparece tamén O Sardiño, feito que confirma a inspiración ictiolóxica.

Faquilón, faquino, faquiroso, faquitrós v. FACO.

(FATO). Xera o significado: Grupo de persoas, particularmente despreziables.

Fatado **ANÍBAL OTERO** *m.* (1) Hatajo. **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Bur.) Gran cantidad, generalmente aplicado a personas. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) Concentración de persoas ou cousas pouco dignas de aprecio; fato.

LEIRAS *As taberneiras da vila / sabendo que, de larpeiros, / entre os devotos, tal día, / non falta nunca fatado / mais que abondo pra que as billas / dos pelexos non se cerren.* (pp. 272). **ANÍBAL OTERO** *Atopouse nas aforas da cidade ó son dun fatado de xente.* (pp. 36). *Formáronse tamén un fatado de curiosos que o asediaban a preguntas.* (pp. 88). *E un fatado de pailáns esmendrellados formou ó pé da reixa para a súa lembranza como fixera outras veces para a comunicación.* (pp. 151).

Fataxo ELIXIO RIVAS (1978-2001) Manada, conjunto, fato de.

Fatiño

AURELIO RIBALTA *Viu vir pola fraga adiante un fatiño de mulleres, dúas delas mozas, unha vella e unha pequena.* (pp. 124).

Fato [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘porción de aves u outros animais, como vacas, ovelas, tamén es de gente’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Junta o compañía de gente de mala ralea: *un fato de pillabás*, que equivale tamén a cáfila, pandilla. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *p.ext.* Grupo de persoas pouco dignas de aprecio; fatado.

PINTOS *¡Má varredeira vos varra / fato de parvos e lerdos!* (pp. 142).

PÉREZ BALLESTEROS *N-un regato bebéu, xunt’-a un pontello / Onde berraba de pasmós un fato / “Monte n-a besta malpocado vello”.* (Versos en dialecto gallego, pp. 30-31. *Foguetes*, pp. 152).

VALLADARES *Vendo alí un fato de homes e mulleres que charlaban e bebían, dixo o máis ancián: –Guarde Dios a la gente alegre.* (pp. 143).

CURROS *Non leixos, moverse / mirou de labregos / un fato misérrime. / De malas patacas / mantidos con leite, / mais ben que non homes / pantasmas parecen.* (pp. 159). *Dixo Añón: – ¡Danme trembores / de pensar que han de ir ó ceo / tal fato de pecadores!* (pp. 273).

LÓPEZ FERREIRO *Renuyeuse alí un boo fato de ministriles, e xugrares, e arredadores, e segreles, e trovadores.* (pp. 167).

LUGRÍS *Os homes, en verdade cho digo, son un fato de lampantís. Adúlaos canto poidas, lámbelles a man cando vexas que che van a mallar no lombo, e verás que regalada vida tes en troques.* (pp. 124). (Fábula de can e lobo). *Fóra estaban os colonos rodeados de un fato de criaturas.* (pp. 159). *Un fato de labregos, limpamente vestidos, agardaban pola catalana.* (pp. 166). *Aquil fato de rapaces membros da sociedade “Liceo Brigantino”.* (pp. 209). *Detrás de Marzoa puxémonos en ringleira belicosa un fato de nenos.* (pp. 222). *Escolleron un fato de irmás que viven nos patrios eidos, para que deran xeito ao seu nobre pensamento.* (pp. 223). *Un fato de mariñeiros que estaban na porta dunha taberna.* (pp. 253). *No tempo en que comenzaban a funcionar os nosos concellos, estaban en parlamento un fato de ladrós.* (pp. 263).

CARRÉ *Os homes deron en cavilar que cando Xan a buscaba para muller, algo valería. Os que deantes nin unha ollada lle botaban, agora non sacaban ollos dela. Sempre o fato.* (pp. 122).

AURELIO RIBALTA *Nas mesmas rúas de Madrid ouvino eu a un fato de xentís cabaleiros mozos.* (pp. 93). *Viu vir pola fraga adiante un fatiño de mulleres (...), polo que se viu, eran xitanas (...). E virándose para o fato das xitanas: –Soparádevos.* (pp. 124-125).

LEIRAS *N’era milagre que ó rabo / levava un fato de mozos, / nin tampouco que entre luces / tobaran astra os máis cordos.* (pp. 281).

NORIEGA *A unha vella de cen anos / que entre un fato de peisanos / pasou prá misa, ¡hai que vela!* (Tomo I, pp. 277).

RISCO *Aquel fato de caciques matinou que aquel rapaz servía para Deputado.* (pp. 81). (aquí si que cacique non é insulto). *Atrás, un fato de fermosas señoritas de catorce a corenta e seis anos.* (pp. 105).

IGLESIA ALVARIÑO *Por entre as bagas roxas dos acibros, / en verde bronce frío, negros merlos, / limpos e petulantes de retóricas, / coma un fato de clérigos en sínodo.* (Cómaros verdes, pp. 76). *A xente toda, xuntada en fato.* (De día a día, pp. 42). *A xente toda xuntouse en fato.* / *Todos xunguidos, todos á unha.* (Leva o seu cantare, pp. 100). *E inda o fato de Manzaneda e San Mamede, nós de suidade, / que a Portugal en longo abrazo apertan no seu colo.* (Leva o seu cantare, pp. 107).

CASTELAO *Axiña que venta un fato de labregos franceses, poño por caso, comeza unha longa ledaíña de éisito seguro.* (pp. 54).

PEDRAYO *Na cociña onde se quentaban un fato de criados e criadas.* (pp. 27). *E habería máis de non ser por un fato de seitores dezaus que irados polo feito obrigaron coas gadañas a fuxir a cazualla do Pombeiro.* (pp. 30). *En silencio a xente en fatós voltaba para as Lamas.* (pp. 87). *Regalou coa mellor cea a un fato de mozos traballadores.* (pp. 92).

GARCÍA BARROS *As loitas armábanse de persoa a persoa, de fato a fato.* (pp. 36). *Ibamos por alí andando e atopámonos cun fato de mozos.* (pp. 145).

CONDE *Cando o Bernardo e mailos outros do fato o atopaban polas corredoiras.* (pp. 29). *Viña cun fato deles, case todos barbados, e andaron a facer preguntas a tododeus.* (pp. 39).

MORALEJO *Teña que haber coutos privados nos que un fato de pescadores paga o gasto de repoboar, vixiar, etc.* (pp. 181).

ALCALÁ *Debía escoitar as conversas dun fato de estudantes sospeitosos.* (pp. 110).

NEIRA VILAS *Do sinal e do castigo divino que ha de vir para este fato de teimudos pecadentos, netos de Adán e da mazá.* (pp. 95). *E nese río revolto vogaban ó chou un fato de aduanantes: os que non pagaban obrigas contraídas a prazo fixo; os empresarios aventureiros que lles daban xeito legal a crebas fraudulentas; os que deixaban morrer a outros por medicacións fóra de horario.* (pp. 97).

SILVA *Nin sequera foi un exército de soldados do duce, nin un fato de alemáns.* (pp. 129).

Fatutina [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘porción de gente, como las personas de una numerosa familia, los individuos de un acompañamiento etc. Denótase con esta palabra no gran respeto, ó aprecio, hácia aquellos á quienes se aplica y así es que se usa solo en sentido burlesco’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Patulea, gente de poco aprecio que forma pandilla con mal fin. **GRANXERAIS** GANDALLADA.

LÓPEZ FERREIRO *Foy cando tivo aviso de que Vasco Gómez estaba apostado no Castro de Ambreixo c’unha gran fatutina de xente.* (pp. 152).

PEDRAYO *E foron amainando un e outro outono e a sona de nube negra de Don Pedro e a súa fatutina tiña abraizados os lugares dunha ducia de parroquias.* (pp. 32). *Na fatutina de criados e mozos levaba a guía un leilán escanabouzado o Tumbalobos, recollido polo Xepe na malta de calquera porto, un túzaro de cabeza ateixugada, que ao falar bremaba e tiña para o amo fiedade de can de porta.* (pp. 54). *Malicio seren espías do Bucareu, unha fatutina nova que de fixo anda de acordo coa gavilla de Estebo das Freixas. Eu durmo ben choído e enferrollado e co bacamarte a man.* (pp. 65).

CASTELÁN

En DRAE **hatajo** ‘grupo de personas o cosas’, **hato** ‘junta o compañía de gente malvada o despreciable’. En Moliner **hatajo** ‘cuadrilla. Conjunto de gente despreciable’, **hato** ‘conjunto o reunión de personas despreciables’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **fateiro** ‘indivíduo que vende miúdos de gado; tipeiro’, **fato** ‘grupo de malfeitores; bando, quadrilha’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual o cast. *hato* ‘roupa’ e ‘rabaño’ e o gal-port. *fato* íd. son comúns e teñen orixe incerta, posiblemente dun gót. *FAT ‘vestido’, ‘equipaxe’, con probable mestura co ár. *hazz* ‘xornal a un criado’ (s.v. *hato*).

NOTA

O cast. recollido *hatajo* (ou *atajo*) ben puidera ser der. de *hato* ou de *atajar* (Corominas-Pascual, s.v. *hato*).

FAUNA. Denominación despectiva para un grupo de gente dun determinado lugar ou con comportamentos ou características semellantes.

Fauna **GRANXERAIS** s.f. (4) fig. Referencia xenérica, habitualmente despectiva, a un conxunto de persoas dun determinado lugar.

MORALEJO *Qué necesidade ou estraño voto terían os “boy-scouts” ou fauna similar para peregrinar a Caaveiro.* (pp. 221).

FONTE *Entraron nun café. Había unha fauna variopinta.* (pp. 128).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **fauna** ‘conjunto o tipo de gente caracterizada por un comportamento común que frecuenta el mismo ambiente’.

En Moliner (2002²) **fauna** ‘conjunto de personas que llaman la atención por alguna característica’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **fauna** ‘conjunto de pessoas; gente’, ‘grupo de pessoas com características ou comportamentos semelhantes, ou da mesma profissão; tribo’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. FAUNA, esposa de FAUNUS identificada coa Boa Deusa, e FAUNUS era o deus da fecundidade dos rabaños e dos campos.

(FERO). Xera os significados: Persoa cruel; persoa de mal carácter; persoa mal educada e groseira; persoa moi irascible e violenta; arrogante; excelente, moi bo en algo.

Fera [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) ‘persona cruel’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Persona que se enfurece por cualquier cosa o se muestra muy cruel. **Fera corruptia**, dícese de la persona arisca, grosera, mal educada y de carácter insufrible. **Fera do monte**, aplícase a la persona que en sus actos o en sus palabras revela instintos montaraces o salvajes. **GRANXERAIS** s.f. (3) fig. Persoa moi cruel e desalmada. (4) fig. Persoa de temperamento moi irascible e violento.

ROSALÍA *Castellana de Castilla, / tan bonita e tan fidalga, / mais a quen para ser fera / ca procedencia lle abasta.* (pp. 142). *¿Leváronte as ondas feras, / ou te perdeches nos montes?* (pp. 179).

LÓPEZ FERREIRO *Cada vez arrenegaban máis dos seus asoballadores e piormente do señor de Sampaio Vasco Gómez das Seixas, ao cal todos, é verdá, tiñan un medo que pavoaban; pero esto mentres non topasen quen os axudara a acurrá-lo e cañá-lo coma unha fera.* (pp. 91).

LUGRÍS *—¿Que noite fera!* (pp. 109). *Sáíron tódalas lámachegas literarias en compañía dos cucos da política. Loitaron como feras para honrar ao seu modo a memoria do poeta.* (pp. 239). (O poeta morto é Curros Enríquez).

AURELIO RIBALTA *Ansiña ña crescendo o mal xenio de Petra. Cada vez ñase volvendo máis fea, máis vella, máis fera.* (pp. 99). *—Si señora, si, vou alá -dixo a sobriña, polo vezado que tiña de obedecer a súa fera madriña.* (pp. 110).

NORIEGA *—¿Raio contigo!, / ¿seique eres fera? / -Son “no me toques”.* (Tomo I, pp. 250).

RISCO *Botáronse ó Doutor coma feras e ata lle chamaron “regionalista sano y bien entendido”.* (pp. 70). *Os mouros botáronse coma feras ó estrado, pillaron ó Goriño e levárono a rempuxóns diante do vello.* (pp. 208).

IGLESIA ALVARIÑO *Desabogoso!, de nada foi él o culpante. / Nós fomos -contra nós, o das témeras feras-.* (Leva o seu cantare, pp. 112).

BLANCO AMOR *En canto se viñan catro pingas púñase a arrenegar da chuvia do país e andaba connosco feito unha fera brava, coma si tiveramos a culpa.* (pp. 27).

REIGOSA *As xutanzas, levadas con moito segredo polos dous, tardaron ben pouco en ser cousa sabida para todos. E tamén, xaora, para a muller do Cholas, Mercedes, silandeira e calada de común, pero destemida e fera cando facía falla, que tiña corpo para iso. Díxollo Licia de Braña, raposeira, unha mañá cando lavaban xuntas no rego.* (pp. 82).

TORO *¿Como que non tes home? -collea dun brazo, ela sóltase fera-, ¿logo quen son eu?, ¿un pallaso?* (pp. 40). *Se o vises alí feito unha fera, ameazándome co coitelo. Qué noxo de home. Nin medo poñía, daba pena. Noxo. De alí a un pouco fun ver se seguía alí tirado, pero xa marchara, debeu vir no coche de algún camándula coma el, ou marcharía a andar. Un desastre.* (pp. 136).

FERRÍN *Con certeza, tras duns anos de frenética actividade, combatendo coma un porco bravo por poulas e por veigas, o Exclaustrado de Diabelle collera sona de fera intransixente.* (pp. 73).

¡Non ouvimos ben! -ladroulle enérxico Fernando Salgueiro, mentres lle puña a súa pior cara de fera. (pp. 124).

IGLESIAS *Revolveuse cal fera enxaúlada e ollou a porta pensando seguramente en tirarse. (pp. 21).*

NAVAZA *Aspiraba a unha praza de xuíza e a cazar algún cáparo das familias ricas da cidade, e botáralle o ollo a Ricardo. Adela decatouse antes có coitado cáparo e comezou a andar enrviosa porque vía que aquela fera ameazaba con destruí-lo paraíso soñado. (pp. 91).*

CARIDE *Karina érguese, cabreada, prende un pito, aperta o cinto da bata e ponse a pasear arriba e abaixo polo cuarto, coma unha fera engaiolada. (pp. 61).*

VALCÁRCEL *Tiveran que o agarrar entre varios homes, porque cando lle daban estas cismas poñíase cego, andaba coma unha fera e botábase á xente. (pp. 97).*

Ferino

PINTOS *Por mui judeo e mui ferino e malo / non pode un home menos de catar / que é outro home máis que o seu cabalo / para o cuidar. (pp. 420).*

Fero [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘fiero, cruel, inhumano, silvestre, mal genio o montaraz’. En Valladares (1884) (fèro) ‘audaz, arrogante’. En Apéndice Eladio (1961) ‘excelente, muy bueno’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. (2) Duro, sañudo, inhumano, intratable. **GRANXERAIS** adx. (3) fig. Dise dunha persoa de carácter violento e cruel.*

LÓPEZ FERREIRO *A cabalo, pois, deste polmontorio érguese o castelo coma un fero e soberbio xigante, ceñudo, de nervudos membros, e que na sua arrogancia pertende que a sua fegura se destaque antr’as nubes. (pp. 184).*

LUGRÍS *Estase esperando un fero Nordeste. (pp. 114). ¡Vimbio, vimbio cativoiro! cando veñan eses feros vendavales de que me falaches o teu corpo deble pasará pola inominia da humillación (...); o vento duro que arri(n)ca e derruba o forte carballo, nada lle fai ó cativoiro fieito. (pp. 134). Pra que non a firan os feros coriscos da crúa invernía. (pp. 141). Mais agora hai escritores varudos, revolucionarios, feros, que despois de quentaren o forno pra meter nel a masa allea, saen. (pp. 217).*

AURELIO RIBALTA *Pero todos irtos, feros, erguéndose en autitús e xestos estranos. (pp. 132).*

IGLESIA ALVARIÑO *De cen xigantes feros de osos firmes / e anchos hombros de ouro. (Cómaros verdes, pp. 108).*

CRECENTE *A este fero home salvaxe. (pp. 553).*

REIGOSA *Bebeu tres vasos ben cheos, sen respiro, e saú cara ó monte todo fero e afoutado, e alí estivo tres días sen comer nin beber. (pp. 39). Mais ningún dos seus próximos soubo endexamais explicar por que daquel día en diante se volveu menos ríspido e fero, sen por iso deixar de ser tan xusto e asisado coma sempre. (pp. 48). Mortos os cinco, só quedaba vivo o Xervasio de Cervelo, o máis novo dos seis homes que interviñeran na morte do Gabriel e, quizais por iso, o menos responsable naquel crime. Mais para Licia xa non había categorías, que todos lle pareceran no seu día igual de feros e sanguíñentos. (pp. 51). Logo deu en matinar que o máis prbale era que Don Raimundo Froilán non fose tan fero como dicían, porque, se ben se pensaba, que lle chamasen o que era non tiña por que amolalo tanto nin por que volvelo tan silvestre e ferabrás. (pp. 63). O Odilo de Brais, o Xurxo de Carracedo e o Manuel das Espiñas, destemidos e feros, moi capaces de desfacer unha festa nun minuto. (pp. 91-92). Mirou ó redor, fero e quente polo alcohol, e dixo: –O que ten que ser ten que ser e non hai quen poida cambialo. Pon outras copas, Louzao. (pp. 97).*

FREIXANES *Vello coitado (...). Parece increíble de onde pode apañar forzas o vello para arrepoñerse desta maneira diante de todos, orgulloso e fero. (pp. 243).*

Ferocísimo

VALCÁRCEL *Era un home ferocísimo, que convencía ós outros familiares de que tiñan a culpa de todo. (pp. 71).*

Feroz [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (feròs) ‘fiero, cruel, inhumano’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. (2) Cruel, inhumano, bárbaro. **GRANXERAIS** adx. (2) fig. Dise da persoa que se comporta de xeito inhumano e cruel.*

FREIXANES *E en pouco tempo fixéronse os amos, estranxeiros, feroces, falando catalán entre eles. (pp. 16). Con el van os máis bravos mastíns da guerra: Vitellozzo, Gian paolo Baglioni*

(...), *ambiciosos e non menos feroces có seu capitán. Compiten entre si a valor e crueldade. Véselles nos ollos, que non paran, sempre aquí e alá, e no xeito de se moveren, coma gatos, e nas falas, e nas mans, e o de Valentinois bole e goberna neles coma o vello lobo na manada.* (pp. 18). *Á dereita do Pontífice, aparecen os seus condottieros privados, feroces mastíns da guerra que aplauden, chufan e celebran o paso das comparsas.* (pp. 91).

VALCÁRCEL *O máis nomeado pirata de todos os mares, o corsario máis botado para diante, máis feroz e valeroso, máis raposo e avisado, que nunha soa noite, sobre os palangres dun barco pequeno que andaba ó bonito, mandou pendurar a toda a tripulación (...). Andando romarías e camiños fíxose amigo de Fidel e de Humberto (...). Formaron banda propia e percorrían a cidade nas súas motos cromadas.* (pp. 99). *Tripulacións de homes feroces.* (pp. 101).

MURADO *Coma un Mecenas, coma un feroz señor do Renacemento, a febre quixo á vez matar e crear.* (pp. 116).

CASTELÁN

En Covarrubias **feroz** ‘el hombre o animal furioso y ensañado’ (s.v. feroz), **fiero** ‘hombre fiero’ (s.v. fiera). Sobre **fiera**: “al que tiene condición cruel y carnícera solemos decir que no es hombre, sino fiera (...). Fiera, algunas veces significa la mujer fea; pero más fieras son por ventura las hermosas, porque las otras espantan y ahuyentan, estas atraen y matan como sirenas” (s.v. fiera).

En DRAE **feróstico** ‘irritable o discolo’, ‘feo en alto grado’, **feroz** ‘que obra con ferocidad y dureza’, **fiera** ‘bruto indómito, cruel y carnícero’, ‘persona cruel o de carácter malo y violento’, ‘criado de justicia’, **hecho una fiera** ‘muy irritado’, **fiero** ‘duro, agreste o intratable’.

En Moliner **feróstico** ‘(aplicado a personas) irritable o rebelde’, ‘(aplicado a personas) muy feo’, **feroz** ‘se aplica a la persona que mata, hiere o maltrata a otras con ensañamiento’, **fiera** ‘persona cruel’, ‘persona de muy mal carácter, que se encoleriza fácilmente’, **hecho una fiera** ‘muy encolerizado’, **ser una fiera** para la actividad que se expresa ‘realizarla con mucha actividad y eficacia’, **fiero** ‘se aplica al animal que acomete a otros para destrozarlos o devorarlos, o a la persona que atormenta o mata a otras’, ‘muy feo’.

En Celdrán **fiera corruptia** ‘quien goza haciendo daño’, ‘individuo primitivo, intratable e indómito capaz de llegar a la crueldad’, **fierizo** ‘feúcho, poco agraciado físicamente’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **fera** ‘individuo cruel, de maus instintos’, ‘individuo muito severo’, ‘jogador que não se intimida’, ‘diz-se de ou individuo exímio no que sabe ou faz’, ‘diz-se de ou pessoa valente, corajosa’, ‘que ou quem é malcriado’, **ferino** ‘sem piedade; cruel, desumano, mau’, ‘que fere, mortifica, injuria; ofensivo’, **fero** ‘que demonstra ferocidade; sanguinário, encarniçado, cruento, violento’, ‘a quem apraz derramar sangue, causar dor; feroz, perverso, cruel’, **feroz** ‘que tem instinto de fera; bravio, selvagem’, ‘que é cruel, perverso’, ‘que nada teme; destemido, arrojado’.

En Almeida-Sampaio **fera** ‘pessoa cruel’, ‘pessoa muito competente’, **ferino** ‘desumano; cruel’, **fero** ‘cruel’, ‘arrogante’, **feroz** ‘cruel’, ‘perverso’, ‘impetuoso’, ‘violento’, ‘arrogante’, ‘bárbaro’, ‘desumano’, ‘sanguinário’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do adx. lat. FĒRUS ‘salvaxe, non domesticado’, ‘cruel, inhumano’, ‘fugoso, violento’. O subst. FĒRUS significaba ‘animal salvaxe’ ou concretamente ‘cervo’, ‘xabaril’, ‘león’, ‘cabalo’ ou ‘serpe’.

NOTA

A palabra do cast. *aferruzado* ‘iracundo’ considérasea DRAE derivada do lat. FĒRUS, en cambio Corominas-Pascual e Celdrán de ferro. A palabra galega *aferrullado* ‘decidido’, ‘dilixente’ considérasea Aníbal Otero (1949-1977) derivada de FĒRUS. Ambas colgueinas da entrada ferro (: s.v.), por ser difícil a conversión da vibrante múltiple e por xustificarse os significados desde aquela entrada, sobre todo o da palabra galega.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **feroz** (Tomo II, pp. 120), **fiera** (Tomo I, pp. 258, 401. Tomo VI, pp. 145), **fiero** (Tomo I, pp. 70, 73, 208, 286. Tomo II, pp. 351, 353. Tomo IV, pp. 41, 307. Tomo VII, pp. 36).

En Pardo Bazán **fierecita** (pp. 107).

En Julio Camba **feroz** (*Millones al horno*, pp. 24), **fiera** (*Millones al horno*, pp. 129).

FOCA. Persoa moi gorda.

Foca **GRANXERAIS** s.f. (3) *fig. e fam.* Persoa moi gorda.

CASALDERREY *Semellante mastodonte. Cada vez que se senta afunde as cadeiras. Está máis avultada ca unha foca. Ademais, con ese pelo encarnado que se puxo para tapa-las canas.* (pp. 21).

CASTELÁN

En Moliner (2002²) **foca** ‘se aplica a una persona muy gorda’.

En Celdrán **foca** ‘persona rechoncha y retaca, generalmente una mujer de extremidades cortas, caderas abultadas, carente de cintura y aspecto sólido y macizo’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **foca** ‘individuo avaro, sovina’, ‘jornalista pouco experiente; novato’, ‘individuo inexperiente ou principiante no oficio’.

En Almeida-Sampaio **foca** ‘pessoa muito gorda ou sovina’.

ETIMOLOGÍA

Do nome xenérico de mamíferos mariños pinnípedos. Do lat. PHŌCA íd.

NOTA

Celdrán tamén recolle en castelán na mesma entrada as denominación de animais **nutria** ‘mujer muy obesa y torpe’ e **buey marino** co mesmo significado pero que se aplica a “señoras metidas en anos”.

OUTRA LITERATURA

En Cela **foca** (37), **foca del circo** (253).

(**FORMIGA**). Xera os significados: Persoa aforradora e económica; persoa que aproveita todo e nada desperdicia; persoa moi traballadora e organizada; persoa ou neno moi pequeno; persoa que non para quieta; denominación para moita xente reunida.

Formiga **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (3) Persona económica, guardadora y arregladora de su casa. **Ser unha formiga prá sua casa**, dícese de la persona que cuida mucho del gobierno y economía de ella. **GRANXERAIS** *s.f.* (2) *fig.* Persoa moi traballadora e que ten bo goberno. (4) *fig.* Ser ou cousa insignificante.

ANEIROS *A preocupación bailaba nos rostros da ducia de compañeiros que, como formigas gregarias, traballaban arreo ao seu redor.* (pp. 53).

Formigo **GRANXERAIS** *s.m.* (7) *fig.* Fedello, persoa moi inquieta. **Te-lo formigo** ou **senti-lo formigo**, estar inqueda, non ter parada.

LÓPEZ FERREIRO *–Quíxenvos traer este mozo -dixo- pra que véxades que guapo e que garrido está. Pra todos é un encanto; todo o mundo ten na boca a Gonzaliño; pois como él é tan estrebillante, que parece que ten o formigo, non hay ninguén con quen non vaya á bater.* (pp. 181).

Formigueiro VALLADARES (1884) Gran concurso de gente en movimiento.

LÓPEZ FERREIRO *En razón demandar apousento dentro da vila á tanta xente armada (...). Ao pouco tempo aquel formigueiro converteuse nunha media vila.* (pp. 170). *A obra, que ocupaba á un formigueiro de carpinteiros e entalladores que alí traballaban sin levantar man, era o artesonado da cámara.* (p. 232).

Formiguiña **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (2) Hormiguita, aplicase a la persona muy aprovechosa y que nada desperdicia: *jé unha formiguiña!*

MORALEJO *Qué laboriosa formiguiña o cabronazo que ano tras ano se encarga de calcinar os seis ou oito quilómetros de piñeiros entre Pexegueiro e Filgueira, marxe dereita do Miño para abaixo de Ribadavia: o cabronazo de que lles falo consegue que non quede nin molécula de clorofila na súa demarcación.* (pp. 204).

CASTELÁN

En DRAE **ser una hormiga** ‘se dice de la persona ahorradora y vividora’, **hormiguero** ‘ladron que hurta cosas de poco precio’, ‘fullero que juega con dados falsos’.

En Moliner **hormiga**, **hormiguilla**, **hormiguita** ‘persona arreglada (laboriosa, económica y buena administradora)’, **hormiguero** ‘aglomeración de gente o de cosas que bullen’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **formiga** ‘persoa económica e/ou traballadora, diligente’, ‘persoa pequena’, ‘persoa que gusta de doces’, **formiga-carregadeira** ‘persoa que gusta de levar tudo para casa’, **formigão** ‘estudante do seminário’.

En Almeida-sampaio **formiga** ‘persoa diligente e económica’, **já a formiga tem catarro** ‘diz-se de quem pretende ser mais do que é ou de quem, sendo inexperiente, se dá ares de entendido’, **formigão** ‘estudante do seminário’, **formigueirinho** ‘ladro de coisas de pequena importancia; larápio, ratoneiro’, **formigueiro** ‘multidão’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. FORMĪCA id. Xa en lat. había FORMĪCĀTIO ‘proído que recorda a sensación de ter formigas encima’ e FORMĪCĀRE ‘sentir ese proído’.

NOTA

Mel de formiga é o nome dunha planta.

En México **chichilasa** é denominación para unha formiga vermella pequena pero moi mala, e ten a acepción figurada ‘muller fermosa, pero arisca’ (DRAE, Moliner).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **hormiga, menos seso que una** (Tomo III, pp. 329), **hormiga** (aplicado ó escritor Cancer) (Tomo V, pp. 256).

FÓSIL. Persoa vella ou anticuada.

Fósil **GRANXERAIS** *adx. e s. (3) fig.* Vello, anticuado.

RISCO *–¡Vostede é un fósil! –¡E ti es un feto!* (pp. 55).

CASTELÁN

En DRAE **fósil** ‘viejo, anticuado’.

En Moliner **fósil** ‘persona vieja o anticuada’.

En Celdrán **fósil** ‘quien es muy viejo, que ya no controla operaciones fisiológicas normales, como el habla’, ‘gagá y carrozón’, ‘individuo de gustos y actitudes vitales anticuadas’, ‘carca’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **fóssil** ‘diz-se de ou persoa cujas idéias são retrógradas, ultrapassadas’.

En Almeida-Sampaio **fossalista** ‘persoa que tem gosto pelos objectos antiquados’, **fóssil** ‘individuo retrógrado’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do lat. FÖSSĪLIS ‘que se saca escavando na terra’, der. de FODĒRE ‘cavar’ (s.v. fosa).

(FRANXÓN). Xera os significados: Persoa frouxa, folgazá; persoa fría.

Franxán **ANÍBAL OTERO** (1) Hombre flojo y frío, en Paíme. (s.v. franján en franjón).

Franxolán **ANÍBAL OTERO** (1) Hombre flojo y frío, en Paíme. (s.v. franjolán en franjón).

Franxolo **ANÍBAL OTERO** *despect.* FRANJÓN. (s.v. franjolo en franjón).

Franxón **ANÍBAL OTERO** *m. (2) fig. y fam.* Persona floja y holgazana. (3) Hombre flojo y frío, en Paíme. (s.v. franjón). **GRANXERAIS** *s.m.* (3) Persoa á que non lle gusta traballar.

ETIMOLOXÍA

De proceder de franxo ou franxón, nome de ave rapaz falconiforme, poderíase supoñer der. de franxa, polas que podería ter a plumaxe da ave; nese caso, para Corominas-Pascual tómasse do fr. *frange* id., fr. ant. *frengue*, do lat. FIMBRĪA ‘extremo, punta, remate’, ‘bordo dun vestido’ (s.v. franja).

Para Anibal Otero as acepcións ‘ave rapaz’ e as aplicables ás persoas teñen o étimo latino FRANGĒRE ‘romper’, do que temos as palabras franxir ‘partir’ e un interesante derivado franxada ‘dano ou desfeita producida por animais ou persoas’, que puidera explicar as acepcións referidas.

Convén ter presente que hai outras aves que comparten a acepción figurada ‘folgazán’, como ganso (: s.v.), e concretamente de rapina outras con significados próximos: curuxa ‘persoa pouco decidida’ (: s.v.), cast. *lechuzo* ‘persoa lenta’, ‘persoa sen viveza’ (v. curuxa), port. *afalcoado* ‘marcado pola fatiga’ (v. falcón), port. *bútio* ‘preguiceiro’ (v. falcón), moucho ‘apoucado’, ‘persoa que se mantén quieta, sen facer nada’ (: s.v.), cast. e port. *tagarote* ‘persoa parasita’ (: s.v.).

O significado concreto ‘frio’ pode referirse á frialdade propia de atacar dunha ave de rapina ou á frialdade dunha persoa pusilánime.

FUIÑA. (Non xera acepcións aplicadas a persoas en galego).

CASTELÁN

En Celdrán **fuin** ‘persona desabrida o de mal genio’, ‘huraño’, **fuina** ‘mujer de mal genio’ (s.v. fuin).

PORTUGUÉS

En Houaiss **fuinha** ‘indivíduo avaro’, ‘indivíduo muito magro’, ‘pessoa que gosta de intrigas, fofocas; indivíduo mexeriqueiro’.

En Almeida-Sampaio **fuinha** ‘pessoa avarenta, magra, bisbilhoteira’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do pequeno mamífero carnívoro, moi hábil para entrar nos galiñeiros. Para Corominas-Pascual do fr. *fouine* íd., der. do fr. ant. *fou* ‘a árbore faia’ -do lat. *FĀGUS* íd.-, por criarse este animal nos faiais (s.v. haya).

NOTA

Confróntese o significado figurado do port. co coincidente en *gardunha* (v. garduña), que dá nome ó mesmo animal en significado recto. Coinciden tamén os significados figurados do fr. *fouine* ‘fisca con dentes para pescar’ e o galego garduña ‘picaño de varios dentes para mover herba ou esterco’.

VER

Garduña, martagón, rabisaco, xeneta.

Gabacho v. GAVACHO.

GABIÁN. Comparación da ave para unha persoa que ataca a outras.

Gabián

SILVA *Ou un antídoto inesperado, contra as intrigas dun harén, ou un gabián no galiñeiro.* (pp. 210).

CASTELÁN

En DRAE **hidalgo como el gavlán** ‘dícese de la persona desagradecida a sus bienechoras’.

En DRAE (2001²²) **gavlán** ‘persona audaz en los negocios’.

En Moliner **gavlán** ‘se emplea el símil del gavlán y la paloma aplicado al caso de una persona poderosa que persigue a otra débil; particularmente, al del hombre que acosa a una muchacha inocente’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **gavião** ‘pessoa muito perspicaz; arguta’, ‘aquele que se dedica a investidas amorosas’, ‘indivíduo de maus instintos’, ‘indivíduo que castiga os subalternos com unhas e beliscões’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual probablemente do gót. *GABILA ‘forca, forcada, forquita’, por comparación da forma deste instrumento agrícola coas poutas da ave (s.v. gavlán).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **gavilan, aprendiendo a** (Tomo VII, pp. 62).

VER

Ataíño, azor, bexato, esparaván.

GACELA. (Non xera acepcións aplicadas a persoas en galego).

CASTELÁN

En Moliner **gacela** ‘se aplica como nombre calificativo o como término de comparación a una mujer esbelta y grácil o dulce y amorosa’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **gazela** ‘mulher nova, elegante e formosa’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do ár. *gazâla* íd. (s.v. gacela).

(GACETA). Xera os significados: Denominación despectiva para un xornalista, particularmente para un xornalista que se encarga de noticias lixeiras de sociedade, que desatende o rigor ou se deixa levar polo sensacionalismo; persoa que anda con contos; embusteiro, persoa que propaga noticias falsas.

Gaceta **GRANXERAIS** Andar na gaceta, estar en boca de todos, ser obxecto de comentario.

CASARES *E Olga non di nada, colle o periódico e le cantando “Joven francés asesinado por la OAS”; despois pasa a folia e vai seguir, pero Chedes protesta: “Filla, pareces a Gaceta”. “A Gaceta serala ti” (retrucou Olga). (pp. 65).*

Gaceteiro VALLADARES (1884) El embustero, mentiroso etc., que refiere noticias falsas, o inciertas.

Gacetilleiro VALLADARES (1884) Gacetillero, que hace gacetillas, ó escribe en periódicos lo que se llama seccion de noticias. AUTOR Denominación despectiva para un xornalista, particularmente para un xornalista que se encarga de noticias lixeiras de sociedade, que desatende o rigor ou se deixa levar polo sensacionalismo.

FOLE *Que matou en duelo a un gacetilleiro do Imparcial porque escribiu unha nota decindo que don Alberto non pagaba as deudas de xogo. (pp. 55).*

MELLA *Os periodistas. Pasaron, da noite para a mañá, de gacetilleiros de comisaría a cronistas parlamentarios. (pp. 149).*

CASTELÁN

En DRAE **gaceta** ‘correveidile’, *mentir más que la gaceta* ‘mentir mucho’, **gacetilla** ‘persona que por hábito e inclinación lleva y trae noticias de una parte a otra’, **gacetista** ‘persona que habla frecuentemente de novedades’.

En Moliner **gaceta** ‘persona enterada de todo lo que pasa’, ‘correveidile’, **gacetillero** ‘(inf.) periodista’, **gacetista** ‘persona enterada de las noticias y que las cuenta’.

En Celdrán **gaceta** ‘correveidile’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **gazeteiro** ‘que ou aquele que espalha notícias infundadas; mentiroso, noveleiro’, ‘que ou aquele que acostuma gazetear (‘deixar de comparecer a (aulas, escola, trabalho) para ir passear, para vadiar’)

En Almeida-Sampaio **gazeta** ‘pessoa que anda ao corrente de tudo o se passa’, *fazer gazetas* ‘faltar às aulas ou ao emprego’, **gazeteiro** ‘estudante que falta às aulas’.

ETIMOLOXÍA

De gaceta, antiga denominación dos xornais que derivou en sección xocosa ou de sociedade e en denominación do diario oficial do goberno. Para Corominas-Pascual do it. *gazetta* íd., de orixe incerta, probablemente dim. do venec. *gaza* (it. *gazza*) ‘pega’, pola verbosidade das gacetas; explica que a palabra italiana procede do lat. GAIA (v. gaio²), que era nome propio de muller que na Idade Media se aplicou á ave (s.v. gaceta). Hase ter en conta o paralelismo co cast. *urraca*, que tamén foi primixenamente nome propio (v. pega).

VER

Gaio², pega, **xornalista**.

Gado esmoucado v. GANDO.

GAÍÑO. Dise da persoa que ten a voz fina ou aguda.

Gaiño [Aparece por primeira vez en Elixio Rivas (1978-2001) ‘agudo, atiplado. *De falar gaiño*’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Mez.) Dicese del que tiene la voz fina. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que ten a voz fina.

ETIMOLOXÍA

Seguramente der. da ave gaio (v. gaio²), polo seu rechouchío. Aínda que a denominación gaio se pode referir a un paxaro córvido de plumaxe viva, á gralla, á pega rebordá ou ó ouriol, neste caso que nos ocupa hase entender por gaio o vichelocrego ou ouriol, que ten canto afrautado (un dos moitos nomes que se lle dan é o onomatopeico “fiu lui”, que define esta característica), e non as outras especies, de falares máis graves e desagradables.

A palabra estaría relacionada coa voz gaíllo que recolle Elixio Rivas (1978-2001) como variante da ave gaio e co onomatopeico gaiar ‘chorar’ que recolle Aníbal Otero, para quen ten a mesma procedencia exposta.

VER

Gaio².

(GAIO¹). Xera o significado: Persoa alegre ou que manifesta alegría.

Gaia

AURELIO RIBALTA *Doña Silvia pasaba sin ponte da tristeza á ledicia, e tan axiña amostrábaselle gaia e rebuldeira, tan axiña tomada de medos tolos.* (pp. 138).

Gaio [Aparece nun dicionario por primeira vez en Filgueira (1926) ‘alegre, jovial’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Alegría jovial, que tiene alegría. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Alegre, que sente, mostra ou causa alegría.

Gaiososo **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Alegre, lleno de alegría. **GRANXERAIS** GAIO.

CASTELÁN

En DRAE **gayo** ‘alegre, vistoso’.

En Moliner **gayo** ‘alegre o vistoso’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **gaiato** ‘diz-se de ou rapaz travesso e vadio; garoto’, ‘diz-se de ou individuo alegre, faceto, brincalhão’, ‘que diverte; cômico, malicioso’, **gaio** ‘que revela alegría; jovial’, ‘que tem espírito arguto; esperto, ladino’.

En Almeida-Sampaio **gaiato** ‘rapaz travesso e vadio’, ‘malicioso’, ‘ladino’, ‘alegre’, ‘esperto’, **gaio** ‘alegre; jovial’, **gaiulo** ‘rapaz vadio; garoto’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval co significado de ‘alegre’.

Para Corominas-Pascual é voz galorromance, de procedencia probablemente occitana (*gai* ou *jai* ‘alegre’), de onde se estendería ó francés e a outros idiomas; posiblemente do lat. GAUDIUM ‘contento, alegre’. Sen negala rotundamente, expón dificultades para partir da opción do baixo lat. GAIUS ‘paxaro gaio da familia dos córvidos’ (v. gaio²), que podería encontrar explicación por demostrar alegría sendo moi cantarín e movéndose moito (s.v. gayo). Por esta razón decido dúas entradas gaio para cada unha das probables orixes.

De seguir a Corominas-Pascual, calquera relación desta entrada coa alegría do paxaro sería pura coincidencia, e nas definicións do cast. *gayo* de DRAE e Moliner debería desaparecer o adxectivo “vistoso”, que entendo que se inspira na plumaxe da ave (v. gaio²).

NOTA

Na definición recollida do dicionario de Eladio Rodríguez de gaio obsérvase errata, pois sendo adxectivo non se pode definir “alegría jovial”.

Do mesmo étimo latino puidera vir o fr. *gai* ‘alegre, divertido’, que logo pasaría ó inglés e nesta lingua *gay* acabaría tomando a acepción, en principio eufemística, ‘homosexual’. Para Bloch-Wartburg o fr. *gai* tómasse do antigo provenzal *gai*, palabra moi usada polos trovadores, e as súas orixes estarían no gótico *GÁHEIS ou no antigo alemán *gāhi* ‘impetuoso’ (s.v. gai).

VER

Gaio².

GAIO². Alcume na obra de Celso Emilio para persoa que viste con roupa de cores rechamantes.

Gaio

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Gaio. Viñeira de Cuba vestindo prendas de cores rechamantes. Semellaba un auriol esponxado.* (pp. 196).

ETIMOLOXÍA

Seguindo a teoría de Corominas-Pascual exposta en gaio¹ (: s.v.), diferencio dúas entradas gaio, segundo proveña do lat. GAUDIUM ‘contento, alegre’ ou do paxaro gaio, que é a que nos ocupa.

Procedería o nome da ave do lat. tardío ou baixo latín GAIUS íd., posiblemente tomado do nome propio GAIUS, variante de CAIUS, que como vimos para gaia na entrada gaceta (: s.v.), de nome propio de muller pasou a designar unha ave, naquel caso pega, que tamén é ave que designa a palabra gaio. Hase ter en conta que a denominación para a pega en cast. *urraca* (v. pega) tamén pasa a ser nome propio xa na Idade Media, para Corominas-Pascual pola súa propiedade de parolar moito como se imitara unha muller (s.v. urraca).

O nome propio latino GAIUS podería estar relacionado co nome tamén propio GĀVĪUS, que si podería ser der. de GAUDĒRE ‘sentir alegría’.

Con respecto á grafía C- ou G- latina cómpre sinalar un uso antigo de C- co valor de G- (a mesma grafía naceu de engadirle un pequeno trazo á primeira), que persistiría en dúas abreviaturas: C para GAIUS e Cn para GNAEUS (Bassols de Climent, pp. 37).

Con respecto ó paso de nome propio a nome de ave, non estando de todo claro, pódense mencionar os casos similares perico (v. emperiquitado) ou o visto *urraca* (v. pega), o de martiño ou o posible *frango* en port. (v. pito), pero non é mecanismo tan prolífico como o que se fai do revés, de nome de animal a nome de persoa. Ilustro algunhas procedencias, nalgúns casos probables, de nomes de animais que xeran nomes de persoas: o lobo en Adolfo, Andulfo, Ansulfo, Guadalupe, Lopo, Lupercio, Rodolfo, Rubén, Sueiro ou Viliulfo; o uro en Ansur, Ansurio; o león en Ariel, Leonardo, León, Leoncio, Leónidas, Pantaión ou Xudás; o oso en Benilde, Humberto, Belinda, Berenguel, Bernaldo, García (curiosamente logo dará nome ó raposo, v. raposo), Osoiro, Sueiro ou Úrsula; o cabalo en Cebreiro (v. cebra), Filipe, Hipólito ou Rosalinda; o cabrito en Exidio; cabuxo en Xil; a ovella en Ovidio ou Raquel; o corzo en Osián; o porco en Ordoño ou Vermudo; a serpe en Eva, Belinda, Ofelia, Serafín ou Rosalinda; o raposo en Ulpiano; o golfinho en Delfín (v. delfín). E nomes de aves que xeran nomes de persoas: a pomba en Columbán, Comba, Pomba ou Xonás; o pombo en Tito; a aguiá en Aragonta, Aquilino ou Arnaldo; a andoriña en Celidonio; o reiseñor en Filomena; o galo en Galo; o corvo en Bertrán, Roque ou Vasco. Véxase a entrada *renarte* (: s.v.).

Gaio é denominación que pode ser para un paxaro córvido de plumaxe viva, para a gralla, para a pega rebordá ou para o vichelocrego, ouriol ou ouriolo -de aí que por analoxía tamén existan as variantes gaiol e gaiolo- (v. cereixa). Do texto recollido de Celso Emilio Ferreiro tiramos que para el era a ave con plumaxe de moitas e vivas cores a que lle serve de comparación para unha persoa que viste roupa de cores rechamantes. Relacionada na aplicación está a palabra gaiados que se aplica ós ollos claros e listados, que aparece en Aníbal Otero.

NOTA

O *Gran dicionario Xerais da lingua* recolle gaiolo como variante de gaio, pero entendo que só para a acepción de ‘paxaro’, pola analoxía referida de ouriolo. Para gaiolo ‘rapaz credido’ hase ver gaioto (: s.v.).

En cast. para a ave da familia dos córvidos con plumaxe de cores vivas existe a palabra *arrendajo* -para Corominas-Pascual relacionado con arremedar ‘imitar burlescamente’, der. do lat. *ĪMĀGO* ‘imaxe, representación’, ‘comparación’ (s.v. imaxe), que encaixa perfectamente coas súas acepcións figuradas-. **Arrendajo** ten as acepcións figuradas: ‘persoa que imita as palabras ou accións de outra’ (DRAE, Moliner), e **ser el arrendajo de otro** ‘parecérselle moito fisicamente’ (DRAE).

VER

Cereixa, gaceta, gaíño, gaio¹, gaioto, pega.

Gaiosio v. GAIO¹.

(GAIOTO). Xera os significados: Rapaz ou rapaza que chega á adolescencia; rapaz ou rapaza crecidos.

Gaiolo ELIXIO RIVAS (1978-2001) Crecido, referido a personas jóvenes, mozo. A veces su valor es de subs.: *Xa é ghaiolo; unha rapaza ghaioliña*.

Gaiota **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Muchacha que está llegando a la pubertad (s.v. gaiote). **GRANXERAIS** s.f. (1) Rapaza que está chegando á adolescencia.

Gaiote [En Elixio Rivas (1978-2001) ‘muchacho algo mayor, que ya empieza a gallear’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Muchacho crecido. **GRANXERAIS** s.m. (1) Rapaz xa crecido.

Gaiotiña **CONSTANTINO GARCÍA** f. (1) (Ram.) Niña de unos 14 años.

Gaioto ELIXIO RIVAS (1978-2001) Por extensión se dice del chico mayorcito: *Xa é ghaioto*.

ETIMOLOXÍA

De gaioto ‘pito do gaio’ (v. gaio²), que tamén recolle Elixio Rivas (1978-2001) con este significado recto. Para Houaiss en port. *gaioto* é o gaio macho.

VER

Gaio².

(GAITA). Xera os significados: Persoa alegre e contenta; persoa ridiculamente alegre; persoa ridiculamente vestida; persoa de vida lixeira e irresponsable; aloucado; persoa que fala moito; persoa de mal humor; persoa maior que é alegre e verde; gaiteiro compracente cos que se divirten mentres el toca;

gaiteiro pouco virtuoso; alcume recollido por Xosé Ramón Fernández Oxea aplicado a unha persoa con bocio, por recordar o vulto un fol de gaita.

Gaita **ELADIO RODRÍGUEZ** *Estar un de gaita*, estar alegre, contento y bullicioso; hablar mucho y con gusto. *Estar de mala gaita*, estar de mal talante. **GRANXERAIS** s.f. (5) fig. Persoa de vida lixeira e irresponsable. *Estar de mala gaita*, estar de mal talante, de mal humor. *Estar un de gaita*, 1) estar ledo; 2) falar moito. *Non estar para gaitas*, non estar para bromas.

OXEA A *Gaita galega* (porque ten bocio). (pp. 46-47).

Gaiteira [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘mujer alegre, casquivana’. En Filgueira (1926) ‘dícese de la vieja alegre y casquivana’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Dicese de la vieja alegre y casquivana.

NORIEGA Ai, rapazas *gaiteiras*, / -falou un vello-, ja ver ora / si eso é bailar muiñeiras! (Tomo I, pp. 223).

RISCO Enfeitada con pedras falsas e gaios adubíos, aquela vella *gaiteira*, maquillada, osixenada e peiteada ó garçon, aquela soberbia e respectable viúva de reis, de ministros, de cardenais e de xenerais. (pp. 17).

Gaiteiriño [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘gaitero pequeño, el que es poco aventajado en la Gaita’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Gaitero que es simpático y complaciente para los que se divierten mientras él toca.

Gaiteiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘hombre ridículamente alegre’. En Filgueira (1926) ‘dícese del hombre ridículamente vestido’. En Carré (1928-1931) ‘viejo verde. Alegre’.] **GRANXERAIS** adx. e s. (2) fig. Dise da persoa alegre e tarabela.

CASTELÁN

En Covarrubias *engaitar* ‘engañar con palabras y promesas, y trayendo tanta variedad de razones cuantas tiene colores una gaita, con que desatina y deslumbra al que quiere engañar el charlatán’, *estar de gaita* ‘estar alegre y contento y hablar con gusto’, *gaitería* ‘vestido de diversas colores que no están bien al que las trae’.

En DRAE **engaitador** ‘que engaita (‘engañar con promesas y con palabras artificiosas y deslumbradoras’), *gaita* ‘cosa desagradable y molesta’, *estar uno de gaita* ‘estar alegre y contento, y hablar con gusto y placer’, **gaitero** ‘dícese de la persona ridículamente alegre, y que usa de chistes poco correspondientes a su edad o estado’.

En Moliner **engaitador** ‘aplicable al que engaita (‘engañar a alguien con falsas promesas’, ‘hacer concebir deseos o ilusiones vanos a alguien’), *estar hecho una gaita* ‘se aplica a una persona achacosa o enfermiza’, *gaita* ‘cosa que fastidia o molesta’, **gaitero** ‘(aplicado a personas) bufo: impropia o ridículamente alegre o cómico’.

En Celadrán **engaitador** ‘engañador’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **gaiteiro** ‘que desperta a atenção pela vivacidade; vistoso, chamativo’, ‘que gosta de festas e folias; folião, festeiro’, ‘que tem modos desenvoltos; assanhado, saído, saliente’.

En Almeida-Sampaio **gaiteiro** ‘alegre’, ‘folião’, ‘garrido’, **gaitona** ‘mulher foliona, malcomportada’.

ETIMOLOXÍA

Do nome de instrumento de vento. Para Corominas-Pascual probablemente do gót. GAITS ‘cabra’, por facerse o seu fol co pelexo deste animal (s.v. gaita).

A metonimia en gaita toma camiño de volta para designar de maneira figurada unha lavativa ou o estómago.

NOTA

Gaitolo é denominación para unha gaita mal construída. **Gaitada** é unha parvada ou unha conversa insulsa. **Gaiteira** dá nome ó insecto tamén coñecido por cantaruxa ou chicharra, polo son estridente que emite. **Gaiteiriño** é denominación do cabaliño do demo. **Gaiteiro** aplícase ó animal cos cornos longos e finos.

VER

Aforragaitas (s.v. **aforrar**), **cirigaitas**, **forragaitas**, **palletas** (s.v. **palla**), **sopragaitas** (s.v. **soprar**).

(GAIVOTA). Xera o significado: Muller solta e desvergonzada; alcume de personaxe do porto de Pontevedra na obra de Xosé Vázquez Pintor.

Gaivota PINTOS (1865) Gaviota, muger suelta, desvergonzada.

Gavioto

PINTOR *Ludmila e tres mulleres máis sacan a colcha bonita da casa do Gavioto (...). Gavioto non era fillo do mar da Moureira, porque nacera na Tenería (...). —¡Gavioto, cabrón!* (pp. 113).

PORTUGUÉS

En Houaiss **esgaivotado** ‘muito magro; escanzelado’, **gaivota** ‘indivíduo tolo’.

En Almeida-Sampaio **esgaivotado** ‘desajeitado’, ‘macilento’, ‘esgrouviado’, **gaivota** ‘nome dado às elegantes do tempo de D. João VI, quando regente’, *gaivotear* ‘afagar com ironia’.

ETIMOLOXÍA

Do nome común para aves da familia dos láridos. Do lat. GĀVĪA íd., para Blánquez der. de GAUDĒRE ‘estar alegre’.

OUTRA LITERATURA

En Torrente Ballester “**Las Gaviotas**”, por ser frías (pp. 157).

Galeador v. GALO.

GALGO. Animal que serve de comparación para unha persoa que corre moi rápido.

Galgo AUTOR Animal que serve de comparación para unha persoa que corre moi rápido.

LÓPEZ FERREIRO *¡Quién diría que er ao mesmo que o que outras veces iba, alancoando como un galgo, para aquela casa!* (pp. 214).

CASTELÁN

En Covarrubias **galgueño** ‘al que tiene poca barriga’, **desgalgado** ‘el cenceño y recogido de cintura’.

En DRAE **galgo** ‘goloso, laminero’.

En Moliner **galgo** ‘goloso’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **esgalgado** ‘esguio como um galgo; escanzelado’, ‘que vive caíndo de lazeira, de doença’, ‘que é comprido e estreito’, **esgalgo** ‘alto e delgado’, **galgo** ‘muito deseñoso, sedento de qualquer coisa’, **galguincho** ‘muito magro’, ‘que tem muita fome e/ou sede’.

En Almeida-Sampaio **esgalgado** ‘magro como un galgo’, **galgo** ‘esfomeado’, ‘ansioso; deseñoso’, ‘magro’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (galguilinho).

Para Corominas-Pascual do lat. vg. *GALLICUS íd., redución de CANIS GALLICUS ‘can da Galia’ (s.v. galgo).

NOTA

Esgalgueñado é adxectivo recollido por Aníbal Otero que se aplica a un animal fraco por parecerse a un galgo, e **desingalgado** para o mesmo lexicógrafo aplícase ó animal grande e mal formado.

VER

Can.

Galillo v. GALO.

(GALIÑA). Xera os significados: Covarde; pusilánime; persoa avergoñada ou confusa entre xente descoñecida; muller lasciva; persoa que anda sucia.

Galiña [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (181855) ‘collon, cobarde’. En Valladares (1884) ‘gallina, cobarde y pusilánime’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *Como galiña en curral alleo*, dícese de la persona que se encuentra o ha de encontrarse avergonzada o confusa entre gente desconocida. **GRANXERAIS** s.f. (2) *fam.* Persoa de ánimo covarde. **Ser un galiña**, ser un covarde.

LÓPEZ FERREIRO *Espoñer total-as razoos que temos para queixarnos e para pelexar e saír da opresión en que estamos. Ben fan en chamarnos aos galegos galiñas.* (pp. 208-209).

LUGRÍS —“¡Covardes! ¡Larchás! ¡Galiñas! -berrei collendo a macana de toxo-. Agora non se reza... ¡agora traballade, loitade, obedecede! (pp. 116).

VILLAR PONTE *As Mozas: Se ten ollos meigos / e ten labia fina / d'aquela raposo / será entre galiñas.* (pp. 41).

AVELINO *Agora soio teín os bardos nosos, / cando non alouvanzas pra raposos, / un calado consenso de galiñas.* (pp. 125).

CONDE *Eu estaba na aldea moito mellor do que estou aquí; a pesar do traballo. Agora non son nin besta. Agora non sei nin o que son e, de ser algo, serei unha galiña medoñenta.* (pp. 17).

TORO *Os homes nunca che son o que aparentan, moito conto, moito farol, e á hora da verdade son máis galiñas cás mulleres.* (pp. 125).

IGLESIAS *Revirei os ollos co disimulo dunha galiña espantadiza e vino.* (pp. 143).

PINTOR *E despois aínda dicimos que as mulleres son todas abertas, coma as galiñas.* (pp. 132).

Galiñeiro ELIXIO RIVAS (1978-2001) *A uno que anda sucio: Anda ou vai máis porco có cu dun ghaliñeiro.*

Galiñoso [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘gallinoso, cobarde, pusilánime’.]

ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (1) Gallinoso, pusilánime, cobarde. **GRANXERAIS** (*).

CASTELÁN

En Covarrubias **gallina** ‘cobarde’, **hijo de la gallina blanca** ‘el dichoso’.

En DRAE **gallina** ‘persona cobarde, pusilánime y tímida’, **gallina en corral ajeno** ‘persona que se halla o ha de hallarse avergonzada y confusa entre gente desconocida’, **gallinoso** ‘pusilánime, tímido, cobarde’.

En Moliner **gallina** ‘persona cobarde’, **como gallina en corral ajeno** ‘avergonzado, o sintiéndose extraño y encogido o cohibido entre gente desconocida’, **gallinoso** ‘pusilánime, tímido o cobarde’.

En Celdrán **gallereta** ‘mujer de voz chillona, murmuradora y hablanchina’, **gallina** ‘individuo cobarde, pusilánime, muy apocado y tímido, que se asusta con facilidad, y abandona al menor peligro’, **gallinoso** ‘hombre pusilánime, tímido y cobarde’ (s.v. gallina), **pergallino** ‘cobarde’ (s.v. gallina).

PORTUGUÉS

En Houaiss **galinha** ‘diz-se de ou indivíduo (mulher ou homem) que se dá a contatos voluptuosos ou que age publicamente sem freio moral’, ‘diz-se de ou indivíduo (mulher ou homem) que varia facilmente de parceiro amoroso ou sexual’, ‘diz-se de ou mulher que se prostitui’, ‘diz-se de ou indivíduo volúvel nos gostos, nos interesses; diz-se de ou indivíduo useiro em mudar de opinião ou de partido’, ‘diz-se de ou indivíduo que vive vida fútil, que demonstra falta de seriedade’, ‘diz-se de ou indivíduo covarde, medroso ou fraco de espírito’, ‘diz-se de ou indivíduo tímido; acanhado’, **galinha-d'água** ‘descendente de holandeses, de olhos azuis e cabelos louros ou ruivos’, **galinha-morta** ‘indivíduo fraco, sem garra, covarde ou medroso’, **galinha-verde** ‘integralista (‘partidário do integralismo (movimento político)’).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (galina).

Do lat. GALLĪNA íd., creado sobre o masculino GALLUS ‘galo’ (v. galo). En latín GALLĪNA tamén era expresión de cariño.

NOTA

Leite de galiña é nome dunha planta. **Galiña de deus** é denominación para bolboreta.

Lluís Llach fixo famosa no franquismo a canción “**La gallineta**”, que era personificación de Franco ou do franquismo.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **gallina** (Tomo V, pp. 122).

En Torrente Ballester **gallina** (pp. 350, 434).

VER

Cacarela, cacarexar, churra, cocainas, galo, pita.

(GALO). Xera os significados: Rapaz voluntarioso e consentido; muller de maneiras consideradas tradicionalmente de homes; rapaza de maneiras consideradas tradicionalmente masculinas nos xogos; persoa presumida, coqueta; persoa fachendosa; persoa amiga de saber dos asuntos dos demais; persoa moi amiga das festas; persoa corpulenta; persoa que domina ou trata de dominar a outras; persoa que sobreesae pola forza ou polo forte carácter; home que se deita con moitas mulleres e as esquece; home que anda con varias mulleres.

Galcador **GRANXERAIS** FACHENDOSO.

Galillo ACEVEDO (1932) (s.v. galiyo) Se aplica al niño voluntarioso y consentido.

Galistra [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘muchacha de modales masculinos en sus juegos; inquieta, saltarina’. En Valladares inédito (1896-1902) ‘marimacho’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Gro.) Coqueta.

Galistreira VALLADARES (1884) Muchacha de modales masculinos en sus juegos; inquieta, saltarina. FILGUEIRA (1926) Marimacho, muchacha de modales masculinos, hombruna, inquieta, saltarina. CARRÉ (1928-1931) Marimacho. Mujer de modales y aficiones hombrunas. IBÁÑEZ (1956) Marimacho.

Galistreiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Buscón, amigo de galistar, de registrarlo todo, de saber de vidas ajenas. *s.m.* (2) Marimacho, mujer de aficiones hombrunas y modales masculinos. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Gro.) Presumido. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa presumida e fachendosa. (2) Curioso, preocupado por saber dos asuntos dos demais. (3) Aplícase á persoa moi amiga das festas. *s.m.* (4) Despectivamente, muller de afeccións e modais masculinos; marimacho.

DELRIEGO *Onde o inxenio, o falar galistreiro tíñanse máis en conta que a saúde e a bondade.* (pp. 8). *Os seus comentos sobre as xentes son galisteiros. Non respeta os finximentos aceptados.* (pp. 100).

Galistro [Aparece por primeira vez en Valladares inédito (1896-1902) ‘marimacho’.] **GRANXERAIS** *adx.* (2) Dise da persoa corpulenta.

LÓPEZ FERREIRO (*A filla Beringuela*) *A nay á veces inda lle fungaba e lle dicía que parecía un galistro, cándoo había de ter xuicio, cándoo había de deixar de ser unha cabirita; pero como era para ela tan agarimosa, tan dócele e tan ben guieira, as suas rifaduras acababan cuase sempre en escenas do máis puro e tenro amor filial.* (pp. 103).

Galistrón **ELADIO RODRÍGUEZ** GALISTREIRO. **GRANXERAIS** GALISTREIRO.

Gallistro **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Nov.) Dícese de la persona corpulenta. **GRANXERAIS** GALISTRO.

Galo **ELADIO RODRÍGUEZ** *Bo galo lle cantou*, dícese de la persona a quien le salió bien un asunto que no ofrecía solución favorable. **Facendoso como un galo de corral**, aplícase al que presume de valer más que otros, y por eso desdén su compañía. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *p.ext.* Botaporela, fanfuriñeiro, persoa de actitude prepotente e provocativa. **Ser un galo, ser un galiño**, ser moi presumido, ser fachendoso.

LUGRÍS *Onde tampouco lle estoupou o discurso, inda que dixo tales cousas que nos deixou pampas. Chamou á porta do galiñeiro, como o raposo do meu conto, pero atopou un galo que lle pechou ben o tarabelo. ¡E o discurso sigue aínda embotellado, para sorte do bon sentido!* (pp. 239). *E neste tiña o mozo tanta lóxica como o meu amigo Carnota, e máis sentido que un galo literario.* (pp. 257).

NORIEGA *Ser o galo do mundo: Es tener absoluto poder y dominio.* (Tomo II, pp. 207).

DIESTE *De rapaz era o que dirixía os xogos, rapiñas e pedreas. Era o galo da grea infantil.* (pp. 46).

CASTELAO *Ti, con ese corpo podías ser o galo do mundo.* (pp. 185).

VILLAR PONTE *¡Ti de galo, miñaxoia! Moito te lambes pol-as mozas.* (pp. 51).

PEDRAYO *Xa había ser mozo circio e había andar con moita frampa polos rueiros e festas das terraxes onde as igrexas son bastas e o compango farto e non hai medo ao lobo. Había ser o galo nas retesías, o de máis peito no traballo.* (pp. 39).

CUNQUEIRO *Esmeraldino, Don.- O galo de Portugal.* (pp. 176).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *A min chámame o Galo non porque o sexa no tocante ao galeo do fornicio, poño por caso, pois anque as mulleres gústanme máis que as rosquillas, non me derreto por elas, maiormente des que casei, que estou ben servido... O alcume herdeino do meu pai, quen tamén o herdara do seu, meu avó, que Deus teña en gloria. Iste si que era faldreiro como é notorio polas historias que dil se contan, e polos dezaseis fillos que lle armou á súa muller lexítima, amén doutros tantos que tivo de achego. Montaba nas mozas e despois se te vin xa me esquecín* (pp. 165) // *A min non me irrita que me chamen Galo, pois non é ningunha*

aldraxe e ben mirado os alcumes son máis autentes que os nomes de acristianar (pp. 166). (alcume).

REIGOSA *O Cholas bebeu un papado do seu vaso de viño, sen falar, sen rir. Estaba teso coma un fuso; teso e encrespado. Mesmo semellaba que o levaba o demo. –Mal lle vai ó galo cando as galiñas andan a galear nel -ameceu Ricardo.* (pp. 85). (Berrábanlle a muller e a querida).

FREIXANES *César gosta de avivar os ciúmes e a rivalidade furiosa entre as dúas, vertolán e fachendoso coma un galo millarengo.* (pp. 123).

CABANA *Fixámonos moito nun cóengo maxestoso e repoludo que paseaba arriba e abaixo coma galo en galiñeiro, saudando moi cumprimenteiro nas señoras (...). E en canto lle pasou o medo, volveu ser tan galo como soía, aínda que o público era menos, e máis ocupado. Unha vez funo ver, sen dármelle a coñecer, claro, e díxome que nin pra ser bispo deixaría o seu galiñeiro novo.* (pp. 118-121). *Cóengo de Ourense. Un galo moi emplumado.* (pp. 143).

Galudo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Dícese del que sobresale por su fuerza o por la energía de su carácter. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Aplícase á persoa que destaca pola súa forza ou polo seu carácter.

Galustro [Aparece por primeira vez en Carré (1972) e Franco Grande (1972) ‘nombre que se aplica a la persona muy corpulenta’.] **GRANXERAIS** *s.m.* (1) Persoa moi corpulenta.

CASTELÁN

En Covarrubias **gallo** ‘todos los capados’, **gallitos** ‘los mozalbetes entonados, enamoradizos y arriscados’.

En DRAE **engallado** ‘erguido, derecho’, ‘altanero, soberbio’, **gallito** ‘hombre presuntuoso o jactancioso’, **gallo** ‘hombre fuerte, valiente’, ‘hombre que trata de imponerse a los demás por su agresividad o jactancia’, ‘el que en una casa, pueblo o comunidad todo lo manda o lo quiere mandar y disponer a su voluntad’, **alzar uno el gallo** ‘manifestar soberbia o arrogancia en la conversación o en el trato’, **andar uno de gallo** ‘pasar la noche en bromas, bailes u otras diversiones’, **bajar el gallo** ‘deponer la altanería con que se habla o trata a alguna persona’, **engreído como gallo de cortijo** ‘se aplica al que presume que vale más que otros, y por eso desdén su compañía’, **tener uno mucho gallo** ‘tener soberbia, altanería o vanidad, y afectar superioridad o dominio’, **gallote** ‘desenvuelto, resuelto, de rompe y rasga’.

En Moliner **engallado** ‘erguido’, ‘crecido, engreído o envalentonado’, **gallito** ‘persona que gallea en un sitio, que se impone a los demás o sobresale entre todos’, **gallo** ‘hombre presumido y bravucón’, ‘persona que en un sitio se impone a las demás o sobresale entre ellas’, ‘hombre fuerte o valiente’, **alzar el gallo** ‘levantar la voz insolente o agresivamente hablando con alguien’, **bajar el gallo** ‘cesar en la actitud arrogante o agresiva con que se habla a alguien’, **ser el gallo** en un sitio ‘ser el que se impone a los demás o sobresale entre ellos por su fuerza u otra calidad’, **gallote** ‘atrevido, desenvuelto o decidido’.

En Celdrán **gallarón** ‘quien es altivo y arrogante en lo que concierne a su figura y palmito’ (s.v. gallito), **galleante** ‘bravucón, retador, farfanton’ (s.v. gallito), **gallito** ‘se dice del hombre jactancioso que en el trato se conduce con arrogancia y presume de prendas que no posee’, ‘individuo que se envalentona y se muestra presuntuoso dejando ver su necesidad’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **galeto** ‘moça jeitosa e engraçadinha’, **galo** ‘individuo de grande importância ou influência’, **galo-doido** ‘pessoa sem juízo; sem controle emocional; extravagante, maluco’, **galo-enfeitado** ‘soldado de polícia’, **galucho** ‘soldado inexperiente, recruta’, ‘calouro, novato’, ‘individuo acanhado, tímido, sem experiência’.

En Almeida-Sampaio **galo** ‘pessoa de influência’, **galucho** ‘soldado que anda a aprender a instrução militar; recruta; calouro; novato; individuo acanhado; carango’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. GALLUS íd., que tamén era sobrenome romano.

NOTA

Galo é denominación dun bote lixeiro (parece que por navegar con arrogancia). **Galocrista** é planta tamén coñecida como herba dos ollos. **Galo do demo** é nome para o cabaliño do demo, e tamén un curioso contraposto **galín de dios**. **Galo merdeiro** é nome para a bubela, por desprender mal olor.

Aplícase **galistro** a un animal cun só testículo, o que estaría en relación co costume de capar os galos cando son pitos para que sexan capóns (v. capón) ou mesmo polo convencemento tradicional de que se se crían sen galiñas son moito mellores.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **gallo** (Tomo IV, pp. 66. Tomo VII, pp. 6).

En Pardo Bazán ten personaxe “**Gallo**”.

VER

Cacarela, cacarexar, capón, galiña, pito, quiquiriquí.

(**GALOPÍN**). Xera os significados: Criado que serve facendo servizos humildes; rapaz mal vestido e sucio; rapaz sen educación; rapaz desvergoñado; persoa que se dedica a oficios ou servizos de pouca consideración; folgazán; rapaz traveso, traste; pícaro, astuto; persoa que trasgrede a lei, furtivo.

Galopillo ANÍBAL OTERO (1949-1977) Criado que serve en la cocina para los oficios más humildes de ella.

Galopín [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘todo el que, por no trabajar, se dedica á servicios, mas ó menos, bajos’, ‘pícaro, bribón’, ‘muchacho mal vestido y roto’, ‘que sirve en los oficios mas humildes de la cocina’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Muchacho desaharrapado y sucio por abandono. (2) Pícaro, sin crianza ni vergüenza. (3) Hombre taimado de talento y de mundo. (4) Todo el que se dedica a oficios o servicios bajos. **CONSTANTINO GARCÍA** m. (1) (Lax. Com.) Niño pícaro. adj. (1) (Gro.) Goloso. **GRANXERAIS** adx. e s. (1) Rapaz que gusta de facer trastadas; galafate, pícaro, pillabán, pillo, tunante, tuno, rillote, traste. (2) Rapaz mal vestido e sucio. (3) Persoa pícaro e astuta; malandrín, malandro, pillabán.

LUGRÍS *Entre unha fileira de regateiras que o miraban feramente, dicíndolles: –¡Galopín, larpeiro, protestante, xa te comerán os demos do inferno!* (pp. 167). (Dinllo a un protestante).

NORIEGA “*Pró meigo que pronosticou bo tempo prás San Lucas*” (Fala un **galopín** da Mariña). (Tomo II, pp. 101). *Ó galopín das Mariñas / raiolas de sol lle anuncia / pra que apañe máis castañas / das que anazcou por San Lucas... / O galopín das Mariñas / finouse das molladuras.* (Tomo II, pp. 104).

PEDRAYO *O Corda pequeno pareceulle ao frade o menos zoñudo dos galopíns e xulgábao penzo á piedade cando os ollos do mozo lle consideraban o pescozo con ideas semellantes ás dos sangrapitos.* (pp. 74).

MORALEJO *Sen galopíns fóra da lei e postos todos a sermos deportivos, os nosos ríos poderían ser hoxe ese paraíso.* (pp. 77).

TORO *O neno, delgado e loiro, está sentado a carón del nun talliño máis pequeno e mira con cara ilusionada as mans que manexan con habelencia a navalla, o pelo faille un remuíño na fronte e dálle traza de galopín.* (pp. 104).

MELLA *Especialmente irreductible estivo Portomeñe (...). Lembreille que eramos do mesmo grupo e se botaban a un iríamos todos; fórase moi contento, o galopín.* (pp. 73). Coalición Galega saíu moi malparada do tema. Malparada e desacreditada: os que iamos degnifica-la vida política galega, os que iamos facernos respetar aparecemos ós ollos da opinión pública como o que eramos: uns inconscientes ou uns galopíns. (pp. 87).

IGLESIAS *O refuxio dos galopíns era un almacén de viño sen marca, á beira das caves Ramos Pinto. Agardei fumando un pito, arrimado ó portón, mentres a Tina telefoneaba dende un bar próximo. Pouco despois, apareceu un haiga do que se apearon dous becerros traxeados á moda Chicago, ou sexa, coas calzas rabenas, que a penas tapaban os artellos, e os casacos encunados, rebentados polos bandullos prominentes. Eu apuntábaos co ferro metido no peto.* (pp. 22). *–¡Con que exemplos me sae! É o que lles cómpre a estes galopíns (...)* ¡A gusto, mal ensinados! –amonestounos o mestre. (pp. 50). *Eses galopíns queren comprometerme. A culpa é miña por acollelos nesta casa.* (pp. 73).

Galopo ANÍBAL OTERO (1949-1977) Pícaro, bribón, sin crianza ni vergüenza.

Galopín **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (San.) GALOPÍN. **GRANXERAIS** GALOPÍN.

Galupín [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) (galupin) ‘galopin’.] **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Nov. Mel. Sob. Gui. Mon.) m. GALOPÍN. (1) (San.) adj. GALOPÍN. **GRANXERAIS** GALOPÍN.

CASTELÁN

En DRAE **galopillo** ‘criado que serve en la cocina para los oficios más humildes de ella’, **galopín** ‘cualquier muchacho mal vestido, sucio y desaharrapado, por abandono’, ‘pícaro, bribón, sin crianza ni vergüenza’, ‘hombre taimado, de talento y de mundo’, **galopo** ‘pícaro’.

En Moliner **galopillo** ‘muchacho que serve en la cocina para los trabajos más humildes’, **galopín**, **galopo** ‘golfillo. Pilluelo. Niño o muchacho desaharrapado y desvergonzado’, ‘granujilla. Se aplica como insulto cariñoso a un niño o muchacho cualquiera’, ‘granuja. Hombre desaprensivo, que engaña, estafa, etc.’.

En Celdrán **galapián** ‘tuno, bribón, chulo’ (s.v. galopín), **galopa**, **galopeadora**, **galopeadora de gustos** ‘ramera’ (s.v. galopo), **galopín** ‘persona insolente y taimada, astuta y despierta, cuya inteligencia pone al servicio de malos propósitos’, ‘pícaro, bribón, sujeto que no tiene vergüenza ni buena crianza’, ‘paje de escoba que barre la cubierta’, ‘pinche de cocina apicarado y listo’, ‘holgazán’, **galopina** ‘mujer de vida poco clara’ (s.v. galopín), **galopo** ‘pícaro, granuja: preferentemente el muchacho desaliñado y sucio, que sobrevive a salto de mata siendo criado de muchos amos, parando poco en el mismo sitio’, ‘pícaro y bribón’, ‘quien tiene mundología y aplica su saber a asuntos turbios’, **galufo** ‘holgazán’ (s.v. galopo), **galupo** ‘pícaro, tunante y rufián’ (s.v. galopo), **guilopa** ‘puta’ (s.v. guilopo), **guilopo** ‘tunante’, ‘pícaro y gandul’, ‘mala persona’ (para Corominas-Pascual ten a mesma orixe, s.v. galope).

PORTUGUÉS

En Houaiss **galopim** ‘individuo maroto, travesso, brincalhão’, ‘agente de policía, beleguim’.

En Almeida-Sampaio **galopim** ‘garoto que corre a brinca’, ‘mocinho de recados’, ‘angariador de votos por ocasião das eleições’.

ETIMOLOGÍA

Para Corominas-Pascual der. de galope, a través do fr. *galopin*, que se usaba de alcume para rapaces que levaban recados, polo moito que corrían indo dun sitio a outro, e de aí derivou ós outros significados (s.v. galope). Para Corominas-Pascual (s.v. galope) e Bloch-Wartburg (s.v. galoper) galope, que é voz do galego medieval, procede do fr. *galop* íd., de verbal de *galoper* ‘galopar’, tomado probablemente do fránico *WELA HLAUPAN ‘saltar ben’.

Galopo sería, por tanto, derivado regresivo.

OUTRA LITERATURA

En Pardo Bazán **galopín** (pp. 211, 232), **muy galopín** (pp. 280).

Galreiro, galrón, galruador v. GARLAR. Galudo, galustro v. GALO. Galupín v. GALOPÍN.

(**GANDO**). Xera os significados: Denominación despectiva para grupo de persoas por comparalas con características de animais; grupo de persoas consideradas irracionais; grupo de persoas sen cultura e ignorantes; grupo de xente mala e desprezable; grupo de persoas que se deixan guiar, sen vontade propia; grupo de persoas preguiceiras; grupo de prostitutas ou mulleres libertinas.

Gado esmoucado PEREDA (1953) Ganado averiado. Por extensión se aplica a las mujeres libertinas.

Ganado

CASARES *Chegou Aníbal, o teu compañeiro de habitación, con dúas rapazas inglesas, berrando abran la puerta coño que traigo ganado juguetón.* (pp. 105). (É nunha frase en castelán).

Gandada [Aparece por primeira vez en Franco Grande 81972) ‘colectivo que designa a un conjunto de personas de escasa categoría, de poca cultura y mucha ignorancia: *Todo é unha gandada*’.] **GRANXERAIS** s.f. (2) Conxunto amplo de persoas; úsase normalmente con matiz despectivo e aplicado a persoas que teñen un comportamento semellante nalgún dos seus aspectos ó dos animais; gandallada, gando. (4) Xente mala ou desprezable; gandallada.

Gandaxe

FREIXANES *Todas son fillas das vellas familias que o Valentino admitiu na casa. ¿Que honor máis grande ca servir á princesa de Roma? Pero así o agradecen, gandaxe pezoñenta.* (pp. 240). *Disque certa colla de moinantes, titiriteiros de praza e xentes peregrinas foron vistos tamén por aqueles lugares, gandaxe dada a asaltos e alqueiradas.* (pp. 264).

Gando [Aparece por primeira vez en Elixio Rivas (1978-2001) **gando da perna rachada** ‘gente Perezosa’.] **GRANXERAIS** s.m. (3) fam. Grupo de persoas ó que hai que guiar. (4) fam. Grupo de persoas sen vontade propia. **Gando da perna rachada**, xente preguiceira.

MORALEJO *O río e as troitas saen perdendo sempre. Pero o gando cabrún está mellor que nunca e os cabritos de cando a primeira edición nesta segunda xa riman precisamente con edición.* (pp. 112).

IGLESIAS –¿A filla de Cachafeiro era tamén deste gando? –Maripi era unha nena difícil. (pp. 50).

VALCÁRCEL *E aínda que os estaban cebando para os matar, coidaban con mimosa atención a súa saúde. – ¡Somos gando! ¡Somos porcos de ceba! – queixábase Fidel a Bieito Souto (...). – ¡Somos touciño!* (pp. 106).

CASTELÁN

En DRAE **ganado** ‘conjunto de personas’.

En Moliner **ganado** ‘conjunto de personas, de niños, etc.’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **gado** ‘qualquer prostituta’.

Enm Almeida-Sampaio **gado** ‘gente ordinária’, **ganau** ‘conjunto de crianças turbulentas’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval, concretamente rexístranse as formas gaado, gãao, gaando e ganado -no galego actual explícase a convivencia das formas gado e gando por proceder desa antiga nasalización-, dunha forma de lat. medieval GANATU, participio de GANARE ‘gañar’, con procedencia para Corominas-Pascual probablemente do gót. *GANAN ‘cobizar’, que para chegar á forma do galego e do portugués gañar recibiría influxo do xerm. W Aidanjan ‘colleitar’ (s.v. ganar).

O significado primixenio da palabra foi ‘ganancia’, ‘bens’, e pasou a ‘conxunto de animais’ por concretarse neles durante moito tempo a principal propiedade das persoas (cf. pécora).

NOTA

Hai que aceptar interferencia para algúns significados con gandalla (: s.v.).

A forma gandaxe non figura en ningún dicionario e créase por analoxía do sufixo -axe para achegar significado pexorativo a un colectivo (v. cafarnaxe, camaradaxe, cregaxe, facundaxe ou fagundaxe, garrulaxe, recovaxe, tropaxe, vagabundaxe).

En *O libro da vaca* recóllese o sintagma **gando da perna rachada** que se aplica á xente opreguiceira (pp. 38).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **ganadero** ‘sacerdote’ (Tomo VI, pp. 66).

En Cela **ganado** (pp. 153, 281).

VER

Gandalla, pécora, rabaño.

(**GANSO**). Xera os significados: Persoa rústica, torpe e mal criada; persoa que anda coa camisa de fóra e os pantalóns caídos; persoa indolente e folgazá; persoa alta e desgairada; persoa que di cousas que fan rir.

Esgansado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Dicese del que anda con la camisa fuera y los pantalones caídos, en Mestre: *Vai todo esgansado*. (2) Galbanoso, sin ánimo ni fuerzas, en Torviso: *Ven desgansado de todo*. **GRANXERAIS** DESASTRADO.

Ganseirón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Tagarote, 4 acep. (‘hombre alto y desgarrado’), en Vilaquinte. (s.v. ganseira).

Ganso **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) El hombre rústico, torpe y mal criado.

IGLESIAS *E para animar o cotarro fixen un pouco o ganso*. (pp. 104).

CASTELÁN

En Covarrubias **gansos** ‘pedagogos que crían algunos niños, porque cuando los sacan de casa para las escuelas, o otra parte, los llevan delante de sí, como hace el ganso a sus pollos cuando son chicos y los lleva a pacer al campo’ (s.v. ayo, ganso). Sobre **ganso**: “Por ser él clamoroso y de voz áspera y desagradable a los oídos, es símbolo del mal poeta, como el cisne del bueno” (s.v. ganso).

En DRAE **gansarón** ‘hombre alto, flaco y desvaído’, **ganso** ‘persona tarda, perezosa, descuidada’, ‘persona rústica, malcriada, torpe, incapaz’, ‘persona patosa, que presume de chistosa y aguda, sin serlo’, ‘entre los antiguos, ayo o pedagogo de los niños’.

En Moliner **gansarón** ‘hombre alto, flaco y desgarrado’, **ganso** ‘se emplea como insulto benévolo, generalmente como apóstrofe, con distintos significados según la ocasión: como soso, aplicado a alguien a quien, en broma o en serio, se quiere hacer ver que no hace gracia con sus cosas; como patoso, aplicado a una persona tosca o torpe; como gandul, a una lenta, perezosa o indolente; con tono afectuosamente despectivo se aplica a las personas amigas de gastar bromas o hacer decir cosas (gansadas) para hacer reír; o a una persona informal’, ‘antiguamente, ayo o preceptor de niños’.

En Celdrán **gansarón** ‘individuo alto y desairado, torpón y desgarbado, flaco y desvaído’, **gansirulo** ‘hombre amigo de gansadas’ (s.v. ganso), **ganso** ‘persona rústica y malcriada, torpe e incapaz, perezosa y lenta’, **gansumino** ‘sujeto esaborio, de modales bruscos y maneras abrutadas’ (s.v. ganso).

PORTUGUÉS

En Hoauiss **gansa** ‘meretriz, prostituta’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do gót. GANS íd. (s.v. ganso).

NOTA

Reproduzo un anaco dunha colaboración xornalística de Carlos Casares sobre o insulto **ganso**: “Teño un amigo (...) a quen lle debo algúns dos momentos tal vez máis divertidos que pasei na miña vida. Foi sempre un **ganso** irremediable, pero non porque se dedicase a facerse o gracioso ou porque fose especialmente simpático (...), senón pola razón de que tiña a rara virtude de crear situacións cómicas, de maneira involuntaria, nas circunstancias menos oportunas” (*La Voz de Galicia*, 14-1-2000).

O ganso era o símbolo da saúde na cultura romana.

Do cast. **ánsar**, co mesmo significado, rexistra Covarrubias unha apliciación figurada a través da frase: “*El ánsar de Cantimpalo, que salió al lobo al camino*, dícese de los poco recatados, que ellos mismos se convidan y ofrecen a los que los han de tratar mal” (s.v. ánsar). Aínda que aparece ánsar no galego-portugués medieval, non ten presenza posterior nin en galego nin en portugués. Procede do lat. ANSER íd. O cast. *oca* tampouco existe en galego nin en portugués. Procede do lat. vg. *AUCA, der. do lat. AVIS ‘ave’.

Do fr. *oie* ‘ganso’ creouse o der. *petit-oie* ‘ganso pequeno’ ou ‘miúdos do ganso’, étimo da nosa palabra **pepitória**, propiamente ‘guiso que se fai con miúdos de ave’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **ganso** (Tomo II, pp. 99. Tomo IV, pp. 321. Tomo VII, pp. 59), **boca de ganso** (Tomo VII, pp. 20).

En Cela **gansa** (pp. 157).

Garala v. GARELA.

GARAÑÓN. Persoa robusta e ben feita; home dominante da muller.

Garañón **GRANXERAIS** s.m. (4) fig. Persoa robusta e ben feita.

REIGOSA –*¿E por que ten tantos aires? Porque ten ó meu fillo no papo, ben enleado, e non o solta ¡mala herba!, que xa miran para as miñas terras coma se tivesen que ser delas. –Eu sempre dixen que a moza é brava e que hai que afacela á man. E para iso hai que pararlle os pés. –Había que amansala igual ca se amansa a unha egua brava do monte. –Para iso facía falla un home moi disposto..., un garañón.* (pp. 113).

Grañón

IGLESIA ALVARIÑO Coma no medio dunha grea, **grañón** de quinas brancas, / relomeaba o Sil, que armadura de ferro cinguía / e casco de ouro vello na sua frente velada de pámpanos. (Leva o seu cantare, pp. 106).

CASTELÁN

En Covarrubias **garañón** ‘hombre desenfrenado en el acto venéreo, especialmente si trata con muchas mujeres’.

En DRAE (2001²²) **garañón** ‘hombre sexualmente muy potente’.

En Moliner (2002²) **garañón** ‘hombre mujeriego’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **garanhão** ‘diz-se de homem muito dado a mulheres; femeeiro’, **garanjão** ‘homem de grande estatura e corpulento’.

En Almeida-Sampaio **garanhão** ‘homem femeeiro, concupiscente’, **garanjão** ‘homem alto e corpulento’.

ETIMOLOXÍA

De garañón ‘besta macho que domina unha grea’, ‘cabalo ou asno semental’, para Corominas-Pascual do xerm. WRANJO íd. (s.v. garañón).

NOTA

Inclúo en port. **garanjão** por considerala Houaiss posible alteración de **garanhão**; o significado encaixa por ser o garañón sempre o macho besta máis forte da grea.

VER

Besta.

(**GARDUÑA**). Xera os significados: Ladrón, particularmente cando é hábil e de pequenos roubos; persoa áxil; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro.

Garduña **ANÍBAL OTERO** *Agarra coma garduña*, el que no cae de un árbol. *É coma garduña*, el ratero, en Acebedo. (s.v. esgarduñar). **GRANXERAIS** s.f. (2) *fig.* Persoa ladroa.

CURROS *–Non sei como te oio, / garduña esclavada, / ¡i estoume con calma! / ¡Que teño! ¿Que teño? / pergúntasme, maula?... / ¡Que teño! Direicho... / Pois... ¡téñoche lástema! / ¡Treidora!* (pp. 76).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *A Garduña*. Alcume herdado. O *Garduña* primeiro seica tivera as unllas un pouco longas. Polo mes de San Martiño, no tempo da matanza e do porco, limpaba de restras de chourizos as cocinas que atopaba a xeito. Ao mesmo tempo era moi piadoso e cumpridor das obrigas cristiás. Na “Pícaro Justina” fábase dun truán semellante, “tan rapiñoso como hipócrita, que en hábito de ermitán era gran *garduño*”. (pp. 193).

Garduñeiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘garduño, ratero. Dícese del que hurta con maña y sagacidad’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. y f. (1) Garduño, garduña, ratero o ratera que hurta con maña y disimulo. **GRANXERAIS** adx. e s. (1) Persoa que fai roubos de pouca entidade; garduño.

Garduño **GRANXERAIS** s. (1) Persoa ladroa; garduñeiro.

NORIEGA *Para dar a entender que es ladrón: é un *garduño*.* (Tomo II, pp. 210).

IGLESIAS *Roubos de escaparates e de coches, nisto entretívenme toda a tarde, en seguir a pista duns *garduños* de mala morte.* (pp. 20). *Daquela os *garduños* entran no templo. O zapateiro, por asustalos, berra con voz de ultratumba: “¡Arriba, defuntos!” (...). Os bandidos, claro, pés de puta.* (pp. 102).

CASTELÁN

En Covarrubias **garduña** ‘ladrón, ratero, sutil de manos’ (s.v. *garduña*).

En DRAE **garduño** ‘ratero o ratera que hurta con maña y disimulo’.

En Moliner **garduño** ‘ratero (ladrón)’.

En Celdrán **garduña**, **garduño** ‘ratero que con habilidad y disimulo hurta las más escondidas bolsas y carteras’, ‘puta que mientras ejerce se las apaña para robar a su cliente’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio *gardunha* ‘bebedeira, embriaguez’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do pequeno mamífero carnívoro, moi hábil para entrar nos galiñeiros e para andar polas árbores. Para Corominas-Pascual está relacionada coa palabra cast. *ardilla*, con posible relación co sánscrito *girih* ‘rato’ (s.v. *ardilla*).

NOTA

Confróntese o significado figurado do port. co coincidente en *fuinha* (v. *fuíña*), que dá nome ó mesmo animal en significado recto. Coinciden tamén os significados figurados do fr. *fouine* ‘fisca con dentes para pescar’ e o galego *garduña* ‘picaño de varios dentes para mover herba ou esterco’.

VER

Fuíña, martagón, rabisaco, xeneta.

(**GARELA**). Xera os significados: Habitante de Betanzos, particularmente a muller que antigamente ía vender á Coruña; muller desvergonzada e sedutora; persoa tesa, fachendosa, oufana; persoa pouco formal á que non se ten moito en conta; insulto indeterminado en Pontevedra; alcume na obra de Manuel Lugrís.

Garala SARMIENTO (1745-1770) En Pontevedra chamar a uno *garala* es afrenta, pero ninguno sabe lo que significa. (s.v. *garelo*).

Garela [Aparece por primeira vez Sarmiento (1745-1770) (s.v. *garélas*) ‘llaman así en La Coruña a las mujeres que traen el pan, y otras cosas, de Betanzos (acaso de galeas o galeras. Los vivanderos de tierra se llaman galearios’. En Rodríguez (1863) ‘moza de Betánzos’. En Carré (1928-1931) ‘desvergonzada, pilla’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Muchacha desvergonzada y atrevida. (3) Mote inofensivo que se da a cada una de las mujeres de Betanzos. Respecto a este supuesto aspecto denigratorio de las betanceras, afirma el escritor Moar que *garela* es una alteración de *galera*, como *Madanela* lo es de *Madalena* en Galicia, y dice además que constituye

una palabra honrosa porque rememora la resistencia popular brigantina a satisfacer el legendario tributo de las cien doncellas a los moros, quienes iban a recogerlas a Betanzos en galeras (naves de remo) subiendo por la ría hasta el punto llamado Galera, que estaba frente al Valdancel, contracción de Valle de las Doncellas, y allí se embarcaban. Carré Aldao, en cambio, cree que el mote adulterado de garelas de Betanzos proviene más bien de garula.

PEDRAYO *O viño, a larpeirada, a xogueta e as mozas garelas facían del, en certas tempadas, un leilán.* (pp. 33).

Garelo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘mozo de Betanzos’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Mozo de Betanzos. (2) Dícese además de cualquiera de los naturales y vecinos de dicha ciudad gallega. **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Tieso y ufano. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Persoa fachendosa, tresa e orgullosa. (2) Aplícase á persoa pouco formal. (3) Persoa con pouco peso.

LUGRÍS *Ceguei eu á taberna do Garelo, e atopei alí co Peilao, que así lle chaman de alcume ó fillo de Cantorto, que tamén é alcume, con perdón. Porque levaba eu posta unha chaqueta nova, que ma fixo o fillo de Pitolongo, chamoume alejante, e como a min non me gustan os alcumes...* (pp. 146).

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual sería der. de galera, palabra que antes de significar ‘embarcación’ denominaría os animais lontra e donicela, por recordar os seus movementos áxiles e rápidos; para o significado ‘perdiz en celo’ non expón xustificación semántica, pero para ‘rapaza de Betanzos que vai vender á Coruña’ supón que se basea no carácter xuvenil e movido destas rapazas e no feito de iren de Betanzos á Coruña navegando pola ría en pequenas naves (s.v. galera).

Para Houaiss e Almeida-Sampaio do lat. vg. *GARELA, por GARRŪLA PERDIX ‘perdiz que gorgorexa’.

Parece convincente esta última opción, de garela ‘ave, particularmente a perdiz, en celo’, que é tamén voz do portugués con este significado recto. Poñeríase esta palabra en relación coa onomatopeica garlar (: s.v.), que xera formas de proximidade fonética como o galego e portugués garleiro ou o cast. *garlero*, con procedencia etimolóxica no rechouchio das aves (v. garlar). Para a denominación ‘perdiz en celo’ explicariase polo canto continuo co que invita ó macho; para ‘desvergonzada’ polo feito de manifestar a ave o seu celo e intentar seducir o macho; para ‘rapaza de Betanzos que vai vender á Coruña’ sería verosímil inspirarse nas voces que daban estas mulleres para reclamar, como fai a perdiz, a compradores ós que ofrecer os seus produtos, como tamén fai a perdiz. Os outros significados hai que consideralos extensivos.

En calquera caso, pártese de garela, e a forma masculina sería analóxica.

Pódese admitir un influxo, tanto fonético como semántico, de xarelo ‘persoa descarada, especialmente a muller’ (: s.v.) e charelo ‘alocado’ (: s.v.), tamén palabra onomatopeica.

VER

Charelo, garlar, garrulo, perdiz, **xarelo**.

(GAREXAR). Xera os significados. Persoa que fala voceando alegremente; persoa que canta moito.

Garexador **ELADIO RODRÍGUEZ** GRALEADOR. **GRANXERAIS** GARULEIRO.

Garexante **ELADIO RODRÍGUEZ** GRALEANTE. **GRANXERAIS** GARULEIRO.

ETIMOLOXÍA

Hase considerar forma nacida de interferencias de garlar (: s.v.), gorxa (: s.v.) ou graxo (v. gralla), todas elas xeradoras de iguais significados.

VER

Garlar, garrulo, **gorxa**, galear, gralla.

(GARLAR). Xera os significados: Persoa que fala moito; persoa que fala de maneira indiscreta ou provocativa.

Galreiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Garlador, que garla y habla sin intermisión. **GRANXERAIS** PAROLEIRO.

Galrón CARRÉ (1928-1931), IBÁÑEZ (1956) Charlatán.

Galruador ELIXIO RIVAS (1978-2001) Charlatán.

Garlán [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘charlatán’.] **GRANXERAIS** CHARLATÁN.

CASTELÁN

En DRAE **garlador**, **garlante** ‘que garla (‘hablar mucho, sin intermisión y poco discretamente’), **garlero**, **garlón** ‘que garla mucho’.

En Moliner **garlador** ‘hablador’, **garlante** ‘aplicable al que habla’.

En Celadrán **galrona** ‘mujer habladora e imprudente que revela cuanto escucha, y declara lo que se le dice poniendo así en peligro honras e intereses ajenos’, **garlero**, **garlón** ‘parlanchín’, ‘sujeto que habla mucho y sin discreción ni recato en lo que dice, sin miramiento para con terceros cuya fama y nombre puede quedar afectado o resentirse por su actitud murmuradora y boquimuelle’ (s.v. garlero).

PORTUGUÉS

En Houaiss **galrante** ‘que fala muito e sem necessidade’, **galrão** ‘que ou aquele que fala muito e sem necessidade; tagarela’, **galreador**, **galreiro**, **galreizador** ‘que ou aquele que galreia’.

En Almeida-Sampaio **galrão** ‘palrador; tagarela’, **galreador** ‘que ou aquele que galreia’, **galreiro** ‘que fala muito; palrador’, **galreizador** ‘que ou aquele que galreja’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do lat. vg. *GARRULARE ‘parolar’, der. do lat. GARRŪLUS ‘persoa que fala moito e sen substancia’, á súa vez de GARRĪRE ‘grallar ou rechouchiar as aves’, ‘falar sen substancia’, ‘dicir parvadas’, ‘contar contos’ (s.v. garlar).

En galego conviven as formas de evolución fiel á etimoloxía e as que sofren metátese. Existen en galego as formas verbais galrar, galrear, galrexar, galruar, galrupar e garlar, cos significados ‘falar’, ‘conversar’, ‘falar moito’, ‘falar indiscretamente’, ‘falar provocativamente’, ‘dicir o neno as súas primeiras palabras’.

VER

Esgarneón, garela, garexar, garlicho, garrulo, gralear, gralla.

GARLICO. Persoa espilida e viva.

Garlicho [Aparece por primeira vez en Elixio Rivas (1978-2001) ‘espabilado, vivaracho, refiriéndose a animales o personas: *Os bacoriños están gharlichos*’.] **GRANXERAIS** ESPELIDO.

ETIMOLOXÍA

Seguramente der. de garlar, relacionado co significado ‘balbucir, dicir as súas primeiras palabras un neno’ ou cun significado ‘pronunciar sons agudos’ relacionado co cast. *garlido* ‘voz ou son agudo’. Téñase en conta que Elixio Rivas exemplifica a palabra aplicada a uns bacoros, que se caracterizan por emitir unha voz aguda e chillona.

VER

Garlar.

GARNICELA. Muller fermosa; muller fermosa, expresiva e lista.

Garnicela ANIBAL OTERO (1949-1977), FRANCO GRANDE (1972), CARRÉ (1972) Mujer hermosa. ELIXIO RIVAS (1978-2001) Pizpireta, mujer bonita y lista.

NORIEGA *Para decir que una mujer es hermosa: É unha garnicela.* (Tomo II, pp. 209).

IGLESIA ALVARIÑO *Pois n-elas reinarás, e’ na máis béla / Os anxos te crôarán de garnicéla, / E de xazmís enfeitarán teu seio. (Señardá, pp. 40). Alí chegaran, alí viñeran: / As vinculeiras da Corda e Labrada. / As costureiras do Padornelo. / As xirifeiras. / As madamiñas dos Remedios. / -¡Ai, miñas rulas de Buzarré! / ¡Ai, miñas reinas de Cadavedo! / ¡Ai, bubeliñas de Montouto! / -¡Milicroques do fondo da Graña. / garnicelas do Pasadoiro! (Nenias, pp. 33).*

ETIMOLOXÍA

Garnicela é nome de planta aromática con flores amarela e rosáceas (*Lonicera implexa*), e dá nome tamén a un valado, a unha fenda ou a unha herba mala entre o cultivo. Parece que a planta aromática (en cast. *madreselva*) é a inspiradora da aplicación para as mulleres.

Na obra de Iglesia Alvariño aparece máis veces “garnicéla” para referirse claramente á flor aromática, mesmo lle dedica un soneto en *Señardá* (pp. 55).

Podería derivar dun dim. do lat. GRĀNUM ‘gran, semente’. En lat. tamén hai GRĀNE ‘nome dunha ninfa’, que puidera agachar unha evolución similar.

De todos os xeitos, o nome dunha planta pode xerar a acepción ‘muller fermosa’, pero as connotacións ‘expresiva e lista’ tiradas de Elixio Rivas poden ser extensivas deste significado ou ben puideran entenderse influídas pola proximidade fónica de garrideña ou garridiña (der. de garrido (: s.v.), que ten o significado ‘persoa fermosa e de boa presenza física’), ou donicela (que xera o significado ‘persoa de boa figura’), que son todas denominacións para o mamífero carnívoro (*Mustela nivalis*) de corpo esvelto e áxil. Téñase en conta o mesmo étimo de donicela que remite a unha señora (v. donicela), por supoñerlle elegancia.

VER

Donicela, garrido.

(GARRA). (En galego non xera acepcións aplicadas a persoas).

CASTELÁN

En Covarrubias **desgarrado** ‘el bravo que echa desgarrs (‘la bravata de un soldado fanfarrón y glorioso’)’, ‘a veces el que viene roto y destrozado’ (s.v. desgarrado, garra).

En DRAE **desgarrado** ‘que procede licenciosamente y con escándalo’, **tener garrones** ‘se aplica a aquellas personas que, por la experiencia que tienen del mundo, no son fáciles de engañar’.

En Moliner **desgarrado** ‘descarado’, ‘se aplica a la persona disipada o libertina’, **garroso** ‘se aplica a las personas que tienen las piernas o los pies torcidos, y a las mismas piernas o pies’, **garrudo** ‘aplicable al que tiene grandes las garras o largas las piernas’.

En Celdrán **agarramantas** ‘vago que no la suelta sino que se aferra a ella y rehusa dejar la cama’ (s.v. desgarramantas), **desgarrabanderas** ‘persona poco cuidadosa consigo misma’, **desgarrado** ‘individuo de mala vida que se conduce de manera licenciosa y causa escándalo’, ‘sujeto entregado al desenfreno y al vicio’, ‘calavera, golfo’, **desgarramantas** ‘quien carece de importancia o social o económica’, ‘haragán’, **esgarramantas** ‘persona que carece de categoría social o de recursos’ (s.v. desgarramantas), **harramanta** ‘mal trabajador’, ‘vago’ (s.v. desgarramantas), **jarramanta** ‘holgazán’ (s.v. desgarramantas), **garrapincho** ‘pillastre’, **garrapiñante** ‘ladrón’.

Corominas-Pascual (s.v. garra) recolle o catalán **garrell** ‘zambo’, ‘estevado’, o mallorquín **garrut** ‘adolescente ya crecido (es decir: de piernas largas)’, e as formas castelás **garrilargo** ‘piemilargo’, **garroso** ‘patituerto’, **garrón** ‘patizambo’, **garrero** e **garreador** ‘el que vive a costa de otros’ (en Arxentina), e **angarrío** ou **engarrío** ‘persona o animal sumamente flaco’, ‘sujeto inútil’ -que hai que relacionar con **engarnio** (: s.v.).

PORTUGUÉS

En Houaiss **desgarrado** ‘distante dos princípios da moral; corrompido, pervertido’, posiblemente (para este dicionario) **garraio** ‘rapaz jovem e inexperiente’.

En Almeida-Sampaio **desgarrado** ‘libertino’, posiblemente **garraio** ‘individuo inexperiente’, ‘caloiro’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do ár. *gárfa* ‘puñado’ con influencia de garfio, do lat. GRĀPHIUM ‘punzón, estilo para escribir’ (s.v. garra).

VER

Agarrado, pouta.

GARRIDO. Persoa fermosa e de boa presenza física; persoa ben vestida e aseada; robusto, forte; alegre e con graza; traste; listo, espelido.

Garrida

DON DENIS *Do que eu bem queria / chamar-my am garrida, / do amor.* (25,44).

AÑÓN *Cando eu era pequeno, / salton, vizoso, atravesado neno / ibame c-as obellas po-lo monte / a par d’unha garrida compañeira / tan pura como as augas de esa fonte, / alegre, falangueira.* (pp. 234). *Garrida como os amores / e lista como a andorina / ¿onde aprendeste, meniña, / tantas gracias e primores, / sendo tan pequerrechiña.* (pp. 252-253). *Que ahí tendes duas nenas / garridas como azucenas / que son Sabela e Luisa.* (pp. 261-262).

ROSALÍA *Coma ti, Santa bendita, / tan garrida e tan presiosa.* (pp. 189).

PÉREZ BALLESTEROS *Nenas garridas d’esta montaña, / D’o val alegre, d’a véira mar.* (*Versos en dialecto gallego*, pp. 38).

VALLADARES *Moi garrida e, tan lisgaira.* (pp. 126).

PONDAL *Sempre iba pensando nela, / aquela doce rapaza, / que era filla de Santiago, / branca, garrida e fidalga.* (pp. 36). *De Urbán nobre filla, / do corpo especil, / tan doce e garrida.* (pp. 191).

LÓPEZ FERREIRO *Acercouse á mín unha garrida moza en traxe de peregrina. (pp. 52). E tamén se doía de que unha moza tan fidalga e tan garrida como Beringuela quedase esposta aos axes e á as palabrotas da soldadesca. (pp. 146).*

LUGRÍS *Licia é unha moza garrida, xeitosa e modosiña. Na terra non hai outra como ela, amigo Toribio. (pp. 148). Neste momento Licia cortou unha das frores máis garrida e roxa. (pp. 149). Cando lle fixo as beiras á garrida e bulrona Sabela. (pp. 177).*

CARRÉ *Unha fermosa tenda onde unha garrida rapaza empregaba os seus cartos. (pp. 60). Na casa onde el vivía tiña por veciña unha garrida rapaza (...). Para mellor se enganar a si mesmo, buscou e viu algunha somellanza entre a garrida veciña e a pobre muller morta. (pp. 87). Diante da comitiva iban do brazo un aposto doncel e unha garrida moza. (pp. 96). Como garrida a moza, vaia se a era. (pp. 118). E para máis gusto tiven que levar de contrapeso unha garrida rapaza que viña con nosco. (pp. 130). Fun rezando a tódolos santos do Ceo para que a besta non derrubase á garrida moza... e a mín co ela. (pp. 131).*

AURELIO RIBALTA *Tivemos poesía gallega, malia os anemigos do noso idioma. Tevémola, e témola cada día máis garrida e millor criada. (pp. 89).*

NORIEGA *Cabo si, unha neniña, que quero tanto / com'a luz dos meus ollos, porque é Sabela / donairoza, garrida, com'unha estrela. (Tomo I, pp. 216-217). Os días que a Mondañedo / baixan dos aspros lugares / nenas garridas, a centos. (Tomo I, pp. 520). Garrida tu, branca rosa, / que pos os cinco sentidos / nos cravos e na coroa / de espiñas de Xesucristo. (Tomo II, pp. 107). Era unha motañesa baladrón, lanzal, de vintecatros anos, que cargaba un carro; era unha rapaza d'o pe d'o sol, garrida como Dios fixo as estrelas: tiña máis forza que un boi, e unhos ollos... que valían dous lugares! (Tomo II, pp. 313).*

IGLESIA ALVARÍO *¡Ai calandra de lume na mañá garrida. (Nenias, pp. 81). Chamóu a si os señores da Terra, os que alindan as fontes, / os seus parentes, garridos coma álbores de escuma. (Leva o seu cantare, pp. 104).*

CRECENTE *E unhas nenas garridas, pondo o liño a enlazar. (pp. 438). Unha branca margarida / que naceu a derradeira, / i é a filla máis garrida / das fillas da Primaveira. (pp. 447).*

AVELINO *¡Ai, ai, miña nai garrida! / ¡Ai, que fermosiña estás! (...). ¡Miña nai garrida, / meu fidel amor, / coma nos antanos / cántame arrou-rou. (pp. 131). Ven miña rula garrida, / ven que che vou amosar / o verdecer dos outeiros / i-á froridenza do val. (pp. 140). Eu tamen, pol-as corredoiriñas, / c-unha nena garrida ó voltar, / anque canso da festa me vise, / sempre tiña deseus d-argallar. (pp. 160). ¡Mais, ó lembrar aquel tempo / que non volve, miña amiga, / como te teño na mente, / como te lembro, garrida. (pp. 167).*

GARCÍA BARROS *Por acá, polas beiras do Miño, aínda pase, pero de máis adentro resúltame o portugués unha fala moi pouco garrida. (pp. 156).*

FREIXANES *¡Non se ha queixar!”, badúa o tirano. “¡Leva a máis garrida e fermosa das princesas de Europa e, por riba, o gran cabrón arrepañou canto quixo e moito máis! (pp. 85).*

DELRIEGO *Varias rapazas garridas emparellábanse con oficiais de ben cortado uniforme. (pp. 54).*

PINTOR *Viñera de lonxe unha putiña nova e garrida e todos querían. (pp. 73).*

Garridiña

AVELINO *Virxen de Meira, / nosa santiña / tan feiticeira, / tan garridiña... (pp. 150). Costureira garridiña, / tes un xeito maxistral / de chantares ben a liña / no burato d-agullíña / sin che nunca sair mal. (pp. 154).*

Garrido [Aparece en Pintos (1865) ‘garrido, bien puesto, hermoso’. En Acevedo (1932) ‘robusto, fuerte’.] **CRÓNICA** (1) Alegre, travieso, casquivano. **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Airoso, gracioso. (2) Listo, despejado. (3) Que viste bien y con aseo. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Garrido. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa de boa presenza física; aposto, baril, gallardo, xeitoso, xentil.

CURA FRUÍME *¿Cantas outras terras, que vés, / que dan bó trigo, é bó millo, / darian por tér un fillo, / Garrido, como ti téis? (Tomo I, pp. 322).*

PINTOS *Se porá el máis prantado, / máis garrido nin máis cheo, / abrazado e dando bicos / decote ó seu instrumento. (pp. 96). Arrolado cos chíos do punteiro, / Garrido se mostrando coa alborada. (pp. 113). Andias de prata hermosa onde garrido / vai adorado o Santo Sacramento. (pp. 397).*

ROSALÍA *E ti, rapás garrido, / de tan melosas falas, / tan majo de monteira, / tan rico de polainas, / tan fino de calzado / como de mans fidalgas. (pp. 136). És garrido e lanzal i os teus*

ollos / nos meus coma estrelas fixos, / dormentes, din que o amor neles / pousa o seu dedo divino. (pp. 330).

PÉREZ BALLESTEROS *Montado a canchaperna n-unha burra, / Escarranchado en riba d'o aparello, / Vai un velliño a quen d'a besta turra / Neno garrido, cal d'o sol espello.* (Versos en dialecto gallego, pp. 29. *Foguetes*, pp. 151).

PONDAL *Dous rapaces, non sei ónde, / ben non me podó acordar, / de vento mouros, garridos, / de tenro corpo lanzal, / cal dous follentes brabádigos / da terra de Breogán.* (pp. 38). *Aínda recordo, aínda, cando eu era estudante, / garrido rapacete, que ben rexerse sabe.* (pp. 130). *Os teus dous garridos fillos.* (pp. 138). *Irmán de Andrés glorioso, / ben barbado e garrido.* (pp. 213).

MONTENEGRO *Farruco e Xan, ambos bos mozos e garridos.* (pp. 67).

LÓPEZ FERREIRO *O Alberte era un garrido mozo duns trinta anos.* (pp. 78). *Campaba él coma un dos máis xentiles e garridos mozos da nosa Galicia.* (pp. 97). *Detrás, nun faquiño bayo iba un pícaro garrido coma un caravel, que anque escapullido tendría, á todo ter, de oito á nove anos.* (pp. 179). *–Quíxenvos traer este mozo -dixo- pra que véxades que guapo e que garrido está. Pra todos é un encanto; todo o mundo ten na boca a Gonzaliño; pois como él é tan estrebillante, que parece que ten o formigo, non hay ninguén con quen non vaya á bater.* (pp. 181). *Veu un boo mozatón ben garrido e disposto.* (pp. 202). *Alargou a man á un garrido mozo, que todo este tempo estouvó de rodillas esperando poder bicar o anillo do Perlado.* (pp. 234). *Un mozo garrido com'unha estrela.* (pp. 340).

CARRÉ *De corpo lanzal, forte coma un carballo e san coma un buxo, un moito garrido rapaz estaba diante da porta.* (pp. 119). *Logo cando, xa garrido rapacete.* (pp. 128). *Era un, si ben garrido rapaz, dos que teñen no rostro a esvaída color propia de quen resideu longos anos en terra quente.* (pp. 147). *Inda mostraba nas feiturás do seu recho corpo, que garrido debéra ser na súa mocidade.* (pp. 151).

AURELIO RIBALTA *Prudencio era un garrido mozo.* (pp. 112).

NORIEGA *(Calvos de Randín) Ó menos eu non coñezo / outra que teña máis cabras, / nin tantos fatos de ovellas, / nin máis garridas rapazas.* (Tomo I, pp. 269).

IGLESIA ALVARIÑO *Dun sol inda doncel, garrido e forte.* (*Cómaros verdes*, pp. 104).

CUNQUEIRO *Era de poucas carnes, pro mui estribado no seu e garrido, e mui andador.* (pp. 18). *O mozo, que andaría pólos dezaioito anos, era mui garrido.* (pp. 141).

REIGOSA *Pensou en mandar chamar á Elena do Encrecho, que era algo así coma a súa manceba particular, pero non tiña moitas ganas de vela, que xa non era a que fora: Aquela moza de corpo lizgairo e garrido.* (pp. 67).

FREIXANES *Viña nunha mula burreña, máis ben pequena, pero el era lanzal e garrido.* (pp. 83). *Non parece deste mundo a súa beleza, vello como é, atacado de saudades de tempos pasados, pero garrido e orgulloso coma un deus antigo.* (pp. 110). *Sempre vos soñei así, garrido e luminoso.* (pp. 249).

DELRIEGO *Mauro sentía entre os brazos o suave contacto do vestido sedán. E baixo deste, o aquecemento do corpo garrido.* (pp. 55). *Mesmo, unha vez merquei uns zapatos do trinquete para ser máis garrido cós outros.* (pp. 68).

PINTOR *Ata que tivo este fillo garrido que ben se apreciaba, anque fachendoso e algo gasalleiro de máis.* (pp. 28).

CASTELÁN

En Covarrubias **garrido** 'el que tiene buena gracia y donaire, alegría y agrado'.

En DRAE **garrido** 'dícese de la persona gallarda o robusta, y en especial de la mujer lozana y bien parecida', 'galano, elegante'.

En Moliner **garrido** 'apuesto, arrogante, hermoso. En su uso actual al menos, implica no sólo belleza de la cara, sino también buena estatura y proporciones del cuerpo, así como lozanía y fortaleza, por lo que sólo se aplica a nombres que designen a una persona joven, como "joven mancebo, mozo, muchacho"; de hecho, es difícil recordarlo usado en otra expresión que "una garrida moza, un mozo garrido"'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **garrido** 'que tem elegância, graça; loução, galante', 'que tem muitos adornos, enfeites; janota, casquilho', 'que é vivo, alegre, animado', 'que atrai atenções; vistoso'.

En Almeida-Sampaio **garrido** 'que pretende agradar', 'vistoso', 'loução', 'janota', 'casquilho', 'alegre'.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual probablemente participio de garrir 'parolar' -en galego é voz da lingua medieval co significado de 'chiar', e despois só o recollen Cuveiro (1876) e Filgueira (1926) co significado de 'parolar', do lat. GARRĪRE 'rechouchiar os paxaros', 'parolar moito', 'conversar sen substancia', 'contar contos', 'dicir parvadas' (s.v. garrido).

NOTA

No cancionero medieval garrida ten o significado ‘louca de amor’ (Esther Corral, 1996: 311).

Garrideña, garridiña son nomes para a donicela, pola elegancia e axilidade que ten movéndose.

Garrida é nome para unha vaca de cor vermella.

OUTRA LITERATURA

En Pardo Bazán **garrida** (pp. 43).

VER

Donicela, garnicela, garrulo.

(GARRULO). Xera os significados: Persoa que fala moito; persoa que fala sen discreción; persoa que ten graza falando e resulta ameno; persoa de boa presenza física; persoa ben amañada e aseada; grupo de rapaces ou nenos; alborotador.

Garrulaxe [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘chiquillería, gente menuda’.]
GRANXERAIS RAPA ZADA.

Garruleira

ROSALÍA *Franca, pura, sen enganar, / canta, canta, garruleira, / ó pe da verde silveira / lavando os seus panos brancos.* (pp. 126).

Garruleiro [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘parlanchin, alborotador’. En Franco Carré (1972) ‘charlatán, que habla mucho e indiscretamente’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Garrulo, persona que habla mucho, con cierta gracia atractiva y amena, distinta del paroleiro.
GRANXERAIS GARULEIRO.

ROSALÍA *¡Qué reposo! ¡Qué luz...! ¡Qué garruleiro / brando cantar dos váreos paxariños.* (pp. 149).

CURROS *Tan sola..., ¡cando todo parecía / un concerto inmortal dela arredor, / unha celeste e branda sinfonía / de garruleiros páxaros de amor!* (pp. 167).

Garrulo **GRANXERAIS** *adx.* (1) Garrido, de boa presenza física. (2) Cousa ou persoa ben composta e aviada.

Gárrulo

ROSALÍA *O craro sol vai subindo / por riba do firmamento, / limpo, gárrulo e contento.* (pp. 127).

CASTELÁN

En DRAE **gárrulo** ‘dícese de la persona muy habladora o charlatana’.

En Moliner **garrulador, gárrulo** ‘se dice del que habla demasiado o se extiende demasiado para explicar o contar cualquier cosa’.

En Celdrán **gárrulo** ‘parlanchín, persona charlatana, que habla por hablar y sin substancia’, ‘lugareño palurdo y zafio’, posiblemente relacionado **garruzo** ‘gárrulo’, ‘sujeto patán y rústico’, ‘palurdo’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **garrulante** ‘que garrula, fala demais’, **gárrulo** ‘que ou quem fala demais; palrador, tagarela’.

En Almeida-Sampaio **gárrulo** ‘que ou aquele que canta muito’, ‘palrador; lingüareiro; loquaz’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. GARRŪLUS ‘paxaro que rechouchía’, ‘regato que murmura’, ‘paroleiro’, der. de GARRĪRE ‘rechouchiar os paxaros’, ‘parolar moito’, ‘conversar sen substancia’, ‘contar contos’, ‘dicir parvadas’.

A forma histórica galega é, como se pode ver arriba, garruleiro, o que pode explicar o acento grave de garrulo en galego (a presenza esdrúxula en Rosalía de Castro explicárase por castelanismo), ademais da propia evolución do latín ou de analoxías do tipo parrulo. Chama a atención non atopar rexistro lexicográfico de garrulo ata o *Gran diccionario Xerais da lingua*, e tamén chaman a atención as dúas acepcións que recolle, que están na liña dos significados de garrido (: s.v.), do mesmo étimo.

NOTA

O sufixo -axe de garrulaxe aplícase a colectivos para achegar intención pexorativa (v. cafarnaxe, camaradaxe, cregaxe, facundaxe ou fagundaxe, gandaxe, recovaxe, tropaxe, vagabundaxe), polo que supoño intención pexorativa explicable semanticamente polo ruído que meten, que daría sentido á súa procedencia etimolóxica.

VER

Garela, garexar, garlar, garrido, garula.

(GARULA). Xera os significados: Grupo desordenado de xente que se divirte; grupo de xente que se reúne para divertirse ou comer; grupo de xente que arma moito barullo; grupo de pícaros; persoa á que lle gusta divertirse; persoa que fala moito; grupo de rapaces ou nenos; personaxe de ficción para asustar os nenos.

Garula [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘reunión de gente ordinaria, para enredar, reir y comilonas’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Algazara, bullicio de muchas voces juntas; y reunión de gente para comer y divertirse, que también se dice gallaroufa.

Garulada [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘garullada, pillería’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Garullada, gavilla de pícaros. (2) Conjunto desordenado de gentes que se divierten. **CONSTANTINO GARCÍA** f. (1) (Com.) Reunión de gente que se divierte alborotando. **GRANXERAIS** s.f. (2) p.ext. Conxunto de persoas que se divirte armando barullo. (3) p.ext. Conxunto de persoas que falan todas a un tempo.

Garulador **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. (1) Garullador, que gusta de divertirse.

Garulante **ELADIO RODRÍGUEZ** GARULEIRO.

Garulaxe APÉNDICE ELADIO (1961) Chiquillería, gente menuda.

Garuleiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘gárrulo, garrulador, garlador, etc.’, ‘amigo de algazara y reuniones de gente baja’. En Ibáñez (1956) ‘gárrulo. Persona que habla mucho’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. (1) Alborotador, amigo de bulla y algazara. (2) Bullanguero, jaranero, alegre, divertido, que gusta de zambros y jaleos bulliciosos. **GRANXERAIS** adx. (2) Dise da persoa que arma moito barullo; barulleiro. (3) Dise da persoa que fala moito; paroleiro.

NORIEGA *E da fruta os salouquiños / romedaban garuleiros / cantares dos paxariños.* (Tomo I, pp. 221).

BLANCO AMOR *O Pega era moi garuleiro, e cando se metía na leria esbardallaba sen darse acougo nen pra remudar os azos.* (pp. 53).

Garullada ELIXIO RIVAS (1978-2001) Cuadrilla, turbamulta, multitud en desorden.

Garulo ELIXIO RIVAS (1978-2001) Coco de los niños: *Que vén o gharulo e cómete.*

CASTELÁN

En DRAE **garulla**, **garullada** ‘conjunto desordenado de gente’.

En Moliner **garulla** ‘granuja (pillo)’, ‘aglomeración desordenada de gente’, **garullada** ‘garulla de gente’.

En Celdrán **garulo** ‘quien es zafio o en exceso rústico’, ‘gárrulo’, **garullo** ‘quien es muy ignorante’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual de garula ou garulla ‘uva desgranada que queda no fondo do cesto’ en cast. - *garulla*- e galego, e en Asturias ‘conxunto de froitos secos’, voz de procedencia dialectal, se cadra leonesa, probablemente do lat. vg. *CARULIA, e este dun dim. grego de *káryon* ‘noz’, ‘améndoa’, ‘abelá’ (s.v. garulla). En galego estendería os significados a ‘castaña’, ‘comida de pouco valor’, ‘fame’, ‘patata, verdura, legumes e carne que van no caldo’, ‘verza’, ‘calquera desperdicio’, ‘froita verde’. Desta proposta entendo que se podería chegar ó significado ‘grupo de xente’ e de maneira máis clara ‘grupo de xente pícara, de pouco valor’.

Na mesma entrada, Corominas-Pascual reconece un “encontro meramente secundario” de certas acepcións de garulla co galego garular ‘parolar’, pero entende que garulla ‘reunión de xente ordinaria’ pode ser acepción traslaticia de garulla ‘conxunto de grans (das uvas)’, cunha evolución similar á do cast. *granuja*, der. de *grano* (s.v. garulla).

Defendo, de todos os xeitos, orixe distinta para garula ‘charla inútil’, ‘ruído de paxaros ou persoas’, que estaría en relación con garular ‘parolar’, ‘chiar as aves’ ou mesmo co cast. *garullo* ‘polo do pavo’, que procederían do lat. GARRULĀRE ‘falar parvadas’, de GARRĪRE ‘rechouchiar os paxaros’, ‘parolar moito’, ‘conversar sen substancia’, ‘contar contos’, ‘dicir parvadas’. Estaría, por tanto, emparentado coa entrada garrulo (: s.v.).

Cómpre traer a escena as palabras garola (: s.v.) ‘mentira’, ‘conversa alegre’, ‘diversión de rapaces’ e garolada ‘comida mal feita’, posiblemente der. de garo ‘caldo mal feito’, ‘comida festiva’, que xera as acepcións para garola, garolán e garoleiro ‘amigo de diversión’, ‘mentirán’, ‘persoa que fala e ri moito’.

Parece inevitable considerar, por proximidade fónica (garola/garula, garoleiro/garuleiro) e de significados, un paralelismo evolutivo ou, polo menos, un influxo recíproco.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **garullada** (Tomo I, pp. 187. Tomo V, pp. 306).

VER

Garola, garrulo, gralear, grou ou grúa.

(GATO). Xera os significados: Persoa que finxe humildade; persoa moi fraca e extenuada; ladrón, particularmente hábil ou de pouca entidade; persoa que se defende bravamente; persoa moi áxil; persoa que se move silenciosamente, sen facer ruído; persoa que rube con facilidade; persoa atrevida e desvergoñada; namorado ou amante; muller libidinosa; persoa amiga de mecos ou agarimos; pobre; persoa desprezable; denominación pexorativa para pouca xente e sen importancia; persoa sen personalidade; persoa cos ollos brancos a consecuencia de cataratas ou leucomas; home preocupado pola presenza física e os cosméticos, oposto ó home fornido; persoa de escasas facultades; denominación para os habitantes de Portonovo (Pontevedra).

Gata **ELADIO RODRÍGUEZ** **Gata parida**, dícese de la mujer flaca y extenuada; y así se dice: *está feita unha gata parida*. **CONSTANTINO GARCÍA** f. (2) (Sob. Ced.) Mujer atrevida. **GRANXERAIS** **Facerse a gata morta**, finxirse humilde. **Semellar unha gata parida**, expresión que se utiliza para referirse a unha persoa moi fraca e extenuada.

CURROS *Desperta, ladroeira, e abre ises ollos: / mira a probe Galicia chea de piollos; / deixa ise sono axiña, gata montesa*. (pp. 294). (ataca á Empresa Ferroviaria do Noroeste).

LÓPEZ FERREIRO *Pero as hirmás, cando os viciños viñan á querer sacarles o loito, defendíanse como gatas feras, e nin esgalletados consentían que lles sacasen os panos do lombo*. (pp. 124).

LEIRAS *Por moito que te cuspiñes, / gata mamada do demo; / por moito que te cuspiñes, / eu, pra casar, non te quero*. (pp. 171).

PEDRAYO *Ela petáballe cediño na porta dicindo os versos de Shakespeare a mañá cos ollos gacios desce dos cotos, e logo facíalle xudiadas olivanando as orelleiras de can da gorra, ou meténdolle cinza na bolsa do tabaco. –É unha búlzara, unha gata enxaneirada*. (pp. 101).

RÁBADE *A Ferrero en persoa lle chamaba a gata dela “Mi Pichón” -había que velo- e que se el mesmo lle chamaba “Pichurriña” cando estaban metidos no negocio, que se despois o moi ladino del saía disfrazado de chuleta con anteollos escuros para disimular diante dos recrutas*. (pp. 132). *As tremendas vergoñas que sen ningún reparo nos mostraba a Remedios entre risos de gata*. (pp. 138).

FERRÍN *A irmá voltouse contra miña coma unha gata de Algalia e arrabuñoume unha meixela*. (pp. 52).

VALCÁRCCEL *A rapaza fíxose mal falada e quente coma unha gata. Burlábase del en público e non dicía frase sen unha segunda intención*. (pp. 44).

Gatafaio ACEVEDO (1932) Gatuelo, ladroncete (s.v. gatafayo).

Gateiro [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘simulador, necesitado de mimos. Vago’.] **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Tob.) Simulador, mimoso, vago.

Gato [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘dícese del que tiene los ojos blancos a consecuencia de cataratas o leucomas’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (4) Ladronzuelo, ratero que hurta con astucia y engaño. **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Persoa atrevida e desvergoñada. AUTOR Denominación para os habitantes de Portonovo (Pontevedra).

PINTOS *¿Tes ti medo aquí a ladrós, / a gatos ou raspalleiros?* (pp. 116). (Pé de páxina: Ladrón de pouca importancia).

MONTENEGRO *Púxose en camiño pra recolle-los cartos que deixara en Madrí (...). Chegou, pois, Marcos á vila dos gatos ou do oso, como queren algúis*. (pp. 137).

LÓPEZ FERREIRO *O oírilles pintar á eles o medo que se apoderou dos Tudescos e do seu señor o Duque de Cleves, cando viron aos españoles aganchar como gatos, e sin teer por ónde, apoliñar pol-as murallas da cidá e correr pol-o adarve*. (pp. 226).

LUGRÍS *Ben podía aforrar o decir que o tío Xan e don Constante, entrambos a dous avogados, lévanse como o can e o gato, principalmente dende que o primeiro lle deu unha leución de*

avogacía que non enseñan as cátedras. (pp. 200). Inda que se leven coma cans e gatos, ningún dimite. (pp. 224).

NORIEGA ¡Mariquitas!, sempre en tratos / cos cométicos baratos...; / ¡adiós os homes fornidos!/: chegou o tempo dos gatos / e dos merengues lambidos... (Tomo II, pp. 70).

VILLAR PONTE *Sí es alto com'a un pino / delgado com'un chantón / ¿quen t'ha de querer a ti / cara de gato ladrón?* (pp. 45).

RÁBADE *Pero vimos ben visto a Asíndeton Ferrero atendendo á Remedios nun recanto da Sala (...) o sitio en que a parella do meu recordo negro se retorecía alí naquel sofá. Parecían dous gatos, fóra a alma.* (pp. 138).

FREIXANES *Con el van os máis bravos mastíns da guerra: Vitellozzo, Gian paolo Baglioni (...), ambiciosos e non menos feroces có seu capitán. Compiten entre si a valor e crueldade. Véselles nos ollos, que non paran, sempre aquí e alá, e no xeito de se moveren, coma gatos, e nas falas, e nas mans, e o de Valentinois bole e goberna neles coma o vello lobo na manada.* (pp. 18).

X.TORO *En vez de pensaren no concerto e en que vai haber un nacho dunha discográfica están coma o can e o gato.* (pp. 82).

CID CABIDO *Ó pouco de estar agardando baixo a luz amarelada e acouante que esperecía penumbras sobre o cruce de camiños e a fonte, chegou, silencioso coma un gato, Kiñas.* (pp. 112).

XAVIER NAVAZA *Algo inaudito, porque aquela xente non tiña posibilidade nungunha de declarar ren: eran catro gatos.* (pp. 164).

SILVA *A verdade é que os enredos que pasaron alí non foron precisamente inenarrábeis, pero tampouco era para andalos contando a canto can e gato hai, como fixo Raúl, sobre tendo en conta que agardou anos para dicilos por San Eirís.* (pp. 85).

SUMAI *Felisa, dun empurrón, arredouno do medio da cociña e, coa meniña apegada ás pernas coma un gato mequeiro, dispúxose a cocer auga.* (pp. 105).

Gatoeiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) 'ladronzuelo astuto'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Ratero, ladronzuelo astuto. **GRANXERAIS RASPIÑEIRO**.

Gatuno

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO –*Como din os portugueses, ¡que larapios! ¿Pódese saber dos ladroeiros da vila? –Non, pois son tan desprezables e mesquiños que, por ter algunha sona, ata pasarían por tela de gatunos. Non esquezas aquilo de colle sona e bótate a durmir.* (pp. 174).

Gatuñeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. y s. (1) Persona que gatuña, que hurta con habilidad. (2) Persona que trepa diestramente y sube a un lugar alto con el auxilio de las manos. **GRANXERAIS RASPIÑEIRO**.

Gatuño **ELADIO RODRÍGUEZ** GATOEIRO.

Gutoeiro **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (San.) Ladronzuelo. **GRANXERAIS** adx. (1) Que rouba cousas de pouco valor.

Pelagatos [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. pèlagátos) 'apodo del de escasas facultades'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Hombre pobre y despreciable. **GRANXERAIS** s. (1) Pessoa pobre e sen personalidade; esfolagatos.

CASTELÁN

En Covarrubias *engatar* 'engañar' (s.v. engatar), **estar hecha una gata parida** 'la que está muy flaca', **gatos** 'los ladrones rateros', **ata el gato** 'al rico avariento y mísero', **no hacer mal a un gato** 'ser pacífico y benigno', **mojigato** 'disimulado bellaco, que es como el mecigato, que diciéndole miz, se humilla y regala, y después da urañada' (s.v. gata y gato).

En DRAE **engatado** 'habitudo a hurtar, como el gato; ratero', *engatar* 'engañar halagando', **gata** 'mujer nacida en Madrid', **gata de Juan Ramos**, o **de Mari Ramos** 'persona que disimuladamente y con melindre pretende una cosa, dando a entender que no la quiere', **gata parida** 'persona flaca y extenuada', **hacer la gata**, o **la gata ensogada**, o **la gata muerta** 'simular o afectar humildad o moderación', **gatallón** 'pillastrón, maulón', **gatamuso** 'hipócrita, solapado', **gatera**, **gatillo** 'muchacho ratero', **gatería** 'reunión de mozos y muchachos mal criados', **gato** 'ladrón, ratero que hurta con astucia y engaño', 'hombre sagaz, astuto', 'hombre nacido en Madrid', **ata el gato** 'persona rica, avarienta y mísera', **cuatro**

gatos ‘expr. despec. para indicar poca gente y sin importancia’, **gatunero** ‘el que vende carne de contrabando’, **mojigato** ‘disimulado, que afecta humildad o cobardía para lograr su intento en la ocasión’, ‘beato hazañero que hace escrúpulo de todo’.

En Moliner **engatado** ‘(aplicado a personas) habituado a hurtar’, **engatar** ‘engañar halagando’, **gatallón** ‘granuja’, **gatera** ‘ratero’, **gatería** ‘reunión de golfillos’, **gato** ‘ratero’, ‘hombre astuto’, ‘madrileño’, **gato viejo** o **gata vieja** ‘persona astuta o experimentada y con mucho conocimiento de la vida’, **cuatro gatos** ‘un número de personas que se considera insignificante’, **gatamuso** ‘hipócrita o solapado’, **gatunero** ‘hombre que vende carne de contrabando’, **mojigato** ‘se aplica a la persona que afecta humildad o encogimiento para dar lugar a que llegue el momento oportuno de hacer lo que pretende’, ‘se aplica a las personas que se escandalizan con excesiva facilidad por la inmoralidad de las cosas; que muestran recato, moralidad o virtud exagerados o afectados’.

En Celdrán **catulis** ‘crédulo, infelizote’, **gata de Juan Ramos** ‘quien con disimulo y melindres pretende una cosa dando a entender que no la quiere ni le interesa, haciéndose el tonto o mostrando desinterés’, **gata de Mari Ramos**, **gata muerta** o **ensogada** ‘persona que finge humildad o moderación en espera de ocasión apropiada para alzarse con su propósito’ (s.v. gata de Juan Ramos), **gatamansa** ‘quien aparentando mansedumbre alberga malas intenciones’ (s.v. gata de Juan Ramos), **gatallón** ‘pillastrón, maulero, embustero y golfo’, ‘sujeto que se conduce con vileza y merece desprecio’, ‘individuo cobarde que sólo se atreve con quienes está seguro que va a vencer, y aguanta carros y carretas de los demás’, **gatamusa** ‘mujer hipócrita, mojigata y de cuidado’ (s.v. gatamuso), **gatamuso** ‘gataminsa’, ‘persona gazmoña y santurrón que las mata callando’, ‘mosquitamuerta’, ‘sujeto disimulado e hipócrita que se hace la gata de Juan Hurtado’, **gatamusino** ‘persona pícaro y tunante’ (s.v. gatamuso), **mogato** ‘quien actúa con doblez o encubre sus intenciones’ (s.v. mojigato), **mojigato** ‘individuo que afecta falsa humildad y mansedumbre para engañar a quien se pretende confundir’.

PORTUGUÊS

En Houaiss **engatadeira** ‘aquella que alicia mulheres para a vida religiosa’, **engatar** ‘furtar’, **engatidão** ‘individuo que se compraz em seduzir mulheres ou cuja preocupação maior é tentar fazê-lo; conquistador, paquera, paquerador’, **gata** ‘mulher jovem muito atraente’, ‘namorada’, **gato** ‘homem muito atraente’, **gateador** ‘que ou aquele que gateia, que usa de astúcia e manha para aproximar-se da caça’, ‘que ou quem é manhoso, astucioso’, ‘que ou aquele que rouba; ladrão, gatuno’, **gateiro** ‘individuo que recruta trabalhadores, servindo de intermediário entre estes e o empreiteiro’, **gaticida** ‘o que mata gato(s)’, **gatinha** ‘moça graciosa e bonita’, **gato** ‘individuo ligeiro, esperto’, ‘rapaz ou homem muito atraente’, ‘batedor de carteiras’, ‘mulher que vive maritalmente com homem, sem ser casada; concubina’, ‘mulher inconstante, leviana’, ‘sócio ou simpatizante do clube carnavalesco dos Fenianos’, ‘empreiteiro’, ‘jogador que diminui a idade para jogar partidas juvenis ou não se desvalorizar’, ‘juiz ladrão’, ‘goleiro ágil’, **gato-com-botas**, **gato-de-botas** ‘pessoa que mente e exagera muito’, **gatona** ‘mulher muito atraente’, **gato-pingado** ‘individuo pago para acompanhar enterro a pé, empunhando uma tocha’, ‘cada um daqueles (quando são poucos) que comparecem a reunião ou espectáculo, ou participam de agrupamento’, ‘agente funerário que acompanha as diferentes cerimônias do enterro; papa-defunto’, **gato-preto** ‘o diabo’, **gato-sapato** ‘individuo maneável, manobrável’, **gatunagem** ‘conjunto de gatunos’, **gatuno** ‘que ou aquele que furta; ladrão’.

En Almeida-Sampaio **engatadeira** ‘mulher que alicia outras para entrarem em congregação religiosa’, **gata** ‘bebedeira’, **gata-borrallheira** ‘mulher que não gosta de sair de casa’, **gateira** ‘bebedeira’, **gato-pingado** ‘individuo mercenário que acompanha os enterros empunhando uma tocha’, **gato-sapato** ‘coisa desprezível’, **gatunagem** ‘bando de gatunos; quadrilha’, **gatuno** ‘larápio’, ‘ratoneiro’, ‘ladrão’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. CATTUS íd., de orixe incerta. O cast. *catulis* para Celdrán procede do lat. CĀTŪLUS ‘gatiño’ - para Blánquez CĀTŪLUS pode ser dim. tamén de CANIS ‘can’ e para Raimundo de Miguel ten o único significado ‘can pequeno’.

O lat. FĒLES ‘gato’ tamén tiña a acepción figurada ‘pequeno ladrón, rateiro’.

Para Corominas-Pascual o cast. *mojigato* está composto de *mojo e gato, palabras sinónimas para referirse ó gato, que se aplica ás persoas recollendo características da natureza dos gatos. Ilustra con outras formas de igual creación e significado noutras linguas: **gatamoixa** en catalán, **gatamusa** en aragonés (recollida), **chattemite** en francés (sobre *chatte* ‘gata’) ou **gatta mógia** en italiano (s.v. *mojigato*). Celdrán propón *mojigato* tomado do ár.

NOTA

Collón de gato é unha clase de uva branca de grans moi grandes. **Capagatos** é nome dun verme. **Fungagatos** é unha peza do muíño. **Gateador** é un paxaro. **Uñagata** é nome de planta.

Resulta curioso que o rato e o gato, inimigos naturais, xeren a mesma acepción ‘ladrón de pequenos roubos’. Como curiosidade, tamén en latín MUS ‘rato’ crea o der. MŪSĪO ‘gato’.

A denominación de gato para os habitantes de Portonovo é usada sobre todo polos veciños de Sanxenxo, que encontran como resposta a denominación de lilailos (v. lilailo).

Para a acepción de gato ‘madrileño’ explica José María Iribarren (*El porqué de los dichos*, pp. 283-284) que se debe á habilidade dun soldado madrileño gabeando por unha muralla no asalto a unha praza en tempos de Alonso VI.

En port. a palabra **felino** -do lat. FĒLES ‘gato’- ten as acepcións figuradas: ‘que denota uma sensualidade agresiva, animal (diz-se esp. de pessoa do sexo feminino)’ (Houaiss), ‘capaz de atacar ou ferir inopinadamente; traiçoeiro’ (Houaiss), ‘fingido’, ‘traíçoeiro’, ‘cruel’ (Almeida-Sampaio).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **gato** ‘persoa indeterminada’ (Tomo V, pp. 306), (autoinsulto) (Tomo VII, pp. 8, 25).

En Valle-Inclán **gatera** (masculino) ‘pillo, aprovechado, tunantuelo, hampón’ (pp. 146).

En Cela **gatito noble** (47), **pelagatos** (pp. 230).

En Torrente Ballester **gata lasciva** (pp. 687).

VER

Cateño, cazón, marau, marralleiro, marraxo, mianar, mico, moumear.

GAVACHO. Denominación despectiva para os franceses.

Gavacho **GRANXERAIS** s.m. (2) *fam.* Despectivamente, francés.

MONTENEGRO *¡Viva España!, ¡Viva Galicia!, ¡Morran os gabachos!* (pp. 96). *¡Viva España! ¡morran os gabachos!* (pp. 99).

LUGRÍS *Tantas veces oeu a ditosa palabra beaucoup, que ás derradeiras púxose de pé, e botando lume polos ollos, díxolles aos mariñeiros. —¿Seique coidades que non entendo a vosa fala, gandules, gabachos do demo?* (pp. 252).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **gabachos**: “Muchos destos gabachos se vienen a España y se ocupan en servicios bajos y se afrentan cuando los llaman gabachos”.

En DRAE **gabacho** ‘despec. francés’.

En Moliner **gabacho** ‘(despectivo y aplicado a las personas y a la lengua) francés’, ‘cobarde’, ‘poco sufrido para el dolor físico o asustadizo o exageradamente impresionable ante él; por ejemplo, ante alguna pequeña operación dolorosa o cruenta que tiene que sufrir o presenciar’.

En Celdrán **gabacho** ‘despectivo por francés’, ‘traidor y cobarde’, ‘holgazán’, ‘niño llorón, cobarde y falso’, ‘(en México) gringo’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do oc. *gavach* ‘montañés groseiro’, ‘persoa procedente dunha rexión setentrional e que fala mal o idioma do país’, duns significados anteriores ‘papo dunha ave’, ‘bocio’, pola frecuencia desta enfermidade entre os habitantes desas zonas occitanas setentrionais (s.v. gabacho).

NOTA

O galego gabacho ‘presumido’, ‘orgullosa’, ‘vaidoso’ deriva de gabar, polo que se encontra nesa entrada (v. gabar). O *Gran diccionario Xerais da lingua* recolle na entrada “gavacho” unha terceira acepción figurada ‘que presume de poder ou de forza’, que corresponde a gabacho derivado de gabar, que reconduzo tamén a esa entrada (v. gabar).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **gabacho** (Tomo VII, pp. 12).

VER

Alporcado, escrofuloso.

Gavioto v. GAIVOTA.

(GODALLO). Xera os significados: Persoa sucia; persoa obscena; lascivo; desordenado; persoa sen educación nin cortesía; alumno que falta á clase; alguacil.

Godalla

PINTOS *Roncollo, godalla, carolo, cachón.* (pp. 330).

Godallán **ELADIO RODRÍGUEZ** GODALLEIRO. **GRANXERAIS** GODALLEIRO.

Godalleira

CASTELAO *Eiquí unha langosta godalleira facéndolle cóchegas a un polo encoiro, e tres centolas vermellas de vergonza.* (pp. 178).

Godalleiro [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘cochino, obsceno, indecente, hediondo como godallo’. En Pintos (1865) ‘novillero’ (entendo ‘o que falta á escola’).] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m. y f.* (1) Persona sumamente sucia y desaseada. (2) Obsceno, lascivo, impúdico. (3) El que realiza actos injustos contra otro. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa extremadamente sucia e desaseada; godallo. (2) Aplícase a quen non ten educación nin cortesía; basto, groseiro.

Godallento **APÉNDICE ELADIO** (1961), **FRANCO GRANDE** (1972) Que practica la godalla (‘faltar a clase un alumno’).

Godallo [En Valladares (1884) ‘alguacil’.] **SARMIENTO** *Godallo*. **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m. y f.* (1) De la mujer puerca, sucia y desaseada, se dice que es un *godallo*. (3) Alguacil, ministro inferior de justicia. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Fri.) Desordenado. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa extremadamente sucia e desaseada; godalleiro. (2) Persoa desordenada, sen xeito nin maña para face-las cousas.

PINTOS *E verás muitos alarbes, / centulos e maricallos, / cazoleiros e godallos, / muito ninguén e arroaz. / Lacoeiros, gurumantes, / canaveses, galdrupeiros, / esculeres, raspalleiros, / muito choqueiro e lambaz.* (pp. 204).

LEIRAS *Veu o godallo, e levóume / canta grá tiña na casa...! / Dios faga que lle aproveite / coma ós chitos a ferraña!* (pp. 188). –¿Por qué, entonzas, se ofreceron? / ¿Por qué a Fazouro descalzos / foron, logo? / –Por ser burros / e coidar que pode un santo gobernar canto lle pidan; / e que, cal fan os godallos, / ó dreito sirve samente, / e máis axina ós que cartos / lle dían. (pp. 371).

NORIEGA *I había menos malicia: / un lamote de Galicia / tremaba com’o vincallo / diante as barbas dun godallo, / que lle azapurra a Xusticia.* (Tomo I, pp. 205). **O godallo: El agente ejecutor.** (Tomo II, pp. 250).

PEDRAYO *Foi soado entre as confrarías de arrieiros, barrocos, quincalleiros, seitores, e entre os godallos da curia, maragatos, estudantes, frades, e fidalgos que por angueiras ou gusto tiñan precisión de camiñar.* (pp. 53). *¿Sabes por que veñen aquí toca-las latas? ¿Sabes por que? Veñen porque somos boas. Porque non somos como eles querían que fosemos: uns godallos.* (pp. 118).

A.REIGOSA *¡Ei, para o carro, godallo! Mentres ti fuches eu estiven botando unha sesta. Se faltan tivecches que ser ti o que os comiches mentres eu descansaba.* (pp. 66).

ETIMOLOXÍA

De godallo ‘cabra’, ‘cabra de máis de dous meses’, ‘cabra de menos de dous anos’, ‘cabra en celo’, ‘macho cabrio en época de celo’, ‘porco’. Para Corominas-Pascual variante de bode (: s.v.) e bodallo (: s.v.).

NOTA

Godallo ‘denominación despectiva para quen fai alarde de descender dos godos’ hase ver na entrada godo (: s.v.), aínda que se cree por paronomasia da palabra godallo que nos ocupa nesta.

VER

Bodallo, bode.

GOLPE. Persoa que obra astutamente, coma un raposo; persoa sagaz, maliciosa ou irónica.

(golpe)

PINTOS *Mira, Pedro Lucas, / que me tes mui cheo / cunhas raposadas / do que é golpe vello.* (pp. 298).

Golpiño

FOLE *Aquelo de “hematoma no coxote” fixo cavilar ó Cacharulo. Surriu con aquil sorriso de golpiño, que era tan seu.* (pp. 66).

***Vulpeja**

ALCALÁ *Eu fun buscar a Loli lembrando o día en que lle inchei a cara ao Marquitos Cortina. Desde o chan, limpando o beizo roto, aínda me chamou “Vulpeja, gallego asqueroso”.* (pp. 112).

CASTELÁN

En Moliner **vulpino** ‘se aplica particularmente a la astucia como la de la zorra o a quien la tiene’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **vulpino** ‘hábil com ardis; ardiloso, astuto, raposeiro, raposino, traiçoeiro’.

En Almeida-Sampaio **vulpino** ‘astuto’, ‘traíçoeiro’.

ETIMOLOXÍA

Golpella/o é voz da lingua medieval.

De golpe ‘raposo’, do lat. VULPES id., que tiña o der. VULPIO, -ŌNIS ‘astuto’.

NOTA

O cast. *vulpeja* e port *golpelha* non xeran acepcións figuradas aplicadas a persoas. O der. latino VULPIO tiña o significado ‘astuto’.

VER

Raposo, zorro.

GORILA. Garda de seguridade ou escolta.

Gorila **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Persoa que ten encomendada a vixilancia de locais públicos ou a protección dunha persoa.

FOLE *O Boca ladroa recachou os dentes e surriu como podería surrir un gorila.* (pp. 89).

MELLA *En ocasións Pablo, metaforicamente falando, fai coma os gorilas: enche o peito e peta nel cos puños con moita xenreira para asustar ó inimigo e, de paso, darse forzas.* (pp. 96).

NAVAZA *Non ben se abriu a porta sacudíume a espantosa sorpresa de ver diante miña seis ou sete gorilas apuntándose coas ametralladoras.* (pp. 111).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **gorila** ‘guardaespaldas’, ‘policía o militar que actúa con violación de los derechos humanos’, ‘individuo, casi siempre militar, que toma el poder por la fuerza’, ‘militar’.

En Moliner **gorila** ‘se aplica como nombre calificativo o término de comparación a un hombre muy feo, muy velludo o de miembros desproporcionados’.

En Moliner (2002²), ademais, **gorila** ‘guardaespaldas’.

En Celdrán **gorila** ‘puta callejera y golfante que ejercía en las afueras de la ciudad (Málaga)’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **gorila** ‘guarda de segurança pessoal de um chefe de Estado ou qualquer outra personagem oficial’, ‘militar de tendência golpista e ditatorial e ideologia ger. direitista’, ‘agente secreto’, **gorilão** ‘gorila (‘guarda’) grandalhão, forte e abrutalhado; brutamente’, ‘gorila (‘militar’) extremado, sectário, linha-dura’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual é termo tomado polos naturalistas modernos do gr. *górilla*, empregado polo cartaxinés Hannón (séc. V a.C.) para denominar os membros dunha tribo africana que tiñan o corpo cuberto de pelo (s.v. gorila).

(GORO). Xera os significados: Persoa débil; persoa que ten coñecementos superficiais da actividade a que se dedica.

Engrolado [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘el estudiante etc. que solo tiene conocimientos superficiales en el ramo, profesión, ú oficio, á que se dedica’. En Carré (1928-1931) ‘el que sabe algo superficialmente’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (3) Dícese también del estudiante que sólo tiene conocimientos superficiales.

Gorolizo [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘se dice de todo aquello -una planta, un animal o un ser humano- que es poco consistente. Ej.: *Iste rapaz medróu moito, pero é gorolizo*’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa, animal ou planta que é pouco consistente.

CASTELÁN

En Moliner **huero** ‘se aplica al hombre enfermizo’, ‘también, a una persona pálida o rubia’, ‘y, por extensión, a los naturales de los Estados Unidos’.

En Celdrán **huero** ‘vacío, inane, que no tiene cosa alguna dentro y carece de sustancia’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **engrolador** ‘que ou aquele que engrola (‘mastigar de maneira rápida e incompleta’, ‘pronunciar (palabras) de maneira imperfeita ou indistintamente; recitar mal ou às pressas (oração, texto etc.); embolar (lingua)’, ‘deixar incompleto (dito, resposta etc.)’, ‘estudar ou decorar de modo superficial, sem atenção’, ‘ludibriar (alguém) por meio de embuste; engazopar, embair’).

En Almeida-Sampaio **engrolador** ‘que ou aquele que engrola (‘dizer ou falar atrapalhadamente’, ‘intrujar’, ‘decorar ou reter mal (a lição)’, ‘empinar’, ‘decorar à pressa’), ‘embusteiro’, ‘burlão’.

ETIMOLOXÍA

De goro ‘choco (o ovo)’, forma coincidente do galego (tamén hai as variantes grolo, gorolo ou gorullo que se aplican ó ovo que non foi fecundado ou ó froito que non ten nada dentro) e do portugués, de onde se crea a forma castelá. Para Corominas-Pascual dun verbo hispánico *GORARE ‘incubar’, de orixe céltica (s.v. huero). Houaiss parte de engrolar, para a que recolle a etimoloxía do lat. INCRUDĀRE, der. de CRŪDUS ‘cru’.

NOTA

Aníbal Otero (1949-1977) recolle o port. *engrôlo* ‘criancinha de mama, de tal forma enroupada, que parece um embrulho ou troixa’, que estaría relacionada con esta entrada. Pero non estou convencido de que todos os significados do port. *engrolar* estean relacionados con esta entrada, pois a algúns non se lles ve relación semántica. Poderían ter explicación por metátese de *logro* (v. lograr), como propón Almeida-Sampaio (s.v. engrolar), ou outras. Para *engrolar* ‘emitir a súa voz a ra ou o sapo’, que Houaiss inclúe na mesma entrada, poderíase aceptar por influxo do lat. GŪLA ‘gorxa’, do mesmo xeito que se crea o galego grolo ‘trago’ (en portugués *gole*), pois a ra ou o sapo cando croan parece que estivesen tomando grols. Si está claramente relacionado con esta entrada o verbo port. *grolar* ‘frustrarse’.

VER

Choco, ovo.

GORRIÓN. Persoa pequena; persoa sucia; persoa sen forzas.

(**gorrión**) **GRANXERAIS** **Estar coma un gorrión**, estar feble e sen forzas.

Gurrión **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Animal o persona pequeno y sucio.

CASTELÁN

En Covarrubias **gorrión** ‘al que es pequeño de cuerpo y garañón’.

En DRAE **gurripato** ‘persona pazguata’.

En Moliner *gorrionera* ‘guarida de gente maleante’.

En Celdrán **gorriata** ‘mujer alocada y de mala cabeza’ (s.v. gorrión), **gorrión** ‘pardillo, paleta, bobo’, ‘persona que además de torpe es mala’, **gurrión** ‘persona que carece de perspicacia’ (s.v. gorrión), **gurriato** ‘infeliz y simple, pardillo, persona fácil de engañar’, ‘feo’, ‘personajillo insignificante’, ‘buscavidas y culo de mal asiento’, ‘pícaro, persona retorcida’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do paxaro *Passer domesticus*, tamén coñecido por pardal (: s.v.). Para Corominas-Pascual de orixe incerta (s.v. gorrión).

NOTA

Para DRAE o cast. *gurripato* é variante de *gurriato* ‘pito do gorrión’ e tamén ‘porco pequeno’. As acepcións de *gurriato* de Celdrán que considera o lexicógrafo tomadas do porco están trasladadas á entrada guarro (: s.v.).

VER

Pardo.

(**GRALEAR**). Xera os significados: Persoa que fala moito; persoa que fala voceando alegremente; persoa amiga de troulas; persoa que canta moito, particularmente facendo trilos coa voz.

Graleador **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Parlero, algarero, persona que habla voceando alegremente. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa amiga de troulas.

Graleante **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Cantarín, que canta mucho haciendo quiebros con la voz.

Graleiro **ELADIO RODRÍGUEZ** GRALEANTE.

ETIMOLOXÍA

É variante de garlar (: s.v.) por influxo de gralla (: s.v.), palabras ambas que xeran iguais significados. O verbo gralear aparece por primeira vez rexistrado en Sobreira (1787-1805) co significado “hablar todas y cualquier cosas por solo hablar, y sin necesidad y sin elección”.

VER

Garexar, garlar, garula, gralla.

(**GRALLA**). Xera os significados: Persoa que fala moito; persoa que fala de máis; persoa que fala sen ter sentido o que di; persoa que berra falando; revoltoso; rapaz ou grupo de rapaces vagabundos, desvergoñados e trastes.

Gralla **GRANXERAIS** s.f. (3) fig. Persoa moi paroleira.

Gralleiro **ANÍBAL OTERO** GRAJEIRO. **GRANXERAIS** adx. (1) Dise da persoa que fala de máis e sen ter sentido o que di; baballón, badueiro, barballeiro, bardallas, bardalleiro, latriqueiro.

Grallón **ANÍBAL OTERO** GRALLEIRO. **GRANXERAIS** adx. (2) fig. Que berra.

Graxe **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Gritón. (s.v. graje). **GRANXERAIS** s.m. (1) Charlatán, berrón.

Graxeiro **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Charlatán, gritón. (s.v. grajeiro)

Graxo **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Ram.) Revoltoso.

Graxos **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. pl. (1) Pilluelos, muchachos vagabundos y desvergonzados, que hacían frecuentes trastadas en la ciudad de Ourense. (Eladio Rodríguez ilustra máis abundantemente).

NORIEGA *Alí aniñaron os graxos / que das brañegas se mofan, / sin reparar que pretiño / deles nunca faltan monas, / tan pintadas, que parecen / o cancelo dunha chousa.* (Tomo II, pp. 39).

CASTELÁN

En DRAE **grajo** ‘charlatán, cascante’.

En Moliner **grajo** ‘hablador’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **gralha** ‘persoa que fala muito, lembrando o grasnar das gralhas; tagarela’, **gralhador** ‘que ou aquele que fala de maneira confusa, com má dicção; engrolador’, ‘tagarela, palrador’.

En Almeida-Sampaio **gralha** ‘mulher faladora’, **gralhador** ‘palrador’.

ETIMOLOXÍA

Do nome da ave da familia dos córvidos. Do lat. GRĀGŪLUS ou GRĀCŪLUS íd. Para Blánquez de orixe onomatopeica.

NOTA

A forma graxo(s) ‘revoltoso’, ‘rapaz vagabundo e desvergoñado’ enténdoa dentro desta entrada, con significados extensivos coincidentes ós que encontramos en garrulaxe (v. garrulo) e garulada (v. garula), que chegan a un significado ‘grupo de rapaces’, ‘pícaro’ procedendo dun significado orixinal tamén coincidente co desta entrada ‘persoa faladora’.

En galego o verbo para a voz da gralla é grallar, en cast. *graznar* e en port. *grasnar* e *grazinar*, ambos do lat. tardío GRACINARE íd., da mesma orixe onomatopeica do lat. GRĀGŪLUS. En port. xera os derivados aplicados a persoas **grasnador**, **grasnante** ‘persoa que reprende ou grita con voz desagradable’ (Houaiss e Almeida-Sampaio) e **grasneiro** íd. (Houaiss), **grazina**, **grazinador** ‘persoa que fala moito e en voz alta’ (Houaiss e Almeida-Sampaio), ‘persoa que fala entre dentes ou rosma con mal humor’ (Houaiss e Almeida-Sampaio), ‘persoa que chora ou suplica de maneira pesada e inoportuna’ (Houaiss e Almeida-Sampaio).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruime **grajo entre los cuervos, hecho** (Tomo VII, pp. 401).

VER

Choia, **croia**, esgarneón, garexar, garlar, gralear.

Grañón v. GARAÑÓN.

(GREIA). Xera os significados: Grupo de moita xente; grupo de persoas que están ou van xuntas; grupo ou conxunto de fieles relixiosos; conxunto de individuos dunha mesma raza ou nación; conxunto de persoas consideradas como animais ou desprezables; persoa servil ou dócil coas ideas ou iniciativas doutros.

Grea [Aparece por primeira vez en Carré (1972) ‘muchedumbre’.] **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Conxunto de individuos que camiñan xuntos, especialmente de fieis relixiosos; congregación, grei. (3) Conxunto de persoas consideradas como animais ou desprezables.

DIESTE *Aínda traballaba o vello cando o mozo lanzal, seu Andresiño, regalía da casa, fora en grea con outros, mordendo un caravel, a terras de Mouramia.* (p. 21). *De rapaz era o que dirixía os xogos, rapiñas e pedreas. Era o galo da grea infantil.* (pp. 46).

RISCO *Emprinciou a organizarse a procesión cívica para iren cas de D. Celidonio, que estaba frente por frente. A grea apretuñábase na praza e nas rúas.* (pp. 101). *É lástima que a psicoloxía das greas non tivese aínda en conta o rol da secreción cutánea.* (pp. 102).

IGLESIA ALVARINO **Grea.** Muchedumbre. (Carmina, pp. 186).

CASTELAO *Un de tantos paquetes que navegan polo lombo do Atlántico entra bruando nas augas de Vigo, doído de fasquía, para safarse da grea de vencidos e doentes que porta no bandullo.* (pp. 235).

PEDRAYO *Facíao ensoñar con New Orleans, con minas e greas de homes derreados polo trabalo e o medo do chicote.* (pp. 83).

BLANCO AMOR *Estaba unha grea de xente fitando pra o lonxe.* (pp. 60).

FOLE *Saían as greas dos rapaces e entraban outras.* (pp. 72).

MORALEJO *O amolante e inacabable mes de “jodiembre” en que nos ten unha grea de fillos da moi moi...* (pp. 205).

FREIXANES *O príncipe Britano aviva a marcha, acirra a súa montura e lánzase por diante contra a grea dos malditos.* (pp. 250).

ALCALÁ *Fixo un chalé para pasar o verán con aquela grea de fillos que tiña.* (pp. 38).

DELRIEGO *Greas de rapazas, cos seus distintivos, detiñan aos transeúntes.* (pp. 52).

MIRANDA *Dar un volantazo e adiantar a toda aquela grea de conductores torpes e adurmiñados.* (pp. 109).

NAVAZA *Entre a algeirada da grea infantil pareceulle ver, rodeado dun grupo de admiradores, a Barallobre coa súa bicicleta.* (pp. 28). *O estigma que identifica o detective xenial e o deferencia da grea inepta dos afeccionados.* (pp. 79).

VALCÁRCEL *Por diante da porta do seu cuarto escoita un pasar inacabable de xente, con voces siseantes; unha grea de troupele sen descanso polos corredores cubertos de palla.* (pp. 140).

A.REIGOSA *Chámome Resalgario e son un dos fillos máis novos da gran grea deles que ten o meu pai.* (pp. 9).

Gregario **GRANXERAIS** adx. (2) fig. Aplícase á persoa que segue as ideas ou executa as ordes dun superior sen discutilas; dócil, servil.

Grei **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Grey, congregación de los fieles cristianos. (2) Conjunto de individuos de una misma raza, pueblo o nación. **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Conxunto de individuos que camiñan xuntos, especialmente de fieis relixiosos; grea, congregación.

RISCO *Unha unanimidade de garimosos sentimentos apretuxou a grei arredor de D. Celidonio.* (pp. 99).

CASTELÁN

En DRAE **gregario** ‘dícese del que está en compañía de otros sin distinción; como el soldado raso’, ‘dícese del que sigue servilmente las ideas o iniciativas ajenas’, **grey** ‘congregación de los fieles cristianos bajo sus legítimos pastores’, ‘conjunto de individuos que tienen algún carácter común, como los de una misma raza, región o nación’.

En Moliner **gregario** ‘se dice de las personas que forman parte de un grupo sin distinguirse de las demás’, ‘o que carecen de iniciativa y se dejan llevar por otros haciendo lo que hacen todos’, **grey** ‘conjunto de personas que siguen juntas cierta marcha’, ‘particularmente, conjunto de los fieles católicos considerados agrupados bajo la dirección de los sacerdotes’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **gregário** ‘que gosta de ter a compañía de outras persoas’, ‘diz-se de ou soldado raso’, **grei** ‘o conxunto de paroquianos ou diocesanos; congregación’, ‘o conxunto de súditos; vassalagem; povo; nación’.

En Almeida-Sampaio **grei** ‘congregación’, ‘povo’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (gree, grey).

Do lat. GREX, GRĒGIS ‘rabaño’, ‘banda de aves’, pero tamén os extensivos ‘conxunto de persoas’ e ‘compañía de comediantes’.

NOTA

Do mesmo étimo é a palabra aplicada a persoas egrexio ‘persoa distinguida, eminente, ilustre polos seus méritos’ -do lat. ĒGRĒGIUS ‘distinguido, eminente’, de E- e GREX, propiamente ‘a res que o pastor escolle ou saca do rabaño como a mellor’-. Non se debe confundir con egresado ‘o estudante que abandona un centro educativo por acabar os seus estudos’, de distinta etimoloxía; nin tampouco con esgrevio, que aparece erroneamente relacionado en Corominas-Pascual (s.v. grey).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **grey** (Tomo III, pp. 147).

GRIFO. Xera os significados: Aplicase á persoa co nariz recachado; rateiro, pequeno ladrón.

Engrinfado **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Per.) Dícese de la persona con nariz respingona. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa co nariz recachado.

Grifo CUVEIRO (1876) Rapaz, ladronzuelo. FILGUEIRA (1926) Ladronzuelo, golfillo.

CASTELÁN

En DRAE **grifo** ‘dícese de la persona cuyo pelo ensortijado indica mezcla de raza blanca con negra’, ‘dícese de la persona intoxicada con marihuana, y a veces del borracho’, ‘entonado, presuntuoso’.

En Moliner (2002²) **grifo** ‘se aplica a la persona que tiene el pelo ensortijado por ser mulato’, ‘se aplica a la persona que está bajo los efectos de la marihuana; también, borracho’, ‘presuntuoso’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **grifinho** ‘que tem grifas (‘unha adunca (‘curva’))’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

De grifo ou grifón ‘animal fabuloso metade león e metade aguiá’, do lat. tardío *GRYPHUS, do lat. GRYPUS id.

A presenza do -n- en engrinfando débese a contaxio da sílaba precedente trabada tamén por nasal.

NOTA

A definición de Cuveiro para grifo ‘rapaz, ladronzuelo’ deixa a dúbida sobre rapaz ‘mozo’ ou rapaz ‘ave de rapina’.

Xa en lat. había GRYPUS ‘o que ten o nariz aquilino, en forma de gancho’.

En cast. *grifo* toma o significado ‘billa’ por ser característica de moitas bocas de auga nas fontes ter o adorno dunha cabeza de persoa ou dun grifo, igual que ocorre nas gárgolas. Do mesmo tamén en cast. *jeta* (variante de *seta* ‘fungo’) adquire tamén o significado de ‘fociño’ e logo o de ‘billa’.

VER

Aguiá.

(GRILO). Xera os significados: Enredador; persoa que anda con contos; persoa espelida, viva e pillá; persoa simpática; persoa despreocupada; persoa que se ocupa en cousas inútiles ou sen importancia; persoa que canta mal; alcume de personaxe na obra de Gonzalo Navaza.

Engrilloteiro IBÁÑEZ (1956) Enredador. CARRÉ (1972) Enredador, chismoso.

Engriloteiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Embrollón, trapacero, que trastorna las cosas y todo lo confunde y enmaraña.

Grileiro [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘avisado, agudo, vivo, pilló: *O rapás saúme ben grileiro*’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Avisado. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Pillabán, dise da persoa aguda e pillá.

Grilleira **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Nov. Gui. Gun.) Simpática, despreocupada.

(grilo) **ELADIO RODRÍGUEZ** *Andar ós grilos*, ocuparse en cosas inútiles, perder el tiempo en asuntos de escasa importancia. **Cantar coma un grilo**, cantar sin gracia y sin modulación alguna.

NAVAZA *Acabo de comprarlle cincocentas ó Grilo de Moimenta*. (pp. 123).

CASTELÁN

En DRAE *grillera* ‘lugar donde nadie se entiende’, **andar a grillos** ‘ocuparse en cosas inútiles o baladíes’.

En Moliner *grillera* ‘sitio en donde hay mucho jaleo, por ejemplo donde todo el mundo habla a la vez, y no hay manera de entenderse’.

En Celdrán **grilla(d)o** ‘sujeto de poco fundamento, insensato cuyas opiniones no son tenidas en cuenta’, ‘desequilibrado mental’, ‘persona de poco juicio’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **grileiro** ‘pessoa que se apodera ou procura apossar-se de terras alheias, mediante falsas escrituras de propriedade’, **grilo** ‘pessoa aborrecida, sujeito intratável, amolante’, ‘guarda que opera o trânsito’.

En Almeida-Sampaio *grila* ‘mentira’, **grilo** ‘designativo popular da ordem dos Agostinhos Descalços’, **andar aos grilos como a raposa** ‘ser muito pobre, não ter com que viver’, **vir com os grilos** ‘estar bêbedo’.

ETIMOLOGÍA

Do nome do insecto ortóptero. Do lat. GRILLUS id.

NOTA

A **gaita grileira** é a gaita afinada en re, de son agudo, por lembrar o son do grilo macho. Posiblemente fosen en re, ou próximas a esta nota, as primeiras gaitas galegas. Tamén é denominación para unha gaita moi estridente, para a gaita que afina mal ou para unha gaita sen ronqueta. Recorda esta aplicación á gaita a palabra *cantarella* aplicada en cast. á primeira corda da guitarra ou do violín, a prima, a de son máis agudo.

GROFA. Muller vella; persoa alta, delgada, mal vestida e de mala figura.

Grofa CUVEIRO (1876), FILGUEIRA (1926) Vieja, estantigua.

CASTELÁN

En DRAE **grofa** ‘prostituta, mujer pública’.

ETIMOLOGÍA

Para DRAE do lat. SCRŌFA ‘porca’.

VER

Alporcado, cocheo, escrofuloso, porco.

(GROU ou GRÚA). Xera os significados: Persoa alta e delgada; persoa descolorida e de aspecto desmellorado; persoa triste; persoa que está perdida e sen rumbo; adiviño, agoireiro.

Esgrouviado [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘alto y delgado, macilento, cenceño’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Macilento, flaco, descolorido, triste. (2) Perdido, que no tiene ni lleva rumbo fijo. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa alta, de faccións moi labradas.

REIGOSA *Despois cachouno a tuberculose e foise quedando non ósos, fraco e esgrouviado coma un fío*. (pp. 50).

Esgrouviado

CABANA *Que os vexo moi cansornias e esgrouviados (...). Este home éche adiviñador do tempo e fáliche así por gusto, e ademais di que o galego verdá auténtico é o que el fala*. (pp. 70).

Gruador CUVEIRO (1876) Agorero. FILGUEIRA (1926) Adivino, hechicero. Agorero.

Grueiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Agorero, adivino que vaticina por medio de agüeros.

CASTELÁN

En Covarrubias **grullada** ‘la junta de los que van adunados y con armas, como los que acompañan la ronda, y otros que no huelgan de toparla’ (s.v. grullada).

En DRAE **gruador** ‘agorero’, **grullada** ‘conjunto de personas de baja condición’, ‘junta de alguaciles o corchetes que solían acompañar a los alcaldes cuando iban de ronda’, **grullo** ‘paleto, cateto, palurdo’, ‘oficial inferior de justicia’.

En Moliner **gruador** ‘agorero, adivino’, **grullada** ‘cuadrilla de gente’, ‘grupo de alguaciles o corchetes que acompañaban a los alcaldes cuando iban de ronda’, **grullo** ‘paleto. Campesino que se encuentra aturdido en la ciudad’, ‘persona ignorante y bobalicona’.

En Celdrán **grullo** ‘llamamos así al nega(d)o y al zote, a la criatura incapaz de explicarse’, ‘quien es zafio, rústico y palurdo’, ‘persona apartadiza que rehúye todo contacto con la gente; insociable’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **engrouvinhado, esgrouviado, esgrouvinhado** ‘de estatura elevada e magro, como um grou’, ‘que se apresenta com os cabelos desalinhados, revoltos, desgrehados’, **grulha** ‘que ou aquele que fala muito; tagarela, falador’, ‘que ou o que demonstra coragem, intrepidez; corajoso, arrojado’, ‘juiz de direito’, **grulhaço** ‘que ou o que é corajoso ou demonstra valentia’.

En Almeida-Sampaio **esgrouviado** ‘magro e alto como o grou’, ‘desgrehado’, **grulha** ‘pessoa que fala muito’, **grulhaço** ‘muito grulha’, **grulhento** ‘que grulha (‘falar muito’), ‘que pretende ter sempre razão contra os outros’, ‘palrador’.

ETIMOLOGÍA

Grou e grúa, macho e femia, son voces da lingua medieval.

Do lat. GRUS íd., para Blánquez de orixe onomatopeica.

En galego tamén existe o verbo guar ‘manifestar a ira con voces violentas’.

NOTA

En port. hai, coma en galego, as formas grou e grúa (port. *grua*), e o castelanismo *grulha* só para aplicar ás persoas. En cast. tamén existen as formas *grúa* e *grulla*.

O significado posterior de grúa ‘guindastre’ é por recordar o movemento do aparello o xesto da ave comendo co peteiro. En port., ademais de ter *grua* este significado, tamén *cegonha* dá nome a un artiluxio parecido.

O cast. **gurullada** ‘grupo de xente’, ‘tropa de alguacís’ (DRAE), ‘grupo de xente sen importancia’ (Moliner) relaciónao Corominas-Pascual co castelán *garulla* (s.v. *garulla*, *gura*), pero podería ser epéntese de *grullada*, que acabamos de ver que ten os mesmos significados. Claro que tamén habería que aceptar a posibilidade de que *grullada* fose síncope de *gurullada*, e esta variante de *garulla* (v. *garula*).

Da ave parecida cegoña xérase en port. **cegonha** en Houaiss ‘pessoa, ger. mulher, muito magra e alta’, ‘a esposa’, ‘amante ou prostituta’, ‘oficial e policía’, ‘pessoa que se embriaga com frequência; bebedorão’; e en Almeida-Sampaio ‘velhaco, cínico’, ‘pessoa alta e magra’, e **cegonheiro** en Houaiss ‘que ou aquele que é motorista de cegonha’.

Da ave parecida **ibis** recolle en cast. Covarrubias: “llamó Ovidio ibis a un su enemigo en una invectiva que le hizo” (s.v. *ibis*).

VER

Garula.

***GUARRO**. Pessoa sucia ou desaseada. (Non é palabra galega).

Guarro **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Mon.) Guarro.

CASTELÁN

En DRAE **gorrino** ‘persona desaseada o de mal comportamiento en su trato social’.

En Moliner **gorrino** ‘cerdo, en cualquier acepción’, **guarro** ‘cerdo, en cualquier acepción, propia o figurada’.

En Celdrán **gorrino** ‘persona desaseada y sucia’ (s.v. *guarro*), **guarín** ‘niño sucio y travieso’ (s.v. *guarro*), **guarro** ‘hombre muy promiscuo’, ‘putero’, **gurriato** ‘entra a formar parte de la extensa familia de improprios que integran la piara de cerdos y gorrinos, guarros y puercos, cochinos y marranos’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio posiblemente **garra** ‘imunda (mulher)’, **garrenta** ‘imunda; suja’ (este dicionario considera estas palabras derivadas do cast. *guarro*).

ETIMOLOGÍA

Do cast. *guarro* ‘porco’. Para Corominas-Pascual da onomatopea GUARR-, GORR-, imitativa do gruñido do porco (s.v. *guarro*, *gorrino* y *guarín*). Estaría relacionado con esta orixe o port. *guarra* ‘grito de dor’ (Houaiss).

NOTA

En port. Almeida-Sampaio tamén considera **garro** ‘leproso’ (Houaiss e Almeida-Sampaio) der. do cast. *guarro*, pero Houaiss do cast. *garrar* ‘moverse un barco arrastrando a áncora por non estar esta ben suxeita’, der. de *garra* (: s.v.). En port. *garrar* adquire tamén o significado ‘soltar, desprender’, que

explicaría o desgarrar da pel das persoas que padecen a lepra. Parece, por tanto, que o port. *garro* ‘leproso’ non proveña do cast. *guarro* como propón Almeida-Sampaio.

Para o cast. *gurriato* que aparece recollido en Celadrán téñase en conta que é palabra que en significado recto pode ser o porco pequeno ou o pito de gorrión, e de cada significado destes tira as correspondentes acepcións figuradas (cf. gorrión).

O cast. **gorrón** ‘home vicioso’ pode derivar de *guarro*. Véxase a entrada gorro (: s.v.).

OUTRA LITERATURA

En Cela **guarra** (pp. 35, 46).

VER

Cocho, porco.

(GUIXO ou GUIZO). Xera os significados: Persoa fraca; persoa alta e delgada; persoa de bo aspecto; persoa de mala figura e sen atractivo; persoa moi viva e activa; persoa intratable; persoa brusca.

Aguixado [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘crecido, espigado’. En Carré (1928-1931) ‘vivo, despierto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Crecido, espigado, de buen aspecto. (3) Diligente, agudo, listo.

Esguízaro **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Escuerzo, persona flaca y de figura ruin. (2) Hombre muy pobre y falto de todo atractivo personal en plena juventud. **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Pequeño, delgado, ágil y vivo: *parece un esguízaro*. (2) Alto y delgado (s.v. guíjaro). **GRANXERAIS** *adx.* (1) Fraco, persoa con pouca carne; enxoiito. (2) Persoa moi activa e intelixente; aleuto, espelido, esperto, vivo.

CURROS *Que máis sorte que ti tiña calquera, / esguízaro mirrado, / de pernas tortas e de cara fea.* (pp. 85).

Guíxaro **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Bullicioso y vivo en demasía, en Paime. (2) Delgado y bullicioso, en Fumiñá. (s.v. guíjaro).

Guízaro ELIXIO RIVAS (1978-2001) Intratable, brusco, repelente.

CASTELÁN

En Celadrán **güízaro** ‘persona poco razonable’ (suponlle este lexicógrafo a mesma etimoloxía).

PORTUGUÉS

En Houaiss **enguiçado** ‘que não se desenvolveu (diz-se de vegetal ou criança); mirrado, raquítico’, **enguiço** ‘criança pouco desenvolvida, doentia’.

En Almeida-Sampaio **enguiço** ‘criança enfezada’, ‘estafermo’, ‘mostrengo’.

ETIMOLOXÍA

En galego guixo ou guizo dá nome a ‘anaco de leña miúda’, ‘leña cortada para meter ó lume’, ‘pao pequeno e delgado’, e por extensión ‘cousa pequena’, ‘vara seca de breixo para alumar, pasmón’, ‘tizón’, ‘cádabo’, ‘garfo feito de madeira ou dunha rama usado para comer’. Hai os derivados guixar ou guizar ‘furgar cun pao’, guixón ‘pao longo para furgar’, guizadeiro ‘pao cun gancho nun extremo para o forno’, esguizo ‘rama delgada e seca’, ‘estela de leña para o lume delgada’, ‘pao cun gancho nun extremo para o forno’.

En portugués hai *guiço* ‘punta de rama’, ‘leña miúda’ e *enguiçar* ‘facer volver raquítico’ (Almeida-Sampaio). En cast. *guizgar* ‘incitar, provocar’, *guizque* ‘pao cun gancho nun extremo’, ‘pao para levar as andas’ ‘aguillón dos insectos’ e *quizquero* ‘persoa que leva as andas nas procesións’.

Para Corominas-Pascual dun radical GIZK- de creación expresiva, co sentido primitivo de ‘aguilloar, incitar’ (s.v. guizque).

As palabras e significados expostos ratifican a familia léxica e afástanla do cast. *esguízaro* ‘hombre pobre’, que haberá que ver na entrada suízo (: s.v.)

Algúns dicionarios galego-castelán definen esguízaro: “escuerzo, persona flaca y de figura ruin”, o que puidera levar a confusión coa primeira acepción do cast. *escuerzo* ‘especie de sapo’, máis aínda se se ten en conta que a palabra galega para este animal, congorzo (: s.v.), tamén xera o significado figurado ‘persoa alta e mal feita’, que Corominas-Pascual xustifica neste caso desde a acepción ‘sapo’ (s.v. escuerzo).

NOTA

O significado ‘alto e delgado’ enténdese derivado de ‘vara’, o de ‘persoa de mala figura’ derivado de ‘estela de leña cortada para o lume’ e os de ‘persoa activa’ ou ‘persoa intratable, brusca’ de ‘chuzo, pao para aguilloar, aguillada’.

VER

Congorzo, **esquilfo**, **suízo**.

Gurrión v. GORRIÓN. Gutoeiro v. GATO.

(HARPÍA). Xera os significados: Muller de mala condición, malvada e perversa; muller fea e fraca; muller ladroa; muller irada; denominación para un garda civil.

Harpella [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) (s.v. arpella) ‘mujer de mala condición, flaca y fea’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Arpia, mujer de muy mala condición. (3) Mujer muy fea y flaca. (s.v. arpella). **GRANXERAIS** HARPÍA. (s.v. arpella).

Harpía [Aparece por primeira vez no dicionario da Academia (1913-1928) (s.v. arpía) ‘la mujer fea, flaca y mala; furia, ladrona, disoluta’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** ARPELLA. (s.v. arpía). **GRANXERAIS** s.f. (2) p.ext. Muller malvada e perversa.

REIGOSA *Cando era nova ríase de ti e agora, que xa non hai quen a queira, faslle caso ti, que e-lo derradeiro burranzán que queda no mundo e o único que podía parar mentes nesa harpía. (pp. 82). A min non me pecha os ollos esa harpía coas súas malas artes. E é ben certo que eu quero que o meu fillo case, que xa ten idade para facelo, pero quero que o faga cunha muller de ben. (pp. 112).*

ANGUEIRA *O garda civil botoulle a man a unha das maletas (...). Aquela verdosa harpía, se me permite, Señor Director, con toda a documentación. (pp. 44).*

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **harpías**: “Son símbolo de los usurpadores de haciendas ajenas, de los que las arruinan y maltratan, de las rameras que depedazan un hombre, glotoneándole su hacienda y robándosela” (s.v. harpías).

En DRAE **arpía**, **harpía** ‘persona codiciosa que con arte o maña saca cuanto puede’, ‘mujer de muy mala condición’, ‘mujer muy fea y flaca’, ‘corchete o criado de justicia’.

En Moliner **arpía**, **harpía** ‘bruja. Se aplica a una mujer mala, de mal carácter, que usa un lenguaje insultante y grosero’, ‘también, a una mujer fea y flaca’.

En Celdrán **arpía** ‘persona perversa, de genio endemoniado y actitud fiera y cruel. Es calificativo que se predica exclusivamente de mujeres’, ‘robadoras y causadoras de males mediante manejos e intrigas’, ‘mujer que a cambio de sus favores arruina y desbarata las casas de los ricos de poco seso’, ‘rameras que despluman a los hombres que de ellas se encaprichan’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **harpia** ‘mulher má; megera’, ‘pessoa ávida; rapace’.

En Almeida-Sampaio **harpia** ‘mulher avarenta e cruel’.

ETIMOLOXÍA

De harpía, nome dun monstro fabuloso con cara de muller e corpo de ave de rapina. Do lat. HARPYA ‘ave monstrosa e noxenta’, e ademais ‘ladrón’.

A forma arpeu ‘áncora’ e en acepción figurada ‘persoa que come moito e rápido’ non ten que ver con esta entrada (v. arpeu). A forma harpía non ten correspondente masculino analóxico.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruime **harpía** (Tomo II, pp. 6).

HIDRA. Persoa alterada e con reaccións violentas.

Hidra **GRANXERAIS** s.f. (4) fig. Persoa alterada e con reaccións violentas. **Coma unha hidra**, moi alterado e violento.

ETIMOLOXÍA

Do lat. HYDRA ‘serpe mitolóxica de sete cabezas que renacían a medida que se lle cortaban’, ‘monstro devorador’, ‘serpe de auga’, do gr. *hydra*, der. de *hydor* ‘auga’.

NOTA

Do personaxe lendario con certas similitudes Medusa, en port. **medusa** ten a acepción aplicada a persoas ‘muller fea e perversa’ (Houaiss, Almeida-Sampaio). Do lat. MĒDŪSA, á súa vez do gr. *Médousa*, part. de *medein* ‘coidar’. Medusa era unha das tres Gorgonas, bela e cun cabelo fermoso; Atenea, ofendida con ela, transformoulle os cabelos en serpes e deulles ós seus ollos a calidade de converteren en pedra o que mirasen; Perseo cortarlle a cabeza para levala consigo e petrificar a todos os inimigos seus. Dá nome a

diversas especies de celentéreos, pola súa forma de cabeza con tentáculos que recorda a cabeza cortada de Medusa coas serpes que levaba Perseo, que en galego tamén se coñece por ortiga de mar, por dar urticaria.

A palabra **hidrófobo** que se aplica ó can con rabia, pero tamén á persoa irada (en cast. DRAE e Moliner, en port. Houaiss e Almeida-Sampaio) non garda relación coa serpe mitolóxica que ocupa esta entrada, aínda que coincida semanticamente. A explicación que xustifica a denominación errónea de hidrofobia para enfermidade infecciosa relacionada coa rabia é por ter como síntoma a dificultade de tragar auga, que se interpretou antigamente como fobia á auga.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **hydra** (Tomo II, pp. 6).

HIENA. Persoa de instintos ou manifestacións crueis; persoa mala; persoa de risa traizoeira; persoa que ri polo baixo.

Ena

PEDRAYO *O maior caritado, valente, asubiotado non lle levaba maosía ao pequeno, mozo de aparencia inxel, andar topinandeiro, faciana de leilán para o traidor, sempre ventando sangue como as enas.* (pp. 69).

Hiena **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Dícese del hombre o la mujer que demuestra tener instintos crueles. **CONSTANTINO GARCÍA** *iena*, f. (1) (Cod.) fig. Mujer mala. (s.v. iena). **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Persoa de malos instintos e moi cruel.

MELLA *Exhalamos un arrecendo vital que, na pituitaria das hienas políticas, soa a música celestial. En canto o ventan, no poleiro político os polos novos pónense rufos e inicianse ousados na tarefa de gala-las pitas. Vostede, mestre en poleiros, sabe que ese é o momento máis perigoso e hai que tomar medidas. Cando se detecta que un polo novo, máis ambicioso, inicia a súa irresistible ascensión, non queda máis remedio que saca-la regreta e aplicarlle na crista ó máis principal. Certo é Don Manuel que, sendo vostede home de constitución máis ben enorme e de xenio estremo, débolle pedir que o cristazo non sexa excesivo.* (pp. 128).

CID CABIDO *Kiñas ri polo baixo coma unha hiena.* (pp. 115).

CASALDERREY *E cando sorri, é tan falsa, que se pécha-los ollos é igualiño ca se escoitases unha hiena.* (pp. 21). (insulto indirecto). *Recibiunos co seu sorriso característico, é dicir, de hiena.* (pp. 96).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **hiena** ‘persona de malos instintos o cruel’.

En Moliner **hiena** ‘se aplica como nome calificativo a una persona de sentimientos extraordinariamente crueles e inhumanos’.

En Celdrán **hiena** ‘persona cruel carente de sentimientos, simuladora y falsa’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **hiena** ‘pessoa cruel e traizoeira’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero carniceiro. Do lat. HYAENIA id., do gr. *hyaina*, de *hys* ‘porco’ e *léaina* ‘leoa’.

HIPOPÓTAMO. (Non xera en galego aplicacións figuradas a persoas).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **hipopótamo**: “símbolo de impiedad y crueldad de los hijos contra los padres, y de irreverencia, ingratitud e injusticia” (s.v. hipopótamo).

PORTUGUÉS

En Houaiss **hipopotâmico** ‘gordo demais, obeso, pesado’, **hipopótamo** ‘indivíduo gordo’.

En Almeida-Sampaio **hipopótamo** ‘mal-ajeitado’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero paquidermo. Do lat. HIPPOPŌTĀMUS id., do gr. *hippopótamos*, de *hippós* ‘cabalo’ e *potamós* ‘río’.

Implume v. PLUMA. Incirrador v. ENCIRRAR.

(**LA**). Xera os significados: Persoa de paz; dócil; persoa de pouca actividade; home de pouca personalidade; rústico, incivil, bruto, tosco; persoa con pelo abundante e longo; persoa abandonada e mal vestida.

(**la**) SOBREIRA (1787-1805) **Baraza de laa**, persona de paz, de poca actividad.

LÓPEZ FERREIRO *E máis Xurdo, ou Xorxe, como lle chamaban ao mouro, teixo, trenco e todo, era boo coma unha baraza de lan.* (pp. 25).

NORIEGA *Un bonazo: é un campa de la, é dociliño com'a la.* (Tomo II, pp. 211).

La cardada

NORIEGA *Pero tamén hay o home que: é un la cardada.* (Tomo II, pp. 211).

Lanudo **SARMIENTO** *Lanudo.* PINTOS (1865) Lanudo, rustico, incivil, bruto, tosco.

PINTOS *Cuitadiño serás ti, / e mais quen che dixo eso, / que sería algún lanudo / baldrocas ou arrieiro, / pois ningún home de modo, / de estudio nin de talento / será tan galdramulán.* (pp. 138). (No *Vocabulario*, rústico, incivil, bruto). *Lambuzas e larafousas, / rascamulas e lanudos, / baldrocas e mais felpudos, / estantiguas e lambóns, / lambisqueiros, tumbalobos, / nugalláns e mais larpeiros, / ciroláns e galdrumeiros, / macacos e carrejóns.* (pp. 205).

Laúdo **GRANXERAIS** *adx.* (2) *fig.* Dise da persoa con pelo longo e abundante. (3) *fig.* Persoa abandonada e mal vestida.

CASTELÁN

En DRAE **lana** ‘persona de la ínfima plebe’.

En Moliner **lana** ‘hombre de clase miserable’, **lanudo** ‘velludo’.

PORTUGUÉS

En Houaiss *lana-caprina* ‘insignificância, bagatela’, **lanzudo** ‘lapuz (‘grosseiro’), ‘sortudo’.

En Almeida-Sampaio *lana-caprina* ‘coisa de pouca monta; insignificância; bagatela’, **lãzudo** ‘grosseiro’, ‘estúpido’, ‘lorpa’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. *LĀNA* íd.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **lanudo** ‘dócil, mandado’ (por metonimia de ovella) (Tomo V, pp. 326).

VER

Barazas, **Juan lana** (s.v. **xoán**).

(**LACAZÁN**). Xera os significados: Persoa con aversión ó traballo, vago; persoa que come ou lle gusta comer moito; senvergoña, descarado, cínico.

Lacaceiro **ELADIO RODRÍGUEZ** **LACAZÁN**. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (San. Com. Gui. Ram.) **LACAZÁN**. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Que non é amigo do traballo e que pasa a maior parte do tempo sen facer nada; calaceiro, folgazán, galbán, gandaina, gandulo, lacazán, lacoeiro, langrán, lerchán, lercho, lombán, loubán, nugallán, preguiceiro, vago, vergallán, zolado.

PEDRAYO –*Bule, lacaceiro, anda coa facenda. Por culpa túa levan dous días as vacas sen mollar o bico... ¿Ou coidas que es nado para abade, montón?* (pp. 8). *O arrieiro mandou calar ao mozo dicindo que aquelas non eran cousas de rapaces. O Paio de Moraña era un dos poucos traxinantes que facían noite, ás veces, nas Lamas. Tiña sona de lacaceiro na ilustre confraría dos cargadores de pelexos.* (pp. 21).

Lacaceirón **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Dícese de la persona extremadamente lacaceira o muy lacazana. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Que é moi lacazán ou preguiceiro.

Lacaceirona

LÓPEZ FERREIRO *Pero a nay do rapaz sempre foi unha gastadora, unha lareta, e despois unha gran lacaceirona.* (pp. 195).

Lacazán [Aparece por primeira vez en Sarmiento (1745-1770) ‘el ocioso y comedor’ (s.v. lacazan), ‘ocioso y holgazán’ (s.v. lacazán). En Filgueira (1926) ademais ‘desidioso, sinvergüenza, cínico’. En Aníbal Otero (1949-1977) ademais ‘comilón’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Haragán, holgazán, que rehuye el trabajo. (2) Vagabundo, ocioso, que no hace nada y quiere vivir sin trabajar. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cab. Fea. Com. Nov. Mel. Sob. Cod. Gro. Bur. Val. Gun. Sua. Ped. Fri. Mon. Pan. Ram. Mra. Cal.) Holgazán. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Que non é amigo do traballo e que pasa a maior parte do tempo sen facer nada; calaceiro, folgazán, galbán, gandaina, lacaceiro, lacoeiro, langrán, lerchán, lercho, lombán, loubán, nugallán, preguiceiro, vago, vergallán, zolado.

PINTOS *Maloutáns e furabolos, / almallos e furabolos, / lacazáns e mais lareiros, / muito fino lapantín, / da aldea, mazabarrigas, / marrauns e arrocheiros, / talludos e farfulleiros / e mais tanto palanquín.* (pp. 207).

PÉREZ BALLESTEROS *Anq’un trebunal s’inrita, / Cánso xa de perguntar / A-o lacazán Mingos Pita. (Versos en dialecto gallego, pp. 71. Foguetes, pp. 17).*

CURROS *Dábame noxo aquel antroído. Aquela / festa de lacazás e de larpeiros.* (pp. 300).

LUGRÍS *–Bueno, home, bueno. Vexo que aínda hai homes de ben no mundo -e colleu os dous pesos que lle daba o lacazán de Xan do Couto.* (pp. 162).

LEIRAS *Non che me colle de novo / que me deixes cal me deixas: / lacazán como saliche / falta che fai mainceira.* (pp. 195).

NORIEGA *¿Es lacazán e tramposo? / Pois... pró poleiro te chama / o deño, que te confunda, / ¡xudío!, que non te pasmas / de ver os cucos i as pitas / coa Raposa, na varanda.* (Tomo II, pp. 95).

CASTELAO COUSAS *–¡Gandulo! ¡Lacazán! ¡Borrachón! –Boeno... Xa empezamos con indireutas!...* (pp. 365).

RISCO *Eran os sobreviventes do Pasado, pálidas pantasma doutro tempo, ánimas en pena, cazadores de musarañas, ollando para os biosbardos e papando a mosca coma pasmóns, lacazáns respetables precisos para o decoro das accións.* (pp. 53). *O demo era negro, mouro, louro, inmundo, cachondo, torto, retorto, manicho, barbado, tiñoso, raposo, peludo, pelado, cornudo, rabudo, co cu recachado, mintirizán, lacazán, fuciñado.* (pp. 57).

CASTELAO *Pedriño, o fillo máis vello de Farruxo, veu vivir coa tía Ádaga. El era manso, doce, alabeeiro; pero tamén lacazán, pousafoles, e mais que nada comellón e lambeteiro. Endexamais podía ver comer sen pedir parte.* (pp. 23). *¿Ulas, lacazán? -rosnou a Xarda, zorregándolle unha labazada.* (pp. 61). *Pasaron meses e meses; pero endelí a siña Filomena non paraba de roñar. – ¡Lacazán! ¡Panarra! ¡Cangrena! E Pedro algunha vez revirábase: –Boeno... ¿Xa empezamos con indireutas? (pp. 167).*

PEDRAYO *Lacazán, xurafaz, desleigado, e deste xeito corresponder ao pan de esmola que che damos fillo da gandaina da nosa irmá que te ciscou como unha cadela no esterco, fillo dun rapiñeiro dos camiños, agora que te fixemos home agora has estordegar traballando na casa, queicoa do inferno.* (pp. 24). *Só viaxaban polo mundo lacazáns de bolsa baleira.* (pp. 89).

BLANCO AMOR *Porque unha cusa é o que un pode facere co seu xornal, e outra moi difrente é sere lacazán e non saberse valer na vida ou querere pasala de papaleisón.* (pp. 44). *Pro a Piolla, que é moi arriscada, fíxolle frente, e sacou o corpo, toda mouro e fuciñuda como é, con pelos no bigote, poñéndose a berrar: –“¡Fóra de eí, lacazás, perdularios, ou saio coa tranca! ¿Que vos pensades, que non son home pra vós?”.* (pp. 65).

CASARES *Mientras eles pasan as horas de lacazáns en certos sitios (certos sitios era o café Moderno) malgastando o que non gañan.* (pp. 56).

MORALEJO *Garda todo ben seco, limpo e protexido, e non me sexas lacazán.* (pp. 155). *“Pescador que pesca un soio peixe, mellor lle é que o oficio deixe”: mira ti que o lacazán que pariu o refrán mesmo estaría pensando en min e outros moitos, e estaría en complot coas nosas mulleres.* (pp. 174). *(aquí non ten acepción de vag, sençon que é insulto xeral).*

RÁBADE *–Ti voltaches -inqueda e mais distante- cunha presa de amoras. Traías o nariz amourentado, arrecendendo a ledro pero no fondo triste. –Para ti, lacazán.* (pp. 37).

CASALDERREY *Tirouse no chan, e debaixo dun moble atopou un rotulador da súa cor preferida, vermella. Na casa tiñamos que llos quitar de diante para que non nos fixese falcatuadas. El ben o sabía o moi lacazán, por iso me mirou a ver se lle berraba.* (pp. 97). *Pronto aprendín a lle cambia-los pañais, e confeso que, cando tiña aquelas cacas amarelas que parecían natillas, dábame verdadeiro noxo. O moi lacazán só sorría no momento de o mudar.* (pp. 113).

NEIRA VILAS *Aínda lles quedaron folgos para crear unha entidade á que se foron incorporando os máis deprimidos lacazáns, unha asociación da que nomearon presidente ó que fora director do Banco dos Choios Avoltos.* (pp. 60-61).

A.REIGOSA *¡Vai traballar, lacazán, que tes bo lombo!* (pp. 32).

ANEIROS *Hoxe non sei se sabería vivir sen ese rumor xordo e lacazán que me aloumiña ou me manca durante todo o día.* (pp. 36).

Lacazanería **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Conxunto de persoas que non traballan e dedican a súa vida ó ocio.

Lacazúas [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘folgazán’.] **GRANXERAIS** LACAZÁN.

CASTELÁN

En Celdrán **lacazán** ‘vivales que quiere vivir del cuento’, ‘holgazán’, en lugares de León.

En Corominas-Pascual **lacaozo** ‘glotón’, no Bierzo (s.v. lacón II).

ETIMOLOXÍA

Palabra exclusiva do galego. Para Corominas-Pascual der. de lacón (s.v. lacón II) (v. lacón). Habería que admitir influxo de folgazán (: s.v.) para a forma lacazán. Para Sarmiento (1745-1770) procedería dunha forma antiga *lecazán, tomada do lat. LECATOR ‘persoa que come moito’ (s.v. lacazan).

VER

Folgazán, lacón.

(LACÓN). Xera os significados: Persoa de pel ou pelo roxos; folgazán; persoa que anda coas pernas ó aire por ter os pantalóns rotos; persoa que anda mal amañado e coa roupa rota; persoa que come moito; afeccionado a comer carne de porco; afeccionado ós dóces; afeccionado ás enchentes; desocupado; desprezable; abandonado; rústico; denominación pexorativa para os frades franciscanos; denominación pexorativa para legos de conventos ou relixiosos que non recibiron ordes.

Alacoado CARRÉ (1928-1931), IBÁÑEZ (1956), FRANCO GRANDE (1972) Rubicundo.

Lacoeiro [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘galbanoso, perezoso, que anda con los perniles, zancajos ó lacós al aire por no darse una puntada en el vestido’. En Pintos (1865) ‘zafio, glotón’. En Cuveiro (1876) ademais ‘en algunas partes el que no piensa mas que en comer cosas de cerdo como muchos de los antiguos frailes franciscanos á quienes por otros frailes se les llamaba lacoeiros’. En Valladares (1884) ademais ‘decíase tambien de los frailes mendicantes que andaban á la cuesta de lacons y otras menudencias de cerdo’. En Valladares inédito (1896-1902) (s.v. frade lacoëiro) ademais ‘lego de convento o religioso sin opción a sagradas órdenes’. En Filgueira (1926) ademais ‘amigo de comer cerdo’. En Carré (1928-1931) ademais ‘desidioso que anda mal amañado y roto’.] **SARMIENTO** *Lacoeiro* (‘comilón’). **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Galvanoso, desidioso, que anda con los perniles o los lacós al aire por no darse unas puntadas en el vestido. (2) Glotón, que come con exceso y afán y es aficionado a las lacoadas. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Com.) LACAZÁN. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa dominada pola galbana, que non ten espírito para poñerse a face-lo máis mínimo traballo; calaceiro, folgazán, lerchán, lercho, lombán, loubán, nugallán, preguiceiro, vago, zolado. (2) Dise da persoa amiga das enchentes.

PINTOS *E verás muitos alarbes, / centulos e maricallos, / cazoleiros e godallos, / muito ninguén e arroaz. / Lacoeiros, gurumantes, / canaveses, galdrupeiros, / esculeres, raspalleiros, / muito choqueiro e lambaz.* (pp. 204).

AVELINO *Se fosen coma ti tod-os abades / i-outras, inda mais outas “dinidades” / i-ós cregos lacoeiros d-ola e misa...* (pp. 139).

Lacueiro SARMIENTO (1745-1770) Goloso. Comedor. CARRÉ (1972) Pelafustán (‘desocupado’, ‘desorezable’). ELIXIO RIVAS (1978-2001) Abandonado, patán.

Lacudo ELIXIO RIVAS (1978-2001) Vago, folgazán.

Lacueiro **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Nov.) LACAZÁN. **GRANXERAIS** LACOEIRO.

PORTUGUÉS

En Houaiss **alacoado** ‘que tem a cor do lacão ou presunto’, ‘que tem barriga proeminente; barrigudo’.
En Almeida-Sampaio **alacoado** ‘rubicundo’ (pola cor do lacón).

ETIMOLOXÍA

Do lat. LACCA ‘tumor nas patas das bestas de carga’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **laconero** ‘frade’ (Tomo V, pp. 301) (En nota a pé de páxina: lacon es el brazuelo del cerdo; y es costumbre en Galicia darlo de limosna á los Frayles Franciscanos”, Tomo VI, pp. 15).

VER

Caxoto, lacazán, xamón.

***LADILLA**. Persoa arrimadiza e entrometida. (Non é palabra galega).

Ladilla PINTOS (1865) Ladilla, pegadizo, entremetido.

CASTELÁN

En DRAE **pegarse** uno **como ladilla** ‘arrimarse a otro con pesadez y molestándole’.

En Celadrán **ladilla** ‘lapa, persona pegajosa’.

ETIMOLOXÍA

Castelanismo do insecto anopluro que vive parasito no pelo do pube do corpo humano e produce proído moi molesto. Do lat. *LATELLA, dim. de LĀTUS ‘ancho’, pola forma do insecto -pola mesma explicación un dos nomes que recibe en portugués é *chato*-. Tamén existe a teoría de buscallo orixe no lat. *BLATTELLA, dim. de BLATTA ‘insecto roedor’.

NOTA

O nome en galego é piollo pato (v. piollo) e en portugués *ladro* ou *piolho ladro* (v. piollo) e *chato*.

Celadrán incorpora na entrada “ladilla” a palabra **lailloso** ‘ruín e miserable’, que eu traslado á entrada laiar (: s.v.).

Aníbal Otero (1949-1977) recolle en Portugal a denominación *muranhico* para este insecto, der. dos lat. MUS, MŪRIS ‘rato’.

VER

Piollo.

(**LADRADOR**). Xera o significado: Aplícase á persoa que presume de máis do que pode facer.

(**ladrador**) **GRANXERAIS** Can moi ladrador, pouco mordedor, dise de cando alguén presume máis do que é capaz de facer.

CASTELÁN

En DRAE *ladrar* ‘amenazar sin acometer’, ‘impugnar, motejar. Alguna vez se entiende con razón y justicia, pero de ordinario indica malignidad’, *ladrido* ‘murmuración, censura, calumnia con que se zahiere a uno’.

En Moliner *ladrar* ‘se dice de la manera de hablar de alguien cuando es desagradable y destemplada’, ‘dirigir o dedicar a alguien insultos o críticas ásperas’, *ladrido* ‘insulto, difamación o calumnia’.

En Corominas-Pascual **ladrado** ‘acosado, apurado (por el hambre)’, ‘expulsado de un lugar’ (s.v. *ladrar*).

PORTUGUÉS

En Houaiss **ladrador** ‘que ou aquele que fala mal de alguém’, *ladrar* ‘gritar sem motivo’, ‘proferir (injúrias) violentamente’.

En Almeida-Sampaio **ladrador** ‘que ou aquele que ladra (‘gritar desentoadamente’, ‘falar sem sentido’)’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. LATRĀRE íd., que tamén tiña os significados ‘berrar’, ‘acosar’. Había en lat. o der. LĀTRĀTOR co significado ‘alborotador’.

NOTA

Son variados os significados figurados de *ladrar* ‘ameazar sen acometer’, ‘murmurar’, ‘gritar desentoadamente’, ‘falar berrando’, ‘criticar’, ou de *ladripar* ‘reñer’ e *ladripear* ‘reñer’, ‘andar con contos’, e todos estes significados poderían crear na fala espontánea derivados aplicados a persoas que recollan estas acepcións.

VER

Can.

(**LAGARTO**). Xera os significados: Persoa astuta ou que actúa con malicia; persoa perspicaz; pícaro; pequeno ladrón; muller atrevida e desvergoñada; muller de mala vida; persoa murmuradora; persoa que

está pendente de todo o que pasa; garda de tráfico; denominación pexorativa dos da parroquia de Lira ós de Lariño, ambas no concello de Carnota (A Coruña), que estes retrucan coa denominación de corvo.

Lagarta **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Mujer pícara, taimada. **CONSTANTINO GARCÍA** *f.* (2) (Cab. Com. Sob. Cod. Bur. Mez.) Mujer pícara y lenguaraz. **GRANXERAIS** *s.f.* (4) *fig.* Muller atrevida e desvergonzada; gata. (5) *fig.* Muller de mala vida; lurpia.

REIGOSA *¿Traballadora? ¡Ai séxate o demo! Faise pasar por tal para quedar ben, que é moi lista a lagarta... Pero, home, ¿que puido atopa-lo meu fillo nesa merdada, nesa morta de fame? ¡Foron os bebedizos da Engracia, non hai quen mo quite da cabeza! Esa foi sempre unha meiga coa alma moura.* (pp. 116).

PINTOR *As vellas lagartas e os samesugas da vida de Boapedre axexaban no ventre da lourriña Flor ese volume da muller preñada, que nunca era.* (pp. 140).

Lagarteira CARRÉ (1928-1931) Pillo. Astuto.

ROSALÍA *—¡Rabea, / can!, que non vin unha xorda / máis fraca nin lagarteira. / ¿É filla dalgún raposo? / —¿Qué pille un óso? Da vella / quérense rir... ¡Ai, Dios mío!* (pp. 309).

Lagarteiro [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘pillo, astuto, perspicaz’. En Franco Grande (1972) e Carré (1972) ‘ladronzuelo’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Zalamero, pícaro. **GRANXERAIS** *adx.* (2) *fig.* Que actúa con astucia e malicia para tirar proveito de algo; raposeiro.

ROSALÍA *Din que parés lagarteiro / desprumado. / si é verdad, ¡meu lagarteiro / tenme o corasón prendado!* (pp. 104).

AURELIO RIBALTA *O pai de Treixa era un pouco lagarteiro e coidaba que a súa filla casada con Xibrán e na cas do tío, quedaría á morte dil pola súa herdeira, que non era sorte pra disprezada.* (pp. 165).

MELLA *Non sei se capiscou. Barreiro estaba daquela particularmente insoportable e moi envaecido polo ben que lle saían as cousas. Tiña moito botafumeiro ó seu redor e xa se sabe que o fume dificulta a visión incluso ós lagarteiros.* (pp. 77).

Lagartixa

GARCÍA BARROS *E foi cando un diles, falando moi a gusto co outro e mirándome cuns ollos de lagartixa, me dixó cunha sorna marruleira: -Mire, señor, vostede entenderá moito de pruma, pro distas cousas entendémoslle nós.* (pp. 106).

Lagarto [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘taimado, bellaco, astuto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.m.* (2) Hombre pícaro y taimado. AUTOR Garda de tráfico. Denominación pexorativa dos da parroquia de Lira ós de Lariño, ambas no concello de Carnota (A Coruña), que estes retrucan coa denominación de corvo.

LÓPEZ FERREIRO *E logo éstes sonche moy lagartos e estánche con cen ollos pescudando todo o que pasa.* (pp. 78).

CASTELÁN

En DRAE **alagartado** ‘usurero, avaro, mezquino, tacaño’, ‘acaparador’, **lagarta** ‘mujer pícara, taimada’, **lagarto** ‘hombre pícaro, taimado’, ‘ladrón del campo’, ‘ladrón que muda de vestido para que no le conozcan’, **lagartón** ‘dícese de la persona taimada y astuta’.

En Moliner **lagarta**, **lagartona** ‘prostituta’ (s.v. lagarto y lagartón), **lagarto**, **lagartón** ‘persona taimada’. En Celdrán **lagarta** ‘mujer que en el trato sentimental se muestra interesada, sinuosa y hábil’, **lagarto** ‘quien es pícaro y tunante’, ‘ladrón de campo’, ‘ladrón que hábilmente muda de atuendo para no ser reconocido’ (s.v. lagarta), **lagarto bordisero** ‘sujeto solapado, zamacuco’ (s.v. lagarta), **lagarto de cachera** ‘hombre solapado y astuto’ (s.v. lagarta), **lagartona** ‘mujerzuela maliciosa y resabida que va a lo suyo y calcula pros y contras mirando únicamente el interés’, ‘persona de escasa moralidad que ofrece favores a quien pueda sacarle de la miseria o darla a conocer’, ‘mujer pícara y taimada’ (s.v. lagarta).

PORTUGUÉS

En Houaiss **alagartado** ‘que adormeceu exposto ao sol, à maneira do lagarto’, **lagarteiro** ‘cheio de astúcias; manhoso, ardiloso, matreiro’, **lagartixa** ‘mulher magra, ativa, agitada’, ‘pessoa magra e feia’,

‘persoa que non recusa bebida alcohólica’, ‘alpinista que non teme escaladas arriscadas’, **lagarto** ‘indivíduo do interior; provinciano, capiau’.

En Almeida-Sampaio **lagartixa** ‘persoa magra e feia’, ‘mulher miúda, ágil e irrequieta’.

ETIMOLOXÍA

Dunha forma *LACARTUS, variante do lat. LĀCERTUS íd., que ademais tamén ten o significado de ‘músculo, particularmente do brazo’, ‘forza, particularmente no brazo’.

Podería ter a mesma explicación que relaciona ‘músculo’ con ‘lagarto’ que ten o lat. en MUSCŪLUS ‘músculo’ pero tamén ‘rato’, ‘ameixa’ (neste caso, sendo dim. de MUS ‘rato’, a acepción ‘músculo’ é extensiva do animal), e deu a nosa palabra mexillón. Podería estar en ambos casos relacionándose o músculo ou a fortaleza cos animais que os posúen dun xeito especial; téñase en conta para isto a acepción port. recollida ‘persoa delgada’.

En galego lagarto tamén é nome dun músculo na pata dianteira dos porcos, que garda fidelidade ó significado do étimo latino.

NOTA

As acepcións ‘astuto’, ‘pespica’ e ‘pequeno ladrón’ hanse entender derivadas de lagarteiro ‘ave de rapina que caza lagartos’.

Lagartixa e **lagarto** son denominacións para o as de bastos. **Lagarto do pé** é denominación para o tendón de Aquiles.

O cast. de México **cuija** ‘lagartixa pequena’ adquire o significado figurado ‘muller fraca e fea’ (DRAE e Moliner).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **lagarto** (Tomo II, pp. 353), **lagarto, ayre de fiero** (Tomo V, pp. 187).

En Valle-Inclán **lagarto** (pp. 110).

En Julio Camba **lagarta** (*Millones al horno*, pp. 57).

En Cela **lagartona** (pp. 258).

En Torrente Ballester **lagarta** (pp. 46).

LAMÁCHEGA. Persoa que, por interese propio e sen méritos para facelo, asiste a un acto ou participa en algo que non lle corresponde, significando isto que o luxa.

Lamáchea

LUGRÍS ¡Lamáhegas! (...). Saíron tódalas lamáhegas literarias en compañía dos cucos da política. Loitaron como feras para honrar ao seu modo a memoria do poeta (...), tódalas lamáhegas aproveitaron a morte do poeta pra lixaren o pechado horto do bon sentido (...), afirmo que se impón a necesidade de facer un escolleita, poñendo a un lado os tolerantes, os que non están tolos, os de boa crianza; e no outro lado tódalas lamáhegas que non teñen máis que lesme. (pp. 239-241). (O poeta morto é Curros Enríquez).

ETIMOLOXÍA

Do nome do molusco terrestre sen cuncha que está cuberto dunha substancia viscosa que lle permite arrastrarse, tamén denominada lamacha, lamigocha, lemáchea, limacho, limáchea, limaco, lizmacha lumacha e lesma (: s.v.), ademais de corta.

Como a variante lesma (: s.v.) procede do lat. LĪMAX, -ĀCIS íd., con posible influxo de lama (téñase en conta que este étimo latino deriva de LĪMUS ‘lama’).

VER

Lesma.

LAMIA. Persoa que pide con insistencia e habilidade; persoa que adula a outra para sacarlle algo; persoa que fala de maneira afectada; muller hipócrita.

Lamia [En Aníbal Otero (1949-1977) (s.v. lamias) ‘persona propensa a lisonxear a outro para sacarlle algo: *É un lamias*, en Fumiñá. Persoa que habla demasiado melíflua, en Sante.] **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Aplícase a la persona pedigueña con arte para hallar gracia.

Lemia ANÍBAL OTERO (1949-1977) Mujer hipócrita, aduladora y de habla muy melosa. (indica que con e aberto).

PORTUGUÉS

En Houaiss **lâmia** ‘bruxa, feiticeira’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. LĀMĪA, nome dun monstro co que se asustaban os nenos dicíndolles que lles chupaba o sangue.

Segundo a lenda, era unha rapaza fermosa, que foi castigada por Hera -que era a divindade do matrimonio na mitoloxía grega e simbolizaba a maternidade- a causa dos seus amores con Zeus. Hera castigouna converténdoa nun monstro con cabeza de muller e corpo de serpe ou de dragón, e matándolle os fillos.

Desde aquela, Lamia quedou, pola envexa que lle quedou ás nais que tiñan fillos, como a causante de calquera desgraza que lles poida ocorrer ós nenos, entre elas a de que pola noite ía chuparlles o sangue.

En Roma era un monstro con forma de vampiro que tamén atemorizaba os nenos.

Outras historias contan que Lamia, sendo ela fermosa, daba a luz uns nenos tamén fermosos, que Hera, celosa, lle quitaba. Lamia, cansada desto, foi vivir a unha caverna para que non a encontrasen, pero de estar encerrada na escuridade foise convertendo en monstro, e ó botar de menos os fillos que tivera tamén pasou a odiar as nais que eran felices cos seus fillos.

A carraxe que lle tiña Hera tamén fixo que se quedara sen soño, pero Zeus tivo compaixón dela e concedeuille quitar e poñer os ollos á súa vontade.

NOTA

O significado ‘persoa que fala de maneira afectada’ é extensivo dos outros significados recollidos.

VER

Lumia.

(LAMPREA). Xera os significados: Persoa que come moito; enganador, tunante.

Lamprea ELIXIO RIVAS (1978-2001) Glotón: *É unha lamprea*.

Lampreeiro **SARMIENTO** *Lampreeiro*. PINTOS (1865) Que vende lampreas, tunante, enganador.

PINTOS *Esculapeiros, palurdos, / labregos e cortezudos, / furtabestas, polainudos, / muito lavanco e animal, / laverco, sandíos, laranjos, / lapacaldos, lampreeiros, / mudamarcos, manteigueiros, / muito lapazo e sangual*. (pp. 204-205). (No *Vocabulario*, enganador ou tunante).

CASTELÁN

En Celdrán **lamprea** ‘persona desmedrada’.

ETIMOLOXÍA

Lamprea é voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do lat. tardío NAUPREDA, alterado posteriormente en LAMPREDA, quizais por influxo de LAMBÈRE ‘lamber’; non considera improbable que sexa composto latino de NĀVIS ‘barco’ e PREHENDÈRE ‘coller’, por adherirse ós barcos (s.v. lamprea).

NOTA

A evolución n- a l- tamén a encontramos en lavanco (: s.v.).

VER

Bromista, lapa, rémora.

Lanudo v. LA. Lanverca v. LAVERCA.

(LAPA). Xera os significados: Persoa que acompaña a outra sen separarse dela e que resulta pesada e inoportuna; persoa que intenta vivir á conta doutras; persoa á que lle gusta moito comer, particularmente lambetadas; ladrón.

Alapeado

IGLESIA ALVARÍO *Alapeado*. *De alapear, sofocar, ruborizarse*. (Carmina, pp. 167).

Lapa [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) **Andar á lapa** ‘vivir de mesas ajenas, arrimándose a quien puede’. En Pintos (1865) ‘goloso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Dícese del individuo que acompaña a otro incesantemente, sin separarse de él aunque peque de pesado, importuno y enfadoso: *é unha lapa*. **GRANXERAIS** **Ser coma unha lapa**, ser ladrón.

NORIEGA *Para dar a entender que es ladrón: é com’a lapa*. (Tomo II, pp. 210).

VALCÁRCEL *Ela non o soltaba, como unha lapa, e insistía a treu en faceren o amor*. (pp. 44).

CASTELÁN

En DRAE **lapa** ‘persona excesivamente insistente e inoportuna’.

En Moliner (2002²) **lapa** ‘se aplica a una persona pesada e insistente que uno no se puede quitar de encima’.

En Celdrán **lapa** ‘persona pegajosa y pesada’, ‘persona pegajosa y pesada cuya aspiración principal es vivir de gorra’, **lapeto** ‘chupón que trata de medrar a costa de otros’, nos Ancares leoneses (s.v. lapa).

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **lapa** ‘maçador; carraça’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do molusco gasterópodo que vive asido fortemente ás rocas.

Para Corominas-Pascual de orixe incerta, que parece tratarse dunha aplicación figurada de lapa ‘roca que sobresaie cubrindo un lugar’ -neste caso, tamén de orixe incerta, se cadra de creación expresiva (s.v. lapa IV)- ou de lapa, antiga denominación da planta herbácea lampaza -neste caso do lat. LAPPÁ id.-; admíte preferencia por esta última opción (s.v. lapa I).

NOTA

As palabras portuguesas *alapoadado*, *lapão*, *lapardão*, *lapardeiro*, aínda que Houaiss e Almeida-Sampaio as apuntan a unha posible orixe en lapa, considérasas máis propias da entrada lapar (: s.v.), onde coinciden con outros significados alí recollidos.

VER

Bromista, lamprea, **lapar**, rémora.

LÁPARO. Rústico, ignorante, simple; persoa que se admira e sorprende por todo.

Laparo [En Sarmiento (1745-1770) ‘rústico, páparo, bárbaro’.] **SARMIENTO** *Laparo*.

Láparo [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘páparo’. En Elixio Rivas (1978-2001) ‘basto, patán’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s. (1) Páparo, simple, ignorante, tonto, que se admira por todo. GRANXERAIS* *adx. e s. (1) Que se sorprende por calquera cousa.*

PORTUGUÉS

En Houaiss **laparoto** ‘rapaz gordo e tolo’, ‘falsificador de notas, cheques ou letras cambiais’, ‘espertalhão, astucioso, manhoso’.

En Almeida-Sampaio **alaparotado** ‘com modos de laparoto’, **laparoto** ‘rapaz gordo’, ‘palerma’, ‘pobre-diabo’, ‘astucioso’, ‘desajeitado’, **lapouço** ‘homem gordo’, ‘estúpido’, ‘sujo’.

ETIMOLOXÍA

De láparo ‘cría do coello ou da lebre’, que en galego só recollen Carré (1972) e Franco Grande (1972), e propiamente é palabra portuguesa, *lápáro* ou *lapouço* ‘cría do coello ou da lebre’. Para Corominas-Pascual sería der. de lapa ‘cova’, dunha antiga palabra hispánica *LAPPA (s.v. gazapo, lapa IV).

A dúbida que se presenta é se existiu ou existe en galego a palabra láparo ‘cría do coello ou da lebre’ ou, incluso, se o rexistro de Carré (1972) e Franco Grande (1972) -este último recolle o que aparece no primeiro- se debe a lusismo ou realmente está rexistrado en Galicia. O feito de recoller, coma no portugués, que poida ser cría tanto do coello coma da lebre faime crecer a sospeita de que sexa palabra transcrita do portugués.

De non seren as palabras e acepcións recollidas *ut supra* derivadas de láparo ‘cría do coello ou da lebre’, habería que entender láparo alteración de páparo (: s.v.), con iguais significados, seguindo a interferencia de lapar (: s.v.) con papar (: s.v.).

NOTA

Entendo diferenciados, e así os distribúo, os significados de láparo que recollo baixo a entrada lapar (: s.v.) e baixo esta que nos ocupa. Na entrada lapar só na palabra lapabroas aparecía o significado ‘aparvado’.

Queda aberta unha posibilidade de relación coas palabras recollidas por Aníbal Otero apaparulado e paparoludo ‘persoa de fazulas avultadas’ (v. paparoludo), por recoller a gordura presente nos significados do port. *laparoto* e *lapouço*, que se explicaría do mesmo xeito que se admiten os influxos recíprocos lapar/papar e láparo/páparo.

VER

Cazapo, **lapar**, lebre, **páparo**, **paparoludo**.

LARADA. Denominación para a prole de fillos comparándoa cun conxunto de crías de animais nadas dun mesmo parto.

Larada

PEDRAYO *¿Que podía agardarse dos larfóns do pobo? Logo, eles os pais ían andados e había na casa moita larada de fillos.* (pp. 39).

IGLESIAS *Non vivía no cuartel, como outros compañeiros, por causa de non importunar cos fillos, que eran moitos e non tiñan paradura. Mercara un piso preto, na rúa de Pardo Bazán, e obrara ilegalmente na terraza para facerlle sitio á larada.* (pp. 153-154).

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **larada** ‘conjunto de persoas à roda da lareira’.

ETIMOLOXÍA

De larada ‘conxunto de pitos dunha galiña’ ou ‘conxunto de ranchos dunha porca’, der. de lar ‘casa, fogar’ (v. lar), do lat. LAR, que era unha divindade protectora do fogar e tamén tiña os significados ‘interior da casa’, ‘fogar’, ‘familia’, ‘niño das aves’.

VER

Lar.

(LARVA). Xera o significado: Persoa que se move torpemente.

(larva)

FERRÍN *Movéndome torpemente, coma unha larva, sobre a miña única perna e coa axuda das mulatas.* (pp. 58).

CASTELÁN

En DRAE **larva** ‘fantasma, espectro, duende’.

En Moliner **larva** ‘duende o fantasma’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **larvado** ‘diz-se de ou individuo que é louco, com intervalos de lucidez’.

En Almeida-Sampaio **larvado** ‘maníaco; desequilibrado’.

ETIMOLOXÍA

De larva ‘fase inmediatamente posterior á saída do ovo en animais que pasan por distintas fases de desenvolvemento, como insectos e anfibios, e que presentan diferenzas importantes coa forma dos adultos da súa especie’. Do lat. LARVA ‘espectro, pantasma’, ‘máscara de pantasma’, ‘esqueleto’, e xa era tamén termo inxurioso; o der. LARVĒUS daba nome ó demo. A explicación semántica explícase por estar o insecto na larva como disfrazado.

NOTA

Ten evolución semántica similar o mamífero primate lémur ou lémure, tomado do lat. LĒMŪRES ‘pantasmas, espectros das almas dos mortos’. Explicase polo aspecto do animal.

Non hai errata de transcripción en “mulatas” no texto de Méndez Ferrín.

Laúdo v. LA.

LAVANCO. Descarado; traidor.

Lavanco **SARMIENTO** *Labanco.* FRANCO GRANDE (1972) Descarado (En Vilamarín, Ourense, de lista de voces enviadas por Laureano Prieto).

PINTOS *Béigate Judas, lavanco, / casi me ques ti facelo, / mais ten contiña do lombo / que si che apalpo no pelo / has de respirar polas nocas.* (pp. 109-110). *¿Ti os, lavanco de Judas? / A min non me gusta eso, / pois no’estou en alto posto / para que encubras meus erros.* (pp. 136). *Esculapeiros, palurdos, / labregos e cortezudos, / furtabestas, polainudos, / muito lavanco e animal, / laverco, sandíos, laranjos, / lapacaldos, lampreeiros, / mudamarcos, manteigueiros, / muito lapazo e sangual.* (pp. 204-205).

IGLESIA ALVARIÑO *¡Doces ciudades, asolagadas en son, / que despiertan ó mencer os labancos pelengrinos! (Leva o seu cantare, pp. 48).*

ETIMOLOXÍA

Lavanco en galego, cast. e port. (neste idioma tamén *alavanco*) dá nome a un parrulo salvaxe. En galego tamén pode ser ‘porco’ ou ‘terneiro gordo’, en Aníbal Otero (s.v. labanco), e ‘corvo mariño’, en Sarmiento (1745-1770) (s.v. alabanco, labanco).

Para Corominas-Pascual é alteración dunha forma antiga *navanco* por disimilación (para Covarrubias influído por lavar, que é o que fai o animal na auga), der. de *nava* ‘lugar pantanoso’ -palabra prerromana-, por ser lugar frecuentado polo parrulo salvaxe (s.v. lavanco).

NOTA

O significado ‘traidor’ que propoño é extracción lóxica dos contextos de Pintos. Descoñécese o significado que tería para Sarmiento.

Da mesma orixe é o cast. *lavajo* ‘poza que non se seca’, con igual evolución, que se incorpora ó port. como castelanismo e xera neste idioma **lavajona** ‘muller sucia e sen vergoña’ (Almeida-Sampaio). A evolución n- a l- tamén a encontramos en *lamprea* (v. *lampreeiro*).

VER

Parrulo, pato.

(LAVERCA). Xera os significados: Persoa moi faladora; persoa que lle gusta cantar; persoa viva, espilida; pillo, malicioso, hábil para enganar; persoa que anda con contos, murmurador; persoa moi delgada; persoa pobre, de condición humilde; rústico, tosco; persoa de corpo grande e mal feito.

Lanverca [En Aníbal Otero (1949-1977) (s.v. *lamberca*) ademais ‘dícese de una niña o moza cuando es muy lista: *É coma unha lamberca*, en Fumiñá’, ‘mujer chismosa, en Santa Cecilia’.] **ANÍBAL OTERO** (1) Mujer delgada y seca, ligera, de genio vivo; también vaca: *parece unha lamberca*, en Pena de Cabras. (s.v. *lambercas*).

Laverca [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) (s.v. *laberca*) ‘listo, agudo: *É un laberca*’. En Elixio Rivas (1978-2001) ‘ademais de alondra, tiene el valor secundario de pillabán. Es invariable en la forma fem.: *Ser un/unha laverca*’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (2) (San. Nov. Mel. Fri.) Mujer vivaracha y habladora. (s.v. *laberca*). **DICCIONARIO XERAIS DA LINGUA** (1986) Persoa moi fraca.

LÓPEZ FERREIRO –*Adiós, laberca -aludindo ao aficionada que era Taresa a cantar-, e seguía o seu camiño. Ela soilo lle contestaba: –Adiós, paporrubio.* (pp. 284).

LEIRAS *Chamáronche cantas hai / tuas irmás, ruís labercas!* (pp. 324).

CARBALLO *A miña mamá é unha santa; pero eu saín un fillo de laberca.* (pp. 190).

Laverco [Aparece por primeira vez en Sarmiento (1745-1770) ‘son nombres despreciativos de hombres toscos, grandes, rústicos, mal hechos, etc.’ (s.v. *laverco*), ‘aquí llaman lavércos a los hombres tagarotes y rústicos (y también labancos)’ (s.v. *lavérco*), ‘llaman así a los rústicos y páparos corupulentos’ (s.v. *laverco*). En Rodríguez (1863) (s.v. *laverco*) ‘malicioso, tunante, pillo, etc.’. En Valladares (1884) (s.v. *labërco*) ademais ‘hablador que todo lo dice y cuenta’. En Filgueira (1926) (s.v. *laverco*) ademais ‘hablador, charlatán’.] **SARMIENTO** *Laverco*. **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.m.* (1) Malicioso, pillo, tunante, astuto. (2) Ducho y hábil para engañar o para no dejarse engañar. (3) Rústico, tosco, inculto. Aplícase a los aldeanos a quienes algunos llaman labercos para zaherirlos. Los hay estólidos, taimados y bellacos; pero también los hay perspicaces, listos y agudos en sumo grado. (s.v. *laverco*). **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com. Ram. Mra.) Avispado, que se mete en todo, pícaro, revoltoso. (s.v. *laverco*). **DICCIONARIO XERAIS DA LINGUA** (1986) Individuo mentireiro, malicioso, raposeiro. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa astuta e maliciosa; arteiro, astuto, raposeiro. (2) Moi falador e espelido.

PINTOS *Esculapeiros, palurdos, / labregos e cortezudos, / furtabestas, polainudos, / muito lavanco e animal, / laverco, sandíos, laranjos, / lapacaldos, lampreeiros, / mudamarcos, manteigueiros, / muito lapazo e sangual.* (pp. 204-205). *As novas que corren / do mal que está preto: / subirnos os foros, / matar os rendeiros / queren uns señores / que están no... / Señores de palla, / señores laverco, / señores congorxos / dos nosos graneiros.* (pp. 338-339).

AURELIO RIBALTA *¿Falou a poesía gallega en castellano, ou recolleu o idioma da terra dos beizos dos laverco?* (pp. 91). *Non se pode asegurar, falando con sentido, que ise idioma non seia bo pra idioma literario e que, polo mesmo, débese quedare nos labros dos laverco, e iso somentes pra apoupa-los bois, que nin siquiera pra falare cos señores da vila.* (pp. 92). *Nacido en ruís pañás, amamantado a peitos laverco, criado antre xente de menos.* (pp. 134). *Casara cun probe laverco que lle chaman Goros.* (pp. 141).

LEIRAS –*¡Ai, laberco! / ¿seique pensas que ha valerche / calares? (salta o primeiro, / dendes do fite) ¡Non soñes; / que nin coa bula de Meco / pasas de min!* (pp. 300).

Laverquiña

IGLESIA ALVARÍO *¡Oh cómo a i-alma triste se recrea, / -Laverquiña de lus, ave phebea- / Vagando n-eses mundos siderais.* (Señardá, pp. 67).

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **laverca** ‘pessoa muito magra’, **laverco** ‘indivíduo embusteiro’.

ETIMOLOXÍA

Palabra exclusiva do galego e do port. do norte. Do nome da ave tamén coñecida por cotovía (v. atoutubizado, cotovío), calandra (: s.v.) ou loia (: s.v.), caracterizada por ter un canto agradable e poder cantar durante moito tempo seguido. Para Corominas-Pascual do xerm. LAIWERKO (alemán *lerche*, inglés *lark*) (s.v. laverca).

NOTA

Resulta interesante comprobar coas outras entradas expostas doutras denominacións desta ave as acepcións que coinciden, tanto en galego coma en portugués.

VER

Atoutubizado, calandra, cotovío, loia.

(**LEBRE**). Xera os significados: Persoa afeccionada á caza; tímido, persoa que escapa da xente; muller de poucas calidades morais ou pouca honradez; moza alegre, pero cautelosa e reservada; corredor de atletismo que tira doutros e marca un ritmo rápido de inicio para abandonar normalmente antes do final.

Leboreiro **GRANXERAIS** *adx. e s.* (2) Persoa afeccionada á caza ou animal adestrado para a caza.

Lebre [Aparece en Valladares (1884) ‘símbolo de la timidez’.] AUTOR Corredor de atletismo que tira doutros e marca un ritmo rápido de inicio para abandonar normalmente antes do final.

NORIEGA *Para declarar que es mujer de punto: É unha boa lebre, é unha lebre corrida.* (Tomo II, pp. 208).

Lebrescura [Aparece en Apéndice Eladio (1961) ‘mozuela alegre, pero cautelosa y reservada’, da tradución de Iglesia Alvariño do *Carmina* de Horacio.] **ANÍBAL OTERO** *f.* (1) *fam.* Aplícase a la persona tímida, que huye de la gente.

IGLESIA ALVARIÑO **Lebrescura.** *Mozuela alegre, pero cautelosa y reservada.* (*Carmina*, pp. 187).

CASTELÁN

En Covarrubias **lebrón** ‘cobarde’, **liebre** ‘cobarde que huye’, ‘los latinos llaman liebres a los afeminados’ (s.v. liebre).

En DRAE **lebrón**, **liebre** ‘hombre tímido y cobarde’, **comer** **uno liebre** ‘ser cobarde’.

En DRAE (2001²²), ademais, **liebre** ‘en atletismo, corredor que en las pruebas de larga distancia se pone en cabeza para imponer un ritmo determinado al resto de los participantes’, ‘persona lista y astuta’.

En Moliner **lebrón** ‘hombre tímido y cobarde’, **liebre** ‘hombre cobarde’.

En Celadrán **lebranca** ‘mujer corretona y metomentodo que anda de un sitio para otro en busca de noticias’ (s.v. lebrón), **lebrastón** ‘sujeto cobarde, pero astuto y sagaz, que sólo se ocupa de su medro a espaldas de los demás, sin importarle pasar por encima de ellos’, **lebrón** ‘hombre tímido, encogido y cobarde’, **liebre** ‘hombre apocado’ (s.v. lebrastón), **comer liebre** ‘ser cobarde, cobrar temor por cosas de escasa entidad’ (s.v. lebrastón).

En Corominas-Pascual **lebrastón** ‘hombre astuto y sagaz’, **mala liebre** ‘mujer deshonestas’, ‘mujer ladina, astuta’ (s.v. liebre).

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **andar à liebre** ‘não ter dinheiro’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (Cr. Gal (16aV): “sseendo mederoso tal como a lebre”).

Do lat. LĒPUS íd., que tamén era expresión de afecto.

NOTA

A acepción ‘corredor de atletismo que tira doutros’ tena en port. **coelho** (Houaiss).

A acepción ‘muller de poucas calidades morais ou pouca honradez’ está tirada de acepcións de *punto* en DRAE, intentando recoller o sentido a “mujer de punto” que indica Noriega Varela, aínda que tiña que corresponderse co significado de Aquilino Iglesia Alvariño, pero este matiza o carácter cauteloso e reservado; coincide o significado, eso si, co cast. *mala liebre* recollido de Corominas-Pascual.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **liebre** (aplicado ó escritor Lobo) (Tomo V, pp. 256).

VER

Láparo.

LEIRÓN. Comparación para persoa que dorme moito.

Leirón

LÓPEZ FERREIRO *Co cansancio e ca falta de sono, durmeu aquela noite como un leirón.* (pp. 240).

CASTELÁN

En Covarrubias **duerme como un lirón**, por “ser muy soñoliento” (s.v. lirón).

En DRAE **lirón** ‘persona dormilona’.

En Moliner **lirón** ‘como nombre calificativo o como término de comparación se aplica a la persona que duerme mucho o está profundamente dormida’.

En Celdrán **lirón** ‘dormilón’, ‘holgazán’, ‘(ant.) criado, siervo o escudero, por suponerse que éstos estaban siempre dispuestos a zanganear en ausencia del amo’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do roedor que, coma a marmota (: s.v.), pasa o inverno durmido, aletargado, tamén denominado en galego lirio.

Do lat. GLIS, -ĪRIS id., que xa tiña o der. GLĪRĪUS ‘persoa que dorme moito ou está adurmiñada’.

Para a acepción despectiva do cast. *lirón* ‘criada dedicada ó servizo doméstico’ pode haber influxo, por paronomasia, de *marta* ‘muller atenta ós traballos da casa’, tomado do nome propio bíblico (v. martagón).

NOTA

En portugués, ademais da denominación *leirão*, ten a de **ratazana**, der. aumentativo de rata (v. rato), que presenta o significado figurado ‘persoa ridícula que chama á burla ou que diverte polos seus ditos e xestos’ (Almeida-Sampaio). En Houaiss **ratazana** posiblemente designe outra especie de rata, pero en calquera caso presenta as acepcións figuradas ‘muller fea e pretenciosa’, ‘persoa que é branco de burlas polos seus ditos ou xestos’ e ‘ladrón’. E outro sinónimo en port. para este animal é **arganaz**, que ten os significados figurados ‘persoa moi delgada e de estatura descompasada’ (Houaiss, Almeida-Sampaio), ‘preguiceiro’ (Houaiss), ‘persoa que come moito’ (Houaiss).

En port. Almeida-Sampaio recolle o rexionalismo *leivão* ‘rato de monte’, evidentemente deformación de *leirão* id., pero moi probablemente por influxo de *leiva* ‘terrón’ (v. delaivado).

VER

Marmota.

Lemia v. LAMIA.

(LENDIA). Xera os significados: Persoa que se pega a outra e non a deixa, pesado, impertinente; pícaro, astuto; teimudo; persoa que anda con contos; persoa sucia e que anda mal vestida; alcume de personaxe na obra de Xosé Vázquez Pintor.

Léndeia RODRÍGUEZ MANUSCRITO (1855) El inconsiderado, pelmazo, pesado, que no deja á uno ni á sol ni á sombra, pegadizo (s.v. lendea). RODRÍGUEZ (1863) Pegatista, el que no sale de encima (s.v. léndeia). CUVEIRO (1876) Toda persona que se pega á otra y no se le aparta (s.v. léndeia). VALLADARES (1884) Pegote, el que no sale de encima (s.v. lèndeia). FILGUEIRA (1926) Pegote, el que no sale de encima (s.v. léndeia).

Lendia [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘pegatista, el que no sale de encima’. En Pintos (1865) ‘tuno, taimado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Tuno, taimado, truhán. (3) Pegote, persona impertinente que no se aparta de otra. **CONSTANTINO GARCÍA Lendia podre** (Bur.) Cuentista.

Lendias **ANÍBAL OTERO** adj. com. (1) Cuentista.

PINTOR *A Richona manda unha pedra redonda e lisa o vello Lendias, máis orellas ca cacho. El é un libro de segredos que se abre todas as solporecidas para o freire don Lino, do conventiño de Poio.* (pp. 149).

Lendieiro CARRÉ (1972) Piojoso. Andrajoso, sucio, miserable.

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **liendre**: “Al que es muy ruincillo y agudo, para exagerar su bachillería antes de tiempo, solemos decir: *tamaño como una liendre*” (s.v. liendre).

En DRAE **lendroso** ‘que tiene mucha liendres’.

En Moliner **lendroso** ‘se aplica a la persona que tiene muchas liendres’.

En Celdrán **liendre** ‘persona despreciable’.

PORTUGUÊS

En Houaiss *lêndea* ‘o que é muito pequeno; insignificância, migalha’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

De lendia ‘ovo do piollo’. Do lat. LENS, -DIS íd.

NOTA

O ovo do piollo tamén ten os nomes galegos coscobello (: s.v.) e miúda (v. miúdo).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **liendre** (aplicado ó escritor Montoro) (Tomo V, pp. 256).

VER

Coscobello, **miúdo**, piollo.

(**LEÓN**). Xera os significados: Persoa atrevida e valente; persoa robusta; persoa que se entrega nunha loita; persoa importante ou destacada; persoa que queda inmóbil tras unha sorpresa inesperada.

Leoa **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Muller atrevida e valente.

León **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Hombre audaz e iracundo. **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Persoa atrevida e valente. (3) fig. Persoa robusta.

LÓPEZ FERREIRO Vasco Gómez e Gonzalo Ozores, *que así que se viron, botáronse ún pra o outro coma dous leóns, dispostos a esgalletarse*. (pp. 153).

LUGRÍS Bateuse *coma un león* cando as nosas forzas quixeron tornar dende Longeland en defensa da patria. (pp. 212).

AVELINO *Nin rico nin probe son; / se non puiden ser león / menos quixen ser cadelo*. (pp. 170).

FREIXANES *Dos recoñecidos méritos do Gran Duque de Ferrara, “o seu amigo do norte” (dixo varias veces), “o vello coloso”, “o león de ferro”*. (pp. 259).

FRANCO *Día tras día, voaba sobre os tenderetes e, desbocado, alimentaba os encontros a medias conquistador, a medias vencido (...). Mirouna achegarse e abriu os labios para saudar, a ela alumeáronlle os ollos antes de cravarlle: que me queres, cabrón. Quedou inmóbil, incauto coma un león fronte ó mar*. (pp. 34).

Leona **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Mujer audaz e imperiosa.

CASTELÁN

En Covarrubias **leoneros** ‘aquellos que en sus casas tienen juegos de naipes o dados y de otros juegos vedados’ (s.v. león).

En DRAE **león** ‘hombre audaz, imperioso y valiente’, ‘rufián’, **leona** ‘mujer audaz, imperiosa y valiente’, **leonero** ‘tablajero o garitero’.

En Moliner **león** ‘persona audaz y valiente’, ‘persona déspota’, **leonero** ‘garitero. Jugador de garito’.

PORTUGUÊS

En Houaiss **leão** ‘indivíduo que revela força, vigor, violência, coragem, tenacidade’, ‘indivíduo de mau gênio, intratável, grosseiro’, ‘indivíduo que está em evidência; celebridade’, ‘indivíduo namorador, dado a conquistas amorosas’, **leão-de-barca** ‘figurão decaído mas que ainda ostenta pompa’, **leão-de-chácara**, **leão-de-pedra** ‘indivíduo encarregado da vigilância e manutenção da ordem em casas de diversão’, **leão-do-mar** ‘lobo-de-mar (‘marinheiro experiente nas lides do mar’), **leoa** ‘mulher cuja aparência chama atenção, mulher vistosa’, ‘mulher cuja beleza e sensualidade denotam uma certa agressividade’, ‘mulher que demonstra garra, força; mulher que defende seus propósitos e objetivos com determinação’, ‘mulher difícil, de gênio ruim; mulher bravia’, ‘mulher má, perversa, cruel’, **leonino** ‘que age traiçoeiramente, que não é confiável; traiçoeiro, desleal, pérfido’.

En Almeida-Sampaio **leão** ‘homem muito robusto’, **leão-do-mar** ‘marinheiro velho e experimentado’, **leoa** ‘mulher de mau gênio’, **leonino** ‘desleal; pérfido’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do mamífero carnívoro félido. Do lat. LĒO, -ŌNIS íd., que tamén tiña o significado ‘home valente’.

NOTA

Leona é denominación para unha vaca que se pelexa con outra. **Leoneira** é un lugar desordenado.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **león** (Tomo II, pp. 6), leon, como un (Tomo VII, pp. 315), **leona** (Tomo IV, pp. 83, 84).

VER

Camaleón.

LESMA. Persoa sen vontade para facer nada, indolente; persoa sen habilidade para facer algo; persoa que se arrima a outra ou outras interesadamente.

Lesma CARRÉ (1928-1931) Persona sin voluntad ni aptitud para nada.

Lesmia ELADIO RODRÍGUEZ s.f. (2) Dícese de la persona que se pega a otra con fines interesados.

PORTUGUÉS

En Houaiss **lesma** ‘persoa que revela lentidão na maneira de pensar e agir’, ‘persoa destituída de vivacidade e graça; individuo insípido, monótono’, **lesmento** ‘vagaroso como una lesma’, ‘pegajoso como una lesma’.

En Almeida-Sampaio **lesma**, **lesmia** ‘persoa sem actividade, vagarosa, indolente’, ‘persoa magra’, **lesmento** ‘mole; inconsistente; indolente’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do molusco gasterópodo de cor negra que se arrastra lentamente segregando baba, tamén denominado lamáchega (: s.v.). Do lat. LĪMAX, -ĀCIS íd., que tamén tiña os significados figurados ‘estafador’ e ‘prostituta’, der. de LĪMUS ‘limo’, que tamén en lat. tiña o significado figurado ‘influencia perniciosa’.

Hai moitísimas formas derivadas deste étimo en galego: lamacha, lamáchega, lemáchega, lemigocho, lermia, lesme, lesmea, limacha, limaco, limiagio, limigocho, limóchiga, etc.

NOTA

Para o cast. *babosa* véxase a entrada baba (: s.v.). En cast. tamén existen para dar nome a este molusco as palabras *limaco* e *limaza*, que comparten étimo con esta entrada.

VER

Baba, lamáchega.

LEVIATÁN. Persoa grande.

Leviatán

MORALEJO *A troita pesou soamente seiscentos gramos, pero para quen anda sempre na dúbida de se dan a medida legal, esa troita era un Leviatán, un Beemoth, o Dragón de Sigfrido, o Ogro de Pulgarcito, o Lobo de Carapuchiña.* (pp. 195).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **leviatán** ‘demonio’ (s.v. leviatán).

PORTUGUÉS

En Houaiss **leviatã** ‘ser ou coisa colossal, de aparência monstruosa’.

En Almeida-Sampaio *leviatão* ‘coisa monstruosa, colossal’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. LEVIATHAN, do hebreo *leuiathan*, nome dun monstro simbólico.

Trátase dun monstro referido na Biblia, no libro de Xob, que se pode identificar cun crocodilo ou cunha balea, e simboliza o demo.

NOTA

Do libro de Juan José Moralejo recóllense as palabras con acepcións figuradas aplicadas ás troitas, que no seu libro adquiren valor personificado.

VER

Basilisco, coca, tarasca.

LINCE. Avispado, listo; astuto, sagaz, hábil; persoa intelixente.

Lince CONSTANTINO GARCÍA adj. (1) (Gro. Ram.) Avispado, listo. **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Persoa astuta e sagaz ou moi intelixente. **Ser un lince**, ser moi intelixente, hábil e astuto.

CID CABIDO *Volven agatuñar tellado arriba. Moncho é incapaz de cantearse, nunca foi un lince e padece vertixe.* (pp. 118).

CASTELÁN

En DRAE **lince** ‘el que tiene una vista aguda’, ‘persona aguda, sagaz’.

En Moliner **lince** ‘persona lista y sagaz’, **linceo** ‘(poét.) sagaz’.

En Corominas-Pascual **lince** ‘ladrón a quien ponen de atalaya’ (s.v. lince).

PORTUGUÉS

En Houaiss **lince** ‘indivíduo que enxerga muito bem’, ‘pessoa muito inteligente e perspicaz’.

En Almeida-Sampaio **ter olhos de lince** ‘ter visão excepcional’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. LYNX, -NCIS íd.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **lince** (Tomo I, pp. 266. Tomo III, pp. 103. Tomo IV, pp. 87, 321).

LISCÁNZARO. Persoa que escapa con habilidade.

Liscánzaro

IGLESIAS *De súpeto ruxiu a palla que estaba no chan, e abriuse no outro extremo da corte un boquete de claridade. Por el escoouse un liscánzaro. Corrín cara á luz, tropecei na gavela de toxos que tapaba a gateira, e arrastreime, esfolando as mans, empós do fuxitivo. Axiña quedei entalado, non andaba nin para diante, nin para atrás. Pensei deixar alí os pantalóns e parte do bandullo. Cando conseguín zafarme, o liscánzaro collérame unha vantaxe imposible de recuperar con pernas coma as miñas, afeitas á nugalla. Non me desanimei, porque era fácil seguir o pión.* (p. 104).

ETIMOLOXÍA

Trátase dun dos moitos nomes que recibe en galego unha serpe moi pequena que anda nos prados. Sarmiento (1745-1770) xa recolle unha gran mostraxe de variantes: aliscán, cáncer, escance, escancer, escanzre, liscácer, liscán, liscance, liscáncer, liscáncere, liscánciro, liscandre, liscante, liscanzo, liscánzaro... Para Corominas-Pascual houbo cruce de alacrán -do ár. *aqráb* íd.- (: s.v.) co inicio lis-doutros réptiles (cast. *lisón*, cat. *llisona*) -der. de *liso*, de “deslizarse” (coincidente co galego liscar ‘marchar’, da mesma orixe), por moverse este animal como se esvarase (s.v. alacrán)-. As formas aliscán e cáncer procederían directamente do étimo árabe.

NOTA

En port. este réptil recibe o nome de *licranço* ou *licanço*, ou de *cobra-de-vidro*. En cast. o de *serpiente de vidrio* ou o de *celicia*, tomado do lat. CAECÍLIA íd., der. de CAECUS ‘cego’, por pensar que era ou parecía cego.

VER

Alacrán.

(LOBO). Xera os significados: Cacique, persoa (ou patria) que asoballa ou se aproveita doutras; ladrón; persoa violenta; persoa moi cruel; persoa pouco de fiar; persoa que anda soa ou que se aílla dos demais; persoa fea ou de mal aspecto; persoa con carácter dominador; persoa irascible ou que se alporiza con violencia; soldado sanguinario; persoa que vive de noite; persoa escorrediza; persoa que come moito; persoa que mete moita comida na boca comendo; persoa que agarda estratexicamente o momento oportuno para actuar; persoa que non actúa contra outra coa que comparte intereses ou inclinacións; mariñeiro vello e experimentado; alias de terrorista na obra de Xavier Navaza.

Alobado **GRANXERAIS** *adx.* (3) Dise da persoa que se illa dos demais e que ten un comportamento animal.

Loba **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Mujer muy fea, irascible o mal pergeñada.

IGLESIA ALVARIÑO *Alí fora a miña! Non as armas tan tristes das turbas, / co corazón, a tremer coma un brilo de espada. / Non a loba guerreira vira nin conocera. (Leva o seu cantare, pp. 112).*

RISCO *¡Vaite da casa, mala muller! ¡Mala filla! ¡Filla dun lobo! ¡Loba! Permita Deus que te volvas loba e que andes arrastrada polo monte coma os lobos, mala filla.* (pp. 194).

CELSE EMILIO-LONGA NOITE *Pídeme fillos, loba, / para atalos / ao longo atardecer da túa morte / interminábel. / Pídeme fillos / pra o crime / da túa espada sempre victoriosa. / Dame en troques silencio, dame cárcel / e medo / (...). Fai de min un escravo, / unha cousa que chore cinza.* (pp. 82).

Lobán **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Tragón, que come mucho llenando la boca a más no poder. **GRANXERAIS** GORXÓN.

Lobeiro **SARMIENTO** *Lobeyro.*

Lobicán

DIESTE *Entonces comenzou a chamar polo fillo coma se estivese alí adormiñado, coa mira de meter medo ó ladrón, mais tamén para se sentir menos desamparada: –¡Esperta, larizán, que anda xente na casa! Colle ese machado para correr a esa lobicán que vén roubar ós pobres.* (pp. 22-23).

AVELINO *Comeron tua semente mais lograda / os lobicáns medrados á tua veira, / i-escrava sigues sendo, na soleira / donde tiñas que ser nai venerada.* (pp. 71).

Lobishome

RISCO *¡Quen te fixo “caballero”, se non foron os cartiños do meu pai, sinvergonza! Parvo, máis que parvo; e aínda lle querías paga-las eleccións. ¡Cos cartos de quen, lapón, lobishome! ¡Heiche esmaga-lo fuciño, larpeiro! –Agora son eu quen lle derramo as eleccións a ese sinvergonza, que veu a esta casa a enche-la barriga.* (pp. 77-78).

SILVA *E aínda os seguiu un bo anaco, coma Gmork seguiu a Atreyu na “Historia Interminábel”, rémora ou voitre capaz de esperar moito tempo. Seguiunos agachado, coma olfateando un rastro, lobishome que espía e que agarda ata poder matar tranquilo.* (pp. 207).

Lobo **ELADIO RODRÍGUEZ** *Comer coma un lobo*, dícese de la persona de gran voracidad, por la que se distingue a este animal carnívoros. **Lobos dunha camada**, personas que, por tener unos mismos intereses o inclinaciones, no se hacen daño unas a otras. Tómase por lo común en mala parte. **CONSTANTINO GARCÍA** *Lobo de mar* (Gro.) Lobo de mar. **GRANXERAIS** s. (3) fig. Persoa moi cruel. **Lobo de mar**, mariñeiro experimentado. **Pórse coma un lobo/ unha loba**, enfadarse moito e alporizarse con violencia. **Ser un lobo con pel de ovella**, ser pouco de fiar.

LÓPEZ FERREIRO *Facer saltar as cadeas que vos atanazan e apremen, e romper as sogueiras que vos afogan, e si non convendría que xuntásemos todol-os nosos esforzos para barrer esa manada de lobos.* (pp. 99). *Porque os que estaban con Gonzalo Ozores así que viron botada a porta abaixo, guindáronse dentro como lobos.* (pp. 120). *Mais por eso aos de Gonzalo o feito aquél taes ánimos lles infundeu, que ca senxeira que xa de atrás traían, brincaron cos anamigos como lobos ou cabalos desenfreados.* (pp. 154). *¡Qué tormenta de imprecacións, de insultos, de impropiedades, descargaron sobre o probe do alguacil! Unhas, chamábanlle lobo esfameado, miñado, acabador do pobo; outras, trataban de poñelo en ridículo chamándolle tatexo, virollo, moucho, cachapelado, tiñoso, chouma, larpeiro, mal crego (estaba ordenado de Menores), que lle roera a porca os libros.* (pp. 229).

LUGRÍS *Cando veñan os vendavales do inverno, eses ventos que fan tembrar a natureza toda, heite de ver entonces ¡ouh pino lanzal! Bruarás coma un condenado, coma un lobo doente; queixaraste pido piedade.* (pp. 133). (Dille o vimbio a un “pino”).

NORIEGA *Desque a xentil Galicia se encrespara, / de afiar a bisarma non se olvida; / vai a batir os montes, na batida / ten que caer o lobo que a agravara.* (Tomo I, pp. 531).

IGLESIA ALVARIÑO *Noite santa en que vaga o meu delor / Soliño, coma un lobo pol-a sérra.* (Señardá, pp. 85). *(A tantos amos serviron) / Toda a carne quere á sua / é hastra os lobos se delamban, / sólos os gallegos prefiren / servir amos que axudarse.* (Leva o seu cantare, pp. 121).

PEDRAYO *Dende cativos impostos nas artes da rapiñeira foran espías e donicelas antes de chegar a lobos.* (pp. 69).

AVELINO *Como fato de lobos famentos / todos queren ó probe adentar.* (pp. 134). *Probe paria; coas forciás que tes / malla ós lobos da terra pirmeiro / e, despois, ós do ceio tamén!* (pp. 135). *I-ós que cuidan a decencia / i-á moral, eses son bobos / que fan xeito pra qu-os lobos / os despoixen sin conciencia.* (pp. 177).

CASTELAO *A muller de Pedro esmaiábase de fasquías e deixábase cair esmorecida nos brazos da súa nai para gomitar (...). Pedro andaba fuxido de medo, porque a sogra comíalle os ollos, chea de xenreiras, e parecía decirlle: –¡Pola túa culpa, lobo carniceiro!* (pp. 165).

CELSE EMILIO-VIAXE *E padezo do bazo / ao ver tódolos días / pasar os mesmos lobos e rebaños.* (pp. 101).

FERNÁNDEZ *Sacárlle-las tripas coma se fosen porcos. Cortárlle-la cabeza ou os collóns. Fillos de puta. Lobos...* (pp. 20). *Cabróns -dicia-. Fillos de puta. Lobos.* (pp. 90).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Lobo. Malencarado, solitario, noitébrego, escorredizo. Nadia o quería nin il quería a ningún.* (pp. 194). // *O Peito de lobo. Fora capitán*

de reserva na guerra de Marrocos. Na desfeita do Barranco do Lobo, gañou, por arriscado, unha condecoración que despois, xa retirado, traía prendida na solapa da chaqueta. (p. 206).

MORALEJO A troita pesou soamente seiscentos gramos, pero para quen anda sempre na dúbida de se dan a medida legal, esa troita era un Leviatán, un Beemoth, o Dragón de Sigfrido, o Ogro de Pulgarcito, o Lobo de Carapuchiña. (pp. 195).

FREIXANES ¡Cornudos vello, que a liñaxe vén de atrás! ¡Caste de lobos que habedes de aturar e compracer pola conta que vos ten! ¡Ai de vós, malpocados, se non entrades polo dereito. (pp. 17). Con el van os máis bravos mastíns da guerra: Vitellozzo, Gian paolo Baglioni (...), ambiciosos e non menos ferozes có seu capitán. Compiten entre si a valor e crueldade. Véselles nos ollos, que non paran, sempre aquí e alá, e no xeito de se moveren, coma gatos, e nas falas, e nas mans, e o de Valentinois bole e goberna neles coma o vello lobo na manada. (pp. 18). ¿Que quedaba da súa fermosa figura, da súa doce e transparente mirada, tan semellante á de Lucrecia, tan distinta daqueloutro lobo carnicero que en malahora enxendrou? (pp. 70). Chama polos seus capitáns, os lobos da guerra que con el andan. (pp. 126). Coma cando trouxeron nunha padiola o corpo apuñalado do seu segundo esposo, derrubado polos lobos do César, todo escurrido sangue. (pp. 149). Un por un vai nomeando outra vez os seus lobos carniceros: Giuliano, Gian Paolo. (pp. 218). –Esta Cidade que agora ves, tan antiga coma o mundo, naceu un día dunha puñalada igual. Rómulo matou a Remo á sombra do Palatino. Criáranse xuntos. Xuntos chucharon dos mesmo teto de loba e correron estas caeiras fragosas. –Xuntos corriamos as viñas e os primeiros amores. Entre lobos tamén nos criamos nós. (pp. 222). (interesante: xoga co significado recto e co significado derivado de insulto).

XAVIER NAVAZA “¡Son o lobo!”. Deste xeito se identificaba telefonicamente perante os membros da policía que sabían da súa existencia. Entre a xente de ETA-pm, o seu nome de guerra era Gorka (...). O comportamento de Lobo era, ás veces, dunha frivolidade sorprendente para aqueles rapaces. (pp. 125).

MELLA Cando saía Paco Vázquez, paso firme, peito fóra, mirada asasina, Lareo engruñábase no escano: –¡Velaí vai o lobo! (pp. 27). Xente moi educada que gustan de paga-lo precio cando non custa nada; despois botáronse coma lobos a rillar no pulpo. (pp. 84).

VALCÁRCEL Amancio cambiou a astucia do zorro pola violencia do lobo. (pp. 49).

CASARES-VOZ As historias de Lamas, que incluía desatinos legais e atrocidades xurídicas, provocaron as risas de todos os presentes, absortos no divertido relato que Asdrúbal Ferreiro ía facendo das tropelías cometidas polo personaxe. Ó final, a figura daquel lobo feroz tiña a aparencia suave dunha ovella infeliz. (pp. 57).

CASTELÁN

En DRAE **lobatón** ‘ladron que hurta ovejas o carneros’, **lobo** ‘ladron, ratero’, ‘hijo de negro e india, o al contrario’ (s.v. lobo³), ‘arisco, huraño’ (s.v. lobo³), **lobo de mar** ‘marino viejo y experimentado en su profesion’, **lobos de una camada** ‘personas que por tener unos mismos intereses o inclinaciones no se hacen daño unas a otras. Tómase, por lo común, en mala parte’, ‘hijo de negro e india, o al contrario’, ‘arisco, huraño’.

En Moliner **lobo de mar** ‘se aplica a los marinos viejos y experimentados’, **lobero** ‘espantanublados (‘vagabundo que ía pedindo’, ‘persoa inoportuna e molesta’).

En Celdrán **aloba(d)o** ‘aturdido, alelado’, ‘que se comporta como un zombi’, ‘persona de apariencia estúpida y lerda’, ‘criatura malencarada, desastrada y fea’, **loba** ‘en los siglos áureos se comparaba con la hembra del lobo a la mujer capaz de cualquier ruindad y fechoría’, ‘se llamó también así a la mujer de apetito sexual insaciable; comehombres, ninfómana’, **lobatón** ‘ladron joven de ovejas o corderos’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **loba** ‘meretriz’, **lobal** ‘sanguinario como um lobo; cruel, mau’, posiblemente **lobeiro** ‘ameno, agradável’, **lobinho** ‘menino educado por loja masônica’, ‘escoteiro de menos de dez anos de idade’, **lobo** ‘homem perverso, de maus instintos’, ‘indivíduo solitário, avesso ao convívio social’, **lobo-do-mar** ‘marinheiro experiente nas lides do mar; leão-do-mar’.

En Almeida-Sampaio **lobal** ‘voraz’, ‘sanguinario’, **lobato** ‘criança’, ‘garoto asselvajado’, **lobo** ‘homem cruel’, **lobo-do-mar** ‘marinheiro velho e com muita experiência da vida do mar’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. LŪPUS íd., que tiña os der. LŪPA e LŪPĀNA ‘prostituta’, dos que á súa vez derivaban LŪPĀNAR, LŪPĀNĀRIUM ‘prostíbulo’.

NOTA

Observarase que se tiran moitas acepcións dos textos literarios recollidos, moitas delas ausentes nos lexicógrafos.

Para o cast. *alobado*, Celdrán abre a posibilidade de derivación de lobo ‘tumor das cabalerías’ (s.v. *alobado*).

A palabra do port. *alcateia* ‘grupo de lobos’ ten a acepción figurada ‘cuadrilla de ladróns’ (Almeida-Sampaio), ‘facciión’ (Almeida-Sampaio), ‘grupo de facinerosos, que crean desorde’ (Houaiss, s.v. *alcateia*). Para ambos dicionarios, do ár. *al-qatai* ‘rabaño’, der. de *qatai* ‘dixidir’.

Cara de lobo é nome dunha planta. **Carallo de lobo** é nome dun fungo. **Espantalobos** é nome dun arbusto.

Dentelán, dente-longo e lifonso son denominacións do lobo recollidas por Noriega Varela (Tomo II, pp. 249 e 250).

Da palabra lobo derivan os nomes de peixe róbalo e robaliza, pola fereza que teñen, o mesmo que en cast. o correspondente *lubina*. O mineral volframio, palabra alemá composta de *râm* ‘sucidade’ e *wolf* ‘lobo’, vén sendo unha denominación despectiva creada polos mineiros.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **Lobera** (alcume de prostituta) (Tomo VI, pp. 176, 181), **lobo** (Tomo I, pp. 286, 287. Tomo II, pp. 6, 247, 369. Tomo III, pp. 146. Tomo V, pp. 326. Tomo VI, pp. 171), **lobon** (Tomo III, pp. 78).

En Julio Camba **lobo** (*Millones al horno*, pp. 42).

VER

Ouvear.

(**LOIA**). Xera os significados: Argalleiro, mentirán; presumido no falar.

Loián FRANCO GRANDE (1972) Argalleiro. Mentirán. Presumido no falar.

Loias FRANCO GRANDE (1972) O mesmo que loián.

ETIMOLOXÍA

De loía, ave (*Alauda arvensis*) tamén coñecida por laverca (: s.v.).

Corominas-Pascual considera as formas castelás *aloya* e *aloda* íd. do lat. *ĀLAUDA* íd. (para Blánquez voz céltica composta de *al* ‘alto’ e *aud* ‘canto’) ou dun diminutivo *ALAUDŪLA, precedentes que aínda se conservan da forma castelá *alondra* -que se crearía por confusión con *olondra, *golondra* ‘andoriña’. Pero dubida que este étimo latino deixase herdanza en galego-portugués: a forma lódola rexistrada por Sarmiento (1745-1770) vacila con lodoa e con lodola, e o feito de recollela na provincia de Lugo créalle sospeita porque o lexicógrafo andara pouco estas terras, incluso baralla que fose por reminiscencia do it. *lòdola* íd. Máis rotundo se manifesta coas formas *alauda* e *aloxa* que recolle Cuveiro (1876), que non as considera galegas. Ten información da documentación de Iglesia Alvariño na Terra Chá, a través da referencia de Apéndice Eladio (1961) e Crespo, pero considérao “identificación abusiva de loia ‘patraña’ (registrado por Vall. y sin relación con esto)”. Igualmente considera imposible calquera relación coa denominación toponímica Aloia, que dá nome ó monte tudense (s.v. *alondra*).

Efectivamente, Iglesia Alvariño recolle termos da Terra Chá, pero moitos da Ría de Arousa e da comarca compostelá, ademais doutros, e concretamente na denominación desta ave estraña que aparezan na súa obra todas as denominacións posibles desta ou de especies próximas: calandra (*Cómaros verdes*, pp. 26, 58, 60; *De día a día*, pp. 14, 49, 50, 61; *Nenias*, pp. 11, 81; *Leva o seu cantare*, pp. 27, 73, 89), choia (*Cómaros verdes*, pp. 61), cotavía (*Leva o seu cantare*, pp. 27), cotovía (*De día a día*, pp. 46), cotrolía (*De día a día*, pp. 61), laberca (*Cómaros verdes*, pp. 66, 81; *Nenias*, pp. 16), lódodola (*Cómaros verdes*, pp. 58), loia (*Señardá*, pp. 77; *Cómaros verdes*, pp. 30, 94), loya (*Nenias*, pp. 29; *Leva o seu cantare*, pp. 31). E eso podería ser razón de sospeita, pero a presenza numerosa de loia e lódola na obra de Aquilino Iglesia Alvariño, e a alusión repetida ó seu canto, fannos confiar nun testemuño fiel do poeta. Hase ter en conta, ademais, que Iglesia Alvariño é escritor con solvente formación lingüística clásica, con asumido labor de recuperación lexicográfica e cun aspecto literario coincidente con Noriega Varela e Crecente Vega que dan un importante protagonismo na súa obra ós animais propios da Terra Chá, personificándoos, polo que foron coñecidos tamén como hilozoístas. Ademais, os rexistros recollidos *ut supra* de Franco Grande (1972) ratifican o xene galego desta palabra.

Do mesmo xeito que de calandra hai o cast. *calandria* ‘pregoeiro’ ou o port. *calhandreiro* ‘persoa que fala moito ou de máis’, e en galego choia xera o significado ‘murmurador’ ou laverca os significados ‘persoa moi faladora’ e ‘murmurador’, igualmente temos que entender derivados do nome da ave o verbo loiar ‘cantar cantos de regueifa ou xoldra’ e loia ou loiada ‘mentira ou invención para enganar’, ‘rumor’.

O significado preciso de loiar, ‘cantar cantos de regueifa e xoldra’, ratifica o carácter galego e neutraliza calquera posibilidade espuria, pois ten unha aplicación a unha manifestación popular moi concreta, que se enmarca na nosa tradición oral, e o canto da loia é a todas luces o inspirador deste significado metafórico.

NOTA

Non ten que ver co nome da ave o port. **lóio** ‘leigo, ignorante’ (Hoauiss), de *lóio* ‘membro de antiga congregación dos Cónegos de São João Evangelista, que tiña de patrón a San Eloi’, antropolónimo do que se toma o nome.

VER

Atoutubizado, calandra, choia, cotovío, laverca.

(LONTRA). Xera os significados: Encantador; comparación para persoa moura; comparación para persoa lustrosa.

Londriño FRANCO GRANDE (1972) Encantador.

Lontra

IGLESIA ALVARIÑO *Escoucea de vicio unha xovenca, / coma unha lontra de lustrosa e briza.* (*Nenias*, pp. 46).

Lontreiro

CUNQUEIRO *Outro can da casa, lontreiro e mouro como a noite.* (pp. 182).

CASTELÁN

En Celadrán **nutria** ‘mujer muy obesa y torpe’ (s.v. foca). Posiblemente relacionado **londrigón** ‘persona que sólo piensa en comer y beber’, en Cantabria (este lexicógrafo considera que pode ser corrupción do cast. *lombrigón*, der. de *lombriz*, baseándose no dito “comer más que una lombriz”, pero considero que deriva do mamífero carnívoro, tendo en conta, ademais, a existencia do cast. *lóndriga* ou *llóndriga* en Asturias, como de *lóntriga* ou *nútriga*).

PORTUGUÉS

En Houaiss **lontra** ‘pescador afamado dos ríos’, ‘individuo cujos pés são pequenos’.

En Almeida-Sampaio **lontra** ‘embriaguez’, ‘bom pescador de río’, ‘individuo preguiçoso’.

ETIMOLOXÍA

De lontra ou londra, mamífero carnívoro que vive nas beiras dos ríos e se alimenta de peixes. Do lat. **LŪTRA** íd.

NOTA

Téñase en conta que a comparación que establece Iglesia Alvariño co mamífero non é por “escoucear”, senón por “lustrosa e briza”.

En Apéndice Eladio (1961) e Franco Grande (1972) tamén se recolle o verbo derivado londrir ‘brillar a pel’, recollendo a característica da súa estimada pel.

Do mesmo xeito a palabra armiño (: s.v.), que dá nome ó mamífero carnívoro de pel tamén estimada en peletería, xera acepcións figuradas de comparación coa brancura e a pureza, pola cor branca que o caracteriza.

VER

Armiño.

*LORO. Persoa que fala moito e sen xeito. (Non é palabra galega).

Loro

NORIEGA *I on habanero decía, / baduando máis que un loro.* (Tomo I, pp. 223).

CASALDERREY *En realidade creo que meu pai está moi ben. Chega con mira-la cara dalgunhas profes cando me vén buscar se chove ou tal. Hai unha, que é medio loro, que ata me preguntou cousas sobre el. Pensa que son parva e non me dou conta do que busca.* (pp. 121).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **loro** ‘persona muy fea’, ‘hombre muy hablador’.

En Moliner **loro** ‘se aplica como nombre calificativo a una mujer fea o de aspecto raro’, ‘se usa como nombre calificativo o término de comparación para decir de una persona que habla mucho pero sin sentido, o que repite mecánicamente una cosa, por ejemplo una lección aprendida’.

En Celadrán **loro** ‘voz descriptiva de la persona que habla sin saber lo que dice o repite lo que otros hablan’, ‘que se expresa por boca de terceros o habla por boca de ganso’, ‘mujer parlanchina muy entrada en años’, ‘quien pide sin voluntad de devolver lo prestado’.

ETIMOLOXÍA

De *loro*, denominación castelá para o papagaio. Para Corominas-Pascual da linguaxe dos Caribes de Terra Firme, que chamaban a este paxaro *roro* (s.v. loro I).

NOTA

O francés antigo *perruquet* ‘loro’ (moderno *perroquet*), con orixe probable no castelán *perico*, propiciou que esta palabra servise para insultar ós membros da Administración de Xustiza que colocaban na cabeza unha “perruca” que recordaba, coas doses oportunas de ironía e imaxinación popular, o aspecto do paxaro ou os seus discursos inintelixibles.

OUTRA LITERATURA

En Cela **loro** ‘muller murmuradora’ (61, 133).

VER

Cacatúa, cotorra, papagaio.

LUCIO. Persoa gorda.

Lucio **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Gordo, lleno de carnes.

ANÍBAL OTERO *Artaza, un lucio mestre salmantino e aquel Costa Freda, contratista de obras xa idoso.* (pp. 89).

ETIMOLOXÍA

Posiblemente do nome do peixe de auga doce **lucio**, do lat. *LŪCIUS*, que denominaba tamén un peixe. Para Blánquez e Corominas-Pascual (s.v. **lucio**) do lat. *LUX* ‘luz’, posiblemente pola súa cor.

De todos os xeitos, o **lucio** é un peixe voraz pero non gordo, aínda que a súa carne teña graxa, polo que puidera pensarse que sexa significado estendido de **lucio** (que xa aparece en Valladares (1884) co significado ‘terso’, ‘lucido’), der. de *luz* (: s.v.), como *lucido* ‘de bo aspecto’, ‘brillante, vistoso’, seguindo os antigos cánones estéticos que consideraban de bo ver e con saúde a xente gorda.

NOTA

É posible que estea relacionado cast. *merluza* con **lucio**, que crea os significados figurados tamén en cast.: *merluza* ‘borracheira’ e **merluzo**, ‘parvo’ (DRAE 2001²²), ‘home torpe. Úsase como insulto’ (Moliner 2002²) ‘parvo, incauto, infeliz a quen resulta doado enganar e sorprender’ (Celdrán).

VER

Luz.

LULO. Denominación con certo desprezo para pescador, particularmente de sardiña, ou para vendedor de peixe.

Lulo [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘(en la Coruña) pescador ó vendedor de pescados’. En Carré (1928-1931) ‘pescador. En sentido burlesco’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Pescador de oficio, y especialmente los que se dedicaban a la pesca de la sardina por medio del desaparecido cedazo o cerco real. (Contén máis ilustración). **GRANXERAIS** *s.m.* (1) Pescador que se dedicaba especialmente á captura da sardiña.

PEDRAYO *Saíron entrambos unha mañá da praia do San Amaro nunha chalana, e os lulos golearon nas tabernas do camiño da Torre que só voltara un.* (pp. 53). *Andar en brazos de mariñeiros e lulos nas tasqueiras.* (pp. 116).

ETIMOLOXÍA

Seguramente derivado ou relacionado con *lula* ou *lura*, o nome do molusco cefalópodo (v. *lura*), por metonimia, como ocorre no port. *marraxo* (v. *marraxo*).

VER

Lura.

LUMIA. Muller perversa e enredante; muller de costumes licenciosos; muller de mal vivir; muller de mala catadura ou aspecto; prostituta; muller que anda con contos; pícara; muller que viste con farrapos ou roupa vella.

Lumia [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) (s.v. *lúmia*) ‘lurpia’. En Valladares (1884) (s.v. *lúmia*) ‘ramera’. En Acevedo (1932) (s.v. *llumia*) ‘bruja’, ‘mujer cochina, soez, de mal vivir y mala catadura. Ús. del Navia a Tapia; de aquí al Eo y en gall., *lumia*, que en gall. alterna con *lurpia*’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (1) Manceba, ramera. **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Pícara, chismosa: *é mui lumia*. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Tob.) Andrajosa.

LUGRÍS *E foise Leopoldiño botando charamuscas, tan alritado, que por primeira vez na súa vida púxose dereito e lanzal. Cuasemente que semellaba unha lumia, con perdón.* (pp. 226).

CASTELÁN

En DRAE **lumia** ‘ramera’.

En Moliner **lumia** ‘prostituta’.

En Celdrán **lumia** ‘mujer de mala vida’, ‘mujer astuta dedicada a hacer daño’, ‘bruja, hipócrita’, ‘mujer chismosa, cuentista y encizañadora con algo de bruja’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **lúmia** ‘meretriz’.

ETIMOLOXÍA

Corominas-Pascual considera improbable que o santanderino *lumia* ‘feiticeira’ proveña de *lamia* ou *amia* ‘especie de atún’, do gr. *ámia* (lat. AMĪAS), aínda que admite posibilidade de cruce con algunha palabra en lu- (s.v. *amia*). Entendo que, efectivamente, se trate de cruce ou híbrido de *lamia* (: s.v.) e *lurpia* (: s.v.), palabra esta última coa que coincide en significado.

Celdrán expón que poida proceder do lat. LĀMĪA ‘monstro’ ou do caló español **lumí** ‘concubina’, do caló *lumiá* ‘prostituta’ (s.v. *lumí*, *lumia*).

VER

Lamia, **lurpia**.

LURA. Persona moi hábil para facer algo ou para enganar, moi esperta para as súas cousas, ou escorrediza para librarse de algo (úsase en masculino).

Lura AUTOR Persoa moi hábil para facer algo ou para enganar, moi esperta para as súas cousas, ou escorrediza para librarse de algo (úsase en masculino).

ETIMOLOXÍA

Do nome do molusco cefalópodo *lura* ou *lula* (esta última tamén forma portuguesa). Posiblemente der. do lat. LOLLĪGO, que tamén dá nome a molusco cefalópodo, aínda que tamén existe a hipótese do lat. LŪRA ‘bolsa’, pola que leva de tinta.

NOTA

Da denominación castelá **calamar** para este molusco recolle Covarrubias: “Horacio lo tomó por la mala calidad del hombre cauteloso y astuto que se escapa de entre las manos de los jueces, como lo hace el calamar de entre las del pescador escureciendo el agua con aquella tinta que echa de sí” (s.v. *calamar*). Para Corominas-Pascual do it. dial. *calamaro* ‘tinteiro’ e logo ‘lura’, pasando polo cat. *calamar* id., tomado do lat. CĀLĀMUS ‘pluma’, dun antigo significado ‘cana’, que se explica polo tinta que desprende cando se sente ameazado (s.v. *calamar*). En galego convive como castelanismo a forma *calamar*, e Constantino García recóllelle a curiosa acepción ‘egua mal coidada’.

VER

Calamán, *lulo*.

MACACO. Persoa pequena, chata e gordecha; persoa fea; persoa desproporcionada; rapaz que avisaba ó veciños para que acudiran á xunta parroquial; aforrador; persoa sen personalidade, que se deixa influír facilmente; persoa que fai parvadas; persoa con afán de protagonismo.

Macaco [Aparece en Rodríguez (1863) ‘chato, pequeno, rechoncho’. En Pintos (1865) ‘feo, mascaron’. En Cuveiro (1876) ‘perro pequeno, chato y rechoncho; lo mismo se dice de las personas’.] **SARMIENTO** *Macaco*. **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Feo, rechoncho y desproporcionado. *s.m.* (4) Vigairo, mozo casado, joven, que avisa a los vecinos de la parroquia para que acudan a la junta parroquial. (Contén máis ilustración). **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ped.) Ahorrador. (2) (Gro.) Que no tiene personalidad. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Persoa de pouca estatura e con algún tipo de malformación. (3) *fig.* Persoa de pouca personalidade que se deixa influír facilmente; monicaco, monicreque, monifate. **Face-lo macaco**, facer parvadas. **Parece-lo macaco dos mistos**, dise de alguén con afán de protagonismo.

PINTOS *Lambuzas e larafousas, / rascamulas e lanudos, / baldrocas e mais felpudos, / estantiguas e lambóns, / lambisqueiros, tumbalobos, / nugalláns e mais larpeiros, / ciroláns e galdrumeiros, / macacos e carrejóns.* (pp. 205).

FERRÍN *Cabreira íase convertendo aos poucos nun macaco nas maos daquel Bourman astuto e perverso.* (pp. 77).

CASTELÁN

En DRAE **macaco** ‘feo, deforme’.

En Moliner **macaco** ‘se aplica como apelativo o insulto cariñoso a los niños’, ‘también como apelativo despectivo a una persona insignificante, de poco valor físico o moral’, ‘feo, deforme’.

En Celdrán **macaca** ‘quien es miedica y cobardón’ (s.v. macaco), **macaco** ‘feo y deforme’, ‘sujeto ruin’, ‘individuo afeminado que anda siempre entre mujeres como un Periquito-entre-ellas’, ‘don nadie’, ‘imbécil’, ‘chulo de putas, rufián’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **macaca** ‘mulher feia’, ‘polícia’, **macacada** ‘grupo de amigos ou de pessoas que compõem uma família’, ‘quantidade de gente’, **macaca-de-auditório** ‘freqüentadora assídua de programas de auditório de rádio e televisão, que manifesta ruidosamente o seu entusiasmo por determinados artistas’, **macacão** ‘homem grotesco, de grande feiúra’, ‘homem cheio de astúcias e manhas; finório’, ‘diabo’, **macaco** ‘individuo de pouca personalidade, dado a copiar o procedimento de outras pessoas; imitador’, ‘individuo feio, caricato’, ‘individuo astucioso, finório’, ‘policia das milícias estaduais’, ‘ajudante de vaqueiro’, **macaqueador** ‘que ou aquele que macaqueia; arremedador, imitador’, **macaqueiro** ‘que faz carinhos interesseiros ou que bajula; adulator’, **macaquinho** ‘macacão (informal, esportivo) de calças curtas’.

En Almeida-Sampaio **macaca** ‘mulher feia’, **macacão** ‘individuo astuto’, **macaco** ‘ardiloso’, ‘finório’, **macacório** ‘traícoeiro’, ‘ardiloso’, **macaqueador** ‘que ou aquele que macaqueia (‘arremedar como os macacos’, ‘imitar grotescamente’).

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual tomado do port. *macaco* ‘especie de mono’, procedente dunha lingua de Angola (s.v. macaco).

VER

Mono.

Malapécora v. PÉCORA.

***MAMPORREIRO**. Persoa que fai cousas desagradables ou se presta a facer calquera cousa. (Non é palabra galega).

Mamporreiro AUTOR Persoa que fai cousas desagradables ou se presta a facer calquera cousa.

CASTELÁN

En Moliner **mamporrero** ‘persona que ayuda a otra a fastidiar a una tercera’.

En Celdrán **mamporrero** ‘inútil, tonto y un poquito maricón’, ‘quien se ha envilecido y ha perdido toda respetabilidad’, ‘degenerado, embrutecido’, ‘maricón’.

ETIMOLOXÍA

Do cast. *mamporrero* ‘persoa que dirixe o membro do cabalo cando cubre a egua’. Composto de man (: s.v.) e porra (: s.v.) na acepción metafórica ‘órgano sexual masculino’.

VER

Man, porra.

MANADA. Denominación despectiva para un grupo de persoas.

Manada ELADIO RODRÍGUEZ s.f. (4) Dícese a veces de las personas, pero en sentido molesto y mortificante: *unha manada de pillabás; unha manada de lampantís*. GRANXERAIS (*).

CASTELÁN

En DRAE **manada** ‘cuadrilla o pelotón de gente’.

En Moliner **manada** ‘cuadrilla o grupo de gente’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **manada** ‘grupo numeroso de pessoas passivas, que se deixam conduzir sem questionamento’.

ETIMOLOXÍA

De manada ‘o que cabe nunha man’, de onde ‘fato de animais’ -que xa rexistra en galego Sobreira (1787-1805)- e logo ‘grupo de xente’. Der. de man (: s.v.).

VER

Man.

(MANDRÍA). Xera os significados: Folgazán, preguiceiro; apoucado, pusilánime; inútil; persoa simple, imbecil ou sen sentido común; inocente, cándido; persoa moi boa que vai a onde a levan; truán; muller que saca ocultamente da casa produtos para vender ou regalar; amante.

Mandra VALLADARES INÉDITO (1896-1902) Mándria, hombre apocado, inútil y de poco valor. Simple, imbécil o que no tiene sentido común. Tan bueno que va a donde le llevan.

Mandria

LÓPEZ FERREIRO *Cando máis nova, era mesmo unha ixola de man, como unha mandria. Non me levantaba ollos, e pra min non tiña sinon monadas e aloumiñamentos; hastra me fastidiaba con tanta garatusa. Pero despois ¡vaiche boa! cambióumelle de vez e fíxose tan néspora como ve sua mercé.* (pp. 339).

Mandriolas FRANCO GRANDE (1972), CARRÉ (1972) Mandria, apocado, indiferente, inútil para un trabazo fuerte. Alma de Dios.

Mandrión **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Perezoso, haragán. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Mez.) Truhán. **GRANXERAIS** PREGUICEIRO.

Mendroa **ANÍBAL OTERO** MENDROA, en A Louseira. (s.v. mendroa).

Mendroa **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) ALBAQUIEIRA ('la mujer que saca ocultamente de casa produtos para vender o regalar'). (2) La mujer que anda pidiendo sin estar impedida para el trabazo.

Mendroeira **ANÍBAL OTERO** (1) ALBAQUIEIRA, en Riucabo. (s.v. mendroa).

Mendró **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Comblezo, querido, amante. **GRANXERAIS** AMANTE.

CASTELÁN

En DRAE **mandracho** 'en algunas partes, garitero que tiene juego público en su casa', **mandria** 'apocado, inútil y de escaso o ningún valor', 'holgazán, vago'.

En Moliner **mandracho** 'hombre que tiene una timba', **mandria** 'se aplica a un hombre pusilánime e inútil', 'holgazán'.

En Celdrán **mambria** 'al calzonazos y al hombre cobarde y algo afeminado' (s.v. mandria), **mambrias** 'zote, patoso, simple' (s.v. mandria), **mandrache** 'sujeto un tanto hampón que mantiene garito en su casa y vive al borde de la ley' (s.v. mandria), **mandria** 'tonto, haragán, egoísta y cobardón', 'sujeto pusilánime, apocado y tímido', 'don nadie, especie de gilipueñas rezagado, un mierda', 'apocado o inútil', **mandrón**, **mandrones** 'quien es desgarrado y abandonado en su atuendo y aseo' (s.v. mandria), **mandroso** 'haragán cuya dejadez y vagancia se refleja también en el aspecto y atuendo' (s.v. mandria).

PORTUGUÉS

En Houais **mandrana**, **mandrião** 'que ou aquele que mandria, que se mostra preguiçoso para trabalhar ou estudar'.

En Almeida-Sampaio **mandrana** 'pessoa que mandria', **mandrião** 'preguiçoso', 'indolente', 'madraço', 'indivíduo que não trabalha'.

En Corominas-Pascual **mandrião** 'folgazán', 'desocupado', 'gandul' (s.v. mandria).

ETIMOLOGÍA

De mandría 'preguiza'. Para Corominas-Pascual voz xergal probablemente tomada do it. *mandria* 'rabaño', que se empregou desde o primeiro momento aplicado despectivamente ás persoas, á súa vez do gr. *mándra* íd, a través do lat. *MANDRA* íd. Ilústranos co uso do it. *màndria* en Dante co sentido de 'grupo de xente' e co der. en it. *mandracchia* 'prostituta', aínda que para esta acepción se puido chegar desde *mandra* 'zorra', que se documenta na Idade Media no sur de Francia e que podería ter orixe en uso eufemístico (v. renarte) para evitar dicir o nome do raposo (s.v. mandria).

O cast. *mandracho* é der. do cast. *mandracho* 'casa de xogo', despectivo do cast. *mandra* 'lugar onde se recollen os pastores', do mesmo étimo latino.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **mandria** (Tomo IV, pp. 207, 261).

VER

Bandarra, rabaño, raposo, renarte, zorro.

MANSO. Xera os significados: Persoa tranquila; persoa covarde; persoa dócil; persoa que soporta abusos; persoa que se deixa influír; hipócrita; persoa que fai cousas indebidas e trata de non levar as culpas.

Mansa

LÓPEZ FERREIRO *Maniféstame ti á min todas cantas queixas teñas dela, que eu despois lle darey unha boa carda, que che aseguro, a fe de quen son, que che ha de quedar máis mansa e máis branda qu'unha seda.* (pp. 339).

IGLESIA ALVARIÑO *Donos un día de vilares e searas cheas de servos, / asentadores de xentes de pelo roxo, máis mansas que ovellas.* (Nenias, pp. 23).

XAVIER NAVAZA *Envía a Galicia e León un equipo de comisionados que, amparados en fortes medidas de seguridade, teñen como obxectivo a recruta de man de obra mansa e barata.* (pp. 77).

Mansiño

GARCÍA BARROS *Ademais de cura, ó parecer, domeñaba tamén a parroquia nos demais ordes, incluso no político. Por detrás poñíanlle a figa, pero á cara andábanlle mansiños de todo.* (pp. 141).

Manso **CRÓNICA** (1) Manso, apacible, tranquilo. (Contén exemplos que ilustran aplicación a persoas). **ELADIO RODRÍGUEZ** *Máis manso que unha ovella, dícese del muy manso y acobardado.* **GRANXERAIS** *adx. (2) p.ext. Dise da persoa que é dócil e apracible; sosegado, tranquilo.*

CURROS *Xan de Deza, bon labrego, / que deixache tanta sona / nas Castillas, / onde, manso boi gallego, / fuche a gala, a fror i a tona / das cadrillas.* (pp. 208).

RISCO *D. Celidonio, que se volvera supetamente porco manso e podía correr a catro pes.* (pp. 34).

CASTELAO *Pedriño, o fillo máis vello de Farruxo, veu vivir coa tía Ádega. El era manso, doce, alabeeiro; pero tamén lacazán, pousafoles, e mais que nada comellón e lambeteiro. Endexamais podía ver comer sen pedir parte.* (pp. 23).

CELSE EMILIO-VIAXE *Os mandarís, mandando; / os mansos podrecendo e producindo. / Nos curutos están as caixas fortes / encheitas de suor dos inocentes. / Debaixo estades vós, caste de ananos, / sostendo a inxusticia.* (pp. 96). *Son rebelde, / danme noxo os homes mansos, / os pequenos tendeiros do tedio / que viven coma sapos.* (pp. 101). *Manso aborixen que morres / sin defender o teu pan.* (pp. 174).

Mansoño ACEVEDO (1932), ANÍBAL OTERO (1949-1977) Hipócrita, gazmoño, matalascallando.

Mansurrón

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *Don Óscar calaba e sorría mansurrón, pensando que, como dixo o outro, o corazón ten razóns que a razón non comprende.* (pp. 224).

CASTELÁN

En Moliner **manso** ‘se aplica a la persona que tiene la virtud de la mansedumbre o que no es agresiva’, ‘también a la que es dócil o sumisa’, ‘generalmente, tiene sentido peyorativo significando hipócritamente sumiso’, **mansurrón** ‘despectivo de manso’.

En Celdrán **manso** ‘cornudo’, ‘maridos o novios que consienten que su pareja reciba galanteos y favores de otro hombre’, ‘cabrón de condición apacible, pobre de espíritu, dominado por la mujer que hace y deshace tanto en su vida como en la propia de ella’, **mansulina** ‘mosca muerta, individuo que a la chita callando va haciendo de las suyas o se lleva el gato al agua’, en Asturias.

PORTUGUÉS

En Houaiss **mansarrão** ‘que ou aquele que é excessivamente sossegado, calmo, sem presa’, **manso** ‘de gênio afável, sossegado, bom; dócil, pacato’, ‘individuo, esp. seringueiro, adaptado à vida do seringal e aos hábitos regionais’.

En Almeida-Sampaio **mansarrão** ‘bonacheirão’, ‘pachorrento’, **manso** ‘brando de gênio’, ‘pacífico’, ‘sossegado’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. vg. MANSUS íd., que substituíu o lat. MANSUĒTUS, part. de MANSUESCERE ‘domesticar(se)’, ‘abrandar, suavizar’, composto de MĀNUS ‘man’ e SUESCERE ‘acostumarse, habituarse’. Nace, pois, da metáfora de animal que se acostuma a ir comer á man do home.

NOTA

Na *Antología da poesía trovadoresca galego-portuguesa* de Alexandre Pinheiro Torres aparece na segunda cantiga de Rui Queimado **mansa** con nota a pé de páxina que indica o significado ‘meiga’ (1977: 402).

VER

Man, mastín.

(**MARAGOTA**). Aplícase como elemento comparativo, pero pexorativo, para dúas persoas que se parecen.

(**maragota**) **GRANXERAIS** Tal para cal maragota e media, en sentido pexorativo, dise de dúas persoas que son parecidas.

ETIMOLOXÍA

Do nome do peixe da familia dos lábridos. De orixe descoñecida.

NOTA

Emparentado con este peixe está o budión (v. bode), que tamén téñeste nome en cast. e en port. **bodião**, que en Houaiss aparece co significado ‘orador ou escribente pouco intelixente, pero presumido, inconsciente do papel que fai’, aínda que en entrada distinta á do peixe.

Marantallo, marantán, marañón v. **MARÓN**.

(**MARAU**). Xera os significados: Simple; parvo; ignorante; groseiro; tosko, rudo.

Marán [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) ‘rústico, groseiro e ignorante’.] **GRANXERAIS** PAIFOCO.

Marandelo [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘simple, bobalicón’.] **GRANXERAIS** PARVO.

Maranxeco FRANCO GRANDE (1972) Simple, bobalicón.

Maranxelo [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘simple, bobalicón’.] **GRANXERAIS** PARVO.

Marau [Aparece por primeira vez en Valladares inédito (1896-1902) (s.v. maráo, maráu) ‘aldeano’. En Leiras (1906) (s.v. marao, marau) ‘payo, patán’.] **ELADIO RODRÍGUEZ s.m.** (1) Patán, tosko, rústico. (2) Bobo, imbécil. **GRANXERAIS** PATÁN.

PORTUGUÉS

En Houaiss **marau** ‘individuo ignóbil, desprezível; patife’, ‘individuo ladino, cheio de expedientes; espertalhão’, ‘sacerdote que auxiliava o confessor das freiras da Ordem de São Bernardo’.

En Almeida-Sampaio **marau** ‘finório’, ‘astuto’, ‘patife’.

ETIMOLOXÍA

Para Houaiss e Almeida-Sampaio o port. *marau* procede do fr. *maraud* ‘persoa sen consideración’, ‘gatuno’, da onomatopea do rosmar do gato. Para Bloch-Wartburg o fr. *maraud* ‘pillo’, ‘vagabundo’, ‘persoa desprezible’ procede de *maraud* ‘gato’ nalgúns dialectos franceses, que é onomatopea do rosmar deste animal ou do seu miañar cando está en xaneira (s.v. *miraud*). Corominas-Pascual rexeita esta teoría e considera o fr. *maraud* de orixe incerta (s.v. *merodear*).

En galego observábase que os rexistros da forma *marau* son anteriores ós de *marán* e derivados, e están rexistrados por máis lexicógrafos, o que anima a pensar que *marau* sexa a forma orixinaria, e *marán* puidera ser unha forma alterada por analogía das terminacións latinas -ANUM que dan as solucións -án e -ao/-au. Sería decisivo saber se Franco Grande recolleu *marán* e derivados en zona dialectal onde digan irmán, verán e man.

Almeida-Sampaio relaciona en port. *maroto* (: s.v.) con *marau*.

VER

Gato, **marandaina**, maroto, moumear.

Marautallo v. **MARÓN**.

***MARIPOSA**. (Non é palabra galega).

CASTELÁN

En DRAE **mariposeador** ‘que mariposea (‘variar con frecuencia de aficiones y caprichos’, ‘andar o vagar insistentemente en torno de alguien’), **mariposón** ‘persona que anda insistentemente en torno de alguien’, ‘persona inconstante en aficiones o amores’, ‘homosexual, maricón’.

En Moliner **mariposeador** ‘se aplica al que mariposea’, ‘mariposón’, **mariposón** ‘hombre que galantea a muchas mujeres’.

En Celdrán **mariposa** ‘maricón paciente o tomante, sobre todo en forma aumentativa’, ‘veleta, que va de una ocupación a otra desempeñando muy diversos oficios en poco tiempo’, **mariposo**, **mariposón** ‘persona promiscua que muda de pareja con celeridad y es incapaz de comprometerse en sus relaciones afectivas’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **mariposa** ‘meretriz’, **mariposo** ‘individuo que anda a esmo’, ‘pessoa que não fixa a atenção em nada, que devaneia’.

ETIMOLOGÍA

É voz derivada do antropolónimo María, con significados próximos a marica, maricón ou mariquita (vid. marica), que comparten étimo. Para Corominas-Pascual do sintagma “María, póstate”, quizais dunha canción infantil (s.v. maría). A forma portuguesa considérase castelanismo.

VER

Avelaiña, bolboreta.

MARMOTA. Persoa que dorme moito.

Marmota **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (3) Persona que duerme mucho. **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Persoa durmifona en exceso.

CASTELÁN

En DRAE **marmota** ‘persona que duerme mucho’, ‘fam. y desp. criada, mujer dedicada al servicio doméstico’.

En Moliner **marmota** ‘se aplica como nombre calificativo a una persona dormilona’, ‘(vulgar) muchacha de servicio’.

En Celdrán **marmota** ‘persona que duerme mucho’, ‘criada que muestra poco gusto en el trabajo’, ‘sujeto pesado, que aburre con su charla’, ‘tipejo sin sustancia’, ‘sirviente rácano y perezoso que hace cuanto puede para escaquearse de sus obligaciones’, ‘mujer sucia’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **marmota** ‘pessoa mal-ajambrada, desengonçada, deselegante; espantalho’.

En Almeida-Sampio **marmota** ‘designação da pescada quando jovem’.

ETIMOLOGÍA

Do nome do roedor que pasa aletargado boa parte do inverno. Para Corominas-Pascual tomado do fr. *marmotte* íd., parece que por alteración de *mormont, procedente do lat. MUS MONTIS ‘rata de monte’, por influxo de *marmotter* ‘murmurar’ (s.v. marmota).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **marmota** (Tomo V, pp. 275. Tomo VII, pp. 63).

En Pardo Bazán **marmota** (pp. 103, 153, 276).

En Valle-Inclán **marmota** (pp. 134).

VER

Leirón, martagón, rato.

(**MARÓN**). Xera os significados: Persoa desgairada, particularmente a muller; muller corpulenta ou grosa; moza que refuga os homes; persoa agarrada, miserable e non xenerosa; home que ten relacións cunha muller que non é a súa; muller abrutada ou que ten manifestacións varonís.

Marantallo **ANÍBAL OTERO** adj. com. (1) Desaliñado, en Noalla. (s.v. marantán).

Marantán **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Comblezo (‘amancebado cunha muller que non é a súa’).

Marañón **ANÍBAL OTERO** (1949-1977) Mujer gruesa y desaliñada.

Marautallo

CARLOS CASARES (La Voz de Galicia) *Contrasta a irritación desta pastora coa finura da súa voz. Se un tivese que imaxinala polas barbaridades que está dicindo, podería pensar que se trata dun marautallo, pero ese timbre non se corresponde.* (La Voz de Galicia, 7 de febreiro de 1995).

Maroco ANÍBAL OTERO (1949-1977) Dícese de la mujer gorda y desaliñada.

Maronda FRANCO GRANDE (1972), CARRÉ (1972) Moza que rehuye de los hombres.

IGLESIA ALVARIÑO **Maronda**. *Vaca que no siente el celo, muchacha que rechaza los pretendientes y no se casa.* (Carmina, pp. 189).

Maroto ELIXIO RIVAS (1978-2001) Hombruna, bruta; se aplica a la mujer sólo, pero va siempre en forma masc.

Marouca

NORIEGA *Para declarar que es desaliñada: É unha marouca.* (Tomo II, pp. 208).

Marouco **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Dícese de la persona desaliñada, y especialmente de la mujer. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise da persoa desaliñada.

Maroutallo **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.m.* (1) Dícese de la mujer desgarrada, corpulenta y desaliñada. **GRANXERAIS** MARIMACHO.

NORIEGA *Ora que somos de tres ó carto, / lámparas mouras e maroutallos, / de mui bon xeito pra ispir borrachos, / co olloño aberto pra atrapar fatuos.* (Tomo II, pp. 110). *Para declarar que es desaliñada: É un maroutallo.* (Tomo II, pp. 208).

FERRÍN *Non hai dúbida de que a fremosa casadiña atópase baixo o dominio diabólico de Obdulia quen, dendesde que saíu do seu retiro enfermizo, amosa un decidido controllo varonil sobor da súa cuñada (...). O escándalo estoupou en todo o concello de Nigueiroá, chegando a noticia mesmo a Bande, cando o vello Hixinio as atopou, unha dacabalo da outra, coma touras quentes, nun curruncho da palleira onde elas (supoño que Obdulia) fixeran o seu niño na aveá, e as escorrentou a vasoirazos berrando coma un adoecido e chamándolles maroutallos e marrás.* (pp. 33-34).

Maroutou **ELADIO RODRÍGUEZ** MAROUTALLO. **GRANXERAIS** MARIMACHO.

NORIEGA *Para declarar que es desaliñada: É un maroutou.* (Tomo II, pp. 208).

(marroa) FRANCO GRANDE (1972), CARRÉ (1972) **Xente marroa**, mezquina, miserable, de la que no puede esperarse el menor desprendimiento. (s.v. marroa)

Morón **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (2) Referido a la moza que no se casa.

Morondón [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘mujer gruesa y poco dispuesta’. En Aníbal Otero (1949-1977) ‘aplicase a la mujer muy gruesa y basta’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Mujer gruesa, desaliñada y poco dispuesta. **GRANXERAIS** *s.m.* (1) Muller de carácter e fortaleza masculinos.

NORIEGA *Para declarar que es desaliñada: É un morondón.* (Tomo II, pp. 208).

Moroutallo

PEDRAYO *Rexoubas e lembranzas na xente da cociña da que levaba o goberno unha criada xa andada, fina guisandeira, a señora Andresa, antiga mangoleteira de fidalgas lareiras e agapeta dun cónego, axudada por dúas mozas, unha goldraneira, larafuzá, moroutallo enxebre das antigas pousas da arriería e soldadesca, a outra papoíña, mans de costureira doadas para servir o viño ás persoas de ringorrango.* (pp. 54).

CASTELAN

En Covarrubias **morueco** ‘castrado’ (s.v. morueco).

En Celdrán **marota** ‘marimacho’, ‘mujer de modos y aspectos hombrunos’, posiblemente relacionado **maruso** ‘afeminado que no sabe exactamente lo que en el terreno sexual quiere’, ‘marica que anda en vísperas de probar lo prohibido, o de que otro lo pruebe en él’, ‘afeminado’, ‘joven desaliñado’, ‘marica’, ‘mala persona’, ‘egoísta que no se preocupa en absoluto de lo que pueda suceder a los demás’.

En Corominas-Pascual **marón** ‘tozudo’ (s.v. morueco).

ETIMOLOGÍA

Marón (e marondo en galego) é denominación para un animal enteiro, sen capar. Podería ser en galego a forma primitiva da que haxa que partir, coas variantes marau-, marou- ou morou- que presentan o paso de consoante velar implosiva a vogal velar. Corominas-Pascual considera a forma castelá *marón* a mesma palabra que *morueco* con distinta sufixación (s.v. morueco).

Para Corominas-Pascual a forma primitiva en cast. é *morueco* ‘carneiro destinado á reprodución’, probablemente alteración do antigo *marueco* por influxo de *amorecer* ‘cubrir o carneiro a ovella’, que á súa vez procede de *amarecer* contaminado pola palabra amor. As raíces marr- e mard- considéranse prerromanas (s.v. morueco).

Aníbal Otero propón para as formas tomadas del do lat. MAS, MARIS ‘macho’, ‘mozo’, ‘do sexo masculino’, ‘varonil’. En cambio, Corominas-Pascual entende que o lat. MAS, MARIS seia influxo posterior debido a unha identificación secundaria, que explicaría o paso a -r- simple (s.v. morueco).

A teoría de Corominas-Pascual pódemola apoiar, efectivamente, no feito de xerar a familia dos bóvidos significados figurados tamén relacionados coa luxuria e con outros coincidentes coa entrada que nos ocupa: Cabra (: s.v.) ‘muller alegre e desenvolta’, ‘prostituta’; chibo (: s.v.) ‘muller alegre e desenvolta’, ‘muller de mala vida’; ou curcia (: s.v.) ‘persoa ociosa’.

Pero tamén a teoría de Aníbal Otero de procedencia no lat. MAS, MARIS a podemos apoiar no feito de que machorra ‘femia estéril’, en cast. e galego, claramente derivada de macho (: s.v.), coincide semanticamente con derivados de marón: Marlúa, maronda, marondón, marroa, marroeira, marronda, melrúa ‘femia de animal estéril, especialmente vaca estéril’; ou moronda ‘vaca á que se lle quitou a cría e segue dando leite’. A palabra marimacho ‘muller grande’ (vid. maria) tamén nos remite a unha relación directa con macho.

E aínda as frases “andar á maroa” ou “andar á marola” ‘estar en celo’ -o significado recollido arriba de xente marroa ‘agarrado’ é por metáfora da vaca marroa que non dá cría ou leite- demostran parentesco desta entrada que nos ocupa con mariolo ‘marimacho’ (v. mariola) ou con marolo ‘gordo’, ‘bruto’ (: s.v.). Maroto ‘traste’ e port. *maroto* hanse ver na entrada independente maroto (: s.v.).

As formas rematadas en -allo poden estar influídas por analoxía con carallo (: s.v.), maricallo (v. marica) ou furricallo (v. furrica), por teren proximidade semántica.

A palabra marañón téñ seguramente influxo de garañón (: s.v.) -en Elixio Rivas (1978-2001) gato marañón é a denominación do gato salvaxe-. Do mesmo xeito entendo o port. *marrote* ‘porco pequeno que non foi castrado’ (Houaiss) de cruce de *marrão*, ou o cast. *marucho* ‘polo castrado’ cruce de marón con macho.

VER

Macho, maroto.

MAROTO. Pícaro, traste.

Maroto **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Goi.) Pícaro, traste.

PORTUGUÉS

En Houaiss **amarotado** ‘que se tornou maroto’, ‘com aparência ou modos de maroto; abrejeirado’, **marotagem** ‘conjunto de marotos’, **maroto** ‘diz-se de ou indivíduo de espírito inventivo, cheio de manhas e espertezas; ladino, vivo, malandro’, ‘que ou aquele que revela brejeirice; travesso’, ‘diz-se de ou indivíduo capaz de ações vis, canalhas, condenáveis’, ‘epíteto atribuído por brasileiros aos portugueses, esp. na BA, a começar da época da Independência; galego’.

En Almeida-Sampaio **amarotado** ‘um tanto maroto’, ‘travesso’, **marotagem** ‘bando de marotos’, **maroto** ‘velhaco’, ‘brejeiro’, ‘malicioso’, ‘lascivo’, ‘indivíduo de baixa condição’, ‘tratante’, ‘patife’.

ETIMOLOXÍA

Non ten relación coa palabra galega homónima maroto ‘cría da gaivota’. Carmen Ríos Panisse (1977) considera dubidosa a relación que fan algúns dicionarios portugueses desta palabra co fr. *maraud*, e abre a posibilidade a que simplemente se trate para o significado ‘polo da gaivota’ dun derivado de mar. En calquera caso, parece claro que maroto ‘cría da gaivota’ se trate doutra palabra, homógrafa, que non teña nada que ver coa nosa entrada, polo que a hipótese de Ríos Panisse é verosímil.

Si está clara a relación do galego maroto ‘pícaro’ con maroto ‘trasno’ que recolle o *Gran diccionario Xerais da lingua*.

En port. Almeida-Sampaio relaciona as palabras *maroto* e *marau* (v. marau), e considéralles a mesma orixe no fr. *maraud* (v. marau). Para Houaiss o port. *maroto* ten orixe escura.

Para Corominas-Pascual o port. *maroto* está relacionado co cast. *morueco* (v. marón), e concretamente co port. *marouco* ‘carneiro pai’ (que Almeida-Pascual considera tamén tomado do cast.). Corominas-Pascual incluso cre que o port. *maroto* tivese orixinariamente o significado ‘carneiro pai’ porque, ademais do significado actual ‘malicioso’, tamén téñ o de ‘lascivo’ (s.v. morueco), que efectivamente ten clara

procedencia semántica no ovino. Apoia este teoría que en cast. Moliner recolla *maroto* co significado ‘marón (‘carneiro pai’)’.

Aínda aceptando esto, o galego *maroto* ‘muller varonil’ que recolle Elixio Rivas (1978-2001) aparece incluído na entrada *marón* (: s.v.), e igualmente o cast. *marota* ‘marimacho’ que recolle Celdrán, por coincidiren cos significados que aparecen alí. Pero hanse considerar ambas palabras e significados ratificadoras desta teoría de Corominas-Pascual.

Para o cast. **maroto** ‘traidor’ que recolle Celdrán, o propio lexicógrafo encárgase de explicarnos que se toma da comparación “máis traidor que Maroto”, referido ó xeneral carlista Rafael Moroto, do que se toma a figura. Por tanto, hase considerar de maneira independente e unicamente considerala con valor de ilustración.

VER

Marau, marón.

Marouca, marouco, maroutallo, maroutou v. **MARÓN**. Marrá v. **MARRÁN**.

MARRALLEIRO. Persoa que finxe amabilidade o boa intención para conseguir enganar a alguén; astuto, sagaz; hábil, mañoso; folgazán, ocioso; indolente; persoa moi boa.

Marralleiro [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘astuto’, ‘vago, holgazán’, ‘mañoso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Vago, holgazán, ocioso. (2) Marrullero, astuto, artero, sagaz. (3) Mañoso, diestro, hábil. **GRANXERAIS** (1) PREGUICEIRO. (2) ARTEIRO. (3) HABELENCIOSO.

Marrallón FILGUEIRA (1926) Indolente, bonachón.

Marrullero ANÍBAL OTERO (1949-1977) Que usa de marrullerías.

CASTELÁN

En DRAE **marrullero** ‘que usa de marrullerías (‘astucia con que halagando a uno se pretende alucinarle’)’.

En Moliner **marrullero** ‘se aplica a la persona que hace uso de marrullerías (‘ficción de amabilidad, buena intención o debilidad con que alguien trata de engañar para conseguir su objeto’, ‘rodeo con que alguien disfraza su verdadera intención o deseo’)’.

En Celdrán **marroquero** ‘marrullero’, **marrullero** ‘adulador que echa mano de todo tipo de halagos, fingimientos y zalemas para liar, embaucar y enredar con astucia a la gente’, ‘liante que con buenas palabras y su pico de oro se pone al servicio de tramas inconfesables’, **marruño** ‘egoísta y miserable con pintas de tramposo y marrullero’ (s.v. marrullero).

PORTUGUÉS

En Houaiss **marralheiro** ‘astuto na arte de convencer ou iludir; matreiro’, ‘preguiçoso; lento no trabalho’, ‘mau pagador’.

En Almeida-Sampaio **marralhão** ‘bonacheiro’, ‘indolente’, ‘aquele que marraia ou regateia’, **marralheiro** ‘que marralha (‘procurar persuadir alguém’, ‘insistir’, ‘regatear no preço’), ‘que emprega astúcias para convencer ou iludir’, ‘preguiçoso’, ‘cábula (‘estudante que não se aplica’), ‘indolente’, ‘vagaroso’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual está relacionado co cast. *arrular* e a ave rula, de orixe onomatopeica; explica que concretamente procede do hipocorístico do cast. para o gato *morro*, dun cruce de *maullar* con *marrullar* ‘roncar (o gato)’ -da onomatopea referida-, pola astucia que se lle atribúe ó gato (s.v. arrullar, marrajo), polo que se trataría dunha evolución similar á de marraxo (: s.v.).

Houaiss relaciona o port. *marralheiro* co cast. *marrullero*.

Non é propio de Filgueira (1926) facer recolleita propia lexicográfica, senón máis ben recoller de lexicógrafos anteriores, de aí que haxa que considerar con reservas os significados que propón en *marrallón* (palabra que só rexistra el), máis aínda cando coinciden palabra e significados literalmente cos do port. *marralhão*, de onde puidera recollelos. Se esta ousadía miña tivese fundamento, aínda se podería tamén revisar a palabra *marralleiro*, pois é el o primeiro lexicógrafo en rexistrala, tamén hai en port. *marralheiro* con idénticos significados, e Eladio Rodríguez e o *Gran diccionario Xerais da lingua* reproducirían o que me deixa dúbidas de que sexa lusismo e ó mellor non exista esta palabra en galego.

O que si está claro é que a forma *marrulleiro non é galega.

VER

Barrulleiteiro, gato, marraxo, rula.

(MARRÁN). Xera os significados: Persoa sucia e desaseada; persoa que se comporta baixa ou vilmente; antiga denominación para xudeu e musulmán convertido falsamente ó cristianismo.

Marrá **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Mujer sucia y desaseada, que no es limpia.

FERRÍN *Non hai dúbida de que a fremosa casadiña atópase baixo o dominio diabólico de Obdulia quen, dendesde que saíu do seu retiro enfermizo, amosa un decidido controlo varonil sobor da súa cuñada (...). O escándalo estoupou en todo o concello de Nigueiroá, chegando a noticia mesmo a Bande, cando o vello Hixinio as atopou, unha dacabalo da outra, coma touras quentes, nun curruncho da palleira onde elas (supoño que Obdulia) fixeran o seu niño na aveá, e as escorrentou a vasoirazos berrando coma un adoecido e chamándolles maroutallos e marrás.* (pp. 33-34).

Marrán [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘sucio asqueroso’.] **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Moi sucio e desaseado; cocho, porcallán, porcalheiro, porco. (2) *fig.* Dise da persoa que se comporta vilmente; porco. (4) Denominación inxuriosa que se daba nos reinos cristiáns da península Ibérica ó xudeu ou musulmán converso ó cristianismo, especialmente ó xudeu converso que en segredo seguía practicando a súa relixión.

RISCO *Na postguerra, D. Celidonio ascendeu de porco a marrán e chegou a alcalde. A parenta inflou coma o fol da gaita.* (pp. 7). *A Nicasia chamoulle marrán.* (pp. 77).

Marrancho FILGUEIRA (1926) Sucio asqueroso.

Marrano **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Raz.) Sucio.

Marrañán CARRÉ (1972) Marrano, puerco, sucio.

Marrao [Aparece por primeira vez en Valladares (sucio, asqueroso etc.’.] **GRANXERAIS** **MARRÁN**.

FERRÍN *Namentres me coaba pola cabeza un xersei por riba de outro para lle facer evidente ao paspán o meu frío e o meu desobramento. Chío eu, ameazo, aldraxo en N. ¿E logo andaches ás loitas, babión? ¿Andaches ás tocacións, marrao? -digo. Nótome fóra de todos os seráns do mundo. Sen me erguer da cama dirixo un puño pecho contra o amigo parvo. ¡Están todas a rir de ti! (pp. 66). O Conserxe tiña cachola comprida (...). Pro, de contado, agachou a cabeza de marrao e apoiou a fronte no cano do Mauser.* (pp. 122).

Marrau [En Filgueira (1926) ‘asqueroso, sucio’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (2) Hombre sucio, desaseado y poco o nada limpio. (3) El que procede o se porta mal o bajamente. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Mon. Gud.) Sucio. **GRANXERAIS** **MARRÁN**.

LÓPEZ FERREIRO *Mentres o demáis da hoste pol-as outras bandas á grandes berros os insultaba e aldraxaba con mil motes e vituperios coma os de marraus, lapóns, mulos, e outros peores e máis desnorantes, provocándoos a que salisen á a batalla. Os do Castro, por suposto, non iban a ser menos, e contestaban chamándolles páparos, barrozos, pichaleiros e outros vocables máis picantes e desvergonzados.* (pp. 152).

BLANCO AMOR *Embrulláronse na manta deitados no chao, e, a pouco, xa roncaban coma marraus, fóra a ialma.* (pp. 32). *Cando acordaron aqueles marraus, quíxenos convencer que o mellor sería liscarnos cada un pra a súa casa. Pro non quixeron.* (pp. 47). *Dempois de fartárense coma marraus, fóra a ialma, e de beberen até trousalo, meteuse o demo nils e fardáronse de pés a cabeza coa roupa dos donos.* (pp. 52). *O Milhomes chiaba coma un marrau no cepo.* (pp. 59).

RÁBADE *E considero eu que, de ser maricón Rodrigo Insua, no que non acredito, sómolo todos cantos pasamos por cabo do marrau do Boticario, que deus teña onde está, pois no tocante a isto ninguén está moi limpo, e “niña” a todo deus nolo chamaba.* (pp. 89).

PINTOR *Cando veñas aquí has vir coma a xente, ¿oíches?, e se non que te foda a túa nai, marrau de merda.* (pp. 103). *“Non dixer nada, marrau”. E Roque xurounas: “¿Velas aquí? Méteas no cu. ¡Putá!”.* (pp. 104).

Marruán ELIXIO RIVAS (1978-2001) Sucio, puerco (el y ella).

Marrueiro ELIXIO RIVAS (1978-2001) Sucio-a.

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **marrano**: ‘Es el recién convertido al cristianismo, y tenemos ruin concepto dél por haberse convertido fingidamente (...). Cuando en Castilla se convirtieron los judíos que en ella quedaron, una de las condiciones que pidieron fue que por entonces no les forzasen a comer la carne del puerco, lo cual protestaban no hacerlo por guardar la ley de Moisés, sino tan solamente por no tenerla en uso y causarles náusea y fastidio. Los moros llaman al puerco de un año marrano, y pudo ser que nuevamente convertido, por esta razón y no por comer la carne del puerco, le llamasen marrano’ (s.v. marrano).

En DRAE **marrana** ‘mujer sucia y desaseada o que no hace las cosas con limpieza’, ‘la que procede o se porta mal o bajamente’, **marranalla** ‘gente baja, ruin, de mal proceder’, **marrano** ‘hombre sucio y desaseado o que no hace las cosas con limpieza’, ‘el que procede o se porta mal o bajamente’, ‘aplicábase como despectivo al converso que judaizaba ocultamente’, ‘persona maldita o descomulgada’.

En Moliner **marranalla** ‘gentuza. Chusma’, **marrano** ‘(adj. y, aplicado a las personas, t.n.; vulgar) muy sucio’, ‘(n. calificativo) se aplica a la persona que se porta con falta de escrúpulos, delicadeza o nobleza’, ‘se aplicaba al judío converso que seguía practicando su religión en secreto’, ‘persona maldita o excomulgada’.

En Celdrán **marrano** ‘se dice de quien es sucio y desaliñado’, ‘persona que procede con vileza’, ‘tornadizo, converso, judío o morisco que abrazaba el cristianismo de manera insincera, para eludir la expulsión’, ‘(el insulto se generalizó a partir del Renacimiento y se extendió por Europa, donde se llamaba marrano) a los españoles para zaherirlos tachándoles de judíos o cristianos nuevos’, ‘(se tildó de marrano) a quien se quería humillar o despreciar’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **marrano** ‘na Espanha e em Portugal, designação injuriosa que se dava outrora aos mouros e esp. aos judeus batizados, suspeitos de se converterem leais ao judaísmo’.

En Almeida-Sampaio, posiblemente relacionado **marrancho** ‘namorado’, **marrano** ‘antiga designação injuriosa que se dava aos judeus e mouros que viviam em Portugal’, ‘sujo’, ‘maldito’, ‘excomungado’, **marroaz** ‘perro (‘denominação injuriosa que se dava aos mouros’, ‘homem vil’, ‘tratante’).

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval para dar nome ó porco.

Para Corominas-Pascual probablemente tomada do ár. *máhrām* ‘cosa prohibida’, pola prohibición que imponía a relixión musulmá de comer carne de porco. Para Corominas-Pascual a acepción ‘cristián novo’ é aplicación figurada do animal porco, por sarcasmo da repugnancia que dicían sentir xudeus e mouros convertidos á carne deste animal (s.v. marrano), tal como se recolle na explicación que con profusión nos ofrece Covarrubias.

NOTA

Almeida-Sampaio considera derivadas de *marrão* ‘porco’ as formas portuguesas **marrã**, **marrana**, **marranica**, **marranita** ‘persoa con chepa’, pero que derivan de *marrá* ‘chepa’, palabra tamén galega (v. *marrá*).

Houaiss considera o port. **marreta** ‘apelido que os brasileiros daban ós portugueses na Independencia’ derivado de *marrão* ‘grande martelo de ferro’ (en galego *marra* ou *marreta*, do lat. *MARRA* ‘aixada, sacho’) e non de *marrão* ‘porco’, pero non sería estraño que derivase deste último, en evolución paralela á que recolle en cast. Celdrán para *marrano* na cuarta acepción aplicado en Europa ós españois que lle transcribo *ut supra*. Si que se debe considerar o port. **marroaz** na acepción ‘obstinado, teimoso’ (Houaiss, Almeida-Sampaio), **marrão** ‘estudante que pasa todo o tempo concentrado no estudo’ (*Dicionário da língua portuguesa* 2003, Ed. Porto Editora) e o port. **marrão** ‘indivíduo que decora tudo; martelão’ derivados de *marrão* ‘grande martelo de ferro’, pola metáfora de petar continuamente; en galego hai **marrauz** ‘obstinado’ recollido só por Filgueira (1926). Para as outras acepcións recollidas por Almeida-Sampaio está claro que **marroaz** deriva de *marrão* ‘porco’.

Resulta curioso comprobar que no Brasil non triunfou esta voz que nos ocupa, tan só para a acepción histórica que non viviron.

A mesma palabra árabe *máhrām* ‘cosa prohibida’ é tamén étimo de harén ‘conxunto de mulleres baixo a dependencia dun home musulmán’, por seren as odaliscas prohibidas, nin sequera para ver, a persoas alleas á familia.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **marrano** (Tomo I, pp. 147, 278).

VER

Cocho, marraun, porco.

Marranudo v. MARRACOTUDO. Marrao, Marrau v. MARRÁN.

MARRAÚN. Alcume para un recruta ou para un soldado novato.

Marraun **SARMIENTO** *Marra-hum.* PINTOS (1965) Apodo con que se moteja a un recluta o soldado bisoño. (s.v. marraùn).

PINTOS *Maloutáns e furabolos, / almallos e furabolos, / lacazáns e mais lareiros, / muito fino lapantín, / da aldea, mazabarrigas, / marrauns e arrocheiros, / talludos e farfulleiros / e mais tanto palanquín.* (pp. 207). (Pé de páxina: Parece un cruce entre “marrán” e “marrau”. No *Vocabulario*, é definido como alcume dos soldados novatos).

ETIMOLOXÍA

Parece claro que derive de marrán ou marrau na acepción ‘cristián novo’ (v. marrán), por comparalo co soldado novo. Hai que desbotar a suxestión recollida da nota a pé de páxina da edición de Pintos de intento de derivación de marrán por cruce con marrau, pois ambas terminacións son incompatibles e nunca coinciden en lugar nin en falante. Ademais, semanticamente non se albisca ningunha xustificación. Seguramente haxa que partir da forma marruán rexistrada por Elixio Rivas (v. marrán) para entender este curioso resultado marraun ou marraún.

VER

Marrán.

MARRAXO. Persoa astuta, difícil de enganar e que encubre malas intencións.

Marraxo ANÍBAL OTERO (1949-1977) Cauto, astuto, difícil de enganar y que encubre dañada intención. (s.v. marrajo).

LÓPEZ FERREIRO –¡Alto! ¡que ese preso é meu! -berrou D. Fernando. –Se é teu bica-lle o rabo. Habráse visto somellante **marraxo**. (pp. 80).

CASTELÁN

En DRAE **marrajo** ‘cauto, astuto, difícil de enganar y que encubre dañada intención’.

En Moliner **marrajo** ‘por extensión, también a la persona cazurra o taimada’.

En Celadrán **marrajo** ‘sujeto pérfido, que alberga en su ánimo malos propósitos’, ‘individuo astuto y taimado que esconde o encubre su dañina intención, esperando ocasión propicia para asestar un golpe o realizar su mala acción’, ‘persona egoísta y miserable’, ‘sujeto reservón y receloso con el que conviene andarse con cuidado’, ‘persona aviesa’, **majarrón** ‘socarrón y marrajo que esconde intención aviesa’ (s.v. marrajo).

PORTUGÜES

En Houaiss **marraxo** ‘dotado de sagacidade, de astúcia; difícil de engabelar’, ‘vendedor ambulante de peixe de armação’, ‘gato velho, dócil e brincalhão’.

En Almeida-Sampaio **marraxo** ‘vendedor ambulante de peixe’, ‘gato velho e brincalhão’, ‘astuto’, ‘marralleiro’.

ETIMOLOXÍA

Dá nome a un tiburón pequeno, de carne estimada, e en cast. tamén se aplica ó touro que acomete con malicia. Para Corominas-Pascual se cadra dun nome hipocorístico do gato, de creación expresiva (cf. marralleiro); a explicación para chegar a denominar un peixe partindo do gato deféndease baseándose en que outras especies de tiburón toman tamén nomes de animais terrestres (it. *cane di mare*, cat. *ca marí*, sic. *mastinu feru*, sic. *pisci tauru*) e por ser común pasar do significado ‘gato’ a ‘hipócrita’ (s.v. marrajo), e aínda engado pola miña parte a aplicación do port. *marraxo* para os gatos recollida arriba de Houaiss e Almeida-Sampaio. Carmen Ríos Panisse (1977) encontra dificultades fonéticas polas realizacións en zonas con e sen gheada, o que a leva a considerar as hipóteses de ser castelanismo recente ou proceder dunha raíz autóctona *MARR- (s.v. marraxo).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **marrajo, como** (Tomo IV, pp. 355), **marrajo** (Tomo V, pp. 76. Tomo VII, pp. 11).

VER

Gato, marralleiro, marreco, tiburón.

MARRECO. Sagaz, astuto (en port.).

Marreco ANÍBAL OTERO (1949-1977) Sagaz, astuto (en port.).

PORTUGUÉS

En Houaiss **marreco** ‘diz-se de ou individuo com corcova; corcunda’, ‘diz-se de ou individuo astuto, matreiro’, ‘o número 33’.

En Almeida-Sampaio **marreca** ‘corcunda’, ‘pessoa gibosa’, **marreco** ‘corcovado’, ‘sagaz; astuto’.

ETIMOLOXÍA

Para Aníbal Otero (1949-1977) do lat. MAS, MARIS ‘macho’, ‘mozo’, ‘do sexo masculino’, ‘varonil’. Para Corominas-Pascual trátaríase dunha variante vulgar de marraxo (: s.v.), e o significado ratifícallo a teoría (s.v. marrajo).

En port. *marreco* é denominación xenérica dunhas aves palmípedas anseriformes. Para Almeida-Sampaio do lat. vg. *MARINECCU, der. do lat. MĀRĪNUS ‘mariño’. Para Houaiss de orixe escura.

VER

Marraxo.

Marroa v. MARÓN. Marruán, marrueiro v. MARRÁN. Marrulleiro v. MARRALLEIRO.

MARTAGÓN. (Non xera aplicacións a persoas en galego).

CASTELÁN

En DRAE **martagón** ‘persona astuta, reservada y difícil de engañar’.

En Moliner **martagón** ‘persona astuta, reservada y difícil de engañar’.

En Celdrán **martagón** ‘persona astuta y resabiada a la que no resulta fácil engañar’, ‘sujeto reservón y desconfiado’, ‘quien se hace el tonto, que no responde cuando se le pregunta ni quiere saber otra cosa que aquello que le interesa’. Considera que poida estar relacionado **martéh** ‘mal traballador’, ‘al que vagabundea por los campos’ (s.v. martagón).

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio *marta* ‘bebedeira’

ETIMOLOXÍA

Der. de marta, o nome do mamífero carnívoro que se parece á donicela e á garduña ou fúña, e ten pel moi estimada. Para Corominas-Pascual de orixe xermánica, probablemente a través do fr. *martre* (variante de *martre* id.), á súa vez do xerm. occid. MARTHR id., e explicárase o significado figurado en castelán por ser este animal difícil de cazar (s.v. marta). Para Bloch-Wartburg o fr. *martre* procede do xerm. *MARPOR (s.v. martre).

NOTA

Eladio Rodríguez ilustra indicando que se diferencia da garduña ou fúña por achegarse máis ás casas habitadas. Tamén indica que da súa outra acepción ‘ave noctébraga’ (tamén recollida por Aníbal Otero) existía a crenza popular de que cando se vía voando preto dun candil para chupar o aceite se interpretaba que andaban cerca espíritos infernais, o que me fai pensar que esta lenda estea relacionada co cast. *martinico* ‘trasno’ (DRAE).

O cast. **marta** ‘muller piadosa e atenta ó traballo da casa’ (DRAE), ‘muller aproveitada’ (DRAE) e ‘muller ou nena piadosa que vive nun convento de monxas axudando nas tarefas domésticas’ (DRAE, Moliner) procede do nome propio de muller Marta, do tamén nome propio latino MARTHA, para *Diccionario dos nomes galegos* do arameo *Martâ*, tomado do nome común *marta* ‘señora, patroa’ (s.v. marta), por levar este nome a irmá de Lázaro, que acolleu a Xesús na súa casa e, mentres a outra irmá María fala con Xesús, Marta ocúpase de facer as cousas da casa.

VER

Fúña, garduña, marmota, rabisaco, xeneta.

MASCATO. Persoa aparvada, idiota, simple.

Mascato **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Hombre atontado, idiota y simple. **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Home aparvado ou moi simplón.

ETIMOLOXÍA

Probablemente do nome da ave mariña de tamaño maior que a gaivota.

Para Almeida-Sampaio de orixe descoñecida. Carme Ríos Panisse (1977), aínda que lle parece pola súa forma de orixe vasca, abre a posibilidade de que derive de máscara, por facerlle a plumaxe unha especie de antifaz negro, ou de mascar (s.v. mascateira).

NOTA

Non ten que ver con esta palabra o port. **mascate** ‘mestizo, mulato’ (Houaiss, Almeida-Sampaio), ‘vendedor ambulante’ (Houaiss, Almeida-Sampaio), ‘antiga designación dos brasileiros ós portugueses de Recife’ (Houaiss), ‘persoa de cor morena’ (Almeida-Sampaio), para Houaiss e Almeida-Sampaio do

topónimo árabe *Mascate*, de onde procedían emigrantes árabes ó Brasil a partir do séc. XVII que se dedicaban ó comercio.

MASCOTA. Persoa que se considera que trae boa sorte ou felicidade.

Mascota **GRANXERAIS** *s.f.* (1) Persoa, animal ou cousa que se toma como símbolo considerando que trae boa sorte e escorrenta as desgracias.

CASTELÁN

En DRAE **mascota** ‘persona, animal o cosa que sirve de talismán, que trae buena suerte’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **mascote** ‘persoa, animal ou coisa que se considera como capaz de proporcionar sorte, felicidade’, ‘persoa ou animal de estimación’.

En Almeida-Sampaio **mascote** ‘persoa, animal ou objecto a que se atribui a posibilidade de dar ventura’.

ETIMOLOXÍA

Do fr. *mascotte* ‘amuleto’, para Bloch-Wartburg do provenzal *mascoto* ‘sortilexio’, der. de *masco* ‘bruxa, feiticeira’ (s.v. *mascotte*).

A palabra hoxe úsase co único significado de ‘animal de compañía’.

MASTÍN. Torpe; manso, dócil; persoa fiel; persoa que cumpre o que lle ordenan.

Mastín **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Torpe, hablando de personas: *eres ben mastín, que non aprendes nada.* (4) Manso (animal o persoa), en Gulpilleiras. (6) Hombre calmoso, dócil.

LÓPEZ FERREIRO *Era o carceleiro un home guedelludo coma un oso; e, xa era sabido, o encargarlle unha cousa ao Guedelludo era encargarlla á un mastín, fora a alma.* (pp. 143).

FREIXANES *Con el van os máis bravos mastíns da guerra: Vitellozzo, Gian paolo Baglioni (...), ambiciosos e non menos feroces có seu capitán. Compiten entre si a valor e crueldade. Véselles nos ollos, que non paran, sempre aquí e alá, e no xeito de se moveren, coma gatos, e nas falas, e nas mans, e o de Valentinois bole e goberna neles coma o vello lobo na manada.* (pp. 18). *E con vén Micheletto, o seu home de confianza, carniceiro e fiel coma un mastín de presa.* (pp. 85). *Á dereita do Pontífice, aparecen os seus condottieros privados, feroces mastíns da guerra que aplauden, chufan e celebran o paso das comparsas.* (pp. 91). *Na porta da casa quedan os seus mastíns de guerra sorteando entre eles as prendas do botín, coma nas mellores campañas.* (pp. 122).

CASTELÁN

En DRAE **mastín** ‘criado de justicia’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **mastim** ‘persoa maledicente, difamadora’, ‘agente de policía; beleguim’.

En Almeida-Sampaio **mastim** ‘agente de policía’, ‘malsim’, ‘persoa maldizente’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Da raza de cans mastín, que se caracteriza por ser moi fiel ó amo. Do fr. *mastín* ‘criado’, do lat. vg. *MANSUETINUS ‘doméstico’, do lat. MANSUËTUS, part. de MANSUESCERE ‘domesticar(se)’, ‘abrandar, suavizar’, composto de MĀNUS ‘man’ e SUESCERE ‘acostumarse, habituarse’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **mastin** (Tomo VII, pp. I).

VER

Can, **man**, manso.

MASTODONTE. Persoa grande.

Mastodonte **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Persoa ou cousa de gran tamaño.

CASTELAO *–Onte non me deron de cear e a miña sogra chamóume mastodonte. Por certo... ¿tí sabes qué quer decir mastodonte? –Home, non. Nesto entra na relojería unha criada. –Rapaza: ¿tí sabes qué quer decir mastodonte? –preguntou Pedro. –¡Eu qué sei!... –respondéu a criada. Dispóis entra un señor de gafas, e Pedro volve a inquirir. –¿Vostede poderá decirme qué quer decir mastodonte? –¿Mastodonte dixo? Pois... é un animal. Pedro non queda satisfeito e diríxese ao comerciante de enfrente. –Mire, don Ramón: ¿Vostede sabe qué quer decir mastodonte? –*

Non; pero ímolo ver no diccionario. I entón o comerciante cachea na M e comeza a ler: “Mastodonte: mamífero paquidermo fósil, semellante ao elefante, pero meirande...”. Pedro volve á reloxería para matar a tarde ollando cómo traballa Rañolas, e de cando en cando marmura: –¡Mastodonte, eu! ¡Eu, mastodonte! (pp. 254-255).

CASALDERREY *Semellante mastodonte. Cada vez que se senta afunde as cadeiras. Está máis avultada ca unha foca. Ademais, con ese pelo encarnado que se puxo para tapa-las canas. (pp. 21). ¿Por que temos que aturar a ese mastodonte na praia? ¿Non estabamos ben como estabamos? É certo, meu pai ata me botaba carreiras na praia, xogaba comigo na auga, consultábame cousas..., e pouco a pouco fun notando que chegara unha substituta, unha intrusa. (p. 92).*

CASTELÁN

En DRAE **mastodonte** ‘persona o cosa muy voluminosa’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **mastodonte** ‘pessoa excessivamente corpulenta, grandalhona e desajeitada; brutamontes’.

En Almeida-Sampaio **mastodonte** ‘indivíduo grandalhão e mal-ajeitado; brutamontes’.

ETIMOLOXÍA

De mastodonte ‘mamífero prehistórico de gran tamaño’. Do gr. *mastós* ‘mama’ e *odoús, odóntos* ‘dente’.

MATACÁNS. Rapaz traste que anda atrás dos cans facéndolles correr ou trasnadas.

Matacás **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Muchacho callejero y travieso que persigue a los perros vagabundos.

CASTELÁN

En DRAE **mataperros** ‘muchacho callejero y travieso’.

En Moliner **mataperros** ‘golfillo. Granuja. Pilluelo. Chico travieso que vagabundea por la calle’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **mata-cães** ‘indivíduo ocioso, vadio’.

ETIMOLOXÍA

Composto de matar (: s.v.) e can (: s.v.).

NOTA

En cast. *matacán* ten os significados ‘veneno para matar cans’ e ‘lebre que foi corrida polos cans’, significados que tamén ten en galego matakán. En port. *mata-cães* é nome dun arbusto e ‘veneno para matar cans’.

VER

Can, **mar.**

(MELANDRO). Xera os significados: Sucio, desaliñado e despenteado; informal; persoa que anda con contos; persoa delgada e mal feita.

Esmelandrado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Desaliñado, sucio y despeinado.

Melandrainas **ANÍBAL OTERO** *adj. com.* (1) Informal, cuentista. **GRANXERAIS** *s.* (1) Persoa informal. (2) Persoa moi amiga de contar cousas que poden ser certas ou non.

Melandrán **ANÍBAL OTERO** *adj.* (3) *despect.* Persona delgada y mal hecha, en Pena de Cabras. (s.v. melandro).

Melandro **ANÍBAL OTERO** *adj.* (3) *despect.* Persona delgada y mal hecha, en Pena de Cabras.

Melandrón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (3) *despect.* Persona delgada y mal hecha, en Pena de Cabras. (s.v. melandro).

ETIMOLOXÍA

Considerando que todas as formas están recollidas por Aníbal Otero, haberá que ter en conta que para este lexicógrafo melandro ten o significado despectivo ‘res lanar de pouco valor’ ou ‘cabalo fraco e malo’, e tamén ‘peza vella de roupa branca’, que estaría relacionado co verbo esmelandrar, tamén recollido por el, co significado ‘esgazar roupa’. O lexicógrafo da Ribeira de Piquín propón o étimo latino MENTIGO ‘sarabullo que sae nos labios e na boca dos cordeiros’, der. de MENTUM ‘zona da mandíbula inferior das persoas ou dos animais’. De seguir esta posibilidade, para o significado ‘res lanar de pouco valor’ cabería

explicación por metonimia da parte da boca onde o cordeiro ten o mal ó animal mesmo e a calquera animal con la; para o significado ‘cabalo fraco e malo’ entenderíase unha ampliación dos animais lanares a outros animais da casa; e para o significado ‘peza de roupa’ podería entenderse outra metonimia do animal do que sae a la á roupa que se fai coa la.

Hai que considerar, sen embargo, a posibilidade de orixe en melandro (en cast. *melandro* e *melón*), nome do mamífero tamén coñecido por teixugo. Para Corominas-Pascual do hispano-lat. MELO, -ŌNIS, der. do lat. MĒLES íd. (s.v. melón II). Pero o certo é que ningún dos significados xerados por esta entrada que nos ocupa coincide cos xerados pola palabra teixugo (: s.v.). Aínda que este mesmo étimo dá pé a denominacións doutros animais: o mesmo lat. MĒLES daba nome ó teixugo e á donicela, e do desenvolvemento da voz *melón* en Corominas-Pascual aparecen denominacións á marta, á toupa ou á mangosta (s.v. melón II).

Melandro ten ademais o significado ‘anaco’ -en Sobreira (1787-1805) ‘pedazo dalgunhas cousas’, en Franco Grande (1972) ‘pedazo de trapo esgazado’, en Constantino García ‘anaco grande de pan’-. Este significado puidera estar relacionado con esmelandrar ‘esgazar roupa’. Soaría pouco verosímil a relación co lat. MĚLANDRYUM ‘anaco de atún’.

Para melandrainas, que ten significados distintos ás outras formas recollidas baixo esta entrada, cabería considerar influxo de zalamandrainas (: s.v.) ‘persoa desaliñada’, ‘persoa que anda dun sitio para outro, cuns e outros’, tamén recollida por Aníbal Otero, con terminación idéntica (-andrainas).

VER

Teixugo.

Melro v. MERLO. Mendroa, mendroeira, mendrón v. MANDRÍA.

MERLO. Persoa de pouca confianza; persoa boa; persoa rara ou excepcional; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro para unha persoa que asubía moi ben; alcume na obra de Manuel García Barros para un limpabotas simpático.

Melro

VALLADARES *Si, si; estás bo melro; o que che acorda a ti é o teu papeliño.* (pp. 127).

Merla

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO A Merla. *Viúva do “Merlo”, que foi o máis fino asubador da bisbarra. Sendo xa vello, escoiteille asubiar “O sitio de Zaragoza”.* (pp. 196).

(merlo) GRANXERAS **Ser un bo merlo**, ser de pouca confianza. **Ser un merlo branco**, 1) ser unha persoa moi boa, ser de cobiza. 2) ser algo moi raro. (acepcións opostas).

GARCÍA BARROS *Outro tipo popular era o Merlo, famoso limpabotas coñecido tamén en Pontevedra e Santiago a onde iba polo tempo das festas. Era un pouco contrafeito e tamén un pouco tolo, pro facíasele simpático a todo o mundo.* (pp. 30).

CASTELÁN

En Covarrubias **mirlado** ‘el hombre compuesto y mesurado con artificio, a semejanza de la mirla, porque esta aveica, cuando se baña y se pone a enjugar al sol, adereza sus plumas y se compone con gran aseo’.

En DRAE **mirlarse** ‘entonarse afectando gravedad y señorío en el rostro’, **mirliflor** ‘persona vanidosa o presumida’, **mirlo** ‘gravedad y afectación en el rostro’, **ser** una cosa o una persona **un mirlo blanco** ‘ser de rareza extraordinaria’.

En Moliner **mirlarse** ‘adoptar actitud de persona importante’, **mirlo** ‘gesto o actitud de gravedad afectada’, **ser** algo o alguen **un mirlo blanco** ‘ser excepcional por alguna cualidad, generalmente buena’.

En Celdrán **mirlado** ‘hombre que gusta de arreglarse con excesivo esmero, acicalándose más de lo que a su sexo parece convenir’, ‘hombre que afecta seriedad, gravedad y aplomo propios de quien anda vestido de negro, como lo es esta ave’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **melro** ‘indivíduo cheio de manhas e espertezas; finório, espertalhão’.

En Almeida-Sampaio **melro** ‘indivíduo espertalhão (‘astuto e malicioso’, ‘finório’).

Corominas-Pascual recolle do port. **melro** no Minho os significados ‘persoa vil e desvergoñada’ e ‘persoa infame’, quizais dun significado previo ‘efeminado’ (s.v. mirlo).

ETIMOLOGÍA

Do nome do paxaro paseriforme da familia dos túrdidos, de cor negra e canto agradable. Do lat. MĚRŪLA íd., en feminino, que tamén xerou no propio lat. o masc. MĚRŪLUS íd. MĚRŪLA en Roma

era tamén sobrenome. Para Covarrubias MĚŘŮLA é dim. do adx. MĚRUS, A, UM ‘puro, sen mestura’, ‘só, único’, por andar esta ave sempre soa, sen compañía (s.v. mirla).

En cast. antigo a forma común era *mirla* ou *mierla* e en galego recóllese o fem. merla en cantigas e literatura de tradición oral.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **merlo** (Tomo VII, pp. 408) (en cast.).

(**MIANAR, MIAÑAR, MIAR, MINAR**). Xeran os significados: Persoa de pouca valía; persoa ruín; persoa que choromica con frecuencia.

Mianas **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Com.) Hombre de poca valía.

Miango [En Aníbal Otero (1949-1977) ‘gato o persona ruin’.] **ANÍBAL OTERO** *m.* (2) Gato o persona que no vale nada: *pareces un miango*. (s.v. mīango).

Miañas **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Ver.) MIANAS. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Persoa de pouca valía.

Minón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El que mina (‘lloriquear’) con frecuencia.

CASTELÁN

En Celdrán **miañas** ‘persona apocada’, en Verín (s.v. miajicas). (Este lexicógrafo relaciona esta palabra co cast. *migaja* (v. migalla), pero débese considerar der. de miañar; sendo ademais o rexistro en Ourense, non ofrece dúbida).

PORTUGUÉS

En Houaiss **miador** ‘que ou o que mia (‘chorar baixinho’) muito’.

En Almeida-Sampaio *miar* ‘gemer’, ‘gritar’.

ETIMOLOXÍA

Der. de mianar, miañar, miar ou minar ‘emitir a súa voz o gato’, formas onomatopeicas. Miar e miañar tamén teñen a acepción figurada ‘queixarse unha persoa’.

VER

Gato, mico.

(**MICO**). Xera os significados: Persoa moi fraca ou consumida; persoa que come pouco e está moi delgada; neno que come pouco ou só o que lle gusta; agasallador; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro para unha persoa melosa e garatuxeira no trato; home luxurioso; home efeminado, en contraposición ó home viril e da montaña.

Mico [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘dícese del niño que come poco o sólo manjares escogidos’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (3) Hombre lujurioso. (4) Dicese también del hombre escuálido y de figura ridícula. **Quedarse feito un mico**, quedarse muy delgado, muy flaco y casi consumido. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) Persoa moi fraca e/ou de ridícula figura. (3) Persoa, especialmente os nenos, que comen pouco ou só cousas moi escollidas.

NORIEGA *¡Mariquitas!, sempre en tratos / cos cosméticos baratos...; / ¡i adiós os homes fornidos!: / chegou o tempo dos gatos / e dos merengues lambidos... / As monas chámannelles chicos, / i eu, comparando estes micos / cos montañeses viriles, / lémbrome dos abanicos / e deixo en paz ós fusiles.* (Tomo II, pp. 70-71).

Micolla [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘persona que come poco y está muy delgada’.] **GRANXERAIS** *s.f.* (1) Persoa que come pouco e está moi fraca.

Micoqueiro **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Gui.) MEIROEIRO (‘agasajador’). **GRANXERAIS** AGASALLEIRO.

Miquiño

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Miquiño. Zalameiro e meloso no trato. Na conversa non falaba, mouleaba, miañaba.* (pp. 194).

CASTELÁN

En DRAE **mica** ‘coqueta’, **mico** ‘hombre lujurioso’, **quedarse** uno **hecho un mico** ‘quedar corrido, avergonzado’.

En Moliner **mico** ‘se aplica a una persona muy fea’, ‘también, a una persona muy presumida o a una mujer coqueta’, ‘también, a un hombre lujurioso’, ‘y, como insulto cariñoso, a los niños’, **quedarse hecho un mico** ‘quedarse avergonzado’.

En Celdrán **mico** ‘se dice de quien es feo, flaco y escuálido’, ‘tipo vicioso a quien la lujuria tiene encanijado o chupado’, ‘individuo parecido al mono americano de ese nombre, de nariz ancha y cola prensil cuya actividad sexual es proverbial’, **mico rancio** ‘mujer llamativamente fea’, ‘hombre poquita cosa’ (s.v. mico), **micu** ‘persona despreciable’, en Asturias, ‘persona que no vale para nada’, en Aragón (s.v. mico).

PORTUGUÉS

En Houaiss **mico** ‘indivíduo de cor negra’, ‘menor ladrão’, ‘diabo’.

En Almeida-Sampaio, posiblemente relacionado, **micu** ‘tipo; sujeito’, **mico** ‘pessoa de aspecto grotesco’, ‘demónio’.

ETIMOLOGÍA

Do nome mico ou micho, hipocorístico do gato en galego. En cast. *mico* é un mono, xa en Covarrubias, e *micho* o gato. En port. *mico* é un mono.

Para Corominas-Pascual probablemente do nome dun mono no Caribe de Terra Firme, aínda que non descarta a hipótese de que puidera ser palabra de aquí que dera nome ó gato e fose levada a América polos descubridores galego-portugueses, que aplicarían ó mono (s.v. mico).

En galego, sendo micho e mico palabras para denominar o gato, habería que considerar ambas de creación onomatopeica do son que emite este animal, do mesmo xeito que existe micaró, e en cast. as palabras *miau*, *mizo* e *micho* para denominar o gato, ou en port. *miau*.

NOTA

Miquear ten o significado ‘choriquear’, que coincide co de *miar* en port. e co significado de minón (v. miar).

O significado de mico ‘home lujurioso’ rexistrado por Eladio Rodríguez puidera ser castelanismo.

As formas galegas recollidas arriba micoqueiro e miquiño é moi probable que teñan influxo de mequeiro e mioqueiro, derivados de meco (: s.v.), formal e semanticamente. Se as manteño baixo esta entrada é porque tamén teñen significados esperados de inspiración en actitudes ou comportamentos do gato.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **cara de mico** (Tomo V, pp. 82), **frente de mico** (Tomo VI, pp. 257), **mico** (Tomo VI, pp. 260. Tomo VII, pp. 319).

En Pardo Bazán más travieso que un **mico** (p. 138).

VER

Gato, mianar.

MICROBIO. Persoa pequena.

Microbio AUTOR Persoa pequena.

ETIMOLOGÍA

Do nome aplicado a seres monocelulares que se teñen que ver con axuda dun microscopio. Composto do gr. *micrós* ‘pequeno’ e *bíos* ‘vida’.

OUTRA LITERATURA

En Torrente Ballester **microbio** (pp. 241).

MINCHA. Persoa pequena ou miúda de corpo.

Mincha [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) ‘mujer o niña menuda’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Mujer pequeña y menuda de cuerpo, de la que suele decirse que es una mincha. **GRANXERAIS** s.f. (2) p.ext. Calquera persoa, animal ou obxecto de tamaño moi pequeno.

ETIMOLOGÍA

Do nome xenérico para moluscos gasterópodos mariños, pequenos caracois de mar. Para a súa etimoloxía, Aníbal Otero (1949-1977) do lat. MYISCUS ‘ameixa pequena’. Corominas-Pascual rexeita que proveña do lat. MENTULA ‘pene’ por non satisfacelo semántica nin foneticamente (daría -segundo el- *mencha), acepta que a palabra sufriu contaminación de mincha ‘pene’ -que procede dunha forma *minxar, variante do port. *mijar*, galego mexar-, e finalmente propón que derive do galego popular minchar ‘comer’ (s.v. almeja). Carmen Ríos Panisse (1977) reconece que a proposta de Aníbal Otero do lat. MYISCUS e a de Monteagudo do lat. vg. *MICULA, dim. do lat. MICA ‘migalla, partícula’, son

posibles, pero que non valerían para a forma mentina id. -que ela recolle en Burela e San Cibrao-, polo que suxire procedencia no lat. MITTELA ‘mitra pequena’, dim. de MITRA ‘especie de turbante’, ‘cable’, ou máis ben doutro derivado *MITULA.

NOTA

Outra palabra para dar nome a este molusco é caramuxo, en port. **caramujo**, que ten o significado figurado ‘individuo introvertido que escapa do trato coa xente’ (Houaiss).

Outras denominacións como bígaro, caramecha ou caramela non xeran acepcións figuradas.

Minón v. MIANAR, MIAÑAR, MIAR, MINAR.

(**MIÑATO**). Xera os significados: Hipócrita; persoa que anda con contos; persoa sucia; descarado, desvergoñado; verdugo; persoa que buscar estar nun lugar alto para atacar.

Miñata VALLADARES (1884) Lèrcha en su segunda acepción (‘persona sucia, descarada, descocotada, desvergonzada, etc’.). FILGUEIRA (1926) Mujer sucia, descarada, desvergonzada.

Miñateiro [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) ‘hipócrita, cauteloso y chismoso’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa hipócrita e contiñeira.

Miñato

LÓPEZ FERREIRO *Soupen que no alto da Mámoa de Losoiro mandara Vasco Gómez levantar unha fortaleza pra máis asegurarse e pra votarse d’alí com’o miñato sobr’onde máis lle conveña.* (pp. 116). *¡Qué tormenta de imprecacións, de insultos, de improprios, descargaron sobre o probe do alguacil! Unhas, chamábanlle lobo esfameado, miñato, acabador do poboo; outras, trataban de poñelo en ridículo chamándolle tatexo, virollo, moucho, cachapelado, tiñoso, chouma, larpeiro, mal crego (estaba ordenado de Menores), que lle roera a porca os libros.* (pp. 229).

NORIEGA *O miñato: El agente ejecutor.* (Tomo II, pp. 250).

CASTELÁN

En Covarrubias **amilanado** ‘el cobarde y amedrentado’ (s.v. amilanarse).

PORTUGUÉS

En Houaiss **milhafre, milhano** ‘ladrão, gatuno’.

ETIMOLOXÍA

Do nome da ave rapaz falcónida diúrna. Do lat. vg. *MILANUS, do lat. MILVUS id., onde tamén tiña o significado ‘persoa ávida e rapaz’. O nome primitivo da ave toma o sufixo -ato do mesmo xeito que noutros romances se toman outros (-oca, -opa, -ocha, -ato, -oto). Da forma *MILANUS, o -l- intervocálico desaparece, nasalízase o i e logo palatalízase a nasalidade polo mesmo i, en evolución similar á palabra niño (: s.v.).

VER

Bexato.

MIÑOCA. Persoa de pouca valía. En fraseoloxía xera aplicación á persoa que vive en pobreza e miseria.

(**Miñoca**) **ELADIO RODRÍGUEZ** *Andar á miñoca*, carecer de lo más necesario, andar a la quinta pregunta. **Casar á miñoca**, contraer matrimonio sin tener los desposados dónde vivir ni casi de qué vivir. **Vivir á miñoca**, vivir en extremada pobreza y miseria, vivir de limosna a expensa de los demás. **CONSTANTINO GARCÍA** *Andar á miñoca* (Nov.) Estar sin dinero. **GRANXERAIS** *Andar á miñoca*, 1) carecer do necesario; 2) estar sen diñeiro. **Vivir á miñoca**, vivir en extrema pobreza.

Miñocas **CONSTANTINO GARCÍA** *f.pl.* (3) (Com. Gui.) Hombre de poca valía. **GRANXERAIS** *s.m.pl.* (4) Home de pouco valor ou valía; miocas.

Miocas **GRANXERAIS** *s.m.pl.* (3) Home de pouco valor ou valía; miñocas. (s.v. mioca).

PORTUGUÉS

En Houaiss **minhoca** ‘indivíduo nativo e morador de um lugar, o que não é estrangeiro, turista etc.’.

ETIMOLOXÍA

Para Carmen Ríos Panisse (1977) posiblemente der. do celta *MEINA ‘mineral’ (de onde procede mina), polas minas ou galerías que perfora (s.v. miñoca). Para Houaiss de orixe escura.

Non se ha de confundir con miñoca ‘acio de ourizos’ nin a forma variante mioca con mioco ‘melindre’ (: s.v.).

NOTA

Téñase en conta que as acepcións insultivas de miñoca e mioca van en masculino e plural.

O cast. **lambrija** íd. -do lat. vg *LUMBRICULA, dim. do lat. LŪMBRĪCUS íd.- ten a acepción figurada ‘persoa moi fraca’ (DRAE, Moliner). Da forma do lat. clásico LŪMBRĪCUS procede a palabra portuguesa *lombriga*, sen acepción figurada.

Coincide en galego -Carré (1972), Constantino García- e port. -Houaiss- a acepción metafórica miñoca ou *minhoca* ‘pene’.

VER

Muruca, verme.

Miquiño v. MICO.

MOFETA. (Non xera en galego acepcións aplicadas a persoas).

CASTELÁN

En Moliner (2002²) **mofeta** ‘se aplica a la persona que huele mal’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **mofento** ‘diabo’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero americano carnívoro da familia dos mustélidos que expulsa un cheiro moi fedorento para defenderse. Para Corominas-Pascual do it. *moffetta* íd., de *mofeta* ‘exhalación pestilente volcánica’, do lat. MĒPHĪTIS ‘exhalación pestilente’ (s.v. mefítico).

Momia v. MOUMEAR.

MONO. Persoa que di simplezas ou fai tonterías; persoa que molesta con pesadeces; persoa que se burla doutra e fai diversión diso; bromista; persoa de pouca moralidade; persoa que viste de maneira rechamante ou ridícula; persoa que vai moi acicalada e composta; persoa guapa ou de presenza agradable; persoa burlada; persoa avergoñada; persoa que finxe algo; borracho; persoa que repite o que fan outras; persoa de pouco carácter ou valía; persoa a quen non se toma en serio; alcume recollido por Xosé Ramón Fernández Oxea para persoa pequena e con voz rouca; alcume recollido por Celso Emilio Ferreiro para persoa de fronte estreita, brazos longos e pernas curtas.

(mona) ELADIO RODRÍGUEZ Corrido coma unha mona, dícese de la persona burlada y avergonzada. **Feito unha mona**, aplicase a la persona que viste de modo llamativo y ridículo. **Pintar a mona**, ir uno muy acicalado y retecompuesto.

ROSALÍA ¡Ai, qué Satasa! / ¡Ai, que Santona! / Ollos de meiga, / cara de mona. (pp. 91).

LÓPEZ FERREIRO Válgate a mona á a política, que hastra nos ha de vir á estripar o noso conto! (pp. 319).

CARRE Comprende aquela que xa Noso Señor, a quen nada se lle escapaba do pasado e do porvir, sabía o que tiña de suceder, e corrido máis que unha mona, fíxolle unha seña ao Señor San Pedro. (pp. 113).

NORIEGA Pra someterse á chusma (que nos perdona / tantas véce-la vida), basta ser mona. (Tomo II, pp. 28). Alí aniñaron os graxos / que das brañegas se mofan, / sin reparar que pretiño / deles nunca faltan monas, / tan pintadas, que parecen / o cancelo dunha chousa. (Tomo II, pp. 39). ¡Mariquitas!, sempre en tratos / cos cosméticos baratos...; / ¡i adiós os homes fornidos! / chegou o tempo dos gatos / e dos merengues lambidos... / As monas chámánlles chicos, / i eu, comparando estes micos / cos montañeses viriles, / lémbrome dos abanicos / e deixo en paz ós fusiles. (Tomo II, pp. 70-71). Cencerril danza resona / nunha casetiña... e a mona / de Dios, que non oíe ás xordas, / rápido baixa prá tona / da iagua, por dúas cordas. (Tomo II, pp. 75). De balde algúns miñas xoias / dimos en chamarlle maula / á política, unha mona / raída e desvergonzada. (Tomo II, pp. 94).

OXEA A Mona (é pequena e fala rouco). (pp. 48).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO A Mona. Fronte estreita, brazos longos e pernas curtas. (pp. 194).

CASARES Entón riches e dixeches que non tiña importancia, que o Pavese era así, un pouco mona e que daba igual. (pp. 54). Pero ela di que non é mona de repetición. (pp. 66).

RÁBADE *E aquí ou ben es home ou ben serves de mona, e eu non nacín para ser ningunha mona, arrenegada sexa a miña sombra... E eu dígolle que claro, Saraverde -qué lle hei dicir se non-, que claro que non é ningunha mona.* (pp. 82).

X.TORO *-¿Chámanche Molécula? (...). -É esta mona que cre que é moi simpático.* (pp. 84).

ALCALÁ *E eses sonche mormóns, os monas deles.* (pp. 55).

CASALDERREY *Non precisamos de ningún, e moito menos dunha mona que veña mete-lo nariz na nosa casa.* (pp. 16).

(monada) GRANXERAIS Face-la monada, finxir algo.

RISCO *O gramófono e a radio. Aquelas si que eran invencións ben prodixiosas. A radio sobre todo (...). ¡É unha monada!* (pp. 18). (Refírese á radio).

TORO *Sobre todo á Amparo, que polvo tes Amparito. Como me gustas, monada. Distinta das outras.* (pp. 13). *-Hola, monada. Xa ves. -Xa vexo -di o taberneiro debruzado no mostrador.* (pp. 73).

IGLESIAS *Devolvín as rapazas ó colexio (...). Lonxe de quentarme -verdadeiramente estaba en baixa forma- esas monadas convertéronme nun padrazo.* (pp. 129).

Moneante ELADIO RODRÍGUEZ MONEEIRO.

Moneeiro ELADIO RODRÍGUEZ (1) Persona que monea ('hacer monadas o monerías', 'fastidiar, molestar con pesadeces, tonterías o simplezas') o se monea ('burlarse, chinguearse, divertirse o chancearse a costa de outro', 'mofarse de uno chasqueándolo con chacota'). (2) Burlón, chufletero, chungón, bromista que quiere divertirse a costa de los demás. (non aparece categoría gramatical). **GRANXERAIS** BURLEIRO.

Mono GRANXERAIS s.m. (2) fig. Macaco, persoa ridícula, malformada ou de escasa moralidade. **Coller unha mona**, emborracharse. **Corrido coma unha mona**, avergonzado, burlado. **Durmi-la mona**, durmir despois da borracheira. **Face-la mona**, facerse o gracioso, face-lo ridículo. **Pillar unha mona**, emborracharse. **Pinta-la mona**, facerse o gracioso, face-lo ridículo.

PINTOS *¿Ti seique ganas tes de monearte / ou que che escache a testa cun fungueiro? / ¿Cantas veces che hei de dicir, mono, / que gardes para ti eses consellos? / Fai o que fas. Deprende ti, si podes, / e non te metas nunca a lingueteiro.* (pp. 215).

RÁBADE *Porque ver libre á Cía viña a ser para nós, para calquera mono de recruta do Campamento P, como tronzar as pexas do noso propio estado.* (pp. 73).

TORO *Tá calado, mono. Eu déixome tocar por quen quero, o meu cu é meu.* (pp. 75).

SUMAI *Coñecía de sobra os sons da cerimonia máis íntima do seu fillo e sabía que apenas duraba un minuto. Lembrou que, cando era máis novo, se lle ocorrera facelo diante de Natalia quen, escandalizada, berrou que aquel neno era un condenado mono saído.* (pp. 136).

CASTELÁN

En Covarrubias **mona triste** 'hombre borracho que está melancólico y callado' (s.v. mona), **mona alegre** 'al que canta y baila y se huelga con todos' (s.v. mona). Da frase comparativa **desaprovechado como unto de mona**: "dijose porque este animal de suyo es melancólico, y tiene poco unto o ninguno" (s.v. mona).

En DRAE **mona** 'persona que hace las cosas por imitar a otra', 'persona ebria', **corrido como una mona**, **hecho una mona** 'dícese de la persona que ha quedado burlada y avergonzada', **mono** 'bonito, lindo y atractivo. Dícese especialmente de los niños y de las cosas pequeñas y delicadas', 'persona que hace gestos o figuras parecidas a las del mono', 'joven de poco seso y afectado en sus modales', **quedarse uno hecho un mono** 'quedarse corrido o avergonzado', **monote** 'persona que parece no oír, ver ni entender y está fija en un punto como un hito', **monuelo** 'aplicase generalmente al mozalbete afectado y sin seso'.

En Moliner **mona** 'se aplica como término de comparación a una persona que está borracha' (s.v. mono), **mono** 'gesticulador. Se aplica a una persona que hace muchos gestos', 'se aplica como insulto cariñoso a los niños', 'se aplica a un joven insignificante y afectado', 'se aplica a una persona muy fea', '(aplicado a cosas pequeñas, animales pequeños o jóvenes, niños o mujeres jóvenes; jocosamente, también a hombres jóvenes) bonito, gracioso o pulido', **mono de imitación** 'se aplica a una persona, particularmente a un niño, que imita lo que hacen otros o las personas mayores', **mono sabio** 'mozo que cuida del caballo del picador y está al servicio de éste en la plaza', **corrido como una mona** 'muy avergonzado', **estar como una mona** 'estar borracho', **hecho una mona** 'corrido o avergonzado', **¡qué mono, -a!** 'exclamación irónica con que se alude a una persona que dice o hace algo que disgusta a la que la profiere', **monona**

‘aumentativo con sentido diminutivo que se dice como apelativo cariñoso a una niña o una mujer joven’, **monuelo** ‘se aplica despectivamente a un muchacho presumido y sin formalidad’.

En Celdrán **monesco** ‘persona que se parece al mono en gestos, visajes o cualquier otra circunstancia de su conducta y aspecto’, **mono** ‘individuo generalmente joven que obra sin reflexión’, ‘sujeto afectado en sus modales y atuendo y que carece de sentido común’, ‘cobarde, ruin, sujeto de pocas fuerzas y malas ideas’, ‘quien es notoriamente feo y desproporcionado, que hace gestos y visajes parecidos a los del mono’, **monote** ‘quien permanece atontado, enajenado o ido’, ‘pasmarote que parece no ser capaz de ver, oír ni entender’, ‘sujeto que se comporta como un imbécil’ (s.v. mono), **monuelo** ‘muchacho que sólo piensa en presumir y pasarlo bien’ (s.v. mono).

PORTUGUÉS

En Houaiss **mona** ‘pessoa do sexo feminino; mulher’, ‘forma de tratamento entre homossexuais’, ‘menino ou menina; rapaz ou moça muito jovem; filho, filha’ (que considera nesta acepción, en entrada á parte, do quimbundo *mona* ‘criança’).

En Almeida-Sampaio *mona* ‘bebedeira’, **mono** ‘individuo feio ou inútil’, ‘macambúzio (‘tristonho’, ‘taciturno’), ‘bisonho’, **mono-sábio** ‘designação dada em Espanha aos moços que, nas praças de touros, tratam dos cavalos, ajudam aos picadores a montar, etc.’.

ETIMOLOXÍA

Do nome xenérico que designa a calquera animal da suborde dos simios. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente abreviatura de *mamona*, variante de *maimón*, -ona, corrente en todos os romances medievais e procedente do ár. *maimûn* ‘feliz’, vulgarmente ‘mono’, así chamado ó parecer porque os monos procedían de Iemen ou Arabia Feliz (s.v. maimón, mona).

NOTA

En port. **babuíno**, que dá nome a un mono grande africano, ten a acepción figurada ‘imbécil’ (Almeida-Sampaio). Para Almeida-Sampaio do it. *babbuino* ‘mono’, ‘idiota’, polo fr. *babouin* ‘mono grande’ ‘tolo, rapaz triste’, para Bloch-Wartburg relacionado cunha base expresiva bab- (s.v. babiller, babine, babouin). En port. *bugio* dá nome a un mono grande americano, e xera as acepcións figuradas de **bugia** ‘muller moi fea’, ‘prostituta ordinaria’ (Houaiss) e de **bugio** ‘persoa que imita ou arremeda a outra’ (Houaiss). Para Houaiss do topónimo Bugia, illa africana.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **mona** (Tomo V, pp. 255), **mona del Pueblo** (Tomo VII, pp. 310), **mono** (Tomo VI, pp. 256. Tomo VII, pp. 361).

En Pardo Bazán **mona** (pp. 277), **monada** (pp. 137, 175), **monadita mía** (pp. 176).

En Cela **mona** (pp. 53, 265), **monada** (pp. 238), **mono** (pp. 24).

En Torrente Ballester **mono** (pp. 474).

En Torrente Ballester **tití** (pp. 81).

VER

Arrochamonas, chita, macaco, orangután, simio.

MORCEGO. Persoa que ten os ollos pequenos ou medios cerrados; facinoroso (acepción extraída con todas as prevencións do texto de Celso Emilio Ferreiro).

Morcego

CELSE EMILIO-VIAJE *Cinco mil, cinco mil, cinco mil toneladas / de camándulas, pillos, / de morcegos ilustres / e de pegas piedosas.* (pp. 130).

Morceño **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (San.) Que tiene los ojos muy pequeños. **GRANXERAIS** *adx.* (1) *fam.* Dise de quen ten os ollos moi pequenos.

Muricego **ANÍBAL OTERO** *m.* (2) La persona que tiene los ojos medio cerrados, en Paime.

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **murciélago**: “es símbolo del malhechor que se anda escondiendo, o del que está cargado de deudas, que huye de no venir a poder de sus acreedores. También suele significar unos filósofos demasíadamente escudriñadores de los secretos de naturaleza, que en la misma especulación se desvanecen y ciegan. Tómase también por los hombres astutos, inconstantes, que ya se inclinan a una cosa, ya a otra, y no les podemos acabar de tomar tiento, como este animalejo, que una vez dirá ser ave y otra vez animal terrestre” (s.v. *murciélago*).

En DRAE **murcigallero** ‘ladrón que hurta a prima noche’, **murciglero** ‘ladrón nocturno’, **murcio** ‘ladrón o ratero’.

En Celdrán **murciano** ‘ratero, facineroso’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **morcego** ‘individuo que tem o hábito de somente sair à noite’, ‘soldado que fazia ronda noturna’, ‘meganha (‘soldado de policía’), ‘menino que viaja gratuitamente nos trens, bondes etc., pendurado às portas como pingente’, ‘infr. padre da ordem da Companhia de Jesus; jesuíta’.

En Almeida-Sampaio **morcego** ‘pessoa que só gosta de sair de noite’.

ETIMOLOXÍA

Do nome xenérico de mamíferos voadores da orde dos quirópteros. Composto do lat. MUS, MŪRIS ‘rato’ e CAECUM ‘cego’, por teren vista moi deficiente. Mur ‘rato’ é voz da lingua medieval que deixou derivados que se conservan na lingua actual.

NOTA

En galego este mamífero tamén téñen os nomes de musabello, en Bergantiños, e de esperteiro ou espertello, no oriente de Lugo e en Asturias -en cast. *vespertillo*-, do lat. VESPERTĪLIŌ id., der. de VESPER ‘tarde’, concretamente ‘atardecer’, que é cando sae voar.

A acepción ‘persoa cos ollos pequenos ou medio cerrados’ garda relación co adx. mosqueiro que se aplica ós ollos pequenos (Constantino García).

VER

Morgo, morollo, murón, muruca, musgo.

(**MORGO**). Xera os significados: Indolente, persoa que anda cansa, que fai as cousas pesadamente e de mala gana; aburrido; insociable; persoa calada ou que fala pouco; persoa que furga na terra ou nas paredes.

Esmurgueirado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Cansado, deshecho, emperezado, en Paíme.

Morgán **ANÍBAL OTERO** **MORGO**.

Morgo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Zorronglón (‘aplicase al que ejecuta pesadamente, de mala gana y murmurando o refunfuñando las cosas que le mandan’, en DRAE).

Murcán **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Nov.) Aburrido.

Murgón [En Aníbal Otero (1949-1977) ‘el propenso a murgar (‘hurgar en la tierra o en las paredes’)’.] **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Insociable, de pocas palabras.

Murgueirán **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Perezoso, zorronglón.

Murgueiro [En Aníbal Otero (1949-1977) ‘aplicase al individuo taciturno’.] **ANÍBAL OTERO** (1) **MORGO**. *adj.* (2) Que no se le sacan las palabras.

CASTELÁN

En Celadrán, posiblemente relacionado, **moregón** ‘adusto, que no se comunica y a todo pone mal gesto’; tamén posiblemente relacionado, **morugo** ‘persona poco habladora y muy suya’, ‘quien es huraño y antipático’, ‘cazorro y esquivo’, ‘necio’, ‘individuo enfadadizo que rehuye el trato’ (Celadrán propón que pode ser deformación de *morrido*, por estar de morros); tamén posiblemente relacionado, **murco** ‘persona cerril y adusta’.

ETIMOLOXÍA

Para Aníbal Otero do lat. MUS, MŪRIS ‘rato’, que tamén era expresión de cariño e expresión inxuriosa, e igualmente sobrenome romano. O der. latino MŪRICĪDUS xa tiña o significado ‘indolente’ que atopamos nesta entrada.

VER

Morcego, morollo, murón, muruca, musgo.

(**MOROLLO**). Xera os significados: Persoa tosca; persoa torpe e que non ten saída para nada; persoa que anda enfadada ou incomodada; taciturno; persoa que fala pouco; aparvado; aburrido; persoa pequena e desgairada; persoa gorda e baixa.

Amorollado **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Murrio. Dícese del que está enfurruñado y se obstina en no hablar. (2) Que no tiene salida para nada, torpe, en Gulpilleiras. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ped.) Aburrido. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que non é divertido, aburrido.

Morollo [Aparece por primeira vez en Acevedo (1932) ‘gordo y rechoncho, informe’ (s.v. moroyo), que Aníbal Otero reproduce indicando a procedencia (s.v. morollo).] **ANÍBAL OTERO**

adj. (1) Pequeno y malamañado. (2) Aplícase a la persona de carácter o genio sombrío. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Aplícase á persoa pequena, desamañada e sen xeito. *adx. e s.* (2) Dise da persoa pouco comunicativa; calado, taciturno.

Morolludo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (2) Enfadado: *poste morolludo*, en Vilarquide. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que está enfadado ou incomodado.

Murullón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Tosco y torpe, que no habla, paiolo, en Pena de Cabras. (s.v. morollo). **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que é torpe e fala pouco.

ETIMOLOXÍA

Para Aníbal Otero (1949-1977) do lat. MUS, MŪRIS ‘rato’.

Aínda sendo posible a evolución proposta polo lexicógrafo da Ribeira de Piquín e coincidindo algúns dos significados con outros derivados do lat. MUS, MURIS que se recollen neste traballo (v. morgo, morolo, murón), considero que haberá que aceptar influxo de derivados de morro (: s.v.).

Aníbal Otero (1949-1977) recolle tamén a palabra coincidente co cast. **mogrollo** ‘sujeto tosco y que no tiene cortesía’, da que indica que Corominas-Pascual relaciona con mogollón e García de Diego de *MERGO, -ONIS, que derivaría do lat. MUS. Efectivamente, hai coincidencia no significado, e haberá que aceptar influxo, por tanto, pero a relación con mogollón existe (v. mogollón, mogueiro).

VER

Mogollón, mogueiro, morcego, morgo, morolo, morro, murón, muruca, musgo.

MOROLO. Persoa que non fala nin cando cómpre facelo.

Morolo [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘individuo que no habla aun cuando sea necesario’.] **GRANXERAIS** *s.m.* (1) Individuo que non fala, nin sequera cando é necesario.

ETIMOLOXÍA

Non sendo factible unha despalatalización de morollo (: s.v.), que coincide en significado, e non albiscando outras posibles orixes, quedame a dúbida de que poida tratarse dunha errata de escritura por morollo, que Franco Grande (1972) reproduce textualmente na definición e o *Gran diccionario Xerais da lingua* non varía. Elixio Rivas (1978-2001) recolle morolo (‘taruguito corto, cagajón humano’), que ten que ser palabra distinta.

VER

Morollo.

Morón, morondón, moroutallo v. MARÓN.

MORSA. Persoa gorda.

Morsa AUTOR Persoa gorda.

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero sirenio de maior tamaño que a foca. Para Corominas-Pascual tomado, por conduto do francés, dunha lingua ugrofinesa, probablemente o finés *morsu* (s.v. morsa).

(MOSCA). Xera os significados: Persoa pesada, impertinente e molesta; persoa que se apega a outra ou outras; persoa que acode a onde pode sacar proveito ou utilidade; persoa aparentemente apagada e apoucada que sorprende sendo esperta para os seus intereses; persoa de pouco peso físico; grupo de xente que queda ó final dunha festa sen marchar. En fraseoloxía tamén xera os significados: Persoa inofensiva; persoa que pasma.

Mosca **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Persona pesada, impertinente y molesta. **Como moscas**, dícese de multitud que viene, llega y se pega. **Como moscas ó mel**, aplícase a los que acuden ávidamente a algo de donde pueden sacar provecho o utilidad. **Mosca morta**, persona de ánimo o genio apagado, que parece que no mata ni espanta, y que no pierde la ocasión de su provecho o no deja de explicarse desabrochadamente. **Papar moscas**, estar embelesado, sin hacer nada, con la boca abierta. **Pesado coma unha mosca en día de verau**, dícese de la persona sumamente molesta y pesada, que frecuentemente está importunando a uno con enfadosa insistencia. **Picouno a mosca**, dícese cuando uno de repente se desasosiega y se marcha sin aparente motivo.

CONSTANTINO GARCÍA **Mosca morta** (Com. Gro. Pan.) Mosca muerta. **Coller unha mosca** (Ver.) Emborracharse. **GRANXERAIS** s.f. (3) *fig. e fam.* Persoa pesada e molesta. **Coller unha mosca**, emborracharse. **Non ser capaz de matar unha mosca**, aplicase á persoa inofensiva. **Papar moscas**, estar aparvado, distraído en algo. **Peso mosca**, boxeador da categoría máis lixeira.

Moscamorta [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘persona hipócrita, que las mata callando’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Dícese de la persona hipócrita y ladina, que aparenta no advertir las cosas, y en cambio sabe aprovecharse de ellas para todo lo que le conviene. **GRANXERAIS** Persoa que, baixo aparencia inofensiva, encobre certas intencións ou mal carácter (s.v. mosca morta).

CURA FRUÍME *Nunca piques á ninguén, / nin fies de mosca morta.* (Tomo IV, pp. 192).

LÓPEZ FERREIRO *A nay sigueu apopeándoa, chamándolle desleigada, moscamorta, cabezuda.* (pp. 282). –*¡Eu lle direi á esa mosca morta -pensaba él nos seus adentros- o caro que lle pode custar o xogar así cun home! ¿Ou fegurábase ela, ¡barateira!, qu’as bulras e axes que me ten dado, habíanlle quedar como si bateran en estopa (...)?* (pp. 289).

CASALDERREY *Esa bruxa xa conseguiu absorbe-lo coco de Roberto, xa o ten do seu lado. ¡Mosca morta!* (pp. 119).

Moscón **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Persona molesta e impertinente. **GRANXERAIS** s.m. (3) *fig.* Persoa inoportuna e molesta.

A.REIGOSA *Os nomes dos que son dunha ou doutra lexión cabeza, son os seguintes: (...), Barrabás, Moscón, Soprón (...), Corcovadiño, Ollazos (...), Pés de cabra, Montañés (...), Dragón sen Pés, Roubador do bo desexo, Uñas longas, Tragahomes, Serpentin e Baciabotas; eles andan de chacotas pois pónense tales nomes.* (pp. 59).

Mosqueiriño [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘grupo pequeno de gente, referido sobre todo al que queda al final de las romerías’.] **CONSTANTINO GARCÍA** m. (1) (Tob.) Grupo pequeno de gente, referido sobre todo a la que queda al final de las romerías. **GRANXERAIS** s.m. (1) Grupo pequeno de xente, referido, sobre todo, ó que queda ó remate das romarías.

Mosquiñamorta [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. mosquiña morta) ‘mosquita muerta, especie de apodo que suele darse al que es, al parecer, de ánimo, ó genio, apagado, pero no pierde la ocasión de su provecho, ó no deja de explicarse en lo que siente’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Persona sumamente hipócrita, que las mata callando, fingiéndose un coitadiño o un miñaxoia, para sacar utilidad de todo lo que puede.

LÓPEZ FERREIRO *Pero agora, pol-o que vosté me dice, vou caendo na conta, e decátome do qué vendría de facer aquel baila na criba. ¡Quén-o dixera d’aquel mosquiña morta!* (pp. 322).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre “**haceos miel, comeros han moscas**”: “Al hombre que es pegajoso, pero no le podemos echar de nosotros” (s.v. mosca). Sobre “**tragarse un elefante y solplar el mosquito**”: “se dice de los hipócritas escrupulosos” (s.v. mosquito).

En DRAE **mosca** ‘persona molesta, impertinente y pesada’, ‘amoscado, receloso’, **mosca en leche** ‘mujer morena vestida de blanco’, **mosca muerta**, **mosquita muerta** ‘persona, al parecer, de ánimo o genio apagado, pero que no pierde la ocasión de su provecho, o no deja de explicarse en lo que siente’, **moscardón** ‘hombre impertinente que molesta con pesadez y picardía’, **moscatel** ‘hombre pesado e importuno’, ‘adolescente muy crecido’, ‘tonto, pazguato’, **moscón** ‘hombre que con porfía logra lo que desea, fingiendo ignorancia’, ‘persona impertinente’, **moscona** ‘mujer desvergonzada’, **mosquillón** ‘hombre que se finge ignorante’, **mosquito** ‘el que acude frecuentemente a la taberna’.

En Moliner **mosca** ‘se aplica a una persona pesada y molesta’, **mosca en leche** ‘expresión que se aplica a una persona muy morena que va vestida de blanco’, **mosca muerta**, **mosquita muerta** ‘se aplica a la persona que encubre mala intención o malignidad bajo una apariencia de persona mansa o inofensiva’, **moscardón**, **moscón** ‘se aplica a un hombre que molesta con su pesadez; particularmente, con requerimientos amorosos’, ‘hombre que con porfía logra lo que desea, fingiendo ignorancia’, **moscona** ‘mujer desvergonzada’, posiblemente relacionado **moscatel** ‘hombre tonto, pesado o importuno’, ‘muchacho muy desarrollado’, **mosquito** ‘se aplica al hombre que frecuenta demasiado la taberna’.

En Celdrán **amosconado** ‘atontado’, **mosca** ‘persona importuna’, **mosca cojonera** ‘sujeto insufrible que en su pertinaz insistencia en salir adelante con su propósito da el coñazo, incordia y revuelve Roma con Santiago, causando desazón, molestia, inquietud en quien lo padece y aguanta’, **mosca cagona** ‘mujer que por la noche escucha detrás de las puertas de las casas de los vecinos’ (s.v. mosca), **moscalindrona** ‘persona impertinente y molesta’ (s.v. mosca), **moscamuerta** ‘persona de ánimo en apariencia apocado y genio apagado que, no obstante lo apacible de su disposición y mansedumbre de su carácter, trama a espaldas de todos, conspira y maquina a fin de hacer prosperar su propia causa y beneficio, sin importarle urdir acechanzas’, **mosquita muerta** ‘sujeto que hace de las suyas a la chita callando’, ‘simulador, que tiene dos caras’, ‘individuo de poco fiar en cuya presencia no es prudente ventilar asuntos privados o hablar de cosas a las que conviene secreto’, ‘sujeto hipócrita que finge hasta el final, siendo descubierto cuando ya es tarde para su víctima’, ‘matalascallando’ (s.v. moscamuerta), **moscardón** ‘hombre impertinente y no desprovisto de picardía que molesta de forma machacona y pesada’, rexeita que teña relación **moscatel** ‘hombre pesado e importuno con las mujeres que corteja o pretender cortejar’ (considérao der. de *moscatel* ‘almiscre’), **moscón** ‘sujeto importuno y pelmazo que da constantemente la lata con el mismo tema, y termina saliéndose con la suya y logrando lo que persigue, murmurando sin cesar entre dientes aquello que sabe que va a molestar a quien lo escucha’, ‘individuo que con terquedad y astucia consigue lo que se propone, fingiendo a menudo ignorancia, o haciéndose el tonto’, **moscona** ‘mujer decarada y sinvergüenza’ (s.v. moscón), **mosconona** ‘hembra desvergonzada y pícara’ (s.v. moscón), **mosquilón** ‘moscón; individuo que con astucia, empeño y fingiendo ignorancia o haciéndose el tonto consigue lo que se había propuesto; morlón’.

En Corominas-Pascual, ademais, **mosquetero** ‘espectador que permanece de pie’ (s.v. mosca).

PORTUGUÉS

En Houaiss **mosca** ‘individuo ou coisa impertinente, insuportável; maçante, importuno’, ‘espião; denunciante’, ‘pessoa que tem como ofício atrair pessoas para hotéis e/ou casas de jogo’, ‘individuo que frequenta bares, botequins etc. e neles faz pouca ou nenhuma despesa’, ‘pessoa curiosa, bisbilhoteira’, ‘individuo que observa um jogo mas dele não participa’, **mosca-morta**, **mosquinha-morta** ‘pessoa sem ação, apática, que não é capaz de agir ou fazer mal a alguém’, ‘individuo dissimulado, que aparenta inocência, mansidão, mas que é capaz de prejudicar outrem’, ‘no turfe, individuo que não arrisca nenhuma aposta’, **moscão** ‘pessoa dissimulada, velhaca, sonsa’, **moscardo** ‘polícia que age sigilosamente; polícia secreta’, **mosquiteiro** ‘reunião, agrupamento de pessoas do lado externo de casa em que esteja se realizando uma festa, com o fito de observar e criticar o que lá se passa; sereno’, **mosquito** ‘criança pequena’, ‘individuo muito magro e ger. baixo’, **mosquito-elétrico** ‘pessoa pequena muito ativa, diligente’.

En Almeida-Sampaio **mosca** ‘pessoa importuna’, ‘criatura que frequenta as casas das pessoas conhecidas para tomar refeições’, ‘papa-jantares’, **mosca-morta** ‘pessoa indolente’, **mosquinha-morta** ‘individuo papalvo, muito indolente’, ‘pessoa sonsa’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do insecto díptero. Do lat. *MUSCA* íd., que tamén tiña o significado ‘home curioso’, ‘parasito’, ‘importuno’.

NOTA

Eladio Rodríguez recolle *mosca morta* baixo a entrada “mosca” e *moscamorta* como entrada independente, con definicións non coincidentes.

Moscón é denominación para o xurelo. **Picamoscas** é denominación dun paxaro.

O cast. *mojón* ‘cataviños’ procede para Corominas-Pascual (s.v. *mojón* I) e DRAE do oc. *moisson* ‘mosquito’, ‘borracho’, der. do lat. vg. *MUSCIO ‘mosquito’, der. de *MUSCA*. Para Moliner deriva de *mojar*.

O lat. *CŪLEX* ‘mosquito’ ten tamén o significado figurado ‘galanteador que xa é vello’.

O cast. *moscatel* recollido arriba observarase que non está claro que derive de *mosca*, DRAE considérao derivado do insecto e Celdrán faino derivar do antigo *musco* ‘almiscre’. Para Corominas-Pascual esta palabra *moscatel* deriva de *musco* ‘almiscre’ pero ten o significado ‘persoa pesada’ por xogo de palabras con *mosca* (s.v. *almiscre*). Almeida-Sampaio recolle en port. **moscadim** ‘peravilho (‘individuo afectado nas maneiras, no falar e no vestir’), casquilho (‘que ou individuo que se atavia com exagero’), que deriva de *moscado* ‘almiscarado’, ‘aromático’.

O cast. de América **pololo** ‘insecto que emite un zunido coma o do moscón’ xera a acepción figurada ‘noivo ou home que segue ou pretende unha muller’ (DRAE, Moliner). É palabra de orixe precolombina.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **mosca importuna** (Tomo IV, pp. 30), **mosca de asno** (Tomo IV, pp. 209. Tomo VII, pp. 21, 282), **mosca** (Tomo VI, pp. 389), **moscardon** (Tomo I, pp. 264. Tomo V, pp. 310), **mosquito sempiterno** (Tomo IV, pp. 162), **dotor mosquito** ‘alcume para médico que aconsellaba ós pacientes beber auga, pero el bebía moito viño’ (Tomo II, pp. 311).

En Pardo Bazán **mosquita muerta** (pp. 110), **mosquito** (pp. 92, 254).

VER

Remosquear, tabán.

MOSTRENCO. Persoa pesada e calmosa; persoa sen casa, nin amo a quen servir.

Mostrenco [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘pesado, ó calmoso, para cualquier diligencia’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Dícese de la persona pesada y calmosa. **GRANXERAIS** (*).

Mostrenco **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Mostrenco, dícese del que no tiene casa, ni hogar, ni señor, ni amo conocido. **GRANXERAIS** (*).

CASTELÁN

En Covarrubias **mostrenco** ‘hombre que no tiene casa ni hogar, ni asiento con ningún señor’.

En DRAE **mestenco** ‘que no tiene señor o amo conocido’, **mostrenco** ‘dícese del que no tiene casa ni hogar, ni señor o amo conocido’, ‘ignorante o tardo en el discurrir o aprender’, ‘dícese del sujeto muy gordo y pesado’.

En Moliner **mostrenco** ‘se aplicaba a la persona que no tenía vivienda ni señor conocido’, ‘se aplica a una persona que, por carente de gracia, torpe, etc., provoca desprecio o enfado. Se puede usar en broma’, ‘también a una persona gorda y pesada’.

En Celdrán **mostrenco** ‘sujeto un tanto zafio y con pintas de ruin que anda de un lado a otro sin oficio, hecho una facha o adefesio’, ‘individuo de ninguna valía social’, ‘don nadie’, ‘quien carece de casa, oficio y asiento’, ‘por extensión, criatura simple que carece de amo’, ‘individuo grueso, pesado, ignorante y tan tardo en el discurso que requiere tiempo para recoger sus ideas’, ‘gandul, sujeto lento y parásito’, ‘corto de alcances y un tanto bruto’, ‘rudo, bruto’, ‘tipejo perezoso y frescales’, ‘quien carece de entendimiento o cuesta mucho meterle las cosas en la cabeza’, ‘sosote’, ‘persona ignorante cuando a ignorancia se une obstinación o terquedad’, **mostrencudo** ‘zafio y obstinado’ (s.v. mostrenco).

PORTUGUÉS

En Houaiss **mostrenco** ‘individuo sem destino e sem ocupação, que ger. anda a esmo, perambula; individuo errante, vagabundo’.

En Almeida-Sampaio **mostrenco** ‘pessoa desajeitada, ociosa ou inútil’, ‘estafermo’.

ETIMOLOGÍA

Para Corominas-Pascual alteración dunhas formas antigas *mestengo*, *mesteño* ou **mestenco*, der. do cast. *mesta* ‘conjunto de reses de varios donos ou sen dono coñecido’, producida por influxo do verbo mostrar, pola obriga que tiña o que atopaba animais sen dono de facelos anunciar por un pregoeiro ou *mostrenquero* (s.v. mostrenco). A palabra castelá *mesta* procede do lat. MIXTA ‘mesturada’, part. de MISCERE ‘mesturar’. O verbo mostrar procede do lat. MONSTRARE ‘mostrar, indicar, sinalar’, de MŌNĒRE ‘advertir, facer saber’.

En galego Cuveiro (1876) e Filgueira (1926) recollen a forma mestenco íd. e Elixio Rivas (1978-2001) a palabra mestedume ‘comunidad de bens pro indiviso’.

Para Houaiss a forma portuguesa é castellanismo.

NOTA

Corominas-Pascual considera que do cast. *mestengo* se creou ing. *mustang* ‘cabalo sen domar’, que dá nome a modelo clásico de coche da marca Ford (s.v. mostrenco).

OUTRA LITERATURA

En Pardo Bazán **mostrenco** (pp. 172).

(MOUCHO). Xera os significados: Apocado, falto de ánimo; persoa que se mantén quieta, sen facer nada; persoa con pelo longo; persoa fea; persoa pouco sociable ou que vive soa; persoa pouco faladora; denominación indeterminada de persoa.

Arremouchado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Apocado, encogido, falto de ánimo y de fuerzas morales.

Arremouchelado **ELADIO RODRÍGUEZ** ARREMOUCHADO.

Moucha

CASALDERREY *Pasounos para un salón onde tiña todo moi colocado, parecía un escaparate dunha moblería (...). No cristal de arriba, a moucha estendeu un mantel e desapareceu.* (pp. 96).

Moucho [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘el que tiene mucha melena’.] **GRANXERAIS** **Feo coma un moucho**, moi feo. **Ser un moucho**, ser pouco falador, pouco sociable.

CURROS –Martíño, ¿que diaño / tes hoxe? ¿Non falas? / ¿Pra estar como o moucho / viñeche da sachá? (pp. 75).

LÓPEZ FERREIRO ¿Qué tormenta de imprecacións, de insultos, de improprios, descargaron sobre o probe do alguacil! Unhas, chamábanlle lobo esfameado, miñado, acabador do poboo; outras, trataban de poñelo en ridículo chamándolle tatexo, virollo, moucho, cachapelado, tiñoso, chouma, larpeiro, mal crego (estaba ordenado de Menores), que lle roera a porca os libros. (pp. 229).

NORIEGA Que ese moucho... non pon medo. (Tomo II, pp. 82).

PEDRAYO O mozo cada día máis encabuxado desengrolaba as angueiras da casa e mantíñase illado no monte coma un moucho. (pp. 23).

MELLA Coa desfeita de Coalición Galega cada moucho foise á súa oliveira particular. A miña consistiu en refuxiarme na aldea. (pp. 101).

DELRIEGO Mantéñense nos asentos, ensonñados coma mouchos. (pp. 86).

CASALDERREY Anque antes de nacer Xián xa estaba completa. Iso, está completa e non cabe ninguén máis; se aínda fose a avoa ou os tíos vale, pero eses mouchos, ¡non! (pp. 12). Xa había ben tempo que non pasaba tantas horas comigo por culpa dese moucho, que lle debe te-lo coco absorbido. E mira que é monstro. Ten unha cara tan repulsiva. (pp. 58).

SILVA Despois dese mate que tomaron todos con Alain Meilland, cada moucho foi para a súa oliveira. (pp. 89).

CASTELÁN

En Carrera de la Red **mochuelo** ‘tonto, impertinente’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **mocho** ‘aquele que, por temperamento ou circunstancialmente, se mostra triste, taciturno’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual é voz irmá do cat. *mussol*, euskera *mozolo* (recolle o significado figurado ‘home coa cara chea’) e oc. ant. *nossol*, de orixe incerta, probablemente do lat. NOCTŪA íd. -der. de NOX, NOCTIS ‘noite’- O paso de n- a m- sería por influencia de mocho ‘sen cornos’ (: s.v.), por non ter esta ave as orellas e cornos doutras noitébregas; o port. *noitibó* conserva o n- (s.v. mochuelo).

NOTA

Para o emprego recollido arriba de Francisco Fernández del Riego hase comparar no mesmo libro: “acurúxase, friento” (pp. 83) e “acuruxado nun recanto do cuarto” (pp. 91).

Celdrán recolle **mochuelo** ‘persona ruda’, ‘inepto o inútil que non serve para desempeñar la tarea que se le encomienda’, ‘sujeto siniestro’. Do cast. *mochuelo* ‘vasilla doméstica usada antigamente’, para DRAE e Celdrán do lat. MÖDĪŌLUS ‘cubo’, ‘vasilla para beber’, der. de MÖDIUS ‘medida de capacidade de áridos’, hipótese que rexeita Corominas-Pascual, para quen non hai que separalas etimoloxicamente (s.v. mochuelo). En calquera caso, a acepción de Celdrán ‘sujeto siniestro’ parece máis ben inspirada na ave que na vasilla.

En port., ademais da forma recollida *mocho*, existen para denominar esta ave as palabras **noitibó**, que ten as acepcións figuradas ‘persoa que anda ou sae de noite’, ‘persoa pouco sociable’ (Houaiss) -do lat. vg. *NOCTIVOLO, composto de NOX ‘noite’ e VOLĀRE ‘voar’-; e *boa-noite* (Almeida-Sampaio).

É ave de mal agoiro e recibe, coma outras aves noitébregas, a denominación paxaro da morte.

No verbo dos canteiros moucho ten o significado de ‘sancristán’.

VER

Bufo, curuxa, **mocho**.

(**MOUMEAR**). Xera os significados: Persoa que rosma, roñón; persoa que non fala facilmente ou fala pouco; persoa que pronuncia mal ou baixo e non se lle entende ben; persoa que non se sabe qué pensa; simple, parvo; persoa de pouco ánimo.

Momia **ANÍBAL OTERO** *adj. com.* (1) Dícese de la persona que no habla fácilmente.

Moumeeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Mascullador, persona que moumea (‘mascullar, pronunciar palabras entre dientes’).

Moumeiro [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘mascullador’.] **GRANXERAIS** **ROSMÓN**.

Moumelo [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘simple, bobalición’.] **GRANXERAIS PAPÓN**.

Moumeón [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) ‘gruñón, regañón’.] **GRANXERAIS ROSMÓN**.

Moumia [En Aníbal Otero (1949-1977) ‘dícese de la persona callada, que a duras penas habla’, en Barcia, ‘dícese de la persona que no habla fácilmente’.] **ANÍBAL OTERO MOMIA**, en Maderne. (s.v. momia).

Moumiñas [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘poquita cosa, que bule poco’.] **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Que é pouca cousa, de pouco ánimo ou que bule pouco.

Moumiño **FRANCO GRANDE** (1972) También que no sabe lo que piensa: *É un moumiño*.

Moumión **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El que moumea (‘murmurar tan bajo que no se le entiende’).

Moumou **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Dicese de la persona que moumea y habla entre dientes. **GRANXERAIS ROSMÓN**.

ETIMOLOXÍA

De moumea ‘falar entre dentes’, ‘rosmar’, ‘falar baixo de maneira que non se entende’, que Constantino García (2003: 530) considera de orixe onomatopeica e relaciónaa con moular ‘morder, masticar’ (v. moular) e con palabras como mascar, que de ‘masticar’ conducen ó significado ‘murmurar’ ou ‘falar entre dentes’, ou con muiñar, que en principio significaba ‘moer o muiño’ (coma ‘masticar’) e chega tamén ós significados ‘murmurar’ ou ‘falar entre dentes’. Recórdanos tamén que rosmar comparte os significados ‘falar entre dentes, sobre todo con enfado ou protesta’ e ‘emitir voces o gato, o can ou outros animais’, e este último significado ábreunos outra posibilidade etimolóxica, pois propoño partir da onomatopea do gato cando rosma, do mesmo xeito que se fai na entrada marán (: s.v.) ou na tamén na palabra onomatopeica momea ‘muxir a vaca ou o boi’ -que recolle Elixio Rivas (1978-2001)-. Neste sentido, Aníbal Otero recolle en Riucabo (Meira) moumea ‘miañar o gato’, que hai que poñer en relación con momiar ‘falar murmurando’ que tamén rexistra Aníbal Otero e da que deriva a palabra recollida arriba momia; e tamén recolle en Portugal *momar* ‘murmurar’. Franco Grande (1972) recolle moumiñar ‘falar polo baixo’, que pode ter influxo de muiño, tal como explicaba Constantino García para muiñar, pero tamén podería ter de miañar ‘emitir a súa voz o gato’.

Os significados ‘simple’, ‘papón’ e tamén ‘pouca cousa, que bule pouco’ animan a seguir relacionando esta palabra coa entrada marán (: s.v.), que tamén ten orixe na onomatopea do gato cando rosma e, por tanto, cunha orixe que nos leve ó rosmar do gato.

Para moumiñas hai que aceptar protagonismo semántico do sufixo, pois achega sempre o significado ‘apoucado, pusilánime’ (v. carcomiñas, corcomiñas, gurrumiñas).

NOTA

Moumia en Aníbal Otero (1949-1977) tamén se aplican a animal remiso nos seus movementos. E este lexicógrafo recolle **momo** co mesmo significado aplicado tamén a un animal. A explicación seguramente sexa porque rosma ou emite sons de desagrado.

O primeiro significado de moumiño (‘persoa que traga todo’) vai na entrada moular (: s.v.).

NOTA

O cast. *momea* é derivado de momo (: s.v.), e nada ten que ver con esta entrada.

VER

Gato, marau, **moular**.

(**MULO**). Xera os significados: Bruto; ignorante; ignorante pero bondadoso; obstinado, testán, teimudo; persoa forte e de constitución grande; persoa con resistencia e aguante físico; persoa moi calada; persoa cauta; persoa nacida de branca e negro ou ó contrario; persoa de cor morena; falso; traidor; traficante que mete no país droga; personaxe de burla no Entroido de Castro Caldelas; prostituta.

(**mula**) **ELADIO RODRÍGUEZ Mula falsa**, diversión carnavalesca que en Castro Caldelas (Ourense) solían formar en los tres días de Antroido dos homes con una manta por encima, una cabeza de mula hecha de trapo, y además los atajales, albarda y demás arreos propios. Esta grotesca simulación de mula iba llevada del ronzal por un hombre vestido de maragato, y es de suponer que la ridícula chocarrería habrá desaparecido por decoro. **ANÍBAL OTERO Quedar na**

mula, el segador que en el campo queda atrás de la cuadrilla. **CONSTANTINO GARCÍA** **Comprar unha mula** (Ver.) Emborracharse. **GRANXERAIS** **Mula criada ó pan**, persoa ignorante e bondadosa. **Bota-la mula**, trousar cando se está borracho. **Comprar unha mula**, emborracharse. **Estar na mula**, teimar. **Falso coma unha mula**, moi falso, traidor. **Teimoso coma unha mula**, moi teimoso. AUTOR Traficante que mete no país droga.

NORIEGA *Y no falta, desgraciadamente, el que es: máis falso que as mulas.* (Tomo II, pp. 211). **CASALDERREY** *Eli... -pretende razoar Roberto-. Ás veces poste coma unha mula. Papá tamén ten dereito a vivir e a ser feliz.* (pp. 109).

Mulata

FRANCO *Nada máis miralo tan canso (demasiadas mulatas demasiado compracentes) padeceu a incerteza de non saber se darlle outro destino ó insecticida.* (pp. 82).

Mulato **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Aplícase a la persona nacida de negra y blanco, o al contrario. *adj.* (2) De color moreno. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Nov. Oir.) Taciturno, callado. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Fillo dunha persoa branca e doutra negra.

Mulo [En Elixio Rivas (1978-2001) ‘persona muy callada’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Persona bruta, ignorante y testaruda. (3) Dícese del hombre grueso y fornido, bueno para transportar cargas. **Cargar coma un mulo**, dícese de la persona que tiene mucha resistencia o aguante físico. **Comer coma un mulo**, aplícase a la persona que se sienta a comer a la mesa y no habla una palabra durante la comida. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cab.) Cauto. **GRANXERAIS** (*).

LÓPEZ FERREIRO *Mentres o demais da hoste pol-as outras bandas á grandes berros os insultaba e aldraxaba con mil motes e vituperios coma os de marraus, lapóns, mulos, e outros peores e máis desnorantes, provocándoos a que salisen á batalla. Os do Castro, por suposto, non iban a ser menos, e contestaban chamándolles páparos, barrocos, pichaleiros e outros vocables máis picantes e desvergonzados.* (pp. 152).

IGLESIAS *Metín as mans nos petos, avergonzado das miñas unllas, semellantes ás dun mulo sen ferrar.* (pp. 138).

CASTELÁN

En Covarrubias **mulato** ‘el que es hijo de negra y de hombre blanco, o al revés’.

En DRAE **calpamulo** ‘dícese del mestizo de albarazado y negra o de negro y albarazado’, en México, **hacer uno la mula** ‘hacerse el remolón’, **mulato** ‘aplícase a la persona que ha nacido de negra y blanco, o al contrario’, ‘de color moreno’.

En Moliner **calpamulo** ‘mestizo de albarazado y negra o viceversa’, en México, **mulato** ‘se aplica al mestizo hijo de blanco y negro’, ‘(aplicado a personas) moreno’.

En Celadrán **mula** ‘persona terca que a su natural cabezonería une rusticidad y contumacia’, **mulo** ‘criatura que en el ámbito del sexo es potente y poderosa, de donde se dijo: estar como un mulo a quien es de temperamento rijo y lascivo’, ‘persona que es tan fuerte como irracional o escasa de luces’ (s.v. mula).

En Corominas-Pascual **mulita** (m.) ‘cobarde, gallina’, en Argentina.

PORTUGUÉS

En Houaiss **mula** ‘indivíduo que se faz de correio de drogas, esp. em viagens internacionais’, ‘indivíduo espertalhão, dissimulado’, **mula-sem-cabeça** ‘concubina de padre’, **mulata** ‘filha de mãe branca e pai negro ou vice-versa’, **mulataço** ‘mulato grande, corpulento’, ‘mulato bonito’, **mulateiro** ‘que aprecia mulatas (diz-se de indivíduo, esp. aquele de cor branca)’, **mulatete**, **mulatinho** ‘mulato jovem’, **mulatinha** ‘mulata jovem’, **mulato** ‘cabra (‘indivíduo’) valente, desabusado, esperto’, ‘indivíduo cheio de manhas; inzoneiro, sonso’, ‘que ou aquele que é filho de pai branco e de mãe preta (ou vice-versa)’, ‘que ou aquele que descende de brancos e negros’, ‘que ou aquele que apresenta traços das raças negra e branca’, ‘que ou aquele que não apresenta traços raciais definidos’, ‘que ou aquele que tem cor parda, acastanhada’, **mulo** ‘indivíduo forte, viril; homem que tem, ou teve, várias mulheres mas que não gerou filhos’.

En Almeida-Sampaio **mula** ‘manhos’, ‘esperto’, **mulato** ‘indivíduo procedente de pai branco e mãe preta, ou vice-versa’, ‘homem muito trigueiro’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

O mulo ou mula é o animal nacido de cabalo e burra ou de burro e egua, que por este motivo non enxendra. Do lat. MŪLUS id., que tamén tiña o significado ‘imbécil’, e Vespasiano tiña o sobrenome de MŪLIO, der. de MŪLUS.

NOTA

En port. *mula* é denominación da augardente (Houaiss) e *mulato* do café con leite (Houaiss).

De muleto ‘mulo novo’ ou ‘mulo fraco ou ruín’ creouse na linguaxe dos rallys ‘coche de adestramento’.

No galego medieval había muacha para referirse a unha mula pexorativamente, e Carré (1972) recolle co mesmo significado muacho.

A acepción ‘prostituta’ de mulata é por extensión de ‘muller filla de negro e branca ou ó revés’, por haber nos últimos anos aquí moitas prostitutas así.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **mula** (Tomo I, pp. 361).

En Torrente Ballester **mula** (pp. 426).

VER

Amuado, borde, burdo.

(**MUNXE**). Xera o significado: Comparación para persoa que nada e bucea moi ben.

(munxe)

LUGRIŚ *Solo se salvou Chocos que nadaba e buceaba coma un munxe.* (pp. 214).

ETIMOLOXÍA

Variante de muxe, nome do peixe teleósteo. Do lat. MŪGIL, MŪGĪLIS id.

VER

Breca.

Murcán, murgón, murgueirán, murgueiro v. **MORGO**. Muricego v. **MORCEGO**.

MURÓN. Persoa que anda encollida e non ergue a cabeza para falar coa xente; persoa activa que sempre está traballando ou facendo algo; persoa que traballa con interese e eficacia.

Murón [En Aníbal Otero (1949-1977) ‘el propenso a andar cabizbajo’. En Apéndice Eladio (1961) ‘aquel que siempre está trabajando o haciendo alguna cosa’. En Carré (1972) ‘activo, que obra o tiene virtud de obrar’, ‘que trabaja con interés y eficacia’.] **ANÍBAL OTERO** BEIRÓN. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ced. Bur. Sua. Mra.) Dícese del que anda siempre con la cabeza baja y que al hablar no mira a su interlocutor. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que anda sempre coa cabeza baixa e non mira de fronte ó interlocutor cando fala.

Murrón **ANÍBAL OTERO** **MURÓN**.

ETIMOLOXÍA

Para Aníbal Otero (1949-1977) do lat. MUS, MŪRIS ‘rato’. Mur ‘rato’ é voz da lingua medieval, que deixou na actual derivados como murador ‘gato bo cazador de ratos’, muraño ‘rato pequeno’, muraqueira ‘acochado para animais pequenos’ ou murar ‘andar coa cabeza baixa’, que é acepción extensiva de ‘axexar acochado para cazar ratos’.

Mentres que o significado ‘persoa que anda encollida’ coincide con doutros derivados de mur (v. muruca), o significado ‘activo’ e ‘eficaz’ oponse ó de ‘indolente’ doutros derivados de mur (v. morgo). Para o significado ‘indolente’ remítome ó der. latino MŪRICĪDUS co significado ‘indolente’, e o significado ‘activo’ explicárase pola característica do roedor de estar en continuo movemento.

Para a forma murrón, con -rr-, pódese considerar influxo de murria ‘estado de tristura ou melancolía’, ‘preguiza’, ‘mal humor’ (v. murriallo), que coincide semanticamente para a acepción ‘persoa que anda coa cabeza baixa e non a ergue para falar coa xente’.

VER

Morcego, morgo, morollo, muruca, musgo, rato.

MURUCA. Persoa encollida, abatida, sen ánimo.

Muruca FRANCO GRANDE (1972) Persona encogida, amilanada, sin ánimos.

Muruga APÉNDICE ELADIO (1961) Persona encogida, amilanada, sin ánimos.

ETIMOLOXÍA

De muruca ‘miñoa’, para Aníbal Otero (1949-1977) do lat. MUS, MŪRIS ‘rato’; para a variante meruca propón do lat. ĒRŪCA ‘eiruga’; podería tratarse dun híbrido, e hai que recoñecer que a eiruga se retorcede moito máis que a miñoa, polo que axuda ó significado figurado exposto.

NOTA

A coincidencia nas definicións de Franco Grande e Apéndice Eladio faime dubidar de que sexa rexistro fidedigno o primeiro.

VER

Miñoa, morcego, morgo, morollo, murón, musgo.

Murullón v. MOROLLO.

(**MUSGO**). Xera os significados: Desconfiado; avergoñado; triste; persoa que ve pouco; persoa que para ver ten que pestanexar; persoa que chisca continuamente os ollos a consecuencia dalgún defecto ou enfermidade; persoa que ten os ollos pequenos.

Amusgado [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘corrido, desconfiado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Mohino, triste, corrido, desconfiado. **GRANXERAIS** AMOUCADO.

Amusgañado [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘el que tiene la vista corta, que parece un musgaño’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Cegato, que tiene la vista corta, que parece un musgaño. **GRANXERAIS** PITOÑO.

Musgaño **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Persona de vista corta que por miopía tiene que musgar (‘pestañear con frecuencia, cerrando nerviosamente los ojos’) los ojos para ver mejor. **GRANXERAIS** PITOÑO.

DELRIEGO Mauro, *como un musgaño, ten o rostro moi preto do papel.* (pp. 43).

Musgo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El que musga (‘hablando de los ojos, guiñarlos a consecuencia de algún defecto o enfermedad’) los ojos.

Musgón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El que musga (‘hablando de los ojos, guiñarlos a consecuencia de algún defecto o enfermedad’) los ojos. (s.v. musgar). **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que musga ou pecha os ollos cando mira.

Musgueiro **ANÍBAL OTERO** **MUSGO**. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Mel.) Dícese del que tiene los ojos pequeños. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que ten os ollos pequenos.

Musguelo **ANÍBAL OTERO** **MUSGO**.

CASTELÁN

En DRAE **musaraña** ‘figura contrahecha o fingida de una persona’.

En Celdrán **muslaño** ‘desleal’.

En Corominas-Pascual **musgaño** ‘hipócrita’ (s.v. mur).

En Carrera de la Red **musela** ‘apocado, retraído, poco hablador’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **murganho** ‘criança franzina e intratável’.

En Almeida-Sampaio **murganho** ‘criança enfezada’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. MUS, MŪRIS ‘rato’, concretamente do mamífero insectívoro semellante ó rato, que en galego se denomina muraño (tamén ‘rato pequeno’), murgano, musgaño ou musaraña/o; en port. *murganho*, *musaranho* ou *rato-musgo*, ademais do bras. *camundongo* (só o primeiro xera acepcións figuradas aplicadas a persoas, as recollidas arriba); e en cast. *musaraña*, *morgaño* (DRAE; tamén ‘rato de campo’ en Moliner), *murgano* (en Covarrubias ‘rato pequeno’; en Moliner ‘araña de corpo negro e patas longas’), *musgaño* (DRAE, Moliner). O cast. *murgón* ‘cría de salmón’ tamén podería ser der. de mur.

Este mamífero ten, a diferenza do rato, as orellas case tapadas (de aí posiblemente o galego musga ‘ovella coas orellas cortadas ou pouco desenvolvidas) e os ollos moi pequenos, que é característica esta que dá pé ás acepcións que se recollen arriba relacionadas cos ollos ou coa limitación da vista (tamén musgo é adxectivo que se aplica ós ollos medios pechados).

A palabra musaraña tómake do lat. MUS ĀRĀNĒUS ‘rato araña’, por considerarse a súa mordedura venenosa coma a da araña. Para Corominas-Pascual murgaño procedería dunha forma disimilada *MUREGANEUS, e musgaño non resulta de influxo do cast. *hurgar* (s.v. mur).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **musaraña, pensando en las** ‘ocioso’ (Tomo V, pp. 392).

VER

Morcego, morgo, morollo, murón, muruca.

(**NÉCORA**). Xera os significados: Persoa fastidiosa e importuna; persoa esixente; necio; alcume de personaxe na obra de Xosé Cid Cabido.

Nécora [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. nècora) ‘dícese tambien de una persona fastidiosa, importuna, exigente, etc.’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Persona fastidiosa, importuna y molesta. **GRANXERAIS** s.f. (2) Persoa molesta e impertinente.

CID CABIDO *Xa levaban bimbadas entre todos varias botellas, cando un dos seus mellores amigos, o Nécora, albanel de profesión, levouno a un aparte.* (pp. 104).

Necoreiro **GRANXERAIS** adx. (1) Dise da persoa molesta e necia.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual probablemente do ár. *naqûr* ‘buguina, corno de caza’ ou do ár. *nâq(a)r* ‘tambor’, ‘pandeiro’, que pasaría a designar o outro instrumento de música militar; e de buguina pasaría a denominar os mariscos pola forma semellante (s.v. nácar, noca).

NÉSPORA. Persoa enfurecida ou alporizada; persoa de trato áspero e indócil.

Néspora

LÓPEZ FERREIRO *Máis a néspora do pay ordenou que os puxesen aos tres separados, cada ún no seu calabozo.* (pp. 142). *Antonte alcontrey con D. Bernaldino nas galerías da Catedral, púxose comigo como unha néspora, parecía que me quería comer.* (pp. 259). *Quíxovos encerellar e incirrar hastra poñervos unha pr’a outra como nésporas.* (pp. 339). *Cando máis nova, era mesmo unha ixola de man, como unha mandria. No-me levantaba ollos, e pra min non tiña sinon monadas e aloumiñamentos; hastra me fastidiaba con tanta garatusa. Pero despois ¡vaiche boa! cambióumelle de vez e fíxose tan néspora como ve sua mercé.* (pp. 339).

ETIMOLOXÍA

É denominación exclusiva do galego para a avespa (: s.v.), e hai que entender as formas néspora ou nespra saídas das variantes daquela avéspora/véspora ou vespra, con influxo descoñecido para o n-. Poderíase entender unha forma hipotética *méspora ou *mespra, por confusión de bilabiais iniciais, e logo explicar o cambio m- a n- do mesmo xeito que se explica para a palabra homónima néspora/o ‘froitto comestible’.

VER

Avespa.

(**NIÑO**). Xera os significados: Persoa recollida na súa casa; persoa que non se move e permanece nun mesmo sitio sen moverse; persoa que se encontra a gusto ou cómoda nun sitio; persoa que está encollida ou acurrunchada; persoa sen experiencia, inocente; aparvado.

Aniñado [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) ‘dícese del hombre o mujer muy sentados, y de cualquier modo sentados’. En Pintos (1865) ‘anidado, que no sale de un sitio’. En Cuveiro (1876) ‘el que está bien acomodado y á su gusto en cualquiera estancia’. En Porto (1900) ‘cómodo. Se dice de aquella persona que está sentada o recostada a su gusto. Acurrucado, encogido.’] **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. (3) Escondido, recogido en su casa. (4) Persona que no se mueve, que no sale del sitio en que permanece sentada como en cucullas.

Niñaceiro **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Goi.) Pardillo.

(**niño**) **ELADIO RODRÍGUEZ** *Caírse dun niño*, ser muy cándido, carecer de experiencia; ser fácil al engaño; ignorar cosas que todo el mundo conoce.

CASTELÁN

En DRAE **caerse** uno **de un nido** ‘mostrar ignorancia de algo muy conocido o pecar de inocente y crédulo’.

En Moliner **caerse de un nido** ‘frase que se dice con referencia a una persona muy crédula o ingenua’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **aninhado** ‘guardado no espírito, no pensamento; fixado’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. **NĪDUS** *íd.*, con perda de -d- e logo nasalización influída polo n- e palataliación provocada polo i, en evolución similar a miñado (: s.v.).

ORANGUTÁN. (Non xera en galego acepcións figuradas aplicadas a persoas).

CASTELÁN

En Moliner **orangután** ‘se aplica como nombre calificativo a un hombre muy feo o muy peludo’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **orangotango** ‘individuo feio y desajeitado’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do malaio *ôrang ûtan*, propiamente ‘home salvaxe’, de *ôrang* ‘home’ e *hûtan* ‘selva’ (s.v. *orangután*).

OUTRA LITERATURA

En Torrente Ballester **orangután** (pp. 39, 80).

VER

Mono.

(ORNEAR). Xera os significados: Persoa que fala tosca e groseiramente; persoa que fala polo nariz; persoa que chora ou choromica moito.

Orneador **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Rebuznador, que ornea (‘hablar tosca y groseramente, expresarse en términos zafios las personas’) y rebuzna con frecuencia.

Orneón **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Dum.) Gangoso. (2) (Fri.) Llorón. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Narnexo, que fala polo nariz. (2) Chorón, que chora moito.

ETIMOLOXÍA

De ornear ‘emitir a súa voz o burro’. É voz do galego, do portugués e do castelán de León. Corominas-Pascual non descarta que se pasase en galego-portugués de *(re)uzniar (coma o cast. *rebuznar*, do lat. *BUCCINĀRE* ‘facer soar un corno ou unha trompeta’, der. de *BUCCĪNA* ‘corno de pastor ou de caza’, ‘trompeta’, probablemente de *BUCCA* ‘boca’) a ornear, aínda que se inclina máis porque teña orixe xermánica, quizais sueva, dunha palabra *horn* co significado de ‘corno de caza ou de guerra’ (s.v. *rebuznar*).

NOTA

De ornear atopamos os significados figurados: En Valladares (1884) ‘falar toscamente’, en Carré (1928-1931) ‘decir burradas’, en Eladio Rodríguez ‘falar tosca e groseiramente, expresarse en termo zafios as persoas’, en Franco Grande (1972), ademais, e en Constantino García ‘chorar ou queixarse seguido’, en Elixio Rivas (1978-2001) ‘choromicar’.

Sarmiento (1745-1770) recolle **orneón** como denominación para o roncón da gaita.

En port., ademais de *ornear* e *ornejar*, existe os sinónimos *zurrar*, que Houaiss e Almeida-Sampaio consideran de orixe onomatopeica, e que presenta os significados figurados ‘dicir cousas insensatas’ (Houaiss, Almeida-Sampaio) e ‘traballar intensamente’ (Houaiss); e *zornar* (posiblemente híbrido de *ornear* e *zurrar*), que xera o derivado **zornão** ‘burro que ornea moito cando están próximas femias’ e, por extensión, ‘home ó que lle gustan moito as mulleres’ ou ‘putañeiro’ (Almeida-Sampaio).

Da palabra castelá co mesmo significado *rebuznar*, recolle Moliner: “Se dice de una persona que es muy bruta o muy ignorante: ¡Ese rebuzna!”.

VER

Burro.

OSO. Persoa que se arrecuncha; persoa grande e de voz ronca; persoa peluda.

Oso

LÓPEZ FERREIRO *Era o carceleiro un home guedelludo coma un oso; e, xa era sabido, o encargarlle unha cousa ao Guedelludo era encargarlla á un mastín, fora a alma.* (pp. 143).

FREIXANES Alexandre VI, coma un oso de inverno, acurrúchase nun parladoiro de pedra contra a parede. (p. 61).

FONTE Pero nunca coidara que fosen tanto coma este xigante de Teófilo Grande que, de saída - o ton da súa voz acoitelara o aire- non estaba disposto a lle regalar nada. Ela tampouco debería sincerarse así como así con aquel oso de voz ronquílica e sucia. (pp. 93).

CASTELÁN

En DRAE **hacer** uno **el oso** ‘exponerse a la burla o lástima de las gentes, haciendo o diciendo tonterías’, ‘galantear, cortejar sin reparo ni disimulo’.

En Moliner **oso** ‘se aplica a un hombre muy peludo o feo’, **hacer el oso** ‘hacer, voluntaria ou involuntariamente, cosas que hacen reír’, ‘galantear o cortejar a una mujer’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **urso** ‘indivíduo feio e deselegante’, ‘indivíduo pouco sociável, mal-educado’, ‘indivíduo que é alvo de zombaria’.

En Almeida-Sampaio **urso** ‘homem peludo e feio’, ‘homem pouco inteligente e grosseiro’, ‘indivíduo misántropo’, ‘o estudante mais distinto de um curso’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero plantígrado. É voz da lingua medieval.

Do lat. URSUS id.

OSTREIRO. Persoa que bota moitos esgarros.

Ostreiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) En lenguaje vulgar, gargajiento, persona que gargajea mucho y escupe gargajos.

CASTELÁN

En DRAE **ostra** ‘el misántropo o de carácter aburrido’.

En Moliner **ostra** ‘se aplica a una persona retraída’, *aburrirse como una ostras o como ostras* ‘estar muy aburrido’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **ostra** ‘indivíduo importuno, que não larga outro; carrapato’.

ETIMOLOXÍA

Derivado de ostra, molusco lamelibranquio acéfalo. É voz da lingua medieval.

Do lat. OSTRĒA id. Para Corminas-Pascual o cast. *ostra* tómase do port., pois as formas propiamente castelás son *ostria* ou *ostia* (s.v. ostra).

NOTA

O significado figurado aplicado ás persoas explícase pola comparación co feito de babuxaren as ostras cando están fóra da auga.

En latín o der. OSTRACISMUS daba nome a un desterro de dez anos, hoxe o ostracismo é un desterro político ou un afastamento da vida pública.

(OURIZO). Xera os significados: Persoa de carácter áspero, insociable, misántropo.

Ourizo [Aparecer por primeira vez en Carré (1928-1931) ‘persona huraña’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (3) Persona de carácter áspero, huraño e intratable.

Ourizocacho RODRÍGUEZ (1863) Por analogía y extensión se dice del que se niega á servir al prógimo, que se encierra en su casa sin dar oídas á nadie, que para nada sirve.

CASTELÁN

En DRAE **erizo** ‘persona de carácter áspero e intratable’.

En Moliner **erizo** ‘persona huraña, adusta o insociable’.

En Celdrán **erizo** ‘persona huraña de difícil trato’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **ouriçado** ‘que se aborreceu; irritado, nervoso, abespinhado’.

En Almeida-Sampaio **ouriço** ‘pessoa empertigada ou difícil’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. ĒRĪCIŪS (ou HĒRĪCIŪS) id., der. do lat. arcaico ER, ĒRIS (ou HER, HĒRIS) id. Para Corminas-Pascual a forma galega probablemente se explique a partir dun lat. vg. *AURICIUM debida a contaminación de AURĪCŪLA e AURĪS ‘orella’, empregados como nomes de cunchas e moluscos (s.v. erizo).

NOTA

Der. de ourizo é alporizado ‘alterado’, ‘irritado’, relacionado semanticamente coas acepcións figuradas de ourizo.

VER

Arrizado, cachourizo, encirrar.

(**OUVEAR**). Xera os significados: Persoa que fala moi alto ou berra moito; persoa que emite berros de dor; persoa que ansía ou mira con desexo a comida; persoa que non ten comida ou outro sustento vital.

Ouveador **GRANXERAIS** OUEANTE.

Ouveante **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Que ouvea (‘falar moi alto, berrar, oulear’, ‘berra por efecto da dor’).

Ouveón [Aparece por primeira vez en Acevedo (1932) (s.v. oubión) ‘el que oubia (‘apetecer una cosa de comer que está a la vista’), ‘el falto de sustento’.] **ANÍBAL OTERO** ALAMIÓN (alamiar ‘desear vivamente la comida’). (s.v. oubión)

CASTELÁN

En Celdrán **aullón** ‘individuo exagerado y embustero’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **uivador** ‘aquele que uiva (‘berrar’).

En Almeida-Sampaio **uivador**, **uivante** ‘que ou o animal que uiva (‘gritar, vociferar’).

ETIMOLOXÍA

De ouvear ‘emitir a súa voz o lobo ou o can’, que tamén ten as variantes oular e oulear. Do lat. ŪLŪLĀRE id.

Ouveón deriva de *ouvear ‘apetecer unha cousa de comer que está á vista’, ‘mirar algo de comer con ansia’, ‘manifestar inquietude ou angustia a causa da fame ou do frío que se pasa’, que recollen Acevedo (1932) e Aníbal Otero (s.v. oubiar). Para este último do lat. LŪPUS ‘lobo’ (v. lobo), pero entendo que é der. de ouvear, concretamente da acepción específica ‘emitir o lobo ou o can voz de lamento’ e relacionada coa acepción figurada ‘berra por efecto da dor’.

Propiamente Acevedo (1932) e Aníbal Otero recollen as formas “oubiar” e “oubión”, que entendo que son dialectais. Téñase en conta que os dous estudosos comparten a recompilación léxica da zona norleste de Galicia. A explicación fonética é a sinérese, por pechase unha vogal átona en contacto con outra en converterse en semiconsoante, formando un ditongo coa outra; aínda que hai logo epénteses, ou sexa, introdución dun son (semiconsoante), posiblemente por analoxía coas sinéreses anteriores, pois non se trata da habitual semiconsoante no medio dunha secuencia vocálica para evitar unha contracción fonética (pódense ilustrar estas epénteses cos exemplos recollidos de Aníbal Otero “feiriante” -aínda que hai feirante e feireante-, “rapaciada” ou o dobrete “bourar”/“bouriar”).

Ilustro estes fenómenos fonéticos a través de rexistros practicamente exclusivos dos lexicógrafos nomeados: En Aníbal Otero: Bourión e debourión, debelión, carambelión, enxounión (s.v. enjounión), esgarnión, esparabanión e esparaboniñón, esparamiñón, gulumión e gurrumiñón, guzmión, luzmión, mandurriñón, morniñón, moumiñón, poupiñón, remosquiñón, tarambelión, tondiñón, tordiñón, zancarriñón, zoupión, zubaquiñón. En Acevedo (1932): Lambión. En Acevedo (1932) e Aníbal Otero: Remaquiñón, turriñón.

NOTA

Ouvear adquire os significados figurados ‘andar dun lado para outro sen facer nada’ -en Elixio Rivas (1978-2001)- e ‘ir de xolda lonxe da casa ou do traballo encomendado’ -en Apéndice Eladio (1961)-, inspirados nos desprazamentos longos do lobo, e que explican o derivado recollido por Constantino García **ouveona** ‘res que non para nun sitio’ (s.v. oubeona).

Sarmiento (1745-1770) recolle o significado figurado concreto de ouvear ‘vocear moito os rapaces’ (s.v. voceár).

Posiblemente do lat. ŪLŪLĀRE derive ULŪCUS, que Blánquez considera variante de ALŪCUS ‘bufo’, aínda que supón esta palabra creada de prefixo privativo A- con LUX ‘luz’. Tería sentido a orixe en ŪLŪLĀRE, pois ULŪLA ‘unha ave nocturna’ si deriva deste verbo, polo son emiten estas aves que recordan un profundo lamento; pero tamén a privación de luz sería boa explicación etimolóxica. En calquera caso, parece que desta palabra latina, ULŪCUS ou ALŪCUS, procede o it. ant. **locco** ‘moucho’, tamén ‘lambedor’ e ‘parvo, estúpido’.

VER

Lobo, **xoubío**.

(OVELLA). Xera os significados: Astuto; hipócrita; persoa confiada a unha dirección espiritual; persoa de pouco espírito ou carácter; persoa que afecta dozura; persoa de humildade esaxerada; infeliz; persoa dócil e que se deixa levar ou dominar; covarde; persoa dominada ou asoballada, voluntaria ou involuntariamente; persoa que se desmarca do camiño que leva a maioría, particularmente cara ó mal; esposa; antiga denominación festiva para o bispo; fregués ou crente.

Ovella [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) (s.v. ovellamenga) **Ovellamenga ó demo a trasquila** ‘se aplica esta frase ó adagio á la persona astuta, zorra, moinante’. En Cuveiro (1876) (s.v. ovella) **Ovella menga ó demo á trasquila** ‘se aplica esta frase á la persona hipócrita, astuta, etc.’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) En lo espiritual, súbdito respecto a los párrocos o pastores eclesiásticos. **ANÍBAL OTERO** **Ovella melén**, persona de poco espíritu o hipócrita, que afecta dulzura y humildad exageradas. **Roer a ovella**, utilízase para referirse a la fila de malladores que zomba menos. **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Persoa confiada á dirección dun pastor espiritual. AUTOR Covarde.

LÓPEZ FERREIRO –Aquí está o bon Pastor -continuou o Arcebispo, contemprando outra imaxe- cargando ca ovella sobre os seus hombros; e esta ovella somos nós, digo, son eu e eres ti, somos todos. (pp. 235). –A quen hay que ver de ganar -dixo Macías Vázquez- é á Roy González do Campo. Ben sabedes que ten moito brazo entre os comerciantes, e que moitos van tras dél como ovellas. (pp. 308).

NORIEGA A miña ovella: la esposa. (Tomo II, pp. 196).

IGLESIA ALVARÍO ¡Señor que coidas de canto hai na terra, / D’a ovella escarriada en hirta sérra, / D’a niñada de imprumes pasariños...! (Señardá, pp. 69). Donos un día de vilares e searas cheas de servos, / asentadores de xentes de pelo roxo, máis mansas que ovellas. (Nenias, pp. 23).

CELSE EMILIO-VIAXE Probe de min. A terra prometida, / a Galicia emigrada que eu buscaba, / era somente un pozo de residuos, / unha corte de ovellas resiñadas: / emporio de logreiros, / caverna de usureiros, / buraco de tendeiros, / guarida de compadres basureiros. / O País dos Ananos, / poboado de pitisos / comestos da iñorancia, / mandados pola envexa i a cobiza. (pp. 95).

CONDE ¡Ovellas, sómosche todos coma ovellas! ¡Castróns! ¡O que somos é uns castróoons! (pp. 72). O medo fai ás veces tomar decisións tan sublimes e opostas como agarda-la morte coma ovellas, ou saír tan tranquilos a campo aberto. (pp. 80).

FERNÁNDEZ Trátannos coma bestas. Nin nos oen nin nos fan caso. Para eles non existimos. Non somos máis ca ovellas ou escravos. Nada máis. Asobállannos. (pp. 20).

NAVAZA Pero unha irmá súa era veciña dos meus pais e por ela andaba eu algo informado das andanzas daquela ovella negra. Sabía, por exemplo, que o soltarán había pouco do cárcere. (pp. 51).

VALCÁRCEL Puxéranlle de alcume a ovella pola súa docilidade. (pp. 70).

CASARES-VOZ As historias de Lamas, que incluía desatinos legais e atrocidades xurídicas, provocaron as risas de todos os presentes, absortos no divertido relato que Asdrúbal Ferreiro ía facendo das tropelías cometidas polo personaxe. Ó final, a figura daquel lobo feroz tiña a aparencia suave dunha ovella infeliz. (pp. 57).

Ovellán **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. (2) En algunas zonas de la prov. de Orense llamaban ovellán al obispo.

Ovelliña

ALCALÁ E aquí a tragar, veña, corenta anos a engulir arribaespaña, coma ovelliñas. (pp. 59).

CASTELÁN

En DRAE **oveja negra** ‘persona que, en una familia o colectividad poco numerosa, difiere desfavorablemente de las demás’.

En Moliner **oveja descarriada** ‘persona cuya conducta se aparta censurablemente de la de los suyos’.

En Celdrán **oveja negra** ‘se dice de quien difiere desfavorablemente de los componentes de su familia o grupo’, ‘individuo que por su calidad moral, política o económica negativa supone desdoro e incluso deshonra para su gente’, **ovejo** ‘individuo abrutado’, ‘zopenco’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **ovelha** ‘cada um dos membros de uma paróquia ou diocese em relação à autoridade eclesial local’.

En Almeida-Sampaio **ovelha** ‘o paroquiano ou o diocesano em relação ao seu pastor espiritual’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. tardío ŌVĪCŪLA, dim. do lat. ŌVIS íd., e tamén ‘persoa simple, parvo’.

Para Celdrán o sintagma castelán “*oveja negra*” débese a confusión por proximidade fonética entre a palabra orixinaria, *arveja*, e a femia do carneiro. *Arveja* é a mesma palabra que o galego ervella ‘chicharo’ -do lat. ERVĪLIA ‘lentella’, dim. de ERVUM ‘ervella brava’, ‘planta leguminosa’-, e equivalería ó cast. *garbanzo negro* ‘persoa sen consideración social’ (s.v. oveja negra) (v. garavanzo).

NOTA

Lingua de ovella é nome dunha planta.

O nome propio Ovidio procede, segundo o *Diccionario dos nomes galegos*, do lat. OVĪDIŪS ‘pastor de ovellas’, que era xentilicio, der. do tamén xentilicio OVĪUS, der. de ŌVIS ‘ovella’.

Plutarco explica en *Vidas paralelas* que Fabio Máximo tiña o alcume xa desde neno de ŌVĪCŪLA, pola súa mansedume e o carácter calmo (pp. 317).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **oveja** ‘fregués’ (Tomo VI, pp. 30, 59), **oveja, como una** (Tomo VII, pp. 213), **ovejita, como una** (Tomo V, pp. 76).

VER

Andosco, **garavanzo**, pécora.

(OVO). Xera os significados: Home que fai ou se mete en cousas tradicionalmente de mulleres. (Non se ten en conta fraseoloxía).

Oveiro **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Dum.) El que se mete a cosas de mujeres. (s.v. obeiro).

(ovo) **ELADIO RODRÍGUEZ** **Cacarexar e non poñer ovo**, prometer mucho y no dar nada. **Límpate que estás de ovo**, dícese al que intenta o pretende una cosa completamente ilusoria. **Un ovo, i ese grollo**, dícese del que no tiene más que un hijo, y ese enfermo o enclenque. **AUTOR Ter ovos** ‘ter valor’.

CASTELÁN

En DRAE **ahuevado** ‘acobardado, atontado’, **parecer que uno está empollando huevos** ‘estar apoltronado a la lumbre, o muy metido en casa’, **huevoón** ‘lento, tardo, bobalicón, ingenuo’, ‘animoso, valiente’.

En Moliner (2002²) **huevoón** ‘tardo, poco avisado’, ‘holgazán’.

En Celdrán **huevoata** ‘hombre extremadamente calmoso cuya pachorra saca de quicio a quien ha de sufrirlo’ (s.v. huevoón), **hueverita** ‘meticón e impertinente que con su curiosidad malsana se mete en camisas de once varas y causa incordio’, **huevero** ‘curioso y fisgón’ (s.v. hueverita), **huevoón, huevazos** ‘individuo tranquilo, perezoso y torpe cuya cachaza y escasa energía exaspera a quienes le rodean y tratan’, ‘bobalicón, sujeto sin reflejos o de reacciones lentas que por nada se inmuta’, ‘calzonazos que puede terminar cornificado, eventualidad que no le saca de su arrobamiento y pasmo’, **huevoón** ‘persona animosa y valiente’, ‘quien se muestra remiso en las cosas’, ‘cobardón, poco decidido, que no tiene sangre’, **huevoúo** ‘sangregorda y cachazudo que con su pachorra desconcierta y saca de quicio’, ‘estúpido o imbécil’ (s.v. huevoón).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. ŌVUM íd.

NOTA

O significado de oveiro explícase porque vender ovos foi algo que tradicionalmente só fixeron as mulleres. Na frase ter ovos ‘ter valor’ enténdese ovo ‘testículo’.

OUTRA LITERATURA

En Julio Camba **huevos con espinacas (spinat mit Eier)** (*Millones al horno*, pp. 63).

VER

Choco, **collón**, goro.

PALAFRENEIRO. Criado que leva do freo o cabalo que monta outra persoa; mozo de cabalos.

Palafrenero **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Palafrenero, criado que lleva del freno el caballo. (2) Mozo de caballos. **GRANXERAIS** *s.m.* (1) Criado que leva do freo o cabalo. (3) Mozo de cabalos.

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **palafrenero**: “En Italia y particularmente en Roma, vale lo mesmo que lacayo o mozo de espuelas” (s.v. palafrén).

En DRAE **palafrenero** ‘criado que lleva del freno el caballo’.

En Moliner **palafrenero** ‘criado que cuida los caballos, que lleva del freno el caballo del señor o que le acompaña montado en el palafrén’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **palafreteiro** ‘cavaleiro’.

ETIMOLOXÍA

Der. de palafrén ‘cabalo manso’. É voz da lingua medieval. Para Corominas-Pascual do cat. *palafré* (pl. *palafréns*), á súa vez do fr. ant. *palefrei*, tomado do lat. tardío *PĀRĀVĒRĒDUS* ‘cabalo de posta’, der. do lat. *VĒRĒDUS* íd, de orixe céltica (s.v. palafrén). Deste mesmo étimo latina deriva a palabra vereda ‘camiño’ (en Arxentina ‘rúa’).

VER

Cabalo.

*PALETO. Rústico, rudo, primario. (Non é palabra galega).

Paleta [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘el natural de alguna aldea’, ‘hombre záfio’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Hombre rústico y zafio. **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Cab. Lax. Bur. Mon.) Paleta. **GRANXERAIS** (*).

PINTOS *Ja pode ver como anda / sin chinchar nós do recreo, / que logo o enchen de “bruto / quítate de aí **paleta**, / bárbaro, torpe, animal”, / si n’o repujan no peito.* (pp. 129). *¿Ou pensas ti que os fandangos / e muiñeiras do Gaiteiro / son só para dar de brincos / e pernadas os **paletos**?* (pp. 293).

PÉREZ BALLESTEROS *Ö arrincarme un dente Tous; / Pero, cando o **gran paleta** / ¡Dous m’arrinca! como un peto / Caléi ¡senón pago os dous! (Foguetes, pp. 58).*

VALLADARES *¿Coidabas ti que había de soltar eu a rapaza a un calquera que me chegase á porta? Anque **paleta**, Bieito, teño tamén a miña concencia e sei discurrir ó meu modo.* (pp. 127).

CASTELÁN

En DRAE **paleta** ‘ladrón que ayuda a hacer pala’, **paleta** ‘dícese de la persona o cosa rústica y zafia’, ‘aplicase a la persona falta de trato social’.

En Moliner **paleta** ‘se aplica a los campesinos toscos’, ‘también, a las personas faltas de trato social’, ‘o a las que hablan como ignorantes’.

En Celdrán **paleta** ‘se predica del sujeto rudo, basto, un tanto embrutecido’, ‘zote o zafio que por sus modales rústicos sólo puede desenvolverse bien en el campo’, ‘individuo sin pulir ni desbastar’, **diablo paleta** ‘persona que va hecha un adán, o desastrado’ (s.v. paleta).

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual do cast. *paleta* ‘gamo’, der. do cast. *pala* ‘instrumento para recoller algo’ -do lat. *PĀLA* íd. (v. pa)-, polas súas anchas e abertas hastas que recordan a forma dunha pa (s.v. pala). O significado figurado a partir do cérvido é por comparación da cornamenta co sombreiro ancho que identificaba tradicionalmente á persoa rústica. Confróntese con pailán (: s.v.) e patán (v. pata).

Celdrán rexeita a explicación de Corominas-Pascual e propón que veña do cast. *pala* ‘aixada’, por utilizar este apeiro a xente do campo, ou de *palla* ‘capa que vestía o rústico para protexerse das inclemencias do tempo’ (s.v. paleta). Con respecto á segunda suxestión de Celdrán, podería considerarse o galicismo *paletó* ‘abrigo’, que é palabra común ó galego, cast. e port.

NOTA

Ten paralelismo de evolución semántica con esta entrada que nos ocupa a palabra zapa ‘especie de pa para escavar’ (que con posterioridade dá nome á propia escavación), que para Corominas-Pascual se toma probablemente do it. dial. *zappo* ‘chivo’, por comparación das dúas puntas da pa ou dunha aixada cos cornos deste cérvido (s.v. zapa I).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **paleta** (Tomo I, pp. 304. Tomo III, pp. 305. Tomo IV, pp. 10. Tomo VI, pp. 108. Tomo VII, pp. 144).

VER

Pa.

Palomo v. POMBA.

PANTERA. Denominación irónica para persoa de aspecto feroz pero que é inofensiva na obra de Celso Emilio Ferreiro.

Pantera

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO O Pantera. *Home inofensivo, pro de aspecto feroz*. (pp. 194).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **pantera** ‘persona atrevida, audaz’, ‘persona que destaca por su eficacia’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **pantera** ‘pessoa irascível, cruel’, ‘mulher muito bonita e sedutora; tigresa’.

En Almeida-Sampaio **pantera** ‘pessoa furiosa’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. PANTHĒRA íd., tomado do gr. *pánther*, de *pán* ‘moi’ e *the* ‘fera’.

PAPAGAIO. Persoa que fala moito; persoa que repite o que outras dixeron.

Papagaio **GRANXERAIS** s.m. (2) *fig.* Persoa moi faladora.

VALCÁRCEL *A tía Dorotea non se opoñía a esta discriminación, senón que repetía coma un papagaio os argumentos do seu home*. (pp. 69).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **papagayo**: “Al que habla algunas cosas bien dichas, pero que se conoce no ser suyas sino estudiadas, decimos hablar como papagayo” (s.v. papagayo).

En DRAE **papagayo** ‘criado de justicia’, ‘denunciador, soplón’, *hablar como el*, o *como un papagayo* ‘decir algunas cosas buenas y discretas, sin inteligencia ni conocimiento’, ‘hablar mucho’.

En Moliner **papagayo** ‘como nombre calificativo o como término de comparación, se aplica a la persona que habla mucho o sin sentido’, *como un papagayo* ‘(hablar) mucho y sin substancia’, ‘(decir) repitiendo lo dicho por otros, una lección, etc., sin poner en ello la propia inteligencia’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **papagaio** ‘pessoa que memoriza e repete o que ouve ou lê, sem compreender o que diz’, ‘indivíduo muito loquaz; tagarela’, ‘empregado da praça de touros encarregado de cuidar das portas por onde os toureiros entram e saem’, ‘indivíduo lento, molenga’, ‘indivíduo que quer bancar o esperto; espertinho’, ‘pessoa que não se pode levar a sério’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (papagai, papagajo).

Para Corominas-Pascual de orixe incerta, pero parece tomada do ár. *babbagâ* íd. e entraría por vía doutra lingua romance (s.v. papagayo).

NOTA

Elixio Rivas (1978-2001) recolle o verbo común ó port. papaguear ‘charlar coma unha cotorra, falar sen prudencia ningunha’, ‘dicilo todo’.

Para a acepción do cast. ‘criado de xustiza’ véxase a entrada loro (: s.v.).

No Brasil a palabra **maitaca** designa unha especie de papagaio, e ten o significado figurado ‘persoa que non para de falar’ (Houaiss), ‘muller que fala muito’ (Almeida-Sampaio). Para Houaiss e Almeida-Sampaio tomada do tupi.

Tamén no Brasil hai a ave chamada **patativa** -tamén con orixe no tupi- que se compra para meter en gaiolas e que adquire o significado figurado ‘indivíduo que fala moito’ (Houaiss).

OUTRA LITERATURA

En Julio Camba **papagayo** (*Millones al horno*, pp. 63).

VER

Cacatúa, cotorra, loro.

PAPARAZZO. Fotógrafo de prensa que persegue os personaxes famosos.

Paparazzo **GRANXERAIS** s.m. (1) Palabra italiana utilizada para designar un fotógrafo ou reporteiro gráfico especializado en facer fotos de persoas famosas para as revistas do corazón.

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **paparazzi** ‘fotógrafos de prensa que se dedican a hacer fotografías a los famosos sin su permiso’.

En Moliner (2002²) **paparazzi** ‘fotógrafo de prensa que persigue a los personajes famosos’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **paparazzo** ‘fotógrafo, ger. *freelance*, que persegue agressivamente as celebridades, com o fito de bater fotos indiscretas (mais us. no pl.)’.

ETIMOLOXÍA

Tomado do nome que deu Fellini ó reporteiro gráfico de *La dolce vita* que acompaña ó personaxe interpretado por Marcello Mastroiani, que non respecta nada para conseguir imaxes de famosos. Está tomado do nome dialectal dun insecto con picaduras que provocan un forte pruído.

Houaiss explica que Fellini se inspirou no sobrenome dun personaxe da novela *By the Ionian sea* (1901), do escritor inglés George Gissing (s.v. paparazzo).

NOTA

O uso levou a que, incorrectamente, se use en singular a palabra italiana con morfema de plural, non diferenciando *paparazzo* e *paparazzi*, do mesmo xeito que se neutraliza popularmente o xénero no italianismo *tifoso/fifosi* a favor da forma de plural.

PAPORRUBIO. Apelativo sen connotación insultiva.

Paporrubio

LÓPEZ FERREIRO –*Adiós, laberca -aludindo ao aficionada que era Taresa a cantar-, e seguía o seu camiño. Ela soilo lle contestaba: –Adiós, paporrubio. (pp. 284).*

ETIMOLOXÍA

Do nome do paxaro insectívoro con característico papo ou peito rubio ou roxo. Composto de papo ‘peito das aves’, do lat. PĀPPA ou PĀPA ‘a comida en denominación infantil’, e rubio, do lat. RŪBĒUS ‘de cor rubia ou roxa’, der. de RŪBER ‘rubio ou roxo’.

NOTA

Este paxaro tamén é coñecido por paifoco (: s.v.), que é palabra insultiva, e por pisco (: s.v.), que tamén xera acepcións figuradas.

As formas do cast. *petirrojo* ou *pechirrojo* e do port. *pintarroxo* non xeran acepcións figuradas aplicadas a persoas.

VER

Paifoco, papo, pisco, rubio.

PAPUXO. Neno pequeno agudo e listo.

Papuxo **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Niño pequeno listo y muy avisado. **GRANXERAIS** s.m. (1) Neno pequeno agudo e listo.

CASTELÁN

En Celdrán **papuxa** ‘mujer simplona’, no Bierzo (s.v. papucho).

ETIMOLOXÍA

Probablemente der. de papuxa, nome dun paxaro pequeno insectívoro, recollendo o seu tamaño pequeno e outras posibles características, aínda que se trata da ave que escolle o cuco para deixarlle os ovos co fin de que llos choque, o que non a fai precisamente lista.

O nome da ave seguramente derive de papo, por ter esta ave o peito ou papo carnoso e de cor máis clara que o resto do corpo; Sarmiento (1745-1770) tamén di que por inchar o papo cando canta. Cuveiro (1876) recolle neste sentido a palabra papuxado para aplicar á galiña que ten moita carne ou pluma no papo (s.v. papujado). E a este respecto, xa Rodríguez (1863) comenta as empanadas ricas que se fan das papuxas, polo que se entende que teñan bastante carne.

NOTA

García de Diego recolle en galego **papuján** sen significado, pero en epígrafe de palabras con sufixo –án que “indica generalmente sustantivos peyorativos de cualidad” (1984: 185). Parece, por tanto, que puidera ter un significado similar ó que recolle Celdrán no Bierzo para papuxa, que interpreto como palabra galega.

En Ribadavia existe a taberna *O Papuxa*, polo alcume de quen a instaurou, que ten sona por ser o cliente quen el mesmo se serve e poder tomar o que desexe. Por este motivo, puidérase considerar derivado de papar (: s.v.), que se explicaría con influxo por paronomasia do nome do paxaro.

En cast. esta ave ten o nome de **curruca** -do lat. CURŪCA id.-, do que Celdrán recolle a acepción figurada ‘avaro’, que inclúin baixo a entrada curraño (: s.v.) por coincidir co significado e estar próximo fonicamente, ou en todo caso pola posibilidade de tratarse dun influxo. Celdrán tamén recolle **currucanto** ‘persoa de escaso entendemento’, que pode ser der. de *curruca* e inspirarse no feito de non darlle o entendemento para darse conta de que o cuco lle deixa os seus ovos no niño para que llos choque, como ocorre coa voz recollida de Celdrán.

VER

Papar, papo.

PAQUIDERM. Cacique con moito poder e historial de grandes cacicadas (nun contexto moi concreto dun artigo de Carlos Casares).

Paquidermo

CASARES-VOZ *Na escala zoolóxica dos caciques ourensáns, a Lamas corresponderíalle a condición de paquidermo, non só polo inmenso poder acumulado, que chegou a ser enorme, senón tamén pola magnitude dos chanchullos que facía (...). Non había aspecto da delincuencia elegante que se lle escapara a aquel elefante imponente e poderoso.* (pp. 57).

PORTUGUÉS

En Houaiss **paquiderme** ‘persoa pouco intelixente e/ou grosseira’.

ETIMOLOXÍA

De paquidermo ‘mamífero de pel moi grosa’. Do gr. *paquídermos* ‘de pel grosa’, composto de *paquýs* ‘groso’ e *derma* ‘pel’.

(PAR-, PAS- ou PAZ-). Xeran os significados: Persoa gorda pero lixeira; barrigudo; persoa que fala sen claridade, confundíndoo todo; persoa torpe coa boca ou coa lingua, para comer ou para falar; persoa que pronuncia con dificultade; aparvado; persoa que fala sen coidar do que di; persoa que non sabe gardar un segredo e divulga todo; persoa que fala monótona e constantemente; irónico, retranqueiro; persoa que conta mentiras ou contos inventados; alcume na obra de López Ferreiro.

(Parpallega) ACEVEDO (1932) Por la monotonía y constancia de su canto (codorniz), se dice de algunas mujeres que parecen parpayegas. (s.v. parpayega).

Parpaxolo ELIXIO RIVAS (1978-2001) Atontado, bobalición.

Parpaxón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Aplícase a la persona torpe de boca. (s.v. parpajón).

ANÍBAL OTERO *Zunado de non falar, Esmoriz tivo medo de que o parpaxón quixera envorcallalo directamente coa súa leira e saíu do Hotel.* (pp. 32).

Paspallás

PONDAL *Subir tí puderas / que estás mui ben san, / lixeira e gordecha / coma un pas-pallás.* (pp. 57).

LÓPEZ FERREIRO *Escápome pra a calle de Santa Clara, pra a casa do Paspallás, que tamén é meu amigo.* (pp. 328).

Paspalleiro [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘embrollon, el que habla sin claridad, confundiéndolo todo y el que todo lo mezcla y confunde en lo material, tratando sólo de despachar pronto y de cualquier modo como el paspalás’. En Valladares (1884) ademais ‘el que no sabe guardar reserva, que todo lo divulga’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Embrollón, que habla confundiéndolo todo. (2) Persona que no sabe guardar reserva y todo lo divulga. **GRANXERAIS** TRAPALLEIRO.

Paspalletas [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘embrollon, el que habla sin claridad, mezclando y confundiendo todo en lo material’, ‘el que trata solo de despachar pronto y de cualquier modo como el paspalás’, ‘el que no sabe guardar reserva, que todo lo divulga’.] **GRANXERAIS** (1) ARGALLEIRO. (2) LARETEIRO.

Paspalleteiro [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘paspalleiro’. En Valladares (1884) ademais ‘el que no sabe guardar reserva, que todo lo divulga’. En Apéndice Eladio (1961) ‘irónico, socarrón, de fraseología hueca’.] **GRANXERAIS** (1) ARGALLEIRO. (2) LARETEIRO.

Pazcallón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Torpe de lengua para comer o hablar.

Pazcaxón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El que habla sin fijarse en lo que dice. (s.v. pazcajón)

Pazpallón [En Aníbal Otero (1949-1977) ‘persona de lengua estropajosa’.] **ANÍBAL OTERO** PARPAJÓN.

Pazparrolo **GRANXERAIS** BARRIGUDO.

Pazparrulleiro **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Patrañero.

PORTUGUÊS

En Houaiss **paspalhão, paspalho** ‘diz-se de ou indivíduo tolo, parvo, lorpa’, ‘que ou aquele que não tem préstimo, que é inútil’, ‘diz-se de ou indivíduo petulante, pretensioso, vaidoso’. (A diferenza de Almeida-Sampaio, en Houaiss *paspalhão* e *paspalho* non dan nome á ave galinácea).

En Almeida-Sampaio **paspalhão** ‘persoa sem préstimo’, ‘estafermo’, ‘tolo’, ‘parvo’, ‘lorpa’, ‘espantadiço’, **paspalho** ‘imbecil’, ‘persoa inútil e importuna’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual son onomatopeas análogas as do galego *paspallás*, galego *parrulo* (: s.v.) ou cast. *parpayuela* ‘paspallás’, etc., creadas das voces que emiten os animais ou das chamadas que se lles dirixen para que acudan (s.v. *parro*). Corominas-Pascual tamén relaciona a palabra *paspallás* da ave coa voz castelá *pizpireta* (v. *pispiroto*), que denomina a ave lavandeira e ten o significado ‘vivaracha’, que considera de creación expresiva, creando coa combinación consonántica *psp* a vivacidade de movemento (s.v. *pizpireta*). Para a etimoloxía da ave, Corominas tamén recolle etimoloxías populares alusivas como “pans-palla-hai” (s.v. *parro*, *pizpireta*); téñase en conta para isto último que *pan* é denominación metonímica estendida en galego do trigo, e que a ave galinácea anda e aniña polos prados e senras cultivadas de trigo.

Para ratificar que se trata dunha mesma base onomatopeica abonda comprobar as numerosísimas denominacións galegas da ave galinácea: *cascallás*, *pantallá*, *pantallás*, *parpallá*, *parpallal*, *parpallán*, *parpallas*, *parpallás*, *parpallaza*, *parpallega*, *parpalliz*, *pascuallá*, *paspallá*, *paspallán*, *paspallar*, *paspallau*, *paspalleta*, *paspalleto* (cría), *paspalló*, *pazcuallá*, *pazpalla*, *pazpallá*, *pazpallao*, *pazpallar*, *pazpallas*, *pazpallaz*, *pazpalló*, *pazpallota* ou *pazparallaz*.

De todos os xeitos, a orixe na denominación da ave podería explicar os significados ‘gordo’, ‘barrigudo’ e ‘lixeiro’, pero os outros hai que entendelaos xerados de onomatopeas relacionadas coas dos animais pero de carácter máis xeral inspiradas na pronuncia tamén das persoas, do tipo *bla-bla*, que explican tamén os verbos galegos *pazpallear* ou *paspalletar* ‘divulgar’, ou a palabra recollida por Acevedo (1932) *parpayuela* ‘cháchara’. Incluso habería que admitir para algunhas formas das recollidas influxo de *palleta* ‘lingüeta dos instrumentos de vento’, der. de *palla* (: s.v.), que xera a expresión darlle á *palleta* ‘beber’, pero tamén ‘falar moito’. As formas comezadas por *par-* poderían ter influxo de *parlar* ou *parolar* (v. *parola*).

NOTA

Da denominación castelá da ave (tamén portuguesa) **codorniz** -do lat. *CŌTURNIX* íd., e tamén era expresión de cariño-, recolle Covarrubias a acepción: “el hombre maligno que, habiéndose aprovechado de alguna cosa, la dejaba después sin ningún provecho para otros” (s.v. *codorniz*).

En port. esta ave tamén recibe o nome de *tem-te-lá* ou *tentilá*, que Almeida-Sampaio considera onomatopeico.

Non terá que ver con esta entrada a palabra castelá **parpallito** ‘feo, inútil’ que recolle Corominas-Pascual, que considera der. de *parpalla* ‘moeda de cobre que valía dous cuartos’ (s.v. *parpallota* y *parpalla*).

VER

Palla, **parola**, **parrulo**, **pispiroto**.

PARASITO. Persoa que se arrima a outra para comer á súa custa; persoa inútil que vive a expensas doutra.

Parasito **GRANXERAIS** *s.m.* (4) *fig.* Individuo inútil ou que vive a expensas doutro.

MORALEJO *Unha envorcada da que se libran corvos, raposos, pegas e algún que outro entre parasito e comepreas, dito sexa como reflexo do que hai.* (pp. 220).

Parásito **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (2) El que se arrima a otro para comer a costa ajena.

CURROS *Treidora do Evanxelio á lei amante, / a Esposa dos Cantares, desleigada, / tivo tratos co demo e desta allada / naciches ti, ¡parásito trunfante!* (pp. 182). (Neste poema arremete duramente contra Íñigo de Loyola, fundador da Compañía de Xesús).

CARRÉ *É que este rei adoecía el e facía adoecer aos demais para poder soste non só as cargas da nación, se non os moitos parásitos que tiña a seu rentes e que viñan a seren couza que comía o tesouro público.* (pp. 75).

ALCALÁ *Non está lonxe o día en que a nosa clase deixe de ser a besta de carga dun sistema social que permite a existencia de sambesugas parásitos vivindo ao noso cargo.* (pp. 40).

CASTELÁN

En Covarrubias **parásito** ‘el truhán y chocarrero, que sigue las mesas de los señores espléndidas y todo su fin es comer y henchir la panza, y a trueco desto consiente que le hagan muchas burlas y afrentas, como a hombre bajo e infame’.

En DRAE **parásito** ou **parasito** ‘el que se arrima a otro para vivir o comer a costa ajena’.

En Moliner **parasito** ou **parásito** ‘se aplica a la persona que vive a costa de otra o que no presta ningún servicio a la sociedad’, **parasito** ou **parásito de la sociedad** ‘persona que vive sin rendir ningún beneficio a la sociedad’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **parasita** ‘diz-se de ou indivíduo que vive à custa alheia por pura exploração ou preguiça’.

En Almeida-Sampaio **parasita**, **parasito** ‘aquele que come ou vive à custa de outrem’.

ETIMOLOXÍA

De *parasito* ‘organismo vexetal ou animal que vive a expensas doutro organismo vivo’. Do lat. *PĀRĀSĪTUS* íd., e tamén ‘adulador servil’, ‘actor que nas comedias facía este papel’, ‘cómico’, ‘convidado, comensal’, do gr. *parásitos* ‘comensal’, ‘hóspede’, ‘maxistrado adxunto a outro de nivel superior’, ‘parasito’, de *pará* ‘xunto de’ e *sitos* ‘alimento’, propiamente ‘trigo’.

OUTRA LITERATURA

En Cela **parásito** (pp. 84).

PARDABÁN. Denominación xenérica despectiva de persoas.

Pardabán

NORIEGA “*Xuício do ano 1934*” (*Fala un pardabán*). (Tomo II, pp. 77).

Pardabao

NORIEGA ¡*Trunfa!*, e si algú *pardabaos* / *rozmasen que tes un caos* / *nos recantos da cabeza*, / *o día que che pareza*, / *derredámoslos a paos*. (Tomo II, pp. 67).

ETIMOLOXÍA

Entendo que se debe relacionar con pardo (: s.v.).

VER

Pardo.

***PARDAL**. Alcume co que se designaba nos portos ás persoas que colaboraban desde terra na pesca da sardiña co cerco real.

Pardai **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Mote que daban en nuestros puertos de mar a los que auxiliaban desde tierra las faenas de sacar la sardina en el cerco real, para acondicionarla.

GRANXERAIS s.m. (1) Alcume co que se designaba nos portos ás persoas que colaboraban desde terra na pesca da sardiña co cerco real.

ETIMOLOXÍA

Vendo na definición de Eladio Rodríguez (logo seguida literalmente polo *Gran diccionario Xerais da lingua*) que o suxeito é plural (“os que auxiliaban”), cabe a posibilidade de interpretar esta palabra singular errado de “pardais”. De ser así, tería explicación nas entradas pardal (: s.v.) e pardo (: s.v.), e a forma correcta da entrada debería ser “pardal” en vez de “pardai”.

VER

Pardo.

(**PARDOS**). Xera os significados: Persoa leda; inxenuo, simple, incauto; parvo; persoa de coidado, astuto; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro para unha persoa que fala incansablemente e dá saltiños ó andar; alcume na obra de Xosé Luis Méndez Ferrín para unha persoa inútil.

Pardal

PEDRAYO *Todos estaban ledos coma os pardais no día esparexido con tona de neve leviana*. (pp. 12).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Pardal*. *Sempre na rúa falando incansablemente. Fora muñidor minicipal. Ao andar daba saltiños como se o chan lle queimase os pés*. (pp. 195).

Pardao

FERRÍN *Cando fomos presentados polo alcalde, que non sei se lle teño dito ser Luís o Pardao, o home inútil e esbrancuxado da dilixente Aparecida.* (pp. 23).

Pardello ACEVEDO (1932) Hombre de cuidado, pardal: *Tás un bón pardello.* (Ús del Navia a Tapia; de aquí al Eo).

Pardillo ELADIO RODRÍGUEZ *s.m.* (1) El hombre a quien se engaña fácilmente, porque no tiene malicia y se cae de inocente. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Gro.) Incauto.

Pardolas ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (1) Bobón, bobona, de corta inteligencia y escasos alcances. (2) Demasiado simple o poco advertido. **GRANXERAIS** PARVO.

Pardolo CARRÉ (1972), FRANCO GRANDE (1972) Ingenuo, simple.

CASTELÁN

En DRAE **pardal** ‘aplicase a la gente de las aldeas, por andar regularmente vestidas de pardo’, ‘hombre bellaco, astuto’, **pardillo** ‘aldeano, palurdo’, ‘persona incauta que se deja estafar fácilmente’.

En Moliner **pardal** ‘pardillo (campesino)’, ‘se aplica a un hombre astuto y aprovechado’, ‘(popular) se aplica como insulto cariñoso equivalente a granuja, a los niños’, **pardillo** ‘campesino (por el color del paño con que solían vestirse)’, ‘paleto’.

En Celadrán **apardelado** ‘perezoso, aplatanado’, ‘persona que viste paño pardillo, de donde se dijo apardelado al rústico’, **pardal** ‘hombre bellaco y astuto’, ‘pardillo, sujeto de escasa importancia social’, ‘novato e inexperto’, **pardillo** ‘simple, rústico y pueblerino’, ‘pinchabombillas o pinchaúvas’, ‘criaturas de la cofradía de los pringaos a quienes se engaña con facilidad’, ‘novato o principiante, ingenuo incapaz de crítica a quien todo parece bien’, ‘hombre rústico e ingenuo’, ‘paleto’, ‘gente campesina despectivamente’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **pardavasco** ‘que ou aquele que é amulatado’, ‘mestiço de negro e índio ou de negro e mulato’.

En Almeida-Sampaio **pardal** ‘espia policial’, ‘indivíduo finório, ladino’, **pardalão** ‘indivíduo finório’, ‘mariola’, **pardavasco** ‘(Bras.) indivíduo mestiço de negro e índio’, ‘índio meio amulatado’.

ETIMOLOGÍA

Dentro desta entrada considéranse derivados directos de pardo, por un lado, e derivados secundarios a través de denominacións de aves que tomaran o seu nome por teren plumas pardas. A decisión de incluír uns e outros baixo unha mesma entrada responde á dificultade de discernir claramente os significados figurados que corresponden a manifestacións das aves ou a outras desculpas semánticas da cor parda, e tamén á dificultade para identificar as aves a partir da súa denominación.

Do mesmo xeito, e para que sirva de exemplo, Celadrán explica para o cast. **apardelado** ‘preguiceiro, aplatanado’ que é voz derivada do nome da ave **pardela** (acuática palmípeda), que adquire o sentido familiar e figurado ‘preguiza’ por usaren en Lanzarote as plumas desta ave como recheo de colchóns e almofadas, de onde nace a acepción ‘indolente’ para quen se deita sobre eles (s.v. apardelado). Para a acepción de **pardillo** ‘simple’, ‘crédulo’ inspírase no carácter do paxaro (posiblemente paporrubio), que se resigna a estar engaiolado (s.v. pardillo). E os outros significados de **pardillo** considéraos derivados do denominado **pañño pardillo**, que é o basto e de cor parda que usaba a xente pobre para facer a súa roupa (s.v. pardillo).

A mesma etimoloxía non deixa claro a xerarquía entre a cor e as aves. Para Corominas-Pascual a palabra pardal procede probablemente do gr. **párdalos** íd., pero estaría relacionado con pardo, que vén tamén do gr. **párdalos**, pola súa cor escura; e a cor tomase do lat. **PARDUS** ‘leopardo’ e tamén nome de varón (no galego medieval Pardo aparece só como apelido), do gr. **párdos** ‘leopardo’ ou do gr. **párdalos** ‘gorrión’, pola cor escura de ambos animais (s.v. pardal, pardo).

1. Para a orixe de acepcións figuradas para persoas na cor parda, a explicación é por ser tradicionalmente a cor dos traxes e vestidos da xente rústica. Hai que considerar a denominación do cast. **pañño pardillo** para o que é basto, ten cor parda e se usa para as vestimentas da xente pobre; en port. existe **pardillo** ‘pano de cor parda’ (Houaiss, Almeida-Sampaio); e en galego Eladio Rodríguez recolle pano pardo: “el más tosco y basto, que se hace de color pardo, sin tinte y de que se viste la gente de escasos recursos” (s.v. pano), e en Constantino García o substantivizado pardo ‘la grosa, usada sobre todo para facer pantalóns’; tamén hai en galego pardomonte e pardemonte para denominar unha tea forte, basta e parda que usaban os campesiños, sobre todo os da montaña.

A cor parda de pel explica o port. **pardavasco**.

2. Para a orixe en nomes de aves de plumaxe parda podemos considerar:

a. O pardal ou gorrión. En cast. tamén *pardal* e en portugués *pardal* ou *pardau*. En galego tamén ten as denominacións pardao, pardarego, pardexo ou pardolo. En Acevedo (1932) e Aníbal Otero pardello tamén é nome para este paxaro.

b. O cast. *pardillo* (en galego pode ser o liñaceiro ou nabiñeiro, pero tamén o paporrubio). En galego rexistra pardelo para esta especie Elixio Rivas (1978-2001), e Constantino García pardiello.

c. A ave acuática palmípeda, parecida á gaivota, denominada pardela, que é nome común ó galego, port. (tamén *pardelão*, *pardilhão* e *pardilheira*) e cast. (idioma no que se considera tomado do port.). Ten plumaxe parda nas partes superiores do corpo e mais da cabeza.

Eladio Rodríguez di desta pardela que se considera “parva” porque case se deixa coller. Esta característica hase ter en conta para extensións semánticas figuradas a persoas, e esta mesma información pode explicar a denominación en port. *bobo*.

d. Outras especies de aves sen determinar, como pardeliña do mato, párdola (posiblemente paporrubio), párdago, pardagueiro, pardeirola, pardexo ou pardoíña.

e. De maneira xenérica, existe en galego o adxectivo pardexo para aplicar a unha ave parda.

NOTA

No cast. de América hai a palabra **chirote** para denominar unha especie de pardal, que adquire as acepcións figuradas ‘persoa ruda e de curtos alcances’ (DRAE), ‘bobo, torpe’ (Moliner).

OUTRA LITERATURA

En Torrente Ballester **pardillo** (pp. 104).

VER

Gorrión, pardabán, pardai, pardiño.

PARDIÑO. Denominación nas Rías Baixas para os habitantes da parte esquerda indo de Caldas de Reis a Vigo.

Pardiño [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘nombre que los de las rias bajas dan á los habitantes de la izquierda del camino de Caldas á Vigo’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Nombre que los de las Rías Bajas de Galicia dan a los habitantes de la parte izquierda del camino de Caldas a Vigo. (s.v. pardiños).

ETIMOLOXÍA

Seguramente relacionado con pardo (: s.v.), polo que se aceptaría que fose denominación pexorativa similar a algunha das acepcións figuradas recollidas baixo esa entrada.

Cabía considerar que a denominación nacesse dunha forma toponímica. Pero na provincia de Pontevedra hai Pardellas no Covelo, na Estrada, en Forcarei e en Mos, que están fóra do itinerario indicado. Tamén hai O Pardiño na Cañiza. En Vigo hai os lugares A Pardaíña na parroquia de Alcabre e Pardarilla na de Castrelos, que están fóra da ruta. No Grove hai o lugar dos Pardiños, na parroquia de San Martiño do Grove, pero está distanciada e pola beira dereita.

En todo caso, estes topónimos proceden do lat. vg. *PARETE, do lat. PĀRĪES, ĒTIS ‘paredes’, ‘cercado’, e farían referencia a terreos pechados. Xa na lingua medieval había pardiño e pardineyro ‘casa en ruínas’, e hoxe en galego existen pardiña ‘cunto, devesa’ ou pardiño ‘casa vella ou pobre’ (en port. *pardieiro* ‘casa arruinada’ ou ‘casa pobre’).

NOTA

Pardiño é denominación popular para o lobo.

VER

Pardo.

Pardolas, pardolo v. PARDO. Parpallega, parpaxolo, parpaxón v. PAR-, PAS- ou PAZ-.

(PARRULO). Xera os significados: Persoa de movementos lentos; persoa lenta e sen disposición; persoa torpe; parvo; apelativo cariñoso para os nenos; persoa inxenua e sen malicia; alcume na obra de Ánxel Fole para unha rapaza pequena e gorda que peta moito ó andar.

Aparrulado **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cur. Com. Ram.) Papanatas. **GRANXERAIS** *adx.* (2) *fig.* Apampado, aparvado, de movementos torpes.

Parroa [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘apoltronado, persona lenta y sin disposición’.] **GRANXERAIS** PROSMA.

Parrocho [En Elixio Rivas (1978-2001) ‘calmoso-a, pesado y lento en hacer o llegar’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Expresión cariñosa que suele aplicarse a los niños. **GRANXERAIS** *s.* (1) Denominación afectuosa que se lles dá ós nenos.

Parrula

FOLE A **Parrula** era unha rapaza pequenota ela e grosa, que petaba moito ó andar. (pp. 17).

CASALDERREY –¡Ola, **parrula**! –Ola, papá. (pp. 17). **Parrula** -mamá tamén me chamaba **parrula**, e pataquiña, e chula, e carroucha, e de todo. (pp. 23). Cando papá me chama **parrula**, confeso que me gusta. (pp. 56).

Parruliña

CASALDERREY ¿Quen era, **parruliña**? -interroga rutineiro seu pai. (pp. 19).

Parruliño **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (2) Expresión cariñosa que suele aplicarse a los niños.

Parrulo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘expresión de cariño para con los niños, especialmente en diminutivo. Así se dice: *meu parruliño*; *miña parruliña*’.] **GRANXERAIS** *s.* (2) *fig. e fam.* Denominación cariñosa que se lles aplica ós cativos. (3) *fig.* Persoa inxenua e sen malicia.

RIVAS O coche estivo no aire coma se quixese voar e finalmente voou e foi planeando pola ladeira ata que aterrou aló embaixo **coma un parrulo torpe** e desfalecido. (pp. 14).

SILVA Era unha roseira que daba unha flor parviña, de cor amarela pálida, coma un **parrulo feo** levado ao mundo das rosas. (pp. 87).

ETIMOLOXÍA

Do nome parrulo da ave acuática palmípede, tamén denominada parro, parrolo, parrucoa (v. par-, pas- ou paz-) ou pato (: s.v.). Para Corominas-Pascual da onomatopea da voz deste animal (s.v. parro).

VER

Lavanco, par-, pato.

Paspallás, paspalleiro, paspalletas, paspalleteiro v. PAR-, PAS- ou PAZ-.

(PATA). Xera os significados: Persoa que ten as pernas cortas; persoa que non ten pernas; persoa de pés planos; persoa que ten as pernas tortas ou abertas; persoa torpe ó andar; persoa torpe en xeral; persoa de baixa estatura; persoa de baixa estatura e regordecho; preguiceiro ou lento no traballo; persoa que revolve moito traballando pero non adianta nada; persoa que se asombra e queda paralizado ante algo; rústico, tosco; persoa de modais e manifestacións groseiras; denominación cariñosa para neno ou persoa gordiña; denominación do demo.

Apatareñón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El que apatareña (‘revolver mucho trabajando pero sin adelantar nada’).

Apatarrada **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Dícese de la mujer que es lenta y perezosa en su trabajo.

Apatarrado **GRANXERAIS** PACHORRENTO.

Apatarrañado [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘de pata corta’, ‘sin patas’.] **GRANXERAIS** PATEXO.

Espatelado **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Sob.) ESPANTONADO (‘dícese del que queda parado como un fantasma’). **GRANXERAIS** *adx.* (2) Pampo, dise da persoa que queda abraída e parada ante algo.

Pataco [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘rústico, patan, zafio’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Patán, rústico, zafio. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Mez.) Dícese de la persona con las piernas cortas. **GRANXERAIS** *s.m.* (1) Persoa de pouca estatura e coas pernas curtas. (2) Persoa de modais e expresións groseiros.

Patacolo **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Pataco, de pouca estatura.

Patagullo

CONDE *Era pequeno, si, mais non debía ter moita fame: tiña calos nas mans e tanta forza eu só coma aqueles todos larpeiráns xuntos. Eles eran altos, si, mais parecían patagullos e tiñan mala semblante.* (pp. 39-40).

Patán [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) (s.v. patan) ‘patan’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Aldeano rústico. *adj.* y s. (2) Hombre zafio y tosco.

Patanexo **ANÍBAL OTERO** m. *fam.* (1) Demonio. (s.v. patanejo, en degorio).

Pataqueiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘rústico, patan, zafio’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Patán, rústico, zafio. (s.v. pataco).

FOLE *Era máis ben groso e pequenote il, e non vello. Un deses tipos que os lugueses chaman “pataqueiros”.* (pp. 59).

Pataquín **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Hombre pequeño.

Patarego ELIXIO RIVAS (1978-2001) De baja estatura, rechoncho.

Patarolo [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘persona de piernas muy cortas’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa que ten as pernas moi curtas en proporción co resto do corpo.

Patarreco **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Mez.) Dícese de la persona que tiene las piernas cortas. **GRANXERAIS** PATAROLO.

Patarrelo **ANÍBAL OTERO** (1949-1977) Aplícase, en sentido despectivo, a la persona de corta estatura.

Patarro [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘hombre muy pequeño y grueso’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa grosa e de pouca estatura.

Patelas **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Com.) PATEÑO. **GRANXERAIS** PATEÑO.

Pateleiro [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) (s.v. palmexo) ‘el que pisa con toda la planta del pie sin dejar hueco, y es defecto’.] **GRANXERAIS** PATEÑO.

Pateño **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Raz. Tob. Dum. San. Com.) Patizambo. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise das persoas que teñen as pernas abertas cara a fóra e moi xuntas nos xeonllos; carrancas, carrandán, patexo, trenco, zambro. (2) Dise da persoa que ten a planta dos pés planos; palmés, patexo. (3) Dise da persoa ou do animal que ten as pernas curtas e grosas; patexo.

Patexo **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Oir. Gun.) PATEÑO. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise das persoas que teñen as pernas abertas cara a fóra e moi xuntas nos xeonllos; carrancas, carrandán, pateño, trenco, zambro. (2) Dise da persoa que ten a planta dos pés planos; palmés, pateño. (3) Dise da persoa ou do animal que ten as pernas curtas e grosas; pateño.

Patíño **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Com.) PATEÑO. **GRANXERAIS** PATEÑO.

Patiteso **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Patitieso, dícese del que por cualquier causa se queda momentáneamente sin movimiento en las piernas o pies.

Patizambo **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Por.) Patizambo. **GRANXERAIS** (*).

Patoso

MORALEJO *Acordádesvos deses documentais de Canadá e de Alasca nos que se ve o salmón a moreas, tantos que case non caben no río e os osos patosos fártanse de pescalos a couces.* (pp. 162). (rima).

FRANCO *Sacábao da formación e obrigábao a facer flexións baixo a billa da cociña mentres lle chamaba recluta patoso, con impasible aceno de fereza.* (pp. 49).

Patoulas **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Patón, patudo, que tiene grandes patas o pies. **GRANXERAIS** PATUDO.

Patudo [Aparece por primeira vez en Sobreira (1787-1805) como alcume. En Pintos (1865) ‘patudo’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise dos animais ou persoas que teñen as pernas ou pés de dimensións superiores ás normais.

Patufo CONSTANTINO GARCÍA (2003:397) Pailán ou cateto.

CELSE EMILIO-LONGA NOITE *Dunha tristura aceda que me abrangue / ao ver tantos patufos desleigados, / pequenos mequetrefes sin raíces / que ao pór a garabata xa non saben / afirmarse no amor dos devanceiros, / falar a fala nai.* (pp. 138).

Patufo ANÍBAL OTERO (1949-1977) Aplícase a la persona gruesa y de corta estatura. (Hápax e seguramente errata por patofo; véxanse as subentradas patofo e patufo).

Patuxo [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘que anda sin mirar donde pisa’, ‘patizambo’.] **GRANXERAIS** PATEÑO.

CASTELÁN

En Covarrubias **patán** ‘villano que trae grandes patas y las hace mayores con el calzado tosco’, **patudo** ‘el que tiene grandes pies’ (s.v. pata).

En DRAE **apatanado** ‘rústico, tosco’, **mampato** ‘persona de reducida estatura’, **pata galana** ‘persona coja o que tiene una pierna encogida’, **patas de perdiz** ‘persona que trae medias coloradas’, **pataco** ‘patán, aldeano’, **patán** ‘aldeano o rústico’, ‘hombre zafio y tosco’, **patiabierto** ‘que tiene las piernas torcidas e irregulares, y separadas una de otra’, **paticojo** ‘cojo’, **patidifuso** ‘que se queda parado de asombro’, **patiestevado** ‘de piernas arqueadas’, **patitieso** ‘que se queda sorprendido por la novedad o extrañeza que le causa una cosa’, ‘que por presunción o afectación anda muy erguido y tieso’, **patituerto** ‘que tiene torcidas las piernas o patas’, **patizambo** ‘que tiene las piernas torcidas hacia fuera y junta mucho las rodillas’, **patoso** ‘se dice de la persona que, sin serlo, presume de chistosa y aguda’, ‘dícese de la persona inhábil o desmañada’, **patuleco** ‘persona que tiene un defecto físico en los pies o en las piernas’.

En Moliner **pata chula**, **pata galana** ‘persona coja’, **patán** ‘hombre rústico’, ‘hombre ignorante, zafio y grosero’, **patiabierto** ‘aplicable al que tiene las piernas torcidas y separadas’, **paticojo** ‘cojo’, **patidifuso** ‘asombrado por lo extraordinario o lo inesperado de algo que se ve u oye’, **patiestevado** ‘con las piernas encorvadas formando un paréntesis’, **patitieso** ‘muy asombrado’, ‘erguido por orgullo o afectación’, ‘engreído’, **patituerto** ‘con las piernas o las patas torcidas’, **patizambo** ‘se aplica a las personas que tienen las piernas torcidas en forma que se les juntan las rodillas’, **patón** ‘patoso o patudo’, **patoso** ‘se aplica a la persona falta de gracia o inoportuna en lo que hace o dice; particularmente, si pretende lo contrario’, ‘también, a la persona falta de agilidad o de gracia en sus movimientos’, **patudo** ‘se aplica a la persona o animal que tiene los pies o patas demasiado grandes’, **patuleco** ‘patizambo, patituerto o patojo’.

En Celdrán **patachula** ‘cojitrango, patacoja’, ‘que tiene una pierna mucho más corta que la otra, o le falta y suple con una de palo’, **patagalana** ‘cojo notorio que no disimula su condición; patachula’, **patalón** ‘persona de andares torpes; patán’, **patán** ‘aldeano, rústico, grosero, hombre zafio y tosco que no conoce modales’, **patantón** ‘sujeto simple, pesado y de escasa educación’ (s.v. patán), **patantonizo** ‘persona entrometida y holgazana’, ‘quien es ineducado y pesado’ (s.v. patán), **patarrieco**, **patariego** ‘infeliz y bobo’, **patau** ‘quien es inepto o inhábil en su trabajo’, **pateta** ‘diablo’, **patiliado** ‘torpe’, **patoso** ‘persona que presume de aguda y chistosa, no siéndolo’, ‘individuo inhábil o desmañado’, ‘quien carece de gracia, con la agravante de que estropea cuanto toca’, ‘necio, soseras’, ‘persona inoportuna que opina cuando nadie le pidió parecer, y mete la pata’, **patudo** ‘persona contrahecha o deforme’, ‘desmañado y patoso’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **pataloco**, **pataloto** ‘que ou quem é tolo, imbecil, palerma’, ‘que ou o que é sujo, sem higiene; porcalhão’, **pataroco** ‘indivíduo parvo, simplório’, **patau** ‘indivíduo simplório, ignorante’, **pateta** ‘diz-se da, ou pessoa tola, parva, pouco inteligente’, **patetola** ‘que ou o que é muito pateta; palerma, toleirão’.

En Almeida-Sampaio **pateiro** ‘vagaroso no andar’, **pateta** ‘pessoa ou designativo da pessoa tola, parva’, **patola** ‘parvo ou parva’, ‘estúpido’, ‘palonço’, **patudo** ‘que possui patas grandes’.

En Corominas-Pascual **patoilo** ‘individuo pesado e de grandes patas’ (s.v. pata).

ETIMOLOXÍA

Do nome das extremidades coas que os animais andan, e por extensión as pernas dos humanos. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente onomatopeica do patexar (s.v. pata). A palabra pato (: s.v.) créase da mesma onomatopea, o que provoca que se confundan ou non distingan claramente variantes de pata e pato. Tamén hai interferencias en pataco, patacón ou pataqueiro (v. patacón). A acepción ‘rústico’ enténdese por ser as deformidades en pernas ou pés ou a baixa estatura propias noutrora da xente pobre, asociada, non sempre acertadamente, á poboación rural.

NOTA

En Arxentina chamábaselles ós galegos **pata sucia**.

Patudo, **patexo**, **patas anchas** ou **patilao** son nomes de cangrexo; **patamula** é denominación dun berberecho. **Pateleiro** é o porco que pisa coa uña. **Pateño** aplícase ó animal de pata curta.

En lat. VĀRUS tiña o significado ‘persoas coas pernas tortas’ (tamén era sobrenome romano), e por ser frecuente que estas persoas tropezasen e esvarasen, desta palabra creouse o actual esvarar.

A palabra pota que designa o molusco cefalópodo semellante á lura tómasse probablemente de pata, polos tentáculos, a través do cat. *pota* ‘pata’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **patan** (Tomo IV, pp. 293. Tomo VI, pp. 69, 236. Tomo VII, pp. 15, 79, 316), **patudo** (aplicado a Plauto, Tomo V, pp. 335), (Tomo VI, pp. 12), **patitieso** (Tomo VI, pp. 10), **patituerta** (Tomo V, pp. 279), **pati-zambo** (Tomo VII, pp. 30), **patifloxo** (Tomo VII, pp. 319).

En Torrente Ballester **patizambo** (pp. 516), **patoso** (pp. 522).

VER

Cateto, **patacón**, pato, patulea.

PATO. Persoa que ten as pernas torcidas cara a fóra; persoa que anda coas pernas abertas coma os patos; persoa algo gordinha; persoa grosa e baixa; persoa gordinha e de bo trato.

Pato VALLADARES (1884) Dícese de una persona patizamba, ó de piernas torcidas hácia fuera.

Patoco CARRÉ (1972) Nombre que se aplica a la persona gruesa y de poca estatura.

Patoeiro SARMIENTO (1745-1770) Gordinflón y amistoso: *Es meu patoeiro*.

Patofo ANÍBAL OTERO *adj.* (1) Parroño (‘aplicase a la persona o animal ancho y de poca altura’).

Patorriño [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘gordito, rechoncho’.]
GRANXERAIS REPOLUDO.

Patouxo ELIXIO RIVAS (1978-2001) De baja estatura, rechoncho.

Patoxo CUVEIRO (1876) (s.v. patojo) Patizambo ó de piernas abiertas de modo que al andar imita el movimiento de los patos. FILGUEIRA (1926) Patizambo. ACEVEDO (1932) Patizambo o de piernas muy abiertas, que al andar hace un movimiento como los patos.

CASTELÁN

En DRAE **patero** ‘adulador, lisonjeador’, **pato** ‘hombre afeminado’, **patojo** ‘que tiene las piernas o pies torcidos o desproporcionados, e imita al pato en andar meneando el cuerpo de un lado a otro’, ‘niño, muchacho’, **estar** uno **hecho un pato**, o **un pato de agua** ‘estar muy mojado o sudado’.

En Moliner **pato** ‘se aplica a una persona (en masculino tanto si es mujer como hombre) sosa o patosa’, **pato soso** ‘persona sosa’, **patojo** ‘se aplica a la persona que anda con dificultad por algún defecto o enfermedad de las piernas, y moviendo el cuerpo a un lado y a otro como los patos’.

En Celdrán **patojo** ‘persona insulsa y sin gracia’, ‘patoso’, ‘torpe, inepto o sin maña’, ‘criatura que tiene las piernas o pies desproporcionados o torcidos, por lo que al andar imita al pato meneando el cuerpo de un lado a otro’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **pata-choca** ‘criado de sacristia’, ‘soldado da antiga Guarda Nacional’, ‘mulher gorda e que se movimenta vagarosamente’, **patão** ‘diz-se do compositor tipográfico muito ágil e de grande rendimento’, **patego**, **patocho** ‘diz-se de ou indivíduo simplório’, ‘diz-se de ou indivíduo grosseiro, rústico, labrego’, **pateiro** ‘frade leigo encarregado da copa do convento’, ‘diz-se de ou aquele que é vagaroso no andar’, **patesca** ‘marinheiro que vive a bordo, é eficiente e tem grande amor à profissão’, **patinho** ‘indivíduo tolo, parvo’, tamén ‘porco que tem as pernas traseiras voltadas para debaixo da barriga, como os patos’,

pato ‘individuo tolo, parvo’, ‘jogador ruim’, **patola** ‘diz-se de ou individuo de pouca intelixencia; parvo, tolo’.

En Almeida-Sampaio **pata-choca** ‘mulher gorda e indolente’, **patarreca** ‘pessoa atarracada e baixa’, **patau** ‘parvo’, ‘estúpido’, ‘simplório’, **patego** ‘simplório’, ‘pacóvio’, ‘rústico’, ‘labrego’, **patinho** ‘aquele que facilmente se deixa enganar, sobre tudo ao jogo’, ‘lorpa’, ‘pateta’, ‘patau’, **pato** ‘ingénuo’, ‘idiota’, ‘parvo’, *cair como um pato* ‘deixar-se enganar’, ‘lograr’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome da ave acuática palmípede tamén coñecida por parrulo (: s.v.). Para Corominas-Pascual da mesma onomatopea que deu a palabra pata (: s.v.), polo andar pesado desta ave (s.v. pato).

Hase ter en conta que non sempre está clara a derivación de pata ‘extremidade’ ou de pato ‘ave’, en calquera das linguas vistas.

NOTA

Pato da area é denominación para unha centola nova.

O tren de Renfe R-598 recibe popularmente o nome de **pato** por recordar a forma de cabeza e cola da ave.

En port. **zarro** é denominación do pato bravo (en Houaiss non consta) e ten o significado figurado ‘borracho’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

VER

Lavanco, parrulo, pata.

Patoso, patoulas, patudo, patufo v. PATA.

PATULEA. Tropa de soldados indisciplinados; grupo de xente maleante; grupo de xente ruidosa; brigada de traballadores; grupo de rapaces armando muito barullo; plebe.

Patulea **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (1) Soldadesca desordenada. (2) Gente desbandada y maleante.

GRANXERAIS s.f. (1) Grupo de xente moi ruidosa. (2) Grupo de rapaces que arman moito barullo.

LUGRÍS *Era a comisión dos protestantes que iban a unha misión. Toda aquela patulea meteuse nun vapor que fai viaxes de cotío a Vigo.* (pp. 166).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Agripó incorporouse axiña ao grupo de persoas decentes que eu encabezaba para enfrontarnos cunha patulea de lurpios e desleigados -algunhos desta vila- que estaban ao servizo da Embaixada franquista e tiñan asaltado, como quen atraca un banco, a sociedade dos emigrantes galegos.* (pp. 174).

Patuleia [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘patulea; plebe’. En Ibáñez (1956) ‘grupo de gente bulliciosa’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** PATULEA. **GRANXERAIS** (*).

CURROS *A par de Ádaga, moi teso, / na igrexa o rapaz entrou; / deulle á noiva auga bendita, / ouíunos o confesor, / e logo o señor abade / botoulles as bendicións. / Dende a víspora avisado, / por ser de uso en Einibó, / está esperando ós cortexos / o gueiteiro que chegou. / E cando, por fin, do tempro / saíron ambos os dous, / da gaita ó tirililiro, / da caixa ó tromporrontrón, / caíndo as doce do día / da espadaína no relós, / desconta a casa do noivo / a patuleia marchou.* (pp. 116-117).

Patuleira **GRANXERAIS** PATULEA.

CASTELÁN

En DRAE **patulea** ‘soldadesca desordenada’, ‘gente desbandada y maleante’, ‘muchedumbre de chiquillos’.

En Moliner **patulea** ‘gente de armas indisciplinada’, ‘grupo o conjunto de gente despreciable’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **patuléia** ‘alcunha do conjunto dos partidários da ala esquerdista do partido popular, na revolução de 1836’, ‘classe social baixa; plebe, povo, ralé’, ‘cada integrante daquela ala política; pe-fresco’.

En Almeida-Sampaio **patuleia** ‘designação dos membros da ala esquerda do partido liberal português, também chamados Setembristas’, ‘a plebe’, ‘o povo’.

ETIMOLOXÍA

Para Corominas-Pascual derivado de pata (: s.v.), parece ser voz tomada do port. *patuleia*, denominación do partido popular organizado na revolución de 1846 en Portugal, que derivaría do verbo *patulear* e este de *patola* ‘estúpido, idiota, parvo’ e *patoilo* ‘individuo pesado e de grandes patas’ (s.v. pata). Para

Houaiss deformación de *patoléia, der. de patola ‘individuo de pouca intelixencia, parvo’, que el deriva á súa vez de pato.

NOTA

Corominas-Pascual recolle en galego **patulea** ‘brigada de traballadores’, tirado dun texto de Castelao (s.v. pata).

OUTRA LITERATURA

En Pardo Bazán **patulea** (pp. 252).

VER

Pata.

Patufo, patuxo v. PATA.

(PAVO). Xera os significados: Persoa simpática e de bo humor; persoa bromista, que ten graza ou fai rir; embusteiro; burlón; parvo; orgulloso; presumido, ostentador; en xerga, individuo indeterminado; persoa que se infla crendo que pode conseguir ser elixido para algo importante.

Paveiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘el chancero, o que hace reir con sus chistes’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Pavero, chancero, persona bromista y chistosa. (2) Embustero, que dice embustes y a veces con gracia. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Xun. Vil.) Simpático, chistoso. (s.v. pabeiro).

Pavera

DELRIEGO *Cando condescende en estar de bo humor, é moi pavera.* (pp. 100).

Pavero [Aparece por primeira vez en Ibáñez (1956) ‘bromista, burlón’.] **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Gro. Pan.) PABEIRO. (s.v. pabeiro). **GRANXERAIS** (*).

TORO *Bastante desgracia tivo casar cun antroido así. Se ti es unha muller casada, con dous fillos, a ver que traballo sacas para darlle de comer. Os homes casados sodes moi paveros.* (pp. 21).

CARIDE *Pouco a pouco, Ricardo vai entrando en ambiente, esquecidos os reparos iniciais. Faise coa conversa, é pavero coma el só.* (pp. 68).

Pavilón **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Tonto, zangolotino.

Pavito

PINTOR *As señorías, camaradas e da oposición, chamábanlle “o pavito”.* (pp. 28).

Pavo **AUTOR** En xerga, individuo indeterminado.

PINTOS *¿Ti remóntaste ou poste como o pavo / por andar ó meu lado Pedro, Pedro?* (pp. 163).

CASALDERREY *Sempre lle seguímo-la corrente dicíndolle que o fai moi ben, e elponse inflado coma un pavo.* (pp. 117).

FRANCO *Foi fontaneiro, secretario, suplente, deputado, asesor, ata que un día alguén lle murmurou no oído: ti podes ser o próximo. O pavo despregou as plumas coas contas da leiteira, pero ó día seguinte a prensa deu outro nome para a mesma cadeira.* (pp. 38).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **pavo**: “Puede ser símbolo de la mujer hermosa y gallarda y que se precia de serlo, según la comparación que hace Ovidio, in *Arte amandi*” (s.v. pavo).

En DRAE **pava** ‘mujer sosa y desgarbada’, **pavisoso** ‘bobo, sin gracia ni arte’, **pavitonto** ‘necio, estúpido’, **pavo** ‘hombre soso o incauto’, ‘pasajero clandestino, polizón’.

En Moliner **pavisoso** ‘se aplica a una persona sosa’, **pavitonto** ‘tonto’, **pavo** ‘se aplica a una persona sosa o parada’.

En Celadrán **apavanao** ‘quien da muestras de ser bobo’ (s.v. pavo), **apavao** ‘sujeto bobo o lelo que se comporta como los pavos, y en cuyo andar torpe se parece a esta gallinácea’ (s.v. pavo), **pavero** ‘presumido y petimetre cuyas aspiraciones vitales están más allá de sus posibilidades’ (s.v. pavo), **paviloco** ‘quien es simple, bobo y ganso a la vez’ (s.v. pavo), **pavilorio** ‘persona sosa y sin gracia’, ‘quien es tan apocado que parece bobo’, ‘individuo irresoluto, que no se atreve a decir o hacer lo que piensa’ (s.v. pavo), **pavilojo**, **pavío** ‘quien a fuerza de ser tonto es estúpido’ (s.v. pavo), **paviluso**, **pavilucio** ‘persona sin gracia’, ‘malasombra’ (s.v. pavo), **pavirrucho**, **pavitonto** ‘quien tiene la poca

ciencia del asno y la insulsez del pavo', 'persona sosa e incauta' (s.v. pavo), **pavisoso** 'soseras, desangelado y patoso que carece de gracia y viveza' (s.v. pavo), **pavo** 'bobo, ingenuo', 'persona excesivamente crédula y bienpensada', 'sujeto soso, desmañado y sin gracia', 'presumido y petimetre cuyas aspiraciones vitales están más allá de sus posibilidades', **pavón** 'quien es sosote' (s.v. pavo), **pavostre** 'pasmado y paradote que se corta con facilidad' (s.v. pavo), **pavunsia** 'persona carente de iniciativa, y pobre de espírito' (s.v. pavo), **pavusio** 'inocentón cuya candidez hace de él fácil presa de embaucadores' (s.v. pavo).

PORTUGUÉS

En Houaiss **pavão** 'pessoa excessivamente vaidosa, presunçosa'.

En Almeida-Sampaio **pavão** 'homem vaidoso'.

ETIMOLOXÍA

Do nome da ave faisaniforme de curral de gran tamaño. Do lat. PĀVUS 'pavo real'.

NOTA

O verbo der. *pavonear(se)* 'facen ostentación', 'traer a alguén entretido' -tomados seguramente da actitude do pavo real cando mostra a súa fermosa cola- é castelán e portugués, e posiblemente galego, pois está relacionado semanticamente co texto de Pintos recollido baixo a subentrada "pavo" e posteriormente co de Fina Casallerrey, e incluso co de Xosé Vázquez Pintor en "pavito", do que se tira a acepción 'orgullosa' ou 'presumida', coincidente co port.

En cast. tamén existe *anadear* 'andar coma o pato, por defecto ou ostentación'. Xa Covarrubias recollía este verbo co significado 'movéndose dun lado a outro coma o ánade', que explica "arguye vanidad y presunción" (s.v. ánade), e igualmente recollía *pavonear* 'facen mostra de xentileza', de onde *dar pavonada* 'pasear polos lugares públicos a fon de ser vistos e mirados' (s.v. pavo).

No cast. americano existe a palabra *pisca* para denominar o pavo -con orixe no quechua-, que adquire as acepcións figuradas para **pisca** 'muller de vida alegre' (DRAE) e para **pisco** 'individuo de pouca ou ningunha importancia' (DRAE). Esta palabra non ten nada que ver co polisémico *pisca* en galego (v. *pisca*), nin con *pisco* 'paxaro paporrubio' (v. *pisco*).

En port. **peru** é nome de ave americana parecida ó pavo, tamén domesticable, estimada culinariamente e cunha cola grande que no macho se pode abrir, e adquire os significados figurados 'namorado ridículo' (Houaiss, Almeida-Sampaio), 'presumido, vaidoso, con porte de ridícula afectación' (Houaiss), 'observador inoportuno e entrometido nos xogos de cartas' (Houaiss), 'persoa que ten o hábito de dar opinións insensatas ou que non veñen ó caso' (Houaiss). Para Houaiss e Almeida-Sampaio do país Perú, por proceder ou crer que procedía a ave deste país.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **pabon** / **pavon** (Tomo V, pp. 285, 368. Tomo VI, pp. 96).

En Valle-Inclán "era **muy pava** aquela criatura"(pp. 148).

En Torrente Ballester **pava** (pp. 634).

(PAXARO). Xera os significados: Persoa astuta, disimulada e sagaz; prostituta; persoa cantora; persoa medosa ou astudiza; persoa fráxil; persoa moi comedora pero de pouco corpo; persoa de carácter festivo e alegre; rapaz avisado e vivo; bromista; persoa que trae boas novas; persoa que anuncia ou trae malas novas; persoa de mala aparencia; persoa con moita riqueza; persoa moi importante; apelativo cariñoso; persoa que vai prestar declaración e se espera que "cante", que achegue datos interesantes; denominación para os da parroquia de Pacios, no concello de Castro de Rei (Lugo); denominación para os de Vilanova de Lourenzá.

Pájara

IGLESIAS *—Ando en busca dunhas pájaras. —¡Pois vés a boa parte! As amas de casa non apean o spray matamoscas. Aquí non queda un paxaro nin un asmático. —Faláronme dunhas Luisiñas.* (pp. 130).

Paxara **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Mujer astuta, sagaz y cautelosa. **GRANXERAIS** s.f. (3) fig. e col. Un dos nomes que recibe a prostituta.

FERRÍN *O coro das mulleres gorgorexando coma paxaras.* (pp. 66).

Paxareira **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Tob.) Asustadiza, medosa.

Paxareiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) 'pajarero, de genio festivo'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. (2) Bromista, decidor, de genio festivo. **GRANXERAIS** adx. (1) fig. Dise da persoa que se atemoriza con facilidade; asustadizo, medroso.

NORIEGA Paxareiros: *Los de Pacios (Castro de Rei)*. (Tomo II, pp. 251).

Paxarete **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Pajarraco, hombre disimulado y astuto.

Paxariño

NORIEGA Os do paxariño: *Los naturales de Vilanova de Lourenzá*. (Tomo II, pp. 249).

CASARES *¿Como non vai pensar que te equivocaches, pichón? Seguro que estaban xogando, seguro que foi este pinta do Cascón que apagou a luz para lles meter medo, e só por eso non lle imos permitir mollar un triste churro no chocolate da merenda, xa verás como así non volve facer monadas desas, queridiña Loló, meu paxariño, que vas tomar agora moitísimos churros.* (pp. 55).

TORO *Alí si que caín, deume unha volta e, pam, caín coma un saco de patacas, coma un paxariño.* (pp. 134).

IGLESIAS *O paxaro tiña que estar triste (...). Mireino ós ollos, rodeados por unha especie de gafas brancas que destacaban na plumaxe grisácea, e só percibín indiferencia polo tempo ruín, polos crimes, as ratas e o tipo abatido que o fitaba. A determinación do paxariño deume valor para acudir ó traballo.* (pp. 119).

Paxaro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. pájaro) ‘sagaz’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Hombre astuto, sagaz y cauteloso. **Paxaro de bo agoiro**, persona que trae buenas noticias. **Paxaro de conta**, dícese del hombre a quien por sus condiciones o por su valer hay que tratar con cautela o con respeto. **Paxaro de mal agoiro**, el paxaro da morte y cada uno de los paxaros da noite. También se dice de la persona portadora de malas noticias o de la que tiene malas apariencias. **Paxaro gordo**, persona de mucha importancia o muy acaudalada. **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Individuo astuto e agudo. (3) fig. Persoa de pouco corpo e moi comedora. **AUTOR Bo paxaro**, persoa moi viva e astuta.

CURROS *Ela de alegría foncha, / el morréndose de amor, / parecían dous paxaros, / conforme un do outro a carón / mirábanse ás furtadelas / cal se tiveran rebor.* (pp. 115).

LÓPEZ FERREIRO *–Non se trata de espantal-a caza -respondeu Froitoso de Ulloa- sinon de votal-a rede para ver qué páxaros veñen. Nós á eles non lles vamos á dicir sinon o que nos conveña; e penso que en esto non hay piligro ningún.* (pp. 200). *E estivera de capellán e organista na corte de Enrique VIII (¡boo páxaro!) Rey de Inglaterra.* (pp. 219).

LEIRAS *–¿Quen che creyera, meu majo! / –¡Non me conoces, Tresilla!... / –Que non estás mal paxaro... / –¡O que está el é unha besta / que merecía un bocado.* (pp. 267).

FOLE *Iste bon paxaro casárase cunha rapaza quince anos máis nova que il.* (pp. 51). *Talmente foi o que me pasou a min co paxaro laión. O Cacharulo, o meu criado máis novo, que traballaba o horto coma un primor, veña a decirme que si, que o paxaro laión era o que levaba a ialma dos mortos sabe Dios pre onde.* (pp. 63). *Veleiqué a ficha deste trampullán. Atenda. “Foi emigrante na Habana o ano vinte. Iba buscar rapazas polacas a Varsovia prás casas de prostitución. O ano vintedous estaba en San Francisco de California. Levaba un negocio de importación de opio de Asia”. –Pra que vostede vexa que caste de paxaro era o Romualdo Acevedo.* (pp. 97).

IGLESIAS *–Ben, imos ó noso. ¿Que contou o paxaro? –Non piou. Agora que mentar, menteille as Señas e a Santa Compañía. Non creo que abra a boca máis que para rezar o Jesucristo de mi vida antes de deitarse, por ese lado pode estar tranquilo.* (pp. 20). *Pero trataba con paxaros ben adestrados. O conductor, que era o ferido, deu un acelerón marcha atrás, e a porta que eu deixara aberta ó saír golpeoume duro e tumboume en terra.* (pp. 23). *Así que din co departamento do Rodicio, abandonei o seguimento e acomodeime con resignación no asento que me tocara en sorte (...). O paxaro pediu unha copa que viño quinado, xesto co que se gañou o meu respecto.* (pp. 62).

NAVAZA *Dous tipos raros con barba e acento caribeño instaláranse como inquilinos no terceiro esquerda. Tiñan bo aspecto, de traxe e gravata (...). Non obstante, o seu olfato de can perdigreiro dicíalle que aqueles paxaros andaban en algo raro.* (pp. 81).

CARIDE *E a cabeza chea de paxaros, Karina, namorarte así.* (pp. 29). *E aínda para máis, aquel paxaro de mal agoiro, a dona Eulalia esa, foi quen de desacougala.* (pp. 55). *A xente non sae, non sendo algún paxaro inqueda coma el.* (pp. 71).

Paxarolo **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Dícese del muchacho avisado, vivo y despierto que tiene trastienda y sabe más de lo que le enseñaron. **GRANXERAIS** s.m. (1) Rapaz avisado e astuto.

Paxarraco ACEVEDO (1932) Hombre asustado.

CASTELÁN

En DRAE **pájara** ‘mujer astuta, sagaz y cautelosa’, **pajarero** ‘aplicase a la persona de genio excesivamente festivo y chancero’, **pájaro** ‘hombre astuto, sagaz y cauteloso’, ‘el que sobresale o es especialista en una materia, particularmente en las de policía’, **pájaro de cuenta** ‘hombre a quien por sus condiciones o por su valer hay que tratar con cautela o con respeto’, ‘aplicase a aquellas personas de quien se debe desconfiar por su conducta o a quienes conviene tratar con mucha cautela’, **pajarraco** ‘hombre disimulado y astuto’.

En Moliner **pájara** ‘se aplica a una mujer de malas costumbres, ladrona, etc.’, **pajarero** ‘(aplicado a personas) excesivamente amigo de divertirse’, ‘(aplicado a vestidos, adornos, telas, etc., o a la persona que los usa) excesivamente vistoso’, **pajarito** ‘se emplea mucho en sentido figurado; por ejemplo, como nombre calificativo o término de comparación para una persona muy menuda’, **pájaro**, **pájaro de cuenta** ‘persona que ha cometido algún delito, principalmente robo o estafa, o que es capaz de cometerlos’, **pájaro gordo** ‘persona muy importante’, ‘persona a la que, por cualquier circunstancia, se da mucha importancia’, **pajarraco** ‘persona de mala intención, de la que hay que guardarse’.

En Celdrán **pájara** ‘mujer pública que hace la calle o deambula en busca de clientes’ (s.v. **pájara pinta**), **pájara**, **pájara pinta** ‘mujer de vida airada’, **pajarela** ‘furcia’ (s.v. **pájara pinta**), **pajarero** ‘malandrín, baladrón’, ‘(en Galicia e Asturias) hombre tan follador que va siempre que puede en busca de compañía de las pájaras’, **pajariquero** ‘sujeto voluble, soñador e iluso que se hace composiciones de lugar ajenas a la realidad: que tiene pájaros en la cabeza’, **pájaro** ‘persona disimulada y astuta con la que conviene tener prevención y no fiarse’, **pajarón** ‘sujeto despreciable’, ‘persona astuta y ladina que abriga malas o segundas intenciones’, ‘gañín’ (s.v. **pájaro**), **pajarraco** ‘sujeto de turbios manejos’ (s.v. **pájaro**), **pávaro** ‘persona pícaro y tunante’, ‘quien no es de fiar’ (s.v. **pájaro**).

PORTUGUÉS

En Houaiss **passaralho** ‘dispensa relativamente numerosa de empregados’, **passarão** ‘individuo espertalhão’, **pássaro**, **pássaro-bisnau** ‘homem astuto; espertalhão’.

En Almeida-Sampaio **passarão** ‘individuo manhoso’, ‘espertalhão’, **passarinheiro** ‘aquele que passarinha’ (‘andar de um lado para o outro sem fazer nada’), **pássaro** ‘individuo astuto’.

ETIMOLOGÍA

De paxaro ‘nome xenérico das aves de pequeno e medio tamaño’. É voz da lingua medieval (pássaro). Para Corominas-Pascual dunha forma antiga pássaro, e este do lat. vg. PASSAR id., en lat. PASSER, -ĒRIS ‘pardal’, ‘paxaro’, e tamén expresión de cariño e sobrenome romano.

NOTA

Como se recolle de Noriega Varela, ós de Vilanova de Lourenza chámaselles **os do paxaro**. Segundo a *Gran Enciclopedia Galega* explicase por un paxaro que cada primeiro día de ano levaban os veciños ó abade do mosteiro simbolizando a vasalaxe á que se sometían.

Obsérvense os matices semánticos variados que se recollen do escritor Bieito Iglesias nas subentradas *pájara, paxariño e paxaro. A forma *pájara ten explicación en ser castelanismo asentado para a acepción ‘prostituta’; téñase en conta que a utilización de insultos en rexistro idiomático distinto provoca atención e dá intensidade ou matices irónicos ó significado.

Coinciden curiosamente en aplicación a animais o port. **passareiro** ‘designativo do cão que, no campo, se distrai com os pássaros’ co galego **paxareiro** ‘animal asustadizo’, en Elixio Rivas (1978-2001).

No cast. de Arxentina e Chile **diuca** -para Corominas-Pascual de orixe araucana (s.v. yuca)- denomina un paxaro pequeno que canta ó amencer, que adquire o significado figurado ‘alumno preferido e mimado polo profesor’ (DRAE, Moliner).

En port. **charrasca** é nome dun paxaro do que seguramente se cree a palabra **charrasco** ‘persoa baixa e gorda’ (Almeida-Sampaio).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **paxarico** (aplicado a un sermón) (Tomo V, pp. 276), **páxaro** (Tomo IV, pp. 90, 270. Tomo V, pp. 127, 222. Tomo VII, pp. 373), **paxarota** (Tomo IV, pp. 227, 261. Tomo V, pp. 145).

En Valle-Inclán **pájara** ‘muller astuta, bribona, de mala vida’ (pp. 73).

En Cela **pajarito mío** (pp. 143).

En Torrente Ballester **pajarraco** (pp. 331).

En Pardo Bazán **pájaro** (pp. 219).

VER

Barriolo, pito.

Pazcallón, pazcaxón, pazpallón, pazparrolo, pazparrulleiro v. PAR-, PAS- ou PAZ-.

(**PÉCORA**). Xera os significados: Persoa astuta e pícara; persoa teimuda; persoa de mala condición e mal xenio, ruín; persoa que se comporta con maldade; muller viciosa; muller de mala vida, prostituta; persoa molesta e pesada pedindo algo; persoa que calumnia.

Mala pécora [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘suelen aplicar esta voz á una persona de mala condicion, de mal génio, ruin’. En Filgueira (1926) (s.v. pécora) ‘persona astuta y pícara’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Vocablo que suele aplicarse a toda persona de mala condición y ruin. **GRANXERAIS** **Mala pécora**, 1) persoa que obra ou se comporta con maldade; 2) despectivamente, prostituta. (s.v. pécora).

LUGRÍS *Sabela, nunha das súas cartas, queixábase das malas pécoras que o caluniaban.* (pp. 196).

Pécora [En Valladares (1884) (s.v. pècora) ‘pesado, molesto pedigüeño’, ‘pícaro, astuto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Persona astuta, taimada y viciosa, especialmente siendo mujer. **GRANXERAIS** *s.f.* (2) *fig.* Muller de mala vida.

CASARES *Sustituír as recomendacións do albo xesuíta bilbaíno polas do abate de Lovaina salvador in extremis de Unamuno e outras ilustres pécoras filosóficas do limbo rescatadas para que ti, querido amigo, rompas amarras e te vaías mar adentro.* (pp. 82) (insulto intelectual).

FERRÍN *Levaron o meu pai, coa cara chea de sangue, atado ao rabo do cabalo do chefe dos Gardas. Miña nai atronaba o mundo cos seus urros. Eu achegueime ao home das botas de elásticos. El ollo pre min con raiba e torceu o bico co seu bigotiño loiro. Por un intre, pensei que me ía bater. Eu odieino, e aínda o odio con toda a miña ialma. Por que non me dixeches onde estaba, pécora -dixome cunha ponta de cuspe en cada canto da boca. E meteuse no coche co home da gorra de funda vermella. Por que non mo dixeches, pécora.* (pp. 100-101).

IGLESIAS *Despois estaban os cuñados, a muller unha pécora, e o home un tontarrón, e tiñan uns fillos moi mal ensinados (...). O fillo paspán e unha das noras querían quedarse con todo o que tiña e non lles importaba facer sufrir á avoa. Querían que firmase para comerlle todo.* (pp. 73-74).

CASTELÁN

En DRAE **pécora**, **mala pécora** ‘persona astuta, taimada y viciosa, y más comúnmente siendo mujer’.

En Moliner **pécora**, **mala pécora** ‘persona maligna, de malas intenciones, capaz de hacer daño o que disfruta haciéndolo; se aplica especialmente a mujeres’, ‘prostituta o mujer licenciosa’.

En Celdrán **pécora** ‘pendón, mujer despreciable y de ninguna estima social’, ‘tirada’, ‘variante del putón verbenero’, ‘mujer ruin que a su *modus vivendi* rameril o putesco une mala intención y mala índole’, ‘basilisco que se torna en contra de la persona a quien debe favores; desagradecido’, ‘persona astuta, hipócrita y taimada que disfruta haciendo daño’, ‘mujer dañina y degenerada’, **pecorana** ‘mujer proclive al trato carnal’ (s.v. pécora), **piculina** ‘putilla’ (para este lexicógrafo esta relacionado con esta entrada), **malapécora** ‘mujer de condición aviesa’, ‘mala bestia, dicho sobre todo de mujer’ (s.v. pécora).

En Corominas-Pascual **buena** o **mala pécora** ‘persona taimada’ (s.v. pecuario).

PORTUGUÉS

En Houaiss **pécora** ‘mulher desprezível; meretriz’.

En Almeida-Sampaio **pécora** ‘mulher de má nota’, ‘meretriz’, ‘rapariga leviana’.

ETIMOLOXÍA

De pécora ‘ovella’. É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual do it. *pècora* íd. (tamén ten os significados figurados ‘parvo’, ‘persoa que se deixa levar ou guiar’) e este do lat. *PĒCŌRA* (s.v. pecuario), pl. de *PĒCUS*, -*ŌRIS* ‘gando, rabaño’, ‘rabaño de ovellas’, e tamén ‘nenos no colo de súa nai’, ‘multitude de homes’, ‘grupo de parvos’, ‘grupo de persoas servís’.

OUTRA LITERATURA

En Cela **mala pécora** (pp. 223).

VER

Gando, ovella, pegulleiro, pegureiro, rabaño.

(**PEGA**). Xera os significados: Persoa moi alegre; denominación pexorativa xenérica na obra de Celso Emilio Ferreiro; alcume de personaxe que fala moito ou arma moito barullo na obra de Blanco Amor; alcume de personaxe feminino que veste negro e por riba pon un delantal branco na obra de Celso Emilio Ferreiro; alcume de personaxe que se diverte cos nenos na obra de Xosé Vázquez Pintor.

(pega) **GRANXERAIS** Máis alegre ca unha pega sen rabo, moi alegre.

BLANCO AMOR *O Pega era moi garuleiro.* (pp. 53).

CELSE EMILIO-VIAXE *Cinco mil, cinco mil, cinco mil toneladas / de camándulas, pillos, / de morcegos ilustres / e de pegas piedosas.* (pp. 130).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *A Pega. Vestida de negro, usaba un diantal branco enriba da saia. Os nenos dicíanlle: “Pega, branca e negra”.* (pp. 195).

Pego

PINTOR *Florencio, O Pego, pagaba as franquicias da leria cos raparigos que se achegaban.* (pp. 119).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **picaza**: “Cuando una mujer es gran habladora decimos que es una picaza” (s.v. hurraca).

PORTUGUÉS

En Houaiss **pega** ‘prostituta’, ‘individuo acusado de abuso de confianza’, probablemente relacionado **pegulho** ‘pessoa na infância; criança’, ‘rapaz que fala muito’, ‘criança que fala como pessoa adulta’.

En Almeida-Sampaio **pega** ‘qualquer mulher nova, especialmente meretriz’, probablemente relacionado **pegulho** ‘criança que discorre como pessoa adulta’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Para Corominas-Pascual está en relación co lat. **PĪCA**, que daba nome á mesma ave e ademais significaba ‘charlatán’, pero o tratamento fonético das voces romances proba que non son descendentes desta palabra latina, senón novas creacións sobre un radical expresivo **PIC(C)-**, que indicaría a idea de ‘golpe’ e de aí o de ‘sinal’ (deixado por un golpe), aludindo ás cores desta ave (s.v. picaza).

A palabra portuguesa recollida **pegulho** inclúoa nesta entrada porque para Houaiss se cadra procede de pega, pero puidera ter que ver con pegulleiro (: s.v.), por coincidir foneticamente e por ter o sinónimo pastor na lingua medieval os significados ‘nenó’, ‘inocente’ (v. pastor).

NOTA

Apegarado, apigarado ou **pego** aplícase ó animal que ten pelo branco e negro.

En cast., ademais de **pega, pegaza, pica** ou **picaza**, a palabra de maior uso é **urraca**, que para Corominas-Pascual está tomado do nome propio de muller Urraca (para o *Diccionario dos nomes galegos* probablemente de orixe prerromana, quizais ibérico e ó mellor emparentado co vasco, aínda que hai teorías que o relacionan co xermánico **ur** ‘uro’), que se aplicaría con posterioridade á ave pola súa característica de “parlotear volublemente” como se remedase a unha muller (s.v. urraca). Para ilustrar esta evolución, véxanse as entradas **gaceta** (: s.v.) e **gaio**² (: s.v.). Desta palabra recollemos os significados figurados: En DRAE *hablar más que una urraca* ‘hablar mucho una persona. Se usa especialmente refiriéndose a las mujeres y los niños’. En Moliner **urraca** ‘se aplica a la persona aficionada a recoger y guardar cosas’ (pola tendencia que ten esta aves de coller todo e ir agachalo).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **pega** (Tomo II, pp. 363) (en cast.), **urraca** (Tomo II, pp. 363).

En Pardo Bazán charlotear **como urracas** (pp. 44).

VER

Gaceta, **gaio**², **pastor**, pegulleiro.

PEGULLEIRO. Labrador que ten pouco gando ou que sementa pouco.

Pegulleiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Pegujalero, labrador que tiene poco ganado y poca siembra o labor.

CASTELÁN

En DRAE **pegujalero, pegujarero** ‘labrador que tiene poca siembra o labor’, ‘ganadero que tiene poco ganado’.

En Moliner **pegujalero, pegujarero** ‘labrantín. Pelantrín. Propietario de una pequeña hacienda o pegujal’, ‘ganadero que tiene un ganado pequeño’.

En Celdrán **peguhal** ‘persona empachosa que no tarda en caer gorda a quien la trata’. (Este lexicógrafo xustifica que ten a mesma orixe. O h hase interpretar con aspiración).

ETIMOLOXÍA

De **pegullo** ou **peculio** ‘facenda, propiedades, bens ou diñeiro dunha persoa ou familia’, do lat. **PĒCŪLIUM** id., orixinariamente o que xuntaba un escravo por regalos ou aforros, der. de **PĒCUS**

‘gando’. Téñase en conta que deste étimo tamén deriva o lat. PĒCŪNĪA ‘riqueza’, ‘diñeiro’, por proceder o diñeiro da venda do gando.

Para o port. *pegulha* véxase a entrada pega (: s.v.).

VER

Pastor, pécora, pega, pegureiro.

(PEGUREIRO). Xera os significados: Pillo, pícaro; persoa que perde o tempo sen facer nada; ladrón de pequena entidade; denominación poética de pastor.

Pegureira

NORIEGA *Lembranzas son de lindas pegureiras, / de fascinantes, meigas criaturas, / que en noites de lunar das Coruxeiras / baixan ó fiandeiro de Cesuras.* (Tomo I, pp. 460).

IGLESIA ALVARIÑO *Amo os cantos saudosos d’as lindas pegureiras, / As d’os ollíños tristes e falas mimosiñas.* (Señardá, pp. 57).

Pegureiro [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘pillastre, pícaro’.]

GRANXERAIS **Andar de pegureiro**, perde-lo tempo sen facer nada.

IGLESIA ALVARIÑO *Chegou, un día, ô meu Xardínpreciado, / -¡Divino Pegureiro!-Dios-Meniño, / D’óllos azules com’a frol d’o liño.* (Señardá, pp. 22). *I-en busca d’eles todos, c’os peiños sangrando, / -¡divino Pegureiro de escarriado gando!- / vai Jesús Nazareno, a xemer baixo a Crus.* (Señardá, pp. 29).

Figureiro **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Ratero.

ETIMOLOXÍA

De pegureiro ‘pastor’, palabra do galego e do port. É voz da lingua medieval. En cast. existe *pecorear* ‘roubar gando’, que sería significado que explicaría, por extensión, o documentado por Anibal Otero ‘ladrón’. Do lat. PĒCŌRĀRIUS ‘o que ten gando’, der. de PĒCUS ‘gando’.

VER

Pastor, pécora, pegulleiro.

(PEIXE). Xera os significados: Persoa astuta e hábil ou enxeñosa para desenvolverse; persoa importante; persoa con riqueza; incauto, inocente; canalla; senvergoña; atravesado, pícaro; denominación indeterminada para referirse a unha persoa; persoa morta, por quedar fría coma un peixe; lambeteiro; persoa gorda ou de moitas carnes.

Peixe [En Elixio Rivas (1978-2001) ‘canalla’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (4) Hombre astuto e industrioso que sabe brujeárselas bien. **Peixe gordo**, dícese de una persona de calidad. **Picar o peixe**, dícese cuando una persona se deja engañar y cae incautamente en algún ardid o trampa que le prepararon. **CONSTANTINO GARCÍA** **Bo peixe** (Gro. Ver.) Sinvergüenza. **GRANXERAIS** **Peixe gordo**, persoa rica ou importante. **Dormir coma un peixe**, durmir moito. **Estar coma o peixe fóra da auga**, nun estar a gusto nun sitio, estar incómodo. **Estar coma o peixe na auga**, estar a gusto, estar cómodo. **Pica-lo peixe**, dise cando unha persoa se deixa enganar e cae nunha trampa. **Pola boca morre o peixe**, 1) dise do que se deixa enganar por algo aparentemente apetitoso; 2) dise do que mostra excesivo apetito culinario. **Querer vende-lo peixe**, nunha conversa, dise cando alguén quere intervir. **Ser un bo peixe**, ser atravesado, pícaro.

CURROS *Se así for, por sorte, apreixe / un bocadiño sequera / de Manuel Anxel... -¡Bon peixe!* (pp. 250).

MONTENEGRO *O Sr. Abade, que anque conocía ben o peixe que fora Pepe, aínda lle tiña lei.* (pp. 103). *Ianimado pola conversa dos amigos de pego (...); e xa cando tocaba ó seu remate o convite, dixo un dos peixes: -Sabes tú que podíamos comer agora un trozo de aquel jamón en dulce que tenemos en casa.* (pp. 145).

LEIRAS *Inda se han volve-las tornas; / inda algunhos has pagalas; / inda se han ver catro peixes / colgados da Mariscala.* (pp. 210).

CRECENTE *E falta aquel peixe gordo... / Dígoo por Constenla Costa. / Crego de moita sabencia / e de xeneroso peito, / e que se atopa ó seu xeito / diante unha mesa ben posta.* (pp. 561).

FOLE **Bon peixe**. *Pseudoerudito. Facía monografías de castelos e mais de pazos (...). Xa ve vostede que ise tío iba ó negocio.* (pp. 97).

CONDE Ah, o tal debe ser un bo peixe. (pp. 84).

IGLESIAS O manequín quedouse branco, asabaneado. Así o quería ver. Empezaba a comprender a súa situación e non lle chistaba. –En fin, eu cun papel cumpro. Agora que, se sae a relucir o nome dalgún peixe gordo, non dou un peso pola túa pelica. Abur, figurín. (pp. 16). Sempre lle insistira en que estaba amparado por peixes gordos e que a mesma policía facía o avión. (pp. 26). Do mesmo picapleitos que apareceu o martes en Velle, con máis buratos ca unha peneira (...). Cando cheguei, a muller estaba histérica e o picapleitos frío coma un peixe. (pp. 159-160) (estaba morto).

Peixeiro **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Vil.) Goloso.

Peixota

PERO DA PONTE Ben vos jur' ò que ten a vida, vi / a Peixota su u[n] leito jazer. / En dōado, ben podera aver / Peixota quena quisesse filhar, / ca non' avia nuh' ome a parar; / e ua cousa vos quero dizer: / tenh' eu por mui bōa vileza assaz: / ua Peixota su o leito jaz. (120,17).

Peixudo APÉNDICE ELADIO (1961), FRANCO GRANDE (1972) Gordo, carnoso.

CASTELÁN

En DRAE **peje** 'hombre astuto, sagaz e industrioso', **pejina** 'mujer del pueblo bajo de la ciudad de Santander o de otros puertos de mar de su provincia', **pez gordo** 'persona de mucha importancia o muy acaudalada'.

En Moliner **peje** 'se aplica a un hombre astuto, desaprensivo y hábil', **pejina** 'se aplica a las mujeres del pueblo(,) de Santander y de otras poblaciones de la provincia', **pez** 'se aplica, especialmente entre estudiantes, a la persona que no sabe nada o sabe muy poco de cierta materia', 'generalmente anteponiéndole "buen", se aplica a una persona astuta o hábil y a la vez desaprensiva; equivale en muchos casos a granuja', **pez gordo** 'persona importante en cualquier aspecto'.

En Celdrán **peje** 'persona que con astucia y doblez se aprovecha de otro o le juega una mala pasada', 'tunante'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **peixão** 'mulher bonita e de corpo exuberante', **peixe**, **peixinho** 'protegido de alguém e, por isso, privilegiado', **peixeiro** 'que ou quem é seu associado (Santos Futebol Clube), jogador ou torcedor', posiblemente relacionado **pexote** 'individuo que joga mal', 'aquele(a) que está começando; novato, principiante', 'menino, criança'.

En Almeida-Sampaio **peixão** 'mulher corpulenta e bonita', posiblemente relacionado **pexote** 'novato', 'pessoa que joga mal', 'inexperiente', 'ignorante', 'simpório', 'parolo'.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. PIX, PÍCIS íd.

NOTA

Na xerga dos pescadores de río, **pexego** é denominación para unha troita grande ou salmón ou reo, por paronomasia coa froita pexego (cf. pexego).

Do cast. *empecinarse* 'obstinarse, de *empecinar* 'untar con pez', der. de *pecina* 'lodo negro' -do lat. PĪCĪNA, fem. de PĪCĪNUS 'negro coma a pez', der. de PIX-, deriva nesta lingua **empecinado** 'obstinado, teimudo' (DRAE, Moliner), 'alcume para os veciños de Castrillo de Duero (Valladolid)' (DRAE, Moliner, Celdrán -explica este que por pasar o regato Botijas por esta localidade cheo de lodo-, 'enlodado, sucio' (Celdrán). Lémbrese que foi antonomasia aplicada a Juan Martín Díez "El Empecinado", militar e heroe da Guerra da Independencia española, por nacer en mencionada localidade vallisoletana. Tamén en cast. **pecina** ten o significado figurado 'persoa moi susceptible, chismosa e rancorosa' (Celdrán), 'persoa desocupada e que emprega os eu tempo en idear maldades' (Celdrán).

O peixe teleosteo rodaballo -probablemente de orixe céltica- non xera acepcións figuradas en galego nin en port. (rodvalho), pero en cast. **rodaballo** ten o significado aplicado a persoas 'teimudo e astuto' (DRAE, Moliner).

O tamén peixe teleosteo **atún** xera en castelán a acepción figurada 'ignorante, estúpido, bruto' (DRAE, Celdrán).

En cast. de América **charal** é nome de peixe teleosteo que se seca ó sol, que adquire o significado figurado 'persoa flaca' (DRAE, Moliner).

En francés, *poissard* fai referencia a un estilo tosco e realista; alude á lingua das vendedoras de peixe (*poisson*) no mercado de París. A diferenza de *marivaudage* para referirse a un estilo refinado, do antónimo Marivaux.

Pelagatos v. GATO.

(PENACHO). Xera os significados: Muller con adornos na cabeza; vaidoso; prostituta.

Penacha ELIXIO RIVAS (1978-2001) Ramera, mala mujer. Es un insulto.

Penacho ELIXIO RIVAS (1978-2001) Mujer perdida (s.v. peldracha).

Penachudo ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (1) Que tiene o lleva penacho ('adorno en los tocados de las mujeres', 'vanidad, presunción').

CASTELÁN

En DRAE **penachudo** 'que tiene o lleva penacho ('adorno de plumas en el tocado de las mujeres', 'vanidad, presunción o soberbia')'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **penachudo** 'que possui penacho ('grande coragem', 'exposição ostentatória', 'poder de mandar'); adornado com penacho'.

En Almeida-Sampaio **penacheiro** 'indivíduo ostentador'.

ETIMOLOXÍA

De penacho 'conxunto de plumas erguidas na parte superior da cabeza dalgúns aves'. Para Corominas-Pascual do it. *pennacchio* íd., der. de *penna* 'pluma', do lat. *PĪNNA* 'pluma das aves', 'almea dunha muralla', o mesmo étimo da nosa palabra pena 'roca' (: s.v.), der. do adx. *PINNUS* 'puntiagudo'.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **penacho, hombre de** 'persoa importante' (Tomo III, pp. 373).

VER

Pena, pluma.

PERCEBE. Persoa aparvada e non espilida; persoa que opta pola pasividade para resistir circunstancias adversas.

Percebe ELADIO RODRÍGUEZ *É un perceive*, se dice del hombre tonto, mentecato o cerrado de mollera.

FRANCO *Tratar por tratar, trataba a vida coa estratexia do perceive: resistencia toda, mobilidade ningunha. Soportaba a sucesión de circunstancias pola incapacidade de enfrontarse a elas.* (pp. 73).

CASTELÁN

En DRAE **percebe** 'persona torpe o ignorante'.

En Moliner (2002²) **percebe** 'persona torpe, de poca inteligencia'.

En Celdrán **percebe** 'lelo y simplón'.

ETIMOLOXÍA

Do nome do crustáceo cirrópodo carnoso e moi estimado culinariamente. Para Corominas-Pascual é probable alteración de **polcébe(de)*, procedente do baixo latín *POLLÍCĪPES* íd., composto de *POLLEX* 'dedo polegar' e *PES* 'pé', por recordar a súa forma (s.v. perceive).

(PERDIZ). Xera o significado: Persoa que merca a caza ós cazadores.

Perdigoteiro VALLADARES (1884) Recovero, que compra la caza á los cazadores.

Perdigueiro VALLADARES (1884) Recovero, que compra la caza á los cazadores.

CASTELÁN

En Covarrubias **perdigado** 'el que está señalado para hacer alguna justicia dél' (s.v. perdiz).

En DRAE **perdiguero** 'recovery que compra de los cazadores la caza para revenderla'.

En Moliner **perdiguero** 'hombre que compra la caza a los cazadores para revenderla'.

En Celdrán **perdiguera** 'persona viciosa'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **perdigão** 'aquele que é adepto do anarquismo', 'aquele que perde sempre no jogo', **perdigoteiro** 'que ou aquele que lança perdigotos ('filho da perdiz' > 'chumbo fino de caça' > 'gotícula de saliva que alguém lança ao falar') quando fala'.

ETIMOLOXÍA

Do nome da ave galinácea moi estimada como peza de caza e culinaria. É voz da lingua medieval. Do lat. PERDIX id.

NOTA

Aníbal Otero (1949-1977) ilústranos co insulto (onomatopeico) que dirixe a perdiz a quen a asusta e obriga a ter que alzar o voo: “¡tiñoso, tiñoso, tiñoso!” (s.v. perdiz).

OUTRA LITERATURA

En Pardo Bazán **perdiz blanca** (pp. 87).

En Julio Camba **perdiz** (*Millones al horno*, pp. 63).

VER

Garela.

(**PERICO**). Xera os significados: Pícaro; astuto; rapaza con comportamentos de rapaz; rapaza fermosa; rapaza mal pensada; rapaz inqueda e xoguetón; denominación pexorativa para señoritas.

Perico **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (4) Aplícase a la joven llegada a la pubertad que tiene modales hombrunos. **GRANXERAIS** s.m. (2) *fig. e pop.* Rapaza con maneiras e comportamentos de rapaz.

Perillán **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. y s. (1) Persona pícara y astuta. En femenino es poco usado. **GRANXERAIS** (*).

AÑÓN *¿Qué mil demos fan ahí / eses perillans decote? / ¿E cal é a gente d'eles? / ja ves que ningun é nobre.* (pp. 232). *Estaban dentro dous mozos / rebuldando co'as nenas, / mentraas un-a d'as pequenas / atizaba con carozos / o lume feito mogenas. / C'os pés, c'un pau e c'as mans / d'aquela n'a porta encobo, / fora!... fora!... os perillans, / mirábanse como os cans / cando senten prèto o lobo. / Botando con furia cega / a porta á o chan de contado, / durante aquela refrega / un meteuse n'a moega, outro sal po-l'o telado. / Hachamos un-a navalla / con un cigarro encertado.* (pp. 303-304).

CRECENTE *I a outros moitos perillás / que polo mundo se ven, / que compran terras e honras / e ben se sabe por qué, / ¡que lles dá fe!* (pp. 579).

Perilleira SARMIENTO (1745-1770) Es una moza guapa, bonita, etc. Acaso a imitación de perillán el mozo.

(periquetelas)

NORIEGA *Periquetelas: Las señoritangas.* (Tomo II, pp. 249).

Pirico **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Dícese del niño saltarín o inquieto. (2) Muchacha mal pensada, en Martín.

CASTELÁN

En DRAE **perico** ‘persona que gusta de callejear, a veces de vida desenvuelta. Aplícase con más frecuencia a mujeres’, **perico de**, o **el de, los palotes** ‘persona indeterminada, un sujeto cualquiera’, **perico entre ellas**, **periquito entre ellas** ‘hombre que gusta de estar siempre entre mujeres’, **perillán** ‘persona pícara, astuta. El femenino es poco usado’.

En Moliner **perico** ‘hombre cualquiera’, **perico el de los palotes** ‘expresión que equivale a cualquiera, tratándose de personas’, **perico entre ellas**, **periquito entre ellas** ‘expresión con que se alude o se califica a un hombre que está siempre entre mujeres, mezclándose en las cosas que son propias de ellas’, **perillán** ‘se aplica como insulto afectuoso a una persona lista y traviesa; particularmente, a los niños’.

En Celdrán **perica** ‘mujer de mala nota’, ‘mozo informal y botarate’ (s.v. perico), **perico** ‘puta callejera o buscona’, ‘mujer alocada y varonil’, ‘persona de malas costumbres’, ‘mujer ligera de cascos’, ‘persona que no tiene rumbo en la vida o carece de oficio’, **perico de los palotes** ‘en el siglo XVI se llamaba así al bobo que tocaba el tambor precediendo al pregonero, listo que se quedaba con los cuartos y sueldos de ambos’, **perillán** ‘quien es pícaro y espabilado, que anda de un sitio para otro en busca de la ocasión y el momento de alzarse con algo’, ‘buscavidas y haragán’, **perinián** ‘los nacidos en el pueblo de La Gineta (Albacete)’, ‘granuja’ (s.v. perillán).

En Corominas-Pascual **perantón** ‘persona muy alta’, **perillán** ‘pícaro, astuto y vagabundo’, **perinián** ‘natural de La Gineta (Albacete) (s.v. perico).

En Carrera de la Red **perillán** ‘caradura simpático’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **periquito** ‘partidário do integralismo’.

ETIMOLOGÍA

Diminutivo de Pero, forma antiga de Pedro, que agora se usa como hipocorístico deste nome propio e como nome proxenérico para referirse a unha persoa indeterminada. Para Celdrán perico pode proceder da ave tamén denominada papagaio ou de perico ‘ourinal de noite’, e perillán dun nobre toledano chamado Pedro Julián, por ter o capricho de ser enterrado en alto para que ninguén pisase a súa tumba; para Corominas-Pascual (s.v. perico) tamén de Pero Illán (Julián).

Entendo que, do mesmo xeito que un nome propio de persoa pasa a denominar un individuo indeterminado, e igualmente dá nome a un papagaio e a outros obxectos en cast., tamén podería entenderse que denomine dunha maneira xocosa a distintos animais: perica ‘ovella nova’ e perico ‘carneiro’, ‘terneiro’, ‘raposo’, ‘lobo’, ‘corvo mariño moñado’, ‘asno’, ‘boi semental’. Constantino García (2003: 753) pretende explicar actitudes destes animais que encontren relación (rebuldeiros, enredantes, saltareiros), pero non é doado encontrar denominador común a todos eles.

Véxanse as entradas emperiquitado (: s.v.), pericoto (: s.v.), perruca (: s.v.) e peruco (: s.v.).

NOTA

Periquito en cast. é denominación popular para seguidor do equipo barcelonés de fútbol Español.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **perillan** (Tomo IV, pp. 30, 212, 288. Tomo V, pp. 192).

VER

Emperiquitado, pericoto, perruca, perucho, peruco.

(**PERICOTO**). Xera o significado: Persoa moi alta.

(**pericoto**) **CONSTANTINO GARCÍA** *Ser alto coma un pericoto* (Gro.) Ser muy alto.

ETIMOLOXÍA

Véxase a entrada emperiquitado (: s.v.).

VER

Emperiquitado, perico, perruca.

Perillán, perilleira, periquetelas v. PERICO.

(***PERRO**). Xera os significados: Xente mala e desprezable; persoa avara e miserable, persoa de idade e experiencia. (Non é palabra galega).

Perra

PINTOS *¿Son fruto amaldizoado / que caíu en mala terra, / xente perra, / os fillos do meu amor, / que así van no esquencido, / innerecido, / dun pobo desleixador?* (pp. 269).

Perralla FRANCO GRANDE (1972) Hez de gente. CARRÉ (1972) Hez de la gente, lo más ruín y despreciable.

Perrallada FRANCO GRANDE (1972), CARRÉ (1972) Grupo o conjunto de perralla.

Perro

LÓPEZ FERREIRO *Nacínche antes que ti, e xa che son perro vello.* (pp. 320).

Perruña ANÍBAL OTERO (1949-1977) Avaro, tacaño, miserable: *É un perruña*.

CASTELÁN

En Covarrubias **perrero** ‘oficial en las iglesias catedrales que tiene cuidado de echar fuera los perros’ (s.v. perro), **perrillo de muchas bodas** ‘el que en todas las fiestas y convites y juntas de damas se halla y se injiere’ (s.v. boda y bodas).

En DRAE **perrengue** ‘el que con facilidad y vehemencia se enoja, encoleriza o emperra’, ‘el negro, o porque se encoleriza con facilidad, o por llamarle perro disimuladamente’, **perrera** ‘mal pagador’, **perrería** ‘conjunto o agregado de personas malvadas’, **perrero** ‘el que en las iglesias catedrales tenía cuidado de echar fuera de ellas los perros’, **perrillo de falda**, **perro faldero**, **perro de todas bodas** ‘el que gusta de hallarse en todas las fiestas y concursos de diversión’, **perro** ‘nombre que las gentes de ciertas religiones daban a las de otras por afrenta y desprecio’, ‘persona despreciable’, ‘hombre tenaz, firme y constante en alguna opinión o empresa’, **perro viejo** ‘hombre sumamente cauto, advertido y prevenido por la experiencia’.

En Moliner **perrengue** ‘se aplica a la persona que coge rabietas con facilidad’, ‘se aplica despectivamente a los negros’, **perrera** ‘mal pagador’, **perrería** ‘reunión de personas malvadas’, **perrero** ‘en las

catedrales, encargado de echar de ellas a los perros', **perro** 'se aplica a un hombre malvado, servil o despreciable por cualquier causa', 'se aplicaba, generalmente precediendo en aposición a "judío" o "moro", a los hombres de estas razas', 'se aplica a la persona muy fiel', 'se aplica al hombre perseverante en su modo de pensar o en lo que emprende', **perro faldero** 'se aplica como expresión calificativa, en lenguaje informal, a una persona que va siempre pegada a otra', **perro del hortelano** 'se aplica como expresión calificativa o como término de comparación a la persona que no toma o aprovecha una cosa para sí misma y tampoco consiente que la tomen o aprovechen otros', **perro viejo** 'expresión calificativa que se aplica a un hombre muy experimentado y difícil de engañar'.

En Celdrán **perrajiento** 'alborotador' (s.v. perro), **perrazo** 'gandul' (s.v. perro), **perrenga** 'persona caprichosa y díscola' (s.v. perro), **perrengue**, **perrenque** 'persona enojadiza' (s.v. perro), **perrera** 'buscona' (s.v. perro), **perrero** 'desagradecido' (s.v. perro), **perretoso** 'obstinado' (s.v. perro), **perrigallo** 'quien es muy inquieto' (s.v. perro), **perrillero** 'tacaño y ruin' (s.v. perro), **perritardo** 'tacaño' (s.v. perro), **perritraco** 'gandul' (s.v. perro), **perro** 'persona desidia, haragana y ruin', 'sujeto degradado a quien anima intención aviesa', 'individuo de malas entrañas que enseguida se pone borde', 'grosero', 'holgazán', 'sucio', 'malintencionado', 'cachondo', 'indigno y vil', 'quien no profesa la religión de uno', **perrón** 'pillo y travieso' (s.v. perro), **perruñento** 'quien se enrabia con facilidad' (s.v. perro), **perruño** 'pícaro y tunante' (s.v. perro).

PORTUGUÉS

En Houaiss **emperrado** 'muito insistente; teimoso', 'mentalmente tolhido (por preocupações, minúcias expressivas, pouca articulação ou inteligência, temores etc.)', **perreiro** 'enxota-cães', **perro** 'pessoa de má qualidade moral; canalha, patife, tratante', 'que se caracteriza pela teimosia, pela obstinação; insistente, obstinado'.

En Almeida-Sampaio **perreiro** 'enxota-cães', **perro** 'denominação ignominiosa que se dava aos mouros', 'homem vil', 'tratante', 'obstinado', 'pertinaz', 'teimoso', 'mau'.

ETIMOLOGÍA

Palabra exclusiva do cast. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente de creación expresiva do berro dos pastores para chamar ós cans que gardaban o rabaño (s.v. perro). As formas do port. son, coma as galegas, castellanismos.

Para Aníbal Otero a palabra perruña deriva de *perro*.

NOTA

Derivado en cast. de *perro* é *emperrarse* 'obstinarse', 'enfadarse', 'encapricharse' (Covarrubias define ilustrativamente: "ponerse terco, rabioso, desesperado, como hacen los malos esclavos cuando no temen el castigo"), que en port. se considera castellanismo e en galego só aparece en Pintos (1865) e actualmente no *Gran diccionario Xerais da lingua*, e que considero non é palabra galega, e non se debe confundir coa si galega *emperrencharse* 'enfadarse sen motivo' (v. *perrencha*), que para Corominas-Pascual ten procedencia expresiva e estaría relacionada co cast. *berrinche* (s.v. perro, berrinche).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **perro** (Tomo I, pp. 172, 280. Tomo VII, pp. 357), 'persoa indeterminada' (Tomo V, pp. 306), **perro viejo** (Tomo II, pp. 79. Tomo IV, pp. 167. Tomo V, pp. 338).

En Pardo Bazán **perra** (pp. 66, 67), **perrito faldero** (pp. 96), **corazón de perro** (pp. 239).

En Cela **perro** (48), **perrillo faldero** (43), **perro sin dueño** (270).

En Torrente Ballester **perro** (pp. 81).

VER

Can, cuzo.

PERRUCA. Persoa que usa ou leva perruca.

Peluca **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Persona que la trae y la usa (cabellera postiza).

CASTELÁN

En DRAE **peluca** 'persona que la trae o usa'.

En Moliner **peluca** 'persona que la usa'.

ETIMOLOGÍA

De perruca 'cabelo postizo'. O insulto é por metonimia. Véxase explicación na entrada *emperiquitado* (: s.v.).

VER

Emperiquitado, *perico*, *pericoto*, *perucho*.

Perruña v. PERRO.

PERUCHO. Persoa que vai coa cabeza descuberta.

Perucho ANÍBAL OTERO (1949-1977) Con la cabeza descubierta, hablando de personas.

ETIMOLOXÍA

Aínda que Perucho é hipocorístico de Pedro ou Pero, non se pode contemplar esta opción como orixe para o significado que nos ocupa (v. perico, peruco).

Caberían catro posibilidades de explicación etimolóxica:

1. Facendo referencia a parte superior ou elevada, como neste caso é a parte superior da cabeza. Elixio Rivas (1979-2001) tamén rexistra perucho ‘boliña na parte superior dun bolo de pan’, que tería a mesma explicación. Véxase a explicación nas entradas emperiquitado (: s.v.) e peruco (: s.v.).
2. Alteración ou influxo de perruca ou peluca, pola referencia a ir co pelo descuberto. Téñase en conta que a forma portuguesa é *peruca*. Véxanse as entradas emperiquitado (: s.v.) e perruca (: s.v.).
3. Para Aníbal Otero (1949-1977) procede do lat. PYRA ‘fogueira’. Podería ter sentido se se referise “cabeza descuberta” a ‘calva’, pois podería relacionarse con lampo (: s.v.) ou lampiño ‘rapaz ou home de pouca ou ningunha barba’, con posible orixe ou influxo de lámpada, por brillarlle a pel sen pelo.
4. Der. de pera, por posible metáfora que identifique a cabeza coa forma da froita.

VER

Emperiquitado, perico, perruca, peruco.

(**PERUCO**). Xera os significados: Rapaza ou muller de corpo varonil ou manifestacións propias dos homes; muller de modais groseiros; prostituta; neno ou nena de pouca idade pero vivos, simpáticos e espelidos; rapaz ou rapaza de boa figura; apelativo cariñoso.

Peruchón [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) (s.v. peruchon) ‘mujerona de cabeza y cuerpo abrutado y modales groseros’.] **ELADIO RODRÍGUEZ s.m. y f.** (1) Niña mayor de diez a doce años, que en sus acciones y sus juegos tiene aspecto de muchachote. (2) Dícese también de la joven de apariencia hombruna que gusta de las distracciones masculinas. En algún Dic. gallego se da a peruchón la acepción del castellano marimacho impropriamente, porque marimacho es la mujer casada y la mujer soltera ya de edad, mientras que peruchón y peruchona sólo se aplica a la niña o a la joven.

Peruco **ELADIO RODRÍGUEZ adj.** (1) Niño o niña de poca edad muy avisados.

Perulo **ELADIO RODRÍGUEZ adj. y s.** (1) Niño o niña de tres a seis años u ocho años, que rebosan simpatía y dulzura.

Peruqueiro **ELADIO RODRÍGUEZ adj.** (1) Niño o niña simpáticos.

Peruxa CUVEIRO (1876) Ramera (s.v. peruja). FILGUEIRA (1926) Ramera.

Piruco [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘bien formado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ adj. y s.** (1) Dícese del niño bien formado y de la joven esbelta y dulce.

Pirula

CASALDERREY –*Papá, preciso bragas e iso. –Pirula, ¿non é mellor que escollas ti?* (pp. 54). *Ela sorrí ante a ocorrencia de seu pai, e continúa abrazada. –Agarda, pirula, agora mesmo as pido.* (pp. 152).

CASTELÁN

En DRAE e Moliner, posiblemente relacionado, **piruja** ‘mujer joven, libre y desenvuelta’.

En Celdrán **perucho** ‘mujer que se comporta como un pendón’, ‘perico o putilla de baja clase’, **perullo** ‘rústico y patán’, ‘nombre que se da despectivamente a los huertanos’, ‘individuo de afirmaciones obvias y entendimiento elemental y simple’ (para este lexicógrafo, esta palabra puidera ser forma contracta de Pero Grullo), posiblemente relacionado **piruja** ‘puta o zurriaga’, ‘mujer joven de costumbres deshonestas’ (s.v. pirujo), posiblemente relacionado **pirujo** ‘mujer joven y desenvuelta’, ‘persona de poca monta y escasa consideración social que dice tonterías y anda esparciendo patrañas’, ‘sandio’, ‘quien sólo dice tonterías o anda con comidillas y embustes’, posiblemente relacionado **pirulero** ‘persona carente de criterio’, ‘individuo sin seriedad ni fuste’, posiblemente relacionado **pirulo** ‘insulso y sin gracia’, ‘irrelevante social’.

ETIMOLOXÍA

Peruco é outro hipocorístico de Pedro, igual que Perico (: s.v.), polo tanto, e dado que coinciden basicamente os significados, debe ter igual aplicación.

Inclúo nesta entrada as formas que empezan por peruch-, por perux-, por coincidiren en significados. Para peruchón e peruxa hase ter en conta que Perucho e Peruxo (aínda que esta forma non aparece no *Diccionario dos nomes galegos*, en Pacios (Castro de Rei, Lugo) existe a casa de Peruxo) son hipocorísticos de Pedro, polo que deben ter igual explicación.

Inclúo tamén nesta entrada as formas que empezan por perul- ou pirul-, por coincidir tamén nos significados. Entendo que Perulo e a súa variante Pirulo poden ser formas familiares tamén do nome propio Pedro ou Pero, do mesmo xeito que se crearon Perico, Perucho, Peruco ou Peruxo. De feito, Corominas-Pascual recolle en Arxentina Pirulo e Pirucha como hipocorísticos de non se sabe qué nomes propios (s.v. brillar). Esta teoría confirmase na antedita coincidencia semántica e, ademais, na existencia da familia Perulo en Fumiñá (Pastoriza, Lugo) e Meira, que se entende, coma no caso citado de Peruxo, mecanismo natural e tradicional de que os nomes de casas e familias recollan o nome propio do patrucio. De todos os xeitos, Corominas-Pascual considera as formas perul- ou pirul- da mesma orixe expresiva de brillar, concretamente do sentido ‘moverse vivamente’, ‘dar voltas’ (s.v. brillar), que para o caso que nos ocupa tamén valería a hipótese.

Unha ou outra opción, ou mesmo o resultado dun influxo mutuo, poden dar explicación ás formas comezadas por perul- ou pirul- recollidas arriba, pero ha de quedar claro que non gardan relación con outras palabras con proximidade fónica pero de distintas procedencias, entre as que recollo:

1. Perol ‘vasilla’ e peruleira ‘botixo’, ‘vasilla de barro’. Para Corominas-Pascual tomada do cat. *perol* ‘vasilla para cociñar’, dim. de *pér*, que procede do galo *PARIUM (s.v. perol).
2. Derivados de pera como pirulo ‘adorno en forma de pera’, ‘remate como pera que levan na parte superior os bolos de pan’, ou piruleiro ‘panca rematada en bóla para accionar unha sulfatadora’. Existe tamén o verbo apirular ‘dar forma de pera’.
3. Peruleiro ‘altura’, ‘sitio elevado’ -posiblemente relacionado con pirulí-, se cadra forma extensiva dalgún derivados de pera vistos no punto anterior que recollen a idea de altura ou parte superior.
4. Piruleiro, nome expresivo inspirado na onomatopea do canto, do que se crea o personaxe Antón Piruleiro, personaxe folclórico de ficción relacionado coa esmorga ou os xogos.
5. Pirola/o ‘pene’, seguramente do lat. PIRŪLA ‘parte externa do nariz’, der. de PĪRUM ‘pera’. Hase ter en conta para aceptar esta etimoloxía a coincidencia de orixe e forma de pera ‘interruptor da luz que tradicionalmente colgaba no cabeceiro da cama’. Podería gardar relación con pera ‘masturbación do home’. Esta palabra podería ter influxo de piringola ‘pene’, der. de pender (v. peringallo).

VER

Emperiquitado, perico, perucho.

(PETEIRO). Xera os significados: Aplícase a unha persoa que come moito e de todo; persoa que ten mal comer ou dá moitas voltas para comer; aplícase a unha muller guapa e lucida; persoa que fala ou se expresa ben.

(peteiro) [En Carré (1972) *Estar de bô peteiro* ‘estar guapa, fresca y lucida una mujer’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *Qué bo peteiro ten* (Tob.) Se dice de alguien que come mucho y de todo.

PEDRAYO *Ao falar o cregote apiñaba os dedos lixados de tagarniña. –Cala ti peteiro de xoia: ben sabemos que es saloio. ¿Como che saíu o Evanxelio esta mañá?* (pp. 29).

Petuxeiro **ANÍBAL OTERO** (1) El que tiene mal diente para comer, en Vilaquinte. (s.v. petujeiro, en mijiriqueiro). **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que come mal ou que anda con moitas voltas para comer.

Piteiro ELIXIO RIVAS (1978-2001) Meticuloso para comer, escrupuloso.

ETIMOLOXÍA

De peteiro ‘prolongación da boca das aves’, e por extensión ‘boca’ ou ‘nariz’. Na lingua medieval hai piteira ‘fociño’. Der. de petar ‘bater, golpear’, forma exclusiva do galego, de orixe onomatopeica e relacionado con picar (v. picar, pico), de onde se crea en cast. *pico* e en port. *bico* para a boca das aves.

VER

Picar, pico.

(PIAR). Xera os significados: Persoa que se queixa moito; persoa que pide con insistencia, queixa ou angustia; persoa que pide por estar na miseria; pícaro; persoa pouco de fiar; persoa con obsesión polo sexo; mullereiro; preguiceiro; persoa que delata ou confesa.

Piadere **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Raz.) Quejicas.

Piancha [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘pedichón’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Pedigüño.

Piancheiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Pedidor, que pide quejándose y lamentándose.

Piancho FRANCO GRANDE (1972), CARRÉ (1972) Llorón, pusilánime.

Pianchón **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Pedigón, pedidor, que pide con impertinencia.

Pianxa DICCIONARIO NORMATIVO GALEGO-CASTELÁN (GALAXIA) Gimoteador, se dice del que pide gimoteando.

Pianxeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Lloricón, persona que implora o pide gimiendo.

Pianxo (bon) FRANCO GRANDE (1972), CARRÉ (1972) Buena pieza, persona de cuidado.

Piardeiro [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘malicioso, pícaro’, ‘obsesivo sensual’, ‘perillán’, ‘mujeriego’, ‘pornográfico’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Gro.) Remolón. (2) (Gro.) Pillo. **GRANXERAIS** PREGUICEIRO.

Pieira **SARMIENTO** *Pieyra*.

Pieiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Que pía angustiado, que se lamenta implorando. *s.m.* (2) Galopín, taimado, bribón. **ANÍBAL OTERO** **PRIEIRO**, en Maderne.

PINTOS *A facenda nos montes vai pastando, / e tódolos pieiros, / que o sangue aquel apreto ía callando, / ja juntos ja señeiros, / á natural pendente se van dando.* (pp. 83). (no Vocabulario, que pía, pide ou se lamenta). *Era dun mozo solteiro, / según el o declarou, / era dun mozo pieiro / que o fado lle deparou / para seu tamborileiro.* (pp. 86). *Oíu o son lastimeiro / doído de compasión / e así lle dixo ó pieiro: / Vamos a ver ti, rapaz.* (pp. 87). *Gabachos, faramalleiros, / armadanzas, lambespiñas, / ducias de barbalampiñas, / raposos, chuchumecóns, / lamboiras, códeos, larbuzas, / toleiróns e canaveiros, / longueiróns e mais pieiros, / garabullos e tizóns.* (pp. 206).

Pioca **GRANXERAIS** *s.f.* (2) *p.ext.* Persoa que anda a pedir.

Pión

IGLESIAS *De súpeto ruxiu a palla que estaba no chan, e abriuse no outro extremo da corte un boquete de claridade. Por el escoouse un liscánzaro. Corrí cara á luz, tropecei na gavela de toxos que tapaba a gateira, e arrastreime, esfolando as mans, empós do fuxitivo. Axiña quedei entalado, non andaba nin para diante, nin para atrás. Pensei deixar alí os pantalóns e parte do bandullo. Cando conseguín zafarme, o liscánzaro collérame unha vantaxe imposible de recuperar con pernas coma as miñas, afeitadas á nugalla. Non me desanimei, porque era fácil seguir o pión.* (pp. 104).

Pioqueiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Persona que vive á *pioca*, en la mayor miseria.

CASTELÁN

En DRAE **piador** ‘bebedor, que abusa de las bebidas alcohólicas’, **piarcón** ‘el que es gran bebedor’, **piorno** ‘embriagado, borracho’.

En Celdrán **piante** ‘chivato’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **piadista** ‘que ou aquele que diz ou conta piadas (‘dito ou alusão agraçada’, ‘história curta de final surpreendente’, ‘conversa mole’)’.

En Almeida-sampaio **piadista** ‘que ou a pessoa que diz piadas (‘dito engraçado’), **piador** ‘que ou aquele que pia (‘falar’, ‘queixar-se’, ‘emitir opinião’)’.

ETIMOLOGÍA

De piar ‘dar píos ou chíos as aves’ e, por extensión, ‘pedir chorando, como fan os pitos’. É voz onomatopéica da voz das aves.

Piocar ‘pedir chorando, piando coma os pitos’ é der. de piar con influxo de mioqueiro ‘persoa que se queixa por todo’ (v. meco, mioco), de feito a expresión “andar á mioca” é sinónima de “andar á pioca” ‘mendigar’.

A forma prieiro que recolle Aníbal Otero con significado ‘persoa que insiste moito para conseguir algo’ (v. preeiro) ten influxo de piar, con posible influxo de pregar ‘pedir por ou para algo’.

Véxase a entrada arxapiar (: s.v.).

NOTA

Os significados ‘pícaro’, ‘persoa pouco de fiar’, ‘persoa con obsesión polo sexo’, ‘mullereiro’ e ‘preguiceiro’ entenderanse extensivos de ‘persoa que pide’.

En cast. e port. *piar* ‘beber viño ou outra bebida alcohólica’, do mesmo xeito que o cast. e tamén port. *embicar* ‘beber’.

VER

Arxapiar, **chiar**, pichón, pipiolo, rechoucheiro, trinador.

Picañudo v. PICO.

(***PICHÓN**). Xera o significado: Apelativo cariñoso aplicado a unha persoa. (Non é palabra galega).

Pichón

CASARES *¿Como non vai pensar que te equivocaches, pichón? Seguro que estaban xogando, seguro que foi este pinta do Cascón que apagou a luz para lles meter medo, e só por eso non lle imos permitir mollar un triste churro no chocolate da merenda, xa verás como así non volve facer monadas desas, queridiña Loló, meu paxariño, que vas tomar agora moitísimos churros.* (pp. 55).

RÁBADE *A Ferrero en persoa lle chamaba a gata dela “Mi Pichón” -había que velo- e que se el mesmo lle chamaba “Pichurriña” cando estaban metidos no negocio, que se despois o moi ladino del saía disfrazado de chuleta con anteollos escuros para disimular diante dos recrutas.* (pp. 132). *E quixo a sorte negra que a puta da Remedios lle dixese a aquel tipo que estaba derretendo “Mi Pichón”, así, berrando ben (...), pois non dá o mesmo chamarlle “Mi Pichón” a un recruta calquera, que iso non tiña gracia, que chamarllo ó valente de Asíndeton Ferrero.* (pp. 139).

Pichorriña

A.REIGOSA *Aloumiñábanse, dábanse bicos e apertas, espíanse o un ó outro, e dicíanse nomes moi raros: –¡Pichorriña! -díciálle o mozo. E a moza respondíalle: –¿Que, meu Caravel? –¿Non é mellor cear despois...? –¡Como queiras, meu Pombiño! –¡Pois, como queiras e despois ceamos! –dixo, meloso, o mozo.* (pp. 33).

Pichurriña

RÁBADE *A Ferrero en persoa lle chamaba a gata dela “Mi Pichón” -había que velo- e que se el mesmo lle chamaba “Pichurriña” cando estaban metidos no negocio, que se despois o moi ladino del saía disfrazado de chuleta con anteollos escuros para disimular diante dos recrutas.* (pp. 132).

CASTELÁN

En DRAE **apichonado** ‘amartelado, enamorado’, **pichón** ‘nombre que suele darse a las personas de sexo masculino en señal de cariño’, **pichona** ‘nombre que suele darse a las personas del sexo femenino en señal de cariño’.

En Moliner **pichón** ‘apelativo cariñoso aplicado a personas’.

ETIMOLOXÍA

Do cast. *pichón* ‘pito da pomba’. Para Corominas-Pascual tomado do it. merid. *piccione* íd., do lat. tardío *PĪPIŌ* íd., der. de *PĪPIĀRE*, ou *PĪPIRE*, ‘piar’ (s.v. pichón).

NOTA

En port. o pombo novo denomínase *borracho* (v. borracho).

OUTRA LITERATURA

En Cela **pichón** (pp. 39).

VER

Piar, pipiolo, pomba.

(PICO). Xera os significados: Persoa que fala moito e sen substancia; persoa que fala imprudentemente; persoa que ten os dentes superiores saíntes; persoa á que lle sobresae a mandíbula inferior; persoa que se ofende con facilidade; persoa que anda con enredos ou contos sobre a xente; persoa de mal dente, que só lle gusta a boa comida; denominación pexorativa para un garda civil.

Epicoteiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Picotero, que dice lo que debía callar, que habla mucho y sin substancia ni razón.

Picañudo **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Bur.) Dícese del que tiene los dientes superiores salientes. **GRANXERAIS** PICÓN.

(pico) [En Pereda (1953) **Pico lambido** ‘de mal dente; esto es que no le gustan más que los manjares exquisitos’.] **GRANXERAIS** **Estar sempre de pico**, ofenderse con facilidade.

Picoleto AUTOR Denominación pexorativa para un garda civil.

FRANCO *Entrou na curva confiado e non apreciou o xesto do picoletto dándolle o alto.* (pp. 90).

Picón **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (3) (Ver.) Cizañero. **GRANXERAIS** *adx.* (2) Que ten o beizo ou os dentes superiores saíntes para fóra. (3) *fig.* Que enreda ou lle gusta enredar.

Picon **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Fea.) Dícese de la persona a la que le sobresale en exceso el mentón.

Picoteiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. picôteiro) ‘charlatan’, ‘chismoso’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Picotero, que habla mucho y dice lo que debía callar.

CASTELÁN

En Covarrubias **picotera** ‘la mujer que tiene mucho pico, como las berceras y fruteras y gente deste jaez’ (s.v. picotera).

En DRAE **pico de oro** ‘persona que habla bien’, **picotero** ‘que habla mucho y sin substancia nin razón, o dice lo que debía callar’, **picudo** ‘aplicase a la persona que habla mucho e insubstancialmente’.

En Moliner **pico de oro** ‘(ahora, usado en general irónicamente) persona que habla muy bien’, **picotero**, **picudo** ‘hablador’.

En Celadrán **picoleta** ‘la mujer habladora, redicha y cicatera’ (s.v. picoletto), **picolero** ‘acusón o chivato, que se va del pico’ (s.v. picoletto), **picoletto** ‘persona informal y un tanto boba que habla sin ton ni son’, **picon** ‘mujer calumniadora’.

En Corominas-Pascual **picudo** ‘cursi’, en Cuba (s.v. pico).

PORTUGUÉS

En Houaiss **picudo** ‘que ou aquele que tem pênis grande’.

En Almeida-Sampaio **picuinha** ‘pessoa miudunha, que desce a muitos pormenores’.

ETIMOLOXÍA

Do cast. *pico* ‘parte saínte da boca das aves’, en galego *peteiro* (: s.v.) e en port. *bico*. Para Corominas-Pascual non é der. de *picar* (: s.v.), senón que procede do celta BECCUS id., que en moitas partes sufriu o influxo fonético daquel verbo (s.v. pico).

Observarase que as palabras e os significados recollidos arriba non sempre están relacionados directamente con *pico* ‘peteiro’, senón tamén con outros significados secundarios de *pico* como ‘punta’, ou no caso de *picañudo* co tamén derivado *picaña* ‘aveño de labranza’. De todos os xeitos, hase ver a entrada *bico* (: s.v.) e comprobaranse coincidencias semánticas.

Non se pode rexeitar como galega a palabra *pico* ‘peteiro’, como demostran as formas recollidas e, ademais, doutro xeito non se entendería a acepción extensiva figurada ‘facilidade de palabra’. Para a palabra *picoletto* ‘garda civil’ debe haber inspiración nos tres picos do tricornio; hase ter en conta que en galego *picon* é nome de monteira *picuda*.

Do mesmo xeito que *pico* e *bico* amplían a parte anatómica, o lat. RŌSTRUM significaba orixinariamente ‘peteiro’, logo ‘boca’ ou ‘labio’ e acabou significando ‘cara, rostro’, e acabará tamén dando nome a cousas que recorden a forma, como *rizón* ‘áncora pequena’.

NOTA

Picachola é denominación para un nariz aquilino. **Pico torto** é denominación dun paxaro. **Picón** aplicase a un animal con deformidade nos beizos.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **pico, tener buen** (Tomo II, pp. 364. Tomo IV, pp. 208), **pico de oropel** (Tomo IV, pp. 223).

VER

Bico, peteiro, **picar**.

Pieira, pieiro v. PIAR. Figureiro v. PEGUREIRO.

PIMPÍN. Infeliz, incauto.

Pimpín **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Gro.) Infeliz, incauto. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Dise da persoa incauta e infeliz.

ETIMOLOXÍA

De **pimpín** ‘paxaro insectívoro de pequeno tamaño’, do son que emite pin-pin, que outros “oen” chin-chin e por eso lle chaman ó paxaro chinchín.

A redundancia silábica fai a palabra idónea para adaptar como insulto, de aí que non teña que haber necesariamente características do comportamento do paxaro que expliquen a aplicación ás persoas.

NOTA

En port. hai *pimpim* para designar o paxaro, e Almeida-Sampaio recóllelle tamén o nome de **taralhão**, coa acepción figurada de ‘individuo gárrulo, impicante’. Houaiss recolle tamén para o paxaro *pimpim* o nome *tentilhão*, pero sen acepcións figuradas.

***PIMPOLLO**. (Non é palabra galega).

CASTELÁN

En DRAE **pimpollo** ‘niño o niña, y también el joven o la joven, que se distingue por su belleza, gallardía y donosura’, **pimpollo de oro** ‘niño o niña, joven’.

En Moliner **pimpollo** ‘se aplica a un niño o una mujer joven de aspecto atractivo’, ‘también, a quien tiene ese aspecto por ir bien arreglado’, ‘o a la persona de aspecto joven’, **pimpollo de canela** ‘persona de aspecto atractivo’.

En Celdrán **pimpi** ‘tonto o incauto que se ha caído de un nido’. (Este lexicógrafo explica que é forma apocopada de *pimpollo*, extensivo semanticamente de ‘tenro’ e ‘inxenuo’. De todos os xeitos, hase considerar a posible relación con **pimpín**, con igual significado).

PORTUGUÉS

En Houaiss **pimpolho** ‘menino robusto, forte’, ‘criança pequena’.

En Almeida-Sampaio **pimpolho** ‘rapazinho’, ‘criança robusta’.

ETIMOLOXÍA

Do cast. *pimpollo* ‘piñeiro novo’, ‘árbore nova’, ‘agromo dunha planta’. O port. *pimpolho* é castelanismo, aínda que Corominas-Pascual recolle que no port. ant. había *pinpolo* ‘piñeiro novo’ (s.v. pino), e Valladares (1884) recolle en galego pinpono.

É palabra composta do lat. **PĪNUS** ‘piñeiro’ e do cast. *pollo* (v. polo) co significado de animal ou vexetal novo, da lat. **PULLUS** ‘cría dun animal’ e ‘brote, rebento dunha planta’.

NOTA

Parece que póla/ponla ‘rama’ procede tamén do lat. **PULLUS**, que se entendería semánticamente por ser unha rama ou un brote desenvolvido da árbore. O timbre aberto podería explicarse por metafonía do –a (que pola ‘ave’ non tería por analoxía co masculino polo) e a consoante nasal implosiva non etimolóxica na variante ponla pódese considerar un antollo evolutivo coma os que atopamos nas palabras langosta ou lontra.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **pimpollo** (Tomo III, pp. 377. Tomo IV, pp. 283. Tomo V, pp. 48, 319. Tomo VI, pp. 284), **lozano como un pimpollo** (Tomo II, pp. 222).

En Valle-Inclán **pimpollo** (pp. 65).

VER

Piñeiro, polo.

PINGÜÍN. Home que viste un frac.

Pingüín **AUTOR** Home que viste un frac.

CASTELÁN

En Celdrán **pingüí** ‘sujeto que afecta refinamiento, ridículo y cursi’.

ETIMOLOXÍA

A palabra aparece por primeira vez en ing., *penguin*, e en fr., *pingouin*, pero descoñécese a orixe.

NOTA

Esta ave tamén é coñecida como **paxaro bobo**.

Pioca v. PIAR.

(PIOLLO). Xera os significados: Persoa que ten piollos; miserable; ambicioso, avaro; persoa que se fai altiva e orgulloso despois de medrar desde unha condición humilde; persoa importuna e molesta; persoa incapaz de facer nada; alcume de personaxe na obra de Blanco Amor.

Piolla

BLANCO AMOR “¿Que fas aí?”, marmulou, por tras de ela, a Piolla, asomando os fuciños lardosos de comellona i o narís de borracha. (pp. 64). “¡Ai, que condenados!”, berraba a Piolla. “¡Fecha esa porta, Cupatrás! ¡Malia quen eiquí os encamiñou, que aínda nos van meter nun compromiso! ¿Pra que abriches, cadela? Sae de aí...” (pp. 65).

Piolleira

CASTELAO A sota portouse ben coa Xarda; pero dispóis veu un cabalo treidor e pola derradeira un sete deixouna sen cartos. A piolleira traxica non puido reprimir unha surrisa i entón a Xarda, fora de sí, encarouse coa moza que facía de viuda no camiño. —¿De qué te rís, tí, porca das ánimas?. (pp. 67).

FERRÍN En canto á veciña, aínda mal non saíra pola porta pra fóra cando o meu meniño escomenzou de laiarse e de trousar (dispensando). Non tardou en vir a piolleira. Ela botoulle o ollo mau. (pp. 128).

Piolleiro **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. (1) Que cría muchos piojos.

Piollento [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘piojoso’. En Carré (1928-1931) ademais ‘miserable’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. y s. (1) Piojento, que tiene piojos; relativo a los piojos. **GRANXERAIS** adx. (1) Que ten piollos, pioloso.

***Piolleto** FILGUEIRA (1926) Piojoso.

Piollo [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) **Piollo famento** ‘hambriento, miserable, y tambien, metafóricamente, ambicioso, avariento’. En Pereda (1953) **Verse un piollo en camisa lavada** ‘se aplica al individuo que sale de la nada y al verse elevado, se vuelve orgulloso y altivo’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** **Piollo famento**, dícese de la persona hambrienta y miserable, y también de la que es avara, tacaña y ambiciosa. **Piollo pegadizo**, persona importuna y molesta que no se despegas de uno. **GRANXERAIS** **Facer coma o piollo na cinza**, ser incapaz de facer algo.

AVELINO *Aqueles que onte na feira / andaban cuase a pedir / en canto logran subir / unhos pasos na escadeira... / hai que tel-os alonxados / igual que se foran pestes, / pois, unha peste son estes / “piollos resucitados”*. (pp. 172).

Piolloso [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘piojoso’. En Valladares (1884) ademais ‘miserable’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. y s. (1) Piojoso, que tiene muchos piojos. (2) Miserable, avariento. **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Com.) Piojoso. **GRANXERAIS** adx. (1) Que ten piollos, piollento. (3) Dise da persoa mesquiña e miserable.

RÁBADE *Veña rañar en nós igual que nos piollosos, catándonos por dentro sen piedade, “que cómpre baleirardes a conciencia”*. (pp. 89).

IGLESIAS *Desatendeu a corsetería para queixarse da clientela que recibía o avogado, piollosos e xentes de mal vivir. Esa xentuza, entrando e saíndo, axotaba ás señoras que acudían a mercar unha faixa ou un xustillo. Na barbería tamén falon mal dos guedelludos que subían ó bufete*. (pp. 138).

Polloso **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Piojoso. **GRANXERAIS** PIOLLOSO.

LEIRAS *Bótalles duas roncadas / a ises parentes pollosos, / que te aldraxan, e ben deitan / moitas veces dos teus codos; / i ós desleigados que esquencen / a fala, que tí, no colo, / lles ensinache, ó crialos, / midelles coa roca o lombo.* (pp. 323).

CASTELÁN

En Covarrubias **piojo en costura** ‘al entremetido’, **piojoso** ‘al que es muy malaventurado y escaso’ (s.v. piojo).

En DRAE **piojento** ‘que tiene piojos’, **piojo pegadizo** ‘persona importuna y molesta que no puede uno apartar de sí’, **piojo resucitado** ‘persona de humilde origen, que logra elevarse por malos medios’, **piojoso** ‘que tiene muchos piojos’, ‘miserable, mezquino’.

En Moliner **piojento**, **piojoso** ‘se dice de la persona que lleva habitualmente piojos’, ‘miserable, sucio y andrajoso’.

En Celdrán **piojo** ‘individuo que se mete en lo que no le importa’, ‘sujeto pesado que se enquistaba como piojo en costura y resulta difícil echar de la presencia de quien lo sufre’, ‘huésped o invitado que se instala en casa y no tiene prisa en dejarla’, ‘abusón también conocido por Juan de Garona’, **piojo pegadizo** ‘quien es tan importuno y molesto que no puede apartar uno de sí’ (s.v. piojo), **piojo resucitado** ‘quien habiendo sido pobre y de baja extracción logra encumbrarse con malas artes’ (s.v. piojo), **piojoso** ‘persona miserable y mezquina’, ‘desgraciado, pordiosero, que no tiene donde caerse muerto’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **piolhento** ‘que ou aquele que tem piolhos’, ‘diz-se de ou indivíduo ou animal sujo, imundo’, **piolhoso** ‘que tem piolhos’, ‘que vive imundo, sujo’.

En Almeida-Sampaio **piolhento** ‘coberto de piolhos’, **piolhoso** ‘coberto de piolhos’, ‘miserável’, **meterse como piolho en costura** ‘aparecer em toda a parte sem ser convidado’, ‘ser importuno’ (s.v. piolho).

ETIMOLOGÍA

Do nome do insecto parasito. Do lat. vg. *PĒDŮCŪLUS, en lat. PĒDĪCŪLUS íd., dim. de PES, PĒDIS ‘pé’.

NOTA

A palabra piollete recollida arriba de Filgueira (1926) é seguro que se trate de errata por piolliento.

En port. *piolheira* é denominación despectiva de locais de espectáculos (Almeida-Sampaio).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **piojoso** (Tomo IV, pp. 208).

En Julio Camba **tête á poux (piojoso)** (*Millones al horno*, pp. 52).

VER

Acarañado, arumia, ladilla, lendia.

Pión, pioqueiro v. PIAR.

***PIPIOLO**. Simple, infeliz, inocente; novato. (Non é palabra galega).

Pipoliño **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Dim. de pipiolo. (2) Tiene la significación cariñosa y aun compasiva, pues suele significar infeliz.

Pipiolo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. pipiolo) ‘dícese de la persona á quien se engaña facilmente, ó que con facilidad cae de primo’, ‘en sentido irónico, de la que es sagaz y diestra: *Estás un pipiolo que ja, ja*’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Simple, bobo, memo. Tiene a veces significación despectiva y a veces de conmiseración. (2) Novato, que se deja engañar fácilmente. *Pipoliño*, *adj.* y *s.* (2) Tiene significación cariñosa y aun compasiva, pues suele significar infeliz.

TÍOMARCOS –¿*Quén son os misericordiosos?* –*Catro pipiolos, que non saben con quen aran.* (pp. 59).

CASTELÁN

En DRAE **pipi**, **pipiolo** ‘el principiante, novato o inexperto’.

En Moliner **pipilo** ‘persona muy joven’, ‘persona muy inexperta, por ser joven o como si lo fuera’.

En Celdrán **pipi** ‘soldado raso’, ‘quien es un don nadie’, ‘tonto’, **pipiolo** ‘inexperto y novato’, ‘tontito’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio, posiblemente relacionado, **pipi** ‘rapaz efeminado’.

ETIMOLOGÍA

Para Corominas-Pascual deriva de piar, e parece voz dialectal do it. (s.v. piar).

Haberase ter en conta que en galego e en port. hai pipiar, e en port. ademais *pipilar*, igual que en lat. había PĪPĪARE, PĪPĪRE ou PĪPĪLARE ‘piar’ (v. piar), todas formas onomatopéicas do son que emiten

das aves. Tamén se debe considerar que en port. existe *pipi* ‘cría de ave’ (Almeida-Sampaio), ‘calquera ave’ (Houaiss), que sería creación paralela de *pichón* (: s.v.).

OUTRA LITERATURA

En Valle-Inclán **pipi** ‘inxenuo, inexperto, novato’ (pp. 57).

VER

Piar, pichón.

PIRAÑA. (Non se rexistran acepcións figuradas aplicadas a persoas en galego).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **piraña** ‘ladronzuelo que roba en grupo’, ‘persona acaparadora, codiciosa’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **piranha**, **piranhuda** ‘mulher que freq. mantém relações sexuais por dinheiro; prostituta, meretriz, vagabunda’, ‘mulher que leva vida licenciosa, que mantém relações sexuais com muitos homens, vagabunda’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do peixe acantopterixio que se caracteriza por ter gran voracidade. Para Houaiss do tupi *pi’rãya*, literalmente ‘peixe con dente’, composto de *pi’ra* ‘peixe’ e *ãya* ‘con dente’.

Pirico v. PERICO. Piruco, pirula v. PERUCO.

PISCO. Aplicado por Otero Pedrayo por comparación a unha persoa que escapa de maneira lixeira; alcume recollido na obra de Celso Emilio Ferreiro para persoa que repite a frase “comes menos que un pisco”; por comparación co paxaro pisco, persoa que come pouco.

Pisco

PEDRAYO *Ao rematar escachou a cunca nas laxes. Saíron da casa para lle bater, mais xa alancaba lonxe leviano coma o pisco.* (pp. 25-26).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Pisco. Sendo neno díxolle o seu pai: “Comes menos ca un pisco”, e dende entón quedoulle o tal nome.* (pp. 196).

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **pisco** ‘persoa que come pouco’.

ETIMOLOXÍA

De pisco, denominación do paxaro tamén coñecido por paporrubio (os textos de Ramón Otero Pedrayo e Celso Emilio Ferreiro non deixan lugar a dúbida de que esta é a base). Posiblemente palabra de orixe onomatopéica do son do seu canto. Aníbal Otero (1949-1977) menciona a transcrición do canto pis-pis, tomada de R. de Sá Nogueira.

Almeida-Sampaio recolle en port. *pisco* cos significados ‘paxaro’, ‘persoa que come pouco’ e ‘persoa que abre e pecha e abre os ollos constantemente’, e considéraa regresiva de piscar, que sería castelanismo de *pizcar*, der. de *pellizcar* (v. beliscar). Para a acepción ‘persoa que abre e pecha ollos de seguido’ hase mirar a entrada vesgo (: s.v.), e para a acepción ‘persoa que come pouco’ enténdoa figurada da de ‘paxaro’, que coincide coa acepción galega recollida arriba.

Non se ha confundir a palabra do cast. *pisco/a* ‘pavo’ (vid. pavo) con esta entrada.

VER

Paporrubio.

PITA. Covarde; persoa que se deixa dominar; persoa que come pouco; persoa que se mollou moito; persoa que se garda na casa ó final da tarde; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro para muller con moitos fillos que sempre a seguen.

Pita **GRANXERAIS** *s.f. (3) fig.* Persoa covarde; galiña. **Comer coma unha pita**, ser de pouca comida. **Mollarse coma unha pita**, mollarse moito.

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *A Pita. Tiña unha camada de fillos que o arrodeaban decote, coma á galiña os pitiños recentes saídos do ovo. Sempre estaba a cacarexar: “Moitos pitos, moito comer”.* (pp. 195).

RÁBADE *E nós por tempos erguendo o Cetme a pulso, que aquí todo se fai por forza e mais por tempos, paso lixeiro, e ar, e todos como pitas.* (pp. 134).

FERRÍN *Dorinda estaba sumisa, humildosa, donda, coma unha pita cando afrouxa as plumas despois de que o galo a galea.* (pp. 42).

MIRANDA *En canto atardece, métense todos nas casas, coma as pitas.* (pp. 88).

PORTUGUÉS

En Houaiss, posiblemente relacionado, **pita** ‘mulher jovem e atraente’, **piteireiro** ‘que ou aquele que costuma alcoolizar-se; bêbedo, bêbedo’.

En Almeida-Sampaio, posiblemente relacionado, **piteireiro** ‘que ou aquele que costuma apanhar piteira (‘bebedeira’); bêbedo’.

ETIMOLOXÍA

De pita ‘galiña’, der. de pito (: s.v.).

NOTA

Pitacega é denominación dun insecto.

Para xustificar a inclusión do port. *piteireiro* ‘bêbedo’ remítome á relación de nomes de animais con este significado que se recollen na entrada borracho (: s.v.). Para xustificar a inclusión do port. *pita* ‘rapaza’ cotéxese na entrada polo (: s.v.) o cast. *polla* ‘rapaza’.

VER

Churra, cocainas, galiña, pito.

Piteiro v. PETEIRO.

PITO. Persoa que está moi mollada; denominación para o seminarista que estaba no seu primeiro ano; persoa fraca.

(**pito**) **ELADIO RODRÍGUEZ** *Estar coma un pito*, estar sumamente mojado. **GRANXERAIS** *Mollarse ou poñerse coma un pito*, mollarse moito. **AUTOR** Denominación para o seminarista que estaba no seu primeiro ano.

CARRÉ *Pois para romate da romaxe comenzounos a chover e puxémonos coma pitos de mollados.* (pp. 131).

NORIEGA *Estou com’o pito: Estoy hecho una sopa.* (Tomo II, pp. 193).

BLANCO AMOR *Rosmei protestando de que era moi lonxe e que chegaríamos mollados coma pitos.* (pp. 48).

CONDE *Xenaro, dentro da auga, mollado coma un pito.* (pp. 59).

SUMAI *Matías daquela escachaba coa risa porque a imaxinaba coa carne solta, desenfaixada, e víase a si mesmo nu, fraco, un pito coirento intentando posuír aquela fermosa inmensidade.* (pp. 47).

CASTELÁN

En DRAE, posiblemente relacionado, **pito** ‘dicho de personas, tieso, robusto’, ‘valiente’.

En Moliner, posiblemente relacionado, **pito** ‘tieso: no abatido por los años, los padecimientos, la vergüenza, etc.’, ‘ufano. Satisfecho de sí mismo’.

En Celdrán, posiblemente relacionado, **pitongo** ‘pollopera, niño’, ‘joven redicho y remilgado de familia bien, hijo de papá, presuntuoso y un tanto gilipollas’, **bitongo** ‘adolescente zangolotino, que siendo ya crecido y apuntándole sobre el labio superior el bozo se quiere hacer pasar por niño’, ‘en partes de Andalucía y aplicado a muchachas, tiene matiz positivo’ (s.v. pitongo).

PORTUGUÉS

En Houaiss **pinteiro** ‘que ou o que sonega pequenas quantias nas compras’, **pinto** ‘criança pequena, menino ou menina’, **pinto-calçado** ‘menino que usa as calças caindo sobre os sapatos’, ‘menino que está começando a usar calças compridas’, ‘indivíduo sem elegância, cujas roupas sempre parecem desajeitadas em seu corpo’.

ETIMOLOXÍA

De pito ‘cría de ave’. É palabra creada na onomatopea dun asubío ou dunha cría de ave.

En port. *pinto* considérase variante de *pito*.

NOTA

En port. Almeida-Sampaio recolle a palabra *pito* ‘galo novo’, sen acepcións figuradas, pero Houaiss non a recolle nin con significado recto nin figurado. A palabra do port. correspondente é *frango*, de orixe descoñecida, para Corominas-Pascual tomada probablemente do it. *francolino* íd., que se pode tratar dun dim. de *franco* ‘nobre’, pola nobreza da galinácea, aínda que tamén menciona a posibilidade de orixe no xermánico FRANKLIN, dim. de FRANK ‘franco’ e sería nome de persoa aplicado á ave (s.v. francolín, frangote). Desta palabra portuguesa créanse as acepcións figuradas aplicadas a persoas: **Franga** ‘rapaza nova’ (Houaiss), ‘rapaza nova e bonita’ (Almeida-Sampaio), **frangainha** ‘rapaza pequena’ (Almeida-Sampaio), **frangalhote** ‘rapaz novo’ (Houaiss), ‘rapaz bohemio e mullereiro’ (Houaiss), ‘rapaza’

(Almeida-Sampaio), ‘rapaz que empeza a facer cousas de homes’ (Almeida-Sampaio), **franganada** ‘grupo de rapazas novas’ (Almeida-Sampaio), **franganito** ‘rapaz presumido e afectado’ (Houaiss), ‘rapaz con maneiras de home’ (Almeida-Sampaio), **franganota** ‘rapaza en idade de casar’ (Almeida-Sampaio), **franganote** ‘rapaz presumido e afectado’ (Houaiss), **frango** ‘rapazote’ (Houaiss, Almeida-Sampaio), ‘rapaz que ten maneiras de adulto’ (Almeida-Sampaio), ‘homossexual pasivo’ (Houaiss), **frango-de-botica** ‘rapaz novo dado a conquistas amorosas’ (Houaiss), **frangote** ‘rapaz novo’ (Houaiss), ‘rapaz novo presumido e de boa presenza’ (Houaiss), **frangueiro** ‘porteiro de fútbol que non para balóns doados’ (Houaiss). En Galicia **frangote** é denominación despectiva para un portugués.

Para a expresión castelá **no valer un pito/pitoche** *una persona o cosa* ‘ser inútil ou non ter valor ou importancia’ (DRAE, Moliner), ‘ter pouca saúde’ (Moliner), posiblemente a base estea no significado ‘fruta pequena’, por ser *pitoche* forma despectiva para este significado. Celdrán tamén recolle para o cast. **pitoche** os significados ‘individuo inútil a quen non se lle coñece habilidade e á súa vez de baixa calidade humana’.

A palabra do cast. **pitoflero** ‘músico malo’ ou ‘despectivo de músico’ (DRAE, Moliner), ‘persoa entrometida que anda con contos da xente’ (DRAE, Moliner, Celdrán), ‘falso’ (Celdrán), ‘persoa de escaso entendemento’ (Celdrán), da que Celdrán recolle ademais as variantes **pitofleras**, **pitofla**, **pitufila** e **pitufilín** (s.v. pitoflero), está creada sobre pito ‘fruta pequena, chifro’ (da mesma orixe que pito ‘cría de ave’) con reforzo redundante do lat. FLĀRE ‘soprar’.

Celdrán recolle en cast. **pitopáusico** ‘imbécil e carrozón que a pesar de que a súa potencia sexual vai de capa caída se resiste a recoñecer esta realidade’, que é palabra de creación con paralelismo en menopáusica ‘muller que cesou a actividade dos seus órganos de xeración’, con base en pito, forma popular para denominar o pene creada sobre o parecido cunha fruta, do mesmo xeito que en cast. adquiriu os significados ‘garabullo’ ou ‘canuto’ e en galego o de ‘cigarro’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **pito, non valer un** (Tomo V, pp. 58).

En Torrente Ballester “**Pito bebendo**” (porque movía a cabeza para arriba e para abaixo) (pp. 72).

VER

Barriolo, cacarela, cacarexar, galo, paxaro, pita, polo.

(**PLUMA**). Xera os significados: Denominación pexorativa para escritor ou xornalista; denominación para pescador de río que usa engado de plumas; persoa ou mozo sen madurar.

Implume

MORALEJO *O bípede implume sae de paseo e necesita ciscar na Nai Natureza todos os seus lixos internos, externos e mediopensionistas.* (pp. 224).

Pluma **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (7) La persona que escribe, escritor. **GRANXERAIS** s.f. (7) fig. Escritor, persoa que ten por oficio escribir.

Plumífero **GRANXERAIS** *adx. e s. (2) fig.* Dise con carácter despectivo ou festivo do xornalista ou escritor mediocre.

MORALEJO *Na nosa terra todos somos culleriñeiros e “plumíferos”, mentres que hai poucos que pesquen coa mosca seca.* (pp. 114).

Plumilla **AUTOR** Denominación pexorativa para xornalista.

Plumista **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) El que escribe por oficio.

Pruma VALLADARES (1884) El escritor.

Prumista VALLADARES (1884) Plumista, que tiene el ejercicio de escribir.

CASTELÁN

En DRAE **pluma** ‘escritor, autor de libros u outros escritos’, **plumífero** ‘(despect.) el que tiene por oficio escribir’, ‘autor de obras publicadas, especialmente literarias’, **plumista** ‘el que tiene por ejercicio o profesión escribir, y más regularmente, escribano u otro ministro que entiende en pleitos y negocios judiciales’.

En Moliner **pluma** ‘se puede emplear para referirse a la caligrafía de alguien o a una persona como calígrafo’, ‘se emplea para referirse a la actividad literaria en general o a la de un escritor determinado, o

al escritor mesmo’, **plumífero** ‘se aplica humorística o despectivamente a los escritores; particularmente, a los periodistas’, **plumista** ‘escribiente; particularmente, el de tribunales’.

En Celdrán **tener pluma** ‘decimos que tiene pluma la persona del sexo masculino que prefiere en sus relaciones sexuales a otro hombre, o muestra afeminamiento en la conducta y el trato’, ‘el afeminado a quien falta poco para cruzar de acera, o es notable su pérdida de aceite’, ‘en la jerga homosexual equivale a ser amariconado’, ‘mujer de vida alegre’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **plumitivo** ‘escritor ou jornalista sem méritos’.

En Almeida-Sampaio **plumitivo** ‘escritor público’, ‘jornalista’, ‘escritor incipiente’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (pluma ou pruma).

Do lat. PLŪMA íd.

NOTA

A palabra recollida **plumífero** en texto de Juan José Moralejo enténdese creada por paronomasia.

OUTRA LITERATURA

En Valle-Inclán **plumífero** (pp. 96).

VER

Penacho.

PODENGO. Persoa sen entidade, indeterminada.

Podenco

PINTOS *No lombo teu zorrega, bate e malla / fasta o máis monicreque ferrancheiro, / e calesquer podenco forasteiro / te bafa de vergonza sin migalla.* (pp. 112). *E non ten desculpa algunha / o desleixado podenco / que refuga o seu idioma / por falar en estrangeiro.* (pp. 139).

PÉREZ BALLESTEROS *Outro soldado ¡podenco! / Riuse de velo ir sudando / E hastra chamoulle zopenco / Vendo que encollido e trenco / C’un cadàvre iba cargando / -Solta ese tronco, Cardeza, / ¡Boa obra un cañón lle fixo! (Foguetes, pp. 141-142).*

PORTUGUÉS

En Houaiss **podengo** ‘humilde, bajulador, sabujo’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (podengo).

Do nome da raza de cans de caza. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, xermánica ou prerromana (s.v. podenco).

VER

Can.

Pola v. POLO.

(**POLDRO**). Xera os significados: Rudo, bruto; ignorante; inqueda, xoguetón, bulideiro; persoa de constitución forte; persoa de escasas forzas; covarde, medoso; pusilánime.

Apoldrado CARRÉ (1928-1931), IBÁÑEZ (1956), FRANCO GRANDE (1972) Bestia, rudo, ignorante.

Poldro **ELADIO RODRÍGUEZ** **Como poldros**, dícese de las personas inquietas, saltarinas, retozonas y nada juiciosas. **GRANXERAIS** s.m. (4) *fig.* Rapaz xoguetón e algo brutiño.

Potrica [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘cobarde’, ‘flojo, ó de escasas fuerzas’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) El hombre cobarde, pusilánime y miedoso. (2) El hombre flojo y de escasas fuerzas. **GRANXERAIS** adx. e s. (1) Persoa covarde.

Potricas **ELADIO RODRÍGUEZ** **POTRICA**.

Potricia FILGUEIRA (1926) Cobarde, flojo.

Repoltrudo [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘gordo y fuerte, dicho de personas’.] **GRANXERAIS** adx. (1) Dise da persoa gorda e de constitución forte.

CASTELÁN

En DRAE **potrilla** ‘viejo que ostenta verdor y mocedad’.

En Moliner **potrilla** ‘se aplica al hombre viejo que tiene aspecto juvenil’.

En Celadrán **potro** ‘mujer alocada y hombruna, virago’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **apoltronado** ‘que se tornou poltrão; acovardado, amedrontado’, **poltranaz** ‘indivíduo muito poltrão’, **poltrão** ‘que ou aquele que não tem coragem, que é medroso, covarde’, **potranca** ‘mulher jovem e provocante, de corpo bonito’, **potreador** ‘que ou aquele que potreia (‘apropiar-se ilegalmente de gado cavalar, tirando-o do campo do propietario’, ‘apossar-se do alheio’, ‘desafiar’, ‘ralhar com ares de valente; vociferar’, ‘ficar irado’)

En Almeida-Sampaio **poltranaz** ‘grande poltrão’, **poltrão** ‘cobarde’, ‘medroso’, ‘indivíduo tímido’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (poldro, poldranco e potro).

Para Corominas-Pascual de orixe incerta, considera que non está clara a derivación do lat. PULLUS ‘cría dun animal’, ‘animal de pouco tempo’ e que ben podería ser prerromana (s.v. potro).

A palabra potrica(s) podería derivar de potra (: s.v.), pero as acepcións ‘medoso’, ‘de escasas forzas’ parecen proceder das características propias do cabalo novo. Hase ter en conta que na lingua medieval galega-portuguesa coincidían as formas poldro e potro, e que no port. actual conviven para denominar o cabalo novo as formas *poldro* e *potro*. Ademais o significado ‘covarde’ coincide co das palabras do port. *apoltronado*, *poltranaz* e *poltrão* recollidas, que parecen demostrar que non veñen de potra, e asemade me dan argumentos para encaixalas nesta entrada que nos ocupa, diferindo para eso do criterio de Houaiss e de Almeida-Sampaio, que derivan as tres palabras de poltrona, algo que, por outro lado, resulta difícil de demostrar semanticamente.

DRAE considera que a voz do cast. *potrilla* recollida arriba deriva de potra ‘hernia’, pero polo significado debe ser der. de *potro*.

NOTA

A voz galega recollida arriba repoltrudo hai que entendela influída por repoludo (v. repolo).

A voz potricia recollida de Filgueira (1926) parece que sexa errata de tanscripción, pois este lexicógrafo recolle palabras e significados de Valladares (1884) e neste caso, ademais, aparecen claramente os dous significados de Valladares (1884) para a entrada potrica.

A palabra do cast. *tusón* é sinónima de *potro* –para Corominas-Pascual der. do cast. *tundir* ‘cortar o pelo’, ‘tosquiar’, do lat. TONDĒRE íd., que dá en galego tundir co significado ‘dar unha tunda, mazar a golpes’- e xera no feminino **tusona** o significado figurado ‘prostituta’ (DRAE, Moliner). Quizais axuda a chegar a esta acepción o significado de *tusón* ‘coiro curtido da ovella ou do carneiro’, e funcionaría coma os derivados de coiro (: s.v.) ou pel (: s.v.) que tamén chegan a este significado figurado. Celadrán recolle para **tusona** o significado ‘muller desprezable’ (s.v. tusa), e recolle a teoría etimolóxica exposta (“acaso en alusión al castigo que antaño se dio a estas mujeres de raparlas como se esquila a las ovejas”), pero considera que procede de *tusa* ‘cadela’, voz creada de onomatopea para chamar o can (v. cuzo). Celadrán apoia esta teoría co rexistro en cast. de **tuso** ‘feo’ (s.v. tusa).

VER

Poltrona, potra.

Poleiro v. POLO.

***POLLINO**. Estúpido; alcume de personaxe na obra de Xosé Vázquez Pintor. (Non é palabra galega).

Pollina

PINTOR A **Pollina** cobrou case unha marea de sollas por descubrir que non era o Gavioto. (pp. 117).

Pollino VALLADARES (1884) Mírasele como símbolo de la estupidez.

CASTELÁN

En DRAE **pollino** ‘persona simple, ignorante o ruda’.

En Moliner **pollino** ‘persona torpe’.

En Celadrán **pollino** ‘persona simple y ruda, de modales zafios; borrico’, ‘asno, torpe e ignorante, especialmente cuando el sujeto a quien se dice es joven y terco’.

ETIMOLOXÍA

Do cast. *pollino* ‘asno’, tomado do adxectivo latino PULLĪNUS ‘relativo a un animal novo’, der. de PULLUS ‘cría dun animal’ e tamén termo afectivo e de cariño (v. polo).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **pollino** (Tomo I, pp. 187).

VER

Asno, burro, polo.

Polloso v. PIOLLO.

(POLO). Xera os significados: Denominación indeterminada para persoa, particularmente para rapaz ou rapaza; muller despenteada; persoa con autoridade ou que ten cargo importante; vaidoso, fachendoso, presumido, particularmente da súa posición o do seu cargo; denominación pexorativa para un grupo de persoas que se deixan convencer; persoa astuta, sagaz; novato, principiante; político que empeza a súa carreira.

Apoleirado **ELADIO RODRÍGUEZ** EMPOLEIRADO.

Empoleirado [En Carré (1972) ‘empingorotado; dícese del que ocupa un alto puesto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Ensoberbecido, hinchado, entonado. **GRANXERAIS** *adx.* (2) *fig.* Que presume da súa posición; fachendoso, finchado, vaidoso.

Espuleirada **ANÍBAL OTERO** *adj.* (2) Despeluzada, hablando de una mujer.

(pola) **GRANXERAIS** **Ser boa pola**, expresión que censura o comportamento dunha rapaza ou dunha muller.

FREIXANES *Simonetta aplaude, relouca de alegría, finchada coma unha pola.* (pp. 105).

Poleiro

ALCALÁ *Estou seguro de que vai haber guerra por culpa da suba. Xa andaré o das Comisións revolucionando o poleiro, a facer barullo e a dicir que eu son un burgués, que eu participo nos beneficios da empresa.* (pp. 51).

Polo [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) (s.v. pôlo) ‘astuto, perillan, sagaz’. En Valladares (1884) **Estás bo polo** ‘no creí que eras tan astuto’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Mozo de pocos anos, que máis comúnmente se llama rapaz. (3) Hombre astuto y sagaz. **GRANXERAIS** **Ser bo polo**, expresión que censura o comportamento dun rapaz ou dun home.

RISCO *Despois colleu un pano perfumado e uns guantes crema, meteu a chave na alxibeira, e baixou tan composto que semellaba un polo case pera.* (pp. 131).

PEDRAYO *–Teño que vos falar. Postas as zocas novas ferradas cos canelos que a Catuxa mercaba ao ferreiro, recadaba o pao e a corzoa. A risada de dentes de xena da Catuxa: –¿Que vai dicir o polo cairento? –respondeu o mozo que non aturaba un intre máis o vivir esfameado.* (pp. 23).

MELLA *Exhalamos un arrecendo vital que, na pituitaria das hienas políticas, soa a música celestial. En canto o ventan, no poleiro político os polos novos pónense rufos e inicianse ousados na tarefa de gala-las pitas. Vostede, mestre en poleiros, sabe que ese é o momento máis perigoso e hai que tomar medidas. Cando se detecta que un polo novo, máis ambicioso, inicia a súa irresistible ascensión, non queda máis remedio que saca-la regreta e aplicarlle na crista ó máis principal. Certo é Don Manuel que, sendo vostede home de constitución máis ben enorme e de xenio estremoso, débolle pedir que o cristazo non sexa excesivo.* (pp. 128).

CASTELÁN

En DRAE **polla** ‘jovencita’, **pollancón** ‘el que apenas entrado en la adolescencia, es ya tan corpulento como los jóvenes de mucha más edad’, **pollastre**, **pollastro** ‘jovenzuelo que se las hecha de hombre’, **pollito** ‘niño o niña de corta edad’, **pollo** ‘joven’, ‘hombre astuto y sagaz’, **poncella** ‘mujer que no ha conocido varón, doncella’.

En Moliner **pollancón** ‘muchacho muy joven y muy corpulento para su edad’, **pollastre** ‘despectivo de pollo (‘señorito’), **pollastro** ‘hombre astuto’, **pollito** ‘niño o niña pequeño’, ‘diminutivo de pollo (‘joven’), **pollo/a** ‘señorito. Muchacho u hombre joven de clase acomodada. En masculino sólo se aplica en tono despectivo o jocoso’, ‘a veces, con ese mismo tono, se aplica a hombres maduros’, ‘hombre astuto y sagaz’, **poncella**, **poncella** ‘doncella’.

En Celdrán **pollo** ‘se dice con ánimo ofensivo del hombre astuto y calculador que busca la manera de engañar a otro’, **pollo bien** ‘joven presumido, atildado, pollopera, currutaco y moderno, de familia con dinero y estudios’, **estar como un pollón** ‘quien está como un cencerro, loco de atar; zumbao’ (s.v. pollón), **pollopera** ‘niñato, pollo bien’, ‘es un joven con el futuro resuelto’.

En Corominas-Pascual **pollastrón** ‘muchacho espigado’ (s.v. pollo).

PORTUGUÉS

En Houaiss **empoleirado** ‘investido de autoridade’ (der. de *poleiro* ‘posição de mando, de autoridade’), seguramente derivado **polaca** ‘mulher da vida; meretriz’, **polhastro** ‘rapaz grande, forte; rapagão, mocetão’, ‘indivíduo cheio de espertezas’, **polho** ‘homem jovem, rapaz’, ‘homem astuto’.

En Almeida-Sampaio *poleiro* ‘posição elevada; poder; autoridade; governo’, **cantar** ou **falar de poleiro** ‘falar com arrogância’, **polha** ‘rapariga’, **polhastro** ‘rapagão, mocetão’, ‘azevieiro (‘finório’, ‘esperto’, ‘malicioso’), **polho** ‘rapaz’.

ETIMOLOXÍA

Non aparece a voz polo no *Diccionario de diccionarios do galego medieval*, pero si o der. *poleiro*.

De polo ‘pito de calquera ave, particularmente da galiña’, ‘galo novo’, do lat. PULLUS ‘cría dun animal calquera’, ‘cría da galiña’ e tamén termo afectivo.

As formas *polh-* do portugués son castelanismos. A palabra portuguesa recollida arriba *polaca* ‘prostituta’ pode ter influxo por paronomasia do xentilicio feminino de Polonia.

NOTA

Poliña de deus é denominación dunha bolboreta.

Para a palabra recollida do cast. *poncella* hase ter en conta o paralelismo con *doncella* (v. doncela).

O cast. *siguemepollo* ‘fita de adorno que lles caía ás mulleres polas costas’ anima a pensar nunha acepción de **pollo** ‘pretendente’.

A palabra do port. *empolado* ‘orgullosa’ non se ha de confundir con esta entrada, pois é der. de *empola*, variante de *ampola* (v. ampuloso).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **polo** (Tomo IV, pp. 31, 184) (galeguismo).

En Pardo Bazán **pollo implume** (pp. 135), **seminarista pollo** (pp. 26).

En Valle-Inclán **pollo** ‘indivíduo’ (pp. 101, 106, 120, 145, 153).

En Cela **pollo** ‘indivíduo’ (250), **pollito** (59, 123), **pollita** (161).

En Torrente Ballester **pollo** (pp. 387).

VER

Apulientado, pimpollo, pito, pollino, **repolo**.

(**POLTRONA**). Xera os significados: Preguiceiro; indolente.

Apoltroado [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) ‘indolente, abúlico, perezoso’.]

ELADIO RODRÍGUEZ *adj.* (2) Apoltronado, indolente, perezoso.

Espotreado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Dícese de la persona indolente, holgazana y floja para el trabajo.

Poltrón **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Flojo, preguiceiro.

CASTELÁN

En Covarrubias **poltrón** ‘el mozo flojo y holgazán, que con poco trabajo se cansa y trasuda’ (s.v. poltrón).

En DRAE **poltrón** ‘flojo, perezoso, haragán, enemigo del trabajo’.

En Moliner **apoltronado** ‘derivado de significado deducible del de “apoltronarse” (abandonarse. Emperezarse. Hacerse poltrón; dejar de ser activo)’, **poltrón** ‘comodón, holgazán o perezoso. Se dice del que rehúye el trabajo y las molestias’.

En Celdrán **poltrón** ‘haragán, ocioso, molondrón’, ‘persona holgazana y torpe que se pasa el día gandleando’, ‘quien es de carácter flojo’, ‘persona a quien la indolencia ha socavado su fuerza de voluntad y es incapaz de emprender acción alguna que suponga esfuerzo’, **potrán** ‘persona pesada y lenta’, ‘pelmazo’, nos Ancares leoneses.

ETIMOLOXÍA

De poltrón ou poltrona (Acevedo (1932) recolle tamén (siya) poltrúa) ‘sillón comfortable’. Para Corominas-Pascual do it. *poltrone* ‘preguiceiro’, ‘cobarde’, der. de *poltro* ‘sillón’, ‘cama’, que tería antigamente o significado ‘poldro’ (actual *poledro*) (s.v. potro).

Tomo a decisión de enmarcar baixo esta entrada as palabras con esta base que teñen o significado ‘preguiceiro’ ou ‘indolente’, por ser ese o significado figurado da forma primitiva poltrón, pero sería verosímil que saísen estas acepcións inspiradas no animal poldro.

VER

Poldro.

(POMBA). Xera os significados: Aparvado, abobado, atontado; persoa bondadosa; persoa de bo carácter e apacible; político ou militar que defende a opción do diálogo antes que a confrontación; apelativo cariñoso, particularmente para un neno ou para o namorado ou namorada.

Apalominado [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) ‘atontado, abobado’.]
CONSTANTINO GARCÍA *adj.* (1) (Cab. Nov. Sob. Gro. Ced. Gun. Bur. Sua. Mon. Pan. Mez.)
Atontado.

CASARES *E ti vas e dislle que dixeches oxalá lle engorde o cu, porque eso non lle gusta nada, pero rise, tense que rir aínda que non lle faga gracia, tense que rir por obrigación, pois el ben sabe que lle dis o oxalá só por amolalo e entón, ás primeiras, chámache e apalominado nunha clase, pero sen se erguer, para que non lle vexan o cu tan grande que te.* (pp. 35).

Apaluminado **CONSTANTINO GARCÍA** (Com. Cod. Gui. Per. Ram.) APALOMINADO.

Palomo **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Atontado.

Pomba [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) ‘persona muy bondadosa y apacible’]
ELADIO RODRÍGUEZ *s.f.* (2) Persona de genio apacible y de carácter dulce. **GRANXERAIS** *s.f.* (2) *fig.* Persoa de xenio apracible. (3) *fig.* Político ou militar partidario de posturas dialogantes co inimigo para busca-la paz, en oposicións ós falcóns, partidarios de posturas duras e agresivas.

LUGRÍS *Dareille ó meu afillado o teu recado. ¡Adiós, miña pomba!* (pp. 95).

LEIRAS *Ben sabía que eu son lume, / e tamén que tu es estopa..., / pero tiña tantas ganas / de decirche tantas cousas, / que, cando alí te atopéi / tan de boa cara e tan soia, / non tiven xa máis remedio / que me achegar, miña pomba.* (pp. 365).

NORIEGA *Dime, ¿que escultas, / pomba sinxela? / -Es ben zunado, / ¡caieume a alferga! / - ¿Onde a traguías? / -Na faldriqueira.* (Tomo I, pp. 251).

CASARES *A súa nai deulle un bico e chamoulle miña pomba. E eso mesmo parecía: unha pomba branquiña, branquiña, capaz de se botar a voar en calquera intre.* (pp. 58).

FREIXANES *Lucrecia, con moito secreto, mandou pola freira (...). A abadesa Girolama, que andou terras e camiños na súa mocidade, contaba maravillosas historias (...). Agora ninguén é nada. O mundo muda moi a présa, miña pomba.* (pp. 137-138).

Pombiña **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Vocablo cariñoso que se emplea con la mujer amada o con la joven dulce, afable y simpática.

NORIEGA *Cunha voz máis fatigada / tornaba a Virxen Fermosa: / durme, pombiña nevada, / durme, durme, durme ben... (Tomo II, pp. 42). Seguía barafustando a miña pombiña dei sette Dolori.* (Tomo II, pp. 313).

CRECENTE *Pombiña ¿no’has de ir á festa, / día de San Bartomeu?* (pp. 591).

FERNÁNDEZ *E, quizais, decatándose de tal cousa, Rosa -unha delicada pombiña- púxose tísica.* (pp. 72).

Pombiño **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (3) Niño pequenuelo y simpático.

A.REIGOSA *Aloumiñábanse, dábanse bicos e apertas, espíanse o un ó outro, e dicíanse nomes moi raros: -¡Pichorriña! -dicíalle o mozo. E a moza respondíalle: -¿Que, meu Caravel? -¿Non é mellor cear despois...? -¿Como queiras, meu Pombiño! -¡Pois, como queiras e despois ceamos! -dixo, meloso, o mozo.* (pp. 33).

Pombo

LEIRAS *Téñote diante min sempre, / diante min sempre, meu pombo; / diante min, cando te vexo; / diante min, cando te soño.* (pp. 196).

IGLESIAS *Son un carruxo, non un pombo que se ergue, prrrrii, e bícalo no cu. Non me mataches nin tirando ó quieto. Dánseche mellor as tendas de nabiña.* (pp. 70).

CASTELÁN

En Covarrubias **es una paloma sin hiel** ‘es bien intencionado y manso’ (s.v. paloma).

En DRAE **paloma**, **paloma sin hiel** ‘persona de genio apacible y quieto’, **palomilla** ‘pilluelo, muchacho travieso y callejero’, ‘pandilla, grupo de muchachos vagabundos o de personas que acostumbran reunirse

para divertirse o pasar el rato', **palomo** 'propagandista o muñidor muy diestro en estos oficios', 'hombre necio o simple'.

En Moliner **paloma**, **paloma sin hiel** 'persona bondadosa incapaz de hacer daño a nadie o de sentir odio o mala voluntad hacia otros', **palomo** 'propagandista o muñidor muy diestro en estos oficios'.

En Celdrán **apalominao** 'persona tarda en reaccionar, sujeto atontado y lelo', 'hombre poco viril', **palomo de piso** 'persona que se comporta de manera taimada y cautelosa para terminar embaucando a otro; zorrón'.

PORTUGUÊS

En Houaiss **colombino**, **columbino** 'destituído de malícia; cándido, puro', **pomba-lesa** 'indivíduo sexualmente impotente', 'indivíduo bobo, tolo', **pombeiro** 'comerciante ou preposto seu que se embrenhava pelo interior da África a fim de trazer informações para os traficantes ou para negociar pessoalmente escravos', 'vendedor ambulante que comerciava pelo sertão do Brasil com os indígenas', 'indivíduo que se embrenhava pelo interior do Brasil na pista de criminosos, trabalhando como informante da força pública', 'olheiro da polícia', **pombo-correio** 'indivíduo que leva informações ou mensagens de uma pessoa a outra; mensageiro'.

En Almeida-Sampaio **columbino** 'inocente; cándido; puro', **pomba** 'pessoa bondadosa', **pomba sem fel** 'pessoa ingénua', **coração de pomba** 'pessoa extremadamente bondadosa', **pombinha** 'rapariga ingénua', **pombinho** 'borracho'.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (tamén a forma paloma).

Do lat. vg. *PALUMBA, do lat. PĀLUMBES 'pombo' e tamén 'namorado' (o der. dim. PĀLUMBULUS é termo cariñoso), que se distinguía de CŌLUMBA 'pomba' e tamén expresión de cariño.

NOTA

En port. **pomba** é nome festivo do órgano sexual do home e tamén do da muller.

O port. **pomboca** 'persoa sen iniciativa' é para Houaiss cruce do quechua *mpombo* 'tolo' e do port. *baboca*.

De Carlos Casares recóllese "miña pomba", pero hase ter en conta que no mesmo libro aparecen tamén os apelativos cariñosos "meu pichón" e "meu paxariño".

Paloma é nome tradicional para darlles ás vacas de cor branca.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **palomo mio del alma** (Tomo VI, pp. 373), **paloma** (Tomo VII, pp. 177).

En Pardo Bazán **paloma blanca** (pp. 277).

VER

Pichón, rula.

(**PORCO**). Xera os significados: Persoa sucia e desaseada; persoa que vive nun sitio sucio e sen hixiene; persoa que fai as cousas con pouco coidado; persoa que fai as cousas sen limpeza; persoa gorda; depravado e vil; persoa que actúa mal; amante; persoa adúltera; prostituta; muller fácil para proposicións sexuais; persoa groseira falando; persoa que fala de temas indecentes ou obscenos; persoa que vive das esmolos; rudo; persoa despenteada; persoa coa cara colorada e con suor; persoa que come calquera cousa ou pratos raros; denominación histórica pexorativa para xudeu ou musulmán convertido falsamente ó cristianismo; denominación pexorativa para habitantes de tres lugares do concello de Abadín ou de Mondoñedo (Lugo).

Emporcallado [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) 'depravado, envilecido, abyecto'.] **GRANXERAIS** *adx.* (2) Cheo de porcallada; luxado, sucio. (3) *fig.* Dise da persoa envilecida ou depravada.

DELRIEGO *Asomábanse, despois dun rastrexo, algúns rapaces barbilongos, emporcallados.* (pp. 47).

Porca [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) 'persona súcia ó pouco aseada'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (2) Mujer desaliñada, desaseada y sucia. **Saíulle a porca capada**, aplícase al que se llevó gran chasco y le resultó mal un asunto que creía beneficioso y fácil.

AURELIO RIBALTA *Por de contado que Doña Silvia avergónzase pra con ela mesma da debilidá de recreiárese na vista de tal bafúa, xente porca e ruín, indina das súas olladas.* (pp. 133).

LEIRAS *¿Que fuches, que che chamaron, / probiña porca cincenta?... / Nunca o que lixóu a manta / soupo ter calada a léngua!* (pp. 324).

CASTELAO *A Xarda, fora de sí, encaróuse coa moza que facía de viuda no camiño. –¿De qué te rís, ti, porca das ánimas? (pp. 67).*

PEDRAYO *Ao pasar na tía xanota, as verbas bruxa, demo, candonga, porca, brouxa gurrando por saír facíanlle mal na lingua. Ceibaríaalla na faciana fea e carapolada, cuspíndollas na boca podre, escorrenaría a paos e cantazos polo monte para logo pecharlle a porta a ela, a ladra, a galdrupeira, a dona da casa. (pp. 10).*

CASARES *Cando ela abría dende o fondo do sono recién cortado, zas, deixáballe sobre a cara toda a forza do seu brazo, porca, pensas acaso que vou vir visitarte dende Roma para encontrarte roncando a perna solta, burra, anda, recolle os teus enseres e vaíamos verte danzar encoira ó alto do Cumial baixo a xeadá. (pp. 140).*

TORO *Que es unha porca que te deixas tocar por calquera. (pp. 75).*

CID CABIDO *“Non se trata dun simple lío”, prendeu outro pitillo. “Román leva con esa porca máis de ano e medio”. (pp. 76). (‘querida, amante’).*

ALCALÁ *¿Quen tivo a culpa da desfeita na fundición? Todos dicíamos que o bechoco do Placidito, sen vergoña, coas gafas de sol e o peliño relambido indo aos touros a Pontevedra con porcas que traía de Vigo, o cara del, cando xa estabamos facendo auga, cuspíndonos así á cara todo o desprezo que nos tiña. (pp. 44). (‘prostituta’).*

CASALDERREY *Ela, como é moi falsa, trataba de ser amable e parecía que se ía derreter coma a manteiga. Aínda daría para varios barrís de graxa (de porca, claro). (pp. 96).*

Porcallán **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m. y f.* (1) Persona muy sucia y puerca. (2) Persona sin escrúpulo en su higiene corporal. (3) El que emplea palabras soeces. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Pan.) PORCALLEIRO. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise do que está ou anda sucio; porcalheiro, porcallón, porco, porcón. (2) Dise do que está ou anda desaseado ou desastrado; porcalheiro, porcallón, porco, porcón. (3) Dise da persoa que fai as cousas con pouco coidado; porcalheiro, porcallón, porco, porcón. (4) Dise da persoa que é malfalada ou que emprega palabras bastas; porcalheiro, porcallón, porco, porcón.

BLANCO AMOR *O Bocas, dempois de cada grolo, resquexaba forte, coma si tivera lume na gorxa, e voltaba a ceibar o seu laio de porcallán: –“¡...que xa vos dixen que quero estar cunha muller que non sexa puta...!” (pp. 105).*

MORALEJO *A porcallada que o Miño arrastra, as manchas de aceite pesado, as cabezas e tripas de polo non son máis que iso: porcallada. Porcallada dos porcalláns que as botan. (pp. 56).*

REIGOSA *Seica non sábe-lo que se di de tei por aí, porcallán (dillo a súa muller porque se di que vai ter un fillo doutra muller). (pp. 36). –¿E agora que tes que dicir, porcallán. –Cala, muller, e non digas babadas. Deus é grande e pódeo todo ¿ou non o sabías? (pp. 39). Supoña que ti, Xacinto, tiñas que estar metido nisto. Xa sei que a túa cabeza de porcallán non dá para máis. (pp. 119).*

CASALDERREY *–¿Fizen piz por min! –¿Ui! ¡Porcallán! Iso si que non se fai -comenta cariñosa o mesmo tempo que lle sobe o pantalón. (pp. 139).*

Porcalleira

SUMAI *A Nena gateaba por debaixo das mesas buscando pés para chuchalos. A Nai agarrouna polo cinto do pantalón e deulle unha labazada por porcalleira. (pp. 121).*

Porcalleiro **ELADIO RODRÍGUEZ** **PORCALLÁN**. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com. Nov. Gui. Gun.) Que habla de cosas sucias. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise do que está ou anda sucio; porcallán, porcallón, porco, porcón. (2) Dise do que está ou anda desaseado ou desastrado; porcallán, porcallón, porco, porcón. (3) Dise da persoa que fai as cousas con pouco coidado; porcallán, porcallón, porco, porcón. (4) Dise da persoa que é malfalada ou que emprega palabras bastas; porcallán, porcallón, porco, porcón.

CASALDERREY *¡Xesús! ¿Ti que fas Xián? ¡Quita agora mesmo a cabeza do váter! ¡Porcalleiro! ¡Que noxo! (pp. 125).*

Porcallenta

MORALEJO *Dende a miñoca máis porcallenta e o mosquito máis cativo ata a compañeira máis gorda e que se deixe, pasando por grilos, saltóns, besbellos. (pp. 94).*

Porcallo CUVEIRO (1876) Súcio ó poco aseado.

Porcallón [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘súcio ó poco aseado’. En Ibáñez (1956) ‘puerco, indecente’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** PORCALLÁN. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise do que está ou anda sucio; porcallán, porcalleiro, porco, porcón. (2) Dise do que está ou anda desaseado ou desastrado; porcallán, porcalleiro, porco, porcón. (3) Dise da persoa que fai as cousas con pouco coidado; porcallán, porcalleiro, porco, porcón. (4) Dise da persoa que é malfalada ou que emprega palabras bastas; porcallán, porcalleiro, porco, porcón.

Porco [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘el que anda lleno de porqueria, poco aseado, ediondo, impolitico, obsceno’. En Pereda (1953) **Andar com’o porco de San Antonio** ‘vivir de limosnas’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Puerco, sucio, hombre que carece de limpeza. **Poñerse feito un porco**, ensuciarse, mancharse, ponerse sucio y puerco. **Poñerse feito un porco espiño**, aplícase al despeinado y con los cabellos revueltos hacia arriba, y se dice también del que ostenta modales agresivos. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (v.c.) Sucio. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (3) Que se caracteriza pola súa falta de limpeza; cocho, marrán, porcallán, porcallón, porcón. (4) Obsceno, que non se adapta ós usos recomendados pola decencia; cocho, marrán, porcallán, porcallón, porcón.

AÑÓN *Pois groseira como un porco / algun-as veces portouse.* (pp. 231).

LUGRÍS *Largade axiña aquí, senón douvos coa cesta nos fuciños. ¡Vaia co demo dos homes que non saben máis que dicir bocú, bocú! ¡Porcos!* (pp. 252).

NORIEGA *E andan todos... de maneira / que ¡dan dolor e dan risa! / porcos, rotos, sin camisa, / e coa barriga baleira.* (Tomo II, pp. 45).

CASTELAO COUSAS *–Do porco aprovéitase todo. –Menos o nome que ninguén o quer.* (pp. 295). *–Ti a min non me chamas porco, ¿eh? –Perdóname, home; porque do porco aprovéitase todo e de ti non se aproveita nada.* (pp. 373).

CASTELAO DEBUXOS *Por ter máis semellanza c’un porco nin tansiquera sabe que ha de morrer (vese un home fumando un puro e actitude hedonista, a carón dunha mesa gorentosa e acariñado por unha muller).*

RISCO *Na postguerra, D. Celidonio ascendeu de porco a marrán e chegou a alcalde. A parenta inflou coma o fol da gaita.* (pp. 7). *D. Celidonio, que se volvera supetamente porco manso e podía correr a catro pes.* (pp. 34).

CASTELAO *Lémbrese do xefe da oficiña e mándalle un recado polo aire. –E tí, cara de verdugo chino, tés que pagalas no inferno! Xa non serías home para denunciar ao meu difunto!... ¡Cobarde! ¡Porco! Así che saquen os ollos cun compás!* (pp. 203).

PEDRAYO *O colexial de Fonseca morreu farto de sabencia e porco.* (pp. 95).

GARCÍA BARROS *Cuns versos en romance galego chamándolle porcos ós yankees por haberse posto de banda dos patriotas cubanos.* (pp. 19).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Porco. Grosso, pequenote, a ollada baixa, grunía ao falar. Inimigo da hixiene, fedía que alcatreaba. Dicía: “Porco limpo nunca ceba”.* (pp. 194).

MORALEJO *Volvo a insistir na triste experiencia de que somos porcos, agresivos e desaprensivos coa Natureza.* (pp. 210). *O único animal doméstico que se mantén por esta zona é o porco. E non soamente sen mantén, senón que mellorou abondo o seu nivel de vida, tanto que ata ten colchón, neveira, televisor, lavadora, bicicleta... e, cando se lle derraman, guíndaos no río.* (pp. 220). (ironía).

REIGOSA *O Bartolo feneceu coma un porco, desangrado.* (pp. 50).

TORO *Esta é a túa casa e de aquí non marchades nin ti nin o rapaz. Mala puta (...). –Deixa iso, é a miña roupa. Solta. Asasino. Mal pai (...). –Porco, asasino. Déixanos en paz. Queda co teu remolque. Mal pai.* (pp. 40). *O Louzao era meu amigo, e por aquelas hostias que ganaches naquela festa non se lle fai iso a un home. Es un porco, Abelardo. Ti e tódolos teus amigos sodes uns porcos.* (pp. 55). *¿Que fas, porco? Vasme manchar o pantalón (...). –Porco, como fedes.* (pp. 56). *–¿Viches o porco ese? –¿Quen? ¿Lino? ¿Por que o dis? (pp. 74). A ese porco e a súa muller.* (pp. 79). *Se non fora polos cativos, eu penso que me mataba. Que porco foi, meu Deus. Toda a vida foi un porco, non sei como lle deixei que me fixera dous fillos.* (pp. 88). *De aí teño que pagar o médico, que non teño nin seguro nin nada, e neste traballo tes que botar moita man del para estar sempre a punto, que vén un porco calquera e pásache unha infección.* (pp. 110). *Ao final, os homes son todos uns porcos.* (pp. 111). *Os homes ao final veñen ser todos por un igual. Uns porcos de carallo.* (pp. 112). *Es coma teu pai, sempre fuches un porco.* (pp. 147).

CABANA Coa condición de que Almanzor lle axudase despois a vingarse dos seus inimigos. Contoulle que os porcos cristiáns eran tan escelerados que enterraran as súas riquezas no cemiterio. (pp. 108).

X.TORO O xefe mirou a Víctor coa cara encarnada e suorosa que estaba así sempre despois das comidas, coa cara coma un porco. (pp. 16).

CID CABIDO O tipo cánsase da película e apaga o televisor co mando, non se molesta en comprobar que hai nas outras cadeas nin en preguntarme se prefiro seguir coa película; niso cumpre coa norma de comportarse como se eu non existise, ou sexa, como un auténtico porco. (pp. 45).

FERRÍN Con certeza, tras duns anos de frenética actividade, combatendo coma un porco bravo por poulas e por veigas, o Exclaustrado de Diabelle collera sona de fera intransixente. (pp. 73).

ALCALÁ –Mal. Este cativo toléame. Non me quere comer nada salgado. ¿Sabes que lle tiven que facer para que me comese a carne? Darlla con leite condensado. –Que porcallada. Porco, que es un porco. (pp. 68).

IGLESIAS –Non respectas nin a morte, porco. –Ben me decato de que che caio mal, non insistas. (pp. 140).

CASALDERREY –¡Estúpido! ¡Imbécil! ¡Idiota! ¡Porco! A ti tamén te odio -enumera nun estoupido de adxectivos aldraxantes. Roberto volve ceder e cambia de táctica. Pide desculpas á súa irmá. Trata de facela razoar para que depoña a súa folga de encerro. –Veña tía, perdoa. Era unha broma, non me fagas caso. Si, son un imbécil, un idiota e todo iso, pero sae. (pp. 108).

VALCÁRCEL “Eu lévote, eh”, díxome o home, antes de arrancar. “Pero tes que te facer unha palla no traxecto (...). Rapidamente, fíxennme co control do trailer e aparteí do volante a aquel porco. (pp. 82-83). As cabichas de cigarro apañeinas no horto da súa casa, por baixo dunha das fiestras, porque era moi porco. (pp. 88). O Rafael era con toda propiedade un barbeiro de sábado (...). Os parroquianos sen embargo, indefectiblemente, aseguraban entre si que era un porco. (pp. 92-93). E aínda que os estaban cebando para os matar, coidaban con mimosa atención a súa saúde. –¡Somos gando! ¡Somos porcos de ceba! -queixábase Fidel a Bieito Souto (...). –¡Somos touciño! (pp. 106). Non sei se haberá quen me coide e me limpe. Porque el era moi porco, que os vellos teñen ese noxo. Pero el facíao adrede, por me amolar, que nunca foi limpo. (pp.

Porcón [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘porcallon, sucio, desaseado, indecente, etc.’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *aum.* PORCO. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Com.) PORCO. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Dise do que está ou anda sucio; porcallán, porcalheiro, porcallón, porco. (2) Dise do que está ou anda desaseado ou desastrado; porcallán, porcalheiro, porcallón, porco. (3) Dise da persoa que fai as cousas con pouco coidado e limpeza; porcallán, porcalheiro, porcallón, porco. (4) Obsceno, dise da persoa que é malfalada ou que emprega palabras bastas; porcallán, porcalheiro, porcallón, porco.

Porcona

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO A Porcona. Na súa taberna, na que a limpeza brillaba pola súa ausencia, preparaba uns callos que eran unha delicia. (pp. 200).

Porqueiro **SARMIENTO** *Porqueiro*.

Porquello

LEIRAS E, nese punto, ós colares / se lle botóu un porquello; / (e o alcume dos da Costa, / Valiño e o Formigueiro). (pp. 302).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **puerco**: “Muy semejante a este animal es el avariento, porque hasta el día de su muerte no es de provecho” (s.v. puerco).

En DRAE **pazpuerca** ‘dícese de la mujer sucia y grosera’, **porcachón**, **porcallón** ‘fam. aum. de puerco’, **puerca** ‘mujer desaliñada, sucia, que no tiene limpieza’, ‘mujer grosera, sin policía, cortesía ni crianza’, ‘mujer ruin, interesada, venal’, **puerco** ‘hombre desaliñado, sucio, que no tiene limpieza’, ‘hombre grosero, sin policía, cortesía ni crianza’, ‘hombre ruin, interesado, venal’.

En Moliner **pazpuerca** ‘se aplica a la mujer sucia y grosera’, **porcachón**, **porcallón** ‘aumentativo de puerco’, **puerco/a** ‘(aplicado a personas) muy sucio’, ‘de instintos o proceder innobles, indelicados o groseros’.

En Celadrán **pazpuerca**, **fazpuerca** ‘mujer grosera, de aspecto desaliñado, fachosa y malencarada’, **porcaz** ‘persona sucia, grosera y descortés’, en Asturias (o autor admite influxo da palabra *procaz*),

porquinche, **porquiñate** ‘persona sucia’ (s.v. puerco), **puercas** ‘quien es puerco en extremo’, ‘persona muy marrana y sucia’ (s.v. puerco), **puerco** ‘cochino, persona desaliñada y sucia’, ‘hombre gorsero, ruin y venal, que carece de cortesía y crianza; guarro’, ‘quien es en exceso basto y ordinario, incapaz de guardar compostura’.

PORTUGUÊS

En Houaiss **emporcado** ‘que se emporcalhou (‘tornar(-se) sujo como porco’, ‘degradar-se, desvalorizar-se por praticar ato reprovável’); enxovalhado, sujo’, **porcalhão** ‘que ou o que é sujo, sem higiene’, ‘que ou o que trabalha mal, cujo trabalho é ruim, mal-acabado, ou que faz sujeira ao trabalhar’, **porcaria** ‘que ou aquele que não vale nada, é sem préstimo, mal-educado, péssimo no que faz; emprestável’, **porco** ‘indivíduo sujo, sem higiene pessoal ou no local onde costuma ficar’, ‘indivíduo moralmente baixo, de mau caráter’, ‘o chefe dos demônios; diabo’, ‘que ofende os valores morais predominantes; grosseiro, imoral, obsceno’, **porco-sujo** ‘o chefe dos demônios; diabo, demônio, satanás’, **porqueira** ‘indivíduo ruim, tratante, ordinário, inútil, sem préstimos’, ‘criança muito levada, arteira, sem juízo’.

En Almeida-Sampaio **porca** ‘mulher suja’, **porcalhão** ‘que ou aquele que é muito sujo ou faz coisas sem perfeição’, ‘imundo’, **porco** ‘sujo’, ‘imundo’, ‘obsceno’, **porco-sujo** ‘o Diabo’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. PORCUS id. e tamén ‘home voluptuoso’ e ‘parte externa do órgano sexual da muller’. O der. latino PORCINA significaba ‘pecado’.

O cast. *pazpuerca* parece alteración de *fazpuerca*, composición de *faz* ‘cara’ e *puerca* ‘sucia’.

NOTA

Porco do mar é denominación para o golfinho e **porquiña** é denominación dun insecto.

O alcume porquello recollido por Leiras Pulpeiro pode estar localizado nos concellos lindantes lugueses de Abadín ou de Mondoñedo. En Abadín hai os lugares A Costa (parroquia de Seivane de Vilarente ou de San Pedro das Goás, por proximidade cos seguintes tería máis sentido a primeira), O Valiño (parroquia de Seivane de Vilarente) e O Formigueiro (parroquia de Moncelos). En Mondoñedo hai os lugares O Formigueiro e O Valiño na parroquia dos Remedios, pero non hai ningún lugar (A) Costa que conste no nomenclátor, aínda que ben puidera ser denominación local non oficial ou microtopónimo. Esta palabra porquello só aparece logo en Elixio Rivas (1978-2001) como denominación do porco teixo.

A palabra porqueiro que Sarmiento recolle no traballo “Cien voces gallegas para ridiculizar a un patán” non se encontra posteriormente en ningún lexicógrafo como acepción insultiva, senón unicamente como persoa que cría ou trafica cos porcos.

En Verín denominan **porcallán** a ‘emigrado que retorna no verán e como trazo distintivo cos que quedaron na terra bota man da frase “porque allá” para resaltar as marabillas que se perden’. Trátase dun insulto retranqueiro e irónico que se axuda para a súa creación de paronomasia con porcallán ‘sucio’ para conseguir co xogo de palabras un efecto potenciado. (frases).

Algo similar ocorre coa palabra do cast. **porquerón** recollida por Covarrubias co significado ‘ministro de xustiza que prende os delinquentes e os leva agarrados ó cárcere’, explica o lexicógrafo que por deformación de “*perquiriendo*” (de *perquirir* ‘investigar, buscar con dilixencia’), por andar estes sempre buscando criminais para levar á xustiza (s.v. porquerón).

Para o porco que ten o pelo cara a atrás, o pelo retorcido ou o pelo nun mesmo sentido desde a cabeza ó rabo úsanse as palabras **colmaceiro**, **colmeiro** ou **colmo**, por comparación da parte superior do porco, do lombo, coa parte alta ou teito de casa ou palloza. Colmo ten os significados ‘palla de centeo ou mollo de palla, particularmente para cubrir o teito’ e o metonímico ‘teito de palla’ -verdadeiramente, non está claro cal sexa o significado primeira e, por tanto, cal o derivado por metonimia, pois Blánquez dá ó lat. CULMUS a primeira acepción ‘talo ou cana de trigo ou outro cereal’ e indica que é figura a segunda acepción ‘teito de palla’; igualmente Raimundo de Miguel dá como primeira acepción ‘cana de trigo, cebada ou centeo ata a espiga’ e como segunda ‘teito de palla’; pero ambos lexicógrafos relacionan CULMUS con CULMEN ‘parte alta’, ‘teito ou parte superior da casa’ e ‘teito de palla’, der. dun inusual CELLO ‘elevarse’. A conclusión é que parece que o primeiro significado de CULMUS sería ‘teito de palla’ e logo, xa en latín, o significado ‘cana de cereal’ xerárase por metonimia-. A palabra colmeiro tamén designa, en masculino ou feminino, a forquita ou galleta (feita dunha póla con dúas gallas) que se usa para cargar herba ou palla para colmar un teito ou un palleiro.

Sobre o significado latino de PORCUS ‘parte externa do órgano sexual da muller’ pódense ilustrar posteriores relacións: A palabra porcelana provén do it. *porcellana* id., propiamente ‘molusco de cunha branca e brillante’, e hai unha teoría etimolóxica (desbotada por Corominas-Pascual, s.v. porcelana) que di ser der. do it. *porcella* ‘bacoriña, rancha, porca pequena’, por comparar a abertura do molusco coa parte externa do órgano sexual do animal.

Seguindo nestes termos, significados e partes, recollo a ilustración da palabra porca ou porqueta ‘peza con cavidade roscada na que entra o parafuso’, que toma o nome do animal porco femia por comparación do

parafuso co órgano sexual do porco macho (en forma de espiral) e, por tanto do animal porco femia coa peza roscada. En cast. o paso de *puerca* a *tuerca* explica Corominas-Pascual por influxo do t- inicial de *tornillo* (s.v. *tuerca*), aínda que en dicionarios actuais do cast. segue aparecendo a forma *porquezuela*. Para outros usos metafóricos destas pezas mecánicas véxase parafuseira ‘prostituta’ (v. parafuso).

Aínda na vertente semántica que ofrece o porco coa sexualidade, pódese facer referencia á palabra galega cachón ‘burbulla da auga ó ferver ou ó caer con forza nunha fervenza ou ó bater contra as rocas no litoral’ (do lat. COCTIO, -ŌNIS ‘acción de cocer’, de CŌQUĒRE ‘cocer’), que adquire o significado figurado metafórico ‘porco cando anda excitado’, pola espuma que bota pola boca. É significado figurado que aparece por primeira vez en Rodríguez (1863). E tamén se pode mencionar a palabra do cast. *sobina* ‘cravo de madeira’, para Corominas-Pascual posiblemente do lat. SŪINA ‘relativa ó porco’, der. de SUS ‘porco’ (v. suíño), pola comparación do cravo co órgano sexual deste animal (s.v. sobina).

O única novela de Vicente Risco, *O porco de pé* (baleirado neste traballo), anuncia no insulto do título a parodia e crítica a un personaxe protagonista caracterizado polo vulgarismo, o consumismo e a hipocrisía. O cast. e port. **piara** ‘grupo de porcos’ xera en port. a acepción ‘agrupamento de xente’ (Almeida-Sampaio).

Cerdo é palabra que no cast. empeza a denominar o animal (e chanco en América) cando *cochino* e *marrano* xeneralizaron o seu uso co significado metafórico ‘sucio’ e adquiriron rexistro groseiro, sobre finais do XVII; trátase, por tanto, dunha formación eufemística. É palabra creada por metonimia do cast. *cerda* ‘pelo duro e groso do porco’, do lat. CIRRUS íd. (étimo da palabra galega cerro ‘liño unha vez tascado’).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **puerco** (Tomo I, pp. 175, 177, 278. Tomo IV, pp. 206. Tomo VI, pp. 168. Tomo VII, pp. 174, 234), **puerco, como un** (Tomo V, pp. 48).

En Valle-Inclán **cerdo triste** “designación bromista de Rubén Darío entre los escritores que le trataban” (pp. 112), **cerdo** (pp. 122).

En Cela **puerco** (pp. 99), **cerdo** (84), **cerda** (35).

En Torrente Ballester **cerdo** (pp. 82, 385).

VER

Alporcado, bacorexeiro, berrar, bodallo, canavés, cocho, cuico, escrofuloso, grofa, guarro, marrán, suíño.

(**POTRA**). Xera os significados: Persoa que ten unha hernia inguinal; home a quen lle avultan moito as partes xenitais; flegmático, pachorrento; canso, rendido; afortunado, con sorte; persoa á que todo lle sae ben.

Potrán **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El que tiene potra, 2 art.

Potreado **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Cansado, rendido.

Potroso [Aparece por primeira vez en Pintos (1865) ‘potroso’. En Valladares (1884) ‘hernioso’, ‘flemático, cachazudo’, ‘afortunado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Hernioso, que padece hernia. (2) Hombre a quien le abultan las partes genitales. (3) Hombre afortunado que todo le sale bien.

CASTELÁN

En Covarrubias **potroso** ‘el enfermo de potra’ (s.v. potra).

En DRAE **potroso** ‘que tiene hernia o potra’, ‘afortunado, que tiene buena suerte’.

En Moliner **potroso** ‘herniado’, ‘afortunado’.

En Celdrán **potroso** ‘sujeto tan inaguantable que no hay quien lo soporte o sufra’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **potrilha** ‘individuo que sofre de hénia intestinal’, ‘individuo maltrapilho; farroupilha, pobre-diabo’, **potroso** ‘que ou aquele que sofre de potra (‘hénia intestinal’)

En Almeida-Sampaio, posiblemente relacionado, **potrincas** ‘individuo enfezado, achacadiço’, **potroso** ‘atacado de potra’ ‘doente’, ‘inábil’.

ETIMOLOXÍA

De potra ‘hernia inguinal’. Corominas-Pascual expón que, considerando que dá nome tamén a outros tumores ou vultos, e incluso ós testículos (en galego incluso metonimicamente á petrina), e que o port. *mula* e o fr. *poulain* ‘poldro’ comparten este significado extensivo, é probable que se trate dunha aplicación figurada de potra ‘egua nova’ (v. poldro); quizais polo movemento que sofren estes tumores brandos ó andar ou correr ou cabalgar o potroso, un movemento que se compara co trote xoguetón do poldro (s.v. potra). Moliner aínda engade para ilustrar que o cast. *caballo* tamén ten a acepción ‘tumor de orixe venérea na zona inguinal’ (s.v. potra).

Para a acepción de potra ‘boa sorte’, Corominas-Pascual explica que a potra pode ser considerada maldición para quen a padece pero podía significar sorte para a xente que pedía esmola e a mostraba para inspirar compaixón (s.v. potra).

A palabra do port. *potrincas* recollida parece que sexa metonímica de ‘persoa que padece potra’. Almeida-Sampaio propón unha posible procedencia en podre (: s.v.), que efectivamente tamén xera este significado.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **potroso** (Tomo VI, pp. 235. Tomo VII, pp. 175).

VER

Poldro.

Potrica, potricas, potricia v. POLDRO. Potroso v. POTRA.

(POUTA). Xera os significados: Persoa que ten as mans pequenas; persoa que adianta pouco no traballo como consecuencia de ter as mans pequenas; persoa enfadada, irada; persoa que come vorazmente.

(poutada) **ANÍBAL OTERO** Comer ás poutadas, comer atropelladamente. **GRANXERAIS** Comer ás poutadas, comer acelerada e atropelladamente.

(poutas) **ANÍBAL OTERO** De poutas, enfadado, airado.

Poutelo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Aplícase al que tiene las manos pequeñas y adelanta poco en el trabajo.

PORTUGUÉS

En Houaiss **poita, pouta** ‘persoa indolente’.

ETIMOLOXÍA

De pouta ‘garra, gadoupa’, de orixe controvertida.

NOTA

Pouta de lobo e pouta de raposo son denominacións de plantas.

O significado do port. *poita* ou *pouta* ‘pedra para fondear unha embarcación’ é extensivo de ‘áncora pequena’, pois son os ganchos do rizón os que se explican por comparación coas gadoupas dun animal. Logo, efectivamente, houbo embarcacións pequenas que podían substituír o rizón por unha simple pedra, que quedaba co nome. Os mesmos significados coinciden en arpeu, palabra que tamén xera fraseoloxía relacionada con comer (v. arpeu).

Do significado de Aníbal Otero para poutelo xerarquizo semanticamente unha primeira acepción ‘persoa de mans pequenas’ (por comparación da pouta coa man e a presenza dun sufixo diminutivo) e outra posterior ‘persoa que adianta pouco no traballo como consecuencia de ter as mans pequenas’.

VER

Arpeu, garra.

(PULGA). Xera os significados: Persoa de mal xenio; persoa que se encoleriza facilmente; persoa pequena.

Pulga **ELADIO RODRÍGUEZ** De malas pulgas, dícese del que se enoja o se encoleriza fácilmente.

Ferver en pulgas, ser de genio demasiado vivo e inquieto. **GRANXERAIS** Ter malas pulgas, ter mal xenio. AUTOR Persoa pequena.

MONTENEGRO *¿Iel ti cando pensas pagarme rapaz? -perguntáballe un vello de non moi boas pulgas.* (pp. 103).

CASTELÁN

En Covarrubias **malas pulgas** ‘el hombre que pica a todos y los inquieta’ (s.v. pulga).

En DRAE **tener uno malas pulgas** ‘ser malsufrido o resentirse con facilidad’, **tener pulgas** ‘ser de genio demasiado vivo e inquieto’, **pulguillas** ‘hombre bullicioso que se resiente de todo’.

En Moliner **tener malas pulgas** ‘ser de carácter violento’, ‘tener mal genio’, **pulguillas** ‘persona susceptible y propensa a enfadarse o encolerizarse’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **estar em pulgas** ‘estar inquieto ou ansioso’, **estar com a pulga atrás da orelha** ‘andar desconfiado’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do insecto ectoparasito. Do lat. PŪLEX, -ICIS id. Corominas-Pascual supón probable a existencia dunha variante *PULICA en lat. vg. que explicaría o xénero feminino na maior parte dos romances (s.v. pulga).

NOTA

En port. **pulguedo** denomina barrio ou vila pobre (Houaiss) e **pulgueiro** unha sala de cine pobre e sobreenténdese que sucia (Houaiss).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **pulgas, tener malas** (Tomo IV, pp. 261).

(PULPO). Xera os significados: Prostituta, particularmente maior; denominación despectiva dos de Ferrol para os de Mugardos, por teren estes na pesca e preparación do polbo unha das principais ocupacións e recoñecida mestría.

Pulpeiro AUTOR Denominación despectiva dos de Ferrol para os de Mugardos, por teren estes na pesca e preparación do polbo unha das principais ocupacións e recoñecida mestría.

Pulpo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘peliforra, o ramera’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Ramera muy arrastrada y de alguna edad.

Pulpón [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. pulpon) ‘peliforra, o ramera’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (2) Ramera o mujer de ínfima clase, estropeada o vieja.

CASTELÁN

En DRAE **poner a uno como un pulpo** ‘castigarle dándole tantos golpes o azotes que quede muy maltratado’.

En Moliner **poner como un pulpo a alguien** ‘golpearle mucho’.

En Moliner (2002²) **pulpo** ‘persona que toca demasiado a otra con intención erótica’.

En Celdrán **pulpe** ‘mujer pública’, en Cantabria (s.v. pulpo), **pulpo** ‘sobón y salido que tiende a propasarse con las mujeres y a quien las manos se le hacen huéspedes para lanzarse a la aventura del magreo sin haber sido invitado’, ‘puta’, ‘mujer despreciable’.

ETIMOLOXÍA

De pulpo, variante léxica para o molusco cefalópodo polbo. Do lat. PŌLYPUS id. e tamén ‘rateiro’, do gr. *polypous* id., composto de *polys* ‘moito’ e *pūs* ‘pé’.

NOTA

A explicación da frase castelá “poner como un pulpo” explícase polo feito de ter que mazar fortemente o pulpo antes de cociñalo se non se conxela.

Alexandre Dumas escribiu no seu *Le grand dictionnaire de cuisine* (1873) que en Galicia o polbo era alimento de pobres: “Quant au poisson frais qu’on mange en Galice, c’est particulièrement la morue, c’est l’anguille, soit de mer, soit de rivière, c’est la lamproie, et enfin le poulpe ou les pieuvres qui son le manger des pauvres. C’est en Galice que vous mangerez les plus belles fraises comme grosseur” (Ed. Pitbook.com, 2001, pp. 679). Dumas recolle as dúas formas de denominar en fr. o cefalópodo, e *pieuvre* venlle como anel ó dedo pois ten rima e soa fonicamente parecido a *pauvre*. As dúas formas do fr. proceden do étimo latino exposto arriba -para Bloch-Wartburg *poulpe* esta tomado dunha forma anterior *poupre*, e *pieuvre* é palabra de fala de illas anglonormandas, popularizada por Victor Hugo na obra *Les travailleurs de la mer* (s.v. *pieuvre*, *poulpe*)-; hase ter en conta que ambos escritores franceses son coetáneos, naceron os dous en 1802.

Pruma, prumista v. PLUMA. Queirento v. CAIRENTO. Querquenas, querqueno, querqueñán, querqueñas, querqueñón v. CREQUENAS.

QUIQUIRIQUÍ. Persoa que desafia envalentonada pero á hora da verdade recúa.

Quiquiriquí

PINTOR –¡Retira o último! –¡Retira ti os puntos, e despois falamos! ¡E se queres aí fóra mellor! –¡Dous quiquiriquís que non teñen nin media hostia! O Tabernas fixo así o silencio e houbo que tragar a fachenda ata outra mellorada. Pero sempre queda a ferida do orgullo. O macho garda a memoria e as rivalidades. Foi sempre o mesmo. E canto máis fulero, máis rancor. Tabernas sábeo e por iso apunta aos ollos dos dous mexericas, procuraos coa vista coma un bufo. E eles entenden. (pp. 20).

CASTELÁN

En DRAE **quiquiriquí** ‘persona que quiere sobresalir y gallear’.

En Moliner **quiquiriquí** ‘gallito. Persona que hace por sobresalir en un sitio’.

En Celadrán **quiquiripuesto** ‘sujeto afectado y engolado que pretende aparentar más de lo que es’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **quiquiqui** ‘que ou individuo que gagueja; gago’.

En Almeida-Sampaio **cucurucu** ‘individuo palrador’, **quiqueriqui** ‘pessoa ou coisa insignificante’.

ETIMOLOGÍA

Da onomatopea da voz do galo.

NOTA

Quica, quico, quirica e quirico son denominacións para galiñas e galos, particularmente os de moitas cores.

O port. do Brasil **quico** ‘xitano’ (Houaiss) non ten relación con esta entrada. Tampouco **kiko** ‘membro do movemento integrista Camiño Neocatecumenal’, que toma o nome do seu fundador, o español Francisco José Gómez de Argüelles, máis coñecido polo seu hipocorístico “Kiko”.

En port. **quiquiriqui** ten o significado figurado ‘cousa de pouca importancia’ (Houaiss).

VER

Cacarela, cacarexar, cacarocas, galo.

*QUISQUILLOSO. Persoa que repara en cousas ou aspectos sen importancia; persoa delicada ou cerimoniosa no trato; persoa que doadamente se ofende ou se ofende por pouco motivo. (Non é palabra galega).

Cusculloso **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Quisquilloso.

Quisquillosa

XAVIER NAVAZA *Foz era persoa acougada, nada sectaria nin quisquillosa.* (pp. 132).

Quisquilloso [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘que se para en quisquillas’, ‘fácil en ofenderse’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Que se para en quisquillas. (2) Demasiado delicado o ceremonioso en el trato. (3) Fácil de agraviarse u ofenderse por pequeño motivo.

GRANXERAIS (*).

CASTELÁN

En DRAE **quisquilloso** ‘que se para en quisquillas, reparos o dificultades de poco momento’, ‘demasiado delicado en el trato común’, ‘fácil de agraviarse u ofenderse con pequeña causa o pretexto’.

En Moliner **quisquilloso** ‘se aplica a la persona susceptible’, ‘también, a la persona chinchorrera’.

En Celadrán **quisquilloso** ‘pijotero, enfadadizo y rencoroso’, ‘encizañador y ruin que disfruta indisponiendo a las personas, y goza en crear problemas a quienes estaban bien avenidos’.

ETIMOLOGÍA

Para Corominas-Pascual probablemente é alteración do tamén cast. *coscolloso* *íd.* (á súa vez derivado de *cosquillas*), con influxo do lat. *QUISQUILĬAE* ‘cousa pequena’, ‘restos de algo, desperdicios’, ‘home baixo’, ‘home desperezable’, e de *quisquilla* ‘camarón pequeno’ (s.v. quisquilloso).

OUTRA LITERATURA

En Torrente Ballester **quisquilloso** (pp. 166).

RA. Denominación pexorativa dos pescadores con cana para os mergulladores, que consideran contrincantes por impedirllas cegar e largar con comodidade o engado (úsase en masculino); alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro de personaxe que, por unha enfermidade muscular nas pernas, anda dando saltos; denominación pexorativa na obra de Curros Enríquez para poetas galegos demócratas e soñadores en boca de Emilia Pardo Bazán.

Ra AUTOR Denominación pexorativa dos pescadores con cana para os mergulladores, que consideran contrincantes por impedirllas cegar e largar con comodidade o engado (úsase en masculino).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO A **Ra**. *Padecía unha estraña enfermidade muscular nas pernas que a obrigaba a andar dando pequenos choutos.* (pp. 197).

Ran

CURROS *Eso de chamar poetas / a esas rans da Democracia.* (pp. 245).

CASTELÁN

En DRAE **rana** ‘hombre rana (‘persona provista del equipo necesario para efectuar trabajos submarinos’), **no ser rana** ‘ser hábil y apto en una materia, o sobresaliente en otro concepto cualquiera’, **salir rana** *una persona o cosa* ‘defraudar’, ‘frustrarse la confianza que se había depositado en esa persona o cosa’.

En Moliner **no ser rana** *alguien* ‘no ser torpe’, ‘ser hábil, entendido, en general o en cierta cosa’, **salir rana** ‘defraudar’.

En Celdrán **rana** ‘mujer mala o adúltera’, ‘homosexual’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (rãa).

Do nome do anfibio anuro. Do lat. RĀNA *íd.*, para Blánquez de orixe onomatopeica.

NOTA

Sobre o texto recollido de Curros Enríquez, nas notas a pé de páxina explícase que a señora de quen se fai transcripción ficticia de conversa criticando a literatura galega é Emilia Pardo Bazán. Igualmente se dá a información de que no manuscrito en vez de “a esas rans da democracia” aparece “ós grilos”.

De Julio Camba (*La casa de Lúculo*) transcribo unha cita ilustrativa: *Las ranas no le ofrecían al hombre una apariencia mucho más apetitosa que los caracoles, pero algún músculo debían de tener cuando daban unos saltos tan largos. —¿No podríamos probar sus ancas? —pensaron, sin duda, los franceses en una época de necesidad, asolados, quizá, por una parte de sus frecuentes guerras. Y así fue como empezó la historia del tragarranas francés.* (pp. 71).

Juan **Rana** foi sobrenome irónico de Cosme Pérez, personaxe do teatro barroco español, parece que polo pouco que lle gustaba a auga.

A palabra do port. **rela**, que dá nome a unha especie de ra e probablemente comparta étimo, ten a acepción figurada ‘impertinente, pesado’ (Houaiss, Almeida-Sampaio). A palabra do port. **perereca** dá nome a outro anfibio (para Houaiss con orixe no tupi) e adquire o significado figurado ‘persoa ou animal pequeno e inquieto’ (Houaiss).

A denominación reineta para as mazás é galicismo, do fr. *reINETTE* *íd.*, der. de *raINE* ‘ra’, pola pel enrugada destas mazás que lembra a pel áspera do anfibio.

Ra (ou ran) tamén denomina unha peza do muíño en que se apoia e rota un eixe vertical, para Corominas-Pascual polo ruído ou gruñido da peza ó xirar en rotación (s.v. *rangua*). En galego tamén se coñece por sapa (que recolle Elixio Rivas (1978-2001) no occidente de Asturias) ou por porca, en asturiano por *marrana* e en cast. por *rangua* (do lat. RĀNŪLA ‘ra pequena’), que tamén recolle en galego Elixio Rivas (1978-2001) en Taramundi (Os Oscos) e no Bierzo, palabra que Corominas-Pascual considera tomada de fala galego-portuguesa (s.v. *rangua*).

En cast. **ahuizote** é palabra centroamericana para denominar unha especie de larva de ra ou de batracio que se considera maléfico, que ten o significado figurado ‘persoa que molesta e amola continuamente’ (DRAE, Moliner, Celdrán). Para DRAE e Moliner do antropónimo *Ahuizotl*, nome do oitavo señor azteca.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **Dotor rana** (“para si Dotor mosquito”) ‘alcume para médico que aconsellaba ós pacientes beber auga, pero el bebía moito viño’ (Tomo II, pp. 311), **rana** ‘ignorante’ (Tomo III, pp. 11), **rana** (Tomo VII, pp. 287).

VER

Anfibio, batracio, cágado, **cantalarrana** (s.v. **cantar**), renacuajo, sapo.

(**RABAÑO**). Xera os significados: Denominación pexorativa para un grupo de persoas; grupo ou congregación de fieis, de parroquianos ou de persoas que teñen un mesmo guía espiritual; grupo de persoas que se deixa manipular ou guiar.

Rabaña ELIXIO RIVAS (1978-2001) Colectivo.

Rabañada **GRANXERAIS** *s.f.* (2) Conxunto grande de persoas.

Rabaño [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘congregación de fieles con relación á sus pastores’.] **GRANXERAIS** *s.m.* (2) fig. Conxunto de persoas que teñen un mesmo guía espiritual.

IGLESIAS –*En resumo, que hai un detido de acó e un rabaño de seranchíns que lataron de Angola. —Antes viñan facer toradas, e hai que admitir que co tronizador na man eran uns artistas, pero agora fanlles agarrar o mosquetón e esmáganse. De calquera maneira eu non me preocuparía por eles, cunha patada mandámosllos a Salazar e que os roa co follo.* (pp. 14).

Empoleirado na pía, vin o expolio que se armou e os esforzos de don Edelmiro para serenar o rebaño. Vin o managuillo trastear os hábitos. (pp. 89).

Rebaño **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Congregación e los fieles, respecto a sus pastores espirituales.

CELSE EMILIO-VIAJE *E padezo do bazo / ao ver tódolos días / pasar os mesmos lobos e rebaños.* (pp. 101).

CASTELÁN

En DRAE **rebaño** ‘congregación de los fieles respecto de sus pastores espirituales’.

En Moliner **rebañego** ‘gregario. Se aplica a la persona que tiende a adherirse rutinariamente a lo que hace, piensa o dice la generalidad’, **rebaño** ‘congregación de los católicos, considerados en relación con los sacerdotes o con el papa’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **rebanhada** ‘grande quantidade de pessoas’, **rebanho** ‘agrupamento de pessoas unidas por um mesmo vínculo’, ‘a congregação de paroquianos, em relação ao pároco’, ‘multidão ou conjunto numeroso de pessoas; massa’, ‘grupo de pessoas sem vontade própria e facilmente manipuláveis’.

En Almeida-Sampaio **rebanhada** ‘grande multidão de pessoas’, **rebanho** ‘conjunto de fiéis de uma religião, em relação ao seu guia espiritual’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval (rebanho).

Para Corominas-Pascual de orixe incerta (s.v. rebaño).

NOTA

A palabra do port. **arraia** ‘plebe, camada social baixa’ (Houaiss, Almeida-Sampaio), coa variante composta **arraia-miúda** íd. (Houaiss, Almeida-Sampaio), ten para Houaiss e Almeida-Sampaio orixe no ár. *ar-ra-ai* ‘rabaño’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **rebaño** ‘conxunto dos fregueses’ (Tomo VI, pp. 66, 171).

En Pardo Bazán **rebaño** (pp. 245).

VER

Gando, mandría, pécora.

Rabelo, rabeno, rabiño v. RABO.

RABISACO. Persoa que non para quieta e aparenta facer máis do que realmente fai; neno caprichoso que é moi inquieto e resulta molesto.

Rabisaco [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘rabisalsero, el que no tiene parada y aparenta hacer más de lo que hace’. En Elixio Rivas (1978-2001) ‘molesto, inquieto, que se aplica sobre todo a los niños caprichosos’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Rabisalsero, persona que no tiene parada y aparenta hacer lo que no hace.

Rabisado FILGUEIRA (1926) Rabisalsero.

ETIMOLOGÍA

En galego rabisaco -rabisado en Filgueira (1926)- é denominación para o mamífero carniceiro tamén coñecido por fuiña (: s.v.), garduña (: s.v.) ou xeneta (: s.v.), con base en rabo (: s.v.) por telo grande (cf. esquío, raposo). Pero parece que as acepcións figuradas recollidas non deriven da denominación do animal, senón directamente de rabo (: s.v.): En primeiro lugar, de fuiña, garduña e xeneta tiranse as acepcións figuradas ‘persoa de mal xenio’, ‘avaro’, ‘fraco’, ‘intrigante’, ‘ladron’, ‘persoa hábil’ e ‘persoa áxil’, que non coinciden co caso que nos ocupa. En segundo lugar, Rodríguez (1863) e Eladio Rodríguez traducen nos seus dicionarios polo cast. *rabisalsero*, claro der. de rabo. En terceiro lugar, as acepcións figuradas recollidas para rabisaco coinciden plenamente coas xeradas por rabo (: s.v.), e concretamente coa frase “darlle moito ó rabo” ‘non parar quieto, andar dun sitio para outro constantemente’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **rabiseco** (Tomo VII, pp. 306).

VER

Fuiña, garduña, martagón, rabo, xeneta.

(**RABISCAR**). Xera o significado: Persoa de mal xenio.

Rabisca

DIESTE *Este vagamundo sabe moitas cousas. É o mellor nadador, o mellor bogador; sabe onde aniñan toda clase de paxaros, que horta dá as mellores froitas e ten valo máis baixo e can menos bravo, onde hai enterros de rumbo para ir extende-la man á porta do finado sen facer caso das vellas rabiscas e lechosas que queren escorrenta-la súa competencia esmoleira chamándolle mangallón.* (pp. 45-46).

Rabisco [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) ‘mal genio, díscolo’] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Díscolo, de genio vivo y poco sufrido. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) De mal genio. **GRANXERAIS** *adx.* (1) De mal xenio.

Rabiscón **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Muy avieso, sumamente díscolo y de mala índole.

Rabisqueiro [Aparece por primeira vez en Ibáñez (1956) ‘de mal genio’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) De mal xenio.

CASTELÁN

En Celdrán **rabisco** ‘persona arisca que a su vez es revoltosa y descarada’, ‘persona irascible, de genio endiablado’, ‘descarado, insolente, sinvergüenza’, **rabisquiento**, **rebasquiento**, **rebisquiento** ‘rebelde e inquieto’ (s.v. rabisquiento).

PORTUGUÉS

En Houaiss **rabiscador** ‘que ou aquele que rabisca (‘fazer rabiscos (‘risco’’), ‘escrever (algo) de forma pouco ou nada legível’, ‘escrever rapidamente’, ‘desenhar (algo) de maneira tosca’), ‘diz-se de ou escritor medíocre; escrevinhador’.

En Almeida-Sampaio **rabiscadeira** ‘mulher que rabisca (‘fazer rabiscos’, ‘trazar garatuñas’, ‘escrever muito mal’), **rabiscador** ‘que ou aquele que rabisca’, ‘literato reles’, ‘escrevinhador’.

ETIMOLOXÍA

Para galego e cast. está clara a derivación de rabia. Pero para o port. a derivación é clara de rabo. Corominas-Pascual recolle a hipótese de Spitzer de que o port. *rabisca/o* ‘trazo ou risco mal feito’ sexa variante de arabesco, e que para o cast. se puido producir un cruce de rabioso con arisco (s.v. rabia).

Ben parece que derive de rabia o recollido arriba en galego e cast., e derive de rabo o recollido en port., entendendo por acepción secundaria de rabo ‘trazo nas letras ou na escritura en xeral que denota deixadez ou impericia ó escribir’. Neste sentido, tamén se entenden derivadas de rabo as palabras galegas rabisca ‘xaneira, época de celo dos gatos’ e rabiscar ‘erguer o rabo’, ‘facer garabatos’ ou ‘andar con rodeos para dicir algo’.

VER

Rabia, rabo.

(RABO). Xera os significados: Persoa que é sempre, vai sempre ou queda a derradeira; habitante da costa que vive do que pesca; ser fantástico que abusa das mulleres; mariñeiro sen traballo determinado no barco. (Non se recolle fraseoloxía).

Arrabaceiro SOBREIRA (1787-1805) (s.v. arrabaceyro), DICCIONARIO DA ACADEMIA (1913-1928), CARRÉ (1928-1931), IBÁÑEZ (1956), FRANCO GRANDE (1972) El habitante de la costa, que vive de pescar o gana la vida pescando.

Rabelo APÉNDICE ELADIO (1961), FRANCO GRANDE (1972) Último, el que va detrás, zaguero. ELIXIO RIVAS (1978-2001) Que va a la cola, el último.

Rabeno [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) ‘sátiro. Ser fantástico o mitológico que corría los campos en busca de las mujeres de las que abusaba’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (3) Ente imaginario, a manera de sátiro, forjado por la imaginación de las mozas aldeanas. (Contén máis ilustración).

Rabiño **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ram.) Dícese del que queda siempre en último lugar. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise do que queda sempre en último lugar; rabelo (?), rabeno (?).

(rabo) **ELADIO RODRÍGUEZ** Facer rabos ás culleres, aparentar que se trabaja. Tèn máis rabos que un pulpo, tener muchas conchas, ser muy astuto. Tèn moito rabo, dícese del individuo de mucha trastienda y de gran zorrería en el hablar y en proceder. **CONSTANTINO GARCÍA** Rabo da baca (Are.) Marinero sin trabajo determinado en el barco. **GRANXERAIS** Co rabo entre as

pernas, humillado. **Darlle ó rabo**, fachendear. **Facerlles rabos ás culleres**, facer que se traballa. **Ter moito rabo**, 1) ter moita retranca; 2) ser moi raposeiro. AUTOR **Darlle moito ó rabo**, andar sen parar dun sitio a outro, en Meira.

CASTELÁN

En Covarrubias **ir rabo entre piernas** ‘ir vencido y corrido’ (s.v. rabo), **rabicorto** ‘el que anda con faldas cortas que non le bajan del talón’ (s.v. rabo).

En DRAE **rabicorto** ‘aplicase a la persona que vistiendo faldas o ropas talaes, las usa más cortas de lo regular’, **rabilargo** ‘dícese de la persona que trae las vestiduras tan largas, que le arrastran y parece que van barriendo el suelo’, **rabisalsera** ‘aplicase a la mujer que tiene mucho despejo, viveza y desenvoltura excesiva’, **rabiza** ‘ramera muy despreciable’, **rabona** ‘mujer que suele acompañar a los soldados en las marchas y en campaña’.

En Moliner **rabicorto** ‘se aplicaba a las personas que llevaban demasiado cortas las vestiduras talaes’, **rabilargo** ‘se aplicaba a las personas que llevaban demasiado largas las vestiduras’, **rabisalsera** ‘se aplica a la mujer viva y desenvuelta’, ‘puede tener sentido peyorativo’, ‘o a una mujer descarada’, **rabona** ‘mujer que acompaña a los soldados en campaña’.

En Celdrán **alzarrabo** ‘torpe’ (indica que por alusión ó paxaro que leva este nome), **rabicaliente** ‘mujer lasciva y viciosa que lo deja todo por unos pantalones’, ‘hembra en estado constante de cachondez, sin llegar a la ninfomanía’, **rabijosnero** ‘desvergonzado’, **rabisalsera** ‘mujer descarada y tan libre que hace gala de desparpajo y viveza’, **rebisalsera** ‘mujer pizpireta’, ‘mujer que revuelve y curiosear’ (s.v. rabisalsera), **rebisalsero** ‘entrometido’, ‘individuo indiscreto que se mete donde no lo llaman’ (s.v. rabisalsera), **rabovaca** ‘persona ingenua’, ‘panoli, pringao, que hace el primo siempre y se come los marrones’, **rabúo** ‘quien es rencoroso, ruin y malasombra’ (s.v. rabudo), **rabudo** ‘judío’ (explica o autor porque ó ser circundado se lle alongaba o pene ou rabo).

En Corominas-Pascual **rabisalsera** ‘(propiamente) que mueve el rabo de un modo picante’ (s.v. rabo), **revisalsero** ‘entremetido, husmeador, enredador’ (s.v. rabo).

En Carrera de la Red **rabero** ‘atrasado, que llega tarde a algún sitio o queda para atrás en el trabajo’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **bacirrabo** ‘nas solenidades, indivíduo que ergue e carrega a a cauda das vestes de cardeais, bispos e altas autoridades em geral’, **rabão** ‘o chefe dos demônios’, **rabeador** ‘que ou aquele que é inquieto, agitado, desassossegado’, **rabejador** ‘diz-se de ou moço de forcado que executa a pega de rabo na tourada’, **rabelo** ‘tripulante de barco rabelo’, **rabeta** ‘indivíduo homossexual’, **rabicho** ‘homossexual do sexo masculino’, ‘criança travessa’, **rabigo** ‘que é muito irrequieto; agitado’, ‘que é ativo, diligente’, **rabino** ‘que se mostra irrequieto, buliçoso; dado a travessuras; traquinas, travesso’, **rabu** ‘homossexual do sexo masculino’, **rabu-de-gato** ‘laranja de má qualidade’, ‘cavalo de raça inferior’, ‘café ruim, frio ou requentado’, **rabu-de-saia** ‘pessoa jovem ou adulta de sexo feminino’, **rabona** ‘mulher de soldado’, **rabu-quente** ‘automóvel dotado de motor na traseira’, **rabudo** ‘o chefe dos demônios; o diabo’.

En Almeida-Sampaio **rabeador** ‘inquieto’, ‘travesso’, **rabeco** ‘barqueiro do Alto Douro’, ‘livro inútil’, **rabejador** ‘que ou aquele que rabeja (‘agarrar (o touro) pelo rabo’, ‘arrastar a cauda do vestido’), **rabeta** ‘rapariga esperta’, ‘sirigaita’, **rabicho** ‘diz-se da criança traquinas (revoltosa)’, **rabigo** ‘que nunca está quieto’, ‘activo’, ‘diligente’, **rabino** ‘inquieto’, ‘travesso’, **rabita** ‘rapariga esperta’, **rabosano** ‘patego (‘simplório’, ‘rústico’), ‘labroste’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. **RĀPUN** ‘nabo’ (en latín tamén había **NAPUS** ‘nabo’), para Corominas-Pascual por comparación coa follaxe que ten o nabo cando se arrinca (s.v. rabo). Téñase en conta a aínda hoxe convivencia das formas **nabizo/rabizo** e **nabiza/rabiza**.

NOTA

A forma arrabaceiro (que en significado recto se aplica ó cabalo que vai ó rabo doutros, en derradeira posición) deriva do verbo **arrabar(se)** ‘ir ó rabo’, ‘poñer as cabalerías en rea, unhas ó rabo doutras’, ‘quedar atrás’, con clara orixe en **rabu**; non está claro o seu significado de ‘pescador da costa’, e as denominacións en portugués para as embarcacións do Douro ou para os seus tripulantes non nos serven de referencia, pois non hai barcos galegos con aquel leme, e a forma recollida en Constantino García **rabu de vaca** parece que tampouco dea a luz suficiente.

O port. **rabaceira** ‘muller sen decoro’ para Houaiss ten orixe escura e non o relaciona con rabo. Poderíase intentar relacionar cos derivados vistos arriba do cast. **rabiza** ‘prostituta desprezable’ e **rabona** ‘prostituta que acompaña ós soldados en campaña’ (posiblemente por ir en último lugar nos desprazamentos). Tamén cabería a posibilidade de relacionar esta palabra con arrabalde, que xera en cast. **arrabalero** ‘persoa ordinaria, tosca, desvergoñada e groseira’ (Celdrán, s.v. arrabalero).

En port. **rabu-quente** é denominación para un automóbil de motor traseiro (Houaiss).

En port. **rabão** ou **rabelo** son denominacións de barcos tradicionais do río Douro por teren na parte posterior un longo leme que lembra un rabo.

A palabra recollida nesta entrada do port. *rabino* é homógrafa de *rabino* ‘líder relixioso xudeu’ e de *rabino* ‘persoa de mal xenio’, que entendo esta última derivada de *rabia* (: s.v.). Igualmente *rabudo* en cast. e port. é forma que pode derivar de *rabia* (: s.v.) ou de *rabo*.

Do mesmo étimo latino, da planta crucífera, xéranse en portugués **rabaceiro**, en Houaiss ‘pândego’, ‘que gosta da fruta aínda verde’, ‘que come e bebe en demasia’, en Almeida-Sampaio ‘que gosta de toda a fruta’, ‘que come muita hortaliza’, ‘pândego; brejeiro; ladrão de pomares’, derivados de *rabaça*, en Hoauiss ‘herba de floha dentada’, ‘froita verde’, ‘persoa insípida, sem encanto, desajeitada’, que procede do lat. RĀPĀCĪA ‘folla do nabo’. E en castelán atopamos en Pancrácio Celadrán **rabanera** ‘mujer ordinaria y descarada que se conduce con desvergüenza y desgana’, que ten orixe no lat. RAPHANUS, que designa a varias hortalizas, entre elas tamén o nabo, e que gardaría relación paralela co tamén castelán **verdulera** ‘muller descarada e malfalada’.

Rabecha, **rabo de lobo** ou **rabo de ovella** son o as de bastos; **rabicallada** é forma despectiva para os nabos cando desenvolven a cabeza; **rabo de carneiro**, **rabo de lebre**, **rabo de porco**, **rabo de raposo**, **rabo de rato** son plantas; **rabo de ovella** é uva branca pouco apreciada; **rabo de toupo** unha herba; **rabelo** é un animal sen rabo; **rabolongo** é a pega.

VER

Agrelado, **caudatario**, **coda**, **rabisaco**, **rabiscar**, **raposo**.

RAIÓN. Persoa que creceu ou se desenvolveu pouco.

Raión [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘pequeno, poco desarrollado, dicho de persona o animal’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Persoa ou animal pouco desenvolvido.

ETIMOLOXÍA

Aníbal Otero (1949-1977) propón que sexa aumentativo de rei (: s.v.), pero posiblemente derive de **raión** ‘cría do xabaril’, der. á súa vez de **raía** (: s.v.), polas raías características que ten no lombo.

VER

Raia, **raio**, **xabaril**.

RALEA. Denominación despectiva para grupo de persoas que se consideran de caste inferior.

Ralea **CONSTANTINO GARCÍA** *f.* (1) (Gro.) Gentuza. **GRANXERAIS** *s.f.* (1) Conxunto de persoas de condición moral dubidosa.

NORIEGA *Pra excusar ben traballos, / dobregarme debín máis que os vincallos / diante dos que aborrecen, ¡vil ralea!, / a quen libre a súa sangre ver desea.* (Tomo I, pp. 533).

SILVA *Con mentiras desas que nos aplaude o público e verdades polas que nos din que os cantantes somos unha ralea de colgados.* (pp. 187).

CASTELÁN

En Covarrubias **hombre de ruin ralea** ‘hombre de ruin casta’ (s.v. *ralea*).

En DRAE **ralea** ‘(despect.) aplicado a personas, raza, casta o linaje’.

En Moliner **de baja ralea** ‘despreciable, de mal vivir’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **ralé**, **raleia** ‘conjunto de individuos pertencentes à camada inferior de uma sociedade; arraia-miúda, plebe, populacho’.

En Almeida-Sampaio **ralé** ‘gente da camada inferior da sociedade’, ‘o populacho’.

ETIMOLOXÍA

De *ralea* ‘xente de baixa condición moral’, ‘denominación pexorativa de caste, estirpe’. Corominas-Pascual explica que, como o seu significado antigo era ‘presa dunha ave de rapina’, probablemente se tomou do fr. ant. *ralée* ‘ida’ no sentido de ‘acto de capturar unha presa’, der. de *aler* e *raler* ‘ir’; despois chegaría a un significado ‘víctima’, logo a ‘raza de aves preferida para cada ave de rapina’ e finalmente a ‘clase en xeral’ (s.v. *ralea*).

OUTRA LITERATURA

En Pardo Bazán **mala ralea** (pp. 134).

VER

Caste.

Ran v. RA.

(**RAPOSO**). Xera os significados: Persoa astuta; persoa que fala, obra ou mira con receo e cautela; persoa que sabe disimular; persoa que se esconde; persoa que actúa de mala fe ou con malas intencións; persoa hábil en facer trampas; teimudo; persoa que ten habilidade para conseguir o que se propón; persoa cunha intención clara de ataque; pillo; ladrón hábil de pouca entidade; home que consegue os favores ou a atención das mulleres con artes hábiles; home que se encontra con mulleres de maneira escondida; pai que non recoñece o fillo; persoa co nariz afiado e os ollos pequenos; persoa con moita experiencia; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro para unha prostituta que anda destrás dos mozos; alcume para os de Guizán, en Abadín.

Arraposoado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Dícese de la persona que habla, obra o mira recelosamente, con precaución y cautela. **GRANXERAIS** *adx.* (2) *fig.* Dise da persoa que fala, obra ou mira cautelosamente, con precaución.

Raposa

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO A Raposa. *Loira tinguida, fociño bicudo, ollos pequenos e vivos. Andaba aos mozos coma a raposa ás galiñas.* (pp. 194).

MORALEJO *Despois de dez minutos de turrar e brincar, saíuse coa súa e deixou a culleriña nunha póla tres metros por riba da miña cabeza: a moi raposa tivo a sorte de andar eu cunha cana pequeniña.* (pp. 62-63). *Veña ben ou mal cravada, non a deixes ir debaixo das pedras, raiceiras, algas, etc., e mira ben por onde a traes porque a moi raposa sabe facer o arco co corpo, se atopa punto de apoio, ¡e alá van culleriña e fío e troita!* (pp. 136-137). *Empezara ás dez, eran as dúas e tiña o cesto baleiro (...): ¡Ah, papón, papón, que por teimares no teu mito e por te encirrares no teu rito está a derramar o tempo e mais a que as moi raposas estoupem coa risa!* (pp. 198). *Picaban e picaban. Desta filmación estrelada contra a túzara inapetencia das moi raposas.* (pp. 200).

RÁBADE *Foi vostede quen mandou que me presente, Capitán. Nisto medio amosou entre os bigotes os dentes de raposa cara a min, repasoume cos ollos todo o largo.* (pp. 48).

CARIDE *Xusto cando está subindo ó auto para marchar, a raposa de dona Eulalia espétallo, con toda a súa mala idea.* (pp. 23). *¿Tragaría o conto? Quen sabe. Esta muller é moi raposa. Sorte que o meu pai non lle ha facer moito caso, que xa a coñece de máis.* (pp. 50).

Raposeira

REIGOSA *Un día, Licia de Braña, espilida e raposeira coma ela soa, achegárase cabo de Petro e, con artes de muller doada, preguntáralle que cousiñas había verdadeiramente naquela caixa da que todo o mundo falaba.* (pp. 22). *As xutanzas, levadas con moito segredo polos dous, tardaron ben pouco en ser cousa sabida para todos. E tamén, xaora, para a muller do Cholas, Mercedes, silandeira e calada de común, pero destemida e fera cando facía falla, que tiña corpo para iso. Díxollo Licia de Braña, raposeira, unha mañá cando lavaban xuntas no rego.* (pp. 82).

TORO *Detrás está un home gordo e calvo cun pitillo na boca, ten uns cantos pelos atravesando a calva de lado a lado e mirada raposeira.* (pp. 71).

Raposeiro [Aparece por primeira vez en Valladolid (1884) ‘el que se ocupa en la casa de Zorros, ó Raposos, por medio de trampas, ó armadillos’, ‘En Filgueira (1926) ‘astuto’. En Carré (1928-1931) ‘astuto. Taimado. Que sabe disimular y obtener lo que se propone’.] **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Ratero. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Gro.) Pillo. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que ten habilidade ou astucia para conseguilo que se propón; arteiro, astuto, laverco, raposo, renarte. (2) Que actúa con disimulo e de mala fe; raposo, renarte.

IGLESIA ALVARIÑO Raposeiro. *Artero.* (Carmina, pp. 195). *Van chorando, madanelas, / chuchas que deron ôs ventos / raposeiros, inda nenas.* (Cómaros verdes, pp. 26).

REIGOSA *Porque é a cousa que o Eladio do Cuco endexamais soubo que o fillo da María do Campelo, de fuciño rente, boca grande, orellas anozcadas e ollos verdes de mal mirar, era fillo do seu doce e sinxelo, calado e raposeiro filo Pepiño, que era o que ía tódalas noites ver á María desde que o seu pai deixara de facelo.* (pp. 40).

FONTE *O mesmo que na anterior ocasión se mostrara con el un algo raposeiro.* (pp. 34).

MELLA *Mella ten boa intención pero confunde a súa política coa política xeral do Goberno - ceibaba Carreño, moito máis raposeiro, nas orellas dos periodistas.* (pp. 68).

VALCÁRCEL *Sempre nin arre nin xo, calado, raposeiro... A xente non o coñecía... eu si.* (pp. 137).

Raposiño

DIESTE *E o raposiño aquel, viaxante, por máis señas, e do que non se soubo máis nada algún tempo despois, deixou de dicir cousas moi churrusqueiras a catro lampantíns que trincaban á súa conta (...). El a sorrir, moi reservado.* (pp. 41).

Raposo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘el sujeto cauteloso, astuto, falso, etc.’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.m.* (2) Hombre cauteloso, astuto y taimado. (3) El que usa de raposadas. **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Gro.) Ladrón. (2) (Fea.) Astuto. **GRANXERAIS** *s.* (2) *fig.* Persoa astuta e mal intencionada. *adx.* (3) Que ten habilidade ou astucia para conseguilo que se propón; raposeiro, renarte. (4) Que actúa con disimulo e de mala fe; raposeiro, renarte. **Fillo de raposo**, fillo de nai solteira.

PINTOS *Gabachos, faramalleiros, / armadanzas, lambespiñas, / ducias de barbalampiñas, / raposos, chuchumecóns, / lamboiras, códeos, larbuzas, / toleiróns e canaveiros, / longueiróns e máis pieiros, / garabullos e tizóns.* (pp. 206). *Mui cheos ides para o pé do altar, / como o raposo, mainos recebís, / pero o remorso non vos dá vagar / mentres que o roubo non restituís.* (pp. 326).

ROSALÍA *–¡Rabea, / can!, que non vin unha xorda / máis fraca nin lagarteira. / ¿É filla dalgún raposo? / –¿Qué pille un óso? Da vella / quérense rir... ¡Ai, Dios mío!* (pp. 309).

PONDAL *Dille éste á meniña, / cun doce mirar / de pillo raposo.* (pp. 57).

LUGRÍS *Onde tampouco lle estoupou o discurso, inda que dixo tales cousas que nos deixou pampas. Chamou á porta do galiñeiro, como o raposo do meu conto, pero atopou un galo que lle pechou ben o tarabelo. ¡E o discurso sigue aínda embotellado, para sorte do bon sentido!* (pp. 239). *Fareille unha historia compreta, con máis voltas que unha corredoira de Reboredo, e máis intención que a dun raposo asexando unha pita.* (pp. 244). *Agora hai uns novos consellos e xusgados, no lugar das xurisdicións, e pra que os nosos roubos sexan como Deus manda, temos que nos poñer dacordo con aqueles zumezugas da pruma. Ninguén de nós sabe ler nin escribir, e temos que furtar a xeito de raposo mariñán.* (pp. 263).

AURELIO RIBALTA *Prudencio, sintíndose collido, fixo un súpeto movemento pra liscárese, coma vello raposo que cai na trampa.* (pp. 114).

LEIRAS *Prenderon a unhos... por outros, / que, máis cucos, xa prá casa / volvían sanos e fonchos, / atruxando, os sin parexa, / i os demais coma o raposo, / cando, por tralos palleiros, / anda facendo o seu choio.* (pp. 282).

NORIEGA *Prós que o Vate apouvigara: / raposos, ¡a loita para!, / caciques, ¡ollar vos toca / como cai a terra na boca / de quen vos cuspeu na cara!* (Tomo I, pp. 253). *Os raposos: Los de Guizán (seguramente aldea de Abadín).* (Tomo II, pp. 251).

RISCO *O demo era negro, mouro, louro, inmundo, cachondo, torto, retorto, manicho, barbado, tiñoso, raposo, peludo, pelado, cornudo, rabudo, co cu recachado, mintirizán, lacazán, fuciñado.* (pp. 57).

CRECENTE *Dos raposos de dous pés, / e das súas raposadas (...). Libranos Señor, Dios Nuestro.* (pp. 633).

AVELINO *Agora soio tein os bardos nosos, / cando non alouvanzas pra raposos, / un calado consenso de galiñas.* (pp. 125). *Pro, ti que vives acubillada nestes raposos, / fas que rexouben e se peneiren delixenciosos. / Nada farían se non tiveran tuas podestades / iste fatado de petapoucos, istes confrades.* (pp. 194).

CASTELAO *A Xarda tamén animou a Rañolas. –Sí, rapaz, sí. Cando os cans ollan un home encoiro pillan medo. –¿E vostede veuno? –¡Milleiros de veces, rapaz! Barrote e máis a compañeira tomaban os ventos de galiña, coma dous raposos.* (pp. 60).

VILLAR PONTE *As Mozas: Se ten ollos meigos / e ten labia fina / d’aquela raposo / será entre galiñas.* (pp. 41).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *Agora o furriel vive na vila, un pouco trengo e engurrado, pero non vencido. Vai á taberna coma quen vai á misa, e pasea polas rúas con aire de raposo vello. Co seu nariz de pemento morrón; coas súas gafas de avogado das silveiras.* (p. 181).

MORALEJO *Cómpre ser moi raposo e moi como o río aquel do nome raro (cabrón) para te ver pasar toda a tarde e non dicir nada ata a noite. (pp. 45). Educación e boa vontade, sen os extremismos do que esmaga e dana o que non é seu e sen extremismos de raposos que estudaron moitas leis para faceren moitas trampas e din cousas tan cachondas como a de que para lles pór*

un letreiro ou placa de couto ou de veda nun piñeiro deles, antes temos que facer expediente de expropiación forzosa do piñeiro. (pp. 179-180).

REIGOSA –Quedou unha boa noite. –Quedou. Boa para os lobos e mala para os raposos. –Diso debes entender ti moito, que te-lo fuciño afiado e os ollos pequerrechos coma os raposos. –Cala, mauleiro, que aínda che hei facer correr polas cortiñas. (pp. 115).

FREIXANES Por iso o vello Hércules, vello raposo, non quixo mandar o fillo a Roma e vén no seu lugar unha representación de poderes. (pp. 60). Daquela, con mañas de gran raposo, o señor da Romaña muda de actitude. (pp. 241).

TORO –¿O que? Se quixese, con pagarlle tres mil pesetas, que era o que cobraba, xa estaba. –Cabrito. Non me enteirara eu. –Gústasme ti máis que ningunha -saca unha man de enriba do mostrador e deslízalla polo cu, sorrindo. –¿Onde vas, raposo? -simula enfado coa voz. (pp. 21).

CABANA Caía xa a noite, e engurraba o fuciño ventando coma un raposo, a ver se sentía o olor dalgún conxénere selvático para pedirlle pousada. (pp. 36).

MELLA Don Manuel Iglesias Corral, vello raposo, deu a súa aprobación entre amable e escéptico. (pp. 58). Case ó remate Cordeiro seguía a facerme acenos estraños. Moito máis raposo ca min xa se decatara de que a decisión estaba tomada. (pp. 96).

VALCÁRCEL O máis nomeado pirata de todos os mares, o corsario máis botado para diante, máis feroz e valeroso, máis raposo e avisado, que nunha soa noite, sobre os palangres dun barco pequeno que andaba ó bonito, mandou pendurar a toda a tripulación (...). Andando romarías e camiños fíxose amigo de Fidel e de Humberto (...). Formaron banda propia e percorrían a cidade nas súas motos cromadas. (pp. 99).

A.REIGOSA Chámase a Praia dos Golpes, ou sexa, dos raposos, que así é como nos chaman por aquí ós renartes. (pp. 62).

FRANCO A ira púxolle as mans contra os ferros, pero lonxe de atacar como xabarín ferido, escondeuse como raposo e agardou. (pp. 17-18).

Rapósón **GRANXERAIS** RAPOSEIRO.

Raposte **ANÍBAL OTERO** RAPOSEIRO.

CASTELÁN

En Covarrubias **raposa** ‘astuto’ (s.v. raposa).

En DRAE **raposa** ‘persona astuta’, **raposo** ‘hombre taimado y astuto’.

En Moliner **raposa** ‘zorra (en sentido propio y figurado)’.

En Celadrán **raposiegu** ‘zorreras, sujeto abyecto a quien no le importa caer muy bajo’, en Santander.

PORTUGUÉS

En Houaiss **arraposado** ‘que se arrapou (‘assumir um comportamento astucioso que lembra o das raposas; tornar-se esperto ou velhaco’, ‘acomodar-se bem, enroscando-se para dormir’); que adquiriu as manhas de raposa; ladino, astuto, mahoso, astucioso’, **raposa** ‘pessoa matreira, astuta’, ‘denominação dada pelos legalistas aos rebeldes da Sabinada, revolta na Bahia no sXIX’, ‘diz-se de ou membro, torcedor ou jogador dessa agremiação (Esporte Clube Cruzeiro)’, **raposeiro** ‘indivíduo manhoso, ardiloso, astuto’, **raposo** ‘indivíduo ardiloso, astuto, sagaz’.

En Almeida-Sampaio **raposa** ‘pessoa astuta’, **raposeiro** ‘manhoso como uma raposa’, **raposino** ‘matreiro’, ‘malicioso’, **raposo** ‘indivíduo manhoso’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do cánido carnívoro. Para Corominas-Pascual probablemente der. de rabo (: s.v.), por ser moi característico o deste animal (cf. esquío, rabisaco), e considera o paso de -b- a -p- por influxo de do ast. *rapiega* íd., der. de rapina (vid) (s.v. raposa).

NOTA

Barbas de raposo denomina unha planta, **fulgueiro de raposo** un fungo, **pero de raposa** unha pera silvestre e **sirga de raposo** unha herba. **Raposeiro** é adxectivo que se aplica á res ou cabalo de pouca altura.

A un camión do penal na Guerra Cival na illa de San Simón chamábanlle **Raposa**, por vir de noite buscar presos para levar ou “pasear” (Amoedo, Gonzalo: *O penal das illas de San Simón*, Ed. Xerais, 2006, pp. 15).

Raposa é denominación coloquial para un aparato que se usa para rastrexar o fondo do mar e recoller redes.

OUTRA LITERATURA

En Pardo Bazán **raposo** (pp. 234).

En Torrente Ballester **raposa** (pp. 315), **raposo viejo** (pp. 394).

VER

Golpe, mandría, rabo, renarte, **zaino**, zorro.

(RATO). Xera os significados: Ladrón de cousas de pouco valor; persoa que rouba ás agachadas ou con astucia; persoa que fai vilezas ou ruindades; rastreiro; persoa astuta; persoa hábil; persoa moi delgada; persoa pouco desenvolvida fisicamente; persoa que abandona a outra cando esta xa non lle proporciona beneficio; apelativo cariñoso para os nenos; prostituta; elemento de comparación para persoa que queda calada; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro para personaxe que pedía esmola e levaba os petos cheos de codias de pan; alcume na obra de Suso de Toro; persoa amiga de buscar e investigar nos libros das bibliotecas.

Arratueiro ELIXIO RIVAS (1978-2001) Rastrero (s.v. ratueiro).

(rata) **GRANXERAIS** **Rata de biblioteca**, persoa moi amiga de buscar e investigar nos libros máis raros e esquecidos dunha biblioteca. **Ser unha rata**, ser astuto, ser hábil.

TORO *Estivo onte aquí o Rata a preguntar por ti. (pp. 45). Que estivera alí un tipo que lle chaman o Rata, non sei se se chama Pepe de nome, díxenlle, pero chámanlle todos Rata (...). Pero logo puido ser ese Rata? (pp. 137). Polo de agora non sabemos nada do Rata que mencionou usté. (pp. 144).*

Rateira FILGUEIRA (1926) Prostituta.

Rateiro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘ratero, ladron de faltriqueras, que hurta cosas de poco valor’, ‘que hace vilezas, ó ruindades’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y s. (1) Ratero, dícese del ladrón que hurta o roba con astucia y precaución. **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Com.) Ratero. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (2) *fig.* Persoa que rouba cousas de pouca importancia; raspiñeiro, raspuñeiro.

DIESTE *Dáballe medo a sorpresa con que o vían entrar tan ceibe nas tendas a mercar lambetadas e xoguetes. Algún rateiro de viseira calada teno seguido ó longo de moitas rúas tortas. (pp. 57).*

IGLESIAS *Ningún rateiro se aventuraba, dende logo, a roubar nas feiras. (pp. 60).*

Rateño FRANCO GRANDE (1972) Poco desarrollado, referido a persona, animal o planta.

Ratera **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (San.) Dícese de la hembra raquítica.

Ratiño **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Vocablo aplicado cariñosamente a los niños y niñas: *meu ratiño, miña ratiña.*

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *O Ratiño. Levaba os petos cheos de codias de pan, que andaba a ratoar decote, roendo sen descanso pra darlle gusto a unha fame que lle viña de antigo. Pedía esmola. Por lúas púñase un chisco tolo e berraba: “¡Dívollo o Ratiño, estamos perdiñños!”.* (pp. 194-195).

Rato

CARRÉ *Ben era certo que, dende que uliron os manates o apretado que andaba o real peto, fuxiron us tras dos outros de acarón do rei, pois esa xente fai cal os ratos, que largan de onde non ventan que rilar. (pp. 75).*

RISCO *Calaran coma ratos. (pp. 91).*

BLANCO AMOR *Ó chegar frente ó adral da eirexa de Santa Eufemia, vimos que estaba aberta e metímonos nela coma ratos. (pp. 78).*

Ratoeiro PINTOS (1865) Rapiñeiro, ladron. FILGUEIRA (1926) Ratero.

Ratoñeiro CUVEIRO (1876) Ladronzuelo. FILGUEIRA (1926) Ratero, ladronzuelo.

Ratueiro ELIXIO RIVAS (1978-2001) Rastrero.

En Covarrubias **ratero** ‘el hombre de bajos pensamientos (tomada la metáfora de ciertas aves de rapiña que cazan ratones)’ (s.v. ratón).

En DRAE **rata** ‘persona que hurta cosas de poco valor’, **más pobre que las ratas**, o **que una rata** ‘sumamente pobre’, **ratero** ‘dícese del ladrón que hurta con maña y cautela cosas de poco valor’, ‘bajo, vil, despreciable’, **rateruelo** ‘d. de ratero’, **ратиño** ‘nombre o apodo que por desprecio se daba en el siglo XVII al habitante del Bierzo’, **ratón** ‘ladrón cobarde’, **ratón de biblioteca** ‘erudito que con asiduidad escudriña muchos libros. Tómase por lo común a mala parte’.

En DRAE 2001²², ademais, **ratonero** ‘(coloq. Ur.) engreído’.

En Moliner **rata** ‘ladrón que se dedica a robar aprovechando descuidos, apreturas, etc.’, **más pobre que las ratas** ‘muy pobre’, **ratero** ‘ladrón que roba cosas de poca importancia’, ‘rastrero’, **ратиño** ‘se aplicaba antiguamente, con desprecio, a los naturales de la comarca leonesa del Bierzo’, **ratón de archivo**, **ratón de biblioteca** ‘se aplica al estudioso o erudito que trabaja mucho entre libros o en los archivos’.

En Celdrán **rata careta** ‘mujer descarada y sabidilla’, **rata vieja** ‘persona taimada y astuta’, **ratero** ‘ladronzuelo de poca monta’, ‘sujeto que roba a pequeña escala, hurtando cosas de escaso valor’, **ратиño** ‘cicatero, individuo mezquino’, en Canarias.

PORTUGUÊS

En Houaiss **rata** ‘mulher fecunda’, **ratão** ‘indivíduo excêntrico e cômico’, **ratazana** ‘mulher feia, bizarra e pretensiosa’, ‘pessoa que é alvo de zombaria por seus gestos e ditos ridículos’, ‘pessoa que pratica furtos; ladrão, ladra’, **rateira** ‘mulher que vive da prostituição; meretriz, prostituta’, **ratinho** ‘homem de condição inferior’, ‘jornaleiro ou trabalhador que sai da Beira para ir trabalhar em outras províncias’, **rato** ‘indivíduo que assiduamente frequenta determinado lugar’, ‘pessoa trapaceira, tratante’, ‘agente de polícia’, ‘que é estranho, excêntrico, cômico’, **rato-branco** ‘agente de polícia’, **ratona** ‘mulher ou coisa excêntrica, bizarra’, **ratoneiro** ‘indivíduo que furta coisas de pouco valor; gatuno, larápio’, **ratuína** ‘meretriz de muito baixa categoria’, **ratuíno** ‘sem nenhum préstimo ou valor; ordinário’.

En Almeida-Sampaio **rata** ‘mulher de grande fecundidade’, **ratão** ‘diz-se do que é cômico, engraçado, esquisito, extravagante’, **ratar** ‘murmurar de alguém’, **ratazana** ‘pessoa ridícula que desperta a zombaria ou que diverte aos outros pelos seus ditos e gestos’, ‘larápio (‘ladrão’), **ratinho** ‘indivíduo sovina’, **ratinho** ‘(pl) trabalhadores das regiões montanhosas que todos os anos iam fazer as ceifas no Alentejo’, **rato** ‘larápio’, **rato de sacristia** ‘indivíduo que anda sempre metido pelas igrejas e sacristias, muito interessado em assuntos religiosos’, **fino como um rato** ‘muito esperto, vivo’, **ratona** ‘diz-se da pessoa ou coisa ridícula, excêntrica ou mal apresentada’, **ratoneiro** ‘larápio’, ‘gatuno’.

ETIMOLOGÍA

Do nome do mamífero roedor múrido. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, se cadra onomatopea do ruído que fai ó roer ou ó arrastrar obxectos (s.v. rata).

NOTA

En lat. había para denominar o rato as palabras MUS, MŪRIS (vid. murón) e SŌREX, -ĪCIS. Esta última deixou en cast. *sorce* ‘rato pequeno’ e *sorjes* ‘persoa desvergoñada’ (Corominas-Pascual, s.v. sorce). Para o tamén cast. *sorche/i* ‘embusteiro e pillo’ (Celdrán), ‘pillo’ (Celdrán), ‘soldado novato ou recruta’ (DRAE, Celdrán), ‘soldado’ (Moliner), Corominas-Pascual considera que está relacionado co cat. e port. *sorge* ‘soldado’, probablemente tomado do ing. *soldier* id.; pero Celdrán menciona tamén a posibilidade etimolóxica do lat. SŌREX (s.v. sorche).

O mamífero roedor chinchilla, que se parece a unha rata grande, ten na forma do port. **chinchila** a acepción figurada ‘persoa de aspecto desagradable’ (Houaiss).

O cast. **similirrato** ‘rateiro temeroso’ (DRAE) para Corominas créase de lat. macarrónico *SIMILIS RATAE ‘semellante a unha rata’ (s.v. semejar).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **raton** (Tomo I, pp. 147), **ratonerillo** (Tomo IV, pp. 89).

En Pardo Bazán hai personaxe “**Bico de Rato**”.

En Torrente Ballester **ratoncito** (pp. 152).

VER

Marmota, murón, **surrateiro**.

Rebaño v. RABAÑO.

REBEZO. Persoa forte e vigorosa; persoa que non obedece ou non se deixa dominar, rebelde; persoa de mal carácter; rudo; arisco; obstinado.

Rebeco CUVEIRO (1876), VALLADARES (1884), FILGUEIRA (1926) Arisco.

Rebezo [Aparece por primeira vez en Acevedo (1932) ‘rudo, terco’. En Apéndice Eladio (1961) ‘rebelde, pouco obediente. Ej.: *Iste neno é mui rebezo*’.] **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Aplícase al que

es fuerte y vigoroso y al que tiene mal carácter. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise do que ten forza e vigor; recho, rexo. (2) Rebelde, que non obedece ou que non se deixa dominar facilmente.

CASTELÁN

En Corominas-Pascual **rebeco** ‘terco, rebelde, desobediente’, ‘torvo, fiero’, **revezo** ‘tozudo’, no Bierzo (s.v. rebeco).

ETIMOLOXÍA

Probablemente do nome do mamífero rumiante. Para Corominas-Pascual é palabra prerromana, considera que a forma rebeço ou rebezo -esta última a propia do galego- é posterior a rebeco, e admite orixe ou influxo do iberolatino IBEX id., do mesmo xeito que se produce na palabra becerro (s.v. becerro, rebeco).

VER

Cabra.

Recastado v. CASTE.

RECHOUCHEIRO. Persoa alegre e algareira que co seu ánimo e voces contaxia ós demais.

Rechoucheiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Algarero, persona alegre que con sus gritos y chillidos alboroz a los demás.

ETIMOLOXÍA

Der. de rechouchío ‘canto dos paxaros’ ou de rechouchiar ‘cantar os paxaros’, que é palabra exclusiva do galego, de orixe onomatopeica, con explícita referencia a un canto continuado a través do inicio re- e da redundancia de africada.

NOTA

En galego rechouchar, rechouchear ou rechouchiar ten os significados figurados ‘alborotar’, ‘facer ruído os nenos cando xogan’, ‘reñer’ e ‘adular’.

VER

Chiar, piar, trinador.

(RECOVA). Xera os significados: Grupo de persoas, particularmente que van unhas detrás doutras; grupo de cazadores que van xuntos; grupo de persoas maleantes ou de baixa condición; persoa que anda comprando e vendendo, particularmente ovos ou galiñas; recadeiro que leva e trae encargos de a cabalo ou cun carro.

Recovaxada **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (1) Cuadrilla de personas y jauría de perros que van en recovaxe. **ANÍBAL OTERO** *f.* (1) Conjunto de animales de carga y personas que van o siguen unas detrás de otras. (s.v. recovajada). **GRANXERAIS** **RECOVAXE.**

ANÍBAL OTERO *Ó chegar ás queilas da vila, topou cunha recobaxada de xente que viña da fronteira.* (pp. 32).

Recovaxe [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) ‘cuadrilla de personas, perros de caza, u otros animales’. En Carré (1972) ‘reunión; conjunto de varias personas reunidas’. En Franco Grande (1972) (s.v. recobaxe) ‘patulea, grupo o conjunto de gente maleante o de baja condición’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (1) Cuadrilla, conjunto de personas y perros de caza. (2) Comitiva, acompañamiento, séquito, multitud. **CONSTANTINO GARCÍA** *f.* (1) (Cur. Sob.) Prole. (s.v. recobaxe). **GRANXERAIS** *s.f.* (2) Grupo de persoas; recua.

LÓPEZ FERREIRO *Pol-o que oira falar nos recovaxes de xente que por deleve lle cadrou alcontrar.* (pp. 26). *Dous ou tres mozos dos máis legres do recovaxe, comenzaron de cantar.* (pp. 39).

PEDRAYO *Os principais eran o albeite de Rozamonde, o tasqueiro da Cruz e o mal crego da Pena Moura, entre todos boa recovaxe de surrateiros. Ao albeite mozote de mal retrato, cacarañado das vexigas, bocarrota e unha cotra para o viño, chamábanlle o Bocareu e viña a súa castuaxe da Mariña.* (pp. 27). *Sete homes compuñan a recovaxe do Bocareu: o Nube negra, o Serralleiro, o Torto de Santa Comba, o Virulé, o Lobacán, e entrambos Cordas, o grande e o pequeno.* (pp. 69). *Calquera home da recovaxe dos seus retorceríalle o pescozo como a unha galiña vella.* (pp. 85).

Recovaxeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. y f. (1) Recovero, persona que anda comprando huevos, gallinas y otras cosas para revenderlas.

Recoveiro [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) ‘que recorre las aldeas comprando o vendiendo diversos artículos’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. y f. (1) Recadero que lleva y trae encargos a caballo o en un carrito de mala muerte.

CASTELÁN

En DRAE **recovero** ‘persona que anda a la recova (‘compra de huevos, gallinas y otras cosas semejantes, que se hace por los lugares para revenderlas’)’.

En Moliner **recovero** ‘persona que se dedica a recovar o que vende huevos y aves en el mercado’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (recoua, récova, recova).

De recova, da mesma orixe e significado que recua (: s.v.).

Corominas-Pascual considera “absurda” a intención de relacionar con “ovo” a palabra recoveiro pola súa restrición semántica a ‘persoa que merca e vende ovos’, pois o sentido xeral é ‘abastecedor en xeral’ (s.v. recua).

Despois do rexistro de obras medievais, non aparece a palabra recova en ningún dicionario galego, e ocupa o seu lugar o der. recovaxe, aínda desafiando a consciencia que hai de que o sufixo -axe se aplica a colectivos para achegar intención pexorativa (v. cafarnaxe, camaradaxe, cregaxe, facundaxe ou fagundaxe, gandaxe, garrulaxe, tropaxe, vagabundaxe). En port. si existe a forma primitiva *récova*.

NOTA

Na acepción recollida de Franco Grande para recovaxe ‘xente maleante ou de baixa condición’ pode haber influxo de cova (: s.v.), que xera significados similares.

VER

Recua.

RECUA. Denominación despectiva para un grupo de xente.

Recua [Aparece por primeira vez en Elixio Rivas (1978-2001) ‘tropa de gente (despectivo)’.]

GRANXERAIS s.f. (3) fig. Grupo de xente; recovaxe.

PEDRAYO As *recuas* de xente afastábanse. (pp. 29).

IGLESIAS Foi a ausencia desa ringleira de familiares engravatados que escoitan a porta nas cosas de loito. A falta de requitropa de cuñados, fillos, xenros e sobriños, era un recordatorio da idade da finada. Non tivera tempo, non vivira o suficiente para deixar unha *recua* de parentes que pelexasen por figurar na esquela con nomes e apelidos. (pp. 123).

CASTELÁN

En Moliner (2002²) **recua** ‘grupo numeroso de personas o cosas que van unas detrás de outras’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **récu**a ‘grupo de individuos desprezíveis, desordeiros, bandidos; súcia, caterva, corja’.

En Almeida-Sampaio **récu**a ‘caterva’, ‘bando’, ‘súcia’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

De recua ‘rea de bestas de carga’. Para Corominas-Pascual de orixe árabe, probablemente de *rákba* ‘caravana’, da raíz *rákab* ‘montar (a cabalo)’ (s.v. recua). Do mesmo étimo sae a palabra do galego e cast. almocrebe, en port. *almocreve*, ‘arrieiro’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **requa de arrieros** (Tomo VI, pp. 413).

VER

Arrocheiro, recova.

RÉMORA. Persoa que dificulta ou ralentiza unha acción ou movemento a outra persoa.

Rémora **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. O que frea ou dificulta a realización ou o desenvolvemento dunha cousa.

SILVA E aínda os seguiu un bo anaco, coma Gmork seguiu a Atreyu na “Historia Interminábel”, *rémora* ou voutre capaz de esperar moito tempo. Seguíunos agachado, coma olfateando un rastro, lobishome que espía e que agarda ata poder matar tranquilo. (pp. 207).

Seguiunos coma unha rémora e aguantou agachado detrás de árbores e rochas todo o que se pode aturar. (p. 235).

CASTELÁN

En Celdrán **rémora** ‘persona o cosa que impide que otro avance’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do peixe teleosteo que ten un órgano en forma de disco na parte superior da cabeza co que se adhire a outros peixe ou ós barcos. Do lat. RĒMŌRA íd. e ‘atraso, demora’, der. de RE e MŌRA ‘tardanza, demora, atraso, detención’.

VER

Bromista, lamprea, lapa.

(**REMOSQUEAR**). Xera os significados: Persoa que non para quieta; persoa propensa a dar réplica violenta de obra ou de palabra.

Remosquedo AUTOR Persoa que non para quieta. Alcume en Meira.

Remosquiión ANÍBAL OTERO adj. (1) El propenso a dar remosquiión (‘réplica violenta de obra o de palabra’).

ETIMOLOXÍA

De remosquear ou remosquexar ‘moverse moito’, ‘andar dun lado para outro’, ‘andar enriba dunha persoa co fin de curiosar’, der. de mosca (: s.v.), por comparación destas accións co que fai o insecto.

O verbo remoscar(se) é coma moscar ‘espantarse e fuxir o gando cando o atacan as moscas’.

VER

Mosca.

***RENACUAJO**. Persoa ruín e miserable. (Non é palabra galega).

Renacuajo CONSTANTINO GARCÍA adj. (1) (Gud.) Ruin, miserable.

CASTELÁN

En Covarrubias **renacuajo** ‘un muchacho mal tallado y enfadoso’ (s.v. renacuajo).

En Drae **renacuajo** ‘calificativo con que se suele motejar a los muchachos contrahechos o enclenques y a la vez antipáticos o molestos’.

En Moliner **renacuajo** ‘se aplica como insulto cariñoso a los niños pequeños’, ‘también, como nombre despectivo, a una persona pequeña o raquítica’.

En Celdrán **renacuajo** ‘hombre pequeño, mal tallado y enfadoso’, ‘hombrecillo despreciable no ya por su escasa alzada, sino por sumal genio y peor intención’.

ETIMOLOXÍA

Palabra castelá para denominar a cría de ra. Der. do cast. *rana* (v. ra).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **renacuajo** (Tomo I, pp. 264), ‘fillo menor’ (Tomo II, pp. 257).

En Torrente Ballester **renacuejo** (pp. 487, 692).

VER

Cágado, ra.

(**RENARTE**). Xera os significados: Astuto, sagaz; malicioso; persoa de trato difícil, áspera; persoa mala de soportar; obstinado.

Renanteiro

BLANCO AMOR *Estaba seguro que ningún, que non fosen iles, tiña pasado cando os outros andaban a rompérense a ialma, e que eran iles mesmos os que contaran o asunto, pois eran homes moi renanteiros, de eses da raia dos maragatos, e ademais con moita solercia que se adprende polos camiños do mundo.* (pp. 32).

Renarte [Aparece por primeira vez en Carré (1928-1931) ‘astuto, sagaz, malicioso’. En Aníbal Otero (1949-1977), ademais ‘persoa áspera, intratable, desabrida, violenta’, ‘persoa terca, mala de soportar’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Rapaz o chiquillo travieso, que hace muchas diabluras: *é un renarte; non fai máis que falcatrudas.* adj. (2) Astuto sagaz, malicioso.

GRANXERAIS *adx. e s.* (1) Persoa que obra con astucia; arteiro, astuto, raposeiro, raposo. (2) Persoa que obra con malicia; raposo, raposeiro.

MORALEJO *E agora que ninguén, e menos aínda os “progres” renartes, me veña coa mentira de que eu, por defender as moscas e as troitas, estou a pelidar pola volta daqueles noxentos millóns de moscas.* (pp. 101-102).

RÁBADE *E aquel Rodrigo Insua xa seguiu sendo Euclides para sempre, e todo porque un día a profesora se meteu a falar de Don Rodrigo e da batalla do río Guadalete. O renarte do Tito foi quen lle puxo o alcume, seica porque mexaba nos calzóns.* (pp. 15).

A.REIGOSA *Chámase a Praia dos Golpes, ou sexa, dos raposos, que así é como nos chaman por aquí ós renartes.* (pp. 62).

ETIMOLOXÍA

De renarte ‘astuto coma o raposo’, ‘raposo’, do fr. *renard* ‘astuto’, ‘raposo’, do nome propio de home do fr. *Renart*.

Para Bloch-Wartburg do nome propio de home *Renart*, de orixe xermánica; explica que no séc. IX empezáronse a tomar animais como heroes de pequenos poemas épicos, particularmente nas rexións do leste e do norte de Francia, e concretamente en Flandres é onde se comezan a aplicar nomes humanos ós animais; o primeiro rexistro de *Renart* como nome propio dun raposo astuto rexístrase no *Bestiare* do autor normando Guillaume le Clerc, no XII; no XIII, grazas ó éxito de Roman de Renart, *renard* desvíase o significado e elimina o antigo *goupil*, do lat. *VULPES* (s.v. *renard*).

Corominas-Pascual explica que os nomes propios de persoa aplicados ó raposo son eufemismos para evitar o seu nome real, por consideralos tradicionalmente de mal agoiro (s.v. *garcía*, *raposa*, *zorra*, *zorro*). O mesmo mecanismo eufemístico atopámolo en galego na denominación **antonía** para o órgano sexual da muller (Constantino García).

Entre os nomes propios de persoa que se usan para chamarlle ó raposo están: En Andalucía **mariagarcía**; en Cataluña **guilla** e **guineu**; en Galicia **garcía** (foi nome propio antes de ser apelido; era o nome propio do derradeiro rei de Galicia; posiblemente de orixe prerromana), **alfonso** (para o lobo tamén se rexistra a forma *lifonso*), **pedro** (tamén é nome eufemístico do demo), **perico** ou **leonardo**. Para outros nomes de persoas que denominan animais véxase a entrada *gaio*² (: s.v.).

Ademais destes nomes procedentes de antropónimos, o raposo recibe outras denominacións populares: **xatentendo**, **xamescurro**, **o das pitas**, **perico**, **ronda-cabozos** (Noriega Varela, tomo II, pp. 111) ou **milmañas** (Noriega Varela, tomo II, pp. 218 e 249).

NOTA

En port. só aparece *renard* ‘pel de raposo en peletería’ (Houaiss).

VER

Mandría, raposo, zorro.

Repoltrudo v. **POLDRO**.

RÉPTIL. Rastreiro, baixo, vil e desprezable.

Reptil **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Rastrero, bajo, vil y despreciable.

PORTUGUÉS

En Houaiss **reptil**, **réptil** ‘de carácter rastreiro; capaz de ferir inopinadamente; abjeto, falso, mau, traíchoeiro’.

En Almeida-Sampaio **réptil** ‘persoa vil, bajuladora’.

ETIMOLOXÍA

Do nome da denominación xenérica de vertebrados con escamas. Do lat. *REPTĪLE* íd., de *REPTĪLIS* ‘que anda arrastrándose, der. de *REPTĀRE* ‘andar arrastrándose’, frecuentativo de *RĒPĒRE* íd.

Requestado v. **CASTE**.

RES. Aplícase a unha muller de carácter.

Res

NORIEGA *Para declarar que es mujer de punto: É unha boa res.* (Tomo II, pp. 208).

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **rês** ‘persoa de mau carácter’.

ETIMOLOXÍA

De res ‘cabeza de gando’. Para Corominas-Pascual probablemente do lat. RES ‘cousa’, ‘riqueza’, que explica por unha concreción de sentido paralela á sufrida por gando (propriadamente ‘bens adquiridos’).

NOTA

O significado ‘aplicase a unha muller de carácter’ é dedución propia por interpretación do texto, único, recollido de Noriega Varela.

(**RULA**). Xera os significados: Apelativo cariñoso para a persoa amada; apelativo cariñoso para unha persoa; apelativo cariñoso para un neno; apelativo irónico; novato; inexperto; alcume na obra de Celso Emilio Ferreiro para un personaxe que arroalaba ó falar para disimular que era tatexo; persoa aloumiñadora e sedutora; aplicase por comparación a unha persoa que queda calada, ou quieta ou tranquila.

(**rola**) **GRANXERAIS** **Miña rola** ou **miña roliña**, expresión de cariño aplicada a unha muller ou neniña á que se quere ben.

Rolo

CURROS *Añón, que agardaba á porta, / preguntoume: –¿Que hai, meu rolo? / –¿A ti que raia che importa? (pp. 266).*

Rolón

PINTOR *“Tranquila, Narda, que o máis mellor telo moi ben no seu sitio e sábeme a pantrigo, meu rolón, meu rOLONCIÑO”. ¿É por que lle chamaba rolón? “Ah.” A criada rabuda deixaba así no aire o misterio do aquel. (pp. 138).*

Roulín **CONSTANTINO GARCÍA m.** (1) (Ced.) Nombre cariñoso dado a los niños. **GRANXERAIS s.m.** (1) Nome cariñoso referido ós nenos.

(**rula**) **ELADIO RODRÍGUEZ** **Miña rula**, expresión de cariño y de ternura que se aplica a una niña o a una joven; y se emplea más comúnmente en diminutivo, *miña ruñiña*, cuando esta expresiva frase de afecto se le dice a la joven a quien se ama. **GRANXERAIS** **Miña rula**, **miña ruliña**, expresión de cariño aplicada a unha muller ou neniña á que se quere ben.

PÉREZ BALLESTEROS *¡Ai, escoita ¡miña rula! / Q’inda márrame falarche. (Versos en dialecto gallego, pp. 19).*

CURROS *Mais dende que te fuches, miña rula, / ¡teño un cansacio! (pp. 142).*

LUGRÍS *–Señora Xuana, podería facerme o favor de rubir antes de irse prá súa casa. –Si, miña rula –contestaron. (pp. 94). (Non é noiva). –Nada hai que poida separarnos; nin a morte poderá matar o amor que sentimos. ¿É verdá, miña rula? (pp. 104).*

NORIEGA *Pero a miña rula sulfurouse máis, porque aquelas boas cristianas pedían o frasco d’o anís pra... barruzala. (Tomo II, pp. 313).*

IGLESIA ALVARIÑO *Alí chegaran, alí viñeran: / As vinculeiras da Corda e Labrada. / As costureiras do Padornelo. / As xirifeiras. / As madamiñas dos Remedios. / –¡Ai, miñas rulas de Buzarré! / ¡Ai, miñas reínas de Cadavedo! / ¡Ai, bubeliñas de Montouto! / –¡Milicroques do fondo da Graña. / garnicelas do Pasadoiro! (Nenias, pp. 33).*

AVELINO *Ven miña rula garrida, / ven que che vou amosar / o verdecen dos outeiros / i-á froridenza do val. (pp. 140).*

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO *A Rula. Pra disimular que era tatexa, arrolaba ao falar: “aaa miña mamalleee, queeen glooriaa eestéalle, éeralleee dee Oureenselleee”. (pp. 196).*

IGLESIAS *Ó fondo estaba a barra e, detrás, unha matrona de busto cumprido (...). Pon outra copa, rula. (pp. 147-149).*

CASALDERREY *¡Ai, mamá! Teño unha enorme necesidade de ti (...). Era cando me bicaba e me dicía as cousas máis bonitas: meu tesouro, miña rula, miña prenda, meu anxiño e cousas así. (pp. 33-34).*

Ruleiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Arrullador, acariciador, agradable al oído, que halaga o seduce. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (2) Acariciador, seductor.

Ruliña

LEIRAS Ruliña que me cautivas / e vida e ialma me levas; / si tardéi, inda n'é tarde, / ruliña, como ti queiras. (pp. 214).

IGLESIA ALVARIÑO ¡Qué desesperación, miña ruliña, / esa cabeza baixa contra o muro / frío do teu silencio sin estrelas! (De día a día, pp. 14).

AVELINO (A Rosalía de Castro) Unha rosa, Ruliña Galega, / homildosa te ven a bicar / e, sedenta de gracia, se chega / pra beber o teu doce cantar. (pp. 130).

SUMAI Todo está arraxado, ruliña -Cándido bicouna na punta dos dedos. (pp. 117). O lóxico, Nena, é que a corda baixe detrás do caldeiro. Pero ás veces, ruliña, ocorren cousas que non teñen nada que ver coa lóxica. (pp. 158).

Ruliño [Aparece por primeira vez en Ibáñez (1956) (s.v. rulo) 'expresión cariñosa con que se denomina a los niños de pecho'. En Carré (1972) 'pipiolo, novato e inexperto'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** **Meu ruliño**, frase cariñosa que se aplica a los niños y jóvenes a quienes se ama.

PÉREZ BALLESTEROS (Ó marido) Dimo, ruliño, di, de contado; / Que ... teño o peito moi magoado / Déndesque tanto calar te vin! (Versos en dialecto gallego, pp. 37).

MORALEJO Se nas relacións entre pescantín e río se agacha algo de erotismo, podédesme ter por erotizado da cabeza aos pés: por el morro, nel penso todo o ano, teño rifado con el e xa lle chamei pelicas e mentirán, pero tamén é o meu ruliño. (pp. 60). (insultos contradictorios. Interesante).

Rulo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) 'aplicase tambien como frase de cariño, ó de ternura, á las personas jóvenes, especialmente en diminutivo, y así se dice: *Meu ruliño. Miña ruliña*'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** **Calado coma un rulo**, sin hablar una palabra. **Meu rulo**, encanto mío, amor mío. **Quedouse coma un rulo**, tranquilamente, sosegadamente, con sosiego. Dícese del que se queda dormido así, y también del que se muere como si estuviese descansando un reposado sueño. **GRANXERAIS** **Calado coma un rulo**, sen dicir nin unha palabra. **Meu rulo, meu ruliño**, expresión de cariño que se lle aplica a un neno ou a un home. **Quedar coma un rulo**, quedar tranquilamente, sosegadamente.

LUGRÍS -O meu periódico non pode reitificar. -Aí, meu rulo; o seu periódico reitificará ou se non esnáfroo pra començar. (pp. 220). -Ven acó, meu Leopoldiño, ven acó meu rulo. Ti renunciaches dicindo que eras cociñeiro -Si, señor. (pp. 226). -(...). Perdóname, meu rulo, que non viñera ipso facto, pero estaba no meu despacho verdadeiramente encalavernado. -¿Y que es ello? -Non acertas, Leopoldiño, non acertas. (pp. 230). -¿E que me dis, meu rulo, da Cova Céllica? ¿Fixeche a catilinaría que ten de esmendrellar a eses ñorantes? -Si, señor, hice. (pp. 231). ¡Vaítes! ¡Vaítes, meu rulo! Pois agarda un momentíño que che vou a entregar unha colección, que xa teño apartada, das miñas obras literarias. (pp. 232). En fin, aquí tes de todo, e xa verás como che sirve de proveito, porque ti tes unha barbaridad de memoria, meu rulo. (pp. 233).

CARRÉ Veu bicar, agarimosa, as formosas cabezas dos namorados que cal rulos, arrolábanse baixo, moi baixo, con mimosas e mélicas falas. (pp. 120).

CABANA Anda, explícanos agora por que vos meteron esa pallosca. Non estabas tan manso onte, meu rulo, brolleando do voso entreno e de que vos habían chegar a un dente, e que tumba e dálle. (pp. 20). Fortunato ten catro sílabas, e Robustiano tamén. E en galego cóntanche as sílabas, meu rulo, non as letras, como se demostra pola arte da métrica. (pp. 23).

CARIDE ¡Quero ver ó Rulo! (...). Non son cartos o que preciso, Rulo. Quero unha pipa. (pp. 59).

ETIMOLOXÍA

Do nome da ave columbiforme. De orixe onomatopeica do son que emite.

De igual creación é rula 'lonxa de peixe' e ruleiro 'persoa que canta os prezos na lonxa', por lembrar a enumeración de prezos o canto da ave; e tamén o cast. *rolla* 'muller que coida nenos', por arrolalos.

NOTA

Rula é denominación coloquial para o as de copas.

A forma recollida arriba roulin ten alomorfo diminutivo do sufixo -ĪNŨM da área nororiental.

Da palabra correspondente do cast. *tórtola* xéranse: En Covarrubias sobre **tórtola**: "Es simbolo de la mujer viuda, que muerto su marido no se vuelve a casar y guarda castidad" (s.v. *tórtola*). En DRAE **tortolito** 'atortolado, sin experiencia', **tórtolo** 'hombre amartelado', 'pareja de enamorados'. En Moliner **atortolado** 'se aplica a los que están muy enamorados o en actitud de estarlo', **tortolito** 'inexperto', **tórtolo** 'hombre que está en actitud muy amorosa hacia una mujer', 'pareja de hombre y mujer que están

en actitude muy amorosa'. En Celadrán **tórtola** 'en el Madrid de principios del siglo XX: persona ingenua, incapaz de pensar mal', 'crédulo y confiado a quien es fácil seducir y engañar', 'joven afeminado', **tortolín** 'atontado', 'bobalicón' (s.v. *tórtola*). É palabra tomado do lat. TURTUR id., de orixe onomatopeica (o der. dim. TURTURILLA tiña o significado 'home efeminado'). En galego medieval había as formas *tortor* e *tortora*.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **tórtola** (Tomo II, pp. 12. Tomo VII, pp. 177), **tortolilla** (Tomo II, pp. 134).

En Pardo Bazán **ruliña** (pp. 277).

En Torrente Ballester "**Las Tórtolas Tristes**" (pp. 286).

VER

Marralleiro, pomba.

*SABANDIXA. Persoa desprezable. (Non é palabra galega).

Sabandixa DICCIONARIO XERAIS DA LINGUA (1986) Persoa vil e desprezable; maligno.

Sabanduxa DICCIONARIO NORMATIVO GALEGO-CASTELÁN (GALAXIA) Sabandija, persona desprezable.

CASTELÁN

En DRAE **sabandija** 'persona desprezable'.

En Moliner **sabandija** 'se aplica a una persona desprezable física o moralmente', '(aplicado particularmente a un niño; "hecho una") muy flaco o raquítico'.

En Celadrán **sabandija** 'persona desprezable y dañina', 'referido a los muchachos, se dice del que es inquieto, tan travieso y activo que no descansa ni deja que lo hagan los demás'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **sevandija** 'pessoa que vive à custa alheia; parasita', 'pessoa que sofre qualquer humilhação sem demonstrar ressentimento; pessoa desprezível'.

En Almeida-Sampaio **sevandija** 'pessoa imunda', 'pessoa vil, desprezível', 'patife', 'mariola', 'pessoa excessivamente servil', 'parasita'.

ETIMOLOXÍA

Do nome do réptil ou insecto anélido que chupa sangue, sanguisuga. Para Corominas-Pascual probablemente de orixe prerromana (s.v. *sabandija*).

Para Houaiss e Almeida-Sampaio o port. *sevandija* é castelanismo.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **mala sabandija** (Tomo V, pp. 78).

En Torrente Ballester **sabandija** (pp. 81).

VER

Sanguisuga.

SABUXO. Persoa hábil para pescudar algo.

Sabuxo **GRANXERAIS** *adx. e s. (2) fig.* Persoa hábil para pescudar algo.

CASTELÁN

En Drae **sabueso** 'pesquisador, persona que sabe indagar, que olfatea'.

En Moliner **sabueso** 'se aplica a la persona hábil para averiguar o encontrar cosas'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **sabujo** 'diz-se de ou indivíduo bajulador, servil'.

En Almeida-Sampaio **sabujo** 'indivíduo servil, bajulador', 'capacho ('pessoa servil')'.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (*sabuio*, *sabujo*).

Da raza de cans que se caracteriza por ser rastrexador e de olfato moi fino. Para Corominas-Pascual do baixo lat. SEGŪSIUS id., que parece der. do topónimo italiano Segusia, de onde procedería esta raza de cans, hoxe val de Susa, no Piemonte (s.v. *sabueso*).

VER

Can.

SALAMANDRADO. Aplícase á persoa mal vestida.

Salamandrada **CONSTANTINO GARCÍA** *adj. (1) (Mez.)* Dícese de la persona mal vestida.

PORTUGUÉS

En Houaiss **salamandra** ‘operário que, nas fundições e nas oficinas mecânicas, entra nas caldeiras quentes para consertá-las, ou o que, nos poços de petróleo incendiado, procura apagar o fogo’.

ETIMOLOXÍA

Derivado de salamandra, que é voz da lingua medieval, do nome de anfibio urodelo. Do lat. SĀLĀMANDRA íd.

NOTA

O insulto recollido de Constantino García baséase nas cores vivas e variadas do anfibio, feito que explica que outro dos seus nomes sexa píntega, der. de pintar (v. apincharrado).

Da asociación tradicional deste animal co lume explícase o significado recollido en port., e ademais en cast. e port. *salamandra* dá nome a unha estufa e en port. tamén ó amianto, que aguanta o lume.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **salamandra** (Tomo V, pp. 78).

VER

Apincharrado.

SANGUESUGA. Persoa vil e desprezable; persoa que vive á conta doutra; persoa que rouba a outra, particularmente facéndoo ós poucos ou con astucia e engano; persoa que bebe moito.

Sambesuga **GRANXERAIS** s.f. (3) fig. Persoa vil e desprezable.

ALCALÁ *Non está lonxe o día en que a nosa clase deixe de ser a besta de carga dun sistema social que permite a existencia de sambesugas parásitos vivindo ao noso cargo.* (pp. 40). *Así tiña que ser e ese sambesuga moitas había de levar por ladrón.* (pp. 66).

Samesuga **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Persona que poco a poco va sacando a uno el dinero, alhajas y otras cosas. **GRANXERAIS** s.f. (3) fig. Persoa vil e desprezable.

PINTOR *As vellas lagartas e os samesugas da vida de Boapedre axexaban no ventre da louríña Flor ese volume da muller preñada, que nunca era.* (pp. 140).

Sanguesuga DICCIONARIO XERAIS DA LINGUA (1986) Individuo que saca o diñeiro a outro pouco a pouco. Individuo que bebe moito. DICCIONARIO NORMATIVO GALEGO-CASTELÁN (GALAXIA) Sanguijuela, individuo parásito que se dedica a vivir a costa del prójimo. Sanguijuela, persona que bebe mucho.

NORIEGA *Dos anos que ó rabo dil / anduven, sin ollar branca, / se encargou, ¡lobos cho coman!, / o sanguesuga da carta.* (Tomo II, pp. 89).

Sanguexuga

CASTELAO *A siña Filomena bótase con dentes e poutas contra o xenro, i el ponlle o lombo. – Sanguexuga! ¡Sarna! ¿Pensaches que non hai máis que facer fillos ou qué? ¡Alarbio! ¡Lurco!* (pp. 202).

Zamezugas

LUGRÍS *Dixo que os probes éramos carne de cañón, que sobre nós pesaban tódolos trabucos con que se mantiñan tódolos zamezugas da política.* (pp. 216).

Zumezuga [Aparce por primeira vez en Cuveiro (1876) ‘chupon’. En Porto (1900) ‘chupón. Vividor a cuenta de los demás’. En Carré (1928-1931) ‘chupón. Que saca el dinero con astucia o engaño’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. y s. (2) Persona que saca el dinero con astucia y engaño. **GRANXERAIS** SAMESUGA.

TÍOMARCOS *Porque ouvimos falar deles aos ricos; porque sabemos que os nosos cartiños vanse xuntando nas faltriqueiras dos zumezugas de totalas castes, pra se convertir en moedas e billetes.* (p. 24).

LUGRÍS *Agora hai uns novos consellos e xusgados, no lugar das xurisdicións, e pra que os nosos roubos sexan como Deus manda, temos que nos poñer dacordo con aqueles zumezugas da pruma. Ninguén de nós sabe ler nin escribir, e temos que furtar a xeito de raposo mariñán.* (pp. 263).

CASTELÁN

En DRAE **sanguijuela** ‘persona que va poco a poco sacando a uno el dinero, alhajas y otras cosas’.

En Celdrán **sanguijuela**, **sangrijuela** ‘sujeto que con mentiras y habilidad va sacando a otro lo que tiene’ (s.v. **sanguijuela**).

PORTUGUÉS

En Houaiss **samessuga**, **samexuga**, **samexunga**, **sanguessuga** ‘individuo que explora outro(s), freq. pedindo favores ou dinheiro’.

En Almeida-Sampaio **sanguessuga** ‘individuo que bebe muito’, ‘individuo que explora outro’, ‘o que tira dinheiro a outro’, ‘sugador’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do anélido que chupa o sangue de animais ou persoas. Do lat. SANGUIS ŪGA íd., composto de SANGUIS ‘sangue’ e SUGERE ‘zugar, chupar, mamar’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **sanguijuela** (Tomo I, pp. 381. Tomo IV, pp. 9. Tomo VI, pp. 389. Tomo VII, pp. 282).

En Pardo Bazán **sanguijuela** (pp. 249).

VER

Sabandixa, **sangue**.

(SAPO). Xera os significados: Persoa pequena e gorda; persoa pequena; persoa baixa, de ollos avultados, pescozo curto e boca grande; persoa que alardea do que non tén; persoa mansa e resignada; persoa indolente, que traballa lentamente; comparación para persoa espatarrada.

Asapado **GRANXERAIS** *adx.* (1) Pequeno e gordo coma un sapo.

Ensapiñado **GRANXERAIS** *adx.* (2) Dise da persoa ou do animal que quedou máis pequeno do debido.

(sapo) **ELADIO RODRÍGUEZ** Botar sapos e cóbregas, decir uno desatinos, proferir denuestos con iracundia. **Correr coma o sapo pola cinza**, no ser diligente, obrar o proceder uno de modo lento o tardo en los asuntos en que interviene. **GRANXERAIS** Botar sapos e cóbregas, dicir disparates, palabras inxuriosas ou blasfemias. **Correr coma o sapo pola cinza**, non ser dilixente, obrar lentamente nun asunto.

LÓPEZ FERREIRO Cayeu espatarrado coma un sapo, cuase no medio da fogueira. (pp. 24).

NORIEGA Estou com'on sapo: Estoy hecho una sopa. (Tomo II, pp. 193). Para tildar al que se precia y hace alarde de lo que no es: é un sapo inchón. (Tomo II, pp. 210).

CELSE EMILIO-VIAXE Son rebelde, / danme noxo os homes mansos, / os pequenos tendeiros do tedio / que viven coma sapos. (pp. 101).

CELSE EMILIO-TABERNA DO GALO O Sapo. Anano, grosso, de ollos rebentóns e pescozo curto, coa boca de orela a orela, non era un sapo senón máis ben unha caricatura de sapo. Chamábanlle tamén Cloc-cloc, lembrando aquel verso de Curros “canta, sapo, canta: / ti i eu somos dous. / E o sapo que o oía, / cantaba: colc-cloc”. (pp. 197).

Sapullo **ANÍBAL OTERO** (1) Persoa de corta estatura, en Marín. (s.v. toupelo). **GRANXERAIS** *adx.* (1) De pouca estatura.

CASTELÁN

En DRAE **sapo** ‘persona con torpeza física’.

En Celdrán **sapia** ‘marica (aunque la acepción principal del término es piedra de sapo)’, **sapón** ‘despreciable, sujeto vil que no merece honor alguno (no hay insulto mayor en la Montaña de Santander)’, **saporrabudo** ‘persona despreciable’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **saparia** ‘grupo de individuos grosseiros, de má índole; corja, cambada’, **saparrão** ‘pessoa gorda e desengonçada’, **sapo** ‘pessoa que observa um jogo; peru, mirão’, ‘fiscal incógnito de bonde’, **sapoila** ‘que age lentamente; indolente’, **sapudo** ‘baixo e gordo; atarracado’, ‘gordo e grosseiro’.

En Almeida-Sampaio **sapa** ‘mulher de estatura baixa’, **saparrão** ‘homem desajeitado’, **sapoila**, **sapoilo** ‘vagaroso’, ‘indolente’, **sapudo** ‘grosso e baixo’, ‘atarracado’, ‘gordo e grosseiro’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome de diversas especies de anfibios anuros, de pel rugosa e ollos saltóns. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, quizais prerromana, aínda que admite unha antiga formación onomatopeica (s.v. sapo).

NOTA

Coiro de sapo é unha variedade de mazá; **horro de sapo** e **sombreiro de sapo** son denominacións de cogomelos.

O port. **sapeca** ‘inquieto’, ‘extrovertido’, ‘namorador’ (Houaiss) é para Houaiss der. de palabra tupi, por tanto non ten que ver con esta entrada.

OUTRA LITERATURA

En Cela **sapo** (pp. 62).

VER

Anfibio, batracio, cágado, congorzo, **cotra**, ra, sapoconcho.

SAPOCONCHO. Persoa que non ten un sitio de referencia onde viva, nómade; persoa de corpo redondo; persoa de cor negra.

Sapoconcho

FERRÍN *Proseguía o padriño paseando incesante a biblioteca, co seu corpo redondo coma o dun sapoconcho.* (pp. 167).

Sapo cuncho

ANÓN *Cando Dios fijo este mundo, / (...) ¡Vamos! ¿estades contentos? / e todo o mundo calou, / seno’Antona que rosmou / con modos ben rabujentos. / –Fala; que queres, muller? / (...) lonje de vós; un corruncho / dádelle a este sapo cuncho, / pois ja non teño onde pola.* (pp. 257). *Por mor de certa rabuxa / pelengriney por Europa / marexaba vento en popa / pero dixen ¡ay da puxa! / xa lle vin ó rabo a cruxa, / ando feito un sapo cuncho / volvome á o patrio corruncho.* (pp. 315).

OXEA *A Sapo concho (por negra).* (p. 47).

ETIMOLOXÍA

Do nome xenérico do réptil protexido por un caparazón duro tamén coñecido por tartaruga (: s.v.). É palabra composta de sapo (: s.v.) e concha (v. cuncha).

NOTA

En port. *sapo-concho* é denominación para o cágado (: s.v.), a larva da ra.

VER

Cuncha, sapo, tartaruga.

Sapullo v. SAPO.

(**SARDIÑA**). Xera os significados: Home que se mete en cousas tradicionalmente propias de mulleres; alcume na obra de Carlos Reigosa; persoa que está apretada por concorrer moita xente xunta.

(**sardiña**) **ELADIO RODRÍGUEZ** *Estar como sardiña en banasta*, estar uno muy apretado por el mucho concurso de gente.

Sardiñeiro **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Fea.) El que se mete en cosas de mujeres. **GRANXERAIS** *s.m.* (3) *fig.* Home que se mete en asuntos de mulleres.

Sardiño

REIGOSA *–Bos días, señora Engracia. E bos días, María. –Bos días nos dea o Señor, Sardiño.* (pp. 105). *Tiñades que ver como lle fai ó meu Sardiño, que sempre o ten fervendo coa lembranza dela metida nos miolos.* (pp. 116).

CASTELÁN

En DRAE **estar** uno **como sardina en banasta** ‘estar muy apretado por el mucho concurso’.

En Moliner **como sardinas en banasta** ‘(referido a personas) muy apretados en un sitio’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do peixe cupleiforme. Do lat. **SARDĬNA** íd., dim. de **SARDA**, outro nome de peixe, semellante á xarda -do mesmo étimo-, der. de **SARDUS** ‘de Sardeña’.

VER

Xouba.

SEMENTAL. Home de moita actividade sexual, de gran resistencia sexual ou que ten moitos fillos.

Semental AUTOR Home de moita actividade sexual, de gran resistencia sexual ou que ten moitos fillos.

CARIDE ¡Malos sementais, carallo! -retrucou o vello-. *A Enma, unha soa filla en oito anos casada, e a Vanessa, dúas en dez. E todo mulleres, hostia.* (pp. 19).

ETIMOLOXÍA

Da denominación de animal usado para procrear. Der. de semente, do lat. SĒMĒNTIS ‘acción de sementar’, der. de SĒMEN ‘semente’.

NOTA

Sementadora chámasele á vaca que bota as patas para fóra.

OUTRA LITERATURA

En Torrente Ballester **semental** (pp. 606).

SEREA. Muller fermosa e enganadora.

Serea VALLADARES (1884) Mujer hermosa y engañadora.

PORTUGUÉS

En Houaiss **sereia, sirena** ‘mulher de canto suave’, ‘mulher atraente, sedutora’.

En Almeida-Sampaio **sereia, sirena** ‘mulher sedutora ou de canto sedutor’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (serea).

Do nome do ser fantástico mariño coa parte superior do corpo de muller e coa inferior de peixe, que atrae ós mariñeiros cos seus cantos para logo devoralos. Do lat. tardío SĪRĒNA, do lat. SĪREN, -ĒNIS íd., e ademais ‘persoa que canta agradablemente’ e ‘enganadora, encantadora’ e ‘abázcaro’.

SERPE. Persoa pérfida; persoa que se aproveita doutra ou outras; persoa que estaba humillada ou asoballada e se repón con valentía a esa condición.

Serpe **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Persoa pérfida; serpente.

LÓPEZ FERREIRO *A piedá filial faciálle suaves as ligaduras con que estaba fortemente amarrado á aquela serpe, que tanto se compracía en mordelo e atormentalo.* (pp. 247). *¡Pra min que hastra agora apenas toquei cousa que non se me volvese serpe ou basalisco! ¡Pra min que nunca amañeceu día, que no-me trouxese novos motivos d’africión!* (pp. 346).

FERNÁNDEZ *Teremos que vende-las terras á forza por catro cadelas para que outros se fagan ricos á nosa conta. As serpes seguen zugándono-lo sangue.* (pp. 19). *As serpes sempre zugándono-lo sangue. Non hai dereito ó que nos fan. ¿Onde suceden tales cousas? Pois mira, nun país de caciques e sen xustiza coma o noso.* (pp. 93).

CASALDERREY *É unha serpe. ¿Ti lémbra-lo ben que estabamos antes? ¿Logo non nos arranxamos sós? Unha muller na casa, unha muller na casa; esas son teimas da avoa e da tía.* (pp. 109).

Serpente **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Persoa pérfida; cobra, cóbrega, serpe. (nin cobra nin cóbrega recollían esta acepción).

NORIEGA *En boa hora, virilmente, / dixo o paria: “É xusto erguerme!”; / i ergueuse, ergueuse valente: / Xan Peisano xa n’ é un verme, / xa está trocado en serpente...* (Tomo I, pp. 528).

Serpentín

A.REIGOSA *Os nomes dos que son dunha ou doutra lexión cabeza, son os seguintes: (...), Barrabás, Moscón, Soprón (...), Corcovadiño, Ollazos (...), Pés de cabra, Montañés (...), Dragón sen Pés, Roubador do bo desexo, Uñas longas, Tragahomes, Serpentín e Baciabotas; eles andan de chacotas pois pónense tales nomes.* (pp. 59).

CASTELÁN

En DRAE **serpiente** ‘el demonio, por haber hablado en figura de tal a Eva’, **sierpe** ‘persona muy fea o muy feroz o que está muy colérica’.

En Moliner **serpiente** ‘el demonio, como tentador, por la figura que adoptó para tentar a Eva’, **sierpe** ‘se aplica a la persona que es naturalmente colérica o está encolerizada en cierta ocasión’, ‘se aplica a una persona muy fea’.

En Celdrán **serpentino** ‘persona tan ruin y cizañera que goza indisponiendo a los demás’ (s.v. serpiente), **serpiente** ‘sujeto de quien hay que estar prevenido’, ‘individuo sinuoso e hipócrita que aguarda el momento oportuno para perpetrar su mala acción o fechoría’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **serpe** ‘mulher velha e feia; bruxa’, **serpentão, serpente** ‘mulher velha e feia; bruxa’, ‘pessoa má, pérfida, traiçoeira; víbora’, ‘o demônio’.

En Almeida-Sampaio **serpe** ‘mulher velha e muito feia’, **serpente** ‘pessoa pérfida’, ‘mulher velha e muito feia’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome xenérico de réptiles ápodos. Do lat. SERPENS íd., propiamente ‘o que se arrastra’, der. de SERPĒRE ‘arrastrarse’, ‘andar arrastrando’; había o der. insultivo SERPENTĪNUS ‘rateiro’, ‘astuto’, ‘falaz’.

NOTA

Do nome da serpe venenosa **áspide**, en port. adquire a acepción ‘persoa maldicente’ (Almeida-Sampaio). Do lat. ASPIS íd.

Do nome do port. da serpe **escarapão**, moi venenosa, xérase a acepción ‘persoa irascible’ (Almeida-Sampaio), ‘persoa arisca, seca’ (Almeida-Sampaio).

Do nome do port. da serpe sudamericana **caninana** xérase a acepción ‘persoa de mal xenio’ (Houaiss). Para Houaiss é voz do tupi.

Do nome do port. de serpe moi venenosa sudamericana **jararaca** xérase a acepción ‘muller de mal xenio’ (Houaiss, Almeida-Sampaio), ‘persoa mala, traizoeira’ (Houaiss, Almeida-Sampaio).

Do nome do cast. da serpe sudamericana **cuaima**, que se caracteriza por ser moi áxil e venenosa, xéranse as acepcións ‘persoa moi lista, perigosa e cruel’ (DRAE, Moliner), ‘persoa que a listeza e agudeza de enxeño une maldade extremada’ (Celdrán), ‘persoa perigosa para tratar con ela’ (Celdrán). É voz precolombina.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **sierpecilla** (Tomo IV, pp. 57).

En Torrente Ballester **serpiente de Lucifer** (pp. 81).

VER

Cobra, víbora.

SIMIO. Persoa sen personalidade que se presta a facer calquera cousa.

Simio

RIVAS *Os concursantes, uns tipos con pintas de simios en traxe de domingo, deben tirar un muro de bloques a cabezasos.* (pp. 39).

CASTELÁN

En Covarrubias **simia** ‘el que remeda a otro, y quiere imitarle’ (s.v. simia).

En Celdrán **simiello** ‘sujeto de mala catadura o repulsivo figura’, nos Ancares leoneses (s.v. simio), **simio** ‘mono; persona que en todo imita y remeda a otros, resultando grotesco y ridículo en su intento’.

ETIMOLOXÍA

Da denominación xenérica de mamíferos primates. Do lat. SĪMĪUS ‘mono’, e tamén ‘imitador servil’.

VER

Mono.

SISÓN. Persoa que se compara á ave deste nome, caracterizada por emitir constantes expulsións anais de gases fétidos.

Sisom

MARTIN SOAREZ *E porrei-lh’ eu nome “jogar sisom”, / e con tal nome gualrrá per u quer.* (97,2).

CASTELÁN

En Celdrán **sisón** ‘sujeto que no deja duda de que es tonto’, ‘bobo’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

De sisón, ave acuática da orde dos gruiformes. Para Corominas-Pascual probablemente do cat. sisó id., propiamente ‘moeda de seis diñeiros’, porque era o prezo polo que se vendía este paxaro (s.v. sisón). Lanciani e Tavani aclaran que é termo que designa un paxaro coñecido pola continua emisión anal de gases fétidos (1995: 118).

NOTA

Non ten que ver co cast. **sisón** ‘persoa que comete pequenos furtos nos encargos lle fan’ (DRAE, Moliner, Celdrán), der. de *sisá* ‘pequena cantidade que se subtrae no manexo da conta doutra persoa’, antigamente ‘antigo tributo que se cobraba sobre os comestibles’, tomada do fr. ant. *assise* ‘tributo’, der. de *asseoir* ‘colocar, poñer, asentar’.

SUIÑO. Hipócrita; persoa que disimula ser parva para conseguir o que quere; persoa que afecta humildade para conseguir algo; persoa que actúa con excesiva cautela ou con afecto interesado; adulator; astuto; falso; traidor.

Suíña [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) (s.v. zangamoina) ‘se aplica al que disimulada y arteramente, bobo o no bobo, sale con la suya calladamente’.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Cab. Val.) Hipócrita. (s.v. suíña).

Suíño [Aparece por primeira vez en Leiras (1906) ‘zaino’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Mojigato, afectadamente humilde. (2) Hipócrita, adulator, astuto. (3) Zaino, traidor, falso. (s.v. suíño). **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Que non se manifesta como realmente é porque tenta enganar, facerlle mal ou traizoar a alguén; falsario, falso. (2) Dise da persoa que actúa con excesiva cautela ou con afecto interesado; solermiño.

Zuíño [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘zaino’.] **GRANXERAIS** **SUIÑO**.

ETIMOLOXÍA

Do lat. **SŪINUS** ‘de porco’, der. de **SUS**, **SŪIS** ‘porco’, e tamén ‘ignorante’.

NOTA

En lat. **SUS** tamén daba nome a un peixe, que se podería tratar do sollo -que corresponde a esturión, e non o que corresponde ó peixe plano e saboroso, semellante ó linguado, que se encontra nas desembocaduras-, que toma o nome do lat. **SŪCŪLUS** ‘porco pequeno’, dim. de **SUS**, por lembrar a forma do fociño do peixe a do porco.

VER

Cocho, porco.

(**TABÁN**). Xera o significado: Persoa aloucada, arroutada. En fraseoloxía relaciónase coa falta de actividade.

Atabanado [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘arreatado, alocado’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise de quen actúa movido por arrautos e toma decisións bruscas e imprevistas; arroutado.

(**atabau**) **ELADIO RODRÍGUEZ** **Estar facendo os atabaus sin rabo**, estar sin hacer nada, con la boca abierta.

CASTELÁN

En DRAE **tábano** ‘hombre pesado o molesto’.

En Moliner (2002²) **tábano** ‘persona pesada y molesta’.

En Celdrán **atabau** ‘impertinente, loco’, **tábano** ‘persona molesta y pesada; tostón’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **estabanado**, **estavanado** ‘agitado, tresloucado, extravagante no modo de ser, na forma de expressão’, ‘descuidadoso, desatencioso, desajeitado na maneira de fazer as coisas; desastrado’, **estouvadão** ‘que ou quem é amalucado ou age desajuizadamente’, ‘que ou quem é afeito à brincadeira, à bagunça; brincalhão’, ‘que ou aquele que se porta levemente; inconsequente’, ‘que ou o que age com desleixo; desleixado’, ‘que ou aquele que é muito desastrado; desajeitado’, **estouvadito** ‘que age um tanto ou quanto estouvadamente’, **estouvado** ‘que ou aquele que age irrefletidamente ou faz as coisas sem ter muito cuidado’, ‘que ou o que é imprudente, leviano, inconsequente’, ‘que ou o que é brincalhão, travesso; folgazão’, **tavanês** ‘diz-se de ou indivíduo sem juízo; doidivanas, impetuoso, trêfego’, ‘que ou quem é ágil no trabalho; expedito’.

En Almeida-Sampaio **estavanado**, **estouvanado** ‘doidivas (‘pessoa levaiana’), ‘irrequieto’, **estouvido** ‘que procede sem cuidado e precipitadamente’, ‘doidivas’, ‘travesso’, ‘folgazão’, **tavanês** ‘doidivas’, ‘activo’, ‘diligente’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval (tavão).

Do lat. TĀBĀNUS id.

NOTA

Haí que relacionar a acepción de ‘aroutado’ co efecto que produce a picadura deste insecto coñecido pola picadura dolorosa (cf. tarántula), e que tamén podemos relacionar con *moscar* ‘botar a correr as vacas cando as pican as moscas’, derivado de *mosca* (: s.v.).

En port. existe a palabra **mutuca** para designar o mesmo insecto, que adquire o significado figurado ‘aquele que rema baleeira’ (Houaiss), ‘diz-se de ou galo de briga ruim, covarde, que foge da rimha’ (Houaiss), ‘que ou quem é importuno, maçante’ (Houaiss).

VER

Mosca.

Tabeirón v. TIBURÓN.

TAGAROTE. Escribán.

Tagarote **GRANXERAIS** s.m. (2) *fig.* Escribán, encargado de escribir documentos legais e actas xudiciais.

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **tagarote**: “Suelen llamar tagarotes unos hidalgos pobres que se pegan a donde puedan comer, y estos si hallan qué, harán buena riza” (s.v. tagarote).

En DRAE **tagarote** ‘escribiente de notario o escribano’, ‘hidalgo pobre que se arrima y pega donde pueda comer sin costarle nada’, ‘hombre alto y desgarbado’.

En DRAE (2001²²), ademais, **tagarote** ‘glotón’, ‘aprovechado’.

En Moliner **tagarote** ‘hombre alto y desgarbado’, ‘hidalgo pobre que andaba buscando quien le diera de comer’, ‘escribiente de notario’.

En Celdrán **tagarete**, **tagarote** ‘parásito, que aspira a vivir de mogollón’ (s.v. tagarote).

PORTUGUÉS

En Houaiss **tagarote** ‘indivíduo sem recursos, que vive às custas dos outros’.

En Almeida-Sampaio **tagarote** ‘indivíduo pobre que se sustenta à custa de outrem’.

ETIMOLOGÍA

De tagarote, nome de ave falcónida, menor pero similar ó falcón, que vive no norte de África. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, se cadra do bérber (s.v. tagarote).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **tagarote**, **como un** (Tomo VII, pp. 369).

VER

Falcón.

(**TARÁNTULA**). Xera os significados: Inquedo e bulicioso; espantado; aparvado.

Tarantona ANÍBAL OTERO (1949-1977) Lelo, tonto.

Tarantuleiro FRANCO GRANDE (1972) Mogigato.

Tarántulo [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) (s.v. tarantúlo) ‘inquieto, bulicioso’, ‘espantado’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Inquieto, bulicioso. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa inqueda e buliciosa.

CASTELÁN

En Covarrubias **atarantado** ‘el que está picado de la tarántola, y por alusión el que hace algunos movimientos descompuestos y está como fuera de sí’ (s.v. atarantado, tarántula).

En DRAE **atarantado** ‘inquieto y bulicioso, que no para ni sosiega’, ‘aturdido o espantado’, **picado de la tarántula** ‘dícese del que adolece de alguna afección física o moral’, ‘que padece mal venéreo’, **tarantulado** ‘inquieto, bulicioso’, ‘aturdido o espantado’.

En Moliner **atarantado** ‘aturdido’, ‘inquieto y bulicioso’, **picado de la tarántula** ‘inquieto o desazonado por alguna causa física o moral’, ‘afectado de una enfermedad venérea’, **tarantulado** ‘inquieto o desazonado’.

En Celdrán **atarantón** ‘enredador’, **tarandango** ‘quien carece de personalidad o es cortito’ (s.v. tarantón), **taranta** ‘quien es frívolo o de poco entendimiento’ (s.v. tarantón), **tarantón** ‘persona de poco seso’, **tarantull** ‘sujeto cuya actividad aturde a los demás’, en Teruel (s.v. tarantón), **tarántulo** ‘individuo que carece o tiene muy poco sentido común’ (s.v. tarantón).

PORTUGUÉS

En Houaiss **taranta** ‘diz-se de ou individuo tímido, hesitante ou expediente’.

En Almeida-Sampaio **taranta** ‘pessoa que se atrapalha por tudo e por nada’.

ETIMOLOXÍA

Do nome da araña grande da familia dos licósidos. Do it. *tarantola* íd., der. do nome da cidade *Taranto* (Tarento), no sur de Italia, por abundar alí este arácnido.

NOTA

As acepcións recollidas inspíranse nos movementos compulsivos e comportamentos que semellan ós dos loucos, que son propios de quen é vítima dunha mordedura de tarántula (cf. tabán).

En cast. o der. *atarantapayos* ten o mesmo significado de *espantavillanos* ‘alfaia de pouco valor e moito brillo, moi ostentosa’, e o baile *tarantela* tamén é derivado, por ter movementos moi vivos.

OUTRA LITERATURA

En Torrente Ballester “**La Tarántula**” (pp. 286).

VER

Araña, atarañado.

TARASCA. Muller fea e moi desenvolta; persoa arisca e bruta; persoa de mal xenio.

Tarasca **ELADIO RODRÍGUEZ** s.f. (2) Mujer fea y muy desenvuelta.

Tarasco [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘arisco, brutal’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** adj. (1) Arisco, brutal. **GRANXERAIS** adx. (1) Que ten moi mal xenio.

CASTELÁN

En DRAE **tarasca** ‘persona que come mucho y con voracidad’, ‘persona o cosa que destruye, gasta o derrocha algo’, ‘mujer fea, sacudida, desenvuelta y de mal natural’.

En Moliner **tarasca** ‘persona glotona’, ‘cosa o persona que consume la fortuna de alguien’, ‘mujer fea y descarado o de carácter violento’.

En Celdrán **tarasca** ‘mujer muy fea y contrahecha, de mal natural y carácter endiablado, aunque desenvuelta’, ‘hembra malencarada, deslenguada y fresca que a las mencionadas cualidades une la de ser negruzca de rostro y fea’, **tarasco** ‘mujer que tiene un ramalazo de loca’, nos Ancares leoneses (s.v. tarasca).

PORTUGUÉS

En Houaiss **tarasca** ‘mulher irascível e muito feia’, **tarasco** ‘que ou aquele que é ríspido, tempestuoso, brusco’.

En Almeida-Sampaio **tarasca** ‘mulher feia, de mau génio ou malcomportada’, **tarasco** ‘arisco’, ‘áspero’, ‘desabrido’, ‘impertinente’.

ETIMOLOXÍA

Do nome dun mostro lendario da Provenza. Do fr. *tarasque* íd., tomado da cidade francesa de Tarascon, que estaba próxima ó bosque no que se supoñía que vivía o monstro. Corominas-Pascual admite influxo do verbo do cast. *tarascar* ‘morder’, que resultaría de cruce de (*a*)*tarazar* e *mordiscar* (s.v. tarasca).

VER

Coca, leviatán.

(TARTARUGA). Xera os significados: Persoa lenta nos movementos ou no proceder; persoa con pouca habilidade; persoa que non pode ou non soporta quedar ou estar sen roupa.

Atortugado ANIBAL OTERO (1949-1977) Torpe (‘que no tiene movimiento libre, o si lo tiene, es lento, tardo y pesado’, ‘desmañado, falto de habilidad y destreza’, ‘rudo, tardo en comprender’): *É ben atortugado*.

Tartaruga **GRANXERAIS** s.f. (2) p.ext. Persoa moi lenta no proceder, nos seus movementos, etc.

DELRIEGO A aviación xurdía outra volta. Agora eran bombardeiros mouros, pesados, **tartarugas** voantes de barriga chea. (pp. 48).

SUMAI *A moi bruxa soubera atarme a ela para toda a vida. Nunca podería esquecerla. Cada vez que os lixos de po bailasen nun raio de sol nun cuarto en penumbra, habíame acordar dela. Da aia carracha. Da cascuda bordadora. Dela, a tartaruga que non podía encoirarse.* (pp. 78).

Tortugas ANIBAL OTERO (1949-1977) Torpe ('que no tiene movimiento libre, o si lo tiene, es lento, tardo y pesado', 'desmañado, falta de habilidad y destreza', 'rudo, tardo en comprender').

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **tortuga**: "Es símbolo de la tardanza y también del que lleva consigo donde quiera que va su casa y su hatillo" (s.v. tortuga).

En Moliner (2002²) **tortuga** 'persona o cosa, generalmente vehículo, muy lentos'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **tartaruga** 'pessoa velha e feia', 'pessoa lerda ou pachorreneta'.

En Almeida-Sampaio **tartaruga** 'pessoa velha e feia'.

ETIMOLOGÍA

Do nome xenérico de réptil con corpo protexido por caparazón. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente do feminino do lat. tardío TARTĀRŪCHUS 'demo', do gr. *tartarouchos* 'habitante do Tártaro ou inferno', por considerar antigamente que as tartarugas personificaban o mal e a herexía (s.v. tortuga).

NOTA

Este animal tamén se coñece, ademais de por sapoconcho (: s.v.), por **galápago**, palabra anterior, que xera as acepcións figuradas en cast.: En Covarrubias 'significa al tardo, al perezoso, por el espacio en el que se mueve', 'al pobre, por cuanto tiene lleva consigo, y su casa', 'a la doncella, y a cualquier otra mujer que debe estar en su casa callando, y no callejera, ni andariega', 'al pertrechado y apercebido de armas, para no ser ofendido de su enemigo', 'al que, muriendo, pena por algún tiempo antes de arrancársele el alma' (s.v. galápago). En Celdrán: 'sujeto taimado y reservón de quien no es fácil saber por dónde va a salir', 'tipejo astuto y pícaro', 'hombre muy reservado que acaso esconde mala intención', 'persona astuta y bellaca', 'persona extremadamente sucia'. Para Corominas-Pascual probablemente proceda dun hispano prerromano *CALAPPACU, quizais emparentado con *CALAPPACEA 'cabaza' e con *CARAPPACEU 'caparazón', relacionado coa palabra cágado (: s.v.) (s.v. galápago).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **galápago** (Tomo VI, pp. 372), **tortuga** (Tomo II, pp. 107).

En Julio Camba **galápago** (*Millones al horno*, pp. 42).

En Torrente Ballester **tortugo** (pp. 399, 400).

VER

Cágado, sapoconcho.

Teipa v. TOUPA.

(TEIXUGO). Xera os significados: Persoa montuna; persoa mal encarada; persoa rexa, forte, resistente e de boa saúde; severo; serio; obstinado, teimudo; insociable, áspero no trato; persoa que inspira pouca confianza; denominación pexorativa para os xesuítas.

*Ateixugado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Dícese de la persona cuya cabeza tiene cierto parecido con la del teixugo o tejón. **GRANXERAIS** TÚZARO.

Teixo **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (3) Serio, enérgico, severo, áspero en el trato: *É moi teixo.* **GRANXERAIS** *adx.* (2) *fig.* Que inspira pouca confianza. **Ser coma un teixo**, ser pouco sociable.

LÓPEZ FERREIRO *–Inda lle paricía que era un pouco teixo -berraba un- e quixo poñerse máis.* (pp. 24). *E máis Xurdo, ou Xorxe, como lle chamaban ao mouro, teixo, trencos e todo, era boo coma unha baraza de lan.* (pp. 25).

Teixugo [Aparece por primeira vez en Elixio Rivas (1978-2001) 'se usa como función de adj. en la acepción de montuno, mal encarado', 'Ela está feita un teixugho. En Frades se dice: *Duro com'un teixugho*, de la persona resistente, fuerte y sana'.] **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ver.) Tosco, obstinado. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Persoa pouco cordial e pouco sociable. **Duro coma o teixugo**, moi duro, moi resistente.

NORIEGA *Certos centros de insinanza / con dómines delambidos / e pimpinelas pintadas; / que ora os relós de pulsera... / (¿serán talismás que alcanzan / prós malpocados que os lucen /*

virtudes extraordinarias?); / que é milagroso o que aprenden / os teixugos (porque faltan / os jesuítas); que as portas / non necesitan de trancas. (Tomo II, pp. 91).

CASTELÁN

En Celdrán **tasugo** ‘terco’.

PORTUGUÉS

En Almeida-Sampaio **texugo** ‘pessoa muito gorda’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero carniceiro da familia dos mustélidos, tamén coñecido por teixón, teixudo, porco teixo ou simplemente teixo. A forma teixo procede do lat. TAXO íd., para Corominas-Pascual de orixe á súa vez xermánica (s.v. tejón). A forma galega teixugo, portuguesa *texugo* e castelás *tasugo* e *tajugo*, para Corominas-Pascual poden proceder dun gót. *THAHSUKS, dim. de *THAHSUS íd., a mesma posible orixe do lat. TAXO, seguindo a teoría de Gamillscheg (s.v. tejón).

NOTA

A forma recollida ateixugado está recollida por Eladio Rodríguez, que indica que a toma de *O mesón dos ermos*, de Ramón Otero Pedrayo (libro baleirado tamén neste traballo), do contexto “un túzaro de cabeza ateixugada” (que na edición manexada está na pp. 54). O mesmo criterio que teño para non reproducir ese texto de Otero Pedrayo nesta entrada é o que debe convencernos de que a acepción interpretada por Eladio Rodríguez carece de base e menos aínda a interpretación secundaria do *Gran diccionario Xerais da lingua*.

VER

Melandro.

TIBURÓN. Persoa sen escrúpulos capaz de facer calquera cousa por satisfacer a súa cobiza ou ter unha posición de control; dominador que se aproveita da xente.

Tabeirón

CELSE EMILIO-LONGA NOITE *Cando penso que teño catro fillos / con dereito a ser carne pra os tabeirós do mundo.* (pp. 126).

Tiburón

AUTOR Persoa sen escrúpulos capaz de facer calquera cousa por satisfacer a súa cobiza ou ter unha posición de control.

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **tiburón** ‘persona que adquiere de forma solapada un número suficientemente importante de acciones en un banco o sociedad mercantil para lograr cierto control sobre ellos’, ‘persona ambiciosa que a menudo actúa sin escrúpulos y solapadamente’.

En Moliner **tiburón** ‘se aplica a una persona ambiciosa y aprovechada’.

En Moliner (2002²), ademais, **tiburón** ‘particularmente, el que compra un gran número de acciones de una empresa para controlarla’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **tubarão** ‘empresário cúvido, sem escrúpulos, que só visa aos próprios lucros’, ‘pessoa que tem vários empregos rendosos’.

En Almeida-Sampaio **tubarão** ‘pessoa que aufere grandes vencimentos, em especial, referentes a vários cargos’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (tubarão no escritor portugués Gil Vicente).

Do nome xenérico aplicado ós peixes pleurotremados, de corpo fusiforme. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, quizais tomado do tupi a través do port. (s.v. tiburón).

VER

Marraxo.

TIGRE. Persoa cruel e sanguinaria; persoa que maquina cousas malas; persoa que traballa moito; persoa descastada. **Tigre de papel** ten o significado ‘persoa ou cousa que aparenta ser unha ameaza, pero realmente non o é’.

Tigre **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Persona cruel y sanguinaria.

LÓPEZ FERREIRO *O que maquinará agora ese mal fillo, mal hirmán, ese tigre.* (pp. 13). *Detrás da tua melíflua e candorosa sonrisa ¿qué é o que sol’esconderse se non a máis refinada perversión e malicia, e á veces unhas entrañas peor que de tigre?* (pp. 139). ¡Ay, Sr. Rodrigo!

¡corazón máis duro que o desta miña filla, nunca o vin, nin quero velo! ¡Non sey de ónde saleu! ¡Nin que fose d'un tigre podía ser máis descastado! (pp. 340).

FREIXANES *Traballan coma tigres. Volven as cartas. Compoñen. Recompoñen. Levan e traen outra vez recados e embaixadas.* (pp. 28). *Ten do seu lado a el-rei Luis e quere ir máis alá, ¡sempre máis alá!, esfameado e cruel coma un tigre.* (pp. 41). *César quéreo consigo na batalla que se anuncia. ¿U-lo Tigre que corre polas varandas?* (pp. 218). *¿Non haberá un capitán, un brazo arrichado que sexa quen de meter freo á Besta Ladradora? Non o hai. A salvación -á desesperada- é o desterro. Fuxide, pois, cadelos capados, que xa o Tigre agancha ceibo e sen pexas polo ceo das estrelas.* (pp. 226).

Tigre de papel

XAVIER NAVAZA *Imos demostrar que o Estado é un tigre de papel*", afirma, lembrándose das xa vellas palabras de Mao Zedong. (pp. 192).

CASTELÁN

En DRAE **tigre** 'persona cruel y sanguinaria'.

En Moliner **tigre** 'se aplica como calificativo o como término de comparación a una persona cruel y sanguinaria', 'también, a una persona ambiciosa que sacrifica a otras a su ambición'.

En Corominas-Pascual **tigrero** 'valiente, arrojado' (s.v. tigre).

PORTUGUÉS

En Houaiss **tigre** 'indivíduo cruel, sanguinário', 'escravo ou criado encarregado desse serviço (transportar barris de matérias fecais)', 'estudante que repete mais de uma vez uma série', **tigresa** 'mulher muito bonita e sedutora' (s.v. pantera), **tigrino** 'sanguinário como o tigre'.

En Almeida-Sampaio **tigre** 'homem cruel, sanguinário'.

ETIMOLOXÍA

Do nome do carnívoro félido. Do lat. TĪGRIS íd.

TITÁN. Persoa de gran potencia física ou intelectual.

Titán **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Home dunha gran potencia física ou intelectual.

CASTELÁN

En DRAE **titán** 'sujeto de excepcional poder, que descuella en algún aspecto'.

En Moliner **titán** 'se aplica a una persona de grandeza excepcional en cierto aspecto digno de admiración'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **titã** 'pessoa de características físicas ou morais extraordinárias'.

ETIMOLOXÍA

Do na mitoloxía grega de cada un dos fillos de Urano e Xea. Do gr. *Titán*, a través do lat. TĪTAN.

VER

Xigante.

(TORDO). Xera os significados: Torpe; estúpido; persoa sen intelixencia ou madurez mental; parvo; persoa sen enerxía ou determinación; persoa propensa a caer; persoa que anda tordeando, con movementos inseguros; vacilante; rudo.

Torda [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) 'estúpido, torpe'. En Elixio Rivas (1978-2001) 'se aplica con valor de adj.: *Es unha torda*, un aparvado, bobo'.] **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Cod., Bur., Sua.) Bobo. **GRANXERAIS** s.f. (2) Persoa que denota falta de intelixencia ou de madurez mental; alfabarda, pampo, parvo. (3) Persoa sen enerxía nin determinación.

PÉREZ BALLESTEROS –*Co-as catro regras ¡aburo! / Pra poñerte n-elas diestro / Pero por mais que o percuro, / Como o miolo tès duro, / N-adiantas ni-un padrenuestro / ¡Demontre! hei ver si te curo! / ¡Vou darche á diestro e siniestro / Non fun eu tan torda, o xuro!* (Foguetes, pp. 61-62).

ALCALÁ *Cando iamos pasar por diante do brigada, tireillo dunha palmada e díxenlle “Tiro co cigarro, torda, que é a proba do delicto”.* (pp. 91).

IGLESIAS *Ensináronche por onde queda Francia, ¿va que si? Niso confiaban os portugueses, e resulta que confundes A Gudiña con Hendaia. ¡Hai que ser torda!* –*Déixame en paz, pailán, porque che vou cobrar as faltadas. En canto me saquen de aquí.* (pp. 15).

Tordelán [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1978-2001) ‘tosco’.] **GRANXERAIS** RUDO.

Tordeón **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Ram.) Bobo. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Bobo.

Tordión **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) El que es propenso a caer. (2) Vacilante. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Que tordea.

Tordo

NORIEGA *Ai, Xan, ¡non perdas o acordo!, / ai, Xan, ¡non faigas o tordo! / ai, Xan, ¡non señas badanas! / Si pró tambor estás xordo... / tócoche a fuego as campanas.* (Tomo II, pp. 80).

CASTELÁN

En Covarrubias **charlar como tordos en campanario** ‘se dijo de las mujeres cuando se juntan a hablar’ (s.v. campana).

En DRAE **tordo** ‘torpe, tonto’.

En Moliner (2002²), posiblemente relacionado, **tordo** ‘torpe’ (cf. torpe).

En Celdrán **torda** ‘fulana’.

ETIMOLOXÍA

Do nome xenérico de paxaros da familia dos túrdidos. Do lat. TURDUS íd.

As formas tordelán, tordeón e tordión hai que relacionalas con tordear ‘andar con inseguridade, coma un borracho’ (cf. *abubilla*, s.v. bubela), logo ‘vacilar’, ou atordar ou atordoar ‘deixar a alguén sen capacidade de reacción, sen sentido, aparvado’. Corominas-Pascual relaciona o cast. *turdión*, nome dun baile -por tanto, con evidente relación semántica- co fr. *tordion* ‘contorsión’, der. de *tordre* ‘torcer’ (v. torcer). Pero puideran tratarse de derivados de tordo pola perda de sentido que experimenta o paxaro despois de comer olivas, tal como se explica na entrada atordoar (: s.v.), que xera derivados sinónimos ós destas palabras.

VER

Atordoar.

Tortugas v. TARTARUGA.

TOULIÑA. Persoa que cuspe do mesmo xeito que este cetáceo cando sae á superficie e expulsa a auga que lle entrou nos pulmós.

Touliña

LUGRÍS *E deulle media ducia de sopramocos con tal xeito e gracia que mesmamente o deixou sin fala cuspindo como unha touliña.* (pp. 178).

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero cetáceo da familia dos delfínidos, que tamén ten os nomes toniña, toñina tonina ou toliña. Pode denominar o golfinho (v. delfín), o arroaz (: s.v.), a marsopa ou o atún novo.

Do lat. THUNNUS ‘atún’. Para Corominas-Pascual dun derivado hispanorromance *THUNNINA que empezaría dando nome como diminutivo ó atún novo, e de feito consérvase este significado en galego e no port. *toninha/o* -que tamén dá nove ó golfinho- (s.v. atún).

NOTA

É lóxica a comparación que establece Manuel LUGRÍS, pois o feito de expulsaren os cetáceos a auga que tragan estando mergullados é algo que os caracteriza, tanto que a etimoloxía que dá Corominas-Pascual para o cetáceo moi semellante marsopa é do fr. ant. *marsoupe* íd., á súa vez do xerm. *MAISUPPA, composto de MARI ‘mar’ e SUP(P)AN ‘sorber’ (s.v. marsopa). Bloch-Wartburg dá como étimo para o fr. actual *marsouin* o dinamarqués *marssuín* ‘porco de mar’ (s.v. marsouin), que tamén ten sentido, pois en galego porco de mar é denominación popular para o golfinho.

VER

Arroaz, delfín.

(TOUPA). Xera os significados: Persoa que ve pouco; persoa pouco espilida; persoa de pel morena; infiltrado nunha organización para recabar datos; aplícase por comparación a unha persoa que labra moito a terra; persoa que tropeza ó andar; persoa baixa; persoa baixa, gorda e fea; persoa que ten a dentadura inclinada para dentro; apelativo para un neno que incomoda ou tamén cando se pretende incomodalo; ignorante; obstinado.

Teipa

DELRIEGO *Só fican do mundo pasado, das súas aspiracións leviáns, estes cadáveres con facianas de teipa.* (pp. 43).

Toupa

GRANXERAIS *adx. e s. (3) fig.* Persoa que ve moi pouco. **Cego coma unha toupa**, totalmente cego. **Parecer unha toupa**, ver pouco ou non decatarse da presenza dos demais. **AUTOR** En vela, o segundo proa, que se mete na inferior do barco para dobrar as velas despois de arrialas.

LEIRAS *Porfieille, reparando / que estaba coma unha toupa, / i así sin ver, onde queiras, / torce mal ún ou se entoa.* (pp. 353).

FREIXANES *¿Por que son tan distintas a harmonía do Universo e a loucura dos homes, toupas cegas, en sendo todos obra dun mesmo Creador?* (pp. 177).

XAVIER NAVAZA *As toupas do GRAPO.* (pp. 162). *Algúns dos contactos internacionais do PCE(r) e mailo GRAPO ficaban claros, non así a cuestión dos infiltrados. Anos despois saberíase que a Operación Benidorm fora esencialmente debida á existencia dunha toupa, confidente da policía.* (pp. 163). *Para evitaren detencións e infiltracións no seo do GRAPO, foi minada por un confidente policial que mesmo chegou ó cumio do aparato de propaganda do partido: Juantxo, a toupa.* (pp. 164).

IGLESIAS *Ó pasar por onda a xamona, o que ía diante tropezo e tiroulle a ración encima. – Seica non ves por onde andas, toupa -increpouno a muller.* (pp. 91).

Toupeira **GRANXERAIS** *s.f. (3) fig.* Persoa pouco espilida.

CASTELAO *Despois encárase cos filla. –¿E agora qué vai ser dos teus rapaciños? E aínda decías que era bó. ¿E tiñamos un ladrón na casa! Si che parece podes deitarte outra volta con ese visgo! ¡Babiona! ¡Toupeira!* (pp. 202).

Toupeiro ELIXIO RIVAS (1978-2001) Moreno, color de topo.

Toupello [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘dicterio ó epíteto que se aplica á algun niño ó niña cuando incomodan ó se les quiere incomodar’. En Rodríguez (1863) ‘nombre ó voz de desprecio, pero que no ofende’. En Filgueira (1926) ‘pequeño’, ‘feo’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Persona excesivamente pequena, gruesa y fea. **ANÍBAL OTERO** (3) Nombre despreciativo, aunque sin ofensa, en C. (s.v. toupelo). **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (1) (Fea. Com. Cod.) Hombre muy pequeño. **GRANXERAIS** *s.m.* (2) Persoa excesivamente pequena.

Toupelo **ANÍBAL OTERO** (2) Persona de corta estatura, en Marín.

Toupiñoso ELIXIO RIVAS (1978-2001) Que tropieza en todo al andar.

Toupizo [Aparece por primeira vez en Anibal Otero (1949-1977) ‘persona propensa a tropezar’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) *Mujer desaliñada. **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Ced. Bur.) TOUPELLO. **GRANXERAIS** *s.m.* (1) Toupello, persoa moi pequena. (3) *Persoa desaliñada.

LEIRAS *Queren que queira un toupizo, / con cara e corpo de cepo; / i eu busco moza galana, / e de corpiño bringuelo.* (pp. 166).

NORIEGA *Para declarar que es desaliñada: É un toupizo.* (Tomo II, pp. 208).

Toupo ACEVEDO (1932) Aquí se cree que este animal no tiene vista por haber cambiado los ojos por el rabo; y a los que hacen malos cambios se les dice: *Fixeche como el toupo*.

AVELINO *Colleu, porque non tiña outros bens nin facenda / un casario a renda / é, na terra fozando com-un toupo / de ledicia é fartura nunca soupo.* (pp. 109).

Tupino **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (2) (Mel.) Dícese del que no ve bien. (3) (San.) Dícese de la persona con la dentadura inclinada hacia dentro. **GRANXERAIS** *adx.* (3) Dise da persoa que ten a dentadura inclinada para dentro. (4) Que non ve ben. (5) Dise da persoa ignorante. (6) Testán, aplicase á persoa obstinada.

Tupizo [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘persona pequena y gorda’.] **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Sua.) TOUPELLO. **GRANXERAIS** s.m. (2) Toupello, animal ou persoa excesivamente pequena.

Tupona

OXEA A **Tupona** (*ten a cara negra*). (pp. 48).

CASTELÁN

En DRAE **topo** ‘persona que tropieza en cualquier cosa, o por cortedad de vista o por desatiento natural’, ‘persona de cortos alcances que en todo yerra o se equivoca’.

En DRAE (2001²²), ademais, **topo** ‘persona que, infiltrada en una organización, actúa al servicio de otros’.

En Moliner **topo** ‘se aplica a una persona que ve muy poco’, ‘torpe’.

En Moliner (2002²), ademais, **topo** ‘persona infiltrada en una organización’.

En Celadrán **topinera** ‘quien es torpe, desmañado y manazas’ (s.v. topo), **topo** ‘persona que tropieza en cualquier cosa por ser corta de vista o por desatino natural’, ‘quien por sus cortos alcances yerra o se equivoca’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **toupeira** ‘pessoa de olhos muito pequenos e piscos’, ‘pessoa que trabalha em lugares escuros’, ‘pessoa ignorante, estúpida, de inteligência muito curta’, ‘mulher velha e malvestida’, ‘pessoa intriguista ou mexeriqueira’.

En Almeida-Sampaio **toupeira** ‘pessoa que conspira às ocultas para subverter as instituições’, ‘pessoa de olhos muito pequenos’, ‘pessoa cega de espírito’, ‘pessoa que trabalha na sombra em favor do obscurantismo’, ‘pessoa ignorante, estúpida’, ‘mulher idosa e mal vestida’.

ETIMOLOXÍA

Do nome de mamífero subterráneo da familia dos túlpidos, que ten as variantes teipa, teipe ou toupeira (coma en port.), palabra esta última que en galego ten maioritariamente o significado ‘galería na que vive a toupa’ ou ‘terra que levanta para fôra ó furar galerías’.

Do lat. TALPA íd.

Para o significado ‘persoa que tropeza ó andar’ das palabras recollidas en galego e cast., efectivamente o acto de tropezar pode ser consecuencia de ter moi pouca vista coma a toupa, pero tamén se pode considerar influxo de topar (v. topar).

Para o significado ‘persoa baixa’ e ‘persoa gorda’ terase en conta que é animal de patas curtas e corpo regordecho, e para ‘feo’ bastará mirar para o animal para rapidamente darse conta. Para o significado ‘persoa de pel morena’ pola cor do mamífero e por estar cheo de terra. Para ‘persoa que ten a dentadura inclinada para dentro’ polos dous dentes saíntes que tén na boca e que fan curva cara a dentro.

O significado ‘infiltrado’ baséase no feito de que a espionaxe durante moito tempo se facía a través de túneles baixo a terra.

Para o significado ‘obstinado’ pode valer a explicación de non parar de escavar o mamífero e levantar toupeiras de terra nas leiras ata a desesperación dos labradores. Entendo que de aí se explica tupizo ‘terrón con herba que levanta o arado’, que xeraría a acepción extensiva figurada ‘guedella que se tosquia a carneiros e ovellas para distinguilos’. Aníbal Otero (1949-1977) propón que se tome do baixo lat. *TEPPA ‘céspede’.

O significado ‘ignorante’ coincide cun dos que quedan recollidos para o port. *toupeira*.

O significado ‘persoa, ou muller, desaliñada’, que recolle por primeira vez Eladio Rodríguez e logo se transmite en máis dicionarios, hase considerar non derivada desta entrada, senón deformación de toutizo (: s.v.) ‘persoa desaliñada’ por proximidade fónica, do mesmo xeito que tamén toupouroutou ou toupouroutou ten a variante toutoroutou (v. toupouroutou), igualmente co significado ‘persoa desaliñada’. Por esta razón non se considera esta acepción.

O adxectivo tupino tamén se aplica ó cabalo cos cascos moi alongados ou á vaca con pezuños curtos, pola forma das patas da toupa, que usa para escavar na terra. Tamén existe o verbo tupinar co significado ‘andar xuntando as puntas dos pés’, como fai o mamífero.

NOTA

En galego tamén recibe este animal o nome de cuvaterra, e en port. o de *escava-terra*.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **topo** (Tomo IV, pp. 321), **topo, parecer un** (Tomo VII, pp. 61).

VER

Atoutiñante, **topar**.

(**TOURO**). Xera os significados: Home forte e robusto; corpulento; persoa de corpo ergueito; persoa impetuosa; persoa que corre sen decidir por onde e arremetendo co que atopa; neno que xoga e enreda moito; imbécil, idiota; ironicamente, muller moi vehemente e excitable sexualmente.

Toura

FERRÍN *Non hai dúbida de que a fremsa casadiña atópase baixo o dominio diabólico de Obdulia quen, dendesde que saíu do seu retiro enfermizo, amosa un decidido controllo varonil sobor da súa cuñada (...). O escándalo estoupou en todo o concello de Nigueiroá, chegando a noticia mesmo a Bande, cando o vello Hixinio as atopou, unha dacabalo da outra, coma touras quentes, nun curruncho da palleira onde elas (supoño que Obdulia) fixeran o seu niño na aveá, e as escorrentou a vasoirazos berrando coma un adoecido e chamándolles maroutallos e marrás.* (pp. 33-34).

Toureira FRANCO GRANDE (1972) Irónicamente también se aplica a las mujeres muy vehementes y excitables sexualmente. (En primeira acepción é ‘vaca en celo’).

Touriño **GRANXERAIS** s. (1) Persoa imbécil ou idiota.

Touro [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘niño ó animal muy enredante amigo de retozar’.] **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Home moi forte e robusto.

LÓPEZ FERREIRO *Ao recibir Vasco Gómez a tal noticia púxose na luna, e dou en bruar e en bufar que nin un touro bravo.* (pp. 151).

ANÍBAL OTERO *Lanzándose coma un touro a unha saída calquera, loitando contra todo dende o momento do arrinque.* (pp. 91).

FERRÍN *Aníbal Lamas, morto cun puro na boca, dous metros de alto, coma un touro.* (pp. 155).

CARIDE *¡Pobre pai! Dende o do Alberto xa non é o mesmo. Había que velo antes. Rexo coma un touro. Un carballo de home.* (pp. 51).

Tourón CARRÉ (1972) Recio, duro, tieso.

Tourondo **ANÍBAL OTERO** adj. (1) Impetuoso. (Os exemplos que recolle non están aplicados a persoas). **GRANXERAIS** adx. (4) Impetuoso, fogoso. (5) Rexo, forte, robusto.

CASTELÁN

En DRAE **toro** ‘hombre muy robusto y fuerte’, **toro corrido** ‘sujeto que es dificultoso de engañar, por su mucha experiencia’, **toroso** ‘fuerte y robusto’.

En Moliner **toro** ‘se aplica como nombre calificativo o término de comparación a un hombre fuerte o robusto’, ‘también, a un hombre corpulento’, **toro corrido** ‘persona difícil de engañar por ser muy experimentada’, **torote** ‘se aplica como nombre calificativo o como término de comparación a una persona, particularmente a un niño, muy fuerte o robusto’, ‘también, en la misma forma, a una persona, particularmente a un niño, que se enfada y acomete con cólera’, **toroso** ‘fuerte o robusto’.

En Celdrán **torera** ‘mujer golfa’, ‘puta’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **tourinha** ‘alvo de troça, de zombaria’, **ouro** ‘homem muito forte e fogoso’, **touruno** ‘dotado da capacidade de decidir, de ser intrépido; valentão’.

En Almeida-Sampaio **toura** ‘mulher fogosa ou brava’, **tourada** ‘barulheira’, ‘tumulto’, **tourão** ‘criança turbulenta e insubordinada’, **ouro** ‘homem de grande robustez física’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do macho da vaca. Do lat. TAURUS íd.

NOTA

A palabra recollida do port. **tourão** pode ser der. directo de touro ou significado figurado derivado de **tourão** ‘mamífero carniceiro parecido á donicela, que segrega un líquido pestilente’; trátase do animal coñecido en galego por tourón e en cast. por **turón**, para Corominas-Pascual probablemente der. de touro, pola furia que o caracteriza (s.v. **turón**). Podería haber na súa formación influxo de furón, pois, coma el, o tourón caza coellos nos seus tobos (v. furar). Parece máis claro, polo significado, que a forma recollida en galego por Carré (1972) tourón derive do touro e non do mamífero carniceiro.

Toura é denominación irónica para unha vaca que non tén terneiros, e **toureira** para unha vaca en celo. É probable que derive de touro a palabra galega entourado, que ten o significado ‘endurecido’ e aplícase particularmente ós peitos das mulleres paridas por poñérense inchados e duros.

En cast. o der. **torillo** dá nome a un peixe a tamén a unha ave parecida ó paspallás.

A palabra do port. **touro-galego** denomina unha especie de garza.

Do nome minotauro do monstro mitolóxico con corpo humano e cabeza de touro, morto por Teseo para librar ós atenienses de ter que ofrecerlle cada ano sete rapaces e sete doncelas, hai en port. os significados figurados para *minotaurar*, *minotaurizar* ‘enganar o marido ou amante’ (Houaiss) e para **minotauro** ‘individuo manchado na súa honra por adulterio da esposa’ (Almeida-Sampaio). Do lat. MĪNŌTAURO íd.

O cast. **miura** dá nome a touro da gandería Miura, caracterizada pola bravura dos seus animais para o toureo, e xera a acepción ‘persoa de malas intencións’ (DRAE).

En port. **malesso** é adxectivo que se aplica ó touro de mal sangue, e ten a acepción figurada ‘persoa desvergoñada’ (Almeida-Sampaio).

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruime **toro** (Tomo II, pp. 6), **torillo corrido, como** (Tomo VI, pp. 107).

VER

Almallo, boi, vaca.

TRÁXICO. Persoa que esaxera moito as súas manifestacións de dor por unha desgracia.

Tráxico AUTOR Persoa que esaxera moito as súas manifestacións de dor por unha desgracia.

PORTUGUÉS

En Houaiss **tráxico** ‘que é dado a fazer tragédia ou drama de fato ou acontecimento mais ou menos insignificante’.

ETIMOLOXÍA

Der. de traxedia, que é voz da lingua medieval (tragidia), denominación de xénero literario ou representación de obra de asunto serio. Do lat. TRÁGOEDĪA íd., do gr. *tragodia* ‘canto ou drama heroico’, composto de *trágos* ‘macho cabrío’ e *adein* ‘cantar’, polo papel que desenvolvía este animal nas festas gregas onde se cantaban traxedias.

Covarrubias propón que debe o étimo ó gr. *trágos* porque cando se introduciu este xénero ofrecían de premio un cabrón, ou un odre de viño, feito de pelexo de cabrón (s.v. tragedia).

VER

Arroallo, beche, cabrón, castrón, chibo, **teatreiro**.

TRINADOR. Persoa que se dedica a cantar ou que canta ben.

Trinadora

CUNQUEIRO *Chegou a Braga unha compañía italiana de ópera, i o maior adorno que traguía era unha tal primadonna signorina Carla, loira, desvestida e trinadora.* (pp. 153).

CASTELÁN

En DRAE **trinante** ‘que trina (‘rabiarse, impacientarse’)’.

En Moliner **estar alguien que trina** ‘estar muy indignado, enfadado o encolerizado por alguna cosa’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **trinador** ‘que ou o que trina (‘falar (a alguém) em voz melodiosa, à semelhança do trinado de certos pássaros’)’.

En Almeida-Sampaio **trinador** ‘(sacerdote) que trina (‘celebrar três missas no mesmo dia’)’.

ETIMOLOXÍA

Der. de trinar ‘cantar os paxaros’, de orixe onomatopeica, que en galego tamén ten os significados figurados ‘rabiarse’, ‘indignarse’, ‘desexar con vehemencia’, ‘ter moita présa’, ‘facer algo con moita rapidez’, tamén ‘tremar’. Nos últimos dicionarios galegos publicados recoméndase para o significado recto a forma trilar, que non se rexistraba anteriormente pero coincide co it. *trillare*, al. *trillern*, ing. *to trill*, fr. *triller* e port. *trilar* ou *trinar*, que ten o curioso significado figurado ‘celebrar tres misas nun mesmo día un sacerdote’ (Almeida-Sampaio).

VER

Chiar, piar, rechoucheiro.

(TROITA). Xera os significados: Sagaz, agudo; malicioso; persoa que engana con habilidade; aparvado.

Atroitado **GRANXERAIS** *adx.* (3) *fig.* Que anda aparvado.

Troita [Aparece por primeira vez en Rodríguez manuscrito (1855) ‘sagaz, agudo’. En Pintos (1865) ‘avisado, sutil, malicioso’. En Valladares (1884) ‘truchimán, tramoyista, engañador, embelecador, que fascina los sentidos con sus palabras, artificios, ó habilidades; que se vale de todos estos medios, para engañar, ó hacer la suya’.] **GRANXERAIS Andar coa troita**, andar aparpado.

CASTELÁN

En DRAE **trucha** ‘persona astuta’.

En DRAE (2001²²) **trucho** ‘falso, fraudulento’, en Arxentina e Uruguay.

En Moliner (2002²) **trucha** ‘persona astuta’.

En Celdrán **trucha** ‘antaño: prostituta casi adolescente y hermosa, antítesis de las llamadas abadejo’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **truta** ‘mulher muito bonita, bem-feita de corpo’, ‘pessoa importante’, ‘companheiro de crime, colega de cadeia’.

En Almeida-Sampaio **truta** ‘muito bom aluno’, ‘pessoa importante’, ‘rapariga linda e elegante’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do peixe de río. Do lat. TRUCTA, para Corominas-Pascual probablemente de orixe céltica (s.v. trucha), para Blánquez do gr. *tróktes*.

NOTA

Sarmiento usa en cast. **truchón** co significado ‘persoa inepta ou sen competencias’ en *Elementos etimológicos según el método de Euclides*: “En esto se palpa el absurdo y desatino de admitir en Galicia por curas a unos **truchones** que no son gallegos ni saben una palabra de su lengua” (1998: 396).

Non está relacionado con esta entrada o cast. **entruchón** ‘que confabula con engano ou malicia’ (DRAE), der. de *entruchar* ‘enganar’, para Corominas-Pascual de orixe incerta, probablemente alteración de *antojarse* (s.v. *entruchar*).

(**TROTAR**). Xera os significados: Revoltoso e inqueda; intrigante; persoa que ten por oficio carretar ou transportar cousas, particularmente sobre o seu corpo; persoa que anda por diferentes sitios mercando e vendendo produtos de consumo.

*Troiteiro IBÁÑEZ (1956) Trotador.

Trota VALLADARES (1884) Dícese de la mujer que anda casi á la continúa por los caminos, con peso, ó carga grande, en la cabeza, como las hueveras, las panaderas, las mujeres de los puertos que llevan cestas de pescado etc. FILGUEIRA (1926) Dícese de las mujeres que se dedican a transportar cargas: hueveras, panaderas, etc.

Troteira

CELSE EMILIO-LONGA NOITE *Vin os mesmos traidores, / os mesmos delatores, / os mesmos basureiros, / os mesmos usureiros, / troteiras, cagatintas, pederastas. / Tan vello coma o mundo. Nada novo. / Soio os teus seos puros, primavera. / Queixera decir por qué sinto canseira / niste val de carneiros conformistas.* (pp. 102).

Troteiro [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘corredor. Trotador’.] **GRANXERAIS** *adx. e s.* (2) Dise da persoa revoltosa e intrigante.

Troto [Aparece por primeira vez en Sarmiento (1745-1770) ‘es el que acarrea a cuestras y de oficio alguna cosa’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Persona que anda casi a la continua recorriendo caminos con carga que lleva sobre sí. Refiérese especialmente al hombre o a la mujer que se dedica a tratos modestos, como la venta de huevos, de pan, de pescado y de otros artículos de consumo.

Trotón **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (2) Aplícase también al hombre o mujer que recorre caminos a paso largo y apresurado, para ejercer por las aldeas su negocio de ventas al menudeo. **GRANXERAIS** (*).

CASTELÁN

En Covarrubias **trotar las mujeres** ‘andar de priesa divagando por todas partes del lugar’ (s.v. *trote*).

En DRAE **trotacalles** ‘persona muy callejera’, **trotaconventos** ‘alcahueta, tercera, celestina’, **trotamundos** ‘persona aficionada a viajar y recorrer países’, **trotero** ‘el que lleva el correo’, **trotona** ‘señora de compañía’.

En Moliner **trotacalles** ‘se aplica a la persona callejera y ociosa’, **trotaconventos** ‘alcahueta’, **trotamundos** ‘se aplica a la persona que viaja mucho o ha recorrido muchos países’, **trotero** ‘hombre que lleva la correspondencia de un sitio a otro’, **trotona** ‘señora de compañía’ (s.v. trotón).

En Celdrán **trotaconventos** ‘alcahueta o celestina que media en amores ilícitos y procura relaciones *non sanctas*’, **trotahuertos** ‘mujer casquivana y tan desenvuelta que llega a la frescura y la desvergüenza’, ‘moza placera y ventanera que anda siempre queriendo ser vista de los hombres para coquetear y poner en peligro su honra’, **trotera** ‘buscona que ejerce desesperadamente para sobrevivir, para lo cual recorre calles o deambula por plazas: trota en busca del cliente’, ‘putón de verbena’, ‘ferianta, golfa’.

PORTUGUÊS

En Houaiss **troteador** ‘que ou quem passa trote (‘tentativa de ridiculizar calouros, por parte dos veteranos’) (diz-se de estudante)’, **troteiro** ‘indivíduo que transportava mensagens a cavalo; correio, postilhão’.

ETIMOLOXÍA

De trotar ‘andar o cabalo entre paso e galope’. Para Corominas-Pascual do al. ant. *trottôn* íd., intensivo de *trētan* ‘andar’, a través do fr. ou it. (s.v. trotar).

NOTA

A forma *troteiro ‘trotador’ que aparece en Ibáñez (1956) é errata por “troteiro”.

A palabra do port. **troteiro** ‘na pesca do bacallau, persoa que degola e abre o peixe’ procede para Houaiss do ing. *throater* íd., der. de *throat* ‘garganta’, polo tanto non ten que ver con esta entrada.

A palabra do cast. **trotaconventos** úsaa por primeira Juan Ruiz, o Arcipreste de Hita, no *Libro del buen amor*, como nome de personaxe que media en amores (cf. Celestina).

VER

Viltrotar.

TRUCULENTO. Moi cruel.

Truculento **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Cruel, atroz, tremendo. **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que asusta, que produce horror ou espanto, sobre todo por ser moi cruel; atroz, horrible, terrible, terrorífico.

CASTELÁN

En DRAE **truculento** ‘cruel, atroz y tremendo’.

En Celdrán **truculento** ‘atroz, horrible, tremebundo’, ‘cruel’.

PORTUGUÊS

En Houaiss **truculento** ‘que usa de violência; cruel, bárbaro’.

En Almeida-Sampaio **truculento** ‘cruel’.

ETIMOLOXÍA

Do lat. TRŪCŪLENTUS ‘fero’, ‘salvaxe’, ‘ameazador’, der. de TRUX, -ŪCIS ‘fero’.

Tupino, tupizo, tupona v. TOUPA.

(**VACA**). Xera os significados: Abandonado, desleixado; preguiceiro; indolente; persoa nada amiga de traballar; persoa moi lenta; persoa moi gorda; muller de peitos moi voluminosos; muller con gran reserva de leite cando esta amamantando; persoa ignorante; parvo; mariñeiro sen traballo determinado nun barco; rapaz robusto que carga con cousas; sucio, desaseado; persoa amiga de andar con contos; persoa que paga os gastos dunha voda; persoa a quen todos acoden en casos de urxencia; persoa que se suma a outras e fai o mesmo ca elas, particularmente algo mal feito. “Vaquilla” tén o significado: Delincuente ousado que rouba para poderse drogar.

Avacalloado [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) ‘desidioso, abandonado. Desleixado’.] **GRANXERAIS** DESLEIXADO.

Vaca **ELADIO RODRÍGUEZ** **A vaca da boda**, persoa que paga los gastos de una boda o de un festín, y aquella a quien todos acuden en sus urgencias. **Tèn máis leite que unha vaca**, dícese de la mujer que tiene leche abundante cuando se halla criando. **GRANXERAIS** *s.f.* (5) *fig.* Persoa moi grosa. **Rabo de vaca**, nalgúns lugares, mariñeiro sen traballo determinado no barco. **AUTOR** **Outra vaca no millo**, aplícase á persoa que se suma a outras e fai o mesmo ca elas, particularmente algo mal feito.

LÓPEZ FERREIRO *Porque temos que traballar com'a vaca do probe, á as duas maos.* (pp. 308).

Vacaburra

RIVAS *Estiven a pique de chamar ao timbre para que acudise a señorita Vacaburra ou quen fose.* (pp. 19). *Entón teño que chamar polo timbre de urxencias á señorita Vacaburra, que chega resmungando ao campo dos leixados.* (pp. 21). *Unha enfermeira, non a señorita Vacaburra senón Donamorros de Noite, cambioulle a saba e a almofada.* (pp. 23).

Vacaceiro [Aparece por primeira vez en Rodríguez (1863) (s.v. bacaceiro) ‘aragan, holgazan, perezoso el que se echa á la larga como las vacas en el pasto, prefiriendo la holgazanería á trabajar para comer’. En Porto (1900) (s.v. bacaceiro) ‘holgazán, haragán, perezoso, amigo de mirar como trabajan los demás’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Haragán, holgazán, que rehuye el trabajo. (s.v. vacaceiro). **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Indolente, abandonado, haragán, holgazán, que rehuye el trabajo. (s.v. bacaceiro). **GRANXERAIS** LACACEIRO. (s.v. vacaceiro). **GRANXERAIS** LACAZÁN. (s.v. bacaceiro).

Vacacento [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) ‘lento’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Que vai despacio, lento.

NEIRA VILAS *Cans orelludos, ananos, grandechos, lixeiros, vacacentos.* (pp. 84). *Tíñase alterado o biorritmo de cadaquén, pois mentres uns ían de présa, co medo de tardaren, outros retrasábanse máis da conta e fóronse tornando vacacentos.* (pp. 96).

Vacagorda AUTOR Muller moi gorda.

Vacaleiteira AUTOR Muller de peitos moi grandes.

CASTELAO COUSAS *—¿Sabes ti o qué é Galicia pr'o Estado? —Unha vaca leiteira.* (pp. 261).

Vacallán [Aparece por primeira vez en Porto (1900) (s.v. bacallán) ‘persona sucia y tonta’, ‘que no sabe lo que dice, que no sabe hablar o discutir’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Persona desdejada y perezosa. (s.v. bacallán) **GRANXERAIS** LACAZÁN. (s.v. bacallán).

Vacallas FRANCO GRANDE (1972) Persona desdejada y perezosa. (s.v. bacallas).

Vacallás **ELADIO RODRÍGUEZ** BACALLÁN. (s.v. bacallás). **GRANXERAIS** LACAZÁN. (s.v. bacallás).

Vacalleiro **ELADIO RODRÍGUEZ** BACALLÁN. (s.v. bacalleiro). **GRANXERAIS** LACAZÁN. (s.v. bacalleiro).

Vacallocero [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) ‘desidioso, indolente’.] **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa con moita desidia e preguiza; desleixado, indolente, preguizoso.

Vacallón **GRANXERAIS** *adx.* (1) Dise da persoa preguiceira e folgazana; langrán, pousafoles.

Vacallona **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* y *s.* (1) Mujer holgazana que gusta de estar ociosa.

Vacamorta **CONSTANTINO GARCÍA** *f.* (1) (Nov.) Pandorga. (s.v. bacamorta).

Vacatel [Aparece por primeira vez en Franco Grande (1972) e Carré (1972) (s.v. bacatel) ‘matalote, mozo robusto, cargador’.] **GRANXERAIS** MATALOTE. (s.v. bacatel).

Vacazán **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Sob.) Haragán. (s.v. bacazán). **GRANXERAIS** LACAZÁN. (s.v. bacazán).

Vacoeira [Aparece por primeira vez en Dicionario da Academia (1913-1928) (s.v. bacoeira) ‘dícese de la mujer holgazana, abandonada, desaliñada; que se levanta tarde de la cama, que gusta de estar siempre sentada, etc.’. en Carré (1928-1931) (s.v. bacoeira) ‘holgazana, desaliñada. Mujer desaseada y perezosa’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Dicese de la mujer holgazana, abandonada, desaliñada, que se levanta de la cama tarde y que gusta de estar siempre sentada. (s.v. bacoeira).

Vacoeiro **GRANXERAS** *adx.* (1) Dise da persoa folgazana ou descoidada no seu aspecto físico e na vestimenta. (s.v. bacoeiro).

Vacoia **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Com.) Dicese de la mujer muy gorda y casi siempre perezosa y holgazana. (s.v. bacoia).

Vacoira [Aparece por primeira vez en Aníbal Otero (1949-1977) ‘dícese de la mujer holgazana y amiga de chismes’.] **CONSTANTINO GARCÍA** (1) (Cab. Bur.) BACOA. (s.v. bacoira). **GRANXERAS** *s.f.* (1) Muller desleixada, nada amante do traballo nin de actividade ningunha.

Vaqueirona **CONSTANTINO GARCÍA** *adj.* (1) (Val.) Dicese de la mujer descuidada y abandonada. (s.v. baqueirona).

“Vaquilla”

X.TORO Hai moito “vaquilla” de dios... ven as pelis esas “deprisa deprisa” e ostias desas e póñense coma motos. (pp. 112).

CASTELÁN

En Covarrubias **vaca** ‘mujer cadañera (porque pare cada año)’ (s.v. vaca).

En DRAE **la vaca de la boda** ‘persona que, como la vaca que solían correr para festejar las bodas rústicas, sirve de diversión a los concurrentes a una fiesta, o paga los gastos que en ella se hacen’, ‘persona a quien todos acuden en sus urgencias’.

En Moliner (2002²) **estar como una vaca** ‘estar muy gordo’, **vacaburra** ‘persona brusca o brutal, o exageradamente voluminosa’.

En Celdrán Celdrán **bacorero** ‘individuo lento, flojo y cuentista’, **vacaburra** (es insulto fuerte entre mujeres) ‘mujer de trato rudo y áspero’, ‘persona tosca, muy burda e incluso brutal que gasta bromas pesadas pretendiendo hacer gracia’, ‘mujer de aspecto descuidado y un tanto hombruno y metida en carnes a quien no parece molestar su apariencia’, ‘prostituta que trabajaba con chulo o rufián’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **avacalhado** ‘que se presta ao ridículo, ao escárnio; ridiculizado, aviltado, desmoralizado’, ‘de aspecto desleixado; feito sem cuidado; desmazelado, descuidado’, **avaqueirado** ‘que tem aspecto ou modos de vaqueiro’, **vaca** ‘mulher de vida devassa’, ‘surfista que cai da prancha’, **vacal** ‘desmerecedor de confiança, ou que fere o decoro, o pudor; indigno’, **vaca-leiteira** ‘caminhão com um reservatório adaptado à carroceria, que percorre os bairros vendendo leite’, **vacão** ‘individuo indolente; preguiçoso, mandrião’, ‘aquele que vive ou trabalha no campo; campônio, rústico’, ‘homem estúpido; palerma’, **vaca-preta** ‘refresco feito de sorvete batido com coca’, **vaqueta** ‘mulher que pratica prostituição; meretriz’.

En Almeida-Sampaio **avacalhar** ‘desmoralizar’, ‘rebaixar’, ‘ficar acobardado’, **avaqueirado** ‘com modos de vaqueiro’, ‘rústico’, **vacão** ‘rústico’, ‘campônio’, ‘labrego’.

ETIMOLOGÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. VACCA id.

Observarase vacilación gráfica de v e b en varias formas recollidas, así coma de Celdrán en cast. para **bacorero**, no que entendo son claros derivados de vaca polo significado. Puidera existir, de todos os xeitos, interferencia con bacoro (v. bacorexeiro) para o significado ‘persoa sucia’, pero para o significado ‘preguiceiro, indolente’ non se considerará.

A palabra recollida vacatel supónha derivada de vaca por apreciar como lóxica a comparación coa vaca, que con forza fai o labor de cargadora, pero para a terminación non hai analoxía que a xustifique.

NOTA

Para a expresión “outra vaca no millo” confróntese con “outra cabra no millo” (s.v. cabra).

A palabra recollida “vaquilla” corresponde ó alcume do actor protagonista da película de José Antonio de La Loma *Yo, el Vaquilla* (1985), delincuente na vida real.

A palabra vacaloura para denominar insecto coleóptero de grandes cornos os machos e pinzas a femia non ten que ver para Corominas-Pascual con vaca, senón co port. *besouro* (v. abesouro) e co céltico BEKO-‘abella’ (s.v. abella, vaca). De todos os xeitos, hase ter en conta que outra denominación deste insecto é

escornaboís, con clara composición de escornar ‘arremeter cos cornos’ e boi, que nos achega a posibilidade de considerar derivación de vaca para vacaloura. Do mesmo xeito en cast. a denominación deste insecto é *ciervo volante*, polos cornos, e curiosamente un insecto semellante a este pero dun só corno recibe a denominación de rinoceronte, botando man doutro animal con base comparativa na existencia dun só corno.

Vaca mariña é outra denominación para o manatí.

Da palabra rumiar ‘mastigar por segunda vez o alimento a vaca’ -do lat. RŪMIGĀRE íd, composto de RUMA ‘primeiro estómago dos ruminantes’ e ĀĜĒRE ‘levar, conducir’-, en cast. xéranse **rumiajo** ‘persoa pequena e ruín’ (DRAE) e **rumión** ‘aplicase ó que rumia (pensa mucho) as cousas’ (DRAE, Moliner), ‘aplicase ó que gruñe’ (DRAE, Moliner). Ó mellor está relacionada a palabra do cast. **rumío** ‘agarrado, avaro’ (Celdrán). En galego rumiallo ten o significado ‘comida que tén a vaca na boca cando rumia’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **bacalouro** (Tomo II, pp. 247), (despectivo para persoa pouco estudada, por paronomasia e deformación de bachiller) (Tomo IV, pp. 186, 211, 213).

En Pardo Bazán **vaca humana** (pp. 161), **gran vaca** (pp. 155), “no más púdica que las **vacas**” (pp. 49).

VER

Albaqueiro, almallo, bacento, bacorexeiro, becerro, boi, touro.

(***VENCELLO**). Xera o significado: Persoa que se queixa ou fala recordando o chiar da ave *vencello. (Non é palabra galega para a ave).

Vencello

BLANCO AMOR *A María dos Acidentes, que vivía nunha casoupa medio derrubada, parede por meio coa da Monfortina, saíu coberta cunha sabán, chiando coma un vencello.* (pp. 66).

ETIMOLOXÍA

Do nome do cast. para o paxaro insectívoro da familia dos apódidos parecido á andoriña, coñecido en galego por pedreiro ou birrio (en port. *andorinhão*, *gaivão* ou *pedreiro*). Para Corominas-Pascual é alteración do cast. antigo *oncejo* íd., por confusión con *vencejo* ‘ligadura, unión’ (en galego vencello). Esta forma antiga *oncejo* estaría relacionada co cast. antigo *onceja* ‘uña’ e cun der. do lat. FALX ‘fouce’ (étimo tamén de falcón), pola figura arqueado da ave (s.v. *vencejo* II).

VER

Falcón.

(**VERME**). Xera os significados: Persoa que figuradamente se arrastra, se humilla, se deixa dominar; persoa que está encollida; por comparación co vagalume, persoa que leva un farol na man. En fraseoloxía: Persoa con pouco xuízo.

Verme FRANCO GRANDE (1972), CARRÉ (1972) **Ter o verme carpinteiro**, haber perdido un tornillo, ser poco juicioso.

NORIEGA *En boa hora, virilmente, / dixo o paria: “É xusto erguerme!”; / i ergueuse, ergueuse valente: / Xan Peisano xa n’é un verme, / xa está trocado en serpente...* (Tomo I, pp. 528).

IGLESIA ALVARIÑO *Noriega Varela de Mondañedo, / cun faroliño na mau coma un verme, / entra no reino da Noite dos páxaros. (Nenias, pp. 36). Meu corazón non teme correr agruchadiño coma un verme. (Leva o seu cantare, pp. 40).*

CELSE EMILIO-VIAXE *Topenexando baixo os escuros veos / aquiles seres moles, casi vermes, / coa voz neutral i os corazóns inermes / vexetaban sin luz, torpes i alleos. (pp. 98).*

PORTUGUÉS

En Houaiss **verme** ‘indivíduo impotente, insignificante, abjeto, desprezível’.

En Almeida-Sampaio **verme** ‘pessoa desprezível’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome do invertebrado sen patas. Do lat. vg. *VERMEN, do lat. VERMIS íd.

NOTA

Verme carpinteiro, **verme canteiro**, **verme da luz**, **verme da noite** ou **verme lucecú** son denominacións populares do vagalume.

Do cast. *lombriz*, correspondente ó galego e port. *lombriga* ‘verme’ -do lat. LUMBRĪCUS íd., para o cast. da forma alterada LUMBRIX-, recolle Covarrubias: “Cuando alguna mujer es muy delgada decimos es

como una lombriz” (s.v. lombriz), en Moliner **lombriz** ‘persoa moi fraca’ e en Celdrán **lombriza** ‘persoa moi fraca e desmedrada’.

Do cast. **gusano** ‘verme’ -para Corominas-Pascual de orixe incerta, posiblemente prerromana (s.v. gusano)-, tamén palabra portuguesa (castelanismo), xéranse en cast. os significados figurados ‘home humilde e abatido’ (DRAE), ‘aplicase moitas veces, xeralmente co adxectivo “vil”, a unha persoa desprezable’ (Moliner), ‘tamén, a unha persoa insignificante’ (Moliner); en Cuba é denominación dos castristas para os anticastristas de Miami. Da palabra do cast. seguramente relacionada **gusarapo**, Celdrán recolle as acepcións figuradas ‘persoa que ten pouca consideración social’, ‘individuo ruín e de baixa condición’, ‘persoa ridícula’, e DRAE **gusarapiento** ‘muy inmundo y corrompido’.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **gusano de la conciencia** (Tomo V, pp. 315), **gusano** (Tomo VII, pp. 361).

En Valle-Inclán **gusano burocrático** (pp. 85).

VER

Miñoca, vermello.

VERMELLO. Persoa politicamente de esquerdas.

Vermello

MELLA *A xente manifestábase por un quítame aló esas pallas, os socialistas eran todos vermellos, legalizárase o Partido Comunista.* (pp. 20).

CASTELÁN

En Covarrubias **bermejo** ‘el hombre que tiene el cabello y barba de color rojo muy subido’ (s.v. bermejo).

En Moliner **bermejo** ‘se aplica también a las personas que los tienen así (rubio o rojo el pelo o el color de la piel)’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **vermelho** ‘diz-se de ou indivíduo ou instituição da ex-U.R.S.S.’, ‘comunista, socialista ou esquerdista’.

En Almeida-Sampaio **vermelho** ‘diz-se do indivíduo que milita em partidos de extrema-esquerda’, **vermelhuço**, **vermelhusco** ‘exaltado’, ‘político avançado’, ‘da extrema-esquerda’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome da cor colorada. Do lat. VERMĪCŪLUS ‘cochinilla’, dim. de VERMIS ‘verme’, por usarse este verme para conseguir esta cor.

Curiosamente, é probable que a palabra carmín ‘colorante de cor vermella’ estea emparentada con carmesí ‘cor vermella’, para Corominas-Pascual do hispanoárabe *qarmazī* id., der. de *qármaz* ‘cochinilla’, que á súa vez procede do persoa *kirm* ‘verme’ (s.v. carmesí, carmín).

NOTA

En cast. hai a palabra *bermejía* co significado ‘malicia que se lles atribúe ós que son de pel ou pelo vermellos’.

VER

Colorado, roxo, verme.

VÍBORA. Persoa malvada; persoa de mal xenio; persoa de mala lingua, que fire co que di ou que fala mal doutras persoas; persoa desagradecida.

Víbora **GRANXERAIS** s.f. (2) fig. Persoa malvada, de mal xenio ou mala lingua.

PINTOS *Agarima alleeira eses ingratos / ou víboras que postas ó teu peito / co ferrete che rompen mil buratos.* (pp. 113).

FREIXANES *Por iso o vello Hércules, vello raposo, non quixo mandar o fillo a Roma e vén no seu lugar unha representación de poderes, ese capitán de tramoia adobiado coma un Entroido e os príncipiños novos co seu outro irmán, o cardenal. Víboras pezoñentas.* (pp. 60). *¡Malditas sexades, víboras, que vos dous de comer no meu prato e así pagades!* (pp. 240).

CASALDERREY *Influíu facéndonos crer que era moi simpática, cando, en realidade, quen fora simpático era o anano do meu irmán. Aínda estou oíndo á víbora esa.* (pp. 80). *Así foi como coñecín de verdade a esa víbora. Díxolle cousas tan terribles de min a meu pai que as recordo con exactitude.* (pp. 128).

CARIDE *Noviña si que é; pero o caso é que, á idade dela, o sangue ferve -“Iso sábelo por experiencia, ¡víbora!”*, matina Laura sen descompoñer o xesto. (pp. 50).

PINTOR *Consu e Nunci deron en bater a lingua coma un alferrón na súa ausencia (...). Ludmila chegou ao café La Unión cando xa estaban as nove víboras ocupando a mesa grande.* (pp. 37).

CASTELÁN

En Covarrubias **víbora** ‘mujer que es brava de condición’ (s.v. víbora).

En DRAE (2001²²) **víbora** ‘persona con malas intenciones’, **víperino** ‘malintencionado, que busca hacer daño’.

En Moliner (2002²) **víbora** ‘persona, especialmente mujer, maldiciente y de malas intenciones’.

En Celdrán **víbora** ‘sujeto que con malas intenciones y peores ideas aguarda cauteloso el momento de llevar a cabo su traición o venganza’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **víbora** ‘pessoa má, traiçoeira, ou de temperamento agressivo’.

En Almeida-Sampaio **víbora** ‘pessoa de muito mau génio’.

ETIMOLOXÍA

Do nome da serpe venenosa. Do lat. VÍPĒRA íd., e tamén ‘persoa maldiciente’, probablemente de VÍRUS ‘zume natural’, ‘seme’, ‘droga’, ‘veneno’ e PĀRĒRE ‘parir’, ‘criar’, ‘producir’.

OUTRA LITERATURA

Cela **mala víbora** (pp. 274).

VER

Cobra, serpe.

(VILTROTAR). Xera os significados: Vagabundo; maleante; persoa, particularmente muller, que anda sempre pola rúa; prostituta.

Viltroteira [Aparece por primeira vez en Filgueira (1926) ‘soldadera. Ramera’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Viltrotera, dicese de la mujer que viltrotea (‘viltrotear, corretear, callejear. Aplícase comúnmente a las mujeres’).

Viltroteiro FILGUEIRA (1926) Vagabundo, maleante.

Viltrotona PORTO (1900) Des. callejera.

CASTELÁN

En DRAE **viltrotera** ‘dicese de la mujer que viltrotea (‘corretear, callejear. Se usa para censurar esta acción, y más comúnmente hablando de las mujeres’)’.

En Moliner **viltrotera** ‘se aplica a la mujer callejera’.

En Celdrán **viltrotera**, **viltrotona** ‘zorrón corretón y guarra zángana que anda de un lado para otro y termina cayendo en manos de alguien con quien se complace en cosas *non sanctas*’ (s.v. trotera).

ETIMOLOXÍA

Corominas-Pascual explica que en cast. o verbo *viltrotear* ‘vagar’ se creou do sintagma *vil trotera*, e rexeita outras hipóteses (s.v. vil), por tanto na etimoloxía hai combinación de vil (: s.v.) e trotar (: s.v.).

Animo, de todos os xeitos, a abrir posibilidade de relación co port. *biltre/a* (v. beltrón), que coincide coa entrada que nos ocupa nas acepcións ‘vil’ e ‘prostituta’, e a recoñecer influxo da forma do galego baltroteiro (: s.v.), con base e significados distintos, pero con moita proximidade fónica para considerar esta influencia, aínda que ben puidera ser desta entrada sobre aquela.

Hai que aceptar influxo de palabras que, tendo distinta base, coinciden en terminación e significados: abrindoeira (: s.v.), adroleiro ‘que fai trampas’ (: s.v.), albaqueiro ‘que saca pequenas cousas da casa para vender ou regalar’ (: s.v.), alcamalleiro ‘que non ten palabra’, ‘estafador’ (: s.v.), ou almotroeiro ‘murmurador’, ‘que gasta en cousas de pouco valor’, ‘que rouba en gastos menores’, ‘que leva mal o goberno da casa’ (v. almotroar).

VER

Abrindoeira, **adroleiro**, **albaqueiro**, **alcamalleiro**, **almotroar**, **baltroteiro**, **beltrón**, **vil**, **trotar**.

VOITRE. Persoa cruel, sanguinaria, inhumana, desalmada; persoa que come moito; persoa que está esperando a morte de alguén para sacar proveito; persoa que está atenta para sacar proveito de algo; persoa que vai a todas as vodas e a todos os enterros.

Abutre [Aparece por primeira vez no Diccionario da Academia (1913-1928) ‘hombre cruel, sanguinario, inhumano’, ‘comilón, glotón; el que se excede en la comida’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Comilón, glotón, el que se excede en la comida. **GRANXERAIS** VOITRE.

PEDRAYO *Arredor do vínculo do Pombeiro zunía a nube moura dos escribanos coma uns abutres chamados polos cadullos sanguíentos dun calabre.* (pp. 55).

CID CABIDO *É mellor entrar á primeira, que non nos vexan de abutres. Imos entrar despacio, pero normais, eh.* (pp. 114).

Voitre **GRANXERAIS** s.m. (2) fig. Persoa desalmada e cruel.

CARIDE *¿E non habías ir, logo? Se estás en todo, vodas e enterros, coma un voitre.* (pp. 51).

SILVA *E aínda os seguiu un bo anaco, coma Gmork seguiu a Atreyu na “Historia Interminábel”, rémora ou voitre capaz de esperar moito tempo. Seguíunos agachado, coma olfateando un rastro, lobishome que espía e que agarda ata poder matar tranquilo.* (pp. 207).

CASTELÁN

En Covarrubias sobre **bueitre**: “Dándonos por esto juntamente a entender que con hombres de condiciones avarientas, codiciosas, carniceras y rapaces, no se debe tratar, ni con los maldicientes y detractores, que aun a los muertos no perdonan. Y por cuanto esta ave consume los cuerpos muertos y se los come, significa la muerte y la sepultura y el tiempo que todo lo consume. Es también símbolo del peregrino ignoto, que no se sabe su origen, por cuanto este ave hace su nido en lugares remotos, escondidos, altos e inaccesibles” (s.v. bueitre).

En DRAE (2001²²) **buitre** ‘persona que se ceba en la desgracia de otro’.

En Moliner **buitre** ‘se aplica a un hombre ambicioso, avaro o rapaz’.

En Celdrán **buitre** ‘aprovechón, gorrón, carroñero’, ‘oportunista y cobarde que hace leña del árbol caído’, ‘criatura rastrera que al encanallamiento de su alma une conducta vil’, ‘sujeto acechón y taimado que espera el momento para dar el golpe’, ‘hombre de malas entrañas que se aprovecha de las necesidades del prójimo’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **abutre** ‘individuo que desea a morte de outrem para apossar-se do que lhe pertence’, ‘pessoa desalmada, atroz’, ‘individuo avaro; usurário’.

En Almeida-Sampaio **abutre** ‘homem usurário, cruel’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do lat. VULTUR íd., e ademais ‘home rapaz e cobizoso’ e ‘captador de herdanzas’.

NOTA

Unha especie de ave rapaz semellante ó voitre, aínda que máis pequena, que vive en África e migra a Europa, que recibe en cast. e port. (Houaiss) o nome de **abanto** -para Corominas palabra de orixe descoñecida (s.v. abanto)- ten en cast. os significados figurados ‘home atordado ou torpe’ (DRAE, Moliner, Celdrán), ‘medoso e espantadizo que levado do seu apoucamento non atina co que debe’ (Celdrán), ‘covarde que refuga calquera confrontación ou situación de perigo’ (Celdrán), ‘orgullosa, vaidoso’ (Celdrán), ‘quen non é nada espabilado en non ten encanto’ (Celdrán), ‘persoa grande e mal feita’ (Celdrán), ‘simple, parvo’ (Celdrán), ‘avaricioso’ (Celdrán), ‘persoa pasada de rosca, moi expresiva e vehemente’ (Celdrán). Tamén se aplica ó touro que sae á praza como atordado. Celdrán recolle a palabra **abantorrollo** ‘persoa de escaso entendemento’, que pudiera estar relacionada.

Volvoreteiro v. BOLBORETA.

XABARDO. Bruto; persoa que abandona o seu fogar, ideas ou lingua.

Xabardillo **ANÍBAL OTERO** m. (2) Aplicado a niños, túzaro y jabardo, aplicado a personas, bruto: *Pareces un jabardo*, en Meiroi. (s.v. jabardillo).

Xabardo **ANÍBAL OTERO** m. (2) Persona bruta, en Lamas. (s.v. jabardo). **GRANXERAIS** s.m. (2) Persoa bruta.

AVELINO *¿Non hai agora bardos / que canten con farnada teimosía? / ¿Ou son coma xabardos / fuxidos da colmea? ¿Quen diría / que tivese Galicia nestas horas / tal probeza de voces redentoras!* (pp. 214).

CASTELÁN

En DRAE **jabardillo, jabardo** ‘remolino de mucha gente que mueve confusión y ruido’.

En Moliner **jabardillo, jabardo** ‘aglomeración de gente’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **javardo** ‘homem feio, de má catadura’, ‘soldado de policía’, ‘que ou aquele que é grosseiro, mal-educado; estúpido’, ‘que ou aquele que é nojentoso, imundo; porco, sujo’, **javadolas** ‘homem de aspecto imundo, asqueroso’, ‘homem grosseiro, estúpido, malcriado’.

En Almeida-Sampaio **javardo** ‘homem bruto e mal aseado’, ‘grosseirão’, ‘besuntão’.

ETIMOLOXÍA

De xabardo ‘enxamio pequeno’, ‘segunda cría das abellas’ ou ‘enxamio que escapa’. Para Corominas-Pascual de orixe incerta, e considera que o feito de que en port. *javardo* teña o significado ‘xabaril’ se poida deber a que orixinariamente dese nome á cría de xabaril, que se defende entre o toxo como o enxamio pequeno se esconde no trobo (s.v. jabardo).

Para Houaiss é der. de *javali* (v. xabaril), e as acepcións figuradas recollidas en port. explicanse extensivas deste significado.

Está claro que as acepcións de dicionarios galegos insultivas recollidas son de Aníbal Otero e todas na Ribeira de Piquín, e haberá que partir do significado recto que recolle o lexicógrafo de Barcia para xabardillo ‘bicho bravo’ (s.v. jabardillo), en Paime (tamén Ribeira de Piquín), para poder entender o significado ‘bruto’. Para chegar a este significado ‘bicho bravo’ pódese partir perfectamente de ‘enxamio’ polo temibles que son as abellas xuntas.

A acepción ‘persoa que abandona o seu fogar, ideas ou lingua’ tiroa do texto de Avelino Díaz, que si parte dun significado recto ‘enxamio de abellas que escapa’.

As acepcións figuradas do cast. parten evidentemente do significado recto ‘enxamio pequeno’.

VER

Enxame, xabaril.

XABARIL. Persoa de corpo varonil e sentimento de galego; persoa que se defende atacando.

Xabaril

CRECENTE *Fíxate nese colega / que parece un xabaril, / con esa alma tan galega / i ese corpo tan baril.* (pp. 553).

Xabarín

FRANCO *A ira púxolle as mans contra os ferros, pero lonxe de atacar como xabarín ferido, escondeuse como raposo e agardou.* (pp. 17-18).

CASTELÁN

En DRAE **jabato** ‘valiente, osado, atrevido’.

En Moliner **jabato** ‘valiente’.

En Celadrán **jabalí** ‘(en el habla suburbial madrileño, de uso frecuente en zarzuelas y juguetes cómicos de carácter castizo) suegra o tipo agresivo y salvaje’.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (e tamén porco bravo).

Do nome do porco bravo. Para Corominas-Pascual do ár. *gabālī* íd., abreviación de *hinzār gabālī* (propriadamente ‘porco montés’), der. de *gābal* ‘montaña’ (s.v. jabalí) (cf. breva).

VER

Raión, xabardo.

(XAMÓN). Xera os significados: Persoa á que lle gusta moito comer xamón; muller gorda, particularmente con pernas grosas; muller de moito carácter e mal falada.

Xamona

VALLADARES *Moza xamona, de excelentes dotes para criada.* (pp. 103).

IGLESIAS *Unha señora xamona, nada beata a xulgar polos xuramentos que botaba, viuse trepada pola ama do cura, e respondeu quentándolle o lombo.* (pp. 89). *Ó pasar por onda a xamona, o que ía diante tropezou e tiroulle a ración encima. –Seica non ves por onde andas, toupas -increpouno a muller.* (pp. 91).

Xamoneiro **GRANXERAIS** *adx.* (1) Persoa á que lle gusta o xamón.

CASTELÁN

En DRAE **jamona** ‘aplicase a la mujer que ha pasado de la juventud, especialmente cuando es gruesa’.

En Moliner **jamona** ‘mujer que ha dejado de ser joven, sobre todo si está algo gorda’.

En Celdrán **jamona** ‘mujer que a pesar de haber trascendido la juventud atrae sexualmente’, ‘hembra metida en carnes que provoca el deseo por la distribución de éstas donde cuenta, en opinión de castizos’, ‘gorda’.

ETIMOLOXÍA

Do nome da pata traseira do porco. Do fr. *jambon* íd., dim. de *jambe* ‘perna’.

OUTRA LITERATURA

Valle-Inclán **jamona** (pp. 135).

VER

Lacón.

XARRETA. Alcume na obra de Manuel Lugo.

Xarreta

LUGRÍS *Ademais de tere sona de bon zapateiro, tiña moito nome polo seu talento e agudeza; que para si quixera algún morno revisteiro que firma cun nome que comenza con Xarreta, que é un peixe coma outro calquera.* (pp. 169). *Don Xacobe era mesmamente un figurín: non había señorito da Cruña, inda que levara o alcume de Xarreta ou peixe semellante, que levara con máis garbo nin máis aquel a limpa e ben tallada levita.* (pp. 253).

ETIMOLOXÍA

Denominación do abadexo pequeno (v. badexo). Trátase da mesma palabra que sarreta ‘abadexo’, que tamén ten sarreto para denominar ‘abadexo pequeno’. Para Carmen Ríos Panisse (1977) do lat. CIRRUS ‘rizo de pelo’, ‘crina’, ‘lombo, espiñazo dun animal’, por ter este peixe un lombo pronunciado (s.v. sarreta).

NOTA

Para o port. *jarreta* véxase a entrada *xarra* (: s.v.).

VER

Badexo.

(XATO). Xera os significados: Persoa que traballa a impulsos violentos; persoa bruta; alcume posto polas mozas a un mozo que brinca moito ó bailar.

Xata **AUTOR** Alcume posto polas mozas a un mozo que brincaba moito ó bailar, en Saldanxe (Pastoriza, Lugo).

Xateiro **ANÍBAL OTERO m.** (2) El que jatea o trabaja a impulsos violentos, en Maderne. (s.v. jateiro).

Xato

IGLESIA ALVARIÑO *Entre dous mozos / levan colgado un lobo coma un xato.* (Cómaros verdes, pp. 83). *Coma nun liso mármore impasibre, / a señardá resalta en dôr calada / a un brutamontes, triste coma a noite, / o xato sin parexa desxunguido.* (Cómaros verdes, pp. 94).

ETIMOLOXÍA

Do nome da área mindoniense e en Asturias para a cría da vaca. Para Corominas-Pascual pode ser palabra de creación expresiva, como voz de chamada para que acuda o animal, con posible relación con choto (: s.v.) (s.v. choto).

Sarmiento (1745-1770) propón do lat. SĀTUS, propiamente ‘acción de sementar, plantar ou enxendrar’, concretamente dunha acepción de Virxilio ‘fillo’.

NOTA

Non tén que ver con esta entrada o port. **jata** ‘mulher de gênio brando e pacato, ou tolo’, en Cabo Verde (Houaiss), para Houaiss voz crioula.

Do cast. **novillo** ‘touro ou vaca novos’ (en port. hai o castelanismo *novilho* íd.) -do lat. NŌVELLUS ‘, dim. de NŌVUS ‘novo’, do mesmo xeito que en galego hai xovenca, do lat. JŪVENCA íd., e tamén ‘rapaza’, ou JŪVENCUS íd., ou ‘rapaz’, derivados de JŪVĒNIS ‘xove’- xéranse en cast. as acepcións figuradas ‘home a quen é infiel a súa muller’ (DRAE, Moliner, Celdrán).

Do cast. **magüeto** ‘touro ou vaca novos’ -para Corominas-Pascual de orixe descoñecida, probablemente prerromana (s.v. magüeto)- xérase **magüeto** ‘bruto, estúpido’, ‘persoa gorda’ (Corominas-Pascual, s.v. magüeto), **magüetro** ‘deforme, de rostro abotagado’, ‘torpe, abrutado’ (Corominas-Pascual, s.v. magüeto) **magüito** ‘manso, humilde, dócil’, ‘hipócrita’ (Corominas-Pascual, s.v. magüeto), **magüetu** ‘simple,

tonto' (Corominas-Pascual, s.v. magüeto) e **majuela** 'muchacha bruta, estúpida' (Corominas-Pascual, s.v. magüeto). É palabra quizais relacionada co galego magote 'rabaño'.

Do port. **garraio** 'terneiro' xérase o significado figurado 'rapaz novo e sen experiencia' (Houaiss e Almeida-Sampaio) (cf. garra).

VER

Becerro, bexato, choto.

XENETA. Aplicase por comparación a unha persoa áxil.

Xineta

REIGOSA *Mais, cando o Nilo se volveu para colle-lo coio, estouparillo nas costas e rematar dunha vez aquela liorta, un Chispa revivescido arrastrouse paseniño e brincou coma unha xineta nas costas do seu adversario.* (pp. 100-101).

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **jinetera** 'prostituta que busca sus clientes entre extranjeros', en Cuba.

En Moliner (2002²) **jinetero** 'persona que se dedica a la prostitución', en Cuba.

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero carniceiro. Para Corominas-Pascual é palabra emparentada co ár. africano *garnáit* íd., e admite posible influxo fonético de xinete (s.v. jineta).

Parece que a palabra recollida do cast. de Cuba *jinetera* derive de *jineta* 'mamífero', pola súa axilidade ou por chuparlle os cartos ó cliente como fai o animal co sangue das vítimas (cf. garduña (: s.v.) acepción en cast. 'prostituta que rouba ó cliente'), pero poderíase entender tamén derivada de *jineta* 'muller que monta a cabalo', por metáfora de cabalgar.

NOTA

En port. hai as formas *geneta* (Houaiss) e *gineta* (Almeida-Sampaio).

VER

Fuíña, garduña, martagón, rabisaco.

XERIFALTE. Persoa que exerce un cargo ou función considerada socialmente importante.

Xerifalte **GRANXERAIS** *s.m.* (2) *fig.* Persoa que exerce un cargo ou función considerada socialmente importante.

SILVA *O caso é que todo isto pasou xusto cando a Guerra Mundial estalou. E era Francia, así que axiña os alemáns e os italianos quixeron facerse con exemplares da rosa para teren nos seus viveiros e regalarlles ás esposas e ás amantes dos seus fascistas xerifaltes.* (pp. 87).

CASTELÁN

En DRAE **gerifalte** 'persona que descuella en cualquier línea', 'el que roba o hurta'.

En Moliner **gerifalte** 'persona que sobresale en cierta cosa', **como un gerifalte** '(aplicado a "estar, vivir" y verbos de acción) muy bien'.

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome da ave de rapina da familia dos falcónidos. Para Corominas-Pascual tomado do fr. ant. *girfalt* íd. (hoxe *gerfaut*), e este do escandinavo ant. *geirfalki* íd., composto de *falki* 'falcón' e *geiri* 'estría, obxecto en forma de dardo', pola súa plumaxe que parece cruzada de frechas (s.v. gerifalte).

Poderíase admitir para o matiz semántico 'persoa que manda moito' influxo de xefe (: s.v.) ou de sherif (: s.v.).

NOTA

Parece que a aplicación a persoas se debe a que esta ave era considerada en cetrería de gran nobreza. Outras teorías apuntan a inspiración ó feito de voar moi alto.

Ten certo paralelismo co significado figurado do nome da tamén ave de rapina bexato, 'cacique' (v. bexato).

VER

Bexato, falcón, **sheriff**, **xefe**.

XÍLGARO. Aplicase por comparación a unha persoa que anda contenta.

Xílgaro

NAVAZA *Laureano andaba contento coma un xilgaro. Nunca na vida fixera cartos tan rápido.* (pp. 123).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval (pintisirgo no escritor portugués Gil Vicente).

Do nome do paxaro cantor e de plumaxe vistosa da familia dos frinxílidos. Para Corominas-Pascual der. de sirgo ‘pano de seda’ (en galego tamén ten as formas con s- silgaro, silgueiro e pintasilgo, igual que en cast. hai a forma *silguero* e *pintacilgo*, e en port. *pintassilgo* ou *pintassirgo*) por recordaren as cores do paxaro as destes terciados (s.v. jilguero), e esta palabra considérasea emparentada e da mesma orixe incerta que o fr. *serge* e o port. (*en*)*xerga*, que designan panos de loito, posiblemente todas elas descendentes do lat. SÉRICA, pl. de SÉRICUM ‘pano, tea ou vestido de seda’ (s.v. jerga I), der. de SĒRES, pobo da India oriental.

Para as formas do galego pintasilgo/pintaxildo/pintaxilgo/pintaxirgo/pintasilvo, do cast. *pintacilgo* e do port. *pintassilgo*, Corominas-Pascual considera que poidan ser cruce doutro sinónimo en cast. *pintadillo* (en galego hai pintarroxo para outra ave, e en port. hai *pintarroxo* e *pinto-bravo* e *pinto-cobra* para outras aves), polas cores vivas que ten (s.v. jilguero), estaría relacionado, pois, co verbo pintar. Cabería ter en conta o port. *pinto* (v. pito), variante de *pito*.

NOTA

Tamén se denominou este paxaro antigamente en cast. **siete colores**.

Semellante a este paxaro, pero con plumaxe verde, é o denominado en cast. *lugano* ou *lúgano*, en port. *lugre*, e en galego posiblemente o verderol, caracterizado por imitar con facilidade o rechouchío doutros paxaros, tanto dos paxaros que cantan ben coma dos paxaros que teñen canto menos agraciado. En cast. recolle Celdrán **lúgano** ‘tuno, pillastre, pícaro’ e eu mesmo recollín na cidade de Pontevedra o cast. **lúgano** ‘persoa que imita a outra’. Para Corominas-Pascual é palabra de orixe incerta, quizais do lat. LŪCĀNUS ‘aurora, alba’ -der. de LUX ‘luz’-, porque lle gusta cantar cando abre o día (s.v. lugano).

Do nome en cast. doutro paxaro, americano, que é capaz de imitar todos os ruidos, o **sinsonte**, do tamaño do merlo, Celdrán recolle as acepcións figuradas ‘imbécil’, ‘individuo de muy escasa capacidad de juicio’; Corominas-Pascual (s.v. sinsonte) e Celdrán recollen un texto de Ortega y Gasset: “Cualquier pelafustán que ha estado seis meses en un laboratorio alemán o norteamericano, cualquier sinsonte que ha hecho un descubrimientillo científico, se repatria convertido en un “nuevo rico” de la ciencia, en un parvenu de la investigación”. Para Corominas-Pascual é palabra tomada do náhuatl *zenzón̄tli* ‘catrocentos’, abreviatura de *zenzon̄tlatōlli* ‘catrocentas linguas’, polos moitos ruidos que imita (s.v. sinsonte).

Xineta v. XENETA.

XIRAFA. Persoa moi alta e desproporcionada; persoa de pescozo longo.

Xirafa **GRANXERAIS** s.f. (2) *fig.* Persoa moi alta e desproporcionada. AUTOR Persoa de pescozo longo.

CASTELÁN

En DRAE (2001²²) **jirafa** ‘persona alta y delgada’.

En Moliner (2002²) **jirafa** ‘se aplica a la persona muy alta’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **girafa** ‘individuo alto e/ou de pescoço comprido’.

En Almeida-Sampaio **girafa** ‘mulher alta e de pescoço comprido’.

ETIMOLOXÍA

Do nome do mamífero rumiante de pescozo moi longo. Para Corominas-Pascual do ár. *zarâfa* íd., tomado por conduto do it. ou outro romance (s.v. jirafa).

(XOUBA). Xera os significados: Apoucado, pusilánime; aplícase por comparación a persoa miúda e acabada de saír do baño no mar.

Axoubado **CONSTANTINO GARCÍA** adj. (1) (Ver.) Apocado, pusilánime. **GRANXERAIS** APOUCADO.

Xouba

ANGUEIRA *Traguía o biquini vermello da foto no barco, ¿lembra, Señor Director? Miúda e fresca coma unha xouba de Rianxo, con aquel cabelo crecho ondeando cara min.* (pp. 73-74).

ETIMOLOXÍA

Do nome da sardiña (: s.v.) nova e pequena. Para Corominas-Pascual do lat. CLŪPĒA ‘zamborca’ (s.v. chopa I); enténdese a evolución >choupa>chouba>xouba, con cambio de palatal inicial, quizais por influxo do x- de xarda ou xurelo, peixes parecidos. A forma do cast. *chopa* é tomada do galego ou do port. (*choupa*), como ocorre con outros moitos nomes de peixes e mariscos, pois a evolución esperada en cast. sería *llupia.

NOTA

O cast. de República Dominicana **chopa** ‘despectivamente, criada’ non tén que ver con esta entrada.

VER

Sardiña, zamborca.

***XUMENTO**. Persoa de pouca intelixencia. (Non é palabra galega).

Xumento

PINTOS *¿Que valen os que non teñen / tesouro no entendimento / sinón para ser criados / serviles a calquer precio? / Deixémonos de galfarros, / de palanquíns e jumentos, / de vagamundos que ornean / e dan de couces arreo.* (pp. 266-267). (Pé de páxina: Castelanismo por burro).

CASTELÁN

En Covarrubias **es como un jumento** ‘uno que sabe pouco’ (s.v. jumento).

En Celdrán **jumental, jumento** ‘persona ignorante y necia’, ‘quien sabía poco o era incapaz de aprender’ (s.v. jumento).

PORTUGUÉS

En Houaiss **jumento** ‘indivíduo pouco inteligente; burro’, ‘indivíduo muito grosseiro’, ‘indivíduo de dotes físicos e potência sexual acima do normal’.

En Almeida-Sampaio **jumento** ‘indivíduo estúpido’.

ETIMOLOXÍA

Do nome en cast. ou port. do animal para o asno ou burro. Do lat. JUMENTUM ‘besta de carga ou de tiro’ e ‘mozo que coida das bestas’, der. de JUNGĒRE ‘juntar’, ‘poñer baixo o mesmo xugo’, que nos deu a palabra xunguir, por xunguir estes animais para traballar.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruime **jumento** (Tomo IV, pp. 300. Tomo V, pp. 31, 304. Tomo VI, pp. 105. Tomo VII, pp. 171).

VER

Asno, burro.

(**ZAMBORCA**). Xera os significados: Muller torpe, pesada ó andar e lenta en comprender; pescador de río que pesca mal.

Zamborca **ELADIO RODRÍGUEZ** s.m. (1) Mujer torpe, pesada en el andar y tarda en el comprender.

LÓPEZ FERREIRO –*Chega máis a luz, zamborca -contestou Catalina, dirixíndose á Taresa.* (pp. 329).

Zamborquero AUTOR Pescador de río que pesca mal.

ETIMOLOXÍA

Do nome do peixe osteícteo que vive no mar e vai desovar ós ríos na primavera. Ten as variantes sáballo, sábel, sabella, sabella, sabella, sabella, saboca, saboia, samborca ou samborga; en cast. é *sáballo* e en port. *sável*. Para Corominas-Pascual parece ter orixe céltica, der. de SAMOS ‘verán’, por ser ó comezo do verán cando a zamborca sobre ós ríos para desovar (s.v. sáballo).

NOTA

Zamborquero ‘pescador de río que pesca mal’ explícase por ser a zamborca un peixe que se despreza por non ter sabor e ter moita espiña, pero que entra con moita facilidade ó engado. A este respecto, Sarmiento (1745-1770) e Acevedo (1932) recollen o dito: “Se queres ver a muller morta, dálle zamborca”. Contrariamente, Covarrubias recolle que tén moi bo sabor (s.v. sáballo), e tamén o Cura de Fruime resalta a estimación culinario do *sáballo* (Tomo V, pp. 300).

VER

Xouba.

(ZANCA). Xera os significados: Persoa que tén pernas longas; persoa que tén os pés torcidos, cara a fóra; persoa que torce as pernas ó andar; persoa que anda moito ou moi á présa; persoa fraca, vella e desaseada.

Zancado **SARMIENTO** *Zancado*.

Zancarrión **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Zaqueador ('que anda zaqueando ('torcer as pernas ó andar', 'andar moito a pé e con présa dun lado a outro)'), 'que anda mucho').

Zancarrón **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (3) Hombre flaco, viejo y desaseado. **GRANXERAIS** (*).

Zancaxeiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Persona que zancaxea ('zancajear, andar mucho de una parte a otra, y por lo general aceleradamente') y anda generalmente zancaxeando.

Zancaxoso **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Zancajoso, que tiene los pies torcidos y vueltos hacia fuera. (2) Que tiene grandes zancajos.

Zancudo **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Que tiene las zancas largas.

Zangaralleiro CUVEIRO (1876), PORTO (1900), FILGUEIRA (1926) Patizambo.

CASTELÁN

En Covarrubias **zancajoso** 'el que tiene la tal disformidad (el hueso del carcañal salido)', **zancarrón** 'hombre de poca suerte, y que en su profesión sabe poco', **zanquívano** 'hombre que es largo de piernas y tiene poca pantorrilla' (s.v. zanca).

En DRAE **zancajiento**, **zancajoso** 'que tiene los pies torcidos y vueltos hacia fuera', 'que tiene grandes zancajos o descubre rotos y sucios los de sus medias', **zancajo** 'persona de mala figura o demasiado pequeña', **zancarrón** 'hombre flaco, viejo, feo y desaseado', 'el que enseña ciencias o artes de que entiende poco', **zanqueador** 'que anda zaqueando', 'que anda mucho', **zanquilargo** 'que tiene largas las zancas o piernas', **zanquilla** 'persona que tiene las piernas delgadas y cortas, o es muy pequeña a proporción de la estatura que debiera tener según su edad', **zanquívano** 'que tiene largas y muy flacas las piernas'.

En Moliner **zancajiento**, **zancajoso** 'se aplica al que tiene los pies torcidos hacia fuera', 'se aplica al que lleva rotos los zancajos de sus medias o calcetines', **zancajo** 'se aplica a una persona baja o de mala figura', **zancarrón** 'hombre viejo, flaco y feo', 'profesor ignorante', **zancón**, **zancudo** 'se aplica a la persona o animal que tiene las piernas largas', **zanqueador** 'aplicable al que zaquea en una u otra acepción', **zanquilla(s)**, **zanquita(s)** 'persona de piernas cortas y delgadas o baja de estatura', **zanquilargo** 'largo de piernas', **zanquituerto** 'se aplica a la persona que tiene las piernas torcidas', **zanquívano** 'se aplica a la persona que tiene las piernas muy largas y delgadas'.

En Celdrán **sancarró**, **sangarró** 'desastrado y atolondrado', en Elxe (s.v. zancarrón), **zancajo**, **zancajoso** 'que tiene los pies torcidos y vueltos hacia afuera', 'patoso que pasa el día murmurando y royendo los zancajos de quien no está presente, es decir: criticando, esparciendo cizaña', (s.v. zancajoso), **zancarrillón** 'hombre desgarbado, flojo y sin gracia' (s.v. zancarrón), **zancarrón** 'hombre feo y desgarbado, flaco y desaseado cuya pinta llama la atención', 'sujeto que se presta a enseñar una disciplina o ciencia que no domina'.

PORTUGUÉS

En Houaiss, posiblemente relacionado, **sancarrão** 'de aparência desagradável; desajeitado, estarmbótico, feio', 'que revela ausência de inteligência, de bom senso, de discernimento; ignorante, estúpido; lerdo' (para este lexicógrafo non deriva de *sanco*, pero *sancarrão* tén o significado recto "grande sancó", e comprobárase que coincide con acepcións do cast. recollidas. Celdrán tamén considera o mesmo, e relaciona con zanco o port. *sancarrão* 'impostor' (s.v. zancajoso, zancarrón)).

ETIMOLOXÍA

É voz da lingua medieval.

Do nome da pata das aves. Para Corominas-Pascual do lat. tardío ZANCA ou ZANCHA ou TZANGA, nome dunha especie de calzado, probablemente tomado do persa ant. *zanga* 'perna' (s.v. zanca).

Para zangaralleiro véxase a entrada zángano (: s.v.).

NOTA

Zancado é nome que recibe o salmón despois de frezar que volve ó mar exhausto.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **zancarrón** (Tomo I, pp. 163. Tomo VI, pp. 13), **zanquívana** (Tomo V, pp. 279).

VER

Chanca, zángano.

*(ZÁNGANO). Xera os significados: Persoa pouco traballadora; persoa inútil para o traballo; persoa que pon desculpas para non traballar; persoa desgairada; persoa corpulenta; persoa mal proporcionada; persoa alta; bruto; torpe; informal. (Non é palabra galega).

Sanguango

PÉREZ BALLESTEROS *N'o hespital de Durango, / Ö chegar malo un carlista, / Encarga o médeco Arango / Á un sanitario sanguango / Que non ll'o perda de vista. (Foguetes, pp. 35).*

Zangaleirón **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m. y f.* (1) Persona abrutada y de corpulencia desmedida. (2) Zangandungo, persona desmañada y holgazana. **GRANXERAIS** *adx. e s.* (1) Persoa moi corpulenta, bruta e torpe.

Zangallo DICCIONARIO XERAIS DA LINGUA (1986) Individuo mal proporcionado, desmañado e preguiceiro.

Zangallón VALLADARES INÉDITO (1896-1902) Zangarullón, muchacho alto, desvaído y holgazán.

Sangarallón APÉNDICE ELADIO (1961), FRANCO GRANDE (1972) Zangarallón.

Zangamúa [Aparece por primeira vez en Apéndice Eladio (1961) e Carré (1972) 'maula, engaño o artificio encubierto para no traballar'.] **GRANXERAIS** *s.f.* (2) Folgazán, preguiceiro. **Face-la zangamúa**, facer que se fai.

Zangamulo **ANÍBAL OTERO** *adj.* (1) Zangolotino, remolón, en Mestre.

Zanganeiro ELIXIO RIVAS (1978-2001) Armadanzas, informal.

Zángano [Aparece por primeira vez en Porto (1900) 'se dice del hombre que no sirve para nada, holgazán, y que se come lo que otros ganan'. En Aníbal Otero (1949-1977) 'hombre holgazán, que se sustenta de lo ajeno'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (2) Hombre holgazán que vive con el sudor y trabajo ajeno.

Zangarallón **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Hombre alto, desgarrado, y dejado, inútil para el trabajo. (s.v. galavardo).

Zangarullón [Aparece por primeira vez en Cuveiro (1876) (s.v. zangarullon) 'el muchacho alto, desvaído y ocioso, teniendo ya edad suficiente para trabajar'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (1) Muchacho alto que anda ocioso y sin oficio, teniendo edad para trabajar.

Zanguanga RODRÍGUEZ (1863) Voz de desprecio y equivale á candonga, perezosa, maula, etc.

Zanguango [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) 'perezoso, maula etc., que busca pretextos para no traballar'.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Perezoso, indolente, embrutecido por la pereza.

CASTELÁN

En Covarrubias **zánganos** 'holgazanes y flojos, que solo sirven de comerse el sudor de los que trabajan' (s.v. zángano).

En DRAE **changallo** 'perezoso', **zángana** 'mujer floja, desmañada y torpe', **zangandongo**, **zangandullo** e **zangandungo** 'persona inhábil, desmañada, holgazana', **zángano** 'hombre holgazán que se sustenta de lo ajeno', 'hombre flojo, desmañado y torpe', **zangarilleja** 'muchacha desaseada y vagabunda', **zangarullón**, **zangón** 'muchacho alto, desvaído y que anda ocioso, teniendo ya edad para poder trabajar', **zangolotino** 'muchacho que quiere o a quien se quiere hacer pasar por niño', **zanguango** 'indolente, embrutecido por la pereza', **zanguayo** 'hombre alto, desvaído, ocioso y que se hace el simple'.

En Moliner **changallo** 'perezoso', **zangandongo**, **zangandullo** e **zangandungo** 'persona holgazana o inútil', **zángano** 'persona que no hace nada de provecho', 'botarate o majadero', 'patoso; falta de oportunidad o gracia', **zangarullón**, **zangón** 'muchacho alto, desgarrado y holgazán', **zangolotino** 'muchacho que viste todavía, impropriamente, de niño o hace cosas propias de niño', 'muchacho necio', **zanguango** 'gandul. Se aplica a la persona indolente o perezosa', **zanguayo** 'hombre alto, desgarrado y holgazán, que se hace el tonto'.

En Celdrán **changayo** ‘haragán’ (s.v. changa), **cinguango** ‘zagalón que no quiere trabajar’, **guangango** ‘atontado y torpe’, ‘sato’, ‘quien viste mal y es de baja condición’, ‘joven de aspecto bobalicón’, **sandunga** ‘muchacho grandote tan tonto como inhábil y holgazán’ (s.v. zangandongo), **zangadullo** ‘tipo listo que se hace pasar por tonto para no trabajar y vivir del prójimo pasando por incapaz’, **zangalindrón** ‘persona alta y desgarbada’, ‘zarangullón’, ‘maizón, sopalindón’, **zangamanga** ‘persona indolente que deambula sin propósito ni provecho’, **zangamingo** ‘muchacho que aun estando en edad para trabajar o estudiar no hace nada’, ‘gandul’, **zangandongo**, **zangandullo**, **zangandungo** ‘manazas, chapucero que se hace el torpe para que no le encarguen trabajos’, **zangandumbo** ‘vago, gandul’, **zángano** ‘parásito, holgazán’, ‘individuo que no sólo no trabaja sino que intenta vivir mejor que quien lo hace, y a sus expensas’, **zangandungo**, **zanguayo** ‘gentecilla inexperta y manazas con su ramalazo de vil y parapoco, de cuerpo ancho, rechoncho y retaco’ (s.v. zangadullo), **zangarullón**, **zarangullón** ‘persona alta y desgarbada, desproporcionada y sosa’, **zangolotino** ‘niño o niña bitongo o pintongo’, ‘individuo joven que haraganea y pierde el tiempo en cosas triviales ocupándose de juegos y actividades propias de niños de edad inferior a la suya en la esperanza de pasar por ellos’, **zangón** ‘que anda ocioso a pesar de estar en edad de trabajar y no tener para ello impedimento’ (s.v. zangarullón), ‘individuo de buenas zancas’, ‘muchacho alto, desvaído, que pudiendo trabajar y teniendo la edad, anda ocioso, ocupado en cosas de niños’, **zanguango**, **singuango** ‘indolente’, ‘mentecato, sobre todo referido al zancón o muchacho desvaído que anda con el bolo colgando sin hacer nada’, ‘sujeto embrutecido por la vagancia’, ‘mujer desmañada y torpe’, ‘mindango y haragán’, ‘persona adulta que hace niñerías’, **zanguayo**, **zangadullo**, **zangandungo**, **changallo** ‘tipo grandón y ocioso que quiere pasar por simple para que no le encarguen trabajos’ (s.v. zanguango), **zanguillón** ‘zancón, sujeto inútil y ocioso’.

En Carrera de la Red **zangón** ‘muchacho alto, desvaído y ocioso, teniendo ya edad de trabajar’, **zangüengo** ‘perezoso, indolente, fingidor’.

PORTUGUÉS

En Houaiss **zangadiço** ‘que se zanga com freqüência; que mantém uma constante irritação; irritadiço’, **zangado** ‘que se zangou; que experimentou cólera ou aborrecimento’, **zangador** ‘que ou aquele que provoca zanga, ira, aborrecimento’, **zangalhão**, **zangalho**, **zangaralhão** ‘indivíduo muito alto e desajeitado’, **zângano** ‘agente que dirige negócios particulares por delegação ou sob o comando de outros’, ‘indivíduo ocioso, indolente, que se habituou a viver a expensas de outrem’, ‘agiotista indigno, desonesto’, ‘negociador de mercadorias velhas e usadas’, ‘indivíduo de pouca seriedade ou inteligência’, **zangão e zângão** ‘indivíduo que vive a expensas de outrem, ou explorando de forma constante benefícios ou favores alheios’, ‘pessoa que provoca importunação, incômodo; indivíduo maçante, enervante’, ‘vendedor de estabelecimento comercial ou industrial em determinada praça’, ‘corredor fraudulento’, ‘operador não credenciado em bolsas de valores’, ‘indivíduo que representa ou dirige hotéis e pensões’, **zangarilho** ‘indivíduo que tem o hábito de zangarilhar, de andar para trás e para diante, de passar e tornar a passar pelo mesmo local’, **zangarreiro** ‘aquele que zangarreia (‘cantar com gritaria e desafinadamente’)’.

En Almeida-Sampaio **zangado** ‘que está de mau humor’, ‘irritado’, **zangador** ‘que ou aquele que provoca zanga (‘contrariedade’, ‘aversão’, ‘mau humor’), **zangalhão**, **zangalho**, **zangaralhão** ‘indivíduo mal proporcionado, ‘trangalhadanças’, **zângano** ‘agente ou procurador de negócios particulares; agiota; adelo; bufarinheiro; truão’, **zangão** ‘que ou aquele que se zanga por contrariedades insignificantes; irascível; antipático; aborrecido; seringador; importuno; chupista; parasita’, **zângão** ‘pessoa importuna’, **zangarilho** ‘pessoa que anda sempre para trás e para diante’, ‘salta-pocinhas’, **zangarrão** ‘homem vestido de diabo que anda pelas povoações a pedir para os santos’, posiblemente relacionado **zangarreiro** ‘que ou aquele que zangarreia (‘cantar desafinadamente’)’, posiblemente relacionado **zangarrilhão** ‘figura de velho cómico nas comédias populares’.

ETIMOLOGÍA

Da denominación en cast. e port. do macho da abella. Para Corominas-Pascual de orixe onomatopeica do zunido que produce, e explica que os significados que recollen o sentido de pernas longas e inestables se deben a metáfora das do abázcaro (s.v. zángano), aínda que habería que contemplar influxo de zanga variante sonorizada de zanca (v. zangaralleiro, en zanca).

NOTA

A forma propia do macho da abella en galego é **abázcaro**, que xera acepción insultiva semellante (: s.v.).

En galego **zángana** e **zanganilla** dan nome á última augardente que se destila.

A palabra galega zángana ‘bruxa’, ‘muller desamañada e torpe’ hase ver na entrada saga (: s.v.), pois non ten que ver con esta entrada, aínda que haxa exerza influxo para a súa formación.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **zángano** (Tomo I, pp. 169. Tomo VII, pp. 15, 61, 138, 248).

En Cela **zángano** (pp. 63).

VER

Abázcaro, abella, **changarello**, zanca.

Zangaralleiro v. ZANCA. Zangarallón, zangarullón, zanguanga, zanguango v. ZÁNGANO.

(ZORRO). Xera os significados: Astuto; falso; teimudo; persoa que oculta as súas intencións; persoa de malas intencións; persoa con habilidade por ter moita experiencia; hipócrita; persoa que se humilla ou figuradamente se arrastra coma un zorro; persoa que intenta quedar ben con todos; prostituta; fillo natural, bastardo; persoa que está moi cansa; indolente, preguiceiro.

Azorrado **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (2) Cauteloso, receloso, astuto. (3) Dícese de la persona que oculta taimadamente sus intenciones; que rehuye por precaución las contestaciones categóricas; que simula ignorancia o desconocimiento de algo por que se le pregunta, aun cuando lo sabe y lo calla con zorrería por no comprometerse. **GRANXERAIS** RAPOSEIRO.

Zorra [Aparece por primeira vez en Porto (1900) ‘persona astuta y solapada’, ‘concubina, mujer de vida airada, ramera’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.f.* (4) Persona astuta y solapada. (5) Persona de malas inclinaciones y en varios sentidos despreciables. **CONSTANTINO GARCÍA** *f.* (1) (Com. Nov.) Ramera. **GRANXERAIS** **Canso coma unha zorra**, moi canso.

CID CABIDO *Eu non sei de onde saquei o impulso para me achegar á cabeceira da cama e simulando ir apagar o meu pitillo, inclinarme sobre a súa cara para bicala. A moi zorra sacudíume co revés da man entre os ollos.* (pp. 77).

Zorrado **GRANXERAIS** *adx.* (1) Moi cansado.

Zorreiro **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj. y s.* (1) Zorrero, astuto, capcioso. **GRANXERAIS** (*).

Zorriaino **ELADIO RODRÍGUEZ** *adj.* (1) Zorrastrón, pícaro, astuto, ladino. **GRANXERAIS** (*).

Zorritaino VALLADARES (1884) Zorrastron, pícaro, astuto y disimulado. FILGUEIRA (1926) Pícaro hipócrita. Astuto.

Zorro [Aparece por primeira vez en Valladares (1884) **Zorro manteigueiro** ‘zorro taimado’. En Franco Grande (1972) ‘hijo bastardo o natural’.] **ELADIO RODRÍGUEZ** *s.m.* (3) El que afecta simpleza e insulsez, especialmente por no traballar, y hacer tarde las cosas. (4) Hombre muy taimado y astuto. **Zorro mantengueiro**, el hombre ladino y al mismo tiempo contemporizador, que cuida de quedar siempre a bien con todos. **CONSTANTINO GARCÍA** *m.* (2) (Com. Gro.) Hombre falso. (3) (Mez.) Hijo de soltera. **GRANXERAIS** (*).

CURROS *Martiño fígo-se o zorro, / e cando a que tanto quere / foise a Allariz meter monxa, / el, namorado sempre, / foise detrás, para vivire, / do seu conventiño enfrente.* (pp. 109).

NORIEGA *A boa alhaxa, que agora esfogo, / tras xuntar moitos gueipiños de ovos, / é un zorro vello...: mais o seu coiro / -xa que hai madamas botándolle o ollo-, / non é cordura tiralo ós corvos.* (Tomo II, pp. 111). *Para dar a entender que es muy disimulado y astuto: é un zorro vello, é un zorro manteigueiro, é un zorro embulleirado.* (Tomo II, pp. 210).

MELLA *Rosón, zorro vello e listo coma un allo, viu vi-la treboada e sacou da manga unha solución “á galega”.* (pp. 34).

ALCALÁ *–Segundo o que guste pedir, señorita –que cabrón o camareiro, chámalle “señorita”. –¿Teñen cocido? –Algo lle ha de haber, si señora -zorro de camareiro, putiña ela.* (pp. 60).

IGLESIAS *¿Por que andas de arrastro, malado igual ca un zorro?* (pp. 153).

VALCÁRCEL *Non arriscaba nin media palabra que puidese facer sospeitar a Sabila, ou a seu irmán, dos seus verdadeiros propósitos. Actuaba coma un zorro.* (pp. 45). *Amancio cambiou a astucia do zorro pola violencia do lobo.* (pp. 49).

CASARES-VOZ *O inxenio de campesino listo e zorro que tantas veces o axudara a saír de circunstancias comprometidas.* (pp. 38).

Zorroeiro ELIXIO RIVAS (1978-2001) Disimulado, que las mata callando.

CASTELÁN

En DRAE **zorra** ‘persona astuta y solapada’, ‘prostituta, mujer pública’, **zorrastrón** ‘pícaro, astuto, disimulado y demasiadamente cauteloso’, **zorrero** ‘astuto, capcioso’, **zorro** ‘el que afecta simpleza e insulsez, especialmente por no traballar, y hace tarda y pesadamente las cosas’, ‘hombre muy taimado y

astuto', **estar** uno **hecho un zorro** 'estar demasiado cargado de sueño y sin poder despertarse o despejarse', **hacerse** uno **el zorro** 'aparentar ignorancia o distracción', **zorrocloco** 'hombre tardo en sus acciones y que parece bobo, pero que no se descuida en su utilidad y provecho', **zorrón** 'ramera', 'persona muy astuta', **zorruela** 'd. de zorra', **zorruelo** 'd. de zorro', **zurrón** 'mujer perdida y estafadora'.

En Moliner **zorrastrón** 'persona astuta y taimada', **zorrero** 'astuto y disimulado', **zorro** 'hombre astuto, taimado o cazurro; a veces, que se hace el tonto para no trabajar', **hecho un zorro** 'muy somnoliento; con muchas ganas de dormir o sin poder despertarse o espabilarse', **hecho unos zorros** 'cansado o maltrecho', **zorrón** 'hombre astuto, taimado o cazurro', **zurrón** 'mujer prostituta, viciosa, ladrona o despreciable en general'.

En Celdrán **zorra** 'mujer de mala reputación', '(s. XIII) persona holgazana', **zorrastrón** 'individuo taimado, calculador y cauteloso', 'pícaro disimulado y astuto que vive atento a su interés y da la espalda al de los demás', 'ramera o furcia referido a las de infima clase, maleada y ruin', **zorrero** '(siglos de Oro) sujeto ladino' (s.v. zorrastrón), **zorrón** 'hembra pública' (s.v. zorra).

En Carrera de la Red **zorraina** 'persona que actúa con astucia y sin declarar sus intenciones'.

PORTUGUÉS

En Houaiss **sorro** 'zorro ('astuto')', **zorra** 'mulher que exerce a prostituição; meretriz, rameira', 'pessoa astuta, maliciosa, traiçoeira', 'pessoa ou coisa muito lerda, vagarosa, pesada', 'pessoa indolente, preguiçosa', **zorreiro** 'que se movimenta com vagar, com dificuldade, morosamente; lento, lerdo', 'que não é diligente, não é ativo, tem pouca vitalidade; indolente, preguiçoso, mandrião', 'indivíduo zorreiro', **zorro** 'criado velho', 'filho bastardo ou natural', 'criança abandonada pelos pais ao nascer ou em tenra idade', 'que ou aquele que é astuto, matreiro, velhaco; sonso, sorro', 'que ou aquele que é lerdo, vagaroso, indolente, preguiçoso'.

En Almeida-Sampaio **zorra** 'meretriz', 'pessoa muito vagarosa', **zorão** 'indivíduo vagaroso', 'indolente', 'sonso', 'matreiro', **zorreiro** 'que ou o homem que é ronceiro', **zorro** 'filho bastardo', 'enjeitado', 'criado velho', 'velhaco'.

ETIMOLOGÍA

De zorro, denominación para o raposo. Para Corominas-Pascual probablemente o significado primitivo foi 'persoa folgazá', que se aplicaría á raposa (v. mandría, renarte), e para aquel significado procedería do antigo e port. *zorrar* 'arrastrar', onomatopea do roce que se produce ó arrastrar algo (s.v. zorra).

As acepcións 'lento' e 'preguiceiro' de galego e port. poderían derivar de zorra 'carro de rodas moi pequenas (que case se arrastra)' ou 'carro sen rodas que se desliza na neve'.

NOTA

Houbo un xograr Johan **Zorro**, orixinariamente de Portugal.

Zorra é nome para unha vaca que se move lentamente.

OUTRA LITERATURA

En Cura de Fruíme **zorrazo** (Tomo II, pp. 248), **zorro** (Tomo I, pp. 147. Tomo VI, pp. 19).

En Pardo Bazán **zorro** (pp. 78, 116, 136, 233), **zorro fino** (pp. 81).

En Valle-Inclán **zorro** (pp. 60).

En Cela **zorra** (pp. 35), **zorrupia** (pp. 29).

En Torrente Ballester **zorra** (pp. 607, 663), **tía zorra** (pp. 690), **viejo zorro** (pp. 281).

VER

Asorrado, **fillo**, golpe, mandría, raposo, renarte.

Zuíño v. SUÍÑO. Zumezuga v. SANGUESUGA.

ÍNDICE DE CASTELÁN

Abadejo	BADEXO
Abanto	VOITRE
Abantorrollo	VOITRE
Abeja	ABELLA
Abejaruco	ABELLA
Abejarugo	ABELLA
Abejarruco	ABELLA
Abejón	ABELLA
Abejorreao	ABELLA
Abejorro	ABELLA
Abestiado	BESTA
Aborregado	BORREGO
Aborricado	BURRO
Abubilla	BUBELA
Abubillo	BUBELA
Abueyado	BOI
Abuhado	BUFO
Aburrado	BURRO
Aburrangao	BURRO
Acanallado	CANALLA
Acémila	ACÉMELA
Acemilón	ACÉMELA
Achocao	CHOCO
Agarrado	AGARRADO
Agarrador	AGARRADO
Agarramantas	GARRA
Águila	AGUIA
Aguileño	AGUIA
Aguililla	AGUIA
Aguilucho	AGUIA
Ahuevoado	OVO
Ahuizote	RA
Alacrán	ALACRÁN
Alacranado	ALACRÁN
Alagartado	LAGARTO
Alcaparra	CARRAPATA
Aldraguero	ALDRAGÓN
Alfarnate	CAZAPO
Alicaído	ALICAÍDO
Alicorto	ALICAÍDO
Alimaña	ALIMARIA
Alipego	ALICAÍDO
Alobado	LOBO
Alzarrabo	RABO
Amilanado	MIÑATO
Amosconado	MOSCA
Amulón	AMUADO
Andosca	ANDOSCO
Angarrio	GARRA
Anguilla	ANGUÍA
Anguilorio	ANGUÍA
Animal	ANIMAL
Animal de bellota	ANIMAL
Animalucho	ANIMAL
Ánsar	GANSO
Apalominao	POMBA
Apardelado	PARDO

Apatanado	PATA
Apavanao	PAVO
Apavao	PAVO
Apichonado	PICHÓN
Apoltronado	POLTRONA
Araña	ARAÑA
Arañica	ARAÑA
Ardilla	ARDILLA
Arpía	HARPÍA
Arrabalero	RABO
Arrendajo	GAIO ²
Asaltacunas	CAMADA
Asnejón	ASNO
Asno	ASNO
Asno cargado de letras	ASNO
Atabau	TABÁN
Atarantado	TARÁNTULA
Atarantón	TARÁNTULA
Atortolado	RULA
Aullón	OUVEAR
Ave	AVE
Avechucho	AVE
Ave de paso	AVE
Ave de presa	AVE
Ave de rapiña	AVE
Avefría	AVE
Avestruz	AVESTRUZ
Ave tonta	AVE
Avispado	AVESPA
Avispón	AVESPA
Avucastro	AVE
Azor	AZOR
Azorero	AZOR
Bacalao	BACALLAO
Bacorero	VACA
Badana	BADANA
Badulaque	BADULAQUE
Baifo	CABRA
Balante	CHIBO
Baldragas	BALDRAGAS
Baldrán	BALDRAGAS
Baldro	BALDRAGAS
Baldresera	BALDRAGAS
Baldroga	BALDRAGAS
Baldrogas	BALDRAGAS
Ballenato	BALEA
Basilisco	BASILISCO
Becha	BECHE
Beringallo	BIRRENTA
Bermejo	VERMELLO
Berreador	BERRAR
Berreante	BERRAR
Berreón	BERRAR
Berretín	BERRAR
Berrichoncho	BERRAR
Berrín	BERRAR
Berrinchudo	BERRAR
Berringallo	BIRRENTA
Bestia	BESTA
Bestia de carga	BESTA

Besugo	BESUGO
Bicha	BICHO
Bicharraco	BICHO
Bicho	BICHO
Bichoco	BICHO
Birria	BIRRENTO
Birriagas	BIRRENTO
Birrioso	BIRRENTO
Bitongo	PITO
Boche	BURRO
Bochinchero	BUCHINCHE
Botiondo	BODE
Boyao	BOI
Borde	BORDE
Bordelanco	BORDE
Bordesico	BORDE
Bordiona	BORDEL
Borrego	BORREGO
Borraca	BURRO
Borricáncano	BURRO
Borrico	BURRO
Borricón	BURRO
Borricote	BURRO
Borro	BORREGO
Borrososo	BORREGO
Borrotonto	BORREGO
Borruchales	BURRO
Braco	BRACO
Broma	BROMISTA
Bromeante	BROMISTA
Bromista	BROMISTA
Buchón	BUCHO
Bueitre	VOITRE
Buena pécora	PÉCORA
Buey	BOI
Buey de carga	BOI
Buho	BUFO
Buitre	VOITRE
Burdallo	BURDO
Burdégano	BURDO
Burdel	BORDEL
Burdelero	BORDEL
Burdo	BURDO
Burra	BURRO
Burra de carga	BURRO
Burraca	BURRO
Burraco	BURRO
Burreras	BURRO
Burriciego	BURRO
Burro	BURRO
Burro cargado de letras	BURRO
Burro de carga	BURRO
Burrón	BURRO
Caballerete	CABALEIROTE
Caballero de industria	CABALEIROTE
Caballero de mohatra	CABALEIROTE
Caballerote	CABALEIROTE
Caballista	CABALEIROTE
Caballo	CABALO
Caballo blanco	CABALO

Caballo de buena boca	CABALO
Caballuno	CABALO
Cabarrón	CARRAPATA
Cabarrucho	CARRAPATA
Cabestro	CABESTRO
Cabeza de tordo	ATORDOAR
Cabra	CABRA
Cabra loca	CABRA
Cabrito	CABRA
Cabro	CABRÓN
Cabrón	CABRA, CABRÓN
Cabronazo	CABRÓN
Cabroncete	CABRÓN
Cabronzuelo	CABRÓN
Cacahuevano	CACAROCAS
Cacamaca	CACAROCAS
Cacañuelo	CACAROCAS
Cacapirri	CACAROCAS
Cacareador	CACAREXAR
Cacaruca	CACAROCAS
Cacatúa	CACATÚA
Cachonda	CACHONDO
Cachondo	CACHONDO
Cachorro	CACHORRO
Cacurrio	CACAROCAS
Caimán	CAIMÁN
Calamar	LURA
Calandria	CALANDRA
Caloyo	CALOIO
Calpamulo	MULO
Camada	CAMADA
Camadas	CAMADA
Camaleón	CAMALEÓN
Camaleónico	CAMALEÓN
Camarón	CAMARÓN
Camarrupa	CAMADA
Camasquince	CAMADA
Camazas	CAMADA
Camello	CAMELO
Camera	CAMADA
Canalla	CANALLA
Canario	CANARIO
Canario flauta	CANARIO
Cancerbero	CÉRBERO
Canene	CAN
Cangrejo	CANGREXO
Canguro	CANGURO
Canijo	CAN
Capagrillos	CAPAR
Caparra	CARRAPATA
Capón	CAPÓN
Caponias	CAPAR
Caracol	CARACOL
Caracoleta	CARACOL
Carcoma	CARUNCHO
Carnero	CARNEIRO
Carnero murecu	CARNEIRO
Carrancudo	CARRANCA
Carraña	CARRAÑA
Carrañón	CARRAÑA

Carrañoso	CARRAÑA
Casticista	CASTE
Castizo	CASTE
Castrón	CASTRÓN
Castronete	CASTRÓN
Catulis	GATO
Cazapetu	CAZAPO
Cazarito	CAZAPO
Cebra, como una	CEBRA
Cerbero	CÉRBERO
Cerdo	COCHO
Cerdudo	COCHO
Cerrero	CERRO
Cerril	CERRO
Chanco	COCHO
Changallo	ZÁNGANO
Changayo	ZÁNGANO
Charal	PEIXE
Chiborro	CHIBO
Chicharra	CHICHARRA
Chicharrón	CHICHARRA
Chinche	CHINCHE
Chinchipeu	CHINCHE
Chinchirre	CHINCHE
Chinchorrero	CHINCHORREIRO
Chinchoso	CHINCHE
Chirote	PARDO
Chismendero	CHISME
Chismeras	CHISME
Chismero	CHISME
Chismindero	CHISME
Chismoso	CHISME
Chivato	CHIBO
Chivón	CHIBO
Chivudo	CHIBO
Chocho	CHOCHO
Chopa	XOUBA
Chota	CHOTO
Choto	CHOTO
Chova	CHOIA
Choyudo	CHOIA
Chucha	CAN
Chueco	CHOCO
Churrasca	CHURRA
Churrascavereas	CHURRA
Churrascona	CHURRA
Churrascosa	CHURRA
Churremanguería	CHURRA
Churretos	CHURRA
Churrete	CHURRA
Churri	CHURRA
Churriana	CHURRA
Churriano	CHURRA
Churriburri	CHURRA
Churrichagas	CHURRA
Churrimangoso	CHURRA
Churripuerco	CHURRA
Churro	CHURRA
Churrulito	CHURRA
Churrumío	CHURRA

Churripita	CHURRA
Cimarrón	CIMARRÓN
Cinguango	ZÁNGANO
Cínico	CÍNICO
Cisne	CISNE
Clica	CRICA
Clicas	CRICA
Clico	CRICA
Clicón	CRICA
Cliquiñoso	CRICA
Clueco	CHOCO
Cobarde	COVARDE
Cobardón	COVARDE
Cochambrero	COCHO
Cochambroso	COCHO
Cochidango	COCHO
Cochino	COCHO
Cocho	COCHO
Cócora	CHOCO
Cocota	COQUETO
Codorniz	PAR-, PAS- ou PAZ-
Colchón desbastado	CAMADA
Colchón sin basta/s	CAMADA
Colchonaz	CAMADA
Colchonero	CAMADA
Colocho	ALACRÁN
Colochón	ALACRÁN
Comadreja	DONICELA
Comichoso	COMICHÓN
Conchoso	CUNCHA
Conchosu	CUNCHA
Conchudo	CUNCHA
Coneja	COELLO
Conejero	COELLO
Conejillo de indias	COELLO
Coqueta	COQUETO
Coqueto	COQUETO
Coquetón	COQUETO
Corambre	COIRO
Corca	CARUNCHO
Corcón	CARUNCHO
Corconico	CARUNCHO
Corcuñero	CARUNCHO
Cordera	CORDEIRO
Cordero	CORDEIRO
Corito	COIRO
Corneto/a	CORNO
Cornicopia	CORNO
Corniverdes	CORNO
Cornudo	CORNO
Cornúpeta	CORNO
Corrupia	CORRUPIO
Corza	CORZO
Corzu	CORZO
Cosca	COSCOBELLO
Coscolina	COSCOBELLO
Coscón	COSCOBELLO
Cotarrera	COTORRA
Cotorra	COTORRA
Cotorrera	COTORRA

Cotorrón	COTORRA
Cotufa	CUCADO
Crestudo	CRISTA
Cricas	CRICA
Crinado	CRINITO
Crinito	CRINITO
Cuadrúpedo	CATROPEA
Cuaima	SERPE
Cuatrero	CATROPEA
Cuatro gatos	GATO
Cuca	CUCADO
Cuales	CUCO
Cucanda	CUCO
Cucañero	CUCAÑA
Cucaracha	CASCUDA
Cucarda	COQUETO
Cucarro	CUCO
Cuchicheante	CUCH-
Cuchiflitero	CUCH-
Cuchimandrero	CUCH-
Cuclillo	CUCO
Cuco	CUCO
Cucurullero	CUCO
Cucut	CUCO
Cueras	COIRO
Cuero	COIRO
Cuervo	CORVO
Cuico	CUCO
Cuija	LAGARTO
Culebra	COBRA
Culebrón	COBRA
Cuquelo	CUCO
Cuquero	CUCO
Cuquillo	CUCO
Cuquín	CUQUENTO
Curruca	PAPUXO
Currucanto	PAPUXO
Cusca	CUZO
Cuzca	CUZO
Delfín	DELFÍN
Descastado	CASTE
Descocado	COCA
Desgalgado	GALGO
Desgarrabanderas	GARRA
Desgarrado	GARRA
Desgarramantas	GARRA
Diablo paleta	PALETO
Diuca	PAXARO
Dragón	DRAGÓN
Echacuervos	CORVO
Elefante blanco	ELEFANTE
Embromador	BROMISTA
Empecinado	PEIXE
Enclenque	CREQUENAS
Encrestado	CRISTA
Engaitador	GAITA
Engallado	GALO
Engarnio	GARRA
Engarrio	GARRA
Engatado	GATO

Enjambre	ENXAME
Entruchón	TROITA
Enxenclau	CREQUENAS
Erizo	OURIZO
Escarabajo	ESCARAVELLO
Escrofuloso	ESCROFULOSO
Escuálido	ESCUÁLIDO
Escuerzo	CONGORZO
Esgarramantas	GARRA
Esparabán	ESPARAVÁN
Esparvel	ESPARAVÁN
Esponja	ESPONJA
Esponjero	ESPONJA
Esquirol	ESQUIROL
Fauna	FAUNA
Fazpuerca	PORCO
Feróstico	FERO
Feroz	FERO
Fiera	CORRUPIO, FERO
Fiera corruptia	FERO
Fierizo	FERO
Fiero	FERO
Foca	FOCA
Fósil	FÓSIL
Fuin	FUIÑA
Fuina	FUIÑA
Gabacho	GAVACHO
Gacela	GACELA
Gaceta	GACETA
Gacetilla	GACETA
Gacetillero	GACETA
Gacetista	GACETA
Gaitero	GAITA
Galápago	TARTARUGA
Galapián	GALOPÍN
Galgo	GALGO
Galgueño	GALGO
Gallarón	GALO
Galleante	GALO
Gallereta	GALIÑA
Gallina	GALIÑA
Gallina en corral ajeno	GALIÑA
Gallinoso	GALIÑA
Gallito	GALO
Gallo	GALO
Gallo de cortijo, como	GALO
Gallote	GALO
Galopa	GALOPÍN
Galopeadora	GALOPÍN
Galopeadora de gustos	GALOPÍN
Galopillo	GALOPÍN
Galopín	GALOPÍN
Galopina	GALOPÍN
Galopo	GALOPÍN
Galrona	GARLAR
Galugo	GALOPÍN
Galupo	GALOPÍN
Gamucino	BIOSBARDO
Ganado	GANDO
Gansarón	GANSO

Gansirulo	GANSO
Ganso	GANSO
Gansumino	GANSO
Garañón	GARAÑÓN
Garduña	GARDUÑA
Garduño	GARDUÑA
Garlador	GARLAR
Garlante	GARLAR
Garlero	GARLAR
Garlón	GARLAR
Garrapata	CARRAPATA
Garrapatillo	CARRAPATA
Garrapincho	GARRA
Garrafiñante	GARRA
Garreador	GARRA
Garrell	GARRA
Garrero	GARRA
Garrido	GARRIDO
Garrilargo	GARRA
Garrón	GARRA
Garroso	GARRA
Garrudo	GARRA
Garrulador	GARRULO
Gárrulo	GARRULO
Garrut	GARRA
Garruzo	GARRULO
Garulla	GARULA
Garullada	GARULA
Garullo	GARULA
Garulo	GARULA
Gata	GATO
Gata de Juan Ramos	GATO
Gata de Mari Ramos	GATO
Gata ensogada	GATO
Gatallón	GATO
Gatamansa	GATO
Gata muerta	GATO
Gatamusa	GATO
Gatamusino	GATO
Gatamuso	GATO
Gata parida	GATO
Gata vieja	GATO
Gatera	GATO
Gatería	GATO
Gatillo	GATO
Gato	GATO
Gato viejo	GATO
Gatunero	GATO
Gavilán	GABIÁN
Gayo	GAIO ¹
Gazapera	CAZAPO
Gazapillo	CAZAPO
Gazapina	CAZAPO
Gazapo	CAZAPO
Gerifalte	XERIFALTE
Gocho	COCHO
Golondrero	ANDORIÑA
Golondrina	ANDORIÑA
Golondrino	ANDORIÑA
Gomia	CUMIA

Gomioso	CUMIA
Gorila	GORILA
Gorriata	GORRIÓN
Gorrión	GORRIÓN
Gorrino	GUARRO
Gorrón	GUARRO
Grajo	GRALLA
Gregario	GREa
Grey	GREa
Grifo	GRIFO
Grillado	GRILLO
Grofa	GROFA
Gruador	GROU ou GRÚA
Grullada	GROU ou GRÚA
Grullo	GROU ou GRÚA
Guangango	ZÁNGANO
Guarín	GUARRO
Guarro	GUARRO
Guilopa	GALOPÍN
Guilopo	GALOPÍN
Güizaro	GUIXO ou GUIZO
Gumia	CUMIA
Gurriato	GORRIÓN, GUARRO
Gurrión	GORRIÓN
Gurripato	GORRIÓN
Gurullada	GROU ou GRÚA
Gusano	VERME
Gusarapiento	VERME
Gusarapo	VERME
Halcón	FALCÓN
Halconera	FALCÓN
Harpía	HARPÍA
Harramanta	GARRA
Hatajo	FATO ¹
Hato	FATO ¹
Hidalgo como el gavián	GABIÁN
Hiena	HIENA
Hijo de la gallina blanca	GALIÑA
Hipopótamo	HIPOPÓTAMO
Hombre de ruin ralea	RALEA
Hormiga	FORMIGA
Hormiguero	FORMIGA
Hormiguilla	FORMIGA
Hormiguita	FORMIGA
Huero	GORO
Huevata	OVO
Huevazos	OVO
Hueverita	OVO
Huevero	OVO
Huevón	OVO
Huevúo	OVO
Ibis	GROU ou GRÚA
Jabalí	XABARIL
Jabardillo	XABARDO
Jabardo	XABARDO
Jabato	XABARIL
Jamona	XAMÓN
Jarramanta	GARRA
Jinetera	XENETA
Jinetero	XENETA

Jirafa	XIRAFÁ
Jismero	CHISME
Juey	CANGREXO
Jumental	XUMENTO
Jumento	XUMENTO
Lacazán	LACAZÁN
Lacazo	LACAZÁN
Ladilla	LADILLA
Ladrado	LADRADOR
Lagarta	LAGARTO
Lagarto	LAGARTO
Lagarto bordisero	LAGARTO
Lagarto de cachera	LAGARTO
Lagartón	LAGARTO
Lagartona	LAGARTO
Lambrija	MIÑOCA
Lamprea	LAMPREA
Lana	LA
Lanudo	LA
Lapa	LAPA
Lapeto	LAPA
Larva	LARVA
Lebranca	LEBRE
Lebrastón	LEBRE
Lebrón	LEBRE
Lechigada	CAMADA
Lechuza	CURUXA
Lechuzo	CURUXA
Lendroso	LENDIA
León	LEÓN
Leona	LEÓN
Leonero	LEÓN
Leviatán	LEVIATÁN
Liebre	LEBRE
Liendre	LENDIA
Lince	LINCE
Linceo	LINCE
Lirón	LEIRÓN
Loba	LOBO
Lobatón	LOBO
Lobero	LOBO
Lobo	LOBO
Lobo de mar	LOBO
Lobos de una camada	LOBO
Lombriz	VERME
Lombriza	VERME
Londrigón	LONTRA
Loro	LORO
Lúgano	XÍLGARO
Lumia	LUMIA
Macaca	MACACO
Macaco	MACACO
Magüeto	XATO
Magüetro	XATO
Magüito	XATO
Magüetu	XATO
Majueta	XATO
Mala bestia	BESTA
Mal bicho	BICHO
Mala cuca	CUCADO

Mala liebre	LEBRE
Mala pécora	PÉCORA
Mambria	MANDRÍA
Mambrias	MANDRÍA
Mampato	PATA
Mamporrero	MAMPORREIRO
Manada	MANADA
Mandrache	MANDRÍA
Mandrachero	MANDRÍA
Mandria	MANDRÍA
Mandrón	MANDRÍA
Mandrones	MANDRÍA
Mandroso	MANDRÍA
Mangangá	ABESOURO
Manguischurrioso	CHURRA
Manso	MANSO
Mansulina	MANSO
Mansurrón	MANSO
Mariposa	BOLBORETA
Mariposeador	BOLBORETA
Mariposo	BOLBORETA
Mariposón	BOLBORETA
Marmota	MARMOTA
Marón	MARÓN
Marota	MARÓN
Maroto	MAROTO
Marrajo	MARRAXO
Majarrón	MARRAXO
Marrana	MARRÁN
Marranalla	MARRÁN
Marrano	MARRÁN
Marroquero	MARRALLEIRO
Marrullero	MARRALLEIRO
Marruño	MARRALLEIRO
Marta	MARTAGÓN
Martagón	MARTAGÓN
Martéh	MARTAGÓN
Maruso	MARÓN
Mascota	MASCOTA
Mastín	MASTÍN
Mastodonte	MASTODONTE
Mataperros	MATACÁNS
Merluzo	LUCIO
Mestenco	MOSTRENCO
Miañas	MIANAR
Mica	MICO
Mico	MICO
Mico rancio	MICO
Micu	MICO
Mirlado	MERLO
Mirliflor	MERLO
Mirlo blanco	MERLO
Miura	TOURO
Mochuelo	MOUCHO
Mofeta	MOFETA
Mogato	GATO
Mojarrilla	BESUGO
Mojarras	BESUGO
Mojarrilla	BESUGO
Mojarreras	BESUGO

Mojigato	GATO
Mona	MONO
Mona alegre	MONO
Mona triste	MONO
Monesco	MONO
Mono	MONO
Mono de imitación	MONO
Mono sabio	MONO
Monona	MONO
Monote	MONO
Monuelo	MONO
Moregón	MORGO
Morueco	MARÓN
Morugo	MORGO
Mosca	MOSCA
Mosca cagona	MOSCA
Mosca cojonera	MOSCA
Mosca en leche	MOSCA
Mosca muerta	MOSCA
Moscalindrona	MOSCA
Moscardón	MOSCA
Moscatel	MOSCA
Moscón	MOSCA
Moscona	MOSCA
Mosconona	MOSCA
Mosquetero	MOSCA
Mosquillón	MOSCA
Mosquilón	MOSCA
Mosquita muerta	MOSCA
Mosquito	MOSCA
Mostrenco	MOSTRENCO
Mostrencudo	MOSTRENCO
Mula	MULO
Mulato	MULO
Mulita	MULO
Mulo	MULO
Murciano	MORCEGO
Murciélago	MORCEGO
Murcigallero	MORCEGO
Murciglero	MORCEGO
Murcio	MORCEGO
Murco	MORGO
Musaraña	MUSGO
Musgaño	MUSGO
Muslaño	MUSGO
Novillo	XATO
Nutria	LONTRA
Ojos de besugo	BESUGO
Orangután	ORANGUTÁN
Oso	OSO
Ostra	OSTREIRO
Oveja descarriada	OVELLA
Oveja negra	OVELLA
Ovejo	OVELLA
Pájara	PAXARO
Pájara pinta	PAXARO
Pajarela	PAXARO
Pajarero	PAXARO
Pajariquero	PAXARO
Pajarito	PAXARO

Pájaro	PAXARO
Pájaro de cuenta	PAXARO
Pájaro gordo	PAXARO
Pajarón	PAXARO
Pajarraco	PAXARO
Palafrenero	PALAFRENEIRO
Paletero	PALETO
Paleta	PALETO
Paloma	POMBA
Paloma sin hiel	POMBA
Palomilla	POMBA
Palomo	POMBA
Palomo de piso	POMBA
Pantera	PANTERA
Papagayo	PAPAGAIO
Paparazzi	PAPARAZZO
Papuxa	PAPUXO
Parásito	PARASITO
Parasito	PARASITO
Pardal	PARDO
Pardillo	PARDO
Parpalla	PAR-, PAS- ou PAZ-
Pata galana	PATA
Pata sucia	PATA
Patachula	PATA
Pataco	PATA
Patagalana	PATA
Patalón	PATA
Patán	PATA
Patantón	PATA
Patantonizo	PATA
Patarrieco	PATA
Patariego	PATA
Patas de perdiz	PATA
Patau	PATA
Patero	PATO
Pateta	PATA
Patiabierto	PATA
Paticojo	PATA
Patidifuso	PATA
Patiestevado	PATA
Patiliado	PATA
Patitieso	PATA
Patituerto	PATA
Patizambo	PATA
Pato	PATO
Pato de agua	PATO
Pato soso	PATO
Patojo	PATO
Patón	PATA
Patoso	PATA
Patudo	PATA
Patulea	PATULEA
Patuleco	PATA
Paulilla	AVELAÍÑA
Pava	PAVO
Pavero	PAVO
Paviloco	PAVO
Pavilorio	PAVO
Paviloyo	PAVO

Pavío	PAVO
Pavilucio	PAVO
Paviluso	PAVO
Pavirrucho	PAVO
Pavisoso	PAVO
Pavitonto	PAVO
Pavo	PAVO
Pavón	PAVO
Pavostre	PAVO
Pavunsia	PAVO
Pavusio	PAVO
Páyaro	PAXARO
Pazpuerca	PORCO
Pecina	PEIXE
Pécora	PÉCORA
Pecorana	PÉCORA
Peguhál	PEGULLEIRO
Pegujalero	PEGULLEIRO
Pegujarero	PEGULLEIRO
Peje	PEIXE
Pejina	PEIXE
PelUCA	PERRUCA
Penachudo	PENACHO
Percebe	PERCEBE
Perdigado	PERDIZ
Perdiguera	PERDIZ
Perdiguero	PERDIZ
Pergallino	GALIÑA
Perica	PERICO
Perico	PERICO
Perico de los palotes	PERICO
Perico entre ellas	PERICO
Perillán	PERICO
Periñán	PERICO
Periquito entre ellas	PERICO
Perrajiento	PERRO
Perrazo	PERRO
Perrenga	PERRO
Perrengue	PERRO
Perrenque	PERRO
Perrera	PERRO
Perrería	PERRO
Perrero	PERRO
Perretoso	PERRO
Perrigalgo	PERRO
Perrillero	PERRO
Perrillo de falda	PERRO
Perrillo de muchas bodas	PERRO
Perritardo	PERRO
Perritraco	PERRO
Perro	PERRO
Perro del hortelano	PERRO
Perro de todas bodas	PERRO
Perro faldero	PERRO
Perrón	PERRO
Perro viejo	PERRO
Perruñiento	PERRO
Perruño	PERRO
Perucho	PERUCO
Perullo	PERUCO

Pez	PEIXE
Pez gordo	PEIXE
Piador	PIAR
Piante	PIAR
Piarcón	PIAR
Picado de la tarántula	TARÁNTULA
Picaza	PEGA
Pichón	PICHÓN
Pichona	PICHÓN
Pico de oro	PICO
Picolero	PICO
Picoleta	PICO
Picoleto	PICO
Picon	PICO
Picotera	PICO
Picotero	PICO
Picudo	PICO
Piculina	PÉCORA
Pimpi	PIMPOLLO
Pimpollo	PIMPOLLO
Pimpollo de canela	PIMPOLLO
Pimpollo de oro	PIMPOLLO
Pingüí	PINGÜÍN
Piojento	PIOLLO
Piojo	PIOLLO
Piojo en costura	PIOLLO
Piojo pegadizo	PIOLLO
Piojo resucitado	PIOLLO
Piojoso	PIOLLO
Piorno	PIAR
Pipi	PIPIOLO
Pipilo	PIPIOLO
Pipolo	PIPIOLO
Piraña	PIRAÑA
Piruja	PERUCO
Pirujo	PERUCO
Pirulero	PERUCO
Pirulo	PERUCO
Pisca	PAVO
Pisco	PAVO
Pito	PITO
Pitoche	PITO
Pitofla	PITO
Pitofleras	PITO
Pitoflero	PITO
Pitongo	PITO
Pitopáusico	PITO
Pitufla	PITO
Pituflín	PITO
Pluma	PLUMA
Plumífero	PLUMA
Plumista	PLUMA
Polilla	CONGORXO
Polla	POLO
Pollancón	POLO
Pollastre	POLO
Pollastro	POLO
Pollastrón	POLO
Pollino	POLLINO
Pollito	POLO

Pollo	POLO
Pollo bien	POLO
Pollón	POLO
Pollopera	POLO
Pololo	MOSCA
Poltrón	POLTRONA
Poncela	POLO
Poncella	POLO
Porcachón	PORCO
Porcallón	PORCO
Porcaz	PORCO
Porquerón	PORCO
Porquinche	PORCO
Porquiñate	PORCO
Potrán	POLTRONA
Potrilla	POLDRO
Potro	POLDRO
Potroso	POTRA
Puerca	PORCO
Puercaz	PORCO
Puerco	PORCO
Pulguillas	PULGA
Pulpe	PULPO
Pulpo	PULPO
Quiquiripuesto	QUIQUIRIQUÍ
Quiquiriquí	QUIQUIRIQUÍ
Quisquilloso	QUISQUILLOSO
Rabanera	RABO
Rabicaliente	RABO
Rabicorto	RABO
Rabijosnero	RABO
Rabilargo	RABO
Rabisalsera	RABO
Rabisco	RABISCAR
Rabisquiento	RABISCAR
Rana	RA
Rebañego	RABAÑO
Rebaño	RABAÑO
Rebasquiento	RABISCAR
Rebisquiento	RABISCAR
Rabiza	RABO
Rabona	RABO
Rabovaca	RABO
Rabudo	RABO
Rabúo	RABO
Ralea	RALEA
Ralea, de baja	RALEA
Raposa	RAPOSO
Raposiegu	RAPOSO
Raposo	RAPOSO
Rata	RATO
Rata careta	RATO
Rata vieja	RATO
Ratero	RATO
Rateruelo	RATO
Ratiño	RATO
Ratón	RATO
Ratón de archivo	RATO
Ratón de biblioteca	RATO
Ratonero	RATO

Rebeco	REBEZO
Rebisalsera	RABO
Rebisalsero	RABO
Rebordenco	BORDE
Recoquín	COQUÍN
Recovero	RECOVA
Recua	RECUA
Rémora	RÉMORA
Renacuajo	RENACUAJO
Revezo	REBEZO
Revisalserro	RABO
Rocín	CABALO
Rodaballo	PEIXE
Rumiajo	VACA
Rumío	VACA
Rumión	VACA
Sabandija	SABANDIXA
Sabueso	SABUXO
Sancarró	ZANCA
Sandunga	ZÁNGANO
Sangarró	ZANCA
Sanguijuela	SANGUESUGA
Sangrijuela	SANGUESUGA
Sapia	SAPO
Sapo	SAPO
Sapón	SAPO
Saporrabudo	SAPO
Sardina en banasta, como	SARDIÑA
Serpentino	SERPE
Serpiente	SERPE
Sierpe	SERPE
Silbante	ASUBIAR
Simia	SIMIO
Simiello	SIMIO
Similirrate	RATO
Simio	SIMIIO
Singuango	ZÁNGANO
Sinsonte	XÍLGARO
Sorche	RATO
Sorchi	RATO
Sorjes	RATO
Tábano	TABÁN
Tabarra	AVESPA
Tabarrera	AVESPA
Tagarete	TAGAROTE
Tagarote	TAGAROTE
Taranta	TARÁNTULA
Tarandango	TARÁNTULA
Tarantón	TARÁNTULA
Tarantulado	TARÁNTULA
Tarantull	TARÁNTULA
Tarántulo	TARÁNTULA
Tarasca	TARASCA
Tarasco	TARASCA
Tasugo	TEIXUGO
Tiburón	TIBURÓN
Tigre	TIGRE
Tigro	TIGRE
Titán	TITÁN
Topinera	TOUPA

Topo	TOUPA
Torda	TORDO
Tordo	TORDO
Torera	TOURO
Torete	TOURO
Toro	TOURO
Toro corrido	TOURO
Toroso	TOURO
Tórtola	RULA
Tortolín	RULA
Tortolito	RULA
Tórtolo	RULA
Tortuga	TARTARUGA
Trinante	TRINADOR
Trotacalles	TROTAR
Trotaconventos	TROTAR
Trotahuertos	TROTAR
Trotamundos	TROTAR
Trotera	TROTAR
Trotero	TROTAR
Trotona	TROTAR
Trucha	TROITA
Trucho	TROITA
Truculento	TRUCULENTO
Tuso	POLDRO
Tusona	POLDRO
Urraca	PEGA
Vaca	VACA
Vacaburra	VACA
Vaca de la boda	VACA
Verriando	BERRAR
Víbora	VÍBORA
Viejo carcomido	CARUNCHO
Viltrotera	VILTROTAR
Viltrotona	VILTROTAR
Viperino	VÍBORA
Vulpino	GOLPE
Yegua	EGUA
Zancajiento	ZANCA
Zancajo	ZANCA
Zancajoso	ZANCA
Zancarrillón	ZANCA
Zancarrón	ZANCA
Zancón	ZAMCA
Zancudo	ZANCA
Zangadullo	ZÁNGANO
Zangalindrón	ZÁNGANO
Zangamanga	ZÁNGANO
Zangamingo	ZÁNGANO
Zángana	ZÁNGANO
Zangandongo	ZÁNGANO
Zangandumbo	ZÁNGANO
Zangandullo	ZÁNGANO
Zangandungo	ZÁNGANO
Zángano	ZÁNGANO
Zangarilleja	ZÁNGANO
Zangarullón	ZÁNGANO
Zangón	ZÁNGANO
Zangolotino	ZÁNGANO
Zanguango	ZÁNGANO

Zanguayo	ZÁNGANO
Zanguillón	ZÁNGANO
Zanqueador	ZANCA
Zanquilargo	ZANCA
Zanquilla	ZANCA
Zanquillas	ZANCA
Zanquita	ZANCA
Zanquitas	ZANCA
Zanquituerto	ZANCA
Zanquivano	ZANCA
Zarangullón	ZÁNGANO
Zorra	ZORRO
Zorrastrón	ZORRO
Zorrero	ZORRO
Zorro	ZORRO
Zorrocloco	ZORRO
Zorrón	ZORRO
Zorruela	ZORRO
Zorruelo	ZORRO
Zurrona	ZORRO

ÍNDICE DE PORTUGUÉS

Abelha	ABELLA
Abelhudo	ABELLA
Abestado	BESTA
Abestalhado	BESTA
Abestiado	BESTA
Abichado	BICHO
Abichalhado	BICHO
Aborregado	BORREGO
Abutre	VOITRE
Acarneirado	CARNEIRO
Acirrado	ENCIRRAR
Acobardado	COVARDE
Acovardado	COVARDE
Acovardador	COVARDE
Afalcoado	FALCÓN
Agarradiço	AGARRADO
Agarrado	AGARRADO
Agarrador	AGARRADO
Águia	AGUIA
Alacoado	LACÓN
Alagartado	LAGARTO
Alaparotado	LÁPARO
Alcateia	LOBO
Alicaído	ALICAÍDO
Alimália	ALIMARIA
Alimária	ALIMARIA
Almofadinha	CAMA
Alparvado	ALPABARDO
Alporcado	ALPORCADO
Alporquento	ALPORCADO
Alveitar	ALBEITE
Amarotado	MAROTO
Amuado	AMUADO
Andorinha	ANDORIÑA
Animal	ANIMAL
Animalaço	ANIMAL
Animalão	ANIMAL
Animalco	ANIMAL
Animálculo	ANIMAL
Animalejo	ANIMAL
Animalesco	ANIMAL
Aninhado	NIÑO
Apoltronado	POLDRO
Aquilino	AGUIA
Aranha	ARAÑA
Aranhão	ARAÑA
Aranhiço	ARAÑA
Arenque	ARENQUE
Arganaz	LEIRÓN
Arquiburroburranca	BURRO
Arraia	RABAÑO
Arraia-miúda	RABAÑO
Arraposado	RAPOSO
Arre-burrinho	BURRO
Arriçado	ARRIZADO
Aselha	ALICAÍDO
Asneirão	ASNO

Asneirento	ASNO
Asneirista	ASNO
Asno	ASNO
Áspide	SERPE
Ataranhado	ATARAÑADO
Atordoado	ATORDOAR
Avacalhado	VACA
Avaqueirado	VACA
Ave	AVE
Avestruz	AVESTRUZ
Azemél	ACÉMELA
Azêmola	ACÉMELA
Babuíno	MONO
Bacalhau	BACALLAO
Bacalhau-de-porta-de-venda	BACALLAO
Bacalhoeiro	BACALLAO
Bacirrabo	RABO
Bácora	BACOREXEIRO
Bacorinho	BACOREXEIRO
Badana	BADANA
Badanagem	BADANA
Badano	BADANA
Badulaque	BADULAQUE
Baldrogueiro	BALDRAGAS
Baldroqueiro	BALDRAGAS
Baleia	BALEA
Barata	CASCUDA
Barata-de-igreja	CASCUDA
Barata-de-sacristia	CASCUDA
Barata-descascada	CASCUDA
Baratinha	CASCUDA
Bazulaque	BADULAQUE
Bezerra	BECERRO
Bezerrão	BECERRO
Berrador	BERRAR
Berrante	BERRAR
Berrão	BERRAR
Berregante	BERRAR
Besta	BESTA
Besta-fera	BESTA
Bestalhão	BESTA
Besta-quadrada	BESTA
Bestarel	BESTA
Bestiaga	BESTA
Bestiola	BESTA
Bestunto	BESTA
Besugo	BESUGO
Bicha	BICHO
Bichado	BICHO
Bicha-fera	BICHO
Bicha-louca	BICHO
Bichaneiro	BICHO
Bichão	BICHO
Bicharedo	BICHO
Bicharia	BICHO
Bicharoca	BICHO
Bicharoco	BICHO
Bicheira	BICHO
Bichento	BICHO
Bicheza	BICHO

Bichinha	BICHO
Bicho	BICHO
Bicho-careta	BICHO
Bicho-da-toca	BICHO
Bicho-de-buraco	BICHO
Bicho-de-coco	BICHO
Bicho-de-concha	BICHO
Bicho-do-mato	BICHO
Bicho-de-toca	BICHO
Bicho-grilo	BICHO
Bicho-homem	BICHO
Bichona	BICHO
Birrento	BIRRENTO
Bisnau	AVE
Boateiro	BERRAR
Bochinheiro	BUCHINCHE
Bodalhão	BODALLO
Bodalho	BODALLO
Bode	BODE
Bode expiatorio	BODE
Bodefe	BODE
Bodelgo	BODELO
Bodião	MARAGOTA
Boi bento	BOI
Boi-corneta	BOI
Borboleta	BOLBORETA
Borboloteador	BOLBORETA
Borboleante	BOLBORETA
Bordeleiro	BORDEL
Bordelengo	BORDEL
Borrega	BORREGO
Borrego	BORREGO
Bosta	BOSTA
Bosteiro	BOSTA
Bostiqueira	BOSTA
Breca, levado da	BRECA
Broma	BROMISTA
Bucha	BUCHO
Buchada	BUCHO
Bucheiro	BUCHO
Bucho	BUCHO
Bucho-de-piaba	BUCHO
Bucho-furado	BUCHO
Buchudo	BUCHO
Bucólico	BOI
Bufo	BUFO
Bugia	MONO
Bugio	MONO
Burdo	BURDO
Burrão	BURRO
Burrego	BORREGO, BURRO
Burrista	BURRO
Burro	BURRO
Burro carregado de livros	BURRO
Burro de carga	BURRO
Burróide	BURRO
Burro-sem-rabo	BURRO
Bútio	FALCÓN
Cabra	CABRA
Cabrada	CABRA

Cabra-de-aió	CABRA
Cabra-de-assombração	CABRA
Cabra-de-eito	CABRA
Cabra-de-peia	CABRA
Cabra-escovado	CABRA
Cabra-feio	CABRA
Cabra-macho	CABRA
Cabranaz	CABRA
Cabrão	CABRÓN
Cabra-onça	CABRA
Cabra-seco	CABRA
Cabra-topetudo	CABRA
Cabra-sarado	CABRA
Cabreiro	CABRA
Cabresteiro	CABESTRO
Cabrinete	CABRA
Cabrinha	CABRA
Cabriola	CABRA
Cabrita	CABRA
Cabritinho	CABRA
Cabrito	CABRA
Cabro	CABRA, CABRÓN
Cabrocha	CABRA
Cabroche	CABRA
Cabroila	CABRA
Cabrunco	CABRA
Cação	CAZÓN
Caçapo	CAZAPO
Cacará	CACAROCAS
Cacarejador	CACAREXAR
Cachorra	CACHORRO
Cachorrada	CACHORRO
Cachorrado	CACHORRO
Cachorrão	CACHORRO
Cachorrinho	CACHORRO
Cachorro	CACHORRO
Cadela	CAN
Cadelo	CAN
Cadelona	CAN
Cágado	CÁGADO
Cainho	CAÍÑO
Calhandra	CALANDRA
Calhandreira	CALANDRA
Calhandreiro	CALANDRA
Caloiro	CALAIO
Calouro	CALOIO
Cama-de-varas	CAMA
Camaleão	CAMALEÓN
Camaleônico	CAMALEÓN
Camarão	CAMARÓN
Camelíáceo	CAMELO
Camelo	CAMELO
Camelório	CAMELO
Canalha	CANALLA
Canalhada	CANALLA
Canarim	CANARIO
Canário	CANARIO
Canaz	CAN
Candorça	CANDORCA
Canejo	CAN

Cínico	CÍNICO
Cisne	CISNE
Cobaia	COBAIA
Cobarde	COVARDE
Cobra	COBRA
Cobrão	COBRA
Coca-bichinhos	BICHO, COCA
Coca-minhocas	COCA
Cochichador	CUCH-
Cochino	COCHO
Cocota	COQUETO
Cocote	COQUETO
Coelho	COELLO, LEBRE
Coelheira	COELLO
Coirão	COIRO
Coiro	COIRO
Coirina	COIRO
Colmeia	ABELLA
Colombino	POMBA
Columbino	POMBA
Comborça	CAMA
Comborço	CAMA
Comichento	COMICHÓN
Comichoso	COMICHÓN
Concho	CUNCHA
Conchudo	CUNCHA
Coquete	COQUETO
Coração de pomba	POMBA
Cordeiro	CORDEIRO
Cornaça	CORNO
Corneta	CORNO
Cornetão-de-semente	CORNO
Corno	CORNO
Cornuda	CORNO
Cornudo	CORNO
Corrupia	CORRUPIO
Coruja	CURUXA
Corujeira	CURUXA
Corujeiro	CURUXA
Corva	CORVO
Corvo	CORVO
Courão	COIRO
Couro	COIRO
Couro-n'água	COIRO
Covarde	COVARDE
Cricalha	CRICA
Crinito	CRINITO
Crinudo	CRINITO
Crista arriada, coma a	CRISTA
Crista caída, coma a	CRISTA
Crista levantada, de	CRISTA
Croca	CROCA
Crocodilo	CAIMÁN
Cuadrúpedo	CATROPEA
Cuca	COCA, CUCADO
Cucaracho	CASCUDA
Cuco	CUCO
Cucurucu	QUIQUIRIQUÍ
Cuscada	CUZO
Cusco	CUZO

Delfim	DELFIN
Desasado	ALICAÍDO
Descocado	COCA
Desembestado	BESTA
Desencabrestado	CABESTRO
Desgarrado	GARRA
Dinossauro	DINOSAURO
Dragão	DRAGÓN
Égua	EGUA
Elefante	ELEFANTE
Elefantiaco	ELEFANTE
Elefantoide	ELEFANTE
Embirrante	BIRRENTO
Embirrento	BIRRENTO
Embrechado	BRECA
Embromador	BROMISTA
Embromeiro	BROMISTA
Emperiquitado	EMPERIQUITADO
Emperrado	PERRO
Empoleirado	POLO
Emporcalhado	PORCO
Enclenque	CREQUENAS
Encrenque	CREQUENAS
Engatadeira	GATO
Engatatação	GATO
Engrolador	GORO
Engrouvinhado	GROU ou GRÚA
Enguia	ANGUÍA
Enguiçado	GUIXO ou GUIZO
Enguiço	GUIXO ou GUIZO
Enxame	ENXAME
Enxota-cães	AXOTADO
Enxota-diabos	AXOTADO
Eriçado	ARRIZADO
Escarapão	SERPE
Escornador	CORNO
Escrofuloso	ESCROFULOSO
Esgaivotado	GAIVOTA
Esgalgado	GALGO
Esgalgo	GALGO
Esgravelho	ESCARAVELLO
Esgrouviado	GROU ou GRÚA
Esgrouvinhado	GROU ou GRÚA
Esponja	ESPONXA
Esquálido	ESCUÁLIDO
Estabanado	TABÁN
Estavanado	TABÁN
Estouvadão	TABÁN
Estouvadito	TABÁN
Estouvado	TABÁN
Estouvanado	TABÁN
Faneca	FANECA
Fateiro	FATO ¹
Fato	FATO ¹
Fauna	FAUNA
Felino	GATO
Fera	FERO
Ferino	FERO
Fero	FERO
Feroz	FERO

Foca	FOCA
Formiga	FORMIGA
Formiga-carregadeira	FORMIGA
Formigão	FORMIGA
Formigueirinho	FORMIGA
Formigueiro	FORMIGA
Fossalista	FÓSIL
Fóssil	FÓSIL
Franga	PITO
Frangainha	PITO
Frangalhote	PITO
Franganada	PITO
Franganito	PITO
Franganota	PITO
Franganote	PITO
Frango	PITO
Frango-de-botica	PITO
Frangote	PITO
Frangueiro	PITO
Fuinha	FUIÑA
Gado	GANDO
Gaiato	GAIO ¹
Gaio	GAIO ¹
Gaiteiro	GAITA
Gaitona	GAITA
Gaiulo	GAIO ¹
Gaivota	GAIVOTA
Galeto	GALO
Galgo	GALGO
Galguincho	GALGO
Galinha	GALIÑA
Galinha-d'água	GALIÑA
Galinha-morta	GALIÑA
Galinha-verde	GALIÑA
Galo	GALO
Galo-doido	GALO
Galo-enfeitado	GALO
Galopim	GALOPÍN
Galucho	GALO
Ganau	GANDO
Gansa	GANSO
Garanhão	GARAÑÓN
Garanjão	GARAÑÓN
Galrante	GARLAR
Galrão	GARLAR
Galreador	GARLAR
Galreiro	GARLAR
Galrejador	GARLAR
Garra	GUARRO
Garraio	GARRA, XATO
Garrano	EGUA
Garranito	EGUA
Garrenta	GUARRO
Garrido	GARRIDO
Garro	GUARRO
Garrulante	GARRULO
Gárrulo	GARRULO
Gata	GATO
Gatão	GATO
Gateador	GATO

Gateiro	GATO
Gaticida	GATO
Gatinha	GATO
Gato	GATO
Gato-com-botas	GATO
Gato-de-botas	GATO
Gatona	GATO
Gato-pingado	GATO
Gato-preto	GATO
Gato-sapato	GATO
Gatunagem	GATO
Gatuno	GATO
Gavião	GABIÁN
Gazela	GACELA
Gazeta	GACETA
Gazeteiro	GACETA
Girafa	XIRAFÁ
Gorila	GORILA
Gorilão	GORILA
Gozo	CUZO
Gralha	GRALLA
Gralhador	GRALLA
Grasnador	GRALLA
Grasnante	GRALLA
Grasneiro	GRALLA
Grazina	GRALLA
Grazinador	GRALLA
Gregário	GREÁ
Grei	GREÁ
Grifenho	GRIFO
Grileiro	GRILO
Grilo	GRILO
Grulha	GROU ou GRÚA
Grulhaço	GROU ou GRÚA
Grulhento	GROU ou GRÚA
Harpia	HARPIÁ
Hiena	HIENA
Hipopotâmico	HIPOPÓTAMO
Hipopótamo	HIPOPÓTAMO
Horsa	EGUA
Jacaré	CAIMÁN
Jararaca	SERPE
Javardo	XABARDO
Javardolas	XABARDO
Jumento	XUMENTO
Ladrador	LADRADOR
Lagarteiro	LAGARTO
Lagartixa	LAGARTO
Lagarto	LAGARTO
Lâmnia	LAMIA
Lanzudo	LA
Lapa	LAPA
Laparoto	LÁPARO
Lapouço	LÁPARO
Larada	LARADA
Larvado	LARVA
Lavajona	LAVANCO
Laverca	LAVERCA
Laverco	LAVERCA
Lázudo	LA

Leão	LEÓN
Leão-de-barca	LEÓN
Leão-de-chácara	LEÓN
Leão-de-pedra	LEÓN
Leão-do-mar	LEÓN
Lebre	LEBRE
Leoa	LEÓN
Leonino	LEÓN
Lesma	LESMA
Lesmento	LESMA
Lesmia	LESMA
Leviatã	LEVIATÁN
Lince	LINCE
Loba	LOBO
Lobal	LOBO
Lobato	LOBO
Lobeiro	LOBO
Lobinho	LOBO
Lobo	LOBO
Lobo-do-mar	LOBO
Lóio	LOIA
Lontra	LONTRA
Lúmia	LUMIA
Macaca	MACACO
Macacada	MACACO
Macaca-de-auditório	MACACO
Macacão	MACACO
Macaco	MACACO
Macacório	MACACO
Macaqueador	MACACO
Macaqueiro	MACACO
Macaquinho	MACACO
Maitaca	PAPAGAIO
Malesso	TOURO
Manada	MANADA
Mandrana	MANDRÍA
Mandrião	MANDRÍA
Mangangá	ABESOURO
Maninelo	CAPÓN
Mansarrão	MANSO
Manso	MANSO
Marau	MARAU
Mariposa	BOLBORETA
Mariposo	BOLBORETA
Marmota	MARMOTA
Marotagem	MAROTO
Maroto	MAROTO
Marrã	MARRÁN
Marralhão	MARRALLEIRO
Marralheiro	MARRALLEIRO
Marrana	MARRÁN
Marrancho	MARRÁN
Marranica	MARRÁN
Marranita	MARRÁN
Marrano	MARRÁN
Marrão	MARRÁN
Marrauz	MARRÁN
Marraxo	MARRAXO
Marreca	MARRECO
Marreco	MARRECO

Marreta	MARRÁN
Marroaz	MARRÁN
Mascate	MASCATO
Mascote	MASCOTA
Mastim	MASTÍN
Mastodonte	MASTODONTE
Mata-cães	MATACÁS
Medusa	HIDRA
Melro	MERLO
Miador	MIANAR
Micho	MICO
Mico	MICO
Milhafre	MIÑATO
Milhano	MIÑATO
Minhoca	MIÑOCA
Minotauro	TOURO
Mocho	MOUCHO
Mofento	MOFETA
Mona	MONO
Mono	MONO
Mono-sábio	MONO
Morcego	MORCEGO
Mosca	MOSCA
Moscadim	MOSCA
Mosca-morta	MOSCA
Moscão	MOSCA
Moscardo	MOSCA
Mosquinha-morta	MOSCA
Mosquiteiro	MOSCA
Mosquito	MOSCA
Mosquito-elétrico	MOSCA
Mostrengo	MOSTRENCO
Mula	MULO
Mula-sem-cabeça	MULO
Mulata	MULO
Mulataço	MULO
Mulateiro	MULO
Mulatete	MULO
Mulatinho	MULO
Mulatinha	MULO
Mulato	MULO
Mulo	MULO
Murganho	MUSGO
Mutuca	TABÁN
Noitibó	MOUCHO
Orangotango	ORANGUTÁN
Ostra	OSTREIRO
Ouriçado	OURIZO
Ouriço	OURIZO
Ovelha	OVELLA
Palafreheiro	PALAFRENEIRO
Pantera	PANTERA
Papagaio	PAPAGAIO
Paparazzo	PAPARAZZO
Paquiderme	PAQUIDERMÓ
Parasita	PARASITO
Parasito	PARASITO
Pardal	PARDO
Pardalão	PARDO
Pardavasco	PARDO

Paspalhão	PAR-, PAS- ou PAZ-
Paspalho	PAR-, PAS- ou PAZ-
Passaralho	PAXARO
Passarão	PAXARO
Passareiro	PAXARO
Passarinheiro	PAXARO
Pássaro	PAXARO
Pássaro bisnau	AVE, PAXARO
Pata-choca	PATO
Pataloco	PATA
Pataloto	PATA
Patão	PATO
Pataroco	PATA
Patarreca	PATO
Patativa	PAPAGAIO
Patau	PATA, PATO
Patego	PATO
Pateiro	PATA, PATO
Patesca	PATO
Pateta	PATA
Patetola	PATA
Patinho	PATO
Pato	PATO
Patocho	PATO
Patoilo	PATA
Patola	PATA, PATO
Patudo	PATA
Patuléia	PATULEA
Patuleia	PATULEA
Pavão	PAVO
Pécora	PÉCORA
Pega	PEGA
Pegulho	PEGA
Peixão	PEIXE
Peixe	PEIXE
Peixeiro	PEIXE
Peixinho	PEIXE
Penacheiro	PENACHO
Penachudo	PENACHO
Perdigão	PERDIZ
Perdigoteiro	PERDIZ
Perereca	RA
Periquito	PERICO
Perreiro	PERRO
Perro	PERRO
Peru	PAVO
Pexote	PEIXE
Piadista	PIAR
Piador	PIAR
Piara	PORCO
Picudo	PICO
Picuinha	PICO
Pimpolho	PIMPOLLO
Pinteiro	PITO
Pinto	PITO
Pinto-calçudo	PITO
Piolhento	PIOLLO
Piolhoso	PIOLLO
Pipi	PIPIOLO
Piranha	PIRAÑA

Piranhuda	PIRAÑA
Pisco	PISCO
Pita	PITA
Piteireiro	PITA
Plumitivo	PLUMA
Podengo	PODENGO
Poita	POUTA
Polaca	POLO
Poleiro	POLO
Polha	POLO
Polhastro	POLO
Polho	POLO
Poltranaz	POLDRO
Poltrão	POLDRO
Pomba	POMBA
Pomba-lesa	POMBA
Pomba sem fel	POMBA
Pombeiro	POMBA
Pombinha	POMBA
Pombinho	POMBA
Pombo-correio	POMBA
Porca	PORCO
Porcalhão	PORCO
Porcaria	PORCO
Porco	PORCO
Porco-sujo	PORCO
Porqueira	PORCO
Potranca	POLDRO
Potreador	POLDRO
Potrilha	POTRA
Potrincas	POTRA
Potroso	POTRA
Pouta	POUTA
Pulga	PULGA
Pulguedo	PULGA
Pulgueiro	PULGA
Quadrúpede	CATROPEA
Quico	QUIQUIRIQUÍ
Quiqueriqui	QUIQUIRIQUÍ
Quiquiqui	QUIQUIRIQUÍ
Rabaceira	RABO
Rabaceiro	RABO
Rabão	RABO
Rabeador	RABO
Rabeco	RABO
Rabejador	RABO
Rabelo	RABO
Rabeta	RABO
Rabicho	RABO
Rabigo	RABO
Rabino	RABO
Rabiscadeira	RABISCAR
Rabiscador	RABISCAR
Rabita	RABO
Rabo	RABO
Rabo-de-saia	RABO
Rabona	RABO
Rabo-quente	RABO
Rabosano	RABO
Rabudo	RABO

Ralé	RALEA
Raleia	RALEA
Raposa	RAPOSO
Raposeiro	RAPOSO
Raposino	RAPOSO
Raposo	RAPOSO
Rata	RATO
Ratão	RATO
Ratazana	LEIRÓN, RATO
Rateira	RATO
Ratinheiro	RATO
Ratinho	RATO
Rato	RATO
Rato-branco	RATO
Rato de sacristia	RATO
Ratona	RATO
Ratoneiro	RATO
Ratuína	RATO
Ratuíno	RATO
Rebanhada	RABAÑO
Rebanho	RABAÑO
Récua	RECUA
Rela	RA
Reptil	RÉPTIL
Réptil	RÉPTIL
Rês	RES
Roaz	ARROAZ
Sabujo	SABUXO
Samessuga	SANGUESUGA
Samexuga	SANGUESUGA
Samexunga	SANGUESUGA
Sancarrão	ZANCA
Sanguessuga	SANGUESUGA
Sapa	SAPO
Saparia	SAPO
Saparrão	SAPO
Sapo	SAPO
Sapoila	SAPO
Sapoilo	SAPO
Sapudo	SAPO
Sereia	SEREA
Serpe	SERPE
Serpentão	SERPE
Serpente	SERPE
Sevandija	SABANDIXA
Sirena	SEREA
Sorro	ZORRO
Tagarote	TAGAROTE
Taralhão	PIMPÍN
Taranta	TARÁNTULA
Tarasca	TARASCA
Tarasco	TARASCA
Tartaruga	TARTARUGA
Tavanês	TABÁN
Texugo	TEIXUGO
Tigre	TIGRE
Tigresa	TIGRE
Tigrino	TIGRE
Titã	TITÁN
Toupeira	TOUPA

Toura	TOURO
Tourada	TOURO
Tourão	TOURO
Tourinha	TOURO
Touro	TOURO
Touruno	TOURO
Traça	CONGORXO
Tráxico	TRÁXICO
Trinador	TRINADOR
Troteador	TROTAR
Troteiro	TROTAR
Truculento	TRUCULENTO
Truta	TROITA
Tubarão	TIBURÓN
Uivador	OUVEAR
Uivante	OUVEAR
Urso	OSO
Vaca	VACA
Vacal	VACA
Vacão	VACA
Vaqueta	VACA
Varrão	BERRAR
Verme	VERME
Vermelho	VERMELLO
Vermelhuço	VERMELLO
Vermelhusco	VERMELLO
Vespa	AVESPA
Vespilheira	AVESPA
Víbora	VÍBORA
Vulpino	GOLPE
Zangadiço	ZÁNGANO
Zangado	ZÁNGANO
Zangador	ZÁNGANO
Zangalhão	ZÁNGANO
Zangalho	ZÁNGANO
Zângano	ZÁNGANO
Zangão	ZÁNGANO
Zângão	ZÁNGANO
Zangaralhão	ZÁNGANO
Zangarilho	ZÁNGANO
Zangarrão	ZÁNGANO
Zangarreiro	ZÁNGANO
Zangarrilhão	ZÁNGANO
Zarro	PATO
Zebra	CEBRA
Zinho/a	CISNE
Zornão	ORNEAR
Zorra	ZORRO
Zorrão	ZORRO
Zorreiro	ZORRO
Zorro	ZORRO